BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LI
A
9
NAPOLI

LI
A
10

Digitized by Google

LI
A
9

Digitized by Google

C. IVLII CAESARIS Commentarij

AB ALDO MANVTIO PAVLLI F. ALDI N.

EMENDATI ET SCHOLIIS ILLVSTRATI.

AD ILL.mum ATQ. EXCELL.mum D. IACOBVM BONCOMPAGNVM S. R. E. GEN. GVBERN.

VENETIIS,

Apud Florauantem a Prato.

M D LXXXIIII.

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" NAPOLI

ILLVSTRISSIMO
ATQ. EXCELL.
D.
IACOBO BONCOMPAGNO
S. R. E.
GENERALI GVBERNATORI.

NON idem nunc homines ſentiunt, nec ſenſere ueteres, de ſummo bono, IACOBE BONCOMPAGNE: cum alij ſe honoris, dignitatis, lucri ſpe ad agendum conferant; alij, quaſi hæc aduerſentur beatæ uitæ, nihil malint, quam procul a negotijs, abiecta penitus illarum rerum, quarum amore ceteri inſaniunt, cupiditate, quieto otio, iucunda contemplatione, uoluptatibus ijs, quæ mentem, animumque paſcant, ætatem conſumere. Atque illæ quidem artes, illaq. ſtudia, in quibus humana elaborat induſtria, cum & innumerabiles ſint, & inter ſe uehemen ter differant, eo tamen intenduntur omnes, quo ſi perduci queant, pro ſuo quiſque ſenſu felicem ſe, ac perbeatum putet. Sed profecto, circumſpectis rebus omnibus, nihil uideri poteſt, ac plane nihil eſt homine dignius, quam homini conſulere. nam, ſi perfe-

ctum quiddam in uita cogitamus, ad exemplum aliquod, in quo perfecti ſpecies eluceat intueri nos æquum eſt. quod ut facile conſequamur, licet oculos tollere ad ea, quæ ſupra nos ſunt. diuinam naturam uidebimus numquam ceſſantem, numquam ab opere feriantem; non ſolum, ut hæc inferiora eſſe poſſint, ſed ut bene etiam, commodeq. poſſint utrumque enim & uult, quia optima eſt; & poteſt, quia maxima. nos autem, quibus opifex ille ſummus aliquam ſui partem diuinitus inſpirauit, non ut, in humiles, & obſcuras cogitationes deiecti, cum brutis ratione carentibus æquaremur; ſed ut, ad laudem excitati, atque erecti, diuinam conſuetudinem, quatenus homines poſſunt imitaremur; ſic inſtituere animum debemus, ut neque nihil agamus; neque, ſi quid agimus, id eiuſmodi ſit, ut in eo tantum nobiſmetipſis inſeruiſſe, communem cauſſam omnino neglexiſſe uideamur. publica bene facta decus habent, & celebritatem: priuata latent: aut, ſi fortaſſe ita emerſerint, ut appareant; proxime tamen, obliuionis inuoluta tenebris, obſcurantur. Quærere licet, cur heroes illi ueteres, Liber, Hercules, & alij, quorum in nomina tam ſæpe legentes incurrimus, immortalitatem ſint adepti: occurret ea cauſſa, non quia ſibi uixerint, ſed quia potius, ut communi uitæ conſulerent, ipſi ſuæ non pepercerint. ergo his, qui præſtantibus orbem terrarum ſtudijs, ac meritis coluerunt, ſummam gratiam debemus proximam illis, qui, ne tantarum uirtutum exempla tempus interciperet, ea ſcriptis diligenter commendata, litterarumq. præſidio munita, poſteris tradiderunt: ut in Olympico certamine ſpectare primum eos ipſos, qui certabant, deinde poetas, uictorum laudes, & facta decantantes, audire iucundum fuit. Sed, quoniam ætate noſtra recte factorum nō abundamus exemplis: pauci enim Hercules, pauci

pauci iam ſunt Liberi quorum uirtus amplam nobis, atq. uberem ad ſcribēdum materiã ſuppeditet: uetera repetamus; & ſi qua antiquorum ſcripta vel iniuria temporum deprauata, vel quauis alia de cauſſa manca ad nos peruenerunt, ea illuſtremus. Neque vero mihi, vniuerſam Antiquitatem animo perluſtranti, vrbe Roma quidquam illuſtrius, aut admirabilius occurrit. nã ſi, quas ciuitates ciuium virtus & præclare facta nobilitarunt, eas ex antiquis annalibus erutas, atque exceptas in vnum conferas: plures hæc vna inſignes ad laudem viros, quam non dico ex reliquis vna, aut altera, ſed quam reliquæ ſimul omnes, videbitur extuliſſe; quæ non ſolum pacis artibus, ſed & belli peritia ſic effloruit, vt ad eam vtraque laude cumulandam conſenſiſſe fortuna ſimul cum virtute videatur. Vnde igitur aptius, quam ab hac, quaſi ab vbere, perenniq. fonte, ad vitam recte, & glorioſe traducendam, exempla deriuentur? Scilicet dubitabimus, vtrum Iuſtitiam Roma coluerit, cum T. Manlij Torquati ſeueram, ac triſtem de filij nece ſententiam audiemus. aut Temperantiam deſiderari a nobis Curius ille patietur, qui, poſt innumerabiles & de Samnitibus, & de Lucanis, & de Pyrrho Rege victorias, humili rapa contentus, aurum a Samnitibus delatum aſpernatur, ac reſpuit; ne quid a victis, præter gloriam, accepiſſe videatur. at credo, cum Iuſtitia, cum Temperantia populus R. excelluerit, Fortitudinis laude caruit. ille vero iſtam ipſam virtutem ſuo ſibi iure vt propriam adſciſcit, ac vindicat. quis enim vlla in ciuitate, aut gente fuit vmquam vnus fortior, quam ſæpe Romanę legiones vniuerſa? quas ignominiam fugæ metuentes, & cum immortali fama breuem vitam permutare cupientes, ad apertam mortem læto animo contendiſſe, ſcriptum eſt. Hos igitur viros, qui præter cetera decus adamarunt, ſi præclarum ducimus imitari; & id agimus, vt

eorum egregia facinora in nobis ipſius recognoſcantur: faciundum nobis eſt, vt in ipſorum uitam intueamur, eorum facta contēplemur, ijsq. nos quam maxime fieri poteſt ſimiles reddamus. quod quo pacto rectius fieri poſſit, quam eorum ſcripta legendo, qui & ipſi ſummę inter homines auctoritatis, ſummę item eloquentiæ fuere, haud facile reperiri poſſe arbitror. At, quem ex uniuerſa Antiquitate C. IVLIO CAESARE illuſtriorem eruere poſſumus? Maximas is res geſſit. eaque, quæ geſſit, (quæ ſumma laus eſt) idem ipſe poſteris tradidit. Vt oſtenderet ſcilicet, negotiorum fluctibus, quibus ille maxime diſtinebatur, eloquentiam non turbari. Quod uel ſi ipſe non feciſſet, maximo Tu documento eſſes. IACOBE BONCOMPAGNE, coniuncta hæc eſſe poſſe, quæ tamen raro coniuncta uidemus: qui, in ſummis ſummarum rerum occupationibus, litterarum tamen ſtudia numquam intermittis, litteratos uiros amanter excipis, benignitate foues, liberalitate nutris. O Te felicem, cui cōtigerit nobilem iſtum animum poſſe alijs probare. GREGORI XIII. Te appello, Te, inquam, appello, GREGORI III. In maxima tua laude ponendum omnes exiſtimant, quod Tibi ſit merito is carus, qui tuam in litteratos homines ſummam propenſionem non ſolum tuetur, uerum etiam, ſi fieri poſſit. magis auget. Ego quidem, IACOBE Ill. qui tuos ad ſummam laudem impetus præclare noui, eos omnibus prędicare numquam deſino. Idq. aſſequor, ut, homo nullius fere uſus, tam præclaram ad dicēdum materiam nactus, eloquentiſſimus eſſe uidear. Sed næ ego, eloquentem me non eſſe, facile comperio, cum in tua facta intueor, quæ, illuſtria cum ſint, nuda potius amant apparere, eoq. illuſtriora fiunt. Examinandis certe conſilijs tuis, quæ Tu ſemper ad CHRISTI gloriam,

riam, ad commune bonum, ad pacem, concordiam, tranquillitatem direxiſti, mira uoluptate perſundor: & , cum ad illos fontes animum refero, vnde hæc tam præclara manarunt, Iuſtitiam, Temperantiam, Fortitudinem; putem ne, qua animus meus lætitia fruitur, ea maiorem ullam eſſe poſſe? Verum, quo me ducit tuarum laudum enumeratio? Cæſarem, quem e *manibus* numquam dimittis, quem uita, ſermoneq. eleganter exprimis, a me ſumma diligentia emendatum, &, quod fieri potuit, ad antiquam lectionem reſtitutum, nouis figuris exornatum, emitto. Tuo eum nomini inſcribo. Vt exſtet hoc obſeruantiæ meę teſtimonium. Interim, modo otium ſuppetat, maiora a nobis exſpecta. Nihil enim mihi umquam erit antiquius, quam ut nobiliſſimæ Familiæ tuæ facta, dictaq. celebrem. Vale, Italiæ decus, Romæ ſplendor, bonorum omnium patrocinium: meq. tuis maximis uirtutibus addictiſſimum ſcito eſſe. Venetijs, Idib. Iun. ∞ D L X X V

Ill.^mæ^ atq. Exc.^mæ^ D. Tuæ

Addictiſſimus,

Aldus Manutius
P. F. A. N.

Quæ in Cæſare præſtitimus hæc ſunt.

FIGVRÆ	
Auarici	*Galliæ*
Alexiæ	*Hiſpaniæ*
Vxelloduni	*Biſontis*
Maſſiliæ	*Turris ad Maſſiliam*
PONTIS, EX SENTENTIA	
Io. Buteonis	*Gul. Budæi*
Io. Iucundi	*Leonis Bapt. Alberti*
Hadr. Turnebi	*O.*
Palladij	

GALLIAE *populorum, Vrbium, Fluuiorum, & Montium, Belgicæ, Celticæ, & Aquitanicæ, quo nomine & olim, & hodie dicantur, Index locupletiſſimus, Latinogallicus, ordine Alphabetico digeſtus.*

NOMINA *ciuitatum, cum interpretatione Germanica, & propria.*

NOMINA *propria, quibus Cæſar, & alij utuntur, Germanice ſonantia.*

NOMINA *Vrbium quarundam, & locorum Hiſpaniæ, Hiſpanicis uocabulis relata.*

DE *Galliæ diuiſione, Aldi Manutij, Paulli F. Aldi N. Commentarius, ad Franciſcum Morandum Sirenam.*

E.O. *de quibuſdam inſtrumentis militaribus.*

EX *Itinerario Antonini Auguſti.*

NOMINA *Regum, & Principum Barbarorum.*

CAESARIS *Fragmenta, a Fuluio Vrſino collecta.*

DE *C. Iulio Cæſare ueterum teſtimonia.*

EVTROPII *Epitome Belli Gallici, ex Suetonij Tranquilli monumentis, quæ deſiderantur.*

VETERVM *Galliæ locorum, populorum, vrbium, montium, ac fluuiorum, alphabetica deſcriptio, eorum maxime, quæ apud Cæſarem in Commentarijs ſunt: & apud Cornelium Tacitum: auctore Raymundo Marliano, uiro clariſſimo, & ſuis temporis eruditiſſimo.*

SCHOLIA *Aldi Manutij, Paulli F. Aldi N. quibus innumeri loci uel emendantur, vel illuſtrantur.*

VARIAE *lectiones.*

INDEX *locupletiſſimus.*

AD

AD PAVLLVM RHAMNVSIVM IO. BAPTISTAE FILIVM
DE HISTORIAE LAVDIBVS
PAVLLI MANVTII EPIST.

QVI magiſtram vitæ dixit eſſe Hiſtoriam; næ ille, Paulle Rhamnuſi, & dixiſſe uere, & præclare ſenſiſſe, mihi uideri ſolet. facile enim vnus homo, quid multis hominibus euenerit, cum intelligit, eruditur, atque ipſe ſibi normam componit actionum ſuarum, uitæq. totius inter omnes errores, omniaq. pericula, ad veritatem, ac ſalutem dirigendæ. nec aliud eſt noſtra Prudentia, quam euentorum obſeruatio, rerumq. præſentium, ac futurarum ex præteritis, tamquam ex fonte, ſcientia deriuata. quod ex vniuerſo litterarū genere uel ſola, vel certe maxime, præſtat Hiſtoria; præſertim ſi quis eam ita tractet, vt, euenta dum notat, animum referat ad cauſſas, in eaſq. attente inſpiciat, & rationem quærat, cur hoc factum, illud omiſſum; cur ex illo calamitates, ex hoc optata, contigerint. Atque hoc primum eſt de Hiſtoriæ fructu. ſequitur dignitas. Res geſtæ narrantur inter ſummos reges, potentiſſimas ciuitates, bellicoſiſſimas nationes. cauſſæ porro bellorum ſunt, quæ ſunt humanarum rerum maximæ, Imperium, Salus, Gloria; quæ ponuntur in armis omnia, & a conſilio ducum, a uirtute militum, ab ipſa fortuna, pendent. Neque vero dignitatem quidem habet, ac fructum, voluptatem autem Hiſtoria deſiderat. nam, ſi uoluptas eſt, quam magnarum variarumque rerum adſpectus animis noſtris infundit: nulla pulchrior ſpecies, nulla gracior, nulla prorſus Hiſtoria iucundior. uides, ut in tabula picta, aduerſa ducum excellentium ſtratagemata, artes, inſidias; ſpem potiundi, metum amittendi; cæſos exercitus, urbes captas, imperia deleta: age, fortuna commutata, cadere inſultantem, uictum exſurgere; eodem pæne momento lætitiam pelli, mærore ſucce-

ſuccedente, mærorémq. lætitia. hæc dum legimus, haurit animus uoluptatem incredibilem, aliturque pabulo ſuauiſſimo, nec ſatiatur, donec ad exitum peruenerit. Cyrus ille, Perſarum Rex, qui Orientem ſubegit, Pyrrhus Epirota, caſtra metandi laude præter ceteros inſignis, & duo illi, barbarorum omnium clarisſimi, Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Græcis Themiſtocles, Ageſilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos noſtros afficiunt? exſpectatione ſuſpendunt, paſcunt gaudio, metu macerant. uerum hæc maxime Romana patent in hiſtoria; quæ uel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, uel uarietate fortunæ uberrimam exemplorum in omni genere copiam ſuppeditat. Romana porro uiri præſtantes multi cum litterarum monumentis tradiderint; quorum ingenijs, quæ cuique merces gloriæ pro cuiuſque facultate debebatur, ea poſteritatis iudicio perſoluta; eminet inter omnes, mea ſententia, (nec uero ſecus antiquitas ſenſit) primumq. ſibi dignitatis gradum C. Cæſar iure uindicat. nam & uixit qua plurimum ætate Romæ floruit eloquentia; & coluit ipſe eloquentiam præter ceteros: rebus uero gerendis non interfuit modo, uerum etiam præfuit: quo factum, ut uſum quoque, qui ualet in ſcribenda hiſtoria multum, cum doctrina coniunxerit. exſtant, bono quodam litterarum fato, præclari illius de bellis ipſo duce geſtis Commentarij, qui ſe non ſolum omnibus omnium hiſtorijs æquare, uerum, ut omnes fatentur, anteferre etiam uidentur. breuitatem ſcis in oratione magnã eſſe laudem, cum eo tamen, ſi uitetur obſcuritas: facile enim, cum illam ſequimur, in hanc incidimus. quod in Thucydide uitium Cicero notauit, cum eſſet alioqui ſcriptor egregius. at uero C. Cæſar, cum breuitatem maxime omnium adamauerit, ita tamen preſſus eſt, vt eodem nihil fieri poſſit illuſtrius. proprie loquitur, & ſignificanter: & ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboratam ſtudioſius orationem; nimiaq. excultam elegantia, prudentium aures non mo-

do in Commentarijs, uerum in hiſtoria quoque reſpuunt. Hic tibi eſt, Rhamnuſi optime, mihiq. multis nominibus cariſſime, in manibus habendus, tractandus aſſidue, obſeruandus. ediſcendus: ut eum penitus, ſi fieri poteſt, aut certe, quantum poteſt, imitatione exprimas. nam, cum tibi Veneta Reſp. Bellum illud memorabile, omniumq. difficillimum quod, Henrico Dandulo Duce, aduerſus *Byzantios* geſtum eſt, Latina oratione tradiderit explicandum: magnisq. etiam tuam induſtriam premijs honeſtandam decreto publico cenſuerit: debes eniti uehemēter, ac omnes ingenij tui neruos contendere, nequis te tanto imparem oneri fuiſſe umquam putet. atque ego quidem, qui te fero in oculis, qui tuæ gloriæ faueo, cum in ipſam rem intueor, grauem ſane, admodumq. difficilem, paullulum commoueor: rurſus, cum ad ingenium tuum, ad induſtriam, ad illos animi tui præclaros ad laudem impetus, mentem & cogitationem refero, facile confirmor, & huiuſcè tibi commiſſi muneris eum, quem cupio, id eſt plane glorioſum, exitum exſpecto. Verum; ne ſint in te ipſo, quæ ſunt, & ſit hæc, quæ tibi ineunda uia eſt, quantum uis lubrica, incerta, impedita: an tu potes labi, potes errare, potes uſquam offendere, ducem ſecutus patrem tuum, Ioannem Baptiſtam Rhamnuſium, ſpectatæ ſapientiæ uirum, conſiliorum omnium ſummi Xuirum Collegij participem; cuius elucent in urbe noſtra uirtutes eximiæ, nomen autem, æternis conſignatum, atque impreſſum ingenij monumentis, per orbem terrarum fama diſſipauit. is te ſua doctrina inſtruet, conſilio monebit, prudentia reget. at quo ſtudio? quo ſcilicet pater filium, & quo talis pater talem filium debet. nec ſane uideo, quem deceret, magis, aut in quem hæc aptius, quam in te, prouincia conueniret. nam cum eas res, quæ tibi ſunt Latinis litteris tractandæ, magna ex parte liber; ut audio, contineat, Gallica ſcriptus uetere lingua, tum ipſa perobſcura, tum multis præterea diuerſarum linguarum uocabulis permiſta, atque confuſa; cum porro librum pater tuus & unicum habeat,

beat, & vnus ipſe (de noſtris quidem hominibus) optime omnium intelligat: ſapientiſſime, vt in omni re ſemper, ita proximis menſibus decretum a Xuiris eſt, ut hæc tibi potiſſimum Venetæ pars hiſtoriæ mandaretur, cuius hau rire ſcientiam non aliunde, quam ex tuis ædibus, licebat. Ego quidem, etſi intelligo, qui ſis, quam te delectet verus honor, quam tua ſponte incumbas ad decus; tamen hortor te, ſenſus huc omnes tuos, cogitationesq. conuertas; excites ipſe te; conſideres etiam atque etiam, quid ſuſceperis, a quibus commiſſum, qua tua ætate, qua omnium exſpectatione. Venetam ſcribis hiſtoriam, nec vniuerſam, ſed, quod in ea maxime putatur excellere: ſcribis Principum Reip. decreto: ſcribis adoleſcens: qua ætate magnas res aggreſſos vel inſignis admodum manet gloria, vel temeritatis nota ſempiternæ quibus ex rebus, & quod ante ſtudiorum tuorum præſtantes fructus edidiſti; & quod patris tui virtus, tua virtus putatur, nec tibi ſunt petenda extrinſecus, quę domi tuæ naſcuntur; orta eſt inter homines opinio, hiſtoriam te nobis daturum egregiam; in qua Venetæ vrbis ita narres præclara facinora, ut aliena cum laude tui nominis immortalitatem coniungas. quod ita futurum, mihi perſuaſum eſt, ſi te ad legendos aſſidue Cæſaris Commentarios contuleris, eorumq ad imitationem, & quaſi imaginem totum effinxeris. hoc enim in genere nihil habent perfectius Latinæ litteræ, & eos, quo tibi eſſent, tui iuris quodam modo facti, cariores aliquanto, cum hoc tempore noſtris ex ædibus haud paullo, quam antea, emendatiores exirent, volui in tuo nomine apparere: multis in hanc mentem cauſſis, ijsq. minime vulgaribus, adductus. nam, vt omittam, quod hiſtoriam ſcribenti nihil aptius, nihil omnino his Commentarijs utilius quiſquam dixerit: valde me commouit, multorum annorum, ac pęne ſæculorum, in fouendis optimarum artium ſtudijs præclara tuæ gentis conſuetudo. ac uolo mihi, quod attinet ad illa vetuſtiora, ſilentium imponere. venio ad ea, quæ propius ad ætatem noſtram accedunt. Auo tuo, cuius ut nomen, & vna cum nomine virtutem refers, quis

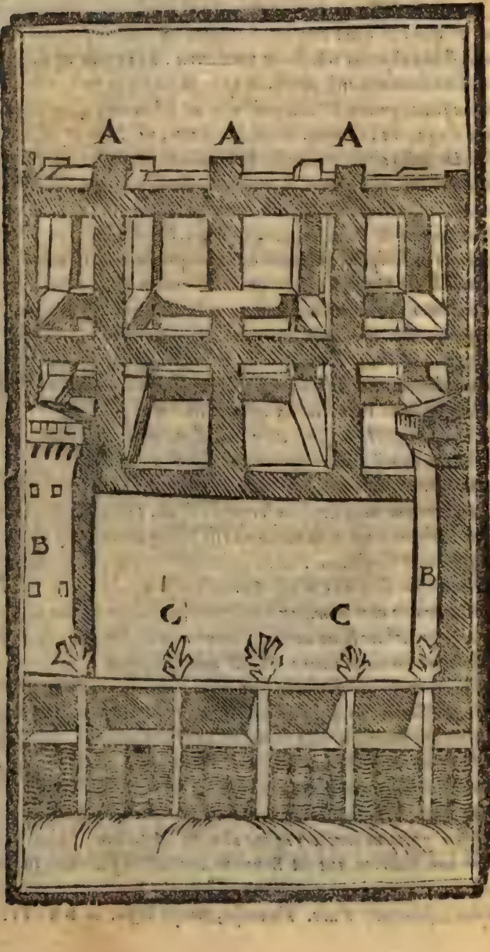
in

in omni vita virtutem amauit ardentius? qui cum in litteris vſque quaque excelluerit, tum vero iuris ciuilis cognitionem egregie conſecutus eſt: eiuſq.rei teſtes habuit ampliſſimas Veneti imperij ciuitates, in quibus tum ciuilium, tum capitalium quæſtionum iudicijs, magna pariter & integritatis,& doctrinæ laude,præfuit. Mitto Hieronymum patrum tuum, medicinę, ac philoſophię ſtudijs prẹſtantem: qui cum in Syriam eo conſilio eſſet profectus, vt Arabicis litteris imbueretur, paucis annis tantum profecit, vt pleroſque Auicennæ libros in Latinam linguam egregie conuerterit. alios quoque poſſum de tuis maioribus, hac laude præſtantes, minime paucos inuenire: ſed parente tuo contentus vno eſſe poſſum: quo ſemper in hac ciuitate non ſolum amico, verum etiam patrono, eruditi homines uſi ſunt, neque ſibi ornamenti, aut prẹſidij plus in eius amicitia, atq. auctoritate, quam commodi repoſitum in benignitate ſenſerunt. Accidit illud; quod idem pater tuus cum in Gallia, Reip. cauſſa, diu vixerit, eamq. prouinciam, Rege Ludouico XII, vniuerſam fere peragrauerit; magnam eorum locorum partem, de quibus mentionem in his Commentarijs fieri vides, præſens ipſe nouit, eaq. tibi in ſermone, non ſecus ac in tabula picta, diligẽter, veriſsimeq. oſtendere ſolitus eſt. itaque, cum hunc librum ad te ſtatui mittere, illud intellexi, magiſtrum te habere excellentem in hoc rerum ac locorum Gallicę prouincię ſtudio, parentem tuum: quo ſum aliquanto magis in ſuſcepto conſilio confirmatus. Tibi vero diſplicere meum erga te officium, non exiſtimo. mihi quidem ipſi ob eam cauſſam gratiſsimum fuit, ut ex tenui munere beneuolentiam in te meam perſpiceres: quæ cum a parentum noſtrorum coniunctione, qua nulla maior eſſe potuit, originem duxerit, quotidie tamen augetur ſtudijs erga me tuis, maxime vero cauſsis ijs, vnde facile manat amor, Virtute, ac Probitate; quarum altera tuis in ſcriptis, altera in moribus. elucet Venetijs, ∞ D L I X.

Aldus Lectori S.

ETsi potes, ſtudioſe Lector, per te ipſe legẽdo cognoſcere, cuinam C. Cæſar rerum ab ſe geſtarũ confecerit cõmentarios, tum & quos & quot cõfecerit: tamen nõ inutile futurũ exiſtimaui, ſi id prõptius tibi fieret mea cura. Res geſtæ ab C. Cæſare in Gallia nouem annis, quib. in ea cum imperio fuit, octo libris ſcriptæ ſunt. primo, & reliquis vſq. ad octauum; ab ipſo Cæſare tanta elegantia, tantoq. dicendi ornatu, ut, licet & hi, & tres primi De bello ciuili aduerſus Pompeium editi ſint, ne ſcientia tantarum rerum geſtarũ ſcriptoribus deeſſet, tamen prærepta potius, quam præbita illis ſit ſcribendi facultas. Octauo autem ab A. Hirtio, qui & de bello Alexandrino, & Africano commentarios uidetur ſcripſiſſe, id quod ex ipſius præfatione in octauum librum de bello Gallico colligi poteſt: ibi enim ſic ait: Cæſaris noſtri commentarios rerum geſtarum Galliæ non cõparandos ſuperioribus, atq. inſequentibus eius ſcriptis contexui: nouiſſimeq. imperfecta ab reb. geſtis Alexandrinis, confeci uſq. ad exitum, non quidem ciuilis diſſenſionis, cuius finem nullum uidemus, ſed uitæ Cæſaris. Hæc ille. Ex quibus uidemus poſſe inferre, ſi confecit Hirtius geſta Cæſaris, uſq. ad illius uitæ exitum, ergo reliqui commentarij, præter decem ſupradictos Cæſaris, eſſe illius uidentur, nec exſtare quidem, quæ ſcripſit, omnia. quandoquidem uſq. ad exitum uitæ Cæſaris ſcripſiſſe ſe ait. Commẽtarios tamen de bello Hiſpanienſi, non modo nõ eſſe Hirtij dixerim, ſed ne eruditi quidem cuiuſquam. Sunt enim admodum quam inconditi ac barbari. De ijs ipſis Cæſaris Commẽtarijs quid ſenſerit M. Tullius in libro de claris oratoribus, operæ pretium uiſum eſt ſubiungere. Cuius hæc ſunt uerba: Commentarios ſcripſit ualde quidem probandos nudi ſunt, recti, & uenuſti, omni ornatu orationis tamquam ueſte detracta. Sed dum uoluit alios habere paratam, vnde ſumerent, qui uellent ſcribere, hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui illa uolũt calamiſtris inurere, ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit. Hæc Cicero illud inſuper addiderim, bonam partem eorum, quæ his cõmentarijs ſcripta ſunt, haberi etiam in epiſtolis M. Tullij ad Atticum, in quibus, cum quid noui geſtum erat a Cæſare ſtatim Atticum Quinctumue Ciceronem fratrem aut M. Brutum, certiorem faciebat. Id quod maximo teſtimonio eſt, ueriſſima eſſe, quæcumq. his commẽtarijs ſcripta habentur. Vale. Venetijs, Menſe Nou. ∞ DXIII.

AVARICVM

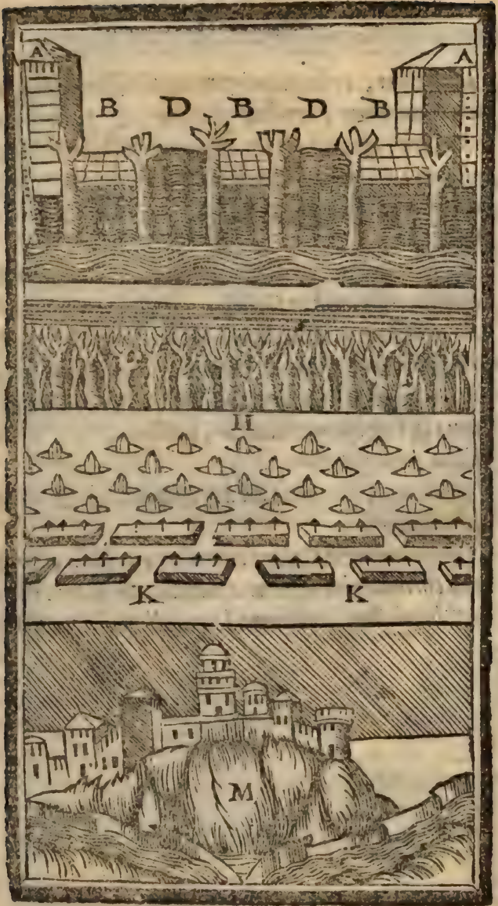
pag. 165.

AVARICVM, *vrbs Biturigum munitiſsima, quæ prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum tantum & perangustum habebat aditum: quod Auaricum a Cæſare turribus & aggeribus excitatis ita obſeſſum eſt, ut ipſo potiretur.*

A *Auarici urbis Biturigum muri, quorum forma fere communis erat in Gallia. qui & ita deſcribuntur a Cæſare, ut a mediocri quoque ingenio intelligi poßint. nos dumtaxat texturam trabium effinximus, farcturis dimißis, ut, ea intellecta, quæ præcipua in hoc opere videntur, reliqua ex Cæſaris lectione percipiantur.*

B *Turres duæ, quæ ſatis ad anguſtiam loci, & aggeris uiſæ ſunt.*

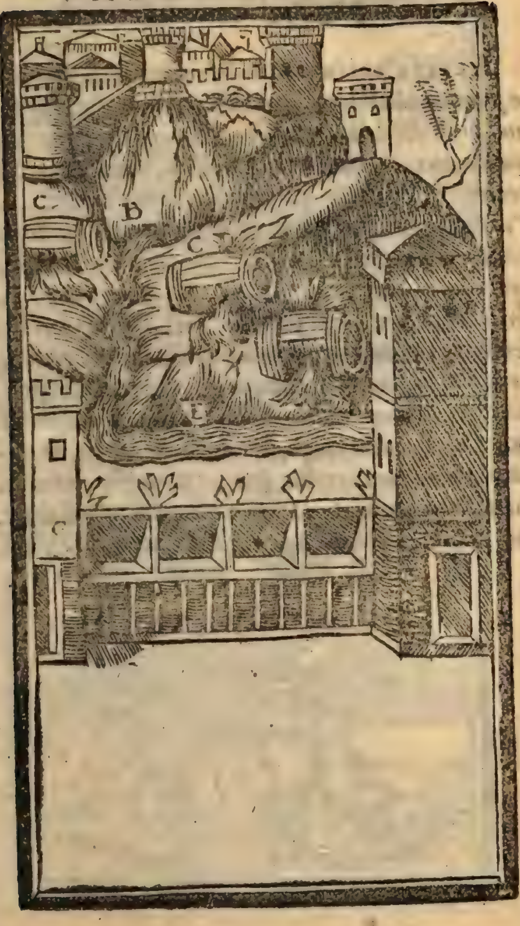
C *Cerui dicuntur a Cæſare illæ pinnæ, quibus ceruinorum cornuum imaginem aßimilatam uides. deinde Plutei ſunt. poſtremo loco uallum.* IVCVND.

A
A
B
D
B
D
B
H
K
K
M

pag.199. 200.201.

ALEXIA, *opidum Mandubiorum, in ſummo colle poſitum edito loco, quod niſi obſidione expugnari non poſſe uidebatur. Huius collis radices ſubluebantur duabus flu. duabus ex partibus. cetera ex deſcriptione Cæſaris, & ex oppoſita figura patent.* {A} *Turres coniunctæ aggeri, & uallo, quæ inter ſe diſtabant pedes* XXC. {B} *Plutei, qui tegebant interuallum, quod erat inter pinnas.* {D} *Pinnæ, quæ interſtructæ erant inter pluteos.* {H} *Stipites terretes feminis craſſitudine ab ſummo præacuti. & præuſti, demiſſiq. in ſcrobibus oblique in quincuucem diſpoſitis. hos ex ſimilitudine floris Lilium appellabant.* {K} *Taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixæ, in terram infoſsæ mediocribus ſpatijs intermiſſis, omnibus locis diſſerebantur. hos Hamos Stimulos appellabant.* {M} *Alexia opidum ſuperius deſcriptum.* IVCVND.

VXELLODVNVM

pag. 237.

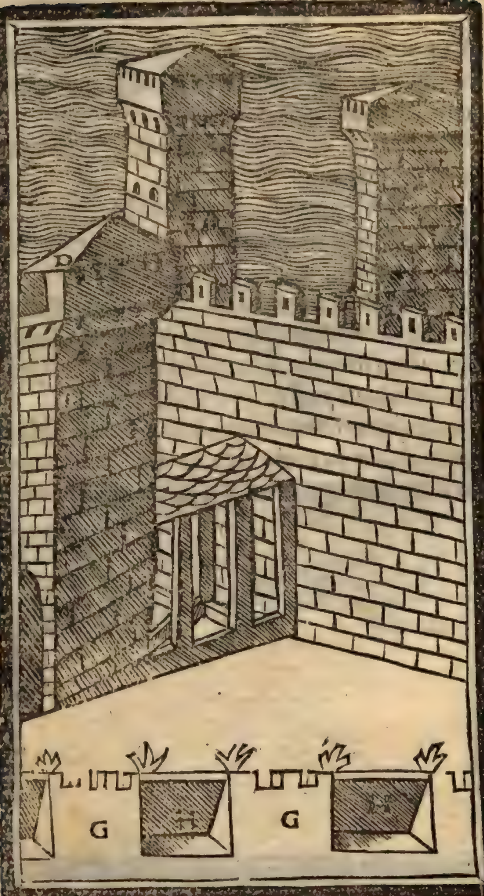
VXELLODVNVM, *opidum egregie natura loci munitum, in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non longe a prouincia Romanorum.*

B *Fons, quem Cæſar, cuniculis actis, & uenis eius intercißis, auertit.*

C *Cupæ, ſeno, pice, ſcanduliſque, completæ, & ardentes, ad comburenda Cæſariana opera ab opidanis demiſſæ.*

E *Flumen, quod infimam uallem diuidebat, & pæne totum montem cingebat, atque ita imis eius radicibus ferebatur, ut nullam in partem depreßis foſsis deriuari poſſet.*

G *Turris decem tabulatorum, quæ fontis faſtigium ſuperabat, ex qua cum tela tormentis iacerentur, ab aquatione opidanos prohibebat.* IVCVND.

D
G
G

pag. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304.

MASSILIAE *deſcriptio, quæ ex tribus fere opidi partibus mari alluitur.*

A *Maſſiliæ mœnia, & turres.*

B *Turris ex opere latericio tabulatorum ſex, ab legionarijs exſtructa contra Maſſilienſium eruptiones.*

C *Storiæ, ex funibus anchorarijs contextæ, præpendentes contra hoſtium tela, atque tormenta, quibus tecti milites turrim conſtruebant.*

D *Summa contabulatio, laterculis, & luto, & centonibus tecta, ne quid ignis hoſtium nocere poſſet.*

E *Muſculus, ab ipſo Cæſare deſcriptus, a turri latericia, ad ſuffodiendum, & diſiiciendum, hoſtium turrem, & murum.*

F *Mare, alluens fere ex tribus partibus urbem.*

G *Vallum.*

H *Plutei.*

I *Cerui.*

K *Pinnæ.*

IVCVND.

IOANNES IOCVNDVS VERONENSIS IVLIANO MEDICI

S. P. D.

SI diligentius qui conſideret, Iuliane illuſtriſſime, quot is, qui corrupta antiquorum ſcripta, ut emendata in manus hominum exeant, curas, labores exhauriat, quam vero nullius, uel perexiguę admodum apud plurimos laudis particeps fiat: admiretur profecto, cur ſibi quiſquam id oneris aſſumat, quo in perferendo, cum maxime enitendum ſit, minimam tamen mercedem conſequatur. Quod enim in alieno elaborat, neque ſuum aliquod ipſe edit, id apud multos eiuſmodi eſt, ut omnem, quem pro laboribus mereretur, laudis fructum intercipiat. Qui mihi quidem, ſi qui ſunt, iniqui eſſe uidentur rerum æſtimatores. Nihilo enim magis æquum eos ſentire exiſtimo, quam ſi quis ei, qui derelictum cuiuſpiam, ac ſentibus occupatum agrum ſuo labore expurgarit, colueritque, nullam tamen inde enatarum frugum partem deberi arbitretur. Elaborat certe is in alieno ſolo, laborum tamen eſt quoddam iure præmium conſtitutum. Ac mihi quidem longe uidetur ſecus: atque eum, qui munus hoc recte exſequatur, ſeu rei ipſius difficultatem ſpectes, ſeu quam inde litterarum ſtudioſi utilitatem conſequantur, conſideres, in primis laudandum cenſeo, atque (ut uere dicam quod ſentio) non multos fortaſſe minus opus

hoc exiſtimo, quam ſi ex te aliquid componas. Acrioris illud ingenij, exactioris hoc iudicij: latiore ibi campo euagari licet, anguſtiſsimis hic finibus coercemur: ibi cum ingenij habenas effuderis, ferri quocumque uolueris potes: hic ingenio ita moderandum eſt, ut, cum maxime eo opus ſit, circumſcriptis tamen quibuſdam terminis continendum ſit. Non unum quodlibet ſolum perlegendum, ſed plurima conferenda exemplaria. Ex uaria lectione, non quæ tibi maxime placeat, eligenda, ſed quæ ceteris auctoris ipſius ſcriptis magis accommodata eſſe uideatur: ita ut illius tibi prope animus induendus ſit. At uero ita parce, ubi quippiam corruptum ſit, ex ſe aliquid addendum, ut, niſi certiſsimis iudicijs ducaris, quæ quandoque tamen occurrunt, corrupta potius lectio relinquenda ſit. Quæ omnia quanti laboris, quantæ induſtriæ ſint, quilibet, qui id experiatur, facillime iudicabit. Vtilitatem uero ſi conſideres, multo hinc profecto maior reperietur: atque hoc tamen ita uelim accipi, uti a me dicitur. Neque enim tam ignarus rerum ſum, uti quemlibet librum emendare (cum multi præſertim ſint, quos corruptos eſſe expediat) utilius putem, quam ſi poſsis tuum aliquid ſcribere: neque ſi talia quædam, qualia ea ſunt, quæ emendes, componere poſsis, hoc potius agendum. Sed hoc dico, cum permulta antiquorum ſint ſcripta, quibus ne ſperandum quidem nobis ſit, ut æquales eſſe poſsimus, cumq. omnis noſtra Latinæ locutionis peritia inde emanet, eaq. corruptiſsima circumferantur: qui in eo uires intendit ſuas, ut emendatiora le-

gantur,

gantur, non ſolum agit, ut ipſa & intelligi melius, & libentius legi; ſed id etiam non minus, ut rectius quoque, ſi quis quid ſcribere uoluerit, id agi poſſit. Ac tamquam qui turbidum aliquem cœno fontem, unde multi in omnes partes riui deducantur, perpurgat, nō id ſolum facit, ut fons ipſe nitidior ſit; ſed & ut riuuli quoque ipſi, qui lutulenti prius ac ſordidi fluebant, puriore unda accepta, & adſpectu gratiores, & potu ſuauiores fiant: ſic is, qui corrupta antiquorum ſcripta corrigit, quaſi fontem ipſum perpurgat: nec id facit modo, ſed ut ea etiam, quæ a nobis edita, ab fonte illo, quaſi quidam riuuli, deriuantur, elegantiora eſſe poſſint. Non iniuria igitur, cum id omne hinc ſit, hoc illi a nobis anteferri munus uidetur. Sed, ne ego, dum id laudo, in quo ætatis plurimum conſumpſi, me ipſum laudare uidear, de hoc ſatis ac nimis fortaſſe magnificentius cuiquam uideri poſſit. Cum enim tam multi propoſiti labores ſint, nulla laudis præmia, maximam tantum utilitatem ſtudioſi hinc omnes adipiſcantur, magni cuiuſdam animi cenſendum eſt, tot nullo propoſito præmio labores ſubire, ac propriam laudem communi utilitati condonare. Sed, ut ad te me tandem conuertam, Iuliane illuſtriſſime, C. Iulij Cæſaris Commentaria, cura noſtra emendata, in manus eruditorum ſub tuo nomine exeunt, quæ quanto reliquis, quæ hactenus impreſſa circumferuntur, caſtigatiora ſint, cuicumque ea conferre libuerit, cognitu erit facillimum. Ego quidem in eo multum elaboraui, conquiſiui multa tota Gallia exemplaria, quæ in prouincia, quod multa eo ſemper

*ex Italia tranſlata ſunt, atque ea minus prædeexpo-
ſita ac bellis fuerunt, multo incorruptiora uolumina
cuiuſque generis reperiuntur. contuli omnia diligen-
ter excuſſi: neque meo tantum iudicio contentus fui,
ſed, cum multa undique collegiſſem, eruditos plures
demum Venetijs conuocaui, eorumq. ingenijs omnia
ſubieci iudicanda: neque quidquam non perpenſum.
ex quo effectum eſt, ut pauca admodum reſtent, quæ
in ſuum nitorem reſtituta non ſint. ſed & eas fortaſ-
ſe aliquis aliquando maculas deterget: nobis id ſatis
ſit egiſſet, ut perpaucæ omnino reliquæ ſint. Hos au-
tem labores meos multis de cauſſis tibi potiſſimum di-
candos duximus. Primo quidem, quod tibi omnes
omnium qui in litteris uerſantur, labores, lucubra-
tioneſque, quodam gentilicio iure, deberi uidentur.
Ex ea enim familia es, quæ ſemper litteratos mire fo
uit. Nam, ut uetuſtiores prætercam, qui & ipſi ta-
men hoc magnificentiſſime egerunt, Laurentius pater
ita id enixe egit, ut eius beneficentia ex fœda illa pro-
ximorum ſeculorum barbarie in eum, in quo nunc
ſunt, gradum, tam Latinæ, quam Græcæ litteræ pro
uectæ eſſe uideantur. Frater uero ita ſemper littera-
tos omnes amplexus eſt, uti non merito ſpes ea enata
uideatur, quæ nunc iam in omnium animis inſedit, eo
ad ſummum Pontificatus culmen euecto, non Chriſtia-
nam ſolum Remp. felicem futuram, ſed & bonas om-
nes litteras, quæ iniquis his temporibus prope exa-
ruerant, tam feliciter prouenturas, ut omne præte-
ritorum annorum incommodum ſarciatur. Qua in re
tu quoque ita animatus cognoſceris, ut non adiutu-*

rus fra-

rus fratrem ſolum, non imitaturus patrem, ſed & per te ipſe totum hoc munus geſturus, & tanto omnes tuos ſuperaturus ſis, quanto illi ceteris excelluerunt. Ad hanc cauſſam accedit, quod Iuliano Iulij Commentaria; quod candidiſſimis animi tui moribus candidiſſimum hoc opus, maxime conueniens uidetur munus: quod ego non hoc ſolum, ſed quidquid in me ingenij eſt, quidquid in literis poſſum, tibi didicare conſtitui, ac iam dedico. ætate quidem ea ſum, ut de me non multa tibi poſſim promittere: ſed natura ipſa fortaſſe, ut plerumque aſſolet, extremo hoc tempore, ſubitum aliquid ingenij mei lumen effundet: quod tuum totum erit, tibi ſeruiet, tibi conſecrabitur. Tu interea hæc ſi ita, vti ſperamus, accipies, quoddam quaſi currenti calcar addetur ad cetera, quæ in animo habemus, perficienda.

IOAN.

BISONTIS FIGVRA
Lib. VI. de bello Gall. pag. 147.

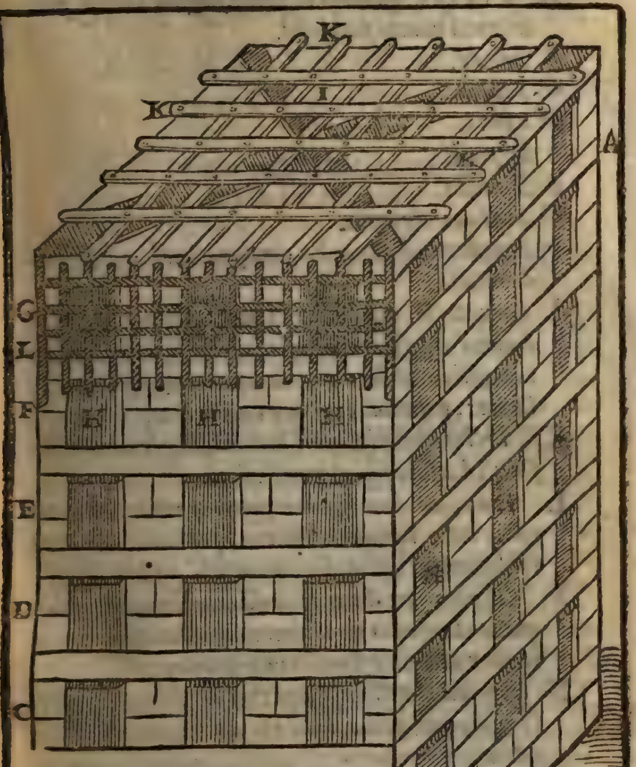
BISONTIS *figuram non ad aliorum ſcriptorum aut ueterum, aut recentium, qui mirifice inter ſe diſcrepant, ſed ad ſolius Cæſaris exemplar exprimendam curauimus. Eſt biſons (inquit) cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu exiſtit excelſum: cuius e ſummo rami ſicut palmæ diffunduntur. Biſons, autem, lego, non Bos: primum quia probabile eſt Cæſarem æque huius belluæ, ut ceterarũ, nomen prodidiſſe, deinde quoniam abſurdum uideretur, ita ſcribere. Eſt bos cerui figura. Cur enim potius bos, quam ceruus appelletur? præſertim tantis & tam erectis cornibus. Præterea Plinius, & Solinus Biſontes huic eidem Hercyniæ ſiluæ attribunt. At enim deſcriptiones huius Cæſarianæ non conueniunt.*

Primum,

Primũ, ſi decẽ Plinijs, & totidem Solinis unius Cęſaris auctoritatem anteponam, iniuriam me illis factурum non putabo. Fuit enim in Germania Cæſar: & bis Rhenum tranſmiſit. Vbios, & Vſipetes, & Tenchtheros ſibi fœderatos habuit. nec dubiũ eſt, has illi belluas ab illis demonſtratas fuiſſe: quæ etſi hoc tempore ijs fortaſſe in locis non reperiantur, tamen intelligendum eſt, eas propter incolarum multitudinem, & crebras venationes in remotiores partes difugiſſe. Poſtremo in Biſontis deſcriptione, neq. ueteres Plinius, Solinus, Pauſanias; neq. recentes, M. G. Olaus, Sigiſmundus inter ſe conueniunt. Itaque Biſontis figuram ad Cæſaris exemplar exprimendam curauimus. Albertus quidẽ magnus lib. hiſt. animal. 2. Alcis nomen (quem Equicerum nominat) huic Cæſarianæ figuræ apertæ attribuit. Equiceruus, inquit, nobis cognitus, æquo ſimilis eſt: ſed altior: uulgò Elent, & ad equitandi uſum cicuratur: tantundẽ enim vno die ſpatij, quantũ equus triduo, perficit. Cornua eius ſolida, & ramoſa ſunt: colore quo cerui. Ab initio ubi enaſcuntur, ad tres, uel quattuor digitos rotunda ſunt: deinceps lata & tenuia, aſſeris inſtar, & circa finem multos producunt ramos. facit hæc latitudo, ut ſcabellis idonea ſint. pondus cornuum ingens. magnus horum animalium numerus eſt in ſiluis Pruſſiæ, Vngariæ, & Illyriæ. Maiora ſunt cer uis, & hirſutiora, ſimili tamen pilo. in ceteris cauda ſo lum ceruis ſimilia. Frontis latitudo ad duas palmas. Hæc Albertus de Equiceruo, quem Biſontem hunc Cęſarianum eſſe, nemo non uidet.

De eius autem natura uide Pauſaniam lib. x.

TVRRIS AD MASSILIAM
figura, ex lib. ciuil. 11. pag. 302.

A Tvrris *quadrata, cuius ſingula latera pedes tricenos quinos patebant.*

B *Prima.*

C *Secunda.*

D *Tertia.*

E *Quarta.*

F *Quinɛta.*

G *Sexta contignatio.*

H *Feneſtræ ſub ſingulis contignationibus inſtruendo relictæ.*

I *Locus tecti, quod erat planum, factum primo ex duobus tignis tranſuerſis, crucis figura: tum ex impoſitis trabibus: quibus primum aſſeres, tum lateres, poſtremo centones iniecti ſunt.*

K *Tectum penſile, quod litteris diſtinctum a nobis fuit: ſed a fabro prætermiſſæ ſunt.*

L *Crux, duo ſunt tigna trãſuerſa craſſiora, ſub quorum centro tignum ſubijcitur, quo cochleæ opera ſubleuantur. quinquies autem ſubleuatum eſt.*

M *Trabes directæ tranſuerſæ cruci impoſitæ: aliquanto longiores & eminentiores parietibus, quarum ex proiectis ſtoreæ præpendebant.*

N *Storeæ quattuor pedum craſſitudine, & triginta quinque pedes latæ ex anchorarijs funibus factæ.*

O *Significaret aſſeres, ſiue tabulas trabibus illis infixas.*

P *Significaret lateres, & lutum aſſeribus impoſitum.*

Q *Significaret centones lateribus ſuperimpoſitos.*

PONS CÆSARIS
EX PLVRIMORVM ERVDITORVM SENTENTIA

Lib. IV. de bello Gall. pag. 84. 85. & lib. VI. pag. 136.

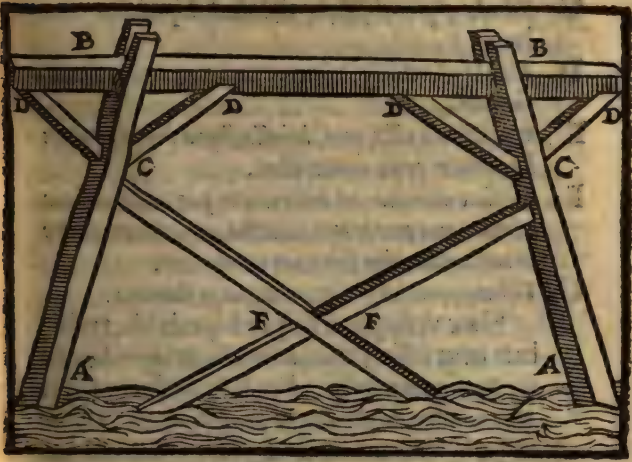
Io. Buteonis de ſublicio ponte Cæſaris libellus.

IVLIVS CÆSAR in ſuis de bello Gallico commentarijs, formam lignei pontis deſcripſit, in hęc verba: Cęſar his de cauſſis, quas commemoraui, Rhenum tranſire decreuerat. Sed nauibus tranſire, neque ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neque ſuæ, neque populi Romani dignitatis eſſe ſtatuebat. Itaque, etſi ſumma difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatẽ, altitudinemq. fluminis: tamẽ id ſibi contẽdendum, aut aliter non traducẽdum exercitum exiſtimabat. Rationem igitur põtis hanc inſtituit. Tigna bina ſeſquipedalia, paullulum ab imo præacuta, dimenſa ad altitudinem fluminis, interuallo pedũ duorũ inter ſe iungebat. Hæc cum machinationibus immiſſa in flumine defixerat, fiſtuciſque adegerat, non ſublicæ modo directa ad perpendiculum, ſed prona, ac faſtigata, ut ſecundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eundem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atq. impetum fluminis conuerſa ſtatuebat. Hæc vtraque, inſuper bipedalibus trabibus immiſſis, quantum corũ tignorum iunctura diſtabat, binis vtrinque fibulis ab extrema parte diſtinebantur. Quibus diſcluſis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo ma-

ior vis aquæ ſe incitauiſſet, hoc artius illigata tenerentur. Hæc directa materia iniecta contexebantur, ac longurijs, cratibuſq. conſternebantur. Ac nihilo ſecius ſublicę ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur: quæ, pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ, uim fluminis exciperent: Et aliæ item ſupra pontem mediocri ſpatio: vt, ſi arborum trunci, ſiue naues deijciendi operis cauſſa eſſent a barbaris miſſæ, his defenſoribus earum rerum u is minueretur, neu ponti nocerent. Diebus decem, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus tranſducitur.

HACTENVS *Cæſar coniunctionem iſtam ſublicij pontis ſane luculenter, & artificioſe conſcripſit. Quandoquidem, in fluminibus magnis nulla firmior, & ad celeritatis vſum expeditior exercitibus traducendis, nec excogitari quidem mihi poſſe uidetur: dummodo rem ipſam ea Cæſaris mente capiamus: non autem ſecundum depictam formam a Io. Iocundo Veronenſi, viro quidem rationis architectonicæ nõ ignaro, ceterum in huius explicatione pontis tam turpiter errante, vt ſtructuram ipſam nobis tradiderit, non ſolum alienam a toto Cæſaris propoſito, ſed etiam penitus abſurdam. Quam tamen omnes quotquot uiderim harũ rerum ſtudioſi recipiunt: quidam etiam ſcriptis ſuis approbarũt. Adeo fit procliuius in rebus ignotis erran tem ſequi, quam reuocare. In hoc itaq. ne quis fallatur amplius, neue poſteritas tam ingenioſi Pontis intelligentia careat: primum traditionem iſtam Iocundi falſam eſſe monſtrabo: Deinde, quantum ipſa uerba Cæſaris diligẽter, atque diu ſcrutatus intelligere potui, ueram pontis formam indicabo.*

Pſeudo-

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS.

PONTEM, eadem forma & ratione, bis fecit Cæſar ſupra Rhenum flumen latiſſimum, rapidiſſimum, & altiſſimum: primum in Menapijs contra Sicambros: deinde paullulum ſupra eum locum in finibus Treuirorum, ex quo tranſitus erat ad Vbios Cæſaris amicos.

A Tigna bina ſeſquipedalia, paullum ab imo præacuta, dimenſa ad altitudinem fluminis. &c.

B Trabes bipedales immiſſæ ſuper utraque tigna, quæ binis utrimque fibulis ab extrema parte diſtinebantur.

C *Fibulæ, quæ diſcluſæ diſtinent bipedales trabes.*

D *Vbi fibulæ diſcluſæ in contrariam partem reuinciuntur.*

E *Materia directa, quæ, iniecta ſupra bipedales trabes, totum opus contexebat.*

F *Sublicæ obliquæ ad inferiorem partem fluminis adactæ, quæ pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ, uim fluminis exciperent.*

G *Fiſtuca, qua adigebantur tigna in flumine.*

Hæc vtraque, inſuper bipedalib. trabibus immiſſis.§ *Hunc locum ſic corrigendum puto: Hæc utraq. inſuper, bipedales trabes immiſſę. Hac ratione, ut Inſuper ſit præpoſitio, & Hæc vtraq., ſit accuſandi caſus: Quod ſi duriuſculũ hoc quiſquam exiſtimarit, ſciat Cæſarem ipſum ſimili uſum conſtructionem in ſecundo de bello ciuili in expugnatione Maſſiliæ his verbis: Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei, ac uinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt. Sciat & Vitruuiũ in quincto, vbi agit de portubus & ſtructuris in aqua faciendis, ſimilem feciſſe conſtructionem: Tunc proclinatio ea impleatur arena, & exæquetur cum margine, & planitia puluini: deinde inſuper eam exęquationem, pila quam magna conſtituta fuerit, ibi ſtruatur. Quare ſi ſic, ut puto, perſeuerat corruptus librariorum uitio locus, neq. ſenſus conſtabit, neq. conſtructio, niſi implexa & litigioſa grammaticis. Sed, ut utraque conſtent, ſenſus ſcilicet, & conſtructio, tam ingenioſis,*

nioſis, quam grammaticis, & operi verba ſint conformia, & opus uerbis; animaduertendum eſt, quod, poſtquam Cæſar deſcripſit modum figendi, & adigendi tigna in fundo fluminis, ex qua adactione magnam ſtabilitatem & firmitatem aſſecuta ſunt, uertit ſe ad bipedales trabes, quæ tranſuerſam totius pontis latitudinem perficiebant, & qua ratione poſſint, & quo modo ſuſtinerentur, docet. dicens, quod ſuper hæc utraque, id eſt ſuper bina tigna, & ea, quæ in parte ſuperiori, et ea, quæ in parte inferiori poſita erāt, bipedales trabes immiſſę, quantum eorum tignorum iunctura diſtabat, binis utrimq. fibulis, ab extrema parte diſtinebantur. Quibus diſcluſis, & incontrariam partem reuinctis, &c.} *In hanc eandem ſententiam mecum uenire uidetur Leo Baptiſta Albertus, vir & ingenio, et litteris clarus, in ſuo* I V. *lib. de Architectura: qui, eiuſdem Ceſariani Pontis deſcriptionem repetens, non aliter ei uiſum fuit potuiſſe ſibi ipſi ſatisfacere, niſi his uerbis: Huiuſmodi autē immiſſę trabes binis utrimq. fibulis ab extrema parte diſtinebantur.* Quibus diſcluſis, &c. } *quid autem ſit Fibula, & quomodo diſcludatur, & reuinciatur, non omnibus peruia eſt notitia, quamuis eius ſit quotidianis vſus. Vtuntur autem ea uiri ac mulieres ad capita cingulorum, quibus circum ſe fluentes contineant ueſtes, tranſiecto per anulum altero cinguli capite, fibulaq. reuincto, vt, quanto plus trahitur, tanto fortius firmetur. Eiuſmodi autem ſunt & ſellę. multis Italię urbibus communes, quę clauſę ſeruantur, & a ſedendi uſum, cum diſcluduntur, & in contrariam partem reuinciuntur, eo for-*

 tius

tius compreſſę firmantur. Hoc etiam ita eſſe, ex Vitru-uio clariſſime apparet in x. his verbis: Tigna duo ad onerum magnitudinem ratione expediuntur, & a capite fibula coniuncta, & in imo diuaricata eriguntur. Et infra: Sin autem maioribus oneribus erunt machinæ comparandæ, amplioribus tignorum longitudinibus, & craſſitudinibus erit utendum, & eadem ratione in ſummo fibulationibus, in imo ſucularum verſationibus expediundum. Et libro 1, vbi de mœnibus diſſerit: Craſſitudinem autem muri ita faciendam cenſeo, uti armati homines ſupra obuiam uenientes, alius alium ſine impeditione præterire poſſint, dum in craſſitudine perpetuæ taleæ oleagineæ uſtulatæ quam creberrimæ inſtruantur, uti utræque muri frontes inter ſe (quẽadmodum fibulis) his taleis colligatæ, ęternam habeãt firmitatem. huiuſmodi autem fibulis, quibus tunc & in colligandis muris, & in munitionum vallis utebantur, hodie quoque & nos utimur, tranſuerſis in latum longurijs fibulatim diſpoſitis, ut ictibus glandium non uno loco tantum, ſed tota uallis mole reſiſtamus, iuuantibus fibulis continenter in contrariam partem reuinctis. Ex dictis ſatis conſtare poterit & ſenſus, & conſtructio uerborum Cæſaris, et Pontis forma, ſecundum figuram a nobis traditam.

BV-

NON inueniens Iocundus formam pontis, quæ præſcriptum Cæſaris per omnia ſequeretur, temperare ſibi non potuit, quin verba quædam immutaret, detorquens in ſuum ſenſum. Nam ubi dicitur, Hæc utraque inſuper bipedalibus trabibus immiſſis, ſic corrigendum putat: Hæc utraq. inſuper bipedales trabes immiſſæ. ut, Inſuper, ſit præpoſitio, & Hæc vtraque, ſit accuſandi caſus. Et ipſum Cæſarem ait locutum ſimiliter, in expugnatione Maſſiliæ, his uerbis: Hanc inſuper contignationem quantum tectum plutei, ac uinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt. In hac autem pontis deſcriptione operis exigit ratio, ut capias, Inſuper, pro præterea, qui frequentior eſt particulæ ſignificatus. Quem etiam locus ille alter Cæſaris expoſcit. Nam ſi pro ſuper, intelligas Inſuper (ut uult Iocundus) laterculum legi debet. Sic enim laterculo dicere, uix erit Latinitas ferenda. In hoc ergo Iocundus ſuo ſeipſe (quod aiunt) gladio iugulauit. Et ſecundum iſtiuſmodi ſenſum figuram pontis inſtituit, vt craſsitudinem trabium bipedalem ingredi totam faciat in capita tignorum ſeſquipedalia. Quod eſt impoſsibile. Præterea quæ multis inculcantur ab ipſo de fibula, nihil ad propoſitum, & intelligentiam rei faciunt. Et falſa eſt etiam quam poſuit fibulæ forma, cum nihil ad operis firmitatem ualeat. De ſublicis uero quod earum poſitionem facit non directam, ſed procumbentem inſtar tignorum,

hoc plane eſt contra Cæſaris præſcriptum, ubi dixit: Non ſublicæ modo directa ad perpendiculum. *Sed alucinatur in eo Iocundus, quod dicitur,* oblique agebantur, *putans obliquum idem eſſe quod pronum, & opponi perpendiculo. Quod minime uerũ eſt, ſicut oſtendam poſtea. Hanc etiam Pontis ſtructuram Albertus Leo Florẽtinus intelligere ſe ſimulans, in opere ſuo de re ædificatoria, ipſius tantum repetit verba Cæſaris, et nihil ultra, niſi quod immutauit quædam, atque corrupit, pro Fiſtucis, ponens Figiſticis. Quod nuſquam me legiſſe recordor. Vnde coniectat ſuam ſententiam Iocundus Alberto placuiſſe. Ego autem cum ex hoc, tum ex hominis ingenio haud temere poſſum affirmare, pontis iſtius rationem Albertum prorſus ignoraße. Hac enim ſimulatione frequenter alias utitur, in his quæ non intelligit ex Vitruuio. Cuius totum opus architecturæ compilauit, res, & uerba paſſim inuertens temere: & artis uocabula paſsim immutat, Vitruuij nomen ubique reticendo maligne. Qualis autem mihi fuiſſe uiſa ſit ſtructura pontis, expoſitione uerborum Cæſaris, & graphice ſimul oſtendam: unde etiam error Iocundi manifeſto uidebitur.*

Ex-

Expoſitio deſcriptionis.

ADVERTENDVM *eſt in primis, deſcriptionem iſtam ſublicij pontis tam ſcienter, et ex arte fieri, vt nō ſolum operis formam, ſed etiam ſtructuræ modum, & ordinem oſtendat.* Tigna bina ſeſquipedalia. *Intellige menſuram hanc ſeſquipedis, eſſe craſsitudinem tigni, quam habet in diametro circuli ſuæ baſis, prout eſt in arbore natum. Nec iuſtiuſmodi tigna dolātur in quadrum, ſed modice tantum quibuſdam locis paullulum ultra corticem delibrantur.* Dimenſa ad altitudinem fluminis. *Tignorum longitudo profundi menſuram ſecundum poſitionum loca ſequebatur. Quæ cum fere ſit inæqualis: ita & inæqualia longitudine tigna fuerunt, ab aqua deorſum. Quidquid tamen exſtabat a ſummo flumine ſurſum, ex æquo fieri debuit in omnibus tignis, ut ipſum pontis tabulatum poſitionem ſeruaret (ſicut oportuit) perlibratam.* Interuallo pedum duorum inter ſe iungebat. *Ipſa duo tigna priuſquam demitterentur in alueum, copulabantur inter ſe tranſuerſarijs duobus, aut tribus, quorum fuit lōgitudo bipedalis, præter cardines, quos nunc artifices uocant palmas.* Hæc cum machinationibus immiſſa in flumine defixerat. *Hæc igitur duo tigna, ſpatio bipedali inter ipſa relicto, iugata, & in alueum demiſſa machinationibus figebantur. Quamuis machinatio idem propemodum uideatur quod machina, in eo tamen differunt, quod machinatio multiplicius, & operoſius aliquid in ſe continet, quam machina.*

china. Vt potè turris ambulatoria qualis a Vitruuio deſcribitur, cum habeat intra ſe machinas multiplicès, ſcilicet arietē, quo murus demoliebatur, aſcendentem turriculam cū ſuis trocleis, & ſucculis, atq. ponte, quo ſit in murū tranſitus. Item rotas cum ſuis arbuſculis, quæ græce dicuntur ἁμαξόποδες, quibus turris promouebatur. Et præter hæc in tabulatis baliſtas, catapultas, ſcorpiones, aliaque id genus tormenta. Pluribuſque & diuerſis operis egebat. Huiuſmodi turrim machinationem rectius, quam machinam dixeris. In qua proprietate locutus eſt Cæſar, de Aduaticis ita ſcribens: Vbi turrim conſtitui procul uiderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare uocibus; quod tanta machinatio ab tanto ſpatio inſtrueretur. Sic in propoſito dixit machinationibus, etiam numero plurali, intelligi uolens machinationem illam, qua diſponebantur, atque figebantur in flumine tigna, grandiorem eſſe, diuerſiſque machinis conſtare. Quæ quidem machinatio naui portabatur. Fiſtuciſque adegerat. *Volunt Budæus, & Iocundus auctore nullo, fiſtucam inſtrumentum illud eſſe (quem ligneum vectem ferratum Vitruuius appellat) quo ſcilicet pauimenta calcantur. Sed ab hac ſignificatione prorſus repugnat locus. Quid enim orga non tantillum ad ſeſqui pedalia tigna? Ego autem ex operis ratione coniicio fiſtucas palos fuiſſe præacutos, quibus ſolum congeſticium ſolidatur, ad ſubſtructiones faciendas. Nam apud Vitruuium ſolum fiſtucatum pro ſolidato; & pro ſolidatione, fiſtucatio legitur. Cum enim ipſa tigna (ut dicitur) machinationibus figerentur, non directæ*

ad

ad perpendiculum,quemadmodum ſublicæ ſolent ; ſed prona,ac faſtigata,vel,ut aliqui legunt, faſtigiata,hoc eſt more tectorum accliuia : poſitionis ratio non patitur ea ipſa ſtare tam firmiter , quam ſi recta figerentur,arietis machina more ſublicarum . Propterea neceſſe fuit talem poſituram non admodum per ſe ſtabilem fiſtucis circa tignorum calces adactis ſolidari , uti diſtinerentur firmiter , & ea conſtipatione palorum tamquam ui, ac neceſſitate adigerentur , hoc eſt in ſua ſede cogerentur . quæ frequentior eſt,ac elegans ſignificatio uerbi. Erant enim tignorum baſes, ſtructuræ totius fundamentum,ubi fuit potiſſimum,ac modis omnibus firmitatis ratio quærenda . Vt ſecundum naturam fluminis procumberent. *hoc eſt ſecundũ uim,ac decurſum fluminis proclinarentur,ad aquæ ſuperficiem, ſicut ad ſolum parietis inclinantur ſcalæ, ſi fingamus decurſum aquæ , a calcibus ſcalarum recta ferri parietem uerſus .* His item contraria duo ad eundem modũ iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte , cõtra uim, atque impetum fluminis cõuerſa ſtatuebat . *Senſus eſt. Tignis duobus diſpoſitis,ut dictum eſt,alia duo tigna craſſitudine ſeſquipedalia , ſpatio bipedali inter ſe iuncta, contra uim & curſum fluminis proclinata , ſic figebantur , ut ab inferiore parte , hoc eſt in aquæ ſuperficie , a prioribus diſtarent , interſtitio pedum quadraginta . Nec poteſt hic pars inferior , in aluei ſolo capi , ubi tigna figuntur , quod cum fere non ſit ubique planum , aut æquabile : non potuiſſet diuaricatio conſtituta per totam ſtructuræ longitu-*

dinem

dinem ſeruari. Sed quantum extulerit pontem tignorum proceritas ab aqua, non dicitur. Tantum autem oportuit, quantum fluctus maximis aſſequi non poſſet. Cuius impetum nulla tabulati ſtructura ſuſtineret. Hæc utraque inſuper bipedalibus trabibus immiſſis, quantum eorum tignorum iunctura diſtabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte diſtinebantur. *Hinc intelligendum hæc utraque ſcilicet duo tignorum paria ab extrema parte, quæ fuit ſummitas ſuprema, inter iuncturas bipedales trabibus impoſitis, craſsitudine iuncturas implentibus, & binis utrimque fibulis continebantur firmiter, ne a ſua ſe inclinatione dimouerent. Et ipſæ etiam trabes, in ſua collocatione fibulis concludebantur, probibentibus, ne deorſum prolaberentur ad aquam. Eſt autem fibula proprie circulus, uel forma quadrata ex ferro, alioue metallo, axiculum habens in medio uerſatilem; quo zonæ ſcortæ colligantur. Veſtes etiam fibula nectebat, dicēte Vergilio: Aurea purpuream ſubnectit fibula ueſtem. Vnde per ſimilitudinem funis intortus ad tigna colliganda dicitur a Vitruuio fibula. Et ligaturas huiuſmodi fibulationes etiam uocat. Ab hac igitur ratione colligandi tignorum capita, cum trabibus immiſsis, dicta eſt in propoſito fibulæ. Quæ quidem ſeparatim fiebat ex tenaci materia, ut puta robore, ſcapis duobus ualidis inter ſe ſcalari forma compactis, duos tantum gradus habent. Huiuſmodi autem quattuor tignorum cum ſua trabe fibulationem, a ſimilitudine iugū dicimus. Trabes tamen multitudinis numero poſuit auctor, vel intelligens trabem*

trabi

ti abi ſuperpoſitam, & applicatam immitti uel ad mul ta ſcilicet iuga reſpiciẽs, quæ per tranſuerſum fluminis ita fuit neceſſe collocari, ut inter duo iuga tranſitus flu uiaticis nauib. laxe pateret. Neq; tamen longius, quã materia trabibus iniecta pateretur. aut oneri ferundo ſufficeret. Hæc directa materia iniecta contexebantur, ac longurijs, cratibuſq. conſternebantur. *In hoc loco deſcribitur contabulatio pontis. Appellatione materiæ, uenit omne lignum. Hæc, ſubintellige ſpatia inter iugorum trabes. Primum enim de trabe in trabem traijciebantur tigna, qui etiam cantherij dicuntur. Et ſuper hæc in tranſuerſum alia minora. Quæ quidem conſtructio per metaphoram a textrinis exprimitur eleganter uno uerbo, Contexebantur. Talis deinde materiationis textura conſternebatur, hoc eſt contegebatur, & complanabatur longurijs, id eſt perticis ob longis, ac cratibus, quæ ſunt tabulæ uiminibus contextæ, ut glaream, & ſabulum pauimenti loco ſuperiniecta continerent.* Ac nihilo ſecius ſublicæ ad inferiorem partem fluminis obliq. adigebantur. Quæ pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ uim fluminis exciperent. *Hoc perinde eſt, ac ſi dicat Cæſar. Quamuis ea, quæ iam ſunt a me præſcripta, ſufficere uideantur ad opus nihilominus tamen, ut firmitatis, durationiſque ratio maior haberetur, ſublicæ, hoc eſt tigna minora, ut pote dodrantalia. circa tignorum calces figebantur. Oblique, id eſt non ordine recto, ſecũdum aquæ decurſum ad inferiorem pontis partem procedentes, ſed obliquo, in trigoni ſpeciem iſopleuri, cuius duo*

latera

latera reſpectu catheti obliqua dici poſſunt. Et ipſæ trabes iugorum veluti cathetos in huiuſmodi trigonis faciebant. Quæ pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ, uim fluminis exciperent. *Pro ariete, hoc eſt ante arietem. ut ſi aries machina, quæ robuſteum cylindrum ualide ferratum e ſublimi præcipitem demittit in capita ſublicarum. vt in alueum fluminis multis ictibus adigantur rectę, & ad perpendiculum ſtantes. Illud enim oblique, ordinē poſituræ tantum reſpicit, ne ſit rectus ad curſum fluminis, ſicut iam docui. non autem ſublicarum inclinationem oſtendit, vt putat Iocundus, & iam ſupra retuli. Quæ res hominem maxime turbauit ab huius intelligentia pontis. Poteris hic etiam arietem fortaſſis non abſurde capere, pro quolibet arboris trunco, ſeu rate, vel naui, quæ fluminis impetu feruntur in ſublicas, inſtar arietis, quo muri quatiuntur.* Et aliæ item ſupra pontem mediocri ſpatio. *Dicit auctor breuiter huiuſmodi ſublicium monimentum eodem modo ſupra pontem factum eſſe, hoc eſt ab anteriori parte pontis ſeparatim ab opere reliquo, mediocri ſpatio, fortaſſe pedum triginta, vel quadraginta. Expoſita ſunt a me verba Cæſaris quam potui facilime. Per graphidem igitur, pontis membra ſic oſtendam, vt, quæ lectorem fortaſſe fugerunt, ſpectatorem latere non poſſint.*

PONS CAESARIS DISCLVDERE S V B L I C A E.

Ex Adriani Turnebi Aduerſariorum Lib.xxiv. Cap.30.

CONIVNGITVR *a Ceſare Rhenus põte, Commentariorum, lib.* IV. *cuius conſtructio moleſta multis eſt: quamquam in ea explicanda multum ſtudij operæq. poſuerunt homines doctiſsimi. ego, non quod me plus quam eos ſapere putem, ad eam rem accedo; ſed ut ſi in ſenatu de re quapiam deliberaretur, & ſenator eſſem, aut ſi in concilio conſularetur, in quo eſſet mihi ius ſententiæ dicendæ: quod & eo audacius faciam, quod hanc mihi fere ſententiã dictauit uir eruditiſsimus Gulielmus Peliſſerius Montis Peſſuli Epiſcopus. Tigna defigit bina ſuperiore parte fluminis, his totidem ab inferiore opponit: quod idẽ ſæpius fecerat, dũ tota latitudo fluminis ſic binis tignis ſtatutis, & totidem oppoſitis occuparetur. uerum bina et totidem his e regione obiecta deſcribere ſatis habuit, quod in alijs eadem operis ratio eſſet. tigna ſuperioris partis inclinata procumbebant ſecundo flumine, quibus e diuerſo reſpondebant totidẽ aduerſus flumen inclinata & faſtigiata. Inter tigna immiſſæ erant trabes, quæ tignorum interuallum bipedale ab imo fluminis uado vltra ſummam altitudinem eius implebant. hæ extremę, quo tigna erãt, quattuor uidelicet, totidẽ, id eſt quattuor fibulis ſingulæ religatæ erant, ad ſingula tigna ſingulis. proinde dicit binas vtrimque fibulas fuiſſe. Nam & ad ſuperiora duo tigna duæ erant, & totidẽ ad inferiora. Fibulas autem interpretor copulas & paxillos, quibus trabes ad tigna fixæ tenebantur;*

atque

atque id etiam eſt, quod Diſtineri Cæſar dicit. utrimq. enim tigna hinc inde è diuerſo tenebantur ſuis quæque retinaculis & paxillis deuincta. ita cum diſcluſa eſſet tigna immiſſis trabibus, (& trabes enim bipedales interpoſitæ tigna diſiungebant atque diſcludebant) & in contrariam partem reuincta ſuis quæq. fibulis & copulis, quibus utrinq. diſtinebantur, firmiſſimum opus reddebatur: eam contignationem materia iniecta contexebat directa, & crates conſternebant. ſubijciebat ſublicas ad inferiorem partem pontis, crebrum ueluti vallum faciens. ſublicæ autem cum ponte coniunctæ, ſuis brachijs ad medium flumen obliquæ pergentes in mucronem coibant litteræ V *ſimilitudine, ut paſſim in excipulis Sequanæ fieri uidemus. Earum ſublicarum is erat uſus: aquam fluminis libere euolui non ſinebant, qua retenta & reſtagnante uis & impetu frangebatur, ponſq. minus laborabat. Pro ariete autem quod dicit, id eſt loco propugnaculi & munimēti. Nam arietem pro defenſione uſurpari ſolere, non eſt ignotum. Cicero in Topicis,* Ex quo aries illi ſubijcitur in ueſtris actionibus ſi telum manu fugit magis quem iecit, *id eſt, illa defenſio. Itaque non probo doctiſsimi uiri ſententiam, qui* pro ariete *uno uerbo hic legit. erant & ſublicæ ſupra pontem mediocri interuallo diſiunctæ ab eo, non ut inferiores, cū ponte coniunctæ, quæ, ne qua uis inferretur ponti, defenderent, atq. probiberent. Quæ ſublicæ dicuntur, ab Alberto ſubiicæ uocātur, ut ita in Cæſare legiſſe uideatur. Vetus criticus de his ita ſcribit, ſublicæ* καταπῆγες οἱ ἐν ποταμῷ τὴν γεφύραν ὑποβαστάζοντες.

PONS

Ex Pallad. lib. III. cap. 6.

A *Tigna bina ſeuipedalia, duos a ſe inuicem pedes diſtantia, non ſublicæ modo directa ad perpendiculum, ſed prona ac faſtigiata in flumine defixa, ut ſecundum naturam eius procumbant.*

B *Alia bina tigna, in inferiore fluminis parte, prioribus contraria, pedum quadragenum ſpatio ab iiſdem diſtantia, ac ab inferiore parte contra uim atque impetum fluminis conuerſa.*

C *Trabes magnæ bipedales, totam pontis latitudinem, quæ pedum erat quadragenum, deſignantes.*

D *Fibulæ, quæ diſcluſæ, hoc eſt, apertæ ſeu a ſe inuicē diuiſæ atque in contrariam partem reuinctæ; una quidem intus, altera foris; hæc ſupra, illa infra dictas trabes bipedales, quæ pontis latitudinem deſignant, tātam huic operi firmitudinem adferebant, ut, quo maior aquæ uis ſe incitauiſſet, quo ue maiora pons ipſe onera ſuſtinuiſſet, hoc artius illigata tenerentur.*

E *Trabes, quæ per pontis longitudinem dirigebantur, & longurijs cratibuſq. conſternebantur.*

EX GVLIELMI BVDAEI
ANNOT. PRIOR.
IN PANDECTAS.

PAlatio, *quæ uulgo Pilatium dicitur, Fiſtucatio etiam appellatur, a fiſtuca machina, uulgo nota, qua etiam pauitores utuntur, utrimque arſata. hac enim pali magna ui in terram adiguntur. Eſt & alia fiſtuca magnæ molis, qua trabalis materies in terram pangitur, aut in alueum fluminis, quæ funibus tollitur, & pondere ſuo remiſſa alliditur: cuiuſmodi Pariſijs ſæpe uiſitur. De hoc genere intelligendum illud Cæſaris in* IV. *de bell. Gall.* Hæc cum machinationibus immiſſa in flumen defixerat, fiſtucíſq; adegerat. *De ſecundo illud Vitruuianum in* VII. Si plano pede erit ruderandum, quæratur ſolum ſi ſit perpetuo ſolidū, & ita exæquetur, & inducatur cum ſtatumine rudus: Sin autem omnis aut ex parte congeſticius locus fuerit, fiſtucationibus cum magna cura ſolidetur. *Vtitur & Plinius lib.* XXXVI. *Quidam Feſtucam & Feſtucare legunt per* E. *Leo Albertus, qui de ædificatoria ſcripſit non Fiſtucam, ſed Figiſticam legit apud Cæſarem. Coaxatio autem opus eſt axibus conſtans. axes enim tranſuerſis tignis impoſiti contignationum ſola fulciunt. ex eo autem opere intertignia conſtant, quod genus apud nos non eſt uſitatum, ſed alibi fortaſſe dicetur.*

EX LEONE BAPT. ALBERTO DE RE AEDIFICAT.

Lib. IV. Cap. 6.

De pontium, ſiue lignei illi fuerint, ſiue lapidei, commoda locatione, deq. illorum pilis, fornicibus, arcubus, angulis, riparum ſubicibus, cuneis, anſis, inſtratura, & faſtigatione.

PONS *quidem potiſſima uiæ pars eſt. Pontis habendi locus erit idoneus non omnis. nam præter id quod non extremum ſecluſumq. in angulum paucorum commoditatibus relinqui, ſed medias in regiones uſibus uniuerſorum patere pontem conuenit. Profecto locandus is quidem erit, ubi & facile ponere, & impenſa non grauiſſima perficere, & æternum futurum ſperaſſe liceat. Captanda igitur uada non profundiora, non obruta, non incerta, non mobilia, ſed coæquata, & manſura. Vitandi uortices, gurgites, uoragines, & eiuſmodi, quæ mala per fluenta uerſantur. Vitandiq. in primis anfractibus riparum cubiti, cũ ceteras ob res, (ſunt enim iſtic ripæ, ut uidere licet ruinis obnoxiæ) tum quod per eos ipſos cubitos alluuionum tempeſtatibus rapta ex agris materia, & trunci, & ſiluæ non recto, expeditoque lapſu deuehuntur, ſed obuerſantur, aliaque alias retardando glomerantibus congruunt, uaſtumque coactæ in cumulum hæreſcunt pilis, unde fauces arcuum obſtipatæ ſuccumbunt, quo ad mole preſſantium aquarum deturbatur opus, atq. diruitur. Sed ſunt pontium alij lapidei,*

pidei,alij lignei. De ligneis prius,quod operæ ſint faciliores,poſt de lapideis tranſigemus. Vtrumq. firmiſsimum eſſe oportet. Ergo is multa,& ualida lignorũ copia corroborabitur. Quam ad rem pulchre exſequendam, illud Cæſaris maiorem in modum confert. Nam pontis equidẽ efficiendi rationẽ ſic inſtituit. Tigna bina ſequipedalia paullulum ab imo præacuta dimenſa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorũ inter ſe iungebat. Hæc cum machinationibus immiſſa in flumen defixerat,fiſtuciſq. adegerat,non directe ad perpendiculum,ſed prona ac faſtigiata, vt ſecundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo inter ſe ad eundem modum iuncta interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte,contra uim atque impetum fluminis conuerſa ſtatuebat. Hæc vtraque,vti diximus,conſtituta bipedalibus trabibus ſuperimmiſſis iungebat longis quantũ eorum tignorum iunctura diſtabat. Huiuſmodi autem immiſſæ trabes binis vtrimque fibulis ab extrema parte diſtinebantur. Quibus diſcluſis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo,atque ea rerum natura,ut quo maior uis aquæ ſe incitaſſet, hoc artius colligata tenerentur iuga. Hæc materia iniecta contexebantur, ac longurijs, cratibuſq. conſternebantur, ac nihilo ſegnius graciliores trabes, quas a ſubijciendo ſublicas nuncupant, ad inferiorem partem fluminis obliquæ agebantur, quæ pro ariete ſubiectæ,& cum omni opere coniunctæ uim fluminis exciperent. Et aliæ item trabes ſupra pontem exſtabant fluuio mediocri ſpacio infixæ, vt, ſi arborum trunci, ſiue naues deij-

ciẽdi operis cauſſa eſſent a barbaris miſſæ, his defenſoribus earum rerum uis minueretur, neu ponti noceret. Hæc Cæſar. Non ſit ab re, quod apud Veronam aſſueuere ligneos pontes inſternere ferreis uirgis, ea præſertim parte, qua rhedam & carros trahebant. Sequitur lapideus pons, eius partes hæ ſunt: Subices riparum, pilæ, fornix, inſtratura. Inter ſubices riparum atque pilas hoc intereſt, quo hę ualido penitus obnixu perſtent neceſſe eſt, non ad ſuſtinenda modo ſuperiniectæ fornicis pondera, uti & pilæ, uerum & amplius ad prima pontis capita, & arcuum uim arcendam & cõtinendam, ne quid pandant. Ergo eligendæ ripæ, uel potius rupes (lapideæ, namque obfirmiſſimæ) quibus pontis capita committas. Pilarum numerus ad fluuij latitudinem refertur. Arcus impares cum delectant numero, tum & conducunt firmitati. Nam medius fluenti curſus, quo a coercitione riparũ remotior eſt, eo & liberior, & quo liberior, eo & concitatior, atque impetuoſior deuoluitur. Ergo is quidem linquendus eſt uagus, ne pilarum firmitati officiat illuctando. Et locandæ per fluuium pilę quidem ſunt, ubi caſtigatiores, &, ut ita loquar, deſidiores unde præter labantur. Huius argumenta loci dinoſcendi alluuiones monſtrabunt, alioquin ſic rem captabimus. Eos enim imitati qui nucem flumine ſparſere, quibus collectis obſeſſi neſcerentur, perpetuum fluminis tranſitum ſupra longe ad paſſus, puta mille quingentos, quo præſertim tempore fluuius excreuerit, quidpiam tale quod aquas ſupernatet deijciemus. Indicio erit aquas maiore illic ſe concitare impetu, quo loci quę ieceris plurimum

rimum

rimum conueniant. Ponendis igitur pilis hunc uitabimus locum, cum captabimus, ad quem iacta rariora, tardioraq. deuenerint. Mina rex, cum ad Memphim pontem facere inſtituiſſet, Nilum deduxit alio per montes, abſolutoque opere ſuum in alueum reſtituit. Nicoris Aſſyriorum regina, paratis omnibus, quæ ad pontem aſtruendum facerent, effoſſo lacu amplisſimo, fluuium diuertit eo, atque interea dum lacus impletur ſicco fluminis alueo, pilas exſtruxit. Hæc illi. At nos ſic rem proſequemur. Pilarum ſundamenta per autumnum aquis deficientibus ſiſtentur ſæpto circumacto. Sæpti faciundi modus hic eſt. Pali non infrequentes duplici ordine figuntur, ut capitibus ab aqua emergant in uallorum ſpeciem, obducunturq introrſum ad pilas, pro uallorum ambitu crates, & complentur ordinum interualla alga & luto, inſpiſſanturque conculcatione, quod influere amplius aqua nequidquam posſit. Moxq intra ſinum ſepti reſident, ſeu aqua, ſeu præter aquam limus, arena ue ſit, ſeu quid aliud operi incommodum ſit eximitur. Cetera perficiuntur, uti libro ſuperiore perſcripſimus. Ad ſolidum enim defoditur, uel potius palis præuſtis ſolum artiſsime conſpiſſatur. Iſtic aduerti egregios architectos aſſueſſe perpetuo pontis ipſius tractu perpetuam ſubſtituiſſe baſim, eam effecere non una omnem clauſo flumine unico ſæpto, ſed additamentis nouisſima iam tum poſitis adigendo. Tota enim uis aquæ omnino aceri, & contineri nequidquam poteſt. Ergo ſinenda fluento dum opus ducimus æſtuaria ſunt, quibus laſſetur contumacia proturgentium undarum.

 rum.

rum. Aeſtuaria iſtæc, aut ipſo in uado aperta dimittentur, aut, vbi conferat, parabuntur formæ ligneæ, & canales penſiles, quibus exuberans fluentis aqua ſuperfluendo labatur. Quod ſi tantæ piguerit impenſæ ſingulis baſis pilis baſes ponito ſimplices, vt ſint ex liburnæ ſimilitudine oblongæ, prora & puppi in angulum promiſſa, & perſinita, atque ſecundum aquæ ipſius decurſum ad lineam dirigito, vt præpotentium aquarum vim diſpartiundo comminuant. Meminiſſe oportet vndas puppibus pilarum quam prioris eſſe infeſtatiores. Id moſtratur ex ea re, quod a puppes pilarum fecũdior illuctatur aqua, quam ad proras, tum & viſuntur illic gurgites in profundum excauari, cum proræ ipſæ alueo arena oppletiore perſiſtant Quę cum ita ſint, has eſſe partes in omni operis mole munitiſſimas, & ad tolerandas aquarum aſſiduas moleſtias firmatiſſimas oportet. Ad rem igitur uehementer confert, ſi profundum opus ipſum pedamenti multo quaque uerſus, & maxime ad puppim protendetur, quoad etiam quouis caſu ſubdempta pedamentorum parte, multa ſuperſint, quæ oneri pilarum ferendo non deficiant. Confertque in primis, quamuis baſim iſtic ipſo a primordio producere in accliue, vt aquæ ſuperuadentes non prærupto irruat, ſed lapſu molli facile dilabitur. Nam præcipiti cadens aqua fundum, commouet, & inde facta turbidior aſportat commata, & locum momentis excauat. Pilas adſtruemus lapide, quam id queat, prægrandi longitudine, & latitudine eximia, qui natura ſui gellicidijs reſiſtat, & aquis non maceretur: neque alioquin facile diſ-

ſolua-

ſoluatur, neque faceſcat ſub onere. Coagmentabiturque omni diligentia ad regulam, ad perpendiculum, ad libellam, nexuris numquam intermiſsis, in longum, in tranſuerſum iuncturis mutuo complicitis, ſpreta omni minorum lapidum infractura. Adigenturq. ex ære acus, & anſæ crebræ, eorum loculis ita preßis, & ita diſpoſitis, vt vlceribus non debilitentur lapides, ſed firmentur captu, tolleturque in altum opus, prora & puppi angulari toto vertice eminenti vſque etiam exuber antes alluuiones pilarum frontes ſuperet. Pilarum craſſitudo ad pontis altitudinẽ erit ſub quadrupla. Fuere, qui non in angulum proras iſtiuſmodi, & puppim, ſed hemicyclo finierunt, ductos, credo, liniamenti venuſtate. Et cyclum tametſi habere anguli vires dixerim, angulum tamen iſtic in primis probo, modo non ita acuminetur, vt ad omnes leues iniurias decuſſatus dehoneſtetur. Quin & is quidem cyclo decuſſatus detonſuſq. placebit, ſi erit non ita obtuſus relictus, & impetentis undæ celeritas infenſa reſiſtet. Iuſtum pilis angulum ſtatuemus fore, cui rectus angulus ſexquitertius ſit, aut ſi minus delectet, ſexquialter. Hæc de pilis. Ad riparum ſubices, ſi quales optamus, natura loci non præſtabuntur, pilarum opere firmabimus, nouiſſimaſq. ad ripam pilas ipſo in ſicco arcuſq. aliquos protendemus, vt ſi quid forte undarum aßiduitas tempeſtatum ſuccuſſu ex ripa abſterſerit, via tamen producto in agrum ponte minime interſecetur. Fornices & arcus, cum ceteras ob res, tum propter acres & nuſquam intermiſſas carrorũ intremitationes eſſe oportet, per quam egregie validas, & mirifice obfirma-

firma-

firmatas. Adde quod interdum trahenda, per pontem ſunt uaſtiſſima fortaſſis pondera coloſſorum, obeliſcorum, & eiuſmodi, utq. Scauro limitarem lapidem trahenti euenit, redemptores publici damna infecta metuant. Ea re pons, & lineamento, & omni opere ad perpetuitatem erit accommodandus contra carrorum incuſſiones crebras atque moleſtiſſimos. Deberi pontibus integros lapides prægrandes inducit ratio, facile ut aſſentiamur, incudis exemplo. Nam ſi grandis, & perinde grauis illa quidem ſit, malleorum incuſſatione facile ſuſtinet; ſi leuior, ictibus reſultat & commouetur. Diximus fornicem arcubus, complimentiſq. contineri, & arcum eſſe firmiſſimum eum, qui ſit rectus. Quod ſi ex pilarum diſpoſitione ita reſpondeat rectus, ut eius nimirum procera incuruitate offendare, utemur comminuto riparum ſubicibus maiori craſsitudine multo confirmatis. Deniq. arcus quiuis, qui ad fornicis iſtius frontes exſtabit, coaptabitur ipſo ex lapide præduro & prægandi nihilo ſegnius, quam is, quem pilis mandandum duxeris. Et ne erunt quidem graciliores in arcu lapides, quam ut craſſitudine ad chordam ſui ex decupla reſpondeant. Chorda ne erit quidem longior, quam ut ad pilæ craſſitudinem ſexcupla, ne breuior, quam ut quadrupla reſpondeat. Aduertuntq. ad cuneos iſtiuſmodi mutuo innectendos acus ærei, inſiti, atque anſæ minime inualidæ, tum ad arcum ſupremus cuneus, qui ſpina dicitur, erit, cum ad compares lineas cum ceteris dolatus; tum habebit amplius quippiam altero ſui capite craſsitudinis, quo non niſi fiſtuca inſeri, & leui ariete poſſit intrudi. Sic enim ſubinde reli-

qui

qui per arcum ſubiecti cunei arctius perſtricti conſtantius in officio perdurabunt. Complementa omnia interſtruentur, lapide, quo nullus integrior, nexura, qua nulla coniunctior afferri poſſit. Quod ſi firmiſſimi lapidis copia uſque non ſuppeditabit complementis perficiundis, imbecilliores pro neceſſitate non recuſabo, modo toto ipſius fornicis dorſo ſpina, & utrimque contigui ad ſpinam adacti ordines nequidquam niſi ex præduro lapide adſciſcantur. Sequitur, ut inſternatur id opus, non magis pontibus, quam perpetuis quidem uijs denſandum eſt ſolum, inſpargendumq. glarea, ad cubiti craſſitudinem poſt ſuper inſtruendus lapis fultus arenæ puræ fluuiatilis, aut marinæ. Pontibus autem ſubſtratura, & ſolum cæmẽticio, opere ad ſui arcus parem craſſitudinem erit coæquandum, poſt id, quæ inſtraueris calce fulcienda ſunt. In ceteris par ambobus erit ratio. Nam munientur quidem latera structura firmiſſima, & ſuperinſternentur lapide nec puſillo, nec uolubili, qui leui appulſu diuellatur, nec item ampliſſimo, adeo, ut illic ueluti in lubrico prolabi iumentum, ſi cœperit, ruat, prius, quam fixuram inueniat, ubi ungula reſtitet. Atqui plurimũ quidem intereſt, quo inſternantur lapide, aut quid putas longo, & aſſiduo iumentorum rotarumq. attritu fieri, quando formicas ipſum per ſilicẽ pedum attritu excauaſſe callem admoneamur? Sed ueteres aduerti, cum alibi, tum ad Tiburtinam uiæ medium ſiliceo lapide inſtrauiſſe. Latera uero hinc atque hinc operuiſſe glarea minuta. Id quidem, quo iſtic rotæ inſtrata corrũperẽt minus, recuteret iumentorũ ungulas, alibi & præſertim

ponti-

pontibus ſublatos lapideis gradibus toto pontis tractu calles habuere ad ſpondas, quibus ambularem pedites nitidius, medium autem paluſtris equitibus ve relinqueretur. Ceterum veteres huic operi ſiliceum lapidē egregie probauerūt. Inter ſilices fiſtuloſus commodior, non quia durior, ſed quia veſtigijs minus lubricus. Qualicumque dabitur lapide pro rerum copia vtemur, modo prædiriſſimi ſeligantur, quibus ea ſaltem uiæ pars inſternatur, quam potiſsimum iumenta reptando petant. Et petunt quidem æquabiliorem, accliuiorem penitus recuſant, poneturq. ſeu ſilex, ſeu quiuis lapis latus, cubitum craſſus ne minus pede, ſuprema ſuperficie æquabili, lateribus cohærentib. nullis intermiſsis hiatibus diſpoſitus ad faſtigium, quo exceptus imber diffundatur. Faſtigiatio triplex. Nam aut in medium Stratæ decurret accliuitas, quod latiorib. dedetur vijs, aut in latera, quod artiores minus impedit, aut rectam per longitudinem perducetur. Iſta quidem moderantur, prout cloacarum, riuulorumq. exitus in mare, in lacum, aut in fluentum præſtantur. Iuxta erit faſtigatio binos in cubitos digitum ſemis. Aduerti veterum accliuia, quibus in montes adſcenderent, triginta quouſq. in pedes pedem faſtigiaſſe vnum. Et locis nonnullis, vt puta ad pontium capita, viſuntur faſtigiata altitudine, vt ſint ſingulos in cubitos palmo, ſed ſunt ea quidem breuia, quæ onuſtum iumentum vno innixu præteruolet.

RATIONEM pontis.} *Quę cum attente legenti valde perſpicua ſit, tamen vix dici poteſt, quantũ ab ea Iucundus, Budęus, Cardanus, Buteo, & Turnebus diſceſſerint. Illud autem in primis attendi oportet, Cæſarem vnius dumtaxat arcus ſiue iugi figuram exponere: cũ amplius viginti fuiſſe cõſtet.*

In fluminē defixerat, } *Faerni & Stephani libri, In flumen.*

Fiſtucis. } *Fiſtuca interdum dicitur inſtrumentum ligneum in imo ferratum, & vtrimque in medio anſatum quo vulgo pauitores, aut qui palos in terram defigunt, utuntur. Interdum vero inſtrumentum, quo tigillum ferratum & fune ſuſpenſum, atq. ab aliquot operarijs in ſublime tractum, in caput infixi tigni demittitur: vt crebris ictibus impulsũ adigatur. Illud ſuperius qui putant hoc loco a Cæſare ſignificari, ridendi materiam ſuppeditant. Quod vero Buteo Fiſtucas interpretatur, palos præacutos, qui in Rheni vado ad imam tignorum partem infigebantur, vt tigna cõſtipata firmiora eſſent, primum abſurdum eſt: quia tanta Rheni altitudo eſt, vt pali ſub illo adigi nõ poßint: deinde Latina Cæſaris oratio ab illo ſenſu abhorret. Nã Adigere tigna, eſt ĩpellere, et penitus in uadũ infigere. Alioqui dicẽdũ fuiſſe, Fiſtucis, palis cõſtiparat. Sed hoc plane abſurdũ eſt. ac melius uidetur Fiſtucæ figurã proponere.*

Nõ ſublicę mõ.} *Sublica tignũ ab imo præacutũ, et directo ad ꝑpẽdiculũ in uadũ fluminis adactũ. ut lib.* VII. *Iiſdẽ ſublicis. quarũ pars remanebat, põtẽ reficere cæpit. unde põs ſubliciꝰ, ꝙ ex Vitruuij locis ĩtelligitur.*

Directa ad pp. ſed ꝓna ac faſtigata, } *Ita legẽ*

dum

dum eſt, ut in noſtro & Aldino: quamuis in Steph. & Romano legatur, directæ, pronæ, faſtigiatæ.

Faſtigiata,} *Inclinata, pcũbatia paullulũ accliuia. ut li. 11. Leuiter faſtigiat⁹ paullaũ ad planitiẽ redibat.*

Secundum naturam fluminis} *Cæſar pſpicue has locutiones opponit, Secundum naturã, & Contra uim atq; impetum fluminis. Cum autẽ uis & impetus fluminis ſit in parte ſuperiore, relinquitur, priora duo tigna in inferiore fluminis parte defixa fuiſſe.*

Ab inferiore parte,} *Id eſt in ipſo ſolo atque uado fluminis.*

Bipedalibus trabib. immiſſis diſtinebant.} *Vetuſtiſſimus Codex, Bipedales trabes immiſſæ diſtinebant. Sed utriuſq. lectionis eadem ſententia eſt. Vna autẽ trabs quattuor illis tignis imponebatur. quod cũ Turneb. nõ uideret, ita ſcripſit: Inter tigna immiſſæ erãt trabes, quæ tignorũ interuallum ab imo fluminis uado ultra ſummam altitudinem eius implebant. At Cęſar non dicit ab imo ad ſummum, ſed inſuper immiſſæ.*

Diſtinebantur.} *Verbum uim quandã ſignificans. nam bipedalis trabs utroq. ſuo cauõ contraria tigna diſtinebant: id eſt utrique incumbẽs, quodammodo ꝓpellebat. Sic de bel. ciuil. lib. 1. Has quatternis anchoris ex quattuor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur.*

Iũctura diſtabat} *Ineruallo duorũ pedũ, ut ſu. dixit.*

Binis utrimq. fibulis} *Fibulas appellat, clauos trabales, quas* Cheuilles *Gallice dicimus: qb. trabes ꝗque pedales trãſuerſariæ figebãtur. Quod aũt Buteo ex quatternis trabib. quadratũ efficit, quo extrema tignorũ & trabis immiſſę pars, quaſi fibula ferrea quadrata*

coer-

coercentur, hoc quid ſit, ne diuinando quidem aſſequi potui. Et uero, ut ita ſit, tamen ubi erit axiculus?

Diſcluſis,} *Binis tignis contrarijs diſcludere, eſt, quod modo dixit, Diſtinere.*

In contrariam partem} *Nam trabs bipedalis ui in cōmiſſuras (quas nos* Morteſias *appellamus) ad acta impellebat tigna, & ab ijs conſtringebatur.*

Reuinctis,} *Cauum enim cauo iniunctum, iunctu ram faciebat: eoque complexu coercebat.*

Rerū natura.} *Id eſt, cōpactura. Naturaliter accidebat, ut, q̄ uis atq; īpetus Rheni iſimas priorū tignorū partes, ac ꝑinde ſuperimpoſitā trabē impelleret, eadē uis altera quoq; bina tigna cōtraria propelleret: q̄, q̄ ꝓna ac faſtigiata erāt, cōtra impulſum illū nitebātur.*

Ad inferiorē partē} *Hoc a me nō intelligi ingenue fateor, niſi* ſuperiorē *reponamus, unde uis fluminis exoriebatur. qd. n. aries ad īferiorē fluminis partē?*

Oblique adigebant;} *Volo eſſe aduerbiū, ut hę ſublicæ directę ad ꝑpendiculū infixæ eſſent, ſed earū ordo arcuatus & obliquus eſſet. ita tamen, ut cōtra uim fluminis acies ſiue cuneus exſtaret, qui uim illā perrūperet. Qua de cauſſa Arietē ex ſimilitudine nominat. Plut.* ζεῦγμα προβόλων *appellat.* Ἀλλὰ ταῦτα προβόλοις, ξύλων μεγάλων διὰ τὰ πόρου καταπεπηγότων ἀναδεχόμενος καὶ γαληνώσας τὸ προσπίπτον ῥεῦμα τῷ ζεύγματι, &c.

Pro ariete} *Faernus,* Pro pariete. *Sed puto dictū eſſe ꝓ, loco arietis. Nā, ut aries ad triāguli figurā accedebat, ita hæc ꝓpugnacula triquetra eſſe ſolēt. ut aries impetu ſuo murum frangit, ita hæc propugnacula Rhenū findebant, cuiuſmodi fere ratione Roſtrū Cicero dixit.*

xit. Nam lib. de leg. 2. Vt enim hoc quaſi roſtrô finditur Fibrenus, & diuiſus æqualiter, &c. Buteo uero abſurdiſsime interpretatur Pro ariete, id eſt, ante arietē. Nam vt aries murum oppoſitum, ſic roſtrū iſtud uim fluminis irrumpentem findit ac perrumpit. Denique, quem hic Arietem, mox Defenſorem appellat. Hoc idē in pontibus lapideis fieri ſolere nemo neſcit. Galli Sperones *appellant, Formam tamen non trianguli, ſed ſemicirculi hos arietes habuiſſe, ſuperius dictū eſt.*

Supra pontem] *Verſus impetum fluminis, circiter decem pedes ſupra locum pontis.*

His defenſoribus] *Defenſor in feminino, ſæpe apud Iuriſconſultos. Plutarchus dixit* προβόλοις.

Diebus decem] *Magnam opus. ſed tamen hæc Cæſarem adiuuerunt: primū tempus æſtatis, quo Rhenus aliquanto eſt anguſtior deinde, aggereum & riparum ſecturæ, foſſæq. ingētes, quas Cæſaris milites auertendi & minuēdi fluminis cauſſa faciebant. tertio, magnus ſublicarum & palorum numerus tranſuerſo flumine in vadum defixus: qua obſtructione & quaſi repagulis reiecta vis fluminis in illas foſſas reſtagnabat. quarto, innumerabilis fabrorum multitudo, quos in exercitu Cæſar habebat. nam milites omnes aut in fodiendo, cum vſus eſſet, aut in fabricando, aut in remigando, aut in demetendo frumento, alijſue operibus faciendis laborem nullum recuſabant: deinde fabros & fabrum præfectos habebat. Eo accedebat multitudo nauium, quarum ædificatio, quam facilis militibus Romanis fuerit, ex alijs Cæſaris locis intelligitur.*

HISPA-

HISPANIAE

IN hac Cæſar ante Magni Po
bellum confecit contra Pe
ſequebantur, quibuſq. qua
eiuſdem magni Pompeij m
eandem ſuſcepit Hiſpaniam
deij filium. Quem tandem ſuperauit, & f
ptiu orum indicio inuentum milites Cæſa
Cæſaris percenſere, & ea deſcriptionibus
terrarum, quod infinitum eſt, ut ait Plini

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITT
NAPOLI

DESCRIPTIO.

peij ſtragem,maximum & periculoſiſſimum
teium & Afranium, qui partes Pompeianas
i tota Hiſpania conſentiebat. Deinde poſt
rtem,non minori diſcrimine aliud bellum in
contra Cn.Pompeium,eiuſdem Magni Pom
gientem, atque in ſpeluncam latitantem, ca-
ani interfecerunt. Sed, ſi quis uellet geſta
ocorum monſtrare, totum profecto orbem
, enumerare oporteret.

GALLIAE

VT GALLIAE diuiſionem (
tariorum de bello Gallic
eiuſdem picturam hoc p
dum huiuſmodi nonnihil
Galliæ autem diuiſione o
maſſi (in qua ſunt Maſſilia, Arelate, Auin
& parte ex alia Vienna, Geneua, lacu Len
uinciam diuidit ab Heluetijs) reliquum
aliam Aquitanos, tertiam qui ipſorum lin
Celtæ autem, qui inter Belgas & Aquita
na ad Rhenum uſque perductis: tum Rh
Lemano, ac Rhodano Lugdunum uſque:
tum Garumna fluuio quam longus eſt.

BELGAE, qui ſpectant in Septemtrion
ſiue Gallis ijs ipſis punctis ab Rheno ad M
diſcluduntur ab Gallis Garumna flumine
bus: attinguntq. Pyrenæos montes: a p
omnia in pictura cernere licet.

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" - NAPOLI

DIVISIO.

quam ſtatim in principio primi libri Commen-
o tradit Cæſar) quiuis facilius intelligat, hanc
acto faciendam curauimus: ſolent enim inter-
ad pleniorem rei intelligentiam conferre. In
bſeruato Cæſarem, Romanorum prouincia di-
io, Nemauſum, Toloſa, cum alijs compluribus,
iano, & Rhodano, qui dictam Romanorum pro
in partes tres diuiſiſſe. Harum unam Belgas,
igua Celtę, noſtra Galli appellantur, incoluere.
ios medij ſunt, concluduntur Sequana, Matro-
ieno uſque ad Lacum, unde oritur. Item lacu
rurſus Lugdunenſium Aruernorumq. finibus:

ies, diuiduntur ab Germanis, Rheno: ab Celtis
atronam, tum Matrona & Sequana. Aquitani
, ijſdemq. Lugdunenſium & Aruernorum fini-
rouincia Tholoſæ, & Narbonæ finibus. Hæc

GALLIAE POPVLORVM VRBIVM FLVVIORVM ET MONTIVM

quo nomine & olim, & hodie, dicantur,

INDEX LOCVPLETISSIMVS LATINOGALLICVS ORDINE ALPHABETICO DIGESTVS.

In quo A, Archiepiſcopatum; E, uero Epiſcopatum indicat.

ABbatiſuilla, *Abbeuille*
Aduatici po. *le pays alētour de Bosleduc*
Aeria, *Ayre*
Agrippinenſes pop. *ceulx de Coulongne*
Aldenardum, *Auldenarde*
Aldnaſdubis, & Dubis, ſiue Dubius fl. *le doux*
Alemanni, *Alemans en la Franche contee ſur Pontarlez*
Alexia, *Leuxeu en la Franche contee*, a nonnullis, *Alexie en la Duchee de Bourgongne*
Allobroges pop. *Sauoiens, & Daulphinois*.
Amantium, *Amance*
Ambiani pop *le pays alentour d'Amyens*
Ambianum, *Amyens, E. Ambianen.*
Ambiuariti, ſiue Ambuariti, & Beuij, qui & Brabanti, *Brabanſons*
Ambrones pop. *le pays d'Ambrum*
Amſterdamum, *Amſterdam*
Amurcum, *S. Amour*
Angelio fl. *Angelon*
Antenacum, *Andernach*. op. inter Confluentes, & Agrippinenſes
Antuacutū, Antuerpia, *Anuers, Antuuerpen*
Aquiſgranum, *Aix*
Arantum, *Aranto*
Arar fl. *la Saone*
Arboſium, *Arbois*
Arduenna ſilua, *la foreſt l'Ardenne*

Argen-

Argentoratum,& Argentina, *Strasburg*
Argentuaria, *Horburg* op. quondam primæ Germaniæ, nunc vicus, iuxta quem eſt Columbaria, *Columbier en Elſas*
Argua, *Argue*
Arlum, *Arlez*
Arna, *Arne*
Aſna, *Aſne ſur Salins*
Aſprenciacum, *Aſprenay*
Atrebatum, *Arras* vnde Atrebates pop. *E. Atrebaten.*
Audomarns, *Omer*
Arduenna, *Auenne*
Auenticum, *Auenche au pays de Vaul*
Auguſta Rauracorum. *Auguſte ſus Basle*
Auguſta Romanduorum, *Luxembourg*
Auguſta Soiſſonum, *Soiſſons*
Auguſta Treuirorum, *Triers*
Axona flu. *la Diſne* nunc *Auaix*, prope opidum Latomio.
Bacenis, ſilua nigra, *la foreſt noire*
Balma, *Baulme*
Bapalma, *Bapaulme*
Barrum, *Bar*
Baſilea, *Basle, E Baſilien.*
Bataui, *Hollandois & Gueldrois*
Belgæ po. & Belgica pars Galliæ, *la Gaule Belgique*
Belgium, *Beauuois*
Bellouaci pop. *le pays alentour de Beauuoys, E. Bellouacen. ſiue Beluacenſis*

Belna, *Beaulne*

Berga, *Bergues*

Berna, *Berne*

Bethunia, *Bethune*

Beuium, *Beuoye en la France contee*

Bibractæ pop. *Beaulne en la duchee de Bourgongne*, hodie *Belna*

Bibrax, *Bray en la contee de Rhetel*

Bingium, *Bingen*, in ripa Rheni infra Maguntiacum.

Biſontium, *Beſanſon. A. Biſuntinen.*

Bleterum, *Bleterans*

Bodobriga, *Poppart* Treuirorum, non procul a Confluentibus.

Bolonia, *Boulongne*

Bonna, *Bonne pres Coulongne ſus le Rhin*

Borbetomagus, vulgo *Vuormacia*, Vangionum caput, vulgo *Vuroms*

Bouina, *Bouine*

Brabantia, *Brabant*

Bregantia, uel Confluentes, Breganti uetus op. ad Acronium lacum.

Brielis, *Bryele*

Brugæ, *Bruges*

Bruxellæ, *Bruſſelles*

Burgum, *Bourg pres Nozereth*. Vnde Burgũ di

Burgundiæ ducatus, & comitatus, *duchee & France contee*

Buſcumducis, *Bosleduc*

Cabillonum, & Catalaunium, *Challons, ſur*

Marne. & vng. aultre ſur Saone. E. Cabilon. ſiue Cathalunnenſis
Cæpina fl. *Oignon*
Cæſaromagus, *Beauuois*
Calcar, *L'eſperon*
Caleti pop. *le pays alētour de Calais port de Mer.*
Caletum, *Cales*
Caluus mons, *Chaumonth*
Calx, *la Chaux*
Cambetis, *Kemps* pagus ad nemus Rauracorum, infra Baſileam
Cameracum, *Cambray E. Cameracenſis*
Campania, *Champaigne*
Campignola, *Champignole*
Caninefates, *le pays de Gorkumen Hollande*
Caſtellana, *Chaſtellaine*
Caſtellio, *Chaſtillon*
Caſtellum, op. quondam Menapiorū iuxta Moſam, nunc pag. *Keſſel*
Caſtrum Caroli, *Caſtelchalon*
Caſtrum Thericum, *Chaſteau Tierri*
Caſtrum villicum, *Caſteluillain*
Catuaci, *Ceulx du payx de Douuay*
Celeræ, *Ceſieres*
Centrones, *Centron au pays du Liege*
Camberiacum, *Chambery*
Chemnitæ ſiue Chemnicium, *Chemnytes*
Cheuannæ, *Cheuannes*
Claraualllis, *Clersual ſur le Doux, & vng aultre ſur la riuiere Dain*

Clarum,

Clarum, *Cleron*
Clarus mons, *Clermont. E. Claromonten*
Claudianum, *S. Claude*
Cleuia, *Cleues*
Colonia Aggripinēſium, *Colongne ſus le Rhin*
Compendium, *Compeigne*
Concordia Romanorum quōdam monumentum, nunc ſpecula Argentoratēſiū
Confluentia, *Confluence*
Conſtantia, *Conſtance. E. Conſtantienſis*
Corbua, *Corbie*
Crodruſi, *ceulx d'empres, Aix entre Traict, & Iuliers*
Creolium, *Creil*
Croteum, *Crotoy*
Curtracum, *Courtray*
Danus fl. *Dain*
Dieppa, *Diep*
Dinantum, *Dinam*
S Dionyſius, *S. Denys*
Diuodurum, *Theonuille en Luxembourg*
Dola, *Dole*
Dordracum, *Dordrecht*
Dorlenum, *Dorle*
Duacum, *Douay*
Durocortorum, *Reins en Champaigne*
Duromagus *Durmegen*, Vbiorum op.
Ebrodunum, *Embrum*
Eburones pop. *les Liegeois*
Elſaſia, *Elſaſſe*

Elſebus,

Elſebus, *Scheltat en Elſas*
Embrica, *Embric*
Enna fl. *Enne*
Equeſtris ciuitas, *Neuſchaſtel, en Suyſſe.*
Fauernum, *Fauerne*
Fiſcanus, *Feſcamp*
Fitignum, *Fitigny*
Flandria, *Flandres*
Fonſſena, & Fonſſeni, *Fonſſeniers*
Fraxinum, *Fraigne*
Friburgum, *Fribourg*
Gandauum, *Gand*
Geneua, *Geneue*, Geſſoriacum nauale
Geſſoriacum *Bolongne, ſur la mer*, vel Caletiũ
Gium, *Gy*
Gorduni, *Gantois*
Granuallis, & Granuallenſes, *Granualliers*
Grauellina, *Grauellines*
Grennes pop. *Gleuoys*
Greum, *Grey*
Grudij pop *le pays alentour de Louain*
Gueldria, *Gueldres*
Haga, *l'Haye*
Hannonia, *Hannoyes ou Henault*
Hareflorus, *Harfleur*
Harla, *Harlé*
Harudes pop. *le pays alentour de Conſtance en Allemaigne*
Haſtallum, *Haſtale*
Hellum, *El*, Tribunorum uicus

Hel-

Heluetia, & Heluetij pop. *Suiſſes*
Hippolytum, *Hippolyte*
Hiſara fl. *Liſere*
Hiſdinum, *Heſdin*
Hollandia, *Hollande*
Hoyum, *Hoye*
Iouis portus, *Huyſſant*
Iſara fl. *Aiſe*
Itius portus, *Calais, port de mer*
Iuliacum, *Iuliers*
Iulianum, *Iulien*
Iuniæ, *Iougnes*
Iunuilla, *Ianuille*
Iura mons, & Iuraſſus, *de mont Lon*
Iuſſum, *Iuſſey*
Latobrigi, *ceulx du pres Loſanne*
Laudunum, *Laon. E. Laudunen.*
Laurentianum, *S. Laurens*
Ledon, ſiue Lonſalinum
Lemanus lacus, *le lac de Loſanne, & de Geneſue*
Leodium, *Liege*
Lepontij, *Gryſons*
Leydis, *Leyde*
Lignium, *Ligny*
Lila, *Lyſle ſur le Doux, vng aultren Flandres*
Lyſa fl. *Lyſe*
Loſanna, *Loſanne. E. Loſanenſ.*
Lotharingia, *Loreine*
Louanium, *Louuain*

Lucem-

Lucemburgum, *Lucembourg*
Lucerna, *Lucerne*
Luxouium, *Luxeu*
Maguntia, *Mayence*
Maillotenſes, *Valux de Maillot en la Franche conteę*
Marchia, *la Marche*
Marnecum, *Marney*
Matrona fl. *Marne ſeparãt en partie auec Saine les belges d'auec les Celtes ſelon Cæſar,*
Mechlinia, *Malines*
Mediomatricum, *Metz.* unde Mediomatrices pop. *le pays alentour de Metz en Loraine.* Metæ nunc. E. Metenſis
Meldeburgum, *Meldeburg*
Menapij pop. *Gueldres, & Cleues*
Migienſes, *Vaulx de mieges*
Mirebellum, *Mirebel.*
Moguntiacũ, & Mogũtia, *Mayence ſur le Rhin. A. Moguntinen.*
Mombiliardus, *Monbiliard*
Mombosium, *Monboſon*
Monaſteriolum, *Montereul*
Mondiderium, *Mondidier*
Monetum, *Monnet*
Monfloridus, *Monfleur,*
Mons acutus, *Montagu*
Mons in Hannonia, *Mons en Hęnault*
Mons Iura, *mon Ioux*
Mons maior, *mont maiou*

Monſrotundus, *Monſrond*
Montani, *ſur le Mons en Franche contee*
Montroncum, *Montronc*
Morantium, *Morans*
Morellum, *Morel*
Morinum, *Terouanne*. vnde Morini pop. *E. Morinenſis*
Mortua, Mortuenſes, *Mortual*
Moſa fl. *Meuſe*
Moſella fl. *Moſelle*
Mota, & Motenſes, *Mote*
Namurcum, *Namours*
Nancum, ſiue Naſſium, *Nancy en Loreine*
Nantuates, ſiue Antuantes, rectius Vantuates, *le pays de Vaulx*
Nauatia, *Campen* in Tranſiſulania
Nazaretum, *Nazareth*. vnde Nozorethenſes
Nemetum, *Spire*. vnde Nemetes, *ceux d'alentour de Spire, ſur le Rhin*
Neruij pop. *ceulx d'alentour de Tournay*
Noueſiũ, nunc Nuſſia, non longe a Colonia
Nouiodunũ in prouincia Rhemenſi, *Noyon*
Nouiomagum, *Moymage*
Nouiomus, *Noyon. E. Nouiomen*
Nouus mercatus, *Marcheneuf*
Nuithlandia, *Deſert*
Orchie, *Orchie*
Orgelium, *Orgelet*
Ornatum, *Ornans*
Oſtenda, *Oſtende*

Paema.

Paema, *Pemes*. Inde Paemani, ſiue Paemenſes, *en la France contee*
Paemani pop. *pres du Liege*
Palma, ſiue Balma, *Baulme les nonnes ſur le Doux*
S. Paulus, *S. Paul.*
Peninſula, *Peniſle*
Perna, *Perne*
Peronna, *Peronne*
Phryſia, *Phryſe*
Picardia, *Picardie*
Pleumoſij, *Flandrois* in Diœceſi Tornacenſi
Polichnion, *Polichni*
Pontarlum, *Pontarlez*
Pontiſara, *Pontoiſe*
Portuzona, *Port ſur Sone*
Quenayum, *Queſney le conte*
Quingyum, *Quingey*
Quintinum, *S. Quintin*
Rauraci, *Baſſoys*
Reamonenſes, *Reamonoys*
Regyacum, *Arras*
Remis, *Reims*: unde Rhemi, *A. Rhemenſis*
Res, *Rees*
Rhena, *Rhenes pres Salins*
Rhenus fl. *le Rhin, ſeparant la Gaule d'Allemaigne*
Richarium, *S. Riquiers*
Rigomagus, *Reinmegen*, Vbiorum op.
Riparia, ſiue Riuia, *Riuiere*
Rochofortis, *Rochefort*
Rothomagum, *Rhouen, chef de Normandie où il*

y'a parlement. A. Rothomagen.
Roya, *Roye*
Rubimons, *Rougemont*
Ruphacum, *Ruffey en la France contee, & ung aultre en Alſas*
Rupis Ioannis, *Roche Ian*
Ruremunda, *Ruremonde*
Sabris fl. *Sambre pres Namours*
Saltio, *Seltz*, ad Rhenũ, infra Argẽtoratum
Salinæ, *Salins*
Sandiſerium, *Sandiſien*
Samarobriga, ſeu Samarobrina, *Cambray ou R. Quintin*
Sãctio, *Seckingen*, in ripa Rheni ſupra Baſileã
Sangona fl. *Sone*
Scaldis fl. *leſchault*
Sebuſieni, & Seguſiani pop. *Breſſe*
Sebuſium, *Vueſſembourg*, op. infra Argentoratum, iuxta montes.
Secluſa, *l'eccluſe*
Seduſij, & Seduni, *le pays alẽtour de Syon en Valloys*, incolæ uallis pẽninę iuxta Veragros, quorum oppidũ eſt Sedunum. *E. Sedunen.*
Segni pop. Namurcis uicini
Sena fl. *Sinne*
Sequana fl. *Seine, ſeparant les Belges en partie auec Marne de Celtes ſelon Cæſar.* unde Sequani dicti ſunt Burgundi, *Bourguignons*
Serpentina fl. *Serpentine*
Sicambri, *Gueldroyt*

Siluanectum, *Senlis. E. Siluanecten.*
Sirodum, *Siroz*, unde Sirodani
Solodurum, *Soleure*
Somma, *Somme*
Sorlinum, *S. Sorlin*
Spira, *Spire*
Stauia, *Eſtauayer au pays de Vaud*
Sueſſio, *Soiſſons*, unde Sueſſiones pop. *le pays alentour de Soiſſons. E. Suſſionenſis*
Sueuia, *Suuabe*
Sunici pop. *pres Coloigne*
Tarbiaci pop. *pres Coloigne*
Taſandron, *S. Trandron au Ligeois*
Teneramunda, *Tendremonde*
Tigurinus pagus, Tigurum, *Zurich en Suiſſe*
Tornacum, *Tornay. E. Tornacenſis*
Traiectum, *Vtrecht*, inferius in Hollandia
Traiectum ſuperius, ad Moſam. *Maſtricht*
Trauium, *Traues*
Treueris, *Triers*, unde Treuiri pop. *A. Treuerenſis*
Tribotes, ſeu Triboces, *le pays alentour de Straſbourg* Alſates non dicuntur
Tullum, *Toul*, a quo Tullingi pop. *E. Tullen.*
Turmaya, *Turmay*
Vadam, *Vadans en la Franche contee*, & in Batauia
Valdum, *Vauldræ*
Valempoliere, *Valempolieres*
Valentinæ, *Valenchiennes*

Vangiones, *le pays a l'entour de Vuormes ſur le Rhin*
Velladunum, *Villeneufue en Loraine*
Vercellæ, *Vercel*
Vernum, *Vers*
Verbigenus, *Orbe au pays de Vaul*
Verocaſſes nunc Caſſetenſes, *Calais*
Veromandui pop. *Vermandois en Picardie*
Vertodunum, *Verdum en Loraine*
Veſontio, *Beſanſon*
Veſſalia, *Vaſſalie*
Veſulium, *Veſou*
Villephanum, *Villauphans*
Virodunum, *Verdun, ſur Saone. E. Virdunenſis*
Viſio, *Veſey*
Vogeſus mons, *les monts de Voge en Loraine*
Voſauia, uel Viſelia, *Vueſel: Treuirorum*
Vſierum, *Vſier*
Vuormacia, *Vuorms*
Ypræ, *Ypre*

CEL-

ABRINCAE, *Aurenches*. E. *Abricen.*
Aeduum, *Autun*. vnde Aedui pop. *le pays alentour d'Autun en Borgongne.* E. *Aeduen.*
Agendicum, *Sens ou Prouuins*. A.
Alenconium, *Alenſon*
Alexia, nunc Alſetum, *Aleſie en la duchee de Bourgongne*
Altiſſiodorum, *Auxerre*. E. *Antiſſiodoren.*
Ambibari pop. *le pays a l'entour de Nerues*
Ambiliates pop. *Alentour d'Aurenches*
Andes, & Andegauenſes pop. *le pays d'Aniou*
Andomatum, *Langres*
Anſa, *Anſe*
Antricum, *Chartres*
Aprea, *Apres*
Apten. E. *Aptenſ.*
Aremici, & Artomici, ſeu Arecomici pop. *le pays de Armignac*
Argentonum, *Argenton*
Argilia, *Arge*
Armoricæ ciuitates, *les uilles que ſont en Bretagne, Britonans* appellatæ
Aruſium, nunc Aurengiæ, *Aurenges, en la France contee*. E. *Auraicenſis*
Auaricum, *Chaſteauneuf ou Viarron en Barry*
Auerni, *le pays d'Auergne*
Auenio, *Auignon*. A. *Auenionem.*
Auguſtodunum, *Autun*

Auguſtomenetum, *Neuers*
Aulerci, *Rhoan, ou Orleans*
Aulerci pop. Aeduorũ cliẽtes, *Roane, ſiue de Ange*
Aureliæ, *Orleans. E. Aurelianenſis*
Baiocæ, *Bayeux. E. Baiocen.*
Bellocaſſij pop. *le pays alentour de Bayeulx.*
Bellicen. *E. Beliien.*
Blannouij pop. *le pays alentour de S. Iehan de Morienne*
Boij, *Bourbonnois*
Bonuallis, *Bonneual*
Braccata Gallia, *la Prouence*
Brannouices, *le ual de Morienne, ou Brianſons*
Cabillonum, & Catalaunium, *Chalon ſur Saone. E. Cathalaunenſis, ſiue Cabillonen.*
Cadetes pop. *le pays alentour de Chaſteaul, Briãt en Bretaigne*
Cadomum, *Caen*
Cadurci pop. *le pays de Quercy, ou eſt Cahors*
Canalicum, *Canali. E. Canalinen.*
Carnutes pop. *le pays alentour de Chartres. E. Charnotẽn.*
Carnutum, *Chartres. E. Carnoten.*
Carpentoracte, & Carpentoractum, *Carpentras. E Carpentraten. ſiue Carpentoractenſis*
Caſtillio, *Chaſtillon*
Celtæ pars Galliæ *ſelon Cæſar tout le pays qui eſt entre la Belgique & l'Aquitaine*
Cemmenij montes, *les montagnes d'Auergne. E. Ciſtu-*

E.Ciſturicen.vel Ciſtrarienſis
Centrones po.*le pays de Tarentaiſe*
Cluniacum,*Cluny*
Comata Gallia,*toutes les Gaulles,excepte la Prouence,qui eſtoit dicte Braccata*
Condatæ,*Rennes en Bretaigne*
Condiuicum, *Nantes, ville capitale de Bretaigne*
Conſtantia,*Conſtance.E.Conſtantien.*
Curioſolitæ po.*le pays de Cornoaille en Bretaigne*
Delphinatus,*Daulphine*
Diablintres pop.*le pays alentour de Leondoul en Bretaigne*
Diena,*Diees.E.Dien.Valentinenſi coniunctus*
Dinia,*Digne en Prouence.E.Dignenſis*
Diuio,*Digeon*
Driuidum ciuitas,*Dreux pres de Chartres*
Druentia fl.*Druence en Prouence*
Ducona,*Cahors en Quercy*
Duriorigum,*Vannes en Bretaigne*
Ebrodunum,*Embrum. E.Ebredunen.*
Eburonicæ ,*Eureux* , unde Eburonices . E.Ebroicen.
Elauer,fl.*Alier*
Eſſui,*Rotelois oultre Tournoys*
Fall ſia,*Fallaiſe*
Foronitienſis epiſcop.*Forins*
Forum Claudii,*Tarantaiſe*
Forum Secuſianorum,*bourgen Breſſe*
Foſſæ Marinæ,*Aigues mortes*
Gaballi,*ceux de Lodeſue , nunc Lodæua* , etiam

in

in Aquitanico Indice. *E. Gabinẽ.* alias *Vapicẽ.*
Garoceli, *ceux d'empres Tarentaiſe*
Garumna fl. *Garumna ſeparant les Aquitains des Celtes ſelon Cæſar*
Gebenna mons, *la montaigne de Geneſue & aulcuns les mons d'Auergne*
Genabum, ſeu Mediolanæum, *Orleans*
Geneua, *Geneue. E. Gebanen.*
Gangolphus, *S. Cengou*
Gergobia, *Clairmont en Auergne*
Garmonna, *Germonne. E.* Glaudatenſis
Graſſa, *Graſſe. E. Granſſen.*
Gratianopolis, *Grenoble. E. Gratianopolitanus*
Heluij pop. *le pays d'Albigeois*
Herculis portus, *ville Franche*
Honneflorus, *Honnefleur*
Ianuilia, *Ianuille*
Iatinum, *Meaulx*
Ioſedum, *Corbeil*
Iuliobona, *Honfleur en Normandie*
Iuliomagus, *Anguiers*
Lanellum, *Lunay*
Lexubium & Lexouium, *Lyſieux*, vnde Lexobij. *E. Lexouien.*
Ligeris fl. *Loyre*
Lingones pop. *le pays alentour de Langres. E Lingonenſis*
Lugdunum, *Lyon. E. Lugdunen.*
Lutetia, & Lucoteia, *Paris, chef & court ſouueraine de France*

Mage-

Magetrobia, locus in Celtis, *Toaut*
Mandubij pop. *le pays alentour d'Alexie en la Duchee de Bourgongne*
Maſſilia, *Merſeille. E. Maſſilienſis*
Matiſcon, *Maſcon, ſur Saone. E. Matiſconen.*
Matrona fl. *Marne, ſeparant en partie auec Seine les Belges d'auec les Celtes ſelon Cęſar*
Maurianen, E.
Medonta, *Mante*
Melaniam, *Menlam*
Meldæ & Meldenſes pop. *le pays alentour de Meaulx. E. Meldenſis*
Melodunum, *Meluon ſur Seine*
Molinum, *Molins*
Monſairgis, *Montargis*
Monslimardus, *Montelmard*
Monſpeſſulanus, *Montpelier*, Agathopolis S.
Moretum, *Moret*
Morienne, *Morenne. E. Maurianenſis*
Moritania, *Mortaigne*
Nannetes pop. *le pays alentour de Bretaigne. E. Nanaten.*
Nemoracum, *Nemours*
Neodunum, *Leondoul en Bretaigne*
Neomagus, *Neogens ſur Seine*
Neuſtria, *Normandie*, vnde Neuſtrij
Nicia, *Nice. E. Nicienſis*
Niciobriges pop. *les pays alentour de Montpolier Vzes*
Niuernum, *Neuers. E. Niuernen.*

Nouio-

Nouiodunũ, *Noion,* ultra Ligerim, & aliud Bibracti proximum, *E. Nouinenſis*

Olbia, *Aires en Prouence*

Oleron, *Oleron E. Oleren.*

Oſſimi pop. *le pays alentour de Landriguer en Bretagne*

Pariſius, *Paris,* unde Pariſii pop. *E. Pariſien.*

Peſignianum, *Peſenas*

Pontorſonus, *Pontorſum*

Pyrenæi montes, *les montz de Pyrenee, les montz de Foyz ſeparant la Gaule des Eſpaignes*

Ratiaſtum, *Lymoges*

Regena, *Regend. E. Regenen.*

Rhedones pop. *le pays alentour de Reines en Bretaigne. E. Rhedonenſis. E. Riuenſis*

Rhodanus fl. *le Rhoſne*

Rhotomagus, *Rouen, chef de Normandie ou y a parlement. A. Rothomagen.*

Sagium, *Sees. E. Sagienſis*

S. Spiritus. *S. Eſperit*

Sebuſiani, & Secuſiani, *la Breſſe*

Salii pop. *le pays alentour d'Arlez*

Seduſien. *E. Sedun.*

Segalauni pop. *le pays alentour de Valence en Daulphinee*

Segodunum, *Rhodes*

Senonis, *Sens.* unde Senones pop. uetuſtiſſ. Galliæ. *A. Senonenſis*

Sequana fl. *la Seine, ſeparant las Belges en partie auec Marne des Celtes, ſelon Cæſar*

Sequani,

Sequani, poſt Burgundi pop. *Bourguignons*
Seſuuij pop. *E. Exiſmis*
Siccourportus, *Luſſou*
Siluanectten. *E. Senlis*
Simphorianus, *ſaphorim*
Siſtarica, *S ſtarique, Siſtarecen. E.*
Stampe, *Eſtampes*
Tarentaſia, *Tarentaiſe. A.*
Tauriſcon, *Taraſcon*
Tauroentium, *Tollon en Prouence*, nunc Tollena. *E. Tollenen.*
Tectoſages pop. *du Languedoc*
Terraſcon
Toloſates, *le pays alentour de Tholoſe ou ya parlement. E. Tholonen.*
Trecæ, *Troye. E. Treceu*
Triboces, *Cherbourg en Normandie*
Tricaſtinum, *Tricaſto. E. Tricaſtinen.*
Turones pop. *le pays alentour de Tour ſur Loire*
Turonus, *Tours. A. Turonen.*
Valentia, *Valence, au Daulphine. E. Valentinen.* Dienſi coniunctus
Vapina, *Vapinte. E. Vapincen.* alias Gabincen. *Vap.*
Var fl. *le Var ſeparant la Gaule d'Italie pres de Nice*
Vaſio, *Vaſon, E. Vaſtonen.*
Vellaudunum, *Villeneuſue, Villa noua nunc*
Vellaunij pop. *Velaye, S. Fleur.*
Veneris portus, ſiue templum, ſeu Aphrodiſeum,

ſeum, *Cap. de Creux*
Veneti pop. *le pays alentuor de Vannes en Bretaigne. E. Venten.*
Veragri pop. *le pays alentour S. Maurice*
Verno, *Vernon*
Vibiſci pop. *ceux alentour de Bourdeaux*
Vienna, *Vienne, en Daulphine. A. Viennenſis*
Viuarium, *Viuiers. E. Viuarien.*
Vnelli pop. *le pays du perche*
Volcæ pop. *le pays alentour de Montpelier, ou d'Auignon*
Vxellodunum opidum, *Cadenac en Ouercy.*

AQVITANICVS ET BRACCATVS INDEX.

ABDVRA, *Adure. E. Aduren: Ayre.*
Accuſianorum colonia, Gratianopolis, *Grenoble ou ya parlement*
Agatha, *Agathe. E. Agathen. Agede*
Agathopolis, Monſpeſſulanus, *Mompelier*
Agena, *Agen. E. Agenen.*
Aginum, nunc Angoliſma, *Agoleſme. E. Angoliſmen.*
Albauguſta, nunc Albya, *Alby.* vnde Albienſes. *E. Albien.*
Anatillorum, *Trouins en Brie*
Anicienſis, *E. le pays en Auergne*
Antipolis. *Ragny. E. Andegauen.*
Antipolitanus, *uel Seneten. E. Angiers*

Appa-

Appamara, *Appamer. E. Appimen. Pamiers*
Appanen. *E. Appenes.*
Aquæ Sextiæ, *Ais en Proucnce. A. Aquenſis*
Aquenſis Epiſcopatus, *in Vaſconia, Aix*
Aquitania, pars Galliæ, *Gaſcongne, & Guienne* vnde Aquitani pop.
Arelate, col. Ro.
Arles, *Arelaten. E.*
Auaricum, *Biturigum ciuitas, Bourges*
Auerni pop. *le pays d'Auergne.* Celtis a Marliano adſcribuntur
Auguſta Aſciorum, *Aux en Guienne*, nunc Auſcus. vnde
Auſci, & Auxitani pop. *le pays de Aux. A. Auxitanen.*
Auguſtoritum, *Poictiers.* vnde Pictaui, ſiue Pictones.
Axona fl. *le Diſne en Guienne*
Bagnera, *Baguiere*
Bayona, *Bayone E. Baoycen.*
Bergeracum, *Bergerac*
Bigerrione, *Bierne, Bigorre*
Bituris, *burges.* vnde Bituriges. *A. Bituricen.*
Bleſa, *Bloys*
Bliteræ, & Bitere, *Beſiers, en Guienne. E. Biteren.*
Bloya, *Bloye*
Briecum, *Brieur*
Brionda, *Brionde. E. Brioncen. S. Brien*
Burdigala, *Bourde aulx ou ya parlement. A. Burdegalen.*

Burgum,

Burgum, *Bourg*
Cantabri pop. *Biſcaye, ou ceulx alentour de Cuſe en Guienne*
Carcaſſio, & Carcaſio, *Carcaſſone, E Carcaſſonẽ.*
Caſtrum, Cordum, *Chaſteaul, Cordue, Caſtren. E. Caſtres*
Caſtrum Darry, *Chaſteaul Darry*
Caſtrum, Lerum, *Caſteherauld*
Cathurcum, *Cahors. E. Caſturcen.*
Cenomania, *le Mans* unde Cenomani. *E. Cenomanen.*
Chino, *Chinon*
Claruſmons, *Clermont. E. Claromonten.*
Cognacum, *Cognac*
Commenarum, *Comminge*
Condorium ſiue Condona, *Condon. E. Condonen, ſiue Cordorien.*
Conſerana, *Conſerant. E. Conſeranen.*
Conuenæ, *Conuens*
Cornubie, *Cornoiaille. E. Criſopitenſis*
Datij pop. *le pays alentour d'Ax en Guienne*
Dinantum, *Dinant*
Dola, *Dole. E. Dolen.*
Dunum regis, *Dun le roy*
Electa, *Elect. E. Electen.*
Elna, *Elne*
Eloicen, ſiue Eluenen. *E. Eaule*
Eluſaberris, *Aux en Gaſcongne*
Florus, *Fleur. E. Flori.*
Fongera, *Fongeres*

Fuxus,

Fuxus, *Foyx*

Gaballi pop. *ceulx de Lodeſue*

Galliacum *Galace*

Garites, *le pays de Agenois en Guienne*

Garumna fl. *Garumne ſeparant les Aquitains de Celtes ſelon Cæſar*

Glauden. *E. Glaudennes*

Horteſion, *Hortois*

Io. Angelicus, *S. Iehan d'Angeli*

Laguieria, *la Guierche*

Lamballa, *Lamballe*

Laſcura, *Laſcure. F. Leſcuren. Leſcat*

Lebreſum, *Allebret*

Lectorium, *Lectore E. Lectoren.*

Lemouices, *Lymoges. E. Lemouicen.*

Leona, *Leon. E. Leonen.*

Liburna, *Libourne*

Liſigniacum, *Liſignau*

Lodeſua, *Lodeſce. E. Lodeuen. Gabali ceulx de Lodeſue*

Lombaris, *Lombers. E. Lombarien.*

Lomella, *Lomelle*

Ludum, *le Luda*

Luxiona, *Luxon. E. Luxonien.*

Maclouius, *S. Malo, E. Maclonien.*

Magalonium, *Magalone. E. Magalonen.*

Magdunum, *Mauge*

Malcaca, *Maleſaiz. E. Maleacen.*

Mediolanum, & Mediolanium Xanthonum, *Sainctes*

Minatum, *Mende, E. Mimaten.*
Miranda, *Mirande*
Mirapiſce, *Mirepois. E. Mirapiceenſis*
Moneta *Monete*
Monlionus, *Monliou*
Monſmarſanus, *Monſmarchant*
Montalbanum, *Montaulban. E. Montis albani*
Morlanum, *Morlois*
Nanetum, *Nantes. E. Nannecten.*
Narbo, *Narbonne. A. Narbonen.*
Nemauſum, Narb. *Nimes E. Nemacen.*
Nymatum, *Nimay*
Olorenſis. *E. Oloron*
Partenaicum, *Partenay*
S. Paulus, *S. Paul. E. S. Pauli*
Petra Buffyera, *Pierre Buffierre*
Petragoricum, *Perigort.* unde Petrocorii, *Perigueulx. E. Petragoricen.*
Pictaui, *Poictiers. E. Pictauen.*
Pictones pop. *le pays alentour de Poictiers*
Podium, *le puy. E. Anicien. S. Flori, S. Fleur. E. S. Flori*
S. Pontius. *S. Pouz. E. S. Pontij*, Themerarium, *S. Poul de Thommiers*
Preciani, *Precins*
Rhedonis, *Renes. E. Rhedonen.*
Rigena, *Rigena*
Riuiena, *Riuienna. E. Riuienſis, Rieux*
Rocomacorus, *Rochemadou*
Rupella, *la Rochelle*

Ruthenum, *Rouergne.* unde Rutheni. *E. Ruthen.*
Rhodes
Santones pop. *Xantongnes*
Santonum portus, *la Rochelle*
Sarlatum, *Sarlat. E. Sarlaten.*
Senecten. *E. Senes*
Tailleburgus, *Tailleburg*
Tarba, *Tarbe, E. Tarbienſis*
Tarbelli pop. *le pays alentour de Tarbe en Bigorre ouceulx de Bayonne*
E. Tarnienſis, *Terna*
Taruſates, *le pays alentour de Turſe*
Tholoſa, *Tholoſe, Tholoſanen. E.*
Touarſus, *Touars*
Trecorum, *Triquet. E Trecorenſis*
Trigay, *ſiue Tiriguier*
Turonus, *Tours. A. Turonenſis*
Tutela, *Tules. E. Tutelenſis*
Vabra, *Vabra. E. Vabrenſis*
Vacien. E.
Vanneta, *Vannes. E. Vannetenſis*
Varena, *Vaurent. E. Vaurenſis, Vaubour, ſiue la Vaur*
Vſura, *Baſas, E. Vaſaten. Baſas*
Villa Regalis, *Ville Roy*
Vindocinum, *Vendoſme*
Vſſon, *Vſſon*
Vtica, *Vſee. E. Vticenſis*
Xanthona, *Xainthes, E. Xanthonenſis*

NOMINA CIVITATVM

CVM INTERPRETATIONE

GERMANICA ET PROPRIA

ABVDIACVM, *Happing, iuxta Roſenheym*

Abudiacum, *Danubianum Abach*

Abuſiacum *Fueſſen*

Abuſina, *Abenſpurg*

Agrippinenſis, *Colonia*

Alcimoens, *Vuerd, uel Eyſtiauia, aut Aluia Burgus.*

Ambra, *Amper apud lacū & flu. eiuſdem nominis*

Aræflauiæ, *Nordling, uel potius Heydenheym*

Arbor felix, *Arben*

Aredata, *Lintz*

Argentoratum, *Stranſsburg*

Artobria, *iam Veltenburg, Monaſterium ſupra Ratiſponam ex magnis ædificiorum ruinis*

Atuacum, *uel* Atuacutum, *Maſtricht*

Auenticum, *Bibelſpurg*

Auguntum, *Neuuenſtat, uel prope, quia nomen repugnat*

Auguſta, *Acilia Straubing. nempe ciuit. antiqua, quæ & hodie Azelburg*

Auguſta Rauracorum, *Augſt, pagus nunc ſupra Baſileam militaria duo*

Auguſta Vindelicorum, *Augſpurg*

Auriſium, *Ros*

Atilia, *Altenburg, non longe a Neuburgo,*

iuxta

iuxta Danubium
Autunaco, *vel* Autiniacum, *Andernach*
Bæodurum, *vel* Bocodurum, *vel* Bolodurum, *vel*
Baganum, *Bagenheym*
Batabis, *Ptolem. Pædicum, Paſſau, propter confluentiam Aeni in Danubium*
Bedacum *Burckhauſen*
Berbecomagus, *Speir*
Bidaio, *Lauffen*
Bingium, *vel* Vingio, *hic Naus fluuius in Rhenũ exit,* Pingen
Bodobriga, *Boppart*
Bona, *Bon, ex cuius oppoſito Genoſia eſt, vbi Druſus teſte Flor. Rhenum ponte coniunxit*
Bracodurum, *Pſulendorff*
Bregetium, *Rab, propter confluentiam Rabonis, vel Arobonis, in Danubium*
Bregetium, *Bregnitz*
Brigantinus lacus, *lacus Conſtantiæ*
Briſacus Mons, *vel* Breucomachus, *Breyſach*
Cæſarea, *Reſchnig, non longe ab Ingolſtadio*
Calkiaci *Calcar, Tacitus*
Cambodunum, *Remmat*
Campodunum, *Kemptem*
Caritini regio, *nunc ducatus Vuirtenburgenſis*
Carnus, *Presburg*
Carrodunum, *kreynburg iuxta Vuaſſerburg.*
Caſtellum, *Ceſſel, iuxta Moſam opidum dirutum*

Betio, *Zeyſſelmaur*
Claudionum, *Melck*
Colonia Traiana, *Keyſers Vueerdt*
Confluentes, *Coblentz, ibi Rigodolium eſt opidum*
Corioualum, *Ach*
Cornuto, *Peternel*
Curla, *Cur*
Dauentria, *Deuenter*
Diedenhouen, *in ripa Moſellæ, a Francis Theodonis villa uocata, regia Caroli magni*
Dracuna, *Ebingem*
Druſomagus, *Memmingen*
Durocortorum. *Arent, iuxta portum S. Nicolai*
Duromagus, *Durmegon*
Epona, *Epenburg, ſupra nouam ciuitatem*
Fruxinum, *Fryſing*
Gamonodum, *Braunou*
Gammodurum, *Conſtantia*
Geſiodunum, *Ips*
Geſſoriacum nauale, *Gent*
Hermonactus, *Kilia*
Icius portus, *uel* Geſſoriacum, *Calais*
Inutrium, *Mittenuualdt*
Iſnica, *Iſen, iuxta Fryſingam*
Iuliacum, *Gulich*
Iuliobona, *uel* Vindobona, *ſeu* Vindomana, *aut*, Fauiana, *Vienna*
Iulium Caruicum, *Villach*
Iuuauiuier, *Saltzburg*
Luriacũ, *Lorch, monaſteriũ iuxta ciuitatem Ens*

Legio Traiana, *Drechshauſen, quaſi Traiana domus*

Leodium, *Luyck*

Leuphona, *Mollen, vel Hanofer*

Lirimeris, *Lubeck*

Lugedunum, *Seuenberghen*

Lugedunum *Vuorckum, vel mons S. Gertrudis*

Marcodurum, *Duren*

Metreio, *Matran*

Matricorum, *ſiue* Dinodurum

Mecenia, *Motzing*

Medullum, *Melding, apud Muldorff*

Melatis, *Villack*

Mogonciacum, *Mentz*

Muriola, *Mereck*

Namurcum, *Namur*

Naſium, *Nauſe*

Nemeti, *Spirenſes*

Neomagus, *Nieumegen*

Neomagus, *Oppenheim, vel Spira potius*

Noueſium, *Neuſſ*

Nouidunum, *Laybach, & ſub Norico, Pannonia, Emona, Clemona*

Nouiomagum, *ſuperius Nymag, pagus circa Berccaſtel*

Oſcella uallis, *Eſchental*

Ouillabis, *Lumbach, monaſteriũ iã ſuper flumẽ Ens*

Parthanum *Parten kirch*

Pedicum, *Pruch, ſuper flumen Mura*

Petouium, *ſiue* Patauium, *Petau*

Pheniana, *Laubing*

Piſonam, *Vuilſchelburg, inter Strubingam, & Deckendorff*

Portus Manarmanis, *vel* naualia, *Campen*

Pontes Oeni, *Oeting*

Pontes Sarini, *Sarpruck*

Pontes Scaphonii, *Scheſſelern, nunc monaſteriũ ſuper fluuio Iſara.*

Quinctianis, *vel*, Quinctianorum, *colonia, Kuntziung, iuxta Filßhouen*

Regium, *Docking, non longe a Ratiſpona.*

Rimogagus, *Reinmagen*

Rinſiana, *Grengen*

Riſtronomanice, *Mundelhaim*

Rufiana, *Vurms*

Sabaria coloniadiui Claudii, *Stat am Anger*

Salinum, *Ofen*

Saobrina, *Cameracum, vel potius S. Quintinus*

Sequani & Aedui, *eſt Burgundia, & Lotharingia*

Sirmium, *Simaca*

Solaturum, *Soloturn*

Sublauio, *Brixen*

Suolli, *Suuol*

Sumuntorio, *Hohennuart monaſterium*

Tabernæ, *Zabern*

Targetium, *Stulingen*

Taradunum, *Riedlingẽ*

Tarauana, *Terauã*

Taururum, *Alba Græca, propter confluentiam Danubij, & Sani*

Teurum, *vel* Berunum, *Perneu, apud lacũ Rãſee*

Teutoburgium, *Senna Erdet, propter confluentiã Dari in Danubium*

Tiberiacum, *Berick, vel Bergheim*

Tigurina metropolis Norici, *vel* Auguſta Tiberii, *ſeu* Regino, *Regenſpurg*

Tollium, *Doll* Tongeren, *ciuitas*

Tornacum, *Tornay*

Traiectum inferius, *Vtricht*

Treua, *Heymburg*

Treuirorum Auguſta, *Trier*

Turegum, *vel* pagus Tigurinus, *Zurich*

Vacorium, *vel, vt, aliqui putant*, Sacarabantia, *Gretz*

Vagetum, *Vuagenheim*

Vallatum, *Feilenbach*

Vangiones, *ſunt Spirenſes*

Veſpi, *nunc Marchionatus Badenſis*

Vetera, *Santen* Vetera, caſtra, *Pfeteren*

Viana, *Vueiſſenhorn*

Vimandria, *Agran*

Vindoniſſa, *vel* Vindonis, *Vuindiſch, apud monaſterium* Kunigsfelden, *in quo eſt ſepultura Comitum de Habſpurg*

Virunnum, *Iudenburg*

Viſontium, *Biſantz*

Vitodurum, *Vuinterduer*

Voſauia, *alias* Ficeria, *Obruueſel, ibi cæſa, et ſepulta eſt Mammea mater Alexandri imperatoris*

Zarmis, *Gethuſa, domus venationis Zarmidis Regis, nunc corona apud Septem caſtra.*

Zelia, *Cili*

Zeugma, *Clauſembur*

CAESAR ET ALII VTVNTVR Germanicè ſonantia.

AMbiorix, *Emberich, vel Heinrich*
Ariouiſtus, *Ernſt*
Autaricus, *Hauptrich*
Belloues, *Balduuiſſ*
Bernhardus, *Bernhardt*
Bituit, *Butuinit*
Britomarus, *Bartmar*
Caromandus, *Garman*
Caſtugo, *Caſtuuig*
Catamantaledus, *Caltenmantel*
Catiuulc, *Gotuolck*
Cauarinus, Cauarus, & Cauarillus *idem, Geber, vel Geuuer*
Cincibulus, *Zinſubel*
Cingetorix, *Sinnentrich*
Combolomarus, *Cueuolmar*
Commanus, *Cunman*
Corolanus, *Curliman*
Curruatus, *Gatrat, vel Conradt*
Dumnorix, *Dumerich*
Diuico, *Diſſuuig*
Eporedorix, *Fridrich*
Induciomarus, *Huſſmar*
Litauic, *Lutuuig*
Lomnorius, *Lonherr, vel Loeuenherr*
Lotharius, *Luother*
Mœnicaptus, *Manshaupt, vel Menſchen kopff*

Nu-

Numeius, *Numey*
Olouic, *Aluuig*
Orgetorix, *eſt Horderich, uel Erentrich*
Ortiago, *Hortiag, uel Hertuuig*
Othmarus, *Othmeyer*
Senanus, *Sunman*
Sigones, *Siguuys*
Vercingetorix, *Verrſinrich, uel Seerſinrich*
Verodoctus, *Vaerdhoch*
Vertico, *Vuorduuig*
Volmarus, *Volmeyer*

NOMINA VRBIVM QVARVNDAM ET LOCORVM HISPANIAE

Hiſpanicis vocabulis relata.

ANAS fl. *Guadiana*
Aſtures, *Aſturia*
Beatica, *El regno de Granata*
Balcares, *maior, & minor*
Barcinon, *Barcelona*
Betis fl. *Guadachibir*
Cæſarea auguſta, *Saragoſa*
Calleci, *Gallicia*
Calpe, *Gibralterra*
Carpentani Montes, *I Monti di Segouia*
Cartheia, *Tariffa*
Caſtulon, *Caſtiglia*

Cinga fl. *Ringa*
Corduba, *Cordoua*
Derthoſa, *Tortoſa*
Durias fl. *El Duoro*
Ebuſus, *Euiza*
Emporriæ, *Empurias*
Girunda, *Girona*
Hiberus fl. *Hibero*
Hiſpalis, *Sibilia*
Ilerda, *Lerida*
Malaca, *Malaca*
Neriũ promõtoriũ, *S. Maria de finibus terræ*
Numantia, *Sora*
Oliſippo, *Lisbona*
Ophiuſa, *Frumentera*
Oſcenſes, *Oſca*
Pompeiopolis, *Pampaluna, en Nauarra*
Rhoda, *Rhoſes*
Sacrum promontorium, *Capo S. Vincentio*
Saguntum, *Mon vedro*
Setabum, *Satiua*
Sicoris fl. *El Segro*
Tarraco, *Aragon*
Tagus fl. *El Tago*
Turdetani, *Andaluſia*
Valentia, *Valenza*.

DE GALLIAE DIVISIONE

ALDI MANVTII PAVLLI F. ALDI N.

COMMENTARIVS

Ad Franciſcum Morandum Sirenam.

SAEPE legendo incurrimus in hæc tria Galliæ cognomina, Togatæ, Comatæ, Brachatæ: nec tamen omnes, quæ ſit earum differentia, nouere. quod oſtendere, breui definitione propoſita, veterum teſtimonio conabimur. Definitur Gallia uel a regione, vel ab hominum cultu: a regione ſic. Gallia vel tranſalpina eſt, quæ ulterior ēt dicitur; vel ciſalpina, quę citerior. vtraq. diuiditur in duas, trāſalpina in Narbonenſem, & comatā; ciſalpina in tranſpadanā, & ciſpadanā. Rurſus à cultu definitur hoc modo. Gallia uel comata eſt, uel brachata, uel togata. comata eſt omnis tranſalpina, pręter Narbonenſem; brachata, quę poſtea Narbonenſis dicta; togata, ciſalpina omnis. de comata, probat Plin. li. I V. c. 17. Gallia, inquit, omnis, comata uno nomine appellata, in tria populorū genera diuidit; amnibus maxime diſtincta, a Scalde ad Sequanā Belgica; ab eo ad Garumnam Celtica; eademq. Lugdunenſis; inde ad Pirenæi montis excurſum, Aquitania, Aremorica ante dicta. Apparet Narbonēſem omitti, de qua ſeparatim li. 3. c. 4. iā locutus erat. Opinor aūt, antiquitus Galliam oēm tranſalpinam comatā fuiſſe, poſtea vero Narbonenſem, in qua fuere Allobroges, prouinciā a Romanis factā, Romanorū hominū cōſuetudine alere comas deſiiſſe. Intonſas enim gentes vocat Plinius alpinas quoque gentes, quarum nonnullas Narbonenſis opinor Galliæ partem fuiſſe. lib. X I. cap. 37.

Non ita

Nomina, inquit, ex eo capillatis alpium incolis, Galliæ Comatæ. Et, quamquam reliqua quoque Gallia a C. Cæſare in prouinciæ formam eſt redacta; quia tamen Narbonenſis prius prouincia facta fuerat; ideo Prouinciæ nomine, quod hodie quoque retinet, ſemper appellata, reliqua uero Gallia vetus Comatæ cognomen retinuit. propterea nec Agrippa, cum Galliam longe lateq. metiretur, Narbonenſis rationem habuit, quaſi prouinciæ ſeparatæ. ſcripſit enim hæc Plinius eodem loco: Agrippa vniuerſarum Galliarum inter Rhenum, & Pirenæum, atque Oceanum, ac montes Gebēnam, & Iubam, quibus Narbonenſem Galliam excludit, longitudinem CDXX. ∞ paſſ. latitudinem CCCXIII. cōputauit. & Catullus, Comatam appellauit Galliam a Cæſare perdomitam.

Quis hoc poteſt uidere, quis poteſt pati
Mamurram habere, quod comata Gallia
Habebat omnis, ultima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin tranſalpina Gallia, non ciſalpina, ſignificetur in ijs Antonij verbis, quæ recitat Cicero Philippica IIX? Galliam togatam remitto: comatam poſtulo. Fuit enim hoc Antonij cōſilium, vt ciſalpinam Galliam D. Bruto iam eam obtinenti, relinqueret, tranſalpinam autem, a L. Planco tunc adminiſtratam, quæ longe erat firmior, ſibi aſſumeret; quo poſſet deinde, ſuperatis alpibus, in Bruti prouinciam, quæ Togata Gallia a Romano ueſtitu uocabatur, impetū facere, Brutoq. eiecto, urbem ipſam, exemplo Cæſaris, occupare. quod Ciceronem non fugit. ſubiecit enim in eo loco: Otioſus uidelicet eſſe mauult. Et Philippica v. Eſt, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam vltimam Galliam, quā Plancus obtinet. Comata igitur omnis tranſalpina, præter Narbonenſem: togata uero ciſalpina, quā ab Italia amnes duo Rubico a ſupero mari, Arnus ab infero, dirimebant. Quod autē ait Plinius, Ab Ancone Gallica ora incipit, Togatæ Galliæ cognomine: in eo terminos iuriſdictionis non ſpectauit: nam ita Anconem Italiæ adiudicaſſet: ſed Gallorum ueterum incolarum, rationem

rationem habuit. Quis autem Anconem cis Rubiconẽ eſſe neſcit? Mela quoque Togatam nominat Galliam, & ait: Carni, & Veneti colunt togatã Galliam. Placet autẽ Dionis verba recitare ex lib XLVI. quę Galliarum diſtinctionem oſtendant, adiunctis nominis cauſſis & Togatę, & Comatę. *Λεπίδῳ τὴν Ἰβηρίαν πᾶσαν, καὶ τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβονησίαν, Ἀντωνίῳ δὲ τὴν λοιπὴν Γαλατίαν, τήν τε ἐντὸς τῶν Ἄλπεων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὰς οὖσαν ἄρχειν δοθῆναι. Ἐκαλεῖτο δὲ ἐκείνη μὲν Τογᾶτα, ὅτι τε εἰρηνικωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τῇ ἐσθῆτι τῇ Ῥωμαϊκῇ τῇ ἀστικῇ ἐχρῶντο ἤδη αὐτὴ δὲ δὴ Κόματα, ὅτι οἱ Γαλάται οἱ ταύτῃ ἐς κόμην τὸ πλεῖστον τὰς τρίχας ἀνιέντες, ἐπίσημοι κατὰ τοῦτο παρὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν.* Brachata reſtat, hæc tranſalpinæ pars fuit, quæ poſtea Narbonenſis nominata. Plinius lib. III. cap. 4. Narbonenſis prouincia appellatur pars Galliarum, quæ interno mari alluitur, brachata ante dicta amne Varo ab Italia diſcreta, alpiumq. ſaluberrimis Romano imperio iugis: a reliqua uero Gallia latere ſeptemtrionali, montibus Gebenna, & Iura. Et Mela lib. II. cap. 5. Pars Galliæ noſtro mari appoſita, fuit aliquando brachata, nunc Narbonenſis. Cicero etiã in oratione in Piſonem, Brachatæ illũ cognationis dedecus appellat, quod auus eius maternus trans alpes natus erat. Et in oratione pro Fonteio, Sagatos, brachatosq. uocat Gallos, qui Fonteium accuſabant. cum Narbonenſi Gallię, quod ipſa declarat oratio, Fonteius pręfuiſſet. Quo patet, licet ea Gallię pars nomẽ mutauerit, Narbonenſis dicta, quę Brachata fuerat, ipſas tamen brachas non eſſe depoſitas. Brachæ autẽ quaſi tunica fuit omnis Galliæ tranſalpinæ, cui ſagum imponebatur; comata tamen potius, quam a brachis, dicta, quæ capillatior fuit. Quod ſi quis roget, cur brachas tunicam fuiſſe Gallicam putem; recitabo illud Suetonij, quod in C. Cæſaris vita ſcriptũ eſt. Iidem in curia Galli brachas depoſuerunt, latum clauum ſumpſerunt. Latus enim clauus tunica ſenatorum Romæ fuit, quem Galli, brachis depoſitis, ſumpſerunt.

B. O.

QVONIAM in Cæſaris Commentarijs paſſim quorundam inſtrumentorum militarium mentio fit, de quorum interpretatione mihi neque cum Valturio viro doctiſſimo, neq. cũ alijs recentioribus, ac ne cũ veteribus quidem Grammaticis ſatis cõuenit: optimũ factũ exiſtimaui, noſtram de ijs obſeruationem ſubijcere. Primum autem dicemus.

De aggere.

AGGERIS nomen tripliciter ab antiquis vſurpari video: primum pro mole ad mœnia opidorum, deinde pro munitione caſtrorũ, poſtremo pro materia, qua moles munitione exſtruitur. Molem intelligimus tumulum ex lignis & glebis ac ceſpitibus exſtructum, ut in urbium aut caſtrorum muros uel militibus, uel turribus mobilibus adſcenſus præbeatur. Cæſ. lib. ciu. 2. Magnam iumentorum atque hominum multitudinẽ ex omni prouincia uocat: uimina materiamq. comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerẽ in altitudinem pedum octoginta exſtruit. Lucanus III.

—tunc omnia late
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſiluæ:
Vt cum terra leuis mediam uirgultaq. molem
Suſpendant ſtructa laterum compage ligatam
Artet humum, preſſus ne cedat turribus agger.

Ex quibus intelligitur, trabes a lateribus adhiberi ſolitas, quæ latera firmarent, ne terra difflueret: interiorem autem partem uiminibus, uirgultis, & terra

repleri

repleri atque infarciri ſolitam. Liu. lib. x. Forte quodam loco male denſatus agger, pondere ſupraſtantium in foſſam procubuit. Tanta autem aggeris interdum altitudo erat, ut prope mœnia adæquaret. ut bell. Gall. II. Armorum magna multitudine de muro in foſſam, quæ erat ante opidum iacta, ſic ut prope ſummam muri aggeriſque altitudinem acerui armorum adæquarent, &c. Liu. lib. v. Nam cum agger promotus ad urbem, uineæq. tantum non iam iniunctæ mœnibus eſſent, &c. Salluſt. in Iugurth. Vineas agere, ſuperque aggerem iacere, impoſitis & ſuper aggerem turribus, opus & adminiſtros tutari. Cæſar lib. VII. Aggerem latum pedes CCCXXX, altum pedes XXC exſtruxerunt. Cum is murum hoſtium pæne contingeret, &c. Itaque plerumque obſeſſi cuniculos ſub mœnibus agebant, iiſq. uel aggeris terram ſubtrahebant, ut adacta turris corrueret, uel uiminibus ignem ſubijciebant, ut lib. Gall. III. Cuniculis ad aggerem uineiſq. actis, cuius rei longe ſunt peritiſſimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt. Item lib. VII. Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quod apud eos magnæ ſunt ferrariæ. Item eod. lib. Eſt animaduerſum fumare aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuccenderant. Et mox: Alij faces atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant. Atque hæc quidem de mole, ad quam ſtruendam non modo fabri, uerumetiam milites his ferramentis inſtructi erant: bidentibus, ligonibus, raſtris, alueis, cophinis, qualis: ut Vegetius ſcribit lib. I. cap. 24. & lib. III. cap. ult. Iam uero Agge-

rem pro muro & munitione caſtrorum uſurpari, ex his intelligitur locis. Cæſar Ciu. III. *Erat eo loco foſſa pedum* XV, *& uallus in altitudinem pedum* X: *tantundemque eius ualli agger in latitudinem patebat. Item lib.* VII. *Poſt eas foſſas aggerē & vallum* XII *pedum exſtruxit. Quibus ex locis intelligitur, cum caſtra foſſa & uallo munirētur, inferiorem ualli partem, & quaſi baſim Aggerem appellatam fuiſſe. Poſtremo Aggerem pro ipſa materia poni ſolere, multis Cæſaris locis intelligitur. Triplex autem erat materia: trabium, quæ, vt dixi, latera firmabant, frondium, & ceſpitum. ueluti Ciu.* 2. *Quod unde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longe lateque in finibus Maßilienſiū exciſis, &c. Et mox. Atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. Item Gall.* 2. *Lapidibus teliſque ſubminiſtrandis & ad aggerem ceſpitibus comportandis. vbi Ceſpites ſine dubio pro glebis poſuit. Ioſephus lib. belli Iudaic.* VII. *ca.* I. *ſcribit in obſidenda Hieroſolyma arbores omnes quoquo uerſus ad ſtadia* XC. *defrondatas fuiſſe. Cæſar lib.* VII. *Hi reuinciuntur introrſus, & multo aggere ueſtiuntur. Et: Cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabantur. Et: Agger ab vniuerſis in munitionem coniectus, & adſcenſum dat Gallis, & ea, quæ in terra occultauerant Romani, contegit. Et: Aggere & cratibus foſſas explent.*

De turribus mobilibus.

TVRRIS *mobilis, ſiue (vt Vegetius appellat) ambulatoria, erat machina, inſtar ædificij ex trabibus*

bus

bus & tabulis interdum decem contignationibus ex-ſtructa. Intus erat aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impellebant. ex ſuperiore parte pons demittebatur in eundem murum, & ſcalæ confeſtim iniiciebantur. Tota autem machinatio ſubiectis rotis a militibus circiter quinquaginta introrſus promouebatur, cum muſculus aut uineæ præcederent, ſub quibus foſſores raſtris & ligonibus uiam muniebant: aggeremque, de quo diximus, ſolidabant: ut mœnibus turris propinquari poſſet. In eandem ſententiam ſcribit Veget. lib. 4. cap. 27. Eius ædificandæ rationem tradit Vitruuius lib. 10. cap. 19. & de illius forma locus eſt inſignis apud Cæſarem lib. Gall. 2. Liu. lib. XXI. *Ipſe Hannibal, qua turris mobilis omnia munimenta urbis ſuperans altitudine agebatur, hortator aderat.* Eius autem altitudo tanta fuit, vt plerumque dēnum tabulatorum eſſet, velut lib. Gall. IIX. *Exſtruitur agger in altitudinem pedum nouem. collocatur in eo turris decem tabulatorum.* Et bell. Alexan. *Has altiſsimis turribus denum tabulatorum munierant. præterea alias ambulatorias totidem tabulatorum conſtruxerant, ſubiectiſque eas rotis, funibus iumentiſque obiectis, directis plateis, in quamcumque erat viſum partem, mouebant.* Ioſephus quidem belli Iud. lib. 6. cap. 8. tres Romanorum turres in Hieroſolymitana obſidione teſtatur quinquagenum cubitorum fuiſſe. De pontibus uero, quos iniungi ſolere diximus, inſignis exſtat locus apud Hirtium Gall. IIX. *Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis conſtratiſque con-*

iungi: quorum frontes uiminea loricula munirentur. Lucanus III.

--Stellatis axibus agger
Erigitur, geminaſq. æquantes mænia turres
Accipit. hęc nullo fixerunt robore terram.
Sed pariter longum cauſſa repſere latenti.
Illinc tela cadunt excelſas urbis in arces.

Multa etiam in eandem ſententiam ſcribit Procopius lib. Goth. I. *vbi Turrim deſcribit a Vittige Gothorum duce factam in oppugnatione vrbis Romæ. nam cum Romani quinquaginta milites introrſus adhiberent, qui turrim rotis in quattuor angulis ſubiectis propellerent, Vittiges bobus extrorſus erat vſus: quibus ab opidanis interfectis, Gothorum inſania & ſtoliditas ridendi materiam præbuit. Aliam quoque lib.* 2. *deſcribit ab eodem Vittige in Arimini oppugnatione factam, cuius altitudo vrbis mœnia ſuperabat, & quattuor rotis ſuſtinebatur: ſed caſu illo edoctus, non boues ad trahendum adhibuerat; uerum intra uineas homines collocarat, qui machinam traherent. Vtrobique autem ſcribit ſcalas ſummæ altitudinis in turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, conſcenderetur. Liuius lib.* XXXII. *Nam cum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota una in altiorem orbitam depreſſa, ita turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Ioſeph autem eodem libro ſcribit, unam ex illis turribus eodem aggeris uitio concidiſſe.*

De teſtudine.

TESTVDO (*inquit Veget. lib. 4. cap. 14.) a ſimilitudine ueræ teſtudinis uocabulum ſumpſit: quia, ſicut illa modo reducit, modo profert caput, ita machinamentum interdum reduci trabem, interdum exerit, ut fortius cædat.* Liu. lib. XXXIV. *Iam teſtudinibus admotis, murus ſubruebatur: iam arietibus quatiebatur.* Exiſtimabam autem teſtudinem ex eo dictam, partim quod teſtudinis figura facta eſſet, partim quod, non rotulis, ut uinea & turris, ſed ſubiectis ſcutulis, & uectibus impelleretur: quaſi teſtudineo gradu incederet. Sed Amm. Marcellinus lib. XXIII. ei rotas attribuit: ubi eius formam his deſcribit uerbis: *Teſtudo compaginatur immanis, axibus roborata longiſſimis, ferreiſq. clauis aptata, & contegitur corijs bubulis, virgarumq. recenti textura, atque imo adſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detrectet & miſſiles caſus. Conferuntur autem eius frontalibus triſulce cuſpides, præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina, ut quidquid petierit aculeis exſertis abrũpat. Hãc ita ualidã molem rotis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles, languidiori murorum parti uiribus admouet concitis; & niſi deſuper propugnantium ualuerint vires, colliſis parietibus aditus patefacit ingentes.* Hæc Marcellinus. Plura autem Vitruuius lib. 10. ca. 19. et 20. Ex quibus, multiſq. Cæſaris locis intelligitur, Teſtudinẽ ex trabib. ac pluteis fieri ſolitã: corijſq. ac cilicijs contegi: ſub eaq. latuiſſe qui uiam turribus aut uineis muniebant, et ſaxa de uia remouerent, ac ſolum

æquarent. Cæſar ciu. 2. Antecedebat teſtudo pedum, ſexaginta æquandi loci cauſſa facta, ex fortiſsimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendendi poſſent.

De muſculo.

MVSCVLOS *Veget. lib. 4. cap. 16. interpretatur machinas, quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis & terra foſſas complebant, vt turri ambulatoriæ uiam munirent. At Cæſar Muſculorum tecto vſum tribuit, non uiæ aggere ſupportato muniendæ, ſed muri ſubruendi, lapideſque vectibus ſubducendi: quos* Mantelletos *uulgo appellamus: quamuis interdum Muſculi ſubiectis rotulis impellerentur: cum mantelletti plutei ſint, quaſi ſcuta grandiora, quæ capiti ſuper impoſita, ictus opidanorum defendunt. Cæſ. Gall.* VII. *Vercingetorix ex opido egreditur: longurios, muſculos, falces, reliquaque quæ eruptionis cauſſa parauerat, profert. quo loco muſculo pro pluteis tantum poſuit. Itemque Ciu.* III. *Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculoſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſsit. Sed eorum qui rotulis agebantur, formam inſignem Cæſar deſcribit lib. Ciu. 2. ubi muſculum pedes* LX. *longum a Trebonio factum exponit: cuius inter columnas ſpatiaque uacua milites uectibus muros ſubruebat. Interim, inquit, ſub muro milites uectibus infima ſaxa turris hoſtium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt.*

De

De vineis.

VINEAS *Veget.lib.4 cap.15.interpretatur machinationem tabulatis, cratibuſque conſtratam, quæ ſubiectis rotulis impellitur,cuius tecto muniti obſidentes,murorum fundamenta ſubruunt. Opinor autem inde dictas, quod ut pleriſque locis uineæ ſæpibus uimineis,ita illæ tectis uimineis muniri ſolebãt. uelut apud Cæſ.lib. ciu. 2. Tantaque multitudo tormentorum, ut eorum uim nullæ contextæ uiminibus uineæ ſuſtinere poſſent, &c. Vſum autem uinearum Luc. lib.III. his deſcribit uerbis:*

Tunc adoperta leui præcedit uinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant,& uertere ferro
Mœnia,nunc aries ſuſpenſo fortior ictu
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat,impoſitis unum ſubducere ſaxis.

Alium præterea uſum uinearum eſſe uideo, ut cum plures ordine impellerentur, milites poſt eas occulti ſequerentur, adeo magno numero, ut legionem Cæſar numeret. uelut lib.VII. Legiones extra uineas in occulto expeditas cohortatus, &c. Salluſt. in Iugurth. Tum uero cohortatus milites, & ipſe extra uineas egreſſus,teſtudine acta ſuccedere, & ſimul hoſtium tormentis ſagittariiſq. & funditoribus eminus terrere. At Numidæ ſæpe antea uineis Romanorum ſubuerſis, item incenſis. Et non multo ante; Vineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. nam cum hæ paullulum proceſſerant, igni aut lapidibus corrumpebantur. milites, neque pro opere conſiſtere, propter ini-

CAESAR ET ALII VTVNTVR
Germanicè ſonantia.

AMBIORIX, *Emberich, vel Heinrich*
Ariouiſtus, *Ernſt*
Autaricus, *Hauptrich*
Belloues, *Balduuiſſ*
Bernhardus, *Bernhardt*
Bituit, *Butuinic*
Britomarus, *Bartmar*
Caromandus, *Garman*
Caſtugo, *Caſtuuig*
Catamantaledus, *Caltenmantel*
Catiuulc, *Gotuolck*
Cauarinus, Cauarus, & Cauarillus *idem, Gober, vel Geuuer*
Cincibulus, *Zinſubel*
Cingetorix, *Sinnentrich*
Combolomarus, *Cueuolmar*
Commanus, *Cunman*
Corolanus, *Curliman*
Curruatus, *Gatrat, vel Conradt*
Dumnorix, *Dumerich*
Diuico, *Diffuuig*
Eporedorix, *Fridrich*
Induciomarus, *Huſſmar*
Litauic, *Lutuuig*
Lomnorius, *Lonherr, vel Loeuenherr*
Lotharius, *Luother*
Mœnicaptus, *Manshaupt, vel Menſchen kopff*

Nu-

Numeius, *Numey*
Olouic, *Aluuig*
Orgetorix, *eſt Horderich, uel Erentrich*
Ortiago, *Hortiag, uel Hertuuig*
Othmarus, *Othmeyer*
Senanus, *Sunman*
Sigones, *Siguuys*
Vercingetorix, *Verrſinrich, uel Seerſtnrich*
Verodoctus, *Vaerdhoch*
Vertico, *Vuorduuig*
Volmarus, *Volmeyer*

NOMINA VRBIVM QVARVNDAM ET LOCORVM HISPANIAE

Hiſpanicis vocabulis relata.

ANas fl. *Guadiana*
Aſtures, *Aſturia*
Beatica, *El regno de Granata*
Baleares, *maior, & minor*
Barcinon, *Barcelona*
Betis fl. *Guadachibir*
Cæſarea auguſta, *Saragoſa*
Calleci, *Gallicia*
Calpe, *Gibralterra*
Carpentani Montes, *I Monti di Segouia*
Cartheia, *Tariffa*
Caſtulon, *Caſtiglia*

Cinga

Cinga fl. *Ringa*
Corduba, *Cordoua*
Derthoſa, *Tortoſa*
Durias fl. *El Duoro*
Ebuſus, *Euiza*
Emporriæ, *Empurias*
Girunda, *Girona*
Hiberus fl. *Hibero*
Hiſpalis, *Sibilia*
Ilerda, *Lerida*
Malaca, *Malaca*
Neriū promōtoriū, *S. Maria de finibus terræ*
Numantia, *Sora*
Oliſippo, *Lisbona*
Ophiuſa, *Frumentera*
Oſcenſes, *Oſca*
Pompeiopolis, *Pampaluna, en Nauarra*
Rhoda, *Rhoſes*
Sacrum promontorium, *Capo S. Vincentio*
Saguntum, *Mon vedro*
Setabum, *Satiua*
Sicoris fl. *El Segro*
Tarraco, *Aragon*
Tagus fl. *El Tago*
Turdetani, *Andaluſia*
Valentia, *Valenza*.

DE GALLIAE DIVISIONE

ALDI MANVTII PAVLLI F. ALDI N. COMMENTARIVS

Ad Franciſcum Morandum Sirenam.

SAEPE legendo incurrimus in hæc tria Galliæ cognomina, Togatæ, Comatæ, Brachatæ: nec tamen omnes, quæ ſit earum differentia, nouere. quod oſtendere, breui definitione propoſita, veterum teſtimonio conabimur. Definitur Gallia uel a regione, vel ab hominum cultu: a regione ſic. Gallia vel tranſalpina eſt, quæ ulterior ēt dicitur; vel ciſalpina, quę citerior. vtraq. diuiditur in duas, trāſalpina in Narbonenſem, & comatā; ciſalpina in tranſpadanā, & ciſpadanā. Rurſus á cultu definitur hoc modo. Gallia uel comata eſt, uel brachata, uel togata. comata eſt omnis tranſalpina, pręter Narbonenſem; brachata, quę poſtea Narbonenſis dicta; togata, ciſalpina omnis. de comata, probat Plin. li. 1 v. c. 17. Gallia, inquit, omnis, comata uno nomine appellata, in tria populorū genera diuidit; amnibus maxime diſtincta, a Scalde ad Sequanā Belgica; ab eo ad Garumnam Celtica; eademq. Lugdunenſis; inde ad Pirenæi montis excurſum, Aquitania, Aremorica ante dicta. Apparet Narbonēſem omitti, de qua ſeparatim li. 3. c. 4. iā locutus erat. Opinor aūt, antiquitus Galliam oēm tranſalpinam comatā fuiſſe, poſtea vero Narbonenſem, in qua fuere Allobroges, prouinciā a Romanis factā, Romanorū hominū cōſuetudine alere comas deſiiſſe. Intonſas enim gentes vocat Plinius alpinas quoque gentes, quarum nonnullas Narbonenſis opinor Galliæ partem fuiſſe. lib. x 1. cap. 37.

Non ina

Nomina, inquit, ex eo capillatis alpium incolis, Galliæ Comatæ. Et, quamquam reliqua quoque Gallia a C. Cæſare in prouinciæ formam eſt redacta; quia tamen Narbonenſis prius prouincia facta fuerat; ideo Prouinciæ nomine, quod hodie quoque retinet, ſemper appellata, reliqua uero Gallia vetus Comatæ cognomen retinuit. propterea nec Agrippa, cum Galliam longe lateq. metiretur, Narbonenſis rationem habuit, quaſi prouinciæ ſeparatæ. ſcripſit enim hæc Plinius eodem loco: Agrippa vniuerſarum Galliarum inter Rhenum, & Pirenæum, atque Occanum, ac montes Gebēnam, & Iubam quibus Narbonenſem Galliam excludit, longitudinem CDXX. ∞ paſſ. latitudinem CCCXIII. cōputauit. & Catullus, Comatam appellauit Galliam a Cæſare perdomitam.

Quis hoc poteſt uidere, quis poteſt pati
Mamurram habere, quod comata Gallia
Habebat omnis, ultima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin tranſalpina Gallia, non ciſalpina, ſignificetur in ijs Antonij verbis, quæ recitat Cicero Philippica IIX? Galliam togatam remitto: comatam poſtulo. Fuit enim hoc Antonij cōſilium, vt ciſalpinam Galliam D. Bruto iam eam obtinenti, relinqueret, tranſalpinam autem, a L. Planco tunc adminiſtratam, quæ longe erat firmior, ſibi aſſumeret; quo poſſet deinde, ſuperatis alpibus, in Bruti prouinciam, quæ Togata Gallia a Romano ueſtitu uocabatur, impetū facere, Brutoq. eiecto, urbem ipſam, exemplo Cæſaris, occupare. quod Ciceronem non fugit. ſubiecit enim in eo loco: Otioſus uidelicet eſſe mauult. Et Philippica v. Eſt, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam vltimam Galliam, quā Plancus obtinet. Comata igitur omnis tranſalpina, præter Narbonenſem: togata uero ciſalpina, quā ab Italia amnes duo Rubico a ſupero mari, Arnus ab infero, dirimebant. Quod autē ait Plinius, Ab Ancone Gallica ora incipit, Togatæ Galliæ cognomine: in eo terminos iuriſdictionis non ſpectauit: nam ita Anconem Italiæ adiudicaſſet: ſed Gallorum ueterum incolarum,

rationem

rationem habuit. Quis autem Anconem cis Rubiconē eſſe neſcit? Mela quoque Togatam nominat Galliam, & ait: Carni, & Veneti colunt togatā Galliam. Placet autē Dionis verba recitare ex lib. XLVI. quę Galliarum diſtinctionem oſtendant, adiuncta nominis cauſſa & Togatę & Comatę. Λεπίδῳ τὴν Ἰβηρίαν πᾶσαν, καὶ τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβωνησίαν, Ἀντωνίῳ δὲ τὴν λοιπὴν Γαλατίαν, τήν τε ἐντὸς τῶν Ἄλπεων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὰς οὖσαν ἄρχειν δοθῆναι. Ἐκαλεῖτο δὲ ἐκείνη μὲν Τογᾶτα, ὅτι τε εἰρηνικωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τῇ ἐσθῆτι τῇ Ῥωμαϊκῇ τῇ ἀστικῇ ἐχρῶντο ἤδη· αὕτη δὲ δὴ Κομᾶτα, ὅτι οἱ Γαλάται οἱ ταύτῃ ἐς κόμην τὸ πλεῖστον τὰς τρίχας ἀνιέντες, ἐπίσημοι κατὰ τοῦτο παρὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν. Brachata reſtat, hæc tranſalpinæ pars fuit, quæ poſtea Narbonenſis nominata. Plinius lib. III. cap. 4. Narbonenſis prouincia appellatur pars Galliarum, quæ interno mari alluitur, brachata ante dicta amne Varo ab Italia diſcreta, alpiumq. ſaluberrimis Romano imperio iugis: a reliqua uero Gallia latere ſeptentrionali, montibus Gebenna, & Iura. Et Mela lib. II. cap. 5. Pars Galliæ noſtro mari appoſita, fuit aliquando brachata, nunc Narbonenſis. Cicero etiā in oratione in Piſonem, Brachatæ illū cognationis dedecus appellat, quod auus eius maternus trans alpes natus erat. Et in oratione pro Fōteio, Sagatos, brachatosq. uocat Gallos, qui Fonteium accuſabant. cum Narbonenſi Gallię, quod ipſa declarat oratio, Fonteius pręfuiſſet. Quo patet, licet ea Gallię pars nomē mutauerit, Narbonenſis dicta, quę Brachata fuerat, ipſas tamen brachas non eſſe depoſitas. Brachæ autē quaſi tunica fuit omnis Galliæ tranſalpinæ, cui ſagum imponebatur; comata tamen potius, quam a brachis, dicta, quæ capillatior fuit. Quod ſi quis roget, cur brachas tunicam fuiſſe Gallicam putem; recitabo illud Suetonij, quod in C. Cæſaris vita ſcriptū eſt. Iidem in curia Galli brachas depoſuerunt, latum clauum ſumpſerunt. Latus enim clauus tunica ſenatorum Romæ fuit, quem Galli, brachis depoſitis, ſumpſerunt.

QVONIAM *in Cæſaris Commentarijs paſſim quorundam inſtrumentorum militarium mentio fit, de quorum interpretatione mihi neque cum Valturio viro doctiſſimo, neq. cũ alijs recentioribus, ac ne cũ veteribus quidem Grammaticis ſatis cõuenit: optimũ factu exiſtimaui, noſtram de ijs obſeruationem ſubijcere. Primum autem dicemus.*

De aggere.

AGGERIS *nomen tripliciter ab antiquis vſurpari video: primum pro mole ad mœnia opidorum, deinde pro munitione caſtrorũ, poſtremo pro materia, qua moles munitione exſtruitur. Molem intelligimus tumulum ex lignis & glebis ac ceſpitibus exſtructum, ut in urbium aut caſtrorum muros uel militibus, uel turribus mobilibus adſcenſus præbeatur. Cæſ. lib. ciu. 2 Magnam iumentorum atque hominum multitudinẽ ex omni prouincia uocat: uimina materiamq. comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerẽ in altitudinem pedum octoginta exſtruit. Lucanus* III.

—tunc omnia late
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſiluæ:
Vt cum terra leuis mediam uirgultaq. molem
Suſpendant ſtructa laterum compage ligatam
Artet humum, preſſus ne cedat turribus agger.

Ex quibus intelligitur, trabes a lateribus adhiberi ſolitas, quæ latera firmarent, ne terra diflueret: interiorem autem partem uiminibus, uirgultis, & terra

repleri

repleri atque infarciri ſolitam. Liu. lib. x. *Forte quodam loco male denſatus agger, pondere ſupraſtantium in foſſam procubuit. Tanta autem aggeris interdum altitudo erat, ut prope mœnia adæquaret. ut bell. Gall.* i I. *Armorum magna multitudine de muro in foſſam, quæ erat ante opidum iacta, ſic ut prope ſummam muri aggeriſque altitudinem acerui armorum adæquarent, &c. Liu. lib.* v. *Nam cum agger promotus ad urbem, uineæq. tantum non iam iniunctæ mœnibus eſſent, &c. Salluſt. in Iugurth. Vineas agere, ſuperque aggerem iacere, impoſitis & ſuper aggerem turribus, opus & adminiſtros tutari. Cæſar lib.* VII. *Aggerem latum pedes* CCCXXX, *altum pedes* XXC *exſtruxerunt. Cum is murum hoſtium pæne contingeret, &c.* Itaque *plerumque obſeſſi cuniculos ſub mœnibus agebant, iiſq. uel aggeris terram ſubtrahebant, ut adacta turris corrueret, uel uiminibus ignem ſubiiciebant, ut lib. Gall.* III. *Cuniculis ad aggerem uineiſq. actis, cuius rei longe ſunt peritiſſimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt. Item lib.* VII. *Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quod apud eos magnæ ſunt ferrariæ. Item eod. lib. Eſt animaduerſum fumare aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuccenderant. Et mox: Alij faces atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant. Atque hæc quidem de mole, ad quam ſtruendam non modo fabri, uerumetiam milites his ferramentis inſtructi erant: bidentibus, ligonibus, raſtris, alueis, cophinis, qualis: ut Vegetius ſcribit lib.* I. *cap.* 24. *& lib.* III. *cap. ult. Iam uero Agge-*

rem pro muro & munitione caſtrorum uſurpari, ex his intelligitur locis. Cæſar Ciu. III. *Erat eo loco foſſa pedum* XV, *& uallus in altitudinem pedum* X*:tantundemque eius ualli agger in latitudinem patebat. Item lib.*VII. *Poſt eas foſſas aggerē & vallum* XII *pedum exſtruxit. Quibus ex locis intelligitur, cum caſtra foſſa & uallo munirētur, inferiorem ualli partem, & quaſi baſim Aggerem appellatam fuiſſe. Poſtremo Aggerem pro ipſa materia poni ſolere, multis Cæſaris locis intelligitur. Triplex autem erat materia: trabium, quæ, vt dixi, latera firmabant, frondium, & ceſpitum. ueluti Ciu.*2. *Quod unde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longe lateque in finibus Maßilienſiū exciſis, &c. Et mox. Atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. Item Gall.* 2. *Lapidibus teliſque ſubminiſtrandis & ad aggerem ceſpitibus comportandis. vbi Ceſpites ſine dubio pro glebis poſuit. Ioſephus lib.belli Iudaic.*VII.*ca.*I.*ſcribit in obſidenda Hieroſolyma arbores omnes quoquo uerſus ad ſtadia* XC.*defrondatas fuiſſe. Cæſar lib.*VII. *Hi reuinciuntur introrſus, & multo aggere ueſtiuntur. Et: Cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabantur. Et: Agger ab vniuerſis in munitionem coniectus, & adſcenſum dat Gallis, & ea, quæ in terra occultauerant Romani, contegit. Et: Aggere & cratibus foſſas explent.*

De turribus mobilibus.

TVRRIS *mobilis, ſiue (vt Vegetius appellat) ambulatoria, erat machina, inſtar ædificij ex trabi-*

bus

bus & tabulis interdum decem contignationibus ex-ſtructa. Intus erat aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impellebant. ex ſuperiore parte pons demittebatur in eundem murum, & ſcalæ confeſtim inijciebantur. Tota autem machinatio ſubiectis rotis a militibus circiter quinquaginta introrſus promouebatur, cum muſculus aut uineæ præcederent, ſub quibus foſſores raſtris & ligonibus uiam muniebant: aggeremque, de quo diximus, ſolidabant: ut mœnibus turris propinquari poſſet. In eandem ſententiam ſcribit Veget. lib. 4. cap. 27. Eius ædificandæ rationem tradit Vitruuius lib. 10. cap. 19. & de illius forma locus eſt inſignis apud Cæſarem lib. Gall. 2. Liu. lib. XXI. Ipſe Hannibal, qua turris mobilis omnia munimenta urbis ſuperans altitudine agebatur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta fuit, vt plerumque denum tabulatorum eſſet, velut lib. Gall. IIX. Exſtruitur agger in altitudinem pedum nouem. collocatur in eo turris decem tabulatorum. Et bell. Alexan. Has altiſsimis turribus denum tabulatorum munierant. præterea alias ambulatorias totidem tabulatorum conſtruxerant, ſubiectiſque eas rotis, funibus iumentiſque obiectis, directis plateis, in quamcumque erat viſum partem, mouebant. Ioſephus quidem belli Iud. lib. 6. cap. 8. tres Romanorum turres in Hieroſolymitana obſidione teſtatur quinquagenum cubitorum fuiſſe. De pontibus uero, quos iniungi ſolere diximus, inſignis exſtat locus apud Hirtium Gall. IIX. Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis conſtratiſque coniungi:

iungi: quorum frontes uiminea loricula munirentur. Lucanus III.

--Stellatis axibus agger
Erigitur, geminaſq. æquantes mœnia turres
Accipit. hęc nullo fixerunt robore terram.
Sed pariter longum cauſſa repſere latenti.
Illinc tela cadunt excelſas urbis in arces.

Multa etiam in eandem ſententiam ſcribit Procopius lib. Goth. I. *vbi Turrim deſcribit a Vittige Gothorum duce factam in oppugnatione vrbis Romæ. nam cum Romani quinquaginta milites introrſus adhiberent, qui turrim rotis in quattuor angulis ſubiectis propellerent, Vittiges bobus extrorſus erat vſus: quibus ab opidanis interfectis, Gothorum inſania & ſtoliditas ridendi materiam præbuit. Aliam quoque lib.* 2. *deſcribit ab eodem Vittige in Arimini oppugnatione factam, cuius altitudo vrbis mœnia ſuperabat, & quattuor rotis ſuſtinebatur: ſed caſu illo edoctus, non boues ad trahendum adhibuerat; uerum intra uineas homines collocarat, qui machinam traherent. Vtrobique autem ſcribit ſcalas ſummæ altitudinis in turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, conſcenderetur. Liuius lib.* XXXII. *Nam cum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota una in altiorem orbitam depreſſa, ita turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Ioſeph autem eodem libro ſcribit, unam ex illis turribus eodem aggeris uitio concidiſſe.*

De

De teſtudine.

Testvdo (*inquit Veget. lib.* 4. *cap.* 14.) *a ſimilitudine ueræ teſtudinis uocabulum ſumpſit: quia, ſicut illa modo reducit, modo profert caput, ita machinamentum interdum reduci trabem, interdum exerit, ut fortius cædat. Liu. lib.* xxxiv. *Iam teſtudinibus admotis, murus ſubruebatur: iam arietibus quatiebatur. Exiſtimabam autem teſtudinem ex eo dictam, partim quod teſtudinis figura facta eſſet, partim quod, non rotulis, ut uinca & turris, ſed ſubiectis ſcutulis, & uectibus impelleretur: quaſi teſtudineo gradu incederet. Sed Amm. Marcellinus lib.* xxiii. *ei rotas attribuit: ubi eius formam his deſcribit uerbis: Teſtudo compaginatur immanis, axibus roborata longiſſimis, ferreiſq. clauis aptata, & contegitur corijs bubulis, virgarumq. recenti textura, atque limo adſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detrectet & miſſiles caſus. Conſeruntur autem eius frontalibus triſulce cuſpides, præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina, ut quidquid petierit aculeis exſertis abrūpat. Hāc ita ualidā molem rotis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles, languidiori murorum parti uiribus admouet concitis; & niſi deſuper propugnantium ualuerint vires, colliſis parietibus aditus patefacit ingentes. Hæc Marcellinus. Plura autem Vitruuius lib.* 10. *ca.* 19. *et* 20. *Ex quibus, multiſq. Cæſaris locis intelligitur, Teſtudinē ex trabib. ac pluteis fieri ſolitā: corijſq. ac cilicijs contegi: ſub eaq. latuiſſe qui uiam turribus aut uineis muniebant, et ſaxa de uia remouerent, ac ſolum*

æquarent. Cæſar ciu. 2. Antecedebat teſtudo pedum, ſexaginta æquandi loci cauſſa facta, ex fortiſsimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendendi poſſent.

De muſculo.

MVSCVLOS *Veget. lib. 4. cap. 16. interpretatur machinas, quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis & terra foſſas complebant, vt turri ambulatoriæ uiam munirent. At Cæſar Muſculorum tecto vſum tribuit, non uiæ aggere ſupportato muniendæ, ſed muri ſubruendi, lapideſque vectibus ſubducendi: quos* Manteletos *uulgo appellamus: quamuis interdum Muſculi ſubiectis rotulis impellerentur: cum mantelletti plutei ſint, quaſi ſcuta grandiora, quæ capiti ſuper impoſita, ictus opidanorum defendunt. Cæſ. Gall.* VII. *Vercingetorix ex opido egreditur: longurios, muſculos, falces, reliquaque quæ eruptionis cauſſa parauerat, profert. quo loco muſculo pro pluteis tantum poſuit. Itemque Ciu.* III. *Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculoſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſsit. Sed eorum qui rotulis agebantur, formam inſignem Cæſar deſcribit lib. Ciu.* 2. *ubi muſculum pedes* LX. *longum a Trebonio factum exponit: cuius inter columnas ſpatiaque uacua milites uectibus muros ſubruebat. Interim, inquit, ſub muro milites uectibus infima ſaxa turris hoſtium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt.*

De

VINEAS *Veget.lib.4 cap.15.interpretatur machinationem tabulatis, cratibuſque conſtratam, quæ ſubiectis rotulis impellitur, cuius tecto muniti obſidentes, murorum fundamenta ſubruunt. Opinor autem inde dictas, quod ut pleriſque locis uineæ ſæpibus uimineis, ita illæ tectis uimineis muniri ſolebāt. uelut apud Cæſ.lib.ciu.2. Tantaque multitudo tormentorum, ut eorum uim nullæ contextæ uiminibus uineæ ſuſtinere poſſent, &c. Vſum autem uinearum Luc. lib.III. his deſcribit uerbis:*

Tunc adoperta leui præcedit uinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & uertere ferro
Mœnia, nunc aries ſuſpenſo fortior ictu
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat, impoſitis unum ſubducere ſaxis.

Alium præterea uſum uinearum eſſe uideo, ut cum plures ordine impellerentur, milites poſt eas occulti ſequerentur, adeo magno numero, ut legionem Cæſar numeret. uelut lib.VII. Legiones extra uineas in occulto expeditas cohortatus, &c. Salluſt. in Iugurth. Tum uero cohortatus milites, & ipſe extra uineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, & ſimul hoſtium tormentis ſagittariiſq. & funditoribus eminus terrere. At Numidæ ſæpe antea uineis Romanorum ſubuerſis, item incenſis. Et non multo ante; Vineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. nam cum hæ paullulum proceſſerant, igni aut lapidibus corrumpebantur. milites, neque pro opere conſiſtere, propter ini-

quitatem loci, neque inter uineas, ſine periculo adminiſtrare. Hinc Sub uitem præliari dicebantur milites, cum ſub uinea militari pugnabant, inquit Feſtus. unde illud Lucilij: Neque prodire in altum: præliari procul ſub uite. Quæ cum ita ſint, quis non miretur Had. Turnebum, tamdiu in Cæſaris & ueterum ſcriptorum libris uerſatum, uineas tamen credidiſſe geſtabiles fuiſſe, & quinque perticis corio & cilicijs tectis conſtitiſſe? Nam lib. Aduerſ. 2. cap. 24. Apollodorus, inquit, in Poliorceticis Vineas appellat minores & leues teſtudines. quaſi uero Romanas Vineas aut Teſtudines Apollodorus deſcribat: ac non alias potius, quibus Romanum nomen attribui ſolebat: aut quaſi non Apollodori deſcriptio apertiſſime ab illa Marcellini ac Vitruuij diſcrepet. Sed Apollodori locum, quem Græce Turnebus propoſuit, Latine ſic exſcribemus. Milites leuibus teſtudinibus tegendi ſunt, quæ Vineæ appellantur, aduerſus ſagittarum & lapidum ictus. Sunt autem huiuſmodi: Milites perticas longas & directas habent circiter quinque: fibula inter ſe coniunctas: ut quinque interuallum ſeruetur. Hæ ab imo præacutæ ſunt, ut & ipſe figi in terram poſſint, & qui eas ferunt, quieſcere. Iam pelles, ſiue cilicia extrorſus atque a fronte, appenduntur. Supra autem perticis erectis imponuntur inſtipatæ, non contentæ, ſed laxæ, vt miſſilium impetus frangatur. Fiunt autem hæ perticæ non pari altitudine, ſed omnes inter ſe diſpares, ut figuram efficiant teſtudinis.

De pluteis.

P L V T E I, *inquit Turnebus, vir doctiſſimus,*

erant

erant ſimiles illis appendicibus, quas ædificijs applicamus: & tectum in vnam partem deuexum habebant: vt & plutei, in quibus ſcribimus. Hæc ille lib. Aduerſ. 2. cap. 24. Quis hæc tanto excidiſſe uiro non miretur? cum ex Latinis omnibus hiſtoricis, ac præſertim ex Vegetio conſtet pluteum mobilem & ambulatoriam machinam fuiſſe, ex tabulis, uimine, & corio conſtratam, triniſque rotulis adigi ſolitam ad muros, vt, qui in ijs conſiſtebant, ſagittis & miſſilibus deturbari poſſent: ut ait idem Veget. lib. 4 cap. 15. Hinc illud Cæſaris ciu. lib. 2. Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei ac uinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia opera abduxerunt. Loquitur de ijs, qui ante Maſſiliam turrim lateritiam exſtruebant: & ne telis opidanorum uulnerarentur, pluteos ac uineas ante vrbis mœnia promouerant, quæ tela miſſa exciperent, dum opifices ijs machinis tecti turrim ædificabunt. Neque vero illud prætermittendum uidetur, Pluteos crebro uſurpari ſolitos pro tabulis, ſiue aſſeribus: uelut apud Cæſ. bell. ciuil. 1. A fronte, atque ab vtroque latere, cratibus ac pluteis protegebat. & lib. III. Scaphas magnarum nauium circiter LX. cratibus pluteiſq. contexit. Sic Gall. VII. Pluteoſque uallo addere, id eſt aſſeres pro lorica, quam uulgo Parapettum *(quod pectus tegat) appellamus. Item: Eo magis quod deuſtos pluteos turrium uidebant, &c. Item Grandibus ceruis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, id eſt aſſerum.*

De

Vallvs, *ſiue Vallum dicebatur ſtipes ramoſus in aggeris ſumma parte deſigi ſolitos, ad aggerem confirmandum, & loricas exſtruendas. Hunc uallum legionarij milites una cum armis in itinere ferebant. unde illud Horatij: Romanus, eheu poſteri negabitis, Emancipatus feminæ, Fert uallum, & arma miles. Epitom. Liu.* LIIX. *Et triginta dierum frumentum, ad ſeptenos uallos ferre cogebat. ægre propter onus incedenti dicebat, Cum gladio recte uallare ſcieris, uallum ferre deſinito: de Scipione Africano loquitur. Cic. Tuſc.* 2. *Noſtri exercitus primum unde nomen habeant, uides. deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad uſum uelint, ferre uallum. Nam ſcutnm, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt. Liu. lib.* III. *Imperant ut militem cum armis ualloque redire in ordines ſuos iubeant. Et mox: Clamore ſublato ante ſe quemque ducere foſſam, & facere uallum. Quinetiam uallum dici uideo pro ſudibus & ſtipitibus præacutis confertiſq. Nam cum Cæſar lib. Ciuil.* 1. *ita ſcripſiſſet: Foſſas tranſuerſas uijs perducit, atque ibi ſudes, ſtipiteſq. præacutos defigit; mox ita ſubiunxit: Moniti a Brundiſinis, ut uallum cæcum, foſſaſque caueant, ſubſiſtunt. Item lib.* VII. *Quo qui intrauerant, ſe ipſi acutiſsimis uallis induebant. Vallum autem & Vallus (nam utrumque Cæſar uſurpat) ſuperior pars aggeris ex illis uallis et uiminibus interiectis conſtans. Cæſ. lib. Ciuil.* 1.

Vallo

Vallo munire uetuit, quod eminere, & procul uideri neceſſe erat. Item *Ciu.* III. *Erat eo loco foſſa pedum* XV. *& uallus contra hoſtem in altitudinem pedem decem. tantundemq. eius valli agger in latitudinem patebat.* Hirt. *bell. Hiſp. Noſtri cogebantur neceſſario eos circumuallare ex hoſtium armis: Pro ceſpite cadauera collocabantur: ſcuta & pila pro vallo inſuper occiſis & gladij et mucrones & capita, &c.* Plin. *lib.* XXXV. *c.* 14. *Hinc & ceſpitum natura, caſtrorū uallis accōmodata, contra fluminum impetus, aggeribus.* Sed *quoniam Valli, ſiue ſudis militaris, inſignis exſtat deſcriptio apud Polyb. lib.* XVII. *melius forte arbitror locum exſcribere, & Latinā interpretationē ſubſcribere.*

Ὁ δὲ τίτος οὐ δυνάμενος ἐπιγνῶναι τοὺς πολεμίους ἧ στρατοπεδεύουσι, τοῦτο δὲ σαφῶς εἰδὼς, ὅτι πάρεισιν εἰς θετταλίαν, προσέταξε κόπτειν χάρακα πᾶσιν ἕνεκα τοῦ παρακομίζειν μεθ᾽ ἑαυτῶν πρὸς τὰς ἐκ τοῦ καιροῦ χρείας. τοῦ το δὲ κατὰ μὲν τὴν ἑλληνικὴν ἀγωγὴν, ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ. κατὰ δὲ τὴν τῶν Ῥωμαίων, εὔκοπον. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες μόλις αὐτῶν κρατοῦσι τῶν σαρκῶν ἐν ταῖς πορείαις, καὶ μόλις ὑπομένουσι τοῦ ἀπὸ τούτων κόπον. Ῥωμαῖοι δὲ τους μὲν θυρεοὺς τοῖς ὀχεῦσι τοῖς σκυτίνοις ἐκ τῶν ὤμων ἐξηρτηκότες, ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοὺς τοὺς γέσους φέροντες ἐπιδέχονται τὴν παρακομιδὴν τοῦ χάρακος ἅμα δὲ καὶ μεγάλης εἶναι συμβαίνει τὴν διαφορὰν τούτων. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες τοῦτον ἡγοῦνται χάρακα βέλτιστον, ὃς ἂν ἔχοι πλείστας ἐκφύσεις καὶ μεγίστας πέριξ τοῦ πρέμνου. παρὰ δὲ Ῥωμαίοις δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἔχουσιν οἱ χάρακες, ὁ δὲ πλεῖστος τέτταρας. καὶ ταύτας * ἔχοντας λαμβάνονται * οὐκ ἐναλλάξ. * ἐκ δὲ τούτου συμβαίνει τὴν δὲ κομιδὴν εὐχερῆ γίγνεσθαι τελέως ὁ γὰρ εἷς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ τέτταρας συνθεὶς ἐπ᾽ ἀλλήλους. τὴν δὲ χρείαν ἀσφαλῆ διαφερόντως. ὁ μὲν τῶν ἑλλήνων ὅταν τεθῇ πρὸ τῆς παρεμβολοῦς, πρῶτον μὲν ἐστιν εὐδιάσπαστος. ὅταν γὰρ τὸ μὲν κρατοῦν καὶ πιεζόμενον

ὑπὸ

ὑπὸ τῆς γῆς ἐνυπάρχῃ μόνον. αἱ δ' ἀποφύσεις τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι κἄπειτα δύο παραστάντες ἢ τρεῖς ἐκ τῶν ἀποφύσεων ἐπισπάσωνται τὸν αὐτὸν χάρακα, ῥαδίως ἐκσπᾶται. τούτου δὲ συμβαίνοντος εὐθέως πύλη γίγνεται ἐς τὸ μέγεθος. καὶ τὰ παρακείμενα λέλυται τῷ βραχείας τὰς εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκὰς καὶ τὰς ἐπάλξεις γίγνεσθαι τοῦ τοιούτου χάρακος. παρὰ δὲ Ῥωμαίοις συμβαίνει τοὐναντίον. τιθέασι γὰρ εὐθέως ἐμπλέκοντες εἰς ἀλλήλους οὕτως, ὥς τε μήτε τὰς κεραίας εὐχερῶς ἐπιγινώσκειν ποίας εἰσὶν ἐκφύσεως τῶν τῇ γῇ κατωρυγμένων, μήτε τὰς ἐκφύσεις ποίων κεραιῶν. λοιπὸν οὔτ' ἐπιβαλέσθαι παρείροντα τὴν χεῖρα δυνατόν, ἅτε πυκνῶν οὐσῶν καὶ προσπιπτουσῶν αὐταῖς ἔτι δὲ φιλοπόνως ἀποξυμμένων τῶν κεραιῶν, οὔτ' ἐπιλαβόμενον ἐκσπάσαι ῥᾴδιον. τὸ πρῶτον μὲν πάσας τὰς προβολὰς σχεδὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐκ τῆς γῆς δύναμιν ἔχειν. δεύτερον δὲ τὸ τὴν μίαν ἐπισπώμενον κεραίαν, πολλοὺς ἀναγκάζεσθαι πυθομένας ἅμα βαστάζειν διὰ τὴν εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκήν. δύο δὲ καὶ τρεῖς ἐπιλαβέσθαι ταὐτοῦ χάρακος, οὐδ' ὅλως εἰκός. ἐὰν δέ ποτε καὶ κατακρατήσας ἐκσπάσῃ τις ἕνα καὶ δεύτερον ἀνεπιγνώστως γίγνεται τὸ διάστημα. διὸ καὶ μεγάλης διαφορᾶς τῷ καὶ τὴν εὕρεσιν ἑτοίμην εἶναι τοῦ τοιούτου χάρακος, καὶ τὴν κομιδὴν εὐχερῆ. καὶ τὴν χρείαν ἀσφαλῆ, καὶ μονίμους φανερὸν ὡς εἰ καί τι τῶν ἄλλων πολεμικῶν ἔργων ἄξιον ζήλου καὶ μιμήσεως ὑπάρχει παρὰ Ῥωμαίοις, καὶ τοῦτο κατά γε τὴν ἐμὴν γνώμην.

Locum autem ita Latine reddi poſſe arbitramur. Cum Titus, vbi caſtra hoſtes facerent, ſcire non poſſet, illud uero certum ſciret, eos ad Theſſaliam aduentare, imperat, ut omnes uallum exſcindant, ſecumq. ad uſum & opportunitatem efferant. Hoc Græcorum inſtituto plane difficile uidetur; Romanorum moribus, perfacile eſt. nam Græci cum iter faciunt, non lubenter grauant ſua corpora, neque labores huiuſmodi niſi admodum ægre ſuſcipiunt. At Romani etſi ſcuta loris

coriaceis

coriaceis appendunt ex humeris, manibuſq. galeas ferunt, inſuper tamen ualli ferendi laborem ſuſtinent. Quin hoc quoque inter illos magnopere intereſt, quod Græci optimum illud uallum iudicant, quod eſt maxime ramoſum, & magnam circum baculi corpus habet propaginem. apud Romanos uero uallum duos, træſue, aut ſummum quattuor habet ſurculos: * & hos * habentes accipiunt * non alternatim. ex quo accidit, vt perfacilis eius geſtatio ſit. Itaque vnus tria atque etiam quattuor ſimul ferre conſueuit. Iam uero certus eorum uſus apud illos differt. nam uallum Græcorum cum in munitione defixum eſt, primum facile reuellitur. cum pars eius firmior in terram impacta eſt, ſurculi autem eminēt magni & plurimi, ſi duo treſue accedant, qui ſurculos illius extrahant, nullo negotio reuellitur. ita facile aditus propter latitudinem aperitur, quæque compacta erant, diſſoluuntur: quippe cum implicationes & compacturæ huiuſmodi ualli ſint perexiguæ. Apud Romanos diſsimillima ratio eſt; Primum enim ita ualla inter ſe circumplicant, ut neque facile, quorum ramorum in terram impactorum ſint uirgulta, neque quorum uirgultorum ſint rami, agnoſcas. præterea difficile eſt, ſiquis euellere conetur, manum admouere: quoniam denſiſſime inter ſe contexta & conſerta ſunt. Eo accedit, quod uirgulta ita accurate inflexa & intertexta ſunt, ut reuelli ab eo qui prehenderit facile non poſſint. primum quia eminentię & ſurculi omnes ſuam & propriam in terra firmitudinem obtinent. Deinde cum unum e uirgultis trahitur, neceſſe eſt propter mutuam

tuam contexturam, magnam ſimul propaginem educi. neque uero fieri poteſt, vt duo treſue vnum idemq. vallum prehendere poßint. Quod ſiquis vnum aut alterum commoueat ac reuellat, exiguum tamen interuallum patefiet. Magna igitur inter Græcorum & Romanorum inſtitutum differentia eſt. quod hi & huiuſmodi uallum repererint, & perfacilem eius geſtationem & uſum certiſsimum ac firmiſsimum excogitarint. Ex quo intelligi poteſt, ſi quod aliud e militari Romanorum opere imitatu dignum ſit, hoc (meo quidem iudicio) in eo numero habendum eſſe.

EX ITINERARIO ANTONINI AVGVSTI

Galliarum prouinciæ XVI.

VIENNENSIS. Narbonenſis I. Narbonenſis II.

Aquitanica I. Aquitanica II.

Nouem Populania. Alpes maritimæ.

Bellica I. Bellica II. in qua tranſitus ad Britanniam, id eſt, Remus.

Germania prima ſuper Rhenum, in qua eſt Magontia.

Germania II. in qua eſt Agrippina.

Prouincia maxima Sequanorum in qua eſt Veſontiacenſis.

Prouincia alpium Gratiarum, et Penninarum, in qua eſt Tarantaſia.

Aquitania Viennenſis idem Metropolis. Aquitania

nia I. *in qua eſt Beturicum.*
Prouincia II. *in qua eſt Burdigala.*
Nouem Populania, in qua eſt Auſſua.
Narbonenſis I. *in qua eſt idem Metropolis.*
Narbonenſis II. *in qua eſt Aquenſis.*
Lugdunenſis I. *in qua eſt Lugdunum.*
Lugdunenſis II. *ſuper Oceanũ in qua eſt Rotomagus.*
Lug. III. *in qua eſt Turonis.*
Lug. IV. *in qua eſt Sennis.*

METROP. PROV. LVGD. I. CIV.
Lug. Numero IIII.

Ciu. Aeduorum
Ciu. Lingonum
Caſtrum Caballionenſe
Caſt. Matiſconenſe.

METROP. PROV. LVGD. II.
Numero VII.

Ciu. Rotomago *Ciu. Baiocaſſium*
Ciu. Abricantum *Ciu. Ebroicorum*
Ciu. Salarum, id eſt Saiorum
Ciu. Lexouiorum *Ciu. Conſtantia.*

PROVINC. LVGD. III. CIV.
Numero IX.

Metrop. Ciu. Turonum
Ciu. Cennomanorum
Ciu. Redonum *Ciu. Andicauorum*
Ciu. Namnetum *Ciu. Coriſopitum*
Ciu. Cianctium. ideſt, Venetum
Ciu. Oſiſmorum *Ciu. Diablintum*

PRO-

PROVIN. LVGD. IIII. CIV.
Numero VII.

Metr. Ciu. Senonum — *Ciu.Carnorum*
Ciu.Antiſioderum — *Ciu.Tricaßium*
Ciu.Aurelianorum — *Ciu.Pariſiorum*
Ciu.Melduorum.

BELLICA. I. CIV. Numero IIII.

Metr.Ciu.Treuerorum
Ciu.Mediomatricorum,id eſt Metris
Ciu.Leucorum,ideſt,Tullo Ciu.Veredonenſium.

BELLICA. II. CIV. Numero XII.

Met.Ciu.Remorum — *Ciu.Sueſsionum*
Ciu.Catalaunorum — *Ciu.Veromannorum*
Ciu.Atrauatum — *Ciu.Camaracenſium*
Ciu.Turnacenſium — *Ciu.Siluanectum.*
Ciu.Bellouacorum. — *Ciu.Ambianenſis*
Ciu.Morinũ,id eſt,Ponticũ Ciu. Bononienſium

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero IV.

Metr.Ciu.Magontiacenſis
Ciu Argentoracenſium
Ciu.Nemetum,id eſt, Spira
Ciu.Vangionen.id eſt, Vuormen.

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero II.

Metr. Ciu. Agrippinenſis,id eſt,Colonia
Ciu.Tungrorum.

PRO-

PROVIN. MAXIMA SEQVAnorum ciu. Numero x.

Metr. Ciu. Veſontienſis
Ciu. Equeſtrium, id eſt, Neuidunum
Ciu. Eluntiorum, id eſt, Auuenticum
Ciu. Noidenolex Auenticus
Ciu. Baſilienſium, id eſt, Baſilia
Caſt. Vindoniſe *Caſt. Ebrodunenſe*
Caſt. Argentarienſe
Caſt. Rauracenſe, id eſt, portus Abucina.

PROV. ALPIVM GRATIARVM, & Penninarum. ciu. Numero ii.

Metr. Ciu. Centronum, id eſt, Tarantaſia
Ciu. Valenſium, id eſt, Octodorus.

ITEM IN PROVINCIA Prouin. Viennenſis. ciu. Num. xiv.

Met. Ciu. Viennenſium *Ciu. Gennauenſium*
Ciu. Gratianopolitano *Ciu. Albenſium*
Ciu. Viuario *Ciu. Decenſium*
Ciu. Valentinorum *Ciu. Auenicorum*
Ciu. Arelatenſium
Ciu. Carpentoratenſis Num. vi. *Ndauſca*
Ciu. Maßilienſium *Ciu. Ricartinorum*
Ciu. Vaſionenſium *Ciu. Arauſinorum*
Ciu. Cabellicorum

PROVIN. AQVITANIA. I. ciu. Numero ix.

Metr. Ciu. Bitaricum *Ciu. Aruernorum*
Ciu. Rotenorum *Ciu. Abigenſium*

Ciu.Cadorcorum *Ciu.Gabalum*
Ciu.Lemauicum *Ciu.Vellauorum.*

PROVIN. AQVITANIA. II.

CIV. numero VI.

Met.Ciu.Burdegalenſium *Ciu.Agennenſium*
Ciu.Etoliſnenſium *Ciu.Santonum*
Ciu.Pictauorum *Ciu.Petrogoriorum.*

PROVIN. NOVEM POPOLONIA.

CIV. Numero.XII

Met.Ciu.Auſciorum *Ciu.Aquenſium*
Ciu.Laſtoracium *Ciu.Conuenarum*
Ciu.Conſantanorum *Ciu.Boatũ quod eſt Bot.*
Ciu.Beranenſium,ideſt,Benainas
Ciu.Aturenſium *Ciu.Vaſatica*
Ciu.Turſaubica Tralucorra
Ciu.Elloronenſium *Ciu. Ellioſaticum.*

PROVIN. NARBONEN. CIV.

Numero VIII.

Metr.Ciu.Narbonenſium
Ciu.Toloſatum,id eſt,Toloſa
Ciu.Beterrenſium *Ciu. Agatenſium*
Ciu.Nemauſenſium *Ciu.Magalouenſium*
Ciu.Lutuenſium,ideſt,Lutaua Caſtrum
Caſt.Vcetienſe.

PROVIN. NARBONEN. II.

CIV.Numero.VII.

Metr.Ciu.Aquenſium *Ciu. Abtenſium*
Ciu. Retenſium,id eſt,Reias
Ciu.Foroiulienſium *Ciu. Appencenſium*
Ciu.Segeſterorum *Ciu.Antipolitana.*

PRO-

PROV. ALPIVM MARITIMARVM CIV. Numero VIII.

Metr.Ciu.Ebreduno
Ciu.Dinienſium, id eſt, Dina
Ciu.Rigomagenſium *Ciu.Sollinienſium*
Ciu.Sanicienſium,id eſt, Saniciſio
Ciu.Glannatenna *Ciu.Cemelenanſium*
Ciu.Venſicienſium,id eſt,Ventio.

NOMINA REGVM ET PRINCIPVM BARBARORVM

ADCANTVANNVS, *Aquitanus, bello Sontiatum ſummam imperij tenebat, & opidum a Cæſare oppugnatum defendebat.lib.3.pag.71.*

Aegus & Roſcillus, Allobroges, duo fratres, Abducili filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, ſingulari uirtute homines, quorum opera Ceſar omnibus Gallicis bellis optima fortiſſimaq. uſus erat, a Cæſare ad Pompeium defecerunt. lib.ciuil. 3 pag.363. 365.

Ambiorix, rex dimidiæ partis Eburonum lib. 5. pag. 111. & lib. 6. pag. 549. Imperia erant eiuſmodi, ut non minus haberet in ſe iuris multitudo, quam ipſe in multitudinem, lib.5 pag.111.112.

Antebroſius, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis, legatus ad Cæſarem a ſuis miſſus.lib.2.pag 45.

Ariouiſtus, Rex Cermanorum, a Sequanis mercede conductus aduerſus Aeduos, in illorum finibus annos quatuordecim conſederat.lib.1.pag.42. Rex atque amicus a Senatu appellatus fuerat Cæſare Conſule.pag. 31. 22. Galliæ ciuitates, quæ aduerſus ipſum coniurarant, uno prælio fuderat, ſtipendiariaſq; ſibi reddiderat.lib.1.pag.31.32.

BELLOVESVS *Tarquinio regnante ab auunculo Ambigato Celtarum rege delectus, qui Italiam occuparet.a Cæſare non nominatur: ſed a Liuio lib.5.*

Boduognatus, Dux Neruiorum, qui ſummam imperij tenebat, cum illi aduerſus Cæſarem pugnarent. lib.2.pag.45 46.

CABVRVS, *princeps ciuitatis Heluiorum, cuius filius C. Valerius Donotaurus anno belli Gallici ſeptimo interfectus eſt.lib.7.pag.197.*

Camulogenus, Aulercus, ſingulari ſcientia rei militaris, ad eum eſt honorem euocatus, ut Pariſii & finitimæ ciuitates ei ſummam imperij deferrent, anno belli ſeptimo.lib 7.pag.192.195.

Cauilius, rex in ea parte Britanniæ, quæ eſt ad Cantium, & tota maritima eſt, Caßiuellauni imperio caſtra naualia Cæſaris improuiſo adoritur lib.5.p. 199.

Casſiuellaunus, Britannus, cui cum Cæſar in Britanniam exercitum tranſduxiſſet, ſumma imperij belliq. adminiſtrandi communi Britannorum conſilio permiſſa eſt.lib.5.pag.107.109.

Casticus Catamantaledis filius, Sequanus. lib. 1. pag.3.

Catamantales regnum in Sequanis multos annos obti-

obtinuerat, & a ſenatu, populoq. R. amicus appellatus erat. lib. 1. pag. 3.

Catiuulcus, Rex dimidiæ partis Eburonum, frater Ambiorigis. lib. 5. pag. 111. & lib. 6. pag. 549.

Cauarillus, Aeduus, pedeſtribus illorum copijs, quæ ad Cæſarem miſſæ fuerant, præfectus. lib. 7. p. 199.

Cauarinus, Seno, quem Cæſar apud Senonas Regem conſtituerat, regno domoque a ſuis expulſus, ad Cæſarem confugit. libro 5. pag. 128. 129. Eum Cæſar Senonum equitatui præfecit. lib. 6. pag. 134.

Cimberius, Dux Sueuorum, frater Naſuæ, qui centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad Rheni ripas ſubſidio Sequanis adduxerat, Rhenumq. tranſire conabatur. lib. 1. pag. 25.

Cingetorix de Treuirorum principatu contendebat cum Induciomaro. lib. 5. pag. 99. cuius erat gener, manſitq. in fide Cæſaris, lib. 5. pag. 130. Alter fuit Britannus, rex in ea parte, quæ eſt ad Cantium, qui Caßiuellauni imperio caſtra Cæſaris improuiſo adortus eſt. lib. 5. pag. 109. 110.

Comius, Atrebas, quem Cæſar Atrebatibus Regem conſtituerat. lib. 4. pag. 87.

Conetodunus, & Cotuatus, Carnutes, diſperati homines, quibus ducibus Carnutes anno ſeptimo arma ſumpſerunt. lib. 7. pag. 159.

Conuictolitanis, Aeduus, florens & illuſtris adoleſcens, qui ſummum magiſtratum, quem illi Vergobretum appellant, in ſua ciuitate obtinebat lib. 7. pag. 177.

Corbeus, Bellouacus, dux ſuæ gentis, in bello aduerſus Romanos, anno octauo, una cum Commio Atrebate. Ei populi R. nomen odio ſummo erat lib. 8. pag. 218. 225.

Cotus, Aeduus, antiquiſſima familia natus, homo ſummæ potentiæ & magnæ cognationis. Vergobretus in ſua ciuitate renunciatus. lib. 7. pag. 177.

Critognatus, ſummo in Aruernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis. Alcſiæ ſummam imperij tenebat. ſuaſit, ut qui ad bellum inutiles eſſent, eorum corporibus opidani uitam tolerarent. lib. 7. pag. 205. 206.

DIVICO, *Heluetius, Princeps legationis ad Cæſarem miſſus. lib. 1. pag. 9.*

Diuitiacus, Aeduus, prnicipatum in ciuitate ſua obtiuebat, cui Cæſar ex alijs Gallis maximam fidem habebat, Romanorum aduentu in antiquum locũ gratiæ atq. honoris reſtitutus eſt. Eius ſummum erat in Populum R. ſtudiũ. Itaque ipſius ſuaſu Cæſar de Gallia occupanda conſilium ſumpſit lib. 1. pag. 11.

Drapes, Seno, ut primum Gallia defecit, collectis undique perditis hominibus, impedimenta & commeatus Romanorum intercepit. lib. 8. pa. 234. Captus a Caninio, paucis diebus ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interijt lib. 8. pag. 239.

Dumnacus, Dux Andium, anno octauo Lemouicum oppugnauit. lib. 8. pag. 230.

Dumnorix, Aeduus, frater Diuitiaci Aeduorum Principis, gratia & largitione apud Sequanos plurimum poterat. lib. 1. pag. 11. 12. Equitatui Aeduo-

rum

rum præerat. In Cæſarem perfidus, pag. 12. ob rebellionem interfectus, lib. 5. pag 100. 101. 102.

Duracius, Picto, qui perpetuo in amicitia R. permanſit. lib. 8. pag. 230.

EPASNACTVS, Aruernus, amiciſsimus Populi R. qui Lucterium Cadurcum cepit, & uinctum ad Cæſarem adduxit lib. 8. pag. 239.

Eporedorix, Aeduus, ſummo loco natus adoleſcens, & ſummæ domi potētiæ, qui de principatu cum Viridomaro contendebat. lib. 7. pag. 196. quo duce ante aduentum Cæſaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. lib. 7. pag. 199.

GALBA, Rex Sueſsionum, XII. opidorum dominus, ad quem Belgæ anno belli Gallici ſecundo propter iuſtitiam prudentiamque, ſummam totius belli detulerant, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur. lib. 2. pag. 40. Eius duo filij, Nouioduno capto, Cæſari obſides dati ſunt. lib. 2. pag. 45.

Gobanitio, Aruernus, Vercingetorigis patruus, Aruernorum princeps. lib. 7. pag. 159. 160.

Guturnatus, princeps Carnutum, rebellione, & bello concitato, captus, uerberibus exanimatus, ſecuri percuſſus eſt. lib. 8. pag. 236.

ICCIVS, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis, legatus ad Cæſarem a ſuis miſſus. lib. 2 pag. 39.

Immanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib. 5. pag. 109.

Induciomarus de Treuirorum principatu cum Cingetorige contendebat. lib. 5. pag. 99.

LISCVS, Aeduus, ſummo magiſtratui in ſua

ciuitate præerat.lib.1.pag.11.

*Litauicus, Aeduus, ampliſsima familia natus præfectus decem millium militũ, quæ Cæſari ad bellum ab Aeduis miſſa ſunt.lib.7.pag.*180.181.182.199.

Lucterius, Cadurcus, homo ſummæ audaciæ, a Vercingetorige Imperatore in Ruthenos miſſus. lib. 7. pag. 160. *eam ciuitatem Aruernis conciliauit, lib.8. pag.*235.236.

MANDVBRATIVS, *Britannus adoleſcens, qui Cæſaris fidem ſecutus, ad eum incontinentem Galliam uenerat: cuius pater imanuentius regnum in Trinobantium ciuitate obtinuerat, interfectusq. erat a Caſſiuellauno.lib.5.pag.*108.109.

*Moritaſgus aduentu in Galliam Cæſaris regnum in Senonibus obtinebat: huius fratrem Cauarinum Cæſar, illo, ut credi par eſt, mortuo regem conſtituerat.lib.5.pag.*129.

NAVSA, *Dux Sueuorum, frater Cimberij: qui primo belli Gallici anno centum Sueuorum pagos ad Rheni ripas Sequanorum ſubſidio adduxerat: & Rhenum tranſire conabatur.lib.1.pag.*25.

*Numeius, Heluetius, nobiliſsimus ſuæ ciuitatis, princeps eius legationis, quam primam Heluetij ad Cæſarem miſerunt lib.1.pag.*5.

OLLOVICO, *Rex Nitiobrigum, qui a Senatu R. amicus erat appellatus.lib.7.pag.*176.

*Orgetorix, apud Heluetios longe nobiliſsimus, & ditiſsimus fuit, regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, de Gallia occupanda. Cuius rei accuſatus mortem ſibi conſciuit.lib.1.pag.*2.

PISO,

PISO, *Aquitanus, ampliſſimo genere ortus, cuius auus in ciuitate ſua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu appellatus. lib.4. pag.81.*

SEDVLIVS, *Dux & Princeps Lemouicum, poſtremo Galliæ motu. lib.7. pag.212.*

Segonax, Rex in ea Britanniæ parte, quæ tota maritima eſt, & Galliam ſpectat: qui a Caßiuellauno caſtra Cæſaris adoriri iuſſus eſt. lib.5. pag.109.

Sigoueſus, Tarquinio regnante, ab auunculo ſuo Ambigato Celtarum Rege miſſus: qui agros ad Hercinium ſaltum occuparet. Liu. lib.5.

Surus, Aeduus, qui & uirtutis generis ſummam nobilitatem habebat: ſoluſque ex Aeduis uſque ad annum octauum in armis permanſit, captus in Treuiris a Labieno. lib.8. pag.246.

TASGETIVS, *Carnutus, cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerant. Hunc Cæſar in maiorum locum reſtituerat. lib.5. pag.111.*

Taximagulus, Rex in ea Britãniæ parte, quæ eſt ad Rantium, quæ tota maritima eſt. lib.5. pag.109.

Teutomatus, Rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu R. amicus appellatus erat. lib.7. pag. 176. 186.

VEDELIACVS, *Aeduus, qui Vergobretus in ſua ciuitate fuerat. Coti frater. lib.7. pag.177.*

Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, ſummæ potentiæ adoleſcens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat. auctor defectionis & belli contra Cæſarem gerendi. Rex a ſuis appellatus. lib.7. pag.159.

Ver-

Vergaſillaunus, Aruernus, Vercingetorigis conſobrinus, poſtremò Galliæ motu unus e quattuor ſummis ducibus deligitur, quibus ſumma imperij tradita eſt. lib. 7. pag. 204.

Verodoctius, Heluetius, nobiliſſimus ſuæ ciuitatis, princeps eius legationis, quam Heluetij primam ad Cæſarem miſerunt. lib. 1. pag. 5.

Vertiſcus, Rhemus ſuæ ciuitatis Princeps, & præfectus eorum equitum, quos Rhemi Cæſari auxilio miſerunt, anno belli octauo. lib. 8. pag. 222.

Viridomarus, Aeduus, adoleſcens ſummæ domi potentiæ, quem Cæſar ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat: & cum Eporedorige de principatu contendebat. lib. 7. pag. 181. Poſtremo Galliæ motu unus e quattuor ducibus fuit aduerſus Cæſarem. lib. 7. pag. 180. 181.

Viridouix præerat Vnellis, ac ſummam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quæ defecerant. lib. 3. pag. 69.

Voccio, Germaniæ Rex, cuius ſororem Ariouiſtus, ab ipſo in Galliam miſſam, uxorem duxerat. in Ariouiſti fuga perijt. lib. 1. pag. 37.

C. IVLII CAESARIS
FRAGMENTA
A FVLVIO VRSINO COLLECTA
EX LIBRO EPISTOLARVM
AD M. T. C.

Cæſar imp. s. d. Ciceroni imp.

CVM *Furnium noſtrum tantum uidiſſem, neque loqui, neque audire me commode potuiſſet, cum properarem, atque eſſem in itinere, præmiſſis iam legionibus, præterire tamen non potui, quin & ſcriberem ad te, & illum mitterem, gratiasq. agerem. etſi hoc officium, & feci ſæpe, & ſæpius mihi facturus uideor: ita de me mereris. in primis a te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem uenturum, ut te ibi uideam; ut tuo conſilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti poſſim. ad propoſitum reuertar: feſtinationi meæ, breuitatique litterarum ignoſces. reliqua ex Furnio cognoſces. Vale.* Ex lib. IX. epiſt. ad Att.

Cæſar imp. Ciceroni imp. s.

RECTE *augurariſ de me (bene enim tibi cognitus ſum) nihil a me abeſſe longius crudelitate. atque ego cum ex ipſa magnam capio uoluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo. neque illud me mouet, quod ij, qui a me dimiſſi ſunt, diſceſſiſſe dicuntur, ut mihi rurſus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei ſimilem eſſe, & illos ſui. Tu uelim mihi ad urbem præſto ſis, ut tuis*

 conſilijs,

conſilijs, atque opibus, ut conſueui, in omnibus rebus vtar. Dolabella tuo nihil mihi ſcito eſſe iucundius. hanc adeo habebo gratiam illi. neque enim aliter facere potuit tanta eius humanitas, is ſenſus, ea in me eſt beneuolentia. Vale. Ex lib. IX. epiſt. ad Att.

Cæſar imp. M. Ciceroni imp. s.

ETSI *te nihil temere, nihil imprudenter, factu rum iudicaram, tamen, permotus hominum fama, ſcribendum ad te exiſtimaui, & pro noſtro beneuolentia petendum, ne quo progredereris inclinata iam re, qua integra etiam progrediendum tibi non exiſtimaſſes. namque & amicitiæ grauiorem iniuriam feceris, & tibi minus commode conſulueris, ſi non fortunæ obſecutus uidebere: omnia enim ſecundiſsima nobis, aduerſiſsima illis accidiſſe uidentur: nec cauſſam ſecutus, eadem enim tum fuit, cum ab eorum conſilijs abeſſe iudicaſti ſed meum aliquod factum condemnauiſſe: quo mihi grauius abs te nihil accidere poteſt. quod ne facias, pro iure noſtræ amicitiæ a te peto. Poſtremo, quid uiro bono, & quieto, & bono ciui, magis conuenit, quam abeſſe a ciuilibus controuerſiis? quod nonnulli eum probarent, periculi cauſſa ſequi non potuerunt. tu, explorato & uitæ meæ teſtimonio, & amicitiæ iudicio, neque tutius, neq. honeſtius, reperies quidquam, quam ab omni contentione abeſſe.* XV. Kal. *Mai, ex itinere. Vale.* Ex lib. X. epiſt. ad Att.

EX EPIST. CAESARIS AD CIC.

M. *Furium quem mihi commendas, uel regem Galliæ faciam, uel Lepitæ legatum: ſi uis tu, ad me alium mitte, quem ornem.* Ex lib. VII. ep. ad Cæſarem.

EX EPIST. CAESARIS AD CICERONEM.

NEQVE *pro cauto, ac diligente, ſe caſtris continuit.* Cariſ. lib. I.

EX CICER. AD ATT. LIB. X.

CAESAR *mihi ignoſcit per litteras, quando non uenerim; ſeſeq in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod ſcribit, ſecum Tullum & Seruium queſtos eſſe, quia non idem, ſibi, quod mihi, remiſiſſet, &c. ſed tū exemplum miſi ad te Cæſaris litterarū.*

EX LIB. XIII. AD ATT.

SEXTIVS *apud me fuit, & Theopompus pridie: ueniſſe a Cæſare narrabat litteras: hoc ſcribere, ſibi certum eſſe Romæ manere; cauſſamq eam adſcribere, quæ erat in epiſtola noſtra, ne ſe abſente leges ſuæ negligerentur, ſicut eſſe neglecta Sumptuaria.*

EX LIBRO EPISTOLARVM AD C. OPPIVM ET CORNELIVM

Cæſar Oppio, Cornelio s.

GAVDEO *mehercule uos ſignificare litteris, quam ualde probetis ea, quæ apud Corfinium ſunt geſta. conſilio ueſtro utar libenter, & hoc libentius, quod mea ſponte facere conſtitueram, ut quam leniſſimum me præberem, & Pompeium, darem operam, ut reconciliarem. tentemus hoc modo, ſi poſſumus omnium uoluntates recuperare, & diuturna uictoria uti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potue-*

potuerunt, neque uictoriam diutius tenere, præter unum L. Sullam, quem imitaturus non ſum. hæc noua ſit ratio uincendi; ut miſericordia, & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri poſſit, nonnulla mihi in mentem ueniunt, & multa reperiri poſſunt. de his rebus, rogo uos, ut cogitationem ſuſcipiatis. Cn. Magium Pompeij præfectum. deprehendi: ſcilicet meo inſtituto uſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Iam duo præfecti fabrum Pompeij in meam poteſtatem uenerunt, & a me miſſi ſunt. ſi uolent grati eſſe, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi eſſe amicus, quam ijs, qui & illi, & mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi: quorum artificijs effectum eſt, ut reſp. in hunc ſtatum perueniret. Ex lib. IX. ep. ad Att.

Cæſar Oppio. Cornelio s.

AD VII. *Id Mart. Brundiſium ueni: ad murum caſtra poſui. Pompeius eſt Brundiſii: miſit ad me Cn. Magium de pace. quæ uiſa ſunt, reſpondi. hoc uos ſtatim ſcire uolui. cum in ſpem uenero, de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim uos certiores faciam. Valete.* Ex lib. VI. ep. ad Att.

Libri ſunt epiſtolarum C. Cæſaris ad S. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res eius abſentis curabant. in his Epiſtolis quibuſdam in locis inueniuntur litteræ ſingulariæ, ſine coagmentis ſyllabarum, quas tu putes poſitas incondite. nam uerba ex his litteris confici nulla poſſunt. erat autem conuentum inter eos clamdeſtinum, de commutando ſitu litterarum, ut inſcriptio quidem alia aliæ locum, & nomen teneret: ſed in legendo locus cuique ſuus, & poteſtas reſtitueretur

tur &c. Eſt autem probi Grammatici commentarius ſatis curioſe factus, de occulta literarum ſignificatione epiſtolarum C. Cæſaris ſcriptarum. Ex Gell.lib. I.cap.9.

EX LIBRO EPISTOLARVM AD Q. PEDIVM

Cæſar Q. Pedio. s.

POMPEIVS *ſe opido tenet: nos ad portas caſtra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: ſed tamen nihil eſt, quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles iacimus, ut aut illum quamprimum traiicere, quod habet Brundiſii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.* Ex lib. IX. ep. ad Att.

EX LIBRO EPISTOLARVM AD PISONEM.

LOCELLVM *tibi ſignatum remiſi.* Ex Caſ.lib. I.

EX LIB. II. EPISTOLARVM AD FRONTONEM.

VESPERA *fatigatus luce dormitans.* Ex Cariſ.lib. II.

EX LIBRO EPISTOLARVM AD ANTONIVM.

NAM *ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris ad ſe litterarum. in quibus erat: ſe audiuiſſe, Cæſarem, & L. Metellum in Italiam ueniſſe, Romæ ut eſ-*

ſent

ſent palam: id ſibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberiq. omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſſam cognouiſſet. deque eo uehementius erat ſcriptum. Ex Cicer. ad Att. lib. II.

Epiſtolæ quoque eius ad ſenatum exſtant: quas primus uidetur ad paginas, & formam memorialis libelli, conuertiſſe: cum antea conſules & duces, non niſi tranſuerſa charta, mitterent ſcriptas. Exſtant & ad Ciceronem; item ad familiares domeſticis de rebus. in quibus ſi qua occultius perferenda erant, per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo litterarum ordine, ut nullum uerbum effici poſſet. quæ ſi quis inueſtigare, & perſequi, vellet, quartam elementorum litteram id eſt, D pro A, & perinde reliquas commutet. Ex Suet. in Cæſare.

Scribere, & legere ſimul, dictare, & audire ſolitum accepimus, epiſtolas uero tantarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut, ſi nihil ageret ſeptenas. Ex Plin. lib. VII. cap. 25.

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ἐπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν. ὡς δὲ Ὄππιος φήσει, καὶ πλείοσιν. λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. Ex Plut. in Cæſ.

C. IVLII CAESARIS ORATIONVM FRAGMENTA.

EX ORATIONE IN FVNERE IVLIAE.

QVESTOR *Iuliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudauit e more pro roſtris. ſed in amitæ quidem laudatione, de eius ac patris ſui origine ſic refert: Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum dijs immortalibus coniunctum eſt. nam ab Anco Marcio ſunt Marcij Reges: quo nomine fuit mater. a Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere & ſanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent; & cærimonia deorum, quorum ipſi in poteſtate ſunt reges.* Ex Suet. in Cæſ.

Ὅτε τῆς Μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίων προθέσθαι.

EX ORAT. PRO BITYNIS.

C. Cæſar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio uſus eſt: Vel pro hoſpitio regis Nicomedis, uel pro horum neceſſitate, quorum res agitur, refugere hoc munus, M. Vinici, non potui. nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin proximis retineatur; neq. clientes ſine ſumma infamia deſeri poſſunt, quibus etiam a propinquis noſtris opem ferre inſtituimus. Ex Gell. lib. v. cap. 13.

Quid ergo? ſyngraphæ non ſunt, ſed res aliena eſt. Ex Iulio Rufiniano de Figuris.

EX ORATIONE PRO LEGE PLAVTIA.

Reperi *tamen in oratione C. Cæſaris, qua Plautiam rogationem ſuaſit; Neceſsitatem dictam pro neceſsitudine: ideſt, iure affinitatis. verba hæc ſunt: Equidem mihi uideor pro noſtra neceſsitate, non labore, non opera, non induſtria defuiſſe.* Ex Gell. lib. XIII. cap. 3.

EX ORATIONE CN. DOLABELLAM.

Caesar *in Dolabellam: Actionis illibuiſti, quorum in ædibus; faniſque poſita, & honori, erant, & ornatu. In libris quoque Analogicis omnia iſtiuſmodi ſine prima literra dicenda cenſet;* Ex Gell. lib. IV. cap. 16.

Nono decimo ætatis anno L. Craſſus C. Carbonem, uno & uigeſimo Cæſar Dolabellam, altero & XXX. *Aſinius Pollio Catonem, non multo ætate antecedens Caluus Vatinium, iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodieq. cum admiratione legimus.* Ex Corn. Tacit. in dialogo de oratoribus.

Ceterum compoſita ſeditione ciuili, Cornelium Dolabellam conſularem & triumphalem virum repetundarum poſtulauit. abſolutoq. Rhodanum ſecedere ſtatuit. Ex Suet. in Cæſ.

Diuus quoque Iulius, quam cæleſtis numinis, tum etiam humani ingenij perfectiſsimum columen, uim facun-

facundiæ propriæ expreſſit, dicendo in accuſatione Cn. Dolabellæ, quem reum agit, extorqueri ſibi cauſſam optimam L Cottæ patrocinio. Ex Valer. Max. lib. IIX. cap. 9.

C. Cæſar Cn. Dolabellam accuſauit, nec damnauit. Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.

Significat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus eſt quãtum oportuit per Hortenſium, &c. Ex Pedian. Diu.

Επανεθὸν δ' εἰς Ρώμην Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς ἑλλαδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. Ex Plu. ĩ Cęſ.

EX ORAT. AD MILITES

FAMA *vero hoſtilium copiarum perterritos, non negando, minuendoue, ſed inſuper amplificando, ementiendoq. confirmabat. itaque cum exſpectatio aduentus Iubæ terribilis eſſet, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit pauciſsimis his diebus regem affuturum cum* X. *legionibus equitum*, XXX. *leuis armaturæ*, C. *millibus. elephantiſq.* CCC, *proinde deſinant quidam quærere ultra, aut opinari, mihique qui compertum habeo, credat: aut quidam vetuſtiſsima naue impoſitos quocumque vento in quaſcumque terras iubebo auehi.* Ex Suet. in Cæſ.

Vt C. Cæſar apud milites de incommodis eorum. Non fruſtrabo uos, milites. Ex Diomede lib. I.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE.

NISI *forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Sãnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, ceteroſq. cuiuſdam*

lenti luminis ac temporis libros legit,&c. Ex Tacit. in dialogo de orat.

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

QVO *enim iambo, qua procella uerborum, impium Sextilij caput obrui meretur? quid C. Cæſarem, a quo cum ſtudioſe, tum etiam feliciter grauiſsimi criminis reus defenſus fuerat,&c.* Ex Valer. Max. lib. v. cap. 3.

EX ORAT. DE CONIVRATIS.

CATONEM *primum putat de animaduerſione dixiſſe, quam omnes ante dixerant præter Cæſarem. & cum ipſius Cæſaris tam ſeuera fuerit, qui tum prætorio loco dixerit,&c.* Ex Cic. ad Att. lib. XII.

Sed Cæſar, ubi ad eum peruentum eſt, rogatus ſententiam a conſule, huiuſcemodi uerba locutus eſt: Omnes homines,&c. Ex Salluſt. in Coniur.

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς, οὐ δοκεῖ πάτριον, οὐ δὲ δίκαιον εἶναι μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης, εἰ δέ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται Κικέρων, μέχρι οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ᾽ ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξει. οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ᾽ αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν, τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνου κατέστησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτουτον περιῆλθεν. Ex Plut. in Cæſ.

EX ORAT. IN FVNERE CORNELIAE.

QVAESTOR *Iuliam amitam, uxoremq. Corneliam, defunctas laudauit e more pro roſtris.* Ex Suet. in Cæſ.

Τὸ

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους, διεξιέναι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις. νέαις δ' οὐκ ὂν ἐν ἔθει. πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικός ἀποθανούσης. Ex Plut.in Cæſare.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi uehementer probantur. complures autem legi, &c. Ex Cic. in Bruto.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. pro Q. Metello, quam non immerito Auguſtus exiſtimat magis ab actuarijs exceptam, male ſequentibus uerba dicentis, quam ab ipſo editam. nam in quibuſdam exemplaribus inuenio ne inſcriptã quidem pro Metello, ſed quam ſcripſit Metello, cum ex perſona Cæſaris ſermo ſit, Metellum, ſeque, aduerſus communium obtrectatorum criminationes purgantis. Aqua milites quoque in Hiſpania, idem Auguſtus orationem eſſe uix eius putat: quæ tamen duplex fertur, una quaſi priore habita prælio, altera poſteriore, quo Aſinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuiſſe eum dicit, ſubita hoſtium incurſione. Ex Suet.in Cæſ.

C. IVLII CAESARIS FRAG. ANTICATONIS

LIB. I.

VNo *enim excepto, quem aliuſmodi atque omnis natura finxit, ſuos quiſque habet caros.* Priſc.lib.VI. Cæſar in Anticatone priore: Vno enim, &c. & lib.VII. & lib.XIII.

INCERTA EX ANTIC.

ERVNT *officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Cæſar ita reprehendit, vt laudet. deſcribit enim eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrij retexiſſent, erubuiſſe. deinde adijcit: Putares non ab illis Catonem, ſed illos a Catone deprehenſos. Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quam ſi ebrius tam venerabilis erat? noſtræ tamen cenæ ut apparatus & impendij, ſic temporis modus conſtet. neque enim hi ſumus, quos vituperare ne inimici quidem poſſunt, niſi vt ſimul laudent.* Ex Plin. lib. III. epiſt. ad C. Atil. Seu.

C. etiam Cæſar, grauis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: Vnius, inquit, arrogantiæ, ſuperbiæque, dominatuq. Ex Gell. lib. IV. c. 16.

Qualis futura ſit Cæſare vituperatio contra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quem Hirtius ad me miſit, in quo colligit uitia Catonis, ſed cum maximis laudibus meis. itaque miſi librum ad Muſcam, vt tuis librarijs daret. volo enim eum diuulgari. Ex Cicer. ad Att. lib. XII.

Hirtij epiſtolam ſi legeris, quæ mihi quaſi πρόπλασμα *videtur eius vituperationis, quam Cæſar ſcripſit de Catone.* Ex lib. XII. ad Att.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuuino dixiſſet, ſe & Oppium ſcripſiſſe ad Cæſarem, me legiſſe libros contra Catonẽ, et vehemẽter probaſſe. Ex lib. XIII. ad Att.

Quibus omnibus generib. uſus eſt nimis impudẽter Cæſar contra Catonem meum. Ex Cicer. in Topic.

M. Ci-

M. Ciceronis libro, quo Catonem cęlo ęquauit, quid aliud dictator Cæſar, quam reſcripta oratione uelut apud iudices reſpondit? Ex Tacito lib. IV.

His quoque uſum C. Cæſarem in vituperando Catone notauerit Cicero. Ex Quinct. lib. III.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. Ex Suet. in Cæſ.

Vt Catonem Tullius laudans: & duobus uoluminibus Cæſar accuſans. Ex Mart. Capell. lib. V.

Atque vtinam ritus ueteres, & publica ſaltem
His intacta malis agerentur ſacra, ſed omnes
Nouerunt Mauri, atque Indi, quæ pſaltria penem
Maiorem, quam ſint duo Cæſaris Anticatones,
Illuc, &c.

Ex Iuuen. Sat. VI.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσατο, δῆλος μὲν ἦν δηχθείς, ἐφ᾽ ᾧ δὲ ἄδηλον. εἶπε δ᾽ οὖν, ὦ Κάτων φθονῶ σοι τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ᾽ αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πράως ἔχοντος. οὐ δὲ εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐγχέας ὀργὴν τοσαύτην. Paullo poſt: καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας. ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα. καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς ὡς εἰκός, ἀπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. τοῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα. τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι᾽ αὐτὸν ἔπαινον. ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών. τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων, ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. ex Plut. in Cæſ.

Αὐτὸς δ᾽ οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος

ἀντιγραφῆ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζοιν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. Ex Plut. in Cæſ.

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν, καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων, τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ Θηραμένους, ἐπαινεῖν. ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτων. ὁ δὲ Καίσαρος Αντικάτων γέγραπται. Ex Plut. in Cic.

C. IVLII CAESARIS DE ANALOGIA

LIB. I.

AD M. T. CICERONEM

QVIN etiam in maximis occupationib. cum ad te ipſum, inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratiſſime ſcripſerit: primoq. in libro dixerit, uerborum delectum originem eſſe eloquentiæ: tribueritq. mi Brute huic noſtro, qui me de illo maluit, quam ſe dicere, laudem ſingularem (nam ſcripſit his uerbis, cum hunc nomine eſſet affatus) Ac ſi cogitata præclare eloqui poſſent, nonnulli ſtudio & uſu laborauerunt, (cuius te pæne principem copiæ, atque inuentorum, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum eſſe exiſtimare debemus) hunc facilem, & quotidianum noluiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum. Tum Brutus, amice Hercule, inquit, & magnifice te lauda-

laudatum puto, quem non ſolum principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiã bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. Ex Cic. in Bruto.

C. Cæſar in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia ſcripſit, Arenas uitioſe dici exiſtimabat; quod Arena numquam multitudinis numero appellanda ſit, ſicuti neque Cælum, neque Triticum. contra autem quadrigas etiam ſi currus unus equorum quattuor iunctorum unum ſit, pluratiuo ſemper numero dicendas putat. (paullo poſt, ex lib. I. de Analogia) nam cum ſupra dixiſſet, neque cælum, triticum ue, neque arenam multitudinis ſignificationem pati. Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod vnam terram, & plures terras, & vrbem, & vrbes, & imperium, & imperia dicamus, neque quadrigam in vnam nominis figuram redigere, neque arenam in multitudinis appellationem conuertere poſſumus. Ex Gell. lib. lib. XIX. cap. 8.

Atque id, quod a C. Cæſare, excellentis ingenij ac prudentię viro, in I. de Analogia libro ſcriptum eſt, habe ſemper in memoria atque in pectore, Vt tamquam ſcopulum, ſic fugias inauditum atq. inſolens uerbum. Ex Gell. lib. I. cap. 10. & Macrob. lib. I. Sat.

LIB. II.

Sed C. Cæſar in libro de Analogia ſecundo, huius die, & huius ſpecie, dicendum putat. Ex Gell. lib. IX. cap. 14.

Panium, Cęſar de Analogia lib. II. dici debere ait. ſed Varrius contra. Ex Car. lib. I.

C. Cæſar

*C.Cęſar de Analogia lib.*II.*fagos,populos,ulmos,* Ex Car.lib.I.

*Niſi quia Cæſar lib.*II.*ſingulariter Idem, plurali ter Iidem,dicendum affirmat.* Ex Car.lib.I.

Sed Cæſar de Analogia II, *Turbonem,non Turbi nem etiam in tempeſtate dici debere ait.* Ex Car.li.I.

*Lacer,&c.Cæſar de Analogia lib.*II.*nec non Val gius de reb. per epiſtolam quæſitis.* Ex Cariſ.lib.I.

INCERTA EX LIB. ANALOG.

IN *libris quoq. Analogicis omnia iſtiuſmodi ſine* I,*littera dicenda cenſet.* Ex Gell lib.IV.cap.16.

C.Cæſar,quaſi indiſcretum hoc ſit,ait,I, littera nominatiuo ſingulari neutra finitima nomina, eandem definitionem capere, quam capiant E littera terminata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, & ab hoc puteali. Ex Car.lib.I.

Quam C.Cæſar ponit in femininis,vt puppim, reſtim,puluim.hæc enim modo,& ab hoc cani,et ab hoc cane. Ex Car.lib.I.

Hic & hæc Samnis, huius Samnitis. ſic Cæſar de Analogia. Ex Priſc.lib.VI.

Iubar:Plinius ait inter cetera etiam iſtud C.Cæſarem dediſſe præceptum, quorum neutra nomina, Ar nominatiuo clauſſa per I. datiuum ablatiuumq.ſingulis oſtendant,Iubar tamen ab hac regula diſsidere.nā, ut huic iubari dicimus,ab hoc iubare dicendum eſt; ut huic farri,ab hoc farre. Ex Car.lib.I.

Omnium nominum, quæ ſunt neutri generis, & in E terminantur, ait Plinius Cæſarem ſciſſe eoſdem eſſe ablatiuos, quales ſunt datiui ſingulares. Ar litteris

nomi-

nomina neutralia nominata ; idem non minus ait Cæſar quod datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, vt idem Plinius ait. Ex Car. lib. I.

Partum Cæſar in Analogicis, horum partum . Ex Car. lib. I.

Nam tribus ij. iunctis, qualis poſſet ſyllaba pronunciari? nam poſtremum i, pro vocali eſt accipiendum, quod Cæſari artis grammaticæ doctiſſimo placitum fuiſſe a Victore quoque in arte Grammatica de ſyllabis comprobatur. Ex Priſc.

At uim C. Cæſaris fregerunt editi de Analogia libri? Ex Quinct. lib. I.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. Ex Suet. in Cæſ.

Præterea Cęſar declinat, Pubis, puberis. Ex Priſc. lib. VI.

Quamuis Cæſar non incongrue protulit Ens, a uerbo Sum, es, eſt. Ex Priſc. lib. XIIX.

Sed Auguſtus quoque in epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emendat, quod is Calidum dicere, quam Caldum malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, &, vt ipſe Græco verbo ſignificauit, περίεργον. Ex Quinct. lib. I.

Neque enim tam Calypſionem dixerim, vt Iunonem, quam ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Ex Quinct. lib. I.

De quo genere optime C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe, Si cantas male cantas, ſi legis cantas. Ex Quinct. lib. I.

Sic M. Tullius & C. Cæſar, mordeo memordi: pungo, pe-

go,pepugi:ſpondeo,ſpepondi,dixerunt. Ex Gell.lib. III.cap.9.

Pro quo digamma, Cæſar hanc figuram Ⅎ ſcribere uoluit. Ex Priſc. lib.I.

Vnguenta autem dicuntur a locis,ut Telinum; cuius Iulius Cæſar meminit,dicens:corpuſq. ſuaui Telino ungimur. hoc conficiebatur in inſula Telo, quæ eſt una ex Cycladibus. Ex Iſidoro lib. IX.cap.12.

Apud Cæſarem, & Catulum, & Caluum lectum eſt, quorum uacillat auctoritas: cum iam fulua cinis fueris. Ex Non.Marc.in uoce Cinis.

Salue primus omnium Parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguæq. lauream merite, & facundiæ, Latiarumq.litterarum parens:atque (vt dictator Cæſar hoſtis quondam tuus de te ſcripſit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem.quando plus eſt, ingenij Romani terminos in tantum promouiſſe, quam imperij. Ex Plin.lib.VII.cap.30.

Varie etiam ſcriptitatum eſt, mancipium, aucupium, manubiæ. ſiquidem C.Cæſar per I ſcripſit, ut apparet ex titulis ipſius. Ex Velio longo de Orthographia.

Hoc lutum atque Macellum ſingulari exire memẽto; licet Ennius, iſta macella, dicatq. & Cæſar,lutea. Ex Capro.

C. IVLII CAESARIS
LIBER APOPHTHEGMATVM

SED tum ipſe Cæſar habet peracre iudicium. & ut Seruius frater tuus, quem litteratiſſimum fuiſſe iudico, facile diceret, hic verſus Plauti nõ eſt, hic eſt, quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & conſuetudine legendi; ſic audio Cæſarem, cum uolumina iam confecerit Ἀποφθεγμάτων, ſi quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non ſit, reijcere ſolere. quod eo nunc magis facit, quia uiuunt mecum fere quotidie illius familiares. Ex Cicer. lib. IX. epiſt. ad Pætum.

Feruntur & a puero, & ab adoleſcentulo quædam ſcripta, &c. item dicta collectanea, &c. Ex Suet. in Cæſare.

C. IVLII CAESARIS
LIBER AVSPICIORVM

SED contra Iulius Cæſar XVI. Auſpiciorũ libro, negat nundinis concionem aduocari poſſe, id eſt, cũ populo agi, ideoq. nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe. Ex Macro. Sat. lib. I.

DE SIDERVM MOTV

NAM Iulius Cæſar, vt ſiderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptijs diſciplinis hauſit: ita hoc quoque ex eadem inſtitutione mutuatus eſt, ut ad Solis curſum finiendi anni tempus extende-

*tenderet.*Ex Macr.Sat.lib.1.

*Cæſaris de ſingulorum ſiderum ortu & occaſu obſeruationes, in quibus et Idus Martias ſibi ferales an notauit.*Ex Plin.lib.IIX.cap.26.

Tres autem fuere ſectæ, Chaldæa, Aegyptia, Græca: hic addit apud nos quartam Cæſar dictator, annos ad Solis curſum redigens ſingulos, qui prius antecedebat Ex Plin lib.XIIX.cap.25.

A Bruma in Fauonium Cęſari nobilia ſidera ſignificant: (paullo poſt) Pridie nonas Ianuarij Cæſari Delphinus matutino exoritur, & poſtero die fidicula, quo Aegypto ſagitta Veſperi occidit. (paullo poſt) A. Fauonio in æquinoctium uernum Cæſari ſignificat XVII.*Kal.Martij triduum uarie. &* IIX.*Kal. hirundinis uiſu, & poſtero die arcturi exortu veſpertino. item* III.*non Martij Cæſar Cancri exortu id fieri ob ſeruauit. Paullo poſt. Cæſar & Idus Martias Ferales ſibi annotauit Scorpionis occaſu. Paullo poſt: Tertio Nonas Aprilis in Attica vergiliæ veſperi occultantur. eadem poſtridie in Bœotia; Cæſari autem & Chaldæis, nonis. Paullo poſt: Cæſar ſexto Idus ſignificatur Imber libræ occaſu:* XIV. *Kal. Maij Aegypto ſuculæ occidunt veſperi, ſidus uehemens, & terra, mariq. turbidum,* XVI. *Atticæ.* XV. *Cæſari, continuoq. triduo ſignificat: Paullo poſt:* VI. *Non. Maij Cæſari ſuculæ matutino exoriuntur, &* IIX. *Idus Capella pluuialis.* Ex Plin. lib.XIIX cap.26.

A vergiliarum exortu ſignificant Cæſari poſtridie Arcturi occaſus matutini. Paullo poſt: Vndecimo Kalen. Cæſari Orionis gladius occidere incipit: tertio non.

Iunij

Iunij Cæſari, & Aſſyriæ Aquila ueſperi oritur &c. undecimo Kal. eiuſdem Orionis gladius Cæſari occide re incipit. Ex Plin. lib. XIIX. cap. 27.

A ſolſtitio ad fidiculæ occaſum ſexto Kal. Iunij, Cæ ſari Orion exoritur. Paullo poſt: XIIX. Kal. Auguſti, Aegypto aquila occidit matutino, Eteſiarumq; prodro mi flatus incipiunt, quod Cæſar X. Kal. ſentire Italiam exiſtimauit. Paullo poſt: Aquila Atticæ matutino oc cidit: tertio Kal. regia in pectore Leonis ſtella matuti- no Cæſari immergitur. Ex Plin. lib. XIIX. cap. 28.

AVGVRALIA

CAESAR *in Auguralibus. Si ſincera pecus erat.* Ex Priſc. lib. XI.

C. Cæſar, quæ res auguratur οἰωνοσκοπεῖται. Ex Priſc. lib. IIX.

EPHEMERIDES

C. Iulius Cæſar cum dimicaret in Gallia, & ab ho- ſte raptus equo eius portaretur armatus, occurrit qui dam de hoſtibus, qui eum noſſet; & inſultans ait: Ce- cos Cæſar. quod Gallorum lingua, Dimitte ſignificat: et ita factum eſt, ut dimitteretur. Hoc autem ipſe Cæſar in Ephemeride ſua dicit, vbi propiam commemorat fe licitatem. Ex Seru. in lib. II. Aen.

C. IVLII CAESARIS
POEMATVM FRAGMENTA.

TV quoq. tu ĩ sũmis, o dimidiate Menãder,
Poneris, et merito, puri ſermonis amator,
Lenibus atque utinam ſcriptis adiuncta foret vis
Comica, ut æquato uirtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac deſpectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deeſſe Terenti.

Ex Donato in uita Terentij.

EIVSDEM C. IVLIVS CAESAR

FELTRIA. PERPETVA. NIMIVM
DAMNATA. RIGORE
FORTE. MIHI. POSTHAC. NON
ADEVNDA. VALE

Ex antiquo lapide.

EIVSDEM

Thrax puer adſtricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumq. imæ partes rapido traherentur ab amne;
Abſcidit tenerum lubrica teſta caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet vrna,
Hoc peperi flammis, cetera, dixit, aquis.

Ex libro luſuum in Priap. quidam Germanic. inſcribunt.

Reliquit & de Analogia, &c. ac præterea poema, quod inſcribitur Iter, quorum librorum primos in tranſitu Alpium, cum ex citeriore Gallia, conuentibus peractis,

peractis, ad exercitum rediret; ſequentes ſub tempus Mundenſis prœlij confecit: nouiſſimum, dum ab vrbe in Hiſpaniam ulteriorem quarto & uigeſimo die peruenit. Ex Suet. in Cæſ.

Nec non olus quoque ſilueſtre eſt trium foliorum, Diui Iulij carminibus præcipue, iociſq. militaribus celebratum. alternis quippe uerſibus exprobauere lapſana ſe uixiſſe apud Durrhachium, præmiorum parcimoniam cauillantes. eſt autem ad Cyma ſilueſtris. Ex Plin. lib. XIX. cap. 8.

C. Cæſar inter primos temporis ſui oratores. & tragicus poeta bonus admodum habitus eſt. huius ſunt enim tragœdiæ, quæ inſcribuntur Iulij. & hi autem Iulij, & Antonius ab ſatellitibus, Marij ſunt occiſi. Ex Aſcon. Pedian.

Feruntur, & a puero, & ab adoleſcētulo, quædam ſcripta, ut laudes Herculis, tragœdia Oedipi, item dicta collectanea: quos omnes libellos uetuit Auguſtus publicari Ex Suet. in Cæſ.

Niſi forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, &c. niſi qui & carmina eorundem miratur. Fecerunt enim & carmina, in bibliothecas retulerunt, non melius, quam Cicero, at felicius, quia illos feciſſe pauciores ſciunt. Ex Tacito in dialog. de Orat.

Καὶ ποιήματα γράφων, καὶ λόγους τινὰς, ἀκροαταῖς ἐκείνοις ἐχρῆτο καὶ τοὺς μὴ θαυμαζομένους ἄντικρυς ἀπαιδεύτους καὶ Βαρβάρους ἀπεκάλει. Ex Plut. in Cæſ.

C. IVLII CAESARIS DICTA.

MAXIME *autem de Bruto noſtro, de quo quidem ille, ad quem diuerti, Cæſarem ſolitum dicere: Magni refert, hic quid uelit; ſed quidquid uult, ualde uult. idq. cum animaduertiſſe, cum pro Deiotaro Nicææ dixerit.* Ex Cicero ad Att. lib. XIIX.

Aiebat, Cæſarem ſecum, quo tempore Sextij rogatu, veni ad eum, cum exſpectarem ſedens, dixiſſe: Ego nunc tam ſim ſtultus, ut hunc ipſum, facilem hominem, putem mihi eſſe amicum, cum tamdiu ſedens meum commodum exſpectet? (de Bruto.) Ex Cic. ad Att. lib. XIIX.

Interrogat uſque cur repudiaſſet uxorem, quoniam (inquit) mos tam ſuſpicione, quam crimine, iudico carere oportere: Ex Suet. in Cæſare.

Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum. Veni, uidi, vici. Ex Suet. in Cæſare.

Conſecutuſq. cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paullulum conſtiti. ac reputans quantum moliretur, conuerſus ad proximos, & etiam nunc, inquit, regredi poſſumus: quod ſi ponticulum tranſierimus, omnia armis agenda erunt. Ex Suet. in Cæſare.

Tunc Cæſar, Eatur, inquit, quo deorum oſtenta, & inimicorum iniquitas nocat. iacta eſt alea, inquit. Ex Suet. in Cæſare.

Quem-

Quemadmodum C. Cęſar Pomponio oſtendenti uulnus ore exceptum in ſeditione Sulpiciana, quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantem gloriabatur, numquam fugiens reſpexeris inquit. aut crimen obiectum ut Cicero, &c. Ex Quinct. lib. XII.

Eſt & illa ex ironia fictio, qua uſus eſt C. Cæſar. nam cum teſtis diceret a reo femina ſua ferro petita, & eſſet facilis reprehenſio, cur illam potiſsimum partem corporis uulnerare uoluiſſet. Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & loricam haberes; Ex Quincti. lib. VI.

Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli, ſic enim appellabat, laudataq. honorificentiſsime & æquitate tua, & prudentia, repente præter ſpem dixit, ſe ſenatui roganti de Marcello ne hominis quidem cauſſa negaturum. Ex Cic. lib. IV. epiſt. ad Ser. Sulpic.

Cum propter quoſdam ſordidos homines, qui Cæſaris beneficia uendebant, tabulam, in qua nomina ciuitate donatorum inciſa eſſent, reuelli iuſsiſſet, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæſar dixit, nihil eſſe, quod de Mega uereretur; beneficium ſuum in eo manere. Ex Cic. lib. XIII. epiſt. ad Acilium.

DE C. IVLIO CAESARE

SEd tamen Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum fere omnium oratorum Latine loqui elegantiſsime, nec id ſolum domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Domitiorum familijs, audiebamus. ſed quamquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & ijs quidem reconditis & exquiſitis eſt conſecutus, &c. Ex Cic. in Bruto.

Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant: Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris. &c. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinẽ uitioſam & corruptã, pura et incorrupta conſuetudine emendat. itaque, cũ ad hanc elegantiam uerborũ Latinorũ, quæ, etiã ſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt, adiũgit illi oratoria ornamẽta dicendi: tũ uidetur tãquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cũ habeat præcipuã laudẽ in communibus, non uideo cui debeat cedere, ſplendidã quãdam, minimeq. veteratoriã rationẽ dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus, orationes quidem eius, &c. atque etiam commentarios quoſdã ſcripſit rerum ſuarum, ualde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis tamquam ueſte detracta: ſed dum uoluit alios habere parata unde ſumerent, qui uellent ſcribere hiſtoriam,

riam, ineptis gratiam fortaſſe fecit, qui uolunt illa calamiſtris inurere; ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit. nihil eſt enim in hiſtoria, pura, & illuſtri breuitate dulcius. Ex Cic. in Bruto.

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerũt? quis ſententijs aut acutior, aut crebrior? quis uerbis aut ornatior, aut elegãtior? Ex Cic. ad Cornelium Napot. apud Suet. in Cæſare.

Quid noſter hic Cæſar? nonne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope ſingulare? quis umquam præter hunc tragicas pæne comice, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcenica prope uenuſtate tractauit? atq. ita, ut neq. iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. Ex Cic. lib. 3. de Orat.

Sed bene loquẽdi de Catulis opinio non minor, ſale uero cõditus, et facetijs Cæſar. Ex Cic. lib. 1. de offi.

Reliquit & rerum ſuarum Commentarios Gallici, ciuiliſq. belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africiq. & Hiſpanienſis incertus auctor eſt. alij enim Oppium putant, alij Hirtium: qui etiam Gallici belli nouiſſimũ, imperfectumq. librum ſuppleuerit. Paullo poſt: Pollio Aſinius parum diligenter, parumque integre ueritate compoſitos putat. cum Cæſar pleraque & quæ per alios erant geſta, temere crediderit; & quæ per ſe, uel conſulto, uel etiam memoria lapſus, perperam ediderit; exiſtimatq. reſcripturum, & correcturum fuiſſe. Ex Suet. in Cæſare.

C. uero Cæſar ſi tantum foro uacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo

uis eſt, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixiſſe, quo bellauit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cuius propriæ ſtudioſus fuit, elegantia Ex Quinct. lib. x.

Quid tantum noceret uim Cæſaris, aſperitatem Cælij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibuſdam in locis aſſumere? Ex Quinct. lib. x.

Hinc uim Cæſaris, indolem Cælij, ſubtilitatem Calidij, grauitatem Bruti, acumẽ Sulpitij, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſallæ, ſanctitatem Calui reperiemus. Ex Quinct. lib. xii.

At triſtior Caluus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Cæſar, amarior Cælius, grauior Brutus, uehementior, & plenior, et valentior Cicero. Ex Tacit. in dialog. de Orat.

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ, ἄριστα καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμώτατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν. &c. Ex Plut. in Cæſ.

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. Ex Plut. in Cæſ.

Ac mihi ex Græcis orationes Lyſiæ oſtentat, ex noſtris Gracchorum, Catoniſque, quorum ſane plurimæ ſunt circumciſæ & breues. ego Lyſiæ, Demoſthenem, Aeſchinem, Hyperidem, multoſq. preterea; Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæſarem, Cælium, in primis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur eſſet, quæ maxima. Ex Plin. lib. i. epiſt.

Sed ego uerear ne me non ſatis deceat, quod decuit M. Tulliũ, C. Caluũ, Aſinium Pollionem, M. Meſſallã, &c. Diuũ Iulium, Diuum Auguſtum, Diuum Neruam, Ti. Cæſarem, &c. Ex Plin. lib. v. epiſt.

LECTO-

LECTORI

SVPRA, in teſtimonio ex oratione pro Sextilio recitato a Valerio Maximo, loqui Valerium de eo Cæſare, qui in Cinnæ proſcriptione occiſus eſt, non de Cæſare noſtro, non eſt dubium.

In Poematis quoque, Pedianum loqui de eodem Cæſare, conſtat.

Duo vero illa teſtimonia, in quibus Cicero de Cæſare mentionem facit, alterum lib. III de Orat. alterũ lib. I. Off. de eodem Cæſare intelligenda ſunt, primum enim, in perſona Craſſi eſt, qui non ita de Cæſare dictatore loqueretur, alterum Ciceronis, qui alibi, quoque hunc eundem Cæſarem oratorem, de quo loquimur, a facetijs laudauit.

ALD.

EVTROPII
EPITOME BELLI GALLICI
EX SVETONII TRANQVILLI MONVMENTIS QVAE DESIDERANTVR.

ANNO *ab Vrbe condita* DCXCIII, *C.Iulius Cæſar, qui poſtea imperauit, cum L. Bibulo conſul eſt factus. Decreta eſt ei Gallia tranſalpina & ciſalpina, & Illyricum, cum legionibus denis in quinquennium datis: Galliam comatam poſtea ſenatus adiecit. Hanc hiſtoriam Suetonius Tranquillus pleniſſime explicuit, cuius nos competentes portiunculas decerpſimus. Heluetiorum animos fortiſſimos Gallorum omnium gentis, ea uel maxima cauſſa, quod perpetuo pēne cum Germanis bello altercabantur, a quib. Rheno tantum flumine dirimuntur, Orgetorix quidā princeps gentis, ſpe totas inuadendi Gallias, in arma accenderat. Quo ceteri optimates correpto, ad mortem coacto, cohibere tamen animatas ſemel in prædam plebes nequiuerunt. Qui coniuratione facta, ac die dicta exuſtis uicis & domibus ſuis, ne quod deſiderium & ſpes reuertendi foret, profecti ſunt. Quos cum ad Rhodanum fluuium Cæſar obuios habuiſſet, magno difficiliq. bello bis uicit, uictos ad deditionē coegit. Horū fuit, cum primum progreſſa eſt omnis multitudo, Heluetiorum, Tulingorum,*

lingorum,

lingorum, Latobrigum, Rauracorũ & Boiorum, utriuſque ſexus, ad centum quinquaginta ſeptem millia. Ex his quadraginta & ſeptem millia in bello cecidere, ceteri in terras proprias remiſſi ſunt. Poſtea Cæſar contra Ariouiſtum regem pugnans, excitantem inuehentẽque ſecum incredibiles Germanorum copias, quib. nuper uniuerſos Galliarum populos ſe ſubegiſſe iactabat, apud Sequanos fugere cõpulit. Cumq. diu exercitus Cęſaris Germanorũ multitudine & uirtute perterritus, pugnam detrectaſſet, Ariouiſtus in Germaniã arrepta nauicula Rhenũ tranſuectus aufugit. Vxores eius duę, totidemq. filiæ captæ ſunt. Fuerunt autem in exercitu Ariouiſti, Arudes, Marcomanni, Triboci, Vangiones, Nemetes, Sebuſii, & Sueui. Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam, coacto in unum agmine, ſcutiſq. ſupra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti undique præſtruxerant. Sed poſtquã Romanorũ aliqui militum agilitate audaciaque inſignes, ſupra obductã ſalere teſtudinem, ſcutiſq. uelut ſquamis ſingillatim reuulſis, deſuper nudos deprehenſorum detectorum humeros perfoderunt: territi hoſtes nouo mortis periculo terribilem diſſoluere compagẽ. Exinde in fugam uerſi, per quinquaginta millia paſſuum inſatiabiliter cęſi ſunt. Neq. conijci numerus Germanorum potuit, vel quantus pugnæ affuerit, vel quantus fuerit occiſorum Poſt hæc Belgarum gẽs, quæ tertia pars Galliarum eſt, aduerſus Cæſarem exarſit: quorum diſtributim copia hæc fuit. Bellouaci, qui ceteris numero & uirtute præſtare uiderentur, habuere lectiſſima ſexaginta millia armatorum: Sueſſiones

ex

ex duodecim opidis quinquaginta millia: Neruij, quorum adeo feritas prædicabatur, ut numquam mercatores ad ſe accedere ſinerent, uina, ceteraq. venalia deferri, quibus inducta iucunditas torporem uirtutis afferret, habuere ſimiliter L. millia: Atrebates etiam & Ambiani decem millia: Morini uigintiquinque millia: Menapij decem millia: Caleti decem millia: Velocaſſes & Veromandui decē millia: Aduatici XVII. millia: Condures & Eburones, atque Cæreſi & Pemani, qui uno nomine Germani uocantur, quadraginta millia. Ita omnes ſimul fuiſſe referuntur ducenta octoginta duo millia armatorum lectiſſima. His igitur repente e ſiluis erumpentibus, exercitus Cæſaris perturbatus, atque in fugam actus, plurimis ſuorum amiſſis, tamen hortatu ducis reſtitit, uictoreſque aggreſſus, vſque ad internecionem pęnę deleuit. Igitur Cæſar magnis in Gallia rebus geſtis, cum in Italiam proficiſci decreuiſſet, Galbam cum legione duodecima ad Veragros, Sedunoſque dimiſit. Qui cum hiemandi cauſſa in uico Veragrorum, cui nomen erat Octodorus, conſediſſet, mediumque opidi, quod torrente diſtinguebatur, accolis conceſſiſſet, quadam die eoſdem deceſſiſſe pariter per noctem, ac proximo inſediſſe colli uidet. Quippe illi paucitatem uix mediæ legionis deſpectui habentes, ultroneam nullo ceſſuram negotio uictoriam arbitrabantur, finitimoſque ſuos in hanc cædis & prædæ ſocietatem uocauerant. Igitur Galba tam præſentibus et grauibus periculis circumſæpto, ac trepido, atque inter uarias conſultationes certi conſilij incerto, repente Galli deſcenſu montis effuſi, caſtra imperfecta circumdant,

dant,raros per uallum propugnatores ſaxis teliſq.onerant. Cumq iam caſtra irrumperentur,Pacuuij primipilaris, & Voluſeni tribuni conſilio, cunctis Romani portis eruperunt;incautoſq.ſubito aggreßi hoſtes primum perturbauerunt:deinde in fugam uerſos miſerabili ſtrage fuderunt:nam amplius quam XXX.M barbarorum tunc cæſa referunt. Igitur Cæſar cum iam pacatas vniuerſas Galliarum gentes putaret,ad nouum & maximum bellũ retractus eſt. Namq.cum P. Craſſus adoleſcens cum legione ſeptima Oceano uicinus apud Andegauos hiemaret,Veneti ceteriq.confines repente in arma coniurant,legatos Rom.vinciunt,eoſq.ita demum ſe redditUros, ſi obſides ſuos recipiant,Romanis indicant. Socios ad id bellũ Oſiſmos,Lexouios,Nannetes,Ambibaritos,Morinos,Diablintres,& Menapios adſciſcunt,auxilia quoq. a Britãnia accerſunt.Cęſar per Craſſum de rebellione deditarũ gentium certior factus,quamuis intelligeret quãta ineũdi belli difficultas eſſet, tamẽ rem tanti negotij non negligendã ratus eſt,ne ceteris exemplo huiuſmodi audẽdi licentia laxaretur.Itaque terreſtri prælio perſequi hoſtes fruſtra aggreſſus:quippe cũ hoſtes per interfuſa ex Oceano ęſtuaria,atq. inacceſſos receſſus, tutis terrarum finib.munirentur,naues lõgas ædificari in Ligeri fluuio iubet,per quem in Oceanum mitterentur. Quæ mox ut hoſtibus uiſæ ſunt,continuo ducentę XX naues eorũ paratę,atq. omni genere armorũ inſtructiſſimæ progreſſæ,portu ex aduerſo ſteterunt. Bruto circumſpicienti imparẽ longę nauiũ eſſe conflictũ,quia barbarorũ naues ſolido robore intextæ,ſaxorũ modo adactos roſtrorũ ictus retundebant,

debāt, hoc primū auxilio fuit, quod falces acutiſſimas nō pertinaciter contis præfixas, funib. autem ſubnexas parauerat, quib. cum opus eſſet, apprehēſos eminus rudentes ſubductis haſtilib. per funem falcem retrahendo ſuccideret. His celeriter expeditis, diſrumpi hoſtilium antennarū armamēta præcepit. ita antēnis ruentibus, cōplures illico naues uelut captas immobiles reddidit. Alij hoc periculo territi, ſuſpenſis velis, qua uentus intēderet, fugere conati ſunt: ceſſante uento, ludibrio fuere Romanis. Itaq. incenſis omnib. nauibus, & interfectis qui pugnauerant, Galli reliqui ſeſe dediderunt. Sed Cæſar maxime ob iniuriam legatorum, & ut genti ad omnia cōſilia mobili terribilis exempli notā inureret, cunctis principib. tormentis interfectis, reliquos ſub corona uendidit. His dieb. Titurius Sabinus legatus Cæſaris, Aulercos, Eburouices, Lexouioſque, qui primates ſuos, cum auctores belli reſuſcitandi eſſe nollent, interfecerant, eruptione facta incredibili cæde deleuit. P. uero Craſſus cū in Aquitaniam perueniſſet, bello exceptus eſt. Namque Sontiates magno equitatu pedeſtribuſq. copijs præualidis adorti, diu grauiter perturbauerunt: poſt uicti, atq. in opidum Sontiatum coactū, obſeßiq., cum ſe expugnari uiderent, armis traditis in deditionem recepti ſunt. Aquitani clade permoti, undiq. exercitū contrahunt: de citeriori quoq. Hiſpania auxilia accerſunt. duces bello maxime eos præficiūt, qui cū Sertorio militauerāt. Hi omnes dū obſidionē Craſſo parāt, in caſtris ſuis Craſſo obruente deleti ſunt. Nam ex Aquitanis & Cātabris, quorum quinquaginta millia tūc in auxilium uenerant, triginta & octo millia cæſa

refe-

referūtur. Cæſar Germanos qui Rhenū cū immenſis copijs tranſierāt ſimul & totas Gallias ſubijcere ſibi parabant, bello adortus, vſq. ad internecionē cecidit: quorum fuiſſe numerum ad quadringēta quadraginta millia ferunt. Tunc Cęſar in Germaniam facto ponte tranſgreditur: Sicambros & Vbios obſidione liberat: Suenos maximā & ferociſsimam gentē, quorum eſſe centū pagos & populos multi prodidere, totamq. Germaniam aduentu ſuo terret. Mox in Galliā reſciſſo pōte ſe recepit. Domuit autē annis nouem omnē Galliam, quæ inter Alpes, flumenq. Rhodanum, Rhenūque, & Oceanum eſt, & circuitu patet ad bis tricies centena millia paſſuū. Inde ad Morinos uenit, unde ad Britanniā proximus & breuiſsimus tranſitus eſt. Nauibus circiter onerarijs atq. actuarijs octoginta præparatis in Britanniam tranſuehitur, Britanniſq. bellum infer, quib. ante eum ne nomē quidem Romanorum cognitum erat. Ibi acerba pugna primum fatigatus, deinde aduerſa tēpeſtate correptus, plurimā claſsis partē, & non paruum numerum militum, equitatū uero pæne omnem diſperdidit. Regreſſus in Galliā legiones ī hiberna dimiſit, ac DC. naues utriuſq. commodi fieri imperauit. Quibus iterum in Britanniam primo uere tranſuectis, dum ipſe in hoſtem cum exercitu pergit, naues in ancoris ſtātes tempeſtate correptę, uel colliſæ inter ſe, uel arenis illiſę ac diſſolutæ ſunt, ex quib. XL perierunt: ceteræ cū magna difficultate reparatæ ſunt. Interea Sceua miles Cęſaris cum quattuor cōmilitonib. nauicula ante tranſuectus eſt ad ſcopulum inſulæ propinquum, atque interea receſſu Oceani deſtitutus eſt. Complures Bri-

tanni

tanni in paucos Romanos impetū faciunt: ceteri tamē qui perrari comites ipſius fuerāt, nauigio redeūt: Scæua imperterritus manet, undiq. telis obrutus: ac primo pilo reſtitit, poſtremo gladio rem gerit ſolus in plures. Cumq. feſſus vulneratuſq. eſſet, & galeā ac ſcutū ictibus perdidiſſet, cum duab. loricis natauit ad caſtra Cęſaris, et popoſcit ab imperatore ueniā pro temeritate: quē Cæſar centurionatus honore ſubuexit. Igitur Cæſaris equitatus primo congreſſu a Britannis uictus, ibiq. Labienus tribunus occiſus eſt. Secūdo prelio cū magno ſuorū diſcrimine uictos Britānos in fugā uertit. Inde ad flumē Tameſim eſt profectus, quē uno tantū loco trāſmeabilem ferunt. In vlteriore ripa fluminis cū Caßiuelauno duce immenſa hoſtium multitudo conſederat, ripāq. fluminis, ac pæne totū ſub aqua vadū acutißimis ſudib. præſtruxerant. Quod vbi a Romanis deprehenſum ac uitatū eſt, barbari legionū impetū non ferentes, ſiluis ſe abdidere, vnde crebris eruptionib. Romanos grauiter ac ſæpe lacerabant. Interea Trinobantū firmiſſima ciuitas, cum Androgorio duce datis quadraginta obſidiās Cæſari ſe dedidit. Quod exemplū ſecutę vrbes aliæ cōplures in fędus Romanorū uenerūt, obſidibuſq. datis ſtipendiariæ factæ ſunt: ijſdemq. demonſtrantib. Cęſar opidū Caſsiuelauni ducis īter duas paludes ſitū, obtentu ſiluarum munitū, omnibuſq. reb. confertiſsimum, graui tandem pugna cepit. Ex in Cæſar, a Britannis reuerſus in Galliam, poſtquam legiones in hiberna miſit, repentinis bellorum tumultibus undique circumuentus & conflictatus eſt. Namque Ambiorix cū Eburonibus & Aduaticis conſpirans, Treuirorum conſilio,

ſilio, Titurium Sabinum & Aurunculeium Cottam legatos apud Eburones cum tota funditus legione inſidijs circumuentos interfecit. Ambiorix hac uictoria elatus, Aduaticos et Neruios, plurimoſq. alios raptim in arma contrahit, atque ad Ciceronem legatum, qui ſimiliter tunc legioni præerat, in hiberna contendit. Multitudo ex hoc hoſtium colligi potuit, quia cum obſidione caſtrorum uallum circumdandũ eſſe a captiuis Romanis docerentur, & inſtrumenta ruralia non haberent, gladijs concidendo terram, & ſagulis exportando, uix tribus horis uallum x pedum, & foſſam xv pedum per millia paſſum xv in circuitu fecerunt. Præterea cẽtũ uiginti turres miræ altitudinis exſtruxerãt. Et cum iam ſeptẽ dies noćteſq. ſuccidui hoſtium cunei pugnarent, ac uentus ſubito exortus eſſet plurimus, teſtas feruentes intorſere fundis, flammataq. focis tela, ac mox concepto igne rutilantia inter caſtra iecerunt. Quo facto, per culmea culmina raptim uentus inſiſiẽs ſparſum animauit incendium. Sed nec ſic quidem Romani, cum undique obruerentur uulneribus, laboribus, ieiunijs, vigilijs, incendijſque, ceſſerunt. Tandem Cæſari nunciatum eſt vnam legionem deletam eſſe, alteram iam pæne confećtam. Aduentante cum duab. legionibus Cæſare, deſerunt hoſtes obſidionem, atque in eum cunćtis raptis copijs ruunt. Cæſar paruiſſimis ſe caſtris conſulto condidit, equitibuſque præmiſſis, vt fugam fugerent imperauit, vt ad tranſitum uallis, quæ media erat, ſibique periculoſa uidebatur, hoſtes contemptu ſui inuitaret. Quibus aduentantibus, inſuper obſtrui portas præcepit. Quo uiſo Galli, quaſi iam

uiciſ-

uiciſſent, ad obducendum extrinſecus uallum conuerſi ſunt. Cæſar totis repente portis paratum effudit exercitum: acriterq. cum eis dimicans, tãdem uidit unum ex militibus ſuis ſegnius prœliantem, ſcutumque eius rapuit, & in aduerſos ruit. Quo facto erubuit exercitus, uerſoſque in fugã Gallos, uaſtiſſima cæde confecit. Nã ſexaginta millia tunc fuiſſe referuntur, e quibus pauci per paludes inuias euaſerunt. Induciomarus Treuirorum princeps, magnas armatorum copias habens, poſtquam de conſenſu totius Galliæ certior redditus eſt, Labieni caſtra, legionẽq. cui præerat, quod facile factu arbitrabatur, delere ſtatuit, ac deinde Eburonib. Neruijſq. coniunctus, ad opprimendum Cæſarem pergere. Labienus quib. poteſt artib. timorem ſimulat, atq. ita Induciomarum negligẽtiorem cum inſultantib. copijs pro uallo oberrantem repentina eruptione proſtrauit. Hac uictoria Labieni, reliqui Gallorum conatus repreſſi ſunt, & Cæſar paullo quietior reliqua parte hiemis fuit. Sed intelligens ſibi maiora belli ſupereſſe negotia, maxime quia plurima exercitus parte amiſſa, alijſq grauiter ſauciatis, ne ad ſuſtinẽdum quidem ſibi idoneus, non dicam ad comprimendum Gallorum impetum uideretur, a Cn. Pompeio proconſule conſcribi legiones, ſibiq. mitti in auxilium fecit. Itaque ante hiemem exactam, tres ad eum legiones in caſtra uenerũt. Igitur Cæſar priuſquam in unum hoſtium copiæ coirent, ineunte uerno aggredi trepidos, & opprimere ſparſos in ſuis finibus parat. Primum itaque Neruiorum fines diripit: prædam uero, quæ copioſiſſima erat, exercitui permittit. Deinde Menapios,

qui

qui ſibi propter immenſas paludes, atque impeditiſſimas ſiluas munitiſſimi uidebantur, tribus agminibus inuadit, nimiaq. cæde uulgo agitata reſiduos ſupplices in deditionem accepit. Labienus ſequēti prælio omnes Treuirorum copias interfecit, arte in bellum prouocatas, priuſquam Germanis aduentantibus iungerentur: & continuo ipſam ciuitatem cepit. Cæſar ulciſci mortem Sabini & Cottæ legatorū uolens in Ambiorigem & Eburones deletæ legionis auctores, poſtquā in Arduennam ſiluam refugiſſe comperit, quæ ſilua totius Galliæ maxima eſt, atq. a ripis Rheni, ſinibuſq. Treuirorū ad Neruios vſq. pertingit, & in lōgitudine pluſquam quinquaginta millib. paſſuum patet, permetiens rem ſuis maximi periculi fore, ſi per obſtructas ſpatioſas ſiluas, ignoti diuiderentur, hoſtemq loci gnariſſimū quererent, omnem Galliam per nuncios inuitat, vt quiſque ſecundum placitum ſuum reconditas in Arduēna ſilua prædas querant diripantq. Quo facto Gallis utrimque morientibus maximas Romanorum iniurias ſine cuiuſquā Romani diſcrimine uindicauit. Ita hoc tutiſſimo uincendi genere ſecurus in Italiam rediit. Igitur Cæſare in Italiam reuerſo, rurſus Gallia in arma coniurat, multiq. ſimul populi coeunt. Dux his Vercingetorix fuit, cuius conſilio ſtatim omnes Galli ciuitates ſuas ultro incenderunt, prima a ſuis incenſa Biturico. Inde ad Cæſarem, qui magnis itineribus per Narbonenſem prouinciam clam ad exercitum recurrerat, impetum faciunt. Cæſar tunc opidum nomine Genabum obſidione concluſerat: quod diu oppugnatum tandem poſt multas Romanorum clades

m pluuio

pluuio die, cum hoſtilium machinarũ amenta neruiq. languerẽt, applicitis turribus captum atq. deletum eſt. Quadraginta millia hominum ibi fuiſſe referunt: e quibus uix XXC *homines per fugam elapſi ad caſtra proxima Gallorum uenerunt. Præterea Aruerni ceteriq. cõfines, ſolicitatis etiam ad ſe Aeduis, multis aduerſus Cæſarem prælijs bellauerunt. Qui cũ ſe pugnando fatigati in quoddam opidum recepiſſent, milites prędæ inhiantes, ad expugnationem opidi animum intendunt, fruſtra Cæſare de loci iniquitate cauſſante. Itaque ibi Cæſar erumpẽtib. deſuper hoſtibus preſſus, multa exercitus ſui parte perdita uictus aufugit. Dum hæc ad Alexiam geruntur, Vercingetorix, quẽ omnes conſenſu patri regem præoptauerant, ſuadet uti ex tota Gallia omnes, qui arma ferre poſſent, huic bello præſto ſint: hoc enim eſſe unum bellum, quo aut perpetua libertas aut æterna ſeruitus, aut mors omnium conſequatur. Itaque abſque eo numero quem infinitum ante contraxerat, equitũ circiter octo millia, peditũ ducẽta quinquaginta millia contracta ſunt. Dehinc duo colles ſibi inuicẽ obuerſos Romani Galliq. ceperũt, unde multis ſæpe eruptionibus & uarijs euentib. præliantes, tandem Romani præcipua Germanorũ equitũ, quos ſibi iamdudum amicos, nũc in auxiliũ adſciuerãt, uirtute uicerũt. Vercingetorix alia die congregatis omnib. qui fuga euaſerant, dixit ſe auctorẽ bona fide defendendæ libertatis, atque rumpendi fœderis fuiſſe. Et nunc ſiue Romanis ſeſe ad mortẽ offerant, ſiue ſe ſolum pro omnibus dandum, paratum animo fore. Itaque Galli uoluntatẽ, quã pudore aliquandiu texerant, quaſi ex conſilio regis aſſume-*

ſumerent, illico ſibi veniam precantes, eum ſolum uelut auctorem magni ſcelcris dediderunt. Bellouaci omnibus Gallorum gentibus ipſorum opinione fortiores habebantur. Hi Chorreo duce bellum inſtaurant, ſibiq. in hāc ſuſcepti belli ſocietatem Ambianos, Aulercos, Caletos, Bellocaſſes, Atrebataſq. coniungunt, & locum quendam cinctum atque impeditum undique paludibus capiunt. Commiſſoq. prælio, magnam Rhemorum manum, quæ auxilio Romanis ierat, trucidāt. Deinde cum opportunum ipſi locum inſidijs prouiſum occupauiſſent, atque hoc comperto Romani ad inſidiarum locum inſtructi ordinatiq. ueniſſent, commiſſo prȩlio Romani Gallos fugientes iiſdem locorum munitionibus, quibus clauſi fuerant, incluſerunt, cunctoſq. ad internecionem ceciderunt. Ibi Chorreus uel fugam uel deditionem detrectans, Romanos ut uiuus caperetur inſtantes, occidendo ut occideretur coegit. Igitur cum pacatam Galliam uniuerſam Cæſar, neque auſuram fore ad aliquos adſpirare motus arbitraretur, legiones ī hiberna dimiſit. Ipſe autem Ambiorigis fines, qui tot bella excitauerat, hominum horrenda ſtrage uaſtauit. At uero C. Caninius legatus bellum apud Pictonas inuenit, ubi magna hoſtium multitudo impeditā itinere legionem circumdedit, atq. ad extremum diſcrimē adduxit. Porro autē Fabius legatus acceptis Caninij litteris, ī Pictonas proficiſcitur: ibiq. a captiuis de opportunitate locorum certior factus, inopinantes hoſtes opprimit: magniſq. ſtragibus factis, plurimas prædas agit. Deinde cum Caninio ſignum aduentus ſui dediſſet, Caninius totis caſtris ſubito inſiluit, ſeſeque in-

 iecit

iecit hoſti.Ita Fabio ex una parte,et Caninio ex altera inſiſtente, maximo & diuturno bello innumeræ Gallorum copiæ trucidatæ ſunt. Inde Fabius in Carnutes profectus eſt. Sciebat enim Deonacum ducẽ antiquiſſimum totius rebellionis in centorem ab hoc bello elapſum,ſi Armoricis gentib. adiunctus eſſet,maximos iterum tumultus eſſe in Gallia moturũ.Sed eos,adhuc ipſa nouitate trepidãtes,mira uirtute & celeritate perdomuit.Interea Drapes unaq. Lucterius cũ adeſſe Caniniũ & legiones in finib.ſuis uiderent, undiq. collectis copijs opidũ Vxellodunum occupant. Hoc opidum in editiſſima montis arce pendebat; duabus partibus per abrupta latera non paruo flumine cingebatur: medio deinde deſcenſu largiſſimo fonte ſecurum, plurimaq. introrſum copia frumenti tutum, irritos procul diſcurſus hoſtium deſpiciebat.Caninius,quod ſolum Romana prouiſione potuit, ambos duces cũ parte copiarũ plurima in campũ euocatos,maximo prœlio ſuperauit. Nã uno e ducib. interfecto,alter cum pauciſſimis fugit,nullus in opidum redijt. Sed ad id oppugnandum Cæſare opus fuit.Itaq.certior per nuncios factus Cæſar occurrit,circumſpectiſq.omnibus,uidet ſi expugnare ui moliatur, ludo & ſpectaculo hoſtiũ delendum eſſe exercitum ſuum:unũ ſolum eſſe præſidij,ſi quoquo modo hoſtes aqua arceantur. Sed & hoc quoq. niſi Cæſar non potuiſſet.Siquidem fons,quo ad potum utebantur,medio deuexi montis latere fundebatur. Cæſar ad proximũ fontis admoueri uineas,turrimq.exſtrui iubet.Fit magnus illico concurſus ex opido;quibus ſine periculo prœliantibus, Romani quamuis pertinaciter obſiſterent,

rent, crebriuſq. ſuccederent, tamē complures trucidantur. Igitur exſtruitur agger, & turris pedum LX, cuius vertex adæquare ad fontis locū poſſit, vt vel ex æquo tela conijci queant, uel præcipitata deſuper ſaxorum volumina non timeri. Opidani autem ubi exanimari ſiti non ſolum pecora, uerumetiam infirmiores hominum ætates uident, cupas pice, ſeuo, & ſcandulis repletas, ac deinde immiſſo igne, in prona præcipitant, eaſq. ipſi toto opido fuſi ſubſequuntur. Ardentibus machinis cum graue prælium ſuis Cæſar ac periculoſum uideret, cohortes in circuitu opidi ire uelociter per occultū imperat, atque undique ſubito uaſtum clamorem attollere. Quo facto conſternati opidani, dum recurrere ad muniendum opidum uolunt, ab oppugnatione turris, vel demolitione aggeris receſſerunt. Illi tamen, qui ad incidendas fontis uenas ſub obtentu aggeris tuti cuniculos perfodiebant, repertos in abſtruſo aquarum meatus, per multa diuidendo, tenuari in ſemetipſis conſumiq. fecerunt. Opidani fonte ſiccato ultima deſperatione correpti, deditionem ſui faciunt. Cæſar autem omnibus, qui arma tulerant, manus ſuſtulit, & uitam reliquit, quo teſtatior eſſet etiam poſteris pœna improborum. Multum enim ad coercendam audaciam ualet propoſitum punitionis exemplum, cum ipſa miſeri præſens forma uiuentis, & ad recordationem admonet conſcios, & ad ſciſcitationem cogit ignaros. Exhauſtis itaque atque edomitis Gallis, ſecurus Cæſar cum legionibus in Italiam redijt, nullos poſt ſe Gallorum motus pertimeſcens, certo ſe ſciens minime aliquos, qui uel moueri audeant, vel ſi moueantur,

timendi ſint, reliquiſſe. Anno ab Vrbe condita DCXCVII. *M.Licinius Craſſus collega Cn. Pōpeij Magni in conſulatu ſecundo prouinciam ſortitus in Parthos, homo inexplebilis cupiditatis, audita in Hieroſolymis templi opulentia, quam Pompeius intactam reliquit, in Paleſtinam diuertit, Hieroſolyma adijt, templum peruadit, opes diripit. Inde per Meſopotamiam tendens in Parthiam, quacumque iter habuit, ſocijs ciuitatibus auxilia indixit, pretia exegit. Mox ut Euphratem tranſijt, illico Bageſen ab Orode rege Parthorum ad ſe miſſum obuiam habuit: a quo uehementer increpatus eſt, cur contra fœdus Luculli & Pompeij auaritia inductus Euphratem tranſierit: quamombrē ſine mora futurū ut pro auro Parthico ſerico ferro oneraretur. Inde cū prope Carras contra omnia & auſpicia uentum eßet, Parthi ſubito ingruētes cum Surena & Sylace præfectis, ſagittis oppreſſere Romanos. Cecidere ibi plurimi ſenatores, aliquot etiam conſulares et prætorij viri. Craſſus quoq. filius Craſſi lectiſſimus iuuenis in acie occiſus eſt. Præterea quattuor cohortes cū Varguntejo legato medijs deprehenſæ campis & interfectę ſunt. Surenas rapto equitatu Craſſum perſequi intendit, eumq. circumuentum, ac fruſtra colloquium eius petentem cepit, & in caſtra perduxit, ac poſtremum auro in os eius infuſo interfecit. Pauci noctis beneficio liberati, Carras confugere. Cognita, clade Romanorum, multæ Orientis prouinciæ, a ſocietate vel fide pop.R. defeciſſent, niſi Caſſius Quæſtor, collectis ex fuga militibus paucis, intumeſcentem Syriam egregia animi uirtute ac moderatione preſſiſſet: qui & Antio-*

chum,

chum,copiaſq.eius ingentes prælio uicit,& interfecit. Parthos quoque ab Orode in Syriam miſſos,iamq.ingreſſos Antiochiam bello expulit,ducemq. eorũ Hoſagen interfecit. Igitur Romani ſtatus agitur ſemper alterna mutatio, uelut forma Oceani maris, quæ omni die diſpar,nunc ſucciduis per ſeptem dies tollitur incrementis, nunc inſequentibus totidem diebus naturali damno & defectu interiore ſubducitur. Anno ab Vrbe condita DCC, incertum unde concretus, plurimam Vrbis partem ignis inuaſit. Neque umquam antea tãto incendio correptam atque uaſtatam ciuitatem ferunt. Nam quattuordecim uicos cum uico Iugario cõſumptos fuiſſe memoriæ proditum eſt. Hinc iã bellum ciuile committitur, quod magnis iam dudum diſſenſionibus ac molitionibus parabatur. Nam Cæſar rediens uictor ex Gallia, decerni ſibi abſenti alterum cõſulatum propoſcit.Contradictum eſt a Marcello conſule,a Bibulo,a Catone, annitente Pompeio. Deinde decretum eſt a Senatu, ut in urbem Cæſar non niſi dimiſſo exercitu ueniret:& ex Marcelli conſulis auctoritate ad legiones,quæ apud Luceriam erant, Cn.Pompeius cum imperio miſſus eſt. Cæſar Rauẽnam ſeſe contulit. M.Antonius & P. Caſſius trib. pl. pro Cæſare intercedentes,interdicente Lentulo conſule, curia foroq. prohibiti, ad Cæſarem profecti ſunt, Curione ſimul Cœlioq. comitantibus. Cæſar Rubicone flumine tranſmeato, mox ut Ariminum uenit, quinque cohortes, quas tunc ſolas habebat, cum quibus, vt ait Liuius,orbem terrarũ adortus eſt: quid facto opus eſſet, edocuit.deplorãs iniurias ſuas,cauſsã belli ciuilis pro

reſtituendis in patriam tribunis eſſe teſtatus eſt. Inde per Antonium ſeptem cohortes, quæ apud Sulmonem morabantur, a Lucretio recepit. tres legiones, quæ cum Domitio apud Corfinium morabantur, ad ſuas partes transduxit. Conſules cum Cn. Pompeio, ſenatuſq. omnis, atque uniuerſa nobilitas ex urbe fugit, atq. in Græciam tranſiit. Apud Dyrrachium Epirumque, Macedoniam & Achaiam, Cn. Pompeio duce, ſenatus contra Cæſarem bellum parauit.

CAESAR DICTATOR.

CAESAR *vacuam vrbem ingreſſus, Dictatorem ſe fecit, negatamq. ſibi ex ærario pecuniam fractis foribus inuaſit, protulitq. ex eo auri pondo quattuor millia centum triginta & quinque: argenti pondo prope nongenta millia. Inde digreſſus Ariminum ad legiones, mox alpes tranſuectus, Maſſiliam uenit: ob quam oppugnandam, cum receptus non eſſet, Trebonium cum tribus legionibus reliquit. Quo bello miles duodecimæ legionis aduerſus eos nauali certamine pro Cæſare dimicans, hoſtilem nauem dextra apprehendit: qua amputata, læuam iniecit, neque ante dimiſit, quam mergeretur. Cæſar deinde ad Hiſpanias contendit, quas L. Afranius, & M. Petreius, & M. Varro, Pompeiani duces, cum legionibus obtinebant. ibi multis prœlijs Petreium Afraniumq. ſuperatos, compoſita pactione dimiſit. In ulteriore Hiſpania duas legio-*

nes

nes a M. Varrone ſuſcepit. Similiter & duces eius, Curio Catonem Sicilia expulit, Valerius Cottam Sardinia; Tuberonem ab Africa Varus eiecit. Cæſar rediens, Maſſiliam obſidione domitam, uita tantum & libertate conceſſa, ceteris rebus abraſit. At uero Dolabella partium Cæſaris in Illyrico per Octauium & Libonem uictus, copijſq. exſutus, ad Antonium fugit. Baſilus & Salluſtius ducentes ſingulas legiones, quibus præerant, ſimiliter & Antonius, Hortenſius quoque ab infero mari cum claſſe concurrens, omnes pariter aduerſus Octauium & Libonem profecti, & uicti ſunt. Antonius cum ſe Octauio cum quindecim cohortibus dediſſet, omnes ad Pompeium a Libone deducti ſunt. Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu tranſgreſſus eſt: quem Iuba rex continuo exceptum cum omnibus copijs trucidauit. Octauius Salonas oppugnare conatus, omnes copias, quas duxit, amiſit. Cælius a Cæſare deſciuit, ac ſe Miloni exſuli iunxit. Cumq. ambo ſeruorum manu Capuam oppugnare molirentur, occiſi ſunt. Bibulus apud Corcyram pudore uictus, quod cuſtodiæ eius, quam pelago & opido prętendebat. hoſtis illuſerat, inedia ſeſe uigilijſque confecit. Appius Claudius Cenſorinus, qui iuſſu Pompeij Græciam tuebatur, iam abolitam Pythici oraculi fidem uoluit experiri. Quippe ab eo adacta uates deſcendere in ſpecum, reſpondiſſe fertur de bello conſulenti: Nihil ad te hoc Romanæ bellum pertinet: Euboica Cæla obtinebis. Cæla autem uocant Euboicum ſinum. Ita Appius perplexa ſorte incertus diſceſſit. Interea apud Dyrrhachium multi Orientis reges ad Cn.

Pom-

Pompeium cum auxilijs uenerunt. quo cum Cæſar ueniſſet, Cn. Pompeiũ obſidione fruſtra cinxit, ipſe terrã quindecim millium paſſuum foſſa præſtruens, cum illi paterent maria. Põpeius caſtellum quoddã propinquũ mari, quod Marcellinus tuebatur, euertit; præſidiaque Cæſaris, quæ ibidẽ morabantur, occidit. Cæſar Torquatum legionemq. unã ut expugnaret aggreſſus eſt. Hoc periculo ſociorum Pompeius cognito, omnes copias eo traxit: & ſine eo mouente, fulmina aduerſa occurrerunt: apes quoque obſedere uexilla. Quo uiſo ſubitus meror confudit exercitũ. Fugerunt hoſtiæ in templis: conuerſa ſimulacra, alia fleuerunt, alia ſudarunt. Tantus uero in ære armorum ſtrepitus fuit, ut Antiochiæ quaſi aduentu hoſtium in muros concurrerent. Interea Cęſar omiſſa obſidione ad Pompeium ſe conuertit. Torquatus autem eueſtigio prorumpens, auerſum inſecutus eſt Ita Cæſaris milites ancipiti periculo territi, ipſo Cæſare fruſtra obſiſtente, fugerunt. Euaſit tamen Cæſar, quia nocte interueniente Pompeius ſequi noluit. Dixitq. Cæſar, nec Pompeium ſcire uincere, & illa tantum die potuiſſe ſuperari. Cæſaq. ſunt in eo prelio quattuor millia militum Cæſaris, centuriones uiginti duo, equites R. complures. Cæſus eſt & Scæua Cæſaris miles fortiſſimus. Quẽ cum milites Põpeij, ut ſe traderet, hortarentur, reſpondiſſe fertur, ſe eſſe feſſum. accurrit unus, uelut accepturus arma: percutitur, plures ſimul ſternũtur. ipſe autem uulnera accepit capite, humero, femore, oculumq. amiſit. Scutũ eius ſatis conſtitit centum uiginti ictibus petitum fuiſſe. Deinde Cæſar tacito agmine per Epirum in Theſſaliam perrexit. Pompeius

peius cum maximis copijs eſt ſecutus. Bellumq. commiſſum eſt. Itaqué inſtruitur utrimque acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit. fuere autem peditum pluſquam quadraginta millia; equites in ſiniſtro cornu ſexcenti, in dextro quingenti. Præterea reges multi: ſenatores, equiteſq. Romani plurimi, abſque leuium armaturarum magna copia. Cæſar ſimiliter octoginta cohortes triplici ordine diſpoſuit. cui fuere minus quam quadraginta millia peditum, equites mille. Videre ibi & gemere erat, contractas Romanorum uires in campis Pharſalicis ad occiſionem mutuo conſtitiſſe, quas ſi concordia rexiſſet, nulli populi, nulli reges ferre potuiſſent. Prima congreſſione equitatus Pompeij pulſus, ſiniſtra latera nudauit. Deinde cum diu utrimque dubia ſorte cæderentur, atque ex alia parte Pompeius diceret, Parce ciuibus, nec tamen faceret; ex alia uero Cæſar hoc faceret, quod vrgeret dicens, Miles faciem feri: tandem uniuerſus Pompeij fugit exercitus, caſtraque eius direpta ſunt. Cæſa ſunt in eo prælio Pompeianorum quindecim millia, centuriones triginta tres. Hic exitus pugnæ ad Paleopharſalum fuit. Pompeius fugiens in oſtio Penei amnis onerariam nauim nactus in Aſiam tranſiit. Inde per Cyprum Alexandriam petijt, ut a rege Aegypti, cui tutor a ſenatu datus fuerat propter iuuenilem eius ætatē, acciperet auxilia: qui fortunā magis, quā amicitiam, ſecutus, occidit Pompeiū, atque caput eius & anulum Cæſari miſit. Quo conſpecto Cæſar etiam lacrumas fudiſſe dicitur, tanti uiri intuens caput, & generi quondam ſui. Pompeij uxor filijque

eius

eius fugerunt, ceteraque Pompeiana claſſis direpta eſt, omnibus, qui in ea erant, crudeliſſime trucidatis: ibique & Pompeius Bithynicus occiſus eſt. Lentulus uero uir conſularis apud Peluſium interfectus eſt. Cæſar, compoſitis apud Theſſaliam rebus, Alexandriam uenit. Cumque ſe in regiam recepiſſet, eludebatur a tutoribus, quo minus pecuniam acciperet, templa ſua aſtu ſpoliantibus, vt & regios theſauros uacuos eſſe oſtenderent, & in inuidiam Cæſaris populum concitarent. Præterea Achillas dux regius imbutus ſemel Pompeij ſanguine, Cæſaris quoque necem meditabatur. Nam iuſſus exercitũ dimittere cui præerat uiginti millia armatorum, non modo ſpreuit imperium, verumetiam aciem direxit. In ipſo prælio regia claſſis ad terram ſubducta iubetur incendi. Ea flamma cum partem quoque urbis inuaſiſſet, quadraginta millia librorum proximis forte ædibus condita exuſſit: ſingulare profecto monumentum ſtudij, curæque maiorum, qui tot tantaque illuſtrium ingeniorum opera congeſſerant. Vnde quamlibet hodieque in templis exſiſtant, quæ & nos uidimus armaria librorum: quibus direptis exinanita ea a noſtris hominibus noſtris temporibus memorent, quidem uerum eſt: tamen honeſtius creditur, alios libros fuiſſe quæſitos, qui priſtinas ſtudiorum curas æmularentur, quam aliam ullam tunc fuiſſe bibliothecam, quæ extra quadringenta millia librorum fuiſſe, ac per hoc euaſiſſe credatur. Poſtea Cæſar inſulam, ubi Pharus eſt, cepit. Eo Achillas cum Gabinianis militibus uenit. ingens pugna commiſſa eſt. Magna ibi Cæſarianorum multitudo cecidit.

Omnes etiam interfectores Pompeij interfecti ſunt. Cæſar quoq. ui inſiſtentium hoſtium preſſus, ſcapham adſcendit, qua mox pondere ſubſequentium grauata ac merſa, per ducentos paſſus ad nauem una manu eleuata, quam chartas tenebat, natando peruenit. Mox nauali certamine pulſatus, magna felicitate claſſem regiam aut depreßit, aut cepit. Alexandrinis petentibus reddidit regem, monuitque ut amicitiam Romanam quam arma experiri ſtuderet. Qui tamē illico ut liber fuit, bellum Cæſari intulit, ſed continuo cum toto exercitu ſuo & ipſe deletus eſt. Nam xx millia hominum in eo bello cæſa referūtur, duodecim millia cum ſeptuaginta longis nauibus dedita, quingēti ex uictoribus cecidiſſe dicuntur. Rex ipſe adoleſcens ſcapha exceptus, vt fugeret, multis inſilientibus merſus, necatuſque eſt. Corpus eius ad litus deuolutum, indicio loricæ aureæ cognitum fuit. Qua Cæſar præmiſſa Alexādriam, Alexandrinos omnes ad deditionē deſperationemque compulit, regnumque Aegypti Cleopatræ dedit, Ptolemæi ſorori, cum qua ſtupri conſuetudinē habuerat. Quæ poſtea regio comitatu urbē ingreſſa eſt. Inde Syriam peruagatus, Pharnacē Mithridatis Magni filium, qui Pōpeio auxilio apud Theſſaliā fuerat, rebellantem in Pōto, & multas populi Romani prouincias occupātem, uicit acie, ac poſtea in mortē coegit. Inde Romā regreſſus, tertio ſe dictatorē & conſulē fecit, cum M. Aemilio Lepido, qui & magiſter equitum dictatoris cauſſa ante annum fuerat. Inde in Africam profectus eſt, ubi infinita nobilitas Romanorū cū Iuba Mauritanię rege apud Thapſum bellū reputauerat. Duces autē Romani

mani

mani erãt, P. Cornelius Scipio, ex genere antiquiſſimo Scipionis Africani; hic etiã ſocer Magni Pompeij fuerat: M. Petreius, Varro, M. Porcius Cato, L. Corneli⁹, Fauſtus Sullæ Dictatoris filius. Contra hos commiſſo bello, poſt multas dimicationes maxima hominum multitudo cæſa, uictor fuit Cæſar: caſtra utrorumq. direpta ſunt, ſexaginta elephãti capti, Cato apud Vticã ſeſe occidit: Iuba percuſſori iugulũ præbuit, pretio dato. Petreius eodẽ gladio ſe perfodit: Scipio in naui, qua ad Hiſpanias fugere contendens, uẽto coactus in Africã redierat, ſemetipſum iugulauit. in eadẽ naui T. Torquatus occiſus eſt. Fauſtum Sullæ quondam dictatoris filium, Pompeij generum, nepotes, filiamq. Pompeiã, & Afraniũ, & Petreium filium Cæſar præcepit occidi. Poſt annum inde Cæſar Romã cũ quattuor triũphis ingreſſus. quarto dictator & conſul creatus, diſpoſito reparatoq. reip. ſtato, continuo in Hiſpaniam contra Pompeios Põpeij filios profectus, ſeptimodecimo quã egreſſus ab urbe fuerat die Sagũtum peruenit: ſtatimque aduerſus Pompeios duos & Labienum atque Atiũ Varum multa bella uaria ſorte geſſit. Vltimum bellum apud Mundã geſtum eſt: ubi tantis uiribus dimicatum eſt, tantaq. cædes acta, ut Cæſar quoque ueteranis etiam ſuis cedere non erubeſcentib., cum cogi cædiq. aciem ſuam cerneret, ſe uoluerit occidere, ne poſt tantam rei militaris gloriam in poteſtatem adoleſcentium natus annos ſex & quinquaginta ueniret. Denique reparatis ſuis, tum uerſus ſubito in fugã Pompeianorum fugit exercitus. Equidem eo die hoc bellum geſtum eſt, quo Pompeius pater ab urbe bellum geſturus

auſu-

auſugerat. Quattuorq. annis hoc bellum ciuile toto orbe indeſinenter intonuit. T. Labienus, & Atius Varus, in acie occiſi ſunt. Sex. Pompeius cum centum equitibus auſugit. Cn. Pompeius frater eius, contracta celeriter non parua Luſitanorum manu, cum Cæſonio congreſſus & uictus, fugienſq. interfectus eſt. Munda ciuitas cum immenſa hominum cæde Cæſare oppugnã te uix capta eſt. Inde Cæſar bellis ciuilibus toto orbe compoſitis Romam rediјt: agere inſolentius cœpit, contra conſuetudinem Romanæ libertatis. Cum ergo honores ex ſua uoluntate præſtaret, qui a populo antea deferebantur, nec ſenatui ad ſe uenienti aſſurgeret, aliaq. regia ac pæne tyrannica faceret, coniuratum eſt in eum a ducentis ſexaginta uel amplius ſenatoribus equitibuſq. Romanis. Præcipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romæ cõſul fuerat, & reges expulerat, & C. Caſſius, & Seruilius Caſca. Ergo Cæſar cum inter ceteros ſenatus quadam die ueniſſet ad curiam, uiginti & tribus cultris ſenatorijs confectus, uulneribuſq. confoſſus interijt. Quo facto, ſenatores ſtrictis pugionibus in Capitolium ſeceſſerunt. Diu deliberatum eſt, utrum Capitolium cum auctoribus cædis oporteret incendi. Corpus eius raptum, populus dolore ſtimulatus in foro fragmentis tribunalium ac ſubſelliorum cremauit. Eadem nocte Calpurnia, uxor uidelicet eius, vidit in ſomnis eum foſſum uulneribus in ſinu ſuo iacere. orauit Cæſarem, ne eo mane abiret in ſenatum. Sed ille, auſpiciorum ſæpe negligens, contempſit ſomnium, ſed exitu probauit. Ante paucos dies, quam Cæſar occideretur, in curia

boue ex more mactato, cor in extis non eſt repertum. Quod cum Spurina haruſpex pronunciaſſet ad uitæ periculum pertinere, ait Cæſar conſtantiæ memor, Miraris ſi bos non habeat cor? ſed mox ei finis uitæ fuit. Idem Spurina ante paucos dies eidem Cæſari dixerat, cauendum ei eſſe idus Martias. Quo die uiſo, Spurinæ ait Cæſar, Idus Martiæ uenerũt: ille reſpondit, Sed nondum tranſierunt. Eodem die Cæſar confeſſus eſt, vir, quo numquam ullus homo magis bellis enituit. Eius ſiquidem ductu, undecies centum nonaginta & duo millia hoſtium cæſa ſunt. Nam, quantum bellis ciuilibus fuderit, noluit annotare. Signis collatis quinquagies dimicauit, M. Marcellum ſolus ſupergreſſus, qui triginta nouem uicibus pari modo fuerat præliatus. Ad hoc nullus celerius ſcripſit, nemo uelocius legit. quatternas etiam epiſtolas ſimul dictauit. Tantæ fuit bonitatis, ut, quos armis ſubegerat, magis clementia uicerit. Eodem tempore Romæ tres ſimul exorti ſoles, paullatim in eundem orbem coierunt. Inter cetera portenta, quæ toto orbe facta ſunt, bos in ſuburbano Romæ ad arantem locutus eſt, fruſtra ſe vrgeri: non enim frumenta, ſed homines defuturos.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIBER I.

*GAllia eſt omnis diuiſa in partes tres: quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipſorum lingua Celtæ, noſtra Galli appellantur. hi omnes lingua, inſtitutis, legibus inter ſe differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona, & Sequana diuidit. horum omnium fortiſſimi ſunt Belgæ: propterea quod a cultu, atque humanitate prouinciæ longiſſime abſunt, minimeque ad eos mercatores ſæpe commeant, atque ea, quæ ad effæminandos animos pertinent, important; * proximique ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuſcum continenter bellum gerunt. qua de cauſſa Heluetij quoque reliquos Gallos uirtute præcedunt; quod fere * quotidianis prælijs cum Germanis contendunt, cum aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum eſt, initium capit a flumine Rhodano, * continetur que Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam a Sequanis, & Heluetijs Flumen Rhenum: uergit ad Septemtriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinent ad * inferiorem partem fluminis Rheni; ſpectant in Septemtriones, & orientem ſolem. Aqui-*

tania a Garumna flumine ad Pyrenæos montes, * & eam partem Oceani, quæ ad Hiſpaniam pertinet, ſpectat inter occaſum ſolis, & Septemtriones. apud Heluetios longe nobiliſſimus & ditiſſimus fuit Orgetorix. is M. Meſſalla & M. Piſone coſ. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati perſuaſit, vt de finibus ſuis cum omnibus copijs exirent: perfacile eſſe, cum uirtute omnibus præſtarent, totius Galliæ imperio potiri. id hoc facilius eis perſuaſit, quod undique loci natura Heluetij continentur; una ex parte, flumine Rheno latiſſimo, atque altiſsimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altiſsimo, qui eſt inter Sequanos, & Heluetios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam noſtram ab Heluetijs diuidit. his rebus fiebat, ut & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre poſſent. qua de cauſſa, homines bellandi cupidi, magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli, atque fortitudinis, anguſtos ſe fines habere arbitrabantur, qui in longitudine millia paſſum CCXL. in latitudinem CXXC. patebant. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, conſtituerunt, ea, quæ ad proficiſcendum pertinerent, comparare; iumentorum, & carrorum quam maximum numerum cœmere, ſementes, quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti ſuppeteret; cum proximis ciuitatibus pacem, & amicitiam cõfirmare. ad eas res conficiendas biẽnium ſibi ſatis eſſe duxerunt. in tertium annum profectionem lege confirmant. ad

eas

eas res conficiendas Orgetorix deligitur.* is ſibi legationem ad ciuitates ſuſcepit. in eo itinere perſuadet Caſtico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a S.P.Q.R. Amicus appellatus erat, ut regnum in ciuitate ſua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Aeduo fratri Diuitiaci, qui eo tēpore principatum in ciuitate ſua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat. ut idem conaretur, perſuadet: eique filiam ſuam in matrimonium dat. perfacile factu eſſe, illis probat, conata perficere; propterea quod ipſe ſuæ ciuitatis imperium obtenturus eſſet: non eſſe dubium, quin totius Galliæ plurimum Heluetij poſſent. ſe ſuis copijs, ſuoq. exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter ſe fidem, & iuſiurandum dant, & regno occupato, per tres potentiſſimos, ac firmiſſimos populos totius Galliæ ſeſe potiri poſſe ſperant. Ea res, ut eſt Heluetijs per indicium enunciata, moribus ſuis Orgetorigem ex uinculis cauſſam dicere coegerunt. * damnatum pœnam ſequi oportebat, ut igni cremaretur. die conſtituta cauſſæ dictionis, & Orgetorix ad iudicium omnem ſuam familiam, ad hominum millia x, undique coegit; & omnes clientes, obæratoſq. ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit. cum ciuitas, ob eam rem incitata, armis ius ſuum exſequi conaretur, multitudinemq. hominum ex agris magiſtratus cogerent; Orgetorix mortuus eſt: neque abeſt ſuſpicio, ut Heluetij arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciuerit. Poſt

eius mortem nihilo minus Heluetij id, quod conſtituerant, facere conantur, ut e finibus ſuis exeant. ubi iam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, opida ſua omnia, numero ad XII, *vicos ad quadringentos, reliqua priuata ædificia incendunt, frumentum omne, præter quod ſecum portaturi erant, comburunt; ut, domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent: trium menſium molita cibaria ſibi quemque domo efferre iubent: perſuadent Rauracis, & Tulingis, & * Latobricis finitimis, uni, eodem uſi conſilio, opidis ſuis, uiciſq. exuſtis, una cum ijs proficiſcantur: Boioſque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum tranſierant, * Noricamque oppugnarant, receptos ad ſe ſocios ſibi adſciſcunt. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent; unum per Sequanos, anguſtum, & difficile, inter montem Iuram, & flumen Rhodanum, quo uix ſinguli carri ducerentur; mons autem altiſſimus impendebat, vt facile perpauci prohibere poſſent: alterum per prouinciam noſtram, multo facilius, atque expeditius: propterea quod inter fines Heluetiorum, & Allobrogum, qui nuper populo R. peccati erant, Rhodanus fluit, iſq. nõ nullis locis uado trãſitur. extremum opidum * Allobrogum eſt, proximumq. Heluetiorum finibus Geneua. ex eo opido pons ad Heluetios pertinet. Allobrogibus ſeſe uel * perſuaſuros, quod nondum nono animo in popolum R. uiderentur, exiſtimabant, uel ui coacturos, ut per ſuos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant. is*

dies

*dies erat, ad v. Kal. Apr. L. Piſone, A. Gabinio coſ. Cæſari cum id nunciatum eſſet, eos per prouinciam noſtram iter facere conari, maturat ab urbe proficiſci; & quam maximis itineribus poteſt, in Galliam ulteriorem contendit, & ad Geneuam peruenit: prouinciæ toti quam maximum poteſt militum numerum imperat. erat omnino in Gallia ulteriore legio una. pontem, qui erat ad Geneuam, iubet reſcindi. Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti ſunt, legatos ad eum mittunt nobiliſſimos ciuitatis, cuius legationis Nummeius, & Verodoctius principem locum obtinebant, qui dicerent, ſibi eſſe in animo, ſine ullo maleficio iter per prouinciam facere, propterea quòd iter haberent nullum aliud: rogare, ut eius uoluntate id ſibi facere liceat. Cæſar, quod memoria tenebat, L. Caſſium conſulem occiſum, exercitumque eius ab Heluetijs pulſum, & ſub iugum miſſum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo, data facultate per prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio exiſtimabat: tamen, ut ſpatium intercedere poſſet, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, legatis reſpondit; diem ſe ad deliberandum ſumpturum; ſi quid uellent, ad idus Apr. reuerterentur. Interea ea legione, quam ſe cum habebat, militibuſque, qui ex prouincia conuenerant, à lacu Lemano, *qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit millia paſſuum *decemnouem, murum, in altitudinem pedum xvi, foſſamque perducit: eo opere perfecto præſidia diſponit, caſtella communit; quo facilius, ſi ſe inuito tranſire conarentur,*

*tur prohiberi poſſent. Vbi ea dies, quam conſtituerat cum legatis, uenit, & legati ad eum reuerterunt, negat ſe more, & exemplo populi R. poſſe iter vlli per prouinciam dare; &, ſi uim facere conentur, prohibiturum oſtendit. Heluetij, ea ſpe deiecti, nauibus iunctis, ratibuſq. compluribus factis; alij uadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, ſæpius noctu, ſi perrumpere poſſent, conati operis munitione, & militum concurſu, & telis repulſi, hoc conatu deſtiterunt. Relinquebatur una per Sequanos uia, qua, Sequanis inuitis, propter anguſtias ire non poterant. *Iis cum ſua ſponte perſuadere non poſſent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, vt, eo deprecatore, a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia, & largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; &, cupiditate regni adductus, nouis rebus ſtudebat, & quamplurimas ciuitates ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas uolebat: itaque rem ſuſcipit; & a Sequanis impetrat, ut per fines ſuos Heluetios ire patiantur; obſideſq. uti inter ſeſe dent, perficit; Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetij, ut ſine maleficio, & iniuria tranſeant. Cæſari *renunciatur, Heluetijs eſſe in animo per agrum Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui nõ longe a Toloſatium finibus abſunt, quę ciuitas eſt in Prouincia. id ſi fieret, intelligebat magno cum prouinciæ periculo futurum, ut homines bellicoſos, populi R. inimicos, locis patẽtibus, maximeq. frumentarijs finitimos haberet. ob eas cauſſas ei munitio-*

nitio-

nitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. ipſe in Italiam magnis itineribus contendit; duaſq. ibi legiones *conſcribit; & tres, quæ circum Aquileiam hiemabãt, ex hibernis educit, &, qua proximum erat iter, per alpes in ulteriorem Galliam cum his v. legionibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges, locis ſuperioribus occupatis, itinere exercitũ prohibere conantur. compluribus his prælijs pulſis, ab Ocelo, quod eſt citerioris Prouinciæ extremum, in fines Vocontiorum ulterioris Prouinciæ die ſeptimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebuſianos exercitum ducit: hi ſunt extra Prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetij iam per anguſtias, & fines Sequanorum, ſuas copias trãſduxerãt, & in Aeduorum fines peruenerant, eorumq. agros populabantur. Aedui cum ſe, ſuaq. ab his defendere non poſſent, legatos ad Cæſarem mittunt rogatum auxilium: ita ſe omni tempore de populo R. meritos eſſe, ut, pœnæ in conſpectu exercitus noſtri, agri uaſtari, libri eorum in ſeruitutem abduci, copia expugnari non debuerint.* Eodem tempore, quo Aedui, Ambari quoque, neceſſarij & conſanguinei Aeduorum, Cæſarem certiorem faciunt, ſeſe, depopulatis agris, non facile ab opidis uim hoſtium prohibere. item Allobroges, qui trans Rhodanum uicos, poſſeſſioneſq. habebant, fuga ſe ad Cæſarem recipiunt, & demonſtrant, ſibi, præter agri ſolum, nihil eſſe reliqui. Quibus rebus adductus Cæſar, non exſpectandum ſibi ſtatuit, dum, omnibus fortunis ſociorum conſumptis, in Santones Heluetij peruenirent. Flumen eſt Arar, quod per fines Aeduo-

rum, & Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in vtram partem fluat, indicari non poſſit. id Heluetij ratibus, ac lintribus* iunctis tranſibant. ubi per exploratores Cæſar certior factus eſt, tres iam copiarum partes Heluetios id flumen* tranſduxiſſe, quartam uero partem citra flumen Ararim reliquam eſſe; de tertia uigilia cum legionibus tribus e caſtris profectus, ad eam partem peruenit, quæ nondum flumen tranſierat. eos impeditos, & inopinantes aggreſſus, magnam partem eorum concidit: reliqui ſeſe fugæ mandarunt, atque in proximas ſiluas abdiderunt. is pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis ciuitas Heluetia in quattuor pagos diuiſa eſt. hic pagus unus, cum domo exiſſet, patrum noſtrorum memoria, L. Caſſium conſulem interfecerat, & eius exercitum ſub iugum miſerat. ita, ſiue caſu, ſiue conſilio deorum immortalium, quæ pars ciuitatis Heluetiæ inſignem calamitatem populo R. intulerat, ea princeps pœnas perſoluit. qua in re Cæſar non ſolum publicas, ſed etiam priuatas iniurias ultus eſt; quod eius ſoceri L. Piſonis auum, L. Piſonem, legatum, Tigurini eodem prælio, quo Caſſium, interfecerant. Hoc prælio facto, reliquas copias Heluetiorum vt conſequi poſſet, pontem in Arare faciendum* curat; atque ita exercitum tranſducit. Heluetij, repentino eius aduentu commoti, cum id, quod ipſi diebus* XX. *ægerrimæ confecerant, ut flumen tranſirent, illum uno die feciſſe intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Caſſiano dux Heluetiorum fuerat. is*

ita

Ita cum Cæſare egit: Si pacem populus R. cum Heluetijs faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Heluetios, * ubi eos Cæſar conſtituiſſet, atque eſſe voluiſſet: ſin bello * perſequi perſeueraret, reminiſceretur & ueteris incommodi populi R. & priſtinæ uirtutis Heluetiorum: quod improuiſum unum pagum adortus eſſet, cum ij, qui flumen tranſiſſent, ſuis auxilium ferre non poſſent, ne, ob eam rem, aut ſuæ magnopere uirtuti tribueret, aut ipſos deſpiceret: ſe ita a patribus, maioribuſque ſuis didiciſſe, ut magis uirtute, quam dolo, contenderent, aut inſidijs * niterentur: quare, ne committeret, ut is, locus, ubi conſtitiſſent, * ex calamitate populi R. & internicione exercitus, nomen caperet, aut memoriam proderet. His Cæſar ita reſpondit: Eo ſibi minus dubitationis dari, qđ eas res, quas legati Heluetij commemoraſſent, memoria teneret: * atque eo grauius ferre, quo minus merito populi R. accidiſſet: qui ſi alicuius iniuriæ ſibi conſcius fuiſſet, non fuiſſe difficile cauere: ſed eo deceptum, quod neq. commiſſum a ſe intelligeret, quare timeret; neque ſine cauſſa timendum putaret: quod ſi ueteris contumeliæ obliuiſci uellet, num etiam recentium iniuriarum; quod, eo inuito, iter per prouinciam per vim tentaſſent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobroges uexaſſent, memoriam deponere poſſet? quod ſua uictoria tam inſolenter gloriarentur, quodq; ſe tam diu impune tuliſſe iniurias admirarentur, eodem pertinere: conſueſſe enim deos immortales; quo grauius homines * ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci uelint, his ſecundiores interdum

dum res, & diuturniorem impunitatem concedere: cũ ea ita ſint, tamen ſi obſides ab iis ſibi dentur, vti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat; & ſi Aeduis de iniuriis, quas ipſis, ſociiſque eorum intulerint, item ſi Allobrogibus ſatisfaciant, ſeſe cum iis pacem eſſe facturum. Diuico reſpondit: Ita Heluetios a maioribus ſuis inſtitutos eſſe, vti obſides accipere, non dare, conſueuerint: eius rei populum R. eſſe teſtem. Hoc reſponſo dato, diſceſſit. Poſtero die caſtra ex eo loco mouent: idem Cæſar facit; equitatumque omnem, ad numerum IV. *millium, quem ex omni prouincia, & Aeduis, atque eorum ſociis coactum habebat, præmittit; qui uideant, quas in partes hoſtes iter faciant. qui cupidius nouiſsimum agmen inſecuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorum prælium committunt; & pauci de noſtris cadunt. quo prælio ſublati Heluetii, quod* D. *equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius ſubſiſtere, non nunquam ex nouiſsimo agmine prælio noſtros laceſſere, cæperunt. Cæſar ſuos a prælio continebat, ac ſatis habebat in præſentia, hoſtem rapinis,* populationibuſq. prohibere. ita dies circiter* XV. *iter fecerunt, uti inter nouiſsimum hoſtium agmen, & noſtrum primum non amplius quinis, aut ſenis millibus paſſuum intereſſet, interim quotidie Cæſar, Aeduos frumentum, quod eſſent publice polliciti, flagitare. nam propter frigora, quod Gallia ſub Septemtrionibus, ut ante dictum eſt, poſita eſt, non modo frumenta in agris matura non erant, ſed ne pabuli quidem ſatis magna copia ſuppetebat. eo autem frumento, quod flumine Arare nauibus ſubuexerat, propterea minus uti*

po-

poterat, quod iter ab Arare Heluetij auerterant; a quibus diſcedere nolebat. Diem ex die ducere Aedui; conferri,* comportari, adeſſe, dicere. Vbi ſe diutius duci* intellexit Cæſar, diem inſtare, quo die frumentum militibus metiri oporteret; conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in caſtris habebat, in his Diuitiaco, & Liſco, qui ſummo magiſtratui præerant, (quem Vergobretum appellant Aedui qui creatur annuus, & uitæ, neciſq. in ſuos habet poteſtatem) grauiter eos accuſat; quod, cum neque emi, neque ex agris ſumi poſſet, tam neceſſario tempore, tam propinquis hoſtibus, ab ijs non ſubleuetur, præſertim cum magna ex parte, eorum precibus adductus, bellum ſuſceperit: multo etiam grauius, quod ſit deſtitutus, queritur. Tum demum Liſcus, oratione Cæſaris adductus, quod antea tacuerat, proponit, eſſe nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum ualeat; qui priuatim* plus poßint, quam ipſi magiſtratus: hos ſeditioſa, atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant; quod præſtare dicant, ſi iam principatum Galliæ obtinere non poſſent, Gallorum, quam Romanorum,* imperia perferre: neq. dubitare debeant, quin, ſi Heluetios ſuperauerint Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem ſint erepturi: ab ijſdem noſtra conſilia, quæq. in caſtris gerantur, hoſtibus enunciari: hos a ſe coerceri non poſſe: * quin etiã, quod neceſſariam rem coactus Cæſari enunciarit, intelligere ſeſe, quanto id cum periculo fecerit, & ob eam cauſſam, quam diu poterit, tacuiſſe. Cæſar hac oratione Liſci Dumnorigem, Diuitiaci fratrem, deſignari ſentiebat:

tiebat: ſed, quod pluribus præſentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liſcum retinet; quærit ex ſolo ea, quæ in conuentu dixerat. dicit liberius, atque audacius: eadem ſecreto ab aliis quærit: * reperit eſſe vera: ipſum eſſe Dumnorigem, ſumma audacia, magna apud plebem, propter liberalitatem, gratia, cupidum nouarum rerum, complures annos portoria, reliquaque omnia Aeduorum uectigalia paruo pretio redempta habere: propterea quod, illo licente, contra liceri audiat nemo; his rebus & ſuam rē familiarem auxiſſe, & facultates ad largiendum magnas comparaſſe: magnum numerum equitatus ſuo ſumptu ſemper alere, & circum ſe habere: neque ſolum domi, ſed etiam apud finitimas ciuitates largiter poſſe: atque huius potentiæ cauſſa matrem in Biturigibus, homini illic nobiliſſimo, ac potentiſſimo, collocaſſe: ipſum ex Heluetiis uxorem habere: ſororē ex matre, & propinquas ſuas nuptum in alias ciuitates collocaſſe: fauere, & cupere Heluetiis, propter eam affinitatem: odiſſe etiam ſuo nomine Cæſarem, & Romanos: quod eorum aduentu potentia eius* deminuta, & Diuitiacus frater in antiquum locum gratiæ, atq. honoris ſit reſtitutus: ſi quid accidat Romanis, ſummam in ſpem regni obtinendi per Heluetios uenire; imperio populi R. nō modo de regno, ſed etiam de ea, quam habeat, gratia deſperare.* Reperiebat etiam Cæſar, inquirendo, quod initium fugæ prælii equeſtris aduerſi a Dumnorige, atque eius equitibus factum eſſet: (nam equitaui, quem auxilio Cæſari Aedui miſerant, Dumnorix præerat:)* eorumque fuga reliquum eſſe equitatum

eum perterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has ſuſpiciones certiſſimæ res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios trāſduxiſſet, quod obſides inter eos dandos curaſſet, quod ea omnia non modo iniuſſu ſuo, & ciuitatis, ſed etiam inſcientibus ipſis feciſſet, quod a magiſtratu Aeduorum accuſaretur, ſatis eſſe cauſæ arbitrabatur, quare in eum aut ipſe animaduerteret, aut ciuitatem animaduertere iuberet. * His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diuitiaci fratris ſummum in populum R. ſtudium, ſummam in ſe voluntatem, egregiam fidem, iuſtitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne eius ſupplicio, Diuitiaci animum offenderet, uerebatur: itaque, prius quam quidquam conaretur, Diuitiacum ad ſe uocari iubet; & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliæ prouinciæ, familiarem ſuum, cui ſummam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: ſimul commonefacit, quæ ipſo præſente in concilio Gallorum de Dumnorige ſint dicta: & oſtendit, quæ ſeparatim quiſque de eo apud ſe dixerit: petit, atque hortatur, ut ſine eius offenſione animi, vel ipſe de eo, cauſſa cognita, ſtatuat, uel ciuitatem ſtatuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrumis Cæſarem complexus, obſecrare cœpit, ne quid grauius in fratrem ſtatueret: ſcire ſe, illa eſſe vera: nec quemquam ex eo plus, quā ſe doloris capere: propterea quod, cum ipſe gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adoleſcentiam poſſet; * per ſe creuiſſet; quibus opibus, ac neruis non ſolum ad minuendam gratiam, ſed

pœnæ

pœnæ ad perniciem ſuam uteretur: ſeſe tamen & amore fraterno, & exiſtimatione uulgi commoueri: quod ſi quid ei a Cæſare grauius accidiſſet, cum ipſe eum locum amicitiæ apud eum teneret, neminem exiſtimaturum non ſua uoluntate factum; qua ex re futurum uti totius Galliæ animi, ſe auerterentur. Hęc cum pluribus uerbis flēs a Cæſare peteret, Cæſar eius dexteram præhendit: conſolatus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius apud ſe gratiam eſſe oſtendit, uti & reip. iniuriam, & ſuum dolorem eius uoluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad ſe uocat, fratrem adhibet, quæ in eo reprehendat, oſtendit, quæ ipſe intelligat, quæ ciuitas quæratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus omnes ſuſpiciones* uitet: præterita ſe Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi cuſtodes ponit: ut, quæ agat, quibuſcum loquatur, ſcire poſsit. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hoſtes ſub montem conſediſſe, millia paſſuum ab ipſius caſtris IIX, qualis eſſet natura montis, & qualis in circuitu adſcenſus, qui cognoſcerent, miſit. renunciatum eſt, facilem eſſe: de tertia uigilia T. Labienum legatum* propere cum duabus legionibus, & iiſdem ducibus, qui iter cognouerant, ſummum iugum montis adſcendere iubet: quid ſui conſilij ſit, oſtendit: ipſe de quarta uigilia eodem itinere, quo hoſtes ierant, ad eos contendit, equitatumque omnem ante mittit. P. Conſidius, qui rei militaris peritiſſimus habebatur, & in exercitu L. Sullæ, & poſtea in M. Craſſi fuerat, cum exploratoribus præmittitur. prima luce, cum ſummus mons a T. Labieno teneretur, ipſe ab hoſtium caſtris non longius ∞ & D. paſſibus abeſ-

abeſſet;neque,vt poſtea ex captiuis comperit, aut ip-
ſius aduentus, aut Labieni cognitus eſſet; Conſidius,
equo admiſſo,* ad eum accurrit: dicit, montem,quem
a Labieno occupari uoluerit, ab hoſtibus teneri: id ſe
a Gallicis armis, atque inſignibus cognouiſſe. Cæſar
ſuas copias in proximum collem ſubducit: aciem in-
ſtruit. Labienus,ut erat ei præceptum a Cæſare,ne prę
lium committeret,niſi ipſius copiæ prope hoſtium ca-
ſtra uiſæ eſſent,ut undique uno tempore in hoſtes impe
tus fieret; monte occupato,noſtros exſpectabat, præ-
lioque abſtinebat. multo denique die per exploratores
cognouit,& montem a ſuis teneri,& Heluetios caſtra
mouiſſe,& Conſidium,timore perterritum, quod non
uidiſſet, pro uiſo ſibi renunciaſſe. eo die, quo conſue-
rat,* interuallo hoſtes ſequitur, et millia paſſuum tria
ab eorum caſtris caſtra ponit. poſtridie eius diei; quod
omnino biduum ſupererat, cum exercitui frumentum
metiri oporteret;& quod a Bibracte, opido Aeduorũ
longe maximo ac copioſiſſimo, non amplius millibus
paſſuum XIIX aberat:rei frumentariæ proſpiciendum
exiſtimauit;* iter ab Heluetijs auertit; ac Bibracte ire
contendit. ea res per fugitiuos L. Aemilij, decurionis
equitum Gallorum,hoſtibus nunciatur. Heluetij, ſeu
quod* timore perterritos Romanos diſcedere a ſe exiſti
marent,* eo magis,quod pridie, ſuperioribus locis oc-
cupatis,prælium non commiſiſſent,ſiue eo quod re fru-
mentaria intercludi poſſe conſiderent,commutato con-
ſilio,atque itinere conuerſo, noſtros a nouiſſimo agmi-
ne inſequi,ac laceſſere cœperunt. Poſtquam id animad
uertit, copias ſuas Cæſar in proximum collem ſubdu-

cit;

cit; equitatumque, qui ſuſtineret hoſtium impetum, miſit. ipſe interim in colle medio triplicem aciem inſtruxit legionum quattuor ueteranorum, ita, vti ſupra ſe in ſummo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conſcripſerat, & omnia auxilia collocarit, ac totum montem hominibus,* compleret. interea, ſarcinas in unum locum conferri, & eum ab iis, qui in ſuperiore acie conſtiterant, muniri iuſſit. Heluetij, cum omnibus ſuis carris ſecuti, impedimenta in unum locum contulerunt; ipſi confertiſſima acie, reiecto noſtro equitatu, phalange facta, ſub primam noſtram aciem ſucceſſerunt. Cæſar, primū ſuo, deinde omnium e conſpectu remotis equis; vt, æquato omnium periculo, ſpem fugæ tolleret, cohortatus ſuos, prælium commiſit.* milites, e loco ſuperiore pilis miſsis, facile hoſtium phalangem perfregerunt. ea diſiecta, gladijs diſtrictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum ſcutis uno ictu pilorum transfixis, & colligatis, cum ferrum ſe inflexiſſet, neque euellere, neque, ſiniſtra impedita, ſatis commode pugnare poterant, multi ut, diu iactato brachio, præoptarent ſcutum manu emittere, & nudo corpore pugnare, tandem, vulneribus defeſſi & pedem referre, &, quod mons ſuberat circiter ∞ paſſuum, eo ſe recipere cœperunt. capto monte, & ſuccedētibus noſtris, Boij, & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV agmen hoſtium claudebant, & nouiſſimis præſidio erant, ex itinere noſtros latere aperto aggreſſi, circumuenire. conſpicati Heluetij, qui in montem ſeſe receperant, rurſus inſtare, & prælium redintegrare cœperūt.*

Ro-

*Romani * conuerſa ſigna bipartito intulerunt: prima, ac ſecunda acies, vt victis, ac ſubmotis reſiſteret; tertia vt venientes ſuſtineret. ita ancipiti prælio, diu, atque acriter pugnatum eſt. diutius cum noſtrorum impetum ſuſtinere non poſſent; alteri ſe, vt cœperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta, & carros ſuos ſe contulerunt. nam hoc toto prælio, cum ab hora ſeptima ad ueſperum pugnatum ſit, auerſum hoſtem videre nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt: propterea quod pro uallo carros obiecerant, & e loco ſuperiore in noſtros venientes tela conijciebant, & nonnulli inter carros, rotasque mazaras ac tragulas ſubijciebant, noſtrosque vulnerabant. diu cum eſſet pugnatum, impedimentis caſtrisq. noſtri potiti ſunt. ibi Orgentorigis filia, atque vnus e filiis captus eſt. ex eo prælio circiter millia hominum CXXX ſuperfuerunt: eaq. tota nocte continenter ierunt: * in nullam partem noctis itinere intermiſſo, in fines Lingonum die IV. peruenerunt; cum, & propter vulnera militum, & propter ſepulturam occiſorum, noſtri, triduum morati, eos ſequi non potuiſſent. Cæſar ad Lingones litteras, nunciosq. miſit, ne eos frumento, ne ue alia re iuuarent: qui ſi iuuiſſent, ſe eodem loco * illos, quo Heluetios, habiturum. ipſe, triduo intermiſſo, cum omnibus copijs eos ſequi cœpit. Heluetij, omnium rerũ inopia adducti, legatos de deditione ad eum miſerunt: qui cum eum in itinere conuenisſent, ſeq. ad pedes proieciſſent; ſuppliciterque locuti, flentes pacem petiſſent; atque eos in eo loco, quo tum eſſent, ſuum aduentum expectare iuſſiſſet; paruerunt.*

eo poſtquam Cæſar peruenit, obſides, arma, ſeruos, qui ad eos perfugiſſent, popoſcit. dum ea conquiruntur, & conferuntur nocte intermiſſa, circiter hominum millia VI, eius pagi, qui * Verbigenus appellatur, ſiue timore perterriti, ne, armis traditis, ſupplicio afficerentur, ſiue ſpe ſalutis inducti, quod, in tanta multitudine dediticiorum, ſuam figuram aut occultari, aut omnino ignorari poſſe exiſtimarent, * prima nocte, ex caſtris Heluetiorum egreſſi, ad Rhenum, finesq. Germanorum, contenderunt. quod vbi Cæſar reſciuit; quorum per fines, ierant, his vti conquirerent, & reducerent, ſi ſibi purgati eſſe vellent, imperauit; reductos * in hoſtiũ numero habuit: reliquos omnes, obſidibus, armis perfugis traditis, in deditionem accepit: Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines ſuos, vnde erant profecti, reuerti iuſſit; & quod, omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperauit, vt his frumenti copiam facerent: ipſos opida, vicosque, quos incenderant, reſtituere iuſſit. id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, vnde Heluetij diſceſſerant, vocare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt e ſuis finibus in Heluetiorum fines tranſirent, & finitimi Galliæ prouinciæ, Allobrogibusque eſſent. Boios. petentibus Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti, ut in finibus ſuis collocarent, conceſſit: quibus illi agros dederunt; * eosque poſtea in parem iuris, libertatisq conditionem; atque ipſi erant, acceperunt. In caſtris Heluetiorum tabulæ repertæ ſunt, litteris Græcie confectæ, & ad Cæſarem perlatæ; quibus in tabulis nominatim

ratio

ratio confecta erat, qui numerus domo exiſſet eorum, qui arma ferre poſſent; & item ſeparatim pueri, ſenes, mulieresque. quarum omnium rerum ſumma erat, capitum Heluetiorum millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Latobrigorũ XIV, Rauracorũ XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre poſſent, ad millia XCII. ſumma omnium fuerunt ad millia CCCLXVIII. eorum, qui domum redierunt, cenſu habito, ut Cæſar imperauerat, repertus eſt numerus millium C & X. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Galliæ legati, principes ciuitatum, ad Cæſarem gratulatum conuenerunt: intelligere ſeſe tametſi, pro ueteribus Heluetiorum iniuriis populus R. ab iis pœnas bello repetiſſet, tamen eam rem non minus ex uſu terræ Galliæ, quam populi R. accidiſſe: propterea quod eo conſilio, florentiſſimis rebus, domos ſuas Heluetii reliquiſſent, ut toti Galliæ bellum inferrent, imperioq. potirentur, locumq. domicilio ex magna copia deligerent, quem, ex omni Gallia opportuniſſimum, ac fructuoſiſſimum iudicaſſent, reliquasq. ciuitates ſtipendiarias haberent. petierunt, uti ſibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idq. Cæſaris uoluntate facere liceret: ſeſe habere quaſdam res, quas communi cõſenſu ab eo petere uellent. ea re permiſſa, diem concilio cõſtituerunt; & iureiurando, ne quis enunciaret, niſi quibus communi conſilio mandatum eſſet, inter ſe ſanxerunt. Eo concilio dimiſſo, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Cæſarem reuerterunt; petieruntq. uti ſibi ſecreto, in occulto, de ſua, omniumq. ſalute cum eo agere liceret. ea re impetrata, ſeſe omnes flentes Cæ-

ſari ad pedes proiecerunt: non minus ſe id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixiſſent, enũciarentur, quam, uti ea, quæ vellent, impetrarẽt; propterea quod, ſi enũciatum eſſet, ſummum in cruciatum ſe venturos viderent. Locutus eſt pro his Diuitiacus Aeduus: Galliæ totius factiones eſſe duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Aruernos: hi cum tantopere de potentatu inter ſe multos annos contenderẽt, factum eſſe, uti ab Aruernis, Sequanisq. Germani mercede accerſerentur. horum primo circiter millia XV. *Rhenum tranſiſſe: poſtea quam agros, & cultũ, & copias Gallorum homines feri, ac barbari adamaſſent, transductos plures: nunc eſſe in Gallia ad* C *&* XX *millium numerum: *cum his Aeduos, eorumq. clientes ſemel, atq; iterum armis contendiſſe; magnam calamitatem pulſos accepiſſe, omnem nobilitatem, omnem ſenatum, omnem equitatum amiſiſſe: quibus prælijs calamitatibusq. fractos, qui & ſua uirtute, & populi R. hoſpitio, atq; amicitia plurimum ante in Gallia potuiſſent, coactos eſſe Sequanis obſides dare nobiliſſimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obſtringere ſeſe neque obſides repetituros, neque auxilium a populo R. imploraturos, neque recuſaturos, quo minus perpetuo ſub illorum ditione, atq; imperio eſſent: unũ ſe eſſe, ex omni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, ut iuraret aut ſuos liberos obſides daret: ob eam rem ſe ex ciuitate profugiſſe, & Romam ad ſenatum veniſſe, auxilium poſtulatum; quod ſolus neque iureiurando, neque obſidibus teneretur: ſed peius uictoribus Sequanis, quam Aeduis victis, accidiſſe: propterea*

quod

quod Ariouiſtus, rex Germanorum, in eorum finibus conſediſſet, tertiamque partem agri Sequani, qui eſſet optimus totius Galliæ, occupaſſet, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod, paucis menſibus ante, Harudum millia hominum XXIV. *ad eum ueniſſent; quibus locus, ac ſedes pararentur: futurum eſſe paucis annis, uti omnes e Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum tranſirent: * neque enim conferendum eſſe Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc conſuetudinem uictus cum illa comparandam. Ariouiſtum autem, ut ſemel Gallorum copias prælio uicerit, quod prælium factum ſit Amagetobriæ, ſuperbe, & crudeliter imperare, obſides nobiliſſimi cuiusq. liberos poſcere, & eos omnia exempla cruciatus ædere: ſi qua res non ad nutum, aut ad uoluntatem eius facta ſit, hominem eſſe, barbarum, iracundum, temerarium: non poſſe eius imperia diutius ſuſtineri: niſi quid in Cæſare, populoque R. ſit auxilijs, omnibus Gallis idem eſſe faciendum, quod Heluetij fecerunt, ut * domo emigrent; aliud domicilium, alias ſedes, remotas a Germanis, petant, fortunamque, quæcunque accidat, experiantur: hæc ſi enunciata Ariouiſto ſint, non dubitare, quin de omnibus obſidibus, qui apud eum ſint, grauiſſimum ſupplicium ſumat: Cæſarem uel auctoritate ſua, atque exercitus e vel recenti uictoria, vel nomine populi R. deterrere poſſe, ne maior multitudo Germanorum Rhenum tranſducatur, Galliamque omnem ab Ariouiſti iniuria poſſe defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fle-*

*in auxilium a Cæſare petere cœperunt. animaduertit Cæſar, unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent, ſed triſtes, capite demiſſo, terram intueri eius rei quæ cauſſa eſſet, miratus ex ipſis quæſiuit. nihil Sequani reſpondere, ſed in eadem triſtitia taciti permanere. * cum ab iis ſæpius quæreret, neque ullam omnino uocem exprimere poſſet; idem Diuitiacus Aeduus reſpondit; hoc eſſe miſeriorem, & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorũ, quod ſoli * ne in occulto quidem quæri, nec auxilium implorare, auderent; abſentiſq. Arioniſti crudelitatem, uelut ſi coram adeſſet, horrerent; propterea quod reliquis* tamen fugæ facultas daretur; Sequanis uero, qui intra fines ſuos Arioniſtum recepiſſent, quorum oppida omnia in poteſtate eius eſſent, omnes cruciatus eſſent perferendi. His rebus cognitis, Cæſar Gallorum animos uerbis confirmauit; pollicituſq. eſt, ſibi eam rem curæ futuram: magnã ſe habere ſpem, & beneficio ſuo, & auctoritate adductum Arioniſtum, finem iniuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimiſit. & ſecundum ea multæ res eum hortabantur, quare ſibi eam rem cogitandam, & ſuſcipiendam putaret, in primis, quod Aeduos, fratres conſanguineoſq. ſæpenumero ab ſenatu appellatos, in ſeruitute atque in ditione uidebat Germanorum teneri, * eorumque obſides eſſe apud Arioniſtum, ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio populi R. turpiſſimum ſibi, & reip. eſſe arbitrabatur. paullatim autem Germanos conſueſcere Rhenum tranſire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo R. periculoſum videbat: ne-*

que,

que,ſibi homines feros,ac barbaros obtemperaturos, exiſtimabat,quin, cum omnem Galliam occupaſſent, ut ante Cimbri,Teutoniq fecisſent,in prouinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent; præſertim cum Sequanos a prouincia noſtra Rhodanus diuideret.quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat.ipſe autem Ariouiſtus tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam ſumpſerat,vt ferendus non videretur.quamobrem placuit ei,vt ad Ariouiſtum legatos mitteret,qui ab eo poſtularent, ut aliquem locum medium utriuſque colloquio deligeret:uelle ſeſe de rep. & ſummis utriuſque rebus cum eo agere Ei legationi Ariouiſtus reſpondit,ſi quid ipſi a Cæſare opus eſſet, ſeſe ad eum uenturum fuiſſe;ſi quid ille à ſe velit,illum ad ſe uenire oportere:præterea, ſe neque ſine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæſar poſſideret,neque exercitum ſine magno cõmeatu,atque* emolumento in vnum locum contrahere poſſe: ſibi autem mirum videri,quid in ſua Gallia,quam bello viciſſet, aut Cæſari,aut omnino populo R.*negotij eſſet His reſponſis ad Cæſarem relatis,iterum ad eum Cæſar legatos cum his mandatis mittit:Quoniam tanto ſuo,populiq.R.beneficio affectus, cum in conſulatu ſuo* Rex,atque Amicus à ſenatu appellatus eſſet,hanc ſibi,populoq.R.gratiã referret,* ut in colloquium venire inuitatus grauaretur,neq; de communi re dicendum ſibi, & cognoſcendum putaret;hæc eſſe, quæ ab eo poſtularet; primum,ne quam multitudinem hominũ amplius trãs Rhenum in Galliam tranſduceret:deinde obſides: quos haberet ab Aeduis,redderet; Sequanisq. permitteret,

*ut, quos illi haberent, voluntate eius reddere illis liceret; ne ue Aeduos iniuria laceſſeret, ne ue his, ſocijsq. eorum bellum inferret: ſi id ita feciſſet, ſibi, populoque R. perpetuam gratiam, atque amicitiam cum eo futuram: ſi * non impetraret, quoniam M. Meſſalla, L. Piſone cos. ſenatus cenſuiſſet, uti, quicumque Galliã prouinciam obtineret, quod commodo reip. facere poſſet, Aeduos, ceterosq. amicos populi R. defenderet ſe, Aeduorum iniurias non neglecturum. Ad hæc Ariouiſtus reſpondit: Ius eſſe belli, vt, qui uiciſſent, ijs, quos uiciſſent, quemadmodum vellent, imperarent: * item populum R. victis non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium imperare * conſueſſe: ſi ipſe populo R. non præſcriberet, quemadmodum ſuo iure uteretur, non oportere ſe a populo R. in ſuo iure impediri: Aeduos ſibi, quoniam belli fortunam tentaſſent, & armis congreſſi, ac ſuperati eſſent, ſtipendiarios eſſe factos: magnam Cæſarem iniuriam facere, qui ſuo aduentu vectigalia ſibi deteriora faceret: Aedui ſe obſides redditurum nõ eſſe: neque ijs, neque eorum ſocijs iniuria bellum illaturum, ſi in eo manerent, quod conueniſſent, ſtipendiumque quotannis penderent: ſi id non feciſſent, longe ijs fraternum nomen populi R. abfuturum: quod ſibi Cæſar denunciaret, ſe Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe. cum vellet, congrederetur; intellecturum, quid inuicti Germani, exercitatiſſimi in armis, qui intra annos XIV. tectum non ſubiſſent, virtute poſſent. Hęc eodem tempore Cæſari mandata referebantur: & legati ab Aeduis, & Treuiris ueniebant: Aedui, queſtum,*

quod Harudes, qui nuper in Galliam tranſportati eſ-
ſent, fines eorum popularentur; ſeſe ne obſidibus qui-
dem datis pacem Arioviſti redimere potuiſſe; Treuiri
autem pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni con-
ſediſſe; qui Rhenum tranſire conarentur: ijs præeſſe
Naſuam, & Cimberium fratres. Quibus rebus Cæſar
uehementer commotus, maturandum ſibi exiſtimauit,
ne ſi noua manus Sueuorum cum ueteribus copijs A-
riouiſti ſeſe coniunxiſſet, minus facile reſiſti poſſet. ita-
que, re frumentaria, quam celerrime potuit compa-
rata, magnis itineribus ad Ariouiſtum contendit. cum
tridui viam proceſſiſſet, nunciatum eſt ei, Ariouiſtum
cum ſuis omnibus copijs ad occupandum Veſontionē,
quod eſt opidum maximum Sequanorum, contende-
re, triduique viam* a ſuis finibus proceſſiſſe. id ne acci-
deret, magnopere præcauendum ſibi Cæſar exiſtima-
bat. namque omnium rerum, quæ ad bellum vſui erant,
ſumma erat in eo opido* difficultas: idque natura loci
ſic muniebatur, vt magnam ad ducendum bellum da-
ret facultatem: propterea quod flumen* Alduabis,
ut circino circumductum, pœnæ totum opidum cingit:
reliquum ſpatium, quod non eſt amplius pedum DC.
* qua flumen intermittit, mons continet magna alti-
tudine, ita vt radices eius montis ex vtraque parte
ripæ fluminis contingant. hunc murus circumdatus
arcem efficit, & cum opido coniungit. huc Cæſar ma-
gnis diurnis, nocturniſq. itineribus contendit: occupa-
toque opido,* ibi præſidium collocat. dum paucos
dies ad Veſontionem, rei frumentariæ commeatuſ-
que cauſſa moratur, ex percunctatione noſtrorum, vo-

ci-

cibusq. Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili uirtute, atque exercitatione in armis, eſſe prędicabant, ſępenumero ſeſe cum iis congreſſos ne uultum quidem, atquę aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe: tantus ſubito timor omnem exercitum occupauit, ut non mediocriter omnium mentes, animosque perturbaret. hic primum* ortus eſt a tribunis militum, ac prefectis, reliquiſque, qui, ex urbe amicitiæ cauſſa, Cæſarem ſecuti, non magnum periculum miſerabantur; quod non magnum in re militari vſum habebant. quorum alius, alia cauſa illata, quam ſibi ad proficiſcendum neceſſariam* eſſe diceret, petebat, ut eius uoluntate diſcedere liceret. non nulli pudore adducti, ut timoris ſuſpicionem uitarent, remanebant. hi nequę vultum fingere, neque interdum lacrumas tenere poterant:* abditi in tabernaculis aut ſuum fatum querebantur, aut cum familiaribus ſuis commune periculum miſerebantur: vulgo totis caſtris teſtamenta* obſignabantur. horum uocibus, ac timore paullatim etiam ii, qui magnum in caſtris vſum habebant, milites, centurionesque, quique equitatui præerant, perturbabantur. qui ſe ex his minus timidos exiſtimari volebant, non ſe hoſtem vereri,* ſed anguſtias itineris, & magnitudinem ſiluarum, quę inter eos, atque Ariouiſtum intercederent, aut rem frumentariã, ut ſatis commode ſupportari poſſet, timere dicebant. non nulli etiam Cæſari renunciabant, cum caſtra moueri, ac ſigna ferri iuſſiſſet, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem ſigna laturos. Hæc cum animaduertiſſet Cæſar, conuocato concilio, omniumq.*

ordi-

ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, uehe-
menter eos incuſaui: primum, quod aut quam in par-
tem, aut quo conſilio ducerentur, ſibi quærendum, aut
cogitandum putarent: Ariouiſtum ſe conſule, cupidiſ-
ſime populi R. amicitiam appetiſſe; cur hunc tam te-
mere quiſquam ab officio diſceſſurum iudicare? ſibi
quidem perſuaderi, cognitis ſuis poſtulatis,* atque æqui-
tate conditions perſpecta, eum neque ſuam, neque po-
puli R. gratiam repudiaturum; quod ſi, furore, atque
amentia impulſus, bellum intuliſſet, quid tandem ue-
rerentur? aut cur de ſua uirtute, aut de ipſius diligen-
tia deſperarent? factum eius hoſtis periculum patrum
noſtrorum memoria, cum, Cimbris, & Teutonis a C.
Mario pulſis, non minorem laudem exercitus, quam ip-
ſe imperator, meritus eſſe* uidebatur: factum etiam nu-
per in Italia ſeruili* tumultu; quos tamen aliquis uſus
ac diſciplina, quam a nobis accepiſſent, ſubleuaret: ex
quo iudicari poſſet, quantum haberet in ſe boni Con-
ſtantia; propter ea quod, quos aliquandiu inermes ſi-
ne cauſſa timuiſſent, hos poſtea armatos; ac uictores
ſuperaſſent; denique hos eſſe eoſdem Germanos, quibus
cum ſæpenumero Heluetij congreſſi non ſolum in ſuis
ſedibus, ſed etiam in illorum finibus, * plerunque ſu-
peraſſent, qui tamen pares eſſe noſtro exercitui non
potuerint: ſi quos aduerſum prælium, & fuga Galloru͂
commoueret, * hos ſi quærerent, reperiri poſſe, diuturni-
tate belli defatigatis Gallis, Ariouiſtum, cum multos
menſes caſtris, ac paludibus ſe continuiſſet, neque ſui
poteſtatem feciſſet, deſperantes iam de pugna; & di-
ſperſos ſubito adortum, magis ratione ac conſilio, qua͂
uirtu-

*virtute, viciſſe: cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos locus fuiſſet, hac ne ipſum quidem ſperare noſtros exercitus capi poſſe: qui ſuum timorem in rei frumentariæ ſimulationem, anguſtiasque * itineris, conferrent, facere arroganter; cum aut de officio imperatoris deſperare,* aut ei preſcribere, auderent.* hæc ſibi eſſe curæ; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones ſubminiſtrare; iamque eſſe in agris frumenta matura: de itinere ipſos * breui tempore iudicaturos; quod non fore dicto audientes, neque ſigna laturi dicantur, nihil ſe ea re commoueri: ſcire enim, Quibuſcumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re geſta, fortunam defuiſſe, aut, aliquo facinore comperto, auaritiam eſſe * coniunctam: ſuam innocentiam, * perpetua uita; felicitatem, Heluetiorum bello eſſe perſpectam: itaque ſe quod in longiorem diem collaturus eſſet, repreſentaturum, & proxima nocte de quarta uigilia caſtra moturum, ut quamprimum intelligere poßet, utrum apud eos pudor, atque officium, an timor plus ualeret: quod ſi præterea nemo ſequatur, tamen ſe cum ſola Decima legione iturum, de qua non dubitarem, ſibique eam prætoriam cohortem futuram. huic legioni Cæſar & indulſerat præcipue, & propter uirtutem confidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conuerſæ ſunt omnium mentes, ſummaque alacritas & cupiditas belli gerendi innata eſt, princepsque Decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de ſe optimum iudicium feciſſet; ſeq. eſſe ad bellum gerendum paratiſſimam confirmauit;* deinde, reliquæ legiones per tribunos mil. & primorum ordinum centu-*

tu-

turiones egerunt, uti Cæſari ſatisfacerent: ſe neq; umquam dubitaſſe, neque timuiſſe, neque de ſumma belli ſuum iudicium, ſed imperatoris, eſſe exiſtimauiſſe. Eorum ſatisfactione accepta, & itinere exquiſito per Diuitiacum,* quod ex alijs Gallis ei maximam fidem habebat, ut millium* amplius L circuitu, locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, vti dixerat profectus eſt. ſeptimo die, cum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus eſt, Ariouiſti copias à caſtris millibus paſſuum IV & XX abeſſe. Cognito Cæſaris aduentu, Ariouiſtus legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio poſtulaſſet, id per ſe fieri licere, quoniã propius acceſſiſſet; ſeq; id ſine periculo facere* poſſe exiſtimaret. non reſpuit conditionem Cæſar: iamque eum ad ſanitatem reuerti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti denegaſſet, vltro polliceretur: magnamque in ſpem veniebat, pro ſuis* tantis, populique R. in eum beneficijs, cognitis ſuis poſtulatis, fore, vti pertinacia deſiſteret. Dies colloquio dictus eſt, ex eo die quinctus. Interim; cum ſæpe vltro citroque legati inter eos mitterentur, Ariouiſtus poſtulauit, ne quem peditẽ ad colloquium Cæſar adduceret: vereri ſe, ne per inſidias ab eo circumueniretur: vterque cum equitatu veniret: alia ratione ſe non eſſe venturum. Cæſar, quod nec colloquium, interpoſita cauſſa, tolli volebat, neque ſalutem ſuam Gallorum equitatui committere audebat, commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis Decimæ, cui quam maxime confidebat. imponere; ut præſidium quam amiciſſimum, ſi quid opus facto

eſſet,

eſſet, haberet. quod cum fieret, non irridicule, quidam ex militibus Decimę legionis dixit; plus, quam pollicitus eſſet, Cæſarem facere; pollicitum eſſe in cohortis prętorię loco Decimam legionem habiturum, ad equũ reſcribere. Planicies erat magna, & in ea tumultus* terreus ſatis grandis. hic locus ęquo fere ſpatio ab caſtris utriuſque aberat.* eo, ut erat dictum, ad colloquiũ uenerunt legionem Cæſar, quam equis deuexerat, paſſibus ducentis ab eo tumulo conſtituit. item equites Arioviſto pari interuallo conſtiterunt. Arioviſtus, ut ex equis colloquerentur, & præter ſe, denos ut ad colloquium adducerent, poſtulauit. ubi eo uentum eſt, Cæſar, initio orationis, ſua, ſenatusque in eum beneficia commemorauit, quod Rex appellatus eſſet a ſenatu, quod Amicus,* quod munera ampliſſime miſſa. quam rem & paucis contigiſſe, & a Romanis pro maximis hominum officijs conſueuiſſe tribui docebat: illum, cum neque aditum, neque cauſſam poſtulandi iuſtam haberet, beneficio, ac liberalitate ſua, ac ſenatus, ea pręmia conſecutum. docebat etiam, quam ueteres, quamq. iuſtę cauſſæ neceſſitudinis ipſis cum Aeduis intercederent; quæ ſenatuſconſulta, quoties quamq. honorifica in eos facta eſſent; vt omni tempore totius Galliæ principatum Aedui tenuiſſent, prius etiam, quam noſtram amicitiam appetiſſent: populi R. hanc eſſe conſuetudinem, ut ſocios, atq. amicos, non modo ſui nihil deperdere, ſed gratia, dignitate, honore auctiores uelit eſſe. quod uero ad amicitiam populi R. attuliſſent, id ijs eripi, quis pati poſſet? poſtulauit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorũ ſocijs*

bellum

bellum inferret; obſides redderet: ſi nullam partem Germanorum domum remittere poſſet; at ne quos amplius Rhenum tranſire pateretur. Arioviſtus ad poſtulata Cæſaris pauca reſpondit; de ſuis virtutibus multa prædicauit: tranſiſſe Rhenum ſeſe, non ſua ſponte, ſed rogatum, & accerſitum a Gallis; non ſine magna ſpe, magniſq. præmijs domum, propinquoſq. reliquiſſe; ſedes habere in Gallia ab ipſis conceſſas: obſides ipſorũ voluntate datos; ſtipendium capere iure belli; quod victores victis imponere conſueuerint; non ſeſe Gallis, ſed Gallos ſibi bellum intuliſſe: omnes Galliæ ciuitates ad ſe oppugnandum ueniſſe; ac contra ſe caſtra habuiſſe; eas omnes copias vno ab ſe * prelio fuſas ac ſuperatas eſſe; ſi iterum experiri velint, * paratum ſe decertare; ſin pacem malint, iniquum eſſe, de ſtipendio recuſare, quod ſua voluntate ad id tempus dependerint. amicitiam populi R. ſibi ornamento, & præſidio, non detrimento, eſſe oportere; idque ſe ea ſpe petiſſe. ſi per populum R. ſtipendium remittatur & dedititij ſubtrahantur, non minus libenter ſeſe recuſaturum populi R. amicitiam, quam appetierit. quod multitudinem Germanorum in Galliam tranſducat, id ſe ſui muniendi, non Galliæ oppugnandæ, cauſſa facere; eius rei teſtimonium eſſe, quod niſi rogatus, non venerit, & quod bellum non intulerit, ſe defenderit. ſe prius in Galliam ueniſſe, quam populum R. numquam ante hoc tempus exercitum populi R. Galliæ prouincię * finibus egreſſum. quid ſibi uellet, * cur in ſuas poſſeſſiones veniret. Prouinciã ſuam eſſe hanc Galliam ſicuti illam noſtram. vt * ipſi concedi non oporteret, ſi in noſtros fines impetum fa-

ceret

*ceret; ſic item, nos eſſe iniquos, * quod in ſuo iure ſe interpellaremus. * Quod ex S.C. Aeduos appellatos Amicos diceret, non ſe tam barbarum, neque tam imperitum eſſe rerum, vt non ſciret, neque bello Allobrogum proximo, Aeduos Romanus auxilium tuliſſe, neque ipſos, in his contentionibus, quas Aedui ſecum, & cum Sequanis habuiſſent, auxilio populi R. vſos eſſe. debere ſe ſuſpicari, ſimulata Cæſarem amicitia, quod exercitũ in Gallia habeat, ſui opprimendi cauſſa habere: quod niſi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus ſeſe illum non pro amico, ſed pro hoſte, habiturũ: quod ſi eum interfecerit, multis ſeſe nobilibus, principibusq. populi R. gratum eſſe facturum: id ſe ab ipſis per eorũ nuncios compertum habere; quorum omnium gratiã, atque amicitiam eius morte redimere poſſet. quod ſi diſceſſiſſet, ac liberam ſibi poſſeſſionem Galliæ tranſdidiſſet, magno ſe illum præmio remuneraturum, & quæcumque bella geri vellet; ſine vllo eius labore, & periculo confecturum. Multa a Cæſare in eam ſententiam dicta ſunt, quare negotio deſiſtere non poſſet, & * neq; ſuam, neque populi R. conſuetudinem pati, * vt optime meritos ſocios deſereret; neque ſe iudicare Galliam potius eſſe Arioviſti, quam populi R. bello ſuperatos eſſe Aruernos, & Ruthenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus R. ignouiſſet; neque in prouinciam redegiſſet; neque ſtipendium impoſuiſſet. quod ſi antiquiſſimum quodque tempus ſpectari oporteret, populi R. iuſtiſſimum eſſe in Gallia imperium: ſi iudicium ſenatus ſeruari oporteret, liberam debere eſſe Galliam. quam bello victam ſuis legibus vti voluiſſet. Dum hæc in colloquio*

quio

*quio geruntur, Cæſari nunciatum eſt, equites Arioui-ſti propius tumulum accedere; et ad noſtros adæquitare, lapides, telaq. in noſtros coniÿcere. Cæſar loquendi finem fecit; ſeq. ad ſuos recepit, ſuiſque imperauit, ne quod omnino telum in hoſtes reÿcerent. nam, etſi ſine vllo periculo legionis delectę commiſſum cum equitatu prælium fore videbat: tamen committendum non putabat, vt, pulſis hoſtibus, dici poſſet, eos a ſe per fidem in colloquio circumuentos. Poſteaquam in vulgus militum relatum eſt, * qua arrogãtia in colloquio Ariouiſtus uſus, omni Gallia Romanis interdixiſſet; impetumque in noſtros eius equites feciſſent; eaque res * colloquium vt diremiſſet: multo maior alacritas, ſtudiumque pugnandi maius exercitui iniectum eſt. Biduo poſt Ariouiſtus legatos ad Cæſarem mittit, velle ſe de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ eſſent, agere cum eo: uti iterum colloquio diem conſtitueret; aut, ſi id minus vellet, ex ſuis legatis aliquẽ ad ſe mitteret. Colloquendi Cæſari cauſſa viſa non eſt, & eo magis, quod pridie eius diei, Germani * retineri non poterant, quin in noſtros tela coniÿcerent. Legatum ex ſuis, ſeſe magno cum periculo ad eũ miſſurum, & hominibus feris obiecturum, exiſtimabat. commodiſſimum viſum eſt, M. Valerium Procilliũ, C. Valerÿ Caburi F. ſumma uirtute, & humanitate adoleſcentem, (cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) & propter fidẽ, & propter linguæ Gallicæ ſcientiam, qua multa iam Ariouiſtus longinqua conſuetudine utebatur, &, quod in eo peccandi Germanis cauſſa non eſſet, ad eum mittere; & M. * Ti-*

tium, qui hoſpitio Arioviſti uſus erat. his mandauit: ut, quæ diceret Arioviſtus, cognoſcerent, & ad ſe referrent. quos cum apud ſe in caſtris Arioviſtus conſpexiſſet; exercitu ſuo præſente, conclamauit, quid ad ſe uenirent? an ſpeculandi cauſſa? conantes dicere prohibuit, et in catenas coniecit eodem die caſtra promouit, & millibus paſſuum* VI. *a Cæſaris caſtris ſub monte conſedit. poſtridie eius diei, præter caſtra Cæſaris ſuas copias transduxit, & millibus paſſuum* II. *ultra eũ caſtra fecit; eo cõſilio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis & Aeduis ſupportaretur, Cæſarem intercluderet. ex eo die dies continuos* V. *Cæſar, pro caſtris ſuas copias produxit; & aciem inſtructam habuit: ut, ſi uellet Arioviſtus prælio contendere, ei poteſtas non deeſſet. Arioviſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit. equeſtri prælio quotidie cõtendit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant. Equitum millia erant* VI,* *totidem numero pedites uelociſſimi, ac fortiſſimi; quos ex omni copia ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis cauſſa, delegerãt. cũ his in prælijs uerſabantur: ad hos ſe equites recipiebant: hi, ſi quid erat, durius, cõcurrebãt: ſi qui, grauiore vulnere accepto, equo deciderant, circumſiſtebant. ſi quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, vt, iubis equorum ſubleuati, curſum adæquarent. Vbi cum caſtris ſeſe tenere Cæſar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, in quo loco Germani conſederant, circiter paſſus* DC. *ab his caſtris idoneum locum delegit; acieq. triplici inſtructa, ad eum locum uenit. primam, & ſecundã*

aciem

aciem in armis eſſe, tertiam caſtra munire iuſſit: hic locus ab hoſte circiter paſſus DC, vti dictum eſt, aberat. eo circiter hominum numero XVI millia expedita cum omni equitatu Ariouiſtus miſit; quæ copiæ noſtros * deterrerent, & munitione prohiberent. nihilo ſecius Cæſar, vt ante cõſtituerat, duas acies, hoſtem propulſare; tertiam, opus perficere, iuſſit. munitis caſtris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorũ; * quattuor reliquas in caſtra maiora reduxit. proximo die, inſtituto ſuo, Cæſar ex caſtris vtriſq; copias ſuas eduxit: paullulumq. a maioribus caſtris progreſſus, aciem inſtruxit: hoſtibuſq. pugnandi poteſtatem fecit. ubi, ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in caſtra reduxit. tum demum Ariouiſtus partem ſuarum copiarum, quæ caſtra minora oppugnaret, miſit. acriter vtrimq. vſq. ad veſperum pugnatum eſt. ſolis occaſu ſuas copias Ariouiſtus multis et illatis, et acceptis vulneribus, in caſtra eduxit. cum ex captiuis quæreret Cæſar, quamobrem Ariouiſtus prælio nõ decertaret, hanc reperiebat cauſſam: quod apud Germanos ea conſuetudo eſſet, ut matres familias eorum ſortibus, & vaticinationibus declararent, vtrum prælium committi ex uſu eſſet, nec ne: * eas ita dicere, non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante nouam lunam prælio contendiſſent. Poſtridie eius diei Cæſar præſidiũ vtriſque caſtris quod ſatis eſſe uiſum eſt, reliquit: omnes alarios in * conſpectu hoſtium pro caſtris minorib. conſtituit: quod minus multitudine militum legionariorum pro hoſtium numero valebat, vt ad ſpeciẽ alarijs vteretur. ipſe, triplici inſtructa acie, vſq. ad caſtra

*hoſtium acceſſit. * tum demũ neceſſario Germani ſuas copias * e caſtris eduxerunt, generatimq. conſtituerũt, paribuſq. interuallis Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Seduſios, Sueuos, omnemq. aciem ſuam rhedis, & carris, circumdederunt: ne qua ſpes in fuga relinqueretur. eo mulieres impoſuerunt, quæ in prælium proficiſcentes milites paßis manibus, flentes, implorabant, ne ſe in ſeruitutem Romanis traderent. Cæſar ſingulis legionibus, ſingulos legatos, & quæſtorem præfecit; vti eos teſtes ſuæ quiſq. virtutis haberet. ipſe a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hoſtium eſſe animaduerterat, prælium commiſit. ita noſtri acriter in hoſtes ſigno dato, impetum fecerunt. itaq. hoſtes repente, celeriterq. * procurrerũt, vt ſpatium pila, in hoſtes coniiciendi, non daretur. reiectis pilis, comminus gladiis pugnatũ eſt. at Germani celeriter, ex conſuetudine ſua phalange facta, impetus gladiorum exceperunt. reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalangas inſilirent: & ſcuta manibus reuellerent: & deſuper vulnerarent. cum hoſtiũ acies a ſiniſtro cornu pulſa, atque in fugam conuerſa eſſet, a dextro cornu vehementer multitudine ſuorũ, noſtram aciem premebant. id cum animaduertiſſet P. Craſſus adoleſcens, qui equitatui præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui * inter aciem verſabantur, tertiam aciem laborantibus noſtris ſubſidio miſit. ita prælium reſtitutum eſt, atq. omnes hoſtes terga verterunt, neq. prius fugere deſtiterunt, quam ad flumen Rhenũ millia paſſuum ex eo loco circiter v. peruenerunt. ibi perpauci, aut viribus confiſi, trans nare contenderũt: aut*

lin-

lintribus inuentis ſalutem ſibi petierunt. in his fuit Arioniſtus, qui nauiculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes equites conſecuti noſtri interfecerunt. duæ fuerunt Arioniſti vxores, una Sueua natione, quam domo ſecum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis ſoror, quàm in* Gallia duxerat a fratre miſſam.* vtraq. in ea fuga periit. duæ filiæ harum, altera occiſa, altera capta eſt. M. Valerius Procilius, cum a cuſtodibus in fuga trinis catenis uinctus traheretur, in ipſum Cæſarem, hoſtium equitatum perſequentem, incidit. quæ quidem res Cæſari non minorem, quã ipſa victoria, uoluptatem attulit; quod hominem honeſtiſſimum prouinciæ Galliæ, ſuum familiarem, & hoſpitem, ereptum e manibus hoſtium, ſibi reſtitutum* uidebat; neq. eius calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is ſe præſente, de ſe, ter ſortibus conſultum dicebat; vtrum igni ſtatim necaretur, an in aliud tempus reſeruaretur. ſortiũ beneficio ſe eſſe incolumem. item M. Titius repertus, et ad eum reductus eſt. hoc prælio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni venerant, domum reuerti cœperunt; quos vbi qui proxime Rhenum incolunt, perterritos ſenſerunt, inſecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cęſar una æſtate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni poſtulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præpoſuit; ipſe in* citeriorem Galliam, ac conuentus agendos profectus eſt.*

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER II.

CVM eſſet Cęſar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti ſupra demonſtrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litteriſque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam eſſe Galliæ partem dixeramus, contra populum Ro. coniurare; obſideſq. inter ſe dare. coniurandi has eſſe cauſſas: primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noſter adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis ſollicitarentur, partim, qui, vt Germanos diutius in Gallia uerſari noluerant, ita populi R. exercitum hiemare, atque inueteraſcere in Gallia moleſte ferebant; partim, qui mobilitate, & leuitate animi nouis imperijs ſtudebãt; ab nonnullis etiam, quod in Gallia potentioribus, atq. ijs, qui ad conducendos homines facultates habebant, uulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio noſtro conſequi poterant. Iis nuncijs litteriſque commotus Cæſar, duas legiones in citeriore Gallia nouas conſcripſit, & ineunte æſtate * in ulteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatũ miſit. ipſe, cum primum pabuli copia eſſe inciperet, ad exercitum uenit. dat negotium Senonibus, reliquiſque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quæ apud eos gerantur, co-

cognoſcant:ſeq.de his rebus certiorem faciant.hi,conſtanter omnes nunciauerunt,manus cogi, exercitus in vnum locum conduci: tum uero dubitandum non existimauit, quin ad eos proficiſceretur. re frumentaria comparata,caſtra mouet,diebuſque circiter XV. ad fines Belgarum peruenit.eo cū de improuiſo,celeriuſq.* omnium opinione ueniſſet;Rhemi,qui proximi Galliæ, ex Belgis,ſunt,ad eum legatos* Iccium &* Antebrogium primos ciuitatis ſuæ miſerunt: qui dicerent ſe, ſuaque omnia in fidem, atque poteſtatem populi Ro. permittere, neque ſe cum reliquis Belgis conſenſiſſe, neque contra populum R.* omnino cōiuraſſe, paratoſque eſſe & obſides dare,et imperata facere, & opidis recipere,& frumento,*cæteriſq.rebus iuuare.reliquos omnes Belgas in armis eſſe: Germanoſque,qui * ripas Rheni incolunt, ſeſe cum his coniunxiſſet; tantumque eſſe eorum omnium furorem, vt, ne Sueſſiones quidem fratres,conſanguineoſque ſuos, qui eodem iure, iiſdem legibus* vtuntur, unum imperium, unumque magiſtratum cum ipſis* habeant,deterrere potuerint, quin cum his conſentirent.* cum ab his quæreret,quæ ciuitates,quātæq.in armis eſſent,& quid in bello poſſent; ſic reperiebat. pleroſq. Belgas eſſe ortos a Germanis; Rhenumque antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe;* Galloſque,qui ea loca incolerent, expuliſſe: ſoloſque eſſe, qui patrum noſtrorum memoria omni Gallia uexata,Teutonos, Cimbroſque intra fines ſuos ingredi* prohibuiſſent.qua ex re fieri, ut earum rerum memoria magnam ſibi auctoritatem, magnoſque ſpiritus in re militari ſumerent. de numero

eorum omnia ſe habere explorata Rhemi dicebāt, propterea quod propinquitatibus, affinitatibuſque coniuncti, quantam quiſque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum: pollicitus eſſet, cognouerant. plurimum inter eos Bellouacos & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere. hos poſſe conficere armata millia* C, *pollicitos ex eo * numero lecta millia* LX. *totiuſque belli imperium ſibi poſtulare.* Sueßiones ſuos eſſe finitimos, latißimos, ferociſſimoſque agros poſſidere. Apud eos fuiſſe regem noſtra etiam memoria Diuitiacum, totius Galliæ potentiſſimum, (qui cum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ imperium obtinuerit) nunc eſſe regem Galbam: ad hunc propter iuſtitiam, prudentiamque ſummam totius belli omnium voluntate deferri: opida habere numero* XII *: polliceri millia armata* L *: totidem Neruios, qui maxime feri inter ipſos habeantur, longiſſimeque abſint;* XV *millia Atrebates; Ambianos* X *millia; Morinos* XV *millia; Menapios* VII *millia; Caletes* X *millia; Verocaſſes, & Veromanduos totidem; Catuacos* XXIX *millia; Condruſos, Eburones, Cæræſos. Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad* XL *millia. Cæſar Rhemos cohortatus, liberaliterque oratione proſecutus, omnem ſenatum ad ſe conuenire, principumque liberos obſides ad ſe adduci iuſſit. quæ omnia ab his diligenter ad diem facta ſunt. ipſe Diuitiacum Aeduum magnopere * cohortatus, docet, quantopere reip. communiſque ſalutis interſit, manus hoſtium diſtineri, ne cum tanta multitudine vno tempore conſligen-*

ſtigendum ſit. id fieri poſſe, ſi ſuas copias Ædui in fines Bellouacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. his mandatis, eum ab ſe dimittit. Poſtquam omnes Belgarũ copias in unum locũ coactas * ad ſe uenire uidit, neque iam longe abeſſe ab his, quos miſerat, exploratoribus, & ab Rhemis cognouit flumen Axonam, quod eſt in extremis Rhemorum finibus; exercitum tranſducere maturauit, atque ibi caſtra poſuit. quæ res & latus vnum caſtrorum ripis fluminis muniebat, poſt eum, quæ eſſent, tuta ab hoſtibus reddebat, & commeatus ab Rhemis, reliquiſque ciuitatibus, vt ſine periculo ad eum portari poſſet, efficiebat. in eo flumine pons erat. ibi præſidium ponit; & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI. cohortibus reliquit. caſtra in altitudinem pedum XII, vallo, foſſaque duodeuiginti pedum munire iubet. ab ipſis caſtris opidum Rhemorum, nomine Bibrax, aberat millia paſſuum IIX. id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt. ægre eo die ſuſtentatum eſt. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio eſt. * hi, vbi circumiecta multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum lapides iaci cœpti ſunt, muruſque defenſoribus nudatus eſt; teſtudine facta, * portis ſuccedunt, murumque ſubruunt. quod tum facile fiebat. * nam tanta multitudo lapides, ac tela conijciebabt, vt in muro conſiſtendi poteſtas eſſet nulli. cum finem oppugnandi nox feciſſet, * Iccius Rhemus, ſumma nobilitate et gratia inter ſuos, qui tũ opido præfuerat * vnus ex ijs, qui legati de pace ad Cæſarẽ uenerãt, * nũ-

cios

*cios ad eum mittit, Niſi ſubſidium ſibi mittatur, * ſe diutius ſuſtinere non poſſe, eo de media nocte Cæſar, iiſdem ducibus uſus, qui nuncij ab * Iccio uenerant, Numidas & Cretas ſagittarios, & funditores Baleares ſubſidio opidanis mittit: quorum aduentu, & Rhenis cum ſpe defenſionis ſtudium propugnandi acceßit; & hoſtibus eadem de cauſſa ſpes potiundi opidi diſceſsit. Itaque paulliſper apud opidum morati, agroſque Rhemorum depopulati, omnibus uicis, ædificiiſque, * quo adire poterāt, incenſis, ad caſtra Cæſaris cum omnibus copiis cōtenderunt: & a millibus paſſuum minus duobus caſtra poſuerunt quæ caſtra, vt fumo, atq. ignibus ſignificabatur, amplius millibus paſſuum: I I X. in latitudinem patebant. Cæſar primo & propter multitudinem hoſtium, & propter eximiam opinionem uirtutis * prælio ſuperſedere ſtatuit. quotidie tamen equeſtribus præliis, quid hoſtis uirtute poſſet, & quid noſtri auderent, periclitabatur. ubi noſtros non eſſe inferiores intellexit, loco pro caſtris ad aciem inſtruēdam natura opportuno, atque idoneo, quod is collis, ubi caſtra poſita erant, paullulum ex planicie editus, tantum aduerſus in latitudinem patebat, quantum loci acies inſtructa occupare poterat, atque ex utraque parte lateris deiectus habebat, & in * fronte leuiter faſtigiatus, paullatim ad planiciem redibat: ab utroq. latere eius collis tranſuerſam foſſam obduxit circiter paſſuum CD. & ad extremas foſſas * caſtella conſtituit: ibique tormenta collocauit, ne, cum aciem inſtruxiſſet, hoſtes (* quod tantum multitudine poterant) a lateribus ſuos pugnantes circumuenire poſſent. hoc facto, dua-*

bus

bus legionibus, quas proximæ conſcripſerat, in caſtris
relictis, vt, ſi quo opus eſſet, ſubſidio duci poſſent, reli-
quas VI. legiones pro caſtris in acie conſtituit. hoſtes
item ſuas copias ex caſtris eductas inſtruxerunt. pa-
lus erat non magna inter noſtrum, atque hoſtium exer
citum. hanc ſi noſtri tranſirent, hoſtes exſpectabant. no
ſtri autem, ſi ab illis initium tranſeundi fieret, ut impe
ditos aggrederentur, parati in armis erãt. interim prę-
lio equeſtri inter duas acies contendebatur. * ubi neu-
tri tranſeundi initium faciunt, ſecundiore equitum no-
ſtrorum prælio Cæſar ſuos in caſtra reduxit. hoſtes pro
tinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt,
quod eſſe poſt noſtra caſtra demonſtratum eſt. ibi ua-
dis repertis, partem ſuarum copiarum tranſducere co-
nati ſunt; eo conſilio, vt, ſi poſſent, caſtellũ, cui præerat
Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemq. interſcin-
derent; ſin * minus poſſent, agros Rhemorum popula-
rentur, qui magno nobis uſui ad bellũ gerendũ erant, *
commeatuſq. noſtros ſuſtinebãt. Cæſar, certior factus a
Titurio, omnem equitatum & leuis armaturæ Nu-
midas, funditores, ſagittarioſq. pontem tranſducit, at-
que ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum eſt,
hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi, magnam eo
rum numerum occiderunt. per eorum corpora reliquos
audaciſſime tranſire conantes, multitudine telorum re
pulerunt. * primos, qui tranſierant, equitatu circum-
uentos interfecerunt. Hoſtes, vbi & de expugnando
opido, & de flumine tranſeundo ſpem ſe feſeliſſe intel-
lexerunt, neque noſtros in locum iniquiorem progredi
pugnandi cauſſa uiderunt; atque * eos res frumentaria

defice-

deficere cœpit, * concilio conuocato, conſtituerunt optimum eſſe, domum ſuam quemque reuerti, & quorum in fines primum Romani exercitum, introduxiſſent, ad eos defendendos vndique conuenire; vt potius in ſuis, quam * in alienis, finibus decertarent: & domeſticis copijs rei frumentariæ uterentur. ad eam ſententiam, cum reliquis cauſſis, hac quoque ratio eos deduxit, quod, Diuitiacum quoque, atque Aeduos, finibus Bellouacorum appropinquare cognouerāt: his perſuaderi, vt diutius morarentur, ne ſuis auxilium ferret, non poterat. Ea re conſtituta, ſecunda uigilia magno cum ſtrepitu, ac tumultu, caſtris egreßi, nullo certo ordine, * neque imperio, cum ſibi quiſque primum itineris locum peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, vt conſimilis fugæ profectio videretur. Hac re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognita, inſidias veritus, quod, qua de cauſſa diſcederent, nondum * perſpexerat: exercitum, equitatumque caſtris continuit. prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouißimum agmen moraretur, præmiſit; eique Q. Pedium & L. Aurunculeium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus III. ſubſequi iuſſit. hi nouiſſimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti, magnam multitudinem eorum fugientium * conciderunt. * cum ab extremo agmine hi, ad quos uentū erat, conſiſterent: fortiterque impetum noſtrorum militum ſuſtinerent: priores, quod abeſſe a periculo viderentur, neque vlla neceßitate, neq. imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes

*nes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt. ita ſine vllo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerũt, quantum fuit diei ſpatium; ſub * occaſumque ſolis ſequi deſtituerunt; ſeque in caſtra, vti erat imperatum, receperunt. Poſtridie eius diei Cæſar, priuſquam ſe hoſtes ex pauore, ac fuga reciperent, in fines Sueßonum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit: & , magno itinere confecto, ad opidum Nouiodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defenſoribus eſſe audiebat, propter latitudinem foſſæ, murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Caſtris munitis vineas agere, quæque ad oppugnandum vſui erant, comparare cœpit: interim omnis ex fuga Sueßonum multitudo in opidum proxima nocte conuenit. celeriter vineis * ad opidum actis, aggere iacto, turribuſq. conſtitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæſarem, de deditione, mittunt; & , petentibus Rhemis, vt conſeruarentur, impetrant. Cæſar, obſidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipſius Galbæ regis duobus filijs, armiſque omnibus ex opido tranſditis, in deditionem * Sueſſones accepit; exercitumque in Bellouacos duxit: qui cum ſe, ſuaque omnia in opidum Bratuſpantium contuliſſent, atque ab eo opido Cæſar cum exercitu circiter millia paſſuum v. abeßet, omnes maiores natu ex oppido egreſſi; manus ad Cæſarem tendere, et voce ſignificare cœperunt, ſeſe in eius fidem, ac poteſtatem, venire; neque contra populum R. armis contendere. item cum ad opidum acceſſiſſet, caſtraq. ibi pone-*

res

ret, pueri, mulieresq. ex muro paſsis manibus, ſuo more, pacem a Romanis petierunt. pro his Diuitiacus (nam poſt diſceſſum Belgarum, dimiſſis Aeduorum copiis, ad eum reuerterat) facit verba. Bellouacos, omni tempore in fide, atq. amicitia ciuitatis Aeduæ fuiſſe. impulſos a ſuis principibus, quid dicerent, Aeduos, a Cæſare in ſeruitutem redactos, omnes indignitates, cōtumeliaſque perferre, & ab Aeduis defeciſſe, & populo R. bellum intuliſſe.* qui huius conſilij principes fuiſſent, quod intelligerent, quantam calamitatem ciuitati intuliſſent, in Britanniam profugiſſe. petere non solū Bellouacos, ſed etiam pro his Aeduos, vt ſua clementia, ac māſuetudine in eos utatur. quod ſi fecerit, Aeduorum auctoritatē apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxiliis, atque opibus, ſi qua bella inciderint, ſuſtentare cōſueuerint. Cæſar honoris Diuitiaci, atque Aeduorum cauſſa, ſeſe eos in fidem recepturum, & conſeruaturum, dixit: ſed, quod erat ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, ac hominum multitudine, præſtabat, DC. obſides popoſcit. his trāſditis, omnibuſq. armis ex opido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit. qui ſe, ſuaque omnia, ſine mora, dediderunt. eorum fines Neruij attingebāt: quorū de natura, moribuſque Cæſar cum quæreret, ſic reperiebat. Nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus: nihil pati uini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinētium, inferri: quod, his rebus relangueſcere animos, eorumque remitti uirtutem exiſtimarent. eſſe homines feros, magnæque virtutis, increpitare, atq. incuſare reliquos Belgas, qui ſe populo R. dediſſent, & patriam

virtu-

*virtutem proieciſſent: confirmare, ſeſe neque legatos miſſuros, neque ullam condicionem pacis accepturos. cum per eorum fines triduo iter feciſſet, inueniebat ex *captiuis, Sabin flumen ab caſtris ſuis non amplius millia paſſuum x abeſſe. trans id flumen omnes Neruios conſediſſe; aduentumque ibi Romanorum exſpectare, una cum Atrebatibus, & Veromanduis, finitimis ſuis. nam his utriuſque perſuaſerant, ut eandem belli fortunam experirentur. exſpectari etiam ab his Aduaticorum copias, atque eſſe in itinere. mulieres, quique per ætatem ad pugnam inutiles * uiderentur, in eum locum conieciſſe, quo propter paludes exercitui aditus non eſſet. Cæſar, his rebus cognitis, exploratores, centurioneſque præmittit, qui locum caſtris idoneum deligant. * cum ex dediticiis Belgis, reliquiſque Gallis, complures, Cæſarem ſecuti, una iter facerent: quidam ex his, vt poſtea ex captiuis cognitum eſt, eorum dierũ conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Neruios peruenerunt, atq; his demonſtrarunt inter ſingulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere, neque eſſe quidquam negotij, cum prima legio in caſtra ueniſſet, reliquæq. legiones magnum ſpatium abeſſent, hanc ſub ſarcinis adoriri qua pulſa, impedimentiſque direptis, futurum ut reliquæ contra conſiſtere non auderent. adiuuabat etiam eorum conſilium, qui rem deferebant, quod Neruij antiquitus, cum equitatu nihil poſſent, (neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent) ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus valent copijs quo facilius finitimorum equitatu, ſi prædandi cauſſa ad eos ueniſſent, im-*

pedi-

pedirent, teneris arboribus inciſis, atque inflexis, crebriſq. in latitudinem ramis enatis, & rubis, ſentibuſq. interiectis, effecerant, vt inſtar muri, hæ ſæpes munimenta præberent; quo nō modo non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet. ij rebus cum iter agminis noſtri impediretur, non omittendum ſibi conſilium Neruij exiſtimauerunt. loci natura erat hæc, quem locum noſtri caſtris delegerant. Collis ab ſummo æqualiter decliuis, ad flumen Sabin, quod ſupranominauimus, vrgebat. ab eo flumini pari ac ciuitate collis naſcebatur, aduerſus huic, & contrarius, paſſus circiter CC. *infimus apertus, ab ſuperiore parte ſilueſtris; vt non facile introrſus perſpici poſſet. intra eas ſiluas hoſtes in occulto ſeſe continebant. in aperto loco ſecundum flumen paucæ ſtationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum* III. *Cæſar, equitatu præmiſſo, ſubſequebatur omnibus copijs: ſed ratio, ordoque agminis aliter ſe habebat, ac Belgæ ad Neruios detulerant. nam, quod hoſtis appropinquabat, conſuetudine ſua Cæſar* VI. *legiones expeditas ducebat. poſt eas, totius exercitus impedimēta collocabat. inde duæ legiones, quæ proxime conſcriptæ erant, totum agmen claudebant, præſidioque impedimentis erant. Equites noſtri cum funditoribus, ſagittarijſq. flumen tranſgreſſi, cum hoſtium equitatu prælium * commiſerunt. cum ſe illi identitatem in ſiluas ad ſuos reciperēt, ac rurſus e ſilua in noſtros impetum facerent, neque noſtri longius, quā quem ad finem porrecta, ac loca aperta pertinebant, cedentes inſequi auderent, inter legiones* VI. *quæ primæ uenerūt, opere dimēſo, caſtra munire cœperunt.*

runt. ubi prima impedimenta noſtri exercitus ab ijs, qui in ſiluis abditi latebant, uiſa ſunt: quod tempus inter eos committendi prælij conuenerat, ita, vt intra ſiluam aciem, ordineſque conſtituerant, atque ipſi ſeſe confirmauerant: ſubito omnibus copijs * prouolarunt, impetumque in noſtros equites fecerunt. His facile pulſis, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt; ut, pœnæ uno tempore, & ad ſiluas, & in flumine etiam in manibus noſtris hoſtes uiderentur. eadem autem celeritate aduerſo colle ad noſtra caſtra, atque eos, qui in opere occupati erant, con tenderant. Cæſari omnia uno tempore erant agenda. * uexillum proponendum, quod erat inſigne, cum arma concurri oporteret. ſignum tuba dandum. ab opere reuocandi milites. qui paullo longius, aggeris petendi cauſſa, proceſſerant, accerſendi. acies inſtruenda. milites cohortandi. ſignum dandum. quarum rerum magnam partem temporis breuitas, & * incurſus hoſtiũ impediebat. * ijs difficultatibus duæ res erant ſubſidio, ſcientia, atque uſus militum; quod, ſuperioribus prælijs exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipſi ſibi pręſcribere, quam ab alijs doceri, poterant; & quod ab opere, ſinguliſque legionibus, ſingulos legatos Cæſar diſcedere, niſi munitis caſtris, uetuerat. Hi propter celeritatem, & propinquitatem hoſtium, nihil iam Cæſaris imperium expectabant: ſed per ſe, quæ videbantur, adminiſtrabant. Cæſar, neceſſarijs rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem ſors obtulit, decucurrit; & ad legionem Decimam deuenit. Milites non longiore oratione eſt * cohorta-

*tus, quam vti ſuæ priſtinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hoſtiumque impetum fortiter ſuſtinerent. & , * quia non longius hoſtes aberant, quam quo telum adiici poſſet; * prælii committendi ſignum dedit. * atq. item in alteram partem cohortandi cauſſa profectus, pugnãtibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hoſtiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt, non modo ad inſignia accommodanda, ſed etiã ad galeas induendas, ſcutiſq. * tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quiſque in partem ab opere caſu deuenit, quæque prima ſigna conſpexit, ad hæc conſtitit, ne, in quærẽdis ſuis, pugnãdi tempus dimitteret. inſtructo exercitu, magis, ut loci natura, deiectuſque collis, & neceſſitas temporis; quam, vt rei militaris ratio, atque ordo poſtulabat. * cum diuerſis locis legiones aliæ, alia in parte hoſtibus reſiſterẽt, ſæpibuſque denſiſſimis, vt ante demonſtrauimus, interiectis, proſpectus impediretur, * neq. certa ſubſidia collocari, neque quid in * quaque parte opus eſſet prouideri, neque ab uno omnia imperia adminiſtrari poterant. itaque, in tãta regum iniquitate, fortunæ quoq. euentus uarii * ſequebatur. Legionis Nonæ, & Decimæ milites, vt in ſiniſtra parte aciei cõſtiterant, pilis emiſſis, curſu, ac laſſitudine exanimatos, uulneribuſq. confectos Atrebates (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco ſuperiore in flumen compulerunt: & tranſire conantes, inſecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipſi tranſire flumen non dubitauerunt; & , in locum iniquum progreſſi, rurſus regreſſos, ac reſiſtentes hoſtes, redintegrato prælio in fugam*

gam coniecerunt. Item alia in parte diuerſæ duæ legiones, Vndecima, & Octaua, profligatis Veromanduis, quibuſcum erãt congreſſi, ex loco ſuperiore in ipſis fluminis ripis præliabantur.* ac totis fere caſtris a fronte & a ſiniſtra parte nudatis, quod in dextro cornu legio Duodecima, & non magno ab ea interuallo Septima conſtitiſſet, omnes Neruij confertiſſimo agmine, duce Boduognato, qui ſummam imperij tenebat, ad eũ locum contenderunt. quorum pars, aperto latere legiones circumuenire, pars ſummum locum caſtrorum petere cœpit. Eodem tempore equites noſtri, leuiſque armaturæ pedites,* qui cum his una fuerant, quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram, cum ſe in caſtra reciperent, aduerſis hoſtibus occurrebãt, ac rurſus aliam in partem fugam petebant. & calones, qui ab Decumana porta, ac ſummo iugo collis noſtros uictores flumen tranſire conſpexerant, prædandi cauſſa, egreſſi, cũ reſpexiſſent, & hoſtes in noſtris caſtris verſari uidiſſent, præcipites ſeſe fugæ mandabant. ſimul eorum, qui cum impedimentis ueniebant, clamor, fremituſq. exaudiebatur. aliiq. aliam in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti equites Treuiri, quorũ inter Gallos uirtutis opinio eſt ſingularis, qui, auxilij cauſſa a ciuitate miſſi, ad Cæſarem uenerant, cum multitudine hoſtium caſtra noſtra compleri, legiones premi, & pæne circumuentas teneri, calones, equites, funditores, Numidas,* diuerſos, diſſipatoſque in omnes partes fugere uidiſſent, deſperatis noſtris rebus domũ contenderunt. Romanos pulſos, ſuperatoſque caſtris, impedimentiſq. eorum hoſtes potitos, ciuitati renuncia-

*ciauerunt. Cæſar, ab Decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus; vbi ſuos vrgeri, ſigniſque in unum locum collatis Duodecimæ legionis milites conſertos, ſibi ipſis ad pugnam eſſe impedimento; quartæ cohortis omnibus centurionibus occiſis, Signiferoque interfecto, ſigno amiſſo, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occiſis: in his, primipilo P. Sextio Baculo, fortiſſimo uiro, multis, grauibuſque uulneribus confecto, vt iam ſe ſuſtinere non poſſet; reliquos eſſe tardiores: & nonnullos a nouiſſimis deſertos, prelia excedere, ac tela uitare: hoſtes neque a fronte ex inferiore loco ſubeuntes intermittere, & ab vtroq. late inſtare: & rem eſſe in anguſto uidit, neque ullum eſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſſet. ſcuto ab nouiſſimis uni militi detracto (quod ipſe eo ſine ſcuto uenerat) in primam aciem proceſſit; centurionibuſque nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, ſigna inferre; & manipulos laxare iuſſit, quo facilius gladiis uti poſſent. * huius aduentu ſpe illata militibus, ac redintegrato animo, cum pro ſe quiſque in cōſpectu Imperatoris etiam in extremis ſuis rebus operam nauare cuperet paullum hoſtium impetus tardatus eſt. Cæſar, cum Septimam legionem, quæ iuxta conſtiterat, item urgeri ab hoſte uidiſſet, trib. mil. monuit, vt paullatim ſeſe legiones coniungerent; & * conuerſa ſigna in hoſtes * inferrent. quo facto, cum aliis alii ſubſidium ferrent, neque timerent, ne auerſi ab hoſte circumuenirentur, audacius reſiſtere, ac fortius pugnare, cœperunt: interim milites legionum duarum, quæ in nouiſſimo agmine præſidio impedimentis fuerant, prelio*

*lio nũciato, curſu incitato, in ſummo colle ab hoſtibus conſpiciebantur. & T. Labienus, caſtris hoſtium potitus, & ex loco ſuperiore, quæ res in noſtris caſtris gererentur, conſpicatus, Decimam legionem ſubſidio noſtris miſit. qui, cum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res eſſet, quantoq. in periculo, & caſtra, & legiones, & imperator uerſaretur, cognouiſſent: nihil ad celeritatem ſibi reliqui fecerunt. horum aduentu tanta rerũ commutatio eſt facta, vt noſtri etiam, qui vulneribus confecti procubuiſſent, ſcutis innixi prælium redintegrarent. tum calones, perterritos hoſtes conſpicati, etiam inermes armatis occurrerunt equites uero, ut turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnabãt, quo ſe legionarios militibus præferrent. at hoſtes, etiam in extrema ſpe ſalutis, tantam uirtutem præſtiterunt, vt, cum primi eorum cecidiſſent, proximi iacentibus inſiſterent, atq. ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui ſupereſſent, ut ex tumulo tela in noſtros conÿcerẽt * pilaque intercepta remitterent; vt, non nequidquam tantæ uirtutis homines iudicari deberent; auſos eſſe tranſire latiſſimum flumẽ, adſcẽdere altiſsimas ripas, ſubire iniquiſſimum locum: quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. hoc prælio facto, & prope ad internicionem gente, ac nomine Neruiorum redacto, maiores natu, quos una cum pueris, mulieribuſq. in æſtuaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, cum uictoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omniũ, qui ſupererant, conſenſu, legatos ad Cæſarem miſerunt, ſeque ei dedide-*

diderunt. & in commemoranda ciuitatis calamitate, ex DC. *ad* III. *ſenatores, ex hominum millibus* LX. *uix ad* D. *qui arma ferre poſſent, ſeſe redactos eſſe dixerunt. quos Cæſar, vt in miſeros, ac ſupplices uſus miſericordia uideretur, diligentiſſime conſeruauit; ſuiſq. finibus, atque opidis uti iuſſit; & finitimis imperauit, ut ab iniuria, & maleficio ſe, ſuoſq. probiberent. Aduatici, de quibus ſupra ſcripſimus, cum omnibus * copijs auxilio Neruijs uenirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reuerterunt; cunctis opidis, caſtelliſque deſertis, ſua omnia in unum opidum egregie natura munitum contulerunt. quod, cum ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupes, deſpectuſq. haberet, una ex parte leuiter accliuis aditus, in* latitudinē non amplius* CC. *pedum relinquebatur. quem locum duplici altiſsimo muro* munierant. tum magni ponderis ſaxa, & præacutas trabes, in muro * collocarant. ipſi erant ex Cimbris, Teutoniſq. procreati; qui, * cum iter in prouinciam noſtram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ ſecum agere, ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depoſitis, cuſtodiæ ex ſuis, ac præſidio* VI. *millia hominum una reliquerunt. hi, poſt eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati, cū alias bellum inferrent: alias illatum defenderent; * conſenſu eorum omnium pace facta, hunc ſibi domicilio locum delegerunt, ac, primo aduentu exercitus noſtri, crebras ex opido excurſiones faciebant, paruuliſq. prelijs cum noſtris contendebant. poſtea, uallo pedū* XII, *in circuitu* XV. *millium, crebriſque caſtellis circummuniti, opido ſeſe continebant. ubi, uineis actis, aggere*

exſtructo, turrim conſtitui procul uiderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare uocib. quod tanta machinatio ab tanto ſpatio inſtrueretur. quibus nam manibus, aut quibus uiribus præſertim homines tantulæ ſtaturæ (nam plerumq. omnibus Gallis, præ magnitudine corporum ſuorum, breuitas noſtra contemptui eſt) tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare confiderent. ubi vero moueri, & * appropinquare mœnibus, viderunt, noua, atque inuſitata ſpecie commoti, legatos ad Cæſarem de pace miſerunt: qui ad hunc modum locuti: Non ſe exiſtimare, Romanos ſine ope deorum bellum gerere. qui tantæ altitudinis machinationes, tanta celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare, poſſent. ſe, ſuaque omnia eorum poteſtati permittere, dixerunt. unum petere; ac deprecari ſi forte, pro ſua clementia, ac manſuetudine, quam ipſi ab alijs audiſſent, ſtatuiſſet, Aduaticos eſſe conſeruandos, ne ſe armis diſpoliaret. ſibi omnes fere finitimos eſſe inimicos, ac ſuæ uirtuti inuidere; a quibus ſe defendere, traditis armis non poſſent. ſibi præſtare, ſi in eum caſum deducerentur, quamuis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari conſueſſent. Ab hæc Cæſar reſpondit, ſe magis conſuetudine ſua, quam merito eorum, ciuitatem conſeruaturum, ſi prius, quam aries murum attigiſſet, ſe dedidiſſent: ſed deditionis nullam eſſe conditionem, niſi armis traditis: ſe id, quod in Neruios feciſſet, facturum: finitimiſque imperaturum, ne quam dediticijs populi R. iniuriam inferrent. * re nunciata ad ſuos, illi ſe, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum

rum magna multitudine de muro, in foſſam, quæ erat ante opidum, iacta, ſic ut prope ſummam muri, aggeriſque altitudinem acerui armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (ut poſtea compertum eſt) celata, atque in opido retenta; portis patefactis, eo die pace ſunt uſi. ſub ueſperum Cæſar portas claudi, militeſq.* ex opido exire iuſſit, ne quam noctu opidani a militibus iniuriam acciperent. illi, ante inito (ut intellectum eſt) conſilio, quod, deditione facta, noſtros præſidia deducturos, aut deniq. in diligentius ſeruaturos crediderant, partim cum his, quæ retinuerant, & celauerant armis; partim, ſcutis ex cortice factis, aut uiminibus intextis, quæ ſubito (ut tẽporis exiguitas poſtulabat) pellibus* induxerant: tertia uigilia, qua minime arduus ad noſtras munitiones adſcenſus uidebatur, omnibus copijs repente ex opido eruptionem fecerunt. celeriter, ut ante Cæſar imperauerat, ignibus ſignificatione facta, ex proximis caſtellis eo concurſum eſt; pugnatumque ab hoſtibus ita acriter, ut a viris fortibus in extrema ſpe ſalutis iniquo loco cõtra eos, qui ex uallo, turribuſque tela iacerent, pugnare debuit: cũ una in uirtute omnis ſpes ſalutis conſiſteret. Occiſis ad hominum millibus* IV. *reliqui in opidum reiecti ſunt poſtridie eius diei, refractis portis, cum* iam defenderet nemo, atq. intromiſſis militibus noſtris, ſectionem eius opidi uniuerſam Cæſar uendidit. ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus eſt millium* LIII. *Eodem tempore a P. Craſſo, quem cum legione una miſerat ad Venetos, Venelos, Oſiſmos, Curioſolitas, Seſuuios, Aulercos, Rhedones, quæ ſunt maritimæ*

ciuita-

*ciuitates, Oceanumq. attingunt, certior factus eſt, omnes eas ciuitates in deditionem, poteſtatemque populi R. eſſe redactas. His rebus geſtis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad barbaros opinio perlata eſt, ut ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæſarem, quæ, ſe obſides daturas, impetrata facturas, pollicerentur. quas legationes Cęſar, quod in Italiam, Illyricumq. properabat, inita proxima æſtate, ad ſe reuerti iuſſit. Ipſe, in Carnutes, Andes, Turones, quæ ciuitates propinquæ his locis erant, vbi bellum geſſerat, legionibus in hiberna deductis, in Italiā profectus eſt. ob * eaſq. res, ex literis Cæſaris, dies XV. ſupplicatio decreta eſt. quod ante id tempus * acciderat nulli.*

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER III.

CVM in Italiam proficiſceretur Cæſar, Ser. Galbam cum legione Duodecima, & parte equitatus, in Antuates, Veragros, Sedunoſque miſit, qui a finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad ſummas Alpes pertinēt. cauſſa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno cū periculo, magniſq. * portorijs mercatores ire conſueuerant, patefieri uolebat. huic permiſit, ſi opus eſſe arbitraretur, uti in ijs locis legionem, hiemandi cauſſa, collocaret. Galba, ſecundis aliquot prælijs factis, caſtelliſque compluribus eorum expugnatis, miſſis ad eum undique legatis, obſidibuſque datis, & pace facta, conſtituit, cohortes duas in Antuatibus collocare, & ipſe cum reliquis eius legionis cohortibus in uico Veragrorum, qui appellatur Octodorus, hiemare. qui uicus poſitus in ualle, non magna adiecta planicie, altiſſimis montibus undique continetur. cum hic in duas partes flumine diuideretur, alteram partem eius uici Gallis ad hiemādum conceſſit; alteram, uacuā ab * his relictam, cohortib. attribuit. eum locum uallo, foſſaque muniuit. cum dies hibernorum complures tranſiſſent, frumentumq. eo comportari iuſſiſſet, ſubito per exploratores certior

factus

factus eſt, ex ea parte uici, quam Gallis cōceſſerat, omnes noctu diſceſſiſſe, monteſque qui impenderent a maxima multitudine Sedunorum, & Veragrorum teneri: id aliquot de cauſſis acciderat, ut ſubito Galli belli renouandi, legioniſq. opprimendæ cōſilium caperent. primum, quod legionem, neque eam pleniſſimam detractis cohortibus duabus, & compluribus ſigillatim, qui, commeatus petendi cauſſa, miſſi erant, abſentib. propter paucitatem deſpiciebant; tum etiã, quod propter iniquitatem loci, cum ipſi ex montibus in uallem decurrerent, & tela conijcerent, ne primum quidē poſſe impetum ſuum ſuſtineri exiſtimabant. accedebat, quod ſuos ab ſe liberos abſtractos obſidum nomine dolebant; & Romanos, non ſolum * itinerum cauſſa, ſed etiam perpetuæ poſſeſſionis, culmina alpium occupare conari, & ea loca finitimæ prouinciæ adiũgere, ſibi perſuaſum habebãt. His nuncijs acceptis, Galba; cum neque opus hibernorum, munitioneſque plene eſſent perfectæ; neque de frumento, reliquoque commeatu ſatis eſſet prouiſum; quod deditione facta, obſidibuſque acceptis, nihil de bello timendum exiſtimauerat; concilio celeriter conuocato, ſententias exquirere cœpit; quo in concilio cum tantum repentini periculi præter opinionem accidiſſet, ac iam omnia fere ſuperiora loca multitudine armatorum completa conſpicerentur, neque ſubſidio ueniri, neque commeatus ſupportari, interclusis itineribus, * poſſet, prope iam deſperata ſalute, nonnullæ huiuſmodi ſententiæ dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iiſdem itineribus, quibus eo perueniſſent, ad ſalutem contenderent. maiori

*iori tamen parti placuit, hoc reſeruato ad extremum conſilio, interim rei euentum experiri, & caſtra defendere. breui ſpatio interiecto, vix ut his rebus, quas conſtituiſſent, * collocandis, atque adminiſtrandis tempus daretur, hoſtes ex omnibus partibus, ſigno dato, decurrere: lapides, geſſaque in uallum conijcere. noſtri, primo, integris uiribus, fortiter repugnare, neque vllum fruſtra telum ex loco ſuperiore mittere; ut quæque pars caſtrorum nudata defenſoribus premi uidebatur, eo occurrere, & auxilium ferre. ſed, hoc ſuperari, quod, diuturnitate pugnæ hoſtes defeſſi, * cum prælio excedebant, alij integris uiribus ſuccedebant. Quarum rerum a noſtris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modo defeſſo ex pugna excedendi, ſed ne ſaucio quidem eius loci, ubi conſtiterat, relinquendi, ac ſui recipiendi, facultas dabatur. cum iam amplius horis* VI. *continenter pugnaretur, ac non ſolum uires, ſed etiam tela noſtris deficerent, atque hoſtes acrius inſtarent, languidioribuſque noſtris uallum ſcindere, & foſſas complere cœpiſſent, reſque eſſet iam ad extremum perducta caſum, P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Neruico prælio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Voluſenus tribunus mil. uir & conſilij magni, & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque, unam eſſe ſpem ſalutis, docent; ſi, eruptione facta, extremum auxilium experirentur. itaque, conuocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paulliſper intermitterent prælium, ac tantummodo tela miſſa exciperent, ſeq. ex labore reficerent; poſt, ſigno dato, e caſtris erumperent, atque omnem*

nem

nem ſpem ſalutis in uirtute ponerent. quod iuſſi ſunt,
faciũt, ac ſubito omnibus portis, eruptione facta, neq.
cognoſcendi, quid fieret, neq. ſui colligendi hoſtibus fa-
cultatem relinquunt. ita commutata fortuna, eos, qui
in ſpem potiendorum caſtrorum uenerant, undiq. cir-
cumuentos, interficiunt, & ex hominum millibus am-
plius XXX, quem numerum barbarorum ad caſtra ue
niſſe conſtabat, plus tertia parte interfecta, reliquos
perterritos in fugam conijciunt: ac ne in locis quidẽ ſu
perioribus conſiſtere patiuntur. ſic omnibus hoſtium
copijs fuſis, armiſq. exſutis, ſe in caſtra, munitioneſque
ſuas recipiunt. quo prælio facto, quod ſæpius fortunã
tentare Galba nolebat, atq. alio ſeſe in hiberna cõſilio
ueniſſe meminerat, alijs occurriſſe rebus uiderat, ma-
xime frumenti, commeatuſq. inopia permotus, poſtero
die omnibus eius uici ædificijs incenſis, in prouinciam
reuerti contendit: ac nullo hoſte prohibente, aut iter
demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in
Allobrogas, perduxit, ibiq. hiemauit. His reb. geſtis,
cũ omnibus de cauſſis Cæſar pacatam Galliam exiſti-
maret, ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, uictis in
alpib. Sedunis, atq. ita inita hieme in Illyricum profe-
ctus eſſe, qđ eas quoq. nationes adire, & regiones co-
gnoſcere, uolebat, ſubitũ bellũ in Gallia coortũ eſt. eius
belli hæc fuit cauſſa. P. Craſſus adoleſcens cum legione
VII. proximus Oceano in Andib. hiemabat. is, quod
in ijs locis inopia* frumenti erat, præfectos, tribunoſq.
mil. cõplures in finitimas ciuitates, frumẽti, cõmeatuſ-
que petendi cauſſa, dimiſit. quo in numero erat T. Ter
raſidius, miſſus in Vnellos; M. Trebius Gallus, in Gu-
rio

*rioſolitas; Q. Velanus, cum T. Silio, in Venetos. huius ciuitatis eſt longe ampliſsima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum, * quod & naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam nauigare cõſueuerunt; & ſcientia, atque uſu nauticarum rerum ceteros antecedunt: & in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipſi, omnes fere, qui eodem mari uti conſueuerunt, habent vectigales. ab ijs fuit initium retinendi Silij, atq. Velanij, quod per eos ſuos ſe obſides, quos Craſſo dediſſent, recuperaturos exiſtimabant. horum auctoritate finitimi adducti (ut ſunt Gallorum ſubita, & repentina conſilia) eadem de cauſſa Trebium, Terraſidiumq. retinent: &, celeriter miſſis legatis, per ſuos principes inter ſe coniurant, nihil, niſi communi cõſilio, acturos, eundemque omnis fortunæ exitum eſſe laturos; reliquaſque ciuitates ſollicitant, ut in ea libertate, quam a maioribus acceperat, permanere, quam Romanorum ſeruitutem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad ſuam ſententiam perducta, communem legationem ad P. Craßum mittunt, ſi uelit ſuos recuperare, obſides ſibi remittat. quibus de rebus Cæſar a Craſſo certior factus; quod ille aberat longius: naues interim longas ædificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex prouincia inſtitui, nautas, gubernatoreſque comparari, iubet. his rebus celeriter adminiſtratis, ipſe, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquæque ciuitates, cognito Cæſaris aduentu, ſimul quod, quantum in ſe facinus admiſiſſent, intelligebant, legatos, quod nomen*

apud

apud omnes nationes ſanctum, inuiolatumque ſemper fuiſſet,* retentos ab ſe, & in uincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime, ea, quæ ad uſum nauium pertinerent, prouidere inſtituunt; hoc maiore ſpe, quod multum natura loci confidebant; pedeſtria eſſe itinera conciſa æſtiuarijs, nauigationem impeditam propter* inſcitiam locorum, paucitatemq; portuum ſciebant. neque noſtros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud ſe morari poſſe, confidebant: ac iam, vt omnia contra opinionem acciderent, tamen ſe, plurimum nauibus poſſe, Romanos neq; ullam facultatem habere nauium, neque eorum locorũ, ubi bellum geſturi eſſent, uada, portus, * inſulaſq; nouiſſe: ac longe aliam eſſe nauigationem in concluſo mari, atque in uaſtiſſimo, * ac apertiſſimo Oceano perſpiciebant. his initis conſilijs, opida muniunt, frumenta ex agris in opida comportant. naues in Venetiam, vbi Cæſarem primum bellum geſturum eſſe conſtabat, quã plurimas poſſunt, cogunt. ſocios ſibi ad id bellum Oſiſmos, Lexobios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diablintres, Menapios adſciſcunt. auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones poſita eſt, accerſunt. erant hæ difficultates belli gerendi, quas ſupra oſtendimus. ſed multa tamen Cæſarem ad id bellum incitabant: iniuriæ retentorum* equitum Romanorum; rebellio facta poſt deditionem; defectio datis obſidibus; tot ciuitatũ cõiuratio; in primis, ne, hac parte neglecta, reliquæ nationes, idem ſibi licere, arbitrarentur. itaque, cum intelligeret, omnes fere Gallos nouis rebus ſtudere, & ad bellum mobiliter, celeriterque excitari, omnes autem homi-

*homines natura libertati ſtudere. & * condicionem ſer uitutis odiſſe, prius, quam plures ciuitates conſpirarēt, partiendum ſibi, ac latius diſtribuendum exercitum putauit. itaque T. Labienum legatum in Treuiros, qui proximi Rheno flumini ſunt, cū equitatu mittit. huic mandat, Rhemos, reliquoſque Belgas adeat, atque in officio * contineat: Germanoſque, qui auxilio a Belgis accerſiti dicebantur, ſi per uim nauib. flumen tranſire conentur, prohibeat. P. Craſſum cum cohortibus legionariis* XII, *& magno numero equitatus, in Aquitaniam proficiſci iubet. ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur; ac tantæ nationes coniungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus* III *in Vnellos, Curioſolitas, Lexobioſque mittit, qui eam manum diſtinendam curet. D. Brutum adoleſcentem Claſſi, Galliciſque nauibus, quas ex Pictonibus, & Sentonis, reliquiſque pacatis regionibus conuenire iuſſerat, præfecit; &, cum primum poſſet, in Venetos proficiſci iubet. ipſe eo pedeſtribus copiis contendit. erant eiuſmodi fere ſitus opidorum, vt poſita in extremis lingulis, promontoriiſque, neque pedibus aditum haberent, cum ex alto ſe æſtus incitauiſſet, quod bis ſemper accidit horarum* XII. *ſpatio; neque nauibus, quod rurſus minuente æſtu, naues in uadis afflictarentur. ita utraque re opidorum oppugnatio impediebatur: ac, ſi quando magnitudine operis forte ſuperati, extruſo mari aggere, ac molibus, atque his ferme mœnibus adæquatis, ſuis fortunis deſperare cœperant: magno numero nauium appulſo, cuius rei ſummam facultatem habebant, ſua omnia deportabant;*

tabant;

tabant;ſeq. in proxima oqida recipiebant. ibi ſe rurſus iiſdem opportunitatibus loci defendebat. hæc eo facilius magnam partem æſtatis faciebant, quod noſtrę naues tempeſtatibus detinebantur; ſummaq. erat uaſto, atque aperto mari, magnis æſtibus, raris, ac prope nullis portibus, difficultas nauigandi. namq ipſorũ naues ad hunc modum factæ, armatæq. erant. carinę aliquanto planiores, quam noſtrarũ nauium, quo facilius vada, ac* deceſsũ æſtus, excipere poſſent. Proræ admodũ erectæ, atq. item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempeſtatumque, accommodatæ.* naues totæ factæ ex robore, ad quamuis uim & contumeliam perferendã. * tranſtra ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis craſſitudine. anchoræ, pro funibus ferreis catenis reuinctæ. pelles pro uelis, alutæq.* tenuiter confectæ, ſiue propter lini inopiam, atque eius uſus inſcitiam; ſiue,* quod eſt magis ueriſimile, quod tantas tempeſtates Oceani, tantoſq. impetus ventorum ſuſtineri, ac tanta onera nauium regi uelis, non ſatis commode arbitrabãtur Cum his nauibus noſtræ claſſi eiuſmodi congreſſus erat; ut una celeritate, & pulſu remorum præſtaret, reliqua, pro loci natura, pro ui tempeſtatum, illis eſſent aptiora, & * accommodatiora. neq. enim his noſtræ roſtro nocere poterãt: tanta in his erat firmitudo: neq. propter altitudinem, facile telum* adigebatur, & eadẽ de cauſſa minus incommode ſcopulis continebantur. accedebat, ut, cum ſæuire uentus cœpiſſet, & ſe vento dediſſent, & tempeſtatem ferrent* facilius, et in uadis conſiſterent tutius; &, ab æſtu derelictæ, nihil ſaxa, & cautes timerent.*

quarum rerum omnium noſtris nauibus caſus erat ex timeſcendus. complurib. expugnatis opidis, Cæſar vbi intellexit, fruſtra tantum laborem ſumi, neq. hoſtium fugam, captis opidis, reprimi, neq. his noceri poſſe; ſtatuit,* exſpectandam claſſem. quæ vbi conuenit, ac primum ab hoſtibus uiſa eſt; circiter DCXX naues eorum *paratiſſimæ, atq. omni genere armorum ornatiſſimæ, e portu profectæ, noſtris aduerſæ conſtiterunt. neq. ſatis Bruto, qui claſſi præerat, neq. tribunis mil. centurionibuſque, quibus ſingulæ naues erant attributæ, conſtabat, quid agerent, aut qua* ratione pugnæ inſiſterẽt. *roſtro enim noceri non poſſe cognouerãt: turribus autem excitatis tamen has altitudo puppium ex barbaris nauib. ſuperabat; ut neq. ex inferiore loco ſatis commode tela adiici poſſent, & miſſa a Gallis grauius acciderent. una erat magno uſui res præparata a noſtris, Falces præacutæ, inſertæ, affixæq. longurijs, non abſimili forma muralium falcium. his cum funes, qui antennas ad malos* diſtinebant, comprehenſi, adducti q. erant, nauigio remis incitato prærumpebantur. quibus abſciſis, antennæ neceſſario cõcidebant; vt, cum omnis Gallis nauibus ſpes in uelis, armamentiſq. conſiſteret, his ereptis, omnis vſus nauiũ vno tempore eriperetur. reliquum erat certamen poſitum in uirtute; qua noſtri milites facile ſuperabant, atque eo magis, quod in conſpectu Cæſaris, atq. omnis exercitus res gerebatur; vt nullum paullo fortius factũ latere poſſet. omnes enim colles, & loca ſuperiora, vnde erat propinquus deſpectus in mare, ab exercitu tenebantur. diſiectis, vt diximus, antennis, cum ſingulas binæ,* aut ternæ naues

cir-

circumſteterant, milites ſumma ui tranſcendere in hoſtium naues contendebant. quod poſtquam barbari fieri animaduerterunt, expugnatis compluribus nauibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga ſalutem petere contenderunt. ac, iam conuerſis in eam partem nauibus, quo ventus ferebat, tanta ſubito malacia, ac tranquillitas exſtitit, vt ſe loco mouere nō poſſent. quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam ſingulas noſtri cōſectati expugnauerunt, vt perpaucæ ex omni numero, noctis interuentu, ad terram peruenerint, cum ab hora fere IV. vſque ad ſolis Occaſum pugnaretur. quo prælio bellum Venetorum, totiuſque oræ maritimæ, confectum eſt. nam, cum omnis iuuentus, omnes etiam grauioris ætatis, in quibus aliquid conſilij, aut dignitatis fuit, eo conuenerant: tum, nauium quod vbique fuerat, vnum in locum coegerant: quibus amiſsis, reliqui, neque, quo ſe reciperent; neque, quemadmodum opida defenderent, habebant. itaque ſe, ſuaque omnia, Cæſari dediderunt. in quos eo grauius Cæſar vindicandum ſtatuit; quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorū cōſeruaretur. itaque, omni ſenatu necato, reliquos ſub corona vendidit. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum his copijs, quas a Cæſare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His præerat Viridouix, ac ſummam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quæ defecerant; ex quibus exercitū, magnaſq. copias coegerat. atq. his paucis diebus Aulerci, Eburouices, Lexobijq. ſenatu ſuo interfecto, quod auctores belli eſſe nolebant, portas clauſerunt. ſeq. cum Viridouice*

unice coniunxerunt, magnaque præterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum, latronumque conuenerat, quos ſpes prædandi, ſtudiumq. bellandi, ab agricultura, et quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco caſtris ſeſe tenebat: cũ Viridouix contra eum duum millium ſpatio conſediſſet, quotidieque productis copijs pugnandi poteſtatem faceret, ut iam non ſolum hoſtibus in* contemptum Sabinus veniret, ſed etiam noſtrorum militum uocibus non nihil carperetur: tantamque opinionem timoris præbuit, vt iam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere auderent. id ea cauſſa faciebat, quod cum tanta multitudine hoſtium, præſertim eo abſente, qui ſummam imperij teneret, niſi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non exiſtimabat. Hac cõfirmata opinione timoris, idoneum quendã hominem, & callidum, delegit (Gallum) ex ijs, quos auxilij cauſſa ſecum habebat. huic magnis præmijs, pollicitationibuſque perſuadet, uti ad hoſtes tranſeat, &, quid fieri uelit, edocet. qui ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit. quibus anguſtijs ipſe Cæſar a Venetis prematur, docet; neque longius abeſſe, quin proxima nocte Sabinus clam ex caſtris exercitũ educat, & ad Cæſarem, auxilij ferẽdi cauſſa, proficiſcatur. quod ubi auditum eſt, conclamant omnes, occaſionem negotij bene gerendi amittendam non eſſe, ad caſtra iri oportere. Multæ res ad hoc conſiliũ Gallos hortabantur. ſuperiorum dierum Sabini cunctatio, perfugæ confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat prouiſum, ſpes Venetici belli, &*

quod

quod fere libenter homines, id quod volunt, credunt. ij rebus adducti, non prius Viridouicem, reliquoſq. duces, ex conſilio dimittunt, quam ab his ſit conceſſum, arma uti capiant, & ad caſtra contendant. quare conceſſa, læti, * velut explorata uictoria, ſarmentis, virgultiſque collectis, quibus foſſas Romanorum compleant ad caſtra pergunt locus erat caſtrorũ editus, & paullatim ab imo accliuis; circiter paſſus ∞. huc magno curſu contenderunt, vt quam minimum ſpatij ad ſe colligendos armandoſq. Romanis daretur, exanimatique peruenerunt, Sabinus, ſuos hortatus, cupientibus ſignum dat. impeditis hoſtibus, propter ea, quæ ferebãt, onera, ſubito duabus portis eruptionem fieri iubet. factum eſt opportunitate loci, hoſtium inſcitia, ac defatigatione, virtute militum, ac ſuperiorum pugnarum exercitatione, vt ne vnum quidem noſtrorum impetum ferrent, ac ſtatim terga verterens. quos impeditos, integris viribus milites noſtri conſecuti, magnum numerum eorum occiderunt, reliquos equites conſectati, paucos, qui ex fuga euaſerant, reliquerunt. ſic, vno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de Sabini uictoria Cæſar * certior factus eſt: ciuitateſque omnes ſe ſtatim Titurio dediderunt. nam, vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacrer, ac promptus eſt animus; ſic mollis, ac minime reſiſtens ad calamitates perferendas mens eorum eſt. Eodem fere tempore, P. Craſſus, cum in Aquitaniam perueniſſet, quæ pars, vt ante dictum eſt, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliæ eſt, exiſtimanda, cum intelligeret in illis locis ſibi bellum gerendum,

vbi paucis ante annis L. Valerius Preconinus legatus exercitu pulſo, interfectus eſſet, atq. unde L. Manilius procos. impedimentis amiſsis, profugiſſet, non mediocrem ſibi diligẽtiam adhibendam intelligebat. itaque, re frumentaria prouiſa, auxilijs, equitatuq. comparato, multis præterea uiris fortibus Toloſa, & Narbone, quæ ſunt ciuitates Galliæ prouinciæ finitimę, ex his regionibus nominatim euocatis, in Sontiatium fines exercitum introduxit. cuius aduentu cognito, Sontiates, magnis copijs coactis, equitatuque, quo plurimum ualebant, in itinere agmen noſtrum adorti, primum equeſtre prælium cõmiſerunt: deinde, equitatu ſuo pulſo, atq. inſequentibus noſtris, ſubito pedeſtres copias, quas in conualle in inſidijs collocauerant, oſtenderunt. hi, noſtros diſiectos adorti, prælium renouauerunt: pugnatum eſt diu, atq. acriter: cum Sontiates ſuperioribus victorijs freti in ſua virtute totius Aquitaniæ ſalutem poſitam putarent; noſtri autem, quid ſine imperatore, ſine reliquis legionibus, adoleſcentulo duce, effi cere poſſent, perſpici cuperent. tandem, confecti vulneribus, hoſtes terga vertere. quorũ magno numero interfecto, Craſſus, ex itinere opidum Sontiatũ oppugnare cœpit. quibus fortiter reſiſtentibus, vineas, turreſq. egit. illi, alias eruptione intentata, alias cuniculis ad aggerem, vineaſque actis, cuius rei ſunt longe peritiſſimi Aquitani, (propterea quod multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt:) vbi diligentia noſtrorum nihil his rebus profici poſſe intellexerunt, legatos ad Craſsũ mittunt; ſeq. in deditionem vt recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iuſſi, faciunt. atq in ea re om-*

nium noſtrorum intentis animis, alia ex parte opidi *
Adcantuannus, qui ſummam imperij tenebat, cũ DC.
deuotis, quos illi Soldurios appellant, quorum hæc eſt
condicio, ut omnibus in vita commodis vna cum his
fruantur, quorum ſe amicitiæ dediderint: ſiquid ijs per
uim accidat, aut eundẽ caſum vna ferant, aut ſibi mor
tem conſciſcant: neque adhuc hominũ memoria reper-
tus eſt quiſquã, qui, eo interfecto, cuius ſe amicitiæ de-
*uouiſſet, mori recuſaret. cum ijs * Adcantuannus eru-*
ptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitio-
nis ſublato, cum ad arma milites concurriſſent, vehe-
menterq; ibi pugnatum eſſet, repulſus in opidũ eſt: vti*
tamen eadem deditionis condicione uteretur, a Craſſo
impetrauit. armis, obſidibuſq; acceptis, Craſſus in fines
Vocontiorum, & Taruſatium, profectus eſt. tum uero
barbari commoti, quod opidũ, & natura loci, & ma-
nu munitum, paucis diebus, quibus eo uentũ erat, ex-
*pugnatũ cognouerant, legatos * quoquo uerſus dimit-*
tere, coniurare, obſides inter ſe dare, copias parare, cœ
perunt: mittũtur etiã ad eas ciuitates legati, quæ ſunt
citerioris Hiſpaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia,
duceſq. accerſuntur: quorum aduentu magna cum au-
ctoritate, & magna cum hominum multitudine bel-
lum gerere conãtur. Duces uero ij deliguntur, qui una
cum Q. Sertorio omnes annos fuerãt, ſummamq; ſcien
tiam rei militaris habere exiſtimabantur. ij, conſuetu
dine populi R. loca capere, caſtra munire, commeati-
bus noſtros intercludere, inſtituunt. quod ubi Craſſus
animaduertit, ſuas copias propter exiguitatẽ non fa-
*cile deduci, * hoſtẽ & uagari, & uias obſidere, & ca-*

*ſtris ſatis præſidij relinquere, * ob eam cauſſam minus commode frumentum, commeatumque ſibi ſupportari, * in dies hoſtium numerum augeri; * non cunctandū existimauit, quin pugna decertaret. hac re ad conciliū delata, vbi, omnes idem ſentire intellexit, poſterum diem pugnæ conſtituit. prima luce productis omnibus copiis, duplici acie instructa, auxilijs in mediam aciē * collocatis; quid hoſtes conſilij caperent, expectabat. illi, etſi propter multitudinem, & ueterem belli gloriam, paucitatemque noſtrorum, ſe tuto dimicaturos existimabant: tamen tutius eſſe arbitrabantur, obſceſsis uijs, commeatu intercluſo, ſine ullo vulnere uictoria potiri: &, ſi propter inopiam rei frumentariæ Romani ſeſe recipere cœpiſſent, impeditos agmine, & ſub ſarcinis * infirmiore animo adoriri cogitabant. hoc conſilio probato ab ducibus, productis Romanorum copiis, ſeſe caſtris tenebant. hac re perſpecta, Craſſus, cum ſua cunctatione, atque opinione, timidiores hoſtes, noſtros milites alacriores ad pugnandum effeciſſet, atq. omnium uoces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad caſtra iretur; * cohortatus ſuos, omnibus cupientibus, ad hoſtium caſtra contendit. ibi, cum alij foſſas complerent; alij, multis telis coniectis, defenſores uallo, munitionibuſque depellerent, auxiliareſque, quibus ad pugnam non multum Craſſus confidebat, lapidibus, teliſque ſubminiſtrandis, & ad aggerem ceſpitibus comportandis, ſpeciem, atque opinionem pugnantium præberent; cum * item ab hoſtibus conſtanter, ac non timide, pugnaretur, telaque ex loco ſuperiore miſſa nō fruſtra acciderent; equites, circui-*

cuitis hoſtium caſtris, Craſſo renunciauerunt, non eadem eſſe diligentia ab Decumana porta caſtra munita, facilemque aditum habere. Craſſus, equitum præfectos cohortatus, vt magnis præmiis, pollicitationibuſque ſuos excitarent, quid fieri * uelit, oſtendit. illi, ut erat imperatum, * eductis IV. cohortibus, quæ præſidio caſtris relictæ, * integræ ab labore erāt, & longiore itinere circumductis, ne ex hoſtium caſtris conſpici poſſent, omnium oculis, mentibuſq. ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones peruenerunt*; atque, * his perruptis, prius in hoſtium caſtris conſtiterunt, quam plane ab his uideri, aut, quid rei gereretur, cognoſci poſſet. tum uero clamore ab ea parte audito, noſtri redintegratis uiribus, quod plerumq. in ſpe victoriæ accidere conſueuit, acrius * impugnare cœperunt. hoſtes, undiq. circumuenti, deſperatis omnibus rebus, ſe per munitiones deiicere, et * fuga ſalutē petere contenderunt. quos equitatus apertiſſimis campis conſectatus, ex millium L. numero, quæ ex Aquitania Cātabriſq. ueniſſe cōſtabat, uix IV parte relicta, multa nocte ſe ī caſtra* recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ ſeſe Craſſo dedidit, obſideſque ultro miſit: quo in numero fuerūt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Taruſates, Fluſtates, Garites, Auſci, Garumni, Sibutzates, Cocoſateſq. paucæ ultimæ nationes, anni tempore confiſæ, quod hiems ſuberat, id facere neglexerunt. Eodem fere tempore Cæſar, etſi prope exacta iam æſtas erat, tamen, quod, omni Gallia pacata, Morini, Menapiique ſupererant, qui in armis eſſent, neq. ad eum unquam legatos * de pace miſiſſent,

arbi-

arbitratus id bellum celeriter confici poſſe, eo exercitum adduxit. qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere cœperunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendiſſent, pulſas, ſuperatasque eſſe, continenteſque ſiluas, ac paludes habebant: eo ſe, ſuaq. omnia contulerunt. ad quarum initium ſiluarum cum perueniſſet Cæſar, caſtraq. munire inſtituiſſet; neq. hoſtis interim viſus eſſet; diſperſis in opere noſtris, ſubito ex omnibus partibus ſiluæ euolauerunt; & in noſtros impetum fecerunt. noſtri celeriter arma ceperunt, eoſq. in ſiluas repulerunt: &, compluribus interfectis, longius impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deſiderauerunt. reliquis deinceps dieb. Cæſar ſiluas cedere inſtituit: * &, ne quis inermibus, imprudentibuſq. militib. ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat ceſa, conuerſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad vtrumque latus exſtruebat: incredibili celeritate magno ſpatio paucis diebus confecto, *cum iam pecus, atq. extrema impedimenta ab noſtris tenerentur, ipſi denſiores ſiluas peterent, eiuſmodi tempeſtates ſunt conſecutæ, vti opus neceſſario intermitteretur, &, continuatione imbrium, diutius ſub pellibus milites contineri non poſſent. itaq. vaſtatis omnibus eorum agris, vicis, ædificiiſque incenſis, Cæſar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexobiiſque, reliquis item ciuitatibus, quæ * proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER IV.

EA, quæ ſecuta eſt, hieme, qui fuit annus, Cn. Pōpeio, M. Craſſo coſ. Vſipetes Germani, & itē Tenchtheri, magna cū multitudine hominum, flumē Rhenū tranſierūt, nō longe a mari, quo Rhenus influit. cauſſa tranſeundi fuit, quod, ab Sueuis cōplures annos exagitati, bello premebantur, et agricultura prohibeātur. Sueuorū gens eſt longe maxima, & bellicoſiſsima Germanorū omniū. ij centū pagos habere dicuntur: ex quib. quotannis ſingula millia armatorum, bellandi* cauſſa, ſuis ex finibus educunt: reliqui, qui domi remanſerint, ſe, atque illos alunt. hi rurſus inuicem anno poſt in armis ſunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neq. ratio, neq. vſus belli intermittitur: ſed priuati, ac ſeparati agri apud eos nihil eſt. neq. longius anno remanere vno in loco, incolendi cauſſa, licet. neq. multū frumento, ſed maximam partem lacte, atq. pecore, viuunt, multumq. ſunt in venationib. quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod a pueris nullo officio, aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino cōtra voluntatem faciant) & vires alit, & immani corporū magnitudine* homines efficit. atq. in eā ſe conſuetudinē adduxerūt, vt locis frigidiſſimis, neq. ueſtitus, præter* pelles, habeant; quarum propter

cxi-

exiguitatem, magna eſt corporis pars aperta; & * Lauentur in fluminibus. Mercatoribus eſt ad eos aditus magis eo, vt, quæ bello cæperint, quibus uendant, habeāt: quam quo ullam rem ad ſe importari deſiderent. quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur, quæque impenſo parant pretio, Germani * importatis non utuntur; ſed, quæ ſunt apud eos nata * praua, atque deformia, hæc quotidiana exercitatione, ſummi ut ſint laboris, efficiunt. equeſtribus prælijs ſæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur, equoſq. eodem remanere ueſtigio, aſſuefaciunt: ad quos ſe celeriter, cū uſus poſcit, recipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius, habetur, quam ephippijs vti. itaq. ad quemuis numerum ephippiatorum equitum quamuis pauci adire * audent. uinum ad ſe omnino importari nō ſinunt, quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effœminari, arbitrantur. publice maximam putant eſſe laudem, quam latiſſime a ſuis finibus uacare agros: hac re ſignificari, magnum numerum ciuitatum ſuam uim ſuſtinere non potuiſſe. itaque una ex parte a Sueuis circiter millia paſſuum DC. agri uacare dicuntur. Ad alteram partem ſuccedunt Vbij, quorum fuit ciuitas ampla, atque florens, ut eſt captus Germanorum, * & paullo, qui ſunt eiuſdem generis, etiam ceteris humaniores; propter ea quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti. hos cum Sueui, multis ſæpe bellis experti, propter amplitudinem, grauitatemque ciuitatis, finibus expellere non potuiſſent, tamen

men vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioreſque redegerunt. in eadem cauſſa fuerunt Vſipetes, & Tenchtheri, quos ſupra diximus: qui, * cum plures annos Sueuorum uim * ſuſtinuerint, ad extremum tamen, agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium uagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapij incolebant, * & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, uicoſque habebant. ſed tantæ multitudinis aduentu perterriti, ex his ædificijs, quæ trans flumen habuerant, demigrauerunt; & cis Rhenum diſpoſitis præſidiis, Germanos tranſire prohibebant. illi, omnia experti, cum neque ui contendere, propter inopiam nauium; neque, clam tranſire, propter cuſtodias Menapiorum, poſſent; reuerti ſe in ſuas ſedes, regioneſque ſimulauerunt; &, tridui uiam progreſſi, rurſus reuerterunt: atque omni hoc itinere vna nocte equitatu confecto, inſcios, inopinanteſque Menapios oppreſſerunt: qui, de Germanorum diſceſſu per exploratores certiores facti, ſine metu trãs Rhenum in ſuos uicos * remigrauerant. his interfectis, nauibuſque eorum occupatis, priuſquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen tranſierunt; atque, omnibus eorum ædificijs occupatis, * reliquam partem hiemis ſe eorum copijs aluerunt. His de rebus Cæſar certior factus, & infirmitatem Gallorum ueritus, quod ſunt in conſilijs capiendis mobiles, & nouis plerunque rebus ſtudent, nihil his committendum exiſtimauit. eſt autem hoc Gallicæ conſuetudinis; ut, & uiatores etiam inuitos conſiſtere cogant; &, quod quiſq. eorum de quaq. re audierit,

rit, aut cognouerit, quærant; & mercatores in opidis vulgus circumſiſtat: quibus ex regionibus ueniant, quaſque res ibi cognouerint, pronunciare cogant, & his* rumoribus, atque auditionibus permoti, de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt: quorum eos e ueſtigio pœnitere, neceſſe eſt: cum incertis rumoribus ſeruiant; & plerique ad uoluntatem eorum ficta reſpondeant. qua conſuetudine cognita, Cæſar,* ne grauiori bello occurreret, maturius, quam conſueuerat, ad exercitum proficiſcitur. eo cum ueniſſet, ea, quæ fore ſuſpicatus erat, facta cognouit; miſſas legationes a non nullis ciuitatibus ad Germanos; inuitatoſque eos, uti ab* Rheno diſcederent: omniaque, quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. qua ſpe adducti Germani,* latius iam uagabā tur, & in fines Eburonum, & Condruſonum, qui ſunt Treuirorum clientes, peruenerant. principibus Galliæ euocatis, Cæſar, ea, quæ cognouerat, diſſimulanda ſibi exiſtimauit: eorumque animis permulſis, & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere conſtituit. re frumentaria comparata, equitibuſque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis Germanos eſſe audiebat. a quibus cum paucorum dierum iter abeſſet, legati ab iis uenerūt: quorū hæc fuit oratio: Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen recuſare, ſi laceſſantur, quin armis contendant: quod Germanorum conſuetudo hæc ſit a maioribus tradita,* Quicumque bellum inferant, reſiſtere, neque deprecari: hoc tamen dicere, ueniſſe inuitos, eiectos domo, ſi ſuam gratiam Romani velint, poſſe eis vtiles eſſe amicos; vel ſibi agros attribuant, vel patian-

*tiantur eos tenere, quos armis * poſſederint: ſeſe unis Sueuis concedere; quibus ne dij quidem immortales pares eſſe poßint: reliquum quidem in terris eſſe neminem, quem non ſuperare poßint. * Ad hæc Cæſar, quæ uiſum eſt, reſpondit. ſed exitus fuit orationis: ſibi nullam cum his amicitiam eſſe poſſe ſi in Gallia remanerent. neque verum eſſe, qui ſuos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia uacare agros, qui dari, tantæ præſertim multitudini, ſine iniuria poſſint: ſed licere, ſi uelint, in Vbiorum finibus conſidere, quorum ſint legati apud ſe, & de Sueuorum iniurijs quærantur, & a ſe auxilium petant: * hoc ſe ab Vbijs impetraturum. Legati, hæc ſe ad ſuos relaturos, dixerunt; &, re deliberata, poſt diem tertiam ad Cæſarem reuerſuros: interea, ne propius ſe caſtra moueret, petierunt. ne quidem Cæſar ab ſe impetrari poſſe, dixit. cognouerat enim, magnam partem equitatus ab ijs aliquot diebus ante, prædandi, frumentandiq; cauſſa, ad Ambibaritos trans Moſam miſſam. hos exſpectari equites, atque eius rei cauſſa moram interponi arbitrabatur. Moſa profluit ex monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum, &, * parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Vacalos, inſulam efficit Batauorum. neque longius ab eo millibus paſſuum XXC. in Rhenum tranſit. Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui alpes incolunt, & longo ſpatio per fines Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum, Mediomatricum, Tribocorum, Treuirorum citatus fertur; &, vbi Oceano appropinquauit, in plures diffluit partes, multis ingentibuſque inſulis effectis, quarum pars magna a*

ſe-

feris, barbariſq. nationibus incolitur: ex quibus ſunt, qui piſcibus, atque ouis auium, uiuere exiſtimantur; multiſque capitibus in Oceanum influit. Cæſar, cum ab hoſte non amplius paſſuum XII. *millibus abeſſet, ut erat conſtitutum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere congreſſi, magnopere, ne longius progrederetur, orabant. cum id non impetraſſent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen anteceſſiſſent, præmitteret, eoſque pugna prohiberet; ſibique uti poteſtatem faceret, in Vbios legatos mittendi. quorum ſi principes, ac ſenatus ſibi iureiurando fidem, feciſſent, ea condicione, quæ a Cæſare ferretur, ſe uſuros oſtendebant. ad has res conficiendas ſibi tridui ſpatium daret. hæc omnia Cæſar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interpoſita, equites eorum, qui abeſſent, reuerterentur: tamen, ſeſe non longius millibus paſſuum* IV. *aquationis cauſſa, proceſſurum eo die, dixit: huc poſtero die quam frequentiſſimi conuenirent, vt de eorum poſtulatis cognoſceret. Interim ad præfectos, qui cum omni equitatu anteceſſerant, mittit, qui nunciarent, ne hoſtes prælio laceſſerent, &, ſi ipſi laceſſerentur, ſuſtinerent, quo ad ipſe cum exercitu propius acceſſiſſet. At hoſtes, vbi primum noſtros equites conſpexerunt, quorum erat* V. *millium numerus, cum ipſi non amplius* DCCC *equites haberent, quod ij, qui, frumentandi cauſſa, ierant trans Moſam, nondum redierant, nihil noſtris timentibus, quod legati eorum paullo ante a Cæſare diſceſſerant, atque is dies indutijs erat ab ijs petitus; impetu facto, celeriter noſtros perturbauerunt; rurſus, reſiſtentibus noſtris, conſuetu-*

dine

*dine ſua, ad pedes deſilierunt, * ſuffoſſisq. equis, compluribusq. noſtris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga deſiſterent, quam in conſpectum agminis noſtri ueniſſent. In eo prælio ex equitibus noſtris interficiuntur IV. & LXX, in his, vir fortiſſimus, Piſo Aquitanus, ampliſſimo genere natus, cuius auus in ciuitate ſua regnum obtinuerat, Amicus ab ſenatu noſtro appellatus. hic, cum fratri intercluſo ab hoſtibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit; ipſe, ſeruo vulnerato, deiectus, quoad potuit, fortiſsime reſtitit. cum circumuentus, multis vulneribus acceptis, cecidiſſet, atque id frater, qui iam prælio exceſſerat, procul animaduertiſſet; incitato equo, ſeſe hoſtibus obtulit, atq interfectus eſt. hoc facto prælio, Cæſar neq iam ſibi legatos audiẽdos, neq. condiciones accipiendas arbitrabatur ab ijs, qui, per dolum, atque inſidias, petita pace, vltro bellum intuliſſent. exſpectare vero, dum hoſtium copię augerentur, equitatusque reuerteretur, ſummæ dementiæ eſſe iudicabat: & cognita Gallorum infirmitate, * quantum iam apud eos, hoſtes uno prælio auctoritatis, eſſent conſecuti, ſentiebat: quibus ad conſilia capienda nihil ſpatij dandum exiſtimabat. his conſtitutis rebus, & conſilio cum legatis, & quæſtore communicato, ne quem diem pugnæ prætermitteret, * opportuniſſima res accidit, quod poſtridie eius diei mane eadem & perfidia, & ſimulatione vſi, Germani frequentes omnibus principibus, maioribusque natu adhibitis, ad eum in caſtra venerunt, ſimul, ut dicebatur, ſui purgandi cauſa, quod contra, atque eſſet dictum, & ipſi pe-*

tiſſent, prælium pridie commiſiſſent; ſimul, vt ſi quid poſſent, de indutijs fallendo impetrarent. quos ſibi Cæſar oblatos gauiſus retineri iuſſit: ipſe omnes* copias caſtris eduxit; equitatum, quod recenti prelio perterritum eſſe exiſtimabat, agmen ſubſequi iuſſit. acie triplici* inſtructa, & celeriter* IIX *millium itinere confecto, prius ad hoſtium caſtra peruenit, quam, quid ageretur, Germani ſentire poſſent. qui, omnibus rebus ſubito perterriti, & celeritate aduentus noſtri, & diſceſſu ſuorum, neque conſilij habendi, neque arma capiendi ſpatio dato, perturbabantur; vt, copias ne aduerſus hoſtem educere, an caſtra defendere, an fuga ſalutem petere, neſcirent, quid præſtaret. quorum timor cum fremitu, & concurſu ſignificaretur, milites noſtri, priſtini diei perfidia incitati, in caſtra irruperunt.* quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt paulliſper noſtris reſtiterunt, atque inter carros, impedimentaque prælium commiſerunt: at reliqua multitudo puerorum, mulierumque (nam cum omnibus ſuis domo exceſſerant, Rhenumq. tranſierant) paßim fugere cœpit. ad quos conſectandos Cæſar equitatum miſit. Germani, poſt tergum clamore audito, cum ſuos interfici uiderent, armis abiectis, ſignisq. militaribus relictis, ſe ex caſtris eiecerunt, &, cum ad* confluentem Moſæ, & Rheni perueniſſent, reliqua fuga deſperata, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumẽ præcipitauerunt: atque ibi, timore, laßitudine, & vi fluminis oppreßi, perierunt. noſtri ad vnum omnes incolumes perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, cum hoſtium numerus capitum* CDXXX *millium fuiſſet, ſe in caſtra rece-*

perunt

*perunt. Cæſar ijs, quos in caſtris retinuerat, diſcedendi poteſtatem fecit. illi, ſupplicia, cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexauerant, remanere ſe apud eum velle, dixerunt. ijs Cæſar libertatem conceſſit. Germanico bello confecto, multis de cauſſis Cæſar ſtatuit ſibi Rhenum eſſe tranſeundum: quarum illa fuit iuſtiſſima, quod, cum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent, ſuis quoque rebus eos timere voluit; cum intelligerent, & poſſe, & audere populi R. exercitum Rhenum tranſire. Acceſſit etiam, quod illa pars equitatus Vſipetum, & Tenchtherorum, quam ſupra commemoraui prædandi, frumentandique cauſſa Moſam tranſiſſe, neque prælio interfuiſſe, poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum in fines Sugambrorum receperat, ſeque cum ijs coniunxerat. ad quos cum Cæſar nuncios miſiſſet, qui poſtularent, eos, qui ſibi, Galliæq. bellum intuliſſent, vti ſibi dederent, reſponderunt: populi R. imperium Rhenum finire: ſi, ſe inuito, Germanos in Galliam tranſire, non æquum exiſtimaret; cui ſui quicquam eſſe imperij, aut poteſtatis trans Rhenum poſtularet? Vbij autem, qui vni ex tranſrhenanis ad Cæſarem legatos miſerant, amicitiã fecerant, obſides dederant, magnopere orabant, vt ſibi auxilium ferret, quod grauiter ab Sueuis premerentur: vel, ſi id facere occupationibus populi R. prohiberetur, exercitum modo Rhenum tranſportaret: * id ſibi ad auxilium, ſpemque reliqui temporis ſatis futurum: * tantum eſſe nomen, atque opinionem exercitus Romani, Arioniſto pulſo, & hoc nouiſſimo prælio facto, vt etiam ad vltimas Germanorum nationes*

opinione, & amicitia populi R. tuti eſſe poſſint. nauiũ magnam copiam ad tranſportandum exercitum pollicebantur. Cæſar, his de cauſſis, quas cõmemoraui, Rhenum tranſire decreuerat: ſed, nauibus tranſire, neq; ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neq. ſuæ, neq populi R. dignitatis eſſe ſtatuebat. itaque, etſi ſumma difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id ſibi contendendum, aut aliter non tranſducendum exercitum, exiſtimabat. rationem igitur pontis hanc inſtituit. Tigna bina ſeſquipedalia, paullum ab imo præacuta, dimenſa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter ſe iungebat. hæc cum machinationibus immiſſa in flumine defixerat, fiſtucisque adegerat, non ſublicæ modo directa ad perpendiculum, ſed prona, ac faſtigiata, ut ſecundum naturam fluminis procumberent. his item contraria duo ad eundem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuerſa ſtatuebat: hæc utraque bipedalibus trabibus immiſſis, quantum eorum tignorum iunctura diſtabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte diſtinebantur. quibus diſcluſis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo maior uis aquæ ſe incitauiſſet, hoc* artius illigata tenerentur. hæc directa materia iniecta cõtexebantur, ac longurijs, cratibusque conſternebantur. ac nihilo ſecius ſublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ* adigebantur; quæ, pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ, uim fluminis exciperent: & aliæ item*

ſupra

*ſupra pontem mediocri ſpatio:ut, ſi arborum trunci,
ſiue naues, deijciendi operis cauſſa, eſſent a barbaris
miſſæ, his defenſoribus earum rerum uis minueretur,
neu ponti nocerent. Diebus x. quibus materia cœpta
erat comportari, omni opere effecto, exercitus tranſdu-
citur. Cæſar, ad utramque partem pontis firmo præſi-
dio relicto, in fines Sugambrorum contendit. interi-
ma *compluribus ciuitatibus ad eũ legati ueniunt: qui
bus pacem, atq. amicitiam petentibus, liberaliter re-
ſpondit, obſidesque ad ſe adduci iubet. Sugambri, ex
eo tempore, quo pons inſtitui cœptus eſt, fuga compa-
rata, hortantibus ijs, quos ex Tenchtheris. atque Vſi-
petibus apud ſe habebant, finibus ſuis exceſſerant, ſua
que omnia exportauerant, ſeque in ſolitudinem, ac ſil-
uas, abdiderant. Cæſar, paucos dies in eorum finibus
moratus, omnibus uicis, ædificijsque incenſis, frumen-
tiſque ſucciſis, ſe in fines Vbiorum recepit, atque his
auxilium ſuum pollicitus, ſi a Sueuis premerentur, hęc
ab ijs cognouit: Sueuos, poſtquam per exploratores
pontem fieri comperiſſent, more ſuo conſilio habito,
nuncios, in * omnes partes dimiſiſſe, uti de opidis de-
migrarent, liberos, uxores, ſuaquę omnia in ſiluas de-
ponerent; atque omnes, qui arma ferre poſſent, unum
in locum conuenirent: hunc eſſe delectum medium fere
regionum earum, quas Sueui obtinerent: ibi Roma-
norum aduentum exſpectare, atq. ibi decertare conſti-
tuiſſe quod ubi Cæſar competit, omnibus his rebus con
fectis, * quarum rerum cauſſa exercitum tranſducere
conſtituerat, ut Germanis metum inijceret, ut Sugam-
bros ulciſceretur, * ut Vbios obſidione liberaret, die-*

bus omnino XIIX.*trans Rhenum conſumptis, ſatis & ad laudem, & ad utilitatem* * *profectum arbitratus, ſe in Galliam recepit, pontemque reſcidit. exigua parte æſtatis reliqua Cæſar, etſi in ijs locis, quod omnis Gallia ad Septemtrionem uergit, maturæ ſunt hiemes, tamen in Britanniam proficiſci contendit, quod, omnibus fere Gallicis Bellis, hoſtibus noſtris inde ſubminiſtrata auxilia intelligebat; &, ſi tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno ſibi uſui fore arbitrabatur, ſi modo inſulam adiſſet; & genus hominum perſpexiſſet; loca, portus, aditus cognouiſſet: quæ omnia fere Gallis erant incognita. neque enim temere præter mercatores adit ad illos quiſquam: neque ijs ipſis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ ſunt contra Galliam, notum eſt. itaque, conuocatis ad ſe undique mercatoribus, neque, quanta eſſet inſulæ magnitudo, neque quæ, aut quantæ nationes incolerent, neque quem uſum belli haberent, aut quibus inſtitutis uterentur, neque qui eſſent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus, reperire poterat. ad hæc cognoſcenda, prius quam periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus, C. Voluſenum cum naui longa præmittit. huic mandat, vt, exploratis omnibus rebus, ad ſe quamprimum reuertatur. ipſe, cum omnibus copiis, in Morinos proficiſcitur: quod inde erat breuiſſimus in Britanniam trãſiectus. huc naues undique ex finitimis regionibus, &, quam ſuperiore æſtate ad Veneticum bellum* * *fecerat claſſem, iubet conuenire. interim, conſilio eius cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus*

ribus eius inſulæ ciuitatibus ad eum legati ueniunt,
qui polliceantur, obſides dare, atque imperio populi
R. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus,
hortatusque, vt in ea ſententia permanerent, eos do-
mum remiſit: &, cum his una Comium, quem ipſe, A-
trebatibus ſuperatis, regem ibi conſtituerat, cuius &
uirtutem, & conſilium probabat, & quem ſibi fidelem
* eſſe arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regioni-
bus magna habebatur, mittit. huic imperat, quas poſ-
ſit, adeat ciuitates; horteturque, * ut populi R. fidem
ſequantur; ſeque celeriter eo uenturum nunciet. Volu-
ſenus, perſpectis regionibus, quantum ei facultatis dari
potuit, qui naui egredi, ac ſe barbaris committere non
auderet, v die ad Cæſarem reuertitur: quæque ibi per-
ſpexiſſet, renunciat. Dum in his locis Cæſar nauium
parandarum cauſſa moratur, ex magna parte Mori-
norum legati ad eum venerunt, qui ſe de ſuperioris
temporis conſilio excuſarent; quod homines barbari,
& noſtræ conſuetudinis imperiti, bellum populo R.
feciſſent, ſeque ea, quæ imperaſſet, facturos polliceren-
tur. hæc ſibi ſatis opportunæ Cæſar accidiſſe arbitra-
tus, quod neque poſt tergum hoſtem relinquere uole-
bat; neque belli gerendi, propter anni tempus, faculta-
tem habebat, neque has tantularum rerum occupatio-
nes Britanniæ anteponendas iudicabat; magnum his
numerum obſidum imperat. quibus adductis, eos in fi-
dem recepit, nauibus circiter XXC. Onerarijs coactis,
contractisque, * quot ſatis eſſe ad duas legiones tran-
ſportandas exiſtimabat. * quidquid præterea na-
uium longarum habebat, quæſtori, legatis, præfectisq.

 diſtri-

diſtrubuit. huc accedebant XIIX *Omerariæ naues, quæ ex eo loco millibus paſſuum* IIX *uento tenebantur, quo minus in eundem portum * peruenire poſſent. has equitibus diſtribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, et L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non uenerant, ducendum dedit. P. Sulpicium Rufum legatum cum eo præſidio, quod ſatis eſſe arbitrabatur, portum tenere iuſſit. his conſtitutis rebus, nactus idoneam ad nauigandum tempeſtatem, tertia fere uigilia ſoluit, equitesque in ulteriorem portum progredi, & naues conſcendere, ac ſe ſequi, iuſſit: ab quibus * cum paullo traditus eſſet adminiſtratum, ipſe hora circiter diei* IV. *cum primis nauibus Britanniam attigit: atq. ibi in omnibus collibus expoſitas hoſtium copias armatas conſpexit. * cuius loci hec erat natura, atque ita montibus anguſtis mare continebatur, uti ex loci ſuperioribus in litus telum adigi poſſet. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naues eo conuenirent, ad horam* IX. *in anchoris exſpectauit. interim, legatis, tribunisque mil. conuocatis, &, quæ ex Voluſeno cognouiſſet; &, quæ fieri vellet, oſtendit: monuitque, vt rei militaris ratio, maximeque vt res maritimæ poſtularent, * vt quam celerem, atque inſtabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab iis adminiſtrarentur. his dimiſſis, & ventum, & æſtum vno tempore nactus ſecundum, dato ſigno, & ſublatis anchoris, circiter millia paſſuum* IIX. *ab eo loco progreſſus, aperto, ac plano litore naues conſtituit. ad barbari, conſilio Romano-*

no-

norum cognito, præmiſſo equitatu, & eſſedariјs, quo plerumque genere in prælijs vti * *conſuerunt, reliquis copijs ſubſecuti, noſtros nauibus egredi probibebant. erat ob bas cauſas ſumma difficultas, quod naues, propter magnitudinem, niſi in alto, conſtitui non poterant. Militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno, & graui onere armorum* * *preſſis, ſimul & de nauibus deſiliendum, &* * *influctibus conſiſtendum, & cum hoſtibus erat pugnandum: cum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progreſſi, omnibus membris expediti, notiſſimis locis audacter tela conijcerent, & equos* * *aſſuefactos incitarent. quibus rebus noſtri perterriti, atque huius omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate, ac ſtudio, quo in pedeſtribus uti prælijs conſueuerant, utebantur. quod ubi Cæſar animatuerdit, naues longas, quarum & ſpecies erat barbaris inuſitatior, & motus ad uſum expeditior, paullulum remoueri ab onerarijs nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hoſtium conſtitui, atque inde fundis, tormentis, ſagittis, hoſtes propelli, ac ſubmoueri, iuſſit: quæ res magno vſui noſtris fuit. nam & nauium figura, & remorum motu, & inuſitato genere tormentorum, permotum barbari, conſtituerunt; ac paullum modo pedem retulerunt.* * *at, noſtris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris: qui* X. *legionis aquilam ferebat, conteſtatus deos, ut ea res legioni feliciter eueniret: Deſilite, inquit, milites, niſi vultis aquilam hoſtibus prodere: ego certe meum reip. atque imperatori officium præſtitero. hoc cum magna*

voce

uoce dixiſſet, ſe ex naui proiecit, atque in hoſtes aquilam ferre cœpit. tum noſtri, cohortati inter ſe, ne tantum dedecus admitteretur, uniuerſi ex naui deſilierũt. hos item alij ex primis proximi nauibus, cum conſpexiſſent, ſubſecuti, hoſtibus appropinquarunt. pugnatum eſt ab utriſque acriter. noſtri tamen, quod neque ordines ſeruare, neque firmiter inſiſtere, neque ſigna ſubſequi poterant, atque alius alia ex naui, quibuſcũque ſignis * occurrerat, ſe aggregabat; magnopere perturbabantur. hoſtes uero, notis omnibus uadis, ubi ex litore aliquos ſingulares ex naui egredientes conſpexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. plures paucos circumſiſtebant; alij ab latere aperto in uniuerſos tela conijciebant. quod cum animaduertiſſet Cæſar, ſchaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit: & , quos laborantes conſpexerat, ijs ſubſidia ſummittebat.* noſtri, ſimul atque in arido conſtituerunt, ſuis omnibus conſecutis, in hoſtes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius proſequi potuerunt, quod equites curſum tenere, atque inſulam capere non potuerunt. hoc unum ad priſtinam fortunam Cæſari defuit. hoſtes prælio ſuperati, ſimul atque ſe ex fuga receperunt, ſtatim ad Cæſarem legatos de pace miſerunt: obſides daturos, quæque imperaſſet, ſeſe facturos, polliciti ſunt. una cum his legatis Comius Atrebas uenit, quem ſupra * demonſtraueram a Cæſare in Britanniam præmiſſum. hunc illi e naui egreſſum,* cum ad eos imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque in uincula coniecerant. tunc facto

prælio,

*prælio, remiſerunt; & in petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt; & propter imprudentiã, ut ignoſceretur, petiuerunt. Cæſar, queſtus, quod, cum ultro, in continentem legatis miſſis, pacem a ſe petiſſent, bellum ſine cauſſa intuliſſent, ignoſcere imprudentiæ, dixit: obſidesq. imperauit. quorum illi partem ſtatim dederunt; partem, ex longinquioribus locis accerſitam, paucis poſt diebus ſeſe daturos dixerunt. interea ſuos remigrare in agros iuſſerunt: principesque undique conuenere; & ſe, ciuitatesque ſuas * Cæſari commendarunt. his rebus * pace firmata, poſt diem IV, quam eſt in Britanniam uentum, naues XIIX. de quibus ſupra demonſtratum eſt, quæ equites ſuſtulerant, ex ſuperiori portu leni uento ſoluerunt. quæ cum appropinquarent Britanniæ, & ex caſtris uiderentur, tanta tempeſtas ſubito coorta eſt, ut nulla earum curſum tenere poſſet. ſed aliæ eodem, unde erant profectæ, * referrentur; aliæ ad inferiorem partem inſulæ, quæ eſt propius ſolis occaſum, magno ſui cum periculo deijcerentur. * quæ tamen, anchoris iactis, cum fluctibus complerentur, neceſſario, aduerſa nocte in altum prouectæ, continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, ut eſſet luna plena, * quæ maritimos æſtus maximos in Oceano efficere conſueuit: noſtrisque id erat incognitum. ita vno tempore & longas naues, quibus Cæſar exercitum tranſportandum curauerat, quasque in aridum ſubduxerat, æſtus * complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat; neq. ulla noſtris facultas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi, dabatur. compluribus nauibus * fractis,*

ctis, reliquæ cum eſſent, funibus anchoris, reliquiſque armamentis amiſſis, ad nauigandum inutiles, magna, id quod neceſſe erat accidere, totius exercitus perturbatio facta eſt. neque enim naues erant aliæ, quibus reportari poſſent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas vſui ſunt; &, quod omnibus conſtabat, hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem prouiſum non erat. quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, qui poſt prælium ad ea, quæ iuſſerat Cæſar, facienda conuenerant, inter ſe collocuti; cum equites, & naues, & frumentum Romanis deeſſe intelligerent; & paucitatem militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent; quæ hoc erant etiam anguſtiora, quod ſine impedimentis Cæſar legiones tranſportauerat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellione facta, frumento, commeatuque noſtros probibere, & rem in hiemem producere; quod, his ſuperatis, aut reditu interclusis, neminem poſtea belli inferendi cauſſa in Britaniam tranſiturum confidebat. itaque, rurſus coniuratione facta, paullatim ex caſtris diſcedere, * ac ſuos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæſar, etſi nondum eorum conſilia * cognouerat, tamen & ex euentu nauium ſuarum, & ex eo, quod obſides dare intermiſerant, fore id, quod accidit, ſuſpicabatur. itaque ad omnes caſus ſubſidia comparabat. nam & frumentum ex agris in caſtra quotidie conferebat; & quæ grauiſsime afflictæ erant naues, earum materia, atque ære ad reliquas reficiendas vtebatur; &, quę ad eas res erant vſui, ex cõtinenti comportari iubebat. itaque, * cum id ſummo ſtudio a militibus adminiſtra*

re-

retur, XII. nauibus amiſſis, reliquis ut nauigari com-
mode poſſet, * effecit. Dum ea geruntur, legione, ex
conſuetudine, vna frumentatum miſſa, quæ appella-
batur VII. neque vlla ad id tempus belli ſuſpicione in-
terpoſita, cum pars hominum in agris remaneret, pars
etiam in caſtra ventitaret, ij, qui pro portis caſtrorum
in ſtatione erant, Cæſari * renunciarunt, puluerem ma-
iorem, quam conſuetudo ferret, in ea parte videri,
quam in partem legio iter feciſſet. Cæſari, id quod erat,
ſuſpicatus, aliquid noui a barbaris initum conſilii, co
hortes, quæ in ſtationibus erant, ſecum in eam par-
tem proficiſci, * duas ex reliquis in ſtationem ſucce-
dere, reliquas armari, & confeſtim ſe ſubſequi, iuſ-
ſit. cum paullo longius a caſtris * proceſſiſſet; & ſuos
ab hoſtibus premi, atque ægre ſuſtinere; & conferta
legione ex omnibus partibus tela coniici animaduer-
tit. nam, quod omni ex reliquis partibus demeſſo fru-
mento, vna pars erat reliqua: ſuſpicati hoſtes, huc
noſtros eſſe venturos, noctu in ſiluis delituerant. tum
diſperſos depoſitis armis, in metendo occupatos ſubito
adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus
perturbauerant: ſimul equitatu, atq. eſſedis circumde-
derāt. genus hoc eſt ex eſſedis pugnę. primo, per omnes
partes perequitant, & tela coniiciunt, atq. ipſo terrore
equorum, & ſtrepitu rotarum, ordines plerumq per-
turbant: & cum ſe inter equitum turmas inſinuare, &
ex eſſedis deſiliunt, & * pedites prœliātur. aurigę* inte
rim paullulum e prœlio excedūt, atq. ita* ſe collocant,
vt ſi illi a multitudine hoſtium premātur, expeditum
ad ſuos receptum habeant, ita mobilitatem equitum

ſtabi-

ſtabilitatem peditum in prælijs præſtant: ac tantum vſu quotidiano, & exercitatione efficiunt, vt in decliui, ac præcipiti loco incitatos equos ſubſtinere, & breui moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſime recipere conſueuerint. quibus rebus, perturbatis noſtris nouitate pugnæ, tempore opportuniſſimo Cæſar auxilium tulit. namque eius aduentu hoſtes conſtiterunt, noſtri ex timore ſe receperũt. quo facto, ad * laceſſendum hoſtes, & committendum prælium, alienum eſſe tempus arbitratus, ſuo ſe loco continuit; &, breui tempore intermiſſo, in caſtra legiones reduxit. dum hæc geruntur, noſtris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, diſceſſerunt. ſecutæ ſunt * continuos complures dies tempeſtates; quæ & noſtros in caſtris continerent, & hoſtem a pugna prohiberent. interim barbari nuncios in omnes partes dimiſerunt; paucitatemque noſtrorum militum ſuis prædicauerunt; &, quanta prædæ faciendæ, atque in perpetuum ſui liberandi facultas daretur, ſi Romanos caſtris expuliſſent, demonſtrauerunt. * his diebus celeriter magna multitudine peditatus, equitatusque coacta, ad caſtra venerunt. Cæſar, etſi idem, quod ſuperioribus diebus acciderat, fore videbat, vt, ſi eſſent hoſtes pulſi, celeritate periculum effugerent; tamen, nactus equites circiter XXX, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum eſt, ſecum tranſportauerat, legiones in acie pro caſtris conſtituit. commiſſo prælio, diutius noſtrorum militum impetum hoſtes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto ſpatio ſecuti, quantum curſu, viribus effice-

*efficere potuerunt, complures ex ijs occiderunt: deinde, omnibus longe, lateque ædificijs incenſis, ſe in caſtra receperunt. Eodem die legati ab hoſtibus miſſi, ad Cæſarem de pace venerunt. his Cæſar numerum obſidum, quem antea imperauerat, duplicauit, eosque in continentem adduci iuſſit; quod, propinqua die æquinoctij, infirmis nauis hiemis nauigationem ſubeundam non exiſtimabat. ipſe, idoneam tempeſtatem nactus, paullo poſt mediam noctem naues ſoluit. quæ omnes incolumes ad continentem peruenerunt. ex his onerariæ II. eoſdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, ſed paullo infra delatæ ſunt. quibus ex nauibus cum eſſent expoſiti milites circiter CCC, atque in caſtra contenderent, Morini, quos Cæſar, in Britanniam proficiſcens, pacatos reliquerat, ſpe prædæ adducti, primo non ita magno ſuorum numero circumſteterunt, ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere iuſſerunt. cum illi, orbe facto, ſeſe defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia VI. conuenerunt. qua re nunciata, Cæſar omnem ex caſtris equitatum ſuis auxilio miſit. interim noſtri milites impetum hoſtium ſuſtinuerunt; atque amplius horis fortiſſime VI. pugnauerunt; & paucis vulneribus acceptis, complures ex ijs occiderunt. poſtea vero quam equitatus noſter, in conſpectum venit; hoſtes, abiectis armis, terga uerterunt; magnusque eorum numerus eſt occiſus. Cæſar poſtero die T. Labienum legatum, cum ijs legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, miſit qui cum propter * ſiccitates paludum, quo ſe reciperent, non haberent; quo perfugio*

gio

*gio ſuperiore anno fuerant uſi; omnes fere in poteſtatem Labieni * venerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones * duxerant, omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſuccisis, ædificijsque incenſis, quod Menapij omnes ſe in denſiſſimas ſiluas abdiderant, ad Cæſarem ſe receperunt. Cæſar in Belgis omnium legionum hiberna conſtituit. eo duæ omnino ciuitates ex Britannia obſides miſerunt: reliquæ neglexerunt. His rebus geſtis, ex literis Cæſaris, dierum* XX. *ſupplicatio a ſenatu decreta eſt.*

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER V.

LVCIO Domitio, Ap.Claudio cos. diſcedens ab hibernis Cæſar in Italiam, vt quotannis facere conſueuerat, legatis impetrat, quos legionibus præfecerat, uti quamplurimas poſſent hieme naues ædificandas, vetereſque reficiendas curarent. earum modum, formamque demonſtrat.* ad celeritatem onerandi, ſubductioneſque, paullo facit humiliores, quam quibus noſtro mari uti conſueuimus; atque id eo magis, quod, propter crebras commutationes æſtuum, magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum tranſportandam * paullo latiores, quam quibus in alio mari uti aſſueuerant. has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuuat. ea, quæ ſunt vſui ad armandas naues, ex Hiſpania apportari iubet ipſe, conuentib. Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiſcitur, quod a Piruſtis finitimam partem prouinciæ incurſionibus vaſtari audiebat. eo cum ueniſſet, ciuitatibus milites imperat: certumque in locum conuenire iubet. qua re nunciata, Piruſtæ legatos ad eum mittunt, qui doceāt, nihil earum rerum publico factum conſilio: ſeſeq. paratos eſſe demonſtrant, * omnibus rationibus de iniu-

riјs ſatisfacere. * *accepta oratione eorũ, Cæſar obſides imperat, eoſque ad certam diem adduci iubet: niſi ita fecerint, ſeſe bello ciuitatem perſecuturum, demonſtrat. ijs ad diem adductis, vt imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem æſtiment, pœnamque conſtituant. His confectis rebus, conuentibuſque peractis. in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiſcitur. eo cum veniſſent, circuitis omnibus hibernis, ſingulari militum ſtudio,* * *in ſumma rerum omnium inopia, circiter* DC. *eius generis, cuius ſupra demonſtrauimus, naues, & longas duodetriginta inuenit* * *inſtructas, neque multum abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſent. collaudatis militibus, atque ijs, qui negotio præfuerant, quid fieri uelit, oſtendit: atque omnes ad portum** *Iccium conuenire iubet. quo ex portu commodiſſimum in Britanniã transiectum eſſe cognouerat, circiter millium paſſuum* XXX *tranſmiſſum a continenti. huic rei quod ſatis eſſe uiſum eſt militum, relinquit: ipſe cum legionibus expeditis* IV. *& equitibus* DCCC. *in fines Treuirorum proficiſcitur: quod hi neque ad concilia ueniebant, neque imperio parebant, Germanoſque tranſrhenanos ſollicitare dicebantur. hæc ciuitas longe plurimum totius Galliæ equitatu ualet, magnaſque habet copias peditum, Rhenumque, ut ſupra demonſtrauimus, tangit. in ea ciuitate duo de principatu inter ſe contendebant, Induciomarus, & Cingetorix: ex quibus alter, ſimulatque ad Cæſaris, legionumque aduentu cognitum eſt, ad eum uenit: ſe, ſuoſque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos,*

con-

*confirmauit; quæque in Treuiris gererentur, oſtendit. * at Induciomarus equitatum, peditatumque cogere: ijſque, qui per ætatem in armis eſſe non poterant, in ſiluam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Treuirorum a flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare inſtituit; ſed poſtea quam nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu noſtri exercitus perterriti, ad Cæſarem uenerunt, & de ſuis priuatim rebus ab eo petere cęperunt, quoniam ciuitati conſulere non poſſent; ueritus, ne ab omnibus deſereretur, Induciomarus, legatos ad Cæſarem mittit, ſeſe* iccirco a ſuis diſcedere, atque ad eum uenire noluiſſe, quo facilius ciuitatem in officio contineret, ne, omnis nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque ciuitatem in ſua poteſtate eſſe: * ſeque, ſi Cæſar permitteret, ad eum in caſtra venturum, & ſuas, ciuitatiſque fortunas eius fidei permiſſurum. Cæſar, etſi intelligebat, qua de cauſſa ea dicerentur, quæque eum res ab inſtituto conſilio deterreret; tamen, ne æſtatem in Treuiris conſumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarum ad ſe cum CC. obſidibus uenire iuſſit. * his adductis, & filio, propinquiſque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, conſolatus Induciomarum, hortatuſque eſt, vti in officio permaneret; nihilo tamen ſecius principibus Treuirorum ad ſe conuocatis, eos ſigillatim Cingetorigi conciliauit. quod, cum merito eius a ſe fieri intelligebat: tum magni intereſſe arbitrabatur, eius auctoritatem inter ſuos quamplu-*

rimum ualere, cuius tam egregiam in ſe uoluntatem perſpexiſſet. * *id factum grauiter tulit Induciomarus, ſuam gratiam inter ſuos minui; &, qui iam ante inimico in nos animo fuiſſet, multo grauius hoc dolore exarſit. Iis rebus conſtitutis, Cæſar ad portum* * *Iccium cum legionibus peruenit. ibi cognoſcit,* XL. *naues,* * *quę in Meldis factæ erant, tempeſtate reiectas, tenere curſum non potuiſſe, atque eodem, unde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus inſtructas, inuenit. Eodem equitatus totius* * *Galliæ conuenit, numero millium* IV. *principeſq. ex omnibus ciuitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in ſe fidem perſpexerat, relinquere in Gallia, reliquos obſidum loco ſecum ducere decreuerat: quod, cũ ipſe abeſſet, motum Galliæ uerebatur. erat una cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo a nobis antea dictum eſt. hunc ſecum ducere in primis conſtituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis,* * *cognouerat. Accedebat huc, quod iam in concilio Aeduorum Dumnorix dixerat, ſibi a Cæſare regnum ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauiter ferebant, neque recuſandi, neque deprecandi cauſſa legatos ad Cæſarem mittere audebant. id factum ex ſuis hoſpitibus Cæſar cognouerat. ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur: partim, quod, inſuetus nauigandi, mare timeret; partim, quod religionibus ſeſe diceret impediri. poſteaquam id obſtinate ſibi negari uidit, omni ſpe impetrandi adempta, principes Galliæ ſollicitare, ſe uocare ſingulos, hortari*

que

quę cœpit, vt in continenti remanerent; metu territa-re, non ſine cauſſa fieri, vt Gallia omni nobilitate ſpoliaretur: id eſſe conſilium Cæſaris, ut, quos in conſpectu Galliæ interficere uererctur, hos omnes in Britanniam tranſductos necaret: fidem reliquis interponere; iuſiurandum poſcere; vt, quod eſſe ex uſu Galliæ intellexiſſent, communi conſilio adminiſtrarent. * Hæc a compluribus ad Cæſarem deferebantur. qua re cognita, Cæſar, quod tantum ciuitati Aeduæ dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum, quibuſcumque rebus poſſet, Dumnorigem ſtatuebat; quod longius eius amentiam progredi uidebat, proſpiciendum, ne quid ſibi, ac reip. nocere poſſet. itaque dies circiter XXV in eo loco commoratus, quod Corus uentus nauigationem impediebat; qui magnam partē omnis temporis in his locis ſtare conſueuit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio cōtineret, nihilo tamen * ſecius omnia eius conſilia cognoſceret, tandem, idoneam tempeſtatem nactus, milites, equiteſque * conſcendere naues iubet. At, impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Aeduorum a caſtris, inſciente Cæſare, domum diſcedere cœpit. qua re nunciata, Cæſar, intermiſſa profectione, atq. omnibus rebus poſt poſitis, magnam partem equitatus ad eum inſequendum mittit, retrahique imperat, ſi uim faciat, neq. pareat, interfici iubet. nihil hunc, ſe abſente, pro ſano facturum arbitratus, qui præſentis imperium neglexiſſet. ille * autem reuocatus reſiſtere, ac ſe manu defendere, ſuorumq. fidē implorare cœpit; ſæpe clamitans, liberum ſe, liberæque ciuitatis eſſe. illi, ut erat imperatum, circumſiſtunt,

hominemque interficiunt. at Aedui equites ad Cæſarem omnes reuertuntur. His rebus geſtis, Labieno in continente cum III legionibus, & equitum millibus II. relicto, vt portus tueretur, & * rei frumentariæ prouideret, quæque in Gallia gererentur, * cognoſceret, & conſilium pro tempore, & pro re caperet; ipſe cum legionibus V. & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad ſolis occaſum naues ſoluit, &, leni Africo prouectus, media circiter nocte uento intermiſſo, curſum non tenuit; &, longius delatus æſtu, orta luce, ſub ſiniſtra Britanniam relictam conſpexit. tum rurſus, æſtus commutationem ſecutus, remis contendit, vt eam partem inſulæ caperet, qua optimum * eſſe egreſſum ſuperiore æſtate cognouerat. qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda, qui vectorijs, grauibuſque nauigijs, non intermiſſo remigando labore, longarum nauium curſum adæquauerunt. acceſſum eſt ad Britanniam omnibus nauibus meridiano fere tempore; neque in eo loco hoſtis eſt viſus. ſed, ut poſtea Cæſar ex captiuis * comperit, cum magnæ manus eo conueniſſent, multitudine nauium perterritæ, quæ cum annotinis, priuatiſque, quas ſui quiſque commodi cauſſa fecerat, amplius DCCC. vno erant uiſæ tempore, a litore diſceſſerant, ac ſe in ſuperiora loca abdiderant. Cæſar, expoſito exercitu, ac loco caſtris idoneo capto, ubi ex captiuis cognouit, quo in loco hoſtium copiæ conſediſſent, cohortibus X ad mare relictis, & equitibus CCC. qui preſidio nauibus eſſent, de III. uigilia ad hoſtes contendit, eo minus ueritus nauibus, quod in litore molli, atque aperto,

*deli-

*deligatas ad anchoras relinquebat, & præſidio naui
bus Q. Atrium præfecit. ipſe, noctu progreſſus millia
paſſuum circiter XII, hoſtium copias conſpicatus eſt.
illi equitatu, atque eſſedis ad flumen progreſſi, ex loco
ſuperiore noſtros prohibere, & prælium committere
cœperunt: repulſi ab equitatu, ſe in ſiluas abdiderunt,
locum nacti, egregie & natura, & opere munitum;
quem, domeſtici belli, vt videbatur, cauſſa, iam ante
præparauerant. nam, crebris arboribus ſucciſis, om-
nes introitus erant præcluſi. ipſi ex ſiluis raris propu-
gnabant, noſtroſque intra munitiones ingredi prohi-
bebant. at milites legionis VII. teſtudine facta, & ag-
gere ad munitiones adiecto, locum cœperunt, eoſque
ex ſiluis expulerunt, paucis uulneribus acceptis. ſed
eos fugientes longius Cæſar proſequi vetuit, & quod
loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei
conſumpta, munitioni caſtrorum tempus relinqui
uolebat. Poſtridie eius diei, mane, tripartito milites
equiteſq in expeditionem miſit, vt eos, qui fugerant,
perſequerentur.* ijs aliquantum itineris progreſſis,
cum iam extremi eſſent in* conſpectu, equites a Q. A-
trio ad Cæſarem venerunt, qui nunciarent, ſuperiori
nocte maxima coorta tempeſtate, prope omnes naues
afflictas, atque in litus eiectas eſſe; quod neque ancho
ræ, funeſque ſubſiſterent, neque nautæ, gubernato-
reſque uim tempeſtatis pati poſſent; itaque ex eo con-
curſu nauium magnum eſſe incommodum acceptum.
His rebus cognitis, Cæſar legiones, equitatumque re-
uocari, atque itinere* deſiſtere iubet: ipſe ad naues
reuertitur: eadem fere, quæ ex nuncijs, litteriſque co-

*gnouerat, coram * perſpicit, ſic, vt, amißis circiter* XL. *nauibus, reliquæ tamen refici poſſe magno negotio uiderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continente alios * accerſiri iubet: Labieno ſcribit, vt, quamplurimas poſſet, ijs legionibus, quæ ſunt apud eum, naues inſtituat: ipſe, etſi res erat * multæ operæ, ac laboris, tamen commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnes naues ſubduci, & cum caſtris una munitione coniungi. in his rebus circiter dies* X. *conſumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermiſſis: ſubductis nauibus, caſtriſque egregie munitis, eaſdem copias, * quæ antea præſidio nauibus fuerant, relinquit. ipſe eodem, unde redierat, proficiſcitur. eo cum veniſſe, maiores iam undiq. in eum locum copiæ Britannorum conuenirent. ſumma imperij, belliq. adminiſtrandi, cõmuni conſilio permiſſa eſt Caſſiuellauno, cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Thameſis, a mari circiter millia paſſuum* XXC. *huic ſuperiori tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella interceſſerant. ſed, noſtro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello, imperioq. præfecerant. Britanniæ pars interior ab ijs incolitur, quos natos in inſula ipſi memoria proditum dicunt. maritima pars ab ijs, qui, prædæ, ac belli inferendi cauſſa, ex Belgio tranſierant, qui omnes fere ijs nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eo peruenerunt, & bello illato ibi * remanſerunt, atq. agros colere cœperunt. hominum eſt infinita multitudo, creberrimaq. ædificia, ferre Gallicis conſimilia; * pecoris magnus numerus: vtuntur autem nummo æreo, aut anulis ferreis, ad*

cer-

certum pondus examinatis, pro nummo. naſcitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum: ſed eius exigua eſt copia: ære utuntur importato. materia cuiuſq. generis, vt in Gallia, eſt, præter fagum, atq. abietem. Leporem, & gallinam, & anſerem guſtare, fas non putant: hæc tamen alunt, animi, voluptatiſq. cauſſa. loca ſunt temperatiora, quam in Gallia, remiſſioribus. frigoribus. Inſula natura triquetra, cuius unum latus eſt cõtra Galliam. huius lateris alter angulus, qui eſt ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naues appelluntur, ad orientem ſolem, inferior ad meridiem ſpectat.* huius latus tenet circiter millia paſſuũ* D. *alterum uergit ad Hiſpaniã, atq. occidentem ſolem, qua ex parte eſt Hibernia, dimidio minor, vt exiſtimatur, quam Britannia: ſed pari ſpatio tranſmiſſus, atq. ex Gallia, eſt in Britanniam. in hoc medio curſu eſt inſula, quæ appellatur Mona: complures præterea minores obiectæ inſulæ exiſtimantur: de quib. inſulis nõ nulli ſcripſerũt, dies continuos* XXX. *ſub bruma eſſe noctem.* nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, niſi quod, certis ex aqua menſuris, breuiores eſſe noctes, quam in continente, videbamus. huius eſt longitudo lateris, vt fert illorum opinio,* DCC. *millium paſſuum tertium eſt contra Septemtrionem. cui parti nulla eſt obiecta terra: ſed eius angulus lateris maxime ad Germaniã ſpectat.* hoc millia paſſuum* DCCC. *in lõgitudinẽ eſſe arbitrãtur. ita omnis inſula eſt in circuitu uicies centena millia paſſuum. ex his omnib. longe ſunt humaniſſimi, qui Cantium incolunt, quæ regio eſt maritima omnis, neq. multum* a Gallica differunt con-*

ſuetu-

*ſuetudine. interiores plerique frumenta non ſerunt: ſed lacte, & carne viuunt: pellibuſque ſunt veſtiti: omnes uero ſe * Britanni luteo inficiunt, quod cæruleum efficit colorem; atque hoc horribiliore ſunt in pugna adſpectu: capilloque ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſa, præter caput, & labrum ſuperius. vxores habent deni, duo denique inter ſe communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. ſed, * ſi quid ſunt ex his nati, eorum habentur liberi, * a quibus primum uirgines quæque ductæ ſunt. equites hoſtium, eſſedariique acriter prælio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt, * ita tamen, vt noſtri omnibus partibus ſuperiores fuerint, atque * eos in ſiluas, colleſque compulerint: ſed, compluribus interfectis, cupidius inſecuti, nonnullos ex ſuis amiſerunt. at illi, intermiſſo ſpatio, imprudentibus noſtris, atque occupatis in munitione caſtrorum, ſubito ſe ex ſiluis eiecerunt; impetumque in eos facto, qui erant in ſtatione pro caſtris collocati, acriter pugnauerunt: duabuſque miſsis ſubſidio cohortibus a Cæſare, atque his primis legionum II. cum hæ, intermiſſo perexiguo loci ſpatio, inter ſe conſtitiſſent, nouo genere pugnæ perterritis noſtris, per medios audaciſsimæ proruperunt, ſeque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus tribunus mil. interficitur. illi, pluribus ſubmiſſis cohortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugnæ cum ſub oculis omnium, ac pro caſtris dimicaretur, intellectum eſt, noſtros, propter grauitatem armorum, quod neque inſequi cedentes poſſent, neq. ab ſignis diſcedere auderent, minus aptos eſſe ad huius generis*

hoſtem; equites autem magno cum * periculo dimica-
rè, propterea quod illi etiam conſulto plerumque ce-
derent; & cum paullulum ab legionibus noſtros * re-
mouiſſent, ex eſſedis deſilirent, & pedibus diſpari præ-
lio contenderent: equeſtris autem prælij ratio & ce-
dentibus, & inſequentibus par, atque idem periculum
inferebat. Accedebat huc, ut, numquam conferti, ſed
rari, magniſque interuallis, prælientur, ſtationeſque
diſpoſitas haberent, atque alios alij deinceps excipe-
rent, integrique, & recentes defatigatis ſuccederent.
poſtero die, procul a caſtris hoſtes in collibus conſtite-
runt, rarique ſe oſtendere, & * lentius, quam pridie,
noſtros equites prælio laceſſere cœperunt. ſed meridie,
cum Cæſar pabulandi cauſſa III. legiones, atque om-
nem equitatum cum C. Trebonio legato miſiſſet, repen-
te ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerũt,
ſic uti ab ſignis, legionibuſque non abſiſterent. no-
ſtri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque fi-
nem inſequendi fecerunt, * quod ſubſidio confiſi equi-
tes, cum poſt * ſe legiones uiderent, præcipites hoſtes
egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque
ſui colligendi, neque conſiſtendi, aut ex eſſedis deſilien-
di facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quæ
undique conuenerunt, auxilia diſceſſerunt, neque poſt
id tempus umquam ſummis nobiſcum copiis hoſtes
contenderunt. Cæſar, cognito conſilio eorum, ad flu-
men Thameſim, in fines Caſſiuellauni, exercitum du-
xit: quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc
ægre, tranſiri poteſt. eo cum ueniſſet, animaduertit, ad
alteram fluminis ripam magnas eſſe copias hoſtium

inſtru-

inſtructas. Ripa autem erat acutis ſudibus præfixis munita: eiuſdemque generis ſub aqua defixæ ſudes flumine tegebantur. iis rebus cognitis a captiuis, perfugiſque, Cæſar, præmiſſo equitatu, confeſtim legiones ſubſequi iuſſit. ſed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, cum capite ſolo ex aqua exſtarent, vt hoſtes impetum legionum, atque equitum ſuſtinere non poſſent, ripaſque dimitterent, ac ſe fugæ mandarent. Caſſiuellaunus, ut ſupra demonſtrauimus, omni ſpe depoſita contentionis, dimiſſis amplioribus copiis, millibus circiter* IV. *eſſedariorum* retentis, itinera noſtra ſeruabat: paullulumque ex uia excedebat, lociſque impeditis, atque ſilueſtribus ſeſe occultabat; atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora, atque homines ex agris in ſiluas compellebat: &, cum equitatus noſter liberius, vaſtandi, prædandique cauſſa, ſe in* agros effunderet, omnibus uiis notis, ſemitiſque eſſedarios ex ſiluis emittebat; &, cum magno periculo noſtrorum equitum, cum iis confligebat: atque hoc metu latius* uagari prohibebat. relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum diſcidi Cæſar pateretur, & tantum in agris uaſtandis, incendiiſque faciendis hoſtibus noceretur, quantum labore, atque itinere legionarii milites efficere poterant. interim Trinobantes, prope firmiſſima earum regionum ciuitas, ex qua Mandubratius adoleſcens, Cæſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Galliam venerat, cuius* pater Imanuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, interfectuſque erat a Caſſiuellauno, ipſe fuga mortem uitauerat, legatos ad Cæſarem mittunt: polli-*

cen-

centurque ſeſe ei dedituros,& impetrata facturos: petunt, ut Mandubratium ab iniuria Caßiuellauni defendat: atque in ciuitatem mittat, qui præſit, imperiumque obtineat. his Cæſar imperat obſides XL. frumentumque exercitui: Mandubratiumque ad eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt: obſides ad numerum, frumentumque miſerunt: Trinobantibus defenſis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites,* Bibroci, Caſſi, legationibus miſſis ſeſe Cæſari dediderunt. ab his cognoſcit, non longe ex eo loco opidum Caſſiuellauni abeſſe, ſiluis, paludibuſque munitum, quo ſatis magnus hominum,* pecoriſque numerus conuenerit. opidum autem Britanni vocant, cum ſiluas impeditas uallo, atque foſſa munierunt, quo, incurſionis hoſtium vitandæ cauſſa, conuenire conſueuerunt. eo proficiſcitur cum legionibus: locum reperit egregie natura, atque opere munitum: tamen hunc duabus* ex partibus oppugnare contendit. Hoſtes, paulliſper morati, militum noſtrorum impetum non tulerunt; ſeſeq. ex alia parte opidi eiecerunt. magnus ibi numerus pecorum repertus: multiq. in fuga ſunt comprehenſi, atq. interfecti. Dum hæc in his locis geruntur, Caſſiuellaunus ad Cantium, quod eſſe ad mare ſupra demonſtrauimus, quibus regionib. IV. reges præerant, Cingetorix, Caruilius, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit: atq. his imperat, ut, coactis omnibus copijs, caſtra naualia de improuiſo adoriantur, atq. oppugnent, hi cum ad caſtra veniſſent, noſtri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto et nobili duces Cingetorige, ſuos incolumes reduxerunt

Caßi-

Caſsiuellaunus, hoc prælio nunciato, tot detrimentis acceptis, uaſtatis finibus, maxime etiam permotus defectione ciuitatum, legatos per Atrebatem Comiū, de deditione, ad Cæſarem mittit.* Cæſar, cum ſtatuiſſet hiemare in continente, propter repentinos Galliæ motus, neque multum æſtatis ſupereſſet, atque id facile extrahi poſſe intelligeret, obſides imperat; &,* quid in annos ſingulos uectigalis populo R. Britannia penderet, conſtituit. interdicit, atque imperat Caſſiuellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. obſidib. acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit refectas. his deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tempeſtate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum* reportare conſtituit. ac ſic accidit, vt, ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc, neque ſuperiore anno ulla omnino nauis, quæ milites portaret, deſideraretur. at* ex ijs, quæ inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expoſitis militibus, & quas poſtea Labienus faciendas curauerat, numero LX, perpaucæ locum caperēt, reliquæ fere omnes* reijcerentur. quas cum aliquandiu Cæſar fruſtra exſpectaſſet, ne anni tempore nauigatione excluderetur, quod æquinoctium ſuberat, neceſſario anguſtius milites collocauit: ac ſummam tranquillitatem conſecutus,* ſecunda inita cum ſoluiſſet uigilia, prima luce terram attigit, omneſque incolumes naues perduxit. ſubductis nauibus, concilioque Gallorum Samarobrinæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter ſiccitates, anguſtius prouenerat, coactus eſt aliter,*

ter, ac ſuperioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legioneſque in plures ciuitates diſtribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Neruios, Q. Ciceroni; tertiam in Eſſuos, L. Roſcio; quartam in Rhemis, cum T. Labieno, in confinio Treuirorum, hiemare iuſſit: tres in Belgio collocauit: his M. Craſſum quæſtorem, & L. Munatiũ Plancum, & C. Trebonium, legatos, præfecit: vnam legionem, quam proxime trans Padum conſcripſerat, & cohortes v. in Eburones, quorum pars maxima eſt inter Moſam, & Rhenum, qui ſub imperio Ambiorigis & Catiuulci erant, miſit. his militibus Q. Titurijũ Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos, præeſſe iußit. Ad hunc modum diſtributis legionibus, facillimæ inopiæ frumentariæ ſeſè mederi poſſe exiſtimauit. atque harum tamen omnium legionum hiberna (prȩter eam, quam L. Roſcio in pacatiſsimam, & quietiſſimam partem ducẽdam dederat) millibus paſſuum c. continebantur. ipſe interea, quoad legiones collocaſſet, munitaque hiberna cognouiſſet, in Gallia morari conſtituit. Erat in Carnutibus ſummo loco natus Taſgetius; cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerant. huic Cæſar, pro eius uirtute, atque in ſe beneuolentia, quod in omnibus bellis ſingulari eius opera fuerat uſus, maiorum locum reſtituerat. tertium iam hunc annum regnantem* inimici palam, multis etiam ex ciuitate auctoribus, interfecerunt. defertur ea res ad Cæſarem. ille, veritus, quod ad plures* res pertinebat, ne ciuitas eorum* impulſu deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes*

profi-

proficiſci iubet, ibique hiemare; quorum opera cognouerat Taſgetium interfectum, hos comprehenſos ad ſe mittere. interim ab omnibus legatis, quæſtoribuſque, quibus legiones tranſdiderat, certior factus eſt, in hiberna peruentum, locumque hibernis eſſe munitum. diebus circiter* XV, *quibus in hiberna* ventum eſt, initium repentini tumultus, ac defectionis, ortum eſt ab Ambiorige, & Catiuulco: qui, cum ad fines regni ſui Sabino, Cottæque præſto fuiſſent, * frumentumque in hiberna comportauiſſent, Induciomari Treuiri nuncijs impulſi, ſuos concitauerunt; ſubitoque oppreſſis lignatoribus, magna manu ad* caſtra oppugnanda uenerunt. cum celeriter noſtri arma cepiſſent, vallumque adſcendiſſent; atque, vna ex parte Hiſpanis equitibus emiſſis, equeſtri prælio ſuperiores fuiſſent; deſperata re, hoſtes ſuos ab oppugnatione reduxerũt. tum ſuo more conclamauerunt, vti aliqui ex noſtris ad colloquiũ prodirent; habere ſeſe, quæ de re communi dicere vellent; *quibus controuerſias minui poſſe ſperarent. mittitur ad eos colloquendi cauſſa C. Carpineius, eques Romanus, familiaris Q. Titurij, & Q. Iunius ex Hiſpania quidem, qui iam ante, * miſſu Cæſaris, ad Ambiorigem ventitare conſueuerat: apud quos Ambiorix in hunc modum locutus eſt: ſeſe pro Cæſaris in ſe beneficijs plurimum ei confiteri debere, quod eius opera ſtipendio liberatus eſſet, quod Aduaticis finitimis ſuis pendere conſueſſet; * quodq. ei & filius, & fratris filius ab Cæſare remiſſi eſſent, quos Aduatici obſidum numero miſſos, apud ſe in ſeruitute, & catenis tenuiſſent: neque id, quod fecerat de oppugnatione caſtrorum,*

rum,

rum, aut iudicio, aut uoluntate ſua feciſſe, ſed coactu ciuitatis: ſuaque eſſe eiuſmodi imperia, ut non minus haberet in ſe iuris multitudo, quàm ipſe in multitudinem: ciuitati porro hanc fuiſſe belli cauſſam, quod repentinæ Gallorum coniurationi reſiſtere non potuerit: id ſe facile ex humilitate ſua probare poſſe; quod non adeo ſit imperitus rerum, vt ſuis copijs populum R. ſe ſuperare poſſe confidat; ſed eſſe Galliæ commune conſilium, omnibus hibernis Cæſaris oppugnandis hunc eſſe dictum diem, ne qua legio alteri legioni ſubſidio uenire poſſet: non facile Gallos Gallis negare potuiſſe; præſertim cum de recuperanda communi libertate conſilium initum videretur: quibus quoniam pro pietate ſatisfecerit, habere ſe nunc rationem officij: pro beneficijs Cæſaris monere, orare Titurium pro hoſpito, ut ſuæ, ac militum ſaluti conſulat: magnam manum Germanorum conductam Rhenum tranſiſſe; hanc affore biduo: ipſorum eſſe conſilium, velint ne prius, quam finitimi ſentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Laibenum deducere; quorum alter millia paſſuum circiter L, alter paullo amplius ab ijs abſit: illud ſe polliceri, & iureiurando confirmare tutum ſe iter per * fines ſuos daturum; quod cum faciat, & ciuitati ſeſe conſulere, quod hibernis leuetur, & Cæſari pro eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita, diſcedit Ambiorix. Carpineius, & Iunius, quæ audierant, ad legatos deferunt. illi, repentina re perturbati, etſi ab hoſte ea dicebantur, non tamen negligenda exiſtimabant: maximaque hac re permouebantur, quod, ciuitatem*

ignobilem, atq. humilem Eburonum, ſua ſponte populo R. bellum facere auſum, vix erat credendum. itaque ad concilium rem deferunt:* magnaque inter eos ex his tot cauſsis controuerſia orta eſt. L. Aurunculeius, compluresque tribuni mil. & primorum ordinum centuriones, nihil temere agendum, neque ex hibernis iniuſſu Cæſaris diſcedendū, exiſtimabant:* quantitas uis magnas copias etiam Germanorum ſuſtineri poſſe, munitis hibernis, docebant: rem eſse teſtimonio, quod primum hoſtium impetum, multis ultro vulneribus illatis, fortiſsime ſuſtinuerint: re frumentaria non premi: interea & ex proximis hibernis, & a Cæſare conuentura ſubſidia: poſtremo, quid eſse leuius, aut turpius, quam auctore hoſte, de ſummis rebus capere conſilium? contra ea Titurius, ſero facturos, clamitabat, cum maiores manus hoſtium, adiunctis Germanis, conueniſſent; aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis eſſet acceptum; breuem conſulendi eſſe occaſionem; Cæſarem arbitrari profectum in Italiam, nec aliter Carnutes interficiendi Taſgetij conſilium fuiſſe capturos, neque Eburones, ſi ille adeſſet,* tanta cum contemptione noſtri ad caſtra venturos eſſe; non hoſtem auctorem, ſed rem, ſpectare; ſubeſſe Rhenum; magno eſse Germanis dolori Ariouiſti mortem, & ſuperiores noſtras victorias; ardere Galliam, tot contumelijs acceptis, ſub populi R. imperium redactam, ſuperiore gloria rei militaris extincta; poſtremo, quis hoc ſibi perſuaderet, ſine certa re Ambiorigem ad eiuſmodi cōſilium deſcendiſſe? ſuam ſententiam in utranque partem eſſe tutam: ſi* nil ſit durius, nullo* cum periculo

ad

ad proximam legionem peruenturos; ſi Gallia omnis cum Germanis conſentiat, vnam eſſe in celeritate poſitam ſalutem. Cottæ quidem, atque eorum, qui diſſentirent, conſilium quem* haberet exitum? in* quo ſi non præſens periculum, at certe longa obſidione fames eſſet pertimeſcenda. Hac in* vtramq. partem habita diſputatione, cum a Cotta, primisque ordinibus acriter reſiſteretur, Vincite, inquit, ſi ita vultis, Sabinus, & id clariore voce, vt magna pars militum exaudiret: neque is ſum, inquit, qui grauiſſime ex vobis mortis periculo terrear:* hi ſapienter, ſi grauius quid acciderit, abs te rationem repoſcent: qui, ſi per te licet, perendino die cum proximis hibernis coniuncti, communem cum reliquis belli caſum ſuſtineant.* nec reiecti, & relegati longe ab ceteris, aut ferro, aut fame, intereant, Conſurgitur ex concilio: comprehendunt utrumque, & orant, ne ſua diſſenſione, & pertinacia rem in ſummum periculum deducant: facilem eſſe rem, ſeu maneant, ſeu proficiſcantur, ſi modo vnum omnes ſentiãt, ac probent: contra in diſſenſione nullam ſe ſalutem perſpicere. Res diſputatione ad mediam noctem perducitur.* tandem dat Cotta permotus manus: ſuperat ſententia Sabini: pronunciatur, prima luce ituros: conſumitur uigiliis reliqua pars noctis, cum ſua quiſq. miles circumſpiceret, quid ſecum portare poſſet, quid ex inſtrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec ſine periculo maneatur, & languore militum, & vigilus periculum augeatur. prima luce ſic ex caſtris proficiſcuntur, vt, quibus eſſet perſuaſum, non ab hoſte,* ſed ab homine amiciſſimo*

Ambiorige conſilium datum, longiſsimo agmine, magnisque impedimentis. At hoſtes, poſtea quam ex nocturno fremitu, vigiliisque de profectione eorum ſenſerunt, collocatis inſidijs, bipartito in ſiluis, opportuno, atque occulto loco, a millibus paſſuum circiter II. Romanorum aduentum exſpectabant; &, cum ſe maior pars agminis in magnam conuallem demiſiſſet, ex vtraque parte eius vallis ſubito ſeſe oſtenderunt; nouiſſimosque premere, & primos prohibere adſcenſu, atque iniquiſſimo noſtris loco prælium committere cœperunt. tum demum Titurius, vti qui nihil ante * prouidiſſet, trepidare, & concurſare, cohortesque diſponere: hæc tamen ipſa timide, atque ut eum omnia deficere viderentur: quod plerunque ijs accidere conſueuit, qui in ipſo ngotio conſilium capere coguntur. at Cotta, qui cogitaſſet, hæc poſſe in itinere accidere, atque ob eam cauſſam profectionis auctor non fuiſſet, nulla in re communi ſaluti deerat; & appellandis, cohortandiſque militibus; imperatoris; &, in pugna, militis officia præſtabat, cumque propter longitudinem agminis* minus facile per ſe omnia obire, &, quid quoquo loco faciendum eſſet, prouidere poſſent, iuſſerunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem conſiſterent: quod conſilium, etſi in eiuſmodi caſu reprehendendum non eſt, tamen incommode accidit: nam & noſtris militibus ſpem minuit, & hoſtes ad pugnandum alacriores effecit; quod non ſine ſummo timore, & deſperatione id factum videbatur. præterea accidit, quod fieri neceſſe erat, ut vulgo milites ab ſignis diſcederent; quæque quiſque eorum cariſſima*

habe-

*haberet, ab impedimentis petere, atque arripere properaret, *et clamore, ac fletu omnia complerentur. At barbaris conſilium non defuit. nam duces eorum tota acie pronunciari iuſſerunt, ne quis ab loco diſcederet: illorum eſſe prædam, atque illis reſeruari, quæcumque Romani reliquiſſent: proinde omnia in uictoria poſita *exiſtimarent. erant & uirtute, & numero pugnandi pares noſtri: tametſi a duce, et a fortuna deſerebantur, tamen omnem ſpem ſalutis in uirtute ponebant; &, quoties quæque cohors* procurrerat, ab ea parte magnus hoſtium numerus cadebat. quare animaduerſa, Ambiorix pronunciari iubet, ut procul tela conijciāt, neu propius accedant: &, quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: leuitate armorum. & quotidiana exercitatione, nihil ijs noceri poſſe: rurſus ſe ad ſigna recipientes inſequantur, quo præcepto ab ijs diligentiſſime obſeruato, cum quæpiam cohors ex orbe exceſſerat, atque impetum fecerat, hoſtes uelociſſime refugiebant. * interim ea parte nudari neceſſe erat, & ab latere aperto tela recipi. rurſus, cum in eum locum, unde erant egreſſi, reuerti cœperant, & ab ijs, qui ceſſerant, & ab ijs, qui proximi ſteterant, circumueniebantur: ſin autem locum tenere vellent, neque uirtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine coniecta tela a* confertis uitari poterant. tamen, tam multis in commodis conflictati, multis vulneribus acceptis, reſiſtebant; &, magna parte diei conſumpta, cum a prima luce ad horam* IIX. *pugnaretur, nihil, quod ipſis eſſet indignum, committebant. tum T. Baluentio, qui ſuperiore an-*

*no primum pilum duxerat, viro forti, & magnæ au-ctoritatis, vtrumque femur tragula tranſiicitur. Q. Lucanius, eiuſdem ordinis fortiſſime pugnans, dum circumuento filio ſubuenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes, ordinesque adhortans in aduerſum os funda vulneratur. his rebus permotus Q. Titurius, cum procul Ambiorigem ſuos cohortantem conſpexiſſet, interpretem ſuum, Cn. Pompeum, ad eum mittit, rogatum, vt ſibi, militibuſque parcat ille appellatus, reſpondit: velit ſecum colloqui, licere; ſperare, a multitudine impetrari poſſe, quod ad militum ſalutem pertineat; ipſi vero nihil nocitum iri; inq. * eam rem ſe, ſuamque fidem interponere. ille cum Cotta ſaucio communicat, ſi videatur, pugna vt excedant, & cum Ambiorige vna colloquantur:* ſperare ſe ab eo ſuam, ac militum ſalutem impetrari poſſe. Cotta, ſe ad* armatum hoſtem iturum, negat, atque in eo perſeuerat Sabinus, quos in præſentia tribunos mil. circum ſe habebat, & primorum ordinum centuriones, ſe ſequi iubet: &, cum proprius Ambiorigem acceſſiſſet, iuſſus arma abiicere, * imperata faciat: ſuisque, vt idem faciant, imperat. interim, dum de condicionibus inter ſe agunt; longiorq. conſulto ab Ambiorige inſtituitur ſermo, paullatim circumuentus interficitur. tum uero, ſuo more, victoriam conclamant, atque vlulatum tollunt; impetuque in noſtros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum. reliqui ſe in caſtra recipiunt, vnde erant egreſſi. ex quibus L. Petroſidius aquilifer, cum magna multitudine hoſtium premeretur, aquilam intra vallum proiecit ipſe*

pro

pro caſtris fortiſſime pugnans occiditur. * alij ægre ad noctem oppugnationem ſuſtinent: noctu ad unum omnes, deſperata ſalute, ſeipſi interficiunt. pauci * ex prælio elapſi incertis itineribus per ſiluas ad T. Labienũ legatum in hiberna perueniunt; atque eum de rebus geſtis certiorem faciunt. Hac uictoria ſublatus Ambiorix, ſtatim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius * regno finitimi, proficiſcitur: neque diem, neque noctem intermittit; peditatumque ſe ſubſequi iubet. re demonſtrata, Aduaticiſque concitatis, poſtero die in Neruios peruenit, hortaturque, ne ſui in perpetuum liberandi, atque ulciſcendi Romanos, pro iis, quas acceperint, iniuriis, occaſionem dimittant. interfectos eſſe legatos duos, magnamque partem exercitus interiſſe, demonſtrat; nihil eſſe negotij, ſubito oppreſſam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici; * ſe ad eam rem profitetur adiutorem. facile hac oratione Neruijs perſuadet. itaque, confeſtim dimiſſis nunciis ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumoſios, Gordunos, qui omnes ſub eorum imperio ſunt, quam maximas manus poſſunt cogunt; & de improuiſo ad Ciceronis hiberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. * Huic quoque accidit, quod fuit neceſſe, ut nonnulli milites, qui, lignationis, munitioniſque cauſſa, in ſiluas diſceſſiſſent, repetino equitum aduentu interciperentur. his circumuentis, magna manu Eburones, Aduatici, Neruij, atque horum omnium ſocii, & clientes legionem oppugnare incipiunt. noſtri celeriter ad arma concurrunt; uallum conſcendunt. ægre is dies ſuſtentatur, quod omnem ſpem hoſtes in

celeritate ponebant, atque hanc adepti victoriam in perpetuum ſe fore victores confidebant. Mittuntur ad Cæſarem confeſtim a Cicerone litteræ, magnis propoſitis præmijs, ſi pertuliſſent. obſeſſis omnibus uijs miſſi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam munitionis cauſſa comportauerant, turres CXX excitantur incredibili celeritate: quæ deeſſe operi uidebantur, perficiuntur. hoſtes poſtero die, multo maioribus copijs coactis, caſtra oppugnant, foſſam complent. a noſtris eadem ratione, qua pridie, reſiſtitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non ægris, non vulneratis, facultas quietis datur. quæcumque ad proximi diei oppugnationem opus ſunt, noctu comparantur. multæ præuſtæ ſudes, magnus muralium pilorum numerus inſtituitur: turres contabulantur; pinnæ, loricæque ex cratibus attexuntur. ipſe Cicero, cum tenuiſſima valetudine eſſet, ne nocturnum quidem ſibi tempus ad quietem relinquebat; vt vltro militum concurſu, ac uocibus, ſibi parcere cogeretur. Tunc duces, principesque Neruiorum, qui aliquem ſermonis aditum, cauſſamque amicitiæ cum Cicerone habebant, colloqui ſeſe velle dicunt. facta poteſtate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem eſſe in armis Galliam: Germanos Rhenum tranſiſſe: Cæſaris, reliquorumque, hiberna, oppugnari. addunt etiam, de Sabini morte: Ambiorigem oſtentant, fidei faciundæ cauſſa;* errare eos dicunt, ſi quidquam ab ijs præſidij ſperent, qui ſuis rebus diffidant; ſeſe* tamen ſcire hoc eſſe in Ciceronem populumq. R. animo, vt nihil*

nisi

*uiſi hiberna, recuſent, atque huic inueteraſcere conſuetudinem nolint: licere illis incolumibus per ſe ex hibernis diſcedere, &, in quaſcumqne partes velint, ſine metu proficiſci. Cicero ad hæc, vnum modo reſpondit: non eſſe conſuetudinem populi R. * vllam accipere ab hoſte armato condicionem: ſi ab armis diſcedere velint, ſe adiutore vtantur, legatosq. ad Cæſarem mittant: ſperare ſe, pro eius iuſtitia, quæ petierint, impetraturos. ab hac ſpe repulſi Neruij uallo pedum* XI, *& foſſa pedum* XV. *hiberna cingunt. hæc ſuperiorum annorum conſuetudine a noſtris conuenerant; &, quoſdam de exercitu nacti captiones, ab his docebantur. ſed nulla his ferramentorum copia, quæ * eſſet ad hunc vſum idonea: gladijs ceſpites circumcidere, manibus, * ſagulisq terram exhaurire, cogebantur. qua quidem ex re hominũ multitudo cognoſci potuit. nam minus horis* III. * *decem millium paſſuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquiſq. diebus turres ad altitudinem ualli, falces, teſtudinesque, quas ijdem captiui docuerant, parare, ac facere, cæperunt. ſeptimo oppugnationis die, maximo coorto uento, feruentes fuſili ex argilla glãdes, fundis, & feruefacta iacula in caſas, quæ more Gallico ſtramẽtis erant tectæ, * iacere cæperunt. hæ celeriter ignẽ comprehenderunt, &, venti magnitudine, in omne caſtrorum locum diſtulerunt. hoſtes, maximo clamore * inſecuti, quaſi parta iam, atq. explorata victoria, turres, teſtudinesq. agere, & ſcalis uallum adſcendere, cæperunt. at tanta militum virtus, atque ea præſentia animi fuit, ut, cum vndique * flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur, ſuaque*

omnia

omnia impedimenta, atque omnes fortunas, conflagrare intelligerent, non modo demigrandi cauſſa de uallo decederet nemo, ſed pœnæ ne reſpiceret quidem quiſquam; ac tum omnes accerrime, fortiſſimeque pugnarent. hic dies noſtris longe grauiſſimus fuit, ſed tamen hunc habuit euentum, ut eo die maximus numerus hoſtium uulneraretur, atque interficeretur; ut ſe ſub ipſo uallo conſtipauerant, receſſumque primis ultimi non dabant. Paullum quidem intermiſſa flamma, & quodam loco turri adacta, & contingente uallum, III. cohortis centuriones, ex eo, quo ſtabant, loco receſſerunt, ſuosque omnes remouerunt; nutu, uocibuſque hoſtes, ſi introire uellent, uocare cœperunt: quorum progredi auſus eſt nemo tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati, turriſque ſuccenſa eſt. erant in ea legione fortiſſimi uiri centuriones, qui iam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulſio, & L. Varenus. ij perpetuas controuerſias inter ſe habebant, *uter alteri anteferretur, omnibusque* annis de loco ſummis ſimultatibus contendebant. ex ijs Pulſio cum accerrime ad munitiones pugnaretur, Quid dubitas, inquit, Varene? * aut quem locum probandæ uirtutis tuæ exſpectas? hic dies hic dies de noſtris controuerſiis* iudicabit. Hæc *cum dixiſſet, procedit * extra munitiones; &, quæ pars hoſtium confertiſſima uiſa eſt, in eam erumpit. ne Varenus quidem tum uallo ſeſe continet, ſed, omnium ueritus exiſtimationem, ſubſequitur, mediocri ſpatio relicto. Pulſio pilum in hoſtes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem tranſiicit; * quo percuſſo, & exanimato, hunc ſcutis pro tegunt hoſtes,*

&

& in illum vniuerſi tela conijciunt; neque dant, egrediendi facultatem. transfigitur ſcutum Pulſioni, & uerutum in balteo defigitur. auertit hic caſus uaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumque hoſtes circumſiſtunt. ſuccurrit inimicus illi Varenus, & laboranti ſubuenit.* ad hunc ſe confeſtim a Pulſione omnis multitudo conuertit. illum veruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio cominus rem gerit, atq. vno interfecto reliquos paulum propellit. dum cupidus inſtat, in locum inferiorem deiectus concidit. huic rurſus circumuento fert ſubſidium Pulſio, atque ambo incolumes, compluribus interfectis, ſumma cum laude ſeſe intra munitiones recipiunt. ſic fortuna in contentione & certamen *vtrunque verſauit, vt alter alteri inimicus auxilio, ſalutique eſſet; neque dijudicari poſſet, vter vtri virtute anteferendus videretur. quanto erat in dies grauior, atque aſperior oppugnatio, & maxime, quod magna parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defenſorum peruenerat, tanto crebriores litteræ, nuncijque ad Cæſarem mittabantur: quorum pars deprehenſa in conſpectu noſtrorum militum cum cruciatu necabatur. erat * vnus intus Neruius, nomine Vertico, loco natus honeſto; qui a prima obſidione ad Ciceronem profugerat, ſuamque ei fidem præſtiterat. * hic ſeruo ſpe libertatis, magniſque perſuadet præmijs, vt literas ad Cæſarem deferat. has ille in iaculo illigatas affert; & Gallus inter Gallos ſine vlla ſuſpicione verſatus, ad Cæſarem peruenit. ab eo de periculo Ciceronis,* legioniſque cognoſcit. Cæſar, acceptis litteris circiter*

hora

hora XI *diei ſtatim nuncium in Bellouacos ad M Craſ ſum quæſtorem mittit, cuius hiberna aberant ab eo millia paſſuum* XXV*: iubet media nocte legionem proficiſci, celeriterque ad ſe uenire. exiit cum nuncio Craſſus. alterum ad C. Fabium legatum mittit ut in Atrebatium fines legionem adducat, * qua ſibi iter faciendum ſciebat. ſcribit* Labieno, ſi reip. commodo facere poſſet, cum legione ad fines Neruiorum ueniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat expectandam, equites circiter* CD. *ex proximis* hibernis cogit. hora circiter* III. *ab antecurſoribus de Craſſi aduentu certior eſt factus. eo die millia* paſſuum* XX. *progreditur. Craſſum Samarobrinæ præficit, legionemque ei attribuit; quod ibi impedimenta exercitus, obſides ciuitatum, literas publicas, frumentumque omne, quod eo, tolerandæ hiemis cauſſa, deuexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus in itinere, cum legione occurrit. Labienus, interitu Sabini, & cæde cohortum cognita, cũ omnes ad eum Treuirorum copiæ ueniſſent, ueritus, ſi ex hibernis fugæ ſimilem profectionem feciſſet, ut hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet, pr eſertim quos recenti uictoria efferri, ſciret, * litteras Cæſari remittit, quanto cum periculo legionem* ex hibernis educturus eſſet: rem geſtam in Eburonibus perſcribit: docet, omnes peditatus, equitatusque copias Treuirorum* III. *millia paſſuum longe ab ſuis caſtris conſediſſe. Cæſar, conſilio eius probato, etſi, opinione* III. *legionum deiectus, ad* II. *redierat, tamen unum communis ſalutis auxilium in celeritate ponebat: uenit magnis itineribus*

bus in Neruiorum fines: ibi ex captiuis cognoſcit, quæ apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res ſit. tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmijs perſuadet, uti ad Ciceronem epiſtolam deferat. hanc Græcis conſcriptam literis mittit; ne, intercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur; ſi adire nō poßit, monet, ut tragulam cum epiſtola ad amentum deligata intra munitiones * caſtrorum abijciat, in litteris ſcribit, ſe cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur, vt priſtinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat præceptum tragulam mittit. hæc caſu ad turrim adhæſit, neque ab noſtris biduo animaduerſa. tertio die a quodam milite conſpicitur; dempta ad Ciceronem defertur. ille perlectam in conuentu militum recitat; maximaque omnes lætitia affi-cit. tum fumi incendiorum procul videbantur. quæ res omnem dubitationem aduentus legionem expulit. Galli, re cognita per exploratores, obſidionem relinquunt, ad Cæſarem omnibus copijs contendunt. ea erāt armatorum circiter millia LX. Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem ſupra demonſtrauimus, * repetit, qui literas ad Cæſarem deferat: hunc admonet, iter caute, diligenterque faciat; præſcribit in litteris, hoſtes ab ſe diſceſſiſſe, omnemque ad eum multitudinem conuertiſſe. quibus litteris circiter media nocte, Cæſar allatis, ſuos facit certiores: eosque ad dimicandum animo confirmat. poſtero die luce prima mouet caſtra; & circiter millia paſſuum IV. progreſſus trans uallem magnam, & riuum, hoſtium multitudinem conſpicatur. erat magni periculi

culi res, cum * *tantis copijs iniquo loco dimicare* * *tamen, quoniam liberatum obſidione Ciceronem ſciebat, ęquo animo remittendum de cleritate exiſtimabat conſedit, &, quam æquiſsimo loco poteſt, caſtra communit: atque hæc, etſi erant exigua, per ſe uix hominum millium* VII. *pręſertim nullis cum impedimentis, tamen anguſtijs uiarum quam maxime poteſt, contrahit, eo conſilio, ut in ſummam contemptionem hoſtibus veniat. interim ſpeculatoribus in omnes partes dimiſsis, explorat, quo commodiſsime itinere uallem tranſire poſſet. eo die paruulis equeſtribus pręlijs ad aquam factis, utrique ſeſe ſuo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quę nondum conuenerant, expectabant; Cęſar, ſi forte timoris ſimulatione hoſtes in ſuum locum elicere poſſet, citra vallem, ut, pro caſtris prelio contendere; ſi id efficere non poſſet, vt, exploratis itineribus, minore cum periculo uallem, riuumque tranſiret. prima luce hoſtium equitatus ad caſtra accedit, prœliumque cum noſtris equitibus committit. Cęſar conſulto, equites cedere, ſeque in caſtra* **recipere, iubet; ſimul, ex omnibus partibus caſtra altiore vallo muniri, portasque obſtrui, atque in ijs adminiſtrandis rebus quam maxime concurſari, & cum ſimulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus hoſtes inuitati, copias tranſducunt, aciemque iniquo loco conſtituunt: noſtris uero etiam de uallo deductis propius accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus partibus conijciunt; præconibusque circummiſſis, pronunciari iubent, ſeu quis Gallus, ſeu Romanus velit ante horam* III. *ad ſe tranſire, ſine periculo licere;*

poſt

poſt id tempus non fore poteſtatem. ac ſic noſtros contempſerunt, vt, obſtructis in ſpeciem portis ſingulis ordinibus ceſpitum, * quod ea non poſſe introrumpere vibebantur,* alij uallum manu ſcindere, alij foſſas cõplere, inciperent. tunc Cæſar, omnibus portis eruptione facta, equitatuque emiſſo, celeriter hoſtes dat in fugam, ſic, vt omnino pugnandi cauſſa reſiſteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exſuit.* longius proſequi ueritus, quod ſiluę, paludesque intercedebant: neque etiam paruulo detrimento illum locum relinqui uidebat: omnibus ſuis incolumibus copijs, eodem die ad Ciceronem peruenit. inſtitutas turres, teſtudines, munitionesque hoſtium admiratur: legione producta, cognoſcit, non decimum quemque eſſe relictum militum ſine vulnere. ex his omnibus iudicat rebus, quanto cum periculo, & quanta cum uirtute, ſint res adminiſtratæ, Ciceronem pro eius merito, legionemque collaudat: centuriones ſigillatim, tribunosque mil. appellat: quorum egregiam fuiſſe virtutem, teſtimonio Ciceronis cognouerat: de caſu Sabini, & Cottæ certius ex captiuis cognoſcit: poſtero die, concione habita, rem geſtam proponit: milites conſolatur, & confirmat: quod detrimentum culpa, & temeritate legati ſit acceptum, hoc æquiore animo ferendum docet; quod, beneficio deorum immortalium & virtute eorum expiato incommodo, neq. hoſtibus* diutina lætitia, neque ipſis longior doloa relinquebatur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de uictoria Cæſaris fama præfertur, ut, cũ ab hibernis Ciceronis millia paſſuum L abeſſet, eoque

poſt horam IX. *diei Cæſar perueniſſet, ante mediam noctem ad portas caſtrorum clamor ortretur; quo clamore ſignificatio uictoriæ gratulatioq. ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Induciomarus, qui poſtero die caſtra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasq. omnes in Treuiros reducit.* * *Cæſar Fabium cum legione in ſua remittit hiberna: ipſe cum* III. *legionibus circum Samarobrinam trinis hibernis hiemare conſtituit; &, quod tanti motus Galliæ, extiterant, totam hiemem ipſe ad exercitum manere decreuit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliæ ciuitates de bello conſultabant, nuncios, legationesq. in omnes partes dimittebant; &, quid reliqui conſilij caperent, atque, unde initium belli fieret, explorabant, nocturnaq.* * *in locis deſertis concilia habebant: neq. vllum totius hiemis tempus interceßit ſine ſolicitudine Cæſaris, quin aliquem de concilijs, & motu Gallorum, nuncium acciperet. in his ab L. Roſcio legato, quem legioni* XIII. *præfecerat, certior eſt factus, magnas Gallorum copias earum ciuitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi ſui cauſſa, conueniſſe: neque longius millia paſſuum* IIX. *ab hibernis ſuis abfuiſſe; ſed, nuncio allato de uictoria Cæſaris, diſceſſiſſe, adeo ut fugæ ſimilis diſceſſus uideretur. At Cæſar, principibus cuiuſque ciuitatis ad ſe uocatis,* * *alias territando, cum ſe ſcire, quæ fierent, denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit; tamen Senones, quæ eſt ciuitas in primis firma, & magnę inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Cæſar apud eos regem conſtituerat, cuius frater*

Mori-

Moritaſgus, aduentu in Galliam Cæſaris, cuiuſque maiores regnum obtinuerant, interficere publico conſilio conati, cum ille præſenſiſſet, ac profugiſſet, vſque ad fines inſecuti, regno, domoq. expulerunt, & , mißis ad Cæſarem ſatisfaciũdi cauſſa legatis cum is omnem ſe ſenatum uenire iuſſiſſet, dicto audientes non fuerunt. tantum apud homines barbaros ualuit, eſſe repertos aliquos principes belli inferendi, tantumq. omnium uoluntatis commutationem attulit; ut præter Aeduos, & Rhemos, quos præcipuo ſemper honore Cæſar habuit, alteros pro vetere, ac perpetua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officijs, nulla fere fuerit ciuitas non ſuſpecta nobis, idq. adeo haud ſcio, mirandum ne ſit, cum compluribus alijs de cauſsis, tum maxime, quod, qui uirtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum ſe eius opinionis deperdiſſe,* ut populi R. imperia perferrent, grauißime dolebant. Treuiri uero, atque Induciomarus totius hiemis nullum tempus intermiſerunt, quin trans Rhenum legatos mitterẽt; ciuitates ſollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus noſtri interfecta, multo minorem ſupereſſe dicerent partem. neque tamen ulli ciuitati Germanorum perſuaderi potuit, ut Rhenũ tranſiret, cum ſe his expertos dicerent, Arioviſti bello, & Tenchtherorum tranſitu: non eſſe fortunam amplius tentaturos. Hac ſpe lapſus Induciomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exſules, damnatoſq: Gallia magnis præmijs ad ſe allicere cœpit; ac tantam ſibi iam ijs rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, ut undique*

*ad eum legationes concurrerent; gratiam, atq. amicitiam publice, priuatimq. peterent. vbi intellexit, vltro ad ſe ueniri: altera ex parte Senones, Carnuteſq. conſcientia facinoris inſtigari; altera Neruios, Aduaticoſq. bellum Romanis parare: neque ſibi uoluntariorum copias defore, ſi ex finibus ſuis progredi cepiſſet; armatum concilium indicit. hoc more Gallorum eſt * initium belli, quo, lege communi, omnes puberes * armati conuenire coguntur; &, qui ex his * nouiſſimus venit, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum ſuum, quem ſupra demonſtrauimus, Cæſaris ſecutum fidem, ab eo non diſceßiſſe, hoſtem iudicandum curat; bonaque eius publicat. his rebus confectis, in concilio pronunciat, accerſitum ſe a Senonibus, & Carnutibus, aliiſq. compluribus Galliæ ciuitatibus: huc iter facturũ per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum; ac prius, quam id faciat, caſtra Labieni oppugnaturum: * quæq. fieri uelit, præcipit. Labienus, cum & loci natura, & manu munitiſſimis caſtris ſeſe contineret, de ſuo, ac legionis periculo nihil timebat; * ſed, ne quam occaſione rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. itaq. a Cingetorige, atq. eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ciuitates, equiteſq. undique conuocat. iis certam diem* conueniendi dicit: interim prope quotidie cũ omni equitatu Induciomarus ſub caſtris eius vagabatur, alias ut ſitum caſtrorũ cognoſceret, alias colloquendi, aut territandi cauſſa. equites plerumque*

omnes

omnes tela intra uallum conijciebāt. Labienus ſuos intra munitiones continebat: timoriſq. opinionem, quibuſcum.q. poterat rebus, augebat. cum maiore in dies contēptione Induciomarus ad caſtra accederet, nocte una intromiſsis equitib. omnium finitimarum ciuitatum, quos accerſendos curauerat, tanta diligentia omnes ſuos cuſtodijs intra caſtra continuit, ut nulla ratione ea res enūciari, aut ad Treuiros perferri poſſet. * Interim ex conſuetudine quotidiana Induciomarus ad caſtra accedit; atq. ibi magnā partem diei conſumit; equites tela conijciunt, & magna contumelia verborū noſtros ad pugnam euocant. nullo a noſtris dato reſponſo, vbi viſum eſt, ſub ueſperum, diſperſi, ac diſſipati, diſcedunt. ſubito Labienus duab. portis omnem equitatum emittit; præcipit, atque interdicit, perterritis hoſtibus, atq. in fugam coniectis, quod fore, ſicut accidit, videbat, omnes vnum peterent Induciomarum, neu quis quemquā prius vulneraret, quam illū interfectum uideret, quod, mora reliquorū, illum, ſpatiū nactū, effugere nolebat. magna proponit ijs, qui occiderint, præmia: ſummittit cohortes equitibus ſubſidio. comprobat hominis conſilium fortuna; &, cum unum omnes peterent, in ipſo fluminis vado deprehenſus Induciomarus interficitur; caputq. eius refertur in caſtra. redeuntes equites, quos poſſunt, conſectantur, atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum, & Neruiorum, quæ conuenerant, copiæ diſcedunt; paulloq. habuit poſt id factum Cæſar quietiorem Galliam.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER VI.

MVLTIS *de cauſsis Cæſar maiorem Galliæ motũ exſpectans, per M. Silanum, C. Antiſtium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere inſtituit; ſimul ab Cn. Pompeio proconſule petit, quoniã iſe ad urbem cũ imperio reip. cauſſa maneret, quos ex ciſalpina Gallia conſulis ſacramento rogauiſſet, ad ſigna conuenire, & ad ſe proficiſci iuberet: magni intereſſe etiam in reliquum tempus, ad opinionem Gallię, exiſtimans, tantas videri Italiæ facultates, vt, ſi quid eſſet in bello detrimẽti acceptũ,* modo id breui tẽpore ſarciri, ſed etiã maiorib. adaugeri copijs poſſet. quod cum Pompeius & reip. & amicitiæ tribuiſſet; celeriter confecto per ſuos delectu, III. ante exactã hiemẽ & conſtitutis, & adductis legionibus, duplicatoq. earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiſerat, & celeritate, & copijs docuit, quid populi R. diſciplina, atq. opes poſſent. Interfecto Induciomaro, vt docuimus, ad eius propinquos a Treuiris imperium defertur. illi, finitimos, atq. Germanos ſollicitare, & pecuniã polliceri, non deſiſtũt. cũ ab proximis impetrare nõ poſſent, vlteriores tentãt:* inuentis non nullis ciuitatib. iureiurando inter ſe confirmant;* obſidibuſque de pecunia cauent. Am-*

bio-

biorigem ſibi ſocietate, & fœdere, adiungunt. Quibus rebus cognitis, Cæſar, cum undique bellum parari uideret, Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis ciſrhenanis omnibus Germanis, eſſe in armis, Senones ad imperatum non uenire, & cum Carnutibus, finitimiſque ciuitatibus conſilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus ſollicitari; maturius ſibi de bello cogitandum putauit. itaque, nondum hieme confecta, proximis IV *legionibus coactis, de improuiſo in fines Neruiorum contendit; &, prius, quam illi aut conuenire, aut profugere poſſent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atque ea præda militibus conceſſa, uaſtatiſque agris, in deditionem uenire, atque obſides ſibi dare coegit. eo celeriter confecto negotio, rurſus legiones in hiberna reduxit. concilio Galliæ primo uere, ut inſtituerat, indicto, cum reliqui, præter Senones, Carnutes, Treuiroſque, veniſſent, initium belli, ac defectionis hoc eſſe arbitratus, vt omnia poſtponere uideretur, *concilium in Lutetiam Pariſiorum transfert. confines erant hi Senonibus, ciuitatemque patrum memoriam coniunxerant, ſed ab hoc conſilio abfuiſſe exiſtimabantur. Hac re pro ſuggeſtu pronunciata, eodem die cum legionibus in Senones proficiſcitur, magniſque itineribus eo peruenit. cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius conſilij fuerat, iubet in opida multitudinem conuenire: conantibus, prius quã id effici poſſet, adeſſe Romanos nunciatur: neceſſario ſententia deſiſtunt, legatoſque, deprecandi cauſſa, ad Cæſarem mittunt: adeunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide ciuitas, libenter Cæſar, petentibus*

Aeduis, dat veniam: excuſationemque accipit: quod æſtiuum tempus inſtantis belli, non quæſtionis eſſe arbitrabatur. Obſidibus impetratis C. hos Aeduis cuſtodiendos tradit. eodē Carnutes legatos obſideſq. mittunt, vſi deprecatoribus Rhemis, quorū erāt in clientela: eadem ferunt reſponſa. peragit concilium Cæſar, equiteſque imperat ciuitatibus. hac parte Galliæ pacata, totus & mente, & animo in bellum Treuirorum, & Ambiorigis inſiſtit: Cauarinum cum equitatu Senonum ſecum proficiſci iubet, ne quis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod metuerat, odio ciuitatis motus exſiſtat. his rebus conſtitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem * prælio non eſſe concertaturum, reliqua eius conſilia animo circumſpiciebat. erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, ſiluiſque muniti: qui uni ex Gallia, de pace, ad Cæſarem legatos numquam miſerant. cum ijs eſſe hoſpitium Ambiorigi ſciebat: item per Treuiros * ueniſſe Germanos in amicitiam cognouerat. hæc prius illi detrahenda auxilia exiſtimabat, quam ipſum bello laceſſendum; ne, deſperata ſalute, aut ſe * in Menapios abderet, aut cum tranſrhenanis congredi cogeretur. hoc inito conſilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treuiros mittit, duaſque legiones ad eum proficiſci iubet: ipſe cum legionibus expeditis v. in Menapios proficiſcitur. illi, nulla coacta manu, loci præſidio freti, in ſiluas, paludeſque confugiunt; ſuaque eodem conferunt. Cæſar, partitis copijs cum C. Fabio legato, & M. Craſſo quæſtore, celeriterque effectis pontibus, adijt * tripartito ædificia, uicoſque incendit; ma-*

gno pecoris, atque hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapij, legatos ad eum, pacis petendæ cauſſa, mittunt. ille, obſidibus acceptis, hoſtium ſe habiturum numero confirmat, ſi aut Ambiorigem, aut eius legatos, finibus ſuis recepiſſet. his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, cuſtodis loco, in Menapijs relinquit; ipſe in Treuiros proficiſcitur. Dum hæc a Cæſare geruntur, Treuiri, magnis coactis peditatus, equitatuſque copijs, Labienum cum una legione, quæ in eorum finibus hiemauerat, adoriri parabant. iamque ab eo non longius bidui uia aberant, cum duas ueniſſe legiones miſſu Cæſaris cognoſcunt. poſitis caſtris a millibus paſſuum* XV*, auxilia Germanorum exſpectare conſtituunt. Labienus, hoſtiũ cognito conſilio, ſperans temeritate eorum fore aliquã dimicandi facultatem,* V.*cohortium* præſidio impedimentis relicto cum* XXV. *cohortibus, magnoque equitatu, contra hoſtem proficiſcitur; &,* ∞. *paſſuum intermiſſo ſpatio, caſtra communit. Erat inter Labienum atque hoſtem, difficili tranſitu flumen, ripiſque præruptis. hoc neque ipſe tranſire habebat in animo, neque hoſtes tranſituros exiſtimabat. augebatur auxiliorum quotidie ſpes.* loquitur in concilio palam; quoniam Germani appropinquare dicuntur, ſeſe ſuas exercituſque fortunas in dubium non deuocaturum, & poſtero die prima luce caſtra moturum celeriter hæc ad hoſtes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogebat. Labienus, noctu tribunis mil. primiſq. ordinibus conuocatis, quid ſui conſilij ſit, proponit; & quo facilius*

*hoſtibus timoris det ſuſpicionem, maiore ſtrepitu, & tumultu, quam populi R. fert conſuetudo, caſtra moueri iubet. his rebus fugæ ſimilem * profectionem efficit. hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate caſtrorum ad hoſtes deferuntur. uix agmen nouiſſimum extra munitiones proceſſerat; cum Galli, cohortati inter ſe, ne ſperatam prædam ex manibus dimitterent, longum eſſe, perterritis Romanis, Germanorum auxilium exſpectare; neque ſuam pati dignitatem, vt tantis copijs tam exiguam manum, præſertim fugientem, atque impeditam, adoriri non audeant; flumen tranſire, & iniquo loco prælium committere, non dubitant. quæ fore ſuſpicatus Labienus, vt omnes citra flumen eliceret, eadem vſus ſimulatione itineris, placide progrediebatur. tum, præmiſſi paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam petiſtis, facultatem: * hoſtem impedito, atque iniquo loco tenetis: præſtate eandem nobis ducibus uirtutem, quam ſæpenumero imperatori præſtitiſtis, eum adeſſe, & hæc corã cernere, exiſtimate. ſimul, ſigna ad hoſtem conuerti, aciemq. dirigi iubet: & paucis turmis præſidio ad impedimenta dimiſſis, reliquos equites ad latera diſponit. celeriter noſtri, clamore ſublato, * pila in hoſtes iaciunt. illi, vbi præter ſpem, quos fugere credebant, infeſtis ſignis, ad ſe ire uiderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concurſu in fugam coniecti, proximas ſiluas petiuerunt: * quos Labienus equitatu conſectatus, magno numero interfecto, cõpluribus captis, paucis poſt diebus ciuitatem recipit. nam Germani, qui auxilio*

ue-

veniebant,percepta Treuirorum fuga,ſeſe domum con
tulerunt. cum ijs propinqui Induciomari, qui defe-
ctionis auctores fuerant, comitati eos ex ciuitate ex-
ceſſere. Cingetorigi,quem ab initio permanſiſſe in offi-
tio demonſtrauimus, principatus,atque imperium eſt
traditum. Cæſar, poſtquam ex Menapijs in Treuiros
venit, duabus de cauſſis Rhenum trans ire conſtituit.
quarum erat altera, quod auxilia contra ſe Treuiris
miſerant; altera,ne Ambiorix receptum ad eos habe-
ret. his conſtitutis rebus, paullum ſupra eum locum,
quo antea exercitum tranſduxerat, facere pontem in-
ſtituit. nota atque inſtituta ratione, magno militum
ſtudio paucis diebus opus * efficitur. firmo in Treuiris
præſidio ad põtem relicto,ne quis ab ijs ſubito motus
oriretur, reliquas copias, equitatumque tranſducit.
Vbij, qui ante obſides dederant, atque in deditionem
uenerant, purgandi ſui cauſſa ad eum legatos mittũt:
qui doceant, neque ex ſua ciuitate auxilia in Treuiros
miſſa,neque ab ſe fidem læſam; petunt,atque orant, ut
ſibi parcat, ne,communi odio Germanorum, innocen-
tes pro nocentibus pęnas pẽdant. ſi amplius obſidum
vellet,dare pollicentur. cognita Cæſar cauſſa, reperit,
ab Sueuis auxilia miſſa eſſe; * Vbiorum ſatisfactionẽ
accepit:aditus, viaſque in Sueuos perquirit. Interim,
paucis poſt diebus, fit ab Vbijs certior, Sueuos omnes
in unum locum copias cogere; atque ijs nationibus,
quæ ſub eorum ſunt imperio, denunciare, ut auxilia,
peditatus, equitatuſque mittant. his cognitis rebus,
rem frumentariam prouidet, caſtris idoneum locum
deligit. Vbijs imperat, vt pecora deducant; ſuaque
omnia

omnia ex agris in opida conferant; ſperans, barbaros atq. imperitos homines, inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi condicionem poſſe deduci. mandat, vt crebros exploratores in Sueuos mittant, quæq. apud eos gerantur, cognoſcant. illi imperata faciunt; &.* paucis diebus intermiſſis, referũt, Sueuos omnes, poſteaquam certiores nuncij de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus ſuis, ſociorũq. copijs, quas coegiſſent, penitus ad extremos fines ſeſe recepiſſe: ſiluam eſſe ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis, ac longe introrſus pertinere, & pro natiuo muro obiectam, Cheruſcos a Sueuis, Sueuoſque a Cheruſcis, iniurijs, incurſionibuſque prohibere: ad eius initium ſiluæ Sueuos aduentum Romanorum exſpectare conſtituiſſe. Quoniam ad hunc locum per ventum eſt, non alienum eſſe uidetur de Galliæ, Germaniæq. moribus, & quo differant eæ nationes inter ſeſe, proponere. IN GALLIA non ſolũ in omnibus* ciuitatibus, atq. pagis, partibuſq. ſed pæne etiam in ſingulis domibus factiones ſunt; * earumq. factionum ſunt principes, qui ſummam auctoritatem eorum iudicio habere exiſtimantur, quorum ad arbitrium, iudiciumque ſumma omnium rerum, conſiliorumq. redeat. * idque eius rei cauſſa antiquitus inſtitutum uidetur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilij egeret. ſuos enim opprimi quiſque, & circumueniri non patitur; neque, aliter ſi faciat; ullam inter ſuos habet auctoritatem. hæc eadem ratio eſt in ſumma totius Galliæ: namque omnes ciuitates in duas partes diuiſæ ſunt. cum Cæſar in Galliam uenit, alterius factionis principes erãt*

Aedui,

*Aedui, alterius Sequani. ij cum per ſe minus, ualerent, quod ſumma auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnæq. eorum erant clientelæ, Germanos, atq. Ariouiſtum, ſibi * adiunxerant, eoſque ad ſe magnis iacturis, pollicitationibuſque perduxerant. prælijs vero compluribus factis ſecundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfecta, * tantum potentia anteceſſerant, vt magnam partem clientium ab Aeduis ad ſe tranſducerent; obſideſq. ab ijs principiũ filios acciperent; & publice iurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos cõſilij inituros; & partem finitimi agri per uim occupatam poßiderent; Galliæq. totius principatum obtinerent, qua neceſſitate adductus Diuitiacus, auxilij petendi cauſſa, Romam ad ſenatum profectus,* infecta re redierat. aduentu Cæſaris facta commutatione rerum, obſidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, nouis per Cæſarem comparatis; quod ij, qui ſe ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore condicione, atque imperio æquiore ſe uti uidebant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateq. amplificata, Sequani principatum dimiſerant. in eorum locum Rhemi ſucceſſerant; quos * quod adæquare apud Cæſarem gratia intelligebatur, ij, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, ſe Rhemis* in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur: ita & nouam, & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum ſtatu res erat, vt longe principes haberentur Aedui, ſecundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui in aliquo ſunt numero, atq. honore,*

*nore, genera ſunt duo. nam * plebs pœne ſeruorum habetur loco, * quæ per ſe * nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. pleriq., cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorũ, aut iniuria potentiorũ premuntur, ſeſe in ſeruitutem dicant nobilibus. in hos eadẽ omnia ſunt iura, quæ dominis in ſeruos. Sed de his duobus generibus alterum eſt druidum, alterum equitum. Illi rebus diuinis interſunt. ſacrificia publica ac priuata procurant, legiones interpretantur: ad hos magnus adoleſcẽtium numerus diſciplinæ cauſſa concurrit; magnoque ij ſunt apud eos honore. nam fere de omnibus controuerſiis, publicis, priuatiſq. conſtituunt; & ſi quod eſt admiſſum facinus, ſi cædes facta, ſi de hereditate, de finibus controuerſia eſt, * ijdem diſcernunt, præmia, pœnaſq. conſtituunt; ſi quis * aut priuatus, aut populus eorum decreto non ſtetit, ſacrificijs interdicunt. hæc pœna apud eos eſt grauiſſima. quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum, ac ſceleratorum habentur; * ab ijs omnes decedunt, aditum eorũ, ſermonemq. defugiunt, ne quid ex contagione incõmodi accipiant: neque ijs petentibus ius redditur, neque honos nullus communicatur. his autem omnibus druidibus preeſt vnus, qui ſummam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit; * at, ſi ſunt plures pares, ſuffragio druidum adlegitur; nonnunquam etiam de principatu armis contendunt. ij certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, conſidunt, in loco conſecrato, huc omnes undique, qui controuerſias habent, conueniunt; eorumque iudicijs, decretiſq. parent. Diſcipli-*

ſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimatur. & nunc, qui diligentius eã rem cognóſcere uolũt, plerumque illo, diſcendi cauſſa, proficiſcuntur. Druides a bello abeſſe conſueuerunt, neque tributa una cum reliquis pendunt; militiæ uacationem, omniumq. rerum habent immunitatẽ; tantis excitati præmijs, & ſua ſponte multi in diſciplinam conueniunt, & a propinquis, parẽtibuſq. mittuntur: magnum ibi numerum uerſuum ediſcere dicuntur. itaque non nulli annos vicinos in diſciplina permanẽt; neque fas eſſe exiſtimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatiſq. rationibus Græcis litteris utantur. id mihi duabus de cauſſis inſtituiſſe uidentur; quod neque in uulgus diſciplinam efferre uelint, neque eos, qui diſcunt, litteris confiſos, minus memoriæ ſtudere, quod fere pleriſque accidit, ut præſidio litterarum, diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam remittant. in primis hoc volunt perſuadere, non interire animas, ſed ab alijs poſt mortem tranſire ad alios; atque hoc maxime ad uirtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa præterea de ſideribus, atq. eorum motu, de mundi, ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi, ac poteſtate diſputant, & iuuentuti tranſdunt.

Alterum genus eſt equitum. ij, cum eſt vſus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Cæſaris aduentum fere quotannis accidere ſolebat, vti aut ipſi iniurias inferrent, aut illatas propulſarent) omnes in bello uerſantur; atque eorum, vt quiſque eſt genere, * copijſque ampliſſimus, ita plurimos circum ſe ambactos, clien-

teſq.

*teſq. habet. hanc unam gratiam, potentiámq. nouerunt. Natio eſt omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam cauſſam, qui ſunt affecti grauioribus morbis, quiq. in prælijs, periculiſque uerſantur, aut pro uictimis homines immolant, aut ſe immolaturos uouent, adminiſtratiſque ad ea ſacrificia druidibus vtuntur; quod pro vita hominis, niſi uita hominis reddatur, non poſſe deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceq. eiuſdem generis habent inſtituta ſacrificia. alij immani magnitudine ſimulacra habēt: quorum contexta uiminibus membra viuis hominibus complent; quibus ſuccenſis circumuenti flamma exanimātur homines ſupplicia eorum, qui in furto * aut latrocinio, aut aliqua noxa ſint comprehenſi, gratiora dijs immortalibus eſſe arbitrantur. ſed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium ſupplicia deſcendūt. Deum maxime Mercurium colunt: huius ſunt plurima ſimulacra: hunc omnium inuentorem artium ferunt: hunc uiarum, atque itinerum ducem; hunc ad quæſtus pecuniæ, mercaturaſque habere vim maximam arbitrantur: poſt hunc Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam. de his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere; Mineruam, operum, atque artificiorum initia tranſdere; Iouem, imperium cæleſtium tenere; Martem, * bella regere. huic, * cum prælio dimicare conſtituerunt, ea, quę bello ceperunt, plerumque deuouent; quæ ſuperauerint, animalia capta immolant; reliquaſque res in vnum locum conferunt. multis in ciuitatibus harum rerum exſtructos* cumu-*

los

*los locis conſecratis conſpicari licet: * neque ſæpe acci dit, vt neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet: grauiſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt. Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant: idque ab druidibus proditum dicunt. ob eã cauſſam ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed * noctium finiũt, & dies natales, & menſium, & annorum initia ſic obſeruant, vt noctem dies ſubſequatur. in reliquis uitæ inſtitutis hoc fere ab reliquis differunt, quod ſuos liberos, niſi cum adoleuerint, vt munus militiæ ſuſtinere poſſint, palam ad ſe adire non patiantur; filiumque in puerili ætate in publico, in conſpectu patris aſſiſtere turpe ducunt. viri, quantas pecunias ab vxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex ſuis bonis, æſtimatione facta, cum dotibus communicant. huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur, fructuſque ſeruantur. vter eorum uita ſuperarit, ad eum pars vtriuſque cum fructibus ſuperiorum temporum peruenit. uiri in uxores, ſicuti in liberos, vitæ, neciſque habent poteſtatem, & cum pater familias, illuſtriore loco natus, deceſſit, eius propinqui conueniunt; & de morte, ſi res in ſuſpicionem venit, de vxoribus in ſeruilem modum quæſtionem habent; &, ſi compertum eſt, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera ſunt pro cultu Gallorum magnifica, & ſumptuoſa; omniaque quæuis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inſerunt, etiam animalia; ac, paullo ſupra hanc memoriam, ſerui, & clientes, quos ab ijs dilectos eſſe conſtabat, iuſtis funeribus confectis, vna cremabantur. quæ ciuita-*

tes commodius ſuam remp. adminiſtrare exiſtimantur, habent legibus ſancitum, ſi quis quid de rep. a finitimis rumore, aut fama acceperit, uti ad magiſtratum deferat, ne* ue cum quo alio communicet: quod ſæpe homines temerarios, atque imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. Magiſtratus, quæ uiſa ſunt, occultant; quæque eſſe ex uſu iudicauerint, multitudini produnt. de rep. niſi per conſilium loqui non conceditur.* GERMANI *multum ab hac conſuetudine differunt. nam neque druides habent, qui rebus diuinis præſint; neque ſacrificijs ſtudent: deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. uita omnis in uenationibus, atque in ſtudijs rei militaris conſiſtit: ab paruulis duritiei, ac labori ſtudent. qui diutiſſime impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem:* hoc ali ſtaturam, ali hoc uires, neruoſque confirmari, putant: intra annum uero* XX. *fœminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus: cuius rei nulla eſt occultatio; quod & promiſcue in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut paruis rhenonum tegmentis utuntur, magna corporis parte nuda. Agriculturæ non ſtudent; maiorque pars uictus eorum in lacte, & caſeo, & carne conſiſtit: neq quiſquam agri modum certum, aut fines proprios habet; ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibuſque hominum,* qui una coierunt, quantum* eis, & quo loco uiſum eſt, attribuunt agri; atque anno*

poſt

poſt alio tranſire cogunt. eius rei multas afferunt cauſſas; ne, aſſidua conſuetudine capti, ſtudium belli gerendi agricultura commutent: ne latos fines parare ſtudeant, potentioreſque humiliores poſſeſſionibus expellant; ne accuratius, ad frigora, atque æſtus uitandos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; qua ex re factiones, diſſenſioneſque naſcuntur, ut animi æquitate plebem cõtineant, cum ſuas quiſque opes cum potentiſſimis æquari videat. Ciuitatib. maxima laus eſt, quam latiſſimis circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. hoc proprium uirtutis exiſtimant, expulſos agris finitimos cedere, neque quemquam prope ſe audere conſiſtere. ſimul hoc ſe fore tutiores arbitrantur, repentinæ incurſionis timore ſublato. cum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert: magiſtratus, qui ei bello præſint, vt vitæ neciſque habeant poteſtatem, deliguntur. in pace nullus communis eſt magiſtratus; ſed principes regionum, atque pagorum inter ſuos ius dicunt, controuerſiaſque minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, atque extra fines cuiuſque ciuitatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendæ, ad deſidiæ * minuendæ, cauſſa fieri prædicant. atque, vbi quis ex principibus in concilio ſe dixit ducem fore, * qui ſequi velint, profiteantur; conſurgunt ij, qui & cauſſam, & hominem probant, ſuumque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur: qui ex ijs ſecuti non ſunt, in deſertorum, ac proditorum, numero ducuntur: omniumque rerum ijs poſtea fides * abrogatur. hoſpites uiolare, fas non putant: qui quaque de cauſſa ad eos uenerunt, ab iniuria prohibeant: * ſan-

ctoſque habent; ijs omnium domus patent, uictuſque communicatur. ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute ſuperarent, & ultro bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent; itaque ea, quæ fertiliſſima ſunt, Germaniæ loca circum Hercyniam ſiluam, quam Eratoſtheni, & quibuſdam Græcis fama notam eſſe uideo, quam illi Orciniam appellant* vulgo, Tectoſages occuparunt, atque ibi conſederunt. quæ gens ad hoc tempus ijs ſedibus ſe continet, ſummamque habet iuſtitiæ, & bellicæ laudis opinionem. nunc, *quod in eadem inopia, egeſtate, patientiaque Germani permanent, eodem victu, & cultu corporis utūtur: Gallis autem propinquitas, & tranſmarinarum rerū notitia, multa ad copiam, atque vſus largitur, paullatim aſſuefacti ſuperari, multiſq. uicti prælijs, ne ſe quidem ipſi cum illis uirtute comparant. Huius Hercyniæ ſiluæ, quæ ſupra demonſtrata eſt, latitudo* IX. *dierum iter expedito patet: nō enim aliter finiri poteſt, neque menſuras itinerum nouerunt. oritur ab Heluetiorum & Nemetum & Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubij regione pertinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc ſe flectit ſiniſtrorſus, diuerſis a flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. neque quiſquam eſt huius Germaniæ, qui, ſe aut audiſſe, aut adiſſe ad initiū eius ſiluæ dicat, cum dierum iter* LX *proceſſerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit. multa in ea genera ferarum naſci conſtat, quæ reliquis in locis uiſa* nō ſint: ex quibus quæ maxime* differāt ab ceteris, & memoriæ pro-*

denda

*denda*uideãtur,hæc ſunt. Eſt bos cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu exſiſtit excelſius magniſq. directum his, quæ nobis nota ſunt, cornib. ab eius ſummo ſicut palmæ, ramiq. late diffunduntur.* eadem eſt feminæ, mariſq natura,* eadem forma, magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur Alces. harum eſt * conſimilis capris figura, & uarietas pellium: ſed magnitudine paullo antecedunt: mutilæque* ſunt cornibus, & crura ſine nodis, articuliſq. habent, neq. quietis cauſſa procumbunt; neque, ſi quo afflictæ caſu conciderunt, erigere ſeſe,* aut ſubleuare, poſſunt. his ſunt arbores procubilibus: ad eas ſe applicãt, atq. ita paullum modo*reclinatæ, quietem capiũt: quarum ex * ueſtigijs cũ eſt animaduerſum a venatoribus, quo ſe recipere cõſueuerint, omnes eo loco, aut a radicibus ſubruunt, aut * abſcidunt arbores tantum, vt ſumma ſpecies earum ſtantium relinquatur. huc cum ſe conſuetudine*reclinauerint, infirmas arbores pondere affligunt, atque vna ipſæ concidunt. Tertium eſt genus eorũ, qui Vri appellantur. ij ſunt magnitudine paullo infra elephantos; ſpecie, & colore, & figura tauri. magna uis* eſt eorum & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quam* conſpexerunt, parcunt. hos ſtudioſe foueis captos interficiunt. hoc ſe labore durant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent; &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem. ſed aſſueſcere ad homines,* & manſuefieri, ne paruuli quidem excepti poſſunt. amplitudo cornuum, & figuram, & ſpecies multum a noſtrorũ boum cornibus differt.*

hæc ſtudioſe conquiſita ab labris argento circumcludunt; atque in ampliſſimis epulis pro poculis utuntur. Cæſar poſtquam per Vbios exploratores comperit, Sueuos ſeſe in ſiluas recepiſſe; inopiam frumẽti ueritus, quod, ut ſupra demonſtrauimus, minime omnes Germani agriculturæ ſtudent, conſtituit, non progredi longius: ſed ne omnino metum reditus ſui barbaris tolleret, atque vt eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem vltimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC.* *reſcindit: atq. in extremo ponte turrim tabulatorum* IV. *conſtituit, præſidiumque cohortium* XII. *pontis tuendi cauſſa, ponit; magniſque eum locum munitionibus firmat. ei loco præſidioque C. Volcatium Tullum adoleſcentem præfecit: ipſe, cum matureſcere frumenta inciperẽt, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam ſiluã, quæ eſt totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibuſque Treuirorum ad Neruios pertinet, millibuſque amplius* D. *in longitudinem patet, L. Minucium Baſilium cum omni equitatu præmittit; ſi quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere poſſit; monet, vt ignes fieri in caſtris prohibeat; ne qua eius aduẽtus procul ſignificatio fiat: ſeſe confeſtim ſubſequi dicit. Baſilius, ut imperatum eſt, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipſum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus eſſe dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna poteſt.* * *nam magno accidit caſu, vt in ipſum incautum, atque*

etiam

*etiam imparatum incideret; priuſque eius aduentus ab hominibus uideretur, quam fama, ac nuncijs afferretur. ſic magnæ fuit fortunæ, omni militari inſtrumento, quod circum ſe habebat, erepto, rhedis, equiſque comprehenſis, ipſum effugere mortem. * ſed hoc quoque factum eſt, quod, ædificio circumdato ſilua, (ut ſunt fere domicilia Gallorum, qui, uitandi æſtus cauſſa, plerumque ſiluarum, ac fluminum petunt propinquitates, comites, familiareſque eius anguſto in loco equitum noſtrorum uim paulliſper ſuſtinuerunt. iis pugnantibus, illum in equum quidam ex ſuis intulit: fugientem ſiluæ texerunt. * ſic ad ſubeundum periculum, & ad uitandum, multum fortuna ualuit. * Ambiorix, an copias ſuas iudicio non conduxerit, quod prælio dimicandum non exiſtimauerit; an tempore excluſus, & repentino equitum aduentu * prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum ſubſequi crederet; dubium eſt. ſed certe, clam dimiſſis per agros nuncijs, ſibi quemque conſulere iuſſit: quorum pars in Arduennam ſiluam, pars in continentes paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, * ij in inſulis ſeſe occultauerunt, quas æſtus efficere conſuerunt. multi, ex ſuis finibus egreſſi, ſe, ſuaque omnia alieniſſimis crediderunt. Catiuulcus, rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambiorige conſilium inierat, ætate iam confectus, cum laborem aut belli, aut fugæ ferre non poſſet, omnibus precibus deteſtatus Ambiorigem, qui eius conſilij auctor fuiſſet, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque copia eſt ſe examinauit. Segni, Condruſique, ex gente, & numero Germanorum, qui*

ſunt inter Eburones, Treuiroſque, legatos ad Cæſarem miſerunt, oratum, ne ſe in hoſtium numero duceret, ne ue omnium Germanorum, qui eſſent citra Rhenum, cauſſam eſſe vnam indicaret: nihil ſe de bello cogitaſſe, nulla Ambiorigi auxilia miſiſſe. Cæſar, explorata re quæſtione captiuorum, ſi qui ad eos Eburones ex fuga conueniſſent, ad ſe ut reducerentur, imperauit: ſi ita feciſſent, fines eorum ſe uiolaturum, negauit. tum, copijs in tres partes diſtributis, impedimenta omnium * legionum ad Atuatucam contulit. id caſtelli nomen eſt. hoc fere eſt in medijs Eburonum finibus, vbi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi cauſſa, cõſederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat Cæſar, tũ quod ſuperioris anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem ſubleuaret. pręſidio impedimentis legionem XIV. reliquit, unam ex ijs III. quas proxime conſcriptas ex Italia tranſduxerat. ei legioni, caſtriſq. Q. Tullium Ciceronem præfecit, CC. q. equites attribuit. partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III. ad Oceanum verſus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci iubet, C. Trebonium cum pari legionum numero ad eã regionem, quæ * Aduaticis adiacet, depopulandam mittit; ipſe, cum reliquis * tribus ad flumen Scaldium, quod influit in Moſam, extremaſq. Arduennæ partes, ire conſtituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. diſcedẽs, poſt diem VII. ſeſe reuerſurum, confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præſidio relinquebatur, deberi frumentum ſciebat; Labienum. Treboniumq. hortatur, ſi reip. commodo facere poßint, ad eam diem reuertantur; vt,

rur-

*rurſus communicato conſilio, exploratiſque hoſtium rationibus, aliud initium belli capere poſſint. erat, vt ſupra demonſtrauimus, manus certa nulla, non præſidium, non opidum, quod ſe armis defenderet, ſed in omnes partes diſperſa multitudo: ubi cuiq. aut vallis abdita, aut locus ſilueſtris, aut palus impedita ſpem pręſidij, aut ſalutis aliquam offerebat, conſederat. hæc loca uicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, nõ in ſumma exercitus tuenda, (nullum enim poterat, uniuerſis perterritis, * ac diſperſis, periculum accidere) ſed in ſingulis militibus conſeruãdis; quæ tamen ex parte res ad ſalutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos longius euocabat; ac ſiluæ incertis, occultiſque itineribus confertos adire prohibebant. ſi negotium confici, ſtirpemque hominum ſceleratorum interfici uellet, dimittẽdæ plures manus, diducendique erant milites. ſi continere ad ſigna manipulos uellet, ut inſtituta ratio, & conſuetudo exercitus R. poſtulabat; locus * ipſe erat pſidio barbaris; neq. ex occulto inſidiandi, & diſperſos circũueniendi ſingulis deerat audacia. At in eiuſmodi difficultatibus, quantum diligentia prouideri poterat, prouidebatur: ut potius innocendo aliquid omitteretur, etſi omnium animi ad ulciſcendũ ardebant, quam cum aliquo detrimento militũ noceretur. * Cæſar ad finitimas ciuitates nuncios dimittit; omnes euocat ſpe prædæ, ad diripiendos Eburones; ut potius in ſiluis Gallorũ uita, quam legionariorum, periclitaretur; ſimul ut, magna multitudine circũfuſa pro tali facinore, ſtirps, ac nomẽ ciuitatis tollatur. magnus undiq. numerus celeriter cõ*

uenit. hæc in omnibus Eburonum partibus gerebãtur; dieſque appetebat VII *quem ad diem Cæſar ad impedimenta, legionemque reuerti conſtituerat. hic, quantum in bello fortuna poſſit, & quantos afferat caſus, cognoſci potuit. diſſipatis, ac perterritis hoſtibus, vt demonſtrauimus, manus erat nulla, quæ paruam modo timoris cauſſam afferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædam euocari. cogunt equitum* II. *millia Sugambri, qui ſunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros, atque Vſipetes, ſupra docuimus: tranſeuntes Rhenum nauibus, ratibuſque* XXX. *millibus paſſuum infra eum locum, vbi pons erat* * *imperfectus, præſidiumque ab Cæſare relictum, primus Eburonũ fines adeunt, multos ex fuga diſperſos excipiunt, magno pecoris numero, cuius ſunt cupidiſſimi barbari, potiuntur. inuitati præda, longius procedunt. non hos palus, in bello, latrociniíſque natos, non ſiluæ morantur: quibus in locis ſit Cæſar, ex captiuis quærunt; profectum longius reperiunt, omnemq. exercitum diſceſſiſſe, cognoſcunt. atque vnus ex captiuis, quid vos, inquit, hanc miſeram, ac tenuem ſectamini prædam, quibus iam licet eſſe fortunatiſſimis?* III, *horis ad Atuatucam venire poteſtis: hoc omnes ſuas fortunas exercitus Romanorum contulit: præſidij tantum eſt, vt* * *ne murus quidem cingi poßit, neque quiſquam egredi extra munitiones audeat. Oblati ſpe, Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt;* * *ipſi ad Atuatucam contendunt, uſi eodem duce, cuius hæc indicio cognouerant. Cicero,*

*ro, qui * per omnes ſuperiores dies præceptis Cæſaris ſumma diligentia milites in caſtris continuiſſet, ac ne calonem * quidem quemquam extra munitionem egre di paſſus eſſet, VII. die, diffidens Cæſarem de numero dierum fidem ſeruaturum, quod longius eum progreſſum audiebat, neque vlla de eius reditu fama afferebatur, ſimul eorum permotus uocibus, qui illius patientiam, pæne obſeßionem appellabant; ſiquidem ex caſtris egredi non liceret; nullum eiuſmodi caſum exſpectans, quo, IX. oppoſitis legionibus, maximoq. equitatu, diſperſis, ac pæne deletis hoſtibus, in millibus paſſuum. III. offendi poſſet; V. cohortes frumentatum in proximas ſegetes miſit, quas inter, & caſtra vnus omnino collis intererat. complures erant * in caſtris ex legionibus ægri relicti: ex quibus qui hoc ſpatio dierum conualuerunt circiter CCC. ſub vexillo * una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna * uis iumentorum, quæ in caſtris ſubſederat, facta poteſtate, ſequitur. hoc ipſo tempore, & caſu Germani equites interueniunt, * protinuſque eodem illo, quò venerant, curſu ab Decumana porta in caſtra irrumpere conantur; nec prius ſunt uiſi obiectis ab ea parte ſiluis, quam caſtris appropinquarent, vſque eo, vt, qui ſub uallo tenderent mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem. inopinantes noſtri re noua perturbantur: ac uix primum impetum cohors in ſtatione ſuſtinet. circumfunduntur hoſtes ex reliquis partibus, ſi quem aditum reperire poſſent: ægre noſtri portas tuentur, reliquos aditus locus ipſe per ſe, munitioque defendit; totis trepidatur caſtris, atque alius ex alio*

cauſſam

cauſſam tumultus quærit: neque, quo ſigna ferantur, neque quam in partem quiſque conueniat, prouident. alius iam capta caſtra pronunciat; alius, deleto exercitu, atque imperatore, uictores barbaros ueniſſe contendit; pleriq. nouas ſibi ex loco religiones fingunt; Cottæque, & Titurij calamitatem, qui in eodem * occiderint caſtello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captiuo audierant, nullum eſſe intus præſidium. per* rumpere nituntur, ſeque ipſi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. erat æger* in præſidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæſarem duxerat, cuius mentionem ſuperioribus prælijs fecimus; * ac diem iam v. cibo caruerat. hic, diffiſus ſuæ, ac omnium ſaluti, inermis ex tabernaculo prodit; uidet imminere hoſtes, atque in ſummo eſſe rem diſcrimine; capit arma a proximis, atq. in porta conſiſtit. * ſequuntur hunc centuriones eius cohortis, quæ in ſtatione erat. paulliſper prælium una ſuſtinent. relinquit animus Sextium: grauibus acceptis vulneribus deficiens, ægre per manus tractus, ſeruatur. hoc ſpatio interpoſito, reliqui ſeſe confirmant, tantum ut in munitionibus conſiſtere audeant, ſpeciemque defenſorum præbeant. interim, confecta frumentatione, milites noſtri clamorem exaudiunt: * præcurrunt equites; quanto res ſit in periculo, cognoſcunt. hic vero nulla munitio eſt, quæ perterrito recipiat, modo conſcripti, atque vſus militaris imperiti ad tribunum mil. centurioneſque ora conuertunt, quid ab his præcipiatur, exſpectant. nemo eſt tam fortis,

qui

*qui non rei nouitate perturbetur. barbari, ſigna procul conſpicati, ab oppugnatione deſiſtunt, rediſſe primo legiones credunt, quas longius diſceſſiſſe, ex captiuis cognouerãt. poſtea, deſpecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter deiecti, ſe in ſigna, manipuloſque coniiciunt. eo magis timidos perterrent milites. alij, cuneo facto, vt celeriter * perrumpant, cenſent; quoniam tam propinqua ſint caſtra: & , ſi pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos ſeruari poſſe confidunt: alij, vt in iugo conſtant, atque eundem omnes ferant caſum: hoc ueteres non probant milites, quos ſub vexillo una profectos docuimus: itaque, inter ſe cohortati, duce C. Trebonio, equite R. qui eis erat præpoſitus, per medios hoſtes perrumpunt, incolumeſq. ad vnum in caſtra perueniunt omnes. hos ſubſecuti calones, equiteſque eodem impetu, militum uirtute ſeruantur. at ij, qui in iugo * conſtiterant, nullo etiam nunc uſu rei militaris percepto, neque in eo, quod probauerant, conſilio permanere, vt ſe loco ſuperiore defenderent, neq. eam, quam profuiſſe alijs uim, celeritatemq. uiderant, imitari potuerunt: ſed, ſe in caſtra recipere conati, iniquum in locum demiſerunt. centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarũ legionum cauſſa uirtutis in ſuperiores erãt ordines huius legionis tranſducti, ne ante partam rei militaris laudem amitterent, fortiſſime pugnãtes conciderunt. Militum pars, horum uirtute ſummotis hoſtibus, præter ſpem incolumis in caſtra peruenit; pars, a barbaris circumuẽta, perijt. Germani, deſperata ex-*

pugna-

pugnatione caſtrorum, quod noſtros iam conſtitiſſe in munitionibus uidebant, cum ea præda, quam in ſiluis depoſuerant, trans Rhenum ſeſe receperunt. ac tantus fuit etiam poſt diſceſſum hoſtium terror, vt ea nocte, cum C. Voluſenus miſſus cum equitatu ad caſtra ueniſſet, fidem non haberent, adeſſe cum incolumi Cæſarem exercitu. ſic* omnium animos timor præoccupauerat, ut, pæne alienata* mente, deletis omnibus copiis, equitatum ſe ex fuga recepiſſe dicerent; neque, incolumi exercitu, Germanos caſtra oppugnaturos fuiſſe contenderent. quem timorem Cæſaris aduentus ſuſtulit. Reuerſus ille, euentus belli non ignarus, unum, quod cohortes ex ſtatione, & præſidio eſſent emiſſæ, queſtus, ne minimo quidem caſu locum relinqui debuiſſe, multum fortunam in repentino hoſtium aduentu potuiſſe iudicauit, multo etiam amplius, quod pæne ab ipſo uallo, portiſq. caſtrorum barbaros auertiſſent. quarum omnium rerum maxime admirandum uidebatur, quod Germani, qui eo conſilio Rhenũ tranſierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad caſtra Romanorum delati, optatiſſimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Cæſar, ad uexandos rurſus hoſtes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit. omnes uici, atque omnia ædificia, quæ quiſque conſpexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta nõ ſolum a tanta multitudine iumentorum, atque hominum conſumebantur, ſed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant: ut, ſi qui etiam in præſenti a ſe occultaſſent; tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium*

nium

nium inopia pereundum videretur. ac ſæpe in eum locum ventum eſt, tanto in omnes partes diuiſo equitatu, vt non modo viſum ab ſe Ambiorigem in fuga cir cumſpicerēt captiui, ſed nec plane etiam abiſſe ex conſpectu contenderent; ut, ſpe conſequendi illata, atq. infinito labore ſuſcepto qui ſe ſummam a Cæſare gratiam inituros putarent, pæne naturam ſtudio vincerent; ſemperq. paullum ad ſummam felicitatem defuiſſe videretur; atq. ille latebris, aut ſiluis, aut ſaltibus ſe eriperet; & noctu occultatus, alias regiones, parteſq. peteret, non maiore equitum præſidio, quam* IV. *quibus ſolis vitam ſuam committere audebat. tali modo vaſtatis regionibus, exercitum Cæſar, duarum cohortium damno, Durocortum Rhemorum reducit; concilioq. in eum locum Galliæ indicto, de coniuratione Senonum & Carnutum quęſtionem habere inſtituit; & de Accone, qui princeps eius conſilij fuerat, grauiore ſentētia pronunciata, more maiorum ſupplicium ſumpſit. nonnulli, iudicium ueriti, profugerunt: quibus cum aqua, atque igni interdixiſſet,* II. *legiones ad fines Treuirorum,* II. *in Lingionibus,* VI. *reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocauit; frumentoque exercitui prouiſo, vt inſtituerat in Italiam ad conuentus agendos profectus eſt.*

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER VII.

QVIETA *Gallia, Cæſar, ut conſtituerat, in Italiã ad* conuentus peragẽdos proficiſcitur. ubi cognoſcit de P. Clodij* cęde; de ſenatuſq. cõſulto certior factus, ut omnes Italię iuniores coniurarẽt, delectũ tota prouincia habere inſtituit. eæ res in Galliã tranſalpinã celeriter perferuntur. addunt ipſi, & affingunt rumorib. Galli, quod res poſcere uidebatur, retineri vrbano motu Cæſarem, neq. in tantis diſſenſionib. ad exercitũ uenire poſſe. hac impulſi occaſione, qui iã ante ſe populi R. imperio ſubiectos dolerẽt, liberius, atq. audacius de bello cõſilia inire incipiunt. indictis inter ſe principes Galliæ concilijs, ſilueſtrib., ac remotis locis, queruntur de Acconis morte: hũc caſum ad ipſos* recidere poſſe, demõſtrant; miſerãtur cõmunem Galliæ fortunam; omnib. pollicitationib. ac præmijs depoſcũt, qui belli* initiũ faciant, & ſui capitis periculo Galliam in libertatẽ uindicent.* eius in primis rationem habendã eſſe dicunt, prius quã eorum clamdeſtina conſilia efferantur; ut Cæſar ab exercitu intercludatur: id eſſe facile; quod neque legiones, abſente imperatore, audeant ex hibernis egredi; neq. imperator ſine præſidio ad legiones peruenire poſſit; poſtremo, in acie præſtare interfici, quam*

non

non veterem belli gloriam, libertatemque, quam a maioribus acceperant, recuperare. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, ſe nullum periculum, communis ſalutis cauſſa, recuſare; principeſq. ſe ex omnibus bellum facturos pollicentur; &, quoniam in præſentia de obſidibus cauere inter ſe non poſſent, ne res afferatur, vt iureiurando, ac fide ſanciatur, petunt, collatis militaribus ſignis, quod more eorum grauiſſima cerimonia continetur, ne, facto initio belli, a reliquis deſerantur. tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei conſtituto, ab concilio deſceditur. vbi ea dies venit, Carnutes Cotuato, & Conetuduno ducibus, deſperatis nominibus* Genabin, dato ſigno, concurrunt; ciueſque Romanos, qui negotiandi cauſſa ibi conſtiterant, in ijs C. Fuſiũ Cottam, honeſtum equitem Romanum, qui rei frumẽtariæ, iuſſu Cæſaris, præerat, interficiunt; bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliæ ciuitates fama perfertur. nam, vbi maior atque illuſtrior incidit res, clamore, per agros regioneſque, ſignificant; hinc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam, quæ Genabi oriente ſole geſta eſſent, ante primam confectam uigiliam in finibus Aruernorum audita ſunt: quod ſpatium eſt millium paſſuum circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, ſummæ potentiæ adoleſcens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam cauſſam, quod regnum appetebat, ac ciuitate erat interfectus, conuocatis ſuis clientibus, facile eos incendit. cognito eius conſilio, ad arma cõcurritur: ab Gobanitione, patruo ſuo,

reli-

*reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunã non exiſtimabant; expellitur ex opido Gergouia, non tamen * deſiſtit; atque in agris habet delectum egentium, ac perditorum. hac coacta manu, quoſcumque adit ex ciuitate, in ſuam ſententiam perducit. hortatur, ut, communis libertatis cauſſa, arma capiant: magniſq. coactis copijs, aduerſarios ſuos, a quibus paullo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate; rex ab ſuis appellatur; dimittit quoquo verſus legationes; obteſtatur, vt in fide maneant. celeriter ſibi Senones, Pariſios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquoſque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit: omnium conſenſu ad eum defertur imperium. qua oblata poteſtate, omnibus ijs ciuitatibus obſides imperat, certum numerum militum celeriter ad ſe adduci iubet. armorum quantum quæque ciuitas domi, quodque ante tempus efficiat, conſtituit. in primis equitatui ſtudet: ſummæ diligentiæ ſummam imperij ſeueritatem addit: magnitudine ſupplicij dubitantes cogit: nam, maiore commiſſo delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leuiore de cauſſa, auribus deſectis, aut ſingulis effoſſis oculis, domum remittit; ut ſint reliquis documento, & magnitudine pœnæ perterreant alios. His ſupplicijs celeriter coacto exercitu, Lucterium Cadurcum, ſummæ hominem audaciæ, cum parte copiarum, in Ruthenos mittit: ipſe in Bituriges proficiſcitur. eius aduentu Bituriges ad Aeduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, ſubſidium rogatum, quo facilius hoſtium copias ſuſtinere poßint. Aedui de conſilio*

lega-

legatorum, quos Cæſar ad exercitum reliquerat, copias equitatus, perditatusque, ſubſidio Biturigibus mittunt: qui cum ad flumen Ligerim ueniſſent, quod Bituriges ab Aeduis diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen tranſire auſi, domum reuertuntur: legatisque noſtris renunciant, ſe, Biturigum perfidiam veritos, reuertiſſe: quibus id conſilij fuiſſe cognouerint, vt, ſi flumen tranſiſſent, vna ex parte ipſi, altera Aruerni ſe circumſiſterent. id ea ne de cauſſa quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis conſtat, non uidetur pro certo eſſe ponendum. Bituriges eorum diſceſſu* ſtatim ſe cum Aruernis coniungunt. His rebus in Italiam Cæſari nunciatis, cum iam ille virtute Cn. Pompeii vrbanas res commodiorem in ſtatum perueniſſe intelligeret, in tranſalpinam Galliam profectus eſt. eo cum veniſſet, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum peruenire poſſet. nam, ſi legiones in prouinciam accerſeret, ſe abſente in itinere prælio dimicaturas intelligebat, ſi ipſe ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, ſuam ſalutem recte committi videbat. interim Lucterius Cadurcus, in Ruthenos miſſus, eam ciuitatem Aruernis conciliat: progreſſus in Nitiobriges, & Gabalos, ab vtrisque obſides accipit, &, magna coacta manu, in prouinciam Narbonem uerſus, eruptionem facere contendit. qua re nunciata, Cæſar omnibus conſiliis anteuertendum exiſtimauit, ut Narbonem proficiſceretur. eo cum ueniſſet, timentes confirmat: præſidia in Ruthenis prouincialibus, Volcis, Arcomicis, Toloſatibus, cir-

*cumq. Narbonem, quæ loca erant hoſtibus finitima, conſtituit, partem copiarum ex prouincia, ſupplementumque, quod, ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his rebus comparatis, repreſſo iam Lucterio, & remoto, quod intrare intra præſidia periculoſum putabat, in Heluios proficiſcitur: etſi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs diſcludit, duriſſimo tempore anni, altiſſima niue iter impediebat: tamen diſcuſſa niue VI. in altitudinem pedum, atque ita uijs patefactis, ſummo * militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppreßis inopinantibus, quod ſe Gebenna, ut muro, munitos exiſtimabant, ac ne ſingulari quidem homini uuquam eo tempore anni ſemitæ patuerant; equitibus imperat, ut, quam latißime poſſent, uagentur, & quam maximum hoſtibus terrorem inferant. Celeriter hæc fama, ac nuncijs ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumſiſtunt; atque obſecrant, ut ſuis fortunis conſulat, * neu ſe ab hoſtibus diripi patiatur, præſertim cum uideat omne ad ſe bellum tranſlatum. quorum ille precibus permotus, caſtra ex Biturigibus mouet in Aruernos uerſus. At Cæſar biduum in ijs locis moratus, quod, hæc de Vercingetorige vſu uentura, opinione * præceperat, per cauſſam ſupplementi, equitatusq. cogendi ab exercitu diſcedit; Brutum adoleſcentem ijs copijs præficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quam latißime peruagentur: daturum ſe operam, ne longius triduo ab caſtris abſit. his conſtitutis rebus, omnibus ſuis inopinantibus, quam maximis*

poteſt

poteſt itineribus Vienam peruenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiſerat, neque diurno, neque nocturno itinere intermiſſo, per fines Aeduorum in Lingones contendit, ubi II. legiones hiemabant; ut ſi quid etiam de ſua ſalute ab Aeduis iniretur conſilij, celeritate præcurreret. eo cum perueniſſet, ad reliquas legiones mittit, priuſque in unum locum omnes cogit, quam de eius aduentu Aruernis* nunciari poſſet. hac re cognita, Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum opidum,* quos ibi Heluetico prœlio uictos, Cæſar collocauerat, Aeduiſque attribuerat; oppugnare inſtituit. magnam hæc res Cæſari difficultatem ad conſilium capiendum afferebat, ſi reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, ſtipendiarijs Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficere, quod nullum in eo amicis præſidium uideretur poſitum eſſe, ſin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris ſubiectionibus laboraret præſtare uiſum eſt tamen, omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium ſuorum uoluntates alienare. itaque cohortatus Aeduos de ſupportando commeatu, præmittit ad Boios, qui de ſuo aduentu doceant, hortenturque, ut in fide maneant, atque hoſtium impetum magno animo ſuſtineant; duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiſcitur. altero die cum ad opidum Senonum Vellaunodunum ueniſſet, ne quem poſt ſe hoſtem relinqueret; quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare inſtituit.

*tuit. * idque biduo circumuallauit. tertio die miſsis ex opido legatis de deditione, arma proferri, iumenta produci, DC. obſides dari, iubet ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipſe, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiſcitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri exiſtimarent, præſidium Genabi tuendi cauſſa, quod eo mitterent, comparabant. huc biduo * Cæſar peruenit; &, caſtris ante opidum poſitis, diei tempore excluſus, in poſterum oppugnationem differt; quæque ad eam rem vſui ſint, militibus imperat; &, quod opidum Genabi in fons fluminis Ligeris * contingebat, veritus, ne noctu ex opido * profugerent, II. legiones in armis excubare iubet. Genabenſes, paullo ante mediam noctem ſilentio ex opido egreſsi, flumen tranſire cęperunt. qua re per exploratores nunciata, Cæſar legiones, quas expeditas eſſe iuſſerat, portis incenſis, intromittit; atque opido potitur, perpaucis ex hoſtium numero deſideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis, atque itinerum * anguſtiæ multitudini fugam intercluſerant. opidum diripit, atque incendit; prædam militibus donat, exercitum Ligerim tranſducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, * vbi de Cæſaris aduentu cognouit, oppugnatione deſiſtit, atque obuiam Cæſari proficiſcitur. ille, opidum Biturigum, poſitum in via, Nouiodunum oppugnare inſtituerat. quo ex opido, cum legati ad eum ueniſſent, oratum, ut ſibi ignoſceret, ſuæque uitæ conſuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraq. erat conſecu-*

tus,

tus,* arma proferri, equos produci: obſides dari, iubet. parte iam oſidum traſdita, cum reliqua adminiſtrarentur, centurionibus, & paucis militibus intromiſſis, qui arma, iumentaque conquirerẽt, equitatus hoſtium procul uiſus eſt; qui agmen Vercingetorigis anteceſſerat: quem ſimulatque opidani conſpexerunt, atque in ſpem auxilij uenerunt; clamore ſublato, arma capere, portas claudere, murum complere, cœperunt. Centuriones in opido, cum ex ſignificatione Gallorum noui aliquid ab iјs iniri conſilij intellexiſſent, gladijs diſtrictis portas occupauerunt, ſuoſque omnes incolumes receperunt. Cæſar ex caſtris equitatum educi iubet, * prœliumque equeſtre committit: laborantibus iam ſuis, Germanos equites circiter CD. ſubmittit: quos ab initio* ſecum habere inſtituerat. eorum impetum Galli ſuſtinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amiſſis, ſeſe ad agmen receperunt: quibus profligatis, rurſus opidani perterriti, comprehenſos eos, quorum opera plebem concitatam exiſtimabant, ad Cæſarem * perduxerunt, ſeſeque ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Cæſar ad opidum Auaricum, quod erat maximum, munitiſſimumque in finibus Biturigum, atque agri fertiliſſima regione, profectus eſt, quod, eo opido recepto, ciuitatem Bitirigum ſe in poteſtatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouioduni acceptis, ſuos ad concilium conuocat. docet, longe alia ratione eſſe bellum gerendum, atque antea ſit geſtum: omnibus modis huic rei ſtudendum, ut pabulatione, & commeatu Romani prohibeantur:

id eſſe facile, quod equitatu ipſi abundent: & quod anni tempore ſubleuentur, pabulum ſecari non poſſe, neceſſario diſperſos hoſtes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri poſſe: præterea, ſalutis cauſſa, rei familiaris commoda negligenda, uicos, atq; ædificia incendi oportere, hoc ſpatio a Boia quoquo uerſus, quo pabulandi cauſſa adire poſſe videantur: harum ipſis rerum copiam ſuppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus ſubleuentur, Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a caſtris progreſſuros, neque intereſſe, ipſos ne interficiant, impedimentis ne exſuant, quibus amiſſis bellum geri non poſſit: præterea, opida incendi oportere, quæ non munitione, & loci natura ab omni ſint periculo tuta: neu ſuis ſint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis propoſita, ad copiam commeatus, prædamque tollendam: hæc ſi grauia, aut acerba videantur, multo illa grauius æſtimari debere, liberos, coniuges in ſeruitutem abſtrahi, ipſos interfici; quæ ſit neceſſe accidere uictis. Omnium conſenſu hac ſententia probata, uno die amplius XX urbes Biturigum incenduntur. hoc* idem fit in reliquis ciuitatibus. in omnibus partibus incendia conſpiciuntur. quæ etſi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc ſibi ſolatij proponebant, quod ſe, prope explorata uictoria, celeriter amiſſa recuperaturos confidebant: * deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placet, an defendi. procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Galliæ urbem, quæ & præſidio, & ornamento ſit ciuitati,

ſuis

ſuis manibus ſuccēdere cogerentur: facile ſe loci natura defenſuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, vnum habeat, & peranguſtum aditum. datur petentibus venia, diſſuadente primo Vercingetorige, poſt concedente, & precibus ipſorum, & miſericordia vulgi. defenſores idonei opido deliguntur. Vercingetorix minoribus Cæſarem itineribus ſubſequitur, & locum caſtris deligit, paludibus, ſiluisque munitum, ab Auarico longe millia paſſuum XV. ibi per certos exploratores in ſingula diei * tempora, quæ ad Auaricum agerentur, cognoſcebat; &, quid fieri vellet imperabat: omnes noſtras pabulationes, frumentationesque obſeruabat, diſperſosq. cum longius neceſſario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etſi, quantum ratione prouideri poterat, ab noſtris occurrebatur, vt incertis temporibus, diuerſisque itineribus iretur; Caſtris ad eam partem opidi poſitis, Cæſar: quę intermiſſa a flumine, & palude aditum, vt ſupra diximus, anguſtum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit: nam circumuallare loci natura prohibebat: * de re frumentaria Boios, atque Aeduos adhortari non deſtitit: quorum alteri, quod nullo ſtudio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua, & infirma, celeriter, quod habuerunt, conſumpſerunt. * ſumma difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendijs ædificiorum, vſque eo, vt complures dies milites frumento caruerint, &, pecore e longinquioribus vicis adacto, extre-

*nam famam ſuſtentarent, nulla tamen uox eſt ab iis audita populi R. maieſtate, & ſuperioribus uictoriis indigna. quinetiam Cæſar, cum in *opere ſingulas legiones appellaret, &, ſi acerbius inopiam ferrent, ſe dimiſſurum oppugnationem diceret; uniuerſi ab eo, ne id faceret, petebant: ſic ſe complures annos, illo imperante, meruiſſe, ut nullam ignominiam acciperēt, numquam* infecta re diſcederent; hoc ſe ignominiæ laturos loco, ſi inceptam oppugnationem reliquiſſent: præſtare omnes, perferre acerbitates, quam non ciuibus R. qui Genabi perfidia Gallorum interiſſent, parentarēt. hæc eadem centurionibus, tribuniſque mil. mandabant, ut per eos ad Cæſarem deferrentur. Cum iam muro appropinquaſſent turres, ex captiuis Cæſar cognouit, Vercingetorigem conſumpto pabulo caſtra mouiſſe propius Auaricum, atque ipſum, cum equitatu, expeditisq. qui inter equites præliari conſueſſent, inſidiarum cauſſa eo profectum; quo noſtros poſtero die pabulatū uenturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte ſilentio profectus ad hoſtium caſtra mane peruenit illi, celeriter per exploratores aduentu Cæſaris cognito, carros, impedimentaq. ſua, in artiores ſiluas abdiderunt, copias omnes, in loco edito, atque aperto, inſtruxerunt. quare nunciata, Cæſar celeriter ſarcinas conferri, arma expediri iuſſit. Collis erat leniter ab infimo accliuis: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis, atq. impedita, cingebat, nō latior pedibus L. hoc ſe colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimq. diſtributi in ciuitates, omnia uada, ac ſaltus eius paludis certis cuſtodiis obtinebāt, ſic a ni-*

mo

mo parati, ut, ſi eam paludem Romani perrumpere conarentur, hæſitantes premerent ex loco ſuperiore: ut qui propinquitatem loci uiderent, paratos prope æquo Marte ad dimicandum exiſtimarent; qui iniquitatem conditionis perſpicerent, inani ſimulatione ſeſe oſtentare, cognoſcerent. indignantes milites Cæſar, *quod conſpectum ſuum hoſtes ferre poſſent tantulo ſpatio interiecto, & ſignum prælij expoſcentes edocet, quanto detrimento, & quot uirorum fortium morte neceſſe *eſſet conſtare uictoriam: quos cũ ſic animo paratos uideret, ut nullum pro ſua laude periculum recuſarent, ſummæ ſe iniquitatis condemnari debere, niſi eorum uitam ſua ſalute habeat cariorem. ſic milites conſolatus, eodẽ die reducit in caſtra; reliqua, quæ ad oppugnationem opidi pertinebãt, adminiſtrare inſtituit. Vercingetorix, cum ad ſuos rediſſet, proditionis inſimulatus, quod caſtra propius Romanos mouiſſet, quod cum omni equitatu diſceſſiſſet, quod ſine imperio tantas copias reliquiſſet, quod eius diſceſſu Romani tãta opportunitate, & celeritate ueniſſent, nõ hæc omnia fortuitu, aut ſine conſilio, accidere potuiſſe: regnũ illũ Galliæ malle Cæſaris conceſſu, quã ipſorũ habere beneficio. Tali modo accuſatus ad hæc reſpõdit: Quod Caſtra mouiſſet, factum inopia pabuli, ẽt ipſis hortantibus: Quod propius Romanos acceſſiſſet, perſuaſum loci opportunitate: qui ſe ipſum munitione defenderet: equitũ uero operã neque in loco paluſtri deſiderari debuiſſe, & illic *fuiſſe utilẽ, quo ſint profecti: ſummã imperij ſe conſulto nulli diſcedentem tradidiſſe, ne is multitudinis ſtudio ad dimicãdũ impelleretur: cui rei propter animi mollitiẽ, ſtudere,

omnes

omnes videret, quod diutius laborem ferre non poſſent: Romani ſi caſu interuenerint, fortunæ; ſi alicuius indicio uocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco ſuperiore cognoſcere, & virtutem diſpicere potuerint; qui dimicare non auſi, turpiter ſe in caſtra receperint; imperium ſe a Cæſare per proditionem nullũ deſiderare, quod habere victoria poſſet; quæ iam eſſet ſibi, ac omnibus Gallis explorata: quin etiã, ipſis remittere, ſi ſibi magis honorem tribuere, quam ab ſe ſalutem accipere, videantur. Hæc vt intelligatis, inquit, ſincere a me pronunciari, audite Romanos milites. producit ſeruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame, vinculisque excruciauerat. ij, iam ante edocti, quæ interrogati pronunciarent, milites ſe eſſe legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clam ex caſtris exiſſe, ſi quid frumenti, aut pecoris in agris reperire poſſent: ſimili omnem exercitum inopia premi, nec iam vires ſufficere * cuiuſquam, nec ferre operis laborem poſſe: itaque ſtatuiſſe imperatorem, ſi nihil in oppugnatione opidi profeciſſet, triduo exercitum* deducere. Hæc a me, inquid Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditionis inſimulatis: cuius opera ſine ueſtro ſanguine, tantum exercitum victorem * fame pœne conſumptum videtis: quem turpiter ſe ex fuga recipientem, ne qua ciuitas ſuis finibus recipiat, a me prouiſum eſt. Conclamat omnis multitudo; & ſuo more armis concrepat: quod facere in eo* conſueuerunt, cuius orationem approbant: ſummum eſſe Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum; nec maiori ratione bellum adminiſtrari poſſe: ſtatuerunt,

vt

ut x. millia hominum delecta ex omnibus * copiis in opidum ſubmittantur. nec ſolis Biturigibus communem ſalutem committendam cenſet; quod pæne in eo ſi opidum retinuiſſent, ſummam uictoriæ conſtare intelligebant. ſingulari militum noſtrorum uirtuti conſilia cuiuſquemodi Gallorum occurrebant, ut eſt ſummæ genus ſollertiæ, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quæ ab quoque traduntur, aptiſſimum. nam & laqueis falces auertebant, quas cum deſtinauerant, tormentis introrſus reducebant, & aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quod apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum, atque vſitatum eſt. totum autem murum ex omni * parte turribus contabulauerant, atque has coriis intexerant. tum, crebris diurnis, nocturnisque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & noſtrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expreſſerat commiſſis ſuarum turrium malis adæquabant; & * apertos cuniculos præuſta, & præacuta materia, & pice feruefacta, & maximi ponderis ſaxis morabantur, mœnibuſque appropinquare probibebant. Muri autem omnes Gallici hac fere forma ſunt Trabes directæ, perpetuæ in longitudinem, paribus interuallis, diſtantes inter ſe binos pedes, in ſolo collocantur. * eæ re uinciuntur extrorſus, & multo aggere ueſtiuntur. * ea autem, quæ diximus interualla grandibus in fronte ſaxis effarciuntur. iis * collocatis, & coagmentatis alius inſuper ordo adiicitur, ut idem illud interuallum ſeruetur, neque inter ſe contingant trabes, ſed, paribus intermiſſæ ſpatiis,

tijs,ſingulæ ſingulis ſaxis interiectis, artc contineantur. ſic deinceps omne opus contexitur, dum iuſta muri altitudo expleatur. hoc enim in ſpeciem, uarietatēq. opus deforme non eſt, alternis trabibus, ac ſaxis; quæ rectis lineis ſuos ordines ſeruant: tum, ad utilitatē, & defenſionem urbium, ſummam habes opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrſus reuincta, neque perrumpi, neque diſtrahi poteſt. ijs tot rebus impedita oppugnatione, milites cum toto tempore, frigore, & aſſiduis imbribus* transderentur, tamen continenti labore omnia hæc* ſuperauerunt, & diebus* XXV *aggerem, latum pedes* CCCXXX; *altum pedes* XXC. *exſtruxerunt. cum is murum hoſtium pæne *contingeret, &* Cæſar ad opus conſuetudine excubaret, milites que cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paullo ante* III. *uigiliam eſt animaduerſum, fumare aggerē, quem cuniculos hoſtes ſuccenderant. eodemque tempore toto muro clamore ſublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. alij faces, atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant; picem reliquaſq. res, quibus ignis excitari poteſt, fundebant; ut, quo primum curreretur, aut cui rei ferretur auxilium, uix ratio iniri poſſet. tamen, quod inſtituto Cæſaris duæ ſemper legiones pro caſtris excubabant.* duæque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum eſt, ut alij eruptionibus reſiſterent, alij turres, reducerent, aggeremque interſcinderent, omnis uero ex caſtris multitudo ad reſtinguendum* concurre-*

re-

*reret. cum in omnibus locis, conſumpta iam reliqua parte noctis, pugnaretur, ſemperq. hoſtibus ſpes uictorię redintegraretur, eo magis, quod deuſtos pluteos turrium uidebant; nec facile adire apertos ad auxiliandũ animaduertebant, ſemperq. ipſi recentes defeßis ſuccederent, omnemq. Galliæ ſalutem in illo ueſtigio temporis poſitã arbitrarentur; accidit inſpectantibus nobis, quod, dignum memoria viſum, * prætermittendum non exiſtimauimus. Quidam ante portam opidi Gallus per manus ſeui ac picis tranſditas glebas in ignem e regione turris proijciebat: ſcorpione ab latere dextro trãſiectus, exanimatusq. cõcidit. hunc ex proximis unus iacentem tranſgreſſus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu ſcorpionis exanimato altero ſucceßit tertius, & tertio quartus: nec ille prius eſt a propugnatoribus uacuus relictus locus, quam, reſtincto aggere, atq. omni parte ſubmotis hoſtibus, finis eſt pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla ſucceßerat, poſtero die, conſilium ceperunt, ex opido profugere, hortante, & iubente Vercingetorige. id ſilentio noctis conati, non magna iactura ſuorũ ſeſe effecturos ſperabant: propterea quod neq. longe ab opido caſtra Vercingetorigis aberant; & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad inſequendum tardabat. iamq. hoc facere noctu apparabant, cum matres familias repente in publicum * procurrerunt, flentesque, proiectæ ad pedes ſuorum, omnibus precibus petierunt, ne ſe, & communes liberos hoſtibus ad ſuppliciũ dederent, quos ad capiendam fugam natura, & uiriũ infirmitas, impediret. ubi eos per ſtare in ſententia uiderunt, quod plerumque in*

ſummo

ſummo periculo timor miſericordiam non recipit, conclamare, & ſignificare de fuga Romanis cœperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum uiæ præoccuparentur, conſilio deſtiterunt. poſtero die Cæſar promota turri, perfectisque operibus, quæ facere inſtituerat, magno coborto imbri, non inutilem hanc ad capiendum conſilium tempeſtatem arbitratus eſt, quod paullo incautius cuſtodias in muro diſpoſitas uidebat, ſuosque languidius in opere uerſari iuſſit, &, quid fieri uellet, oſtendit. legiones intra uineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, iis, qui primi murum adſcendiſſent, præmia * propoſuit, militibusque ſignum dedit. illi ſubito ex omnibus partibus euolauerunt, murumque celeriter complerunt. hoſtes, re noua perterriti, muro, turribusque deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim conſtiterunt; hoc animo, ut, ſi qua ex parte obuiam contra ueniretur, acie inſtructa, depugnarent. ubi neminem æquum locum ſeſe demittere, ſed toto undique muro circumfundi uiderunt, ueriti, ne omnino ſpes fugæ tolleretur, abiectis armis, ultimas opidi partes continenti impetu petiuerunt: parsque ibi, cum anguſto exitu portarum ſe ipſi premerent, a militibus; pars, iam egreſſa portis, ab equitibus eſt interfecta. nec fuit quiſquam, qui prædæ ſtuderet. ſic, & Genabenſi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL millium, uix DCCC, qui, primo clamore audito, ſe ex opido* eiecerant, incolumes ad Vercingetorigem*

gem peruenerunt. quos ille, multa iam nocte, ſilentio ex fuga excepit, ueritus, ne qua in caſtris ex eorum concurſu, & miſericordia vulgi ſeditio oriretur; ut, procul in uia diſpoſitis familiaribus ſuis, principibusque ciuitatum, diſparandos, deducendosq. ad ſuos curaret, quæ cuiq. ciuitati pars caſtrorum ab initio obuenerat. poſtero die concilio conuocato, conſolatus,* cohortatuſque eſt, ne ſe admodum animo demitterent,* ne ue perturbarentur incommodo; non uirtute, neque acie uiciſſe Romanos, ſed artificio quodam, & ſcientia oppugnationis; cuius rei fuerint ipſi imperiti: errare, ſi qui in bello omnes * ſecundos rerum euentus expectent: ſibi numquam placuiſſe, Auaricum defendi, cuius rei teſtes ipſos haberet; ſed factum imprudentia Biturigum, & nimia obſequentia reliquorum, uti hoc* incommodum* acciperetur: id tamen ſe celeriter maioribus commodis ſenaturum; nam, quæ ab reliquis Gallis ciuitates diſſentirent, has ſua diligentia adiuncturum; atq. unum conſilium totius Galliæ effecturum; cuius conſenſu, ne orbis quidem terrarum poßit obſiſtere: idque ſe prope iam effectum habere: interea æquum eſſe, ab ijs communis ſalutis cauſſa impetrari, ut caſtra munire inſtituerent, quo facilius hoſtium repentinos impetus *ſuſtinere poſſent. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipſe animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque ſe in occultum abdiderat, neque conſpectum multitudinis, fugerat, plusque animo prouidere, & præſentire exiſtimabatur, quod, re integra primo incendendum Auaricum, poſt deſerendum, cenſuerat. itaque, ut reliquorum imperatorum*

res

res aduerſæ auctoritatem minuunt, ſic huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. ſimul in ſpem veniebant, eius affirmatione, de reliquis adiungendis ciuitatibus:* primumque eo tempore Galli caſtra munire inſtituerunt; & ſic ſunt animo conſternati, homines inſueti laboris, vt omnia, quæ imperarentur, ſibi patienda, & perferenda, exiſtimarent. nec minus, quam eſt pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas ciuitates adiungeret, atque * earum principes donis, pollicitationibusque alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat, quorum quiſque aut oratione ſubdola, aut amicitia facillime * capi poſſet. qui Auarico expugnato refugerant, armandos, veſtiendosque curat. ſimul ut deminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, quem, & quam ante diem in caſtra adduci uelit; ſaggittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri, & ad ſe mitti iubet. his rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. interim Theutomatus, Ollouiconis filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab ſenatu noſtro Amicus erat appellatus, cum magno equitum ſuorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit. Cæſar Auarici complures dies commoratus,* ſummamque ibi copiam * frumenti, & reliqui commeatus nactus, exercitum, ex labore, atque inopia, refecit. iam prope hieme confecta, cum ipſo anni tempore ad gerendum bellum uocaretur: & ad hoſtem proficiſci conſtituiſſet; ſiue eum ex paludibus, ſiluisque elicere, ſiue obſidione premere poſſet; legati ad eum principes Aeduorum ueniunt,

niunt, oratum, vt maxime neceſſario tempore ciuitati ſubueniat; ſummo eſſe in periculo rem; quod, cum ſinguli magiſtratus antiquitus creari, atque regiam poteſtatem annum obtinere conſueſſent; duo magiſtratum gerant; & ſe vterque eorum legibus creatum eſſe dicat: horum eſſe alterum Conuictolitanem, florentem, & illuſtrem adoleſcentem; alterum Cotum, antiquiſſima familia natum, atque ipſum hominem ſummæ potentiæ, & magnæ cognationis; cuius frater * Vedeliacus proximo anno eundem magiſtratum geſſerit: ciuitatem omnem eſſe in armis: diuiſum ſenatum, diuiſum populum, ſuas cuiuſque eorum clientelas. quod ſi diutius alatur controuerſia, fore, vti pars cum ciuitatis parte confligat: id ne accidat, poſitum in eius diligentia, atque auctoritate. Cæſar, etſi, a bello, atque hoſte diſcedere, detrimentoſum eſſe exiſtimabat; tamen, non ignorans, quanta ex diſſenſionibus incommoda oriri conſueſſent; ne tanta, & tam coniuncta populo R. ciuitas, quam ipſe ſemper aluiſſet. omnibusque rebus ornaſſet, ad vim, atque ad arma, deſcenderent; atq. ea pars, quæ minus* ſibi confideret, auxilia a Vercingetorige accerſeret; huic rei præuertendum exiſtimauit; &, quod, legibus Aeduorum, ijs, qui ſummum magiſtratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret; ne quid de iure, aut legibus eorum deminuiſſe uideretur, ipſe in Aeduo proficiſci ſtatuit, ſenatumque omnem, & quos inter controuerſia eſſet, etiam ad ſe euocauit. Cum prope omnis ciuitas eo conueniſſet; doceretur que, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renunciatū; cum

*leges, duos ex vna familia, viuo vtroque, non ſolum magiſtratus creari vetarent, ſed etiam in ſenatu eſſe prohiberent; Cotum magiſtratum deponere coegit; Conuictolitanem, qui per ſacerdotes, more ciuitatis, intermiſſis magiſtratibus, eſſet creatus, poteſtatem obtinere iuſſit. hoc decreto interpoſito, cohortatus Aeduos, vt controuerſiarum, * ac diſſenſionum, obliuiſcerentur, atque, omnibus omiſſis his rebus, huic bello ſeruirent, * eaque, quæ meruiſſent præmia ab ſe deuicta Gallia exſpectarent, equitatumque omnem, & peditum millia* x. *ſibi celeriter mitterent, quæ in præſidijs rei frumentariæ cauſſa diſponeret, exercitum in duas partes diuiſit,* IV. *legiones in Senones, Pariſiosque Labieno ducendas dedit;* VI. *ipſe in Aruernos, ad opidum Gergouiam ſecundum flumen Elauer duxit; equitatus partem illi attribuit, partem ſibi reliquit. qua re cognita, Vercingentorix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere cœpit; * cum vterque vtrique eſſet exercitui in conſpectu, fereque e regione caſtris caſtra poneret: diſpoſitis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent. erant in magnis Cæſaris difficultatibus res, ne maiorem æſtatis partem flumine impediretur; quod non fere ante autumnum Elauer uado tranſiri ſoleat. itaque, ne id accideret, ſilueſtri loco caſtris poſitis, e regione vnius eorum poncium, quos Vercingetorix reſcindendos curauerat, poſtridie cum* II. *legionibus in occulto reſtitit; reliquas copias, cum omnibus impedimentis, vt conſueuerat, miſit, demptis quartis quibuſque cohortibus, uti numerus legionum conſtare,*

ſtare,

ſtare videretur, iis, quam longiſſime poſſent, * progredi iuſſis; cum iam ex diei tempore coniecturam * caperet, in caſtra peruentum; iiſdem ſublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. celeriter effecto opere, * legionibuſque tranſductis, & loco caſtris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix, re cognita, ne contra ſuam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus anteceſſit. Cæſar ex eo loco quinctis caſtris Gergouiam peruenit; equeſtrique prelio eo die leui facto, perſpecto vrbis ſitu, quæ, poſita in altiſſimo monte, omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione deſperauit: de obſeßione non prius agendum conſtituit, quam rem frumentariam expediſſet. At Vercingetorix, caſtris pro opido in monte poſitis, mediocribus circum ſe interuallis, ſeparatim ſingularum ciuitatum copias collocauerat: atque omnibus eius iugi collibus occupati, qua deſpici poterat, horribilem ſpeciem præbebat: principeſque earum ciuitatum, quos ſibi ad conſilium capiendum delegerat, prima luce ad ſe quotidie conuenire iubebat; ſeu quid communicandum, ſeu quid adminiſtrandum uideretur; neq. ullum fere diem intermittebat, quin, equeſtri prælio interiectis ſagittariis, quid in quoque eſſet animi, ac virtutis ſuorum, * periclitaretur. Erat e regione opidi collis ſub ipſis radicibus montis egregie munitus, atque ex parte circumciſus: quem ſi tenerent noſtri, & aquæ magna parte, & pabulatione libera prohibituri hoſtes videbantur. ſed is locus præſidio ab iis nimis firmo tenebatur. tamen ſilentio noctis Cæſar, ex caſtris egreſſus

M 2 pri-

*primus quam ſubſidium ex opido venire poſſet, deiecto præſidio, potius loco, duas ibi legiones collocauit; foſſamque duplicem duodenum pedum a maioribus caſtris ad minora perduxit: * vt tuto ab repetino hoſtium incurſu etiam ſinguli commeare poſſent. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, Conuictolitanis Aeduus, cui magiſtratum adiudicatum a Cæſare demonſtrauimus, ſollicitatus ab Aruernos pecunia, cum quibuſdam adoleſcentibus colloquitur; quorum erat princeps Litauicus, atque eius fratres, ampliſſima familia nati adoleſcentes. cum iis primum communicat, hortaturque eos, vt ſe liberos, & imperio natos, meminerint: vnam eſſe Aeduorum ciuitatem, quæ certiſſimam Galliæ victoriam diſtineat; cuius auctoritate reliquas contineri; qua tranſducta, locum conſiſtendi Romanis in Gallia non fore: eſſe non nullo ſe Cæſaris beneficio affectum, ſic tamen, vt iuſtiſſimam apud eum cauſſam obtinuerit; ſed plus communi libertati tribuere. cur enim potius Aedui de ſuo iure, & de legibus ad Cæſarem diſceptaturi, quam Romani ad Aeduos, veniant? celeriter adoleſcentibus, & oratione magiſtratus, & præmio deductis, cum ſe vel principes eius conſilij fore profiterentur; ratio perficiendi quærebatur: quod ciuitatem temere ad ſuſcipiendum bellum adduci poſſe, non confidebant. placuit, vt Litauicus decem illis millibus, quæ Cæſari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratreſque eius ad Cæſarem præcurrerent. reliqua qua ratione agi placeat, conſtituunt. Litauicus, accepto exercitu, cum millia paſſuum circiter* XXX *ab Gergouia abeſſet, conuoca-*

*tis ſubito militibus, lacrymans, quo proficiſcimur, inquit, milites? omnis noſter equitatus, nobilitas omnis interijt: principes ciuitatis, Eporedorix, & Virdumarus, inſimulati proditionis, ab Romanis, indicta cauſſa, interfecti ſunt. hæc ab ijs cognoſcite, qui ex ipſa cęde fugerunt. nam ego, fratribus, atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ geſta ſunt, pronunciare. Producuntur ij, quos ille edocuerat, quæ dici uellet: atq eadem, quæ Litauicus pronunciauerat, multitudini exponunt: * omnes equites Aeduorum interfectos, quod collocuti cum Aruernis dicerentur, ipſos ſe inter multitudinem militum occultaſſe, atque ex media cæde * profugiſſe. Conclamant Aedui, & Litauicum obſecrant, vt ſibi conſulat. quaſi uero, inquit ille, conſilij ſit res, ac non neceſſe ſit nobis Gergouiam contendere, & cum Aruernis noſmet coniungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admiſſo, Romani * iam ad nos interficiendos concurrant? proinde, ſi quid in nobis animi eſt, perſequamur eorum mortem, qui indigniſſime interierunt; atque hos latrones interficiamus. oſtendit ciues Romanos, qui eius præſidij fiducia vna erant. * continuo magnum numerum frumenti, commeatusq diripit, ipſos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate Aeduorum dimittit: in eodem mendacio, de cæde equitum, & principium, permanet: hortatur, vt ſimili ratione, atque ipſe fecerit, ſuas iniurias perſequantur. Eporedorix Aeduus, ſummo loco natus adoleſcens, & ſummæ domi potentiæ, & vna Virdumarus, pari ætate, & gratia, ſed genere diſpari,*

quem Cæſar ab Diuitiaco tranſditum, ex humili loco ad ſummam dignitatē perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati. his erat inter ſē de principatu contentio; & in illa magiſtratuum controuerſia, alter pro Conuictolitane, alter pro Coto, ſummis opibus pugnauerat. ex ijs Eporedorix, cognito Litauici conſilio, media fere nocte rem ad Cæſarem defert; orat, ne patiatur, ciuitatem prauis adoleſcentium conſilijs ab amicitia populi Rom. deficere: quod futurum prouideat, ſi ſe tot hominum millia cum hoſtibus coniunxerint, quorum ſalutem neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento æſtimare poſſet. magna affectus ſolicitudine hoc nuncio Cæſar, quod ſemper Aeduorum ciuitati præcipue indulſerat, nulla interpoſita dubitatione, legiones expeditas IV, equitatumq. omnem ex caſtris educit. nec fuit ſpacium tali tempore ad contrahenda caſtra; quod res in celeritate poſita * eſſe videbatur. C. Fabium legatum, cum legionibus II. caſtris præſidio relinquit. fratres Litauici, cum comprehendi iuſſiſſet, paullo ante reperit ad hoſtes * profugiſſe. adhortatus milites, ne neceſſario tempore itineris labore permoueantur; cupidiſſimis omnibus, progreſſus millia paſſum XXV, agmen Aeduorum conſpicatus, immiſſo equitatu, iter eorum moratur, atque impedit: interdicitq. omnibus, ne quemquam interficiant, Eporedorigem, & Virdumarum, quos illi interfectos exiſtimabant, inter equites uerſari, ſuoſque appellare, iubet. ijs cognitis & Litauici fraude perſpecta, Aedui manus tendere, & deditionem ſignificare, & proiectis armis

mortem

*mortem deprecari incipiunt. Litauicus cum ſuis clientibus, quibus nefas, more Gallorum, eſt, etiam in extrema fortuna deſerere patronos, Gergouiam profugit. Cæſar, nuncijs ad ciuitatem Aeduorum miſſis, qui ſuo beneficio conſeruatos docerent, quos iure belli interficere potuiſſet, III. q. horis noctis exercitui, ad quietem, datis, caſtra ad Gergouiam mouit. medio fere itinere, equites a Fabio miſſi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: ſummis copijs caſtra oppugnata demonſtrant: cum crebro integri defeſſis ſuccederent, noſtroſque aſſiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem caſtrorum, perpetuo * eſſet ijſdem in vallo permanendum: multitudine ſagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc ſuſtinenda magno vſui fuiſſe tormenta; Fabium diſceſſu eorum, duobus relictis portis, obſtruere ceteras, pluteoſque vallo addere, & ſe in poſterum diem ſimilem ad * caſum parare. ijs rebus cognitis, Cæſar, ſummo ſtudio militum, ante ortum ſolis in caſtra peruenit. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, Aedui, primis nuncijs a Litauico acceptis, nullum ſibi ad cognoſcendum ſpatium relinquunt. impellit alios auaritia, alios iracundia, & temeritas, quæ maxime illi hominum generi eſt innata, vt leuem auditionem habeant pro re comperta. bona ciuium Romanorum diripiunt, cædes faciunt; in ſeruitutem abſtrahunt. adiuuat rem proclinatam Conuictolitanis: plebemque ad furorem impellit, vt, facinore admiſſo, ad ſanitatem reuerti pudeat. M. Ariſtium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex opido Cauillono edu-*

*cunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi cauſſa ibi conſtiterant. hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exſuunt; repugnantes diem noctemque obſident: multis vtrimque interfectis, * maiorem multitudinem ad arma concitant. interim, nuncio allato, omnes milites in poteſtate Cæſaris teneri, concurrunt ad Ariſtium: nihil publico factum conſilio, demonſtrant: quæſtionem de bonis direptis decernunt: Litauici, fratrumque bona publicant: legatos ad Cæſarem, ſui purgandi gratia, mittunt: hæc faciunt, recuperandorum ſuorum cauſſa. ſed contaminati facinore, & capti compendio, ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, * & timore pœnæ exterriti, conſilia clam de bello inire incipiunt, * ciuitateſque reliquas legationibus ſollicitant. quæ tametſi Cæſar intelligebat; tamen, quam mitiſſime poteſt, legatos appellat; nihil ſe propter inſcientiam, leuitatemque vulgi, grauius de ciuitate iudicare, neque de ſua in Aeduos beneuolentia deminuere. ipſe, maiorem Galliæ motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumſiſteretur, conſilio inibat, quemadmodum e Gergouia diſcederet, ac rurſus omnem exercitum contraheret; ne profectio, nata a timore defectionis, ſimilis fugæ videretur. hæc cogitanti accidere viſa eſt facultas bene rei gerendæ. nam cum minora in caſtra, operis perſpiciendi cauſſa, veniſſet, animaduertit, collem, qui ab hoſtibus tenebatur, nudatum hominibus, qui ſuperioribus diebus uix præ multitudine cerni poterat. admiratus, quærit ex perfugis cauſſam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat.*

conſta-

conſtabat inter omnes, quod iam ipſe Cæſar per exploratores cognouerat, dorſum eſſe eius iugi prope æquum, ſed ſilueſtrem, & anguſtum; qua eſſet aditus ad alteram partem opidi: vehementer huic illos loco timere, nec iam aliter ſentire, vno colle ab Romanis occupato, ſi alterum amiſiſſent, quin pæne circumuallati, atque omni exitu, & pabulatione interclusi uiderentur;* ad hunc muniendum locum omnes a Vercingetorige euocatos. Hac re cognita, Cæſar mittit complures equitum* turmas eo de media nocte: iis imperat, vt paullo tumultuoſius omnibus in locis peruagarentur: prima luce, magnum numerum impedimentorum ex caſtris detrahi, mulioneſque cum caſſidibus, equitum ſpecie, ac ſimulatione, collibus circumuehi iubet: his paucos addit equites; qui latius oſtentationis cauſſa vagarentur. longo circuitu eaſdem omnes iubet petere regiones. hæc procul ex opido videbantur, vt erat a Gergonia deſpectus in caſtra: neque tanto ſpatio, certi quid eſſet, explorari poterat. legionem unam eodem iugo mittit, & paullum progreſſam inferiore loco conſtituit, ſiluiſque occultat. augetur Gallis ſuſpicio, atque omnes illo munitionum copiæ tranſducuntur. vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus, tectis inſignibus ſuorum, occultatiſque ſignis militaribus, raros milites, ne ex opido animaduerterentur, ex maioribus caſtris in minora tranſducit: legatiſque quos ſingulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, oſtendit; in primis monet. ut contineant milites, ne ſtudio pugnandi, aut ſpe prædæ longius progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc vna*

celeritate

*celeritate poſſe vitari : occaſionis eſſe rem, non prælij. his rebus expoſitis, ſignum dat, & ab dextera parte alio diſcenſu eodem * tempore Aeduos remittit. Opidi murus ab planitie, atque initio adſcenſus, recta regione, ſi nullus amfractus intercedere, ∞ CC paſſus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum cliuum acceſſerat, id ſpatium itineris augebat. a medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus ſaxis* VI. *pedum murum, qui noſtrorum impetum tardaret, produxerant Galli; atque, inferiore omni ſpatio vacuo relicto, ſuperiorem partem collis vſq. ad murum opidi denſiſſimis caſtris compleuerant. milites ſigno dato, celeriter ad munitionem perueniunt, * eamque tranſgreßi, trinis caſtris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis caſtris celeritas, vt Theutomatus, rex Nitiobrigum, ſubito in tabernaculo oppreſſus, vt meridie conquieuerat, ſuperiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix ſe ex manibus prædantium militum eriperet: conſecutus id, quod animo propoſuerat, Cæſar receptui cani iuſsit: * legioniſque Decimæ, qua cum erat concionatus, ſigna conſtitere. at reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ ſono, quod ſatis magna vallis intercedebat, tamen a tribunis militum, legatiſque, vt erat a Cæſare præceptum, retinebantur. ſed, elati ſpe celeris victoriæ, & hoſtium * fuga, ſuperiorumque temporum ſecundis prœlijs; nihil adeo arduum ſibi exiſtimabant, quod non virtute conſequi poſſent: neque prius finem ſequendi fecerunt, quam muro opidi, portiſq. appropinquarunt. tum vero ex omnibus vrbis partibus, orto clamore,*

*qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, * cum hoſtes intra portas eſſe exiſtimarent, ſeſe ex opido eiecerunt. Matresfamilias de muro veſtem argentumq. iactabant; & pectore nudo prominentes, paſſis manibus obteſtabantur Romanos, ut ſibi parcerent; neu, ſicut Auarici feciſſent, ne mulieribus quidem, atque infantibus, abſtinerent. non nullæ, de muris per manus demiſſæ, ſeſe militibus transdebant. L. Fabius, centurio legionis IIX. quem inter ſuos eo die dixiſſe conſtabat, excitari ſe Auaricenſibus præmijs, neque commiſſurum, ut prius quiſquam murum adſcenderet, tres ſuos nactus manipulares, atque ab ijs ſubleuatus; murum adſcendit. eos ipſe rurſus ſingulos exceptans, in murum extulit. interim ij, qui ad alteram partem opidi, ut ſupra demonſtrauimus, munitionis cauſſa, conuenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nuncijs incitati, opidum ab Romanis teneri, præmiſſis equitibus, magno concurſu eo contenderunt. eorum vt quiſque primus venerat, ſub muro conſiſtebat, ſuorumque pugnantium numerum augebat. quorum cum magna multitudo conueniſſet, matres familias, quæ paullo ante Romanis de muro manus tendebant, ſuos obteſtari, &, more Gallico, paſſum capillum oſtentare, liberoſque in conſpectum proferre, cæperunt. erat Romanis nec loco, nec numero æqua contentio: ſimul, & curſu, & ſpatio pugnæ defatigati, non facile recentes, atque integros ſuſtinebant. Cæſar, cum iniquo loco pugnari, hoſtiumque augeri copias videret, præmetuens ſuis, ad T. Sextium legatum, * quem minoribus caſtris præſidio reliquerat,*

liquerat, mittit, vt cohortes ex caſtris celeriter educeret, & ſub infimo colle ab dextero latere hoſtium conſtitueret, vt, ſi noſtros depulſos loco vidiſſet, quo minus libere hoſtes inſequerentur, terreret. ipſe paullum ex eo loco cum legione progreſſus, ubi conſtiterat, euentum pugnæ exſpectabat. cum acerrime cominus pugnaretur; hoſtes loco, & numero; noſtri uirtute confiderent: ſubito ſunt Aedui uiſi, ab latere noſtris aperto; quos Cæſar ab dextera parte alio adſcenſu, manus diſtinendæ cauſſa, miſerat. ii ſimilitudine armorum vehementer noſtros perterruerunt: ac, tametſi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod inſigne* pacatis eſſe conſueuerat, tamen id ipſum ſui fallendi cauſſa milites ab hoſtibus factum exiſtimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quiq. vna murum adſcenderant, circumuenti, atque interfecti, de muro præcipitantur. M. Petreus, eiuſdem legionis centurio, cum portas exſcindere conatus eſſet, a multitudine oppreſſus,* ac ſibi deſperans, multis iam vulneribus acceptis, manipularibus ſuis, qui illum ſecuti erant, Quoniam, inquit, me vna nobiſcum ſeruare non poſſum, ueſtræ quidem certe ſaluti proſpiciam, quos, cupiditate gloriæ adductus, in periculum deduxi. vos, data facultate, uobis conſulite. ſimul* irrupit in medios hoſtes; duobusque interfectis, reliquos a porta paullum ſubmouit. conantibus auxiliari ſuis, Fruſtra, inquit, meæ vitæ ſubuenire conamini, quem iam ſanguis, viresque deficiunt proinde hinc abite, dum eſt facultas, uoſque ad legionem recipite. ita pugnans* poſt paullum concidit, ac ſuis ſaluti fuit. noſtri, cum vndique premeren-*

ren-

rentur, XLVI centurionibus amiſſis, deiecti ſunt loco. ſed intolerantius Gallos inſequentes legio X. tardauit, quæ pro ſubſidio paullo æquiore loco conſtiterat. hanc rurſus XIII. legionis cohortes exceperunt, quæ, ex caſtris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum ſuperiorem. Legiones, vbi primum planitiem attigerunt, infeſtis contra hoſtes ſignis conſtiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis ſuos intra munitiones reduxit. eo die milites ſunt paullo minus* DCC *deſiderati, poſtero die Cæſar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemq. militum reprehendit; quod ſibi ipſi iudicauiſſent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque ſigno recipiendi dato, conſtitiſſent, neque a tribunis mil. legatisque retineri potuiſſent: expoſuit, quid iniquitas loci poſſet, quid ipſe ad Auaricum * ſenſiſſet, cum, ſine duce, & * ſine equitatu deprehenſis hoſtibus, exploratam uictoriam dimiſiſſet, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci * acciperet: quantopere eorum animi magnitudinē admiraretur, * quos non caſtrorum munitiones, non altitudo montis, non murus opidi tardare potuiſſet, tantopere licentiam, arrogantiamque reprehendere, quod plus ſe, quam imperatorem, de victoria, atque exitu rerum ſentire exiſtimarent: nec minus * ſe in milite modeſtiam, & continentiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem, deſiderare. Hac habita cōcione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, ne ob hanc cauſſam animo permouerentur, neu, quod iniquitas loci attuliſſet, id virtuti hoſtium tribuerent, eadem de profectione cogitans, quæ ante ſenſerat,*

ſerat, legiones ex caſtris eduxit, aciemque idoneo loco conſtituit. Cum Vercingetorix nihilominus in æquum locum deſcenderet, leui facto equeſtri prælio, atque * eo ſecundo, in caſtra exercitum reduxit. cum hoc idem poſtero die feciſſet, ſatis ad Gallicam oſtentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum exiſtimans, in Aeduos caſtra mouit. ne tum quidem inſecutis hoſtibus, III. die ad flumen Elauer pontem refecit, atque exercitum tranſduxit. ibi a Virdumaro, atque Eporedorige Aeduis appellatus,* diſcit, cum omni equitatu Litauicum ad ſollicitandos Aeduos profectum: opus eſſe, & ipſos præcedere ad confirmandam ciuitatem. etſi multis iam rebus perfidiam Aeduorum Cæſar perſpectam habebat, atque horum diſceſſu admaturari defectionem ciuitatis exiſtimabat; tamen retinendos eos * non cenſuit; ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem. diſcedentibus his breuiter ſua in Aeduos merita expoſuit, quos, & quam humiles accepiſſet, * compulſos in opida, multatos agris, omnibus ereptis * ſocijs, impoſito ſtipendio, obſidibus ſumma cum contumelia extortis, & quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxiſſet, vt non ſolum in priſtinum ſtatum rediſſent, ſed omnium temporum dignitatem, & gratiam anteceſſiſſe viderentur. his datis mandatis, eos ab * ſe dimiſit. Nouiodunum erat opidum Aeduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco poſitum. huc Cæſar omnes obſides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, ſuorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum

nume-

*numerum equorum, huius belli cauſſa in Italia, atque Hiſpania coemptorum, miſerat. eo cum Eporedorix, Virdumaruſq. veniſſent, & de ſtatu ciuitatis cognouiſſent, Litauicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod eſt opidum apud eos maximæ auctoritatis, Conuictolitanem magiſtratum, magnamque partem ſenatus ad eum conueniſſe, legatos ad Vercingetorigem, de pace, & amicitia concilianda, publice miſſos; non prætermittendum tantum commodum exiſtimauerunt. itaque, interfectis Nouioduni cuſtodibus, quiq. eo negotiandi, aut itineris cauſſa, conuenerant, pecuniam, atque equos inter ſe partiti ſunt; obſides ciuitatum Bibracte ad magiſtratum deducendos curauerunt; opidum, quod ab ſe teneri non poſſe, iudicabant, ne * cui eſſet vſui Romanis, incenderunt; frumenti, quod ſubito potuerunt, nauibus auexerunt, reliquum flumine atque incendio corruperunt; ipſi ex finitimis regionibus copias cogere, præſidia cuſtodiaſque ad ripas Ligeris diſponere, equitatumque omnibus locis, iniiciendi timoris cauſſa; oſtentare cœperunt; vt, ab re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex prouincia expellere poſſent. quam ad ſpem multum eos adiuuabat, quod Liger ex niuibus creuerat, vt omnino uado tranſiri non poſſe videretur. Quibus rebus cognitis Cæſar maturandum ſibi cenſuit, ſi eſſet in perficiendis pontibus periclitandum, vt prius, quam eſſent maiores eo copiæ coactæ, dimicaret. nam vt commutato conſilio iter in prouinciam conuerteret, id * ne tum quidem neceſſario faciendum exiſtimabat, cum quod infamia, atque indignitas rei, & oppoſitus mons Gebenna,*

*benna, viarumq. diſſicultas impediebat; tum maxime, quod * adiungi Labieno, atque ijs legionibus, quas vna miſerat, uehementer cupiebat. itaque admodum magnis diurnis, atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; vadoq. per equites inuento, pro rei neceſsitate, opportuno, vt brachia modo, atque humeri ad ſuſtinenda arma liberi ab aqua eſſe poſſent, diſpoſito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hoſtibus primo adſpectu * perturbatis, incolumem exercitum tranſduxit, frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto ijs rebus exercitu, iter in Senones facere inſtituit. Dum hæc apud Cæſarem geruntur, Labienus eo ſupplemento, quod nuper ex Italia uenerat, relicto Agendici, vt eſſet impedimentis præſidio, cum IV. legionibus Lutetiam proficiſcitur. id eſt opidum Pariſiorum, poſitum in inſula fluminis Sequanæ. cuius aduentu ab hoſtibus cognito, magnæ ex finitimis ciuitatibus copiæ conuenerunt. ſumma imperij tranſditur Camulogeno Aulerco; qui prope confectus ætate, tamen, propter ſingularem ſcientiam rei militaris, ad eum eſt honorem euocatus. is, cum animaduertiſſet, perpetuam eſſe paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic conſedit; noſtrosque tranſitu prohibere inſtituit. Labienus primo uineas agere, cratibus, atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. poſtquam id * difficilius confieri animaduertit, ſilentio e caſtris III. uigilia egreſſus, eodem, quo uenerat, itinere Melodunum peruenit. id eſt opidum Senonum in inſula Sequanæ poſitum, **

vt

*ut paullo ante Lutetiam diximus. deprehenſis naui-bus circiter L. celeriterque coniunctis, atque eo militi-bus * impoſitis, & rei nouitate perterritis opidanis, quorum magna pars erat ad bellum euocata, ſine con-tentione opido potitur. refecto ponte, quem ſuperiori-bus diebus hoſtes reſcinderant, exercitum tranſducit, et ſecundo flumine ad Lutetiam iter facere cœpit. hoſtes, re cognita ab iis, qui a Meloduno * profugerant, Lute-tiam incendit, ponteſq. eius opidi reſcindi iubēt. ipſi, * profecti palude, in ripis Sequanæ, e regione Lutetiæ, cōtra Labieni caſtra conſidunt. iam Cæſar a Gergouia diſceſſiſſe audiebatur; iam de Aeduorum defectione, & ſecundo Galliæ motu rumores afferebantur: Gal-lique in colloquiis, interclusum itinere, & Ligere Cæſa-rem, inopia frumenti coactum, in prouinciam conten-diſſe confirmabant. Bellouaci autem, defectione Ae-duorum cognita, qui ante erant per ſe infideles, ma-gnus cogere, atq; aperte bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud ſi-bi capiendum conſilium, atque antea ſenſerat, intellige bat. neque iam, vt aliquid acquireret, prælioque hoſtes laceſſeret, ſed vt incolumem exercitum Agendicum re duceret, cogitabat. namque altera ex parte Bellouaci, quæ ciuitas in Gallia maximam habet opinionem uir-tutis, inſtabant; alteram Camulogenus parato, atque inſtructo exercitu tenebat. tum legiones, a præſidio, atque impedimentis interclusas, maximum flumen diſtinebat. tantis ſubito difficultatibus obiectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat: itaque ſub ueſperum concilio conuocato, cohortatus, ut ea, quæ*

*imperaſſet, diligenter, induſtrieque adminiſtrarent, naues, quas a Meloduno deduxerat, ſingulas equitibus Romanis attribuit; & , prima confecta vigilia, IV. millia paſſuum ſecundo flumine progredi ſilentio, ibique ſe exſpectari, iubet. v. cohortes, quas minime firmas ad dimicandum eſſe exiſtimabat, caſtris præſidio relinquit: v. eiuſdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerſo flumine magno tumultu proficiſci imperat. conquirit etiam lintres: has magno ſonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. ipſe poſt paullo, ſilentio egreſſus cum III. legionibus, eum locum petit, quo naues appelli iuſſerat. eo cum eſſet uentum, exploratores hoſtium, ut * omni fluminis parte erant diſpoſiti, inopinantes, quod magna ſubito erat coborta tempeſtas, ab noſtris opprimuntur. Exercitus, equitatusq. equitibus Romanis adminiſtrantibus, quos ei negotio pſecerat, celeriter tranſmittitur. uno fere tempore ſub lucem hoſtibus nunciatur, in caſtris Romanorum præter conſuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerſo flumine, ſonitumq. remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites nauibus tranſportari. quibus rebus auditis, quod exiſtimabāt tribus locis tranſire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduorum fugam parare, ſuas quoque copias in tres partes diſtribuerunt. nam, & * præſidio e regione caſtrorum relicto, & parua manu * Metioſedum uerſus miſſa, quæ tantum * progrederetur, quantum naues proceſſiſſent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima luce & noſtri omnes erant tranſportati, & hoſtiū acies cerne-*

cernebatur. Labienus, milites cohortatus, ut ſuæ priſtinæ virtutis, & tot ſecundiſſimorum prœliorum memoriam tenerent, atque ipſum Cæſarem, cuius ductu ſæpenumero hoſtes ſuperaſſent, adeſſe exiſtimarent, dat ſignum prœlij. primo concurſu, ab dextero cornu, vbi VII. *legio conſtiterat, hoſtes pelluntur, atque in fugam coniiciũtur: ab ſiniſtro, quē locum* XII. *legio tenebat, cum primi ordines hoſtium transfixi pilis concidiſſent, tamē acerrime reliqui reſiſtebant, nec dabat ſuſpicionem fugæ quiſquam. ipſe dux hoſtium Camulogenus ſuis aderat, atque eos cohortabatur. ac, incerto etiam nunc exitu victoriæ, cum* VII. *legionis tribunis eſſet nunciatum, quæ in ſiniſtro cornu gererentur, poſt tergum hoſtium legionem oſtenderunt, ſignaque intulerunt. ne eo quidem tempore quiſquam loco ceſſit, ſed circumuenti omnes, interfectique ſunt. eandem fortunam tulit Camulogenus. at ij, qui præſidio contra * caſtra Labieni erant relicti, cum prœlium commiſſum audiſſent, ſubſidio ſuis ierunt, collemque ceperunt, neque noſtrorum militum, victorumque impetum ſuſtinere potuerunt. ſic, cum ſuis fugientibus permiſti, quos non ſiluæ, monteſque texerunt, ab equitatu ſunt interfecti. hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agēdicum: vbi impedimenta totius exercitus relicta erant. inde, cum omnibus copijs, ad Cæſarem peruenit. Defectione Aeduorum cognita, bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad ſollicitandas ciuitates nituntur: nacti obſides, quos Cæſar apud eos depoſuerat, horum ſupplicio dubitantes territant. petunt a Vercin-*

getorige Aedui, vt ad ſe veniat, rationeſq. belli gerendi communicet. re impetrata, contendunt, vt ipſis ſumma imperij transdatur: &, re in controuerſiam deducta, totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. eodem conueniunt vndique frequentes multitudines. ſuffragijs res permittitur. ad vnum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treuiri abſuerunt; illi, quod amicitiam Romanorum ſequebantur; Treuiri, quod aberant longius, & ab Germanis premebantur; quæ fuit cauſſa, quare* toto abeſſent bello, & neutris auxilia mitterent. magno dolore Aedui* ferunt ſe deiectos principatu. queruntur fortunæ commutationem; & Cæſaris indulgentiã in ſe requirunt; neque tamen, ſuſcepto bello, ſuum conſilium ab reliquis ſeparare audent. inuiti, ſummæ ſpei adoleſcentes, Eporedorix, & Virdumarus, Vercingetorigi parent. ille imperat reliquis ciuitatibus obſides. denique ei rei conſtituit diem: huc omnes equites, XV. millia numero, celeriter cõuenire iubet. peditatu, quem ante habuerit, ſe fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neque aciei dimicaturum; ſed, quoniam abundet equitatu, perfacile eſſe factu, frumentationibus, pabulationibuſque Romanos prohibere: æquo modo animo ſua ipſi frumenta corrumpant, ædificiaque incendant; qua rei familiaris iactura, perpetuum imperium libertatemque ſe* conſequi videant. His conſtitutis rebus, Aeduis, Seguſianiſque qui ſunt finitimi ei prouinciæ, x. millia peditum imperat. huc addit equites DCCC. his* præficit fratrem Eporedorigis, bellumque* inferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Gaba

*los, proximoſque pagos Aruernorum, in Heluios, item Ruthenos, Cadurcoſque ad fines Volgarum, Aremicorumque depopulandos mittit. hic nihilominus clandeſtinis nuncijs, legationibuſque Allobroges ſollicitat: quorum mentes nondum a ſuperiore bello reſediſſe, ſperabat. horum principibus pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciæ pollicetur. Ad hos omnes caſus prouiſa erant præſidia cohortium duarum et viginti, quę ex ipſa coacta prouincia ab L. Cæſare legato ad omnes partes opponebantur. Heluij ſua ſponte cum finitimis prelio congreſſi pelluntur, & C. Valerio Donotauro, Caburi filio, principe ciuitatis, compluribuſque alijs interfectis, intra opida muroſque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum diſpoſitis præſidijs, magna cum cura, & diligentia, ſuos fines tuentur. Cæſar, quod hoſtes equitatu ſuperiores eſſe intelligebat, & intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex prouincia, atque Italia ſubleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas ſuperioribus annis pacauerat; equiteſque ab his accerſit, & leuis armaturæ pedites, qui inter eos præliari cõſueuerant. Eorum aduentu, quod minus idoneis equis vtebantur, a tribunis mil. reliquiſque * equitibus Romanis, atque euocatis equos ſumit, Germaniſque diſtribuit. Interea, dum hæc geruntur, hoſtium copiæ ex Aruernis, equiteſque, qui toti Galliæ erant imperati, conueniunt. magno horum coacto numero, cum Cæſar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius ſubſidium prouinciæ ferri poſſet, circiter millia paſſuum x. ab Romanis trinis caſtris*

*Vercingetorix conſedit; * conuocatiſque ad concilium præfectis equitum, veniſſe tempus victoriæ demõſtrat: fugere in prouinciam Romanos, Galliaque excedere: id ſibi ad præſentem obtinendam libertatem ſatis eſſe; ad reliqui temporis pacem, atque otium, parum profici: maioribus enim coactis copijs reuerſuros, neque finem belli facturos, proinde, agmine impeditos adoriantur. ſi pedites ſui auxilium ferant, atque in eo morentur, iter facere non poſſe: ſin, id quod magis futurum confidebat, relictis impedimentis, ſuæ ſaluti conſulant, & vſu rerum neceſſariarum, & dignitate ſpoliatum iri: nam de equitibus hoſtium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audent, ne ipſos quidem debere dubitare; id quo maiore faciant animo, copias ſe omnes pro caſtris habiturum, & terrori hoſtibus futurum. conclamant equites ſanctiſſimo iureiurando confirmari oportere; ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad vxorem aditum habeat, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet. probata re, atque omnibus ad * iuſiurandum adactis, poſtero die in tres partes diſtributo equitatu, duæ ſe acies a duobus lateribus oſtendunt: una primo agmine iter impedire cœpit. qua re nunciata, Cæſar ſuum quoque equitatum, tripartito diuiſum, ire contra hoſtem iubet. pugnatur una omnibus in partibus: * conſiſtit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur. ſi qua in parte noſtri laborare, aut grauius premi videbantur, eo ſigna inferri Cæſar, aciemque * conuerti iubebat. quæ res & hoſtes ad inſequendum tardabat, & noſtros ſpe auxilij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere,*

ſum-

*ſummum iugum nacti, hoſtes loco depellunt, fugientes vſque ad flumen, vbi Vercingetorix cum pedeſtribus copijs conſederat, perſequuntur, * compluresque interficiunt. qua re animaduerſa, reliqui, ne circumuenirentur, ueriti, ſe fugæ mandant. omnibus locis fit cædes. tres nobiliſſimi Aedui capti ad Cæſarem perducuntur: Cotus, præfectus equitum, qui controuerſiam cũ Conuictolitane proximis comitijs habuerat; & Cauarillus, qui, poſt defectionem Litauici, pedeſtribus copijs præfuerat; & Eporedorix, quo duce ante aduentum Cæſaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. fugato omni equitatu, Vercingetorix copias ſuas, ut pro caſtris collocauerat, reduxit; * protinusque Aleſiam, quod eſt opidum Mandubiorum, iter facere cœpit: celeriterque impedimenta ex caſtris educi, & ſe ſubſequi, iuſſit. Cæſar, impedimentis in proximum collem deductis, * duabusque legionibus præſidio relictis, ſecutus, quantum diei tempus eſt paſſum, circiter* III. *millibus hoſtium ex nouiſſimo agmine interfectis, altero die ad Aleſiam caſtra fecit. perſpecto vrbis ſitu, perterritiſque hoſtibus, quod equitatu, qua* maxima parte exercitus confidebant, erant pulſi; adhortatus ad laborem milites, Aleſiam circumuallare inſtituit. * ipſum erat opidum in colle ſummo, admodum edito loco, ut, niſi obſidione expugnari non poſſe, videretur. cuius collis radices, duo duabus ex partibus flumina ſubluebant. ante id opidum planities circiter millia paſſuum* III. *in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles, * mediocri interiecto ſpatio, pari altitudinis faſtigio, opidum cingebant. ſub muro,*

quæ pars collis ad orientem ſpectabat, hunc omnem locum copiæ Gallorum compleuerant; foſſamque, & maceriam VI. in altitudinem * pedum produxerant. eius munitionis, quæ ab Romanis inſtituebatur. circuitus XI ∞ paſſuum tenebat. Caſtra opportunis locis erāt poſita; ibiq. caſtella XXIII. facta, in quibus caſtellis interdiu ſtationes* diſponebantur, ne quā ſubito * irruptio fieret, hæc eadem noctu excubitoribus, ac firmis præſidijs tenebantur. opere inſtituto, fit equeſtre prælium in ea planitie, quam intermiſſam* collibus III ∞ paſſuum in longitudinem patere, ſupra demonſtrauimus ſumma ui ab vtriſque contenditur. laborantibus noſtris, Cæſar Germanos ſubmittit, legioneſq. pro caſtris conſtituit,* ne qua ſubito irruptio ab hoſtium peditatu fiat. præſidio legionū addito, noſtris * animus augetur: hoſtes in fugā coniecti, ſeipſi multitudine impediunt; atque anguſtioribus portis relictis, * coartantur. Germani acrius vſque ad munitiones ſequuntur. fit magna cædes: non nulli, relictis equis, foſſam tranſire, & maceriam tranſcendere, conatur. paullum legiones Cæſar, quas pro vallo conſtituerat, promoueri iubet. * non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur: uenire ad ſe confeſtim exiſtimantes, ad arma conclamant. non nulli perterriti in opidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne caſtra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani ſeſe recipiunt. Vercingotorix, prius quam munitiones ab Romanis perficiantur, conſilium capit, omnem a ſe equitatum noctu dimittere. diſcendentibus mandat, vt ſuam quiſque eorum ciui-

tatem adeat; omneſq. qui per ætatem arma ferre poſ-ſit, ad bellum cogant: ſua in illos merita proponit; ob-teſtaturq. ut ſuæ ſalutis rationem habeant, neu ſe de communi libertate optime meritum in cruciatum ho-ſtibus dedant: * qui ſi indiligentiores fuerint, millia ho minum XXC. delecta ſecum interitura demonſtrat; * ra tione inita, frumentum ſe exigue dierum XXX. habe-re, ſed paullo etiam longius tolerare poſſe, parcendo: his datis mandatis, qua erat * noſtrum opus intermiſ-ſum, ſecunda vigilia ſilentio equitatum * dimittit; fru-mentum omne ad ſe referri, iubet; capitis pœnam iis, qui non paruerint, conſtituit; pecus, cuius magna erat ab Mandubijs compulſa copia, uiritim diſtribuit, fru-mentum parce, & paullatim, metiri inſtituit; copias omnes, quas pro opido collocauerat, in opidum recipit. his rationibus auxilia Galliæ exſpectare, & bellum adminiſtrare, parat. quibus rebus cognitis ex perfu-gis, & captiuis, Cæſar hæc genera munitionis * inſti-tuit. foſſam pedum XX. latam directis lateribus du-xit; vt eius ſolum tandundem pateret, quantum ſum-ma labra diſtabant. reliquas omnes munitiones ab ea foſſa pedibus CD. reduxit: id hoc conſilio, quoniam tantum eſſet * neceſſario ſpatium complexus, ne facile * totum opus militum corona cingeretur; ne ue de im-prouiſo, aut noctu ad munitiones hoſtium multitudo aduolaret, aut interdiu tela in noſtros operi deſti-natos conijcere poſſent. hoc intermiſſo ſpatio, duas foſſas, XV. pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum interiorem campeſtribus, ac demiſſis locis, aqua ex flumine deriuata, compleuit. poſt eas ag-

gerem

gerem, & uallum XII. *pedum exſtruxit. huic loricam, pinnasque adiecit, grandibus ceruis, eminentibusque ad commiſſuras pluteorum, atque ageris: qui adſcenſum hoſtium tardarent, & turres toto opere circumdedit, quæ pedes* XXC. *inter ſe diſtarent. erat vno tempore, & materiari, & frumentari, & tantas munitiones fieri, neceſſe, deminutis noſtris copijs, quæ longius ab caſtris progrediebantur: & nonnunquam opera noſtra Galli tentare, atq. eruptionem ex opido pluribus portis facere, ſumma vi conabantur. quare ad hæc rurſus opera addendum Cæſar putauit, quo minore numero militum munitiones defendi poſſent. itaque truncis arborum, * haud admodum firmis ramis acciſis, atque * horum delibratis, atque præacutis cacuminibus, perpetuæ foſſæ, quinos pedes altæ, ducabantur. huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo reuincti, ne reuelli poſſent, ab ramis eminebant. * quini erant ordines coniuncti inter ſe, atque implicati; quo qui intrauerant, ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. * hos Cippos appellabant. * ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim anguſtiore ad ſummum faſtigio. * huc teretes ſtipites, feminis craſſitudine, ab ſummo præacuti. & præuſti, demittebantur; ita, vt non amplius* IV. *digitis ex terra eminerent. ſimul, confirmandi, & ſtabiliendi cauſſa, ſinguli ab infimo ſolos pedes terra * exculcabantur: reliqua pars ſcrobis ad occultandas inſidias uiminibus, ac * virgultis integebatur. huius * generis octoni ordines * ducti ternos inter ſe pedes diſtabant id ex ſimilitudine floris Lilium appellabãt.*

ante

ante hæc taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis* totæ in terram infodiebantur; mediocribuſque intermiſſis ſpatijs, omnibus locis diſſerebantur, quos Stimulos nominabant. His rebus perfectis, regiones ſecutus, quam potuit æquiſſimas, pro loci natura XIV. millia paſſuum complexus, pares eiuſdem generis munitiones, diuerſas ab his, contra exteriorem hoſtem perfecit: vt ne magna quidem multitudine, ſi* ita accidat, eius diſceſſu munitionum præſidia circumfundi poſſent, * ne cum periculo ex caſtris egredi cogerentur: dierum XXX. pabulum, frumentumque habere omnes conuectum iubet. Dum hæc ad Aleſiam geruntur, Galli, concilio principum indicto, non* omnes, qui arma eſſe poſſent, vt cenſuit Vercingetorix, conuocandos ſtatuunt, ſed certum numerum* cuique ciuitati imperandum; ne, * tanta multitudine confuſa, nec moderari, nec diſcernere ſuos, nec* frumenti rationem habere, poſſent. imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Seguſianis, * Ambibaretis, Aulercis, Brannouicibus, Brannouijs millia XXXV. parem numerum Aruernis, adiunctis Heleuteris, Cadurcis, Gaballis, * Vellaunijs, qui ſub imperio Aruernorum eſſe conſueuerunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnutibus XXII. millia; Bellouacis X; totidem Lemouicibus; octona Pictonibus, & Turonibus, & Pariſiis, & Heluetijs; Sueſſionibus, Ambianis, Mediomatricibus, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, * Nitiobrigibus quina millia; Aulercis, Cenomanis totidem; Atrebatibus IV. millia; Bellocaſſis, Lexouijs, Aulercis, Eburonibus, terna; Rauracis, & Boijs XXX; uniuerſis ciuita-

*tatibus, quæ Oceanum attingunt, queque eorum conſuetudine Armoricæ appellantur, quæ ſunt numero Curioſolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Oſiſmi, Lemouices, Veneli, ſena. ex his Bellouaci ſuum numerum non * contulerunt; quod ſe ſuo nomine, atq; arbitrio cum Romanis bellum geſturos * dicerent, neque cuiuſquam imperio obtemperaturos. rogati tamen a Commio, pro eius hoſpitio* II. *millia miſerunt. huius opera Commij, ita vt antea demonſtrauimus, fideli, atque vtili ſuperioribus annis erat vſus in Britannia Cæſar: * pro quibus meritis ciuitatem eius immunem eſſe iuſſerat; iura, * legeſque reddiderat; atque ipſi Morinos attribuerat. tanta tamen vniuerſæ Gallię conſenſio fuit libertatis vindicandæ, & priſtinæ belli laudis recuperandæ, vt neque beneficijs, neque amicitiæ memoria, mouerentur: omneſque & animo, & opibus, in id bellum incumberent, coactis equitum* IIX. *millibus, & peditum circiter* CCXL. *hæc in Aeduorum finibus recenſebantur: numeruſque inibatur: præfecti conſtituebantur: Commio Atrebati, Virdumaro, & Eporedorigi Aeduis, Vergaſillauno Aruerno, conſobrino Vercingetorigi, ſumma imperij tranſditur. ijs delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. omnes, alacres, & fiduciæ pleni, ad Aleſiam proficiſcuntur. nec erat omnium quiſquam, qui adſpectum modo tantæ multitudinis ſuſtineri poſſe arbitraretur, præſertim ancipiti prælio; cum ex opido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiæ equitatus, peditatuſque cernerentur. at ij, qui Aleſiæ obſidebantur, præterita die, qua ſuo-*

rum

rum auxilia exſpectauerant, conſumpto omni frumento, inſcii, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum ſuarum conſultabant. ac varijs dictis ſententijs, quarum pars deditionem; pars, dum vires ſuppeterent, eruptionem cenſebant, non prætereunda videtur oratio Critognati, propter eius ſingularem, ac nefariam crudelitatem. hic, ſummo in Aruernis * natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum ſententia dicturus ſum, qui turpiſſimam ſeruitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos ciuium loco, neque ad conſilium adhibendos cenſeo. cum iis mihi res ſit, qui eruptionem probant: quorum in conſilio omnium veſtrum conſenſu priſtinæ reſidere virtutis memoria videtur. Animi eſt iſta mollities, non virtus, inopiam paulliſper ferre non poſſe. qui ſe vltro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant: * atque ego hanc ſententiam probarem. nam apud me multum dignitas poteſt, ſi nullam, præterquam vitæ * noſtræ, iacturam fieri viderem. ſed in conſilio capiendo omnem Galliam reſpiciamus, quam ad noſtrum auxilium concitauimus. quid, hominum millibus XXC. vno loco interfectis, propinquis, conſanguineiſq. noſtris, animi fore exiſtimatis, ſi pæne in ipſis cadaueribus prælio decertare * cogentur? nolite hos veſtros auxilio * ſpoliare, qui veſtræ ſalutis cauſſa ſuum periculum * neglexerint: nec ſtultitia, ac temeritate veſtra, aut imbecillitate animi, omnem Galliam proſternere, ac perpetuæ ſeruituti * addicere. an, quod ad diem non venerint, de eorum fide, conſtantiaque

dubi-

*dubitatis? quid ergo Romanos in illis vlterioribus munitionibus, * animi ne cauſſa quotidie exerceri putatis? Si illorum nuncijs confirmari non poteſtis, omni aditu præſæpto, ijs vtimini teſtibus, appropinquare eorum aduentum; cuius * rei timore exterriti, diem, noctemque in opere verſantur. quid ergo mei conſilij eſt? facere, quod noſtri maiores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonorumq. fecerunt; qui, in opida compulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam tolerauerunt, neque ſe hoſtibus transdiderunt. cuius rei exemplum ſi non haberemus, tamen libertatis cauſſa inſtitui, & poſteris prodi pulcherrimum iudicarem. nam, quid huic ſimile bello fuit? depopulata Gallia, magnaq. illata calamitate, Cimbri finibus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis relinquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, niſi inuidia adducti, quos fama nobiles, potentesque bello cognouerunt, horum in agris, ciuitatibusq. conſidere, atque his æternam iniungere ſeruitutem? neque enim umquam alia condicione bella geſſerunt: quod ſi ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; reſpicite finitimam Galliam, quæ, in prouinciam redacta, iure, & legibus commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. Sententijs dictis, conſtituunt, vt, qui valetudine, aut ætate, inutiles ſunt bello, opido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati ſententiam deſcendat; * illo tamen potius vtendum conſilio, ſi res cogat, at-*

que auxilia morentur, quam deditionis, aut pacis ſubeundam condicionem. Mandubij, qui eos opido receperant, cum liberis, atque uxoribus, exire coguntur. ij, cum ad munitiones Romanorum acceßiſſent, flentes, omnibus precibus orabant, ut ſe, in ſeruitutem receptos, cibo iuuarent. hos Cæſar, diſpoſitis in uallo cuſtodijs, recipi prohibebat. interea Commius, & reliqui duces, quibus ſumma imperij permiſſa erat, cum omnibus copijs ad Aleſiam perueniunt, &, colle exteriore occupato, non longius* D. *paſſibus a noſtris munitionibus conſidunt. poſtero die equitatu ex caſtris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem* III. ∞ *paſſuum patere demonſtrauimus, complent; pedeſtreſque copias, paullum ab eo loco, abditas in locis ſuperioribus conſtituunt. erat ex opido * Aleſia deſpectus in campum. concurritur, his auxilijs uiſis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad lætitiam excitantur: itaque, productis copijs, ante opidum conſidunt, & proximam foſſam cratibus * integunt, atque aggere explent; ſeque ad eruptionem, atque omnes caſus, comparant. Cæſar, omni exercitu ad utramque partem munitionum diſpoſito, vt, ſi vſus veniat, ſuum quiſque locum teneat, & nouerit, equitatum ex caſtris educi, & prælium committi, iubet. erat ex omnibus caſtris, quæ ſummum vndique iugum tenebant, deſpectus; atque omnium militum intenti animi pugnæ * euentum exſpectabant. Galli inter equites, raros ſagittarios, expeditoſque leuis armaturæ interiecerant, qui ſuis cedentibus auxilio ſuccurrerent; & noſtro-*

rum

rum equitum impetum ſuſtinerent: ab his complures de improuiſo vulnerati, prælio excedebant. cum ſuos pugna ſuperiores eſſe Galli conſiderent, & noſtros premi multitudine viderent, ex omnibus partibus, & ij, qui munitionibus continebantur; & ij, qui ad auxilium conuenerant, clamare, & vlulatu ſuorum animos confirmabant. quod in conſpectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; vtroſque & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtutem excitabat. cum a meridie prope ad ſolis occaſum dubia uictoria pugnaretur, Germani vna in parte confertis turmis in hoſtes impetum fecerunt, eoſque propulerunt. quibus in fugam coniectis, ſagittarij circumuenti, interfectique ſunt. item ex reliquis partibus noſtri cedentes vſque * ad caſtra inſecuti, colligendi facultatem non dederunt. at ij, qui ab Aleſia proceſſerant, mæſti, prope victoria deſperata, ſe in opidum receperunt. vno die intermiſſo, Galli, atque hoc ſpatio, magno cratium, ſcalarum, harpagonum numero effecto, media nocte ſilentio ex caſtris egreſſi, ad campeſtres munitiones accedunt. ſubito clamore ſublato, qua ſignificatione, qui in opido obſidebantur, de ſuo aduentu cognoſcere poſſent, crates proijcere, fundis, ſagittis, lapidibus noſtros de vallo deturbare, reliquaq. quæ ad oppugnationem pertinent, adminiſtrare. eodem tempore clamore exaudito, dat tuba ſignum ſuis Vercingetorix, atque ex opido * educit. noſtri, vt ſuperioribus * diebus ſuus cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt, * fundis, libralibus, ſudibuſque, quas in opere diſpoſuerant, ac

glan-

glandibus Gallos perterrent. Proſpectu tenebris adempto, multa vtrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conijciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius, legati, quibus eæ partes ad defendendum obuenerant, qua ex parte premi noſtros intellexerant, ijs auxilio ex ulterioribus caſtellis deductos ſubmittebant. dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: poſtea quam propius ſucceſſerunt; aut ſe ipſi ſtimulis inopinantes induebant; aut, in ſcrobes* delapſi, tranſfodiebantur; aut ex uallo, turribus tranſiecti; pilis muralibus interibant. multis vndique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, cum lux * appareret; ueriti, ne ab latere aperto ex ſuperioribus caſtris eruptione circumuenirentur, ſe ad ſuos receperunt. at interiores, dum ea, quæ a Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores foſſas explent, diutius in ijs rebus adminiſtrandis morati, prius ſuos diſceſſiſſe cognouerunt, quam munitionibus appropinquarent: ita, re infecta, in opidum reuerteruut. Bis magno cum detrimento repulſi Galli, quid agant, conſulunt, locorum peritos adhibent: ab his ſuperiorum caſtrorum ſitus, munitionesque cognoſcunt. erat a ſeptemtrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non potuerant, noſtri, neceſſario pæne iniquo loco, & leniter decliui, caſtra fecerunt. hæc C. Antiſtius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati cum II. legionibus obtinebant. cognitis per * exploratores regionibus, duces hoſtium LX. millia ex omni numero de-

ligunt earum ciuitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant; quid, quoq. pacto agi placeat, occulte inter ſe conſtituunt. adeundi tempus definiunt, cum meridies eſſe videatur. ijs copijs Vergaſillaunum Aruernum, vnum ex IV. *ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. ille ex caſtris prima uigilia egreſſus, prope confecto ſub lucem itinere, poſt montem ſe occultauit, militeſq. ex nocturno labore ſeſe reficere iuſſit: cum iam meridies appropinquare videretur, ad ea caſtra, quæ ſupra demonſtrauimus, contendit; eodemq. tempore equitatus ad campeſtres munitiones accedere, & reliquæ copiæ ſeſe pro caſtris oſtendere cœperunt. Vercingetorix ex arce Aleſiæ ſuos conſpicatus, ex opido egreditur; e caſtris longurios, muſculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis cauſſa parauerat, profert. pugnatur vno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. * quæ minime viſa pars firma eſſet, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus diſtinetur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos noſtros ualuit clamor, qui poſt tergum pugnantibus exſtitit, quod ſuum periculum in aliena vident virtute conſiſtere. omnia enim plerumque, quæ abſunt, uehementius hominum mentes perturbant. Cæſar, idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoſcit, laborantibus ſubmittit, vtriuſque ad omnia occurrit: vnum illud eſſe tempus prædicat, quo maxime contendi conueniat. Galli, niſi * perfregerint munitiones, de omni ſalute deſperant. Romani, ſi rem obtinuerint, finem laborum omnium exſpectant. maxime ad ſuperiores*

muni-

*munitiones laboratur, quo Vergaſillaunum miſſum demonſtrauimus. * exiguum loci ad decliuitatem faſtigium magnum habet momentum. alij tela conijciunt. alij, teſtudine facta, ſubeunt. defatigatis inuicem integri ſuccedunt. agger ab vniuerſis in munitionem coniectus, & adſcenſum dat Gallis, & quæ in terram occultauerant Romani, contegit. nec iam arma noſtris, nec vires, ſuppetunt. his rebus cognitis, Cæſar Labienum cum cohortibus* VI. *ſubſidio laborantibus mittit; & imperat, ſi ſuſtinere non poſſit, deductis cohortibus eruptione pugnaret; id, niſi neceſſario, non faciat. ipſe adit reliquos cohortatur, ne labori ſuccumbant: omnium ſuperiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet conſiſtere. interiores, deſperatis campeſtribus loci propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adſcenſu tentant. huc ea, quæ parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere & cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum, ac loricã, reſcindunt.* Cæſar mittit primo Brutum adoleſcentem cum cohortibus* VI. *poſt cum alijs* VII. *Fabium legatum; poſtremo ipſe, cum vehementius pugnaretur, integros ſubſidio adducit. reſtituto prælio, ac repulſis hoſtibus, eo, quo Labienum miſerat, contendit; cohortes* IV. *ex proximo caſtello educit: equitum ſe partem ſequi, partem circumire exteriores munitiones, et ab tergo hoſtes adoriri iubet. Labienus, poſtquam neque aggeres, neque foſſæ vim hoſtium ſuſtinere poterant, coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præſidijs deductas fore obtulit, Cæſarem per nuncios facit certiorem,*

tiorem, quid faciendum exiſtimet. accelerat Cæſar, vt prœlio interſit. eius aduentu ex colore ueſtitus cognito, quo inſigni in prœlijs vti conſueuerat, turmiſque equitum, & cohortibus viſis, quas ſe ſequi iuſſerat, vt de locis ſuperioribus hæc decliuia, & deuexa, cernebantur, hoſtes committunt prœlium. vtrimque clamore ſublato, excipitur rurſus ex uallo, atque omnibus munitionibus clamor. noſtri, emiſſis pilis, gladijs rem gerunt. repente poſt tergum equitatus cernitur: cohortes aliæ appropinquant: hoſtes terga uertunt: fugientibus equites occurrunt: fit magna cædes. Sedulius dux, & princeps Lemouicum occiditur: Vergaſillaunus Aruernus uiuus in fuga comprehenditur: ſigna militaria* LXXIV. *ad Cæſarem referuntur. pauci, ex tanto numero, ſe incolumes in caſtra recipiunt. conſpicati ex opido cædem, & fugam ſuorum, deſperata ſalute, copias a munitionibus reducunt. fit protinus, hac re audita, ex caſtris Gallorum fuga. quod niſi crebris ſubſidijs, ac totius diei labore milites fuiſſent defeſſi, omnes hoſtium copiæ deleri potuiſſent. de media nocte miſſus equitatus nouiſſimum agmen conſequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates diſcedunt. poſtero die Vercingetorix, concilio conuocato, id ſe bellum ſuſcepiße non ſuarum neceſſitatum, ſed communis libertatis, cauſſa demonſtrat; &, quoniam ſit fortunæ cedendum, ad utramque rem ſe illis offerre, ſeu morte ſua Romanis ſatisfacere, ſeu viuum tranſdere uelint. Mittuntur de his rebus ad Cæſarem legati. iubet arma tranſdi, principes produci. ipſe in munitione pro caſtris conſedit:*

eo du-

eo duces producuntur. Vercingetorix deditur: arma proijciuntur. reſeruatis Aeduis, atque Aruernis, ſi per eos ciuitates recuperare poſſet, ex reliquis captiuis toto exercitui capita ſingula, prædæ nomine, diſtribuit. his rebus confectis, in Aeduos proficiſcitur; ciuitatem recipit. eo legati ab Aruernis miſſi, * quæ imperaret, ſe facturos pollicentur. imperat magnum numerum obſidum: legiones in hiberna mittit: captiuorum circiter XX. millia Aeduis, Aruerniſque reddit: T. Labienum cum II. legionibus, & equitatu in Sequanos proficiſci iubet; huic M. Sempronium Rutilum attribuit: C. Fabium, & L. Minucium Baſilium cum II. legionibus in Rhemis collocat, nequam a finitimis Bellouacis calamitatem accipiant: C. Antiſtium Reginum in Ambibaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Ruthenos, cum ſingulis legionib. mittit: Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabilloni, & Matiſconæ in Aeduis ad Ararim, rei frumentariæ cauſſa, collocat; ipſe Bibracte hiemare conſtituit. Huius anni rebus cognitis, Romæ dierum XX. ſupplicatio indicitur.

A. HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER IIX.

COACTVS *aſſiduis tuis uocibus, Balbe, cum quotidiana mea recuſatio, non difficultatis excuſationem, ſed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rē ſuſcepi. Cæſaris noſtri commentarios rerum geſtarum Galliæ, non comparandos ſuperioribus, atque inſequentibus eius ſcriptis, contextui,* nouiſſimeque imperfecta ab rebus geſtis Alexandriæ confeci, vſque ad exitum non quidem ciuilis diſſenſionis, cuius finem nullum videmus, ſed vitę Cæſaris. quos vtinam qui legent, ſcire poſſint, quam inuitus ſuſceperim ſcribendos, quo facilius caream ſtultitiæ, atque arrogantiæ crimine, qui me* medium interpoſuerim Cæſaris ſcriptis. conſtat enim inter omnes, nihil tam operoſe ab aliis eſſe perfectum, quod non horum elegantia commentariorum ſuperetur: qui ſunt editi, ne cientia tantarum* rerum geſtarum ſcriptoribus deeſſet: adeoque probantur omnium iudicio, vt prærepta, non præbita, facultas ſcriptoribus videatur, cuius tamen rei maior noſtra, quam reliquorum, eſt admiratio. ceteri enim, quam bene, atque emendate; nos, etiam quam facile, atque celeriter, eos* perfecerit, ſcimus. Erat autem in Cæſare* cum facultas, atque elegantia ſum-*

ſumma ſcribendi, tum veriſſima ſuorum ſcientia conſiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, vt Alexandrino, atque Africano bello intereſſem. quæ bella quamquam ex parte nobis Cæſaris ſermone ſint nota: tamen aliter audimus ea, quæ rerum nouitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro teſtimonio ſummus dicturi. ſed ego nimirum, dum omnes excuſationis cauſſas colligo, ne cum Cæſare conferar, hoc ipſum crimen arrogantiæ ſub eo, quod me iudicio cuiuſquā exiſtimem poſſe cum Cæſar cōparari. Vale.*

OMNI *Gallia deuicta, Cęſar eum a ſuperiore æſtate nullum bellandi tempus intermiſiſſet, militeſque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus uellet; complures eodem tempore ciuitates renouare belli conſilia nunciabantur, coniurationeſque facere. cuius rei veriſimilis cauſſa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum eſſet, neque, vlla multitudine in vnum locū coacta, reſiſti poſſe Romanis; nec, ſi diuerſa bella complures eodem tempore intuliſſent ciuitates, ſatis auxilij, aut ſpatij, aut copiarum habiturum exercitum populi Rom. ad omnia perſequenda: nō eſſe autem alicui ciuitati ſortem incommodi recuſandam, ſi tali mora reliquæ poſſent ſe vindicare in libertatem. quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæſar M Antonium quæſtorem ſuis præfecit hibernis: ipſe, equitatus præſidio, pridie Kal Ian. ab odido Bibracte proficiſcitur ad legionem* XII. *quam non longe a finibus Aeduorum collocauerat in finibus Biturigum, eique adiungit legionem* XI, *quæ proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copio-*

 ſiſſimos

ſiſſimos agros Biturigum ducit; qui cum latos fines & complura opida, haberent, vnius legionis hibernis non * poterant contineri, quin bellum pararent, coniurationeſque facerent. repentino aduentu Cæſaris, accidit, quod imparatis diſiectiſque fuit neceſſe, vt, ſine timore vllo rura colentes, prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in opida poſſent. namq. etiam illud vulgare incurſionis ſignum hoſtium, quod incendijs ædificiorum intelligi conſueuit, Cæſaris id erat interdicto ſublatum, ne aut copia pabuli, frumentique ſi longius progredi vellet, deficeret; aut hoſtes incendijs terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis hoſpitijs confiſi, aut ſocietate conſiliorum, confugerant, fruſtra. nam Cæſar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat vlli ciuitati ſpatium de aliena potius, quam de domeſtica, ſalute cogitandi. qua celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes, terrore ad condiciones pacis adducebat. tali condicione propoſita, Bituriges, cum ſibi viderent clementia Cæſaris reditum patere in eius amicitiam, finitimaſq. ciuitates ſine vlla pœna dediſſe obſides, atque in fidem receptas eſſe, idem fecerunt. Cæſar militibus, pro tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, ſtudioſiſſime permanſerant in labore, ducenos ſeſtertios, centurionibus II. millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur: legionibuſq. in hiberna remiſſis, ipſe ſe recepit die XL Bibracte. ibi cum ius diceret, Bituri-

*ges ad eum legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes; quos intuliſſe bellum ſibi quærebantur. qua re cognita, cum non ampiius x. & IIX. dies in hibernis eſſet cõmoratus legiones XIV. & VI. ex hibernis ab Arare educit; quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ cauſſa, ſuperiore commentario demonſtratum eſt. ita cum II, legionibus, ad perſequendos Carnutes, proficiſcitur. cum fama exercitus ad hoſtes eſſet perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, deſertis vicis, opidiſque, quæ tolerandæ hiemis cauſſa, conſtitutis repente exiguis ad neceſſitatem edificiis, incolebant, (nuper enim deuicti complura opida dimiſerant) diſperſi profugiunt. Cæſar erumpentes, eo maxime tempore, acerrimas tempeſtates cum ſubire milites nollet, in opido Carnutum Genabo caſtra ponit, atque in tecta partim Gallorum, *partim coniectis celeriter ſtramentis, quæ tentoriorum integendorum gratia erant inædificata, milites contegit; equites tamen & auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quaſcumque petiſſe dicebãtur hoſtes: nec fruſtra. nam plerumque magna præda potiti noſtri reuertuntur. oppreſſi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum, tectis expulſi, nullo loco diutius conſiſtere auderent, nec ſiluarum pſidio tempeſtatibus duriſſimis tegi poſſent: diſperſi, magna parte amiſſa ſuorũ, diſſipantur in finitimas ciuitates. Cęſar, tẽpore anni difficillimo, cum ſatis haberet, cõuenientes manus diſſipare, ne q̄ initium belli naſceretur: quãtumq. in ratione eſſet, exploratum haberet, ſub tẽpus æſtiuorũ nullũ ſummũ bellum poſſe cõflari; C. Treboniũ cũ II. legionibus, quas ſecũ habebat,*

in

in hibernis Genabi collocauit: ipſe, cum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgaſque præſtabant, finitimaſque iis ciuitates, duce Corbeo Bellouaco, & Commio Atrebate, exercitu comparare, atque in vnum locum cogere, vt omni multitudine in fines Sueſſionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impreſſionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, ſed etiam ad ſalutem ſuam iudicaret, nullam calamitatem ſocios optime de rep. meritos accipere; legionem ex hibernis euocat rurſus XI; litteras autem ad C. Fabium mittit, vt in fines Sueſſionum legiones II, quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus a T. Labieno accerſit ita. quantum hibernorum opportunitas, bellique ratio poſtulabat, perpetuo ſuo labore, inuicem legionibus expeditionum onus iniungebat. his copiis coactis, ad Bellouacos proficiſcitur; caſtriſque in eorum finibus poſitis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hoſtium conſilia cognoſceret. equites, officio functi, renunciant paucos in ædificiis eſſe inuentos; atq. hos, non qui agrorum incolendorum cauſſa remanſiſſent, (namque eſſe vndique diligenter demigratum) ſed qui ſpeculandi gratia eſſent remiſſi. a quibus cum quæreret Cæſar, quo loco multitudo eſſet Bellouacorum, quodque eſſet conſilium eorum, inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre poſſent, in unum locum conueniſſe; itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, * Vellecaſſis, Atrebates locum caſtris * excelſum, impedita circum datum palude, delegiſſe; omnia impedimenta in vlteriores

teriores

teriores ſiluas contuliſſe; complures eſſe principes belli auctores, ſed multitudinem maxime Corbeo obtemperare, quod ei ſummo odio eſſe nomen populi R. intellexiſſent: paucis ante diebus, ex his caſtris Commium diſceſſiſſe ad auxilia Germanorum adducenda, quorum & vicinitas propinqua, & multitudo eſſet infinita; conſtituiſſe autem Bellouacos, omnium principum conſenſu, ſumma plebis cupiditate, vt,* ſi diceretur Cæſar cum* III *legionibus venire, offerrent ſe ad dimicandum, ne, miſeriore, ac duriore poſtea conditione, cum toto exercitu decertare cogerentur: ſin maiores copias adduceret, in eo loco* permanerent, quem delegiſſent pabulatione autem, quæ propter anni tempus cũ exigua, tum diſiecta eſſet, & frumentatione, & reliquo commeatu ex inſidijs prohibere Romanos. quæ Cæſar cum conſentientibus* pluribus cognouiſſet; atque ea, quæ proponerentur, conſilia plena prudentiæ, longeque a temeritate barbarorum remota eſſe iudicaret: omnibus rebus inſeruiendum ſtatuit, quo celerius hoſtes contempta ſuorum paucitate, prodirent in aciem ſingularis enim virtutis veterrimas legiones* VII. IIX. & IX. *& habebat, ſummæ ſpei, delectæque iuuentutis* XI. *quæ, octauo iam ſtipendio functa, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem vetuſtatis, & virtutis cœperat opinionem. itaque,* conſilio aduocato, rebus ijs, quæ ad ſe eſſent delatæ, omnib. expoſitis, animos multitudinis confirmat; ſi forte hoſtes* III. *legionum numero poſſet elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita conſtituit; vt legio* VII. IIX. IX. *ante omnia iret impedimenta; deinde omnium*

impedi-

impedimentorum agmen, (quod tamen erat mediocre, vt in expeditionibus eſſe conſueuit) cogeret X I. ne maioris multitudinis ſpecies accidere hoſtibus poſſet, quam ipſi depopoſciſſent. hac ratione pæne quadrato agmine instructo, in conſpectum hoſtium celerius opinione eorum, exercitum adducit. * quas legiones repente inſtructas velut in acie certo gradu accedere Galli cum viderent, quorum erant ad Cæſarem plena fiduciæ conſilia perlata, ſiue certaminis periculo, ſiue ſubito aduentu, ſeu exſpectatione noſtri conſilij, copias inſtruūt pro caſtris, nec loco ſuperiore decedunt. Cæſar, etſi dimicare optauerat, tamen, admiratus tātam multitudinem hoſtium, valle intermiſſa, magis in altitudinem depreſſa, quam late patēte, caſtra caſtris hoſtium confert. hæc imperat vallo pedum X I I. muniri, * coroniſque pro hac ratione eius altitudinis inedificari: foſſam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem I I I. tabulatorum, pontibus tranſiectis, conſtratiſque coniungi; quorum frontes uiminea loricula munirentur, * vt hoſtis a duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo * tutior altitudine eſſet, hoc audacius, longiuſque tela promitteret; alter, quo propior hoſtem in vallo collocatus eſſet, ponte ab incidentibus telis tegeretur. portis fores, altioreſque turres impoſuit. huius munitionis duplex erat conſilium. namque & operum magnitudinem, et timorem ſuum ſperabat fiduciam barbaris allaturum; & cum pabulatum, frumentatumq. longius eſſet proficiſcendum, paruis copijs caſtra munitione ipſa

videbat

uidebat poſſe defendi. interim, crebro paucis vtrimq. procurrentibus, inter bina caſtra palude interiecta, contendebatur; quam tamen paludem non numquam aut noſtra auxilia, aut Galloru͂, Germanorumq. tranſibant: acriusq. hoſtes inſequebantur, aut uiciſsim hoſtes, eodem tranſgreſsi, noſtros longius ſubmouebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id, quod accidere erat neceſſe, cum raris, diſiectisq. ex ędificijs pabulum * conquireretur) vt impeditis locis diuerſi pabulatores circumuenirentur: quæ res etſi mediocre detrimentu͂ iumentoru͂, ac ſeruorum noſtris afferebat, tamen ſtultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum accerſenda dixera͂, cum equitibus uenerat; qui tametſi numero non amplius erant quingentis: tamen Germanorum aduentu barbari* inflabantur. Cæſar, cum animaduerteret hoſtem complures dies caſtris palude, & * loci natura munitis ſe tenere, neque oppugnari caſtra eorum, ſine dimicatione perniciosa, nec locum munitionibus claudi, niſi a maiore exercitu, poſſe; litteras ad Trebonium mittit, vt, quam celerrime poſſet, legionem XIII, quæ cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerſeret; atque ita cum III. legionibus magnis itineribus ad ſe veniret: ipſe equites inuicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, præſidio pabulationibus mittit, qui ſubitas hoſtium incurſiones ſuſtinerent. quod cum quotidie fieret, ac iam conſuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bel-

louaci

lonaci delecta manu peditũ, cognitis ſtationibus quotidianis equitum noſtrorum, ſilueſtribus locis inſidias diſponunt; eodemque equites poſtero die mittunt, qui primum elicerent noſtros in inſidias, deinde circumuentos aggrederentur. cuius mali ſors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris obuenerat. namque iȷ, cum repente hoſtium equites animaduertiſſent, ac numero ſuperiores paucitatem contempſiſſent, cupidius inſecuti a peditibus vndique ſunt circumdati: quo facto perturbati, celerius, quam conſuetudo fert equeſtris prælij, ſe receperunt, amiſſo Vertiſco, principe ciuitatis, præfecto equitum: qui cum uix equo propter ætatem poſſet vti, tamen, conſuetudine Gallorum, neque ætatis excuſatione in ſuſcipienda præfectura vſus erat, neque dimicari ſine ſe voluerat. inflantur, atque incitantur hoſtium animi ſecundo prœlio, principe, & præfecto Rhemorum interfecto. noſtri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis ſtationes diſponere, ac moderatius cedentem inſequi hoſtem. non intermittuntur interim quotidiana prœlia in conſpectu vtrorumque caſtrorum, quæ ad vada, tranſituſque fiebãt paludis. qua contentione Germani, quos propterea Cæſar tranſduxerat Rhenum, vt equitibus* interpoſiti prœliarentur, cum conſtantius vniuerſi paludem tranſiſſent, pauciſque reſiſtentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem eſſent inſecuti perterriti non ſolum iȷ, qui aut cominus opprimebantur, aut minus vulnerabantur, ſed etiam, qui longius ſubſidiari conſueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugæ fecerunt, ſæpe amiſſis ſuperioribus locis, quam ſe aut in*

caſtra

caſtra ſuorum reciperent;aut nõ * nulli,pudore coacti, longius profugerent. quorum periculo ſic omnes copię ſunt perturbatæ, vt vix iudicari poſſet, vtrum ſecundis,minimiſque rebus inſolentiores; an aduerſis, mediocribuſque timidiores eſſent. Compluribus diebus, iiſdem in caſtris, conſumptis,cum propius acceſſiſſe legiones, & C. Trebonium legatum cognouiſſent:duces Bellouacorum,veriti ſimilem obſeſſionem Aleſiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate,aut viribus inferiores,aut inermes habebant, vnaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum, & confuſum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos ſequi Gallos conſueuit) oppreſſi luce, * copiis armatorum,caſtrorum vias inſtruũt;ne prius Romani perſequi ſe inciperent, quam longius agmen impedimentorum ſuorum proceſſiſſet..At Cęſar neque reſiſtentes tanto collis * adſcenſu laceſſendos iudicabat; neque non vſque eo legiones admouendas, vt diſcedere ex eo loco ſine periculo barbari militibus inſtantibus non poſſent. * ita, vt cum paludem impeditam a caſtris caſtra diuidere, quæ tranſeundi difficultas celeritatem inſequendi tardare poſſet; atque id iugum,quod trans paludem, pœnæ ad hoſtium caſtra pertineret, mediocri ualle a caſtris eorum interciſum animaduerteret; pontibus palude conſtrata,legiones tranſducit, celeriterque in ſummam planitiem iugi peruenit,quæ decliui faſtigio duobus ab lateribus muniebatur. ibi legionibus inſtructis ad vltimum iugum peruenit:aciemque eo loco conſtituit, vnde tormento miſſa tela in hoſtium cuneos conijci poſſent. barbari, con-

*ſiſi loci natura, cum dimicare non recuſarent, ſi forte Romani ſubire collem * conarentur, paullatimque copias diſtributas dimittere non auderent, ne diſperſi perturbarentur, in acie permanſerunt. quorum pertinacia cognita Cæſar, xx. cohortibus inſtructis caſtriſque eo loco metatis, muniri iubet caſtra. * abſolutis operibus, legiones pro uallo inſtructas collocat: equites frenatis equis in ſtationibus diſponit. Bellouaci, cũ Romanos ad inſequendũ paratos viderẽt, neq. pnoctare, neq. diutius pmanere ſine cibarijs eodẽ loco poſsẽt, tale conſilium ſui recipiendi inierunt. Faſces, vbi conſederant (nam, in acie ſedere Gallos conſueſſe, ſuperioribus commentarijs declaratum eſt) per manus ſtramentorum, ac uirgultorum, quorum ſumma erat in caſtris copia, inter ſe tranſditos, ante aciem collocauerunt; extremoque tempore diei, ſigno pronunciato, uno tempore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repetente a conſpectu texit Romanorum: quod ubi accidit, barbari uehementiſſimo curſu fugerunt. Cæſar, etſi diſceſſum hoſtium animaduertere non poterat, incendijs oppoſitis; tamen, id conſilium cum fugæ cauſſa initum ſuſpicaretur, legiones * promouet; et turmas mittit ad inſequendum: ipſe, ueritus inſidias, ne forte in eodem * loco ſubſiſtere hoſtis, atque elicere noſtros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, cum intrare * fumum, & flammam denſiſſimam timerent: ac, ſi qui cupidius intrauerãt, vix ſuorum ipſi priores partes * aduerterẽt; equorum inſidias ueriti, liberam facultatem ſui recipiendi Bellouacis dederunt. ita fuga timoris ſimul, calliditatisq. plena,*

ſine

ſine vllo detrimento, millia non amplius x. progreſſi hoſtes, munitiſſimo loco caſtra poſuerunt. inde, cum ſæpe in inſidijs equites, peditesque diſponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. quod cum crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Cæſar, Corbeum, Bellouacorum ducem, fortiſſimorum millia vi. peditum delegiſſe, equitesq. ex omni numero ∞, quos in inſidijs eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti, ac pabuli, Romanos pabulatum miſſuros ſuſpicaretur. quo cognito conſilio, Cæſar, legiones plures, quam ſolebat, educit; equitatumque, qua conſuetudine pabulatoribus mittere præſidio conſueuerat, præmittit: huic interponit præſidia leuis armaturæ: ipſe cum legionibus quam poteſt maxime appropinquat. Hoſtes in inſidijs diſpoſiti, cum ſibi delegiſſent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes paſſibus ∞, * ſiluis vndique impeditiſsimis, aut altiſsimo flumine, uelut indagine, munitum, hunc inſidijs circumdederunt. noſtri. Explorato hoſtium conſilio, ad præliandum animo, atque armis parati, cum, ſubſequentibus legionibus, nullam dimicationem recuſarent, turmatim in eum locum deuenerunt. quorum aduentu cum ſibi Corbeus oblatam occaſionem rei gerendæ exiſtimaret, primus cum paucis ſe oſtendit, atque in proximas turmas impetum facit: noſtri conſtanter impetum ſuſtinent inſidiatorum; neque plures in vnum locum conueniunt; quod plerumque equeſtribus prælijs * cum propter aliquem timorem accidit, * tum multitudine ipſorum detrimentum accipitur.

cipitur. cum diſpoſitis turmis inuicem rari prœliarentur; neque ab lateribus circumueniri ſuos paterentur; erumpũt ceteri, Corbeo prœliante, ex ſiluis. fit magna contentione diuerſum prœlium: quod cum diutius pari Marte iniretur; paullatim ex ſiluis inſtructa multitudo procedit peditum, quæ noſtros cogit cedere equites: quibus celeriter ſubueniunt leuis armaturæ pedites, quos ante legiones miſſos docui; turmisq. noſtrorum interpoſiti, conſtanter prœliantur. pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, vt ratio poſtulabat prœlij, qui ſuſtinuerant primos impetus inſidiarum, hoc ipſo fiunt ſuperiores, quod nullum ab inſidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. accedunt propius interim legiones: crebriq. eodem tempore & noſtris, & hoſtibus nuncij afferuntur, imperatorem inſtructis copijs adeſſe. qua re cognita, præſidio cohortium confiſi noſtri, acerrime prœliantur; ne, ſi tardius rem geſſiſſent, uictoriæ gloriam communicaſſe cum legionibus viderentur. Hoſtes concidunt animis; atque itineribus diuerſis fugam quærunt, nequidquam. nam, quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, ijs ipſi tenebantur: victi tamen, *perculſique, maiore parte amiſſa, conſternati, quo ſors tulerat, confugiunt; partim ſiluis petitis; partim flumine; qui tamen in fuga a noſtris acriter inſequentibus conficiuntur: * cum interim nulla calamitate uictus Corbeus, excedere prœlio, ſiluaſque petere, haud inuitantibus noſtris ad deditionem, potuit adduci, quin, fortiſſime prœliando, compluresque vulnerando, cogeret elatos iracundia uictores in ſe tela conijcere.*

Tali

*Tali modo re geſta, recentibus prælij ueſtigijs, ingreſſus Cæſar, cum uictos tanta calamitate exiſtimaret hoſtes, nuncio accepto, locum caſtrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde * adeſſe plus minus* IIX. *millibus paſſuum dicebãtur, tametſi flumine impeditum tranſitum uidebat; tamen, exercitu tranſducto, progreditur: at Bellouaci, reliquæq. ciuitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui ſiluarum beneficio caſum euitauerant, omnibus aduerſis, cognita calamitate, interfecto Corbeo, amiſſo equitatu, & fortiſſimis peditibus, cum aduentare Romanos exiſtimarent, concilio repente cantu tubarum conuocato, * conclamant, ut legati, obſideſque ad Cæſarem mittantur. hoc omnibus probato conſilio, Commius Atrebas ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e ueſtigio mittunt ad Cæſarem legatos, petuntq. ut ea pœna ſit contentus hoſtium, quã ſi ſine dimicatione inferre integris poſſet, pro ſua clementia, atque humanitate, nunquam profecto eſſet illaturus: afflictas opes equeſtri prælio Bellouacorum eſſe: delectorum peditum multa millia interijſſe, uix refugiſſe nuncios cædis: tamen magnum, vt in tanta calamitate, Bellouacos eo prælio commodum eſſe conſecutos, quod Corbeus, auctor belli, concitator multitudinis, eſſet interfectus: numquam enim ſenatum tantum in ciuitate, illo uiuo, quantum imperitam plebem, potuiſſe. Hæc orantibus legatis, commemorat Cæſar, eodem tempore ſuperiore anno Bellouacos, ceteraſque Galliæ ciuitates, ſuſcepiſſe bellum; pertinaciſſime hos ex omnibus in ſententia permanſiſſe, neque ad*

ſanitatem reliquorum deditione eſſe perductos: ſcire, atque intelligere ſe, cauſſam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, ut inuitis principibus, reſiſtente ſenatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis, bellum concitare, & gerere poſſet: ſed tamen ſe contentum fore ea pœna, quam ſibi ipſi contraxiſſent. Nocte inſequenti legati reſponſa ad ſuos referunt, obſides conficiunt. Concurrunt reliquarum ciuitatum legati, quæ Bellouacorum ſpeculabantur euentum: obſides dant: imperata faciunt; excepto Commio, quem timor cohibebat, cuiuſquam fidei ſuam committere ſalutem. nam ſuperiore anno T. Labienus, Cæſarem in Gallia citeriore ius dicente, cum Commium comperiſſet ſollicitare ciuitates, coniurationem contra Cæſarem facere, infidelitatem eius ſine ulla perfidia iudicauit comprimi poſſe: quem quia non arbitrabatur uocatum in caſtra uenturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Voluſenum Quadratum miſit, qui eum, per ſimulationē colloquij, curaret interficiendum: ad eam rem delectos tranſdidit centuriones. cum in colloquium uentum eſſet, &, ut conuenerat, manum Commij Voluſenus arripuiſſet; centurio, velut inſueta re permotus, celeriter a familiaribus prohibitus Commij, conficere hominem non potuit; grauiter tamen primo ictu gladio caput percuſſit. cum vtrimque gladij diſtricti eſſent; non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit vtrorumque conſilium; noſtrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, inſidijs cognitis, plura, quam videbant, extimeſcebant. quo facto ſtatuiſſe Commius dicebatur,

num-

*numquam in conſpectum cuiuſquam Romani venire. Bellicoſiſſimis gẽtibus deuictis, Cæſar, cum videret nullam iam eſſe ciuitatem, * quæ bellum pararet, quo ſibi reſiſteret, ſed nonnullos ex opidis demigrare, ex agris effugere, ad præſens imperium euitandum; plures in partes exercitum dimittere conſtituit: M. Antonium quæſtorem, cum legione* XI*, ſibi coniungit: C. Fabium legatum, cum cohortibus* XXV*, mittit in diuerſiſſimam partem Galliæ, quod ibi quaſdam ciuitates in armis eſſe audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus præerat, ſatis firma* II*. legiones habere, exiſtimabat. T. Labienum ad ſe euocat: legionemq.* XII*. quæ cum eo fuerat in hibernis, in togatam Galliam mittit, ad colonias ciuium Romanorum tuendas; ne quod ſimile incommodum* accideret de incurſione barbarorum, ac ſuperiore æſtate Tergeſtinis accidiſſet; quia repentino latrocinio, atq. impetu incolæ illorum erant oppreſſi: ipſe ad deuaſtandos, depopulãdoſque fines Ambiorigis proficiſcitur: quem perterritum, atque fugientem cum redigi poſſe in ſuam poteſtatem deſperaſſet, proximum ſuæ dignitati eſſe ducebat, adeo fines eius vaſtare ciuibus, ædificijs, pecore, vt odio ſuorum Ambiorix, ſi quos fortuna feciſſet reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem. cum in* omnes fines partium Ambiorigis aut legiones, aut auxilia dimiſiſſet, atque omnia cædibus, incendijs, * rapinis, vaſtaſſet; magno numero hominum interfecto, aut capto, Labienum, cum* II*. legionibus, in Treuiros mittit; quorum ciuitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis*

exercitata bellis, cultu, & feritate, non multum a Germanis differebat, neque imperata umquam, niſi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus, cum, magnam multitudinem conueniſſe hoſtium in fines Pictonum, literis, nuncijſque. Duracij* cognouiſſet, qui perpetuo* in amicitia Romanorum permanſerat, quod pars quædam ciuitatis eius defeciſſet ad opidum Lemouicum contendit. quo cum aduentaret; atque ex captiuis certius cognoſceret, multis hominum millibus, Dumnaco duce Andium, Duracium clauſum, Lemouicum oppugnari; neque infirmas legiones hoſtibus committere auderet, caſtra munito loco poſuit. Dumnacus, cum appropinquare Caninium cognouiſſet, copijs omnibus ad legiones conuerſis, caſtra Romanorum oppugnare inſtituit. cum complures dies in oppugnatione conſumpſiſſet; &, magno ſuorũ detrimento, nullam partem munitionum conuellere potuiſſet; rurſus ad obſidendum Lemouicum redit.* Eodem tempore C. Fabius legatus complures ciuitates in fidem recipit, obſidibus firmat, literis. C. Caninij certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. quibus rebus cognitis, proficiſcitur ad auxilium Duracio ferendum. ac Dumnacus, aduentu Fabij cognito, deſperata ſalute, ſi tempore eodem coactus eſſet & Romanum, & externum ſuſtinere hoſtem, & reſpicere, ac timere opidanos; repente eo ex loco cum copijs recedit, nec ſe ſatis tutum fore arbitratur, niſi flumẽ Ligerim, quod erat ponte, propter magnitudinem,* conſuetum, copias tranſduxiſſet. Fabius, etſi non dum in conſpectum venerat* hoſtium, neque ſe cum Caninio coniunxerat;

tamen,

*tamen, doctus ab ijs, qui locorum nouerant naturam, potiſſimum credidit, hoſtes perterritos eum locum, quẽ petebant, petituros. itaque cum copijs ad eundem pontem contendit; equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum cum proceſſiſſet, ſine defatigatione equorum in eadem ſe reciperet caſtra. Conſequuntur equites noſtri, vt erat præceptum: inuaduntque Dumnaci agmen: & fugientes, perterritoſque ſub ſarcinis in itinere aggreſſi, magna præda, multis interfectis, potiuntur. itaque, rę bene geſta ſe recipiunt in caſtra. inſequenti nocte Fabius equites præmittit, ſic paratos, vt confligerent, atque omne agmen morarentur, dum conſequeretur ipſe cuius præceptis, vt res gereretur. Q. Titatius Varus, præfectus equitum, ſingularis & animi, et prudentiæ vir, ſuos hortatur, agmẽque hoſtium conſecutus: turmas partim idoneis locis diſponit, partim equitum prælium committit. conſiſtit audacius equitatus hoſtium ſuccedentibus ſibi peditibus, qui, toto agmine ſubſiſtente, equitibus ſuis contra noſtros ferunt auxilium. fit prælium acri certamine. namque noſtri, contemptis pridie, ſuperatiſq. hoſtibus, cum ſubſequi legiones meminiſſent, & pudore cedendi, & * cupiditate per ſe conficiendi prælij, fortiſſime contra pedites præliantur; hoſteſq. nihil amplius copiarũ acceſſurum credentes. vt pridie cognouerant, delendi equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur. cum aliquandiu ſumma contentione dimicaretur, Dumnacus inſtruit aciem; quæ ſuis eſſet equitibus inuicem præſidio. tum repente confertæ legiones in conſpectum hoſtium veniunt. quibus viſis perculſæ barbarorum tur-*

mæ, ac perterritæ acies hoſtium, perturbato impedimē torum agmine, magno clamore, diſcurſuque paſſim fugæ ſe mandant. At noſtri equites, qui paullo ante cum reſiſtentibus fortiſſime conflixerant, lætitia uictoriæ elati, magno vndique clamore ſublato, cedentibus circumfuſi, quantum equorum vires ad proſequendum, dextræque ad cædendum valent, tantum ex prælio interficiunt. itaque amplius militibus XII *aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. qua ex fuga, cum conſtaret, Drapetem, Senonem, (qui, vt primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, ſeruis ad libertatem vocatis, *exſulibus omnium ciuitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta, & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum* II. *millibus ex fuga collectis, prouinciam petere, vnaque conſilium cum eo Luterium Cadurcum cepiſſe, quem in ſuperiore Commentario, prima defectione Galliæ facere in prouinciam impetū voluiſſe, cognitum eſt; Caninius legatus, cum legionibus* II. *ad eos perſequendos contendit; ne de timore, aut detrimento prouinciæ, magna infamia, perditorum hominum latrocinijs, caperetur. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes, reliquaſque proficiſcitur ciuitates, quarum eo prælio, quod cum Dumnaco fecerat, copias eſſe accitas ſciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate ſubmiſſiores eſſent futuræ; dato vero ſpatio, ac tempore, eodem inſtante Dumnaco, poſſent concitari. qua in re ſumma felicitas, celeritaſque in recipiendis ciuitatibus Fabium cōſequitur. nam Carnu-*

tes,

*tes, qui, ſæpe uexati, nunquam pacis fecerant mentionem; datis obſidibus, ueniunt in deditionem; ceteræque ciuitates, poſitæ in vltimis Galliæ finibus, Oceano coniunctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutũ, aduentu Fabij, legionumq. imperata ſine mora faciunt. Dumnacus, ſuis finibus expulſus, errans, latitanſq. ſolus extremas Galliæ regiones petere coactus eſt. At Drapes, vnaq. Luterius, cum legiones, Caniniumq. adeſſe cognoſcerent, nec ſe ſine certa pernicie, ꝑſequente exercitu, putarent prouinciæ fines intrare poſſe; *nec iam liberam vagandi, latrocinandiq. facultatẽ haberẽt, conſiſtunt in agris Cadurcorũ. ibi cũ Luterius apud ſuos ciues quondã, integris reb. multũ potuiſſet; ſemperq. auctor nouorũ cõſiliorum, magnã apud barbaros auctoritatẽ haberet; opidũ Vxellodunũ, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum, occupat ſuis & Drapetis copijs; opidanoſq. ſibi cõiungit. quo cum confeſtim C. Caninius veniſſet, animaduerteretq. omnes opidi partes præruptiſſimis ſaxis eſſe munitas, quo, defendente nullo, tamẽ armatis adſcẽdere eſſet difficile; magna autẽ impedimẽta opidanorũ videret; quæ ſi clamdeſtina fuga ſubtrahere conarẽtur, effugere nõ modo equitatũ, ſed ne legiones quidẽ, poſſent: tripartito cohortibus diuiſis, trina * excelſiſſimo loco caſtra fecit; a quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, uallum in opidi circuitũ ducere inſtituit. quod cum animaduerterẽt opidani, miſerrimaq. Aleſiæ memoria ſolliciti, ſimilem caſum obſeſſionis vererentur; maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti eſſe habendam;*

con-

*conſtituunt omnium conſenſu, parte ibi relicta copiarum, ipſi cum expeditis ad importandum frumentum proficiſci. eo conſilio probato, proxima nocte, II. millibus armatorum relictis, reliquos ex opido Drapes, & Luterius, educunt: ij, paucos die morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria ſubleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus ſumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. non nunquam autem expeditionibus nocturnis caſtella noſtrorum adoriuntur. quam ob cauſſam C. Caninius toto opido munitiones circumdare conatur; ne aut opus effectum tueri non poſſit, aut plurimis in locis infirma diſponat præſidia. magna copia frumenti comparata, * conſidunt Drapes, & Lutherius non longius ab opido X. millibus paſſuum, vnde paullatim frumentum in opidum ſupportarent: ipſi inter ſe prouincias partiuntur. Drapes caſtris præſidio cum parte copiarum reſtitit. Luterius agmen iumentorum ad opidum * adducit: diſpoſitis ibi præſidijs, hora noctis circiter X. ſilueſtribus* anguſtiſq. itineribns frumentum importare in opdium inſtituit. quorum ſtrepitum vigiles caſtrorum cum ſenſiſſent; exploratoreſque miſſi, quæ agerentur, renunciaſſent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis caſtellis, in frumentarios ſub ipſam lucem impetum fecit. ij, repentino malo perterriti, diffugiunt ad ſua præſidia: quæ noſtri vt viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero uiuum capi patiuntur. profugit inde cum paucis Luterius, nec ſe recipit in caſtra. re bene geſta, Caninius ex captiuis comperit, partem*

copia-

*copiarum cum Drapete eſſe in caſtris * intra millia paſſuum* X. *qua re ex compluribus cognita, cum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi poſſe, magnæ felicitatis eſſe arbitrabatur, neminem ex cæde refugiſſe in caſtra. qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. ſed, cum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanoſque pedites ſummæ velocitatis omnes ad caſtra hoſtium præmittit. ipſe legionem vnam intra caſtra diſtribuit, alteram ſecum expeditam ducit. cum propius hoſtem acceſſiſſet, ab exploratoribus, quos præmiſerat, cognoſcit, caſtra eorum, vt barbarorum fert conſuetudo, relictis locis ſuperioribus, ad ripas fluminis eſſe demiſſa. at Germanos, equiteſque imprudentibus omnibus de improuiſo * aduolaſſe, & prælium cõmiſiſſe. qua re cognita, legionem armatam inſtructamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus ſigno dato, loca ſuperiora capiuntur quod vbi accidit, Germani, equiteſque, ſignis legionis viſis, vehementiſſime præliantur. * confeſtim omnes cohortes vndique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna præda potiuntur. capitur ipſe eo prælio Drapes. Caninius feliciſſime re geſta, ſine vllo pene militis vulnere, ad obſidendos opidandos reuertitur; externoque hoſte deleto, cuius timore augere præſidia, & munitione opidanos * circumdare prohibitus erat, opera vndique imperat adminiſtrari. venit eodem cum ſuis copijs poſtero die C. Fabius, partemque opidi ſumit ad obſidendum. Cæſar interim M. Antonium quæſtorem cum cohortibus* XV. *in Bellouacis reliquit; ne qua rurſus*

ſus nouorum conſiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipſe reliquas ciuitates adit; obſides plures imperat; timentes omnium animos * conſolatione ſanat. Cum in Carnutes veniſſet, quorum conſilio in ciuitate ſuperiore commentario Cæſar expoſuit initium belli eſſe ortum, quod præcipue eos, propter conſcientiam facti, timere animaduertebat; quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem ſceleris ipſius, & concitatorem belli * Guturuatum ad ſupplicium depoſcit. qui etſi ne ciuibus quidem ſuis ſe committebat; tamen celeriter, omnium cura quæſitus, in caſtra * perducitur. cogitur in eius ſupplicium Cæſar contra * naturam ſuam, maximo militum conſenſu; qui omnia pericula, & detrimenta belli Guturuato accepta referebant; adeo vt verberibus examinatum corpus ſecuri feriretur. ibi crebris litteris Caninij fit certior, quæ de Drape, & Luterio geſta eſſent, quoque in conſilio permanerent opidani. quorum etſi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pœna eſſe afficiendam iudicabat; ne uniuerſa Gallia nõ vires * ſibi defuiſſe ad reſiſtendum Romanis, ſed conſtantiam, putaret; ne ue hoc exemplo ceteræ ciuitates, locorum opportunitate fretæ, ſe vindicarent in libertatem; cum omnibus Gallis notum eſſe ſciret, reliquam eſſe vnam eſtatem ſuæ prouinciæ; quam ſi ſuſtinere potuiſſent, nullum ultra periculum vererentur. itaque Q. Calenum legatum cum legionibus II. relinquit; qui iuſtis itineribus ſe ſubſequeretur; ipſe cum omni equitatu, quam poteſt celerrime, ad Caninium contendit: cum, contra exſpectationem omnium,

Cæſar Vxellodunum ueniſſet; opidumq. operibus clauſum animaduerteret; neque ab oppugnatione recedi uideret ulla cõditione poſſe; magna autem copia frumenti abundare opidanos, ex perfugis cognoſceret; aqua prohibere hoſtem tentare cœpit. Flumen infimam uallem diuidebat; quæ pæne totum montem cingebat; in quo poſitum erat præruptum vndique opidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura* prohibebat. ſic enim imis radicibus mõtis ferebatur, ut nullam in partem, depreſſis foſſis, deriuari poſſet. Erat autẽ opidanis difficilis, & præruptus eo deſcenſus, ut, probibentibus noſtris, ſine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo ſe recipere poſſet adſcenſu. qua difficultate eorum cognita, Cæſar, ſagittarijs, funditoribuſque diſpoſitis, tormẽtis etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcenſus collocatis, aqua fluminis probibebat opidanos, quorum omnis poſt ea multitudo* aquatum vnum in locum conueniebat. ſub ipſius enim opidi murum magnus fons prorumpebat, ab ea* parte, qua fere pedum CCC. interuallo fluminis circuitu uacabat. hoc fonte prohiberi poſſe opidanos cum optarent reliqui, Cæſar vnus* uideret, non ſine magno periculo, e regione, eius uineas agere aduerſus montem, & aggeres ſtruere, cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. opidani enim loco ſuperiore decurrunt; & eminus ſine periculo præliantur, multoſque pertinaciter ſuccedentes vulnerant: non deterrentur tamen milites noſtri vineas proferre, & labore, atque operibus locorum uincere difficultates, *eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput

put fontis. quod genus operis ſine ullo periculo, & ſine ſuſpicione hoſtium, facere licebat. exſtruitur agger in altitudinem pedum IX. *collocatur in eo turris* X. *tabulatorum, non quidem, quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) ſed quæ ſuperare fontis faſtigium poſſet. ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditus; nec ſine periculo poſſent aquari opidani; non tantum pecora, atque iumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur. quo malo perterriti opidani, cupas ſeuo, pice, ſcādulis complēt, eas ardentes in opera prouolunt. eodē tempore acerrime præliantur, ut ab incendio reſtinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipſis operibus flamma * exſiſtit. quæcumque enim per locum præcipitem miſſa erant, ea uineis & agere ſuppreſſa comprehendebant id ipſum, quod morabatur. Milites contra noſtri, quamquam periculoſo genere prælii, locoq. iniquo premebantur, tamen omnia paratiſſimo ſuſtinebant animo. res enim gerebatur & excelſo loco, & in conſpectu exercitus noſtri; magnusq. vtrimque clamor oriebatur: ita vt quiſque poterat, maxime inſignis, quo notior, teſtatiorq. virtus eius eſſet, telis hoſtium flammæq. ſe offerebat. Cæſar, cum complures ſuos vulnerari videret, ex omnibus opidi partibus cohortes montem adſcendere, et ſimulatione mœnium occupandorum, clamorem vndique iubet tollere. quo facto perterriti opidiani, cum, quid ageretur in locis reliquis, * eſſent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisq. diſponunt. ita noſtri, fine prælii facto, celeriter opera flamma com-*

prehen-

*prehenſa partim reſtinguunt, partim interſcindunt. cum pertinaciter reſiſterẽt opidiani, magna etiam par te ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanebant. ad poſtremum cuniculis uenæ fontis interciſæ ſunt, atque auerſæ. quo facto repente fons perennis exhauſtus, tã tam attulit oppidanis ſalutis diſperationem, vt id non hominum conſilio, ſed deorum voluntate, factum putarent. itaque neceſſitate coacti, ſe tranſdiderunt. Cæſar, cũ ſuam lenitatem cognitam omnibus ſciret, neque uereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur aſperius feciſſe, neque exitum conſiliorum ſuorum animad uerteret, ſi tali ratione diuerſis in locis*plures rebella re cœpiſſent, exemplo ſupplicij deterrendos reliquos exiſtimauit. itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit, uitamq. conceſſit; quo teſtatior eſſet pœna improborum. Drapes, quem captum eſſe a Caninio docui, ſiue* indignatione, & dolore uinculorum, ſiue timore grauioris ſupplicij, paucis diebus ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interijt. Eodem tempore Luterius, quem profugiſſe ex prælio, ſcripſi, cum in poteſtatem ueniſſet Epaſnacti Arverni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei ſe committebat, quod nuſquam diutius ſine periculo commoraturus videbatur, cum ſibi conſcius eſſet, quam inimicum deberet Cæſarem habere) hunc Epaſnactus Aruernus, amiciſſimus populi R. ſine dubitatione vlla uinctum ad Cæſarem duxit. Labienus interim in Treuiris equeſtre prælium ſecundum facit; cõpluribusq. Treuiris interfectis, & Germanis, qui nullis aduerſus R. auxilia denegabant, principes eorũ viuos in ſuam redegit poteſtatem; atque in*

ijs Su-

*ijs Surum Aeduum, qui & * uirtutis, & generis ſummam nobilitatem habebat, ſoluſque ex Aeduis ad id tempus permanſerat in armis. Ea re cognita, Cæſar cũ in omnibus partibus Galliæ bene res geſtas uideret, iudicaretq. ſuperioribus æſtiuis Galliam deuictam & ſubactam eſſe, * Aquitaniam numquam ipſe adiſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deuiciſſet, cum* II. *legionibus in eam partem eſt profectus, ubi extremum tempus conſumeret æſtiuorum. quam rem, ſicut cetera, celeriter, feliciterq. confecit. namque omnes Aquitaniæ ciuitates legatos ad eum miſerunt, obſideſq. * ei dederunt. quibus rebus geſtis, ipſe cum equitum præſidio Narbonem profectus eſt, exercitum per legatos in biberna eduxit,* IV. *legiones in Belgio collocauit cũ M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis;* * II. *in Aeduos miſit, quorum in omni Gallia ſummam eſſe auctoritatem ſciebat;* II. *in Treuiris ad fines Carnutum poſuit, quæ omnem regionem coniunctam Oceano continerent;* II. *reliquas in Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliæ uacua ab exercitu eſſet paucos dies ipſe in prouincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percucurriſſet; publicas controuerſias cognouiſſet; bene meritis * præmia tribuiſſet, (cognoſcẽdi enim maximã facultatẽ habebat, * quali quiſque animo in remp. fuiſſet totius Galliæ defectione, quam ſuſtinuerant fidelitate atq. auxilij prouinciæ illius) his rebus confectis, ad legiones in Belgium ſe recipit: bibernauitq. * Nemetocẽnæ: ibi cognoſcit Cõmium Atrebatẽ prælio cum equitatu ſuo cõtendiſſe. nã, cũ Antonius in biberna ueniſ-*

ſet,

ſet, ciuitaſque Atrebatum in officio maneret; Commius, qui poſt illam uulnerationem, quam ſupra* commemoraui, ſemper ad omnes motus paratus ſuis ciuibus eſſe conſueſſet, nec conſilia belli quærentib. auctor armorum, duxque deeſſet, parente Romanis ciuitate, cum ſuis equitibus ſe, ſuoſq. latrocinijs alebat, infeſtiſque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat. erat attributus Antonio præfectus equitum C. Voluſenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. hunc Antonius ad perſequendum equitatum hoſtium mittit. Voluſenus autem ad eam uirtutem, quæ ſingularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque, diſpoſitis inſidijs, ſæpius eius equites aggreſſus, ſecunda prœlia faciebat. nouiſſime, cum uehementius contenderetur, ac Voluſenus ipſius intercipiendi Commij cupiditate pertinacius eum cũ paucis inſecutus eſſet: ille autem fuga uehementi Voluſenum longius produxiſſet; repente omnium ſuorum inuocat fidem, atque auxilium, ne ſua vulnera, perfidia interpoſita, paterentur * inulta; conuerſoq. equo, ſe a ceteris incautius permittit in præfectum. faciunt idem * omnes eius equites, paucoſque noſtros conuertunt atque inſequuntur. Commius incenſum calcaribus equum iungit equo Quadrati, lanceaque infeſta * medium femur eius magnis uiribus tranſiicit. Præfecto uulnerato, non dubitant noſtri reſiſtere, & conuerſi hoſtem pellere. quod vbi accidit, complures hoſtium, magno noſtrorum impetu pulſi, vulnerantur, & partim in fuga proteruntur,

*partim intercipiuntur. quod vbi malum dux equi velocitate *euitauit;grauiter vulneratus præfectus,ut uitæ periculum aditurus uideretur, refertur in caſtra. Commius autem,ſiue expiato ſuo dolore, ſiue magna parte amiſſa ſuorum, legatos ad Antoniũ mittit, ſeq. ibi futurum, vbi* præſcripſerit, & ea facturum, quæ imperauerit,obſidibus datis firmat: unum illud orat, ut timori ſuo concedatur, ne in conſpectum ueniat cuiuſquam Romani.* quam poſtulationem Antonius cũ iudicaret ab iuſto naſci timore, veniam petendi dedit; obſides accepit*

SCIO, *Cæſarem ſingulorum annorum ſingulos commentarios feciſſe: quod ego non exiſtimaui mihi eſſe faciendum: propterea quod inſequens annus L. Paullo,et C. Marcello Cos. nullas habet Galliæ magnopere res geſtas. Ne quis tamẽ ignoraret, quib. in locis Cæſar, exercituſq. eo tempore fuiſſent, pauca ſcribẽda, coniungendaq. huic commentario ſtatui*

CAESAR, *cum in Belgio hiemaret, unum illud propoſitum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli ſpem,aut cauſſam dare armorum. nihil enim minus uolebat,quam ſub diſceſſu ſuo neceſſitatem ſibi aliquam imponi belli gerendi; ne,cum exercitum deducturus eſſet,bellum aliquod relinqueretur,quod omnis Gallia libẽter ſine præſenti periculo ſuſciperet. itaque, honorifice ciuitates appellando, principes maximis præmijs afficiendo,nulla onera noua* imponẽdo,defeſſam tot aduerſis prælijs Galliam, condicione parendi meliore, facile in pace continuit. ipſe, hibernis peractis, contra conſuetudinem in Italiam quammaximis*

itineri

itineribus eſt profectus, ut municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonij, quæſtoris ſui, commendaret ſacerdotij petitionem. contendebat enim gratia, cũ libenter pro homine ſibi coniunctiſsimo, quem paullo ante præmiſerat ad petitionem; tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui, M. Antonij repulſa, Cæſaris * intercedentis conuellere gratiam cupiebant. hunc, etſi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen nõ minus iuſtam ſibi cauſſam municipia, & colonias adeundi exiſtimauit, ut ijs gratias ageret, quod frequentiam, atque officium ſuum, Antonio præſtitiſſent, ſimulq. ſe & honorem ſuum inſequentis anni commẽdaret petitione: propter ea quod inſolenter aduerſarij ſui gloriarentur, L. Lentulum, & C. Marcellum cos. creatos, qui omnem honorem & dignitatem Cæſaris* expoliarẽt, ereptum Ser. Galbæ conſulatum, cum is multo plus gratia, ſuffragijſque ualuiſſet, quod ſibi coniunctus & familiaritate, & neceſſitudine legationis eſſet. exceptus eſt Cæſaris aduentus ab omnibus municipijs, & colonijs incredibili hono atque amore. tum primum enim ueniebat ab illo uniuerſæ Galliæ bello. nihil relinquebatur, quod ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium, qua Cæſar iturus erat, excogitari* poſſet. cum liberis omnis multitudo obuiam procedat. hoſtiæ omnibus locis immolabantur: triclinijs ſtratis fora, templaq. occupabantur, ut uel exſpectatiſſimi triumphi * lætitia percipi poſſet. tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cum omnes regiones Galliæ togatæ Cæſar percucurriſſet, ſum-

*ma celeritate ad exercitum * Nemotecennam redyt: legionibuſque ex omnibus hibernis ad fines Treuirorum euocatis, eo profectus eſt, ibique exercitum luſtrauit. T. Labienum Galliæ togatæ præfecit, quo maiore commendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem. ipſe tantum itinerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationem locorum, propter ſalubritatem, exiſtimabat. ibi quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis ſuis ſollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum conſilijs, vt interpoſita ſenatus auctoritate, aliqua parte exercitus ſpoliaretur; tamen neq. de Labieno credidit quidquam, neque contra ſenatus auctoritatem, vt aliquid faceret, potuit adduci. iudicabat enim, liberis ſententijs patrum conſcriptorum cauſſam ſuam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus pl. cum Cæſaris cauſſam, dignitatemque defendendam ſuſcepiſſet, ſæpe erat ſenatui pollicitus; ſi quem timor armorum Cæſaris læderet, & quoniam Pompij dominatio, atq. arma non minimũ terrorem fore inferrent, diſcederet uterque ab armis, exercituſque dimitteret: fore eo facto liberam, & ſui iuris ciuitatem. neque hoc tantum pollicitus eſt, ſed etiam per ſe diſceſſionem facere cœpit. quod ne fieret, cõſules, amiciq. Pompeij* iuſſerunt; atque, ita rem moderando, diſceſſerunt. magnũ hoc teſtimonium ſenatus erat uniuerſi, conuenienſque ſuperiori facto: nã Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Cæſaris dignitatem contra legem Pompeij, & Craſſi, retulerat ante tempus ad ſenatum, de Cæſaris prouincijs: ſententijſque dictis, diſceſſionem faciente Marcello, qui ſibi omnem dignitatem ex Cæſaris in-*

uidia

uidia quærebat,ſenatus frequens in alia omnia trāſiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Cæſaris, ſed admonebantur, quo maiores pararent neceßitudines, quib. cogi poſſet ſenatus id probare, quod ipſi conſtituiſſent. Fit deinde S.C. vt ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Cęſare, mitterentur. neq. obſcure hæ duæ legiones uni Cæſari detrahuntur. nam Cn. Pompeius legionem primam quam ad Cæſarem miſerat, confectam ex delectu prouincię, Cæſari eā tamquam ex ſuo numero dedit. Cæſar tamen, cum de voluntate aduerſariorum ſe * exſpoliari nemini dubiū eſſet, Cn Pompeio legionem remiſit, & ex ſuo numero XV, quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. iubet tranſdi. in eius locum XIII. legionem in Italiam mittit, quæ præſidia tueretur, ex quib. præſidijs XV. deducebatur: ipſe exercitum diſtribuit per hiberna; C. Trebonium, cū legionib. IV in Belgio collocat; C. Fabium, tum totidem, in Aeduos deducit. ſic enim exiſtimabat tutiſſimam fore Galliam, ſi Belgæ, quorum maxima uirtus:* & Aedui, quorum auctoritas ſumma eſſet, exercitib. continerentur. Ipſe in Italiam profectus eſt. quo cum ueniſſent, cognoſcit, per C. Marcellū conſulem legiones II. ab ſe remiſſas, quæ ex S.C. deberēt ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio tranſditas, atq. in Italia retentas eſſe. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cęſarem pararentur: tamen Cæſar omnia patienda eſſe ſtatuit, quoad ſibi ſpes aliqua relinqueretur, iure potius diſceptandi, quam belli gerendi.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI

LIBER I.

LITTERIS *a Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis, ęgre ab ijs impetratum eſt ſumma tribunorum pl. contentione, vt in ſenatu recitarentur. vt uero ex litteris ad ſenatum referretur, impetrari non potuit. Referūt conſules de rep. in ciuitate. L. Lentulus conſul ſenatui reiq. pub. ſe non defuturum pollicetur; ſi audacter, ac fortiter ſententias dicere uelint: ſin Cæſarem reſpiciāt, atq. eius gratiam ſequantur, vt ſuperioribus fecerint temporibus; ſe ſibi conſilium capturum, neq. ſenatus auctoritati obtemperaturum; habere ſe quoq. ad Cæſaris gratiam, atq. amicitiam receptū. In eandem ſententiam loquitur Scipio: Pompeio eſſe in animo, reip. non deeſſe, ſi ſenatus ſequatur; ſin cūctetur, atq agat lenius, nequidquam eius auxilium, ſi poſtea uelit, imploraturum. Hæc Scipionis oratio, quod ſenatus in urbe habebatur,* Pompeiuſq. aderat, ex ipſius ore Pōpeij mitti videbatur. dixerāt aliqui leniorē ſentētiam, ut primo M. Marcellus, ingreſſus in eam orationem, non oportere ante de* rep. ad ſenatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conſcripti, eſſent; quo præſidio tuto, & libere, ſenatus, quæ vellet, decernere auderet: ut M. Calidius, qui cenſebat, vt Pompeius in ſuas*

prouincias proficiſceretur;ne qua eſſet armorum cauſſa:timere Cæſarem,abreptis ab eo II.legionibus,ne ad eius periculũ reſeruare,& retinere eas ad urbem Põpeius,uideretur: ut M.Rufus,qui ſententiam Calidij,* paucis fere mutatis verbis,ſequebatur. ij omnes,conuicio L.Lentuli conſulis,correpti exagitabantur. Lẽtulus ſententiam Calidij pronunciaturum ſe omnino negauit. Marcellus,perterritus conuicijs,a ſua ſententia diſceſſit. ſic uocibus conſulis,terrore præſentis exercitus,minis amicorum Pompeij, plerique compulſi , inuiti, & coacti,Scipionis ſententiam ſequuntur;uti ante certam diem Cæſar exercitum dimittat; ſi non faciat,eum aduerſus remp. facturum uideri.* Intercedit M. Antonius,Q.Caſſius,tribuni pl.Refertur confeſtim de interceſſione tribunorum.dicuntur ſententię graues.ut quiſque acerbiſsime, crudeliſſimeq. dixit,ita quã maxime ab inimicis Cæſaris collaudatur.miſſo ad ueſperum ſenatu,omnes,qui ſunt eius ordinis, a Pompeio euocantur. laudat Pompeius , atque in poſterum confirmat: ſegniores caſtigat,atque incitat. multi undique in ueteribus Pompeij exercitibus,ſpe præmiorum,atque ordinum, euocantur; multi ex duabus legionibus, quæ ſunt tranſditæ a Cæſare,* accerſuntur.Completur urbs ad ius comitiorum.tribunos pl.C.Curio euocat. omnes amici conſulum,neceſſarij Pompeij, atque eorum, qui ueteres inimicitias cum Cæſare gerebant, coguntur in ſenatum: quorum uocibus,& concurſu terrentur infirmiores,dubij confirmantur;pleriſque uero libere poteſtas decernendi eripitur. pollicetur L.Piſo cenſor, ſeſe iturum ad Cæſarem; item L.Roſcius prætor;qui de his

*rebus eum doceant. vi. dies ad eam rem conficiendam ſpatij poſtulant. dicuntur etiam a non nullis ſententiæ, ut legati ad Cæſarem mittantur, qui voluntatem ſenatus ei proponant. omnibus his reſiſtitur; omnibuſque oratio conſulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem ueteres inimicitiæ Cæſaris incitant, & dolor repulſæ. Lentulus, æris alieni magnitudine, & ſpe exercitus, ac prouinciarum, & regum appellandorum largitionib. mouetur: ſeq. alterum fore Syllã, inter ſuos gloriatur, ad quem ſumma imperij redeat. Scipionem eadem ſpes prouinciæ, atque exercituum impellit; quos ſe, pro neceßitudine, partiturum cum Pompeio arbitrabatur; ſimul iudiciorum metus, adulatio, atque oſtentatio ſui, & potentium, qui in rep. iudicijſq. tum plurimum pollebant. ipſe Pompeius, ab inimicis Cæſaris incitatus, quod neminem dignitate ſecum exequari volebat totũ ſe ab eius amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat; quorũ ipſe maximam partem illo affinitatis tempore adiunxerat Cæſari. ſimul, infamia ii. legionũ permotus, quas ab itinere Aſiæ, Syriæq. ad ſuam potentiam, dominatumq cõuerterat, rem ad arma deduci ſtudebat. His de caußis aguntur omnia raptim, atque turbate; neque docendi Cæſaris propinquis eius ſpatium datur; nec tribunis pl. ſui periculi deprecandi; neque etiam extremi iuris interceſſionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, * facultas tribuitur; ſed de ſua ſalute die vii. cogitare coguntur; quod illi turbulentißimi ſuperioribus temporibus tribuni pl. iix. denique menſe ſuarum actionum reſpicere, ac timere conſueuerant. decurritur ad illud ex-*

tremum

*tremum atque ultimum S.C. quo, niſi pæne in ipſo vrbis incendio, atque deſperatione * omnium ſalutis, latorum audacia, numquam ante diſceſſum eſt; dent operam conſules, prætores, tribuni pl. quique * proconſules ſunt ad vrbem, ne quid reſp. detrimenti capiat. * Hæc S. C. præſcribuntur ad* VIII. *id. Ianuarij. itaque* V. *primis diebus, quibus haberi ſenatus potuit, qua ex die conſulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitiali, & de imperio Cæſaris, & de ampliſſimis uiris tribunis pl. grauiſſime acerbiſſimeque decernitur. profugiunt ſtatim ex urbe tribuni pl ſeſeq. ad Cæſarem conferunt. is eo tempore erat Rauennæ, exſpectabatque ſuis * leuiſſimis poſtulatis reſponſa; ſi qua hominum æquitate res od otium deduci poſſet. Proximis diebus habetur ſenatus extra vrbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat, agit; ſenatus virtutem, conſtantiamque collaudat; copias ſuas exponit; legiones habere ſeſe paratas* X; *præterea cognitum compertuumque ſibi alieno eſſe animo in Cæſarem milites, neque ijs poſſe perſuaderi, vti eum defendant, aut * ſequantur. Statim de reliquis rebus ad ſenatum refertur, tota vt Italia delectus habeatur; Fauſtus Sulla propræt. in Mauretaniam * mittatur. pecunia vti ex ærario Pompeio detur. Refertur etiam de rege Iuba, & vt ſocius ſit, atque amicus. Marcellus uero, paſſurum ſe in præſentia, negat. De Fauſto impedit Philippus tribunus pl. De reliquis rebus * S.C perſcribũtur, prouinciæ priuatis decernuntur; duæ conſulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio*

Gallia;

*Gallia:*Philippus,& Marcellus priuato conſilio præ tereuntur,neque eorum ſortes deyciuntur. in reliquas prouincias prætores mittũtur. neque exſpectant, quod ſuperioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur; paludatique, uotis nuncupatis, exeunt. Conſules, quod ante id tempus acciderat num quam,ex vrbe proficiſcuntur, lictoreſq. habent in urbe, & Capitolio priuatim, contra omnia uetuſtatis exempla.tota Italia delectus habẽtur; arma imperantur; pecuniæ a municipijs exiguntur,& e fanis tolluntur;omnia diuina,& humana iura permiſcentur.Quibus rebus cognitis, Cæſar apud milites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in ſe commemorat;a quibus & inductum, & deprauatum Pompeium quæritur, inuidia, atque obtrectatione laudis ſuæ,cuius ipſe honori, & dignitati ſemper fauerit, adiutorq. fuerit. nouum in rep. introductum exemplum quæritur,ut tribunicia interceſſio armis notaretur,atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta:Sullam,nudata omnibus rebus tribunicia pò teſtate,tamen interceſſionem liberam reliquiſſe; Pompeium,qui amiſſa reſtituiſſe uideatur,bona etiam,quæ ante habuerat,ademiſſe: quotieſcumque ſit decretum, darent magiſtratus operam, ne quid reſp. detrimẽti caperet;qua uoce,& quo S.C. populus R.ad arma ſit uocatus; factum in pernicioſis legibus, in ui tribunicia, in ſeceſſione populi,templis,lociſq. editioribus occupatis:(atque hæc ſuperioris ætatis exempla expiata Saturnini,atq. Gracchorum*caſibus docet) quarum rerum illo tẽpore nihil factum, * ne cogitatum quidem.*

nulla

*nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla ſeceſſio facta. hortatur, cuius imperatoris ductu IX. annis remp. feliciſſime geſſerint, plurimaque prelia ſecunda fecerint, omnem Galliam, Germaniamq paca-uerint, ut eius exiſtimationem, dignitatemq. ab inimicis defendant. Conclamāt legionis XIII. quæ *aderat, milites, (hanc enim initio tumultus euocauerat: reliquæ nondū conuenerant) ſeſe paratos eſſe, imperatoris ſui, tribunorumque pl. iniurias defendere. Cognita militum uoluntate, Ariminum cum ea legione proficiſcitur: ibique tribunos pl. qui ad eum confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hibernis euocat, & ſubſequi iubet. Eo L. Cæſar adoleſcens uenit: cuius pater Ceſaris erat legatus. is, reliquo ſermone confecto, cuius rei cauſſa uenerat, habere ſe a Pompeio ad eum priuati officij mandata demonſtrat; uelle Pompeium, ſe Cæſari purgatum: ne ea, quæ reip. cauſſa egerit, in ſuam contumeliam uertat: ſemper ſe reip. commoda priuatis neceſſitudinibus habuiſſe potiora: Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium, & iracūdiam ſuam reip. dimittere, neque adeo grauiter iraſci inimicis, ne, cum illis* nocere ſe ſperet, reip. noceat. pauca eiuſdem generis addit, cum excuſatione Pompeij coniuncta. Eadem fere, atque eiſdem de rebus prætor Roſcius agit cum Cæſare, ſibiq. Pompeium commemoraſſe demonſtrat. quæ res etſi nihil ad leuandas iniurias pertinere uidebantur: tamen, idoneos nactus homines, per quos ea, quæ uellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeij mandata ad ſe detulerint, ne grauentur ſua quoque ad eum poſtulata deferre;*

ſi par-

ſi paruo labore magnas cõtrouerſias tollere, atq. omnem Italiam metu liberare poſſent: ſibi ſemper reip. primam fuiſſe dignitatẽ, uitaq. potiorem, doluiſſe ſe, quod populi R. beneficium ſibi per cõtumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoq. ſemeſtri imperio, in urbem retraheretur, cuius abſentis rationem haberi proximis comitijs populus iußiſſet; tamen hanc honoris iacturam ſui reip. cauſſa æquo animo tuliſſe: cum litteras ad ſenatum miſerit, vt omnes ab exercitibus diſcederent: ne id quidem impetrauiſſe: tota Italia delectus haberi, retineri legiones II. quę ab ſe, ſimulatione Parthici belli, ſint adductæ: ciuitatem eſſe in armis: quonam hęc omnia, niſi ad ſuam perniciem, pertinere? ſed tamen ad omnia ſe deſcendere paratum, atque omnia pati reip. cauſſa: proficiſcatur Pompeius, in ſuas prouincias* ipſi exercitus dimittantur; diſcedãt in Italia omnes ab armis; metus e ciuitate tollatur, libera comitia, atque omnis reſp. ſenatui populoq. R. permittatur: hæc quo facilius, certiſq. condicionibus fiant, & iureiurando ſanciantur; aut ipſe propius accedat, aut ſe patiatur accedere: fore, vti per colloquia omnes controuerſiæ componantur. Acceptis mandatis, Roſcius cum L Cæſare Capuam peruenit; ibiq. conſules, Pompeiumq. inuenit; poſtulata Cæſaris renunciat. Illi, re deliberata, reſpondent; ſcriptaque ad eum mandata per eos remittunt: quorũ hæc erat ſumma: Cæſar in Galliã reuerteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ ſi feciſſet, Pompeium in Hiſpanias iturum. interea, quoad fides eſſet data, Cæſarem facturum, quæ polliceretur, non intermiſſuros conſules, Pompeiumq.*

peiumq. delectus. Erat iniqua condicio, poſtulare, vt Cæſar Arimino excederet, atque in prouinciam reuerteretur; ipſum & prouincias, & legiones alienas tenere: exercitum Ceſaris uelle dimitti; delectus habere: polliceri, ſe in prouinciam iturum; neque, ante quem diem iturus ſit definire: ut, ſi, peracto Cæſaris conſulatu, Pompeius profectus non eſſet, nulla tamen mendacij religione obſtrictus uideretur. tempus uero colloquio non dare, neque acceſſurum polliceri, magnam pacis deſperationem afferebat. itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus. v. Arretium mittit: ipſe Arimini cum II. legionibus ſubſiſtit. ibiq. delectum habere inſtituit; Piſaurum, Fanum, Anconam ſingulis cohortibus occupat. Interea certior factus, Tigniũ Thermum prætorem cohortibus v. tenere, opidum munire, omniumq. eſſe Tigniorũ optimam erga ſe uoluntatem, Curionem cum III. cohortibus, quas Piſauri, & Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffiſus municipij voluntati Thermus, cohortes ex vrbe* educit, & profugit: milites in itinere ab eo diſcedunt, ac domum reuertũtur: Curio, omnium ſumma voluntate, Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, cõfiſus municipiorum uoluntatibus Cæſar, cohortes legionis XIII. ex præſidijs deducit, Auximumq. proficiſcitur: quod opidum Actius, cohortibus introductis, tenebat, delectumq. toto Piceno, circummiſsis ſenatoribus, habebat. Aduentu Cæſaris; cognito, decuriones Auximi ad Actium Varum frequentes conueniunt; docet ſui iudicij rem non eſſe; neque ſe, neque reliquos municipes, pati poſſe, C. Cæſarem imperatorem*

torem bene de rep. meritum, tantis rebus geſtis, opido, mœnibuſq. probiberi: proinde habeat rationẽ poſteritatis, & periculi ſui. Quorum oratione permotus Actius Varus, præſidium, quod introduxerat, ex opido educit, & profugit. hunc ex primo ordine pauci Cæſaris conſecuti milites, conſiſtere cogunt: commiſſoque prælio, deſeritur a ſuis Varus: nonnulla pars militum domum diſcedit, reliqui ad Cæſarẽ perueniunt: atque una cum iis deprehenſus L. Pupius, primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. At Cæſar milites Actianos collaudat, Puppium dimittit, Auximatibus agit gratias, ſeq. eorum facti memorem fore pollicetur. Quib. rebus Romam nunciatis, tãtus repente terror inuaſit, ut, cum Lentulus conſul ad aperiendum ærarium ueniſſet, ad pecuniã Pompeio ex S. C. proferendam, protinus, aperto ſanctiore ærario, ex urbe profugeret. Cæſar enim aduentare* iam iamque adeſſe eius equites falſo nunciabantur. hũc Marcellus collega, & plerique magiſtratus cõſecuti ſunt. Cn. Pompeius, pridie eius diei ex urbe profectus, iter ad legiones habebat, quas, a Cæſare acceptas, in Apulia, hibernorum cauſſa, diſpoſuerat. delectus intra. urbem intermittuntur; nihil citra Capuam tutum eſſe omnibus uidetur. Capuæ primũ ſeſe cnnfirmant, & colligunt; delectumque colonorũ, qui lege Iulia Capuã deducti erant, habere inſtituunt; gladiatoreſque, quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribnit; & ſe ſequi iuſſit: quos poſtea, monitus a ſuis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur,*

debatur, circum familiares conuentus Campaniæ cu-
ſtodiæ cauſſa, diſtribuit. * Auximo Cæſar progreſſus, omnem agrum Picenum percurrit. cunctæ earum regionũ præfecturæ libentiſſimis animis eum recipiunt, exercitumque eius omnibus rebus iuuant. Etiam ex Cingulo, quod opidum Labienus conſtituerat, ſuaq. pecunia exædificauerat, ad eum legati ueniunt; quæque imperauerit, ſeſe cupidiſſime facturos pollicentur. milites imperat; mittunt. Interea legio XII. Cæſarem conſequitur. cum his II. Aſculum Picenum proficiſcitur. id opidum Lentulus Spinther X cohortibus tenebat: qui, Cæſaris aduentu cognito, profugit ex opido; cohorteſque ſecum abducere conatus, a magna parte militum deſeritur. relictus in itinere cum paucis, incidit * in Vibullium Rufum, miſſum a Pompeio in agrũ Picenum, confirmandorum hominum cauſſa: a quo facto Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipſum dimittit. item ex finitimis regionibus, quas poteſt, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: in iis Camerino * fugientem Vlcillem * Hirum, cum VI. cohortibus, quas ibi in præſidio habuerat, excipit. quibus coactis, XIII. efficit: cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus peruenit; Cæſaremque adeſſe cum legionibus II. nunciat. Domitius per ſe circiter XX. cohortes ex Alba, & Marſis, & Pelignis, & * finitimis ab regionib. coegerat. Recepto Aſculo, expulſoq. Lentulo, Cæſar cõquiri milites, qui ab eo diſceſſerant, delectumque inſtitui iubet: ipſe, unum diei ibi, rei frumentariæ cauſſa, moratus, Corfinium, contendit. eo cum ueniſſet,

cohor-

cohortes v. *præmiſſæ a Domitio ex opido. pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab opido millia * paſſuum circiter* III. *ibi cum antecurſoribus Cæſaris prælio commiſſo, celeriter Domitiani, a ponte repulſi, ſe in opidum receperunt. Cæſar, legionibus tranſductis, ad opidum conſtitit, iuxtaque murum * caſtra poſuit. Recognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionũ, magno propoſito præmio, cum litteris mittit; qui petãt, atque orent, vt ſibi ſubueniat: Cæſarem duobus exercitibus, & locorũ anguſtijs facile intercludi poſſe, frumentoq. probiberi: quod niſi fecerit, ſe, cohorteſq. amplius* XXX. *magnumq. numerum ſenatorum, atq. equitum Romanorum in periculum eſſe uenturũ. interim, ſuos cobortatus, tormenta in muris diſponit: certaſq. cuiq. partes ad cuſtodiã urbis attribuit: militib. in concione agros ex ſuis poſſeßionibus pollicetur, quatterna in ſingulos iugera. & pro rata parte cẽturionibus, euocatiſq. interim Cæſari nũciatur, Sulmonẽſes, quod opidũ a Corſinio* VII. *milliũ interuallo abeſt, cupere ea facere, quæ uellet, ſed a Q. * Lucretio Senatore, & Actio Peligno probiberi, qui id opidũ* VII. *cohortium præſidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis** IIX. *cohortibus* V. *Sulmonenſes, ſimul atque noſtra ſigna viderunt, portas aperuerũt; uniuerſiq. & opidani, & milites obuiam gratulantes Antonio exierunt: Lucretius, & Actius de muro ſe deiecerunt. Actius, ad Antonium deductus, petit, ut, ad Cæſarem mitteretur. Antonius cum cohortibus, & Actio, eodem die, quo profectus erat, reuertitur. Cæſar eas cohortes cum exercitu ſuo coniunxit, Actiumque incolumen*

columen

columem dimiſit. Cæſar III *primis diebus caſtra magnis operibus munire, & ex finitimis municipijs frumentum* comportare, reliquaſq. copias exſpectare instituit. eo triduo legio* IIX. *ad eum venit, cohorteſque ex nouis Galliæ delectibus* XXII *equiteſq. a rege Norico circiter* CCC. *quorum aduentu altera caſtra ad alteram opidi partem ponit. iis caſtris Curionem præfecit: reliquis diebus opidum vallo, caſtelliſq. circumuenire inſtituit. cuius operis maxima parte effecta, eodē fere tempore miſſi ad Pompeium reuertuntur. Litteris perlectis, Domitius diſſimulans, in conſilio pronunciat, Pompeium celeriter ſubſidio venturum; hortaturque eos, ne animo deficiant; quæq. vſui ad defendendum opidum ſint, parent. ipſe arcano cum paucis familiaribus ſuis colloquitur; conſiliumq. fugæ capere* conſtituit. Cum vultus Domitij cum oratione non conſentiret, atque omnia trepidātius, timidiusq. ageret, quam ſuperioribus diebus conſueſſet, multumq. cum ſuis,* conſultandi cauſſa, ſecreto, præter conſuetudinem, colloqueretur, concilia, conuentuſque hominum fugeret; res diutius tegi, diſſimulariq. non potuit. Pompeius enim reſcripſerat. ſeſe rem in ſummum periculum deducturum non eſſe; neque ſuo conſilio, aut voluntate Domitium ſe in opidum Corfinium contuliſſe: proinde, ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe cum omnibus copijs veniret. id ne fieri poſſet, obſidione, atque opidi circummunitione fiebat. Diuulgato Domitij conſilio, milites, qui erant Corfinij,* prima veſpere ſeceſſionem faciunt, atque ita inter ſe per tribunos mil. centurioneſque, atque honeſtiſsimos ſui generis, colloquun-*

quuntur; obſideri ſe a Cæſare; opera, munitioneſque prope eſſe perfectas; ducem ſuum Domitium, cuius ſpe, atque fiducia permanſerint, proiectis omnibus, fugæ conſilium capere; debere ſe ſuæ ſalutis rationem habere. Ab his primo Marſi diſſentire incipiunt, eamque opidi partem, quæ munitiſſima videretur, occupant: tantaque inter eos diſſenſio exſtitit, vt manum conſerere, atque armis dimicare, conarentur. poſt paullo tamen, internuncijs vltro citroque miſſis, quæ ignorabant, de L. Domitij fuga cognoſcunt. itaque omnes vno conſilio Domitium productum in publicum circumſiſtunt, & cuſtodiunt; legatoſque ex ſuo numero ad Cæſarem mittunt; ſeſe paratos eſſe portas aperire, quæque imperauerit facere, & L. Domitium viuum in eius poteſtatē tranſdere. Quibus rebus cognitis, Cæſar, etſi magni intereſſe arbitrabatur, quamprimum opido potiri, cohorteſque ad ſe in caſtra tranſducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falſis nuncijs commutatio fieret voluntatis; quod ſæpe in bello paruis momentis magni caſus intercederent: tamen, veritus, ne, militum introitu, & nocturni temporis licentia, opidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in opidum dimittit. Portas, muroſque aſſeruari iubet: ipſe ijs operibus, quæ facere inſtituerat, milites diſponit, non certis ſpatijs intermiſſis, vt erat ſuperiorum dierum conſuetudo, ſed perpetuis vigilijs, ſtationibuſq. vt contingant inter ſe, atque omnem munitionem * expleant: tribunos mil. & præfectos circummittit; atque hortatur, non ſolum ab eruptionibus caueant, ſed etiā ſingulorum hominum occultos exitus aſſeruent. neque eo-*

*eorum tam remiſſo, ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. tanta erat ſumma rerum exſpectatio, vt nullus in aliam partem mente, atque animo traheretur, quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis, accideret, qui quoſque euentus exciperet. quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis, cuſtodibuſq. noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Cæſarem conuenire. facta poteſtate, ex opido mittitur; neque ab eo prius Domitiani milites diſcedunt, quam in conſpectum Cæſaris deducatur. cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat, ſibi vt parcat; veteremque amicitiam commemorat; Cæſariſque in ſe beneficia exponit; quæ erant maxima: quod per eum in collegium pontificum venerat; quod prouinciam Hiſpaniam ex prætura habuerat; quod in petitione * conſulatus ab eo erat ſubleuatus. Cuius orationem Cæſar interpellat; ſe, non maleficii cauſſa, ex prouincia egreſſum, ſed vti ſe a contumeliis inimicorum defenderet; vt tribunos pl. ea re ex ciuitate expulſos, ad ſuam dignitatem reſtitueret; vt ſe, & populum R. paucorum factione oppreſſum, in libertatem vindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, vt in oppidum reuerti liceat, petit; quod de ſua ſalute impetrauerit, fore etiam reliquis ad ſuam ſpem ſolatio; adeo eſſe perterritos nonnullos, vt ſuæ vitæ durius conſulere cogantur. Facta poteſtate, diſcedit. Cæſar, vbi illuxit, omnes ſenatores, ſenatorumque liberos, tribunos mil. equiteſque Romanos ad ſe produci iubent. erant ſenatorii ordinis L. Domitius, P. Lentulus * Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius*

Varus quæſtor, L. Rubrius; præterea filius Domitij, aliýque complures adoleſcentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat: hos omnes productos a contumelijs militum, conuiciiſque prohibet; pauca apud eos loquitur; quod ſibi aperte eorum gratia relata non ſit, pro ſuis in eos maximis beneficijs; dimittit omnes incolumes. H-S LX, quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum depoſuerat, allatum ad ſe ab* II. *viris Corfinienſibus, Domitio reddit; ne continentior in uita hominum, quam in pecunia, fuiſſe videatur: etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat, datamque a Pompeio in ſtipendium. Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere iubet: atque eo die caſtra mouet: iuſtumque iter conficit,* VII. *omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum, Frentanorum, Larinatium in Apuliam peruenit. Pompeius, ijs rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium geſtæ, Luceria proficiſcitur Canuſium, atque inde Brundiſium: copias vndique omnes ex nouis delectibus ad ſe cogi iubet; ſeruos, paſtores armat; atque his equos attribuit: ex ijs circiter* CCC. *equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus* VI. *profugit; Rutilius Lupus prætor Tarracina cum* III. *quæ procul equitatum Cæſaris conſpicatæ, cui præerat Biuius Curius, relicto prætore, ſigna ad Curium transferunt, atque ad eum tranſeunt. item reliquis itineribus non nullæ cohortes in agmen Cæſaris, aliæ in equites, incidunt. reducitur ad* eum deprehenſus ex itinere Cn. Magius Cremona, præfectus*

fabrum

fabrum Cn. Pompeij: quem Cæſar ad eum remittit cum mandatis; quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad ſe Brundiſium ſit venturus. intereſſe reip. & communis ſalutis, ſe cum Pompeio colloqui; neque vero idem perfici longo itineris ſpatio, cum per alios condiciones ferantur, ac ſi coram de omnibus conditionibus diſceptetur. His datis mandatis, Brundiſium cum legionibus VI. peruenit, *veteranis IV. reliquis, quas ex nouo delectu confecerat, atque in itinere compleuerat. Domitianas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliam miſerat. reperit Conſules Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus. Pompeium remanere Brundiſii cum cohortibus XX. neque certum inueniri poterat, obtinendi ne cauſſa Brundiſii ibi remanſiſſet, quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiæ partibus, regionibuſque Græciæ, in poteſtatem haberet, atque ex vtraque parte bellum adminiſtrare poſſet, an inopia nauium ibi reſtitiſſet: veritusque ne Italiam ille dimittendam non exiſtimaret, exitus, adminiſtrationeſque Brundiſini portus impedire inſtituit: quorum operum hæc erat ratio: Qua fauces erant anguſtiſſimæ portus, *molem, atque aggerem ab vtraq. parte litoris iaciebat, quod his locis erat mare vadoſum. longius progreſſus, cum agger altiore aqua contineri non poſſet, rates duplices, quoquo verſus pedum XXX, e regiõe molis collocabat: has quaternis anchoris ex quattuor angulis diſtinebat, ne fluctib. mouerentur. his perfectis, collocatiſq. alias deinceps pari magnitudine rates iũgebat; has terra, atq. aggere cõtegebat, ne aditus,*

 atque

atque incurſus ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab vtroque latere cratibus, ac pluteis protegebat: in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu nauiũ, incendijsque defenderet. Contra hæc Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brundiſino deprehẽderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, eaſque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæſaris appellabat, ut rates perrumperet, atque opera diſturbaret. ſic quotidie utrimque eminus fundis, ſagittis, reliquiſque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Cæſar adminiſtrabat, ut condiciones pacis dimittendas non exiſtimaret. ac, tametſi magnopere admirabatur, Magiũ, quem ad Pompeiũ cum mandatis miſerat, ad ſe non remitti; atque ea res ſæpe tentata, etſi impetus eius, conſiliaque tardabat; tamen omnibus rebus in eo perſeuerandum putabat: itaque Caninium Rebilum, legatum, familiarem, neceſſariumque Scribonij Libonis, mittit ad eum, colloquij cauſſa: mandat, vt Libonem de concilianda pace hortetur; in primis vt ipſe cum Pompeio colloqueretur, poſtulat: magnopere ſeſe confidere demonſtrat, ſi eius rei ſit poteſtas facta, fore, vt æquis condicionibus ab armis diſcedatur: cuius rei magnam partem laudis atque exiſtimationis ad Libonem peruenturam, ſi, illo auctore, atque agente, ab armis ſit diſceſſum. Libo, a colloquio Caninij digreſſus, ad Pompeium proficiſcitur: paullo poſt renunciat, quod conſules abſint, nihil ſine illis de compoſitione agi poſſe. ita ſæpius rem fruſtra tentatam Cæſar aliquando dimittendam ſibi

iudicabat, & de bello agendum. Prope dimidia parte operis a Cæſare effecta, diebuſque in ea re conſumptis IX, naues a conſulibus Dyrrhachio remiſſæ, quæ priorem partem exercitus eo deportauerant, Brundiſium reuertuntur. Pompeius, ſiue operibus Cæſaris permotus, ſiue etiam quod ab initio Italia excedere conſtituerat, aduentu nauium profectionem * parare incipit: &, quo facilius impetum Cæſaris tardaret, ne ſub ipſa profectione milites opidum irrumperent, portas obſtruit, vicos plateaſque inædificat, foſſas tranſuerſas vijs perducit, atque ibi ſudes, ſtipiteſque præacutos defigit. hæc lenibus cratibus, terraque inæquat: aditus autem, atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præſæpit. his paratis rebus, milites ſilentio naues conſcendere iubet; expeditos autem ex euocatis ſagittarijs, funditoribuſque raros in muro, turribuſque diſponit; hos certo ſigno reuocare conſtituit, cum omnes milites naues conſcendiſſent: atque ijs expedito loco actuaria nauigia relinquit. Brundiſini, Pompeianorum militum iniurijs, atque ipſius Pompeij contumelijs permoti, Cæſaris rebus fauebant. itaque, cognita Pompeij profectione, concurſantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex * tectis ſignificabant. per quos re cognita, Cæſar ſcalas parari, militeſque armari iubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompeius ſub noctem naues ſoluit. qui erant in muro cuſtodiæ cauſſa collocati, eo ſigno, quod conuenerat, reuocantur, notiſque itineribus ad naues decurrunt. Milites, poſitis ſcalis, muros adſcen-

dunt; ſed moniti a Brundiſinis, vt vallum cæcum, foſſaſque caueant, ſubſiſtunt; & longo itinere ab iis circumducti, ad portum perueniunt; duaſque naues cum militibus, quæ ad moles Cæſaris adhæſerant, ſcaphis, lintribuſque deprehendunt; deprehenſaſque excipiunt. Cæſar, etſi ad ſpem conficiendi negotii maxime probabat, coactis nauibus, mare tranſire, & Pompeium ſequi, prius quam ille ſeſe tranſmarinis auxiliis confirmaret: tamen rei eius moram, temporiſque * longinquitatem, timebat: quod, omnibus coactis nauibus, Pompeius præſentem facultatem inſequendi ſui ademerat. * Relinquebatur, vt ex longinquioribus regionibus Galliæ, Piceni que, & a freto naues eſſent exſpectandæ: ſed id, * propter anni tempus, longum, atque impeditum, videbatur. interea veterem exercitum, duas Hiſpanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficiis Pompeii deuincta; auxilia, equitatum parari: Galliam, Italiamque tentari ſe abſente, nolebat. itaque in præſentia Pompeii inſequendi rationem omittit; in Hiſpaniam proficiſci conſtituit: II. viris municipiorum omnium imperat, vt naues conquirant, Brundiſiumque deducendas curent. mittit in Sardiniam cum legione vna Valerium legatum; in Siciliam Curionem * proprætorem cum legionibus III. eundem, cum Siciliam recepiſſet, protinus in Africam tranſducere exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato, Africam ſorte Tubero omnino debebat. Caralitani, ſimul * ad ſe Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, ſua ſponte ex opido Cottam eiiciunt. ille, perterritus, quod omnem pro-

uinciam

uinciam conſentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in* Sicilia naues longas veteres reficiebat, nouas ciuitatibus imperabat: hæc magno ſtudio agebat: in Lucanis, Bruttiiſque, per legatos ſuos ciuium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum ciuitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pæne perfectis, aduentu Curionis cognito, queritur in concione, ſeſe proiectum, ac proditum a Cn. Pompeio; qui, omnibus rebus* imparatiſſimus, non neceſſarium bellum ſuſcepiſſet; & ab ſe, reliquiſque in ſenatu interrogatus, omnia ſibi eſſe ad bellum apta, ac parata confirmauiſſet. Hæc in concione queſtus, ex* prouincia fugit. Nacti vacuas ab imperijs, Sardiniam Valerius, Curio Sciciliam, cum exercitibus eo perueniunt. Tubero, cum in Africam veniſſet, inuenit in prouincia cum imperio Actium Varum, qui ad Auximum, vt ſupra demonſtrauimus, amiſſis cohortibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat; atq. eam ſua ſponte vacuam occupauerat; delectuq. habito, II. legiones effecerat, hominum, & locorum notitia, et uſu eius prouinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex pretura eam prouinciam obtinuerat. hic venientem Vticam cum nauibus Tuberonem portu, atque opido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in terram patitur; ſed, ſublatis anchoris, excedere eo loco cogit. His reb. confectis, Cæſar, vt reliquũ tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit: ipſe ad vrbem proficiſcitur. Coacto ſenatu, iniurias inimicorum commemorat: docet, ſe nullum extraordinarium honorem appetiſſe, ſed, ex-*

ſpectato

*ſpectato legitimo tempore conſulatus, eo fuiſſe conten-tum, quod omnibus ciuibus pateret: latum ab * x. tri-bunis pl. contra dicentibus inimicis, * Catone vero acer rime repugnante, & priſtina conſuetudine dicendi mo-ra dies extrahente, vt ſui ratio abſentis haberetur, ipſo conſule Pompeio: qui ſi improbaſſet, cur * fieri paſſus eſſet? ſin probaſſet, cur ſe vti populi * beneficio prohi-buiſſet? patientiam proponit ſuam, cum de exercitibus dimittendis vltro poſtulauiſſet; in quo iacturam digni-tatis, atque honoris ipſe facturus eſſet. acerbitatem ini micorum docet; qui, quod ab altero poſtularent, in ſe recuſarent; atque omnia permiſceri mallent, quàm im-perium, exercituſque dimittere. iniuriam in eripiendis legionibus prædicat, crudelitatem, & inſolentiam in circumſcribendis tribunis pl. condiciones a ſe latas, & expetit a colloquia, & denegata, commemorat. pro qui bus rebus orat, ac poſtulat; remp. ſuſcipiant, atque una ſecum adminiſtrent. ſin timore defugiant, illis, ſe * oneri non futurum, & per ſe remp. adminiſtraturum. Legatos ad Pompeium, de compoſitione, mitti oporte re: neque ſe reformidare, quod in ſenatu paullo ante Pompeius dixiſſet, ad quos legati mitterentur, ijs au-ctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitteret, ſignificari: tenuis, atque infirmi hæc animi videri; ſe ue ro, vt operibus ante ſtuduerit, ſic iuſtitia, & æquitate, velle ſuperare. Probat rem ſenatus de mittendis lega-tis: ſed, qui mitterentur, non reperiebantur, maximeq. timoris cauſſa pro ſe quiſq. id munus legationis recuſa bat. Pompeius enim diſcedens ab urbe in ſenatu dixe-rat, eodem ſe habiturum loco, qui Romæ remanſiſſent,*

& qui in caſtris Cæſaris fuiſſent. ſic triduum diſputationibus, excuſationibusq. extrahitur. ſubijcitur etiam L. Metellus tribunus pl. ab inimicis Cæſaris, qui hanc rem diſtrahat, reliquasq. res, quaſcumque agere inſtituerat, impediat. cuius cognito conſilio, Cæſar, fruſtra diebus aliquot conſumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis ijs, quæ agere deſtinauerat, ab vrbe proficiſcitur, atque in vlteriorem Galliam peruenit. quo cũ ueniſſet, cognoſcit, * miſſum in Hiſpaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante, Corfinij captum, ipſe dimiſerat: profectum item Domitium ad occupandum Maſſiliã nauibus actuarijs VII. * quas, Scicilia, & in Coſano a priuatis coactas, ſeruis, * libertis, colonis ſuis compleuerat: præmiſſos etiam legatos Maßilienſes domũ nobiles adoleſcentes: quos ab urbe diſcedẽs Pompeius erat adhortatus, ne noua Cæſaris officia ueterum ſuorum beneficiorum in eos memoriã expellerent. Quibus mandatis acceptis, Maßilienſes portas Cæſari clauſerant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erãt, mõtesq. ſupra Maſſiliam incolebant, ad ſe uocauerant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus caſtellis, in urbem conuexerant: armorum officinas in vrbe inſtituerunt: muros, * claſſem, & portas reficiebant. Euocat ad ſe Cęſar Maßilienſium XV primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Maßilienſibus oriatur: debere eos Italiæ totius auctoritatem ſequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare. reliqua, quæ ad eorum ſanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum legati referunt;

*runt; atque ex auctoritate hæc Cæſaris renunciant: intelligere, diuiſum eſſe populum R. in partes duas: neque ſui iudicij, neque ſuarum eſſe viriũ, diſcernere vtra pars iuſtiorem habeat cauſſam: principes vero eſſe earum partium Cn. Pompeium, & C. Cæſarem, patronos ciuitatis, quorum alter agros Volcarum Aremicorum, & Heluorum publice ijs conceſſerit; alter bello uictas Gallias attribuerit, vectigaliaq. auxerit; quare paribus eorum beneficijs parem ſe quoque volũtatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum iuuare, aut vrbe, aut portibus recipere. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Maſſiliam peruenit; atque, ab ijs receptus, vrbi præficitur. ſumma ei belli adminiſtrandi permittitur. eius imperio claſſem quoquo verſus dimittunt. onerarias naues, quas vbique poſſunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: * earum clauis, aut materia, atque armamentis inſtructis ad reliquas armandas, reficiendaſque vtuntur: frumenti quod inuentum eſt, in publicum conferunt; reliquas merces, commeatuſque ad obſidionem vrbis, ſi accidat, reſeruant. Quibus iniurijs permotus Cæſar, legiones III. Maſſiliam adducit: turres, vineaſque ad oppugnationem vrbis agere, naues, longas Arelate numero XII. facere inſtituit. quibus effectis, armatiſq; diebus XXX a qua die maceria cæſa eſt, adductiſq. Maſſiliam, his D. Brutum præfecit: C. Treboniũ legatum ad oppugnationem Maſſiliæ relinquit. Dum hæc parat: atque adminiſtrat, C. Fabium legatum cum legionibus III, quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi cauſſa, diſpoſuerat, in Hiſpaniam præmittit:*

*mittit: celeriterq. Pyrenæos ſaltus occupari iubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato præſidiis tenebantur: legiones reliquas, quæ longius hiemabant, ſubſequi iubet. Fabius, vt erat imperatum, adhibita celeritate, præſidium ex ſaltu deiecit, magnisq. itineribus ad exercitum Afranij contendit. * Aduentu Vibullij Rufi, quem a Pompeio miſſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt, Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pompeij, quorum vnus III. legionibus Hiſpaniã citeriorem, alter a ſaltu Caſtulonenſi ad Anam II. legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Luſitaniamq. pari numero legionũ obtinebat, officia inter ſe partiuntur. vt Petrieus ex Luſitania per Vectones cum omnibus copiis ad Afranium proficiſcatur; Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem vlteriorẽ Hiſpaniam tueatur. His rebus conſtitutis, equites, auxiliaq. totius Luſitaniæ a Petreio, Celtiberis, Cantabris, barbarisq. omnibus, qui ad Oceanum pertinẽt, ab Afranio imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afraniũ peruenit. * cõſtituunt communi conſilio, bellum ad Ilerdam, propter ipſius loci opportunitatem, gerere. Erant, vt ſupra demonſtratum eſt, legiones Afranij III. Petrij II præterea ſcutati citerioris prouinciæ, & cetratæ vlterioris Hiſpaniæ cohortes circiter XXC equitum vtriuſque prouinciæ circiter V millia. Cæſar legiones in Hiſpaniam præmiſerat, ad VI. millia peditum, equitum III. millia, quæ omnibus ſuperioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia * numerum, quem ipſe petiuerat, nominatim ex omnibus ciuitatibus nobiliſſimo,*

& fortiſſimo quoque* euocato. hinc optimi generis ho-
*minum ex Aequitanis, montaniſque, qui Gallum pro-
uinciam* attingunt. Audierat Pompeium per Maure-
taniam cum legionibus iter in Hiſpaniam facere, con-
feſtimq. eſſe venturum. ſimul a tribunis mil. centurio-
nibuſq. mutuas pecunias ſumpſit, has exercitui diſtri-
buit. quo facto duas res conſecutus eſt, quod pignore
animos centurionum deuinxit, & largitione redemit
militum voluntates. Fabius finitimarum ciuitatum
animos litteris, nunciiſque tentabat. in Sicore flumine
pontes effecerat duos, inter ſe diſtantes millia paſſuum
IV. his pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quæ ci-
tra flumen fuerant, ſuperioribus diebus conſumpſerat.
Hoc idem fere, atq. eadem de cauſſa, Pompeiani exer
citus duces faciebant; crebroq. inter ſe equeſtribus præ
liis contendebant. huc cum quotidiana conſuetudine
congreſſæ pabulatoribus præſidio proprio legiones Fa
bianæ II. flumen tranſiſſent; impedimentaque, &
omnis equitatus ſequeretur: ſubito, * ui iumentorum
& aquæ magnitudine, pons eſt interruptus, & reli-
qua multitudo equitum interclusa. quo cognito a Pe-
treio, & Afranio, ex aggere, atque cratibus, quæ* flu-
mine ferebantur: celeriter ponte Afranius, quem opi-
do, caſtriſque coniunctum habebat, legiones IV. equita
tumq. omnem traiiecit, duabuſq. Fabianis occurrit le
gionibus. cuius aduentu nunciato, L. Plancus, qui le-
gionibus præerat, neceſſaria re coactus, locum capit ſu
periorem; diuerſamq. aciem in duas partes conſtituit;
ne ab equitatu circumueniri poſſet. ita, congreſſus im-
pari numero, magnos impetus legionum, equitatuſque
ſuſti-

ſuſtinet: Commiſſo ab equitibus prælio, ſigna II. legionum procul ab vtriſque conſpiciuntur; quas C. Fabius vlteriore ponte ſubſidio noſtris miſerat; ſuſpicatus fore id, quod accidit; vt duces aduerſariorum occaſione, & beneficio fortunæ ad noſtros opprimendos vterentur: quarum aduentu prælium dirimitur, ac ſuas vterque legiones reducit in caſtra. Eo biduo Cæſar cũ equitibus C∞, quos ſibi præſidio reliquerat, in caſtra peruenit. Pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, pæne erat refectus. hunc noctu perfici iuſſit. Ipſe, cognita locorum natura, ponti, caſtriſque præſidio VI. cohortes reliquit, atque omnia impedimenta: & poſtero die omnibus copijs, triplici inſtructa acie, ad Ilerdam proficiſcitur; & ſub caſtris Afranij* conſtitit: &, ibi paulliſper ſub armis moratus, facit æquo loco pugnandi poteſtatem. poteſtate facta, Afranius copias educit, & in medio colle ſub caſtris * conſtitit. Cæſar, vbi cognouit per Afranium ſtare, quo minus prælio dimicaretur; ab infimis radicibus mõtis, intermiſſis circiter paſſibus CD, caſtra facere* conſtituit: &, ne in opere faciendo milites repentino hoſtium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur; vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat; ſed * a fronte contra hoſtem pedum XV. foſſam fieri iuſſit. prima, & ſecunda acies in armis, vt ab initio conſtituta erat, permanebat. poſt * hos opus in occulto acies tertia faciebat: ſic omne prius eſt perfectum, quã intelligeretur ab Afranio caſtra muniri. ſub veſperum Cæſar intra hanc foſſam legiones reducit, atque ibi ſub armis proxima nocte conquieſcit. poſtero die omnem exercitum intra

foſſam

foſſam continet: & , quod longius erat agger petendus, in præſentia ſimilem rationem operis inſtituit: ſingulaq. latera caſtrorum ſingulis attribuit legionibus munienda: * foſſaſque ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hoſtem conſtituit. Afranius, Petreiuſque, terrendi cauſſa, atque operis impediendi, copias ſuas ad infimas montis radices producunt, & prælio laceſſunt. neque iccirco Cæſar opus intermittit, confiſus præſidio legionum III, & munitione foſſæ. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progreſſi, copias in caſtra reducunt. III. die Cæſar vallo caſtra communit; reliquas cohortes, quas in ſuperioribus caſtris reliquerat, impedimentaq. ad ſe tranſduci iubet. * Erat in opido Ilerda, & proximo colle, vbi caſtra Petreius, atque Afranius habebant, planities circiter paſſuum CCC. atque in hoc fere medio ſpatio tumulus erat paullo editior: quem ſi occupaſſet Cæſar, & communiſſet, ab opido, & ponte, & commeatu omni, quem in opidum contulerant, ſe interclusurum aduerſarios confidebat. hoc ſperans, legiones III. ex caſtris educit: acieq. in locis idoneis inſtructa, vnius legionis anteſignanos præcurrere, atque occupare eum tumulum, iubet. qua re cognita, celeriter, quæ in ſtatione pro caſtris erant Afranij cohortes, breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur prælio, &, quod prius in tumulum Afraniani venerant, noſtri repelluntur, atque, alijs ſummiſſis præſidijs, terga vertere, ſeq. ad ſigna * legionum recipere coguntur. genus erat pugnæ militum illorum, vt magno impe-

*impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines ſuos non magnopere ſeruarent, rari, diſperſiq. pugnarent; ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere, non turpe exiſtimarent, cum Luſitanis, reliquiſq. barbaris genere quodam pugnæ aſſuefacti; quod fere fit, quibus quiſque in locis miles inueterauerit, vti * multum earum regionum conſuetudine moueatur. hæc * tamen ratio noſtros perturbat, inſuetos huius generis pugnæ. cicumiri enim ſeſe ab aperto latere procurrentibus ſingulis, arbitrabantur: ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine graui cauſſa eum locum, quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere itaque, perturbatis anteſignanis, legio, quæ in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem ſeſe recipit. Cæſar, pæne omni acie perterrita, quod præter omnium conſuetudinemq. acciderat, cohortatus ſuos legionem* IX *ſubſidio ducit: hoſtem inſolentem, atque acriter noſtros inſequentem, ſupprimit, rurſusq. terga vertere, ſeq. ad opidum Ilerdam recipere, & ſub muro conſiſtere cogit. ſed* IX. *legionis milites elati ſtudio, dum ſarcire acceptum detrimentum volunt, timere inſecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & ſub montem, in quo erat opidum poſitum, ſuccedunt. hinc ſe recipere cum vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore noſtros premebãt. præruptus locus, erat, vtraq. ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, vt tres inſtructæ cohortes eum locum explerent, & neque ſubſidia a lateribus ſummitti, neque equites laboran-*

S *tibus*

tibus uſui eſſe poſſent: ab opido autem decliui faſtigio vergebat, in longitudinem paſſuum circiter CD. *hac noſtris erat receptus; quod eo, incitati ſtudio, inconſultius proceſſerant. hoc pugnabatur loco, & propter anguſtias iniquo, & quod ſub ipſis radicibus montis conſtiterant, vt nullum fruſtra telum in eos mitteretur: tamen virtute, & patientia nitebantur, atque omnia vulnera ſuſtinebant. Augebantur illis copiæ; atque ex caſtris cohortes per opidum crebro ſummittebantur; vt integri defeſſis ſuccederent. hoc idem Cæſar facere cogebatur: vt, ſummis in eundem locum cohortibus, defeſſos reciperet.* hoc cum eſſet modo pugnatum continenter horis* V, *noſtriq grauius a multitudine premerentur; conſumptis omnibus telis, gladiis diſtrictis, impetum aduerſus montem in cohortes faciunt; paucisq. deiectis, reliquos ſeſe conuertere cogunt. ſummotis ſub murum cohortibus, ac non nulla parte propter terrorem in opidum compulſis, facilis eſt noſtris receptus datus. Equitatus autem noſter ab vtroque latere, etſi deiectis, atque inferioribus locis conſtiterat, tamen in ſummum iugum virtute connititur, atque inter duas acies perequitans commodiorem, ac tutiorem noſtris receptum dat. ita vario certamine pugnatum eſt. noſtri in* primo congreſſu circiter* LXX *ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo haſtato legionis* XIV *qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat, vulnerantur amplius* DC. *Ex Afranianis* interficiuntur T. Cæcilius, primi pili centurio, &, præter eum, centuriones* IV, *milites amplius* CC. *ſed hæc eius diei præfertur*

fertur opinio, vt ſe vtrique ſuperiores diſceſſiſſe exiſtimarent; Afraniani, quod, cum eſſe omnium iudicio inferiores viderentur, cominus tamen diu ſtetiſſent, & noſtrorum impetum ſuſtinuiſſent, & initio locum, tumulumq. tenuiſſent, quæ cauſſa pugnandi fuerat; & noſtros primo congreſſu terga vertere coegiſſent; noſtri autē, quod, iniquo loco, atque impari congreſſi numero, v. horis prælium ſuſtinuiſſent, quod montem gladijs diſtrictis adſcendiſſent, quod ex loco ſuperiore terga vertere aduerſarios coegiſſent, atque in opidum compuliſſent.* illi cum tumulum, pro quo pugnatum eſt, magnis operibus munierunt, præſidiumque ibi poſuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc geſta ſunt tāta enim tempeſtas* coboritur, vt, nūquam illis locis maiores aquas fuiße, conſtaret. tum autem ex omnibus montibus* nix profluit, ac ſummas ripas fluminis ſuperauit: pontesq. ambos, quos C. Fabius fecerat, vno die interrupit. quæ res magnas difficultates exercitui Cæſaris attulit. Caſtra enim, vt ſupra demonſtratum eſt, cum eſſent inter flumina duo, Sicorim, & Cingam, ſpatio millium xxx; neutrum horum tranſiri poterat; neceſſariaq. omnes his anguſtijs continebantur: neque ciuitates, quæ ad Cæſaris amicitiam acceſſerant, frumentum ſupportare, neque ij, qui pabulatum longius* progreßi erant, interclusi fluminibus, reuerti; neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaque veniebant, in caſtra peruenire poterant. tempus erat difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant: ac ciuitates exinanitæ,*

quod Afranius pæne omne frumentum ante Cæſaris aduentum Ilerdam conuexerat, reliqui ſi quid fuerat, Cæſar ſuperioribus diebus conſumpſerat; pecora, quod ſecundum poterat eſſe inopiæ ſubſidium, propter bellum finitimæ ciuitates longius remouerant: qui erant pabulandi, aut frumentandi cauſſa progreßi, hos leuis armaturæ Luſitani, peritiq. earum regionum cetrati citerioris Hiſpaniæ conſectabantur, quibus erat procliue tranſnare flumen; quod conſuetudo eorum omnium eſt, ut ſine utribus ad exercitum non eant. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. multum erat frumentum prouiſum, & conuectum ſuperioribus temporibus: multum ex omni prouincia comportabatur. magna copia pabuli ſuppetebat. harum rerū omnium facultates ſine vllo periculo pons Ilerdæ prębebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæſar adire non poterat eæ permanſerunt aquæ dies complures. conatus eſt Cæſar reficere pontes: ſed nec magnitudo fluminis permittebat; neque ad ripam diſpoſitæ cohortes aduerſariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere, erat facile, tum ipſius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in vnum atque anguſtum locum tela iaciebantur; atque erat difficile, eodem tempore rapidiſſimo flumine opera perficere, & tela vitare. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæſarem, ad flumen conſtitiſſe. venerant eo ſagittarij ex Ruthenis, equites ex Gallia cum multis carris, magnisq. impedimentis, vt fert Gallica conſuetudo. erant præterea cuiuſque generis hominū millia circiter VI. *cum*

ſeruis,

*ſeruis,liberisq. ſed nullus ordo,nullum imperium certum, cum ſuo quiſque conſilio uteretur,atque omnes ſine timore iter facerent, * uſi ſuperiorum temporum, atque itinerum licentia. Erant complures honeſti adoleſcentes,ſenatorum filii,& equeſtris ordinis:erant legiones ciuitatum: erant legati Cæſaris. hos omnes flumina continebant. ad hos opprimendos cum omni equitatu, III. q. legionibus Afranius de nocte proficiſcitur, imprudentesq. ante miſsis equitibus aggreditur. celeriter * tamen ſeſe Galli equites expediunt, prœliumq. committunt. hi, dum pari certamine res geri potuit,magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinere; ſed, ubi ſigna legionum appropinquare cœperunt, paucis amiſsis,ſeſe in montes proximos conferunt.hoc pugnæ tempus magnum attulit noſtris ad ſalutem momentum nacti enim ſpatium, ſe in loca ſuperiora receperunt. deſiderati ſunt eo die ſagittarii circiter CC, equites pauci, calonum, atque impedimentorum non magnus numerus.his * tamen omnibus annona creuit: quæ fere res inopia non ſolũ præſentis,ſed etiam futuri temporis timore ingraueſcere conſueuit. iamq.ad lenarios L. in ſingulos modios annona peruenerat, & militum uires inopia frumenti deminuerat; atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio,ac ſe fortuna inclinauerat; ut noſtri magna inopia neceſſariarum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, ſuperioresq.haberentur.Cæſar iis ciuitatibus, quæ ad eius amicitiã acceſſerunt,quo minor erat frumenti copia,pecus imperabat;calones ad longinquiores ciuitates*

tes demittebat; ipſe præſentem inopiam, quibus poterat ſubſidijs, tutabatur. Hæc Afranius, Petreiusque & eorum amici, pleniora etiam, atq. vberiora, Romam ad ſuos perſcribebant. multa rumor fingebat: vt pæne bellum confectum videretur. Quibus litteris, nuncijsq. Romam perlatis, magni domum concurſus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiſcebantur; alij, ut principes talem nuncium attuliſſe; alij, ne euentum belli expectaſſe, aut ex omnibus nouiſſimi veniſſe viderentur. Cum in his anguſtijs res eſſet; atque omnes uiæ ab* Afranianis militibus, equitibusq. obſiderentur; nec pontes perfici poſſent: imperat militibus Cæſar, ut naues faciant, cuius generis eum ſuperioribus annis vſus Britanniæ docuerat.* carinæ primum, ac ſtatumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, viminibus cõtextum, corijs integebatur. has perfectas carris iunctis deuehit noctu millia paſſuum a caſtris XXII. militesq. his nauibus flumen transportat: continentemque ripæ collem improuiſo occupat. hunc celeriter, priusquam ab aduerſarijs ſentiatur,* communit. huc legionem poſtea tranſducit; atque ex vtraque parte pontem inſtitutum perficit biduo. ita comitatus, & eos qui frumenti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit; & rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem flumẽ tranſiecit: qui, inopinantes pabulatores, & ſine vllo diſſipatos timore aggreſſi, quàmaximum numerum iumẽtorum, atq. hominũ intercipiũt: cohortibusq.* cetratis ſubſidio miſſis, ſciẽter in duas partes ſeſe diſtribuunt;*

alij,

*alij, vt prædæ ſubſidio ſint; alij, vt venientibus reſiſtãt, atque eos propellant: vnamq. cohortem, qua teme re ante ceteras extra aciem procurrerat, ſecluſam a reliquis circũueniunt, atque interficiũt; incolumesq. cũ magna præda eodem ponte in caſtra reuertuntur. Dum hæc ad Ilerdam gerũtur, Maſſilienſes, vſi L. Domitij conſilio, naues longas expediũt numero XVII. quarũ erant XI. tectæ. multa his minora nauigia addunt; vt ipſa multitudine noſtra claſſis terreatur: magnũ numerũ ſagittariorũ, magnum Albicorum, de quibus ſupra demonſtratum eſt, imponunt: atque hos premijs, pollicitationibusq. incitant. certas ſibi depoſcit naues Domitius, atque has colonis, paſtoribusq. quos ſecum adduxerat, complet. ſic, omnibus rebus inſtructa claſſe, magna fiducia ad noſtras naues procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæ ad inſulam, quæ eſt contra Maſſiliam, ſtationes obtinebant. erat multo inferior numero nauium Brutus: ſed delectos ex omnibus legionibus fortiſſimos viros anteſignanos, centuriones Cæſar ei * claſſi attribuerat, qui ſibi id muneris dedopoſcerant. ijs manus ferreas, atque harpagones, parauerant; magnoq. numero pilorum, tragularum, reliquorumq. telorum, ſe inſtruxerant. ita, cognito hoſtium aduentu, ſuas naues ex * portu educunt, cum Maſſilienſibus confligunt. pugnatum vtrimque eſt, fortiſſime, atque acerrime: neque multum Albici noſtris virtute cedebant, homines aſperi, & montani, * exercitati in armis: atque ij, modo digreſſi a Maſſiliẽſibus, recẽtem eorũ pollicitationẽ animis continebãt; paſtoresq. indomiti, ſpe libertatis excitati, ſub oculis*

domini ſuam probare operam ſtudebant. ipſi Maſſiliẽſes, & celeritate nauium, & ſcientia gubernatorũ confiſi, noſtros eludebant, impetuſque eorum excipiebãt: &, quod licebat latiore ſpatio, producta longius acie circumuenire noſtros, aut pluribus nauibus adoriri ſingulas, aut remos trãſcurrentes detergere ſi poſſent, contendebant: cum propius erat neceſſario ventũ, ab ſcientia gubernatorum, atq. artificij, ad virtutem montanorum confugiebant. Noſtri (quod minus exercitatis remigibus, minuſque peritis gubernatoribus vtebantur; qui repente ex onerarijs nauibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam grauitate, & tarditate nauium impediebantur: factæ enim ſubito ex humida materia, non eundem vſum celeritatis* habebant) itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, ęquo animo ſingulas binis nauibus obijciebant: atque, iniecta manu ferrea, & retenta vtraque naue, diſperſi pugnabant, atq. in hoſtiũ naues tranſcendebat; &, magno numero* Albicorũ, & paſtorũ interfecto, partem nauiũ deprimunt, nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues Maſſilienſium cum ijs, quæ ſunt captæ, intereunt IX. Hoc primum Cæſari ad Ilerdam nunciatur. ſimul, perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter vagabantur. alias, non longo ab caſtris progreſſi ſpatio, vt celerem receptum haberent, anguſtius pabulabantur: alias, longiore circuitu, cuſtodias, ſtationesq. equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viſo, ex medio*

dio itinere,proiectis ſarcinis, fugiebant:poſtremo* etiã plures intermittere dies,&,præter conſuetudinem omnium,noctu conſtituerant pabulari.interim Oſcenſes, & Calagurritani,qui erant cum Oſcenſibus contributi,mittunt ad eum legatos, * ſeſeq. imperata facturos pollicentur.his Tarraconenſes, & Lacetani,& Auſetani,& paucis poſt diebus Lurgauonenſes, qui flumen Iberum attingunt, inſequuntur. petit ab his omnibus, vt ſe frumento iuuent.pollicentur,atque,omnibus vndique conquiſitis iumentis,in caſtra deportant. tranſiit etiam cohors Lurgauonenſis ad eum, cognito ciuitatis conſilio;& ſigna ex ſtatione transfert.magna celeriter fit commutatio rerum, perfecto ponte, magnis v.ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria,exſtinctis rumoribus de auxilijs legionum, quæ cum Pompeio per Mauretianam venire dicebantur. multæ longinquiores ciuitates ab Afranio deſciſcunt,& Cæſaris amicitiam ſequuntur.Quibus rebus perterritis animis aduerſariorũ,Cæſar,ne ſemper magno circuitu per pontem equitatus eſſet mittandus, nactus idoneum locum, foſſas pedum xxx.in altitudinẽ complures facere inſtituit, * quibus partem aliquam Sicoris auerteret, vadumque in eo flumine efficeret. his pæne effectis,magnũ in timorem Afranius, Petreiuſque perueniunt,ne omnino frumento, pabuloq. intercluderetur;quod multũ Cæſar equitatu valebat:itaque conſtituũt ipſi locis excedere, & in Celtiberiam bellũ transferre.Huic conſilio ſuffragabatur etiam illa res,quod ex duobus cõtrarijs generibus,quæ ſuperiore bello cũ L.Sertorio ſteterant,ciuitates victæ nomẽ,

atque

atque imperium abſentis timebant: quæ in amicitia manſerant Pompeij, magnis affectæ beneficijs eum diligebant; Cæſaris autem in barbaris erat nomen obſcurus. hinc magnos equitatus, magnaq. auxilia exſpectabant;* & ſuis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito conſilio, toto flumine Ibero naues conquirere, & Octogeſam adduci iubent.* id erat opidum poſitum ad Iberum, milliaq. paſſuum a caſtris aberat XX ad eum locum fluminis, nauibus iunctis, pontem imperant fieri: legioneſq. II. flumen Sicorim tranſducunt: caſtraq. muniunt uallo pedum XII. qua re per exploratores cognita, ſummo labore militum Cæſar continuato diem noctemq. opere in flumine auertendo,* huc iam rem duxerat, ut equites, etſi difficulter, atque ægre fiebat, poſſent tamen, atque auderent flumen tranſire. pedites uero tantum* modo humeris, ac ſummo pectore, exſtarent; ut tum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad tranſeundum impedirentur. ſed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nũciabatur; & in Sicori uadum reperiebatur. Iam uero eo magis illi maturandum iter exiſtimabant. Itaque, II. auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præſidio relictis, omnibus copijs Sicorim tranſeunt, & cũ II. legionibus, quas ſuperioribus diebus tranſduxerant, caſtra coniungunt. Relinquebatur Cæſari nihil, niſi uti equitatu agmen aduerſariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipſius magnum circuitum habebat; ut multo breuiore itinere illi ab Iberum peruenire poſſent. Equites, ab eo miſſi, flumen tranſeunt; &, cum de tertia uigilia Petreius, atque Afranius caſtra mouiſ-

ſent,

ſent, repente ſeſe ad nouiſſimum agmen oſtendunt; & magna multitudine circumfuſa, morari, atque iter impedire incipiunt. Prima luce, ex ſuperioribus locis, quæ Cæſaris caſtris erant coniuncta, cernebatur, equitatus noſtri prælio nouiſsimos illorum premi vehementer* ac non numquam ſuſtinere extremum agmen, atque interrumpi, alias inferri ſigna, & uniuerſum cohortium impetu noſtros propelli, deinde rurſus conuerſos inſequi: totis uero caſtris milites*circulari, & dolere; hoſtem ex manibus dimitti, bellum neceſſario longius duci: centuriones, tribunoſq. militum adire, atque obſecrare, ut per eos Cæſar certior fieret, ne labori ſuo, neu periculo parceret: paratos eſſe ſeſe: poſſe, & audere ea tranſire flumen, qua transductus eſſet equitatus. quorum ſtudio, & uocibus excitatus Cæſar, etſi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum obijcere, conandum tamen, atque experiendum iudicat. itaque infirmiores milites ex omnibus centurijs deligi iubet, quorum aut animus, aut uires uidebantur ſuſtinere non poſſe. hos cum legione una præſidio caſtris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnoq. numero iumentorum in flumine ſupra, atque infra conſtituto, tranſducit exercitum pauci ex his militibus, ui fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur, ac ſubleuantur: interijt tamen nemo. tranſducto incolumi exercitu, copias inſtruit; triplicemq. aciem ducere incipit. ac tantum fuit in militibus ſtudium, ut, millium VI. ad iter addito ad uadum circuitu, magnaque fluminis mora interpoſita, eos, qui de tertia uigilia exiſſent, ante horam diei IX. conſequerentur. quos ubi

*vbi Afranius procul uiſos cum Petreio conſpexit, no-uare perterritus, locis ſuperioribus conſtitit, aciemq. inſtruit. Cæſar in campis exercitum reficit; ne defeſſum prælio abijciat. rurſus conantes progredi inſequitur, & moratur. illi neceſſario maturius, quam constituerant, caſtra ponunt: (ſuberant enim montes, atque a millibus paſſium v. itinera difficilia, atque anguſta, excipiebant. hos intra montes ſe recipiebant: ut equitatum effugerent Cæſaris; præſidijsque in anguſtijs collocatis, exercitum itinere prohiberent; ipſi ſine periculo, ac timore, Iberum copias tranſducerent; quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum) &, totius diei pugna, atque itineris labore defeſſi, rem in poſterum diem diſtulerunt. Cæſar quoque in proximo colle caſtra ponit. media circiter nocte iis, qui, adaquandi cauſſa, longius a caſtris proceſſerant, ab equitibus correptis, fit ab his * certior Cæſar, duces aduerſariorum ſilentio copias caſtris educere. Quo cognito, ſignum dari iubet, & uaſa militari more conclamari illi, exaudito clamore, ueriti, ne noctu, impediti, ſub onere confligere cogerentur, aut ne ab equitatu Cæſaris in anguſtiis tenerentur, iter ſupprimunt, copiasq. in caſtris * continent. Poſtero die Petreius cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiſcitur. hoc idem fit ex caſtris Cæſaris. Mittitur L.* Decidius Saxo, cum paucis, qui loci naturam perſpiciat. uterque idem ſuis renunciat; v. millia paſſuum proxima intercedere itineris campeſtris; inde excipere loca aſpera & mõtuoſa. qui prior has anguſtias occupauerit, ab hoc hoſtē*

prohi-

*probiberi, nihil eſſe negotij. Diſputatur in concilio à Petreio, & Afranio, & tempus profectionis quæritur. pleriq. cenſebant, vt noctu iter facerent: poſſe prius ad anguſtias veniri, quam * ſentirentur. alij, quod pridie noctu conclamatum eſſet in caſtris Cæſaris, * argumenti ſumebant loco, non poſſe clam exiri, circũfundi noctu equitatum Cæſaris, atque omnia loca, atq. itinera obſideri: nocturnaq. prælia eſſe vitanda, quod perterritus miles in ciuili diſſenſione timori magis, quã re legioni, conſulere conſueuerit: * at lucem multum per ſe pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum præſentiam afferre: quibus rebus coerceri milites, & in officio contineri ſoleant: quare omni ratione eſſe interdiu perrumpendum: etſi, aliquo accepto detrimento; tamen, ſumma exercitus ſalua; locum, quem petant, capi poſſe. Hæc * vicit in cõcilio ſententia; & prima luce poſtridie conſtituũt proficiſci. Cæſar, exploratis regionibus, albente cælo, omnes copias caſtris educit; magnoq. circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. nam, quæ itinera ad Iberum, atque Octogeſam pertinebant, caſtris hoſtiũ oppoſitis tenebãtur: ipſi erant tranſcendendæ valles maximæ, ac difficillimæ; ſaxa multis locis * prærupta iter impediebant: * vt arma per manus neceſſario tranſderentur; militeſq. inermes, ſubleuatiq. alij ab alijs magnã partem * iteris conficerent; ſed hunc laborem recuſabat nemo, quod eum omniũ laborũ finem fore exiſtimabant, ſi hoſtem Ibero intercludere, & frumento prohibere potuiſſent. Ac primo Afraniani milites, * viſendi cauſſa, læti ex caſtris procurrebãt, contumelio*

ſiq.

ſiſq. vocibus proſequebantur, neceſſarij victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdā reuerti. erat enim iter a propoſito diuerſum; contrariamq. in partem iri videbatur. Duces vero eorum ſuum conſilium laudibus ferebant, quod ſe caſtris tenuiſſent. multumq. eorum opinionem adiuuabat, quod ſine iumentis, impedimentisq. ad iter profectos videbant; vt, non poſſe diutius inopiam ſuſtinere, confiderent. ſed, vbi pallatim retorqueri agmen ad dextram conſpexerunt; iamq. primos ſuperare regionem caſtrorum animaduerterunt; nemo erat ad eo tardus, aut fugiens laboris, quin, ſtatim caſtris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiæ, paucis præſidio relictis cohortibus, exeunt, rectoq. ad Iberum itinere contendunt. Erat in celeritate omne* poſitū certamen, vtri prius anguſtias, montesq. occuparent: ſed exercitum Cæſaris viarum difficultates tardabant; Afranij copias equitatus Cæſaris inſequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat neceſſario deducta, vt, ſi priores montes, quos petebant, attigiſſent ipſi periculum vitarent,* impedimenta totius exercitus, cohorteſque, in caſtris relictas, ſeruare non poſſent; quibus intercluſis exercitu Cæſaris, auxiliū ferri nulla ratione poterat. confecit prior iter Cæſar; atque ex magnis rupibus nactus planitiem, in hac contra hoſtem aciem inſtruit. Afranius, cum ab equitatu nouiſſimum agmē premeretur, & ante ſe hoſtem videret, collem quendā nactus, ibi conſtitit. ex eo loco IV. cetratorum cohortes in montem, qui erat in cōſpectu omnium* excelſiſſimus, mittit. hūc magno curſu* cōcitatos iubet occupare; eo*

re;eo

*re;eo conſilio, vti ipſe eodem omnibus copiis contenderet, &, mutato itinere, iugis Octogeſam perueniret. hunc cum obliquo itinere cetrati peterent; conſpicatus equitatus Cæſaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati ſuſtinere potuerunt; omnesq. ab his circumuenti, in conſpectu vtriuſque exercitus interficiuntur. erat occaſio bene gerendæ rei. neque vero id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum ſuſtinere non poſſe, præſertim circumdatum vndique equitatu, cum in loco æquo atq. aperto confligeretur. idq. ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant legati, centuriones, tribuniq. mil. ne dubitaret prælium committere; omnium eſſe militum paratiſſimos animos; Afranianos contra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe; quod ſuis nõ ſubueniſſent; quod de colle non recederent; quod vix equitum incurſus ſuſtinerent; collatisq. in vnum locum ſignis conferti, neque ordines, neque ſigna, ſeruarent. quod ſi iniquitatem loci timeret, datũ iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe inde decedendum eſſet Afranio, nec ſine aqua permanere poſſet. Cæſar in eã ſpem venerat, ſe, ſine pugna & ſine vulnere ſuorum, rem conficere poſſe; quod re frumentaria aduerſarios interclusiſſet. cur, etiam ſecundo prælio, aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de ſe milites? cur denique * fortunam periclitaretur? præſertim cum non minus eſſet imperatoris, conſilio ſuperare, quam gladio mouebatur etiam miſericordia ciuium, quos interficiendos videbat; quibus ſaluis, atq.*

incolu-

incolumibus, rem obtinere malebat. hoc conſilium Cæſaris a pleriſque non probabatur Milites vero palam inter ſe loquebantur: Quoniam talis occaſio victoriæ dimitteretur, etiam cum vellet Cæſar, ſeſe non eſſe pugnaturos Ille in ſua ſententia perſeuerat; & paullum ex eo loco digreditur, vt timorem aduerſarijs minuat. Petreius, atque Afranius, oblata facultate, in caſtra ſeſe referunt. Cæſar, præſidijs montibus diſpoſitis, omni ad Iberum interclufo itinere, quam proxime poteſt hoſtium caſtris caſtra communit. Poſtero die duces aduerſariorum perturbati, quod* omnem rei frumẽtariæ, fluminiſq. Iberi ſpem amiſerant, de reliquis rebus conſultabant. erat vnum iter, Ilerdam ſi reuerti vellent; alterum, ſi Tarraconem peterent. Hæc conſultantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi noſtro: qua re cognita, crebras ſtationes diſponunt equitum, & cohortium alariarum: legionariasq. interijciunt cohortes; valluumq. ex caſtris ad aquam ducere incipiũt; vt intra munitionem & ſine timore, & ſine ſtationibus aquari poſſent. id opus inter ſe Petreius, atque Afranius, partiuntur: ipſiq. perficiendi operis cauſſa, longius progrediũtur. quorum diſceſſu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedũt; &, quem quiſque in caſtris notum, aut municipem, habebat, conquirit, atque vocat primum agunt gratias omnes omnibus, quod ſibi perterritis pridie peperciſſent; eorum ſe beneficio viuere: deinde imperatoris fidem quærunt, recte ne ſe illi ſint commiſſuri; &, quod non ab initio fecerint, armaq. cum hominibus neceſſarijs, & conſanguineis contulerint, conqueruntur.*

tur. His prouocati ſermonibus, fidē ab imperatore de Petreij, & Afranij uita petunt; * ne quod in ſe ſcelus concepiſſe, neu ſuos prodidiſſe uideantur. Quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant; legatoſq. de pace primorum ordinum centuriones ad Cæſarem mittunt. Interim alij ſuos in caſtra, inuitandi cauſſa, adducunt, alij ab ſuis adducuntur; adeo, vt una caſtra iam facta ex binis uiderentur. complureſq. tribuni militum, & centuriones ad Cæſarem ueniunt, ſeq. ei commendant. hoc idem fit a principibus Hiſpaniæ; quos illi euocauerant, & ſecum in caſtris habebant obſidum loco. ij ſuos notos, hoſpiteſq quærebant, per quem quiſque eorum aditum commendationis haberet ad Cæſarem. Afranij etiam filius adoleſcens de ſua, & parentis ſui ſalute, cum Cæſare, per Sulpicium legatum, agebat. erant plena lætitia, & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula uitaſſe, & eorum, qui ſine uulnere tantas res confeciſſe uidebantur. magnumque fructum ſuæ priſtinæ lenitatis omnium iudicio Cæſar ferebat; conſiliumque eius a cunctis probatur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab inſtituto opere diſcedit, ſeque in caſtra recipit; ſic paratus, vt uidebatur, ut, quicumque accidiſſet caſus, hunc * quieto, & æquo animo ferret. Petreius uero non deſerit ſeſe; armat familiam; cum hac, & prætoria cohorte cetratorum, barbariſq. equitibus paucis, beneficiarijs ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa habere conſueuerat, improuiſo ad vallum* aduolat; colloquia militū interrumpit; noſtro, repellit ab caſtris; quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter ſe; &, repentino pericu-

*lo exterriti, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſq. diſtringunt, atque ita ſe a cetratis, equitibuſq. defendunt, caſtrorum propinquitate confiſi; ſeq. in caſtra recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in ſtationes ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulo circuit: militeſq. appellat; neu ſe, neu Pompeium abſentem, imperatorem ſuum, * aduerſarijs ad ſupplicium tranſdant, obſecrat. fit celeriter concurſus in prætorium. poſtulant, ut iurent omnes, ſe exercitum, duceſq. non deſerturos, neque prodituros, neque ſibi ſeparatim a reliquis conſilium capturos. Princeps in hæc uerba iurat: ipſe ad idem iuſiurandum adigit Afranium. ſubſequuntur tribuni militum, centurioneſque. * centuriatim producti milites idem iurant: edicunt, penes quem quiſq. ſit miles Cæſaris, ut producatur. productos palam in prætorio interficiunt. ſed plerique, quos ceperant, celant, noctuq: per uallum emittunt. ſic terror oblatus a ducibus, crudelitas in ſupplicio, uana religio iuſiurandi, ſpem præſentis deditionis ſuſtulit, menteſq. militum conuertit, & rem ad priſtinam belli rationem redegit. Cæſar milites aduerſariorum, qui in caſtra per tempus colloquij uenerant, ſumma diligentia conquiri, & remitti, iubet. ſed ex numero tribunorum militum, centurionumque nonnulli ſua uoluntate apud eum remanſerũt: quos ille poſtea * magno in honore habuit; centurionis, amplioriſq. ordinis equites Romanos in tribunicium reſtituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione; aquabantur ęgre; frumenti copiam legionarij * nonnulli habebant, quod dierum XXII. ab Ilerda frumẽtum iuſſi erant efferre;*

ferre;cetrati,auxiliareſq. nullam,quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora inſueta ad onera portanda.itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæſarem perfugiebat. In his erat anguſtijs res: ſed ex propoſitis conſilijs duobus explicitius videbatur,*ad Ilerdam reuerti: quod ibi paullulum frumenti reliquerant ibi ſe reliquum conſilium* expleturos confidebant.Tarraco aberat longius; quo ſpatio plures rē poſſe caſus recipere intelligebant. hoc probato conſilio,ex caſtris proficiſcuntur. Cæſar,equitatu præmiſſo, qui nouiſsimum agmen carperet,atque impediret,ipſe cum legionibus ſubſequitur.nullum intercedebat tempus,quin extremi cum equitibus prœliarentur. Genus erat hoc pugnæ.Expeditæ cohortes nouiſſimum agmen claudebant: plureſq. in locis campeſtribus ſubſiſtebāt. ſi mons erat adſcendendus, facile ipſa loci natura periculum*repellebat:quod ex locis ſuperioribus, qui anteceſſerant, ſuos adſcēdentes protegebant. cum uallis, aut locus decliuis ſuberat; neque ij, qui anteceſſerant, morantibus opem ferre poterant; equites vero ex loco ſuperiore in* aduerſarios tela conijciebant: tum magno erat in periculo* res;tum inquirebant,vt, cum eiuſmodi eſſet locis appropinquatum, legionum ſigna conſiſtere iuberent, magnoque impetu equitatū repellerent; eo ſummoto, repente incitato curſu ſeſe in ualles vniuerſi dimitterent, atque ita tranſgreßi, rurſus in locis ſuperioribus conſiſterent. nam tantum ab equitum ſuorum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, ſuperioribus perterritos prœlijs,in medium reciperent agmen, ultroq. eos tuerentur:*

rentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæſaris exciperetur. tali dum pugnatur modo; lēte, ac paullatim proceditur; crebroque, vt ſint auxilio ſuis, ſubſiſtūt, ut tum accidit. millia enim progreſſi IV. *vehementiuſq. peragitati ab equitatu, montem excelſum capiunt: ibiq. una fronte contra hoſtem caſtra muniunt, neque iumentis onera deponunt. ubi Cæſaris caſtra poſita, tabernaculaq. conſtituta, & dimiſſos equites pabulandi cauſſa animaduertere; ſeſe ſubito proripiunt hora circiter* VI. *eiuſdem diei; &, ſpem nacti moræ, diſceſſu noſtrorum equitum, iter facere incipiunt. qua re animaduerſa, Cæſar, relictis ijs * munitionibus, ſubſequitur; præſidio impedimētis paucas cohortes relinquit: hora* X. *ſubſequi pabulatores, equiteſq. reuocari iubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouiſſimum agmen, adeo, vt pæne terga conuertāt: compluresq. milites, etiam non nulli centuriones, * interficiuntur. Inſtabat agmen Cæſaris, atque uniuerſum imminebat. Tum uero, neque ad explorandum idoneum locum caſtris, neque ad progrediendum data facultate, conſiſtunt neceſſario; & procul ab aqua, & natura iniquo loco, caſtra ponunt. ſed iiſdem de cauſſis Cæſar, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, * prœlio non laceſſit, & eo die tabernacula ſtatui paſſus non eſt; quo paratiores eſſent ad inſequendum omnes, ſiue nocto, ſiue interdiu erumperent. illi, animaduerſo vitio caſtrorum, tota nocte munitiones proferunt, caſtraq. caſtris conuertunt. hoc idem poſtero die a prima luce faciunt, totumque in ea re diem conſumunt. ſed, quan-*

quantum opere proceſſerant, & caſtris protulerant, tanto aberant ab aqua longius: & præſenti malo aliis malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi cauſſa, nemo egreditur ex caſtris. proximo die, præſidio in caſtris relicto, uniuerſas ad aquam copias educunt; pabulatum emittitur nemo. his eos ſupplices malis Cæſar neceſſariam ſubire deditionem, quã prælio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo, foſſaq. circumuenire; vt quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo neceſſario deſcenſuros exiſtimabant. illi, & inopia pabuli adducti, & quo eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interſici iubent. in his operibus, conſiliiſq. biduum conſumitur. Tertio die magna iam pars operis Cæſaris proceſſerat. Illi impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat, hora circiter IIX. ſigno dato, legiones educunt, aciemq. ſub caſtris inſtruunt. Cæſar ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem inſtruit. contra opinionem enim militum, famamq. omniũ, videri prælio diffugiſſe, magnum detrimentum afferebat. ſed eiſdem de cauſſis, quæ ſunt cognitæ, quo minus dimicare uellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod ſpatii breuitas, etiam in fugam coniectis aduerſariis, nõ multum ad ſummam uictoriæ iuuare poterat. nõ enim amplius pedum millibus II. ab caſtris caſtra diſtabant:* hinc duas partes acies occupabãt: tertia uacabat, ad incurſum, atque impetũ militum relicta. ſi præliũ committeretur, propinquitas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum dabat. Hac de cauſſa conſtituerat ſigna inferentibus reſiſtere, prior prælio non laceſſere.*

ſcire. Acies erat Afraniana duplex; legio V. *&* III. *in ſubſidiis locum alariæ cohortis obtinebat; Cæſaris triplex: ſed primam aciem quaternæ cohortes ex* V. *legione tenebant: has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ totidem, ſuæ cuiuſque legionis, ſubſequebantur; ſagittarij, funditoreſq. media continebantur acie: equitatus latera cingebat. Tali inſtructa acie, tenere uterque propoſitum uidebatur; Cæſar, vt, niſi coactus, prælium non committeret: ille, vt opera Cæſaris impediret. producitur tamen res; acieſq. ad ſolis occaſum continentur: inde vtrique in caſtra diſcedunt. Poſtero die munitiones inſtitutas Cæſar parat perficere; illi uadum fluminis Sicoris tentare, ſi tranſire poſſent. Qua re animaduerſa, Cæſar Germanos leuis armaturæ, equitũq. partem flumen tranſiicit, crebraſq. in ripis cuſtodias diſponit. tandem, omnibus rebus obſeſſi, quartum iam diem ſine pabulo retentis iumentis, aquæ ligni, & frumenti inopia, colloquium petunt; &, id ſi fieri poſſit, ſemoto a militibus loco. ubi id a Cæſare negatum, &, palam ſi colloqui uellent, conceſſum eſt; datur obſidis loco Cæſari filius Afranij. uenitur in eum locum, quem Cæſar deligit. audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: non eſſe aut ipſis, aut militibus ſuccenſendum, quod ſidem erga imperatorem ſuum Cn. Pompeium conſeruare uoluerint: ſed ſatis iam feciſſe officio, ſatiſque ſupplicij tuliſſe, perpeſſus omnium rerum inopiam: nunc uero, pæne ut feminas* circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi ingreſſu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre poſſe; itaque ſe uictos confiteri: orare, atque obſecrare, ſi quis*

locus

locus miſericordiæ relinquatur, ne ad ultimum ſuppli cium progredi neceſſe habeāt. Hęc quam poteſt demiſſiſſime, atque * ſubiectiſſime, exponit. Ad ea Cæſar reſpondit: nulli omnium has partes, vel quærimoniæ, uel miſerationis, minus conueniſſe: reliquos enim omnes ſuum officium præſtitiſſe; ſe, qui, etiam bona condicione, & loco, & tempore æquo, confligere noluerit, vt quam integerrima eſſent ad pacem omnia; exercitum ſuum, qui, iniuria etiā accepta, ſuiſq. interfectis, quos in ſua poteſtate* habuit, conſeruarit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per ſe de concilianda pace egerint; qua in re omnium ſuorum uitæ conſulendum putarunt; ſic omnium ordinum partes in miſericordia cōſtitiſſe: ipſos duces a pace abhorruiſſe: eos neque colloqui, neque indutiarum, iura ſeruaſſe; & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudeliſſime interfeciſſe. Accidiſſe igitur his, quod plerum que hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia accidere ſoleat, uti eo recurrant, & id cupidiſſime petant, qđ paullo antę contempſerint: neque nunc ſe illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate poſtulare, quibus rebus augeantur opes ſuæ, ſed eos exercitus, quos contra ſe multos iam annos aluerint, uelle dimittit: neque enim VI. legiones alia de cauſſa miſſas in Hiſpaniam, ſeptimamq. ibi conſcriptam, neque tot, tantaſque claſſes paratas, neque ſummiſſos duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hiſpanias, nihil ad vſum prouinciæ prouiſum, quæ propter diuturnitatem paucis, nullum auxilium deſiderarit: omnia hæc iampridem contra ſe parari: in ſe noui

generis imperia conſtitui; ut idem ad portas urbanis præſideat rebus, & duas bellicoſiſſimas prouincias abſens tot annos obtineat: in ſe iura magiſtratuum commutari, ne ex prætura, & conſulatu, vt ſemper, ſed per paucos probati, & electi, in prouincias mittantur: in ſe ætatis excuſationem nihil ualere, quod ſuperiorib. bellis probati ad obtinēdos exercitus euocentur: in ſe uno non ſeruari, quod ſit omnibus datum ſemper imperatoribus, ut, rebus feliciter geſtis, aut cum honore aliquo, aut certe ſine ignominia, domum reuertantur, exercitumq. dimittant. Quæ tamen omnia & ſe tuliſſe patienter, & eſſe laturum: neque nunc id agere, vt ab illis abductum exercitum teneat ipſe, quod tamen ſibi difficile non ſit, ſed, ne illi habeant, quo contra ſe uti poßint: proinde, vt eſſet dictum, prouincijs excederent, exercitumq. dimitterent: ſe id ſit factum, nociturum ſe nemini: hanc unam, atq. extremam paucis eſſe condicionem. Id uero militibus ſuis pergratū, & iucundum, vt ex ipſa ſignificatione potuit cognoſci: ut, qui aliquid uicti incommodi exſpectauiſſent, ultro * inde præmium miſſionis ferrent. nam, cum de loco, & tempore eius rei controuerſia inferretur, & uoce, & manibus uniuerſi ex uallo, vbi conſtiterant, ſignificare cœperunt, vt ſtatim dimitterentur, neque, * omni interpoſita fide, firmum eſſe poſſe, ſi in aliud tempus differretur. Paucis cum eſſet in utramque partem uerbis diſputatum: res huc deducitur, vt ij, qui habeant domicilium, aut poſſeſſiones in Hiſpania, ſtatim; reliqui, ad Varum flumen dimittantur: ne * quid eis noceatur, neue quis inuitus ſacramento * cogatur, a Ceſare cauetur.

Cæſar

Cęſar ex eo tempore, dum ad flumen Varum ueniatur, ſe frumētum daturum pollicetur: addit etiam, ut, quid quiſq. eorum in bello amiſerit, quæ ſint penes milites ſuos, ijs, qui amiſerint,* reſtituatur: militibus, æqua facta æſtimatione, pecuniam pro ijs reb. ſoluit. quaſcumque poſtea controuerſias inter ſe milites habuerāt, ſua ſponte ad Cæſarem introduxerunt. Petreius, atque Afranius cum ſtipendium ab legionibus pæne ſeditione facta, flagitaretur, cuius illi diem nondum ueniſſe dicerent: Cæſar ut cognoſceret, poſtulatum eſt; eoque utrique, quod ſtatuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimiſſa, II. legiones ſuas antecedere, reliquas ſubſequi, iuſſit; ut non longo inter ſe ſpatio caſtra facerent: eique negotio Q. Fufium Calenum legatum præfecit. hoc eius præſcripto ex Hiſpania ad Varum flumen eſt iter factum; atq. ibi reliqua pars exercitus dimiſſa eſt.*

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI

LIBER II.

*DVm hæc in Hiſpania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Maſſiliæ relictus erat, duábus ex partibus aggerem, uineas, turreſq. ad opidum agere inſtituit. una erat proxima portui, naualibuſque; altera ad partem, qua eſt aditus ex * Gallia, atq. Hiſpania ad id mare, quod* adigit ad oſtium Rhodani. Maßilia * enim fere ex* III. *opidi partibus mari alluitnr. reliqua quarta eſt, quæ aditum habet * a terra. huius quoque ſpatij pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & ualle altißima munita, longam, & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficiēda opera C. Trebonius magnam iumentorum, atque hominū multitudinem ex omni prouincia uocat: uimina, materiāq. comportari iubet. quib. * comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum* XXC. *exſtruit. ſed tanti erant antiquitus in opido omnium rerū ad bellum apparatus, tantaq. multitudo tormentorum, ut eorum uim nullæ contextæ uiminibus uineæ ſuſtinere poßent. aſſeres. n. pedum* XII. *cuſpidibus præfixi, atq. hi maximis baliſtis miſſi, per* IV. *ordines cratiū in terra defigebantur. itaq., *pedalib. lignis coniunctis, inter ſe, porticus integebatur; atq. * hac agger inter manus proferebatur.*

antece-

antecedebat teſtudo pedum LX. æquandi loci cauſſa facta; item ex fortiſſimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus, & lapides defendi poſſent. ſed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem adminiſtrationem tardabat. crebræ tamen per Albicos eruptiones fiebant ex opido; igneſq. aggeri, & turrib. inferebantur. quæ facile noſtri repellebant milites, magniſque ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in opidum reijciebant. Interim L. Naſidius, ab Cn. Pompeio cum claſſe nauium XVI. in quibus paucæ erãt æratæ, L. Domitio, Maſſilienſibuſq. ſubſidio miſſus, freto Siciliæ, imprudente, atque inopinante Curione, prouehitur: appulſiſque Meſſanam nauibus, atque inde propter repentinũ terrorem, principum, ac ſenatus fuga facta, ex* naualibus eorum vnam deducit. Hac adiuncta ad reliquas naues, curſum Maſſiliam verſus eperficit; præmiſſaq. clam nauicula, Domitium, Maſſilienſeſq. de ſuo aduentu certiores facit; eoſq. magnopere hortatur, vt rurſus cum Bruti claſſe, additis ſuis auxilijs, confligant. Maſſilienſes poſt ſuperius incommodum veteres ad eundẽ numerum ex naualibus productas naues refecerant, ſumma induſtria armauerant, (remigum, gubernatorumque magna copia ſuppetebat) piſcatoriaſque adiecerant, atq. contexerant, ut eſſent ab ictu telorum remiges tuti. has ſagittarijs, tormentiſque compleuerant. Tali modo * inſtructa claſſe, omnium ſeniorum, matrumfamiliæ, uirginum precibus, & fletu excitati, ut extremo tempore ciuitati ſubuenirent, non minore animo, ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues

*ues conſcendunt. Communi enim fit uitio naturæ, * ut inuiſis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, uehementiuſq. exterreamur, vt tum accidit. aduentus enim L. Naſidij ſumma ſpe, & uoluntate ciuitatem compleuerat. nacti idoneum uentum, ex portu exeunt, & Tauroenta, quod eſt caſtellum Maßilienſium, ad Naſidium perueniũt: ibique naues expediunt: rurſuſque ſe ad confligendum animo confirmant; & conſilia communicant. dextra pars Maſſilienſibus attribuitur, ſiniſtra Naſidio. eodem Brutus contendit, acto nauium numero. * nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelatæ per Cæſarem, captiuæ Maſſilienſium acceſſerant VI. has ſuperioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus inſtruxerat. itaque, ſuos cohortatus, quos integros ſuperauiſſent, ut uictos contemnerent, plenus ſpei bonæ, atque animi, aduerſus eos proficiſcitur. facile erat, ex caſtris C. Trebonij, atque omnibus ſuperioribus locis proſpicere in vrbem, vt omnis iuuentus, quæ in opido remanſerat, omneſque ſuperioris ætatis, cum liberis, atque uxoribus, * publiciſque cuſtodijs, aut ex muro ad celum manus tenderent, aut templum deorum immortalium adirent, et ante ſimulacra proiecti uictoriam ab dijs expoſcerent. neque erat quiſquam omnium, qui non in eius diei caſu ſuarum omnium fortunarum euentum conſiſtere exiſtimaret. nam & honeſti ex iuuentute, & cuiuſque ætatis amplißimi, nominatim euocati, atque obſecrati, naues conſcenderant; vt, ſi quid aduerſi accidiſſet, ne ad conandum quidem ſibi quidquam reliqui fore uiderent; ſi ſuperauiſſent, vel domeſticis opibus,*

bus, vel externis auxilijs de ſalute vrbis confiderent. commiſſo prælio, Maſſilienſibus res nulla ad uirtutem defuit: ſed, memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab ſuis acceperant, hoc animo decertabāt, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri uiderentur: & , quibus in pugna uitæ periculum accideret, non ita multo ſe reliquorum ciuium fatum antecedere exiſtimarent, quibus, vrbe capta, eadem eſſet belli fortuna patienda: deductiſque noſtris paullatim nauibus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur; &, ſi quando noſtri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus nauem religauerant, undique ſuis laborantibus ſuccurrebant. Neque uero coniuncti Albici cominus pugna deficiebant: neque multum cedebant virtute noſtris. ſimul ex minoribus nauibus* magna uis eminus miſſa telorum, multa noſtris de improuiſo imprudentibus, atque impeditis vulnera inferebant. conſpicatæque naues triremes II. nauem D. Bruti, quæ ex ſigno facile* agnoſci poterat, II. ex partibus ſeſe in ea incitauerant: ſed* tantum re prouiſa, Brutus celeritate nauis eniſus eſt, ut paruo momento antecederet. illæ adeo grauiter inter ſe, incitatæ, conflixerunt, ut uehementiſſime utræque ex concurſu laborarent; altera uero, perfracto roſtro* tota collabefieret. qua re animaduerſa, quæ proximæ ei loco ex Bruti claſſe* naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Narſidianæ naues nulli uſui fuerunt, celeriterque pugna exceſſerunt. non enim has* aut conſpectus patriæ aut propinquorum præcepta ad extremū uitæ periculum*

lum adire cogebant. itaq. * *ex eo numero nauium nulla deſiderata eſt: ex Maſſilienſium claſſe* v. *ſunt depreſſæ,* IV. *captæ,* I. *cum Naſidianis profugit; quæ omnes citeriorem Hiſpaniam petiuerunt. at ex reliquis una præmiſſa Maſſiliam, huius nuncijs perferendi gratia, cum iam appropinquaret urbi, omnis ſeſe multitudo ad cognoſcendum* * *effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, vt urbs ab hoſtibus capta eodem ueſtigio videretur. Maßilienſes tamen? nihilo ſegnius ad defenſionem vrbis reliqua apparare cœperunt. Eſt animaduerſum ab legionarijs, qui dexteram partem operis adminiſtrabant, ex crebris hoſtium eruptionibus magno ſibi* * *eſſe præſidio poſſe, ſi pro caſtello, ac receptaculo, turrim ex latere ſub muro feciſſent, quam primo ad repentinos incurſus humilem, paruamque fecerant. huc ſe referebant: hinc, ſi qua maior oppreſſerat uis, propugnabant: hinc ad repellendum, & proſequendū hoſtem procurrebant. patebat hæc* * *quoquouerſus pedes* x x x. *ſed parietum craßitudo pedum* v. *poſtea vero, vt eſt rerum omnium magiſter uſus, hominum adhibita ſollertia. inuentum eſt, magno eſſe vſui poſſe, ſi hæc eſſet in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum eſt.* * *Vbi turris altitudo perducta eſt ad contabulationem; eam in parietes inſtruxerunt, ita ut capita tignorum extrema parietum ſtructura tegerentur; ne quid emineret, vbi ignis hoſtium adhæreſceret. hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei, ac uinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt:* * *ſupraque eum locum tigna tranſuerſa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus ſuſpen-*

*derent eam contignationem, quæ turri tegumento eſſet futura: ſupraque ea tigna directo tranſuerſas trabes iniecerunt, * eaſq. aſſeribus religauerunt: has trabes paullo longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut eſſet, vbi tegumenta perpendere poſſent, ad defendendos ictus, ac repellendos, * dum inter eam contignationem parietes extruerentur: eamq. contabulationem ſummam lateribus, lutoq. conſtrauerunt; ne quid ignis hoſtium nocere poſſet: centoneſq. inſuper iniecerunt; ne aut tela, tormentis miſſa, tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis latericium diſcuterent. ſtorias autem ex funibus anchorarijs tres in longitudinem parietum turris, latas IV. pedes, fecerunt: eaſq. ex III. partibus, quæ ad hoſtes uergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religauerunt. quod unum genus tegumenti alijs locis erant experti nullo telo, neque tormento, tranſiici poſſe. ubi uero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta, atque munita eſt ab omni ictu hoſtium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per ſeipſum prehenſionibus ex contignatione prima ſuſpendere, ac tollere, cęperunt; ubi, quantum ſtoriarum demiſſio patiebatur, tantum eleuabant. Intra hæc tegumenta abditi, atque muniti, parietes lateribus extruebant: * rurſuſque alia prehenſione ad ædificandum ſibi locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis uidebatur, tigna, item ut primo tecta, extremis lateribus inſtruebant; exque ea contignatione rurſus ſummam contabulationem ſtoriaſque eleuabāt. ita tuto, ac ſine ullo uulnere, ac periculo VI.*

tabu-

tabulata exſtruxerunt: feneſtraſq. quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda inſtruendo reliquerunt. ubi ex ea turri, quæ circum eſſent, opera tueri ſe poſſe confiſi ſunt; muſculum pedum LX *longum, ex materia bipedali, quem * a turri latericia ad hoſtium turrem, murumq. * perducerent, facere inſtituerunt: cuius muſculi hæc erat forma. Duæ primum trabes in ſolo æque longæ, diſtantes inter ſe pedes* IV. *collocantur: inq. eis columellæ pedum in altitudinem* V. *defiguntur. has inter ſe capreolis molli faſtigio coniungunt, ubi tigna, quæ muſculi tegendi cauſſa ponant, collocentur. eo ſuper tigna bipedalia iniiciunt; eaq. laminis, clauiſq. religant, ad * exercitum muſculi tectum, trabeſq. extremas: quadratas * regulas,* IV. *patentes digitos, defigũt; quæ lateres, qui ſuper * muſculo ſtruantur, contineant. * ita faſtigiato, atq. ordinatim ſtructo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus, lutoq. muſculus, vt ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus eſſet, contegitur. ſupra lateres, coria inducuntur; ne canalibus aqua immiſſa lateres diluere poſſet. coria autem, ne rurſus igni, ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. hoc opus omne, tectum uineis, ad ipſam turrim perficiunt, ſubitoque, inopinantibus hoſtibus, machinatione nauali, phalangis ſubiectis, ad turrim hoſtium admouent, ut ædificio iungatur. Quo malo perterriti ſubito opidani, ſaxa quam maxima poſſunt uectibus promouent, præcipitataq. muro in muſculum deuoluunt. Ictum firmitas materiæ ſuſtinet: & , quidquid incidit, faſtigio muſculi delabitur. Id vbi uident, mutant conſilium: cupas, tæda, ac pice refertas, incen-*

dunt:

dunt; eaſq. de muro in muſculum deuoluunt. inuoluta
labuntur; delapſæ, ab lateribus, longuriis, furciſque ab
opere remouentur, interim ſub muſculo milites uecti-
bus infima ſaxa turris hoſtium, quibus fundamenta
continebantur, conuellunt. Muſculus ex turri lateri-
cia a noſtris, telis, tormentiſque defenditur: hoſteſq.
ex muro, ac turribus ſubmouentur. non datur libera
muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidi-
bus ex ea, quæ ſuberat, turri ſubductis, repentina rui-
na pars eius turris concidit, pars reliqua conſequens
procumbebat. Tum hoſtes, turris repentina ruina
commoti, inopinato malo turbati, deorum ira perculſi,
urbis direptione perterriti, inermes cum infulis ſeſe por
ta foras vniuerſi proripiunt; ad legatos. atque exer-
citum ſupplices manus tendunt. Qua noua re oblata,
omnis administratio belli conſiſtit: militeſque auerſi a
prælio, ad ſtudium audiendi, & cognoſcendi feruntur.
vbi hoſtes ad legatos, exercitumque peruenerunt, vni-
uerſi ſe ad pedes proiiciunt: orant, ut ad ventus Cæſa-
ris exſpectetur; captam ſuam vrbem videre opera per-
fecta, turrem ſubrutam: itaque a defenſione deſiſtere;
nullam exoriri moram poſſe, quo minus, cum veniſ-
ſet, ſi imperata non facerent, ad nutum e ueſtigio diri-
perentur. docent, ſi omnino turris concidiſſet, non poſ-
ſe milites contineri, quin ſpe prædæ in vrbem irrum-
perent, vrbemque delerent. hæc atque eiuſdem gene-
ris complura, vt ab hominibus doctis, magna cum
miſericordia, fletuq. pronunciantur. Quibus rebus com
moti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione
deſiſtunt, operibus cuſtodias relinquunt. induciarum

*quodam genere miſericordia facto, aduentus Cæſaris exſpectatur: nullum ex muro, nullum a noſtris mittitur telum: vt re confecta, omnes curam, & diligentiam remittunt. Cæſar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne per vim opidum expugnari pateretur: ne grauius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione ſui, & diutino labore, omnes puberes interficcrent. quod ſe facturos minabantur: ægreque tunc ſunt retenti, quin opidum irrumperent: grauiterque eam rem * pertulerunt; quod ſtetiſſe per Trebonium, quo minus opido potirentur, videbatur. At hoſtes ſine fide tempus, atque occaſionem fraudis, ac doli quærunt. Interiectis aliquot diebus, noſtris languentibus, atque animo remiſſis, ſubito, meridiano tempore, cum alius diſceſſiſſet, alius ex diutino labore in ipſis operibus quieti ſe dediſſet; arma vero omnia repoſita, * contectaque eſſent; * portis ſe foras erumpunt; ſecundo, magnoque vento ignem operibus inferunt. hunc ſic diſtulit ventus, vti vno tempore agger, plutei, teſtudo, turris, tormentaq. flammam * conciperent, & prius hæc omnia cōſumerentur, quam, quemadmodum, accidiſſet, animaduerti poſſet. Noſtri, repentina fortuna permoti, arma, quæ poſſunt arripiunt. alij ex caſtris ſeſe incitant. fit in hoſtes impetus eorū: ſed muro, ſagittis, tormentisq. fugientes perſequi prohibentur. Illi ſub murum ſe recipiunt; ibiq. muſculū, turrimque latericiam libere incendunt. ita multorum menſium labor, hoſtium perfidia, & vi tempeſtatis, puncto temporis interijt. tentauerunt hoc idem Maſſilienſes poſtero die eandem nacti tēpeſtatem, maiori*

cum

cum fiducia ad alteram turrem, aggeremq. eruptione pugnauerunt; multumque ignem intulerunt. ſed, ut ſuperioris temporis contentionem noſtri omnem remiſerant; ita, proximi diei caſu admoniti, omnia ad defenſionem parauerant. itaque, multis interfectis, reliquos infecta re, in opidum repulerunt. Trebonius ea, quæ ſunt amiſſa, multo maiore ſtudio militum adminiſtrare, & reficere inſtituit. nam, vbi tantos ſuos labores, & apparatus, male cecidiſſe viderunt; indutiiſque per ſcelus uiolatis, ſuam virtutem irriſui fore perdoluerunt; quod, vnde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe, lateque in finibus Maſſilienſium exciſis, & coniectis, * aggerem noui generis, atque inauditum ex latericijs duobus muris, ſenum pedum craſſitudine, atque eorum murorum contignationem facere inſtituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. vbi autem ſpatium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare uideretur, pilæ interponuntur, tranſuerſaria tigna iniiciuntur, quæ firmamēto eſſe poſſint &, * quidquid eſt contignatum, cratibus conſternitur, crateſque luto integuntur. Sub tecto miles dextera, ac ſiniſtra muro tectus, aduerſus plutei * obiectu, operi quæcunque vſui ſunt, ſine periculo ſupportat. celeriter res adminiſtratur: diuturni laboris detrimentum ſollertia, & uirtute militum breui rencocinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis cauſſa in muro relinquuntur. quod vbi hoſtes viderunt, ea, quæ diu, longoq. ſpatio refici non poſſe ſperaſſent, paucorum dierum opera, & labore ita refecta, vt nullius perfidiæ, neq. eruptioni lo-

 cus

cus eſſet; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri poſſet: eodẽque exemplo ſentiunt totam vrbem, qua ſit aditus, ab terra, muro, turribuſque circumiri poſſe: ſic, ut ipſis conſiſtendi in ſuis munitionibus locus non eſſet; cum pæne ædificata in muris ab exercitu noſtro mœnia viderentur: ac tela manu conijcerentur; ſuorumq. tormentorum vſum, quibus ipſi magna ſperauiſſent, ſpatio propinquitatis interire; parique condicione e muro, ac turribus bellandi data, virtute ſe noſtris adæquare non poſſe intelligunt; ad eaſdem deditionis condiciones recurrunt. M. Varro in vlteriore Hiſpania, initio, cognitis ijs rebus, quæ ſunt in Italia geſtæ, diffidens Pompeianis rebus, amiciſſime de Cæſare loquebatur: preoccupatum ſeſe legatione, ab Cn. Pompeio teneri obſtrictũ fide: neceſſitudinem quidem ſibi nihilo minorem cum Cæſare intercedere: neque ſe ignorare, quod eſſet officium legati, qui fiduciarriam operam obtineret, quæ vires ſuæ, quæ voluntas erga Cæſarẽ totius prouinciæ. Hæc omnib. referebat ſermonibus; neq. ſe in vllam partem mouebat. poſtea vero, cum Cæſarem ad Maſſiliã* detineri cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij eſſe toniunctas, magna auxilia conueniſſe, magna eſſe in ſpe atq. exſpectatione, & conſentire omnem citeriorem prouinciam, quæq. poſtea* acciderant, de anguſtijs ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; atq. hæc ad cũ latius, atq. inflatius Afranius perſcribebat: ſe quoque ad motum fortunæ mouere cœpit; delectum habuit tota prouincia; legionibus completis II, cohortes circiter XXX. alarias addidit; frumenti magnum numerum*

coegit, quod Maſſilienſibus, item quod Afranio, Petreioq. mitteret; naues longas* x, *Gaditanis, vt facerent, imperauit; complures* præterea Hiſpali faciẽdas curauit: pecuniam omnem, omniaque ornamenta ex fano Herculis in opidum Gades contulit: eo* VI. *cohortes, præſidij cauſſa, ex prouincia miſit: Caiumq. Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitij, qui eo, procurandæ hæreditatis cauſſa, venerat, miſſus a Domitio, opido Gadibus præfecit: arma omnia priuata, & publica, in domum Gallonij contulit: * ipſe habuit graues in Cæſarem conciones: ſæpe ex tribunali prædicauit, aduerſa Cæſarem prælia feciſſe, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugiſſe: hęc ſe certis nuncijs, certis auctoribus, comperiſſe. * Quibus rebus perterritis ciuibus Romanis eius prouinciæ, ſibi ad remp. adminiſtrandam H-S* CXC *millia, & argenti pondo* XX *millia, tritici modios* CXX *millia polliceri cogit. quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera* iniungebat: qui verba, atque orationem aduerſus remp. habuiſſent, eorum bona in publicnm addicebat; præſidiaq. eo deducebat; & iudicia in priuatos reddebat: prouinciam omnem in ſua, & Pompeij verba, per iuſiurandum, adigebat. Cognitis ijs rebus, quæ ſunt geſtæ in citeriore Hiſpania, parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli, vt* ſecum* II. *legiones Gadis conferret, naues, frumentumq. omne ibi contineret. prouinciam enim omnem Cæſaris rebus fauere cognouerat. in inſula, frumento, nauibuſque comparatis, bellum duci, non difficile exiſtimabat. Cæſar, etſi multis,*

neceſſariiſq. rebus in Italiam reuocabatur, tamen conſtituerat nullam partem belli in Hiſpaniis relinquere; quod, magna eſſe Pompeii beneficia, & magnas clientelas in citeriore prouincia, ſciebat. itaque, duabus legionibus miſſis in vlteriorem Hiſpaniam cum Q. Caſſio tribuno pl. ipſe cum equitibus DC. magnis itineribus progreditur; edictumq. præmittit, ad quam diem magiſtratus, principeſque omnium ciuitatum ſibi eſſe præſto Cordubæ vellet. quo edicto tota prouincia* peruulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem ſenatus Cordubam mitteret; nullus ue ciuis Romanus paullo notior, quin ad * diem conueniret. ſimul * ipſe Cordubæ conuentus per ſe portas Varroni clauſit; cuſtodias, vigiliaſque in muro, turribuſque diſpoſuit. Cohortes II. quæ Colonicæ appellabātur, cum eo caſu ueniſſent, tuendi opidi cauſſa, apud ſe retinuit. Iiſdem diebus Carmonenſes, quæ eſt longe firmiſſima totius prouinciæ ciuitas, deductis III. in arcem opidi cohortibus a Varrone præſidio, per ſe cohortes eiecit, portaſq. præcluſit. Hoc vero magis properare Varro, vt cum legionibus quamprimum Gades contenderet; ne itinere, aut tranſiectu intercluderetur. * tanta, ac tam ſecunda in Cæſarem voluntas prouinciæ reperiebatur. Progreſſo ei paullo longius litteræ a Gadibus redduntur; ſimul atque cognitum ſit de edicto Cæſaris, conſenſiſſe Gaditanos principes cum tribunis cohortium, quæ eſſent ibi in præſidio, Vt Gallonium ex opido expellerent, vrbem, inſulamque Cæſari ſeruarent. Hoc inito conſilio, denunciaſſe Gallonio, vt ſua ſponte, dum ſine periculo liceret, excederet Gadibus; ſi

id

id non feciſſet, ſibi conſilium capturos. Hoc timore adductum Gallonium Gadibus exceſſiſſe. His cognitis rebus, altera ex II. legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex caſtris Varronis, adſtante, & inſpectante ipſo, ſigna ſuſtulit, ſeſeq. Hiſpalim recepit, atque in foro, & porticibus ſine maleficio conſedit. quod factũ adeo eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, vt domum ad ſe quiſque hoſpitio cupidiſſime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, cum itinere conuerſo ſeſe *Ilipam Italicam venturum promiſiſſet, certior a ſuis factus eſt, præcluſas eſſe portas. Tum vero, omni intercluſus itinere, ad Cæſarem mittit, paratum ſe eſſe, legionem, cui iuſſerit, tranſdere. Ille ad eum Sex. Cæſarem mittit, atque huic tranſdi iubet. Tranſdita legione, Varro Cordubam ad Cęſarem uenit: relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum eſt pecuniæ, tranſdit; &, * quod vbique habeat frumenti, ac nauium, oſtendit. Cæſar habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; ciuibus Romanis, quod opidum in ſua poteſtate ſtudiſſent habere; Hiſpanis, quod præſidia expuliſſent; Gaditanis, quod conatus aduerſariorum infregiſſent, ſeſeq. in libertatem vindicaſſent; tribunis mil. centurionibuſq. qui eo præſidij cauſſa venerant; quod eorum conſilia ſua virtute confirmaſſent: pecunias, * quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit: bona reſtituit ijs, quos liberius locutos hanc pœnam tuliſſe cognouerat, tributis quibuſdam publicis, priuatiſq. præmijs: reliquos in poſterũ bona ſpe complet; biduumq. Cordubæ commoratus, Gades proficiſcitur: pecunias,

monumentaque, quæ ex fano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet: prouinciæ Q. Caſſium præficit; huic I V. *legiones attribuit: ipſe iis nauibus, quas M. Varro, quasq. Gaditani iuſſu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris prouinciæ legationes Cæſaris aduentum exſpectabant. Eadem ratione, priuatim ac publice, quibuſdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone diſcedit; pedibuſq. Narbonem, atque inde Maſſiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, ſeſeq. dictatorē dictum a M. Lepido prætore, cognoſcit. Maſſilienſes, omnibus defeſſi malis, rei frumētariæ ad ſummam inopiam adducti, bis prælio nauali ſuperati, crebris eruptionibus fuſi, graui etiam peſtilentia conflictati, ex diutina concluſione, & * mutatione victus, (panico enim veteres, atque hordeo corrupto omnes alebantur; quod, ad huiuſmodi caſus antiquitus paratum, in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis prouinciarum, & exercituum deſperatis, quos in Cæſaris poteſtatem veniſſe cognouerant, ſeſe dedere ſine fraude conſtituunt: ſed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Maſſilienſium voluntate, nauibus* I I I. *comparatis, ex quibus* I I. *familiaribus ſuis attribuerat, vnam ipſe conſcenderat, nactus turbidam tempeſtatem, eſt profectus. Hunc conſpicatæ naues, quæ, * miſſu Bruti, conſuetudine quotidiana, ad portum excubabant, ſublatis anchoris ſequi cœperunt. ex iis vnum ipſius nauigium contendit, & fugere perſeuerauit, auxilioq. tempeſtatis ex conſpectu abiit; duo, perterrita concurſu*

*noſtrarum nauium, ſeſe in portum receperunt. Maſſilienſes arma, tormentaq. ex opido, vt eſt imperatum, proferunt: naues ex portu, nauilibuſq. educunt: pecuniam ex publico tranſdunt. Quibus rebus confectis, Cæſar magis eos pro nomine, & *vetuſtate, quam pro meritis in ſe ciuitatis, conſeruans, II. ibi legiones præſidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipſe ad vrbẽ proficiſcitur. Iiſdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, etiã ab initio copias P. Atij Varij deſpiciens, II. legiones ex IV, quas a Cæſare acceperat, & D. equites tranſportabat: biduoque, et noctibus III. nauigatione conſumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abeſt a Clupeis paſſuum* XXII. millia, habetque non incommodam æſtate ſtationem, & duobus* eminentibus promontorijs continetur. Huius aduentum L. Cæſar filius cum X. longis nauibus ad Clupeam præſtolans, (quas naues, Vticæ ex prædonum bello ſubductas, P. Atius reficiendas, huius belli cauſſa, curauerat) *verituſque nauium multitudinẽ, ex alto refugerat; appulſaque ad proximum litus trireme conſtrata, & in litore relicta, pedibus Hadrumetum profugerat. Id opidum C. Conſidius Longus, vnius legionis præſidio, tuebatur: reliquæ Cæſaris naues eius fuga Hadrumetum ſe receperunt. Hunc* ſecutus M. Rufus quæſtor nauibus XII, quas præſidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, poſtquam relictam in litore nauem conſpexit,* hanc remulco abſtraxit: ipſe ad Curionem cum claſſe redit. Curio Marcium Vticam nauibus præmittit: ipſe eodem cum exercitu proficiſcitur: biduique iter progreſſus,*

*greſſus, ad flumen Bagradam * peruenit: C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipſe cum equitatu * antecedit ad caſtra exploranda Corneliana; quod is locus peridoneus caſtris habebatur. Id autem eſt iugum directum eminens in mare, vtraque ex parte præruptum, atque aſperum, ſed paullo tamen leniore faſtigio ab ea parte, quæ ad Vticam vergit. abeſt directo itinere ab Vtica paullo amplus paſſus ∞. ſed hoc itinere eſt fons, quæ mare ſuccedit longius, lateq. is locus reſtagnat: quem ſi quis vitare voluerit, VI. millium circuitu in opidum perueniet. Hoc explorato loco, Curio caſtra Vari conſpicit, muro opidoque coniuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci, una ex parte ipſo opido Vtica, altero theatro, quod eſt ante opidum, ſubſtructionibus eius operis maximis, aditu ad caſtra difficili, & anguſto. ſimul animaduertit, multa undique portari, atque agi pleniſſimis vijs, quæ, repentini tumultus timore, ex agris in vrbem conferebantur. Huc equitatum mittit, vt diriperet, atque haberet loco præda. eodemq. tempore his rebus ſubſidio* DC. *equites Numidæ ex opido, peditesq.* CD. *mittuntur a Varo; quos auxilij cauſſa rex Iuba paucis diebus ante Vticam miſerat. huic & paternum hoſpitium cum Pompeio, & ſimultas cum Curione intercedebat; quod tribunus pl. legem promulgauerat, qua lege regnum Iubæ publicauerat. Concurrunt equites inter ſe, neque vero primum impetum noſtrorum Numidæ ferre potuerunt: ſed interfectis circiter* CXX. *reliqui ſe in caſtra ad opidum receperunt. Interim, aduentu longarum nauium, Curio pronunciari*

onera-

onerarijs nauibus iubet: quæ ſtabant ad Vticam numero circiter CC. ſe in hoſtium habiturum loco, qui non e ueſtigio ad caſtra Corneliana vela* duxiſſet. Qua pronunciatione facta temporis puncto, ſublatis anchoris, omnes Vticam relinquunt, &, quo imperatum eſt, tranſeunt. quæ res omnium rerum copia compleuit exercitum. His reb. geſtis, Curio ſe in caſtra ad Bagradam recipit, atque vniuerſi exercitus conclamatione Imperator appellatur. poſtero die Vticam exercitum ducit, & prope opidum caſtra ponit. nondum opere caſtrorum perfecto, equites ex ſtatione nunciant, magna auxilia equitum peditumq. ab rege miſſa, Vticam venire. eodemq. tempore uis magna pulueris cernebatur; & ueſtigio temporis primum agmen erat in conſpectu. Nouitate rei Curio permotus, præmittit equites, qui primum impetum ſuſtineant, ac morentur; ipſe, celeriter, ab opere deductis legionibus, aciem inſtruit: equiteſque committunt prælium; & prius, quam plane legiones explicari, & cõſiſtere poſſent; tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & ſine timore, iter fecerant, in fugam ſe conijciunt: equitatuq. omni fere incolumi, quod per ſe litora celeriter in opidum recepit, magnum peditum numerum interſiciunt. Proxima nocte centuriones Marſi II. ex caſtris Curionis, cum manipularibus ſuis XXII. ad Attium Varum perfugiunt. ij, ſeu uere, quam* habuerant, opinionem perferunt, ſiue etiam auribus Vari ſeruiunt; (nam, quæ volumus, & credimus libenter; &, quæ ſentimus ipſi, reliquos ſentire ſperamus) confirmant quidem certe, totius exercitus, animos alie-

nos

nos eſſe a Curione: maxime opus eſſe, in conſpectum exercitum venire, & colloquēdi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus, poſtera die mane legiones ex caſtris educit: facit idem Curio: atque, vna valle nō magna interiecta, ſuas vterque copias inſtruit. Erat in exercitu Vari Sex. Quinctilius Varus; quem fuiſſe Corfinij, ſupra demonſtratum eſt. Hic, dimiſſus a Cæſare, in Africam venerat: legioneſq. eas tranſduxerat Curec, quas ſuperioribus temporibus Corfinio receperat Cæſar; adeo, vt, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines, manipuliq. conſtarent. hanc nactus appellationis cauſſam Quinctilius circumire aciem Curionis, atque obſecrare milites cœpit, ne primam ſacramēti, quod apud Domitium, atque apud ſe quæſtorem dixiſſent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem eſſent vſi fortuna, eademq. in obſidione perpeſſi; neu pro ijs pugnarent; a quibus in contumeliam Perfugæ appellarentur. His pauca ad ſpem largitionis addiu: quæ ab ſua liberalitate, ſi ſe, atque Atium ſecuti eſſent, exſpectare debent. Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit ſignificatio: atque ita ſuas vterque copias reducit.* At in caſtris Curionis magnus omnium inceſſit timor. nā is varijs hominum ſermonibus celeriter augetur. unuſquiſque enim* opinione fingebat; & ad id, quod ab alio audierat, ſui aliqd timoris addebat. hoc vbi vno auctore ad plures permanauerat;* atque alius alij tranſdiderat; plures auctores eius rei videbantur. Ciuile bellum; genus & hominum, quod liceret libere facere, & ſequi, quod vellent; legiones eæ, quæ paullo ante*

apud aduerſarios fuerant, (nam etiam Cæſaris beneficium mutauerat conſuetudo) * quæ offerrentur; municipia etiam diuerſis partibus coniuncta. neque enim ex Marſis, Pelignisque veniebant, vt qui ſuperiore nocte in contubernijs, commilitoneſque non nulli grauiore: ſermones militum vulgo durius accipiebant. nonnulla etiam ab ijs, qui diligentiores videri volebant, fingebantur. quibus de cauſſis concilio conuocato, de ſumma rerum deliberare incipit. Erant ſententiæ, quæ conandum omnibus modis, caſtraque Vari oppugnanda cenſerent; quod * huiuſmodi militum conſilijs otium maxime contrarium eſſe arbitrarentur. poſtremo præſtare dicebant, *per virtutem in pugna belli fortunam experiri; quam, deſertos, & circumuentos a ſuis, grauiſſimum ſupplicium pati. porro erant, qui cenſerent, de tertia vigilia in caſtra Corneliana recedendum; vt, * maiore ſpatio temporis interiecto, militum mentes ſanarentur; ſimul, ſi quid grauius accidiſſet, magna multitudine nauium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur. Curio vtrumque improbans conſilium, quantum alteri ſententiæ deeſſet animi, tantum alteri ſupereſſe dicebat: hos turpiſſimę fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia, & opere, & natura loci munitiſſima caſtra expugnari * poſſe confidimus? aut * vero quid proficimus, ſi, accepto magno detrimento, ab oppugnatione caſtrorum diſcedimus? quaſi non & * felicitas rerum geſtarum, exercitus beneuolentiam imperatoribus; & res aduerſæ odia concilient. Caſtrorum autem mutatio quid habet, niſi turpem

fugam,

*ſugam, & deſperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes ſuſpicari oportet, ſibi parum credi; neque improbos ſcire, ſeſe timeri: quod illis licentiam timor augeat, noſtris ſtudia deminuat. Quod ſi iam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falſa, aut certe minora opinione eſſe confido: quanto, hæc * diſſimulare, & occultare, quam per nos confirmari, præſtat? an non, vti corporis vulnera, ita exercitus incommoda ſunt tegenda, ne ſpem aduerſarijs augeamus? At etiam, vt media nocte proficiſcamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiuſmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduerſaria eſt. Quare neque tanti ſum animi, vt ſine ſpe caſtra oppugnanda cenſeam; neque tanti timoris, vt ipſe deficiam: atque omnia prius experienda arbitror; magnaque ex parte iam me vna vobiſcum de re iudicium facturum confido. Dimiſſo concilio, concionem aduocat militum: commemorat, quo ſit eorum vſus ſtudio ad Corfinium Cæſar; vt magnam partem Italiæ, beneficio, atque auctoritate eorum, ſuam fecerit. Vos enim, veſtrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia ſunt ſecuta; neque ſine cauſſa & Cæſar amiciſſime de vobis, & illi grauiſſime iudicauerunt. Pompeius enim, nullo prælio pulſus, veſtri facti præiudicio demotus, Italia exceſſit; Cæſar me, quem ſibi cariſſimum habuit, prouinciam Siciliam, atque Africam, ſine quibus vrbem, atque Italiam tueri non poteſt, ueſtræ fidei commiſit. Adſunt, qui vos hortentur,*

tentur, vt a nobis deſciſcatis. quid enim eſt illis optatius, quam vno tempore & nos circumuenire, & uos nefario ſcelere obſtringere? aut quid, irati, grauius de uobis ſentire poſſunt, quam, vt eos prodatis, qui ſe vobis omnia debere iudicant? & in eorum poteſtatem ueniatis, qui ſe per vos periſſe exiſtimant? An vero in Hiſpania res geſtas Cæſaris non audiſtis? duos pulſos exercitus? duos ſuperatos duces? duas receptas prouincias? hæc acta diebus XL, *quibus in conſpectu aduerſariorum venerit Cæſar: an, qui incolumes reſiſtere non potuerunt, perditi * reſiſtant? vos autem, * incerta victoria, Cæſarem ſecuti, dijudicata iam belli fortuna, victum * ſequamini? cum veſtri officij præmia percipere debeatis. Deſertos enim ſe, ac proditos a vobis dicunt; & prioris ſacramenti mentionem faciunt. Vos ne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deſeruit? non ne extremam pati fortunam paratos proiecit* ille? non ſibi, clam vobis, ſalutem fuga petiuit? * non, proditi per illum, Cæſaris beneficio eſtis conſeruati* ſacramento quidem vos tenere qui potuit? cum, proiectis faſcibus, & depoſito imperio, priuatus, & captus, ipſe in alienam veniſſet poteſtatem. Relinquitur noua religio, vt, eo neglecto ſacramento, quo * nunc tenemini, reſpiciatis illud, quod deditione ducis, & capitis deminutione ſublatum eſt. At, credo, ſi Cæſarem probatis, in me offenditis: qui de meis in vos meritis prædicaturus non ſum; quæ ſunt adhuc & mea voluntate, & veſtra exſpectatione leuiora. ſed tamen ſui laboris milites ſemper, euentu belli, præmia petiuerunt: qui qualis ſit futurus, ne vos quidem dubitatis.*

tis. Diligentiam quidem noſtram, aut quem ad finem adhuc res proceſſit, fortunamq. cur prætercam? An pœnitet vos, quod ſaluum, atque incolumem exercitum, nulla omnino naue deſiderata, tranſduxerim? quod claſſem hoſtium primo impetu adueniens profligauerim? quod bis per biduum equeſtri prælio ſuperauerim? quod ex portu, ſinuque aduerſariorum CC. naues onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, ut neq. pedeſtri itinere, neq. nauibus commeatu iuuari poſſint? Hac uos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Corfinienſem ignominiã,* an Italiæ fugã, an Hiſpaniarũ deditionẽ, an Africi belli præiudicia, ſequimini? Equidẽ me Cæſaris militem dici volui: uos me Imperatoris nomine appellauiſtis. Cuius ſi vos pœnitet: veſtrum uobis beneficium* remitto, mihi meum reſtitui te nomẽ; ne ad cotumeliã honorẽ dediſſe uideamini. Qua oratione* permoti milites, crebro etiã dicentẽ interpellabant; vt magno cũ dolore infidelitatis ſuſpicionẽ ſuſtinere uiderentur. diſcedentẽ uero ex cõcione, vniuerſi cohortãtur, magno ſit animo, neu dubitet præliũ cõmittere, & ſuã fidem, virtutemq. experiri. Quo facto commutata omnium* voluntate, & opinione, conſenſu ſuo conſtituit Curio, cum primum ſit* data poteſtas, prælio rem cõmittere. Poſtero die productos, loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſtiterat, in acie collocat. ne Varus quidem Atius dubitat copias producere; ſiue ſollicitandi milites, ſiue æquo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem prætermittat. Erat vallis inter duas acies, vt ſupra demonſtratum eſt, non ita magno, aut difficili, & arduo adſcenſu. hanc vterque, ſi aduerſario-

rum

*rum copiæ tranſire conarētur, exſpectabat, quo æquiore loco prœliū cōmitteretur. ſimul a ſiniſtro cornu P. Atij equitatus omnis, & * una leuis armaturæ interiecti cōplures cū ſe in vallē dimitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatū, & duas Marrucinorum cohortes mittit: quorū primū impetum equites hoſtiū non tulerūt: ſed, admiſsis equis, ad ſuos refugerūt: relicti ab ijs, qui vna procurrerāt, leuis armaturę, circūueniebātur, atq. interficiebantur ab noſtris. Huc tota Vari conuerſa acies, ſuos fugere, & cōcidi uidebat. Tū Rebilus legatus Cæſaris, quē Curio ſecū ex Sicilia duxerat, q̄ magnum habere uſum in re militari ſciebat, perterritum, inquit hoſtē vides Curio: qd dubitas uti temporis opportunitate? Ille vnum elocutus, vt memoria tenerent milites ea, q̄ pridie ſibi confirmaſsēt, ſequi ſeſe iubet, et p̄currit ante omnes: adeoq. erat impedita vallis, vt in adſcenſu, niſi ſubleuati a ſuis, primi non facile eniterentur. ſed, præoccupatis animis Atianorū militū timore, & fuga, & cæde ſuorum, nihil de reſiſtendo cogitabāt; omneſq. iam ſe ab equitatu circumueniri arbitrabantur. itaq. prius, quam telū * abijci poſſet, aut noſtri propius accederent, omnis Vari acies terga vertit, ſeq. in caſtra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidā, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primū agmē fugentium conſecutus, magna uoce Varum nomine appellās requirebat; vti unus * eſſe ex eius militibus, et monere aliqd velle, ac dicere videretur. vbi ille, ſæpius appellatus, adſpexit, ac reſtitit; &, quis eſſet, aut quid uellet, quæſiuit; humerum apertum gladio appetit: paullumq. abfuit; quin Varum interficeret. quod ille*

periculum, ſublato ad eius conatum ſcuto, vitauit. Fabius, a proximis militibus circumuentus, interficitur, ac fugentium multitudine, ac turba portæ caſtrorum* occupantur; atque iter impeditur; pluresque in eo loco ſine vulnere, quam in prælio, aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam caſtris expellerentur: ac nonnulli protinus eodem curſu in opidum contenderunt. ſed,* cum loci natura, tum munitio caſtrorum aditum prohibebat: quod ad prælium egreſſi Curionis milites, iis rebus indigebant, quæ ad oppugnationem caſtrorum erant vſui, itaque Curio exercitum in caſtra reducit, ſuis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero aduerſariorum circiter DC interfectis, atque vulneratis: qui omnem, diſceſſu Curionis, multiq. præterea, per ſimulationem uulnerum, ex caſtris in opidum, propter timorem, ſeſe recipiunt. Qua re animaduerſa, Varus, & terrore exercitus cognito, bucinatore in caſtris, & paucis ad ſpeciem tabernaculis relictis, de tertia uigilia ſilentio exercitum in opidum reducit. Poſtero die Curio Vticam obſidere, & uallo circummunire inſtituit. Erat in opido multitudo inſolens belli,* diuturnitate otij; Vticenſes, pro quibuſdam Cæſaris in ſe beneficijs, illi amiciſſimi; conuentus, qui ex uarijs generibus conſtaret; terror ex ſuperioribus prælijs magnus. itaque de deditione omnes palam loquebantur; & cum P. Atio agebant, ne ſua pertinacia omnium fortunas perturbari uellet. Hęc cũ agerentur, nuncij, præmiſſi ab rege Iuba, venerunt, qui illum cum magnis copijs adeſſe dicerent, & de cuſtodia, ac defenſione vrbis hortarentur. quæ res eorum*

per-

perterritos animos confirmauit. Nunciabantur hæc eadem Curioni, ſed aliquandiu fides fieri non poterat. tantam habebat ſuarum rerum fiduciam. Iamq. Cæſaris in Hiſpania res ſecundæ in Africam nuncijs, ac litteris perferebantur. quibus omnibus rebus ſublatus, nihil contra ſe regem auſurum exiſtimabat. ſed, vbi certis auctoribus comperit, minus* v, *& xx. millibus longe ab Vtica eius copias abeſſe; relictis munitionibus, ſeſe in caſtra Corneliana recepit. huc frumentum comportare, caſtra munire, materiam conferre, cœpit. ſtatimque in Siciliam miſit, uti* II. *legiones, reliquuſq. equitatus ad ſe mitteretur. Caſtra erant ad bellum ducendum aptiſſima, natura, & loci munitione, et maris propinquitate, & aquæ, et ſalis copia: cuius magna vis iam ex proximis erat ſalinis eo congeſta. non materia multitudine arborum, non frumentum, cuius erãt pleniſſimi agri, deficere poterat. itaque, ſuorum omnium conſenſu, Curio reliquas copias exſpectare, & bellum ducere, parabat. His conſtitutis rebus, probaliſq. conſilijs, ex perfugis quibuſdam opidanis audit, Iubam, reuocatum finitimo bello, & controuerſiis Leptitanorum; reſtitiſſe in regno: Saburam, eius præfectum, cum mediocribus copijs miſſum, Vticę appropinquare. His auctoribus temere credens, conſilium commutat, & prælio rem committere conſtituit. multum ad hanc rem probandam adiuuat adoleſcentia, magnitudo animi, ſuperioris temporis prouentus, fiducia rei bene gerendæ. His rebus impulſus, equitatum omnem prima nocte ad caſtra hoſtium mittit, ad flumen Bagradam, quibus preerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed*

rex cum omnibus copijs inſequebatur, & VI. millium paſſuum interuallo a Sabura cõſederat. Equites miſsi, nocte iter conficiunt: imprudentes, atque inopinantes hoſtes aggrediuntur. Numidæ enim, quadam barbara conſuetudine, nullis ordinibus paſsim conſederant. hos oppreſſos ſomno, & diſperſos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo facto, ad Curionem equites reuertuntur, captiuoſq. ad eum reducunt. Curio cũ omnibus copijs quarta uigilia exierat, cohortibus V. caſtris præſidio relictis. Progreſſus millia paſſuum VI. equites conuenit; rem geſtam cognouit; ex captiuis quærit, quis caſtris ad Bragadam pręſit: reſpondent, Saburam; reliqua, ſtudio itineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaq. reſpiciens ſigna, uidetis ne, inquit, milites captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abeſſe regẽ exiguas eſſe copias miſſas, quæ paucis equitibus pares eſſe non potuerunt. proinde ad prædam, ad gloriã, properate; vt iam de præmijs veſtris, & de referenda gratia, cogitare incipiamus. Erant per ſe magna, quæ geſſerant equites, præſertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. hæc tamen ab ipſis inflatius commemorabantur; vt de ſuis homines laudibus libenter prædicant. multa præterea ſpolia præferebãtur. capti homines, equiteſq. producebantur: vt, quidquid intercederet tẽporis, hoc omne uictoriã morari uideretur. ita ſpei Curionis militũ ſtudia non deerant. equites ſequi iubet ſeſe; iterq. accelerat, ut q̃ maxime ex fuga pterritos adoriri poſſent. At illi, itinere totius noctis confecto, ſubſequi non poterant:

rant: atque alij alio loco reſiſtebant. ne hæc quidē res Curionē ad ſpē morabatur. Iuba, certior factus a Sabura, de nocturno prælio, II. millia Hiſpanorum, & Gallorũ equitũ, quos, ſuæ cuſtodiæ cauſſa, circum ſe habere conſueuerat, & peditum eã partem, cui maxime cõfidebat, Saburæ ſubmittit: ipſe cũ reliquis copijs, elephantiſq. XL. lentius ſubſequitur; ſuſpicatus, p̃miſſis equitibus, ipſum affore Curionẽ. Sabura copias equitũ, peditumq. inſtruit: atq. bis imperat, vt, ſimulatione timoris paullatim cedant, aut pedem referant: ſeſe, cum opus eſſet, ſignum prælij daturum; &, quod rem poſtulare cognouiſſet, imperaturum. Curio ad ſuperiorem ſpem addita præſentis temporis opinione, hoſtes fugere arbitratus, copias ex locis ſuperioribus in campum deducit. Quibus ex locis cũ lõgius eſſet progreſſus, confecto iã labore exercitu, XVI millium ſpatio, conſiſtit. dat ſignũ ſuis Sabura, aciẽ conſtituit, & circuire ordines, atque hortari, incipit: ſed peditatu dumtaxat procul ad ſpeciem utitur; equites in aciẽ mittit. Non deeſt negotio Curio: ſuoſq. hortatur, vt ſpem omnem in virtute reponant. nec militibus quidem, vt defeſſis; neque equitibus, vt paucis, & labore confectis, ſtudiũ ad pugnandum, virtuſq. deerat ſed ij, numero CC, (reliqui in itinere ſubſtiterant) quamcumq. in partẽ impetum fecerãt: hoſtes loco cedere cogebãt: ſed neq longius fugiẽtes proſequi, nec uehemẽtius equos icitare poterãt. At equitatus hoſtiũ ab utroq. cornu circumire aciem noſtrã, & auerſos proterere incipit. Cũ cohortes ex acie procurriſſẽt, Numidæ integri celeritate impetũ noſtrorum effugiebant; rurſuſq. ad ordines ſuos ſe recipiẽtes,*

 circum-

circumibant, & ab acie excludebant. ſic neque in loco manere, ordineſq. ſeruare, neque procurrere, & caſum ſubire tutũ videbatur. Hoſtium copiæ, ſummiſſis a bre ge auxilijs, crebro augebãtur. noſtros vires laſſitudine deficiebant. ſimul ij, qui vulnera acceperãt, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hoſtium circumdata tenebatur. hi, de ſua ſalute deſperantes, vt extremo vitę tempore homines facere conſueuerunt, aut ſuam mortẽ miſerebantur, aut parentes ſuos cõmendabant, ſi quos ex eo periculo fortuna ſeruare potuiſſet. plena erãt omnia timoris, & luctus. Curio, vbi, perterritis omnibus, neq. cohortationes ſuas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in reliquis rebus, ſpem reliquam ſalutis eſſe arbitratus, proximos colles capere vniuerſos, atque eo inferri ſigna iubet. hos quoq. p̃occupat miſſus a Sabura equitatus. tum vero ad ſummam deſperationem noſtri perueniunt; & partim fugientes ab equitatu interficiũtur, partem integri procumbunt. hortatur Curionem Cn. Domitius, præfectus equitum, cum paucis equitibus circumſiſtens, vt fuga ſalutẽ petat, atque in caſtra contendat, & ſe ab eo non diſceſſurum pollicetur. At Curio, numquã amiſſo exercitu, quẽ a Cæſare fidei ſuæ cõmiſſum acceperit, ſe in eius conſpectũ reuerſurum, confirmat; atque ita pręliãs interficitur. Equites perpauci ex prælio ſe recipiunt, ſed ij, quos ad nouiſſimum agmen, equorum reficiendorum cauſſa ſubſtitiſſe demonſtratum eſt, fuga totius exercitus procul animaduerſa, ſeſe incolumes in caſtra conferunt. Milites ad vnum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quæ-

ſtor.

ſtor, in caſtris relictus a Curione, cohortatur ſuos, ne animo deficiāt. Illi orant, atque obſecrant, ut in Siciliā nauibus reportētur. pollicetur: magiſtriſq. imperat nauiū, vt primo veſpere omnes ſcaphas ad litus appulſas habeant: ſed tantus fuit omniū terror, vt alij adeſſe copias Iubæ dicerent, alij cū legionibus inſtare Varum, iamq. ſe puluerē uenientium cernere; quarū rerum nihil omnino acciderat: alij claſſem hoſtiū celeriter aduolaturam ſuſpicarentur. itaque, perterritis omnibus, ſibi quiſque conſulebat. qui in claſſe erant, proficiſci properabant. horum fuga nauium onerariarū magiſtros incitabat. pauci lenunculi ad officiū, imperiumq. conueniebant. ſed tanta erat, completis litoribus, contentio, qui potiſſimū ex magno numero conſcenderent; vt multitudine, atque onere nō nulli deprimerētur, reliqui hoc timore ꝓpius adire tardarētur. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patreſq. familiæ, qui aut gratia, aut miſericordia, ualerēt, aut naues adnare poſſent, recepti, in Siciliā incolumes peruenirēt. reliquæ copiæ, miſſis ad Varū * noctu, legatorū numero, cēturionibus, ſeſe ei dediderūt. quorum cohortes militum Iuba poſtero die ante opidum conſpicatus, ſuam eſſe prædicans prędā, magnam partem eorum interfici iuſſit: paucos electos in regnum remiſit. cum Varus, ſuam fidem ab eo lædi quereretur, neque reſiſtere auderet: ipſa, equo in opidū uectus, proſequentibus compluribus ſenatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Lucinius Damaſippus, paucis diebus, quæ fieri vellet, Vticæ conſtituit, atque imperauit: diebuſque æque poſt paucis, ſe in regnum cum omnibus copijs recepit.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI

LIBER III.

DICTATORE *habente comitia Ceſare, conſules creantur Iulius Cæſar, et P. Seruilius. is enim erat annus, quo per leges ei conſulem fieri liceret. His rebus confectis, cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neq. creditæ pecuniæ ſoluerentur, cōſtituit, vt arbitri darentur, per eos fierent æſtimationes poſſeſſionum, & rerum, quanti quæq. earum ante bellum fuiſſent, atq. eę creditoribus tranſderentur. hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum, minuendumq. qui fere bella, & ciuiles diſſenſiones ſequi conſueuit, & ad debitorum tuendam exiſtimationem, eſſe aptiſſimum exiſtimauit. itē, prætoribus, tribuniſq. pl. rogationes ad populum ferentibus, nōnullos, ambitus Pompeia lege damnatos, illis temporibus, quibus in urbe præſidia legionum Pompeius habuerat, quę iudicia, alijs audientibus iudicibus, alijs ſententiam ferentib. ſingulis dieb. erant perfecta, in integrum reſtituit; qui ſe illi initio ciuilis belli obtulerāt, ſi ſua opera in bello uti vellet; perinde ęſtimans, ac ſi vſus eſſet, quoniam ſui feciſſent poteſtatem. ſtatuerat enim, hos prius iudicio populi debere reſtitui, quā ſuo beneficio uideri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia, aut arrogans * in præripiendi populi beneficio*

neficio

*neficio uideretur. His rebus, & ferijs Latinis, comitijſque omnibus perficiundis XI dies tribuit: dictaturaq. ſe abdicat, & ab urbe proficiſcitur, Brunduſiūq. peruenit: eo legiones XII, equitatum omnem uenire iuſſerat. ſed tantum nauium reperit, vt anguſte XV. millia legionariorum militum, & D. equites tranſportare poſſent. hoc vnum, inopia nauium, Cæſari ad conficiendi belli celeritatē defuit. atq. eę copiæ ipſæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant; longūq. iter ex Hiſpania magnū numerū deminuerat; & grauis autumnus in Apulia, circūq. Brūdiſium, ex ſaluberrimis Galliæ, & Hiſpaniæ regionibus, omnem exercitum valetudine tentauerat. Pompeius, anni ſpatium ad comparādas copias nactus, quod vacuū a bello, atq. ab hoſte otioſum fuerat, magnam ex Aſia, Cycladibuſq. inſulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phænice, et Aegypto claſſem coegerat, magnā omnib. locis * ædificandam curauerat; magnam imperatam Aſiæ, Syriæ, * regionibuſq. omnib. & dynaſtis, & tetrarchis, & liberis Achaie populis pecuniam exegerat: magnam ſocietates earum prouinciarū, quas ipſe obtinebat, ſibi numerare coegerat. Legiones effecerat ciuium Romanorū IX; V. ex Italia, quas trāſduxerat; vnā ex Sicilia ueteranam, quam, factam ex duabus, Gemellā appellabat; unā, ex Creta, & Macedonia, ex ueteranis militib. qui dimiſſi a ſuperiorib. imperatorib. in ijs prouincijs conſederāt; II. ex Aſia, quas Lētulus cōſul * ſcribēdas curauerat. Pręterea magnū numerū ex Theſſalia, Boeotia, Achaia, Epiroq ſupplemēti nōie, in legiones diſtribuerat. His Antonianos,*

milites

milites admiſcuerat. Præter has exſpectabat cum Scipione ex Syria legiones II; *ſagittarios, ex Creta, Lacedæmone, Ponto, atque Syria, reliquiſque ciuitatibus* III. *millia numero habebat; funditorum cohortes* VI. *mercenarias* II. *equites* VII *millia: ex qbus* DC. *Gallos Deiotarus adduxerat,* D. *Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotys ex Thracia dederat, & Saſalem filium miſerat. Ex Macedonia* CC *erant, quibus Raſcipolis præerat, excellenti virtute.* D. *ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanoſq. quos ibi A. Gabinius præſidij cauſſa apud regẽ Ptolemæũ reliquerat, Pompeius filius cum claſſe adduxerat;* DCCC, *quos ex ſeruis ſuis, paſtorumq. ſuorũ coegerat;* CCC, *Tarcundarius, Caſtor, & Danilaus, ex Gallogrecia dederant. horum alter vna venerat, alter filium miſerat.** CC *ex Syria a Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, miſſi erãt, in his pleriq. hippotoxotę. Huc Dardanos, Beſſos partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos, item Macedonas, Theſſallos, & reliquarum gẽtium, & ciuitatum, adiecerat; atque eum, quem ſupra demonſtrauimus, numerum expleuerat. Frumenti vim maximam ex Theſſalia, Aſia, Aegypto, Creata, Cyrenis, reliquiſq. regionibus comparauerat. hiemare Dyrrhachio, Apolloniæ, omnibuſque opidis maritimis conſtituerat, vt mare Cæſarem tranſire prohiberet: cuiuſq. rei cauſſa omni in ora maritima claſſem diſpoſuerat, pręerat Aegyptijs nauibus Pompeius filius; Aſiaticis. D. Lęlius, & C. Triarius; Syriacis, C. Caſſius; Rhodijs; C. Marcellus, cum C. Pomponio; Liburnicæ, atque Achaicæ claſ-*

ſi, Scri-

ſi, Scribonius Libo, & M. Octauius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpoſitus cuncta adminiſtrabat: ad hunc ſumma imperij reſpiciebat. Cæſar, vt Brundiſium venit, concionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum, ac periculorum eſſet peruentum, * æquo animo mancipia, atque impedimenta in Italia relinquerent; ipſi expediti, naues conſcenderent, quo maior numerus militum poſſet imponi; omniaq. ex uictoria, & ex ſua liberalitate, ſperarent. conclamantibus omnibus, imperaret, quod vellet: quodcumque imperauiſſet, ſe æquo animo eſſe facturos; pridie non. Ian. naues ſoluit, impoſitis, vt ſupra demonſtratum eſt, legionibus VII poſtridie* terram attigit Cerauniorum: ſaxa inter, & alia loca periculoſa quietā nactus ſtationem, & portus omnes timens, quos teneri ab aduerſarijs arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur Pharſalus, omnibus nauibus ad vnā incoluminibus, milites expoſuit. Erat Orici Lucretius Hiſpilo, & Minucius Rufus cum Aſiaticis nauibus XIIX. quib. iuſſu D. Lælij præerant; M. Bibulus cum nauib. CX. Corcyræ. ſed* neque ij, ſibi confiſi, ex portu prodire ſunt auſi; cum Cæſar omnino* XII. naues longas præſidio duxiſſet; in quibus* erat & ipſe: neque illi Bibulus, impeditis nauibus, diſperſiſq. remigibus, ſatis mature occurrit: quod prius ad continentem uiſus eſt Cæſar, quā de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. Expoſitis militibus, naues eadem nocte Brundiſiū a Cæſare remittuntur; vt reliquæ legiones, equitatuſq. tranſportari poſſent. Huic * officio præpoſitus erat Fuſius Calenus, legatus, qui celeritatē in trāſportādis legioni-

gioni-

gionibus adhiberet. ſed ſerius a terra prouectæ naues, neq. vſæ nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bibulus enim, Corcyræ certior factus de aduentu Cæſaris, ſperãs ſe alicui parti onuſtarum nauium occurrere poſſe, nauibus occurrit; &, nactus circiter xxx, in eas diligentiæ ſuæ, ac doloris iracundia erupit, omneſq. incendit; eodemq. igne nautas, dominoſq. nauium interfecit, magnitudine pœnæ reliquos deterrere ſperans. Hoc cõfecto negotio, a Salonis ad Orici portum ſtationes, litoraq. omnia longe, lateq. claſſibus occupauit: cuſtodijſq. diligentius diſpoſitis, ipſe grauiſſima hieme in nauibus excubabat, neq. ullum laborem, aut munus diſpiciens, neque ſubſidium exſpectans, ſi in Cæſaris* conſpectum ueniret. Sed poſt diſceſſum Liburnarũ, ex Illyrico M. Octauius cum ijs, quas habebat, nauibus Salonas peruenit; ibiq. concitatis Dalmatis, reliquiſque barbaris, Hiſſam a Cæſaris amicitia auertit: conuentum Salonis cum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi permouere poſſet, opidũ oppugnare inſtituit. eſt autem opidum & loci natura, & colle munitum. ſed celeriter ciues Romani, ligneis effectis turribus, ſeſe munierunt: &, cum eſſent infirmi ad reſiſtẽdum, propter paucitatem hominum crebris confecti uulneribus, ad extremum auxilium deſcenderunt: ſeruoſque omnes puberes liberauerunt: & præfectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerũt. Quorum cognita ſententia, Octauius quinis caſtris opidum circumdedit; atq. uno tempore obſidione, & oppugnationibus eos premere cæpit. Illi, omnia perpeti parati, maxime* re frumentaria laborabant.* qua de re miſſis ad Cęſarem

legatis,

legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, vt poterant, per ſe incommoda ſuſtinebant: & , longo interpoſito ſpatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octauianos effeciſſet, nacti occaſionem meridiani temporis, diſceſſu eorum, pueris, mulieribuſq. in muro diſpoſitis, ne quid quotidianæ conſuetudinis deſideraretur, ipſi, manufacta, cum ijs, quos nuper manumiſſos liberauerant, in proxima Octauij caſtra irruperũt. His expugnatis, eodem impetu altera ſunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibuſq. eos caſtris expulerũt; &, magno numero interfecto, reliquos, atque ipſum Octauium in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamq. hiems appropinquabat; &, tantis detrimentis receptis, Octauius, deſperata oppugnatione opidi,* Dyrrhachiũ ſeſe ad Põpeium recepit.* Demonſtratum eſt, L. Vibullium Rufum, Pompeij præfectum, bis in poteſtatem perueniſſe Cæſaris, atque ab eo eſſe dimiſſum, ſemel ad Corfinium, iterum in Hiſpania. hunc pro ſuis beneficijs Cæſar iudicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc ſumma mandatorum: debere vtrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis diſcedere, neque amplius * fortunam periclitari; ſatis eſſe magna vtrimque incommoda accepta; quæ pro diſciplina, & præceptis habere poſſent, vt reliquos caſus timerent: illum ab Italia expulſum, amiſſa Sicilia, & Sardinia, duabuſque Hiſpanijs, & cohortibus in Italia, atque Hiſpania ciuium Romanorum C. atque XXV. ſe morte

Curio-

Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad Corcyram: proinde ſibi, ac reip. parceret, quantumque in bello fortuna poſſet, iā ipſi incommodis ſuis ſatis eſſent documento; hoc vnum eſſe tempus de pace agendi, dum ſibi vterque confideret, & pares ambo uiderentur: ſi vero alteri paullum modo tribuiſſet fortuna, non eſſe vſurum condicionibus pacis eum, qui ſuperior uideretur, neque fore aqua parte contentum, qui ſe omnia habiturum confideret: condiciones pacis, quoniam antea conuenire non potuiſſet, Romę a ſenatu, & a populo peti debere: interea & reip. & ipſis placere oportere, ſi vterque in concione ſtatim iurauiſſet, ſe triduo proximo exercitum dimiſſurum, depoſitiſq armis, auxilijſque, quibus nunc confideret, neceſſario populi ſenatuſq iudicio fore utrumq. contentum: hęc quo facilius Pompeio probari poſſent, omnes ſuas terreſtres, vrbiumq. copias dimiſſurū. Vibullius, his * expoſitis a Cæſare, non minus neceſſariū eſſe exiſtimauit, de repentino aduentu Cæſaris Pompeium fieri certiorem, vti ad id conſilium capere poſſet, ante quam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuato, & nocte, & die itinere, atque mutatis ad celeritatis iumentis, ad Pompeium contendit: vt, adeſſe Cęſarem omnibus copijs, nunciaret. Pompeius erat co tempore in Candauia; iterque ex Macedonia in hiberna, Apolloniam, Dyrrachiumque, habebat. ſed, re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere cœpit, ne Cæſar oræ maritimæ ciuitates occuparet. At ille, expoſitis militibus, eodem die Oricum proficiſcitur. Quo cum veniſſet; L. Torquatus, qui iuſſu Pompeij

peij opido præerat, præſidiumq. ibi Parthinorum habebat, conatus portis clauſis opidum defendere, Græcos murum adſcendere, atque arma capere, iubet. illi autem cum ſe contra imperium populi R. pugnaturos eſſe negarent; opidani autem ſua ſponte Cæſarem recipere conarentur, deſperatis omnibus auxilijs, portas aperuit; & ſe, atque opidum Cæſari dedit; incolumiſq. ab eo conſeruatus eſt. Recepto Cæſar Orico, nulla interpoſita mora, Apolloniam proficiſcitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi præerat, aquam cõportare in arcem, atque eam munire, obſideſque ab Apolloniatibus exigere, cæpit. Illi vero daturos ſe negare; neque portas conſuli præcluſuros; neque ſibi iudicium ſumpturos contra,* atque omnis Italia, populuſque R. iudicauiſſet. Quorum cognita voluntate, * clam profugit. Apolloniates ad Cæſarem legatos mittunt, opidoque recipiunt. Hos ſequuntur Bellidenſes, Amatini, & reliquæ finitimæ ciuitates, totaque Epirus; &, legatis ad Cæſarem miſſis, quæ imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs rebus, quæ erant Orici, atque Apolloniæ geſtæ, Dyrrhachio timens diurnis eo, nocturniſq. itineribus, contendit. ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiſerat, vt pœnæ omnes in Epiro, finitimiſque regionibus ſigna relinquerent; complures arma proijcerent; ac fugæ ſimile iter videretur. ſed, cnm prope Dyrrachium Pompeius constitiſſet, caſtraque metari iuſſiſſet; perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit: iuratque ſe eum

non

non deſerturum, eundemque caſum ſubiturum, quemcumque ei fortuna tribuiſſet. Hoc idem reliqui iurant legati. hos tribuni mil. centurioneſque ſequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. Cæſar * profecto occupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: caſtraq. ad flumen Apſum ponit, in finibus Apolloniatium; vt * vigiliis, caſtelliſque benemeritæ ciuitates tutæ eſſent: ibique reliquarum ex Italia legionum aduentum exſpectare, & ſub pellibus hiemare, conſtituit. hoc idem Pompeius facit; &, trans flumen Apſum poſitis caſtris, eo copias omnes, auxiliaque conduxit. Calenus, legionibus, equitibuſque Brundiſii in naues * poſitis, vt erat præceptum a Cæſare, quantum nauium facultatem habebat, naues ſoluit; paullumque a portu progreſſus, litteras a Cæſare accipit; quibus eſt certior factus, portus, litoraque omnia claßibus aduerſariorum teneri. Quo cognito, ſe in portum recipit, naueſque omnes reuocat: vna ex iis, quæ perſeuerauit, neque imperio Caleni obtemperauit, quod erat ſine militibus, priuatoque conſilio adminiſtrabatur, delata * Oricum, atque a Bibulo expugnata eſt: qui de ſeruis, liberiſque omnibus ad impuberes ſupplicium ſumit, & ad vnum interficit. ita, exiguo tempore, * magno caſu totius exercitus ſalus conſtitit. Bibulus ut ſupra demonſtratum eſt, erat cum claſſe ad Oricum: &, ſicut mari, portubuſque Cæſarem prohibebat, ita ipſe omni terra earum regionum prohibebatur. præſidiis enim diſpoſitis, omnia litora a Cæſare tenebantur: neque lignandi, neque aquandi, neque na-

ues

ues ad terram religandi poteſtas fiebat. erat res in magna difficultate: ſummiſque anguſtijs rerum neceſſariarum premebantur; adeo, vt cogerentur, ſicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam, Corcyra nauibus onerarijs ſupportare: atque vno tempore accidit, vt, difficilioribus vſi tempeſtatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem * cogerentur: quas tamen difficultates patienter, & æquo animo ferebant; neque ſibi nudanda litora, et relinquendos portus exiſtimabant. Sed, cum eſſent in quibus demonſtraui anguſtijs; ac ſe Libo cum Bibulo coniunxiſſet; loquuntur ambo ex nauibus cum M'. Acilio, & Statio Murco legatis; quorum alter opidi muris, alter præſidijs terreſtribus præerat; velle ſe de maximis rebus cum Cæſare loqui, ſi ſibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandæ cauſſa, vt de compoſitione acturi viderentur. Interim poſtulant, vt ſint induciæ; atque ab ijs imperant. magnum enim, quod afferebant, videbatur; & Cæſarem id ſumme ſciebant cupere; &, * perfecturum aliquid * de Bibuli mandatis, exiſtimabatur. Cæſar eo tempore cum legione vna * profectus erat ad recipiendas vlteriores ciuitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguſte vtebatur. * Erat autem ad Buthrotum oppoſitum Corcyræ. Ibi ab Acilio certior, & Murco per litteras factus de poſtulatis Libonis, & Bibuli, legionem relinquit; ipſe Oricum reuertitur. eo cum veniſſet, euocantur illi ad colloquium. prodit Libo, atque * excuſat Bibulum, quod is iracundia ſumma erat, inimicitiaſque habebat etiam

*priuatas cum Cæſare, ex ædilitate, & prætura conceptas; ob eam * rem colloquium vitaſſe, ne res maximæ ſpei, maximæque vtilitatis eius iracundia impedirentur: Pompeij ſummam eſſe, ac fuiſſe ſemper voluntatem, vt componeretur, atque ab armis diſcederetur: ſed poteſtatem ſe eius rei nullam habere; propterea quod de conſilij ſententia ſummam belli, rerumque omnium Pompeio permiſerint: ſed, poſtulatis Cæſaris cognitis, miſſuros ad Pompeium, atque illum reliqua * perfecturum, hortantibus ipſis: interea manerēt induciæ, dum ab illo reddiri poſſet: ne ve alter alteri noceret. huc addit pauca de cauſſa, & de copijs, auxiliſque ſuis. Quibus rebus neque * tum reſpondendum Cæſar exiſtimabat: neque nunc, vt memoriæ prodatur, ſatis cauſſæ putamus. Poſtulabat Cæſar, vt legatos ſibi ad Pompeium ſine periculo mittere liceret; idque ipſi fore reciperent, aut acceptos per ſe ad eum perducerēt; quod ad indutias pertineret, ſic belli rationem eſſe diuiſam; vt illi claſſe naues, auxiliaque ſua impedirent; ipſe vt aqua, terraque eos prohiberet; &, ſi hoc ſibi remitti vellent, remitterent ipſi de maritimis cuſtodijs; ſin illud tenerent, ſe quoque id retenturum: nihilominus tamen agî poſſe de compoſitione, vt hæc non remitterentur; neque hanc rem eſſe impedimenti loco. Illi neque legatos Cæſaris recipere, neque periculum præſtare eorum, ſed totam rem ad Pompeium reijcere: vnum inſtare de indutijs, vehementiſſimeque contendere. * Quos vbi Cæſar intellexit, præſentis periculi, atque inopiæ vitandæ cauſſa, omnem orationem inſtituiſſe, neque vllam ſpem,*

aut

*aut conditionem pacis afferre: ad reliquam cogitationem belli ſeſe recepit. Bibulus, multos dies terra prohibitus, & grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus, cum neque curari poſſet, neque ſuſceptum officium deſerere vellet, * uim morbi ſuſtinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem vnum ſumma imperij redit: ſed ſeparatim ſuam quiſque claſſem ad arbitrium ſuum adminiſtrabat. * Vibullius, ſedato tumultu, quem repentinus aduentus Cæſaris concitauerat, vbi primum, rurſus adhibito Libone, & L. Lucceio, & Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompeius conſueuerat, de mandatis Cæſaris agere inſtituit. eum ingreſſum in ſermonem Pompeius interpellauit, & loqui plura prohibuit. Quid mihi, inquit, aut vita, aut ciuitate opus eſt, quam beneficio Cæſaris habere videbor? cuius rei opinio tolli non poterit, niſi cum in Italiam, ex qua profectus ſum, reductus exiſtimabor, bello perfecto. Ab ijs Cæſar hæc dicta cognouit, qui ſermoni interfuerunt. conatus tamen nihilominus eſt alijs rationibus per colloquia de pace agere. Inter bina caſtra Pompeij, atque Cæſaris vnum flumen tantum inter erat Apſus: crebraque inter ſe colloquia milites habebant: neque vllum interim telum per pactiones colloquentium tranſiiciebatur. Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipſam fluminis; qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronunciaret, liceret ne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere; quod etiam fugitiuis ab ſaltu Pyrenæo, prædonibuſque licuiſſet; præſertim, vt id agerent, ne ciues cum*

tiuibus armis decertarent. Multa ſuppliciter locutus, vt de ſua, atque omnium ſalute debebat, ſilentioq. * ab vtriſque militibus * auditus, reſponſum eſt ab altera parte, A. Varronem profiteri, ſe altera die ad colloquium uenturum; atque vna etiam utrimque admodum tuto legati venire, &, quæ vellent, exponere poſſent; certumque ei rei tempus conſtituitur. Quo cum eſſet poſtero die ventum; magna vtrimque multitudo conuenit; magnaque erat eius rei expectatio: atq. omnium intenti animi ad pacem eſſe videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodijt, * ſummiſſa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit. quorum mediam orationem interrumpunt vndique ſubito tela immiſſa; quæ ille obtectus armis militum vitauit. vulnerantur tamen complures, in his Cornelius Balbus, M. Plotus, L. Tiburtius, centuriones, militeſq. non nulli. Tum Labienus, Deſinite ergo de compoſitione loqui. nam nobis, niſi Cæſaris capite relato, pax eſſe *nulla poteſt. Iiſdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus prætor, cauſſa debitorum ſuſcepta, initio magiſtratus tribunal ſuum, iuxta C. Trebonij, prætoris vrbani, ſellam collocauit; &, ſi quis * appellaſſet de æſtimatione, & de ſolutionibus, quæ per arbitrium fierent, vt Cæſar præſens conſtituerat, fore auxilio pollicebatur. ſed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonij, qui his temporibus clementer, & moderate ius dicendum exiſtimabat, vt reperiri non poſſet, a quibus initium * appellandi naſceretur. nam fortaſſe inopiam excuſare, & calamitatẽ aut propriam ſuam, aut temporum queri, & difficultates auctionandi proponere, etiam

me-

*mediocris eſt animi: integras uero tenere poſſeſſiones, qui ſe debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentiæ eſt? itaque, qui hoc poſtularet, reperiebatur nemo. atque ipſis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus eſt Cælius. & , ab hoc profectus initio, ne frustra ingreſſus turpem cauſſam uideretur, legem promulgauit, ut ſexies * ſeni dies ſine uſuris creditæ pecuniæ ſoluantur. Cum reſiſteret Seruilius conſul; reliquique magiſtratus: & minus opinione ſua efficeret: ad hominum excitanda ſtudia, ſublata priore lege, duas promulgauit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit; aliam tabularum nouarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facto; & non nullis uulneratis, cum de tribunali deturbauit; de quibus rebus Seruilius conſul ad ſenatum retulit; ſenatuſque Cælium ab rep. remouendum cenſuit. Hoc decreto, eum conſul ſenatu prohibuit, & concionari conantem de roſtris deduxit. Ille, ignominia, & dolore permotus, palam ſe proficiſci ad Cæſarem ſimulauit, clam nuncijs ad Milonem miſſis, qui, Clodio interfecto, eius nomine erat damnatus; * atque, eo in Italiam euocato, quod, magnis muneribus datis, gladiatoriæ familiæ* reliquias habebat, ſibi coniunxit; atque eum in Turinum ad ſollicitandos paſtores præmiſit. Ipſe, cum Caſilinum ueniſſet, unoq. tempore ſigna eius militaria, atq. arma Capuæ eſſent *comprehenſa, familia Neapoli uiſa, atque proditio opidi appareret; patefactis conſilijs, excluſus Capua, & periculum ueritus, quod conuentus arma ceperat, atque eum hoſtis loco habendum exiſtimabat, conſi-*

lio deſtitit; atque eo itinere ſeſe auertit. Interim Milo, dimiſſis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, iuſſu, atque imperio facere Pompeij, quæ mandata ad ſe per Bibulum delata eſſent: quos ex ære alicno laborare arbitrabatur, ſollicitabat. apud quos cum proficere nihil poſſet; quibuſdã ſolutis ergaſtulis, Coſam in agro Turino oppugnare cœpit. eo cum a Q. Pedio prætore cũ legione lapide ictus eſſet ex muro, perijt: & Cælius profectus, vt dictitabat, ad Cæſarem peruenit Turios; vbi,* cum quoſdam eius municipij ſollicitaret, equitibus Cæſaris Gallis, atque Hiſpanis,* qui eo præſidij cauſſa miſſi erant, pecunia polliceretur, ab ijs eſt interfectus. itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magiſtratuum, & temporum ſollicitam Italiam habebant, celerem, & facilem exitum habuerunt. Libo, profectus ab Orico cum claſſe, cui præerat, nauium L. Brundiſium venit, inſulamq. quæ cõtra Brundiſinum portum eſt, occupauit; quod præſtare, vnum locum arbitrabatur,* qua neceſſarius noſtris erat egreſſus, quã omnium litora, ac portus cuſtodia clauſos teneri. hic, repentino aduentu, naues onerarias quaſdam nactus, incendit: & vnam frumento onuſtam abduxit; magnumque noſtris terrorem iniecit; & noctu mulitibus, & ſagittarijs in terram expoſitis, præſidium equitum deiecit; & adeo loci opportunitate profecit, vt ad Põpeium litteras mitteret; naues reliquas, ſi vellet, ſubduci, & refici iuberet; ſua claſſe auxilia ſeſe Cæſaris prohibiturum. Erat eo tempore Antonius Brũdiſii; qui, virtuti militum confiſus ſcaphas nauium magnarum circiter LX cratibus, pluteiſque contexit;* eoque mili-*

tes

tes delectos impoſuit; atque eas in litore pluribus locis ſeparatim diſpoſuit; naueſq. triremes II. *quas Brundiſii faciendas curauerat, per cauſſam exercendorum remigum ad fauces portus prodire iußit. has cum audacius progreſſus Libo vidiſſet, ſperans intercipi poſſe, quadriremes* V *ad eas miſit. quæ cum nauibus noſtris appropinquaſſent; noſtri veterani in portum refugiebant; illi, ſtudio incitati, incautius ſequebantur. Iam ex omnibus partibus ſubito Antonianæ ſcaphæ, ſigno dato, ſe in hoſtes incitauerunt; primoq. impetu vnam ex his quadriremem cum remigibus, defenſoribuſque ſuis ceperunt; reliquas turpiter * fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum acceſſit, vt, equitibus per oram maritimam ab Antonio diſpoſitis, * aqua prohiberentur. qua neceſſittae, & ignominia permotus Libo, diſceßit a Brundiſio, * obſeſſionemque noſtrorum omiſit. Multi iam menſes tranſierant; & hiems præcipitauerat; neque Brundiſio naues, legioneſque ad Cæſarem veniebant; ac non nullæ eius rei prætermiſſæ occaſiones Cæſari videbantur; quod certe ſæpe flauerant uenti, quibus neceſſario committendum exiſtimabat. quantoque eius amplius proceſſerat temporis, tanto erant alacriores ad cuſtodias, qui claßibus præerant: maioremque fiduciam prohibendi habebant; & crebris Pompey litteris caſtigabantur, quoniam primo venientem Cæſarem non prohibuiſſent, vt reliquos eius exercitus impedirent: duriuſque quotidie tempus ad tranſportandum lenioribus ventis exſpectabant. Quibus rebus permotus Cæſar, Brundiſium ad ſuos ſeuerius ſcripſit, vt, nacti idoneum ven-*

tum, ne occaſionem nauigandi dimitterent; & ad* Oricum* ſiue ad litora Appolloniatium, curſum dirigerent;* quod eo naues eijcere poſſent. Hæc a cuſtodibus claſſium loca maxime vacabant; quod ſe longius* portibus committere non auderent. Illi, adhibita audacia, & virtute, adminiſtrantibus M. Antonio, & Fuſio Caleno, multum ipſis militibus hortantibus, neque vllum periculum pro ſalute Cæſaris recuſantibus, nacti Auſtrum naues ſoluunt; atque altera die Apolloniam, Dyrrhachiumque* præteruehuntur. qui cum eſſent ex continenti viſi; Q. Coponius, qui* Dyrrhachij claſſi Rhodiæ præerat, naues ex portu educit; &, cum iam* noſtris, remiſſiore vento, appropinquaſſet, idem Auſter increbuit, noſtriſque præſidio fuit. Neque vero ille ob eam cauſſam conatu deſiſtebat, ſed labore, et perſeuerantia nautarum, ſeu vim tempeſtatis ſuperare poſſe ſperabat; præteruectoſq. Dyrrhachium magna vi uenti, nihilo* ſecius ſequebatur. noſtri, vſi fortunæ beneficio,* tamen impetum claſſis timebant, ſi forte ventus remiſiſſet. nacti portum, qui appellatur Nymphæum, vltra Lyſſum millia paſſuum III. eo naues introduxerunt: qui portus ab Africo tegebatur, ab Auſtro non erat tutus: leuiuſque tempeſtatis, quam claſſis, periculum exiſtimauerunt. Quo ſimul atque intus eſt itum, incredibili felicitate Auster, qui per biduum flauerat, in Africum ſe vertit. Hic ſubitam commutationem fortunæ videre licuit. qui modo ſibi timuerant, hos tutiſſimus portus recipiebat: qui noſtris nauibus periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur itaque, tempore commutato, tempeſtas &

*noſtros texit, & naues Rhodias afflixit, ita, vt ad vnā *conſtratæ omnes numero* XVI. *eliderentur, & naufragio interirent; &, ex magna remigium propugnatorumq. numero, pars ad ſcopulos * alliſa interficeretur, pars a noſtris diſtraheretur: quos omnes conſeruatos Cæſar domum remiſit. noſtræ naues* II, *tardius curſu confecto, in noctem coniectæ, cum ignorarent, quem locum reliquæ cepiſſent, contra Lyſſum in anchoris conſtiterunt: has, ſcaphis, minoribuſq. nauigijs compluribus ſumptis, Otacilius Craſſus, qui Lyſſi præerat, expugnare parabat: ſimul de deditione eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera nauis ducentos viginti ex legione tironum ſuſtulerat: altera ex veterana paullo minus * ducentis ſe compleuerat.* Hic cognoſci licuit, quantum eſſet hominibus præſidij in animi fortitudine. tirones enim multitudine nauium perterriti; &, ſalo, nauſeaq. confecti, iureiurando accepto, nihil ijs nocituros hoſtes, ſe Otacilio dediderunt: qui omnes, ad eum perducti, contra religionem iuriſiurandi in eius conſpectu crudeliſſime interficiuntur. At veteranæ legionis milites, item conflictati & tempeſtatis, & ſentinæ vitijs, * non ex priſtina virtute remittendum aliquid putauerunt; ſed, tractandis condicionibus, & ſimulatione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem in terram nauem eijcere cogunt; ipſi, idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, miſsis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem oræ maritimæ * aſſeruebant, circiter* CD, *quique eos armati ex præſidio ſecuti ſunt, ſe defenderunt;*

runt; &, nonnullis eorum interfectis, incolumes ad noſtros ſeſe receperunt Quo facto, conuentus ciuium Romanorum, qui Lyſſum obtinebat, quod opidum ijs antea Cæſar attribuerat, muniendumque curauerat, Antonium recepit, omnibuſq. rebus iuuit. Otacilius, ſibi timens, opido fugit, & ad Pompeium peruenit. Ex omnibus copijs Antonius, quarum erat ſumma veteranorum III *legionum, vniuſq. tironum, & equitum* DCCC. *pleraſque naues in Italiam remittit, ad reliquos milites, equiteſq. transportãdos, pontones, quod eſt genus nauium Gallicarum, Lyſſi reliquit; hoc conſilio, vt, ſi forte Pompeius, vacuã exiſtimans Italiã, eo transiecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæſar ad inſequendum facultatem haberet: nunciosq. ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum expoſuiſſet, & quid militum tranſuexiſſet. Hoc eodem fere tempore Cæſar, atque Põpeius cognoſcunt. nam prætervectas Apolloniam, Dyrrhachiumq naues viderant: ipſi iter ſecundum eas terras direxerant: ſed quo eſſent eæ delatæ, primis diebus ignorabant; cognitaq. re, diuerſa ſibi ambo conſilia capiunt; Cæſar, vt quamprimum ſe cum Antonio coniungeret; Pompeius, vt venientibus in itinere ſe opponeret, &, ſi imprudentes ex inſidijs adoriri poſſet. Eodemq. die vterque eorum ex caſtris ſtatiuis a flumine Apſo exercitum educunt, Pompeius clam, & noctu, Cæſar palam, atque interdiu. *ſed Cæſari, circuitu maiore, iter erat longius, aduerſo flumine, vt vado tranſire poſſet. Pompeius, quia expedito itinere flumen ei tranſeundum non erat, magnis itineribus ad*

Anto-

Antonium contendit: atque, vbi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocauit: ſuoſq. omnes caſtris continuit, igneſq. fieri prohibuit; quo occultior eſſet eius aduentus. Hæc ad Antonium ſtatim per Græcos deferuntur. Ille, miſſis ad Cæſarem nuncijs, vnum diem ſeſe caſtris tenuit, altero die ad eum peruenit Cæſar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco diſcedit, omnibuſque copijs ad Aſparagum Dyrrhachinorum peruenit, atque ibi idoneo loco caſtra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibuſdam circa montem Amanum acceptis, ſeſe imperatorem appellauerat. Quo facto ciuitatibus, tyranniſque magnas imperauerat pecunias: item a publicanis ſuæ prouinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequentis anni mutuam præceperat: equiteſq. toti prouinciæ imperauerat. Quibus coactis, finitimis hoſtibus, Parthis poſt ſe relictis, qui paullo ante M. Craſſum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obſidione habuerant, legiones, equiteſq. ex Syria deduxerat: ſummaq. ſollicitudine, ac timore Parthici belli in prouinciam cum veniſſet; ac non nullæ militum * voces audirentur, ſeſe, contra hoſtem ſi ducerentur, ituros, contra ciuem, & conſulem arma non laturos; deductis Pergamum, atque in locupletiſſimas vrbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit; &, confirmandorum militum cauſſa, diripiendas ijs ciuitates dedit. Interim acerbiſſime imperatæ pecuniæ tota prouincia exigebantur. Multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur,*

bantur. in capita ſingula ſeruorum, ac liberorum tributum imponebatur. columnaria, oſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. non ſolum vrbibus, ſed pæne vicis, caſtelliſque ſinguli cum imperio præficiebantur. qui horum quid acerbiſſime, crudeliſſimeq. fecerat, is & uir, & ciuis optimus habebatur. erat plena lictorum, & imperiorum prouincia, conferta præfectis, atque exactoribus: qui, præter imperatas pecunias, ſuo etiam priuato* imperio compendio ſeruiebant. dictitabant enim, ſe, domo, patriaq. expulſos, omnibus neceſſarijs egere rebus; vt honeſta præſcriptione rem turpiſſimam tegerent. Accedebant ad hæc grauiſſimæ uſuræ, quod in bello plerumq. accidere conſueuit, uniuerſis imperatis pecunijs: quibus in rebus prolationem diei donationem eſſe dicebant. Itaque æs alienum prouinciæ eo biennio multiplicatum eſt. nec minus ob eam cauſſam ciuibus Romanis eius prouinciæ, ſed in ſingulos conuentus, ſingulaſque ciuitates, certæ pecuniæ imperabantur. mutuaſq. illas ex S.C. exigi dictabant: publicanis, uti in ſorte fecerant, inſequentis anni uectigal pro mutuo. Præterea Epheſi a fano Dianæ depoſitas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, ceteraſque eius Deæ ſtatuas. Cum in fanum uentum eſſet, adhibitis compluribus ſenatorij ordinis, quos aduocauerat Scipio, litteræ ei reddūtur a Pompeio, mare tranſiſſe cum legionibus Cæſarem, properaret ad ſe cū exercitu uenire, *omniaq. poſthaberet. His litteris acceptis, quos aduocauerat, dimittit: ipſe iter in Macedo-

Digitized by Google

niam parare incipit: paucisq. post diebus eſt profectus. hæc res Epheſiæ pecuniæ ſalutem attulit. Cæſar, Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ cauſſa poſuerat, tentandas ſibi prouincias, longiuſque procedendum exiſtimabat; &, cum ad eum legati ueniſſent ex Theſſalia, Aetoliaque qui præſidio miſſo, pollicerentur earum gentium ciuitates imperata facturas, L. Caſſium Longinum cum legione tironum, quæ appellabatur XXVII. *atque equitibus* CC. *in Theſſaliam, C. Caluiſium Sabinum cum cohortibus* V. *paucisq. equitibus in Aetoliam miſit:* * *maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, vt prouiderent, hortatus eſt. C. Domitium Caluinum cum legionibus* IIXI. *&* XII. *& equitibus* D. *in Macedoniam proficiſci iubet. Cuius prouinciæ ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum miſſus legatus, omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur. Ex his Caluiſius, primo aduentu, ſumma omnium Aetolorum receptus voluntate, præſidijs aduerſariorum Calidone, & Naupacto reiectis, omni Aetolia potitus eſt. Caſſius in Theſſaliam cum legione peruenit. hic, cum eſſent factiones duæ, varia voluntate ciuitatum vtebatur. Egeſaretus, veteris homo potentiæ, Pompeianis rebus ſtudebat. Petreius, ſummæ nobilitatis adoleſcens, ſuis, ac ſuorum opibus Cæſarem enixe iuuabat. Eodemque tempore Domitius in Macedoniã venit: &, cum ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire cœpiſſent, nunciatum eſt, adeſſe Scipionem cum legionibus, magna & opinione, & fama omnium.*

nam

nam plerumque in nouitate fama antecedit. Hic, nullo in loco Macedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & cum ab eo millia paſſuum XX. abfuiſſet, ſubito ſe ad Caſſium Longinum in Theſſaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit; vt ſimul, adeſſe, & venire, nunciaretur. &, quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Theſſalia diuidit, cum cohortibus IIX. præſidio impedimentis * legionum reliquid, caſtellumque ibi muniri iuſſit. Eodem tempore equitatus regis Cotti ad caſtra Caſſii aduolauit, qui circum Theſſaliam eſſe conſueuerat. Tum, timore perterritus Caſſius, cognito Scipionis aduentu, viſiſq. equitibus, quos Scipionis eſſe arbitrabatur, ad montes ſe conuertit, qui Theſſaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam verſus iter facere cœpit. At Scipionem, properantem ſequi, litteræ ſunt * conſecutæ a M. Fauonio, Domitium cum legionibus adeſſe, nec ſe præſidium, vbi conſtitutus eſſet, ſine auxilio Scipionis: tenere poſſe. Quibus litteris acceptis, conſilium Scipio, iterque commutat; Caſſium ſequi deſiſtit; Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque, die ac nocte continuato itinere, ad eum peruenit, tam opportuno tempore, vt ſimul Domitiani exercitus puluis cerneretur, & primi antecurſores Scipionis uiderentur. Ita Caſſio induſtria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas ſalutem attulit. Scipio, in caſtris ſtatiuis biduo moratus, ad flumen, quod inter eum, & Domitij caſtra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum vado tranſducit; &, caſtris poſitis, poſtero die mane, copias ante frontem caſtrorũ

ſtruit.

ſtruit. Domitius tum quoque ſibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, prælio decertaret. ſed, cum eſſet inter bina caſtra campus, circiter milliū paſſuum VI *caſtris Scipionis aciem ſuam ſubiecit. ille a uallo non diſcedere perſeuerauit. attamen, ægre retentis Domitianis militibus, eſt factum, ne prælio contenderetur; & maxime, quod riuus difficilibus ripis, caſtris Scipionis ſubiectus, progreſſus noſtrorum impediebat. Quorum ſtudium, alacritatemque pugnandi cum cognouiſſet Scipio, ſuſpicatus fore, vt poſtero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia caſtris ſe * contineret, qui cum magna expectatione veniſſet, temere progreſſus turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem vaſis, flumen tranſit; atque in eandem partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumē edito natura loco caſtra poſuit. Paucis diebus interpoſitis, noctu inſidias equitum collocauit: quo in loco ſuperioribus fere diebus noſtri pabulari conſueuerant. & cum, quotidiana conſuetudine, Q. Varus, præfectus equitum Domitij, veniſſet; ſubito illi ex inſidijs conſurrexerunt. ſed noſtri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterq. ad ſuos quiſq. ordines redijt: atque ultro uniuerſi in hoſtes impetū fecerūt. ex his circiter* XXC. *interfectis, reliquis in fugam cōiectis, * duobus amiſſis, in caſtra ſe receperunt. His rebus geſtis, Domitius, ſperans Scipionem ad pugnam elici poſſe, ſimulauit ſeſe, anguſtijs rei frumentariæ adductum, caſtra mouere, vaſiſq. militari more conclamatis, progreſſus millia paſſuum* III, *loco idoneo, & occulto omnem exercitū, equitatumq. collocauit. Scipio,*

ad

ad ſequendũ paratus, equitatum, magnamque partem leuis armaturæ ad explorandum iter Domitij, & cognoſcendum, præmiſit. qui cum eſſent progreſſi, primæq. turmæ inſidias intrauiſſent; ex fremitu equorum illata ſuſpicione, ad ſuos ſe recipere cœperunt; quique hos ſequebantur, celerem eorum receptum conſpicati, reſtiterunt. noſtri, cognitis inſidijs, ne fruſtra reliquos exſpectarent, duas nacti hoſtium turmas exceperunt. in his fuit M. Opimius, præfectus equitum. reliquos omnes earum turmarum, aut interfecerunt, aut captos, ad Domitium deduxerunt. Deductis oræ maritimæ præſidijs, Cæſar, vt ſupra demonſtratum eſt, III. cohortes Orici, opidi tuendi cauſſa, reliquit; iiſque cuſtodiam nauium longarum tranſdidit, quas ex Italia tranſduxerat. huic officio, opidoque* præerat Acilius legatus. Is naues noſtras in interiorem partem poſt opidum reduxit, & ad terram deligauit; faucibuſq. portus nauem onerariã ſubmerſam obiecit, & huic alteram coniunxit; ſuper qua turrim effectam ad ipſum introitum portus oppoſuit, & militibus compleuit, tuendamque ad omnes repentinos caſus tranſdidit. Quibus cognitis rebus,* Cn. Pompeij filius, qui claſſi Aegyptiæ præerat, ad Oricum venit; ſubmerſamque nauim remulco, multiſque* contendens funibus abduxit: atque alteram nauem, quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio poſita, pluribus aggreſſus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres, vt ex ſuperiori pugnans loco, integroſque ſemper defatigatis ſummittens, & reliquis partibus ſimul ex terra ſcalis, & claſſe mœnia opidi tentans; vt aduerſariorũ manus diduceret, labore, & multitudine telorũ noſtros*

uicit:

uicit: deiectiſq. defenſoribus, qui omnes ſcaphis *exceptis refugerant, etiam nauem expugnauit: eodemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem obiectam, quæ * pæne inſulam contra opidum effecerat: IV. biremes, ſubiectis ſcutulis, impulſas uectibus in interiorẽ partem tranſduxit.* ita, ex utraque parte naues longas aggreſſus, quæ erant deligatæ ad terram, atque *inanes, IV. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium, ab Aſiatica * claſſe abductum, reliquit, qui commeatus * Hellide, atque Amantia importari in opidum prohibebat; ipſe, Lyſſum profectus, naues onerarias XXX. a M. Antonio relictas intra portam aggreſſus, omnes incendit: Lyſſum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius erant conuentus, militibuſque quos præſidij cauſſa miſerat Cæſar, triduum moratus, paucis in oppugnatione amiſſis, re infecta, inde diſceſſit. Cæſar, poſtquam Pompeium ad Aſparagum eſſe cognouit, eodem eum exercitu profectus, * & expugnato in itinere opido Parthinorum, in quo Pompeius præſidium habebat, III. die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaque eum caſtra poſuit; & poſtridie, eductis omnibus copijs, acie inſtructa, decertandi poteſtatem Pompeio fecit. ubi eum ſuis locis ſe tenere animaduertit; reducto in caſtra exercitu, aliud ſibi conſilium capiendum exiſtimauit. itaque poſtero die omnibus copijs, magno circuitu, difficili, anguſtoq. itinere, Dyrrhachiũ profectus eſt, ſperãs, Põpeium aut Dyrrhachiũ compelli, aut ab eo intercludi poſſe, quod omnẽ commeatũ, totiuſq. belli apparatum eo contuliſſet, ut accidit. Pompeius enim,

primo ignorans eius conſilium, quod diuerſo ab ea regione itinere profectum videbat, anguſtijs rei frumentariæ compulſum diſceſſiſſe exiſtimabat: poſtea, per exploratores certior factus, poſtero die caſtra mouit, breuiore itinere ſe occurrere ei poſſe ſperans. quod fore ſuſpicatus Cæſar, militeſque adhortatus, vt æquo animo laborem ferrent, parua parte noctis itinere intermiſſo, mane Dyrrhachium venit, cum primũ agmẽ Pompeij procul cerneretur, atque ibi caſtra poſuit. Põpeius, interclusus Dyrrhachio, vbi propoſitum tenere nõ potuit, ſecundo vſus conſilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumq. habet nauibus mediocrem, atque eas a quibuſdam protegit ventis, caſtra communit: eo partem nauiũ longarũ conuenire, frumentum, commeatumq. ab Aſia, atq. omnibus regionibus, quas tenebat, comportare imperat. Cæſar, longius bellum ductum iri exiſtimans, & de Italicis commeatibus deſperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebãtur, claſſesq. ipſius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum, rei frumentariæ* cauſſa, L. Canuleium legatum miſit: quodq. hæ regiones aberant longius locis certis horrea conſtituit; vecturasq. frumenti finitimis ciuitatibus deſcripſit. itẽ Lyſſo, Parthinisq. & omnibus caſtellis, quod eſſet frumenti, conquiri iuſſit. id erat perexiguum,* cum ipſius agri natura, quod ſunt loca aſpera, & montuoſa ac plerumque vtuntur frumẽto importato; tum, quod Põpeius hæc prouiderat; & ſuperioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumq. omne conquiſitum, ſpoliatis, effoſſisq. eorũ domibus per equi-*

tes comportauerat. Quibus rebus cognitis, Cæſar conſilium capit ex loci natura. erant enim circum caſtra Pompeij permulti editi, atque aſperi colles. hos primũ præſidijs tenuit; caſtellaq. ibi communit. inde, vt loci cuiuſque natura ferebat, ex caſtello in caſtellum perducta munitione circumuallare Pompeium inſtituit; hæc ſpectans. quod anguſta re frumentaria utebatur, quodq. Pompeius multitudine equitum ualebat, qua minore periculo undique frumentum, commeatumque exercitui ſupportare poſſet: ſimul, vt pabulatione Põpeium prohiberet, equitatumq. eius ad rem gerendam inutilẽ efficeret: tertio, vt auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti uidebatur, minueret; cum fama per orbem terrarum percrebuiſſet, illum a Cæſare obſideri, neque audere prælio dimicare.* Pompeius neq. amari, Dyrrhachioq. diſcedere uolebat; qđ omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta ibi collocauerat, frumentumque exercitui nauibus ſupportabat; neque munitiones Cæſaris prohibere poterat, niſi prælio decertare vellet; quod eo tempore ſtatuerat non eſſe faciendum. Relinquebatur; vt,* extremam rationem belli ſequens, quamplurimos colles occuparet, et quã latiſſimas regiones præſidijs teneret, Cæſariſq. copias, quammaxime poſſet, diſtineret: idq. accidit. caſtellis enim XXIV. effectis, XV millia paſſuum circuitu* amplexus, hoc ſpatio pabulatur; multaque erant intra eum locum manu ſata, quibus interim iumenta paſcerentur. atque, vt noſtri perpetuas munitiones uidebant, perductas ex caſtellis in proxima caſtella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & noſtros poſt tergum

adorirentur, timebant: ita illi * interiore ſpatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco noſtri intrare, atque ipſos a tergo circumuenire, poſſent. ſed illi operibus uincebant; quod & numero militum præſtabãt, & interiore ſpatio minorem circuitum habebãt. Quæ * cum erant loca Cæſari capienda, etſi prohibere Pompeius totis copijs, & dimicare, non conſtituerat, tamen ſuis locis ſagittarios, funditoreſque mittebat, quorum magnum habebat numerum; multiq. ex noſtris uulnerabantur: magnuſq. inceſſerat timor ſagittarum; atque omnes fere milites, aut ex ſubcoactis, aut ex centonibus, aut ex corijs tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela uitarent. In occupandis præſidijs* magna vi vterque utebatur; Cæſar, ut quamanguſtiſſime Pompeium contineret; Pompeius, vt quamplurimos colles quammaximo circuitu occuparet. crebraque ob eam cauſſam prœlia fiebant. In his, cum legio Cæſaris XI. præſidium quoddam occupauiſſet, & munire cœpiſſet; huic loco propinquum, & contrarium collem Pompeius occupauit, noſtroſq. opere prohibere cœpit: &, cum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum ſagittarijs, funditoribuſque circumiectis, poſtea leuis armaturæ magna multitudine miſſa, tormentiſq. prolatis, munitiones impediebat. neque erat facile noſtris, vno tempore propugnare, & munire. Cæſar, cum ſuos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere ſe * iuſſit, & loco excedere. erat per decliue receptus: illi autem hoc acrius inſtabant, neque regredi noſtros patiebantur, quod, timore adducti, locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians

apud

apud ſuos Pompeius dixiſſe, non recuſare ſe, quin nullius vſus imperator exiſtimaretur, ſi ſine maximo detrimento legiones Cæſaris ſeſe recepiſſent inde, quo temere eßent progreſſæ. Cæſar, receptui ſuorum timens, crates ad extremum tumulum contra hoſtem proferri, & aduerſas locari; intra has mediocri latitudine foſſam tectis militibus, obduci iuſſit, locumque in omnes partes quammaxime impediri. ipſe idoneis locis funditores inſtruxit, vt præſidio noſtris ſe recipientibus eſſent. His rebus completis, legiones reduci iuſſit. Pompeiani hoc inſolentius, atque audacius noſtros premere, & inſtare cæperunt: crateſque pro munitione obiectas propulerunt, vt foſſas tranſſcenderent. Quod cum animaduertiſſet Cæſar, ueritus, ne non reducti, ſed reiecti, viderentur, maiuſque detrimentum caperetur, a medio fere ſpatio ſuos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba ſignum dari, atque in hoſtes impetum fieri iußit. milites legionis IX. ſubito conſtipati pila coniecerunt; et ex inferiore loco aduerſus cliuum incitati curſu, præcipites Pompeianos egerunt.* Quibus ad recipiendum crates directæ, longuriјque obiecti, & inſtituta foſſæ magno impedimento fuerunt. Noſtri uero, qui ſatis habebant ſine detrimento diſcedere, compluribus interfectis, V. omnino ſuorum amiſſis, quietiſſime ſe receperunt; paulloque circa eum locum morati, aliјs comprehenſis collibus, munitiones perfecerũt. erat noua, & inuſitata belli ratio, cum tot caſtellanorũ numero, tantoq. ſpatio, & tantis munitionibus, &* toto obſidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nam, qui-*

*cumque alterum obſidere conati ſunt, percluſos, atque infirmos hoſtes adorti, aut prælio ſuperatos, aut aliqua offenſione permotos continuerunt, cum ipſi numero militum, equitumq. præſtarent. cauſſa autem obſidionis hæc fere eſſe conſueuit, vt frumento hoſtes * prohibeantur. at tum integras, atque incolumes copias Cæſar inferiore militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent. quotidie * enim magnus vndique nauium numerus conueniebat, quæ cõmeatum ſupportarent: neque vllus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte ſecundum curſum haberet. ipſe autẽ, conſumptis longe, lateq. frumentis, ſummis erat in anguſtijs. ſed tamen hæc ſingulari patiẽtia milites ferebant. recordabantur enim, eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos, labore, & patientia maximum bellum confeciſſe. meminerant, ad Aleſiam magnam ſe inopiam perpeſſos, multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarum ſe gentium uictores diſceſsiſſe. non, illis hordeum cum daretur, non legumina recuſabant: pecus vero, cuius * rei ſumma erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Eſt etiam genus radicis, inuentum ab ijs, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara: quod admiſtum lacte multum inopiam * leuat. id ſimilitudinem panis efficiebat. eius erat magna copia. ex hoc effectos panes. cum in colloquijs Pompeiani famem noſtris obiectarent, vulgo in eos iaciebant, ut ſpem eorum minuerent. Iamque frumenta matureſcere incipiebant; atq. ipſa ſpes inopiam ſuſtentabat; quod celeriter ſe habituros copiã confidebant. * crebroq. uoces militum in vigilijs, colloquijſque*

audie-

audiebantur, prius ſe cortice ex arboribus uicturos, quam Pompeium e manibus dimiſſuros.* frequenter etiam ex perfugis cognoſcebant, equos *eorum uix tolerari, reliqua vero iumenta interiſſe; vti autem ipſos in ualetudine non bona, cum anguſtijs loci, & odore tætro, & multitudine cadauerum, & quotidianis laboribus inſuetos operum, tum aquæ ſumma inopia affectos. omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Cęſar* aut auerterat, aut magnis operibus obſtruxerat. atque, vt erant loca montuoſa, & ad ſpecus anguſtiæ uallium, has, ſublicis in terram * dimiſſis, præſæpſerat; terramq; aggeſſerat; vt aquã continerent.* itaque illi neceſſario loca ſequi demiſſa, ac paluſtria,* & puteos fodere, cogebantur: atq. hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamẽ fontes a quibuſdam præſidijs aberant longius, & celeriter æſtibus exareſcebãt. At Cæſaris exercitus optima valetudine, ſummaq. aquæ copia vtebatur; tum commeatus omni genere præter * frumentum abundabat: quibus quotidie melius ſuccedere tempus, maioremq. ſpem maturitate frumentorum proponi uidebant. In nouo genere belli nouæ ab vtriſque bellandi rationes reperiebantur. illi, cum animaduertiſſent ex ignibus, nocte cohortes noſtras ad munitiones excubare, ſilentio aggreſſi, vniuerſas * in multitudinẽ ſagittas conijciebant, & ſe confeſtim ad ſuos recipiebant. Quibus rebus noſtri, uſu docti, hæc reperiebãt remedio, ut alio loco ignes facerent,*alio excubarent. Interim certior factus P. Sulla, quem diſcedens caſtris præfecerat Cæſar, auxilio cohorti uenit cum legionibus II: cuius ad-

uentu facile ſunt repulſi Pompeiani. neque uero conſpectum, aut impetum noſtrorum tulerunt: primiſque deiectis, reliqui ſe verterunt, & loco ceſſerunt. ſed inſequentes noſtros, ne longius proſequerentur, Sulla reuocauit. At plerique exiſtimant, ſi acrius inſequi voluiſſet, bellum eo die potuiſſe finiri. cuius conſilium reprehendendum non videtur. aliæ enim ſunt legati partes, atque imperatoris. alter omnia agere ad præſcriptum; alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. Sulla, a Cæſare caſtris relictus, liberatis ſuis, hoc fuit contentus, neque prœlio decertare voluit: quæ res tamen fortaſſe aliquem reciperet caſum; ne imperatorias ſibi partes ſumpſiſſe videretur. Pompeianis magnam res ad receptum difficultatem afferebat. nã, ex iniquo progreſſi loco, in ſummo conſtiterant. ſi per decliue ſeſe reciperent, noſtros ex ſuperiore inſequentes loco verebantur. neque multum ad ſolis occaſum temporis ſupererat. ſpe enim cõficiendi negotij prope in noctem rem* deduxerant. ita, neceſſario, atque ex tempore capto conſilio, Pompeius tumulum quendam occupauit: qui tantum aberat a noſtro caſtello, vt telum, tormentum ue miſſum adigi non poſſet. Hoc conſedit loco, atq. eum communit: omneſque ibi copias cõtinuit. eodem tempore duobus præterea locis pugnatum eſt. nam plura caſtella Pompeius pariter, diſtinendæ manus cauſſa, tentauerat; ne ex proximis preſidijs ſuccurri poſſet. uno loco Volcatius Tullus impetum legionis ſuſtinuit cum cohortibus III; atque eam loco depulit. altero Germani, munitiones noſtras* egreſſi, compluribus interfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt. ita,*

*vno die VI. prælijs factis, III. ad Dyrrhachium, III. ad munitiones, cum horum omnium ratio haberetur, ad duorum millium *numero ex Pompeianis cecidiſſe reperiebamus, euocatoſq. * centuriones complures. in eo fuit numero Valerius Flaccus, L. filius, eius, qui prętor Aſiam obtinuerat: ſignaque ſunt VI. militaria relata. noſtri non amplius XX omnibus ſunt prælijs deſiderati. ſed in caſtello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; *quattuorq. ex vna cohorte centuriones oculos amiſerunt. & cum laboris ſui, periculiq. teſtimoniū afferre uellent, millia ſagittarum circiter XXX, in caſtellum coniecta, Cæſari renunciauerunt: ſcutoque ad eum relato Scæuæ centurionis, inuenta ſunt in eo foramina CCXXX. quem Cæſar, vt erat de ſe meritus, & de rep. * donauit millibus ducentis æris: atque ab octauis ordinibus ad primipilum ſe transducere, pronūciauit. eius enim opera caſtellum conſeruatum eſſe, magna ex parte, conſtabat. * cohortemq. poſtea duplici ſtipendio, frumento ue, * & ſpeciarijs, militaribuſq. donis ampliſſime donauit. Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exſtruxit; &, in altitudinem pedum XV effectis operibus, uineis eam partem caſtrorum obtexit; &, V. intermiſſis diebus, alteram noctem ſubnubilam nactus, exſtructis omnibus caſtrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inita uigilia, ſilentio exercitum eduxit, & ſe, in antiquas munitiones recepit. Aetolia, Acarnania, Amphilochis, per Caſſium Longinum, & Caluiſium Sabinum, vt demonſtrauimus, receptis, tentandam ſibi Achaiam, ac paullo longius progredien-*

*diendum, exiſtimabat Cæſar: itaque eo Fuſium Calenum miſit: & Q. Sabinum, & Caſſium cum cohortibus adiungit. Quorum cognito aduentu, Rutilius Lupus, qui Achaiā miſſus a Pompeio obtinebat, Iſthmū præmunire inſtituit, vt Achaia Fuſium prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum de volūtate ipſarum ciuitatum recepit; nonnullas vrbes per vim expugnauit: reliquas ciuitates, circummiſſis legationibus, amicitia Cæſaris conciliare ſtudebat. In his rebus fere erat Fuſius occupatus. Omnibus *deinceps diebus Cæſar exercitum in aciem æquum in locum produxit, ſi Pompeius prœlio decertare vellet; vt pæne caſtris Pompeij legiones ſubijceret: tantumque a vallo eius prima acies aberat, vti ne in eam telo, tormēto ue adigi poſſet. Pompeius autem, vt famam, & opinionem hominū teneret, ſic pro caſtri exercitum conſtituebat, vt III. acies vallum contingeret, omniſque eius inſtructus exercitus telis *ex vallo abiectis protegi poſſet. Hæc cum in Achaia, atque apud Dyrrachium gererentur; Scipionemque in Macedoniam veniſſe, conſtaret; non oblitus priſtini inſtituti Cæſar, mittit ad eum Clodium, ſuum, atque illius familiarem; quem ab illo tranſditum initio, & commendatum, in ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. Huic dat litteras, mādataque ad eum: quorum hæc ſumma: ſeſe omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari vitio factum eorum, quos eſſe auctores eius rei uoluiſſet; quod ſua mandata perferre * non opportuno tempore ad Pompeium vererentur: Scipionem ea auctoritate eſſe, vt non ſolum libere, quæ probaſſet, exponere,*

ſed

ſed etiam ex magna parte compellere, atque errantem regere poſſet: præeſſe autem ſuo nomine exercitui; ut, præter auctoritatem, uires quoque ad coercendum haberet: quod ſi feciſſet, quietem Italiæ, pacem prouinciarum, ſalutem imperij vni omnes acceptam relaturos. Hæc ad eum mandata Clodius refert. ac primis dieb. vt uidebatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. Caſtigato Scipione a Fauonio, vt poſtea, confecto bello, reperiebamus; infectaq. re, ſeſe ad Cæſarem recepit. Cæſar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos quos eſſe anguſtos demonſtrauimus, magnis operibus præmuniuit; caſtellaq. his locis poſuit. Pompeius, vbi nihil * proficere equitatum cognouit, paucis intermiſſis diebus, rurſum eum nauibus ad ſe intra munitiones recipit. Erat ſumma inopia pabuli, adeo, vt folijs ex arboribus ſtrictis, & teneris arundinum radicibus contuſis equos alerent. frumenta, enim quæ fuerant intra munitiones ſata, conſumpſerant; & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interiecto nauigationis ſpatio, pabulum ſupportare; quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. ſed,* poſtquã non modo hordeum, pabulumq. omnibus in locis, herbæque deſectæ, ſed etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum ſibi aliquid Pompeius de eruptione exiſtimauit. Erant apud Cæſarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roſcillus, et Aegus, Abducilli filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, ſingulari uirtute homines,*

*mines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima, fortiſſimaq. erat uſus. his domi, ob has cauſſas, ampliſſimos magiſtratus mandauerat: atque eos extra ordinem in ſenatum legendos curauerat, agroſq. in Gallia ex hoſtibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat; locupleteſque ex egentibus effecerat. hi, propter virtutem, non ſolum apud Cæſarem in honore erant, ſed etiam apud exercitum cari habebãtur. ſed, freti amicitia Cæſaris, & ſtulta; ac barbara arrogantia elati, deſpiciebant ſuos, ſtipendiumq. equitum fraudabant, & prædam omnem domum auertebant. Quibus illi rebus permoti, vniuerſi Cæſarem adierũt; palamq de eorum iniurijs ſunt queſti; & ad cetera addiderunt, falſum ab his equitum numerum deferri, quorum ſtipendium auerterent. Cæſar neque tempus illud animaduerſionis eſſe exiſtimans, & multa uirtuti eorum concedens, rem diſtulit totam; illos ſecreto caſtigauit, quod queſtui equites haberent; monuitque equites, vt ex ſua amicitia omnia exſpectarent, & * ex præteritis ſuis officijs reliqua ſperarent. magnam tamen hęc res illis offenſionem, * & contemptionem ad omnes attulit. idq. ita eſſe, cum ex aliorum * obiectationibus, tum etiam ex domeſtico iudicio, atque animi conſcientia, intelligebãt. Quo pudore adducti, & fortaſſe ſe nõ liberari, ſed in aliud tempus reſeruari arbitrati, diſcedere a noſtris, & nouam tentare fortunam, nouaſq. experiri amicitias, conſtituerunt: &, cum paucis collocuti clientibus ſuis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati ſunt pręfectum equitum, C. Voluſenum, interficere, vt poſtea, bello confecto,*

cto,

*cto, cognitum eſt; vt cum munere aliquo perfugiſſe ad Pompeium uiderentur; poſtquam id difficilius uiſum eſt, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, perinde ac ſuis ſatisfacere, & fraudata reſtituere vellent, * multis coemptis equis, ad Pompeium tranſierunt cum ijs, quos ſui conſilij participes habebant. quos Pompeius, quod erant honeſto loco nati, et inſtructi liberaliter, magnoq. comitatu, & multis iumentis venerant, uirique fortes habebãtur, & in honore apud Cæſarem fuerant, quod que nouum, & præter conſuetudinem acciderat, * per omnia ſua præſidia circumduxit, atque oſtentauit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a Cæſare ad Pompeium tranſierat; cum pæne quotidie a Pompeio ad Cæſarem perfugerent, vulgo vero* uniuerſi in Epiro, atque Aetolia conſcripti milites, earumq. regionum omnium, quæ a Cæſare tenebantur. ſed hi, cognitis omnibus rebus, ſeu quid in munitionibus perfectum non erat, ſeu quid a peritioribus rei militaris deſiderari videbatur, temporibuſque rerum, & ſpatijs locorum, & cuſtodiarum* uera diligentia animaduerſa, prout cuiuſque eorum, qui negotijs præerant, aut natura, aut ſtudium ferebat, hæc ad Pompeiũ omnia detulerunt. Quib. ille cognitis, eruptioniſq. iam ante capto conſilio, ut demonſtratũ eſt, tegmẽta galeis milites ex uiminibus facere, atq. aggerẽ cõportare, iubet. His paratis rebus, magnũ numerũ leuis armaturæ, & ſagittariorum, aggeremque omnem noctu in ſcaphas, & naues actuarias, imponit; & de media nocte cohortes LX, ex maximis caſtris, præſidijſq. deductas, ad*

*eam partem munitionum ducit: quæ pertinebant ad mare, longiſsimeq. a maximis caſtris Cæſaris aberãt. Eodem naues, quas demonſtrauimus, aggere, & leuis armaturæ militibus completas, quaſq. ad Dyrrhachiũ naues longas habebat, mittit; &, quid a quoque fieri velit, *præcepit. Ad eas munitiones Cæſar Lentulum Marcellinum quæſtorem cum legione IX. poſitum habebat. huic, quod valetudine minus commoda vtebatur, Fuluium Poſtumum adiutorem ſummiſerat. Erat eo loco foſſa pedum XV, & vallus contra hoſtem, in altitudinem pedum X. tantundemq. eius valli agger in latitudinem patebat; ab eo intermiſſo ſpatio pedum DC, alter conuerſus in cõtrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione. hoc enim ſuperioribus diebus timens Cæſar, ne nauibus noſtri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, vt ſi ancipiti prælio dimicaretur, poſſet reſiſti. ſed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod millia paſſuum in circuitu * XIIX. munitiones erat complexus, perficiendi ſpatium non dabat. Itaque contra mare tranſuerſum vallum, qui has duas munitiones contingeret, non dum perfecerat. quæ res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfugas; magnumq. noſtris attulit incommodũ. nã, vt ad mare noſtræ cohortes IX. legionis excubuerãt, acceſſere ſubito prima luce Pompeiani exercitus: nouuſq. eorum aduentus extitit: ſimulq. nauibus circumuecti milites in interiorem vallum tela iaciebant: foſſæq. aggere complebantur: & legionarij, interioris munitionis defenſores, ſcalis admotis, tormentiſq. cuiuſque generis, teliſque*

terre-

*terrebant: magnaq. multitudo ſagittariorum ab vtraque parte circumfundebatur. multum autem ab ictu lapidum, quod vnum noſtris erat telum, *viminea tegumenta galeis impoſita defendebāt. itaque, cum omnibus rebus noſtri premerētur, atque ægre reſiſterent; animaduerſum eſt vitium munitionis, quod ſupra demonſtratum eſt: atque inter duos vallos, * qua perfectum opus non erat, per mare nauibus expoſitis, in aduerſos noſtros impetum fecerūt: atque ex * vtraque munitione deiectos terga vertere coegerunt. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes ſubſidio noſtris laborantibus ſummiſit: quæ ex caſtris fugientes conſpicatæ, neque illos ſuo aduentu confirmare potuerūt, neque ipſæ hoſtium impetum tulerunt. itaque quodcūque addebatur ſubſidio, id corruptum timorem fugientium, terrorem, & periculum augebat: * hominum enim multitudine receptus impediebatur. in eo prælio, cum graui vulnere eſſet affectus aquilifer, & viribus deficeret, cōſpicatus equites noſtros, Hanc ego, inquit, & viuus multos per annos magna diligentia defendi, & nūc moriens eadem fide Cæſari reſtituo. nolite, obſecro, cōmittere, quod ante in exercitu Cæſaris nō accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemq. ad eum referte. hoc caſu aquila conſeruatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem iamque Pompeiani, magna cæde noſtrorum, caſtris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præſidiorum, ea re nunciata, cum cohortibus XII deſcendēs ex loco ſupe*

riore

riore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos compreſſit, noſtroſque firmauit, vt ſe ex maximo timore colligerent. neque multo poſt Cæſar, ſignificatione per caſtella fumo facta, vt erat ſuperioris temporis conſuetudo, deductis quibuſdam cohortibus ex præſidijs, *eodem venit. qui, cognito detrimento, cum animaduertiſſet Pompeium extra munitiones egreſſum, caſtra ſecundum mare, vt libere pabulari poſſet, nec minus aditum nauibus* habere, commutata ratione belli, quoniam propoſitum non tenuerat, iuxta Pompeium munire iuſſit. * Qua perfecta munitione, animaduerſum eſt a ſpeculatoribus Cæſaris cohortes, quaſdam, quod inſtar legionis uideretur, eſſe poſt ſiluam, & in uetera caſtra duci. caſtrorum hic ſitus erat. Superioribus diebus, cum ſe IX. legio Cæſaris obieciſſet Pompeianis copijs, atque opera, vt demonſtrauimus, circummuniret, caſtra eo loco poſuit. Hæc ſiluam quandam contingebant, neque longius amari paſſibus CD. aberant. poſt, mutato cōſilio, quibuſdā de cauſsis, Cæſar paullo ultra eum locum caſtra tranſtulit: paucisq. intermiſsis dieb. hæc eadem Pompeius occupauerat; &, quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore uallo, maiorē adiecerat munitionem. ita minora caſtra, incluſa maioribus, caſtelli, atq. arcis locum obtinebant. Item ab angulo caſtrorum ſiniſtro munitionem ad flumen perduxerat, circiter paſſus CD. quo liberius, ac ſine periculo milites aquarentur. ſed is quoque mutato conſilio, quibuſdam de cauſsis, quas commemorari neceſſe non eſt, eo loco exceſſerat. ita cōplures dies manſerant caſtra: munitiones quidem integræ omnes erāt, eo

ſigno

ſigno legionis illato, ſpeculatores Cæſari renunciauerunt. hoc idem uiſum ex ſuperioribus quibuſdam caſtellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeii caſtris circiter paſſus D. Hanc legionem ſperans Cæſar ſe opprimere poſſe, & cupiens eius diei detrimentum ſarcire, reliquit in opere cohortes II. quæ ſpeciem munitionis præberent: ipſe, diuerſo itinere, quã potuit occultiſſime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amiſſis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeii, caſtraque minora duplici acie duxit. neque eũ prima opinio fefellit. nã & peruenit prius, quam Pompeius ſentire poſſet; &, tametſi erant munitiones caſtrorum magnæ, tamẽ ſiniſtro cornu; ubi erat ipſe, celeriter aggreſſus, Pompeianos ex uallo deturbauit. * erat obiectus portis eritius. hic paulliſper eſt pugnatum; cum irrumpere noſtri conarentur, illi caſtra defenderent, fortiſſime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij, demonſtrauimus, eo loco propugnante. ſed tamen noſtri uirtute uicerunt: exciſoq. eritio, primo in maiora caſtra, poſt etiam in caſtellum, quod erat incluſum maioribus caſtris irruperunt, &, quod eo pulſa legio ſeſe receperat, nõ nullos ſibi repugnantes interfecerunt. ſed fortuna, quæ plurimũ poteſt, cum in reliquis rebus, tum præcipue in bello, paruis momẽtis magnas rerum commutationes efficit, Vt tum accidit. Munitionem, * quam pertingere a caſtris ad flumen ſupra demonſtrauimus, dextri Cæſaris cornu cohortes, ignorantia loci, ſunt ſecutæ, cum portam quærerent caſtrorum, quod eam munitionem eſſe arbitrarentur.

*Quod cum eſſet animaduerſum, coniunctam eſſe flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, tranſcenderunt: omniſq. noſter equitatus eas cohortes eſt ſecutus. Interim Pompeius, hac longa ſatis interiecta mora, & re nunciata, v. legionem ab opere deductam ſubſidio ſuis duxit: eodemque tempore equitatus eius noſtris equitibus appropinquabat; & acies inſtructa a noſtris, qui caſtra occupauerant, cernebatur: omniaque ſunt ſubito mutata. Pompeiana enim legio, celeri ſpe ſubſidij confirmata, ab Decumana porta reſiſtere conabatur, atque vltro in noſtros impetum faciebat: equitatus Cæſaris, quod anguſto itinere per aggeres adſcendebat, receptui ſuo timens, initium fugæ faciebat. dextrum cornu, quod erat a ſiniſtro ſecluſum, terrore equitum animaduerſo, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua proruebat, ſeſe recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in anguſtias inciderent, x pedum munitionis ſeſe in foſſas præcipitabant: primiſque oppreßis, reliqui per horum corpora ſalutem ſibi, atq. exitum pariebant. Siniſtro cornu, milites, cum ex vallo, Pompeium adeſſe, & ſuos fugere, cernerent, veriti, ne anguſtiis intercluderentur, cum extra, & intus hoſtem haberent, eodem, quo venerant, * receptui conſulebant omniaq. erant tumultus, timoris, fugæ plena, adeo, ut cum Cæſar ſigna fugientium manu prehenderet, & conſiſtere iuberet, alij, dimiſſis equis, eundem curſum cōſicerēt; alij ex metu etiam ſigna dimitterent, neque quiſquam omnino conſiſteret. His tantis malis hæc ſubſidia ſuccurrebant, quo minus omnis delcretur exercitus, quod Pompeius, inſidias timēs, credo, quod*

hæc

hæc præter ſpem acciderant, eius, qui paullo ante ex caſtris fugientes ſuos conſpexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equiteſque eius, anguſtijs, portiſque Cæſaris militibus occupatis, ad inſequendum tardabantur. ita paruæ res magnum in vtramq. partem momentum habuerunt. Munitiones enim, a caſtris ad flumen perductæ, expugnatis iam caſtris Pompeii, propriam, & expeditam Cæſaris victoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate inſequentium tardata, noſtris ſalutẽ attulit. duobus his vnius diei prælijs* Cæſar deſiderauit milites* C ∞ LX, *& notos equites R. Felginatem, Tuticanum, Gallum, ſenatoris filium; C. Felginatem, Placentia; Agrauium, Puteolis; M. Sacratiuirum, Capua; tribunos mil.* L, *& centuriones* XXX. *Sed horum omnium pars magna in foſſis, munitionibuſque & fluminis ripis oppreſſa, ſuorum terrore, ac fuga ſine vllo vulnere interijt, ſignaque ſunt militaria* XXXII *amiſſa. Pompeius eo prælio Imperator eſt appellatus. hoc nomen obtinuit; atque ita ſe poſtea ſalutari paſſus eſt. ſed neque in litteris, quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia lauræ* protulit. At Labienus, cum ab eo impetrauiſſet, vt ſibi captiuos tranſdi iuberet, omneſque deductos, oſtentationis, vt videbatur, cauſſa, quo maior perſugis fides haberetur, commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, ſolerent ne veterani milites fugere, in omnium conſpectu interficit. His rebus tantum fiduciæ, ac ſpiritus Pompeianis acceſſit, vt non de ratione belli cogitarent, ſed viciſſe iam ſibi viderentur. non illi paucitatem*

noſtrorum militum, non iniquitatem loci, atque anguſtias præoccupatis caſtris, & ancipitem terrorẽ intra, extraq. munitiones, non abſciſſum in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non poſſet, cauſſæ fuiſſe cogitabant. non ad * hæc addebant, non ex concurſu acri facto, non prælio dimicatum: ſibiq. ipſos multitudine, atque anguſtiis maius attuliſſe detrimentum, quam ab hoſte accepiſſent non denique communes belli caſus recordabantur, * quorum quam paruulæ ſæpe cauſſæ vel falſæ ſuſpicionis, vel terroris repentini, vel obiectæ religionis, magna detrimenta intuliſſent; quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio in * exercitu eſſet offenſum: ſed perinde, ac ſi virtute viciſſent, neque vlla commutatio rerum poſſet accidere, per orbem terrarum, fama, ac litteris, victoriam eius diei concelebrabant. Cæſar, a ſuperioribus conſilijs depulſus, omnem ſibi commutandam belli rationem exiſtimauit. itaque uno tempore, præſidijs omnibus deductis, & oppugnatione dimiſſa, coactoque in vnum locum exercitu, concionem apud milites habuit; hortatusque eſt, ne ea, quæ accidiſſent, grauiter ferrent, ne ve his rebus terrerentur, multisque ſecundis prælijs vnum aduerſum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam ſine aliquo vulnere cepiſſent; quod duas Hiſpanias, bellicoſiſſimorum hominum peritiſſimis, atque exercitatiſſimis ducibus, pacauiſſent; quod finitimas, frumentariasq. prouincias in poteſtatem redegiſſent, denique recordari debere, * qua facilitate inter medias hoſtiũ claſſes, oppletis nõ ſolum portubus, ſed etiam litoribus,*

omnes

*omnes incolumes eſſent tranſportati: ſi non omnia cederent ſecunda, fortunam eſſe induſtria ſubleuandam: quod eſſet acceptum detrimenti, cuiuſuis potius, quam ſuæ culpæ, debere tribui: locum * ſecurum ad dimicandum dediſſe: potitum eſſe ſe hoſtium caſtris; expuliſſe, ac ſuperaſſe pugnantes: ſed, ſiue ipſorum perturbatio, ſiue error aliquis, ſiue etiam fortuna partam iam, præſentemq. victoriam* interpellaſſent, dandam omnibus operam, vt acceptum incommodum virtute ſarciretur: quod ſi * eſſet factum, detrimentum in bonum verteret, vti ad Gergouiam accidiſſet, atque ij, qui ante dimicare timuiſſent, vltro ſe prælio offerrent. Hac habita concione, non nullos ſigniferos ignominia notauit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus inceſſit ex incommodo dolor, tantumq. ſtudium infamiæ ſarciendæ, vt nemo aut tribuni, aut centurionis imperium deſideraret; & ſibi quiſque etiam pœnæ loco grauiores imponeret labores; ſimulque omnes arderent cupiditate pugnandi; cum ſuperioris etiam ordinis non nulli,* oratione permoti, manendum eo loco, & rem prælio committendam exiſtimarent. Contra ea Cæſar neque ſatis militibus perterritis confidebat, ſpatiumq. interponendum ad recreandos animos putabat; relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariæ timebat. itaque, nulla interpoſita mora, ſauciorum modo, & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia ſilentio prima nocte ex caſtris Apolloniam præmiſit, ac conquieſcere ante iter * confectum vetuit. his vna legio miſſa præſidio eſt. His * explicitis rebus, duas in caſtris legiones retinuit. reliquas*

de IV. vigilia, compluribus portis eductas, eodem itinere premiſit; paruoq. ſpatio intermiſſo, & vt militare inſtitutum ſeruaretur, & ne citiſſima eius profectio cognoſceretur, conclamari iuſſit; ſtatimq. egreſſus, & nouiſſimum agmen conſecutus, celeriter e conſpectu caſtrorum diſceſſit. Neque vero Pompeius, cognito conſilio eius, moram vllam ad inſequendum intulit; ſed, eadem ſpectans, ſi itinere impeditos; & perterritos deprehendere poſſet, exercitum e caſtris eduxit, eqtatumq. præmiſit ad nouiſſimum agmen demorãdum; neque conſequi potuit; quod multum expedito itinere anteceſſerat Cæſar. ſed, cum ventum eſſet ad flumẽ Genuſum, quod ripis erat impeditis, conſecutus equitatus nouiſſimos prælio* detinebat. Huic ſuos Cæſar equites oppoſuit; expeditoſq. anteſignanos admiſcuit CD. qui tantum profecere, vt, equeſtri prælio commiſſo, pellerent omnes, compluresq. interficerent, ipſiq. incolumes ſe ad agmen reciperẽt. Confecto iuſto itinere eius diei, quod propoſuerat Cæſar, tranſductoq. exercitu flumen Genuſum, ueteribus ſuis in caſtris contra Aſparagum conſedit; militeſq. omnes intra vallum caſtrorum continuit; equitatumque per cauſſam pabulandi emiſſum, confeſtim Decumana porta in caſtra ſe recipere iuſſit. Simili ratione Pompeius, confecto eiuſdem diei itinere, in ſuis veteribus caſtris ad Aſparagum conſedit, * eiuſq. milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alij lignandi, pabulandique cauſſa longius progrediebantur; alij, quod ſubito conſilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum, & ſarcinarum relicta, ad hæc repetenda

*tenda inuitati propinquitate ſuperiorum caſtrorum, depoſitis in contuberino armis, vallum relinquebant. Quibus ad * ſequendum impeditis, Cæſar, quod fore* prouiderat, meridiano fere tempore, ſigno profectionis dato, exercitum educit; duplicatoq. eius diei itinere, LIX. millibus paſſuum ex eo loco procedit. quod facere Pompeius diſceſſu militum non potuit. Poſtero die Cæſar, ſimiliter premiſſis prima nocte impedimentis, de IV. vigilia ipſe egreditur; vt, ſi qua impoſita eſſet dimicandi neceſſitas, ſubitum caſum expedito exercitu ſubiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum eſt, vt altiſſimis fluminibus, atque impeditiſſimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum fruſtra labore ſuſcepto, cum ſe magnis itineribus extenderet, & progreſſos conſequi cuperet, IV. die finem ſequendi fecit, atque aliud ſibi conſilium capiendum exiſtimauit. Cæſari, ad ſaucios deponendos, ſtipendium exercitui dandum, ſocios confirmandos, præſidium vrbibus relinquendum, neceſſe erat adire Apolloniam. ſed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti neceſſe: timenſq. Domitio, ne aduentu Pompeii præoccuparetur, ad eum omni celeritate, & ſtudio incitatus ferebatur. Totius autem rei conſilium his rationibus explicabat, vt, ſi Pompeius eodem contenderet, abductum illum amari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparauerat, frumento, ac commeatu* abſtractum, pari condicione belli ſecum decertare cogeret; ſi in Italiā tranſiret, coniuncto exercitu cum Do-*

mitio per Illyricum Italiæ ſubſidio proficiſceretur; ſin Apolloniam, Oricumq. * *oppugnare, & ſe omni maritima ora excludere conaretur, obſeſſo tamen Scipione, neceſſario illum ſuis auxilium ferre cogeret. itaque, præmiſsis nũciis, ad Cn. Domitium Cæſar ſcripſit,* * *ec quid fieri vellet, oſtendit: præſidioq. Apolloniæ cohortibus* IV, *Lyſsi* I, III *Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depoſitis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompeius quoque, de Cæſaris conſilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat. ſi Cæſar iter illo haberet, ut ſubſidium Scipioni ferret; ſi ab ora maritima, Corcyraq. diſcedere nollet, quod legiones, equitatumq ex Italia expectaret, ipſe ut omnibus copiis Domitium aggrederetur. Iis de cauſsis vterque eorum celeritati ſtudebat, ut ſuis eſſet auxilio, &, ad opprimendos aduerſarios, ne* * *occaſio temporis deeſſet. Sed Cæſarem Apollonia* * *directo itinere auerterat. Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Acceſsit* * *etiam improuiſo aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures caſtris Scipionis caſtra collata habuiſſet, rei frumentariæ cauſſa ab eo diſceſſerat, et Heracleam Senticam, quæ eſt ſubiecta Candauiæ, iter fecerat, vt ipſa fortuna illum obiicere Pompeio videretur. Hæc ad id tempus Cæſar ignorabat. ſimul, a Pompeio literis per omnes prouincias, ciuitateſq.* * *dimiſsis, prælio ad Dyrrhachium facto, latius, inflatiuſq. multo, quam res erat geſta, fama percrebuerat, pulſum fugere Cæſarẽ, pæne oĩbus copiis amiſsis. hæc itinera infeſta* * *reddiderãt; hæc ciuitates*

non

non nullas ab eius amicitia * auerterant. Quibus accidit rebus, ut, pluribus dimiſsi itineribus, a Cæſare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæſarem, nulla ratione iter conficere poſſent. Sed Allobroges, Roſcilli, atque Aegi familiares, quos perfugiſſe ad Pompeium demõſtrauimus, conſpicati in itinere exploratores Domitii, ſeu priſtina ſua conſuetudine, quod una in Gallia bella geſſerant, ſeu gloria elati, cuncta, vt erant acta. expoſuerunt, & Cæſaris profectionem, & aduentum Pompeii docuerunt a quibus Domitius certior factus, uix IV. horarum ſpatio antecedens, hoſtium beneficio periculum vitauit, & ad Aeginium, quod eſt obiectum, oppoſitumq. Theſſaliæ, Cæſari venienti occurrit. Coniuncto exercitu, Cæſar Gomphos peruenit: quod eſt opidum primum Theſſaliæ venientibus ab Epiro: quæ gens paucis ante diebus vltro ad Cæſarem legatos miſerat, vt ſuis omnibus facultatibus vteretur, præſidiumq. ab eo militum petierat. ſed eo fama iam præcurrerat, quã ſupra docuimus, de prœlio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. itaque Androſthenes, prętor Theſſaliæ, cum ſe victoriæ Pompeii comitem eſſe mallet, quam ſocium Cæſaris in rebus aduerſis, omnem ex agris multitudinem ſeruorum, ac liberorum in opidum cogit, portasq præcludit, & ad Scipionem, Pompeiumq. nuncios mittit, vt ſibi ſubſidio veniant: * ſe confidere munitionibus opidi, ſi celeriter ſuccurratur: longinquam oppugnationem ſuſtinere non poſſe. Scipio diſceſſu exercitũ a Dyrrhachio cognito, Lariſſam legiones adduxerat. Pompeius nondũ Theſſaliæ appropinquabat. Cæſar, caſtris munitis. ſcalas, muſculosq.

ſculosq.ad repẽtinam oppugnationem fieri, & crates parari iußit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites, docuit, quantum vſum haberet ad ſubleuandam omnium rerum inopiam, potiri opido pleno, atque opulento; ſimul reliquis ciuitatibus vrbis huius exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius, quam auxilia concurrerent. itaq. vſus ſingulari militum ſtudio, eodem, quo venerat, die, poſt horam IX *opidum altiſſimis mœnibus oppugnare aggreſſus, ante ſolis occaſum expugnauit; &* * *ad diripiendum militibus conceſſit; ſtatimq. ab opido caſtra mouit, & metropolim venit, ſic, vt nuncios expugnati opidi, famamque antecederet. Metropolitæ, eodem primum vſi conſilio, iiſdem permoti rumoribus, portas clauſerunt, murosque armatis compleuerunt: ſed poſtea, caſu ciuitatis comprehenſis ex captiuis cognito, quos Cæſar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentißime conſeruatis, collata fortuna* * *Metropolitum cũ caſu Gomphenſium, nulla Theſſaliæ fuit ciuitas, præter Lariſſæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebãtur,* * *quin Cæſari pareret, atque imperata faceret. ille, ſegetis idoneũ locum in agris nactus, quæ prope iam matura erat, ibi aduentum exſpectare Pompeii, eoq. omnẽ rationẽ belli conferre conſtituit. Pompeius paucis poſt diebus in Theſſaliam peruenit: concionatusque apud cunctum exercitũ, ſuis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, vt, parta iam victoria, prædæ, ac præmiorũ velint eſſe participes: receptisq. omnibus in vna caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur; claßicumq. apud eum cani, & alterum illi iubet*

prato-

prætorium tendi. Auctis copijs Pompeij duobusq. magnis exercitibus coniunctis, priſtina omnium confirmatur opinio, & ſpes victoriæ augetur, adeo, vt, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &, ſi quando quid Pompeius tardius, aut conſideratius faceret, vnius eſſe negotium diei, ſed illum delectari imperio, & conſulares, prætoriosq. ſeruorum habere numero, dicerent. Iamq. inter ſe palam de præmijs, ac ſacerdotijs, contendebant: in annosq. conſulatum definiebant. alij domos, bonaq. eorum, qui in caſtris erant Cæſaris, petebant: magnaq. inter eos in conſilio fuit controuerſia, oporteret ne L. Hirtij, quod is a Pompeio ad Parthos miſſus eſſet, proximis comitijs prætoriis abſentis rationem haberi; cum eius neceſſarii fidem implorarent Pompeii, vt præstaret, quod proficiſcenti promiſiſſet; ne, per eius auctoritatem, deceptus videretur; reliqui, in labore pari, ac periculo, ne unus omnes antecederet, recuſarent. Iam de ſacerdotio Cæſaris Domitius, Scipio, Spintherq. Lentulus quotidianis contentionibus ad grauiſſimas verborum contumelias palam deſcenderunt: cum Lentulus ætatis honorem oſtentaret; Domitius vrbanam gratiam, dignitatemq. iactaret; Scipio affinitate Pompeij confideret. Poſtulauit etiam L. Afranium proditionis exercitus Atius Rufus apud Pompeium, quod geſtum in Hiſpania diceret. & L. Domitius in conſilio dixit, placere ſibi, bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum * iis, qui ordinis eſſent ſenatorij, belloq. vna cum * ipſis interfuiſſent, ſententiasque de ſingulis ferrent, qui Romæ remanſiſſent, quique * inter præſidia Pompeii*

fuiſſent,

*fuiſſent, neque operam in re militari præſtitiſſent: vnam fore tabellam, qui liberandos omni periculo cenſerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia mulctarent, poſtremo omnes, aut de honoribus ſuis, aut de præmiis pecuniæ, aut de perſequendis inimicis, agebant. nec, quibus rationibus ſupe rare poſſent; ſed, quemadmodum vti victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confirmatisq. militibus, & ſatis longo ſpatio temporis a Dyrrhachinis præliis intermiſſo, quod ſatis perſpectum habere videretur, tentandum Cæſar exiſtimauit, quidnam Pompeius propoſiti, aut voluntatis ad dimicandum haberet. itaque ex caſtris exercitum eduxit, aciemq. inſtruxit, * primum ſuis locis, paulloque a caſtris Pompeii longius; continentibus vero diebus, vt progrederetur a caſtris ſuis, collibuſque Pompeianis aciem ſubiiceret. Quæ res in dies confirmatiorem eius efficiebat exercitum. ſuperius tamen inſtitutum in equitibus, quod demonſtrauimus, ſeruabat, vt, quoniam numero multis partibus eſſet inferior, adoleſcentes, atque expeditos, ex anteſignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites preliari iuberet, qui quotidiana conſuetudine vſum quoque eius generis preliorum perciperent. His rebus effectum, vt equites ∞ apertioribus etiam * locis VII. millium Pompeianorum impetum, cum adeſſet vſus, ſuſtinere auderent, neque magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies prelium ſecundum equeſtre fecit, atque vnum Allobrogem, ex duobus, quos perfugiſſe ad Pompeium ſupra docuimus, cum*

quibuſ-

*quibuſdam, interfecit. Pompeius, quia caſtra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem inſtruebat; ſemper, vt videbatur, * ſpectans, ſi iniquis locis Cæſar ſe ſubijceret. Cæſar, nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pompeium exiſtimans, hanc ſibi commodiſſimam belli rationem iudicauit, vti caſtra ex eo loco moueret, ſemperq. eſſet in itineribus, hoc ſperans, vt, mouendis caſtris, pluribusq. adeundis locis, commodiore frumentaria re vteretur; ſimulque, in itinere vt aliquam occaſionem dimicandi naciſceretur, & inſolitum ad laborem Pompeij exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His conſtitutis rebus, ſigno iam profectionis dato, tabernaculisq. detenſis, animaduerſum eſt, paullo ante, extra quotidianam conſuetudinē, longius a vallo eſſe aciem Pompeij progreſſam; vt non iniquo loco poſſe dimicari videretur. Tunc Cæſar * apud ſuos, cū iam eſſet agmē in portis, Differendum eſt, inquit, iter in præſentia nobis, & de prælio cogitandum, * ſicut ſemper depopoſcimus: animo * ſumus ad dimicandū parati: non facile occaſionē poſtea reperiemus. cōfeſtimq. expeditas copias educit. Pōpeius quoque, vt poſtea cognitū eſt, ſuorū omniū hortatu, ſtatuerat prælio decertare. namque etiā in concilio ſuperioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, vt exercitus Cæſaris pelleretur. id cum eſſent plerique admirati, Scio me, inquit, pœne incredibilē rē polliceri: ſed rationē conſilij mei accipite, quo firmiore animo in pręliū prodeatis. perſuaſi equitibus noſtris, idq. mihi ſe facturos confirmauerunt, vt, cum proprius ſit acceſſum, dextrum Cæſaris cornu ab latere aperto aggrederentur;*

tur;vt, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hoſtem iaceretur. ita ſine periculo legionum, & pæne ſine vulnere, bellum conſpiciemus. id autem difficile non eſt, cũ tantum equitatu valeamus. ſimul denunciauit, ut eſſent animo parati in poſterum; &, quoniam fieret dimicandi poteſtas, vt ſæpe cogitaſſent, ne vſu, manuq. reliquorum opinionem fallerent. Hũc Labienus excepit, vt, cum Cæſaris copias deſpiceret, Pompeij conſilium ſummis laudibus efferret. Noli, inquit, exiſtimare, Pompei, hunc eſſe exercitum, qui Galliam, Germaniamq. deuicerit. omnibus interfui prælijs, neq. temere incognitam rẽ pronuncio. perexigua pars illius exercitus ſupereſt; magna pars deperijt: quod accidere tot prælijs fuit neceſſe. multos autũni peſtilentia in Italia conſumpſit: multi domum diſceſſerunt: multi ſunt relicti in continenti. an non audiſtis ex ijs, qui per cauſſam valetudinis remanſerũt, cohortes eſſe Brũdiſii factas? hæ copiæ, quas videtis, ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia ſunt refectæ; & pleræq. ſunt* ex colonijs tranſpadanis. attamen, quod fuit roboris, duobus prælijs Dyrrhachinis interijt. Hæc cum dixiſſet, iurauit, ſe, niſi victorem, in caſtra non reuerſurum: reliquosq. ut idem facerent, hortatus eſt. Hoc laudans Pompeius, idem iurauit. nec vero ex reliquis fuit quiſquam, qui iurare dubitaret. Hæc cum facta eſſent in concilio, magna ſpe, & letitia omnium diſceſſum eſt. ac iam animo victoriam percipiebant, quod re tanta, & a tam perito imperatore nihil fruſtra confirmari videbatur. Cæſar, cum Pompeij ca-*

ſtris

ſtris appropinquaſſet, adhũc modum aciem eius inſtru ctam animaduertit. Erant in ſiniſtro cornu legiones duæ; tranſditæ a Cæſare initio diſſenſionis ex S.C. quarum vna Prima, altera Tertia appellabatur. in eo loco ipſe erat Pompeius. mediam aciem Scipio cum legioni bus Syriacis tenebat. Cilicienſis legio coniuncta cum cohortibus Hiſpanis, quas tranſductas ad Afranio do cuimus, in dextro cornu erant collocatæ. has firmiſſimas ſe habere Pompeius exiſtimabat. reliquas inter aciem mediam, cornuaq. interiecerat. numeroq. cohortes CX expleuerat. hæc erant millia LV, euocatorum circiter duo millia: quæ ex beneficiarijs ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant: quæ tota acie diſperſerat. reliquas cobortes VII caſtris, propinquisq. caſtellis præſidio diſpoſuerat. dextrũ cornu eius riuus quidam, impeditis ripis, muniebat. quam ob cauſſam cunctum equitatũ, ſagittarios, funditoresq. omnes in ſiniſtro cornu obiecerat. Cæſar, ſuperius inſtitutũ ſeruans, X. legionem in dextro cornu, IX. in ſiniſtro collocauerat: tametſi erãt Dyrrhachinis prælijs vehementer attenuatæ: & huic ſic adiunxit IIX. vt pæne vnam ex duabus efficeret; atq. alteram alteri præſidio eſſe iuſſerat. cohortes in acie XXX conſtitutas habebat. quæ ſumma erat ∞ XXII. cohortes II. caſtris præſidio reli querat. ſiniſtro cornu Antoniũ, dextro P. Syllam, media acie Cn Domitiũ præpoſuerat. ipſe contra Pompeium conſtitit. Simul, his rebus animaduerſis, quas demonſtrauimus, timens, ne a multitudine equitum dextrũ cornu circumueniretur, celeriter ex* terna acie ſingulas cohortes detraxit; atque ex his quartã inſtituit,*

equita-

equitatuiq. oppoſuit, & quid fieri vellet, oſtendit; monuitque; eius diei uictoriam in earum cohortium uirtute conſtare; ſimul tertiæ aciei, totiq. exercitui imperauit, ne iniuſſu ſuo concurreret; ſe, cum id fieri uellet, uexillo ſignum daturum. exercitum cum, militari more, ad pugnam cohortaretur, ſuaq. in eum perpetui temporis officia prædicaret, in primis commemorauit, teſtibus ſe militibus uti poſſe, quanto ſtudio pacem petiſſet; quæ per Vatinium in colloquijs, quæ per A. Clodiũ cum Scipione egiſſent; quibus modis ad Oricum cum Libone dimittendis legatis contendiſſet: neque ſe umquam abuti militum ſanguine, neque remp. alterutro exercitu priuare uoluiſſe. Hac habita oratione, expoſcentibus militibus, & ſtudio pugnæ ardentibus, tuba ſignum dedit. Erat craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in legione x duxerat, uir ſingulari uirtute. Hic, ſigno dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuiſtis; & ueſtro imperatori, quam conſtituiſtis, operam date. unum hoc prælium ſupereſt: quo confecto, & ille ſuã dignitatem, & nos noſtram libertatem recuperabimus. ſimul* reſpiciens Cæſarem; Faciam inquit, hodie, imperator, ut aut uiuo mihi, aut mortuo, gratias agas. Hæc cum dixiſſet, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites electi circiter CXX uoluntarie eiuſdem centuriç ſunt proſecuti. Inter duas acies tantũ erat relictum ſpatii, ut ſatis eſſet ad concurſum utriuſque exercitus. ſed Pompeius ſuis prædixerat, ut Cæſaris impetum exciperent, ne ue ſe loco mouerent; aciẽq. eius diſtrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii

feciſſe

feciſſe dicebatur; vt primus excurſus, viſque militum infringeretur: acieſque * diſtenderetur: atque, ſuis ordinibus diſpoſiti, diſperſos adorirentur; leuiuſque caſura pila ſperabat, in loco retentis militibus, quam ſi ipſi immiſſis telis occurriſſent. ſimul fore, vt, duplicato curſu, Cæſaris milites * exanimarentur, & laſſitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur: propterea quod eſt quædam animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata omnibus, * quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent. neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, vt ſigna vndiq. * concinerent, clamoremq. vniuerſi tollerent. quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimauerunt. Sed noſtri milites dato ſigno, cum infeſtis pilis procurriſſent, atque animaduertiſſent non * concurri a Pompeianis, vſu periti, ac ſuperioribus pugnis exercitati, ſua ſponte curſum repreſſerunt, & ad medium fere ſpatium conſtiterunt, * ne, conſumptis viribus, appropinquarent; paruoque intermiſſo temporis ſpatio, ac rurſus renouato curſu, pila miſerunt; celeriterq. vt erat præceptum a Cæſare, gladios ſtrinxerunt. neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. nam & tela miſſa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſeruauerunt; piliſq. miſſis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites a ſiniſtro Pompeij cornu, * vt erat imperatum, vniuerſi procurrerunt: omniſq. multitudo ſagittariorum ſe profudit: quorum impetum noſter equitatus non tulit, ſed paullum loco motus ceſſit: equiteſque Pompeiani hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explica

re, aciemque noſtram a latere aperto circuire cœperunt. quod ubi Cæſar animaduertit, IV. *aciei,quam* inſtituerat ex cohortium numero,ſignum dedit. illi celeriter procurrerunt;infeſtiſq. ſignis tanta ui in Pompeij equites impetum fecerunt, vt eorum nemo conſiſteret, omneſque conuerſi non ſolum loco excederent, ſed protinus incitati fuga montes altiſſimos peterent. quibus ſummotis, omnes ſagittarij,funditoreſq.deſtituti inermes,ſine præſidio,interfecti ſunt. Eodem impetu cohortes ſiniſtrum cornu,* pugnantibus etiam tum,ac reſiſtentibus in acie Pompeianis,circumierũt, eoſq. a tergo ſunt adorti. Eodem tempore* III. *aciem Cæſar,quæ quieta fuerat,& ſe ad id tẽpus loco tenuerat, procurrere iuſſit. ita,cum recentes, atque integri defeſſis ſucceſſiſſent, alij autem a tergo adorirentur,ſuſtinere Pompeiani non potuerunt, atque vniuerſi terga verterunt. neque uero Cæſarem feſellit, quin ab ijs cohortibus,quæ contra equitatum in* IV. *acie collocatæ eſſent,initium victoriȩ oriretur,vt ipſe cohortandis militibus pronunciauerat. an his enim primum equitatus eſt pulſus: ab iiſdem facta cædes ſagittariorum, atque funditorum:ab iiſdem* acies Pompeiana a ſiniſtra parte erat circumuenta, atque initium fugæ factum. Sed Pompeius, vt equitatum ſuum pulſum vidit,atque eam partem,cui maxime confidebat,perterritam animaduertit,alijs* diffiſus,acie exceſſit,protinuſque ſe in caſtra equo contulit,& ijs centurionibus, quos in ſtatione ad prætoriam portam poſuerat, clare, ut milites exaudirent, Tuemini,inquit, caſtra,& defendite diligenter, ſi quid durius acciderit: ego reli-*

quas

*quas portas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo. Hæc cum dixiſſet, ſe in prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen euentum exſpectans. Cæſar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulſis, nullum ſpatium perterritis dare oportere exiſtimans, milites cohortatus eſt, vt beneficio fortunæ vterentur, caſtraque oppugnarent; qui, etſi magno æſtu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Caſtra a cohortibus, quæ ibi præſidio erant relictæ, induſtriæ defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus, barbariſque auxilijs. nam, qui acie refugerāt milites, & animo perterriti, & laſſitudine confecti, miſſis pleriq. armis, ſigniſq. militaribus, magis de reliqua fuga, quam de caſtrorum defenſione, cogitabant. neque vero diutius, qui in vallo conſtiterant, multitudinem telorum ſuſtinere potuerunt; ſed, confecti vulneribus, locum reliquerunt; protinuſque omnes, ducibus uſi centurionibus, tribuniſque mil. in altiſſimos montes, qui ad caſtra pertinebant, confugerunt. in caſtris Pompeij videre licuit triclinia ſtrata, magna argenti pondus expoſitum, recentibus ceſpitibus tabernacula conſtrata, L. etiam Lentuli, & non nullorum tabernacula protecta edera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam deſignarent; vt facile exiſtimari poſſet, nihil eos de euentu eius diei timuiſſe, qui non neceſſarias * conquirerent voluptates. atque ij miſerrimo, ac patientiſſimo exercitui Cæſaris luxuriem obijciebant, cui ſemper omnia ad neceſſarium vſum defuiſſent: Pompeius iam cum intra uallum noſtri uerſarentur,*

equum nactus, detractis inſignibus imperatorijs, decumana porta ſe ex caſtris eiecit; protinuſque * *equo citato, Lariſſam contendit. neque ibi conſtitit; ſed, eadem celeritate, paucos** *ſuorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermiſſo, comitatu equitum* XXX *ad mare peruenit, nauemque frumentariam conſcendit: ſæpe, vt dicebatur, querens, tantum ſe opinionem feſelliſſe, vt, a quo genere hominum victoriam ſperaſſet, ab eo, initio fugæ facto, pæne proditus videretur. Cæſar, caſtris potitus, a militibus contendit, ne, in præda occupati, reliqui negotij gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circummunire instituit. Pompeiani, quod is mons erat ſine aqua, diffiſi ei loco, relicto monte, vniuerſi** *iuris eius Lariſſam uerſus ſe recipere cœperunt. Qua** *ſpe animaduerſa, Cæſar copias ſuas diuiſit; partemque legionum in caſtris Pompeij remanere iuſſit, partem in ſua caſtra remiſit;* IV. *ſecum legiones duxit, commodioreſq. itinere Pompeianis occurrere cœpit: &, progreſſus millia paſſuum* VI. *aciem inſtruxit. Qua re animaduerſa, Pompeiani in quodam monte conſtiterunt. Hunc montem flumen ſubluebat. Cæſar, milites cohortatus, etſi totius diei cõtinenti labore erant confecti, nox que iam ſuberat, tamen munitione flumen a mõte ſecluſit, ne noctu Pompeiani aquari poſſent. Quo iam perfecto opere, illi de deditione, miſſis legatis, agere cœperunt. pauci ordinis ſenatorij, qui ſe cum ijs coniunxerant, nocte fuga ſalutem petierunt. Cæſar prima luce omnes eos, qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planiciem deſcendere, atq.** *arma proijcere, iuſſit. quod ubi ſine recuſa-*

cuſa-

cuſatione fecerunt, paſſiſq. palmis, proiecti ad terram, flentes, ab eo petierunt ſalutem: conſolatus, conſurgere iußit; & pauca apud eos de lenitate ſua locutus, quo minore eſſent timore, omnes conſeruauit; * militibuſq. ſuis iußit, ne qui eorum violarentur, neu quid ſui deſiderarent. Hac adhibita diligentia, ex caſtris ſibi legiones alias occurrere, & eas, quas ſecum duxerat, inuicem requieſcere, atque in caſtra reuerti iuſſit: eodemque die Lariſſam peruenit. in eo prælio non amplius CC. milites deſiderauit: ſed centuriones, fortes uiros, circiter XXX amiſit. Interfectus eſt etiam fortißime pugnans Craſtinus cuius mentionem ſuprà fecimus, gladio in os aduerſum coniecto, neque id fuit falſum, quod ille, in pugnam proficiſcens, dixerat. ſic enim Cæſar exiſtimabat, eo prælio excellentißimam uirtutem Craſtini fuiſſe; optimeq. eum de ſe meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia XV cecidiſſe uidebantur. ſed in deditionem venerunt amplius millia XXIV. namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtellis fuerant, ſeſe Sullæ ſimiliter dediderunt. multi præterea in finitimas ciuitates refugerunt. Signaque militaria ex prælio ad Cæſarem ſunt relata CXXC, & aquilæ LIX. L. Domitius, ex caſtris in montem refugiens, cum vires eum laßitudine defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus. Eodem tempore D. Lælius cum claſſe ad Brundiſium venit; eademque ratione, qua factum a Libone antea demonſtrauimus, inſulam obiectam portui Brundiſino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundiſio præerat, tectis, inſtructiſque ſcaphis, elicuit naues Lælianas, atque ex his lon-

*gius productam unam quinqueremẽ, & minores duas in anguſtijs portus cepit: itemque per equites diſpoſitos aqua prohibere claſſiarios inſtituit. ſed Lælius, tempore anni commodiore vſus, ad nauigandum onerarijs nauibus Corcyra, Dyrrhachioq. aquam ſuis ſupportabat; neque a propoſito deterrebatur; neque, ante prælium in Theſſalia factum cognitum, aut ignominia amiſſarum nauium, aut neceſſariarum rerum inopia, ex portu, inſulaq. expelli potuit. Iiſdem fere temporibus, Caſſius, cum claſſe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum, in Siciliam venit: et, cum eſſet Cæſaris claſſis diuiſa in duas partes, & dimidiæ parti præeſſet P. Sulpicius prætor Vibone ad fretum dimidiæ M. Pomponius ad Meſſanam, prius Caſſius ad Meſſanam nauibus aduolauit, quam Pomponius de eius aduentu cognoſceret: perturbatumque eum nactus, nullis cuſtodijs, neque ordinibus certis, magna uento, & ſecundo completas onerarias naues tæda, & pice, & ſtupa, reliquiſq. rebus, quæ ſunt * ad incendia, in Pomponianam claſſem immiſit, atq. omnes naues incẽdit XXXV, * in quibus erant XX conſtratæ: tantuſq. eo facto timor inceſſit, vt, cum eſſet legio præſidio Meſſanæ, vix opidum* defenderetur: &, niſi eo ipſo tempore quidã nuncij de Cæſaris uictoria per diſpoſitos equites eſſent allati, exiſtimabant plerique futurum fuiſſe, vt amitteretur. ſed, opportuniſſime nuncijs allatis, opidum fuit defenſum: Caſſiuſq. ad Sulpicianam inde claſſem profectus eſt Vibonem; applicatiſq. noſtris ad terram nauibus, propter eundem timorem, pari, * atque antea, ratione egerunt. Caſſius, ſecundum nactus uentum,*

onera-

Digitized by Google

onerarias naues circiter XL, præparatas ad incendiũ immiſit: &, flamma ab vtroque cornu comprehenſa, naues ſunt combuſtæ V. cumq. ignis, magnitudine venti, latius ſerperet; milites, qui ex ueteribus legionibus erant relicti præſidio nauibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, ſed ſua ſponte naues conſcenderunt, & a terra ſoluerunt; impetuque facto in Caſſianam claſſem, quinqueremes II, in quarum altera erat Caßius, ceperunt. ſed Caßius, exceptus ſcapha, refugit. Præterea duæ ſunt deprehenſæ triremes. neq. multo poſt de prælio facto in Theſſalia cognitum eſt; vt ipſis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus fingi * a legatis, amiciſque Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Caßius cum claſſe diſceßit. Cæſar, omnibus rebus relictis, perſequendum ſibi Pompeium exiſtimauit, quaſcumque in partes ex fuga ſe recepiſſet; ne rurſus copias comparare alias, & bellum renouare poſſet: &,* quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus ſubſequi iußit. Erat edictum Pompeij nomine Amphiboli propoſitum, vti omnes eius prouinciæ iuniores, & Græci, ciueſque R. iurandi cauſſa conuenirent. ſed, utrum auertendæ ſuſpicionis cauſſa Pompeius propoſuiſſet, vt quamdiutiſsime longioris fugæ conſilium occultaret, an nouis dilectibus, ſi nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, exiſtimari non poterat. Ipſe ad ancboram una nocte conſtitit; &, vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus, & pecunia ad neceſſarios ſumptus corrogata, cognito Cæ-

*ſaris aduentu, ex eo loco diſceſſit, & Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, nauibuſque alijs additis actuarijs, in Ciliciam, atque inde Cyprum peruenit. ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, ciuiumque Rom. qui illic negotiarentur, arcem ante captam eſſe, excludendi ſui cauſſa; nuncioſque dimiſſos ad eos, qui ſe ex fuga in finitimas ciuitates recepiſſe dicerentur, ne Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis periculo futurum. idem hoc L. Lentulo, qui ſuperiore anno conſul fuerat, & P. Lentulo conſulari, ac non nullis alijs acciderat Rhodi. nam, quicumque ex fuga Pompeium ſequerentur, atque in inſulam veniſſent, opido, ac portu recepti non erant: miſſiſque ad eos nuncijs, vt ex ijs locis diſcederent, contra voluntatem ſuam naues * ſoluere iubebantur. Iamque de Cæſaris aduentu fama ad ciuitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, depoſito adeundę Syriæ conſilio, pecunia ſocietatis ſublata, & a quibuſdam priuatis ſumpta, & æris magno pondere ad militarem vſum in naues impoſito, duobuſque millibus hominum armatis, partim quos ex familijs ſocietatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quoſque ex ſuis quiſque ad hanc rem idoneos exiſtimabat, Peluſium peruenit. ibi caſu rex erat Ptolemæus, puer ætate magnis copijs, cum ſorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante menſibus per ſuos propinquos, atque amicos, regno expulerat: caſtraque Cleopatræ non longo ſpatio ab eius caſtris diſtabant. Ad eum Pompeius miſit, vt, * pro hoſpitio,*

ſpitio, atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed, qui ab eo miſſi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eoſq. hortari, vt ſuum officium Pompeio præſtarent, ne ve eius fortunam deſpicerent. In hoc erant numero compltires Pompeij milites; quos, ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabinius Alexandriam tranſduxerat, belloq. confecto apud Ptolemæum, patrem pueri, reliquerat. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui, propter ætatem eius, in procuratione erant regni; ſiue timore adducti, vt poſtea prædicabant, ne, ſollicitato exercitu* regio, Pompeius Alexandriam, Aegyptumque occuparet; ſiue, deſpecta eius fortuna, vt plerumque in calamitate ex amicis inimici exſiſtunt, ijs, qui erant ab eo miſſi, palam liberaliter reſponderunt, eumque ad regem venire iuſſerunt: ipſi, clam conſilio inito, Achillam, præfectum regium, ſingulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miſerunt. Ab his liberaliter ipſe appellatus, &, quadam notitia Septimij productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conſcendit, cum paucis ſuis & ibi ab Achilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a rege, & in cuſtodia necatur. Cæſar, cum in Aſiam veniſſet, reperiebat T. Ampium conatum eſſe tollere pecunias Epheſo ex fano Dianæ; eiuſq. rei cauſſa, ſenatores omnes ex prouincia uocaſſe, vt, ijs teſtibus,* ſumma pecuniæ vteretur; ſed interpellatum aduentu Cæſaris profugiſſe. ita duobus tēporibus Ephe-

ſiæ

ſtæ pecuniæ Cæſar auxilium tulit. Item conſtabat, Elide in templo Mineruæ, repetitis, atque enumeratis diebus, quo die prælium ſecundum feciſſet Cæſar, ſimulacrum Victoriæ, quod ante ipſam Mineruam collocatũ erat, & ad ſimulacrum Mineruæ ſpectabat, ad ualuas ſe templi, limenq. conuertiſſe. Eodemq. die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor, & ſignorum ſonus exauditus eſt, vt in muris armata ciuitas diſcurreret. Hoc idem Ptolomæide accidit. Pergami in occultis, ac remotis templis, quo, præter ſacerdotes, adire fas non eſt, quæ Græci Ἄδυτα apppellant, tympana ſonuerunt. Item Trallibus, in templo uictoriæ, vbi Cæſaris ſtatuam conſecrauerant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento exſtitiſſe oſtendebatur. Cæſar, paucos dies in Aſia moratus, cũ audiſſet, Pompeium Cypri viſum, coniectans eum in Aegyptum iter habere, propter neceßitudines regni, reliquaſque eius loci opportunitates, cum legionibus, vna, quã ex Theſſalia ſe ſequi iuſſerat, & altera, quã ex Achaia a Fuſio legato euocauerat, equitibuſque CC ∞, & nauibus longis Rhodijs X, & Aſiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominũ III. millia CC. reliqui, vulnerib. ex prælijs, & labore, ac magnitudine itineris confecti, conſequi nõ potuerant. Sed Cæſar, confiſus fama rerum geſtarum, infirmis auxilijs proficiſci non dubitauerat; atque omnem ſibi locum tutum fore exiſtimabat. Alexandriæ de Pompeij morte cognoſcit: atq. ibi primũ e naui egrediens, clamorẽ militũ audit, quos rex in opido, præſidij cauſſa, reliquerat; & concurſum ad ſe fieri uidet,

videt, quod * faſces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maieſtatem regiam minui prædicabat. Hoc ſedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concurſu multitudinis concitationes fiebāt: compluresq. milites huius vrbis omnibus partibus interficiebantur. Quib. rebus animaduerſis, legiones ſibi alias ex Aſia adduci iußit, quas ex Pompeianis militibus confecerat. * ipſe enim neceſſario Eteſiis tenebatur; qui Alexandria nauigantibus ſunt aduerſißimi uenti. Interim controuerſias regum ad populum R. & ad ſe, quod eſſet conſul, pertinere exiſtimans, atque eo magis officio ſuo cōuenire, quod ſuperiore cōſulatu cum patre Ptolemæo, & lege, et S. C. ſocietas erat facta, oſtēdit ſibi placere, regem Ptolemæum, atq. ſororem eius Cleopatrā, exercitus, quos haberent, dimittere; & de controuerſiis iure apud ſe potius, quam inter ſe armis, diſceptare. Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutricius eius, eunuchus, nomine Photinus, is primum inter ſuos queri, atque indignari cæpit, regem ad dicendam cauſſam euocari: deinde adiutores quoſdam conſcios ſui nactus ex regijs amicis, exercitum a Peluſio clam Alexādriam euocauit; atque eundem Achillam, cuius ſupra meminimus, omnibus copijs præfecit. hunc incitatum ſuis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, litteris, nuncijſque edocuit. In teſtamento Ptolemæi patris heredes erant ſcripti ex duobus filijs maior, & ex duabus ea, quæ ætate antecedebat. Hæc vti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ Romæ feciſſet, eodem teſtamento Ptolemæus populum R. obteſtabatur. Tabulæ

teſta-

teſtamenti, vnæ per legatos eius Romam erant allatæ, vt in ærario ponerentur, (eæ, cum propter publicas occupationes poni non potuiſſent, apud Pompeium ſunt depoſitæ) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obſignatæ Alexandriæ proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Cæſarem; iſque maxime uellet pro communi amico, atque arbitro controuerſias regum componere: ſubito exercitus regius, equitatuſq. omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæſaris copiæ nequaquam erant tantæ, vt eis, extra opidum ſi eſſet dimicandum, confideret. relinquebatur, vt ſe ſuis locis opido teneret, conſiliumq. Achillæ cognoſceret. milites tamen omnes in armis eſſe iuſſit: regemq. hortatus eſt, vt ex ſuis neceſſarijs, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & , quid eſſet ſuæ voluntatis, oſtenderet. A quo miſſi Dioſcorides, & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamq. apud patrem Ptolemæum auctoritatē habuerant, ad Achillam peruenerũt. Quos ille, cum in conſpectum eius ueniſſent, prius, quam audiret, aut, cuius rei cauſſa miſſi eſſent, cognoſceret, corripi, ac interfici iuſſit. Quorum alter, accepto vulnere occupatus, per ſuos pro occiſo ſublatus, alter interfectus eſt. Quo facto, regem vt in ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit; magnam regium nomen apud ſuos auctoritatem habere exiſtimans, & vt potius priuato paucorum, & latronum conſilio, quam regio, ſuſceptum bellum uideretur. Erant cum Achilla copiæ, vt neque numero, neque genere hominum, neque uſu rei militaris contemnendæ viderentur. millia enim XX. in armis habebat. Hæ conſtabant

bant ex Gabinianis militibus : qui iam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ, atque licentiæ, venerant, & nomen, diſciplinamq. populi R. dedidicerant, vxoreſq. duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus, latronibuſq. Syriæ, Ciliciæq. prouinciæ, finitimarumq. regionum multi* præterea, capitis damnati, exſuleſq. conuenerant: fugitiſq. omnibus noſtris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ condicio, vt, dato nomine, militum eſſent numero: quorum ſi quis a domino, comprehenderetur, concurſu militum eripiebatur, qui vim ſuorum, quod in ſimili culpa verſabantur, ipſi pro ſuo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem depoſcere; hi bona locupletũ diripere;* ſtipendij augẽdi cauſſa, regis domũ obſidere; regno expellere alios, alios accerſere, vetere quoddã Alexandrini exercitus inſtituto cõſueuerant. Erant præterea equitũ millia II, qui* inueterauerant cõplurib. Alexandriæ bellis, Ptolemæum patrẽ in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptijs geſſerãt. hunc vſum rei militaris habebant. His copijs fidens Achillas; paucitatemq. militum Cæſaris deſpiciens, occupabat Alexandriam: præterea opidi partem, quam Cæſar cum militibus tenebat, primo impetu domum eius irrumpere conatus eſt. Sed Cæſar, diſpoſitis per vias cohortibus, impetum eius ſuſtinuit. Eodemq. tempore pugnatum eſt ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. ſimul enim, deductis copijs, plurib. vijs pugnabatur; & magna multitudine naues longas occupare hoſtes conabantur: quarum erant auxilio L miſſæ*

ad

ad Pompeium: quæ, prælio in Theſſalia facto, domum redierant. illæ triremes omnes, & quinqueremes erãt, aptæ, inſtructęq. omnibus rebus ad nauigandum. Præter has, XXII erant, quæ præſidij cauſſa Alexandriæ eſſe conſueuerant, conſtratæ omnes. quas ſi occupaſſent, claſſe Cæſaris erepta, portum, ac mare totum in ſua poteſtate haberent: commeatu, auxilijſq. Cæſarem prohiberent. itaque tanta eſt contentione actum, quanta agi debuit; cum ille celerem in ea re uictoriam, hi ſalutem ſuam conſiſtere viderent. ſed obtinuit Cæſar; omneſque eas naues, & reliquas, quæ erant in naualibus, incendit; quod tam late tueri tam parua manu nõ poterat; confeſtimq. ad Pharum nauibus milites expoſuit. Pharus eſt in inſula turris, magna altitudine, mirificis operibus exſtructa, quæ nomen ab inſula occepit. Hæc inſula, obiecta Alexandriæ, portum efficit: ſed a ſuperioribus regionibus, in lõgitudinem paſſuum C ∞ in mare iactis molibus, anguſto itinere, & ponte cum opido coniungitur. In * hac ſunt inſula domicilia Aegyptiorum, & * vicus, opidi magnitudine: quæque vbique naues imprudentia, aut tempeſtate paullulum ſuo curſu deceſſerint, has more prædonum diripere cõſueuerunt. Iis autem inuitis, a quibus * Pharus tenetur, non poteſt eſſe, propter anguſtias, nauibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæſar, hoſtibus in pugna occupatis, militibuſque expoſitis, Pharum * apprehendit, atque ibi præſidium poſuit. Quibus eſt rebus effectum, vti tuto frumentum, auxiliaque nauibus ad eum ſupportari poſſent. demiſit enim circum omnes propinquas regiones; atque inde auxilia euocauit: reliquis

liquis

*liquis opidi partibus ſic eſt pugnatum, vt æquo prælio diſcederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant anguſtiæ loci) pauciſque vtrimque interfectis, Cæſar loca maxime neceſſaria complexu, noctu præmunit: * hoc tractu opidi pars erat regiæ exigua, in quam ipſe, habitandi cauſſa, initio erat inductus, & theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum, adituſq. habebat ad portum, et ad reliqua naualia. Has munitiones inſequentibus auxit diebus, ut pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemęi regis, uacuam poſſeſſionem regni ſperās, ad Achillam ſe ex regia tranſiecit, vnaque bellum adminiſtrare cœpit. ſed celeriter eſt inter eos de principatu controuerſia orta; quæ res apud milites largitiones auxit. magnis enim iacturis ſibi quiſq. eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hoſtes geruntur, Photinus, nutricius pueri, & procurator regni in parte Cæſaris, cum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio deſiſteret, ne ve animo deficeret, indicatis, deprehenſiſque internuncijs, a Cæſare eſt interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.*

A. HIR-

A. HIRTII; vel, OPPII; COMMENTARIORVM DE BELLO ALEXANDRINO

LIBER

BELLO Alexandrino conflato, Cæſar Rhodo, atq. ex Syria, Ciliciaque omnem claſſem* accerſit; ex Creta ſagittarios, equites ab rege Nabatheorum Malco euocat; tormenta vndiq. conquiri, et frumentum mitti, auxiliaq. adduci iubet. interim munitiones quotidie operib. augentur; atq. omnes opidi partes, quę minus firmæ* eſſe viderentur, teſtudinib. atq. muſculis aptantur: ex ædificijs autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur; quantumq. aut ruinis deijcitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio fere tuta eſt Alexādria, quod ſine contignatione, ac materia, ſunt ædificia, & ſtructuris, atq fornicibus continentur, tectaq. ſunt rudere, aut pauimentis. Cæſar ſtudebat maxime, vt, quā anguſtiſsimā partem opidi palus a meridie interiecta efficiebat, hanc operibus, vineiſq. agēdis, a reliqua parte urbis excluderet; illud ſpectans, primum, ut, cū eſſet in duas partes vrbs diuiſa, acies vno conſilio, atq. imperio adminiſtraretur; deinde, vt laborantib. ſuccurri, atq. ex altera opidi parte auxiliū ferri poſſet; in primis vero, ut aqua, pabuloq. abundaret: quarū alterius rei copiā exiguā, alterius nullā omnino facultatem habebat,

bat,

bat; quodq. vtrumque palus largè præbere poterat. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotijs cunctatio vlla, aut mora, inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines Aegypti, regnumque pertinet, legatos, conquiſitoreſque, delectus habendi cauſſa, miſerant; magnumq. numerum in opidum telorum, atque tormentorum, conuexerant, & innumerabilem multitudinem adduxerant, nec minus in vrbe maximæ armorum erant inſtitutæ officinæ. ſeruos præterea puberes armauerant: quibus domini locupletiores uictum quotidianum, ſtipendiumq. præbebant. hac multitudine diſpoſita, munitiones ſemotarum partium tuebantur. veteranas cohortes vacuas in celeberrimis vrbis locis habebant; vt, quacumq. regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum* opportunæ eſſent. omnib. vijs, atque angiportis triplicem uallum obduxerant. (erat autem quadrato exſtructus ſaxo, nec minus XL. pedes altitudinis habebat) quæque partes vrbis inferiores erant, has altiſſimis turrib. denorum tabulorum munierant. Præterea *ambulatorias totidem tabulatorum confixerāt: ſubiectiſq.* eis rotis, funibus, iumentiſq. obiectis, directis * plateis in quamcumq. erat uiſum partem mouebant. vrbs fertiliſſima, & copioſiſſima omnium rerum apparatus ſuggerebat. ipſi homines ingenioſiſſimi, atque acutiſſimi, quæ a nobis fieri viderāt, ea ſollertia efficiebant, vt noſtri illorū opera imitari viderentur: & ſua ſponte multa reperiebāt: unoq. tempore & noſtras munitiones infeſtabāt, & ſuas defendebant: atque hæc principes in conſilijs, concionibuſq. agitabant, populū R. paullatim in conſuetudinem

*eius regni, venire occupandi: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuiſſe in Aegypto: Pompeium ſe ex fuga eodem recepiſſe: * ac Cæſarem veniſſe cum copiis; neque morte Pompeij quidquam profectum, quominus Cæſar apud ſe commoraretur: quem ſi non expuliſſent, futuram ex regno prouinciam. idq. agendum mature: namque cum, interclusum tempeſtatibus propter anni tempus, recipere tranſmarina auxilia non poſſe. Interim, diſſenſione orta inter Achillam, qui veterano exercitui præerat, & Arſinoen, regis Ptolemæi minorem filiam, vt ſupra demonſtratum eſt, cum vterque vtrique inſidiaretur, & ſummam imperij ipſe obtinere vellet; præoccupat Arſinoe per Ganymedem eunuchum, nutricium ſuum, atque Achillam interficit. hoc occiſo, ipſa ſine vllo ſocio, & cuſtode, omne imperium obtinebat: Exercitus Ganymedi tranſditur. is, ſuſcepto officio, largitionem in milites auget, reliqua pari diligentia adminiſtrat. Alexandria eſt fere tota ſuffoſa, ſpecuſque habet ad Nilum * pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quæ paullatim ſpatio temporis liqueſcit, ac* ſubſidit. hac vti domini ædificiorum, atque eorum familiæ conſueuerunt. nam, quæ flumine Nilo fertur, adeo eſt limoſa, atque turbida, vt multos, varioſq. morbos efficiat. ſed ea plebs, ac multitudo contenta eſt neceſſario, quod fons vrbe tota nullus eſt. hoc tamen flumen in ea parte vrbis erat, quę ab Alexandrinis tenebatur. quo facto eſt admonitus Ganymedes, poſſe noſtros aqua intercludi; qui, diſtributi munitionum tuendarum cauſſa vicatim, ex priuatis ædificijs ſpecubus, & puteis extracta*

aqua

*aqua vtebantur. Hoc probato conſilio, magnum, ac difficile opus aggreditur. interſæptis enim ſpecubus, atque omnibus vrbis partibus excluſis, quæ ab ipſo tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis ſuperioribus fundere in partem Cæſaris non intermittebat. quamobrem ſalſior præter conſuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis; magnamque hominibus admirationem prębebat, quam ob cauſſam id accidiſſet; nec ſatis ſibi ipſi credebant; cũ ſe inferiores eiuſdem generis, ac ſaporis, aqua dicerent vti, atque ante conſueſſent: vulgoque inter ſe conſerebant, & degustando, quantum inter ſe diferrent aquæ, cognōſcebant. paruo vero temporis ſpatio, hæc propior bibi non poterat omnino; illa inferior corruptior iam, ſalſiorque reperiebatur. Quo facto, dubitatione ſublata, tantus inceſſit timor, vt ad extremum caſum * omnes deducti uiderentur; atq. alij morari Cæſarem dicerent, quin naues conſcendere iuberet; alij multo grauiorem extimeſcerent caſum; quod neque celari * Alexandrinis poſſent in apparanda fuga, cum hi tam paruo ſpatio diſtarent ab ipſis; neque, illis imminentibus, atque inſequentibus, vllus in naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo opidanorum in parte Cæſaris; quam domiciliis ipſorum non mouerat; quod ea ſe fidelem palam noſtris eſſe ſimulabat, & diſciuiſſe a ſuis uidebatur: * vt, ſi mihi defendendi eſſent Alexandrini, ✲ quod neque fallaces eſſent, neque temerarij, * multa oratio fruſtra abſumeretur. cum uero vno tempore et natio eorum, & natura cognoſcatur; aptiſſimum eſſe*

hoc genus ad proditionem, nemo dubitare poteſt. Cęſar ſuorum timorem conſolatione, & ratione minuebat: nam * puteis, foſſiſque aquam dulcem poſſe reperiri affirmabat: omnia enim litora naturaliter aquæ dulcis venas habere: quod ſi alia eſſet litoris Aegyptij natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hoſtes claſſem haberent, prohiberi ſeſe non poſſe, quo minus quotidie aquam nauibus peterent, uel a ſiniſtra parte a Paratonio, uel a dextra ab inſula: quę diuerſę nauigatiores numquam vno tempore aduerſis ventis præcluderentur; fugæ uero nullum eſſe conſilium non ſolum ijs, qui primam dignitatem haberent, ſed ne ijs quidem, qui nihil, pręterquam de vita, cogitarent: magno negotio impetus hoſtium aduerſos ex munitionibus ſuſtineri: quibus relictis, nec loco, nec numero pares eſſe poſſe: magnam autem moram, & difficultatem adſcenſum in naues habere: pręſertim ex ſcaphis: ſummam * eſſe contra in Alexandrinis velocitatem, locorumq. & ędificiorum notitiam: hos præcipue in uictoria inſolentes, * pręcurſuros, & loca excelſiora, atque ædificia occupaturos; ita fuga, nauibuſque noſtros prohibituros: proinde eius conſilij obliuiſcerentur, atque omni ratione eſſe uincendum cogitarent: Hac oratione apud ſuos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermiſſis, ad fodiendos puteos animum conferant, neque umquam partem nocturni temporis intermittant. Quo ſuſcepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis; magna una nocte uis aquę dulcis inuenta eſt. ita operoſis Alexan-
drino

drinorum machinationibus, maximiſq. conatibus, non longi temporis labore, occurſum eſt. Eo biduo legio XXXVII. ex dediticiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, impoſita in naues a Domitio Caluino, ad litora Africæ paullo ſupra Alexandriam, delata eſt. hæc naues Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur. ſed loca ſunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. hi, cum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, nauigio actuario Cæſarem faciunt certiorem. Cæſar, vt per ſe conſilium caperet, quid faciendum videretur, nauim conſcendit, * atq. omnem claſſem ſequi iuſſit. nullis caſtris militibus impoſitis; quod, * cum longius paullo diſcederet, munitiones nudare nolebat. Cumque ad eum locum acceſſiſſet, qui appellatur Cherroneſus; * aquandique cauſſa remiges in terram expoſuiſſent, non nulli * ex numero, cum longius a nauibus prædatum proceſſiſſent, ab equitibus hoſtium ſunt excepti: ex iis cognouerunt, Cæſarem ipſum in claſſe veniſſe, nec vllos milites in nauibus habere. Qua re comperta, magnam ſibi facultatē fortunam obtuliſſe bene gerendæ rei crediderunt: itaq. naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandū, propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſariq. redeunti cum claſſe occurrerunt: qui duabus de cauſſis eo die dimicare nolebat; quod et nullos milites in nauibus habebat, & * poſt horam x. diei res agebatur, nox autē allatura videbatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; ſibi etiam hortandi ſuos auxilium defuturum: quod nulla ſatis idonea eſſet hortatio, * qua neq.

virtutem poſſet notare, neque inertiam. Quibus de cauſſis naues, quas potuit, Cæſar ad terram detraxit: quem in locum illos ſucceſſuros non exiſtimabat. erat vna nauis Rhodia in dextro Cæſaris cornu, longe ab reliquis collocata. hanc conſpicati hoſtes non tenuerunt ſeſe: magnoq. impetu IV. ad eam conſtratæ naues, & complures apertæ contenderunt. cui coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium: ne* turpiter in conſpectu contumeliam acciperet, quamquam ſi quid grauius accidiſſet, merito caſurum iudicabat. Prælium commiſſum eſt magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & ſcientia, & virtute præſtitiſſent, tum maxime illo tempore totum onus ſuſtinere non recuſabant; ne quod ſuorum culpa detrimentum acceptum videretur. ita prælium fecundiſſimum eſt factum. capta eſt vna hoſtium quadriremis: depreſſa eſt* altera deinde omnibus epibatis nudatæ: magna præterea multitudo in reliquis nauibus propugnatorum eſt interfecta. quod niſi nox prælium diremiſſet, tota claſſe hoſtium Cæſar potitus eſſet. Hac calamitate perterritis hoſtibus, aduerſo vento leniter flante, naues onerarias Cæſar remulco victricibus ſuis* Alexãdriã deducit. eo detrimento adeo ſunt fracti Alexandrini, cum non iam virtute propugnatorũ, ſed ſcientia claſſiariorum ſe victos viderent, quibus & ſuperioribus locis ſubleuabantur; * vt vix ædificiis defendi poſſent, & materiam cunctam obiicerent, quod noſtræ claſſis oppugnationem etiam ad terram verebantur. iidem, poſtea quam Ganymedes in concilio confirmauit, ſeſe & eas, quæ eſſent amiſſæ, reſtituturum, & numerum*

adau-

Digitized b

adaucturum, magna ſpe, & fiducia veteres reficere naues, accuratiuſq. huic rei ſtudere, atque inſeruire,* inſtituerunt: at, tametſi amplius CX nauibus longis in portu, naualibuſque amiſerant, non tamen reparandæ claſſis cogitationem depoſuerunt. videbant enim, non auxilia Cæſaris, non commeatus ſupportari poſſe, ſi claſſe ipſi valerent. Præterea nautici homines, & vrbis, & regionis maritimæ,* quotidianoq. vſu a pueris exercitati, ad naturale, ac domeſticum* bonum refugere cupiebant; &, quantum paruulis nauigijs profeciſſent, ſentiebant: itaq. omni ſtudio ad parandam claſſem incubuerunt. Erant* omnibus oſtijs Nili cuſtodiæ exigendi portorij cauſſa diſpoſitæ. naues veteres erant in occultis regiæ naualibus, quibus multis annis ad nauigandum non erant uſi. has reficiebant: illas Alexandriam reuocabant. deerant remi: porticus, Gymnaſia, ædificia publica, detegebant: aſſeres, remorū vſum obtinebant: aliud naturalis ſolertia, aliud vrbis copia, ſubminiſtrabat. Poſtremo non longam nauigationem parabant, ſed præſentis temporis neceſſitati ſeruiebant, & in ipſo portu confligendum videbant. itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes XXII, quinqueremes V. confecerunt. ad has minores,* apertaſq. complures adiecerunt: &, in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere poſſet, idoneos milites impoſuerunt, ſeq. ad confligendum omnibus rebus parauerunt. Cæſar Rhodias naues IX. habebat, (nam, X. miſſis, vna in curſu litore Aegyptio defecerat) Ponticas IIX. Lycias V, ex Aſia XII. ex his quinqueremes V. erant, & quadriremes X. reli-

quæ infra hanc magnitudinem; & pleræque apertæ: tamen, virtute militum confiſus, cognitis hoſtium copijs, ſe ad dimicandum parabat. Poſt quam eo ventum eſt, vt ſibi vterque eorum confideret; Cæſar Pharon claſſe circumuehitur; aduerſaſq. naues hoſtibus conſtituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in ſiniſtro Ponticas. inter has ſpatium CD paſſuum relinquit, quod ſatis eſſe ad explicandas naues videbatur. poſt hunc ordinem reliquas naues ſubſidio diſtribuit: quæ quamque* earum ſequatur, & cui ſubueniat, conſtituit, atque imperat. Non dubitanter Alexandrini claſſem producunt, atque inſtruunt; in fronte collocant XXII. reliquas ſubſidiarias in ſecundo ordine conſtituunt. magnum præterea numerum minorum nauigiorum, & ſcapharum producunt cum malleolis, ignibuſque; ſi quid ipſa multitudo, & clamor, & flamma noſtris terroris afferre poſſent. Erant inter duas claſſes vada tranſitu anguſto, quæ pertinent ad regionem Africæ. ſic enim prædicãt, partem eſſe Alexandriæ dimidiam Africę. Satiſq. diu inter ipſos eſt exſpectatum, ab vtris tranſeundi fieret initium: propterea quod, * eo qui intraſſent, ad explicandam claſſem, & ad receptum, ſi durior accidiſſet caſus, impeditiores fore videbantur. Rhodijs nauibus præerat Euphranor, animi magnitudine, ac virtute magis cum noſtris hominibus, quam cum Græcis, comparandus. hic, ob notiſſimam ſcientiam, atque animi magnitudinem, delectus eſt ab Rhodijs, qui imperium claſſis obtineret. qui, vbi Cæſaris animum aduertit, Videris* mihi inquit, Cæſar vereri, ſi, hæc vada primus nauibus intraueris, ne prius dimi-

care cogaris, quam reliquam claſſem poſſis explicare. nobis rem committe, nos prælium ſuſtinebimus; neque tuum iudicium fallemus; dum reliqui ſubſequantur, * hos quidem diutius in noſtro conſpectu gloriari, magno nobis & dedecori, & dolori eſt. Cæſar, illum adhortatus, atque omnibus laudibus proſecutus, dat ſignũ pugnæ. progreſſas vltra vadum* I V. *Rhodias naues circumſiſtunt Alexandrini; atque in eas impetum faciunt. ſuſtinent illi, atque arte, ſollertiaq. ſe explicant: ac tantum doctrina potuit, vt in diſpari numero nulla tranſuerſa hoſti obijceretur, * nullius remi detegerentur, ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent. interim ſunt reliquæ ſubſecutæ. tum neceſſario diſceſſum ab arte eſt, propter anguſtias loci; atque omne certamen in virtute conſtitit. neque vero Alexandrinus fuit quiſquam aut noſtrorum, aut opidanorum, qui aut in opere, aut in * oppugnatione occupatum animum haberet, quin altiſſima tecta peteret; atque ex omni proſpectu locum ſpectaculo caperet, precibuſque, & uotis victoriam ſuis ab dijs immortalibus expoſceret. Minime autem erat par prælij certamen. noſtris enim pulſis, neque terra, neque mari effugium dabatur victis; * omniaq. victoribus erant futura in incerto: illi, ſi ſuperaſſent nauibus omnia tenerẽt; ſi inferiores fuiſſent, reliquam tamen fortunam periclitarẽtur. ſimul illud graue, ac miſerũ videbatur, perpaucos de sũma, ac de ſalute omniũ decertare: quorũ ſi qs. aut animo, aut virtute ceſſiſſet, reliquis etiam eſſet, * cadendũ, quibus ꝓ ſe pugnãdi facultas non fuiſſet. Hęc ſuperioribus diebus ſæpenumero Cæſar ſuis expoſuerat;*

hoc

hoc maiori animo contenderent, quod omnium ſalutē ſibi commendatam viderent. eadem ſuum quiſque contubernalem, amicum, notum proſequens erat obteſtatus; ne ſuam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficiſceretur. itaq. hoc animo eſt decertatum, vt neque maritimis, nauticiſque ſollertia, atque ars præſidium ferret; neque numero nauium præſtantibus multitudo prodeſſet; neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti noſtrorū poſſent adæquari.* Capitur hoc prælio quinqueremis vna cum defenſoribus, remigibuſque; & deprimuntur tres, noſtris incolumibus omnibus. reliquæ propinquam fugam ad opidum capiunt: quas produxerunt ex molibus, atque ædificiis imminentibus, & noſtros adire propius prohibuerunt. hoc ne ſibi ſæpius accidere poſſet, omni ratīone Cæſar contendendum exiſtimauit, vt inſulam, molemque ad inſulam pertinentem, in ſuam redigeret poteſtatem perfectis enim magna ex parte munitionibus in* opido, & illam, & vrbem vno tempore tentari poſſe confidebat. Quo capto conſilio, cohortes x, & leuis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora, ſcaphaſq. imponit: * alteram inſulæ partem, diſtinendæ manus cauſſa, cū conſtratis nauibus aggreditur, præmiis magnis propoſitis, qui* primus inſulam cepiſſet. ac primo impetum noſtrorum pariter ſuſtinuerunt. vno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabāt, & litora armati defendebant; quo, propter aſperitatem loci, non facilis noſtris aditus dabatur; & ſcraphis, nauibuſque longis v. mobiliter & ſcienter an-*

guſtias

guſtias loci tuebantur. ſed, vbi, locis primum cognitis, vadiſque pertentatis, pauci noſtri in litore conſtiterunt; atque hos ſunt alij ſubſecuti; conſtanterq. in eos, qui in litore æquo inſtiterant, impetum fecerunt: omnes Pharitæ terga * verterunt. his pulſis, cuſtodia portus relicta, ad litora, & vicum applicauerũt; ſeque ex nauibus ad tuenda ædificia eiecerunt. neque vero diutius ipſe ex munitione ſe continere potuerunt: * etſi erat non diſſimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorũ, (ut minora maioribus conſerantur) turreſque editæ, & cõiunctæ muri locum obtinebant. neque noſtri aut ſcalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum, ſed terror hominibus mentem, conſiliumq. eripit & membra debilitat; vt tunc * accidit. qui ſe in æquo loco, ac plano pares eſſe confidebant, ijdem, perterriti fuga ſuorum, & cæde paucorũ, XXX. pedum altitudine in ædificijs conſiſtere auſi non ſunt, ſeque per molem in mare præcipitauerunt, & CC∞. paſſuum interuallo ad opidum enatauerunt. Multi tamen ex ijs capti interfectiq. ſunt. ſed numerus captiuorum omnino fuit DC. Cæſar, præda militibus conceſſa, ædificia diripi iuſſit: caſtellumq. ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit; atq. ibi præſidium poſuit. hunc fuga Pharitæ reliquerant; fortiorem illum, propioremq. opido Alexandrini tuebantur. ſed eum poſtero die ſimili ratione aggreditur; quod his obtentis duobus, omnem nauigiorem excurſum, & repentina latrocinia, ſublatum iri videbatur. iamque eos, qui præſidio eum locum tenebant, tormentis e nauibus, ſaggitiſq. depulerat, atq. in opidum redegerat; & cohortium

tium III inſtar in terram expoſuerat. nō enim plures conſiſtere anguſtiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in nauibus ſtationem obtinebāt. Quo facto, imperat pontem aduerſus hoſtem præuallari. &, qua exitus nauibus erat, fornice exſtructo, quo pons ſuſtinebatur, lapidibus oppleri, atque obſtrui. quorum altero opere affecto,* ut nulla omnino ſcapha egredi poſſet, altero inſtituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex opido ſe eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco conſtiterunt; eodemq tempore, quæ conſueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem *cōſtituerunt.* Pugnabatur a noſtris ex ponte, ex mole; ab illis ex area, quæ erat aduerſus pontem, et ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Cęſare, militeſque hortante, remigum magnus numerus, & claſſiariorum ex longis nauibus noſtris in molem ſe eiecit. Pars eorum ſtudio ſpectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hoſtium lapidibus, ac fundis a mole repellebant: ac multum proficere multitudine telorum videbantur: ſed poſtquam vltra eum locum, ab latere eorum aperto, auſi ſunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci; ut ſine ſignis, certiſque ordinibus * ſine ratione prodierant, ſic temere in naues refugere cœperunt. quorum fuga incitati * Alexandrini, ex nauibus egrediebātur, noſtroſq. acrius perturbatos inſequebantur. ſimul qui in nauibus longis remanſerant, ſcalas rapere, naueſq. a terra repellere, properabant: ne hoſtes nauibus potirētur. Quibus omnibus rebus perturbati milites noſtri, cohortium triū, quæ in ponte, ac prima mole conſtiterant, cum poſt ſe

clamo-

*clamorem exaudirent, fugam ſuorum uiderent, magnam uim telorum aduerſi ſuſtinerent, ueriti, ne ab tergo circumuenirentur, & diſceſſu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem, in pōtem inſtitutam, reliquerunt, & magno curſu incitati ad naues contenderunt. quorum pars, proximas nacta naues, multitudine hominum atque onere depreſſa eſt: pars reſiſtēs & dubitans, quid eſſet capiendum conſilū, ab Alexandrinis interfecta eſt; nō nulli feliciore exitu, expeditas ad anchoras naues conſecuti, incolumes diſceſſerunt; pauci * alleuati ſcutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatauerunt. Cæſar, quoad potuit, cohortando ſuos ad pontem, & munitiones contendere, eodem in periculo uerſatus * eſt: poſtquam * uniuerſos cedere animaduertit, in ſuum nauigium ſe recepit. quo multitudo hominum inſecuta cum irrumperet; neque adminiſtrandi, neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, ſuſpicatus, ſeſe ex nauigio eiecit, atque ad eas, quę longius conſtiterant, naues adnatauit. hinc ſuis laborantibus ſubſidio ſcaphas mittens, non nullos conſeruauit. nauigium quidem eius, multitudine depreſſum militum, una cum hominibus interijt. hoc prœlio deſiderati ſunt ex numero legionariorum militum circiter* CD, *& paullo poſt eum numerum claſſiarij, & remiges. Alexandrini eo loco caſtellum magnis munitionibus, multiſque tormentis confirmauerūt, atque, egeſtis ex mari lapidibus, libere ſunt uſi poſtea admittenda nauigia. Hoc detrimento, milites noſtri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incenſi potius, atque incitati, magnas acceſſiones fecerint.*

erint. nam in operibus hoſtium expugnandis, in prælijs quotidianis, quandocumque ſors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multum operibus, & ardentibus ſtudiis militum nec diuulgata Cæſaris cohortatio ſubſequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem; vt magis deterrendi, & continendi a periculoſiſſimis eſſent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum. Alexandrini, cum Romanos & ſecundis rebus confirmari, & aduerſis incitari uiderent, neque vllum belli tertium caſum noſſent, quo poſſent eſſe firmiores, vt coniectura conſequi poſſumus, aut admoniti a regis amicis, qui in Cæſaris erant præſidijs, aut ſuopte conſilio, per occultos nuncios regis probato, legatos ad Cæſarem miſerunt, vt dimitteret regem, tranſireq. ad ſuos pateretur. paratam enim omnē multitudinem eſſe, confectam tędio puellæ. fiduciario regno, dominatione crudeliſſima Ganymedis, facere id, quod rex imperaſſet: quo ſi auctore in Cæſaris fidem, amicitiamque venturi eſſent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus ſe dederent. Cæſar, etſi fallacē gentem, ſemperq. alia cogitantem, alia ſimulantem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare veniam, vtile eſſe ſtatuit: quod, ſi quo * pacto ſentirent ea, quæ poſtularent, manſurum in fide dimiſſum regem credebat; ſin, id quod magis illorum naturæ conueniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, ſplendidius, atque honeſtius ſeſe contra regem, quam contra conuenarum, ac fugitiuorum manum, bellum eſſe geſturum. itaque, regem cohortatus, vt conſuleret*

ſuleret

*ſuleret regno paterno, parceret præclariſſimæ patriæ, quæ turpiſſimis incendijs, & ruinis eſſet deformata, ciues ſuos primum ad ſanitatem reuocaret, deinde conſeruaret, fidem populo R. ſibique præſtaret; cum ipſe tantum ei crederet, vt ad hoſtes armatos eum mitteret; dextera dexteram tenens, dimittere cœpit adulta iam ætate puerum. at * regius animus, diſciplinis fallaciſſimis eruditus, ne a gentis ſuæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæſarem cœpit, ne ſe dimitteret: non enim regnum ipſum ſibi conſpectu Cæſaris eſſe iucundius. Compreſſis pueri lacrumis, Cæſar ipſe commotus, celeriter, ſi ille ſentiret, fore eum ſecum affirmans, ad ſuos dimiſit. ille, vt ex carceribus in liberum curſum emiſſus, adeo contra Cæſarem acriter bellum gerere cœpit, vt lacrumas, quas in colloquio proiecerat, gaudio videretur profudiſſe. Accidiſſe hoc complures Cæſaris legati, amici, centuriones, militeſque lætabantur; quod nimia bonitas eius, fallacijs pueri * eluſa eſſet. quaſi vero id Cæſar, bonitate tãtum adductus, & non prudentiſſimo conſilio, feciſſet. Cũ, duce aſſumpto, Alexandrini nihilo ſe firmiores factos, aut languidiores Romanos animaduerterent, eludentibuſq. militibus regis ætatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque ſe quidquam proficere viderent; rumoreſq. exſiſterent, magna Cæſari præſidia, terreſtri itinere, Syria, Ciliciaq. adduci, (quod non dum Cæſari auditum erat) * interea commeatum, qui noſtris mari ſupportabatur, intercipere ſtatuerunt. itaque expeditis nauigijs, locis idoneis ad Canopum in ſtatione, diſpoſitis nauibus, inſidiabantur noſtris commeatibus*

quod

*quod vbi Cæſari nunciatum eſt, claſſem iubet expediri, atque inſtrui. * præficitur Ti. Nero. proficiſcuntur in ea claſſe Rhodiæ naues, atque in his Euphranor, ſine quo nulla umquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos, quos plurimis beneficijs ornauit, ad duriorem caſum referuat, ſuperiorum temporum diſſimilis, Euphranorem perſequebatur, nam, cum ad Canopum ventum eſſet; inſtructaq. vtrimque claſſis conflixiſſet; & ſua conſuetudine Euphranor primus prælium commiſiſſet, & illic triremem hoſtium perforaſſet, ac demerſiſſet; proximam longius inſecutus, parum celeriter inſequentibus reliquis, circumuentus ab Alexandrinis eſt. cui ſubſidium nemo tulit; ſiue quod in ipſo ſatis præſidij pro virtute, ac felicitate eius putarent eſſe; ſiue quod ipſi ſibi timebant. itaque vnus ex omnibus eo prælio bene rem geſſit. ſolus cum ſua quadriremi victrice perijt. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus, magnæ nobilitatis domi; ſcientiæque in bello, & virtutis, fidei, dignitatiſq. in amicitia Cæſaris, miſſus in Syriam, Ciliciamq. initio belli Alexandrini ad auxilia accerſenda, * cum magnis copijs (quas celeriter, & propenſiſſima ciuitatum voluntate, & ſua diligentia, cōfecerat) itinere pedeſtri, quo coniungitur Aegyptus Syriæ, Peluſiū adduxit: idq opidū, firmo præſidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo acceſſu Pharo, pedeſtri Peluſio, velut clauſtris, munita exiſtimatur) repente magis circumdatum copijs, multiplici preſidio pertinaciter propugnātib. & copiarum magnitudine,*

quas

quas integras vulneratis defeſſiſque ſubijciebat, & perſeuerantia, conſtantiaque oppugnandi, quo die eſt aggreſſus, in ſuam redegit poteſtatem; præſidiumque ibi ſuum collocauit. Inde, re bene geſta, Alexandriam ad Cæſarem contendit; omneſq. eas regiones, per quas iter faciebant, auctoritate ea, quæ plerumque adeſt uictori,* placarat, atque in amicitiam Cæſaris redegerat. Locus eſt fere regionum illarum nobiliſſimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen a ſimilitudine litteræ cepit. nam pars quædam fluminis Nili, mire deriuata inter ſe, duobus itineribus paullatim, medium inter ſe ſpatium relinquens, diuerſiſſimo ad litus interuallo a mari * coniungitur. cui loco cum appropinquare Mithridatem rex cognouiſſet; & tranſeundum ei flumen ſciret; magnas aduerſus eum copias miſit, quibus vel ſuperari, deleriq. Mithridatem, vel ſine dubio retineri poſſe credebat. quem admodum autem optabat eum vinci; ſic ſatis habebat, interclusum a Cæſare a ſe retineri. Quæ primæ copiæ flumen a Delta tranſire, & Mithridati occurre potuerunt, prælium commiſerunt, feſtinantes præripere ſubſequentibus victoriæ ſocietatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, conſuetudine noſtra caſtris vallatis, ſuſtinuit. cum vero incaute, atque inſolēter ſuccedere eos munitionibus videret; eruptione undique facta, magnū numerum eorū* interficit. quod niſi locorū notitia reliqui ſe texiſſēt, partimq. in naues, quib. flumen tranſierant, recepiſſent; funditus deleti eſſent. qui ut paullulū ab illo timore ſe recrearūt; adiunctis ijs, qui ſubſequebantur, rurſus Mithridatem

 oppu-

oppugnare cœperunt. Mittitur a Mithridate nuncius Cæſari, qui rem geſtam perferret. cognoſcit ex ſuis, eadem hæc accidiſſe, rex. ita pœne ſub idem tēpus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiſcitur, & Cæſar ad recipiendum. celeriore fluminis Nili nauigatione rex eſt vſus, in qua magnam, & paratam claſſem habebat. Cæſar eodem itinere vti voluit; ne nauibus in flumine dimicaret: ſed circumuectus eo mari, quod Africæ parti; eſſe dicitur, ſicuti ſupra demonſtrauimus, prius tamen regis copijs occurrit, quam is Mithridatem aggredi poſſet, eumque ad ſe victorem incolumi exercitu recepit. conſederat cum copijs rex loco natura munito, quod erat ipſe excelſior;* planicies ex omnibus partibus ſubiecta. tribus autem ex lateribus varijs genere munitionibus tegebatur. vnum latus erat * adiectum flumini Nilo; alterum editiſſimo loco ductum, vt partem caſtrorum obtineret; tertium palude cingebatur. Inter caſtra regis, & Cæſaris iter flumen intercedebat anguſtum, altiſſimis ripis, quod in Nilū influebat. aberat autem ab regis caſtris millia paſſuū circiter VII. rex, cum hoc itinere uenire Cæſarem comperiſſet, equitatum omnem, expeditoſq. delectos pedites ad id flumen miſit, qui tranſitu Cæſarem prohiberent, & eminus ex ripis prælium impar inirent. nullum enim proceſſum uirtus habebat, aut periculum ignauia ſubibat. quæ res incendit dolore milites, equiteſq. voſtros; quod tam diu pari prælio cum Alexandrinis* certaretur. itaq eodē tempore equites Germani diſperſi, vada fluminis quærentes, partim demiſſioribus ripis flumen tranſnarunt; & legionarij, magnis

arbo-

arboribus exciſis, quæ longitudine utramque ripam cõ tingerent proiectis, repentinoq. aggere iniecto, flumen tranſierunt. quorum impetum adeo pertimuerunt hoſtes; ut in fuga ſpem ſalutis collocarent: ſed id fruſtra: namq. ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pęnæ omni reliqua multitudine interfecta. Cæſar, re præclariſſime geſta, cum ſubitum aduentum ſuum iudicaret magnum terrorem Alexandrinis iniecturum, protinus uictor ad regis caſtra pertendit. hæc cum & opere magno uallata, & loci natura munita aduerteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in uallo uideret; laſſos itinere, ac prœliando milites ad oppugnanda caſtra ſuccedere noluit; itaque, non magno interuallo relicto ab hoſte, caſtra poſuit. Poſtero die caſtellum, quod rex in proximo uico non longe a ſuis caſtris muniuerat, brachijſque cum opere caſtrorum coniunxerat, uici obtinendi cauſſa, Cæſar aggreſſus, omnibus copijs expugnat; non quo, id minori numero militum conſequi, difficile factu putaret; ſed ut ab ea uictoria, perterritis Alexandrinis, protinus caſtra regis oppugnaret. itaque eo curſu, quo refugientes Alexandrinos ex caſtello in caſtra ſunt milites inſecuti, munitionibus ſucceſſerunt, acerrimeque eminus prœliari cœperunt. duabus ex partibus aditu oppugnationis noſtris dabatur; una, qua liberum acceſſum haberi demonſtraui; altera, quæ mediocre interuallum inter caſtra, & flumen Nilum habebat. maxima, & electiſſima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiebant hoſtes in repellendis, uulnerandiſque noſtris,

qui in regione fluminis Nili propugnabant. diuerſis enim telis noſtri figebantur, aduerſi ex vallo caſtrorũ, auerſiq. ex flumine, in quo multæ naues inſtructæ funditoribus, & ſagittarijs noſtros impugnabant. Cæſar, cum videret milites acrius præliari non poſſe, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; cumque animum aduerteret, excelſiſsimum locum caſtrorum relictum eſſe ab Alexandrinis; quod & per ſe munitus eſſet, & ſtudio partim pugnandi, partim ſpectandi decurriſſent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire caſtra, & ſummum locum aggredi, iuſsit; hiſq. Carſulenum præfecit, & animi magnitudine, & rei militaris ſcientia uirum præſtantem. Quo ut uentum eſt, paucis defendentibus munitionem, noſtris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerſo clamore, & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes diſcurrere cœperunt. quorum perturbatione noſtrorum animi adeo ſunt incitati, ut pæne eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editiſsimum locum caſtrorum caperent. ex quo decurrentes, magnam multitudinem hoſtium interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes, aceruatim ſe de vallo præcipitauerunt in eam partem, quæ flumini erat adiuncta. horum primis in ipſa foſſa munitionis magna ui oppreſsis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. conſtat fugiſſe ex caſtris regem ipſum, receptumq. in nauem,* & multitudine eorum, qui ad proximas naues adnatabant, demerſo nauigio periſſe. Re feliciſsime, celerrimeq. geſta, Cæſar, magnæ uictoriæ fiducia, proximo terreſtri itinere Alexandriam cum*

*equitibus contendit; atque * eam partem opidi victor introijt, quæ præſidio hoſtium tenebatur. neque eum conſilium ſuum fefellit, quin hoſtes, eo prælio audito, nihil iam de bello eſſent cogitaturi. dignum aduenìens fructum virtutis, & animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo opidanorum, armis proiectis, munitionibuſq ſuis relictis, veſte ea ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueuerunt, ſacriſq. omnibus prolatis, quorum religione precari offenſos, iratoſq. animos regum erant ſoliti, aduenienti Cęſari occurrerunt, ſeq. ei dediderunt. Cæſar in fidem receptos conſolatus, per hoſtium munitiones in ſuam partem opidi magna gratulatione venit ſuorum: qui non tantum bellum ipſum, ac dimicationem; ſed etiam talem aduentum eius felicem fuiſſe lętabantur. Cæſar, Aegypto, atque Alexandria potitus, reges conſtituit, quos Ptolemęus teſtamento ſcripſerat, atque obteſtatus erat populum R. ne mutarentur. nam, maiore ex duobus pueris rege amiſſo, minori tranſdidit regnum, maiori ex duabus filiæ Cleopatræ, quæ manſerat in fide, præſidijſque eius, minorem Arſinoen, cuius nomine diu regnaſſe impotenter Ganymedem docuimus, deduceret ex regno ſtatuit; ne qua rurſus noua diſſenſio, prius quam diuturnitate confirmarentur * regis imperia, per homines ſeditioſos naſceretur. legione veterana VI. ſecum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmius eſſet eorũ * regum imperium: qui neque amorem ſuorum haber- poterant, quo fideliter permanſerant in Cæſaris amicitia; neque vetuſtatis auctoritatem, paucis diebus reges conſtituti. ſimul ad imperij noſtri dignitatem,*

vtilitatemq. publicam pertinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide reges, præſidijs eos noſtris eſſe tutos, & hos, ſi eſſent ingrati, poſſe iiſdem præſidijs coerceri, ſic, rebus omnibus confectis, & collocatis, ipſe itineri terreſtri profectus eſt in Syriam. Dum hęc in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Cæſar Aſiam, finitasq. prouincias adminiſtrandas tranſdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum ſuum, ne ve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, poſſideri, vaſtariq. pateretur a Pharnace; quo malo niſi liberarentur, imperata ſibi facere, pecuniamq. promiſſam Cæſari non poſſe ſe* perſoluere. Domitius, non tantum ad explicandos ſumptus rei militaris, cum pecuniam neceſſariam eſſe iudicaret; ſed etiam turpe populo R. & Cæſari victori, ſibique infame eſſe ſtatueret, regna ſociorum, atque amicorum, ab externo rege occupari, nuncios confeſtim ad Pharnacem miſit, Armenia, Cappadociaq. decederet, ne ve, occupatione belli ciuilis, populi R. ius, maieſtatemque tentaret, hanc denunciationem cum maiorem vim habituram exiſtimaret, ſi propius eas regiones cum exercitu acceſſiſſet; ad legiones profectas, vnam ex tribus* XXXVI **ſecum ducit,* II *in Aegyptum ad Cæſarem mittit, litteris eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terreſtri per Syriam erat miſſo. adiungit Cn. Domitius legioni* XXXVI *duas a Deiotaro, quas ille diſciplina, atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat, equiteſq centum; totidemq. ab Ariobarzane ſumit. mittit P. Sextium ad C. Plætorium quæſtorem,*

vt

ut legionem adduceret: quæ ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat, Quinctumque Patiſcum in Ciliciam ad auxilia accerſenda. quæ copiæ celeriter omnes iuſſu Domitij Comana conuenerunt. Interim legati a Pharnace reſponſum referunt; Cappadocia ſe deceſſiſſe, Armeniam minorem recepiſſe, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius regni cauſſa integra Cęſari ſeruaretur: paratum enim ſe facere quod is ſtatuißet. Cn. Domitius, cum animaduerteret eum Cappadocia deceßiſſe, non uoluntate adductum, ſed neceßitate; quod facilius Armeniam defendere poſſet, ſubiectam ſuo regno, quam Cappadociam longius remotam; quodque omnes III. legiones adductarum Domitium* putaſſet; ex quibus cum II. ad Cæſarem miſſas audiſſet, * audaciuſque in Armenia ſubſtitiſſet, perſeuerare cępit, ut eo quoque regno decederet; neque enim aliud ius eſſe Cappodociæ, atque Armeniæ: nec iuſte eum poſtulare, ut in Cæſaris aduentum res integra differretur; id enim eſſe integrum, quod ita eſſet, ut fuiſſet. His reſponſis datis, cum ijs copijs, quas ſupra ſcripſi, profectus eſt in Armeniam; lociſque ſuperioribus iter facere inſtituit. nam ex Ponto a Comanis iugum editum ſilueſtre eſt,* pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia ſinitur ab Armenia. cuius itineris hę erant certę opportunitates, quod in locis ſuperioribus nullus impetus repentinus accidere hoſtium poterat, & quod Cappadocia, his iugis ſubiecta, magnam commeatus copiam erat ſubminiſtratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit que de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent*

ea conſtanter omnia adſpernabatur: nec ſibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi R. & regna ſociorum recuperare, legatis reſpondebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum aduentaret ad Nicopolim, quod opidum in Armenia minore poſitum eſt, plano ipſum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis, ſatis magno interuallo ab opido remotis, caſtra poſuit longe a Nicopoli circiter millia paſſuum VII. *Quibus ex caſtris, cum locus anguſtus, atque impeditus eſſet tranſeundus, Pharnaces in inſidijs delectos pedites, omneſq. pæne diſpoſuit equites. magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces diſſipari iuſſit, paganoſque & opidanos in iis locis obuerſari: vt, ſi amicus Domitius eas anguſtias tranſiret, nihil de inſidijs ſuſpicaretur, cum in agris & pecora, & homines animaduerteret* * *verſari, tamquam amicorum aduentu: ſin vero vt in hoſtiũ fines veniret; præda diripienda, milites diſſiparentur, diſperſiq. cæderentur. Hæc cum* * *adminiſtraret, numquam tamen intermittebat legatos de pace, atque amicitia mittere ad Domitium: cum hoc ipſo crederet eum facilius decipi poſſe. At contra ſpes pacis Domitio in eiſdẽ caſtris morandi attulit cauſſam. ita Pharnaces, amiſſa proximi temporis occaſione, veritus, ne cognoſcerentur inſidiæ, ſuos in caſtra reuocauit. Domitius poſtero die propius Nicopolim acceſſit, caſtraq. opido contulit. quæ dum muniunt noſtri, Pharnaces aciem inſtruxit ſuo more, atque inſtituto. in fronte enim, ſimplici directa acie, cornua trinis firmabantur ſubſidijs. eadem* * *ratione hæc media collocabantur acie, duobus*

dextra,

dextra, ſiniſtraque interuallis, ſimplicibus ordinibus inſtructis, perfecit inceptum caſtrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo inſtructa. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoſcit Cæſarem magno in periculo verſari, flagitareq. a Domitio, vt quamprimũ ſibi ſubſidia mitteret, propiusq. ipſe Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, ſi trahere tempus poſſet; cum diſcedendum celeriter Domitio putaret. itaq. ab opido, quam facillimũ acceſſum, & æquiſſimum ad dimicandum noſtris videbat, foſſas II. directas, non ita magno medio interuallo relicto, IV. pedum altitudinis in eũ locum deduxit, quo longius constituerat ſuam non producere aciem. inter has foſſas aciem ſemper inſtruebat: equitatum autem ab lateribus omnem extra foſſam collocabat: qui neque aliter vtilis eſſe poterat, & multum numerum anteibat noſtrum equitatum. Domitius autem cũ Cæſaris magis periculo, quam ſuo, commoueretur; neque ſe tuto diſceſſurum arbitraretur, ſi condiciones, quas reiecerat, rurſus appeteret, aut ſine cauſſa diſcederet; ex propinquis caſtris in aciem exercitum eduxit. XXXVI. legionem in dextro cornu collocauit; Ponticam in ſiniſtro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit; quibus tamen anguſtiſſimum frontis reliquit interuallum, reliquis cohortibus in ſubſidiis collocatis. ſic vtrimque acie inſtructa proceſſum eſt ad dimicandum. Signo ſub idem tempus ab vtroque dato concurritur, acriter varieque pugnatur. nam XXXVI. legio, cum extra foſſam

in

in equitatum regis impetum feciſſet, adeo ſecundum prælium fecit, ut mœnibus opidi ſuccederet, foſſamque tranſiret, aduerſoſque hoſtes aggrederetur. at Pontica ex altera parte legio, cum paullulum auerſa hoſtibus ceſsiſſet, foſſam autem circuire acies ſecundo conata eſſet, ne aperto latere aggrederetur hoſtem; in ipſo tranſitu foſſæ confixa, & oppreſſa eſt. Deiotari uero legiones uix impetum ſuſtinuerunt. ita uictrices regis copiæ cornu ſuo dextro, mediaq. acie conuerterunt ſe ad XXXVI. *legionem: quæ tamen fortiter uincentium impetum ſuſtinuit; magnis copijs hoſtium circumdata, præſentiſsimo animo pugnans in orbem ſe recepit ad radices montium: quo Pharnaces inſequi, propter iniquitatem loci, noluit. ita, Pontica legione pæne tota amiſſa, magna parte Deiotari militum interfecta,* XXXVI. *legio in loca ſe ſuperiora contulit, non amplius* CCL. *deſideratis. ceciderunt eo prælio ſplendidi ac illuſtres uiri non nulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus diſſipati collegit, itineribuſque tutis per Cappadociam ſe in Aſiam recepit. Pharnaces, rebus ſecundis elatus, cum de Cæſare ea, quę optabat, ſperaret, Pontum omnibus copijs occupauit: ibique & uictor, & crudeliſsimus rex, cum ſibi fortunam paternam, feliciore euenta, deſtinaret, multa opida expugnauit; bona ciuiũ Romanorum, Ponticorumque diripuit; ſupplicia conſtituit in eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commendationem habebant, eaque, quæ morte eſſent miſeriora; Pontumque, nullo defendente, paternum regnum ſe recepiſſe glorians, obtinebat. Sub idem tempus*

in Illyrico eſt incommodum acceptum: quæ prouincia ſuperioribus menſibus retenta non tantum ſine ignominia, ſed etiam cum laude erat namque eo miſſus æſtate cum II *legionibus Q. Cornificius, Cæſaris quæſtor, proprætor, quamquam erat prouincia minime copioſa ad exercitus alendos, & finitimo bello, ac diſſenſionibus* * *vaſtata, & confecta, tamen prudentia, ac diligentia ſua; quod magnam curam ſuſcipiebat, ne quo temere progrederetur, & recepit, et defendit.* * *namque, & caſtella complura, locis editis poſita, quorum opportunitas caſtellanos impellebat ad decurſiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit; eaq. præda milites donauit: quæ etſi erat tenuis, tamen, in tanta prouinciæ deſperatione, erat grata, preſertim uirtute parta. & cum Octauius ex fuga Pharſalici prœlij magna claſſe in illum ſe ſinum contuliſſet, paucis nauibus Hiadertinorum, quorum ſemper in remp. ſingulare conſtiterat officium, diſperſis Octauianis nauibus erat potitus; vt vel claſſe dimicare poſſet, adiunctis captiuis nauibus ſociorum:* * *cum diuerſiſſima parte orbis terrarum Cn. Pompeium victor Cæſar ſequeretur; compluresq. aduerſarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, ſe,* * *reliquijs ex fuga collectis, contuliſſe audiret, litteras ad Gabinium mittit, vti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conſcriptæ, proficiſceretur in Illyricum; coniunctiſque copijs cum Q. Cornificio, ſi quod periculum prouinciæ inferretur, depelleret: ſin ea non magnis copijs tuta eſſe poſſet, in Macedoniam legiones adduceret. omnem enim illã partem, regionemque, viuo Cn. Pompeio bellum inſtaura-*

ſtauraturũ eſſe credebat Gabinius, ut in Illyricũ venit, hiberno tempore anni, ac difficili, ſiue copioſiorẽ prouinciam exiſtimans, ſiue multum fortunæ victoris Cæſaris tribuens. ſiue virtute, & ſcientia ſua confiſus, quam ſæpe in bellis periclitat, magnas res, et ſecundas ductu, auſuq. ſuo geſſerat; neque prouinciæ facultatibus ſubleuabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis, neque nauibus, intercluſo mari tempeſtatibus, commeatus ſupportari poterat; magniſq. difficultatibus coactus, non vt volebat, ſed vt neceſſe erat, bellum gerebat. ita, cum duriſſimis tempeſtatibus, propter inopiam, caſtella, aut opido expugnare cogeretur. crebra incõmoda accipiebat: adeoq. eſt a barbaris contemptus, vt, Salonem ſe recipiens in opidum maritimum, quod ciues Romani fortiſſimi, fideliſſimiq. incolebant, in agmine dimicare ſit coactus. Quo prælio duobus millibus militum amplius amiſſis, centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copijs Salonam ſe recepit; ſummaq. ibi difficultate rerum omnium preſſus, paucis menſibus morbo perijt. cuius & infelicitas viui, & ſubita mors in magnam ſpem Octauium abduxit prouinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus ſecundis & fortuna, quæ plurimum in bellis poteſt, diligentiaq. Cornificij, & virtus Vatinij verſari paſſa non eſt. Vatinius, Brundiſii cum eſſet cognitis rebus, quæ geſtæ erant in Illyrico, cũ crebris litteris Cornificij ad auxilium prouinciæ ferendum euocaretur; & M. Octauium audiret cum barbaris fœdera percuſſiſſe, compluribuſque locis noſtrorum militum oppugnare præſidia, partim claſſe per ſe, partim

tim

*tim pedeſtribus copiis per barbaros; etſi, graui ualetudine affectus, uix corporis uiribus animum ſequebatur; tamen uirtute uicit incommodum naturæ, difficultateſq. *hiemis, & ſubitæ præparationis. nam, cum ipſe paucas in portu naues longas haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum * miſit, ut ſibi claſſem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum noſtrorum flagitabat, qui ſuſtinere impetum Octauij non poterant: nauibus actuariis, quarum numerus erat ſatis magnus, *magnitudinem quanquam non ſatis iuſta ad præliandum, roſtra impoſuit. has *adiunctas nauibus longis, & numero claſſis aucto, militibus ueteranis impoſitis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus* legionibus, qui numero ægrorum relicti erāt Brundiſii, cum exercitus in Græciam tranſportaretur, profectus eſt in Illyricum, maritimaſq. non nullas ciuitates, quæ defecerant, Octauioque ſe tranſdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in ſuo conſilio prætervehebatur: nec ſibi ullius rei moram, neceßitatemque iniungebat, quin, quam celerrime poſſet, ipſum Octauium perſequeretur. hunc oppugnantem Epidaurum terra, marique, ubi * noſtrum erat præſidium, aduentu ſuo diſcedere ab oppugnatione coegit; præſidiumq. noſtrum recepit. Octauius, cum Vatinium claſſem magna ex parte confectam ex nauiculis actuariis habere cognouiſſet, confiſus ſua claſſe, ſubſiſtit ad inſulam Thauridem; qua regione Vatinius inſequens nauigabat, non quod Octauium ibi reſtitiſſe ſciret; ſed quod eū longius progreſſum inſequi decreuerat. Cū propius Thauridē acceßiſſet, diſtenſis ſuis nauibus, quod et tē-*

pestas

peſtas erat turbulenta, & nulla ſuſpicio hoſtis, repente aduerſam ad ſe uenientem nauem, antennis ad medium malum demiſsis, inſtructam propugnatoribus animaduertit. Quod ubi conſpexit, celeriter vela ſubduci, demittique antennas iubet, & milites armari: et, uexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, quæ primæ naues ſubſequebantur, idem ut facerent, ſignificabat. Parabant ſe Vatiniani, repente oppreſsi: parati deinceps Octauiani ex portu procedebant. Inſtruitur vtrimque acies, ordine diſpoſita magis Octauiana, paratior militum animis Vatiniana. Vatinius, cum animaduerteret, neque nauium ſe magnitudine, neq. numero parem eſſe futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit: itaque primus ſua quinqueremi in quadriremem ipſius Octauij impetum fecit. celerrime, fortiſsimeq. contra illo remigãte, naues aduerſæ roſtris concurrunt adeo vehementer, vt nauis Octauiana, roſtro diſcuſſo, ligno conniteretur. Cõmittitur acriter reliquis locis prælium; concurriturque ad duces maxime. nam, cum ſuo quiſque auxilium ferret, magnum comminus in anguſto mari prælium factum eſt: quantoque coniunctis magis nauibus confligendi poteſtas dabatur, tanto ſuperiores erant Vatiniani: qui admiranda uirtute ex ſuis nauibus in hoſtium naues tranſire non dubitabant; &, dimicatione æquata, longe ſuperiores virtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipſius Octauij quadriremis: multæ præterea capiũtur, aut roſtris perforatæ merguntur: propugnatores Octauiani partim in nauibus iugulantur, partim in mare prȩcipitantur: ipſe Octauius ſe in ſcapham confert: in-*

quam

*quam plures cum confugerent, depreſſa ſcapha, vulneratus tamen adnatat ad ſuum myoparonem. Eo receptus, cum prœlium nox dirimeret; tempeſtate magna velis * profugit. ſequuntur hunc ſuæ naues non nullæ, quas caſus ab illo periculo uindicarat. At Vatinius, re bene geſta, receptui cecinit; ſuiſque omnib. incolumibus, in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claſſis Octauiana ad dimicandum proceſſerat. capit * ex eo pręlio pentiremē I, triremes II, dycrotas IIX, compluresq. remiges Octauianos: posteroq. ibi die fuit, dum ſuas captiuaſq. naues reficeret. Poſt diem III. contendit in inſulam Iſſam; quod eo ſe recepiſſe ex fuga credebat Octauium. * erat nobiliſſimum regionum earum opidum, coniunctiſſimumque. Octauio. quo vt peruenit, opidani ſupplices ſe Vatinio dediderunt. * comperitq. ipſum Octauium, paruis, pauciſque nauigijs, vento ſecundo, regionē Græciæ petiſſe, inde vt Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita breui ſpatio, re preclariſsime geſta, prouincia recepta, & Cornificio reddita, claſſe aduerſariorum ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brundiſium, incolumi exercitu, & claſſe, recepit. His autem temporibus, quibus Cæſar ad Dyrrachium Pompeium obſidebat, & * prælio Pharſalico rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimicabat, Caßius Longinus, in Hiſpania proprætor, prouinciæ ulterioris obtinendæ cauſſa, relictus, ſiue conſuetudine naturæ ſuæ, ſine odio, quod in illam prouinciam ſuſceperat quæſtor, ex inſidijs ibi vulneratus; magnas odij ſui fecerat acceßiones; quod vel ex conſcientia*

*ſus de morte eius prouinciales conſilia inirent. horum odium confirmabant non nulli familiares eius: qui, cum in illa ſocietate verſarentur rapinarum, nihilominus oderant eum, cuius nomine peccabant: ſibique quod rapuerant, acceptum * ferebant; quod interciderat, aut erat * interpellatum, Caſſio aſſignabant. v. legionem nouam conſcribit: augetur odium & * ex ipſo delectu, & ſumptu additæ legionis. complentur equitum* III. *millia: maximiſque onerantur impenſis: nec prouinciæ datur ulla requies. Interim litteras accepit a Cæſare, vt in Africam exercitũ tranſiiceret, perque Mauretaniam ad fines Numidię perueniret: quod magna Cn. Pompeio Iuba rex miſerat auxilia, maioraq. miſſurus exiſtimabatur. Quibus litteris acceptis, inſolenti * voluptate efferebatur: quod ſibi nouarum prouinciarum, & fertiliſſimi regni tanta oblata eſſet facultas. Itaque ipſe in Luſitaniam proficiſcitur, ad legiones accerſendas, auxiliaque adducenda; certis hominibus dat negotium, ut frumentum, naueſque C præpararentur, pecuniæq. deſcriberentur, atq. imperarentur; ne qua res, cum rediſſet, moraretur. reditus eius fuit celerior omnium opinione. non enim labor, aut vigilantia, cupienti præſertim aliquid, Caſſio deerat. exercitu coacto in vnum locum, caſtris ad Cordubam poſitis, pro concione militibus exponit, quas res Cæſaris iuſſu gerere deberet; polliceturque iis, cum in Mauretaniam tranſieciſſet, H-S * centena ſe daturum:* V. *fore in Hiſpaniam legionem. ex concione ſe Cordubam recepit; eoque ipſo die, * meridiana hora, cum in baſilicam iret, quidam Minu-*

Ee ciius

*cius Silo, cliens L. Racilij, libellum, quaſi aliquid ab eo poſtularet, vt miles, ei tranſdit: deinde poſt Racilium, (nam is latus Caſſii tegebat) quaſi reſponſum ab eo peteret, celeriter dato loco, cum ſe inſinuaſſet, ſiniſtra corripit eum, dextraq. bis ferit pugione. Clamore ſublato, fit a coniuratis impetus vniuerſis. * Munatius Plancus proximum gladio tranſiicit lictorem. hoc interfecto, Q. Caſſium legatum vulnerat. Ibi T. Vaſius, & L. Mergilio, ſimili confidentia, Plancum municipē ſuum adiuuant. erant enim omnes Italicenſes. Ad ipſum Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemque leuibus ſauciat plagis. Concurritur ad Caſſium defendendum, ſemper enim berones, compluresq. euocatos cum telis ſecum habere conſueuerat. a quibus ceteri intercluduntur, qui ad cædem faciendam ſubſequebantur. Quo in numero fuit Calpurnius Saluianus, & Manlius Tuſculus. Minucius inter ſaxa, quæ iaciebantur, in itinere fugiens opprimitur; &, relato ad domum Caſſio, ad eum deducitur. Racilius in proximam ſe domum familiaris ſui confert; dum certum cognoſceret, confectus ne Caſſius eſſet. L. Laterenſis, cum id non dubitaret, accurrit lætus in caſtra; militibuſq. vernaculis, & ſecundæ legionis, quibus odio ſciebat præcipue Caſsium eſſe, gratulatur. tollitur a multitudine in tribunal, prætor appellatur. nemo enim * in prouincia natus, aut vernaculæ legionis miles, * aut diuturnitate iam factus prouincialis, quo in numero erat II. legio, non cum omni prouincia conſenſerat in odio Caſsij. nam legiones XXX, & XXI, paucis menſibus in Italia ſcriptas, Cæſar attribuerat*

Longi-

Longino v. *legio ibi nuper erat confecta. Interim nun-ciatur Laterenſi, uiuere Caßium. Quo nuncio, dolore magis permotus, quam animo perturbatus, reficit celeriter ſe, & ad Caßium uiſendum proficiſcitur. Recognita,* xxx *legio ſigna Cordubam infert, ad auxilium ferendum imperatori ſuo. facit hoc idem* xxi. *ſubſequitur has* v: *cum* ii. *legiones reliquæ eſſent in caſtris ſecundani, veriti, ne ſoli relinquerentur, atque ex eo, quid ſenſiſſent, indicaretur, ſecuti ſunt factum ſuperiorum. permanſit in ſententia legio vernacula, nec vllo timore de gradu deiecta eſt. Caßius eos, qui nominati erant conſcij cædis, iubet comprehendi: legionem* v. *in caſtra remittit, cohortibus* xxx. *retentis. indicio Minucij cognoſcit, L. Racilium, & L. Laterenſem, & Annium Scapulam, maximæ dignitatis, & gratiæ prouincialem hominum, ſibiq tam familiarem, quam Laterenſem, & Racilium, in eadem fuiſſe coniuratione. nec diu moratur dolorem ſuum, quin eos interfici iubeat. Minucium libertis tranſdit excruciandum; item Calpurnium Saluianum, qui profitetur indicium, coniuratorumq. numerum auget, vere, vt quidam exiſtimant, vt non nulli quæruntur, coactus. Iſdem cruciatibus affectus L. Mergilio Squillus nominat plures: quos Caßius interfici iubet, exceptis ijs, qui ſe pecunia redemerunt. nam palam* H-S CCIↃↃ *cum Calpurnio paciſcitur, & cum Q. Sextio* IↃↃↃ. *qui, * etſi maxime nocentes ſunt multati, tamen periculum vitæ, dolorq. vulnerum, pecunia remiſſus, crudelitatem cum auaritia certaſſe ſignificabat. Aliquot poſt diebus litteras a Cæſare miſſas accipit;*

quibus cognoſcit, Pompeium, in acie victum, amiſſis copijs fugiſſe. Quare cognita miſtam dolori voluptatem capiebat. victoriæ nuncius lætitiam exprimebat: confectum bellum licentiam temporum intercludebat. ſic erat dubius animus, vtrum nihil timere, an omnia licere, mallet. Sanatis vulneribus, accerſit omnes, qui ſibi pecunias expenſas tulerant; acceptaſq. eas iubet referri. quibus parum videbatur impoſuiſſe oneris, ampliorem pecuniam imperat.* æqua autem ratione delectum inſtituit: quos ex omnibus conuentibus, colonijſq. conſcriptos, transmarina militia perterritos, ad ſacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vectigal, maius tamen creabat odium. His rebus confectis, totum exercitum luſtrat. legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad traiectum: ipſe, claſſem, quam parabat, vt inſpiceret, Hiſpalim accedit: ibique moratur: propterea quod edictum tota prouincia propoſuerat, vt, quibus pecunias imperaſſet, neque contuliſſent, ſe adirent. Quæ euocatio vehementer omnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nunciat fama, legionem XXX, quam Q. Caſſius legatus ſimul ducebat,* cum Ilurgim ad opidum caſtra haberet, ſeditione facta, centurionibus aliquot occiſis, qui ſigna tolli non patiebantur, diſceſſiſſe, & ad II. legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum V. cohortibus vndeuiceſimanorum egreditur, mane peruenit. ibi eum diem, vt quid ageretur, perſpiceret, moratus,* Carmonam contendit. hic, cum legio XXX, & XXI. &*

cohortes IV. *&* V. *legio,totuſq.conueniſſet equitatus, audit* IV. *cohortes a vernaculis oppreſſas ad Obuculam, cum his ad ſecundam perueniſſe legionem, omneſq. ibi ſe coniunxiſſet, & T. Thorium Italicenſem ducem delegiſſe. Celeriter habito conſilio, Marcellum Cordubam, vt eam in poteſtate retineret, Q. Caſſium legatum Hiſpalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conuentum Cordubēſem ab eo defeciſſe; Marcellumq. aut voluntate, aut neceſſitate adductum, (namque id varie nunciabatur) conſentire cum Cordubenſibus;* II. *cohortes legionis* V. *quæ fuerant Cordubę in præſidio, idem facere. Caſſius, his rebus incenſus, mouet caſtra, & poſtero die Segouiam ad flumen Silicenſe venit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoſcit, non ſua, ſed Cæſaris abſentis cauſſa, ſibi fidiſſimos eſſe, nullumq. periculum deprecaturos, dum per eos Cæſari prouinciæ reſtitueretur. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne diſſenſionis initium natum ſeditioſa militum, ſuaq. videretur natura: ſimul, vt contra Q. Caſsium, qui Cæſaris nomine maioribus viribus vti videbatur, atque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio ſe prouinciam recuperare uelle, palam dictitabat. et forſitan etiam hoc fecerit. odio Cæſaris, & amore Pompeij: cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: ſed, id qua mente commotus fecerit, coniectura ſciri non poteſt. Certe hoc præ ſe Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, vt Cn. Pompeij nomen in ſcutis inſcriptum* haberent, frequens legionibus cōuentus obuiam prodit, neque tātum virorum,*

ſed etiam matrumfamilias, ac prætextatorum; deprecaturque, ne hoſtili aduentu Cordubam diriperent: nã ſe contra Caſſium ſentire cum omnibus; contra Cæſarem ne facere cogerentur, orare. Tantæ multitudinis precibus, & lacrumis exercitus commotus, cum videret ad Caſſium perſequendum nihil opus eſſe Cn. Pompeij nomine, & memoria, tamq. omnibus Cæſarianis, quam Pompeianis, Longinum eſſe in odio, neq. ſe conuentum, neq. M. Marcellum contra Cæſaris cauſſam poſſe perducere, nomen Pompeij ex ſcutis detraxerũt; Marcellum, qui ſe Cæſaris cauſſam defenſurum profitebatur; ducem adſciuerunt, prætoremque apellarunt; & ſibi conuentum adiunxerunt; caſtraque ad Cordubam poſuerunt. Caſſius eo biduo circiter IV. millia paſſuum a Corduba, citra flumen Baetim, in opidi conſpectu loco excelſo facit caſtra: litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconſulem in Hiſpaniam citeriorem mittit, ſubſidio ſibi, prouidentiæq. Cæſaris cauſſa quam primum veniret. Ipſe, hoſtili modo, Cordubenſium agros vaſtat, ædificia incendit. Cuius rei deformitate, atque indignitate, legiones, quæ Marcellum ſibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt; vt in aciem educerentur, orant; priuſq. confligendi ſibi poteſtas fieret, quam cum tanta contumelia nobiliſſimæ cariſſimæque poſſeſſiones Cordubenſium in conſpectu ſuo rapinis, ferro flammaq. conſumerentur. Marcellus, cum confligere miſerrimum putaret, quod & victoris, & victi detrimentum ad eundem Cæſarem eſſet redundaturum, neque ſuæ poteſtatis eſſet, legiones Baetim tranſducit, atque aciem

inſtruit.

inſtruit. Cum Caſſium contra pro caſtris ſuis, aciem inſtruxiſſe loco ſuperiore videret, cauſſa interpoſita, quod is in æquum non deſcenderet, Marcellus militibus perſuadet, vt ſe in caſtra recipiant: itaque copias reducere cœpit. Caſſius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum eſſe ſciebat, aggreſſus equitatu legionarios ſe recipientes, complures nouiſſimos in fluminis ripis interfecit. Cum hoc detrimento, quid tranſitus fluminis vitij, difficultatiſq. haberet, cognitum eſſet, Marcellus caſtra Baetim transfert: crebroque vterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, propter locorum difficultates. Erat copiis pedeſtribus multo firmior Marcellus. habebat enim veteranas legiones, multiſq prælijs expertas. Caſsius fide magis, quam virtuti legionum, confidebat. itaque, cum caſtra caſtris collata eſſent; & Marcellus locum idoneum caſtello cepiſſet, quo prohibere aqua Caſsianos poſſet; Longinus, veritus, ne genere quodam obſidionis clauderetur in regionibus alienis, ſibiq. infeſtis, noctu ſilentio ex caſtris proficiſcitur, celeriq. itinere Vllam contendit; quod ſibi fidele eſſe opidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit mœnibus caſtra, vt & loci natura, (namq. Vlla in edito monte poſita eſt) & ipſa munitione vrbis, vndiq. ab oppugnatione tutus eſſet. hunc Marcellus inſequitur, &, quam proxime poteſt Vllā, caſtra caſtris confert: locorumq. cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, neceſsitate eſt adductus; vt neq. confligeret; cuius ſi rei facultas eſſet, reſiſtere incitatis militibus non poterat; neq. uagari Caſſium latius pateretur; ne plures ciuitates ea paterentur,*

tur, quæ paſſi erant Cordubenſes. Caſtellis idoneis locis collocatis, operibuſque in circuitu opidi continuatis, Vllam, Caſsiumq. munitionibus clauſit. Quę prius quã perficerentur, Longinus omnẽ ſuum equitatum emiſit: quem magno ſibi vſui fore credebat, ſi pabulari, frumentariq. Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, ſi clauſus obſidione, & inutilis neceſſarium conſumeret frumentum. Paucis diebus litteris Caſsii acceptis, rex Bogud cum copijs venit; adiungitq. ei legionem, quam ſecum adduxerat, compluresq. cohortes auxiliarias Hiſpanorum. namque, vt in ciuilibus diſſenſionibus accidere conſueuit, ita temporibus illis in Hiſpania non nullæ ciuitates rebus Caſsii ſtudebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copijs Bogud ad dexteriores Marcelli munitiones. pugnatur vtrimque acriter, crebroq. vt accidit, fortuna ſepe ad vtrũq. transferente victoriam; nec tamen vnquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore prouincia cũ cohortibus legionarijs XXXV, magnoq. numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vllam, vt ſine vllo ſtudio contentiones Caſsii, Marcelliq. componeret. huc venienti ſine dubitatione Marcellus ſe credit, atque offert, Caſsius contra ſuis ſe tenet præſidijs, ſiue eo, quod plus ſibi iuris deberi, quã Marcello exiſtimabat; ſiue eo, quod, ne præoccupatus animus Lepidi eſſet obſequio aduerſarij, verebatur. ponit ad Vllã caſtra Lepidus; neq. habet a Marcello quidquam diuiſi: ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Caſſium inuitat; fidemq. ſuam in re omni interponit. Cum diu dubitaſſet Caſsius, quid ſibi faciendum, quid ve Le-

pido

pido eſſet credendum; neq. vllum exitum conſilij ſui re periret, ſi permaneret in ſententia; poſtulat, vti munitiones diſiicerentur, ſibiq. liber exitus daretur. nō tan tum indutijs factis, ſed prope iam conſtituta opera cũ complanarent, cuſtodiæq. munitionum eſſent deductæ; auxilia regis in id caſtellum Marcelli, quod proximũ erat regis caſtris, neq. opinantibus omnibus, ſi tamen in omnibus fuit Caßius, (nam de huius conſcientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresq. ibi milites oppreſſerunt. quod niſi celeriter, indignatione, & auxilio Lepidi, prælium eſſet diremptum; maior calamitas eſſet accepta. Cum iter Caßio patefactum eſſet; caſtra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore, Marcelluſque Cordubam cum ſuis proficiſcitur. Narbonem ſub idem tempus Trebonius proconſul ad prouinciam obtinendam venit. de cuius aduentu ut cognouit Caßius, legiones, quas ſecum habuerat, equitatumque in hiberna diſtribuit: ipſe, omnibus ſuis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibiq. aduerſo tempore nauigandi naues conſcendit, vt ipſe prædicabat, ne ſe Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret; vt amici eius dictitabant, ne per eam prouinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat; ut ceteri exiſtimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in poteſtatem cuiuſquam veniret. Progreſſus ſecunda, vt hiberna, tempeſtate, cum in Iberum flumen, noctis vitandæ cauſſa, ſe contuliſſet, inde, paullo vehementiore tempeſtate, nihilo periculoſius ſe nauigaturum credens, profectus aduerſis fluctibus occurrentibus oſtio flumi-*

nis, in ipſis faucibus, cum neque flectere nauem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere poſſet, demerſa naui perijt. Cvm in Syriam Cæſar ex Aegypto veniſſet, atque ab ijs, qui Roma venerant ad eum, cognoſceret, litteriſque vrbanis animaduerteret, multa Romæ male, & inutiliter adminiſtrari, neque vllam partem reip. ſatis commode geri; quod & contentionibus tribunicijs pernicioſæ ſeditiones orirentur; & ambitione, atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem, conſuetudinemq; militarem fierent, quæ diſſoluendæ diſciplinæ, ſeueritatiſq; eſſent; eaque omnia flagitare aduentum ſuum videret; tamen præferendum exiſtimauit, quas in prouincias, regioneſque veniſſet, eas ita relinquere conſtitutas, vt domeſticis diſſenſionibus liberarentur, iura, legeſque acciperent, et externorum hoſtium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Aſia celeriter ſe confecturum ſperabat; quod hæ prouinciæ nullo bello premebantur. In Bithynia, ac Ponto plus oneris videbat impendere ſibi. Non enim exceſſiſſe Ponto Pharnacem audierat, neque exceſſurum putabat, cum ſecundo prælio eſſet vehemẽter inflatus, quod contra Domitium Caluinum fecerat. Commoratus fere in omnibus ciuitatibus, quæ maiores ſunt dignitate, præmia benemeritis, et viritim, & publice tribuit: de controuerſiis veteribus cognoſcit, ac ſtatuit reges, tyrannos, dynactas prouinciæ finitimoſque, qui* omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem condicionibus impoſitis prouinciæ tuendæ, ac defendendæ dimittit & ſibi, & populo R. amiciſſimos, paucis die-*

bus

bus in ea prouincia cōſumptis, Sex. Cæſarem, amicum, & neceſſarium ſuum, legionibus Syriæ præfecit; ipſe eadem claſſe, qua venerat, proficiſcitur in Ciliciam. Cuius prouinciæ ciuitates omnes euocat Tarſum: quod opidum fere totius Ciliciæ nobiliſſimum, fortiſſimumque eſt. ibi, rebus omnibus prouinciæ, & finitimarum ciuitatum conſtitutis, cupiditate proficiſcendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magniſq. itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ cō moratus, venit Comana, vetuſtiſſimum, & ſanctiſſimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, vt ſacerdos eius deæ maieſtate, imperio, & potentia ſecundus a rege conſenſu gentis illius habeatur: id homini nobiliſsimo Nicomedi Bithynio adiudicauit: qui, regio Cappadocum genere ortus, propter aduerſam fortunam maiorum ſuorum, mutationemque generis, iure minime dubio, vetuſtate tamen intermiſſo, ſacerdotium id repetebat, fratrem autem Ariobarzanis Ariaratem, cum bene meritus vterq. eorum de rep. eſſet, ne aut regni hæreditas Ariaratem ſollicitaret, aut hæres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui ſub eius imperio, ac ditione eſſet: ipſe iter cœptum ſimili velocitate conficere cœpit. Cum propius Pontum fineſque Gallogræciæ acceſsiſſet, Deiotarus, tetrarches Gallogræciæ, tunc quidem pæne totius, quod ei neque legibus, neque moribus conceſſum eſſe ceteri tetrarchæ contendebant, ſine dubio autem rex Armeniæ minoris ab ſenatu appellatus, depoſitis regijs inſignibus, neque tantum priuato veſtitu, ſed etiam reorum habitu ſupplex ad Cæſarem venit oratum,

tum,

*tum, vt ſibi ignoſceret, quod in ea parte poſitus terrarum, quæ nulla præſidia Cæſaris habuiſſet, exercitibus, imperiiſq. in Cn. Pompeij caſtris * fuiſſet: neque enim ſe iudicem debuiſſe eſſe controuerſiarum populi R. ſed parere præſentibus imperiis. Contra quem Cæſar, cum plurima ſua commemoraſſet officia, quæ conſul ei decretis publicis tribuiſſet; cumq defenſionem eius, nullam poſſe excuſationem * eius imprudentiæ recipere, coarguiſſet; quod homo tantæ prudentiæ, ac diligentiæ ſcire potuiſſet, quis vrbem, Italiamque teneret; vbi ſenatus, populuſque R. vbi reſp. eſſet; quis deinde poſt L. Lentulum, C. Marcellum conſul eſſet: * ſed tamen ſe concedere id factum ſuperioribus ſuis beneficiis, veteri hoſpitio, atque amicitiæ, dignitati, ætatique hominis, precibus eorum, qui frequentes concurriſſent, hoſpites, atque amici Deiotari ad deprecandum: de controuerſiis tetrarcharum poſtea ſe cogniturum eſſe dixit: regium veſtitum ei reſtituit. * legionem autem, quam ex genere ciuium ſuorum Deiotarus, natura, diſciplinaq. noſtra conſtitutam, habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum * adducere iuſſit. Cum in Pontum veniſſet, copiaſque omnes in vnum locum coegiſſet; quę numero, atque exercitatione bellorũ mediocres erant; (excepta enim legione VI, quam ſecum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus, periculiſque functam, multiſque militibus, partim difficultate itinerum, ac nauigationum, partim crebritate bellorum, adeo deminutam, vt minus ∞ hominum in ea eſſet; reliquæ erant III legiones, vna Deiotari, duæ, quæ in eo prælio, quod Cn. Domitium feciſſe cum*

Pharna-

*Pharnace ſcripſimus, fuerant) legati, a Pharnace miſſi, Cæſarem adeunt; atque in primis deprecantur, ne eius aduentus hoſtilis eſſet. facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata eſſent. maximeque commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Cæſarem Pompeio dare voluiſſe; cum Deiotarus, qui dediſſet, tamen ei ſatisfeciſſet. Cæſar reſpondit, ſe fore æquiſſimum Pharnaci, ſi, quæ polliceretur, repræſentaturus eſſet. monuit autem, vt ſolebat; mitibus verbis legatos, ne aut Deiotarum ſibi obijcerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non miſiſſent: nam ſe neque libentius facere quidquam, quam ſupplicibus ignoſcere; neque prouinciarum publicas iniurias condonare ijs poſſe, qui * non fuiſſent in ſe officioſi: id ipſum, quod commemoraſſent, officium vtilius Pharnaci fuiſſe, qui prouidiſſet, ne vinceretur, quam ſibi, cui dij immortales victoriam tribuiſſent: itaque ſe magnas, & graues iniurias ciuium Romanorum; qui in Ponto negotiati eſſent, quoniam in integrum reſtituere non poſſet, concedere Pharnaci; nam neque interfectis amiſſam vitam, neque exſectis virilitatem reſtituere poſſe; quod quidem ſupplicium grauius morte ciues Romani ſubiſſent. Ponto vero decederet confeſtim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque reſtitueret ſocijs ciuibuſque Romanis, quæ penes eum eſſent: ſi feciſſet, iam tunc ſibi * mitteret munera, ac dona, quæ, bene rebus geſtis, imperatores ab amicis accipere conſueſſent. miſerat enim Pharnaces coronam auream. His reſponſis datis, legatos remiſit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus;*

*licitus; cum feſtinantem, ac properantem Cæſarem ſpe raret libentius etiam crediturum ſuis promiſſis, quam res pateretur, quo celerius, honeſtiuſque ad res magis neceſſarias proficiſceretur, nemini enim erat ignotum, plurimis de cauſſis ad vrbem Cæſarem reuocari (lentius agere, decedendi diem poſtulare longiorem, pactiones interponere, in ſumma fruſtrari cœpit. Cæſar, cognita calliditate hominis, quod alijs temporibus natura facere conſueuerat, tunc neceſſitate ferit adductus, vt celerius omnium opinione manum conſereret. Zela eſt opidum in Ponto, * poſitu ipſo, vt in plano loco, ſatis munitum. tumulus enim naturalis, velut manu factus excelſiore vndique faſtigio ſuſtinet murum. circumpoſiti ſunt huic opido magni, multiq. interciſi uallibus colles: quorum editiſſimus vnus, qui, propter victo, iam Mithridatis, & infelicitatem triarij, detrimentumque exercitus noſtri, ſuperioribus locis, atque itineribus pæna coniunctis opido, magnam in illis partibus habet nobilitatem. nec multo longior millibus paſſuum III. abeſt ab Zela. hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium caſtrorum * refectis operibus, copijs omnibus ſuis occupauit. Cæſar, cum ab hoſte millia paſſuum V. caſtra poſuiſſet; videretque eas valles, quibus regia caſtra munirentur, eodem interuallo ſua caſtra munituras: ſi modo ea loca hoſtes priores non cæpiſſent, quæ multo erant propiora regis caſtris; aggerem cõportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentiſque in caſtris relictis, prima luce, non opinantibus hoſtibus,*

cum

*cum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum prælium aduerſus triarium fecerat. huc omnem comportari aggerem e caſtris, ſeruitiaque agi iuſsit; ne quis ab opere miles diſcederet; cum, ſpatio non amplius ∞ paſſuum, interciſa vallis caſtra hoſtium diuideret ab opere incepto Cæſaris caſtrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animaduertiſſet, copias ſuas omnes pro caſtris inſtruxit, quas, interpoſita tanta locorum iniquitate, conſuetudine magis peruulgata militari credebat inſtrui Cæſar, vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad oſtentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces uideretur: itaque deterritus non eſt, quo minus, prima acie pro vallo inſtructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulſus ſiue loci felicitate, ſiue auſpicijs, & religionibus inductus, quibus obtemperaſſe eum poſtea audiebamus; ſiue paucitate noſtrorum, qui in armis erant, comperta, cum more operis quotidiani, magnam illam ſeruorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum eſſe credidiſſet; ſiue etiam veterani fiducia exercitus ſui, quem cum legione XXII in acie conflixiſſe, & viciſſe legati eius gloriabantur; ſimul contemptu exercitus noſtri, quem pulſum a ſe, Domitio duce, ſciebat: inito conſilio dimicandi, deſcendere prærupta valle cœpit, cuius aliquamdiu Cæſar irridebat inanem oſtentationem, & eo loco militum * cohortationem, quem in locum nemo ſanus hoſtis ſubiturus eſſet; cum interim Pharnaces eodem gradu, quo * in prælium deſcenderat, vallem adſcendere*

ſcendere

ſcendere aduerſus arduum collem inſtructis copijs cœpit; Cæſar, incredibili eius vel temeritate, vel fiducia motus; neque opinans, imparatuſque oppreſſus, eodem tempore milites ab operibus uocat, arma capere iubet, legiones opponit, aciem inſtruit. cuius rei ſubita trepidatio magnum terrorem attulit noſtris: nondum ordinibus inſtructis, falcatæ regiæ quadrigæ permiſtos milites perturbant; quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. inſequitur has acies hoſtium; &, clamore ſublato, confligitur; multum adiuuante natura loci, plurimum deorum immortalium benignitate: qui cum omnibus caſibus belli interſunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit adminiſtrari. Magno atque acri comminus prælio facto, dextro cornu, quo veterana legio VI. erat collocata, initium victoriæ natum eſt ab ea parte, cum in procliui detruderentur hoſtes, multo tardius, ſed tamen iiſdem dijs adiuuantibus, ſiniſtro cornu, mediaque acie, totæ profligantur copiæ regis. quæ quam facile ſubierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulſæ, premebantur loci iniquitate. itaque, multis militibus partim interfectis, partim ſuorum ruina oppreſſis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen proiectis, uallem transgreſſi, nihil ex loco ſuperiore inermes proficere poterant. at noſtri, victoria elati, ſubire iniquum locum, munitioneſque aggredi non dubitarunt. defendentibus autem iis cohortibus caſtra, quas Pharnaces præſidio reliquerat, celeriter caſtris hoſtium ſunt potiti. Interfecta multitudine omni, aut capta ſuorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit. cui niſi ca-

ſtrorum oppugnatio facultatem attuliſſet liberius profugiendi, uiuus in Cæſaris poteſtatem adductus eſſet. Tali uictoria toties uictor Cæſar incredibili eſt lætitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat : eratque ſubiti periculi recordatione, lætior, quod uictoria facili ex difficillimis reb. acciderat. Ponto recepto, præda omni regia militibus condonata, poſtero die cum expeditis equitibus ipſe proficiſcitur: legionem VI. decedere ad præmia, atq. honores accipiendos in Italiam iubet: auxilia Deiotari domum remittit II. legiones cum Cœlio Vintiano in Ponto reliquit. Ita per Gallogræciam, Bithyniamq. in Aſiam iter facit: omniumq. earum prouinciarum de controuerſiis cognoſcit, & ſtatuit: iura in tetrarchas, reges, ciuitates diſtribuit. Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter, celeriterq. geſtam in Aegypto ſupraſcripſimus, regio genere ortum, diſciplinis etiam regijs educatum, (nam eum Mithridates, rex Aſiæ totius, propter nobilitatem Pergamo paruulum ſecum aſportauerat in caſtra, multoſq. tenuerat annos) regē Boſphori conſtituit, quod ſub imperio Pharnacis fuerat; prouinciaſq. populi R. a barbaris, atq. inimicis regibus, interpoſito amiciſſimo rege, muniuit. Eidem tetrarchiam, legibus Gallogræcorum, iure gentis, & cognationis adiudicauit, occupatam, & poſſeſſam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen uſquam diutius moratus eſt, quam neceſſitas vrbanarum ſeditionum pati uidebatur, Rebus feliciſſime, celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione uenit.*

A. HIRTII; vel, OPPII; COMMENTARIORVM DE BELLO AFRICANO

LIBER

CAESAR,*itineribus iuſtis confectis, nullo die intermiſſo,ad* XIV. *Kal. Ian.Lilybæum peruenit:ſtatimque oſtēdit,ſeſe naues uelle cōſcendere; cum non amplius legionē tironum haberet unam,equiteſq.uix* DC.*tabernaculum ſecundum litus ipſum conſtituit, ut prope fluctus uerberaret.* Hoc *eo conſilio fecit,ne quis moræ quidquam fore ſperaret & ut omnes in dies,horaſq.parati eſſent.Incidit per id tempus,vt tempeſtates ad nauigandum idoneas non haberet.nihilo tamen minus in nauibus remiges,militeſq continere,& nullam prætermittere occaſionem profectionis;cum preſertim ab incolis eius prouinciæ nunciarentur aduerſariorū copiæ, equitatus infinitus,legiōes regię* IV,*leuis armaturę magna uis,Scipionis legiones* X,*elephanti* CXX, *claſſeſq. eſſe cōplures .tamen non deterrebatur,animoq. & ſpe confidebat.Interim in dies et naues longæ adaugeri,& onerariæ complures eodem concurrere, et legiones tironum cōuenire,in his ueterana legio* V,*equitū ad* II.*millia. legionibus collectis* VI,*& equitum* II. *millibus,ut quæq. prima legio venerat,in naues longas imponebatur,equites autē in onerarias. ita maiorem partem nauium antecedere iuſſit, et inſulam petere Aponianam,*

quæ

quæ * *non abeſt a Lilybeo. ibique commoratus, bona paucorum vendit publice: deinde Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mãdatis, ipſe nauem conſcendit ad* VI. *Kal. Ian. & reliquas naues ſtatim eſt conſecutus. ita, vento certo, celeriq. nauigio vectus, poſt diem quartam cum longis paucis nauibus in conſpectum Africæ venit, namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento diſperſæ, atque erabundæ diuerſa loca petierunt. Clupeam claſſe prætervehitur, deinde Neapolim. complura præterea caſtella, & opida non longe a mari relinquit. Poſtquam Hadrumetum acceſſit, vbi præſidium erat aduerſariorũ, cui præerat C. Conſidius, & a Clupea ſecũdum orã maritimam, cum equitatu Hadrumeti Cn. Piſo cum Mauris circiter* III. *millibus apparuit. Ibi paulliſper Cæſar ante portum commoratus, dum reliquæ naues conuenirent, exponit exercitum. cuius numerus in præſentia fuit peditũ* III. *milliũ, equitũ* CL: *caſtriſq. ante opidum poſitis, ſine iniuria cuiuſquam conſedit: cohibetq. omnes a præda. opidani interim muros armatis complent. ante portum frequentes* * *conſidũt ad ſe defendendum. quorum numerus* II. *legionum intus erat. Cæſar, circum opidum uectus, natura loci perſpecta, redit in caſtra. non nemo culpæ eius, imprudentieque aſſignabat, quod neque certum locum gubernatoribus perfectiſque, quem peterent, præceperat: neque, vt mos ipſius, conſuetudoque ſuperioribus temporibus fuerat, tabellas ſignatas dederat, ut in tempore, ijs perlectis, locum certum peterent uniuerſi. quod*

 mini-

minime Cæſarem fefellerat. namque nullum portum terræ Africę, quo claſſes decurrerent, pro certo tutum ab hoſtium pręſidio fore ſuſpicabatur; ſed fortuitu oblatam occaſionem egreſſus aucupabatur. L. Plancus interim legatus petit a Cæſare, vt ſibi daret facultatem cum Conſidio agendi, ſi poſſet aliqua ratione perduci ad ſanitatem: itaque, data facultate, litteras conſcribit, & eas captiuo dat perferendas in opidum ad Conſidium. Quo ſimul atque captiuus* perueniſſet, litteraſque, vt erat mandatum, Conſidio porrigere cœpiſſet, prius, quam acciperet ille, Vnde, inquit, iſtas? Tum captiuus, Venio a Cæſare. Tunc Conſidius, Vnus eſt, inquit, Scipio imperator hoc tempore populi R. deinde in conſpectu ſuo captiuum ſtatim interfici iubet: litteraſque non dum perlectas, ſicut erant ſignatę, dat homini certo ad Scipionem perferendas. Poſtquam, vna nocte, & die ad opidum conſumpta, neque reſponſum ullum a Conſidio dabatur; neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant; neque equitatu abundabat; & ad opidum oppugnandum non ſatis copiarum habebat, & eas tironum; neque primo aduentu conuulnerari exercitum uolebāt; & opidi egregia munitio, difficiliſque ad oppugnandum erat acceſſus; & nunciabantur auxilia magna equitatus opidanis ſuppetias uenire: non eſt uiſa ratio ad oppugnandum opidum commorandi; ne, dum in ea re Cæſar eſſet occupatus, circumuentus a tergo ab equitatu hoſtium laboraret. itaque, caſtra cum mouere uellet, ſubito ex opido erupit multitudo: atque equitatus ſubſidio uno tempore eis caſu ſuccurrit, qui erat

miſſus

miſſus ab Iuba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque vnde Cæſar aggreſſus, iter facere cœperat, occupant, et eius agmen extremum inſequi cœperunt. Quæ res cum animaduerſa eſſet, ſubito legionarij conſiſtunt, & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audaciſſime concurrunt. Accidit res incredibilis, vt equites minus XXX *Galli, Maurorum equitum* II *millia loco pellerent,* vrgerentq. in opidum. Poſtquam repulſi, & coniecti erant intra munitiones, Cæſar iter conſtitutum ire contendit. quod cum ſæpius facerent; & modo inſequerentur, modo rurſus ab equitibus in opidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis, quas ſecum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. ita, quanto longius ab opido diſcedebatur, tanto tardiores ad inſequendum erãt Numidæ. interim in itinere ex opidis, & caſtellis legationes venire, polliceri frumentum, paratoſque eſſe, quæ imperaſſet, facere. itaque eo die caſtra poſuit ad opidum Ruſpinam Kalendis Ian. inde mouit, & peruenit ad opidum Leptin, liberam ciuitatem, & immunem. legati ex opido veniunt obuiam: libenter ſe omnia facturos, quæ vellent, pollicentur. Itaque centurionibus ad portas opidi, & cuſtodijs impoſitis, ne quis miles in opidum introiret, aut iniuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab opido ſecundum litus facit caſtra. Eodẽ naues onerariæ, & longæ non nullæ caſu aduenerunt. reliquæ, vt eſt ei nunciatum, incertæ locorum, Vticam verſus petere viſæ ſunt. Interim Cæſar a mari non digredi, neque mediterranea petere pro-*

pter nauium errorem, equitatumque in nauibus omnem continere, vt arbitror, ne agri uaſtarentur: aquam in naues iubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e nauibus exierant, ſubito equites Mauri, neque opinantibus Cæſarianis, adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, non nullos interfecerunt. latent enim in inſidijs cum equis inter conualles, & ſubito exeunt, non vt in campo comminus depugnent. Cæſar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in reliquas prouincias finitimas dimiſit, vt ſibi auxilia, commeatus, frumentum, ſimulatq. litteras legiſſent, mittenda curarent: exoneratiſq. partim nauibus longis, Rabirium Poſtumum in Siciliam ad ſecundum commeatum acerſendum mittit. Interim cum x. nauibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas, quæ deerraſſent, & ſimul mare tuendum ab hoſtibus iubet proficiſci. Item C. Salluſtium Criſpum prætorem ad Cercinnam inſulam verſus, quam aduerſarij tenebant, cum parte nauium ire iubet; quod ibi magnum numerum frumenti eſſet audiebat. Hæc ita* imperabat, itaq. vni cuique præcipiebat, vt, ſi fieri poſſet, nec locum ullum excuſatio haberet, nec moram tergiuerſatio. ipſe interea, ex perfugis, & incolis cognitis condicionbus Scipionis, & qui cum eo contra ſe bellum gerebant, miſerari. Regium enim equitatum in prouincia Africa Scipio alebat. tanta hominum erat dementia, vt mallent regis eſſe vectigales, quam cum ciuibus in patria in ſuis fortunis eſſe incolumes. Cæſar ad III. non. Ian. caſtra mouet: Leptique VI. cohortium præſidio cum Saſerna relicto, ipſe rurſus, vnde pridie venerat,

Ruſpinam

Ruſpinam cum reliquis copijs conuertit: ibiq. ſarcinis exercitus relictis, ipſe cum expedita manu proficiſcitur circum villas frumentatum; opidaniſque imperat, vt plauſtra, iumentaq. omnia ſequantur. Itaque magno frumenti inuento numero, Ruſpinam redit. Hoc eum iccirco exiſtimo feciſſe, ne maritima opida poſt ſe vacua relinqueret, præſidioque firmata ad claßis receptacula muniret. Itaq. ibi relicto P. Saſerna, fratre eius, quem Lepti proximo opido reliquerat cum legione, iubet comportari ligna in opidnm quamplurima: ipſe cũ cohortibus VII, *quæ ex ueteranis legionibus in claſſe cum Sulpicio, & Vatinio rem geſſerant, ex opido Ruſpina egreſſus, proficiſcitur ad portum, qui abeſt ab opido millia paſſuum* II: *ibiq. claſſem ſub veſperum cum ea copia conſcendit, omnibus in exercitu inſcijs, & requirentibus imperatoris conſilium, magno metu, ac triſtitia ſollicitabantur. Parua enim cum copia, & ea tironum, neque omni expoſita in Africa contra magnas copias, & inſidioſæ nationis, equitatumq. innumerabilem, ſe expoſitos uidebant: neque quidquam ſolatij in præſentia, neque auxilium in ſuorum conſilio animaduertebant, niſi in ipſius imperatoris uultu, vigore, mirabiliq. hilaritate. animum enim altum, & erectum præ ſe gerebat. Huic acquieſcebant homines, & in eius ſcientia, & cõſilio omnia ſibi procliuia, omnes fore ſperabant. Cæſar, in nauibus una nocte conſumpta, iam cælo albeſcente, cum proficiſci conaretur, ſubito nauium pars, de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Cæſar celeriter de nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in litore*

reliquos aduenientes milites exſpectare. Itaque, ſine mora nauibus eis in portum receptis & aduectis militum, equitumq. copijs, rurſus ad opidum Ruſpinam redit, atque, ibi caſtris conſtitutis, ipſe cum cohortibus expeditis XXX frumentatum eſt profectus. ex eo eſt cognitum Cæſaris conſilium: illum cum claſſe nauibus onerarijs, quæ deerraſſent, ſubſidio ire, clam hoſtibus, uoluiſſe; ne caſu imprudentes ſuæ naues in claſſem aduerſariorum inciderent: neque eam rem eos voluiſſe ſcire, qui in præſidijs relicti milites fuiſſent; ne, propter ſuorum paucitatem, & hoſtium multitudinem, metu deficerent: Interim, cum iam Cæſar progreſſus eſſet e caſtris circiter millia paſſuum III, per ſpeculatores, & anteceſſores equites nunciatur ei, copias hoſtium haud longe a ſe viſas. Et hercle cum eo nuncio puluis ingens conſpici cœptus eſt. Hac re cognita, Cæſar celeriter iubet, equitatum vniuerſum, cuius copiam habuit in præſentia non magnam, & ſagittarios, quorum paruus e caſtris ſecum exierat numerus, accerſi, atque ordinatim ſigna ſe leniter conſequi: ipſe antecedere cum paucis armatis. Iamque, cum procul hoſtis conſpici poſſet, milites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit XXX. cohortium, cum equitibus CD, & ſagittarijs. & hoſtes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidij, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, ſed equitum confertam: & inter eos leuis armaturæ Numidas, & ſagittarios pedites interpoſuerant: & ita condenſauerant. vt procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur: & dextrum ac ſiniſtrum cornu magnis equi-

tum copijs firmauerant. Inter Cæſar aciem dirigit ſimplicem, vt poterat, propter paucitatem: ſagittarios ante aciem conſtituit: equites dextro, ſiniſtroq cornu opponit: & ita præcipit, vt prouiderent, ne multitudine equitatus hoſtium circumuenirentur. exiſtimabat enim ſe cum pedeſtribus copijs, acie inſtructa, dimicaturum. Cum vtrimque exſpectatio fieret; neque Cæſar ſe* remoueret; & cum ſuorum paucitate contra magnam vim hoſtium artificio magis, quam viribus,* decertandum videret: ſubito aduerſariorum equitatus ſeſe extendere, & in latitudinem promouere, colleſq. complecti, & Cæſaris equitatum extenuare, ſimulq. ad circumeundum comparare ſe cœperunt. Cæſariani equites eorum multitudinem ægre ſuſtinebant. Acies interim mediæ cum concurrere conarentur, ſubito ex condenſis turmis Numidæ leuis armaturæ cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites iacula conijciunt. hic cum Cæſariani in eos impetum feciſſent; illorum equites refugiebant: pedites interim reſiſtebant, dum equites rurſus, concurſu renouato, peditibus ſuis ſuccurrerent, Cæſar, nouo genere pugnæ oblato, cum animaduerteret, ordines ſuorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius a ſignis perſequuntur, latere nudato a proximis Numidis iaculis vulnerabantur, equites autem hoſtium pilum* militis curſu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles a ſignis IV. pedes longius procederet. equitatus interim Labieni, ſuorum multitudine confiſus, Cæſaris paucitatem circumire conatur. equites Iuliani pauci, multitudine hoſtium defeſſi, equis

con-

conuulneratis paullatim cedere; hoſtis, magis, magiſq. inſtare. ita, puncto temporis omnibus legionariis ab hoſtium equitatu circumuentis, Cæſariſque copiis in orbem compulſis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Labienus in equo capite nudo, verſari in prima acie, ſimul ſuos cohortari, non numquam legionarios Cæſaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iſte verbis infatuauit. in magnam mehercule vos periculum impulit. miſereor ueſtri. Tum miles, Non ſum, inquit, tiro, Labiene, ſed de legione X. *veteranus. Tum Labienus, Non agnoſco, inquit, ſigna decumanorum. Tum miles, Iam me, quis ſim, intelliges. ſimul caſſidem de capite deiecit, vt cognoſci ab eo poſſet; atque ita pilum viribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, equi grauiter aduerſo pectori affixit, & ait: Labiene, decumanum militem, qui te petit, ſcito eſſe. omniũ tamen animi in terrorem coniecti, & maxime tironum. circumſpicere enim Cæſarem, neque amplius facere, niſi hoſtium iacula vitare. Cæſar interim, conſilio hoſtium cognito, iubet aciem in longitudinem quammaximam porrigi,* & alternis controuerſis cohortibus, vt vna poſt alteram ante ſigna tenderet. ita coronam hoſtium dextro, ſiniſtroque cornu mediam diuidit; et vnam partem ab altera excluſam, equitibus intrinſecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugã vertit: neque longius progreſſus. veritus inſidias, ſe ad ſuos recipit. idem altera pars equitum peditumq. Cæſaris facit. His rebus geſtis, & procul hoſtibus repulſis, conuulneratiſque, ad ſua præſidia ſeſe, vt erat inſtru-*

ſtructus, recipere cœpit. Interim M. Petreius, & Cn. Piſo cum equitibus Numidis ∞ c electis, peditatuq. eiuſdem generis ſatis grandi, ex itinere recta ſubſidio ſuis occurrunt. At cohortes, ſuis ex terrore firmatis, rurſuſque renouatis animis, legionarios, conuerſis equitibus, ſe recipientes, nouiſsimos adoriri; & impedire cœperunt, quo minus ſe in caſtra reciperent. Hac re animaduerſa, Cæſar iubet ſigna conuerti, & medio campo redintegrari prælium. Cum ab hoſtibus eodem modo pugnaretur; nec comminus ad manus rediretur; Cæſariſque equites, iumentaque ex nauſea recenti, ſiti, languore, paucitate, vulneribus* defatigata ad inſequendum hoſtem, perſeuerandumque curſum tardiorem haberent; dieique pars exigua iam reliqua eſſet: cohortibus, equitibuſque circumdatis, imperat, vt vno iactu contenderent, neque remitterent. donec vltra vltimos colles hoſtes repuliſſent; atque eorum eſſent potiti. itaque, ſigno dato, cum iam hoſtes languide, negligenterque tela mitterent, ſubito committit cohortes, turmaſque ſuorum: atque puncto temporis, hoſtibus nullo negotio campo pulſis, poſt collemq. deiectis, nacti locum, atque ibi paulliſper cõmorati, ita ut erant inſtituti, leniter ſe ad ſuas recipiunt munitiones: itẽque aduerſarij, male accepti, tum demum ſe ad ſua præſidia contulerunt. Interim, ea re geſta, & prælio dirempto, ex aduerſarijs perfugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hoſtium complures equites, pediteſque, ex quibus cognitum eſt hoſtium conſilium, eos hac mente, & conatu veniſſet, vt nouo, atque inuſitato genere prælij tirones, legio-*

na-

narijq.pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum dixiſſe pro concione; tantam ſeſe multitudinem auxiliorum aduerſarij ſubminiſtraturum, vt etiam cedendo in ipſa victoria fatigati vincerentur, atque a ſuis ſuperarentur: quippe non illorum ſibi confideret primum, quod audierat Romæ legiones veteranas diſſentire, neque in Africam velle tranſire, deinde, quod triennio in Africa ſuos milites conſuetudine retentos, fideles iam ſibi effeciſſet: maxima autem auxilia haberet Numidarum, equitumq. leuis armaturæ. Præterea ex fuga prælioq. Pompeiano, quos ſecum a Brundiſio tranſportauerat, equites Germanos Galloſque, ibiq. poſtea ex Hybridis libertinis, ſeruiſq. conſcripſerat, armauerat, equoq. frenato vti condocuerat. præterea regia auxilia, elephantes CXX, *equitatuſq. innumerabilis. deinde legiones conſcriptæ ex cuiuſque modi generis amplius* XII. *millibus. Hac ſpe, atque ea audacia inflamatus Labienus cũ equitibus Gallis, Germaniſq.* DCCC, *Numidarum ſine frenis* IIX. *millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus* ∞ C, *peditum ac leuis armaturæ quater tantis ſagittarijs; ac funditoribus, hippotoxotiſq. compluribus, his copijs pridie non. Ian. poſt diem tertium, quam Africam attigit, in campis planiſſimis, puriſſimiſq. ab hora diei quincta vſque ad ſolis occaſum eſt decertatum. In eo prælio Petreius grauiter ictus ex acie receſſit. Cæſar interim caſtra munire diligentius, præſidia firmare maioribus copijs, vallumque, ab opido Ruſpina vſque ad mare deducere, & a caſtris alterum eodem; quo tutius vltro,*

tro,citroque commeare,auxiliaq. ſine periculo ſibi ſuccurrere poſſent:tela,tormentaque ex nauibus in caſtra comportare, remigum partem ex claſſe, Gallorum, Rhodiorumque epibatarumq.armare,& in caſtra euocare;vti, ſi poſſet,eadem ratione, qua aduerſarij, leuis armatura interiecta inter equites ſuos interponeretur. ſagittarijſque ex omnibus nauibus Ithyreis,Syrijs,& cuiuſque generis ductis in caſtra compluribus, frequentabat ſuas copias. audiebat enim Scipionem poſt diem tertium eius diei, quo prælium factum erat, appropinquare,copias ſuas cum Labiena, & Petreio coniungere. cuius copię legionum IIX.& equitum IV. millium eſſe nunciabantur. officinas ferrarias inſtruere;ſagittaſque, & tela vti fierent complura, curare, glandes fundere, ſudes comparare; litteras in Siciliam,nunciosq. mittere,vt ſibi crates,materiemq. congererent ad arietes, cuius inopia in Africa eſſet: præterea ferrum, plumbumque mitteretur: etiam animaduertebat, frumento ſe in Africa niſi* importato vt non poſſe: priore enim anno, propter aduerſariorum delectus, quod ſtipendiarij oratores milites eſſent facti, meſſem non eſſe factam: præterea ex omni Africa frumentum aduerſarios in pauca opida,& bene munita comportaſſe. omnemque regionem Africæ exinaniſſe frumento: opida,præter pauca,quæ ipſi ſuis præſidijs tueri poterant,reliqua dirui,atque deleri,& eorum incolas intra ſua præſidia coegiſſe commigrare, agros deſertos ac* vaſtatos eſſe. Hac neceſſitate Cæſar coactus, priuatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum* in ſua præſidia*

congeſ-

*congeſſerat; & * eo parce vtebatur. Opera interim ipſe quotidie circumire, & * alternas cohortes in ſtatione habere propter hoſtium multitudinem. Labienus ſaucios ſuos, quorum numerus maximus fuit, iubet in plauſtris * Hadrumetum deportari. naues interim Cæſaris onerariæ errabundæ male vagabãtur, incertæ locorum, atque caſtrorum ſuorum: quas ſingulas ſcaphæ aduerſariorum complures adortæ incenderant, atque expugnauerant. Hac re nunciata Cæſari, claſſes circum inſulas, portuſque diſpoſuit; quo tutius commeatus ſupportari poſſent. M. Cato interim, qui Vticæ præerat, Cn. Pompeium filium multis verbis, aſſidueque obiurgare nõ deſiſtebat. Tuus, inquit, pater, iſtius ætatis cum eſſet, animaduertiſſet, remp. ab audacibus, ſceleratiſque ciuibus oppreſſam, bonoſque, aut interfectos, aut exilio multatos, patria, ciuitateque carere; gloria, & animi magnitudine elatus, priuatus, * atque adoleſcentulus, paterni exercitus reliquijs collectis, pæne oppreſſam funditus, & deletam Italiam, urbemque Romanam in libertatem vindicauit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus ſibi eam dignitatem, quæ eſt per gentes clariſſima, notiſſimaque conciliauit; adoleſcentuluſque, atque eques Romanus, triumphauit. atque ille, non ita amplis rebus patris geſtis, neque tam excellenti maiorum dignitate parta, neque tantis clientelis, nominiſq. claritate præditus, in remp. eſt ingreſſus. tu contra, & patris nobilitate, & dignitate, & per te ipſe ſatis animi magnitudine, diligentiaque præditus, non ne eniteris,*

& pro-

& proficiſceris ad paternas clientelas, auxilium tibi, reiq. publicæ, atque optimo cuique efflagitatum? His uerbis hominis grauiſſimi incitatus adoleſcentulus, cum nauiculis cuiuſque modi generiſque XXX, *inibi, paucis roſtratis, profectus ab* * *vtica eſt in Mauritaniam, regnumque Bogudis eſt ingreſſus: expeditoq. exercitu, numero ſeruorum, liberorum* II. *millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad opidum Aſcurum accedere cæpit: in quo opido præſidium fuit regium. Pompeio adueniente, opidani uſq. eo paſſi propius eum accedere, donec ad ipſas portas ac murum appropinquaret, ſubito eruptione facta, proſtratos, perterritoſq. Pompeianos in mare paſſim, naueſq. compulerunt. Ita, re male geſta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque poſtea litus attigit; claſſemque ad inſulas Baleares uerſus conuertit. Scipio interim cum ijs copijs, quas paullo ante demonſtrauimus, Vticæ grandi præſidio relicto, perfectas, primũ Hadrumeti caſtra ponit; deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petrei, & Labieni copijs ſe cõiungit; atque, unis caſtris factis,* III *millia paſſuum longe conſidunt. Equitatus interim eorũ circũ Cæſaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi, aut aquã di gratia extra uallũ progreſſi eſſent, excipere, & ita omnes aduerſarios intra munitiones continere. quare Cæſariani graui annona ſunt conflictati; ideo quod non dum neq. ab Sicilia, neq. ab Sardinia commeatus ſupportatus erat; neque per anni tẽpus in mari claſſes ſine periculo uagari poterant; neque amplius millia paſſuum* VI. *terræ Africæ quoquo uerſus tenebant; pabulique*

*lique inopia premebantur. Qua neceſſitate coacti vterani milites, equiteſque, qui multa terra, mariq. bella confeciſſent, & periculis inopiaq. tali ſæpe eſſent conflictati, alga e littore collecta, & aqua dulci elota, & ita iumentis eſurientibus data, vitam eorum producebant. Dum hæc ita fierent, rex Iuba, cognitis Cæſaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non eſt uiſum dari ſpatium conualeſcendi, augendarumque eius opū. itaque, comparatis equitum magnis, peditumque copijs, ſubſidio ſuis, egreſſus e regno, ire contendit. P. Sitius interim, & rex Bogud, coniunctis ſuis copijs, cognito regis Iubæ egreſſu, propius eius regnum copias ſuas admouere: Cirtamque, opidum eius regni opulentiſſimum, adorti, paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo opida Getulorum, quibus cum condicionem ferrent, vt opido excederent, idq. ſibi uacuū tranſderent, condicionemq. repudiaſſent, poſtea ab eis capti, interfectique ſunt omnes. inde progreſſi, agros opidaque uexare non deſiſtunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam non longe Scipione, atque eius ducibus abeſſet, capit conſilium, ſatius eſſe, ſibi ſuoq. regno ſubſidio ire, quam, dum alios adiuturus proficiſceretur, ipſe ſuo regno expulſus, forſitan vtraque re expelleretur itaque rurſus ſe recepit, atque auxilia a Scipione etiam abduxit, ſibi, ſuiſque rebus timens; elephantiſq. XXX. relictis, ſuis finibus, opidiſq. ſuppetias profectus eſt. Cæſar, cum de ſuo interim aduētu dubitatio in prouincia eſſet; neque quiſquam crederet ipſum, ſed * aliquem legatum cum copijs in Africam ueniſſe; conſcriptis litteris circum prouinciam, omnes ciuitates facit*

de ſuo

de ſuo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex ſuis opidis profugere, & in caſtra Cæſaris deuenire, & de aduerſariorum eius acerbitate, crudelitateque commemorare ceperunt. quorum lacrumis, querelliſq. Cæſar commotus, * cum antea conſtitiſſet in ſtatiuis caſtris, æſtate inita cunctis copijs auxilijſque coactis, bellum cum aduerſarijs ſuis gerere inſtituit; litteriſq. celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Poſtumum conſcriptis, et per Cataſcopum miſſis, vt ſine* mora, aut vlla excuſatione hiemis, ventorumque, exercitus ſibi quam celerrime tranſportaretur, Africam prouinciam perire, * funditusq. euerti a ſuis inimicis: quod niſi celeriter ſocijs foret ſubuētum, præter ipſam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo ſe reciperent, ab illorum ſcelere, inſidijſq. reliquum * futurum. atque ipſe in tanta erat feſtinatione, & exſpectatione, ut poſtero die, quam miſiſſet litteras, nūciumq. in Siciliā, claſſem, exercitumq. morari diceret, noctes, dieſq. oculos, mentemq. ad mare diſpoſitos, directoſq. haberet. nec mirum. animaduertebat enim villas exuri, agros vaſtari, pecus diripi, trucidarique, opida, caſtellaq. dirui, deſerique, principeſque ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obſidum nomine in ſeruitutē abripi; his ſe miſeris ſuamq. fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem eſſe non poſſe. milites interim in opere exercere, caſtra munire, turres, caſtella facere, moleſque iacere in mare non intermittere. Scipio interim elephantes hoc modo condocefacere inſtituit. II inſtruxit acies; vnam funditorum contra elephantos, quæ

quaſi aduerſariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduerſam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos conſtituit. poſt illos autem aciem ſuam inſtruxit, vt, cum ab aduerſarijs lapides mitti cœpiſſent, & elephanti perterriti ſe ad ſuos conuertiſſent, rurſus a ſua acie lapidibus miſſis eos conuerterent aduerſum hoſtem: quod ægre, tardeq. fiebat. audere enim elephāti multorum annorum doctrina, vſuque vetuſto uix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur. Dum hæc ad Ruſpinam ab vtriſque ducibus adminiſtrantur, C. Virgilius Petronius, qui Thapſo, opido maritimo, præerat, cum animaduertiſſet naues ſingulas cum exercitu Cæſaris, incertas locorum, atque caſtrorum ſuorum, vagari, occaſionem nactus, nauium, quam ibi habuit actuariam, complet militibus, & ſagittarijs: eidem ſcaphas de nauibus adiungit; ac ſingulas naues Cæſarianas conſectari cœpit: & cum, plures adortus, pulſus, fugatuſque inde diſceſſiſſet, nec tamen deſiſteret periclitari, ſorte incidit in nauem, in qua erant duo Titi Hiſpani, adoleſcentes, tribuni legionis v, quorum patrem Cæſar in ſenatum legerat, & cum his T. Salienus, centurio legionis eiuſdem, qui M. Meſſallam legatum obſederat Meſſanæ, & ſeditioſiſſim a oratione apud eum eſt vſus, idemque, & pecuniam, & ornamenta triumphi Cæſaris retinenda, & cuſtodienda, curauerat, & ob hæs cauſſas timebat ſibi. hic, propter conſcientiam peccatorum ſuorum, perſuaſit adoleſcentibus, ne repugnarent, ſeſe. Virgilio, tranſderent. itaque, deducti a Virgilio ad Scipionem, cuſtodibus tranſditi, & poſt

diem

diem III. ſunt interfecti. Qui cum ducerentur ad necem, petiſſe dicitur maior Titus a centurionibus, vti ſe priorem, quam fratrem, interficerent; idq. ab eis facile impetraſſe; atq. ita eſſe interfectos. Turmę interim equitum, quæ pro vallo in ſtationibus eſſe ſolebant, ab utriſque ducibus quotidie:* mutuis prælijs inter ſe pugnare non intermittunt. non numquam etiam Germani, Galliq. Labieniani cum Cæſaris equitibus, fide data, inter ſe colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim opidum, cui præerat Saſerna cum cohortibus III, oppugnare, ac ui irrumpere, conabatur: quod a defenſoribus propter egregiam munitionem opidi, et tormentorum multitudinem facile, & ſine periculo defendebatur. quod vbi eius facere equitatus ſæpius non intermittebat; & cum forte ante portam turma denſa adſtitiſſet, ſcorpione accuratius miſſo, atque eorum decurione percuſſo, & ad* decumanam defixo, reliqui, perterriti, fuga ſe in caſtra recipiunt. Quo facto poſtea ſunt deterriti opidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe a ſuis caſtris paſſibus CCC inſtruere aciem, ac maiore diei parte conſumpta, rurſus ſe in caſtra recipere. Quod cum ſæpius fieret, neque ex Cæſaris caſtris quiſquam prodiret, neque propius eius copias accederet; deſpecta patientia Cęſaris, exercituſq. eius, vniuerſis copijs productis, elephantiſque turritis XXX ante aciem inſtructis, quam latiſſime potuit porrecta equitum, peditumque multitudine, vno tempore progreſſus, haud ita longe a Cęſaris caſtris cõſtitit in campo. Quibus rebus cognitis, Cæſar iubet milites, qui extra munitiones proceſſerant, quiq. pabulandi,

*landi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæq. ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modeſteque, ſine tumultu, aut terrore ſe recipere, atque in opere conſiſtere. equitibus autem, qui in ſtatione fuerant, præcipit, vt vſque eo locum obtinerent, in quo paullo ante conſtitiſſent, donec ab hoſte miſſum telum ad ſe perueniret: quod ſi propius accederetur, quam honeſtiſſime ſe intra munitiones reciperēt. alij quoque equitatui edicit, vti quiſque ſuo loco paratus, armatuſq. præſto eſſet. at hęc non ipſe per ſe coram, cum de vallo perſpecularetur, ſed mirabili peritus ſcientia bellandi, in prætorio ſedens, per ſpeculatores, & nuncios imperabat, quæ fieri volebat. animaduertebat enim, quamquam magnis eſſent copijs aduerſarij freti, tamen ſæpe a ſe fugatis, pulſis, perterritiſq. & conceſſam vitam, & ignota peccata. quibus rebus numquam tanta ſuppeteret ex ipſorum inertia, conſcientiaq. animi victoriæ fiducia, vt caſtra ſua adoriri auderent. præterea ipſius nomen, auctoritaſq. magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiæ munitiones caſtrorum, & valli, foſſarumq. altitudo, & extra vallum ſtyli cæci, mirabilem in modum conſiti, * vel ſine defenſoribus aditum aduerſarijs prohibebant. ſcorpionum, catapultarum, ceterorumq. telorum, quæ ad defendendum ſolent parari, magnam copiam habebat atque hæc propter exercitus ſui præſentis paucitatem, & tirocinium præparauerat: non hoſtiū ui, & metu cōmotus ſapientem ſe, timidumq. hoſtium opinioni præbebat. neque iccirco copias, quamquā erant paucę, tironūque, nō educebat*

in

in aciem, quod victoriæ ſuorum diffideret: ſed referre arbitrabatur, cuiuſmodi victoria eſſet futura. turpe enim ſibi exiſtimabat, tot rebus geſtis, tantiſq. exercitibus deuictys, tot tam claris victoris partis, ab reliquiis copiys aduerſariorum ſuorum ea fuga collectis, ſe cruentam adeptum exiſtimari victoriam. itaque conſtituerat, gloriam, exſultationemq. eorum pati, donec ſibi ueteranarum legionum pars aliqua in ſecundo cõmeatu occurriſſet. Scipio interim, pulliſper, vt ante dixi in eo loco commoratus, vt quaſi deſpexiſſe Cæſarẽ videretur, paullatim reducit ſuas copias in caſtra; & concione aduocata, de terrore ſuo, deſperationeque exercitus Cæſaris verba facit; &, cohortatus ſuos, victoriã propriam ſe eis breui daturum pollicetur. Cæſar iubet milites rurſus ad opus redire, et, per cauſſam munitionũ, tirones in labore defatigare nõ intermittit: interim Numidæ, Getuliq. diffugere quotidie ex caſtris Scipionis, & partim in regnũ ſe conferre, partim, quod ipſi, maioreſq. eorũ beneficio C. Mariy uſi fuiſſent, Cæſaremq. eius affinem eſſe audiebãt, in eius caſtra perfugere, cateruatim non intermittunt. quorum ex numere electis hominibus, illuſtriores Getulos, litteras ad ſuos ciues datis, cohortatus, vt, manufacta ſe, ſuoſq. defenderent, & ne ſuis inimicis, aduerſariyſq. dicto audientes eſſent, mittit. Dum hæc ad ruſpinam fiunt, legati ex acilla, ciuitate libera, etiam vndique ad Cæſarem veniunt; ſeq. paratos, quæcumque imperaſſet, & libenti animo facturos pollicentur: tantum orare, & petere ab eo, vt ſibi præſidium daret, quo tutius id, & ſine periculo, facere poſſent: ſe & frumentum, &,

quacumque res eis ſuppeteret, communis ſalutis gratia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facile a Cæſare impetratis, præſidioq. dato, C. Meſſium, ædilicia functum poteſtate, Acillam iubet proficiſci. Quibus rebus cognitis, Conſidius Longus, qui Hadrumeti cum II. legionibus, & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præſidij relicta, cum IIX cohortibus Acillam ire contendit. Meſſius celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus peruenit. Conſidius interim, cum ad vrbem cum copus aceſſiſſet, & animaduertiſſet præſidium Cæſaris ibi eſſe, non auſus periculo ſuo rem facere, nulla re geſta pro multitudine hominum, rurſus Hadrumetum ſe recipit: deinde paucis poſt diebus, equeſtrib. copiis a Labieno adductis, rurſus Acillitanos, caſtris poſitis, obſidere cœpit. Per id tempus C. Salluſtius Criſpus, quem paucis ante diebus miſſum a Cæſare cum claſſe demonſtrauimus, Cercinnam peruenit. cuius aduentu C. Decius, quæſtorius vir, qui ibi cum grandi familiæ ſuæ præſidio præerat commeatui, paruulum nauigium nactus conſcendit, ac ſe fugæ commendat. Salluſtius interim prætor, a Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atq. in caſtra ad Cæſarem mittit. Allienus interim proconſul e Lilybæo in naues onerarias imponit legiones XIII, & XIV, & equites Gallos DCCC, funditorum, ſagittariorumq. ∞, ac ſecundum commeatum in Africam mittit ad Cæſarem: quæ naues, ventum ſecundum nactæ. IV, die in portum ad Ruſpinam, vbi Cæſar caſtra habuerat, incolumes peruenerunt. ita Cæſar,

du-

duplici lætitia, ac voluptate vno tempore auctus, frumento, auxiliiſque, tandem ſuis exhilaratis animo, atque leuata ſollicitudine, deponit legiones: equiteſque ex nauibus egreſſus, iubet ex languore, nauſeaque reficere; dimiſſos in caſtella, munitioneſque diſponit. Quibus rebus Scipio, quique cum eo eſſent comites mirari, & requirere C. Cæſarem: qui vltro conſueſſet bellum inferre, ac laceſſere prælio, ſubito commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. itaque, ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis præmijs, pollicitationibuſq. propoſitis, pro perfugis ſpeculandi gratia in Cæſaris caſtra mittunt. qui ſimul ad eum ſunt deducti, petierunt, ut ſibi liceret ſine periculo verba proloqui. Poteſtate facta, Sæpenumero, inquiunt, imperator, complures Getuli, qui ſumus clientes C. Marij, & propemodum omnes ciues Romani, qui ſunt in legione IV. & VI. ad te voluimus, in tuaque præſidia confugere; ſed, cuſtodijs equitum Numidarum, quo id ſine periculo minus faceremus, impediebamur. nunc, data facultate, pro ſpeculatoribus miſſi a Scipione, ad te cupidiſſime uenimus, vt perſpiceremus, num quæ foſſæ, aut inſidiæ elephantis ante caſtra, portaſque ualli factæ eſſent; ſimulque conſilia ueſtra contra eaſdem beſtias, comparationemque pugnæ cognoſceremus, atque ei renunciaremus. Qui collaudati a Cæſare, ſtipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. quorum oratione celeriter veritas comprobauit. nãque poſtero die ex legionibus ijs, quas Getuli nomina-*

uerunt; milites legionarij complures a Scipione in caſtra Cæſaris perfugerunt. Dum hæc ad Ruſpinam geruntur, M. Cato, qui Vticæ præerat: delectus quotidie libertinorum, Afrorum, ſeruorum denique, & cuiuſque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque ſub manum Scipionis in caſtra ſubmittere non intermittit. legati interim ex opido Tiſdro, in quo tritici modia millia * CCC *comportata fuerant, a negotiatoribus Italicis, aratoribuſque ad Cæſarem venere; quantaque copia frumenti apud ſe ſit, docent; ſimulque orant, vt ſibi præſidium mittat, quo facilius & frumentum, & copiæ ſuæ conſeruentur. Quibus Cæſar in præſentia gratias agit; præſidiumque breui tempore ſe miſſurum dixit; cohortatuſque ad ſuos ciues iubet proficiſci. P. Sitius interim, cum copijs Numidiæ fines ingreſſus, caſtello in montis loco munito locato, in quod Iuba, belli gerendi gratia, & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum vſui ſolent eſſe, comportauerat, vi expugnando, eſt potitus. Cæſar, poſtquam legionibus veteranis* II *equitatu, leuique armatura copias ſuas ex ſecundo commeatu auxerat, naues* VI. *onerarias ſtatim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficiſci: ipſe* VI. *Kal. Feb. circiter uigilia prima, imperat, ſpeculatores, apparitoreſque omnes ut ſibi præſto eſſent. itaque, omnibus inſcijs, neque ſuſpicantib. vigilia tertia iubet omnes legiones* * *ex caſtris educi, atque ſe conſequi ad opidum Ruſpinam verſus, in quo ipſe præſidium habuit, & quod primũ ad amicitiam eius acceſſit. inde paruulam* * *procliuitatem digreſſus,*

greſſus, ſiniſtra parte campi, propter mare legiones educit. hic campus mirabili planicie patet millia paſſuum XV. *quem iugum ingens a mari ortum, neque ita præaltum, velut theatri efficit ſpeciem. in hoc iugo colles ſunt excelſi pauci; in quibus ſingulę turres, ſpeculæq. ſingulæ perueteres erant collocatæ: quarum* apud vltimam præſidium, & ſtatio fuit Scipionis. Poſtquã Cæſar ad iugum, de quo docui, adſcendit;* atq. in unumquemque collem turres, caſtellaq. facere* cœpit; atque ea minus ſemihora efficit; & poſtquam non ita longe ab vltimo colle, turrique fuit, quæ proxima fuit caſtris aduerſariorum, in qua docui eſſe præſidium, ſtationemq. Numidarum; paulliſper* commoratus; perſpectaq. natura loci, equitatu in ſtatione diſpoſito, legionibus opus attribuit; brachiumq. medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, vſque ad eum, vnde egreſſus erat, iubet dirigi, ac muniri. quod poſtquam Scipio, Labienuſq. animaduerterunt, equitatu omni ex caſtris educto, acieque equeſtri inſtructa, a ſuis munitionibus circiter paſſus ∞ progrediuntur, pedeſtremq. copiam in ſecunda acie, minus paſſus* CD. *a caſtris ſuis, conſtituunt. Cæſar in opere milites adortari, neque aduerſariorum copijs moueri. iam, cum non amplius* paſſuum* ∞ D *inter hoſtium aciem, ſuaſq munitiones eſſe animaduertiſſet; intellexiſſetq. ad impediendos milites ſuos, & ab opere depellendos hoſtem propius accedere, neceſſeq. haberet legiones a munitionib. deducere; imperat turmæ Hiſpanorum, vt ad proximum collem propere accurrerent, præſidium inde deturbarent, locumque caperent; eodemque iubet leuis armaturæ*

paucos conſequi ſubſidio qui miſſi celeriter, Numidas adorti, partim viuos capiunt, non nullos equites fugientes conuulnerauerunt, locoque ſunt potiti. Poſtquam id Labienus animaduertit, quo celerius ijs auxilium ferret, ex acie instructa equitatus ſui prope totum dextrum cornu auertit, atq; ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit. Quod vbi Cæſar conſpexit, Labienum ab ſuis copijs longius abſceſſiſſe; equitatus ſui alam ſiniſtram ad intercludendos hoſtes immiſit. Erat in eo campo, vbi ea res gerebatur, villa permagna, IV. turribus exſtructa, quæ Labieni proſpectum impediebat, ne poſſet animaduertere, ab equitatu Cæſaris ſe intercludi. itaque non prius vidit turmas Iulianas, quam ſuos cædi a tergo ſenſit: ex qua re ſubito in terrorem conuerſo equitatu Numidarum, recta in caſtra fugere contendit. Galli, Germanique, qui reſtiterant, ex ſuperiore loco, & poſt tergum circumuenti, fortiterque reſiſtentes conciduntur vniuerſi. Quod vbi legiones, Scipionis, quæ pro caſtris erant inſtructæ, animaduerterunt: metu, ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in ſua caſtra fugere cœperunt. Poſtea, Scipione, eiuſque copijs campo collibuſque exturbatis, atque in caſtra compulſis, cum receptui Cæſar cani iuſſiſſet, equitatumque omnem intra ſuas munitiones recepiſſet, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia ſecuti, partim, pretio, pollicitationibuſq; adducti, ad eum ſe contulerant. nonnulli qui ex Curionis prælio capti, conſeruatique parem gratiam in fide parienda præſtare voluerant. horum corpora, mirifica

rifica

*rifica ſpecie, amplitudineque cæſa toto campo, ac proſtrata diuerſe iacebant. His rebus geſtis, poſtero die Cæſar ex omnibus præſidiis cohortes deducit, atq. omnes ſuas copias in campo inſtruxit. Scipio, ſuis male acceptis, occiſis, *vulneratiſque, intra ſuas continere ſe munitiones cœpit. Cæſar, inſtructa acie, ſecundum infimas iugi radices, propius munitiones leniter acceſſit. iamque minus ∞ paſſuum ab opido Vzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianæ; cum Scipio veritus, ne opidum amitteret, vnde aquari, reliquiſq. rebus ſubleuari eius exercitus conſueuerat, eductis omnibus copiis, quadruplici acie inſtructa, ex inſtituto ſuo, prima equeſtri turmatim directa, elephantiſque turritis interpoſitis, armatiſque, ſuppetias ire contendit. Quod vbi Cæſar animaduertit, arbitratus, Scipionem, ad dimicandum paratum, ad ſe certo animo venire, in eo loco, quem paullo ante commemoraui, ante opidum conſiſtit, ſuamque aciem mediam eo opido texit. dextrum ſiniſtrumque cornu, vbi elephanti erant, in conſpectu patenti aduerſariorum conſtituit. Cum iam prope ſolis occaſum Cæſar exſpectauiſſet, neq. ex eo loco, quo conſtituerat, Scipionem progredi propius ſe animaduertiſſet, locoq. ſe magis defendere, ſi res coegiſſet, quam in campo comminus conſiſtere audere; nõ eſt viſa ratio propius accedendi eo die ad opidum; quoniam ibi præſidium grande Numidarum eſſe cognouerat, hoſteſq. mediam aciem ſuam opido texiſſe; ſibique difficile factu eſſe intellexit, ſimul & opidum vno tempore oppugnare, & in acie in cornu dextrum, & ſiniſtrum, ex iniquiore loco, pugnare; præſertim cum mili-*

tes

tes a mane diei, ieiuni, ſub armis ſtetiſſent defatigati. itaq. reductis ſuis copijs in caſtra, poſtero die propius eorum aciem inſtituit exporrige munitiones. Interim Conſidius, qui Acillam, & IIX. cohortes ſtipendiarias Numidis, Getuliſq. obſidebat, vbi C. Meſſius cohortibus præerat, diu, multumq. expertus, magniſque operibus ſæpe admotis, & ijs ab opidanis incenſis, cum proficeret nihil, ſubito nuncio de equeſtri prelio allato commotus, frumento, cuius in caſtris copiam habuerat, incenſo, vino, oleo, ceteriſque rebus, quæ ad uictum parari ſolēt, corruptis, Acillam, quā obſidebat, deſeruit; atque, itinere per regnum Iubæ facto copias cū Scipione partitus, Hadrumetum ſe recepit. Interea ex ſecundo commeatu, quem a Sicilia miſerat Allienus, nauis vna, in qua fuerat Q. Commius, & L. Ticida eques Romanus, ab reſidua claſſe, cum errauiſſet, delataque eſſet uento ad Thapſum, a Virgilio ſcaphis, nauiculiſque actuarijs excepta eſt, & ad Scipionē deducta. Item altera nauis triremis ex eadem claſſe, errabūda, ac tempeſtate ad Aegimurum delata, a claſſe Vari, & M. Octauij eſt capta; in qua milites veterani cum uno centurione, & non nulli tirones fuerunt: quos Varus aſſeruatos ſine contumelia deducendos curauit ad Scipionem. qui, poſtquam ad eum peruenerunt, & ante ſuggeſtum eius conſtiterunt, Non ueſtra, inquit, ſponte vos, certo ſcio, ſed illius ſcelerati veſtri imperatoris impulſu, & imperio coactos, ciues, & optimum quemque nefarie conſectari. quos quoniam fortuna in noſtram detulit poteſtatem, ſi id, quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoq. defenditis, certum eſt

vobis

uobis vitam, & pecuniam, donare quapropter, quid ſentiatis, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, cũ exiſtimaſſet pro ſuo beneficio ſine dubio ab ijs gratias ſibi actum iri, poteſtatem ijs dicendi fecit. Ex eis centurio legionis XIV, Pro tuo, inquit, ſummo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi vitam, incolumitatemque, belli iure capto, polliceris. & forſan iſto vterer beneficio, ſi nõ ei ſummum ſcelus adiungeretur. Ego ne contra Cæſarem, imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiuſque exercitum, pro cuius dignitate, victoriaq. amplius XXXVI annis depugnaui, aduerſus, armatuſque conſiſtam? neque ego iſtud facturus ſum; & te magnopere, ut de negotio deſiſtas, adhortor. contra cuius enim copias contendas, ſi minus antea expertus es, licet nunc cognoſcas? elige ex tuis cohortem unam, quam putas eſſe firmiſſimam, & conſtitue contra me. ego autem ex meis commilitionibus, quos nunc in tua tenes poteſtate, non amplius X. ſummam. tunc ex virtute noſtra intelliges, quid ex tuis copijs ſperare debeas. Poſtquam hæc centurio præſenti animo aduerſus opinionem eius eſt locutus; ira* percitus Scipio, atque animi dolore incenſus, annuit centurionibus, quid fieri vellet; atque ante pedes centurionem interfecit; reliquoſque veteranos a tironibus iubet ſecerni. Abducite, inquit, iſtos, nefario ſcelere contaminatos; & cæde ciuium ſaginatos. ſic extra vallum deducti ſunt, & cruciabiliter interfecti. tirones autem iubet inter legiones diſpertiri, & Commium cum Ticida in conſpectum ſuum prohibet adduci. Qua ex re Cæſar

com-

commotus, eos, quos in ſtationibus cum longis naui-
bus apud Thapſum cuſtodię cauſſa eſſe iuſſerat, ut ſuis
onerarijs, longiſq. nauibus præſidio eſſent, ob negligen
tiam ignominiæ cauſſa dimittendos ab exercitu, grauiſ
ſimumque in eos edictum proponendum curauit. Per
id tempus fere Cæſaris exercitui res accidit incredibi-
lis auditu. namque, *virgiliarum ſigno confecto, circi-
ter vigilia ſecunda noctis, nimbus cum ſaxorum gran-
dine ſubito eſt exortus ingens. Ad hoc autem incom-
modum acceſſerat, quod Cęſar non, more ſuperiorum
imperatorum, in hibernis exercitum continebat, ſed in
tertio, quartoque die procedendo, propiuſq. hoſtem ac-
cedendo, caſtra communiebat; opereq. faciendo, mili-
tes ſe circumſpiciendi non habebāt facultatem. Præte
rea ita ex Sicilia exercitum tranſportauerat, vt, præ-
ter ipſum militem, & arma, neq. vas, neq. mancipiū,
neque vllam rem, quæ vſu militi eſſe conſueuit, in na-
ues imponi pateretur. in Africam autem non modo
ſibi quidquam non acquiſierant, aut parauerant; ſed
etiam, propter annonæ caritatem, ante parta conſum-
pſerant. Quibus rebus attenuati, opido per quam pau-
ci ſub pellibus acquieſcebant. reliqui, ex ueſtimētis tē-
toriolis factis, atque arundinibus, corijſq. contectis, *
permanebant. itaque, ſubito imbre grandineq. conſecu
ta, grauati pondere, tenebris, aquaq. omnes ſubruti, di
ſiectiq. nocte intēpeſta, ignibus exſtinctis, rebuſque ad
uictum pertinentibus * corruptis, per caſtra paſſim ua
gabantur, ſcutiſq. capita contegebant. Eadem nocte v.
legionis pilorum cacumina ſua ſponte arſerunt. Rex
interim Iuba, de equeſtri prælio Scipionis certior fa-

ctus,

ctus, euocatuſque ab eodem litteris, præfecto Saburra cum parte exercitus contra Sitium relicto, ne ſecum ipſe aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Cæſaris cum III. legionibus, equitibuſque frenatis CC, Numidis ſine frenis, peditibuſq. eius armaturæ grandi numero, elephantiſq. XXX egreſſus e regno ad Scipionem eſt profectus. Poſtquam ad eum peruenit, caſtris regijs ſeorſum poſitis, cum eis copijs, quæ commemoraui, haud ita longe a Scipione conſedit. Erat in caſtris Cæſaris ſuperiori tempore magnus terror; & expectatione copiarum regiarum, exercitus eius * magis ſuſpenſione animi ante aduentum Iubæ commouebatur. Poſtquam uero caſtra caſtris contulit, deſpectis eius copijs omnem terrorem deponit. ita, quam antea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem præſens dimiſerat. quo facto facile fuit * intellectu, Scipioni additum animum, fiduciamq regis aduentu. nam poſtero die uniuerſas ſuas, regiſque copias cũ elephantis LX productas in aciem, quam ſpecioſiſſime potuit, inſtruxit; ac paullo longius progreſſus a ſuis munitionibus, haud ita diu commoratus, ſe recepit in caſtra. Cæſar, poſtquam animaduertit Scipioni auxilia fere, quæ exſpectaſſet, omnia conueniſſe, neque moram pugnandi ullam fore, per iugum ſummum cum copijs progredi cœpit, & brachia protinus ducere, & caſtella munire, propiusq. Scipionem capiendo loca excelſa occupare contendit. aduerſarij, magnitudine copiarum confiſi, proximum collem occupauerunt, atque ita longius ſibi progrediendi eripuerunt facultatem. eiuſdem collis occupandi gratia Labienus cõſilium ceperat;

peperat;

perat; & ,quo propiore loco fuerat,eo celerius occurrerat. Erat conuallis,ſatis magna latitudine,altitudine prærupta,crebris locis ſpeluncæ in modum ſubrutis: quæ erant tranſeunda Cæſari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat,perueniretur:vltraq.eam conuallem olinetum vetus,crebris arboribus condenſum. Hic cum Labienus animaduertiſſet, Cæſarem,ſi vellet eum locum occupare, prius neceſſe conuallem, oliuetum tranſgredi, eorum locorum peritus, in inſidijs cum parte equitatus,leuiq.armatura conſedit: & præterea poſt montem,collemq.equites in occulto collocauerat;vt,cum ipſe ex improuiſſo legionarios adortus eſſet, ex colle ſe equitatus oſtenderet,& re duplici perturbatus Cæſar,eiuſq.exercitus neque retro regrediundi, neque vltra procedendi oblata facultate . circumuentus concideretur:Cæſar,equitatu ante præmiſſo,inſcius inſidiarum,cum ad eum locum veniſſet,abuſi, ſiue obliti præceptorum Labieni, ſiue veriti, ne in foſſa ab equitibus opprimerentur,rari,ac ſinguli de rupe prodire,& ſumma petere collis. Quos Cæſaris equites conſecuti partis interfecerunt, partim viuis ſunt potiti.deinde protinus collem petere contenderunt, atque eum decuſſo Labieni præſidio,celeriter occupauerunt. Labienus cum parte equitatum vix fuga ſi pepe rit ſalutem Hac re per equites geſta, Cæſar legionibus opera diſtribuit, atque in eo colle, quo erat potitus, caſtra muniuit. deinde ab ſuis maximis caſtris per medium campum , e regione opidi Vzitæ, quod inter ſua caſtra, & Scipionis in planicie poſitum erat, tenebaturque a Scipione duo brachia inſtituit duci,

*& ita erigere, vt ad angulum dextrum, ſiniſtrumque eius opidi conuenirent; * is hac ratione opus inſtruebat, ut, cum propius opidum copias admouiſſet, oppugnareq. cœpiſſet, tecta latera ſuis munitionib. haberet, ne, ab equitatus multitudine circumuentus, ab oppugnatiõe deterrerẽtur. Præterea, quo facilius colloquia fieri poſſent, & ſi quid perfugere vellent, id quod antea ſæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile, & ſine periculo fieret. voluit etiam experiri, cũ propius hoſtem acceſſiſſet, haberet ne in animo dimicare. Accedebat etiã ad reliquas cauſſas, quod is locus depreſſus erat, puteiq. ibi non nulli fieri poterant. aquatione enim longa, & anguſta vtebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars aciei ante opus inſtructa ſub hoſte ſtabat. equites barbari, leuiſq. armaturæ, prælijs minutis comminus dimicabant. Cæſar ab eo opere cum iam ſub veſperum copias in caſtra reduceret, magno incurſu, cũ omni equitatu, leuiq. armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. equites Cæſariani, * ex vi vniverſæ, ſubitæq. hoſtium multitudinis pulſis, parumper ceſſerunt, quæ res aliter aduerſarijs cecidit. namque Cæſar, ex medio itinere copijs reductis, equitibus ſuis auxilium tulit. Equites autem, aduentu legionum animo addito, conuerſis equis in Numidas cupide inſequentes, diſperſoſq. impetum fecerunt, atque eos conuulneratos vſque in caſtra regia repulerunt, multoſq. ex ijs * interfecerunt. quod ni in noctem prælium eſſet coniectum; pulviſque vento flatus omnium proſpectibus offeciſſet: Iuba cum Labieno capti in poteſtatem*

Cæſaris veniſſent; equitatuſq. cum leui armatura funditus ad internecionem deletus eſſet. Interim incredibiliter ex legionibus, IV, & VI. Scipionis milites diffugere, partim in caſtra Cæſaris, partim in quam quiſque poterat legionem peruenire. itemq. equites Curiani, diſſiſi Scipioni, eiuſque copijs, complures ſe eodem conferebant. Dum hæc circum Vzitam ab vtriſque ducib. adminiſtrantur, legiones duæ, IX. & X, ex Sicilia nauib. onerarijs profectæ, cum iam non longe a portu Ruſpinę abeſſent, conſpicatæ naues Cæſarianas, quę in ſtatione apud Thapſum ſtabant, veriti, ne in aduerſariorum, vt inſidiandi gratia ibi commorantium, claſſem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt; ac, diu, multumque iactati, tandem, multis poſt diebus ſiti, inopiaq. confecti, ad Cæſarem peruenerunt. Quibus legionibus expoſitis, memor in Italia priſtinæ licentiæ militari, ac rapinarum certarum hominum; paruulam modo cauſſulam nactus Cæſar, quod Auienus tribunus mil. X. legionis nauem commeatu familia ſua, atque iumentis occupauiſſet, neque militum unũ ab Sicilia ſuſtuliſſet; poſtero die de ſuggeſtu, conuocatis omnium legionum tribunis, centurionibuſque, maxime vellem, inquit, homines ſuæ petulantiæ, nimiæq. libertatis aliquando finem feciſſent, meęque lenitatis, modeſtiæ, patientiæq. rationem habuiſſent. ſed, quoniam ipſi ſibi neque modum, neque terminum conſtituunt, quo ceteri diſſimiliter ſe gerant; egomet ipſe documentum more militari conſtituam C. Auiene quod in Italia milites populi R. contra remp. inſtigaſti; rapinaſq. per municipia feciſti; quodq. mibi

hi reique pub. inutilis fuiſti; & pro militibus tuam familiam iumentaque in naues impoſuiſti: tuaq. opera, militibuſque tempore neceſſario reſp. caret ob eas res, ignominiæ cauſſa, ab exercitu meo te remoueo; hodieque ex Africa abeſſe, &, quantum potes, proficiſci iubeo itemq. te, A Fontei, quod tribunus mil. ſeditioſus, maluſque ciuis fuiſti, ab exercitu dimitto. T. Alliene, M. Tiro, C. Cluſiane, cum, ordines in meo exercitu, beneficio, non virtute, conſecuti, ita vos geſſeritis, vt neque bello fortes, neque pace boni, aut utiles fueritis; & magis in ſeditione, concitandiſq. militibus, aduerſariorum noſtrorum imperatoris, quam pudoris, modeſtiæq. fueritis ſtudioſiores; indignos uos eſſe arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; miſſoſq. facio, &, quantum poteſtis, abeſſe ex Africa iubeo. Itaq. tranſdidit eos centurionibus; &, ad ſingulos nõ amplius ſingulis additis ſeruis, in naui imponẽdos ſeparatim curauit. Getuli interim perfugę, quos cũ literis, mandatiſq. a Cæſare miſſos ſupra docuimus, ad ſuos ciues perueniunt: quorum auctoritate facile adducti, Cæſariſq. nomine perſuaſi, a rege Iuba deſciſcunt: celeriterq. cuncti arma capiunt; contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba, diſtẽtus triplici bello, neceſſitate coactus, de ſuis copijs, quas contra Cæſarem adduxerat, VI. cohortes in fines regni ſui mittit, quæ eſſent præſidio contra Getulos Cæſar, brachijs perfectis, promotiſq eo * uſque, vt telum ex opido abijci non poſſet, caſtra munit: baliſtis, ſcorpionibuſq. crebris ante frontem caſtrorum, contraq. opidum collocatis, defenſores muri deterrere non intermittit: eoque V.

legiones ex ſuperioribus caſtris deducit. Qua facultate oblata, illuſtriores, notiſſimique conſpectum amicorum, propinquorumq. efflagitabant, atque inter ſe colloquebantur. quæ res quid utilitatis habere, Cæſarem non fallebat. namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, (quorum patres cum Mario ante meruerant, eiuſq. beneficio agris, finibuſque donati, poſt Sullæ victoriam ſub Hiempſalis regis erant poteſtate dati) occaſione capta, nocte iam luminibus accenſis, cum equis, calonibuſq. ſuis circiter ∞ perfugiunt in Cæſaris caſtra, quæ erant in campo proximo Vzitæ locata. Quod poſtquã Scipio, quiq. cum eo erãt, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo eſſent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saſerna colloquentem viderunt Scipio mittit ad Aquiniũ, Nil attinere, eum cum aduerſariis colloqui,* cum nihilo minus eius ſermonem nuncius ad ſe referret, diceretque, ut reliqua, quæ vellet,* perageret. uiator poſtea ab Iuba ad eũ eſt miſſus, qui diceret audiẽte Saſerna, Vetat te rex colloqui. Quo nuncio perterritus, diſceſſit, & dicto audiens fuit regi. vſu veniſſe hoc ciui Romano miror, & ei, qui a populo R. honores accepiſſet, incolumi patria, fortuniſq. omnibus, Iubæ barbaro potius obedientem fuiſſe, quam aut Scipionis obtemperaſſe nuncio, aut cæſis eiuſdem partis ciuibus, incolumem reuerti malle. Atq. etiam ſuperbius Iubæ factum non in M. Aquinium, hominẽ nouũ, paruum quæ ſenatorem, ſed in Scipionẽ, hominẽ illa familia, dignitate, honoribuſq. præſtantem. nam, cũ Scipio ſagulo purpureo ante regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iuba cum eo egiſſe, non*

oporte-

oportere illum eodem vti veſtitu, atque ipſe vteretur: itaque factum eſt, vt Scipio ad album ſeſe veſtitũ trãſferret, & Iubæ, homini ſuperbiſſimo, inertiſſimoque obtemperaret. Poſtero die vniuerſas omnium copias de caſtris omnibus deducunt: & * ſupercilium quoddam excelſum nacti. non longe a Cæſaris caſtris aciem conſtituunt; atque ibi conſiſtunt. Cæſar item producit copias, celeriterque, iis inſtructis, ante ſuas munitiones, quæ erant in campo, * conſtituit; ſine dubio exiſtimans, vltro aduerſarios, cum tam magnis copiis, auxiliiſq; regis eſſent præditi, promptiuſq. proſiluiſſent, ante ſe concurſuros, propinſque ſe acceſſuros & equo circumuectus, legioneſq. cohortatus, ſigno dato acceſſum hoſtium aucupabatur. ipſe enim a ſuis munitionibus longius ſine ratione non procedebat, quod in opido Vzita, quod Scipio tenebat, hoſtium erant cohortes armatæ. Eidem autem opido ad dextrum latus eius cornu erat oppoſitum. verebaturque, ne, ſi prætergreſſus eſſet, ex opido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderent. præterea hæc quoque cum cauſſa tardauit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quẽ ſuis impedimẽto ad ultro occurrẽdum fore exiſtimabat. Non arbitror eſſe prætermittendum, quemadmodũ exercitus vtriuſq. fuerunt in aciẽ inſtructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte ſuas, & Iubæ legiones; poſtea autem Numidas in ſubſidiaria acie, ita extenuatos, & in longitudinem directos, vt procul ſimplex eſſe acies * a legionariis militibus videretur. in cornibus autem duplex eſſe exiſtimabatur. elephantos dextro, ſiniſtroque

cornu collocauerat, æqualibus inter eos interuallis interiectis. poſt autem elephantos armaturas leues, Numidaſq. ſubſtituerat* auxiliares. equitatum frenatum vniuerſum in ſuo dextro cornu diſpoſuerat. ſiniſtrum enim cornu opido Vzita claudebatur, neque erat ſpatium equitatus explicandi.* propterea Numidas, leuiſq. armaturæ infinitam multitudinem ad dexteram partem ſuæ aciei oppoſuerat, fere interiecto non minus ∞ paſſuum ſpatio, & ad collis radices magis appulerat, longiuſq. ab aduerſariorum, ſuiſq. copijs promouebat: id hoc conſilio, vt, cum acies II. inter ſe concurriſſent initio certaminis, paullo longius eius equitatus circumuectus ex improuiſo clauderet multitudine ſua exercitum Cæſaris, atque perturbatum iaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis eo die præliandi. Cæſaris, atque acies hoc modo fuit collocata, vt ab ſiniſtro eius cornu ordiar, & ad dextrum perueniam.* habuit legionem IX, VII. in ſiniſtro cornu, XXX, XXXIX, XIII, XIV XXIIX, XXVI in media acie: ipſum autem dextrum cornu, ſecundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocauerat. Præterea ex tironum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in ſiniſtrum ſuum cornu contulerat, & vſque ad aciei ſuæ mediam legionem porrexerat, &* ita collocauerat, vti ſiniſtrum ſuum cornu triplex eſſet. id eo conſilio fecerat, quod ſuum dextrum latus munitionibus adiuuabatur; ſiniſtrum autem, equitatus hoſtium multitudini reſiſtere poſſet. eodemq. ſuum omnem contulerat equitatum; &, quod ei parum confidebat, præſidio his equitibus legionem V. præmiſerat. leuemq ar-

maturam

maturam inter equites interpoſuerat. Sagittarios uarie paſſimque, locis certis maximeq. in cornibus collocauerat. Sic vtrorumque exercitus inſtructi, non plus paſſuum CCC. *interiecto ſpatio, quod forte ante id tēpus acciderat umquā quin dimicaretur, a mane vſque ad horam* X. *diei perſtiterunt. Iamque Cæſar dum exercitum reducere intra munitiones ſuas cœpiſſet: ſubito vniuerſus equitatus vlterior Numidarum, Getulorumq. ſine frenis ad dextram partem ſe mouere; propiusq. Cæſaris caſtra, quæ erant in colle, ſe conferre cœpit. frenati autem Labieni equites in loco permanere, legionesq. diſtinere: cum ſubito pars equitatus Ceſaris cum leui armatura contra Getulos iniuſſu, ac temere longius progreſſi, paludemq. tranſgreſſi, multitudinem hoſtium ſuſtinere pauci non potuerunt; leuiq. armatura deſerti, ac pulſi, conuulneratique, uno equite amiſſo, multis equis ſaucijs, leuis armaturæ* XXVI. *occiſis, ad ſuos refugerunt. Quo ſecundo equeſtri prœlio facto, Scipio letus in caſtra nocte copias reduxit. quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque poſtero die Cæſar cum parte equitatus ſui Leptim, frumenti gratia, miſit. in itinere prædatores equites Numidas, Getulosq. ex improuiſo adorti circiter centum partim occiderunt, partim uiuorum potiti ſunt. Cæſar interim quotidie legiones in cāpum deducere, atque opus facere, vallumque, & foſſam per medium campum ducere, aduerſariorumque excurſionibus * iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & in * iugo, ne a Cæſare excluderetur, approperare. Ita duces utri-*

que & in operibus occupati erant, & nihilo minus equeſtribus prœliis inter ſe quotidie dimicabant. Interim Varus claſſem, quam antea Uticæ, hiemis gratia, ſubduxerat, cognito legionis VII, & IIX ex Sicilia aduentu, celeriter deducit; ibiq. Getulis remigibus, epibatiſq. complet; inſidiandiq. * gratia progreſſus, Hadrumetum cum XV nauibus peruenit. Cuius aduentus inſcius Cæſar, L. Ciſpium cum claſſe XXVII nauium ad Thapſum verſus in ſtationem, præſidii gratia commeatus ſui, mittit: itemq. Q. Aquilam cum XIII. nauibus longis Hadrumetum eadem de cauſſa præmittit. Ciſpius, quo erat miſſus, celeriter peruenit. * Aquila, tempeſtate iactatus, promontorium ſuperare non potuit; atque, angulum quendam tutum a tempeſtate nactus, cum claſſe ſe longius a proſpectu remouit. reliqua claſſis in ſalo ad Leptim, egreſſis remigibus, paſſimq in litore uagantibus, partim in opido, victus ſui mercandi gratia, progreſſis, vacua a defenſoribus ſtabat. Quibus rebus, Varus, ex perfugis cognitis, occaſionem nactus, vigilia ſecunda, * Hadrumeto ex Cothone egreſſus: primo mane Leptim vniuerſa claſſe uectus, naues onerarias, quæ longius a portu in ſalo ſtabant, incendit, & pentiremes duas, uacuas a defenſoribus, nullo repugnante cœpit. Cæſar interim celeriter per nūcios in caſtris, cum opera circuiret, certior factus, quæ aberant a portu millia paſſuum VI, equo admiſſo, omiſſis omnibus rebus, celeriter peruenit Leptim: ibique moratus, omnes vt ſe naues conſequerentur, primo ipſe nauigiolum paruum conſcendit; in curſu Aquilam, multitudine nauigiorum perterritum,

tum,

tum, atque trepidantem, nactus, hoſtium claſſem ſequi cœpit. Interim Varus, celeritate Cæſaris, audaciaq. motus, cum vniuerſa claſſe, conuerſis nauibus, Hadrumetum verſus fugere contendit. Quam Ceſar in millibus paſſuum IV. *conſecutus, recuperata quinquēremi, cum omnibus ſuis epibatis, atque etiam hoſtium cuſtodibus* CXXX *in ea naue captis, triremem hoſtiū proximam, quę in repugnando erat commorata, onuſtam remigum, epibatarumq. cepit. reliquæ naues hoſtium promontorium ſuperarunt, atq. Hadrumetum in Cothonem ſe vniuerſæ contulerunt. Cæſar eodem vento promontorium ſuperare non potuit; atque, in ſalo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Hadrumetum accedit; ibiq. nauibus onerarijs, quæ erant extra Cothonem, incenſis, omnibuſq reliquis alij aut ſubductis, aut in Cothonem compulſis, paulliſper commoratus, ſi forte vellent claſſe dimicare, rurſus ſe recepit in caſtra. in ea naue captus eſt* P. *Veſtrius, eques Romanus, &* P. *Ligarius Afranianus; quem Ceſar in Hiſpania cum reliquis dimiſerat; & poſtea ſe ad Pompeium contulerat; inde ex prælio effugerat, in Africamq. ad Varum uenerat. Quem ob periurium, perfidiamq. Cæſar iuſſit necari.* P. *Veſtrio autem, quod eius frater Romæ pecuniā imperatā numerauerat, et quod ipſe ſuam cauſſam Cæſari probauerat, ſe Naſidij claſſe captum, cum ad necem duceretur, beneficio Vari eſſe ſeruatum, poſtea facultatē ſibi nullam datam tranſeūdi, ignouit. Eſt in Africa conſuetudo incolarum, vt in agris, & in omnibus fere villis ſub terra ſpecus, condendi frumenti gratia, clam habeant, atque id propter*

bella

bella maxime, ſtudiumque ſubitum aduentum præparent. Qua de re Cæſar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones II. *cum equitatu mittit a caſtris ſuis millia paſſuum* X; *atque inde magno numero frumenti onuſtos recepit in caſtra. Quibus rebus cognitis, Labienus, progreſſus a ſuis caſtris millia paſſuum* VII *per iugum, & collem, per quem Cæſar pridie iter fecerat, ibi caſtra duarum legionum facit; atque ipſe quotidie exiſtimans Cæſarem eadem ſæpe frumentandi gratia commeaturum cum magno equitatu leuiq. armatura inſidiaturus, locis idoneis conſedit. Cæſar interim, de inſidijs Labieni ex perſugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hoſtes quotidiano inſtituto, ſæpe idem faciendo, in negligentiã adducerentur, ſubito mane imperat porta Decumana legiones ſe* IIX *ueteranas cum parte equitatus ſequi: atque equitibus præmiſſis, neq. opinantes inſidiatores ſubito, in conuallibus latentes, leui armatura concidit circiter* D; *reliquos in fugam turpiſſimam coniecit. Interim Labienus cum vniuerſo equitatu fugientibus ſuis ſuppetias occurrit. cuius vim multitudinis cum equites pauci Cæſariani iam ſuſtinere nõ poſſent, Cæſar inſtructus legiones hoſtium copijs oſtendit. Quo facto, perterrito Labieno, ac retardato, ſuos equites recepit incolumes. Poſtero die Iuba Numidas eos, qui, loco amiſſo, fuga ſe receperãt in caſtra, in cruce omnes ſuffixit. Cæſar interim, quoniam frumenti inopia premebantur, copias omnes in caſtra conducit; atque in præſidio Lepti, Ruſpinæ, Acillæ relicto, Ciſpio, Aquilæq. claſſe tranſdita, ut alter Hadrumetum, alter Thapſum mari obſiderent,*

derent, ipſe, caſtris incenſis, IX. *noctis vigilia, acie inſtructa, impedimentis in ſiniſtra parte collocatis; ex eo loco proficiſcitur, & peruenit ad opidum Agar; quod a Getulis ſepe ante oppugnatum, ſummaq. vi per ipſos opidanos erat defenſum. ibi in campo caſtris vnis poſitis, ipſe frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, vini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, rediit in caſtra. Scipio interim, cognito Cæſaris diſceſſu, cum vniuerſis copiis per iugum Cæſarem ſubſequi cœpit; atque ab eius caſtris millia paſſuum* VI, *longe trinis caſtris diſpartitis copiis, conſedit. Opidum erat Zetta, quod aberat a Scipione millia paſſuum* X, *ad eius regionem, & partem caſtrorum collocatum, a Cæſare autem diuerſum, ac remotum, quod erat ab eo longe millia paſſuum* XIIX. *huc Scipio legiones* II, *frumentandi gratia, miſit. Quod poſtquã Cęſar ex perfugis cognouit, caſtris ex campo in collem, ac tutiora loca, collcatis, atque ibi præſidio relicto, ipſe* IV. *vigilia egreſſus præter hoſtium caſtra proficiſcitur cum copiis, & opido potitur: legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: &, cum eo contendere conaretur, animaduertit copias hoſtium iis legionibus occurrere ſuppetias. quæ res eius impetum retardauit. Itaque, capto C Biotio Regino, equite R. Scipionis familiariſſimo, qui ei opido præerat, & P. Atrio, equite R. de conuentu Vticenſi, & camelis* XXII. *regis adductis, præſidio ibi cum Oppio legato relicto, ipſe ſe recipere cœpit ad caſtra. Cum iam non longe a caſtris Scipionis abeſſet, quæ*

eum

eum neceſſe erat prætergredi; Labienus, Afraniuſque, cum omni equitatu, leuique armatura ex inſidijs adorti, agmini eius extremo ſe offerunt, atque ex collibus primis exſiſtunt. Quod poſtquam Cæſar animaduertit; equitibus ſuis hoſtium vi oppoſitis, ſarcinas legionarios in aceruum iubet comportare; atque celeriter ſigna hoſtibus inferre. Quod poſtquam cœptum eſt fieri; primo impetu legionis, equitatus, & leuis armatura hoſtium nullo negotio loco pulſa, & deiecta eſt de colle. Cum iam Cæſar exiſtimaſſet hoſtes pulſos, deterritoſq; finem laceſſendi facturos; & iter cœptum pergere cœpiſſet; iterum celeriter ex proximis collibus erũpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi in Cæſaris legionarios impetum faciunt Numidæ, leuiſq. armaturæ, mirabili velocitate præditi; qui inter equites pugnabant, & vna, pariterque cum equitibus accurrere, & refugere conſueuerant. Cum hoc ſæpius facerent, & Iulianos proficiſcentes inſequerentur, & refugerent, ſtantes, propius. non accederent, & ſingulari genere pugnæ uterentur; eoſque iaculis conuulnerare ſatis eſſe crederent; Cæſar intellexit, nihil aliud illos conari, niſi, vt ſe cogerent caſtra in eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil eſſet; vt exercitus eius ieiunus, qui a quarta vigilia vſque ad horam x. diei nihil guſtaſſet, ac iumenta ſiti perirent. Cum iam ad ſolis occaſum eſſet, & non totos C. paſſus* in horis IV. eſſet progreſſus, equitatu ſuo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita vim hoſtium, placide, leniterque procedens, per legionarium militem commodius ſuſtinebat. Interim*

terim equitum Numidarum copia dextera, ſiniſtraq. per colles percurrere, coronæq. in modum cingere multitudine ſua Cæſaris copias, pars agmen extremum inſequi. Cæſariani interim non amplius tres, aut quattuor milites ueterani, ſi ſe conuertiſſent, & pila viribus contorta in Numidas infeſtos coniecisſent; amplius II. millium ad vnum terga uertebant; ac rurſus ad aciem paſſim, conuerſis equis, ſe colligebant, atque in ſpatio conſequebantur, & iacula in legionarios conijciebant. Ita, Cæſar, modo procedendo, modo reſiſtendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes ſuos ad vnum in caſtris incolumes, ſaucijs x. factis, reduxit. Labienus circiter CCC amiſſis, multis vulneratis, ac defeſſis, inſtando omnibus, ad ſuos ſe recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante caſtra in acie terroris gratia, in conſpectu Cæſaris collocauerat, reducit in caſtra. Cæſar contra eiuſmodi hoſtiũ genera, copias ſuas, non vt imperator exercitum veteranum, uictoremque maximis rebus geſtis; ſed ut laniſta tirones gladiatores condocefacere, quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi aduerſarijs, & in quãtulo ſpatio reſiſterent, modo procurrerent, modo recederent, cõminarenturq. impetum, ac prope quo loco, & quemadmodum tela mitterent, præcipit. mirifice enim hoſtium leuis armatura anxium exercitum noſtrum, atq. ſollicitum habebat: quia & equites deterrebat prelium inire, propter equorum interitum; quod eos iaculis interficiebant; & legionarium militem defatigabant, propter velocitatem. grauis enim armaturę miles ſimul

atque

atque ab his interſectatus conſtiterat, in eoſq. impetũ fecerat, illi veloci curſu facile periculum vitabant. Quibus ex rebus Cæſar vehementer commouebatur: quia, quodcumque prælium, quoties erat commiſſum, equitatu ſuo, ſine legionario milite, hoſtium equitatui, leuique armaturæ eorum nullo modo par eſſe poterat. ſollicitabatur autem his rebus, quod nondum hoſtium legiones cognouerat, & quonam modo ſuſtinere ſe poſſet ab eorum equitatu, leuique armatura; quæ erat mirifica, ſi legiones quoque acceſſiſſent. Accedebat etiam hæc cauſſa, quod elephantorum magnitudo, multitudoque militum animos detinebat in terrore. cui uni rei tamen inuenerat remedium namque elephantos in Italiam tranſportari iuſſerat: quo & miles noſter ſpeciemque, & uirtutem beſtiæ cognoſceret, & cui parti corporis eius telum facile adigi poſſet; ornatuſque, ac loricatus elephãtus cum eſſet, quæ pars eius corporis nuda ſine tegmine relinqueretur, vt eo tela conijcerentur; præter ea, vt iumenta beſtiarum odorem, ſtridorem, ſpeciem, conſuetudine captarum, non re formidarent. Quibus ex rebus largiter erat cõſecutus. nam & milites beſtias manibus pertractabant, earũq. tarditatem cognoſcebant; equiteſq. in eos pila prepilata conijciebant, atq. in conſuetudinem equos patientia beſtiarum adduxerat. Ob has cauſſas, quas ſupra cõmemoraui, ſollicitabatur Ceſar, tardiorq. & conſideratior erat factus, & ex priſtina bellandi conſuetudine, celeritateq. exceſſerat. nec mirũ. copias enim habebat in Gallia bellare conſuetas, locis campeſtribus, et contra Gallos, homines apertos, minimeq. inſidioſos; qui

per

per virtutem, non per dolum, dimicare conſueuerunt. tum autem erat ei laborandum, vt conſuefaceret milites, hoſtium dolos, inſidias, artificia cognoſcere, & quid ſequi, quid vitare conueniret. itaque, quo hæc celerius conciperent, dabat operam, vt legiones non in uno loco contineret, ſed, per cauſſam frumentādi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod hoſtium copias ab ſe, ſuoq. ueſtigio, non diſceſſuras exiſtimabat atque poſt diem * III. *productas accuratius ſuas copias, ſicut inſtruxerat, propter hoſtium caſtra prętergreſſus, equo loco inuitat ad dimicandum. Poſtquam eos abhorrere uidet, reducit ſub veſperum legiones in caſtra. legati interim ex opido Vacca, quod finitimum fuit Vzitæ, cuius Cæſarem potitum eſſe demonſtrauimus, ueniunt; petunt, & obſecrant, vt ſibi præſidium mittat; ſe res complures, quæ vtiles bello ſint, adminiſtraturos. Per id tempus de eorum voluntate, ſtudioque erga Cæſarem transfuga ſuos ciues facit certiores. Iubam regem celeriter cū copijs ſuis, ante quam Cæſaris præſidium eo perueniret, ad opidum accurriſſe, atque, adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibuſque eius opidi incolis ad vnum interfectis, dediſſe opidum diripiendum, delendumq. militibus. Cæſar interim, luſtrato exercitu, ad* XII. *Kal. Apr. poſtero die productis vniuerſis copijs, proceſſus a ſuis caſtris millia paſſuum* V. *a Scipione circiter* II. *millium interiecto ſpatio, in acie conſtitit. Poſtquam ſatius, diuque aduerſarios a ſe ad dimicandum inuitatos, ſuperſedere pugnæ animaduertit, reducit copias. Poſtero die caſtra mouet, atque iter ad opidum Sarſuram, vbi Scipio Numidarum*

midarum habuerat præſidium, frumentumq. comportauerat, ire contendit. quod vbi Labienus animaduertit, cum equitatu, leuique armatura agmen eius extremum capere cœpit: atque ita lixarum, mercatorumq. qui plauſtris merces portabant, interceptis ſarcinis, addito animo, propius, audaciuſq. accedit ad legiones; quod exiſtimabat, milites ſub onere, ac ſub ſarcinis defatigatos, pugnare non poſſe. Quæ res Cæſarem non fefellerat. namque expeditos ex ſingulis legionib. CCC. *milites eſſe iuſſerat. itaque eos, in equitatum Labieni immiſſos, turmis ſuorum ſuppetias mittit, Tum Labienus, conuerſis equis, ſignorum conſpectu perterritus, turpiſſime contendit fugere, multis eius occiſis, compluribus vulneratis. Milites legionarij ad ſua ſe recipiunt ſigna, atque iter inceptum ire cœperunt. Labienus per iugũ ſummum collis dextrorſus procul milites ſubſequi non deſiſtit. Poſtquã Cęſar ad opidũ Sarſuram uenit, inſpectantibus aduerſarijs, interfecto prędio Scipionis, cum ſuis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi præerat, atque a multitudine circumuento, interfectoque, opido potitur; atque, ibi frumento exercitui dato, poſtero die ad* opidum Viſdram peruenit, in quo Conſidius per id tempus fuerat cum grandi pręſidio, cohorteque ſua gladiatorum. Cæſar, opidi natura perſpecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia paſſuũ* IV, *ad quam fecit caſtra; atq. inde* IV. *die egreſſus, redit rurſus ad ea caſtra, quæ ad Agar habuerat Idem facit Scipio, atq. in antiqua caſtra copias reducit. Thabenẽſes interim,*

qui

qui ſub ditione, & poteſtate Iubæ eſſe conſueſſent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio præſidio, legatos ad Cæſarem mittunt; rem male geſtam docent; petunt, orantque, vt ſuis fortunis præſto, quod bene meriti eſſent, auxilium ferrent. Cæſar, eorum conſilio probato, M. Criſpum tribunum cum cohorte, & ſagittarijs, tormentiſque compluribus præſidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum ſignis non potuerant ante tranſire in Africam, ad millia IV, *equites* CD, *funditores, ſagittarijq.* ∞ *vno commeatu Cæſari occurrerunt. Itaq. tum his copijs, & omnibus legionibus eductis, ſicut erat inſtructus,* IIX *millibus paſſuum a ſuis caſtris, ab Scipionis uero* IV. *millibus paſſuum, longe conſtitit in campo. Erat opidum infra caſtra Scipionis, nomine Tegea, ubi præſidium equeſtre circiter* CD. *habere conſueuerat. eo equitatu, dextra, ſiniſtraq. directo ab opidi lateribus, ipſe, legionibus ex caſtris eductis, atq. in iugo inferiore inſtructis, non longius fere* ∞ *paſſus ab ſuis munitionibus progreſſus, in acie conſtitit. Poſtquã diutius in vno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio conſumebatur; Cæſar equitum turmas ſuorum iubet in hoſtium equitatum, qui ad opidum in ſtatione erat, facere impreſſionem: leuemq. armaturam, ſagittarios, funditoreſq. eodẽ ſubmittit. Quod ubi cẽptũ eſt fieri, & equis cõcitatis, Iuliani impetũ feciſſent; Pacidius ſuos equites exporrigere cẽpit in lõgitudinem, ut haberent facultatẽ turmas Iulianas circũfundere, & nihilo minus fortiſſime, acerrimeq. pugnare. Quod*

vbi Cæſar animaduertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos conſueuerat, ex proxima legione, quæ ei prælio in acie conſtiterat, iubet equitatui ſuccurrere. Labienus interim ſuis equitibus auxilia equeſtria ſummittere, ſaucijſque, ac defatigatis integros, recentioribuſque viribus equites ſubminiſtrare. Poſtquam equites Iuliani CD. vim hoſtium, ad IV: millia numero, ſuſtinere non poterant, & a leui armatura Numidarũ vulnerabantur, minutatimq.* cedebant; Cæſar alteram alam mittit qui ſat agentibus celeriter occurrerent. Quo facto, ſui ſublati vniuerſi in hoſtes impreſſione facta, in fugam aduerſarios dederunt, multis occiſis, complurib. uulneratis. inſecuti per III. millia paſſuum, vſque in colles hoſtibus adactis, ſe ad ſuos recipiunt. Cæſar in horam X commemoratus, ſicut erat inſtructus, ſe ad ſua caſtra recepit omnibus incolumib. in quo prælio Pacidius grauiter pilo per caſſidem caput ictus, compluresq. duces, ac fortiſſimus quiſque interfecti, vulneratiq. ſunt. Poſtquam nulla condicione cogere aduerſarios poterat, vt in æquum locum deſcenderent, legionumque periculũ facerent; neque ipſe propius hoſtem caſtra ponere, propter aquæ, pænuriam, ſe poſſe animaduerteret: aduerſarios non eorum virtute confidere, ſed aquarum inopia fretos, deſpicere ſe intellexit. pridie non. Apr. tertia uigilia egreſſus, ab Agar XVI millia paſſuũ nocte progreſſus, ad Thapſum, vbi Virgilius cum grandi præſidio præerat, caſtra ponit, opidumque eo die circummunire cæpit, locaq. idonea, opportunaque complura præſidijs occupare; ne hoſtes intrare ad ſe, ac loca interiora capere poſſent. Scipio

interim,

interim, cognitis Cæſaris conſilijs, ad neceſſitatem adductus dimicandi, ne per ſummum dedecus fidiſſimos ſuis rebus Thapſitanos, & Virgilium amitteret, confeſtim Cæſarem per ſuperiora loca conſecutus, millia paſſuum IIX. a Thapſo binis caſtris conſedit. Erat ſtagnum ſalinarũ, inter quod, & mare, anguſtiæ quædam non amplius mille & quingentos paſſus intererant: quas Scipio intrare, & Thapſitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæſarem non fefellerat. namque pridie, in eo loco caſtello munito, ibique trino præſidio relicto, ipſe cum reliquis copijs lunatis caſtris Thapſum operibus circummuniuit. Scipio interim, excluſas ab incepto itinere, ſupra ſtagnum poſtero die & nocte confecta, cælo albeſcente, non longe a caſtris, præſidioque, quod ſupra commemorauimus, ∞ D paſſibus, ad mare verſus conſedit, & caſtra munire cæpit. Quod poſtquam Cæſari nunciatum eſt, milites ab opere deductos, caſtris præſidio Aſprenate proconſule cum legionibus II. relicto; ipſe cum expedita copia in eum locum citatim contendit; claſſiſque parte ad Thapſum relicta, reliquas naues iubet poſt hoſtium tergum quam maxime ad litus appelli, ſignumque ſuum obſeruare; quo ſigno dato, ſubito clamore facto, ex improuiſo hoſtibus auerſis incuterent terrorem; vt perturbati ac perterriti reſpicere poſt terga cogerentur.* Quo poſtquam Cæſar peruenit, & animaduertit aciem pro vallo Scipionis caſtris, elephantiſq. dextro ſiniſtroq. cornu collocatis, & nihilo minus partem militum caſtro non ignauiter munire; ipſe, acie triplici collocata, legione X, ſecundaque dextro cornu,

IIX, & XX. ſiniſtro, oppoſitis V. legionibus, in quarta acie ante ipſa cornua quinis cohortibus cõtra beſtias collocatis, ſagittarijs, funditoribus in vtriuſque cornibus diſpoſitis, leuiq. armatura inter equites interiecta, ipſe pedibus circum milites concurſans, virtuteſq. veteranorum, præliaq. ſuperiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicaſſent, hortabatur, vt veteranorum virtutem æmulentur, eorumq. famam, nomen, locumque, victoria parta, cuperent poſſidere. itaq. in circumeundo exercitum, animaduertit hoſtes circa vallum trepidare, atque vltro, citroque pauidos incõcurſare, & modo ſe intra poſitas recipere, modo inconſtanter, immoderateq. prodire. Cumq. idem a pluribus animaduerti cœptum eſſet; ſubito legati, euocatique obſecrare Cæſarem, ne dubitaret ſignum dare; victoriam ſibi propriam a dijs immortalibus portendi. Dubitante Cæſare, atque eorum ſtudio, cupiditatique reſiſtente, ſibique, eruptione pugnari, non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem ſuſtentante, ſubito dextro cornu, iniuſſu Cæſaris, tubicen, a militibus coactus, canere cœpit. Quo facto, ab vniuerſis cohortibus ſigna in hoſtem cœpere inferri; cum centuriones pectore aduerſo reſiſterent, uique continerent milites, ne iniuſſu imperatoris concurrerent, nec quidquã proficerent. Quod poſtquam Cæſar intellexit, incitatis militum animis reſiſti nullo modo poſſe; ſigno felicitatis dato, equo admiſſo in hoſtem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, ſagittarijque concita tela in elephantos frequentes injciunt.

Quo

Quo facto, beſtiæ, ſtridore fundarum, lepidumque perterritæ, ſeſe conuertere, & ſuos poſt ſe frequentes, ſtipatoſque proterere, & in portas valli ſemifractas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præſidio deſerti, principes fugiunt. ita, celeriter beſtijs circuitis, legiones vallo hoſtium ſunt potitæ: &, pauci acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in caſtra, vnde pridie erant egreſſi, confugiunt. Non videtur eſſe prætermittendum de virtute militis veterani V, legionis. nam, cum in ſiniſtro cornu elephantus, vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum feciſſet, eumque ſub pede ſubditum, deinde genu innixus, pondere ſuo, proboſcide erecta, vibrantique, ſtridore maximo premeret, atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin ſe armatum beſtiæ offerret. quem poſtquam elephantus ad ſe telo infeſto venire animaduertit: relicto cadauere, militem proboſcide circumdat, atque in ſublime extollit armatum. qui in eiuſmodi periculo cum conſtanter agendum ſibi uideret, gladio proboſcidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non deſtitit: quo dolore adductus elephantus, milite abiecto, maximo cum ſtridore, curſuque conuerſus ad reliquas beſtias ſe recepit. Interim, Thapſo qui erant præſidio, ex opido eruptionē porta maritima faciunt; &, ſiue vt ſuis ſubſidio occurrerent; ſiue vt, opido deſerto, fuga ſalutem ſibi pararent, egrediuntur: atque ita per mare umbilici tenus ingreſſi, terram petebant: qui a ſeruis, puerisque, qui in caſtris erant, lapidibus, piliſque prohibiti

terram attingere, rurſus ſe in opidum receperunt. Interim Scipionis copijs proſtratis, paſſimque toto campo fugientibus, confeſtim Cæſaris legiones conſequi, ſpatiumq. ſe non dare colligendi. qui poſtquam ad ea caſtra. quæ petebant, perfugerunt, ut, refectis caſtris, rurſus ſeſe defenderent; ducem aliquem requirunt, quem reſpicerēt, cuius auctoritate imperioq. rem gererent. qui poſtquam aduerterunt, neminem ibi eſſe præſidio, protinus, armis abiectis, in regia caſtra fugere contendunt. * Quo poſtquam peruenerunt, ea quoque ab Iulianis teneri vident. Deſperata ſalute, in quoddam colle conſiſtunt; atque, armis demiſſis, ſalutationem more militari faciunt. quibus miſeris ea res paruo præſidio fuit. namque milites veterani, ira & dolore incenſi, non modo, vt parcerent hoſti, non poterant adduci, ſed etiam ex ſuo exercitu illuſtres vrbanos, quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt. in quo numero fuit Tullius Rufus quæſtorius: qui, pilo tranſiectus conſulto a milite, interijt. item Pompeius Rufus, brachiū gladio percuſſus, niſi celeriter ad Cæſarem accurriſſet, interfectus eſſet. Quo facto, complures equites R. ſenatoreſq. perterriti ex prælio ſe receperunt, ne a militibus, qui ex tanta victoria licentiam ſibi aſſumpſiſſent, immoderate peccandi impunitatis propter maximas res geſtas, ipſi quoque interficerentur. itaque omnes Scipionis milites, cum fidem Cæſaris implorarent, inſpectante ipſo Cæſare, & a militibus deprecante, eis vti parcerent, ad vnum ſunt interfecti. Cæſar, trinis caſtris potitus, occiſiſque hoſtium x. millibus, fugatiſq.

tiſq. compluribus, ſe recipit, L. militibus amiſſis, paucis ſaucijs in caſtra: ac ſtatim ex itinere ante opidum Thapſum conſtitit; elephantoſq. LXIV ornatos, armatoſque cum turribus, ornamentiſq. capit, captos ante opidum inſtructos conſtituit: id hoc conſilio, ſi poſſet et Virgilius, quique cum eo obſidebantur, rei male geſtæ ſuorum indicio a pertinacia deduci. deinde ipſe Virgilium appellauit, inuitauitque ad deditionem, ſuamque lenitatem & clementiam commemorauit. quem poſtquam animaduertit reſponſum ſibi non dare, ab opido receſſit. poſtero die, diuina re facta, concione aduocata, in conſpectu opidanorum milites collaudat: totumque exercitum veteranorum donauit præmiis, ac fortiſſimo cuique, ac bene merenti pro ſuggeſtu tribuit. ac ſtatim inde digreſſus, C. Rebilo proconſule cum III. ad Thapſum legionibus, & Cn. Domitio cum II. Tiſdræ, vbi Conſidius prȩerat, ad obſidendum relictis, M. Meſſalia Vticam ante præmiſſo, cum equitatu ipſe eodem iter facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, cum Vticam verſus iter facerent, perueniunt ad opidum Paradam. vbi, cum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæſaris præcurriſſet; vi opido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibuſque rebus eorum congeſtis, ignem ſubijciunt, atque eius opidi incolas cuiuſque generis, ætatiſque, viuos, conſtrictoſque in flammam conijciunt, atque ita acerbiſſimo afficiunt ſupplicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticenſibus, propter beneficium legis Iuliæ, parum in ſuis partibus præ-

ſidij eſſe exiſtimauerat, plebem inermem opido eiecerat, & ante portam, belli cauſſa, caſtris, foſſaſq. parnula dumtaxat munierat, ibique, cuſtodijs circumdatis, habitare coegerat: ſenatum autem opidi cuſtodia tenebat. Eorum caſtra ij equites adorti, expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæſaris fauiſſe ſciebant, vt, eis interfectis, eorum pernicie dolorem ſuum vlciſcerentur. Vticenſes, animo addito ex Cæſaris victoria, lapidibus, fuſtibuſque equites repulerunt. itaque, poſtquam caſtris non potuerant potiri, Vticam ſe in opidum coniecerunt; atque ibi multos Vticenſes interfecerunt; domoſque eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato perſuadere nulla ratione quiret, vt ſecum opidum defenderent, & cæde, rapiniſq. deſiſterent, &, quid ſibi vellent, ſciret, ſedandæ eorũ importunitatis gratia, ſingulis H-S C. diuiſit. Idem Sulla Fauſtus fecit, ac de ſua pecunia largitus eſt unaque cum ijs ab Vtica proficiſcitur, atque in regnum ire cõtendit. Cõplures interim ex fuga Vticã perueniunt. quos omnes Cato cõuocatos, vna cũ CCC, qui pecuniã Scipioni ad bellum faciendũ contulerant, hortatur, vt ſeruitia manumitterent, opidumq. defenderent. Quorum cum partem aſſentire, partem animum, mẽtemq. perterritam, atque in fuga deſtinatam habere intellexiſſet; amplius de ea re agere deſtitit, naueſque ijs attribuit, vt, in quas quiſque partes vellet, proficiſceretur. ipſe, omnibus rebus diligentiſſime conſtitutis, liberis ſuis L. Cæſari, qui tum ibi proquæſtor fuerat, commendatis, & ſine ſuſpicione, vultu, atque ſermone, quo ſuperiore tempore vſus fuerat, cum dormitum iſſet, ferrum

*rum intro clam in cubiculum tulit, atque ita ſe tranſiecit. qui dum, anima non dum exſpirata, concidiſſet; impetu facto in cubiculum, ex ſuſpicione medicus, familiareſq. continere, atque vulnus crudeliſſime diuellit, atque animo præſenti ſe interemit. Quem Vticenſes quamquam oderant partium gratia, tamen, propter eius ſingularem integritatem, & quod diſſimilimus reliquorum ducum fuerat, quodq. Vticam mirificis operibus munierat, turreſq. auxerat, ſepultura afficiunt. Quo interfecto, L. Cæſar, vt aliquod ſibi ex ea re auxilium pararet, conuocato populo, concione habita, cohortatur omnes, vt portæ aperirentur: ſe in Cæſaris clementia magnam ſpem habere. Itaque, portis patefactis, Vtica egreſſus, Cæſari imperatori obuiam proficiſcitur. Meſſalla, vt erat imperatum, Vticam peruenit, omnibuſque portis cuſtodias ponit. Cæſar interim, a Thapſo progreſſus, Vſcetam peruenit; vbi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum paruo præſidio habuerat. hoc adueniens potitur: deinde Hadrumetum peruenit. Quo cum ſine mora introiſſet, armis, frumento, pecuniaque conſiderata, Q. Ligario, C. Conſidij filio, qui tum ibi fuerat, vitam conceſſit. deinde eodem die Hadrumeto egreſſus, * Liuineio Regulo ibi cum legione relicto, Vticam ire contendit: cui in itinere fit obuius L. Cæſar, ſubitoque ſe ad genua proiecit, vitamque ſibi, nec amplius quidquam, deprecatur. cui Cæſar facile, & pro ſua natura, & inſtituto, conceßit. * item Cæcinæ, Ceteio, P. Atio, L. Cellæ patri, & filio, M. Eppio. M. Aquinio, Catonis filio, Damaſippiq.*

*ſippiq. liberis ex ſua conſuetudine tribuit; circiterque noctem luminibus accenſis Vticam peruenit, atque extra opidum ea nocte manſit. poſtero die mane opidum introijt; cioncioneq aduocata, Vticenſes incolas cohortatus, gratias pro eorum ſtudio erga ſe agit; ciues autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contulerant Varo, & Scipioni, multis verbis accuſatos, & de eorum ſceleribus longiori habita oratione, ad extremum, vt ſine metu prodirent, edicit: ſe eis dumtaxat uitam conceſſurum, bona quidem eorum ſe venditurum, ita tamen, vt, qui eorum bona ſua redemiſſet. ſe bonorum venditionem * indicturum, & pecuniam, multæ nomine, relaturum, vt incolumitatem retinere poſſent. Quibus metu ex ſanguibus, de uitaque ex ſuo * promerito deſperantibus, ſubito oblata ſalute, libentes, cupidique condicionem acceperunt: petieruntq. a Cæſare, vt vniuerſis CCC. vno nomine pecuniam imperaret. itaq. bis millies H-S bis impoſito, vt per triennium ſex penſionibus populo R. ſoluerēt, nullo eorum recuſante, ac ſe eodem die demum natos prædicantes, læti gratias agunt Cæſari. Rex interim Iuba, ut ex prælio fugerat, vnà cum Petreio interdiu in villis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum peruenit; atque in opidum Zamam, vbi ipſe domicilium, coniuges, liberoſque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, cariſſimasque res comportauerat, quodque inito bello operibus maximis exmunierat, accedit. Quem antea opidani, rumore exoptato de Ceſaris uictoria audito, ob has cauſſas opido prohibuerunt, quod, bello contra populum Rom. ſuſcepto,*

pto,

pto, in opido Zama, lignis congeſtis, maximam in medio foro pyram conſtruxerat; vt, ſi forte bello foret ſuperatus, omnibus rebus eo coaceruatis, dehinc ciuibus cunctis interfectis, eodemque proiectis, igne ſubiecto, tum demum ſe ipſe inſuper interficeret, atque una cum liberis, coniugibus, ciuibus, cunctaq. gaza regia cremaretur. Poſtquam Iuba ante portas diu, multumq. primo minis, pro imperio, egiſſet cum Zamenſibus; deinde, cum ſe parum proficere intellexiſſet, percibus quoque oraſſet, vti ſe ad ſuos deos penates admitterent; vbi eos in ſententia perſtare animaduertit, nec minis, nec præcibus ſuis moueri, quo magis ſe reciperent: tertio petit ab eis, vt ſibi coniuges, liberoſq. redderent, vt ſecum eos aſportaret. Poſtquam ſibi nihil omnino opidanos reſponſi reddere animaduertit, nulla re ab ijs impetrata, ab Zama diſcedit, atque ad villam ſuam cum M. Petreio, pauciſq. equitibus ſe confert. Zamenſes interim legatos de ijs rebus ad Cæſarem Vticam mittunt, petuntque ab eo, vti ante, quam rex manum colligeret, ſeſeq. oppugnaret, ſibi auxilium mitteret: ſi tamen paratos eſſe, ſibi quoad uita ſuppeteret, opidum, ſeq. ei reſeruare, legatos collaudatos Cęſar domum iubet antecedere, ac ſuum aduentum prænunciare. Ipſe, poſtero die Vtica egreſſus, cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regijs copijs duces complures ad Cæſarem veniunt, orantque, vt ſibi ignoſcat. Quibus ſupplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate, clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perueniunt ad Cæſarem; ab

eoq.

eoq. ſunt metu, periculoque liberati. Dum hæc vtrobique geruntur, Cõſidius, qui Tiſdræ cum familia ſua, gladiatoria manu, Getuliſque præerat, cognita cæde ſuorum, Domitijque & legionum aduentu perterritus, deſperata ſalute, opidum deſerit, ſeq. clam cum paucis barbaris, pecunia onuſtus, ſubducit, atque in regnum fugere contendit. quem Getuli, ſui comites, in itinere, prædæ cupidi, concidunt; ſeq. in quaſcumque potuere partes conferunt. C. interim Virgilius, poſtquam, terra, marique clauſus, ſe nihil proficere intellexit, ſuosque interfectos, aut fugatos, M. Catonem Vticæ ſibi ipſi manus intuliſſe, regem vagum, a ſuis deſertum, ab omnibus aſpernari, Saburam, eiuſq. copias ab Sitio eſſe deletas, Vticæ Cæſarem ſine mora receptum, de tanto exercitu reliquas eſſe nullas, quæ ſibi, ſuiſq. liberis prodeſſent, a Caninio proconſule, qui eum obſidebat, fide accepta, ſeque, & ſua omnia, & opidum proconſuli tranſdit. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus excluſus, deſperata ſalute, cum iam conatus eſſet cum Petreio, vt per virtutem interfecti eſſe viderentur, ferro inter ſe depugnant: atque firmior imbecilliorem, Iuba Petreium facile ferro conſumpſit: deinde, ipſe ſibi cum conaretur gladio tranſiicere pectus, nec poſſet, precibus a ſeruo ſuo impetrauit, vt ſe interficeret; idque obtinuit P. interim Sitius, pulſo exercitu Saburæ præfecti Iubę, ipſoque interfecto, cum iter cum paucis per Mauretaniam ad Cæſarẽ faceret, forte incidit in Fauſtum, Afraniumq. qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterq. in Hiſpaniam tendebant. & erant numero circiter ∞ D.

itaque

itaque celeriter nocturno tempore, inſidijs diſpoſitis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit; Afranium, & Fauſtum viuos capit cum coniuge, & liberis. Paucis poſt diebus, diſſenſione in exercitu orta, Fauſtus, & Afranius interficiuntur. Pompeiæ cum Fauſti liberis Cæſar incolumitatem, ſuaque omnia conceſſit. Scipio interim cum Damaſippo, & Torquato, & Plætorio Ruſtiano nauibus longis diu, multumque iactati, cum Hiſpaniam peterent, ad Hypponem regium deferuntur, vbi claſſis P. Sitij per id tempus erat. a qua pauciora ab amplioribus circumuenta nauigia deprimuntur. ibiq. Scipio cum ijs, quos paullo ante nominaui, interijt. Cæſar interim, Zamæ auctione regia facta, boniſq. eorum venditis, qui ciues Romani contra populum R. arma tulerant, præmiiſque Zamenſibus, qui de rege excludendo conſilium ceperant, tributis, vectigalibuſque regijs abrogatis, ex regnoque prouincia facta, atque ibi Criſpo Salluſtio populi R. proconſule cum imperio relicto, ipſe Zama egreſſus Vticam ſe recepit. ibi bonis venditis eorum, qui ſub Iuba, Petreioque ordines duxerant, item Thapſitanis H-S xx millia, cõuentui eorũ H-S xxx millia Hadrumetanis H-S xxx. millia, conuentui eorum H-S L millia, multæ nomine, imponit. ciuitates, bonaque eorum ab omni iniuria, rapiniſque defendit. Leptitanos, quorum ſuperioribus annis Iuba bona diripuerat, & ad ſenatum queſti per legatos, atque arbitris a ſenatu datis, ſua receperant, XXX. centenis millibus ponderis olei in annos

ſingulos multat, ideo quod initio, per diſſenſionem principum, ſocietatem cum Iuba inierant, eumque armis, militibus, pecunia iuuerant. Tiſdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero frumenti multat. His rebus geſtis, idibus Iun. Vticæ claſſem conſcendit, & poſt diem III. *Carales in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos, quod Naſidium, eiuſque claſſem receperant, copiiſque iuuerant, H-S* C *millibus multat; & pro decumis octauas pendere iubet: bonaque paucorum uẽdit: & ante diem* III *. Kal. Quinct. naues conſcendit; & a Caralibus ſecundum terram prouectas, duo de trigeſimo die, eo quod tempeſtatibus in portubus cohibebatur, ad vrbem Romam uenit.*

A. HIRTII; vel, OPPII;

COMMENTARIORVM DE BELLO HISPANIENSI

LIBER

PHarnace ſuperato, Africa recepta, qui ex ijs prelijs cũ adoleſcente Cn. Pompeio profugiſſent; cum & vlterioris Hiſpanię potitus eſſet, dum Cæſar muneribus dãdis in Italia detinetur; quo facilius præſidia contra compararet Pompeius, in fidẽ vniuſcuiuſq. ciuitatis confugere cœpit. ita, partim precibus, partim ui, bene magna comparata manu, prouinciam vaſtare cœpit. Quibus in rebus non nullæ ciuitates ſua ſponte auxilia mittebant: item non nullæ portas claudebant: ex quibus, ſi qua opida vi ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritus ciuis eſſet, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inſerebatur cauſſa, vt, eo de medio ſublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret. ita paucis cõmodis hoſte hortato, maiores augebantur copię. ideoq. crebris nuncijs in Italiam miſſis, ciuitates contrariæ Pompeio auxilia ſibi depoſtulabãt. C. Cæſar dictator III, deſignatus IV, multis itinerib. ante confectis, cũ celeri feſtinatione ad bellũ conficiendum in Hiſpaniam conueniſſet, legati Cordubenſes, qui a Cn. Pompeio diſceſſerant, Cæſari obuiã ueniunt: a quibus nunciabatur, nocturno tempore opidum Cordubam capi poſſe: quod, nec opinantibus ad-

uerſarius eius prouincia potitus eſſet: ſimulq. quod tabellarij a Cn. Pompeio diſpoſiti omnibus locis eſſent, qui certiorem Cn. Pompeium de Cæſaris aduentu facerent. Multa pręterea veriſimilia proponebant. Quibus reb. adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat Q. Pedium, & Q. Fabium Maximũ de ſuo aduentu facit certiores, vt, quem ſibi equitatum ex prouincia feciſſent, præſidio mitterẽt. ad quos celerius, quam ipſi opinati ſunt, appropinquauit, atque vt ipſe voluit equitatum ſibi præſidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum præſidio Cordubam tenebat: quod eius prouinciæ caput eſſe exiſtimabatur: ipſe autem Cn. Pompeius adoleſcẽs Vllam opidum oppugnabat, & fere iã aliquot menſib. ibi detinebatur. Quo ex opido, cognito Cæſaris aduentu, legati clã pręſidio Cn. Pompeij, Cæſarem cum adiſſent, petere cœperunt, vt ſibi primo quoq. tempore ſubſidium mitteret. Cæſar eam ciuitatem omni tempore optime de populo R. meritam eſſe ſciebat, XI. cohortes ſecunda uigilia iubet proficiſci, pariq. equites numero; quibus præfecit hominem eius prouinciæ notum, & non parum ſcientem, L. Iunium Paciecum. Qui cum ad Cn. Põpeij præſidia veniſſet; incidit idem temporis, vt tẽpeſtate aduerſa, vehementiq. vento afflictaretur. Qua vi tempeſtatis ita obſcurabatur, ut uix proximum cognoſcere poſſet. Cuius incõmodum ſummam vtilitatem ipſis præbebat. Ita, cum ad locũ venerunt, iubet binos equites incedere, & recta per aduerſariorũ præſidia ad opidũ contendere. mediiſq. ex præſidiis cũ quereretur, qui eſſent; vnus ex noſtris reſpondit, vt ſileat verbum facere: nã

id

id temporis conari ad murum accedere, vt opidum capiant, & partim tempeſtate impediti uigiles non poterant diligentiam præſtare, partim illo reſponſo deterrebantur. Cum ad portam appropinquaſſent; ſigno dato, ab opidanis ſunt recepti; & pedites, equiteſq. clamore facto, deſpoſitis ibi partim, qui remanſere, eruptionem in aduerſariorum caſtra fecerũt. Sic illud cũ inſcientibus accidiſſet, exiſtimabat magna pars hominum, qui in ijs caſtris fuiſſent, ſe prope captos eſſe. Hoc miſſo ad Vllam præſidio, Cæſar, ut Põpeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam cõtendit: exq. itinere loricatos viros fortes cũ equitatu ante præmiſit. qui ſimul in conſpectum opidi ſe dederunt in equis, recipiuntur. Hoc a Cordubẽſibus nequaquam poterat animaduerti. Appropinquantibus, ex opido bene magna multitudo ad equitatũ concidendum cum exiſſet; loricati, vt ſupraſcripſimus, ex equis deſcederunt, & magnum prelium fecerunt, ſic, vt ex infinita hominũ multitudine pauci in opidũ ſe reciperent. Hoc timore adductus Sex Pompeius, litteras fratri miſit, ut celeriter ſibi ſubſidio ueniret; ne prius Cæſar Cordubam caperet, quam ipſe illo ueniſſet. Ita Cn. Pompeius, Vlla prope capta, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubã iter facere cœpit. Cæſar, cum ad flumen Bælim ueniſſet, neque propter altitudinẽ fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos demiſit. ita, inſuper põte facto, copias ad caſtra tripartito tranſduxit. Tenebãt aduerſus opidũ e regione põtis trabes, ut ſupra ſcripſimus, bipartito. Huc cũ Põpeius cũ ſuis copijs ueniſſet, ex aduerſo pari ratione caſtra ponit. Cæſar, ut cũ ab opido cõmea-

tuq.

tuq.excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem condicione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet. ex qua contentione quotidiana minuta prælia fiebant, vt modo hi, modo illi ſuperiores diſcederent. Quæ res cum ad maiorem contentionem veniſſet, ab vtriuſque comminus pugna iniqua, dum cupidus locum ſtudent tenere; propter pontem coanguſtabantur, & fluminis ripis appropinquantes coanguſtati præcipitabantur. hic alteri alteris non ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exæquebant. ita diebus compluribus cupiebat Cæſar, ſi qua condicione poſſet, aduerſarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. Cum animaduerteret aduerſarios minime velle, quos ideo a uia retraxerat, vt in æquum deduceret; copijs flumen tranſductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmiſſimum eius præſidium Ateguam proficiſcitur. Id cum Pompeius ex perfugis reſciſſet, ea die per viarum anguſtias carra complura, multoſq. laniſtas retraxit, & ad Cordubam ſe recepit. Cæſar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit. Cuius rei Pompeio cũ nuncius eſſet allatus; eo die proficiſcitur. Cuius in aduentum, præſidij cauſſa Cæſar complura caſtella occupauit, partim ſub equitatu, partim vt pedeſtres copiæ in ſtatione, & in excubitu caſtris præſidio eſſe poſſent. Hic in aduẽtu Pompeij incidit, vt matutino tempore nebula eſſet craſſiſſima itaque in illa obſcuratione cũ aliquot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt Cæſaris equites, & cõcidunt, ſic, vt vix in ea cæde pauci effuge-

fugerent. Inſequenti nocte caſtra ſua incendit Pompeius, & trans flumen Salſum per conualles caſtra inter duo opida Ateguam, & Vcubim in monte conſtituit. Cæſar in munitionibus, ceteriſque, quæ ad opidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineaſque agere inſtituit. Hæc loca ſunt mõtuoſa, & natura edita ad rem militarem, quæ planicie diuidũtur Salſò flumine, proxime tamen Ateguam, vt ad flumen ſint circiter paſſuum duo millia. ex ea regione opidi in montibus caſtra habuit poſita Pompeius in conſpectu vtrorumq. opidorum, neque ſuis auſus eſt ſubſidio uenire aquilas habuit, & ſigna XIII. *legionum. ſed, ex quibus aliquid firmamẽti ſe exiſtimabat habere, duę fuerunt uernaculę, quę a Trebonio transfugerant, & vna facta ex colonis, quæ fuerũt in his regionibus quarta fuit Afraniana ex Africa, quã ſecum adduxerat. reliquæ ex fugitiuis auxiliares conſiſtebant. nam, de leui armatura, & equitatu, longe & virtute, & numero noſtri erant ſuperiores. Accedebat, huc, vt longius bellum duceret Pompeius, quod loca ſunt edita, & ad caſtrorum munitiones non parum idonea. nam fere totius ulterioris Hiſpaniæ regio. propter terræ fecunditatem, inopem, difficilemque habet oppugnationem, & non minus copioſam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excurſiones omnia loca, quę ſunt ab opidis remota, turribus, & munitionibus retinentur, ſicut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur: ſimulque in his habent ſpeculas, &, propter altitudinem, longe, lateque proſpiciunt. Item opidorum magna pars eius prouinciæ montibus fere munita, & natura excellenti-*

bus locis eſt conſtituta, vt ſimul aditus, adſcenſuſq. habeat difficiles. ita ab oppugnationibus natura loci diſtinentur: vt ciuitates Hiſpaniæ non facile ab hoſtibus capiantur: quod in hoc contigit bello. nam, vbi inter Ateguam, & Vcubim, quæ opida ſupra ſunt ſcripta, Pompeius habuit caſtra conſtituta, in conſpectu duorum opidorum, ab ſuis caſtris circiter millia paſſuum IV. *Grumus eſt excellens natura, qui appellatur caſtra Poſtumiana. ibi præſidij cauſſa caſtellum Cæſar habuit conſtitutum. Pompeius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, & quod remotum erat a caſtris Cæſaris, animaduertebat loci difficultatem, & quod flumine Salſo intercludebatur, non eſſe permiſſurum Cæſarem, vt in tanta loci difficultate ad ſubſidium committendum ſe mitteret. Iſta fretus opinione, tertia vigilia profectus, caſtellum oppugnare cepit, vt laborantibus ſuccurreret. noſtri, cum appropinquaſſent, clamore repentino, telorumque multitudine iactus facere cæperunt; vti magnam partem hominum uulneribus afficerent. Quo peracto, cum ex caſtello repugnare cæpiſſent, & maioribus caſtris Cæſari nuncius eſſet allatus, cum* III. *legionibus eſt profectus, &, cum ad eos appropinquaſſet, fuga perterriti multi ſunt interfecti, complures capti: in quibus multi præterea armis exſuti ſugerunt; quorum ſcuta ſunt relata* XXC. *Inſequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. is ſigna Saguntinorum retulit* V. *quæ ab opidanis cæpit. ſuo loco perterritus eſt, quod equites ex Italia cum Aſprenate ad Cæſarem ueniſſent. Ea nocte Pompeius caſtra incendit, & ad Cordubam verſus iter facere cępit.*

pit. Rex, nomine Indo, qui cum equitatu ſuas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduerſariorum inſequitur, a vernaculis legionarijs exceptus eſt, & interfectus. Poſtero die equites noſtri lõgius ad Cordubam verſus proſecuti ſunt eos, qui commeatus ad caſtra Pompeij ex opido portabant: ex iis capti L cum iumentis, ad noſtra adducti ſunt caſtra. Eodem die Q. Marcius tribunus mil. qui fuiſſet Pompeij, ad nos tranſfugit. & noctis tertia uigilia in opido acerrime pugnatum eſt; ignemq. multum miſerunt, ſicut & omne genus, quibus ignis per iactus ſolitus eſt mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius, eques R. ex caſtris aduerſariorum ad nos transfugit. Poſtero die ex legione uernacula milites ſunt capti ab equitibus noſtris duo, qui dixerunt, ſe ſeruos eſſe. Cum venirent, cogniti ſunt a militibus, qui antea cum Fabio, & Pedio fuerant, & a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoſcendum nulla eſt data facultas, & a militibus noſtris interfecti ſunt. Eodem tempore capti tabellarij, qui a Corduba ad Pompeium miſſi erant, perperamque ad caſtra noſtra peruenerant, præciſis manibus miſſi ſunt facti. Pari conſuetudine, uigilia ſecunda, ex opido igne multum, telorumq. multitudinem iactando, bene magnum tempus conſumpſerunt, compluresque vulnerib. affecerũt. Præterito noctis tẽpore, eruptionem in legionem ſextam fecerunt, cum in opere noſtri diſtenti eſſent, acriterq. pugnare cęperũt, quorũ vis repreſſa a noſtris, etſi opidani ſuperiore loco defendebãtur. L. cũ eruptionem facere cępiſſent, tamẽ virtute militũ noſtrorũ, qui, etſi inferiore loco premebãtur, tamẽ repulſi aduerſarij bene mul-

 ne mul-

ne multis vulneribus affecti in opidum ſe contulerunt. Poſtero die Pompeius ex caſtris ſuis brachium cœpit ad flumen Salſum facere: & cum noſtri equites pauci in ſtatione fuiſſent a pluribus reperti, de ſtatione ſunt deiecti, & occiſi tres. Eo die A. Valgius, ſenatoris filius, cuius frater in caſtris Pompeij fuiſſet, omnibus ſuis rebus relictis, equum conſcendit, & fugit. Speculator de legione ſecunda Pompeiana captus a militibus, & interfectus eſt. Per idem tempus glans. miſſa eſt inſcripta; quo die ad opidum capiendum accederent, ſeſe ſcutum eſſe poſiturum. Qua ſpe nō nulli, dum ſine periculo murum adſcendere, & opido potiri poſſe ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna prioris muri pars deiecta eſt. quo facto, ab opidanis, ac ſi ſuarum partium eſſent, cōſeruati, miſſos fecere loricatos; quiq. præſidij cauſſa p̄poſiti opido a Pompeio eſſent, orabant. Quibus reſpondit Cæſar, ſe condiciones dare, non accipere, conſueuiſſe. Qui cum in opidum reuerſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo, pugnare pro muro toto cœperunt. propter quod fere magna pars hominum. qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt, quin irruptionem eo die eſſent facturi. ita corona circumdata, pugnatum eſt aliquandiu uehementiſſime ſimulq. baliſta miſſa a noſtris turrem deiecit: qua aduerſariorum, qui in ea turre fuerant, v. deiecti ſunt, & puer, qui baliſtam ſolitus erat obſeruare. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salſum caſtellum conſtituit: neque a noſtris prohibitus: falſaque illa opinione gloriatus eſt, quod prope in noſtris par-

tibus

tibus locum tenuiſſet. item inſequenti die, eadem conſuetudine, dum longe proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerant, aliquot turmæ cum leui armatura, impetu facto, loco ſunt deiectæ, & propter paucitatem noſtrorum equitum, ſimulque leui armatura inter turmas aduerſariorum protritæ. Hoc in conſpectu vtrorumque caſtrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exſultabant gloria, longius quod noſtris cedentibus proſequi cœpiſſent. Qui cum aliquo loco a noſtris recepti eſſent, vt conſueſſent, ex ſimili virtute clamore facto, aduerſati ſunt prælium facere. Fere apud exercitus hæc eſt equeſtris prælij conſuetudo: cum eques ad dimicandum, dimiſſo equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. Cũ pedites ex leui armatura lecti ad pugnam equitibus noſtris nec opinantibus ueniſſent; idq. in prælio animaduerſum eſſet; complures equites deſcenderunt ita exiguo tempore eques pedeſtre, pedes equeſtre prælium facere cœpit; vſq. eo, vt cædẽ proxime a vallo fecerint. in quo prælio aduerſariorũ ceciderunt CXXIII, *compluresq. armis exſuti, multi uulneribus affecti in caſtra ſunt redacti, noſtri ceciderũt* III, *ſaucij* XII *pedites, & equites* V. *Eius diei inſequẽti tẽpore, priſtina conſuetudine, pro muro pugnari cœptum eſt. Cũ bene magnam multitudinẽ telorũ, ignemq. noſtris defendẽtibus iniecıſſent; nefandum, crudeliſſimũq. facinus ſunt aggreſſi, in conſpectuq. noſtro hoſpites, qui in opido erant, iugulare, & de muro præcipites mittere, cœperũt, ſicut apud barbaros: quod poſt hominum memoriam numquam eſt factum. Huius dei extre-*

mo tempore a Pompeianis clã ad noſtros tabellarius eſt miſſus, vt ea nocte turres, aggeremque incenderent, & III uigilia eruptionem facerent. ita igne, telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri conſumpſiſſent, portam, quæ e regione, & in conſpectu Pompeu caſtrorum fuerat, aperuerunt, copiæq. totę eruptionem fecerunt, ſecumque extulerunt calcatas ad foſſas complendas, & harpagones ad caſas, quæ ſtramentis ab noſtris, hibernorum cauſſa, ædificatæ erant, diruendas, & incẽdendas; præterea argentum, et ueſtimenta, vt, dum noſtri in præda detinerentur, illicæ de facta ad præſidia Pompeij ſe reciperent. nam, quod exiſtimabat eos poſſe conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salſum in acie Quod factum licet nec opinantibus noſtris eſſet geſtum; tamen uirtute freti repulſos, multiſque uulneribus affectos, opido repreſſerunt, prædaque, & armis eorum ſunt potiti, uiuoſque aliquos ceperunt, qui poſtero ſunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciauit ex opido, Iunium, qui in cuniculo fuiſſet, iugulatione opidanorum facta, clamaſſe facinus ſe nefandum, & ſcelus feciſſe: nam eos nihil meruiſſe, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras, & focos ſuos recepiſſent; eoſque hoſpitium ſcelere contaminaſſe; multa præterea dixiſſe: qua oratione deterritos amplius iugulationem non feciſſe. Ita poſtero die Tullius legatus cum Catone Luſitano uenit, & apud Cæſarem uerba fecit. Vtinam quidem dij immortales feciſſent, tuus potius miles, quam Cn. Pompeij, factus eſſem; & hanc uirtutis conſtantiam in tua uictoria, non in illius calamitate, præſtarem.

cuius

cuius funeſtæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, vt ciues R. indigentes præſidij, & propter patriæ luctuoſam perniciem dedamur hoſtium numero: qui neq. in illius proſpera acie primam fortunam, neq. in aduerſa ſecundam obtinuimus uictoriam: qui legionum tot impetus ſuſtentantes, nocturnis, diurniſque operibus gladiorum ictus, telorum miſſus exſpectantes, victi, & deſerti a Pompeio, tua virtute ſuperati ſalutem a tua clementia depoſcimus; petimuſque, vt, qualem te gentibus præſtitiſti, ſimilem in ciuium deditione præſtes. Remiſſis legatis, cum ad portum veniſſet Ti. Tullius, cum eum introeuntem C. Antonius inſecutus non eſſet, reuerſus eſt ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, ſimulque pugionem eduxiſſet, manum eius incidit. Ita refugerunt ad Cæſarem. Eodemq. tempore ſignifer de legione prima transfugit: & nunciauit, quo die equeſtre prælium factum eſſet, ſuo ſigno periſſe homines XXXV. neque licere caſtris Cn. Pompeij nunciari, neque dici periſſe quemquam. Seruus, cuius dominus in Cæſaris caſtris fuiſſet, vxoremque, et filium in opido reliquerat, dominum iugulauit, & ita clam a Cæſaris præſidijs in Pompeij caſtris diſceſſit, & indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in opido ad defendendum compararentur. Ita, literis acceptis, cum in opidum reuerſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres transfugæ nunciarunt, quam Pompeius concionem habuiſſet: quoniam opido ſubſidio non poſſet venire, noctu ex aduerſariorum

rum

rum conſpectu ſe deducerent ad mare verſum: vnum reſpondiſſe, vt potius ad dimicandum deſcenderent, quam ſignum fugæ oſtenderent: tum, qui ita locutus eſſet, iugulatum. Eodem tempore tabellarij eius deprehenſi, qui ad opidum veniebant, quorum litteras Cæſar opidanis obiecit, &, qui vitam ſibi peteret, iuſsit turrem ligneam opidanorum incendere: id ſi feciſſet, ei ſe promiſit omnia conceſſurum: quod difficile erat factu, vt eam turrem ſine periculo quis incenderet. ita facturus de ligno, cum propius acceſsiſſet, ab opidanis eſt occiſus. Eadem nocte transfuga nũciauit, Pompeium, & Labienum de iugulatione opidanorum indignatos eſſe. Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, ab imo uitium fecit, vſque ad tabulatum ſecundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim noſtram, vt ſuperiorem, incenderunt: iccirco, quod ventum opidani ſecundum habuerunt. In ſequenti luce materfamilias de muro ſe deiecit, & ad nos tranſiliit, dixitque ſe cum familia conſtitutum habuiſſe, ut una transfugerent ad Cæſarem, illam oppreſſam, & iugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro ſunt deiectæ, in quibus ſcriptum eſt inuentum. L. Minucius Cæſari. Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, tali virtute, & conſtantia futurum me in te eſſe præſtabo. Eodem tempore opidanorum legati, qui antea exierant, Cæſarem audierunt, ſi ſibi uitam concederet, ſeſe inſequenti die opidum eſſe dedituros. Quibus reſpondit, ſe Cæſarem eſſe, fidemque præſtatu-

ſtaturum. ita, ante diem XI Kalendarum Martij opido potitus, Imperator eſt appellatus. Et Pompeius, ex perfugis cum deditionem opidi factam eſſe ſciſſet, caſtra mouit Vcubim verſus, ſed circum ea loca caſtella diſpoſuit, & munitionibus ſe contineri cœpit. Cæſar mouit, & propius caſtra caſtris contulit. Eodem tempore mane loricatus vnus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nunciauit, Pompeium opidanos Vcubenſes conuocaſſe, eiſque imperauiſſe, vt, diligentia adhibita, perquirerent, qui eſſent ſuarum partium, itemque aduerſariorum uictoriæ fautores. Hoc præterito tempore, in opido, quod fuit captum, ſeruus eſt prehenſus in cuniculo, quem ſupra demonſtrauimus dominum iugulaſſe. is viuus eſt combuſtus. Eodemque tempore centuriones loricati IIX. ad Cæſarem tranſfugerunt ex legione vernacula, & equites noſtri cum aduerſariorum equitibus congreſſi ſunt, & ſaucij aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte ſpeculatores prehenſi ſerui III, & vnus ex legione vernacula. Serui ſunt in crucem ſublati, militi ceruices abſciſſæ. Poſtero die equites cum leui armatura ex aduerſariorum caſtris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter XI. equites ad aquatores noſtros excurrerunt, non nullos interfecerunt, item alios viuos abduxerunt. Ex equitibus capti ſunt equites IIX. Inſequenti die Pompeius ſecuri percuſſit homines LXXIV, qui dicebantur eſſe fautores Cæſaris victoriæ: reliquos in opidum iuſſit deduci; ex quibus effugerunt CXX, & ad Cæſarem uenerunt. Hoc præterito tempore, qui in opido Ateguа Burſauolenſes capti ſunt, legati

legati profecti ſunt cum noſtris, vti rem geſtam Burſauolenſibus referrent, quid ſperarent de Cn. Pompeio, cum viderēt hoſpites iugulari; præterea multa ſcelera ab iis fieri, qui præſidij cauſa ab ijs reciperentur. Qui cum ad opidum ueniſſent, noſtri, qui fuiſſent equites R. & ſenatores, non ſunt auſi introire in opidum, præterquam qui eius ciuitatis fuiſſent. Quorum reſponſis vltro, citroq. acceptis, & redditis, cum ad noſtros ſe reciperent, qui extra opidum fuiſſent, illi de præſidio inſecuti, ex auerſione legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæſari rem geſtam detulerunt, & ſpeculatores ad opidum Ateguam miſerunt Qui cum certum comperiſſent, legatorum reſponſa ita eſſe geſta, quemadmodum illi retuliſſent, ab opidanis concurſu facto, eum, qui legatos iugulaſſet, lapidare, & ei manus intentare cœperunt: illius opera ſe periſſe: ita, vix periculo liberatus, petiit ab opidanis, vt ei liceret legatum ad Cæſarem proficiſci: illi ſe ſatisfacturum. Poteſtate data, eum inde eſſet profectus præſidio comparato, cum bene magnam manum feciſſet, & nocturno tempore per fallaciam in opidum eſſet receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui ſibi contrarij fuiſſent, interfectis, opidum in ſuam poteſtatem recepit. Hoc præterito tempore, ſerui transfugæ nunciauerunt, opidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, niſi diſcinctum. Iccirco, quod ex quo die opidum Ategua eſſet captum, metu conterritos complures profugere in Bæturiam, neque ſibi ullam ſpem victoriæ propoſitam habere, &, ſi quis ex noſtris transfugerit, in

leuem

leuem armaturam conijci, eumque non amplius X V I *accipere. Inſequenti tempore Cæſar caſtris caſtra contulit, & brachium ad flumen Salſum ducere cępit. Hic dum in opere noſtri diſtenti eſſent, complures ex ſuperiore loco aduerſariorum decurrerunt. nec detinentibus noſtris multis telis iniectis, complures vulneribus affecere. hic tamen,* vt ait Ennius, *noſtri ceſſere parumper. itaque, præter conſuetudinem, cum a noſtris animaduerſum eſſet cedere centuriones, ex legione* V. *flumen tranſgredi duo, reſtituerunt aciem; acriterque eximia uirtute plures cum agerent, ex ſuperiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar prælium facere cæpiſſet, & cum undique ſe circumueniri animaduertiſſet, parumper ingreſſus, pedem offendit. Huius concidentis uiri caſu paſſim audito, cum complures aduerſariorum concurſum facerent, equites noſtri tranſgreſſi interiore loco aduerſarios ad vallum agere cęperunt. Ita, dum cupidius intra præſidia illorum ſtudent cædem facere, a turmis, & leui armatura ſunt intercluſi. Quorum niſi ſumma virtus fuiſset, viui capti eſſent. nam & munitione præſidij ita coanguſtabantur, vt equites ſpatio intercluſo vix ſe defendere poſſent. Ex vtroque genere pugnæ complures ſunt vulneribus affecti, in quis etiam Clodius Aquitius. inter quos ita comminus eſt pugnatum, vt ex noſtris, præter* I I. *centuriones, ſit nemo deſideratus, gloria ſe efferentes. Poſtero die ab Soricaria vtræque conuenere copiæ. noſtri brachia ducere cæperunt. Pompeius, cum animaduerterit, caſtello ſe excludi Aſpauia, quod ab Vcu-*

bi millia paſſuum v. diſtat; hæc res neceſſario vocabat, vt ad dimicandum deſcenderet. neque tamen æquo loco ſui poteſtatem faciebat, ſed ex Grumo excelſum tumulum capiebat, vſque eo, vt neceſſario cogeretur iniquum locum ſubire. Quo facto, cum vtrorumque copiæ tumulum excellentem petiſſent, prohibiti a noſtris ſunt, deiectique planicie. Quæ res ſecundum noſtris efficiebat prælium; vndique autem cedentibus aduerſariis, noſtri magna in cæde verſabantur. quibus mons, non virtus, ſaluti fuit: qui ſubito tunc, niſi aduesperaſſet, a paucioribus noſtris omni auxilio priuati eſſent. nā ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV, ex legionariis CXXXIIX. præter quam quorum arma, & ſpolia ſunt allata. Ita pridie II. centurionum internicio hac aduerſariorum pœna eſt litata. Inſequenti die pari conſuetudine, cum ad eundem locum eius præſidium veniſſet, priſtino illo ſuo utebantur inſtituto. nam præter equites nullo loco æquo ſe committere audebant Cum noſtri in opere eſſent, equitem copiæ concurſus facere cæperunt, ſimulque uociferantibus legionariis, cum locum efflagitarent, vt conſueti inſequi exiſtimare poſſent, ſe paratiſſimos eſſe ad dimicandum, noſtri ex humili conualle bene longe ſunt egreſſi, & planicie in æquo loco conſtiterunt. Illi tamen proculdubio ad congrediendum in eum locum non ſunt auſi deſcendere, præter unum Antiſtium Turpionem, qui fidens viribus, ex aduerſariis ſibi parem eſſe neminem cogitare cæpit. hic, vt fertur, Achillis, Memnoniſque congreſſus. Q. Pompeius Niger, eques Romanus Italicenſis, ex acie noſtra ad congrediendum progreſ-

progreſſus. quoniam ferocitas Antiſtij omnium mentes conuerterat ab opere ad ſpectandum, acies ſunt diſpoſitæ. nam inter bellatores, principeſq dubia erat poſita victoria, vt prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita auidi, cupidiq. ſuarum quiſque partium, expertorum virorum, fautorumq. voluntas habebatur. Quorum virtute alacri cum ad dimicandum in planiciem ſe contuliſſent, ſcutorumque laudis inſignis præfulgens opus cælatum, quorum pugna eſſet prope profecto dirempta, niſi propter equitum conceſſum, vt ſupra demonſtrauimus, leui armatura præſidij cauſſa non longe ab opere caſtrorum conſtitiſſent, ut noſtros equites in receptu, dum ad caſtra redeunt, aduerſarij cupidius ſunt inſecuti. vniuerſi clamore facto impetum dederunt. Ita metu, perterriti, cum in fuga eſſent, multis amiſſis, in caſtra ſe recipiũt. Cæſar ob virtutem turmæ Caſſianæ donauit millia XIII, & præfecto torques aureos II, & leui armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Flauius, & A. Trebellius, equites Romani Aſtenſes, argento prope tecti equites ad Cæſarem transfugerunt; qui nunciauerunt, equites Romanos coniuraſſe omnes, qui in caſtris Pompeij eſſent, vt tranſitionem facerent; ſerui indicio omnes in cuſtodiam eſſe coniectos, e quibus occaſione capta, ſe transfugiſſe. Item hoc die litteræ ſunt deprehẽſe, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius.

S. V. G. E. V. Etſi, prout noſtra felicitas, ex ſententia aduerſarios adhuc propulſos habemus, tamen, ſi æquo loco ſui poteſtatem facerent, celerius, quam veſtra opinio eſt, bellum confeciſſem. Sed exercitum

tironum

tironum non audent in campum deducere, noſtriſq. ad huc fieri freti præſidijs, bellum ducunt. nam ſingulas ciuitates circumſident, inde ſibi commeatus capiunt. Quare & ciuitates noſtrarum partium conſeruabo, et bellum primo quoque tempore conficiam. cohortes animo habeo ad uos mittere: Profecto noſtro commeatu priuati neceſſario ad dimicandum deſcendent.

Inſequenti tempore cum noſtri temere in opere diſtenti eſſent, equites in olueto, dum lignantur, interfecti ſunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nunciauerunt ad III nonarum Martij prœlium affore ad Soritiam: quo factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum, & Atium Varum circum caſtella præeſſe. Eo die Pompeius caſtra mouit, & circa Hiſpalim in olueto conſtitit. Cæſar prius, quam eodem eſt profectus, luna hora circiter VI. viſa eſt ita caſtris motis Vcubim præſidium, quod Pompeius reliquit, iuſſit, vt incenderent, & deuſto opido in caſtra maiora ſe reciperent. Inſequenti tempore Ventiſponte opidum cum oppugnare cœpiſſet, deditione facta, iter fecit in Carrucam, contraque Pompeium caſtra poſuit. Pompeius opidum, quod contra ſua præſidia portas clauſiſſet, incendit. milesque, qui fratrem ſuum in caſtris iugulaſſet, interceptus eſt a noſtris, & fuſte percuſſus. Hinc itinere facto, in campum Mundenſem cum eſſet uentum caſtra contra Pompeium conſtituit. Sequenti die cum iter facere Cæſare eum copijs vellet, renunciatum eſt ab ſpeculatoribus, Pompeium de III. uigilia in acie ſtetiſſe. Hoc nuncio allato, vexillum propoſuit. Iccirco enim copias eduxerat, quod Verſaunenſium ciuitati fuiſſent fauto-

fautores, antea litteras miſerat, Cæſarem nolle in conuallem deſcendere, quod maiorum partem exercitus tironum haberet. Hæ litteræ uehementer confirmabant mentes opidanorum. Ita, hac opinione fretus, tutum ſe facere poſſe exiſtimabat, etenim & natura loci defendebatur, & ipſius opidi munitione, ubi caſtra habuit conſtituita. namque, ut ſuperius demonſtrauimus, loca excellentia tumulis contineri, interuallum prouinciam diuidit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. planicies inter utraque caſtra intercedebat, circiter millia paſſuum v, ut auxilia Pompeij duabus defenderentur rebus, opidi excelſi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planicies ęquabatur, cuius decurſum antecedebat riuus, qui ad eorum acceſſum ſummam efficiebat loci iniquitatē. nam paluſtri, & uoraginoſo ſolo currebat ad dextram partem: & Cæſar, cum aciem directam uidiſſet, nō habuit dubium, quin media planicie ęquum ad dimicandum aduerſarij procederent. hoc erat in omnium conſpectu. Huc accedebat, ut locus illa planicie equitatum ornaret, & diei, ſoliſq. ſerenitas: ut mirificum, & optādum tempus prope ab dijs immortalibus illud tributum eſſet ad prælium committendum. Noſtri lætari, non nulli etiam timere, quod in eum locum res, fortunæq. omnium deducerentur, ut, quidquid poſt horam caſtris fieret, in dubio poneretur. Itaq. noſtri ad dimicandū procedunt, id, quod aduerſarios exiſtimabamus eſſe facturos. Qui tamen a munitione opidi ∞ paſſibus longius non audebant procedere. in quo ſibi prope murum aduerſarij conſtituebant. Itaque noſtri proce-

dunt. interdum æquitas loci aduerſarios efflagitabat, ut tali condicione contenderent ad uictoriam. Neque tamen illi a ſua conſuetudine diſcedebant, vt aut ab excelſo loco, aut ab opido, diſcederent. Noſtri pede preſſo proprius riuum cum appropinquaſſent, aduerſarij patrocinari loco iniquo non defecerunt. Erat acies XIII aquilis conſtituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus VI. Præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Noſtra præſidia XXC cohortibus, & IIX. millibus equitum. Ita, cum in extrema planicie iniquum in locum noſtri appropinquaſſent, paratus hoſtis erat ſuperior, vt tranſeundi ſuperius iter uehemẽter eſſet periculoſum. Quod cum a Cæſare eſſet animaduerſum, nequid temere culpa ſua ſecus admitteretur, eum locum definire cæpit. Quod cum hominum auribus eſſet obiectum, moleſte, & acerbe accipiebant, ſe impediri quo minus prælium conficere poſſent. Hæc mora aduerſarios alacriores efficiebat, Cæſaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita ſe efferentes iniquo loco ſui poteſtatem faciebant, vt magno tamen periculo acceſſus eorum haberetur. Hic decumani ſuum locum cornu dextrum tenebant, ſiniſtrum III. & V. legio, itemq. cetera auxilia, & equitatus. prælium, clamore facto, committitur. Hic etſi uirtute noſtri antecedebant, aduerſarij loco ſuperiore defendebantur acerrime, & uehemens fiebat ab vtriſque clamor, telorumque miſſus concurſus, ſic, vt prope noſtri diffiderent uictoriæ congreſſus enim, & clamor, quibus rebus maxime hoſtes conterrentur, in collatu pari erant condicione.

itaq.

itaque ex utroque genere pugnæ, cum parem uirtutem ad bellandum contuliſſent, pilorum miſſu fixa cumulatur, & concidit aduerſariorum multitudo. dextrum demonſtrauimus decumanos cornu tenuiſſe, qui, etſi erant pauci, tamen propter uirtutem, magno aduerſarios timore eorum opera afficiebant, quod ſuo loco hoſtes uehementer premere cœperunt, ut ad ſubſidium, ne ab latere noſtri occuparentur, legio aduerſariorum transduci cœpta ſit ad dextrum. Quæ ſimul eſt mota, equitatus Cæſaris ſiniſtrum cornu premere cœpit: at ij eximia virtute prælium facere incipiunt, ut locus in acie ad ſubſidium veniendi non daretur. Ita, cum clamori eſſet intermiſtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperatorum mentes timore præpediebat. Hic, ut ait Ennius, *pes pede premitur, armis teruntur arma, aduerſarioſque uehementiſſime pugnantes noſtri agere cœperunt. quibus opidum fuit ſubſidio. ita ipſis Liberalibus fuſi, fugatique non ſuper fuiſſent, niſi in eum locum confugiſſent, ex quo erant egreſſi. in quo prælio ceciderunt millia hominum circiter* XXX, *& ſi quid amplius; præterea Labienus, Acius Varus: quibus occiſis utriuſque funus eſt factum: itemque equites Romani partim ex urbe, partim ex prouincia ad millia* III. *noſtri deſiderati ad hominum* ∞, *partim peditum, partim equitum, ſaucij ad* D. *aduerſariorum aquilæ ſunt ablatæ* XIII, *& ſigna, & faſces. Præter ea duces belli* XVII *capti ſunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac cum opidum Mundam ſibi conſtituiſſent præſidium; noſtri cogebantur neceſſario eos circumuallare ex ho-*

 ſtium

ſtium armis. pro ceſpite cadauera collocabantur, ſcuta. & pila pro uallo, inſuper occiſis, & gladij, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad opidum hoſtium conuerſa uniuerſa, ut timorem, uirtutiſque inſignia propoſita uiderent, & uallo circumcluderentur aduerſarij. ita Galli tragulis, iaculiſque opidum ex hoſtium cadaueribus complexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prælio Valerius adoleſcens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuiſſet, rem geſtam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, quod pecuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit, & opidanis dixit, ſe de pace ad Cæſarem proficiſci, & ſecunda uigilia ab opido diſceſſi. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnulliſque peditibus ad nauale præſidium parte altera contendit Carteiam, quod opidum abeſt a Corduba millia paſſuum CLXX. Quod cum ad octauum milliarium ueniſſet, P. Caluicius, qui caſtris antea Pompeij præpoſitus eſſet, eius uerbis nuncium mittit, cum minus belle haberet, ut mitteret lecticam, qua in opidum deferri poſſet. Litteris miſſis, Pompeius Carteiam defertur. Qui illarum partium fautores eſſent, conueniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrati ſunt clamculum ueniſſe, ut ab eo, quæ uellent, de bello requirerent. Cum frequentia conueniſſet, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit. Cæſar ex prælio munitione circumdata, Cordubam uenit. qui ex cede eo refugerant, pontem occupauerunt. Cum eo eſſet uentum, conuiciari cœperunt, nos ex prelio paucos ſupereſſe, quo confugeremus? Ita pugnare cęperunt

de

de ponte. Cæſar flumen tranſiecit, & caſtra poſuit. Scapula, totius ſeditionis familiæ, & libertinorum caput, ex prœlio Cordubam cum ueniſſet, familiam, & libertos conuocauit. pyram ſibi exſtruxit, cenam afferri quam optimam imperauit. item, optimis ſuper additis ueſtimentis, pecuniam, & argentum in præſentia familiæ donauit. ipſe de tempore cenauit: uinum, & nardum identidem ſibi infundit. ita nouiſſimo tempore ſeruum iußit, & libertum, qui fuiſſet eius concubinus, alterum ſe iugulare, alterum pyram incendere. Opidani autem, ſimul Cæſar caſtra contra id opidum poſuit, diſcordare cœperunt; vſque eo, vt clamor in caſtra noſtra perueniret, quæ fere inter Cæſarianos, et inter Pompeianos erant. Hic legiones, quæ ex perfugis conſcriptæ, partim opidanorum ſerui, qui erant a Sex. Pompeio manumißi, tunc in Cæſaris aduentum deſcendere cœperunt. legio XIII *opidum defendere cœpit: nam, cum iam repugnarent, turres ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæſarem mittunt, ut ſibi legiones ſubſidio intromitteret. Hoc cum animaduerterent homines fugitiui, opidum incendere cœperunt. qui ſuperati a noſtris ſunt, & interfecti hominum millia* XXII. *preterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæſar, opido potitus, dum hic detinetur ex prœlio, quos circummunitos ſuperius demonſtrauimus, eruptionem fecerunt: & bene multis interfectis, in opidum ſunt redacti. Cæſar, Hiſpalim cum contendiſſet, legati deprecatum uenerunt. Ita, cum opidum ſeſe tueri dixiſſet, Caninium legatum cum præſidio intromittit. Ipſe caſtra ad opidum ponit.*

at. Erat bene magnum intra Pompeianus partes præſidium, quod Cæſaris præſidium receptum indignabatur, clam cuidam Philoni, illi, qui Pompeianarum partium fuiſſet defenſor acerrimus. Is tota Luſitania notiſſimus erat. Hic, clam præſidio, in Luſitaniam proficiſcitur, & Cæcilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium conuenit, qui bene magnam manum Luſitanorum haberet. Rurſus in Hiſpalim opidum denuo noctu per murum recipitur, præſidium, uigileſq. iugulant. portas præcludunt. de integro pugnare cœperunt. Dum hæc geruntur, legati Carteienſes renunciauerunt, quod Pompeium in poteſtate haberent; quod ante Cæſari portas præcluſiſſent. illo beneficio ſuum maleficium exiſtimabant ſe lucrifacere. Luſitani Hiſpalim oppugnare nullo tempore deſiſtebant. Quod Cæſar cum animaduerteret, ſi opidum capere contenderet, ut homines perditi incenderent, & mœnia delerent. Ita conſilio habito noctu, patitur Luſitanos eruptionem facere, id quod conſulto non exiſtimabant fieri. ita, irrumpendo naues, quæ ad Bætim flumen fuiſſent, incendunt. noſtri, dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, opido recuperato, Aſtam iter facere cœpit. ex qua ciuitate legati ad deditionem uenerunt. Mundenſeſque, qui ex prœlio in opidum confugerant, cum diutius circumſideretur, bene multi deditionem faciunt, &, cum eſſent legionem diſtributi, coniurant inter ſe, ut noctu ſigno dato, qui in opido fuiſſent, eruptionem facerent; illi cedem in caſtris adminiſtrant. Hac re cognita, inſequenti nocte, uigilia tertia, teſſera

data

data, extra vallum omnes ſunt conciſi Mundenſes duces. Cæſar in itinere reliqua opida oppugnat, quæ propter Pompeium diſſentire cœperant; pars erat, quæ legatos ad Cæſarem miſerat; pars, quæ Pompeianarum partim eſſent fautores. Seditione concitata, pares occupãt, cædes fit magna, ſaucius Pompeius naues XXX *occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis claſſi præfuiſſet, ad quem ſimul nuncius allatus eſt, confeſtim ſequi cœpit, partim peditatibus, & partim equitatibus ad perſequendum celeriter iter faciens. Itẽ* IV *die nauigatione confecta, inſequuntur, qui imperati a Carteia profecti ſine aqua fuiſſent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius claſſe occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit; & locum quendam, munitum natura, occupat. equites, & cohortes, quæ ad perſequendum miſſæ eſſent, ſpeculatoribus ante miſſis certiores fiunt, diem, & noctem iter faciunt. Pompeius humero, & ſiniſtro crure vehemẽter erat ſaucius. Huc accedebat, vt etiam talum intorſiſſet: quæ res maxime impediebat. Ita lectica a turre, qua eſſet allatus, in ea ferebatur. Luſitanus more militari, cum a Cæſaris præſidio fuiſſet conſpectus, celeriter equitatu, cohortibuſque circumcluditur, Erat acceſſus loci difficultas. Nam iccirco, quod propter ſuos a noſtro præſidio fuiſſet conſpectus, celeriter munitum locum natura ceperat ſibi Pompeius, quem uix magna multitudine deducti homines ex ſuperiore loco defendere poſſent. Subeunt in aduentu noſtri, depelluntur telis. Quibus cedentibus, cupidius inſequebantur aduerſa-*

rij, & confeſtim tardabant ab acceſſu. Hoc ſæpius facto, animaduertebatur, noſtro magno id fieri periculo. opere circummunire inſtituit, pari autem, & celeri feſtinatione circummunitiones in iugo dirigunt, ut æquo pede cum aduerſariis congredi poſſent. A quibus cum animaduerſum eſſet, fuga ſibi præſidium capiunt. Pompeius, ut ſupra demonſtrauimus, ſaucius, & in torto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum. Itẽque propter loci difficultatem, neque equo, neque uehiculo ſaluti ſuæ præſidium parare poterat. Cædes a noſtris undique adminiſtrabatur, excluſa munitione, amiſſiſque auxiliis. Ad conuallem autem, atque exeſum locum in ſpelunca Pompeius ſe occultare cœpit, ut a noſtris non facile inueniretur, niſi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Cæſar gradiebatur Hiſpalim, pridie id. Aprilis caput allatum, & populo datum eſt in conſpectum. Interfecto Cn. Pompeio adoleſcente Didius, quem ſupra demonſtrauimus, illa affectus lætitia, proximo ſe recepit caſtello, nonnullaſq. naues ad reficiendum ſubduxit. Luſitani, qui ex pugna ſuperfuerunt, ad ſignum ſe receperunt, &, bene magna manu comparata, ad Didium ſe reportant. Huic etſi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nõnũquam ex caſtello propter eorum crebras excurſiones eyciebatur & ſic prope quotidianis pugnis inſidias ponunt, & tripartito ſigna diſtribuunt. erant parati, qui naues incenderent, incenſiſque qui ſubſidium repeterent. ij ſic depoſiti erant, ut a nullo conſpectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, cum ex caſtello Didius ad propellendum proceſſiſſet cum copiis, ſignũ

a Luſi-

Digitized by Google

a Luſitanis tollitur, naues incenduntur, ſimulq. qui in caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugientes latrones dum perſequuntur, a tergo inſidiæ clamore ſublato circumueniunt. Didius magna cum uirtute cum compluribus interficitur, nonnulli ea pugna ſcaphas, quæ ad litus fuerãt, occupant. Item cum plures nando, ad naues, quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt. Anchoris ſublatis, pelagus remis petere cœperunt. Quæ res eorum uitæ ſubſidio fuit. Luſitani præda potiuntur. Cæſar Gadib. rurſus ad Hiſpalim recurrit. Fabius Maximus, quem ipſe ad præſidium oppugnandum reliquerat operibus aſſiduis, hoſtesq. circum ſeſe intercluſi, inter ſe decernere, facta cæde bene magna, eruptionẽ faciunt. Noſtri ad opidum recuperandum occaſionẽ non prætermittunt, & reliquos uiuos capiunt, ac deinde Vrſaonem proficiſcuntur, quod opidum magna munitione continebatur, ſic, ut ipſe locus non ſolum opere, ſed etiam natura editus, ad oppugnandum hoſtem appeteret. Hoc acciderat, quod aqua, præterquam in ipſo opido, non erat: nam circumcirca riuus nuſquam reperiebatur propius millia paſſuum IIX. quæ res magno erat adiumento opidanis. Tum præterea accedebat, ut agger, materieſque unde ſolitæ ſunt turres agi, propius millia paſſuum VI non reperiebantur. Ac Pompeius, ut opidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnẽ materiem circum opidum ſucciſam intro congeſſit. Ita neceſſario diducebãtur noſtri, ut a Munda, quã proxime ceperant, materiẽ illo deportarent. Dum hæc ad Mundam geruntur & Vrſaonem, Cæſar, cum a Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet, inſequẽti die, cõcione aduocata,

commemorat, initio quæſturæ ſuæ eam prouinciam ex omnibus prouincijs peculiarē ſibi conſtituiſſe, & , quæ potuiſſet, eo tempore beneficia largitum eſſe. Inſequenti prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus impoſuiſſet, a ſenatu petiſſe, & eis pecunijs prouinciā liberaſſe; ſimulque patrocinio ſuſcepto, multis legibus ab ſe in ſenatum inductis, ſimul publicas, priuataſque cauſſas, multorum inimicitijs ſuſceptis, defendiſſe: ſuo item in conſulatu abſentem, quæ potuiſſet commoda prouinciæ tribuiſſe: eorum omnium commodorum eſſe & immemores, & ingratos in ſe, & in populū R. hoc bello, & in præterito tempore cognoſſe. Vos iure gentium, inquit, & ciuium R. inſtitutis cognitis, more barbarorum populi R. magiſtratibus ſacroſanctis manus ſæpe & ſæpius attuliſtis, & luce clara Caſſium in medio foro nefarie interficere uoluiſtis. Vos ita pacē ſemper odiſtis, vt nullo tempore legiones deſint populi R. in hac prouincia haberi. apud uos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. ita neq. in otio concordiam, neque in bello uirtutem ullo tempore retinere potuiſtis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adoleſcens a vobis receptus, faſces, imperiumq ſibi arripuit. Multis interfectis ciuibus, auxilia contra populum R. comparauit: agros, veſtramq. prouinciam veſtro impulſu depopulauit. In quo uos uictores exiſtimabatis? An, me deleto, non animaduertebatis, x. habere legiones populum Rom. quæ non ſolum nobis obſiſtere, ſed etiam cælum diruere poſſent? quarum laudibus, & virtute

Deſunt non nulla.

VETE-

VETERVM

GALLIAE LOCORVM

populorum, urbium, montium, ac fluuiorum, alphabetica deſcriptio,

eorum maxime, quæ apud Cæſarem in Commentarijs ſunt;

& apud Cornelium Tacitum:

AVCTORE

RAYMVNDO MARLIANO

VIRO CLARISSIMO & ſui temporis eruditiſſimo.

A

CAESAR, *in commentarijs Galliam in tres partes diuidens, loca Galliæ prouinciæ, a Romanis tunc poſſeſſæ, Britanniæ ulterioris, quam Angliam dicimus, Hiſpaniæ etiam citerioris, ac populorum cis Rhodanum, transq. Rhenum flumina ſitorum annectit, qui omnes lingua, inſtitutis, legibusq. inter ſe etiam tunc differebant.*

Aduatici, Belgarũ populi, regni Eburonũ (nunc *Leodienſium) finitimi; ac Neruijs* (nunc *Tornacenſibus) proximi: habebant amplum, & in altiſſimis rupibus opidum. Forte nunc,* ut quibuſdam uidetur, *eſt opidum appellatum Beaumont, uicinum Thuduino, in finibus Hannoniæ. Hos ex alluſione uoca-*

buli

buli complures credunt eſſe eos, qui Douacū, Atrebatenſis diœceſis opidum, non longe a Cameraco urbe diſtans, incolunt. Hi Aduatici ex Cimbris, Teutoniſq. prognati erant, qui transrhenani fuerunt. Sed magis coniectura eſt, Aduaticos fuiſſe eos, qui hodie Gallicam Brabantiam, ubi opidum Niuella eſt, partemq. Hannoniæ circa Cannetum montem, & Bintium, opida Cameracenſis diœceſis, finitimaq. his loca extra Francorum regnum inhabitant; ubi locus quidem in uici formam redactus eſt fere deſertus. cuius nomen Gallica lingua ueteri ſatis alludit, & monumenta adhuc quædam præclara uetuſtatis uiſuntur, Hi Boſle ducenſes dicti. Vide de his apud Cæſarē, pag. 47. 54. 55. 56. 119. 120. 130. 133.

Aedui populi finitimi ſunt Aruernis, Biturigibus, Sequanis, ac Sebuſianis, inter Celtas. Hi adhuc nomen priſcum Latine retinent; inter Burgundos nunc nominati: nec citra Ararim flumen (qui nunc Saona appellatur) aliquos habent fines, nec hodie ſunt Sebuſianis finitimi. In Ducatu Burgundiæ & Francorum regno ſiti. Ciuitas horum Aeduorum, Epiſcopalis eſt in prouincia Lugdunenſi. pag. 22. & alibi ſæpe.

Agendicum, inter celtas opidum, Senonibus, Pariſiis, Velaunoduno opido Sinonum, Gen bo Carnutum opido, & Nouioduno, Auaricoq. Biturigum opidis proximum, in regno Francorum ſitum. Prouins, Gallice pag. 157. & 163. 164.

Agrippinam, quæ nunc Colonia dicitur, Archiepiſcopalem inferioris Germaniæ Vbiorum urbem: ad

ripas

ripas Rheni citerioris ſitam, non memorat Cęſar, *ſed* Tacitus : *in qua gente Agrippinam, Claudij Cæſaris coniugem, Neroniſq. matrem natam eſſe, ac ueteranos, & coloniam illuc deduci imperaſſe, Vbiorumq. gentem Rheno tranſgreſſam auum eius Agrippam in fidem ſuam accepiſſe, ac eam urbem fatali igne paullo poſt conſumptam* refert ; *in qua Capitolium, & loca, ac ædificia fuere, & ritus, ad Romanorum inſtar. Ex his adhuc non omnia periere.*

Alduabis, uel Alduaſduſius, Celtarum eſt fluuius, Gallice, *Le Doux, oriens circa montem Iuram, Sequanos ab Heluetijs diuidens; lapſuſq. per Comitatum Burgundiæ, montem Bellicardum, Inſulam, ac Clarauallem caſtella perluit, ac urbem Biſuntinam* nunc *interſecat; de hinc, Dolam opidum præterfluẽs, circa Viredunum caſtrum non longe a Cabillonenſi urbe Arari fluuio, cui* nunc *Saona nomen eſt, miſcetur, & dubius* nunc *uocatur, ad Sequanos prorſus pertinens. pag. 25.*

Aleſia, inter Celtas opidum Mandubiorum, in Ducatu Burgundiæ, finibuſq. Aeduorum, non longe a Lingonibus, in uici formam redactum, nomen retinens, a quo etiam hodie, ut pleriſque placet, *magna pars eius regionis Alſetum nuncupatur; nec longe diſtat a uico, qui Flauiacum appellatur. In cuius, Aleſiæ expugnatione non nullæ munitiones in floris lilij formam, Cæſaris iuſſu,* ut ipſe ſcribit, *factæ ſunt. pag. 199.*

Allobroges, erant populi citra Rhodanũ fluuium,

& Le-

& Lemani lacus ripas, extra Belgas, Celtas, & Aqtanos: Geneuam opidum, ubi ſollemnes nundinæ noſtra ætate celebrantur in Sabaudia, locaq. finitima incolentes; qui etiam fuere finitimi Vocontijs populis, propinqui Centronibus, nunc *Tarentaſiis, ac trans Rhodanum uicos, & poſſeſſiones habebant circa regionem, quæ* hodie *Breſſa dicitur, ad Ducem Sabaudiæ ſpectans, quam fluuius Indis irrigat, citra Ararim flumē. Hos memorat* Iuuenalis ſatyra prima, & Salluſtius in Catilinæ hiſtoria, *referunturq. in* epiſtola Planci inter Familiares Tullij, quæ incipit, Numquam mehercule. *Allobroges enim, q cis Rhodanum habitabant, finitimi erant Galliæ, prouinciæ Romanorum, propter quod cum Romanis paullo ante bello contenderant, ac nuper pacati erant. Inde cōſtat Delphinatum fuiſſe tunc ex parte Galliæ prouinciæ, quæ Romanorum erat, cum eſſet finitima Allobrogibus. Fuiſſe item partem Allobrogum, inter quos fuit Viena ciuitas metropolis, ſecūdum* Strabonem. *Hi ſunt* hodie *Sabaudienſes appellati, quibus Dux præeſt, uetuſtate Imperij, & nobilitate generis longe clariſſimus. Caput gentis Taurinum. Nam Vercellas in dotem eius maiores a Vicecomitibus habuere, pacis admodum ſtudioſi.* *pag.* 7.8.18.19.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Cæſar ex Italia in Galliam v. *legiones tranſduxit per fines Centronum, qui* hodie *Tarentaſii nominantur. Hę Graię dicuntur; quibus* uulgo *Mons Cineſius, ſeu Cinerum nomen eſt; quæ & Pœninæ,* ut quidam uolunt, *dicuntur, quod Hannibal Pœnus bis in Italiam pene-*

traue-

trauerit. Tacitus *autem Pœnina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniam iter eſt, deſignat. Aliæ erant alpes, quas Summas* Cæſar *appellat, quod inter omnes magis emineant; quarum iter patefieri uolebat, quo magno cum periculo, magniſque cum portorijs mercatores ire conſueuerant, proximæ Veragris populis, quorum uicus erat Octodorus,* nunc *D. Mauritius dictus. Harum unam diœceſis Auguſtenſis, D. Bernardi montem* vulgus *nominat. Alteri Sedunenſis diœceſis mons Briga nomen eſt. Sunt & alpes, quas* Cornelius Tacitus, & ueteres *dixere maritimas. Hæ in prouincia Hebredunenſi, lociſq. Liguſtico mari finitimis conſiſtunt; qua ex Italia iter erat ad aggrediendam Narbonenſem prouinciam. Alpes itē fuere, quas* idem Tacitus, & Priſci *dixere Ræticas, a Rætis populis, qui, ex Tuſcia profecti, duce Ræto, ea loca tenuere, forſan dictæ. Hæ agro Tridentino adiacent, & Veronenſi, quibus ex Italia in Sueuiam, & Auſtriam iter eſt. Fuerunt & illæ, ex quibus Rhenus inter fines Sedunenſis, & Curienſis diœceſum oritur, quas Lepontias* Cæſar, & alij ſcriptores *appellauere* Nunc *D. Gotthardi, ac D. Nicolai dicūtur, quas Coctias eſſe* quibuſdam placet, *quib. in loca Rhenō, Oceanoq. finitima ex Italia aditus eſt. Iulias præterea alpes memorat* Tacitus, *quas ſentit eſſe proximas Rætis, qua forte ex Italia per Taruiſinam urbem in Styriam, & Auſtriam iter eſt.*

Ambarri, inter Celtas, neceſſarij erant, & conſanguinei Aeduorum, quos quidam *opinantur eſſe Borbonienſes.* Non nulli *autem, quod fuerint Niuer-*

nen-

nenſes Aeduis finitimi, ſiue proparte Bituricẽſes, alluſione uocabuli, quo etas noſtra utitur. Ambarros etiã (aut potius Ambactos) dicimus ciuitatum clientes, ſeu adhærentes. opidum Ambarrorum pagus Semarius, ſiue mons Barri dicitur pag. 78.

Ambiani Amiens uulgo, *in Picardia poſita. Hãc Rex a Duce Burgũdiæ repetit.pag.*39.& 46

Ambibareti, erant populi, in quos Cæſar hiemãdi cauſſa C. Antiſtium Rheginum cum legione una in VII. *Commentarij fine miſiſſe commemorat. & forte erant Ambianenſes, uel aliqui his proximi, ut eos, Atrebateſq. & Morinos finitimos in fide contineret. Non enim eſt ueriſimile, quin aliquam legionem illic collocauerit, ut ſuperioribus annis conſueuerat, de qua non conſtat, niſi de hac intelligamus. pag.* 203. 204.

Ambibarij, populi Celtarum, inter Armoricas ciuitates, Oceanum attingentes. finitimi Rhedonibus, & Lemouicibus, circa Britanniam citeriorem, Normaniam, in regno Franchorum ſiti.

Ambiliates populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Diablintribus, & Oſiſmis proximi, in Britannia citeriore, qui oppoſiti ſunt Angliæ, in regno Francorum, Dauranches Gallis.*pag.*63.64.

Ambiuariti, qui Beuuni, ſiue Brabantini inter Belgas populi erant, citra Rhenum, & Moſam, flumina. Ad quos prædandi, frumentandiq. cauſſa partem equitatus miſerant Vſipetes Germania, & Tenchtheri populi, qui cis Rhenum tranſeuntes finib. ſuis Menapios (nunc *Iuliacenſes*) *expulerant.* Inde coniectura eſt, *hos Ambiuaritos incoluiſſe eã Ducatus*

Braban-

Brabantiæ partem: in qua Buſcuſducis, Breda, & Berge opida, Leodienſis diœceſis, & Antuerpia opidum, Cameracenſis diœceſis, exſtant Nuſſiaque, & Geldria citerior ſitę ſunt. Circa quæ loca per Campaniam Brabantiæ, uſque Tungros opidum prope uſque Leodium, ut pleriſq. placet, *mare Oceanum protendebatur. pag. 79. 80.*

Anartij, populi trans Rhenum, & Danubium, cui, ac Hercyniæ ſiluæ, quæ ingēs erat ſilua Germaniæ, & Dacis finitimi erant. Qui Daci, ut pleriſque placet, *pridem partem habitarunt Pannoniæ. pag. 146.*

Ancalites, populi in Anglia, Trinobantibus, Bibrocis, Caſſiis, & Cenimagnis proximi. pag. 109.

Andes, populi, inter Celtas, Curioſolitis, Venetis, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac Ducatui Bituricenſi, Oceanoq. proximi, quos Ligeris flumen alluit. Ciuitas eſt, inter Galliæ primarias, Andegauenſes dicti, in prouincia Turonenſi, & Francorum regno ſiti, Ducatus titulo inſigniti. Hinc in regno Neapolitano Angioni dicti, quod ad illam familiam Regni iura deuenerunt. quæ mox reges Francorum ex teſtamento Rhenati ultimi ſibi adſciuerunt. pag. 60. 61. & 160.

Anſuarios, Germaniæ inferioris populos, proximos Phryſiis, pulſos a Caucis, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus.

Antona, in Anglia fluuius. Tacitus.

Antuates, populi citra Rhodanum, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos, finitimi Allobrogibus, & Gebennæ opido, ac Galliæ prouinciæ Romanorū proximi.

Huius nominis adhuc exſtat uicus, & præfectura quę dam monachorum inter Geneuam, & Delphinatum, qui eſt Geneuenſis diœceſis. Videntur tamen, ſecundum Cæſaris *deſcriptionem, Antuates magis fuiſſe inter Allobroges, & uicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunenſis diœceſis nomen eſt. Hos quidam* hodie *Vautuates appellant. pag.* 56. 57.

Aquitania regionum latitudine, & multitudine hominum ex tertia parte Galliæ exiſtimanda eſt: hanc Garumma flumen a Celtis diuidit, quæ & Oceanum mare attingit. In hæ ſunt metropoles Burdegalenſis, Auxitana, earumq. ſuffraganeæ; pars item aliarum metropolum extra terminos eodem ſitarũ. Quæ tamẽ Aquitaniæ attribuuntur. Guiennam hãc Galli hodie *nuncupant. Hæc cum olim a regibus Francorum, Ducibus Normãniæ tranſdita eſſet, qui poſtea regnum Angliæ occuparunt, cum illam poſt uarias contentiones* C. & LX. *amplius annos Angli tenuiſſent, Caroli* VII. *auſpicijs tandem ad Francos rediјt. In hac cum alij Principatus celebres ſunt, tum Fuxenſis; quorum Princeps nepos ex ſorore Ludouici* XII, *qui nunc rerum in Gallia potitur, uictis apud Rauennam Hiſpanis memorabili prœlio, uitam cum Principatu amiſit. Sicq. eius opida ad regem, nullis relictis heredibus, rediere, ſorore ſuperſtite, Ferdinando regi nupta. pag.* 11. & 70

Arar, Celticæ fluuius eſt, nunc *la Saone. Oritur in diœceſi Tullenſi, finibusq. Burgundiæ, & Lotharingiæ, non longe a Monte Vogeſo, quo Moſa flumen profluit. Interſecat tum eam Burgundiæ partem,*

quæ Imperatoria; tum eam, quæ Regia dicitur. Illi Comes; ut hodie loquuntur; *huic Dux, a Francorum Rege inſtitutus, præerat; qui tamen, mortuo Carolo Philippi, ab Heluetiis occiſo apud Nanceum, ad ſupremum ius regium adſcriptus eſt, ut nullus adhuc Burgundiæ Dux ſit, ſed Comes tantum. Interſecat Gabillonem, ac Matiſconem ciuitates, tunc Aeduorum opida. Prolapſus ad Lugdunum urbem, Rhodanum influit. Quem fluuium* Virgilius in Bucolicis: Lucanus in primo, & Tibullus Elegia VII. memorant.*pag.7.8.*

Arduenna ſilua omnino in Belgis totius Galliæ maxima, atque ingens, a Rheno fluuio per fines Treuirorum ad Neruios (nunc *Tornacenſes*) *& initium Rhemorum pertinens, millibus paſſuum amplius* D. *in longitudinem patet. Attingit enim Menapios,* (nunc *Iuliacenſes*) *Aquiſgranum opidum, Eburones,*(nunc *Leodienſes*) *Condruſos, Adubticos, qui erant pars Comitatus Hannoniæ, Lucemburgenſem, Bullionenſem, Barrenſem, Lotharingum, Limburgenſemque Ducatus, Eifliam, & Comitatum Namurcenſem, Metenſium, Moguntinorum, Confluentia, & Vbiorum,* nunc *Colonienſium, & Catalaunæ diœceſis fines, in qua ſunt uici, caſtella, & opida multa, ac complures inſignes Abbatiæ, præſertim ordinis D. Benedicti, ſcilicet Diui Huberti, Leodienſis diœceſis, Diui Cornelij, Colonienſis diœceſis: cuius ſiluæ extrema pars uerſus Belgas ſunt Moſa, & Scaldis fluuij. Scaldis uero Moſam influit: qui fluuij, & ſilua nomen retinent priſcum hac etiam tem-*

Mm 2 *peſtate.*

*peſtate.pag.*99.*&* 148.

Aremici populi, uel Artomici, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum fluuium ſinitimi Volcis, nō longe a Gaballis, Aruernis, Heluiis, Ruthenis, Maſſilienſib. & Cadurcis. Hos coniectura eſt *fuiſſe Artomicorum populos, quorum ciuitas eſt Epiſcopalis, & puinciæ Viennenſis, in finibus Galliæ prouinciæ Roman. quos Auracenſes* dicimus, *ubi Principatus eſt, Francorū regi non ſubditus, Armeniacus* uulgo dictus. *Horū principes, Iacobus nomine, cū a Florentinis in Italiam accerſitus eſſet aduerſus Ioannem Galeatium, Mediolanenſem Ducem, apud Alexādriā magno prælio uictus, & cæſus eſt.pag.*161.162.

Arenacum, inter Coloniam, & Traiectum, urbes Epiſcopales, locum ulıra Noueſium, Rheno adiacentem, non memorat Cæſar *ſed* Tacitus.

*Armoricæ ciuitates poſitæ erant in ultimis Galliæ finibus, Oceano coniunctæ, ex quibus fuere Curioſolites, Rhedones, Ambibari Cadetes, Oſiſmi, Lemouices, Vnelli populi, oppoſiti Angliæ, Britannia citerior, & Britonans appellata, cui Dux olim, Regi ſubditus, præfuit: nunc ex matrimonio Annæ, Ducis olim filiæ, ad regem redacta.pag.*204.*&* 233.

Aruerni, populi inter Celtas, finitimi Aeduis, Biturigibus, ac Borbonienſibus, nec longe a Lemouicibus, nomen retinent. Ducatus eſt, cuius titulus Duci Borbonij adſcribitur. In Francorum regno ſiti. Hos memorat Lucanus in primo. *pag.* 20. 32. 161.162.*&* 163.

Aſciburgiū, opidum Germaniæ, non longe a Rheno

fluuio,

fluuio, & cis eum inter Geldubam, & Vetera Caſtra ſitum, Nuſsiæ, & Cleuenſi Ducatui proximum, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus. *Aſtypygion olim ab Vlyſſe, quorundam opinione, nuncupatum.*

Atrebates, inter Belgas populi, finitimi Ambianis, Tornacenſibus, & Morinis, partem Picardiæ continent. Ciuitas eſt, nomen adhuc retinens in prouincia Rhemenſi. Regem agnoſcit. Arras hodie *vulgo nuncupatur. In hac laudatiſsima texuntur aulæa. pag* 40. 50. 204.

Auaricum, erat opidum Celtarum maximum, munitisſimumque, in finibus Biturigum, agri fertilisſima regione fere ex omnibus partibus flumine, & palude perpetua circumdatum, trans Ligerim fluuium, habẽs unum, & perangŭſtum aditum, proximum Nouioduno, opido Biturigum, ac Genabo opido Carnutum, & Velaunoduno, opido Senonum, in Francorum regno ſitum, Burges, uel Viaronis, a Gallis appellatum. *pag.* 165. 166. 168. 175.

Auenticum, Heluetium caput fuiſſe, teſtis eſt Tacitus. Ammianus Marcellinus *ſcribit, ſuis quidem temporibus deſertam ciuitatem, ſed non ignobilem quondam, ex ædificijs ſemirutis colligi. Hodie late patentes ruinæ uiſuntur, & retinet patria lingua priſcum nomen Auenche.* Vicus in agro Vautuatum.

Aulcerci, Populi erant inter Celtas, Aeduorum clientes, de Ange dicunt, *ſiue Rhoanum. pag.* 203.

Aulerci, item populi, inter Celtas, ex ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ

appellantur, proximi Rhedonibus, Seſuuijs, Curioſolitis, Oſiſmis, Vnellis, Venetis, ac Cenomanis in prouincia Turonenſi, & Francorum regno ſiti, quos non nulli *Aurelianenſes eſſe opinantur. Sed illi prouinciæ ſunt Senonenſis. pag.* 57.

Aulerci, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexouijs, ac Vellicaſſibus .pag. 67.

Auſci, populi in Aquitania, proximi Garūnibus, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus. Cocoſatibus, & Hiſpaniæ citeriori, in regno Francorum ſiti; quos con iectura eſt *fuiſſe Auſcitanos, ſeu Auxitanos. Ciuitas eſt metropolis. Hi ſunt Aquitanorum clariſſimi, quorum urbs opulentiſsima Heluiumberrum*: ut refert Pomponius Mela.*pag.* 73.

Axona, inter Belgas fluuius eſt, in extremis Rhemorum finibus, quo pedibus uado tranſitus eſt. La Diſne uulgo *dicitur. In huius fluminis tranſitu, Germani ab inſequentibus Gallis magnum incommodum accepere, fere* IIX. *millibus paſſuum ultra Rhemos, Laudunenſem, & Rhemenſem diœceſim partiens.* Gallice *Auaix* nunc *dicitur, prope opidum, quod uocatur* Gallice *Latonio.pag* 41. 43.

B

BACENIS, *ſilua ingens trans Rhenum, Sueuos a Cheruſcis pro natiuo muro diuidit:* nunc, ut opinio eſt, *Nigra ſilua dicitur, non longe a Friburgo opido, & Badenſi agro, inter Atheſim, Rhenum, Necharum, Moganum, & Danubium, Germaniæ flumina, Hercyniamq. ſiluam, & Haſſiæ, regionis Germanicæ, montes.pag.* 138.

Batani,

Bataui populi inter Belgas. nam Moſa flumen parte quadam ex Rheno recepta longe fere ab Oceano LXXX.*millibus paſſum, quæ appellatur Vualis. inſulã efficit Batauorum, in Oceanumq. influit. Hi* hodie, ut pleriſque placet, *Hollandi dicuntur, diœceſis Traiectenſis, propinqui Phryſiæ, & Ducatui Geldriæ, a mari Oceano finitimi. Hos memorat* Lucan. lib. 1. *Hi a Cattis, populis tranſrhenanis, Cheruſcis, & Ligijs Pannoniæ populis ultra Hercyniam ſiluam finitimis, Hermunduris orti dicuntur, & ſeditione domeſtica pulſi, extrema Gallicæ oræ uacua cultoribus, ſimulq. inſulam, inter uada ſitum, occupauere. Quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergũ, ac latera, circũluit;* ut refert Cornelius Tacitus; *dicens, apud Batauos fuiſſe olim lucum ſacrum, qui,* ut coniectura eſt, *hodie in finibus uici Haghæ comitis in Hollandia exſtat. nec longe,* ſecundum Tacitum, *eſt inſula, nomine Mona, unde forte Monachum opidum, uel Monaſterium ciuitas Epiſcopalis eſt. pag. 79.*

Batauodurũ, inter Colonienſem, & Traiectenſem, urbes Epiſcopales, locum ultra Noueſium, in finibus Ducatus Cliuenſis ſitum, Rheno adiacentẽ, Belgis adſcribendum, non memorat Cæſar *ſed* Tacitus.

Belgæ, populi multarum ciuitatum, opidorum, ac locorum, mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana fluminibus includuntur. Horum pleri que orti a Germanis, Rhenum antiquitus tranſductis, Gallos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu nunc *ſunt ualde culti, humani, & ſatis effeminati, continueq. ſunt apud eos mercatores, quo per ętates,*

commerciaq. mores hominum mutari conſtat . In his ſunt metropoles , Treuerenſis, Colonienſis , Moguntina, Rhemenſis; cum earum ſuffraganeis , intra Oceanum mare , ac eadem tria flumina conſtitutis . item Brabantia, Flandria, Hollandia, Geldriæ, ac Phryſiæ pars, tota Picardia, Hannonia, Iuliacum, Virtutum comitatus , at Campaniæ maxima portio , ſilua Arduenna uniuerſa, cum ſingulis ſibi adiacentibus, & ea incluſis populis, ac locis; & plerique Principes , tum profani, tum ſacri Duceſque, & Comites. ciuitateſque, quarum multæ liberæ, ſuoq. iure agunt , aliæ Francorum Regi obtemperant. Quod ſupereſt, Imperatorias partes ſequitur. In his ſunt tres Imperatorum Electores, ſunt & Francorum Regis, quos Pares uocant, ferme omnes. Imperator certe, & Rex in Belgis coronatur, conſecratur, & inungitur. alter Aquiſgrani, alter Rhemis. Hos memorat Lucanus in primo. *In his Belgarũ clariſſimi erant Treuiri, quorum urbs opulentiſſima Auguſta,* ut refert Pomponius Mela, *quę* nunc *ignoratur . In Belgica autem a Iulio Cæſare uſque in tempus inclinantis imperij , legatum Romani diutius habuerunt . Nunc uero uice proconſulum , & legatorum Romani Pontificatus monarchia exſtat , & legatos natos, & primates habet , quibus ſubſunt Epiſcopi, ad inſtar præſidis prouinciæ inſtituti . Sunt & Collectores, quos* priſca ætas *Quæſtores appellauit, atque Reges, & Principes, qui, uelut cenſores, decreta Pontificis Maximi , & cenſuras reuerenter exſequuntur. Huic ſinguli obedientiam exhibent , & ad eum in cauſis maioribus recurrunt , quas ad ipſum*

aſſidue

*aſſidue deſerunt.pag.*142.43.44.*&* 245.

Belgium,erat Bellouacorum ciuitas magna,& inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudine præſtans, in qua Cæſar interdum hiemauit, ac plures legiones eius aliquando illic in hibernis fuere. nomen adhuc retinet. Dictum etiam uideri poteſt Belgium, pro Belgarum regione: ut apud Liuium *Samnium, pro Samnitium regione. pag.*111.

Bellocaßi, populi inter celtas, proximi Lexobijs, quos, opinio eſt, *eſſe Baiocenſes. Eorum ciuitas eſt Epiſcopalis in prouincia Rotomagenſi, Ducatu Normaniæ, & regno Francorum ſita,pag.*204.

Bellouaci, ciuitas eſt Epiſcopalis in prouincia Rhemenſi,ac Francorum Regno ſita. Hodie,*Beauuoiſin. pag.*40.44.133.203.*&* 218.

Bethaſios,Germaniæ populos,inter Belgas,proximos Caninefatibus, Batauis, Tungris,ac Marſacis, Traiectenſes ſuperiores fuiſſe coniectura eſt, *ad utramque Moſæ fluminis ripã cis Rhenum ſitos, in diœceſi Leodiẽſi.Hos* Cæſar *nõ memorat,ſed* Tacitus.

*Bibracte, opidũ Aeduorũ in Celtis,lõge maximũ, ac copioſißimũ,& maxime apud Aeduos auctoritatis;ĩ quo totius Galliæ cõciliũ Cęſar indixit, ius dixit & ſępe hiemauit:In Frãcorũ Regno ſitũ,in formã ruris redactum;& in radicibus montis, non lõge ab Aedua ciuitate, poſitum,nomẽ retinet.pag.*15.*&* 191.

Bibrax, opidum Rhemorum,in Belgis,ultra Axonam flumen, nec longe ab eo: quod flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo pons, in Francorum Regno ſitus; nunc naui, & interdum vado

tranſii-

tranſiicitur. Portus priſcum opidi nomen Latine retinet.pag.41.

Bibroci populi in Anglia, mari proximi, & Caſſis, Anchalitibus. Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segontiacis.pag 109.

Bigerrones, populi in Aquitania, proximi Tarbellis, Vocatibus, Taruſatibus, Sõtiatibus, & Hiſpania citeriori, in Francorum Regno ſiti, Comiti de Fuxo ſubditi. Vbi Comitatus eſt, in Vaſconia conſiſtens. Nomen retinent, vbi Turſa eſt, & caſtrum Begora, & Epiſcopatus Bicterenſis prouinciẹ Narbonenſis. Hinc profectus vir fortis Enequus nomine, Regnum Nauarræ conſtituit, pulſiſq. inde Mauris, ſucceſſoribus ſuis Regnum per manus reliquit.pag.73.

Bingiam, nunc *Pingiam, Germaniæ opidum, Belgis adſcribendum, inter Maguntiam urbem, & Confluentiam Opidum, cis Rhenum, eius ripis finitimum, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Bituriges, populi inter Celtas Eorum fines ab Aeduis, quorum erant in fide, Ligeris fluuius diuidit proximi ſunt Aruernis. XXI. *urbes eorum una die incenderunt, ut Cæſarem commeatu, & pabulatione prohiberent. Ciuitas eſt metropolis, retinens nomen. Carolus* VII, *qui, pulſis Anglis, Francorum regnum reſtituit, cum nihil ferme aliud eſſet, quod in Gallia retineret, occupantibus Anglis omnia, Bituricenſis Rex, in deriſum appellabatur. in regno Francorũ ſita. Hos memorat* Lucanus lib. primo *pag. 160. 161. et 216*

Blannouij, (Brannouij magis legitur) populi inter Celtas, proximi Seguſianis, Ambiuaritis, ac Aeduis,

quorum

quorum clientes erant; qui fuerunt forte & Brannouices, qui dicuntur a Gallis *de Blano.pag.*203.

Boij, populi transrhenani, Franconiæ, alpibus Italię, Sueuis Auſtralibus, a Danubio flumini proximi. Qui in agrum Noricum transiuere, Noriamq. oppugnarunt, expulſis, ut coniectura eſt, *Noricis: quorum Noricorum adhuc pars, trans Danubium, non longe ab ortu eius, & Atheſis fluminis ſita, Noricus ager appellatur. Boiorum pars, Aeduis Cæſarẽ deprecantibus, deuictis Heluetijs, quorũ in ſocietate domo exceſſerant, in finibus Aeduorum a Cæſare ſunt collocati. Vbi Gergobiam, ciuitatem exiguam, & infirmã, non longe ab Auarico, opido in finibus Biturigum ſito, eis per Aeduos attributam, habitarunt, Boij primum, poſt Boioarij, & nunc Bauari dicti. A finibus Herbipolenſium per Noricum agrum, ubi Norimberga eſt opidum, in medio fere Germaniæ ſitum, in Auguſtenſes protenduntur. cum quibus, & alijs finitimis tranſrhenanis uſque ad Briſſinam urbem, & terras, quas hodie Sigiſmundus, Auſtriæ Dux, poſſidet, ac in fines Tridentinos ſępe nunc, & continue uſque nunc Heluetij Rhenum tranſeuntes bella geſſere. Hi Borbonij* hodie *dicuntur. pag.* 4. 16. & 18.

Bonnã, opidum ad citeriores Rheni ripas ſitum, & Colonienſi urbi, ac Confluentię opido proximum inter Belgas numerãdũ, nõ memorat Cæſar, *ſed* Tacitus.

Brannouices populi inter Celtas, proximi Seguſianis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant. Hodie, *la Moriane.pag.* 203. *Idem forte, qui & Brannouij.*

Bratu-

Bratuſpantium, opidum Bellouacorum inter Belgas finitimum Sueſſonibus, in Francorum Regno ſitum pag.45.

Brigantes in Anglia populos, Silurum gentem, non memorat Cæſar,*ſed* Tacitus.

Britanniæ maioris, cui nomen eſt Anglia, pars interior ab his incolitur, quos natos in inſula ipſi *memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his, qui prędę, ac inferendi belli cauſſa ex Belgis tranſierunt, qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellantur, quibu orti ciuitatibus peruenerunt, & bello illato ibi remanſerunt, atq. agros colere cæperunt. Inde* opinio *eſt, eorum linguam ex populorum diuerſitate compoſitam, intellectu, ſcientiaq. loquendi difficiliorem eſſe, quodq. Germanos præ ceteris caros habeant, quia pleriq. Belgæ orti ſunt a Germanis, qui antiquitus Rhenum tranſiuerunt, a quibus poſtea Angliæ pars maritima originem ſumpſit. Hos,* refert Lucanus,*ultra Oceanũ eſſe, & toto diſcretos orbe. Continet tota Anglia inſula in circuitu bis millia paſſuum. Apud hos erat, & eſt, magnus pecorum numerus. Hæc inſula Angliæ, Germaniæ populis in eã claſſe ſæpius irruẽtibus, uictis ueteribus colonis, Anglorum terra dicta. Verum partem eius, quę magis ad Semptemtrionẽ uergit, Scoti, & ipſi Germani, Pictis admiſtis, occuparũt, hodieq. tenẽt, Francis amiciſsimi, Anglorũ Regi maxime ſemper infeſti populi moribus inconditi, efferri. nullas prope urbes habẽt. nemora, & ſiluas bellis ingruẽtibus petũt.*

Bructeros, ex quibus fuit Velleda uirgo fatidica, quæ Germanis, religione animos eorum occupante, ali

quando

quãdo præfuit, ut auctor eſt Tacitus, *Germaniæ inferioris populos Tenchtheris, & Thryſiis proximos, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

C

Cabillonvm, *opidum Aeduorum, inter Celtas, quod*, coniectura eſt, *fuiſſe opidum Cabillonem, ad ripas Araris fluuij, ubi rei frumentariæ. commercijque, & commeatus cauſſa ſæpe Romani negotiabãtur. Matiſcone opido finitimum, in prouincia Lugdunenſi, Ducatu Burgundiæ, & Francorum Regno ſitum, nomen retinens, Challons ſur Saone.pag.*213.

*Cadetes. populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Lemouicibus, Rhedonibus, Venetis, Andegauenſibus, Cenomanis, in regno Francorum ſiti.pag.*204.

Cadurci, populi inter Celtas, proximi Heleuteris, Gabalis, Vellaunijs, Lemouicibus, & Aruernis; Quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant: ciuitas Epiſcopalis, in prouincia Bituricenſi, ac Regno Frãcorum ſita: nomen retinent. Hos memorat Iuuennalis in prima ſatyra tertij libri. *Nec longe erant a finibus prouinciæ Romanorum.pag.*203.

Caletes, populi inter Belgas, Morinis, Oceanoq. mari finitimi, ac Ambianis, & Atrebatibus proximi. Ab his breuiſſimus in Britanniam (nunc *Angliam*) *tranſiectus, nomen retinent. Morinenſis ſunt diœceſis, in Regno Francorum ſiti, Anglorum Regi ſubiecti.pag.*40.

Camulodunum, in Anglia opidum, ſeu Colonia. Nihil de hoc Cæſar, *ſed* Tacitus; *quem poſt*

Cæ-

Cæſarem fere C, *&* XX. *annis Hiſtoriam ſcripſiſſe*, conſtat; *præſertim* ex libro, quem de oratorum, & poetarum collatione edidit.

Caninefates, *populos*, *Batauis finitimos*, *& eandem inſulam colentes; qui, origine, uirtute, lingua pares Batauis, numero ſuperantur. non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Cantium in Anglia, ad mare eſt in angulo imi minorisq. lateris ex tribus eius inſulæ lateribus, contra Galliam, quo fere omnes Gallicæ naues appellunt, & ad orientem ſolem ſpectat. Ex omnibus autem Anglicis longe ſunt humaniſſimi, qui Cantium incolunt. quæ regio eſt maritima omnis, neque multum a Gallica differunt conſuetudine. Huic maritimæ regioni IV. *Reges præerant, quibus* Cæſar, *quidquid in annos ſingulos vectigalis populo R. Anglia penderet: cõſtituit. Nunc regio Angliæ, ex uoto Henrici regis, uectigalis Romano Pontifici facta eſt, quæſtorq. a Romano Pontifice in Angliam mittitur, qui cenſum annuum exigat, non diſſentiente Rege. in Cantio ciuitas eſt metropolis, nomen retinens. Fere habet omnes Epiſcopos Angliæ ſibi ſuffraganeos. Eius Archiepiſcopus legatus natus eſt. Similiter & Eboracenſis, cui in Anglia (quæ eas duas metropoles ſolum habebat) duo tantum ſubſunt ſuffraganei, quod omnes olim Epiſcopi Scotiæ, quæ nullum habet Archiepiſcopum, illi ſubijcerentur. pag.* 105. 109.

Cantabri, populi ciuitatum citerioris Hiſpaniæ, finitimæ Acquitaniæ, qui auxilio fuerunt Vocatibus, Taruſatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis,

Coco-

Cocoſatibus, ac reliquis populis, & ciuitatibus Aquitaniæ contra exercitum Cæſaris, cuius dux erat P. Craſſus, M. Craſſi F. qui, una cum patre, a Parthis interemptus eſt finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenæis montibus, ac Garumnæ fluuio. pag. 169.

Cargali populi transrhenani, in Galliam Celticam circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouiſto, Germanorum rege, tranſportati, quos non ab re opinari poſſumus *eoſdem fuiſſe cum Harudibus, ab ipſo rege ſimiliter tranſlatis.*

Carnutes, populi inter Celtas, Andegauenſibus, Turonibuſq. finitimi, ac Oceano proximi, erant in clientela Rhemorum. Regio eorum totius Galliæ media, a qua tamen extra Regnum Francorum biduo iter expedito patet. Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen Latine re*tinens, in Francorum regno ſita. pag.* 130. 131. 134.

Caßi, populi Angliæ, mari proximi, & Cenimagnis, Trinobantibus, Segontiacis, Anchalitibus, & Bibrocis. pag. 119.

Cattos, populos Germaniæ trans Rhenũ flumen Ligij, Hungariæ populis, Cheruſcis Herciniæq. ſiluæ proximos, ac Hermunduris, cum quibus pro flumine finitimo ſale ſecundo pugnabant, & in æternum diſcordabant. non memorat Cæſar *ſed* Tacitus.

Catuaci, populi inter Belgas, Neruijs, Caletibus, Veromanduis, ac Condruſis proximi, quos forte Douaci opidi incolas, diæceſis Atrebatenſis, opinari licet. *pag.* 40.

Caturiges, populi finitimi Centronibus, ac Garocelis, qua iter erat ab Alpibus Graijs ad opidũ Geneuã,

lacum

lacum Lemanum, & Rhodanum fluuium, quos ueriſi mile eſt, *fuiſſe diœceſis, uel ſaltem Prouinciæ Tarentaſiæ, extra Belgas, & Celtas, & Aquitanos. pag. 7.*

Celtica, quæ et Gallia olim *a Romanis dicebatur, Veſontinam, Senonenſem, Bituricenſem, Lugdunenſem ciuitates Metropolitanas, earumq. ſuffraganeas omnes inter Garumnam, Matronam, Sequanam, & Rhodanum flumina ſitas complectitur. In hac ſunt Ducatus Bituricenſis, Burgundiæ, Borbonij, Aruerniæ, Aurelianenſis, Valeſii, a quo recentiores Francorum reges, a Philippo ſcilicet Valeſio, cognominantur; & Normaniæ, quoad citra Sequanam ſe extendit. Comitatus etiam Burgundiæ, Niuernenſis, Altiſſiodorenſis, Montis Belicardi, Ferretenſis, Carolotenſis. Matiſconenſis, Bleſenſis, Bellouacenſis, de Iouigni, principatus Auræſicç, multiq. alij, & pars Comitatus Campaniæ. Celtarum clariſſimi ſunt Aedui. Horum urbs opulentiſſima Auguſtæ, donum*, ut refert Pomponius Mela, *cui Gallica lingua alludit, Autum appellando. cuius Celticæ terminos, quoad R. imperium in Gallis uiguit, Rhodanus fluuius præfiniebat*, ut nõ nulli ſcripſerunt. *Hi proprie Franci* nunc *dicuntur. pag. 1.*

Cenimagni, populi in Anglia, mari proximi, et Trinobantibus, Segontiacis, Anchalitibus, Bibrocis, ac Caſſis. pag. 109.

Centrones, populi finitimi Garocelis, & Caturigibus, non longe a Vocontijs, & Allobrogibus erant, inter alpes Graias, quæ hodie *dicũtur Mons Cinerum, ſiue Cineſius, & urbẽ Geneuam, lacumq. Lemanum, & Rho-*

& Rhodanum fluuium . Nunc autem Centrones ſunt Tarentaſi . extra Celtas, Belgas,& Aquitanos, & in Sabaudia , ciuitas eſt metropolis . Quidam & Centrones legunt.pag.7.

Centrones,item Belgarum populi , qui ſub imperio Neruiorum (nunc *Tornacenſium*) *erant , proximi Grudijs , Leuacis , Pleumoſiis , & Gordunis . Forte ſunt* nunc *Cortracenſes,in Flandria,Tornacenſis diœceſis.pag.7.&* 119.

Ceracates , Germaniæ tranſrhenanæ populos,Vangionibus , ac Tribocis proximos , non memorat Cæſar,*ſed* Tacitus.

Chamauos , Germaniæ inferioris populos , pridem Phryſiæ partem , Oceanum mare , Rhenum fluuium, & lacus attingentem , paludibus , ac ſaltibus uberrima incolentes,quam mox Tubantes populi, poſt Vſipij(Germanica itidem gens)inhabitarunt . non memorat Cæſar,*ſed* Tacitus.

Cheruſci,populi , Germani gente , nomine , & numero appellati ; cis Rhenum fluuium inter Belgas , Eburonibus,qui hodie *Leodienſes, & Condruſis proximi. Hos,* coniectura eſt,*fuiſſe inter populos Leodienſis Diœceſis. pag.*138.

Cheruſci, Germaniæ populi tranſrhenani, quos Bacenis,ſilua Germaniæ ingens, (nunc *Nigra,*ut pleriſque placet,*dicta*) *a Sueuis,pro natiuo muro diuidit . Hos* Tacitus refert *proximos Hermunduris, Cattis,& Ligijs, Hungariæ populis pag.*138.

Cimbri, populi, Rhenum fluuium tranſeuntes, depoſitis , (ubi poſtea Aduatici incoluerunt) citra id

Nn flumen

flumen impedimentis, omnem Galliam uexando, & occupando, ſolis Bellouacis reſiſtentibus: iterq. per Galliam, prouinciam Romanorum, facientes, in Italiam contenderunt. Hos memorat, Lucanus lib. primo. *quos a Dacia, quæ Dania dicitur, ueniſſe,* opinio eſt. *Hi Zelandiam* hodie *tenent, Zelandiq. nuncupantur.pag.23.27.& 206.*

Ciuaronem, opidum proximum Hiſaræ flumini, Vocontijs populis, montiq. Cineſio, & Allobrogibus in Sabaudia, non memorat Cæſar, *ſed* Plancus inter epiſtolas familiares Tullij, in illa, quę incipit, Nũquam mehercule. *Quib. in locis,* opinio eſt, *Cæſarem, initio Gallici belli, v. legiones ex Italia tranſduxiſſe;* & uериſimilius eſt, *quam quod per Eporediam, urbem Epiſcopalem, & Auguſtam Prætoriam, ac Montem, cui Coloniæ iugum vulgo nomen eſt, inter Cineſium, & Sancti Bernardini montes iter fecerit, cum hoc impeditius, ac prolixius uideretur.*

Cocoſates, populi in Aquitania, proximi Sibuzatibus, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis, ac Hiſpaniæ citeriori, & Garumnæ fluuio: in Francorum Regno ſiti. pag.73.

Condruſi, Belgarum populi, inter Eburones, (qui nunc *Leodienſes ſunt) Segnos, & Treuiros (quorum erant clientes) Menapijs, Moſæ fluuio, & ſiluæ Arduennæ finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos eſt ad ripas Moſæ opidum ab Antonino Pio,* ut quidam ſcribunt, *cõditũ, & Beneſacta appellatum. nomen retinet. Diæceſis ſunt Leodienſis, & uſque ad ciuitatis fere mœnia protenduntur,*

cuius

cuius Antiſtiti etiam ſubiacent; nunc, Ducatui Luxemburgenſi, ac Comitatui Namurcenſi, & Moſæ fluuio finitimi. pag. 40. 149. & 150.

Confluens Moſæ, & Rheni, fluminum in Sugambros (nunc Geldrenſes) ad Menapios, (nunc Iuliacēſes) ut olim ſeipſi Menapij protendebant eſt longe ab Oceano fere XXC. mille paſſibus proximus Nouiomagio, Geldrenſium opido, diœceſis Traiectenſis, prouinciæ Colonienſis inter Buſcumducis, & Hedem, opida Ducatus Brabantiæ: in quorum Sugambrorum fines equitatus Vſipetum, & Tentherorum poſt prælium, & fugam ſuorum ſe trans Rhenum recepit: inter quem Confluentem, & Colonienſem ciuitatem, (quæ poſt Vbiorum fuit) ponte facto, Cæſar, primo tranſiecit exercitum. pag. 82.

Curioſolitæ, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatis Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellātur, proximi Andegauenſibus, Seſuuijs, Oſiſmis, Vnellis, Venetis, Aulercis, Rhedonibus. Hos Coriſopitenſes eſſe, pleriſque placet. Quæ ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Turonenſi, Britanniæ Ducatu, Regnoq. Francorum ſiti: Cornouaille, Gallis. pag. 56. 57. & 204.

D

Daci, populi erant Tranſrænani, Danubio fluuio, & Anartibus, ſiluæq. Hercyniæ finitimi, quos olim Hungariæ partem habitaſſe, plerique tranſdunt, & poſt in maritima loca Noruegiæ proxima ceſſiſſe. Lucanus, lib. 2.

Danubius, fluuius Germaniæ, ex monte qui ab alijs Iraneus dicitur, non longe a Ræticis alpibus,

Atheſisque, & Rheni, Germaniæ fluminum, fontibus inter Tridentinam, & Curienſem diœceſes oriens, Germanos ſiniſtra, & Hungaros, ac Teutones dextra alluens. Poſt Iſter dictus, ac iterum Danubius, Euxino mari pluribus oſtijs immergitur. Hunc autem, & Rhenum fluuium in Rætia oriri, quidam *tranſdunt.*

Diablintres, populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curioſolitis, Venetis, & Seſuuijs proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ, in prouincia Turonenſi, & Regno Frãcorum ſiti. Leondoul, Gallice. *pag.* 63.

Diuodurum, inter Belgas opidum Metenſis ciuitatis, quo ex Colonia urbe Rhenum attingente ud eam ciuitatem iter eſt. non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus. *Forte, Theonis ulla,* nunc *dicta.*

Duracij, populi in finibus Pictonum, qui perpetuo in amicitia remanſerant Romanorum, propinqui opido Lemouico, Aruernis, & Ligeri fluuio, ac Aquitanis; inter Celtas, in Regno Francorum ſiti. Hinc Duraciorum familia, inter Gallos præcipua. Immo uero Duracius proprium uiri nomen magis fuiſſe, ex Cæſaris textu colligitur. uide pag. 230.

Durocotorum, (quod & Durocortum legitur: *& Durocortorum) opidum Rhemorum, inter Belgas, in Regno Francorum ſitum. pag.* 157.

E

Ebvrones, *populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condruſis, Menapijs, Aduaticis, Treuiris quorum clientes erant,*

&

& ſiluæ Arduēnæ finiti, nunc *Leodiēſes dicti,* apud Gallos, *Liege*. *Horum maxima pars inter Rhenum, & Moſam, qui ſcilicet Moſa fluuius eos alluit. His Sugambri (qui Geldrenſes erant tranſrhenam) ſunt proximi. Ciuitas tunc Eburonum ignobilis, atque humilis; proximi Oceano, & ſiluis, continenteſque paludes habebant. His* 11. *Reges præerant, quo magis conſtat, eos fines quam latiſſimos extitiſſe, quibus* coniectura eſt *Ducatum Luxemburgenſem, & Lotaringenſem, ac Iuliacenſis partem, & Comitatum Namurcenſem, urbemq Aquiſgranum, ubi Imperatores primam ex more ſuſcipiunt Coronam, incluſos extitiſſe, ac, quantum diœceſis ipſa Leodienſis uſquequaque ſe extendit, Reges illos poſſediſſe. Apud Eburones autem ſtirpem Caroli Magni in uico, Lupilia nomine, Leodienſi ciuitati proximo ortum habuiſſe* tranſdunt, *Pipinoſque, & Carlomanos, Belgas, ſimulq. Germanos fuiſſe; ſicq. in Germanos ciſrhenanos, qui Belgæ ſunt,* a Græcis, *non in tranſrhenanos, eſt tranſlatum Imperium Ciuitas* nunc *eſt Epiſcopalis prouinciæ Colonienſis. Hos memorat* Lucanus in primo, & Suetonius in uita Iulij Cæſaris, *quem refert cladem Cottæ, & Aurunculeij ægerrime tuliſſe. Hanc ciuitatem Carolus, Dux Burgundiæ ultimus, ſolo æquauit, omneſq. puberes, & ſacerdotes interfecit, quod Epiſcopo, conſanguineo ſuo infeſtiores aliquanto fuiſſent. pag.* 40. 78. 111. 112. 152.

Eburouices; inter Celtas populi, Aulercis, Lexouijs, Vnellis, & Curioſolitis proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos opinio eſt

populos eſſe ciuitatis Ebroicorum, quæ eſt Epiſcopalis in prouincia Rotomagenſi, Ducatu Normaniæ, & Francorum regno ſita.pag.67.

Elauer, fluuius inter Celtas apud Aruernos, Gergouiam opidum, in altiſſimo monte poſitum, præterfluens. qui fere ante Autumnum uado tranſiri non ſolet, in Regno Francorum ſitus, nomen adhuc retinens; Gallice, *Allier.pag.178.*

Eſſui, populi pacatiſſimi, & quietiſſimi, proximi ciuitatibus, quæ Armoricæ appellantur, remoti a Belgis ultra c.*millia paſſuum. Hos inter Celtas fuiſſe,* coniectura eſt,*forte in Normania, aut Britannia citeriore, & Regno Francorum ſiti.* Galli *Retelois appellant.*

F

FLVSTATES, *populi in Aquitania,proximi Vocatibus,Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis, & Hiſpaniæ citeriori, in Regno Francorum ſiti. Comitatus eſt in Vaſconia conſiſtens,ad Comitem de Fuxo pertinens nomen retinet* etiam nunc.*pag.73.*

Friſios,Oceano,& Batauis finitimos,pluraque loca,& inſulas circa Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, & Traiectenſem urbem, ac oſtia, quibus Rhenus Oceanum mare in influit, habitantes. non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus,*referens, eos tranſrhenanam gentem tunc fuiſſe.*

G

GABALLI, *populi inter Celtas, proximi Heluijs, & Cadurcis, Vellaunijs, & Aruernis, quorum ſub imperio eſſe conſueuerant. Ciuitas eſt Epiſcopalis pro-*

prouinciæ Bituricēſis olim, nunc *Arelatenſis, in Regno Francorū ſita, nomen retinens. pag. 197. & 203.*

Galli omnes in Septemtrionibus ſunt poſiti, Carnutum autem fines, regio totius Galliæ media. Galli uirtute belli omnibus præferebantur, ac Germanos ſuperabant, ut ultro eis bella inferrent, & propter hominum multitudinem, agriq. inopiam trans Rhenum colonias mitterent, & quod a Dite patre ſe prognatos prædicabant, ſpatia totius temporis non numero dierum, ſed noctium finiendo, ita ut noctem dies ſubſequatur. Coniectura eſt, *horarum initium apud eos media nocte incipere conſueuiſſe. Apud hos ſunt tres præcipuæ ciuitates, Treuirenſis ſcilicet, Colonienſis, & Maguntina, quę in Imperatoris electione principatum obtinent. Conſtitutas autem apud Gallos eas,* coniectura eſt, *ut* CHRISTI *forte fidem facilius introducerent, apud Germanos, eorum finitimos.*

Garites, populi in Aquitania proximi Auſcis, Garumnis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſpanię citeriori, quos, coniectura eſt, *fuiſſe Lacorites,* nunc *Lectorenſes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Auſcitana, & in Vaſconia, ac Francorum Regno ſita. pag. 73.*

Garoceli populi, citra Rhodanum, finitimi Caturigibus, ultra alpes Graias, quibus hodie *nomen eſt Mons Cineſius, ſiue Cinerum. Hac Hannibal,* Auctore Liuio, *non ſine ingenti difficultate, exercitū in Italiā tranſduxit. Hi nō longe a Centronibus,* qui *Tarentaſij* ſunt, *nec ab Iſara fluuio extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia conſtituti ſunt. pag. 7.*

Garumna, flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit; qui ſcilicet Aquitani conſiſtunt inter illud flumen, monteſq. Pyrenæos, ex quibus oritur, & in mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur. pag. 1. Lucanus in 1. *&* Tibullus eleg. VII.

Garumni, populi in Aqnitania, proximi Auſcis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus. & Hiſpaniæ citeriori, in Regno Francorum ſiti. pag. 73.

Gebenna, mons, qui Heluios ab Aruernis ſeparat, ut lib. VII. *Cæſar dicit. Diſtat autem hic mons plurimum a Geneua opido. Meminit huius &* Plinius. *pag.* 162. 191. *&* 192.

Geldubam, Germaniæ locum prope Rhenum, Maguntinam, & Coloniam urbes metropoliticas, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus.

Genabum, inter Celtas, Carnutum opidum, quod pons Ligeris fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendico, opidis Biturigum, in Regno Francorum ſitum. pag. 159.

Geneua, opidum Allobrogum, proximum Heluetiorum finibus, ex quo pōs, ſuper Rhodanum fluuium ſitus, ad Heluetios pertinebat; ubi a lacu Lemano (quem Lauſane dicunt) *Rhodanus ad Liguſticum mare profluit: finitimum Antiuatibus, & a Gallia, prouincia Romanorum, non longe diſtans:* Nunc *Duci Sabaudiæ, ſiue eius ciuitatis Antiſti, proprio Comitatus nomine ſubeſt: extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Ciuitas eſt epiſcopalis, in prouincia Vienneſi, nomen præſertim* Gallice *retinens. Hanc memorat* Lucanus lib. 1. *pag.* 5.

*Gergobina,inter Celtas Boiorum opidum,quos Hel uetico prælio uictor, Cæſar ibi collocauerat, Aeduiſque attribuerat,*ut ſupra deſcripſimus,*ita finibus Aeduorum, proximum Auarico, & Nouioduno,Biturigum opidis, in Regno Francorum ſitum.pag.* 163.*Vide Boij.*

Gergouia, in Celtis inter Aruernos opidum ſecundum flumen Elauer,in altißimo monte poſitum, forte nunc *Claromontenſis, ciuitas Epiſcopalis,in prouincia Bituricenſi, & Francorum Regno ſita. pag.*179. 180.186.188.

*Germania,*ut pleriſque placet,*inter Danubium & Rhenum flumina protenditur, omneſq. illic habitantes populos a fontibus eorum uſque ad maria, in quæ ambo influunt, complectitur, nec non, & eos, qui citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condruſos,Treuiros, Aquiſgrani urbem,& pleroſque Bel gas ortos a Germanis cis Rhenum flumen antiquitus in Galliam tranſductos. Superior Germaniæ pars,quæ Alta dicitur, ab alpibus Italiæ imminentibus uſque ad Maguntinam urbem Rheni fluminis citerioribus ripis adiacentem protenditur;inferior ab inde uſque ad mare Oceanum. Horum ciuitates pro gloria habebant, finitimos longiſſime explere.pag.*139.*& dein.*

*Gorduni,populi inter Belgas, ſub imperio Neruiorum,proximi Centronibus, Pleumoſiis, & Grudijs. Gantois,*Gallice. *pag.*119.

Grinnes,inter Colonienſem,Traiectenſem urbes locum ultra Noueſium opidum Rheno adiacentẽ. non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus: *qui* ut cõiectura

aſſequi

aſſequi poſſumus, *Cleuis eſt*, unde *Cleuenſis Ducatus dicitur, cui ſatis uocabulum alludit. Hinc mater Ludouici* XII. *Francorum Regis, Maria nomine.*

Grudij, populi inter Belgas, ſub imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumoſiis, & Gordunis. Gallice, *Lannois. pag.* 119.

Gurgenos, Germaniæ populos, prope Rhenum fluuium, & Geldubam Batauis proximos, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus. Sunt, qui *Cugernos malint.*

H

HARVDES, *populi tranſrhenani ſunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouiſto, Germanorum rege, tranſportati. pag.* 21. 24. 25. & 36.

Heleuteri, populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum ſub imperio eſſe conſueuerant, in prouincia Bituricenſi, & Regno Francorum ſiti. pag. 203. nonnulli *Helueteri corrupte legunt.*

Heluetij inter Celtas populi ſunt, bonitatem agri habentes, finitimi Conſtantienſi, Baſilienſis, Seduneſi, ac Geneuenſi, & Veſontinę diœceſibus, ac ultra Lauſanenſem agrum protenſi, hiq. ex maxima parte Veſontinæ prouinciæ ſunt, atque ad Sabaudiæ Ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curienſem, & Sedunenſem diœceſes, monteſq. Brigam. & Sancti Bernardi, uſque fere in Bellicensē diœceſim, cuius populi, ut coniectura eſt, olim *Sebuſiani ſunt dicti. In latitudine autem a monte Iura circa Baſilienſem & Conſtantienſem agros,* uſque

uſque ad ortum fluminis Rhodani, quæ latitudo ab in de uſque ad finem lacus Lemani, ubi pons eſt, & ciuitates Geneuæ, anguſtior fiebat. Quibus limitibus adhuc XII. *Heluetiorum pagi, ut tempore Cæſaris, cōſiſtunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Turegium, qui olim pagus Tigurinus, Verbigenus, &c. dicebantur. qui ſæpe ultra Rhenum tranſeuntes, bella cum Bauaris, Sueuis, & alijs tranſrhenanis finitimis, (quos altos Alemanos* nominamus) *ſeu cum his, qui tunc loca illa incolebant, quæ* nunc *Conſtantienſis, Curienſis, Tridentinæ, & finitimarum ſunt diœceſum, gerebant. Hos, cum per Galliam, prouinciam Romanorum, tranſire prohibiti eſſent a Cæſare, anguſto, & difficili itinere, uix qua ſinguli carri ducerentur, per loca, ubi claues, & Iouigni caſtella* nunc *ſunt in extremis Sabaudiæ, & Burgundiæ finibus in Sequanos, qui* nunc *Comitatum Burgundiæ habitant, penetraſſe creditur, & ad Ararim fluuium circa Surregiū, & Viredunum, caſtella, id flumen attingentia, ac in Aeduos, ubi* nunc *Ducatus eſt Burgundiæ, contendiſſe. Hi* a pleriſque *Suitenſes,* a nonnullis *Fęderati dicuntur: agroſq;, & uicos poſſident in Italia citra mō tem, qui Sancti Gottardi dicitur, in diœceſi Mediolanenſi. Contra hos Cæſar ſuo, ac ſuorum equis admotis, ſe prelium commiſiſſe* refert, *& cum* VI. *legionibus, equitatuque, & auxiliaribus copijs duobus prelijs, uno ad Ararim fluuium, altero in Aeduis, Heluetios ad* CCLXIII *millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudiſſe: & tamen ancipiti prœlio pugnatum diu, atque acriter, ut toto prœlio, cum ab hora diei*

VII.

VII. *uſque ad veſperam pugnaretur, auerſum hoſtem nemo uidere potuerit. Hi, cum ſæpe in Italiam erumperent, a Carmaniola, duce Philippi Mediolanenſis principis, prælio uicti, intra fines ſe ſuos poſtea continuere. Noſtra demum ætate, a Carolo* IIX, *Francorum Rege in terra Italia cogniti, magnum ſibi nomen compararunt, ut nullus peditatus melior eſſe cenſeatur. Quod ſuperiore anno,* XXX *millia eorum a Venetis euocatis, (id quod nunquam ante acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multo magis comprobatum eſt. Atque hoc anno fugatis eiſdem ad Nouariam per inſidias caſtra nocte aggreſſi, magnum ſibi nomen compararunt. pag.* 1.3.8.9. *& dein.*

Heluij, populi inter Celtas, Aruernorum fines contingunt. Hos mons Gebenna ab Aruernis diuidit, Proximi ſunt Gaballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, ac Galliæ, prouinciæ Romanorũ. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Bituricenſi, & Regno Frãcorum ſita, nunc *Albienſes dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam eſſe,* Euſebius, & alij tranſdunt. *pag.* 162. *&* 197.

Hercynia, Germaniæ Tranſrhenanę ſilua eſt, forte ab Hercyno, monte Germaniæ, dicta, latiſſima, ac ſupra omnes alias longiſſima. Oritur ab Heluetiorum, et Memetum, ac Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubij regione, pertinet ad fines Anartium, & Dacorum, quos plerique *putant Hungariæ partem habitaſſe. Hic* conſtat *Nemetes, qui Spirenſes* uocantur, *& Heluetios trans Rhenum fines tempore Cęſaris habuiſſe. Quæ ſilua multo longior, atque latior eſt,*

quam

quam Italia;uel Gallia tota. pag. 146.

Hermunduros , tranſrhenanos Germaniæ populos,Ligijs,Hungariæ populis, Cattiſque, Cheruſcis,ac ſiluæ Herciniæ,& ultra illam proximos, memorat Tacitus.

I

IBERNIA, *inſula eſt ad Hiſpaniam occidentemq; Solem ſita, qua medium Angliæ latus uergit: dimidio minor, (ut exiſtimatur) quam Anglia. Sed pari ſpatio tranſmiſſis* XXX *millibus paſſuum in Iberniam appelles, ut in Britanniam. In hac ſunt plures metropoles, & ciuitates Epiſcopales, quam in Anglia. Eam* quidam *nominant Hirlandiam. pag.* 105.

Icenos,in Anglia populos,ab Oſtorio, Romano duce,ſubactos, memorat Tacitus, *qui forte Icij portus accolæ fuerunt.*

Ioſedum, inter Celtas opidum, fluminis Sequanæ ripas citeriores attingens ſupra Melodunum opidum ei finitimum, & Lutetiæ, (quæ Pariſiorum eſt) proximum, non longe a Senonibus,in Francorum Regno ſitum. Hodie *Corbeil nominatur.ut quidam exiſtimant. pag.* 185. *Vide Glareanum, in libr.* VII. *Comm.Cæſ.*

Itius,portus, inter Belgas,Morinis,Oceanoque mari finitimus eſt Ambianis,& Atrebatibus proximus, a continenti Britanniæ (quam Angliam dicimus) XXX *millia paſſuum diſtans,& tranſiectui commodiſſimus, cui ad dexteram Zelandia inſula, Hollandia, & Flandria;ad ſiniſtram autem,Comitatus,qui* dicitur *Pontus,Picardiæ pars.& Normandiæ Ducatus.*

Ex oppoſito uero Angliæ conſiſtit. Opidum eſt illic, populorum, quibus Caletum nomen eſt. Id, adiecto Itij Portus nomine, ut quibuſdam placet, *Calitium nũcupatur. Morinenſis, diœceſis, in regno Francorum, & poteſtate Anglorum regis ſitum. Hunc portum memorat* Lucanus in primo. *Dictus aũt uidetur Itius ab itando* ut innuit Paullus Aemilius, libro VII. de reb. geſt. Franc.

Iura, mons, Sequanos ab Heluetijs diuidit, incipiẽs in finibus Baſilienſium, ac Conſtantienſium, protenſus fere in Sebuſianos, nunc *Bellicenſes, prouinciæ Veſontinæ, qua Sequanorum fines Rhodanũ perueniunt. Illac enim Cæſarẽ ex Allobrogib. in Aeduos ad Ararim cõtra Heluetios legiones trãſduxiſſe,* opinio eſt: *ciuitates namque, opida, & uici, ſicut* olim *continebãtur nominibus populorum, ita ut plurimum eiuſdem in* locis *remanſerunt de illorum diœceſibus, prouincijs, tribubus, ac regionibus. pag. 2. & 5.*

L

LATOBRIGI, *finitimi Heluetiorum ſunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Lauſanenſes fuiſſe,* coniectura eſt. *Ciuitas eſt Epiſcopalis prouinciæ Veſontinæ, in Ducatu Sabaudiæ ſita, ac eius proprio Antiſtiti ſubdita. pag. 4. 18. 19.*

Lemanus Lacus, inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliamque; prouinciam Romanorum, ab Heluetijs diuidit, qui hodie *Lauſanæ Lacus dicitur, per quẽ Rhodanus ad Pontem Geneuæ urbis effluit.* Lucanus *in 1. pag. 2. & 5.*

Lemouices, item populi inter Celtas, ex ciuitatibus

bus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Vnellis, Venetis, Rhedonibus, Andegauenſibus, Cenomanis, Lexouijs, in prouincia Turonenſi, Regnoq. Francorum ſiti. Limoſins, Gallice.

Lepotij, populi ſunt Germaniæ, qui alpes incolunt, inter Seduneſem, & Curieſem diœceſes. Hos, quibuſdam placet, *fuiſſe Sarmatas, apud quos Rhenus. fluuius horitur. Forte* hodie *Suitenſes dicti. inter fontem Rhodani fluuij, & Rætias alpes ſiti. pag. 79.*

Leuaci, inter Belgas. ſub imperio Neruiorum, proximi Grudoſis, Pleumoſiis; Gordijs, & Centronibus. Hodie, *Louanium pag. 119.*

Leuci populi, finitimi Lingonibus, & Sequanis, (qui Burgundi ſunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenſes hodie dicuntur) *Belgis attribuuntur, & Treuirenſi prouinciæ.* Hodie *Tullenſes dicti. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Lotharingia regione. Hos memorat* Lucanus lib. 1. *pag.* 28.

Lexouij, qui & Lexobij, populi inter Celtas, ſunt proximi Oſiſmis, Nanetibus, Ambiliatibus, Diablintribus, & Aulercis, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos quidam opinatur *eſſe accolas ciuitatis Lexouienſis, quæ eſt Epiſcopalis in prouincia Rotomagenſi, Ducatu Normaniæ, & Francorum regno ſita.* Gallice, *Liſieux. pag.* 63. 64. *&* 67.

Ligeris, ſeu Liger flumen, non longe ab Aeduorum finibus, in Celtis oriens. eos Biturigibus diuidit, in Carnutes, diu per Celtas lapſus, multiſque obliquis gyris Aquitaniam alluens, in Oceanum mare, quod Britannicum dicimus, *influit. Dignum memoria refertur,*

fertur, a Philippo, qui ſecundus hoc nomine regnauit apud Gallos, uadum hic primum inuentum, cum antea nunquã uado tranſiri potuiſſet. pag. 62. 161. 191. Huius fluuij meminit Tibullus Elegia VII. Gallice, *Loire dicitur.*

Ligios, populos in Hungaria, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus, *proximos Hermunduris, & Cattis.*

Lingones, inter Celtas populi finitimi Aeduis, Sequanis, ac Tullenſibus, (qui dicebantur *Leuci*) *nomẽ retinẽt. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Lugdunenſi, ac Francorum Regno ſita. Langres,* ab indigenis. *Hos* memorat Lucanus lib. primo. *Hinc Statium poetam, qui Thebaida, & Achilleida heroico uerſu ſcripſit, ortum* tranſdunt. *quamuis Statij nomen ſeruum ſignificat,* ut ſcribit A. Gellius. *pag.* 17. 28. *&* 79.

Londinum, opidũ in Anglia inſigne, copia negotiatorum, & mercatuum maxime celebre. non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus. *Ciuitas eſt Epiſcopalis, in qua Angliæ Reges, Principes, ſenatus, populi, & mercatores continentur in prouincia Cantuarienſi ſita.*

Longobardos, Cheruſcis, Cattis, Cauciſque propinquos, inferioris Germaniæ populos, Tacitus refert; *quos* nonnulli *Vueſtfalos fuiſſe* opinantur, *non lõge a caninefatibus, ac Thryſiis.* Quidam *uero, eos Pãnones fuiſſe,* tranſdunt. *Hi ſunt, qui, cum Italiam ferme omnem occupaſſent per* CC, *&* IV. *annos, tandem a Gallis Rege Carolo pulſi ſunt; ita tamen, ut Ciſalpinæ Galliæ nomen ab his ad noſtra tempora permenerit.*

Lucum, municipium Vocontiorum, prope Caturiges, Garocelos, Centrones, & Allobroges. Tacitus memorat.

Lugdunum, vrbem ad Rhodani ripas, & Viennæ ſinitimam, Seneca in Epiſtola ad Lucilium refert, *fatali igne ſuo tempore exuſtam: quam inter Celtas adſcribere*, quibuſdā placet; *quoniam omnes eius ſuffraganei, & pars urbis, Eccleſiaq. ipſa matrix in Celtis ſunt. Hinc Plotius, qui primus Romæ Rhetoricam docuit Latinum, ortus eſt; a quo Romæ ſe puerum, cum Q. fratre, Latine primum doctum eſſe,* Cicero refert. *Opidum hoc Munatius Plancus condidit, ſed annis poſt C. incenſum Romani reſtituere.*

Lutetia, inter Celtas eſt, prouinciæ Senonenſi adſcribitur, opidum erat Pariſiorū, poſitum in inſula fluminis Sequanæ, quod perpetua palus influit, proximum Bellouacis, Agendico opido, ac Senonibus, & Meloduno opido finitimum: nunc, *urbē Pariſienſem eſſe*, dicunt. *Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Francorum Regno ſita: in quam Cæſar ſe concilium tranſtuliſſe, & patrum ſuorum memoria Pariſios cum Senonibus ciuitatem coniunxiſſe,* ſcribit. *pag.* 133. 192. 193.

M

M A G E T R O B I A, *locus in Celtis, in quo Ariouiſtus, Germanorum rex, copias Gallorum prælio uicit, non longe a Paludibus; quem Rheno flumini proximum, & circa ipſum fuiſſe,* coniectura eſt. Gallice, *Toaut. pag.* 21.

Maguntiacus, inter Belgas Germaniæ ciuitas metropolis, quæ nunc *Maguntina dicitur, citeriores*

Rheni ripas attingens, a Tacito *relata, qui etiam mo lem a Druſo, ad remouendum Rhenum fluuium*, refert, *& a Paullino Pompeio, Romanarum legionũ in Germania Duce, ſub Nerone Imperatore perfectam*.

M*andubij, populi erant inter Celtas, incolæ opidi, cui nomen Aleſia, inter fines Lingonum, & Aeduorum, proximi uico, quem Flauignium* dicimus. Nũc *in Ducatu Burgundiæ, regioneq. Alſetum, ab Aleſia* ut quibuſdam placet, *dicta, quibus uocabulũ allu dit, in diœceſi Aeduenſi, & Regno Francorum ſiti. pag.* 207.

M*arcodurum, Vbiorum uicus, procula Rheni fluminis ripa, &*, ut coniectura eſt, *tranſrhenanus.* Taci tus.

M*arcomani, populi Germani ſunt, qui cum Arioui ſto, Germanorũ rege, a Cæſare sũt prælio ſuperati, quos* coniectura eſt *fuiſſe tranſrhenanos. Sic & Harudes & Ariouiſtus ipſe Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis Rhenum incoluiſſe uidemus, ut ſunt Triboci*, (hodie, *Argentinenſes*;) *& Nemetes*, (nunc, *Spirenſes*) *ac Vangiones*, (*qui Vuormacienſes* pellantur) *ac Seduſii, quos forte Sedunos prope mon tes Brigã, et Sãcti Bernardi* opinari poſſumus. *niſi quis forte Marcomanos* conijciat *eos eſſe, qui uallẽ Heluetij finitimã incolũt, cui nomẽ eſt Marecomana, Sequanis, & monti Iuræ proximam. Cum his Marcus Antonius, cognomẽto Philoſophus, periculoſiſſimum, & Diuturnum bellum geſſit. Tandem, Chriſtianorum precibus, qui pluuiam a Deo impetrarunt, cum exercitus Rhomanus ſiti laboraret, victi, & in de*

ditio-

ditionem accepti.pag.36.

Marſacos, Germaniæ populos, Batauis, Caninefatibus, Tungrisq. proximos, &, ut coniectura eſt, *cisrhenanos, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Matiſcon, *inter Celtas opidum, tunc in Aeduorum finibus ad Ararim fluuium, qui Saona* nunc *dicitur, inter Lugdunenſem, & Cauillonenſem urbes. Ciuitas eſt* nunc *Epiſcopalis prouinciæ Lugdunenſis, nomen retinens, in Comitatu Matiſconenſi, & Francorum Regno ſita. pag.213.*

Matrona, *fluuius eſt, Celtas a Belgis definiens, in finibus Lingonum, & prope Tullenſem agrum, nec longe a fonte Moſæ fluminis oritur, Catalaunum ciuitatem Epiſcopalem in Campania Franciæ interfluens, per Frãcorum Regnum prorſus labens, parum ſupra Pariſiensẽ urbẽ Sequanæ fluuio miſcetur. pag.1.*

Mediomatrices, *populi inter Belgas, finitimi Treuiris, Tullenſibus, & Tribocis* (hodie *Argẽtinenſibus*) *Hos Metenſes eſſe*, conſtat. *Ciuitas eſt Epiſcopalis prouinciæ Treuirenſis pag.79. & 203.*

Melodunum, *inter Celtas opidum, in inſula fluminis Sequanæ poſitum, Agendico opido, Senonibusq. proximum, ac Lutetiæ, (quæ hodie ciuitas Pariſienſis eſt) & Ioſedo, ad ripas Sequanæ poſito, finitimum. Olim ciuitas Epiſcopalis erat*, nunc etiam *opidum eſt in Francorum Regno; nomen retinens*. Gallice, *Melun. pag.192.*

Menapij, *populi Galliæ, inter Belgas, Treuiris, Condruſis, Arduennæ ſiluę, Rhenoq. finitimi, denſiſſimas ſiluas, perpetuasq. paludes, & ad utramque*

Rheni ripam, agros, ædificia, uicosq. habebant; proxi mi Vbijs, Eburonibus, & Sicambris, qui hodie *Gel drenſes ſunt. Hi ſcilicet Sicambri ad Confluentẽ Moſæ, Rhenique, Oceanum etiam mare attingunt.* nunc *Iu liacenſis Ducatus eſt, Colonienſis Diæceſis; anguſtior ſatis,* ut uidetur, *ac ſubductior, quam pridem Mena piorum fines eſſent. pag. 40. 63. 73. & 96.*

M*etioſedum*. Vide, *Ioſedum*.

M*æſios, trans Danubium flumen populos, Panno nibus finitimos, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

M*ona, inſula eſt, ſic nominata in medio curſu inter Angliam, & Iberniã fere ab utraque* XV. *millia paſ ſuum diſtans, ad Occidentem uergens: circa quæ loca etiam cõplures minores ſubiectæ inſulæ eſſe exiſtiman tur; vbi multo breuiores ſunt noctes, quam in conti nenti; ſicut etiam, quanto magis ad Occidentem uer gimus, breuiores æſtate noctes, & hieme longiores* manifeſte uidemus. *pag.* 105.

M*onam inſulam in Rheno fluuio Hollãdiæ, Phry ſiæ, ac Geldriæ proximam, unde forte dicti ſunt Mona ſterienſes, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

M*orini, populi ſunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruijs, Oceanoq. mari finitimi, a quibus breuiſſimus in Britanniam,* nunc *Angliam, eſt tran ſiectus. cõtinentes ſiluas, & paludes habebant. eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen eſt Pon tus, ad Abbatiam Sancti Bertini directo iure perti nens, ueteri nomine Ponti, quo regio illa a pleriſque deſcr ibitur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, quæ* Latine *no men retinet,* Gallice *uero Terauana nuncupatur, in*

prouin-

prouincia Rhemenſi, & Regno Francorum ſita. pag. 40.63.73. & 86.

Moſa, *flumen, profluit ex monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum, in Francorum Regno, non longe ab ortu Matronæ, & Araris fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium Ducatus Geldriæ opidum, longe ab Oceano fere* XXC. *millia paſſuum, ex Rheno recepta, quæ appellatur Vualis, inſulam efficit Batauorum, (qui* hodie *Hollandini dicuntur) Oceanumq. influit; & ſic in Celtis oriens immergitur Belgis. pag.* 79.

Moſellam, *fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metuenſem, ac Treuirenſem urbes præterfluit, & Confluentiam, Germaniæ ciſrhenanæ opidum, interſecat; illicq. Rhenum influit, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus; referens, *L. Verum, Nerone imperante, Romanarum legionum in Germania legatum, Moſellam, atque Ararim flumina, facta inter utrumque foſſa, paraſſe connectere; ut copiæ per mare, dehinc Rhodano, & Arare ſubuectæ per eam foſſam, mox flumine Moſella in Rhenum extra Oceanū decurrerent; ſublatisq. itineris difficultatibus nauigabilia inter ſe Occidentis, Septemtrionisq. litora fierent; cui operi Aelium Gracilem, Belgicæ legatum, inuidiſſe dicit; deterrendo Verum, ne legiones alienæ prouinciæ aſſueſcerent ſtudia Galliarum affectare, formidoloſum id imperatori dictitans, quo plerumq. probibentur conatus boneſti.* Tacitus lib. XIII.

N

NABALLIAE *flumen, trans Rhenum, Ge-*

drenſem,& Phryſium agrum alluens, *non memorat* Ceſar, *ſed* Tacitus.

N*annetes, populi inter Celtas, Oſiſmis, Lexobijs, Ambiliatibus, Diablintribuſq. proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Turonenſi, ac Britannia citeriore Britonante, & Regno Francorum ſita, nomen retinens, et Comitatus titulum habens, qui ſemper Ducis Britanniæ primogenito adſcribitur. Nantes,* hodie *dicti. pag. 63*.

N*antuates, qui* a quibuſdam *Antuates dicuntur, populi Germaniæ, citra Rhenum fluuium, per quorum fines longo ſpatio, quaſi ab ortu ſuo, Rhenus ipſe citatus fertur, proximi Heluatijs, ac Sequanis. Hos Conſtantienſes* nunc *eſſe, ſatis conſtat Ciuitas eſt Epiſcopalis Maguntinæ prouinciæ. pag* 87. *Nantuatum* meminit Plinius, lib. 3. cap. 20 & Strabo lib. 4.

N*arbona, Galliæ ciuitas, prouinciæ Romanorum, finitima Toloſatibus, & non longe a Sontiatibus, populis Aquitaniæ. Ciuitas eſt metropolitica, nomen retinens. In hanc enim C. Cæſar, dictator colonos ex Martia legione milites deduxiſſet, Martius Narbo poſtea dictus eſt. pag.* 70. 161. & 246.

N*emetes, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metenſibus, Argentinenſibus, Vormacienſibus, & Rheno flumini, fere omnes Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, prouinciæ Maguntinæ, & Alſatiæ adſcribitur,* nunc *Spireſis dicta. Eſt & alia Alſatia maritima prope inſulam quandã*

Phry-

Phryſiæ. Alſatia autem, in qua Spira, & Argentina ciuitates conſiſtunt, ut quidam opinantur, nomen indidit regioni illi Ducatus Burgundiæ, in qua Alſetũ regio eſt ſita. atque id nomen ab Aleſia olim opido di ctum putant, quaſi Arioiſtus, Germanorum Rex, qui Alſatiæ præerat, id ei nomen impoſuerit. pag. 36.

Nemetocerna, in Belgio, vbi interdum hiemauit Cęſar, inter Belgas, dicta forte a Nemetibus, nunc Spirenſibus pag. 240.

Neruij, populi inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vello caſſibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longe abſunt, quos Sabis, & Scaldis flumina irrigant. Nullus ad eos mercatoribus aditus erat, nihil uini, reliquarumq. rerum, ad luxuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eorum animi clangueſcerent, uirtuſq. remitteretur, magnæ virtutis homines maius in diſcrimẽ, quam vſquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, uniuerſum Cęſaris exercitum deduxerunt; ita, ut Neruiorum prælio rem in anguſto uidiſſe, neque vllum fuiſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſſet, & ſcuto a nouiſſimis uni militum detracto in primam aciem ſe proceſſiſſe, quod ſolum in extrema ſpe ſalutis imperatori licet, Cæſar ipſe teſtetur. nunc Tornacenſes dicti. Ciuitas eſt Epiſcopali, in prouincia Chemenſi, & limitibus Francorum Regni ſita. pag. 47. & alibi ſæpe.

Nitiobriges, populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gaballis, ac Narbonenſibus, Galliæq. Prouinciæ Romanorum, in Bituricenſi prouincia, & Fran-

corum Regno ſiti. Montpellier, hodie a Gallis di-ctum.*pag.*161.

Noricus ager, *trans Rhenum non longe a Danubio, & Atheſi, Germaniæ fluminibus, intra Tridentinam, ac Conſtantienſem, & Curięſem diœceſes, ſatis proximus Bauaris, ac Sueuis, qui Vallis Norica* appellatur, *in quem Boij, oppugnata Norica, tranſierāt. Inde* Tacitus *affirmat, quod Noricos, Rætoſq. Rhenus fluuius interfluit, quibus Rætis Lepontij fuere proximi. Norimberga*, nunc a Germanis.*pag* 4.

Noueſium, *opidum Germaniæ*, nunc *Nuſſia dictum, Colonienſis diœceſis, Rheno fluuio, & Cleuenſi Ducatui proximum, citeriores Rheni ripas attingens. non memorat* Cęſar, *ſed* Tacitus.

Nouiodunum, *inter Belgas opidum, finitimum Sueſſionibus, & Veromanduis, proximum Pariſiis:* nunc *ciuitas Epiſcopalis, nomen retinens, in prouincia Rhemenſi, & Francorum Regno ſita.* Gallice, *Noyon.*

Nouiodunum, *item Celtarum opidum ultra Ligerim fluuium, in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum opido, ac Genabo, Carnutum opido, & Vellaunoduno, & Agendico, Senonum opidis, in Regno Francorum ſitum.*

Nouiodunum, *item inter Celtas Aeduorum opidum, ad ripas Ligeris fluuij, proximum Bibracti, opido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno ſitum.pag.*45.164.165.& 190.191.

O

Ocelvm, (*quod & Oſcellum, ſeu Oſcella*) *eſt*

eſt citerioris prouinciæ extremum, a quo per alpes in ulteriorem Galliam, Centroneſque, (nunc, *Tarentaſios*) *ac Garocelos, Caturiges, Vocontios, & Allobrogas tranſitus eſt. Auillanæ, & Secluſæ uicis proximum.* nunc, ut coniectura eſt, *Noueleſium nuncupatur. Secluſa autem,* ut nonnullis placet, *dicitur quaſi citeriorem Galliam ſecludens. Diæceſis eſt Taurinenſis. Tres enim legiones in Aquileia hiemantes pŏterat Cæſar per Ræticas, vel Lepontias alpes breuius vltra montes, & in agrum Heluetiorum eundo Tridentum tranſducere. ſed intendens in vlteriorem Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in agro Aeduorum conſiſtentium proficiſci,* ut opinio eſt, *in agrum Cremonæ paullo ante ædificatæ, dehinc Placentiam, ac Taurinum peruenit, qua proximum iter in ulteriorem Galliam erat, per alpes legiones tranſducturus. pag 7.*

Octodorus, *uicus Veragrorum,* hodie *dicitur Sancti Mauritij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, in ualle non magna adiecta planicie, altiſſimis montibus undique continetur in duas partes Rhodano fluuio diuiſus, diæceſis Sedunenſis. pag. 58.*

Ordouices, *populos in Anglia, arduis montibus proximos apud quos Oſtorius, Dux Romanum, Caractacum in Anglia imperantem proſtrauit. non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

O*ſiſmi, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanū attingentibus, proximi Lexobijs, Vnellis, Nānetibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus,*

Curio

Curioſolitis, Seſuuijs, Aulercis, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas nominantur, in prouincia Turonenſi, Regnoque Francorum ſiti. Horum litora Britannico ſunt mari aduerſa, ut refert Pomponius Mela *pag.* 56.

P

PAEMANI, *populi in Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condruſis, Cheruſcis proximi. Hos*, coniectura eſt, *fuiſſe inter populos diœceſis Leodienſis. pag.* 40.

Pannones, trans Danubiũ fluuiũ populos, quos Hũgaros dicimus, *non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Pariſii, populi inter Celtas, qui Senonenſi prouinciæ attribuuntur, Senonibus, Bellouacis, & Agendico opido proximi, ac Meloduno opido finitimi, Lutetiam habent opidum, quam nunc *Pariſienſem Epiſcopalem vrbem inhabitant, poſitam in inſula fluminis Sequanæ, quod perpetua palus influebat, in Regno Frãcorum ſiti pag.* 133.

Petrocorij, quos Petragorios dicimus, *populi in Aquitania, proximi Pictauis, ac Santonibus. Eorũ ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen retinens in prouincia Burdegalenſi, & Francorum Regno ſiti. pag.* 203.

Pictones, populi inter Aquitanos, Santonibus, Engoliſmenſibus, & Petragorijs proximi. Eorum ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Burdegalenſi, Regnoque Francorum ſita, nomen retinens, & Comitatus titulo inſigniti. Non longe ab his, Philippus Valeſius, Gallorũ Rex, ab Edoardo, Britanniæ Rege, memorabili pugna victus eſt. Poictiers, Gallorũ lingua. *pag.* 230.

Pleumo-

Pleumoſii, populi inter Belgas, ſub imperio Neruiorum, proximi Gordunnis, Leuacis, Giudijs, ac Centronibus, in diœceſi Tornacenſi ſiti. Flamingi. uulgo. *pag.* 119.

Prætiani, populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Vocatibus, Taruſatibus, & Hiſpaniæ citeriori, in Regno Francorum ſiti pag. 73.

Primigenos, in Anglia populos, Antonæ, & Sabrinæ fluminibus propinquos, ſocios aliquando Romanorum, memorat Tacitus. Nunc in Tacito, lib. XII. *legas, Quod primi Iceni ab, &c.*

Prouincia *Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano fluuio, qui eam a Celtis diuidebat, ac mari Liguſtico, & alpibus, quas maritimas dicimus, & Allobrogibus, qui bus limitibus etiã Delphinatus pars, ac prouinciæ, ſeu metropoles Ebredunenſis, Toloſana, & Narbonenſis, pro parte includebantur; licet Viennam vrbem* Strabo *Allobrogibus adſcribat. pag.* 206.

Pyrrenei, montes altiſſimi, maximiq. diuidunt vlteriorem Hiſpaniam ab omni Gallia. pag. 269.

R

RAVRACI, *populi finitimi erant Heluetiorum inter Celtas proximi Rheno flumini, in prouincia Veſontina, quos eſſe Baſilięſes,* cõiectura eſt, *quia per Heluetiorum, & Sequanorum fines Rhenus profluit, & ipſis Sequanis adſcribuntur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, quã Rhenus interſecat. Bernẽſes* appellãtur. *pa.* 203.

Rhedones, *populi inter Celtas ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Aulercis, Seſuuijs, Curioſolitis, Oſiſmis, Vnellis,*

Venetis,

Venetis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Turonenſi, et Francorũ Regno ſita, nomen retinet, in Britanniæ Ducatu conſiſtit. pag. 56.

Rhemi, *inter Belgas, proximi Celtis; fratres, & conſanguinei, proximiq. Sueſſionibus, cum quibus eodem iure, & iiſdem legibus utebantur, unum imperium, unumq. magiſtratum cum eis habentes; finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metenſibus, Catalaunenſi, & Laudunenſi diœceſibus, ac ſiluæ Arduennæ. Ciuitas eſt metropolis, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Belgica; nomen retinens; in qua Francorum Rex ungitur, & conſecratur, in Regno Frãcorum ſita. pag. 39. 40. 43. & 139.*

Rhenus, *Germaniæ fluuius, non longe a Danubij, & Rhodani fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui* a nonnullis *Sarmatæ dicti, alpes incolunt, inter fines diœceſum Curienſis, & Tridentinæ, non longe ab Italia, longoque ſpatio per fines Nantuatium, (qui Conſtantienſes eſſe creduntur) Heluetiorum, & Sequanorum, (ex quibus ſunt Baſilienſes) & Comitatus Ferretenſis, Mediomatricum,* (hodie, *Metenſium,) qui tunc uſque ad Rhenum extendebantur, Tribocum,* (nunc; *Argentinenſium) & Treuirorum citatus fertur. ac, ubi Oceano proximus eſt, in plures diſſluit partes, multis, ingentibusque inſulis eſſectis, quarum tres fere a Phryſiis, ac reliqua a Sugambris.* nunc *Geldrenſibus, & Hollandis, qui* olim *Batani dicebantur, ac a quibuſdam feris nationibus incolũtur.* Sunt *etiam,* qui *hunc & Danubium in Rætia oriri tranſdant,*

dant, & non longe a locis, ubi uina Oltrinaſca naſcũtur. Rhenus igitur non attingit Sequanos, (hodie, *Burgundos*) *niſi a finibus Heluetiorum, circa Baſileam, uſque in fines Argentinenſium, Baſilea enim comprehenditur inter Sequanos, & ſuffraganea eſt Veſontinæ metropolis. Inde eſt, quod reliqua pars fluminis Rheni ab eius ortu circa Curienſem diœceſim prouinciæ Maguntinæ uſque in fines Baſilienſium circa ipſum flumen tota ad Heluetios pertineant, qui, ueteres R. in militaribus ſignis imitati, capita boum, aprorum, urſorum, & ſimilium in uexillis ſuis depingere conſueuerunt. pag. 79. & 83.*

R*hodanus, fluuius, Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam prouinciam Romanorum, a Celtis diſpartiens, oritur non longe a Danubij, & Rheni, fluminum, fontibus, circa fines diœceſis Sedunenſis, prope montem, cui* nunc *Briga nomen eſt; &, ad Sedunum, Germaniæ urbem, decurrens, uicum Veragrorum, qui* hodie *Sanctus Mauritius dicitur, interſecat; Lacuiq; Lemano, quem* accolæ *Lauſanenſem* nominant, *admiſtus, & ad Pontem Geneuæ urbis eundem lacum egreſſus, in Lugdunum, Viennam, aliasq; urbes, & inſignia loca ad Volcas,* nunc, *Auenionenſes, prolapſus, Liguſticum mare tribus oſtijs influit. Rhoſne,* Gallis, hodie, *pag. 2. 4. & 23.*

R*igodulum, locum inter Belgas, ſupra Moſellam fluuium, non longe a finibus Treuirorum editum, ubi Petillius Cerialis, Romanus, copias Treuirorum, & Germanorum, magis caſu, quam prudentia, fudit, proximũ Metenſium finibus, montibus, et Moſella fluuio*

ſæptum.

ſeptum non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus.

Rutheni, populi prouinciales, non longe ab Aruernis, & Santonibus, Narbona, ac Toloſa, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Eorum ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen Latine *retinens, in prouincia Bituricenſi ſita, Hi Comiti Armeniaci ſubijciuntur, & Chodetz dicti. Hoc* Lucanus in primo *memorat pag.*161.

S

SABIS, *inter Belgas flumen, Neruios irrigat, & Moſam, fluuium penes Condruſios, ſeu Namurcium, opidum Leodienſium, influit.* Hodie *Sambram* uulgus nominat. *pag.*47.

Sabrina, in Anglia fluuium, Tacitus *memorat.*

Samarobrina, locus inter Belgas, vbi Cæſar Gallorum concilium induxit, & aliquando hiemauit, ac impedimenta exercitus, obſides ciuitatum, litteraſque publicas, ac frumentum reliquit. Hanc Cameracẽſem eſſe urbem, quibuſdam placet. *Sabis enim fluuius eã interfluit, & his* Gallica lingua *ſatis alludit uocabulum; eſtq. fere locus ipſe in medio Belgarum ſitu, fertilis, ac ſolo opportuno conſtitutus. Ciuitas eſt Epiſcopalis, & Imperialis, prouinciæ Chemenſis, forſan ab Eburouicibus, populis ciuitatum, Oceanum attingẽtium, quæ inter Celtas erant, orti; uel a Segnis Belgarũ populis. In hoc opido, v. ab hinc anno, fœdus inter omnes Chriſtianos principes, ad internecionem Veneti nominis, ictum eſt, auctore Pontifice Iulio* II, *quod Cameracenſe ab opido dictum eſt. Sunt tamen, qui Sancti Quinctini opidum malint. pag.*110. 124.

Santones, inter Aquitanos populi finitimi Toloſatibus,

tibus,& propinqui Petrocorijs,Engoliſmenſibus, Pictauis,ac Galliæ, prouinciæ Romanorum. Ciuitas eſt Epiſcopalis,in prouincia Burdegalenſi, in Francorum regno ſita,nomen retinent.pag.6.

Sarmatas,Germaniæ populos, qui contra Sueuos Vannio, Sueuorum regi, ab eis expulſo,opem tulere. Tacitus refert.

*Scaldis flumen, inter Belgas, Moſam influens, in extrema parte Arduennæ ſiluæ, nec longe ab Aduaticis,Neruios,& Tornacenſem urbem interſecat, nomē retinēs.pag.*150.*ubi Sabin* legendum putant, *non Scalden,quod ille in Moſam influit,iuxta Namurram;hic,non item.*

Sebuſiani,*populi inter Celtas, extra Galliam,prouinciam Romanorum,trans Rhenum fluuium primi, Allobrogibus,Sequaniſque,ac Aeduis, quorum erant clientes,finitimi,inter Lauſanenſem, & Lugdunenſem diæceſim ſitæ,quos Bellicenſes eſſe,* coniectura eſt. *Ciuitas eſt Epiſcopalis, in prouincia Veſontina Duci Sabaudiæ ſubdita,ſiue eius Antiſti.Per horum fines, ad loca vbi nunc uicus,cui Sanctus Amor nomen eſt, in Comitatu Burgundiæ, ac recta ad Ararim, qui* nunc *Saona dicitur,vbi pagum Heluelicorum Tigurinum deleuit, Cæſar peruenit circa Viredunum,& Turegium caſtella illius fluminis citeroris ripas attingentia.pag.*7.*&* 196.

Seduſii,uel Seduni,populi Germaniæ, ſi pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut coniectura eſt,*Heluetijs,& pro parte Celtis annumerantur, uel ſaltem eius ſunt finitimi; ipſoſque Rhedanus fluuius*

uius irrigat. finitimi etiã ſunt Veragris, inter montes, quibus nunc *Briga, & Sancti Bernardi nomẽ eſt, nõ longe ab Antuatibus, et Allobrogibus* Germanica *lingua ex magna parte utentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Tarentaſiæ,* Latine *nomen retinẽs; in cuius finib. Rhodanus oritur; nec lõge ab eis uerſus Curiẽſem, & Tridentinam diæceſes, Rhenus exoritur. pag. 36.*

Segni, inter Belgas populi, ex gente, et numero Germanorum, Condruſis finitimi, qui ambo populi ſunt inter Eburones, & Treuiros, Comitatui Namurcenſi, Arduennæ ſiluæ, & Ducatu Lucemburgenſi, Moſæq. flumini proximi, nomen retinent. Eorum opidum diæceſis Leodienſis, illius Epiſcopo ſubijcitur. pag. 149.

Segontiaci, populi in Anglia, mari proximi, & Caſſiis, Bibrocis, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancalitibus nunc *forte Eboracenſes dicti, cui ſatis alludit uocabulum. Ciuitas eſt metropolis. pag. 109.*

Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Pariſiis, ac Carnutibus. fuerãt antiquitus ante Cęſarẽ in fide Aeduorum. Ciuitas eſt metropolis, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Celtica, in Regno Francorum ſita, retinens nomen, quã in Burgundia ſitam vulgus *vocitat. Forſan enim id inoleuit a primis Burgundinorum Regibus; quos Senones Lugduni, ac Viennæ poſt natum* CHRISTVM *per multa ſæcula regnaſſe in Celtica,* plerique tranſdunt. *pag. 133.*

Sequana fluuius prorſus in Francorum Regno, Celtas, poſtquam Matrona fluuius ſibi immiſtus eſt, a Belgis definiens. Oritur prope fines Aeduenſis, ac Lingonen-

gonenſis diœceſium, in Ducatu Burgundiæ in Alſeti regione, non longe a uico Abbatiæ, & monaſterij ſancti Sequani; ac per Treceuſem agrum, & Pariſienſem urbem delapſus, Rotomagum ciuitatem, & mare Oceanum influit, nomen adhuc retinens. pag. 1.

Sequani, populo, inter Celtas, hodie *Burgundiæ Comitatum incolentes, quos a Gallia, prouincia Romanorum, Rhodanus fluuius diuidebat, finitimi Heluetijs, Aeduis, Lingonibus, ac Rheno: ut per fines Comitatus,* nunc *Ferretenſis, nihil,* ut uidetur, *de his, quæ in Ducatu Burgundiæ ſunt, tunc poſſidentes, quod illa omnia ſpeciali nomine Aeduis, & Lingonibus adſcriberentur, nec illi dicerentur Sequani, ſed hi ſolum, qui a Rhodano prope Bellicenſis urbis diæceſim, uſque ad Veſontinam ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde uſque in fines Comitatus Ferretenſis, ac diœceſis Argentinæ, Rhenumq. fluuium protendebatur. Inter quos fluuios Rhodani, & Rheni per ciuitatem illam Veſontionem, quæ quaſi in medio eſt,* v. *dierum iter expedito patet finibus iiſdem. Vltra quoque Ararim fluuium, non longe poſt eius ortum, Sequanorum fines, quos ipſa Veſontina diœceſis complectitur, protendi uidebantur. pag.*6.7. 20. 21.22. & 139.

Seſuuij, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quę Armoricæ appellantur, proximi Aulercis, Curioſolitis, Rhedonibus, Oſiſmis, Vnellis, & Venetis. Hos quidam *putant eſſe Exiſmos, quæ ciuitas eſt Epiſcopalis prouinciæ Turonenſis, in Regno Francorum ſita. pag.* 56.57.

Sibutzates, populi in Aquitania, proximi Garumnis, & Auſcis, Vocatibus, Taruſatibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ citeriori, in Francorũ Regno ſiti. pag. 73.

Sicambri, populi Germaniæ, olim *ex toto tranſrhenani, proximi Vbijs trãs Rhenum tunc ſitis. ſiluas, & ſolitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni tranſitu, maxime ubi ipſe, et Moſa confluunt, breuis eſt aditus. Eburones enim Rheni citeriores ripas, Sicambri autem ulteriores incolebant:* nunc *opida, uicos, et agros, Sicambri, quos Geldrenſes* appellamus, *etiam inter Moſam, & Rhenum poſſident, quorum pars eſt diæceſis Leodienſis. pag. 85. & 152.*

Silures, populos Angliæ, Tacitus refert.

Sontiates, populi, inter Aquitanos, finitimi Vocontijs, & Taruſatibus populis, Aquitanis, & Toloſæ, ac Narbonæ, ciuitatibus Galliæ, prouinciæ Romanorum, & Hiſpaniæ citeriori: habentes opidum, natura loci, ac manu munitum, in Regno Francorum ſiti. pag. 70.

Sueßij, populi Germaniæ, quos coniectare licet *fuiſſe Conſtantienſi, Baſilienſi, ac Sedunenſi agro finitimos, & inter Celtas, Heluetioſque annumerari; ſiue forte Suitenſes eſſe, qui cum Turicenſibus quondam Heluetijs* noſtra memoria *bella geſſere; uel Sueſſij, id eſt Sueui: nam, cũ ſingulis annis domo Sueuorũ media pars excederet; forte diuerſas ſibi ad habitandum regiones delegerunt. Ex quibus forſan ſunt illi maritimi, qui Daciæ, & Noruegię ſunt finitimi, ac qui circa Lepontios Rætoſque habitabant; idem fere no-*

men

men Sueuorum habentes; a Sueuo monte; qui, ab ortu ſolis Germaniæ initium faciens, ad Cimbrorum vſque promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Sueſſiones, populi inter Belgas, fratres, & conſanguinei Rhemorum, eiſque attributi, quibus, ac Bellouacis, & opidis Nouioduno, quod hodie *eſt ciuitas, Bratuſpantioque erant finiti; agros feraciſsimos, & latiſsimos fines habebant, apud quos rex fuerat totius Galliæ potentiſſimus, qui etiam Britanniæ regnum obtinuerat,* VII *opida in Sueſsionibus habens. Tempore autẽ Cæſaris regnabat Galba; multiq. Gallorum reges uſq. poſt Magni Caroli tempora diu in Belgica regnaſſe, et Coronam apud Sueſsiones accepiſſe,* leguntur. *Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen retinens in prouincia Rhemen. prima ſuffraganea, & in Regno Francorum ſita. pag. 39. & 218.*

Sueuorum gens, trans Rhenum, Bauaris, & Franconibus finitima, plus quam C. *pagos habens, & maxima, & bellicoſiſsima Germanorum omnium. Inter hanc gentem ſunt Vlma opidum, ciuitateſque, & loca inſignia multa. Bauariæ uetus eſt principatus, & Auſtriæ ducibus, ac Marchionibus Badenſibus, Comitib. de Virtemberg, aliiſque Principibus eccleſiaſticis, & ſæcularibus ſubiecta, qui,* ut olim, referente Cæſare, *principes regionum, atq. pagorum ſunt, & in pace inter ſuos ius dicunt, controuerſiaſq. minuunt. pag. 36. 37. 76. & 79.*

T

TAMESIS, *fluuius in Anglia, fines interiores regionis a maritimis ciuitatibus diuidens, a mari*

circiter paſſuum mil. octoginta. Id uno omnino loco pedibus, atq. ægre, tranſiri poteſt, & in mediterraneis illius locis inſulæ oriens, nauigabiliſq. Oceanum influit. Tamiſa. vulgo *pag. 104. & 107.*

Tarbelli, populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Sontiatibus, Vocatibus, Taruſatibus, Hiſpaniæ citeriori, in Regno Francorum ſiti. pag. 73.

Tarbiacos, in finib. Agrippinenſium populos, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus.

Taruſates, populi Aquitaniæ, proximi Vocontijs, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ citeriori. Hos coniectura eſt, *fuiſſe populos Turſæ, quæ ciuitas eſt Epiſcopalis in prouincia Auſcitana, & Francorum Regno ſita. pag. 71. & 73.*

Taſandrum, opidum in Leodienſi diœceſi, cui D. Trudo nomen fecere.

Tauciaci, (alias, *Rauciaci,*) *populi Germaniæ, proximi Nemetum, & Heluetiorum finibus, a quibus ſilua Hercynia oritur. & forte erant Rauraci, qui proximi Heluetijs circa Baſilienſium fines habitabant: hi tamen Herciniæ ſiluæ non erant proximi, ſed Baceni ſiluæ, quę Nigra* Dicitur, *interfluente tamen Rheno.* Vide, *Rauraci.*

Tectoſages, populi olim Galli, fertiliſſima Germaniæ loca circa Hercyniam ſiluam occupauerunt, atque ibi conſederunt, ſummam iuſtitiæ, & bellicę gloriæ opinionem habentes, in ea inopia, egeſtate, & patientia, qua Germani, permanentes, eodem uictu, & cultu corporis vtentes. His forte Francones, Germaniæ populi, eiſdem locis proximi ſucceſſerunt; a quibus Franconi-

bus

bus poſtea cis Rhenum tranſeuntibus, & Galliam occupantibus, uelut priſcum propriumq. ſolum repetentibus, citraq. Pariſios populos ſedem eligentibus, Francia dicta eſt, vt pleriſque placet. *Ex his Tectoſagibus erat hi, quos Mallius, Romanorũ dux, in Gallogręcia strauit, & uicit, triumphumq. retulit. pag.* 146.

Tenchtheri, Germaniæ populi trãſrhenani, qui cum Vſipetibus, et magna multitudine hominum, a Sueuis diu agitati, & triennio uagantes, Rhenum fluuium tranſierunt, non longe ab oſtio, quo Rhenus ipſe mare influit, Menapiorum agros, utramque fluuij ripam incolentium, occuparunt. Quo ſatis conſtat, *Menapiorum fines, quos* plerique opinantur *Iuliacẽſes fuiſſe, multo, quam* nunc, *maiores exſtitiſſe. Hæc gens, poſtea Rheno diſcretã, ſollicitauit Vbios,* nunc *Agrippinenſes, ut a Romanis deficerent, initio Imperio Veſpaſiani.* Tacitus. *pag.* 75.

Teutoni, populi ultra Rhenum fluuium fuerunt, ex quibus, & Cimbris Aduatici fuere prognati. Apud quorum loca, cum id flumen in Galliam uenientes tranſiiſſent, impedimenta cum unius fere legionis præſidio reliquerunt. Vſus *autem Teutonos* credit, *qui Franconiam, & Bauariam, Germaniæ regiones, eiſque finitimas terras inhabitant.* Vulgus *uero omnes citra, & trans Danubium populos appellat Teutonos. Hi forte, ſuis finibus quondam pulſi a Sueuis, qui quam latiſſime agros deſertos poßidere gloriabantur, ſeſe Cimbris ſociarunt, cum quibus a Romanis, duce Mario, cæſi ſunt, quos* Pomponius Mela *Albi flumini, Cimbriſq. Hermonib., & Sarmatis pro-*

pinquos tranſdit: *Teutonos tamen eos eſſe, qui trans Domitiū ad dextram eius inhabitāt*, plures ſcripſere, *inter alpes ſcilicet Italiæ imminentes*, & *Danubij alueum incolentes*. *Dicti autem forte ſunt a Tuiſcone, eorum Rege, Manni filio*, ut ſentit Tacitus lib. de ſitu Germaniæ. *Italica, ac Gallica lingua alludunt.*

Tigurinus, pagus, & populi eius quartam partem Heluetic æ continebant, ac inter Celtas erant. Inde forte coniectura eſt, *eos eſſe, qui* nunc *Turegium cum agro adiacenti apud Sulenſes, Baſilienſes, Conſtantienſes, incolunt. pag.* 8. & 9.

Toloſates, populi Galliç prouinciæ, finitimi Narbonenſibus, & Santonibus, nec longe a Sontiatibus, populis in Aquitania, nomeu retinent. Ciuitas eſt metropolis, Francorū Regi ſubdita. pag. 6. 70. 161. & 162.

Treuiri populi inter Belgas, in confinibus Germaniæ finitimi Neruijs, Menapijs, Eburonibus, Rhemis, Mediomatricibus, ideſt, *Metenſibus*, & *Rheno flumini uſq. in pontem, quo Cæſar tranſiecit exercitum, quæ pars* nunc *eſt Colonienſis diœceſis. Fere autē omnes Treuiri, Germanica lingua utuntur; &, niſi exercitu coacti, imperata non faciebant. Nā ciuitas, prope Germaniæ uicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum a Germanis differebat. Horum inter Gallos uirtutis opinio erat ſingularis, & plurimum equitatu, peditatuque valere exiſtimabantur: nomen retinent. Situs ciuitatis eſt natura munitus, & metropolis huius ciuitatis præſul, vnus ex electoribus Imperatoris eſt, qui, proximis his annis legatus a Maximiliano Cæſare ad Venetos ueniēs, una cū*

Cardi-

Cardinali Lucemburgẽſi, re infecta abijt. pag. 24. 25. 64. 99. 129. & 229.

Triboces, ſeu, Triboci, populi Germaniæ, in finibus Celtarum, & Belgarum, finitimi Tullenſibus, Baſilienſibus, Spirenſibus, Lingonibus, & Rheno fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis prouinciæ Maguntinæ; nunc *Argentinenſes* Latine *dicti; quibus uulgaris ſermonis cum ueteri ſatis alludit uocabulum. Hi ſunt in regione Alſatia,* olim, ut quibuſdam placet, *Heluetia. pag. 36.*

Trinobantes, populi in Anglia, prope firmiſſimam earum regionum ciuitatem incolentes, mari proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancalitibus, Bibrocis, Caſſiis, Angliæ populis. pag. 108.

Tubantes, Germaniæ populus, qui Phryſiæ partem mari Oceano, Rheno fluuio, ac lacubus proximam, ſaltibus, & paludibus abundantem, incoluerunt, quam antea Manni populi habitarant, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus.

Tulingi, populi erant finitimi Heluetijs, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus: &, ut quidam opinantur, *etiam fuerunt incolæ Turegi opidi,* nunc *inter Heluetios ſiti, quod forſan* tunc *ex illorum pagorum numero non erat, in Conſtantienſi diœceſi habitantes, ſed ab Allobrogibus ſatis remoti.* Quidam *autem* interpretantur *Turegum, quaſi Duregum, id eſt duorum regum: & Tulingos credunt* nunc *Lotharingos eſſe dictos, nomine cõpoſito, ex Lotario eorum Rege, Carlomani ſtirpe. pag. 4. & 16.*

Tũgros, Belgarum populos, Tacitus facit. *Hi cis*

Rhenum, & Moſam, inter Eburones, numerantur. opidum eſt, nomen retinens, olim *ciuitas epiſcopalis. Huius ſedes poſtea fuit ad Leodienſem urbem tranſlata, vſq. ad cuius opidi mœnia,* ut plerique uolunt, *Oceanus protendebatur; cuius rei quædam illic uetuſtatis* adhuc *monumenta uidentur. Inde.* Cæſar ſcribit, *Eburones fuiſſe mari proximos.*

Turones, populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauenſibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas eſt metropolitica, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Celtica, & ex maiore parte in Britannie citerioris Ducatu, nomen retinens, in Regno Francorum ſita, quam & Andegauenſem urbem D. Ludouicus, Francorum Rex, Britanniæ Ducatui detraxit: cuius tamen prouinciæ omnes aliæ, Britanniæ etiam Britonantis, ciuitates remanſerunt. pag. 57. & 160.

Tygenos (quin potius, *Icenos*) *populos Angliæ, quorum Rex Praſutagus, Neronem Imperatorem heredem inſtituit. Non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

V

VADAM, *inter Colonienſem, & Traiectenſem urbes locum ultra Noueſium Rheno fluuio, et cis eum adiacentem in Ducatu Cleuenſi ſitum,* Cæſar *non memorat, ſed* Tacitus.

Vangiones populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Tullenſibus, Meteſibus, Spirenſibus, Maguntinis, ac Rheno fluuio, omnes fere Germanica lingua utentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Maguntinæ, nunc *Vuormacienſes dicti. Alſatiæque* (olim, *Heluetiæ, tunc, Gallici; nunc autem, Germanici iuris*)

adſcri-

adſcripti, quo magis ipſi, & Spirenſes, ac Argentinenſes, quin & Maguntini, tamquam omnes altæ Alemanniæ attributi, & ad ripas Rheni citeriores ſiti, uiderentur inter Celtas forſan collocandi, niſi quis recta a Matronæ fluminis ortu ad Rhenum fluuium Celtas his finibus a Belgis diſpartiat; quibus Belgis pari ratione Viredunum, quæ ciuitas eſt Epiſcopalis prouinciæ Treuirenſis, in Ducatu Barrenſi conſiſtens, adſcribitur. pag. 33.

Vaſcones, in Aquitania populos, Tacitus memorat.

Vataſticam inſulam, in fluuio Rheno, finitimam Batauis, & Pryſiis, quę eſt diœceſis Traiectenſis, non memorat Cæſar, *ſed* Tacitus. *Batauis autē, quos Hollandos* dicimus, *longe alios eſſe*, certum eſt, *ab illis Hollandis, qui prope Balteum mare, ac Daciam habitant; ſicut & alia eſt, circa id mare, & Daciam, Zeelandia.*

Vatuca, ſeu Ratuca, inter Belgas caſtellum, quaſi in medijs Eburonum finibus, non longe a colle uno, ſiluis, & tumulo, ac magna conualle, ubi Titurius, & Aurunculeius Romani hiemantes cum legione vna, & v. *cohortibus, a* II. *Eburonum regibus dolis intercepti ſunt. Id caſtellum proximum fuiſſe Limburgenſi, nec longe ab Aquiſgrani urbe,* veriſimile eſt: *forſan eo loco, ubi eſt* nunc *caſtellum, cui Valcatus Mons nomen eſt. Vatucę tamē caſtello,* ut Cæſar ipſe deſcribit, *ſuberat Rhenus fluuius; propterea* nonnulli credunt, *Vatucam caſtellum fuiſſe, ubi* nunc *eſt Iuliacū opidū, quod Ducatus eſt titulus, inter Aquiſgranū, &*

Coloniam, Germaniæ vrbes ciſrhenanas, quod a Iulio Cæſare denominari putant, *ubi* adhuc *plura inſignia uetuſtatis monumenta apparent.pag.*150.

Vbij, Germani populi, olim, *tranſrhenani, quorũ fuit ciuitas ampla, & florens, ut eſt captus Germanorum, qui paullo ſunt eiuſdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhenum attingunt, multumque ad hos mercatores uentitant, & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti. Hos Sueui diu, & ſæpe bellis experti finibus expellere adnixi ſunt, & ſibi uectigales fecerũt, multoq. humiliores, & infirmiores, reddiderunt, in quorum fines Cæſar primo trans Rhenum exercitu, per pontem, in Menapijs factum, ducto, uaſtatis agris Sugambrorum, ſe recipit. Iterum autem paullulum ſupra eum locum, quo ante exercitum tranſduxerat, pontem in finibus Treuirorum fecit, legioneſque tranſduxit; cuius pontis ultima pars tranſrhenana ripas Vbiorum continebat. Hos eſſe Agripinenſes,* nunc *Colonienſes, a Claudio Cæſare, Agrippinæ uiro, acceptos* pleriſque placet; *qui,* ut uerisimile eſt, *a Sueuis compulſi, citra Rhenum, hortante Agrippina, urbem condere, & habitare cæperunt: quæ ciuitas paullo poſt cum Romanorum ſocia eſſet, ac recens condita, fatali igne,* ut Tacitus ſcribit, *conſumpta eſt: & fere eodem tempore ſimili caſu Lugdunum incenſum, & dirutum* eſſe conſtat, *ut* in Epiſtolis refert Seneca. *Vbij igitur, Cæſaris tempore,* ut coniectura eſt, *loca, ubi Marchiæ Comitatus a Duce Cliuenſi* nunc *poſſeſſus, & Vueſtfaliæ opida ſunt, parſque. Ducatus Montenſis incoluiſſe*

præ-

præſumũtur,quorum adhuc *magna pars ad Colonienſem eccleſiam pertinet. Hos* Tacitus,*tranſrhenanos etiam ſuo tẽpore fuiſſe,*ſcribit, *quod forte ad utramq. Rheni ripam uicos,agros,poſſeßioneſq. haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas,& Menapij tunc ad Rheni utramque ripam, ſic et Phryſii,& Geldrenſes* nunc, *ad ipſius Rheni ambas ripas, vicos, agros, poſſeſſioneſq. habebant,&* adhuc *poſſident. Quin & aliquando vſq. ad Rhenum fluuium protenſos Saxones fuiſſe,* quibuſdam placet. *quod facile eſt,cũ quis origine Saxo illic forte aliquid poſſederit, vt ſæpe principibus alienigenis hoc diuerſo iure contingit.pag.*76.83.85.& 137.

*Vellauni,populi inter Celtas,proximi Heleuteris, ſeu,Helueteris,Cadurcis, Gabalis,& Aruernis quorum ſub imperio eſſe conſueuerant. ciuitas eſt Epiſcopalis in prouincia Bituricenſi, nomẽ retinens,a multis tamen Sancti Flori ciuitas dicitur.pag.*203.

*Vellaunodum, inter Celtas,opidum Senonum,propinquum Agendico,Senonum opido,ac Genabo, opido Carnutum, quod Genabum opidum, pons Ligeris fluminis continebat,nec longe ab Auarico,& Nouiodunu, opidis Biturigum, in Francorum Regno ſitum. pag.*163.164.

Velocaſſes,populi inter Belgas,Morinis,Neruiiſq. finitimi,proximi Ambianis,& Atrebatib.Hi hodie *Caſtetenſes,*dicti,*in Comitatu Flandriæ, & Francorum Regno,Morinenſiq. diæceſi ſiti, inſtar pagi ſunt. Hanc prouinciam repetit Rex Franciæ* nunc *a Duce Burgundiæ.pag.*40.

Veneti,

Veneti, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatib. Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Vnellis, Oſiſmis, Curioſolitis, Seſuuijs, Aulercis, Rhedonibus: hi, vt quibuſdam placet, *etiã Vanes* dicti ſunt, *in prouincia Turonenſi, et regno Francorum ſiti ciuitas eſt Epiſcopalis, cuius ampliſſima erat auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum in Britannia Britonante. Sunt præterea alij quidam populi, Auenionenſibus proximi, Venuxiuum Comitatum incolentes, patrimonio Beati Petri ſubditi. Hos, partem Galliæ, prouinciæ Romanorum fuiſſe,* quibuſdam placet. *pag.* 56. 57. 62. *&* 63.

Veragri, populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, Mõteſq. S. Bernardi, & Brigam, quos Veragros Rhodanus fluuius interlabitur. Caput gentis eſt uicus, ubi Abbatia, qui Sanctus Mauritius dicitur, diœceſis Sedunenſis. quidquid tamen agri trans Rhodanum poſſidebant, Celtis adſcribitur. Per hos ad montes illos, quos Cæſar, ſummas alpes, nominat, ex Gallia in Italiam uenientibus aditus eſt. pag. 50. *Varagri ſunt.* Plinio.

Verbigenus, pagus Heluetiorũ, inter Celtas. pag. 18

Veromandui, populi, inter Belgas, Rhemis, Atrebatibus, Neruijſq. finitimi, nomen retinent, in Francorũ Regno ſiti; at ex magna parte in diœceſi Laudunenſi, ac Sueſſionenſi, & ex toto in prouincia Rhemenſi, inſtarq. prouinciæ habentes, inter quos ſunt incolæ opidi Sancti Quinctini, quos Rex repetit. Vermandois, a Gallis, mutata aliquantulum nominatione, dicti. pag. 56. 0. 47. *&* 51.

Veſontio, opidum maximum Sequanorum, natura loci munitum, inter Celtas, nunc Comitatu Burgundiæ circumſæptum. Ciuitas eſt imperialis, ac metropolitica, nomen retinēs, mutata littera V in B, ut Romanis, & Vaſconibus pronunciādi mos eſt. Situm habet, qualem Cæſar in Commentarijs deſcripſit, *præterquam quod* nunc *eam idem fluuius ex magna parte interſecat. In illa ſunt loca uetuſta, qualia Romæ, quæ Pantheon, Campus Martius, Campuſq. Mineruę, uulgo ſemper* Latine *dicta ſunt, multaq. alia priſcæ uetuſtatis monumenta conſiſtunt pag. 25.*

Vetera Caſtra, hibernorum Romanorum locum, citra, et prope Rhenum fluuium, amplum habentem uallum, cuius pars in collem leniter exſurgens, pars equo aditur Vbi opidum, & obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu uultus amnis, & latitudo camporum inter ciuitates Traiectenſem, & Colonienſem, quibus hibernis obſideri, premique Germanias Cæſar Aug. crediderat. non Cæſar, *ſed* Tacitus *refert. In Cleuenſi Ducatu ſitum.*

Vienna, ciuitas metropolis in Gallia, prouincia Romanorum, nunc *Delphinatus, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, quam fluuius Rhodanus præterfluit, ad eius citeriores ripas ſita, proxima Aruernorum finibus, diſpartiente Rhodano, Aeduorum finibus Cæſaris tempore, ad quos Matiſco opidum,* nunc *ciuitas, pertinebat,* hodie *Lugduno ciuitati finitima, beneque ſita. pag. 163.*

Vindoniſſæ, locum prope Maguntiam, urbem ciſrhenanam. non Cæſar, *ſed* Tacitus. *refert.*

Vnelli,

Vnelli,populi inter Celtas,ex maritimis ciuitatib. Oceanum attingentibus, proximi Andibus,Venetis, Oſiſmis,Lexobijs,Curioſolitis,Seſuuijs,Aulercis,Rhedonibus,inter ciuitates Armoricas numerati, in prouincia Turonenſi,& Francorum Regno ſiti.pag.56.

Vocates,inter Aquitanos, proximi Taruſatibus, Sontiatibus,Tarbellis,Bigerrionibus,Garumni,Garitibus,Cocoſatibus,& Hiſpaniæ citeriori,in regno Fracorũ ſiti.ab his forte Vaſcones dicti.*Hos* coniectura eſt,*fuiſſe Veſaticos. Ciuitas eſt Epiſcopalis,in prouincia Auſcitana, in Francorum Regno ſita,quos Vaſatenſes* dicimur.*pag.73.*

Vocetius mons in Heluetijs,quem Cæſar *non memorat,ſed* Tacitus.

*Vocontij,populi, extra Celtas,Belgas,& Aquitanos,citra Rhodanum,Centronibus,*ideſt,*Tarentaſiis, finitimi,& Allobrogibus, ultra Alpes Graias, quib.* hodie *Mons Cinerũ,ſiue Cineſius,nomẽ eſt.Hos Iſara fluuius alluit,Vaſatium,*Gallicæ. *pag.7.& 71.*

Volcæ,populi prouinciales, non longe ab Artomicis,ſeu,Arecomicis, qui nunc *Auraſienſes ſunt,Toloſatibus, Narbonenſibus, Maſſilienſibus,Gabalis,Cadurcis,Heluijs, ac Ruthenis, extra Celtas, Belgas,& Aquitanos. Hos Rhodanus fluuius alluit,poſthac Liguſticum mare influit. Aremici,aut Arecomici, pridem,*a nonnullis;nunc *Auenioneſes* dicti.*Ciuitas eſt Epiſcopalis prouinciæ Arelatenſis* olim, nũc *vero Viennenſis,*maiorum noſtrorum memoria *patrimonio Beati Petri, emptionis titulo, addita. Hic Romani Pontifices Sedẽ, magno totius Italiæ incommodo,*

modo, maiore vrbis Romæ, tenuere, LXX. *& amplius annos, donec feliciſſimo euentu Italię reſtituti Pontifices, ad* hanc diem *manſere. pag.* 161. *&* 197.

Vogeſus, mons, in finibus Lingonum, a quo Moſa fluuius profluit, non longe a fonte Matronæ fluuij, in Francorum Regno ſitus. pag. 79.

Vſipetes, Germaniæ populi transrhenani, qui cum Tenchtheris, & magna multitudine hominum, a Sueuis diu agitati, & triennio uagantes Rhenum fluuium tranſierunt, non longe ab oſtio, vbi in mare influit, & Menapiorum agros utramque fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc conſtat, *Menapiorum fines, quos* plerique opinantur *Iuliacenſes fuiſſe, multo latiores, maioreſq. exſtitiſſe, & agros Ducatus Mõtenſis Rheni ripis ulterioribus adiacentes, ac etiam Cliuenſis poſſediſſe. pag.* 77. *&* 83.

Vualis, ſe Vacalos eſt pars fluuij Rheni, quam Moſa fluuius recipit ante, quam in Batauos, & mare Oceanum fluat, & eſt diœceſis Traiectenſis, prope Nouiomagum opidum, et Traiectenſem urbem Epiſcopalem, nomen retinens. pag. 79.

Vxellodunum, opidum in finib. Cadurcorum, inter Celtas, non a lõge Gallia, prouincia Romanorum, monte, egregie loci natura munito, ſitum; cuius partes omnes præruptiſſimis ſaxis difficili adſcenſu, & flumine infimam uallem diuidente, totum pæne montem cingente, præmunitæ erant. ſub cuius etiã muro magnus fons aquæ perrumpebat, ab ea parte, qua fere pedum CCC. *interuallo fluminis circuitus uacabat. Vide Cæſarem de bello Gallico lib.* IIX. *pag.* 233.

ATQVE

ATQVE *hæc de Gallorum, Gallisq. qui aut proximi, aut finitimi ſunt populis, ita perſtrinximus, ut, quãuis uetuſtatem illuſtrare pro uirili conſilium fuerit, multa tamen inſertæ quoq. ſint, quæ tpe hæc recentiora, mores, et uiros, ac res pclare geſtas ab ijs explicent. Nec tamen ſingula perſecuti ſumus, ſed ſummas rerũ, et ex his illuſtriſſima quæq. libauimus. Nã, ſi aliarum quoq; gentiũ, q̃ toto orbe nunc degũt, nominũ mutationes, fortunæ uarietates, mores, locorũ diuerſas appellationes, aut fluminum, uires, res geſtas ad hanc normã dirigere uoluiſſem; id ſane et operoſum nimis, ac immenſi pæne operis fuiſſet, et conſilij obliti noſtri uideremur; quippe qui ab initio* Cæſarẽ *tantum, aut* Tacitũ, *& Gallos, ac finitimas his gentes hoc noſtro indice cõplecti uoluerimus, reliquum operis & in aliud tps, et in alias cõmentationes reiecerimus. Illud admonuiſſe diligentẽ lectorem uolo, multa illũ ex uaria hiſtoriarũ lectione collecturũ, q̃ Europam, et Aſiam, ac Africã, ſaltem oram litoralem, notiora nobis factura ſint. Nã, ut ulterius penetres, hæc legis Mahometanæ diuerſitas a Chriſtiana pietate prohibet: ſed & ipſa orbis parens, gentiũ omnium regina, Italia, tantas mutationes ſenſit, ut uix nomen ullũ retineat, qđ* olim *habuit. Quis. n. neſcit, eam Italiæ partẽ, quam Sãnites, Apuli, Græci, Cãpani* olim *tenuere, totam* nunc *in Regni Neapolitani nomen abijſſe: qđ* olim *Latiũ*, nũc *Campaniã, aut terrã Romanam; q̃ Gallia Ciſalpina, in Lombardiã; q̃ Venetia, in Marchiã Taruiſinam; q̃ Flamina olim*, nunc *in Romandiolã eſſe mutatã? Iam, quæ priſcis illis tẽporibus clariſſima opida fuerãt, aut penitus concidere, aut in uicus abiere, ſucceſſereq. oĩno cum aliæ gentes, tum aliæ quoq; nominationes diuerſiſſimæ. Lirim. n.* a ueteribus *amnem dictũ, iam* DCC *ab hinc annos a Gariliano caſtello, qđ Saraceni munitiſſimũ propugnaculũ ſibi conſtruxerant, Garilianũ* appellamus. *Ticinũ*, olim, nũc *Papiã, a Papio quodã Gallorũ duce. Fregellæ ipſæ in Cãpania in Pontẽ Curuũ mutatæ. Egnatia Apuliæ, Iuuenatiũ* a nobis *dictũ. Anienum ipſum patrẽ; Tiberonẽ* accolæ uocant. *Sipus, illa ſæpiarũ captura celebris, et inde nomẽ adepta*, nunc *Mãfredonia* vulgo, *a Mãfredo, Secũdi Frederici Imp. filio dicitur. Verũ longius, quã par forſan erãt, euagati ſumus. Cetera ſibi lectoris diligentia pariat, aut in altiori otio a nobis exſpectes.*

SCHOLIA
ALDI MANVTII
PAVLLI F.
ALDI N.
IN C. IVLIVM CAESAREM

HIERONYMO MATTHAEIO ROMANO

Pronot. Apoſtolico ac vtriuſq; Signaturæ Referendario.

ALDVS MANVTIVS PAVLI F. A. L. D I. N. S. P. D.

MAGNA ſana inter Mortales dubitatio ſemper fuit, atq. adeo maxima, HIERONYME MATTHAEIE. Bellica ne uirtus, an Litterarum præſtantia primas ſibi uindicet. & id quidem iure dubitatur; nam, ſi Militiã ſpectemus, qua in re magis non modo uires noſtras, uerum etiam prudentiam, oſtendere poſſumus? ea ingenium acuit, præterita nobis ante oculos ponit, ex aliorũq. euentis, vt quiſq; proſpere, vel aduerſe, ceciderit, conſilium capere nos docet. Sin autem litteras perpendamus, eæ nos belli, domiq. ornant, & ita quidem ornant, nihil ut pæne ſine ijs eſſe, ac prorſus non eſſe, uideamur. Equidem, ſi in huiuſmodi controuerſia iudicium mihi meum proferendum eſſet, ita ſtatuerem: Cum aliquam litterarum poſſe eſſe conſtet ſine Militiæ cognitione, Ducem in Militia mihi nullum probari litterarum expertem, unde & pruden-

iam,& cetera ornamenta,ſibi comparare poſſit. Hoc ego ita ſtatuerem;nec,vt arbitror,qui ſentẽtiæ meæ ſubſcriberent, ſpectatæ homines auctoritatis deeſſent. Qui vero non tantum litterarum ſit expers, verum etiam ea ſit prudentia præditus,vt ipſe alios facillime,ſuo exemplo, & docere poſſit, (quam quidem litterarum adminiculo apprehenderit)eũ ego tantũ non admirandum, nedum probandum,iudico. Hinc multos cernimus in litterarum cognitione præſtantes, haud ita tamen in Militia multos. Rerum.n.vſum qui habeat, vix quemquam reperias, qui idem litterarum in ſtudijs verſari commode poſſit. magna tractans,humillima hæc reputat,indignaq; prorſus ea auctoritate, quam ex maximis maximarũ rerum negotijs ſibi inter homines acquiſiuerit. Nec tamen,cum paucos reperiri dixerim,nullos dixi. Multos.n. apud veteres illos, multos Patrũ quoq. noſtrorũ memoria,fuiſſe accepimus. Atq. apud veteres quidem, cum plurimorum facta a Scriptoribus, ſumma cum dignitate, recenſeantur quis vnquam ALXANDRVM illũ MACEDONEM obliuiſcetur?quis non eius imaginem,plurimarum virtutum laudibus refertã, ſemper ante oculos habebit?Is vere oſtendit, quantum Litteræ non ſolum ornamenti, verum etiam adiumenti, Militiæ afferant: cum tantum prudentia valuerit,vt totum pæne terrarum orbem,decem annorum ſpatio,nondum XXXIII.ætatis annum egreſſus,ſubegerit. Doluiſſeq. is fertur, cum Pa-

ter

ter populos quoſdam debellaſſet, nihil ſibi reli-
qui remanſurum, quo virtutem ſuã poſteris, prodere, ſuoq. nomini immortalitatis gloriã comparare, poſſet. Hunc ſibi proponere, hunc ſpectare, huius uirtutes admirari, debet, quiſquis in bello gloriam aucupatur. ſi enim, exemplar dum nobis in aliqua re proponimus, non id aſſequimur, uerum ut plurimum inferiores eo ſumus: quis non optimum ſibi imitandum ſtatuat? Hoc fere ſemper euenire, non ſolum apud Scriptores legimus, uerum etiam ſingulis in rebus nobis licet obſeruare. Veruntamen quidam etiam, præclara quadam ingenij ui, ſummoq. ſtudio id effecerũt, vt, dum quos conantur imitari, non tantum aſſequantur, uerum etiam lõge ijs ſuperiores eſſe dignoſcantur: De Græcis ALEXANDRVM nominaui: qui, ſua uirtute, Inuidiam, immane monſtrũ, ſuperauit. De Latinis autem, ac Romanis hominibus, (vt multos omittam, ſumma dignos laude, atq. admiratione) C. IVLIVM CAESAREM, præcipuum Romani nominis ornamentum, ea ſemper prudentia prędıtum fuiſſe cenſui, quæ Felicitas a nonnullis appellari poſſe uideatur. Videmus illum ea facilitate multos ſuperaſſe Populos, ad quam alijs ne adſpirare quidem, licuit Bellum contra Heluetios, & contra Ariouiſtum, Regem Germanorum, geſſit; contra Belgas pugnauit; quibus deuictis, & Neruios, & Aduaticos, in poteſtatem ſuam redegit; Sedunes in Alpibus uicit; poſtmodum Venetos, Vnellos,

Aquitanoſq. debellauit; Morinos, Menapioſq. aggreſſus, contra Germanos egit; Rhenum tranſiuit, Pontemq. miro artificio conſtruxit; demum, in Britanniam profectus, Britannos, expugnanit, iterum Rhenum pertranſiuit, contraq. Ambiorigem bellum proſecutus, cum Vercinge torige pugnauit: Auaricum, Aleſiamq. obſedit, & expugnauit. Neq. his contentus, eum ſe Imperatorem, occaſione ciuilis belli, præſtitit, qualem poſt. V.C. nemo unquam uiderat; Cæſarem ſcilicet. Præterea, quid ille non effecit, quod cum Alexandro merito conferri non poſſit? Hic eas res geſſit, quas qui legerint, ſumma incendátur cupiditate eum imitandi; ea ſcripſit, quæ homines, ſiue res geſtas, ſiue prudentiam, atq. ſermonis elegantiam, ſpectent, admirari potius, quã imitari poſſint. ut ueriſſimum omnes iudicent Ciceronis de eo iudicium. Eius ego lectione cum mirifice delecter ceteros etiam ſummopere cupio, in hoc, non tam meum, quam doctiſſimorum uirorum, iudicium ſequi. in quauis.n. facultate abunde omnibus ſatisfaciet. Is cum ex Aedibus noſtris denuo emittendus eſſet, committendum non putaui, ut, cum multũ in alijs Scriptoribus laboris impenderim, meam in hoc diligentiam poſſit quiſquam requirere. Quantum igitur potui, elaboraui, ut emendatior prodiret, quam vſquam antea. Quod ſi non plane aſſecutus fuero, non tamen laborem meum irritum prorſus eſſe, iudicandum; qui, ſi non om-

nia,

nia multum certe præſtiterim. Abſoluta propemodum editione, meq. de inſcribendo libro, Patrięq. reddendo cogitante; ecce peropportune ſe nobis obtulit IVLIVS IACOBONIVS, quem, in Italiam ex Pannonia; Germaniaq. redeuntem, Venetijs mecum commorari aliquantiſper volui, ut qua iuuenis doctisſimi, meiq. amātisſimi, familiaritate, & uirtute, plures annos Romæ vſus ſim, cādem nunc longo ſatis interuallo reguſtarem. Is igitur, cum ego ei meum de CAESARE conſilium communicarem, nihil affirmauit poſſe a me hoc tempore fieri aptius, aut laudabilius, quam ſi, CAESAREM cum ederem, meaſq. in eum Annotationes, Romano homini dicarem. Cum uero ſimul nobiſcum reputaremus, cui dandus eſſet, tu præcipuus nobis occurriſti, cui maiora omnia debentur. Tu, antiquisſima MATTHAEIORVM Familia natus, ſumme uirtutis magnæ cognationis, quid non te ipſo, tuiſq. maioribus, dignum præſtas? quidue præteritis, in quo ſolidę uirtutis lumen aliquod appareat? Nam, quod ad antiquitatem, ſplendoremq. Familiæ, attinet, ſummum legimus Pontificem, INNOCENTIVM II, ante annos CDL, ex ea prodijſſe. neque tantum hoc legimus, uerum & illud: Patrum noſtrorum memoria fuiſſe, qui, eius nobilitate allecti, ueſtram affinitatem appetierint. Quæ cum ampla, ſint, nolo tamen in eis recenſendis multus eſſe, nedum maiorum tuorum facta expono, virtuti iniuriam faciam. Tu

enim. Hieronyme Mattheiae, tu is es, qui vel ſi nulla nobilitas eſſet, (quę certe sũma eſt) Ignobilitatem ipſam illuſtrare poſſes, nobiliſſimáq. efficere. Tu, adhuc adoleſcẽs, in Patria, es aſſecutus, vt Pontifici Max. (cui vero Pontifici? ei, qui virtutem in omni uita plurimi fecit; in eaque ornãda nullum ſibi modum ſtatuit) gratus eſſes, itaq. gratus, vt, cum de alijs, tu ſimilibus, recte ſentiat, de te eum optime ſentire omnes intelligant. Hinc augurantur omnes, ſi diutius ei vita contigerit, quod quidem ſummis precibus a Deo nobis petendum eſt, vt, quæ optima, ſanctiſſimaq. cępit, ad exitum perducere posſit, ea tibi ſummum Pont. delaturum, quæ vel maxima ab omnibus recte iudicantur. Quis autem aliter ſentiat, te, tuamq. vitam, inſpiciens, tuos mores intuens, totum deniq. exanimans. Verum optime intelligo, non eum me eſſe, qui tuas virtutes prędicare posſim, pręſertim quæ Epiſtolæ modo vix, aut ne vix quidem, comprehẽdi posſint, Finem igitur imponam, ne lædã modeſtiam tuã. Is.n.es, qui, tua merita nominari, non facile patiaris. Hoc vnum non omittam: Tibi me ſemper, tuiſq. virtutibus, ita deuinctum fore. tamquam ſi vnus de tuis eſsẽ; idq. me non hoc pręcipue officio voluiſſe oſtendere, verum alia cum hoc tẽpore deeſſent, noluiſſe committere, vt interim, ſignum aliquod, etiam ſi minimum propenſi ad te colendum, amandumq. animi deeſſet. Vale Venetijs, Kal. Nou. ∞ DLXX.

IN

IN C. IVLII CAESARIS
DE BELLO GALL.
LIBER I.

p.1. LINGVA,] *vide Strabonem,lib.* VI.
INSTITVTIS, legibus] *vide Cæſarem ipſum, lib.* VI. *de bell. Gall. Ammianũ Marcell.li.*XV. *& Straboñ,lib.*II.

3 AMICVS appellatus erat,] *Quibus de cauſſis mos hic fuerit apud Romanos.vide Liu. libr.*I. *de Bel.Macedonico.*

4 ALLOBROGVM, qui nuper populo R. pacati erant] *Cicero:in oratione de prouincijs conſula*
,, *ribus: C.Pontinius,fortiſſimus uir,ortum repen*
,, *te bellum Allobrogum, atque ac ſcelerata con*
,, *iuratione excitatum, prœlijs fregit, eoſque do-*
,, *muit, qui laceſſierant, & ea victoria conten-*
,, *tus,repub.metu liberata, quieuit. Ammianus autem Marcellinus, lib.*XV. *Fabium Maximum, a deuicta, & prorſus domita, Allobrogum gente, Allobrogici cognomen conſecutum eſſe ſcribit.*

4 RHODANVS fluit] *a Rhodo opido, Rhodiorum colonia, dictus Rhodanus. Vide Plin. lib.* III. *cap.4.Pomponius uero Mela, ita de eius ortu,*
,, *& exitu, ſcribit: Non longe ab Iſtri, Rhe-*
,, *nique, fontibus Rhodanus ſurgit, deinde, la-*
,, *cu Lemano acceptus, tenet impetum: &, cum*
,, *ſe per medium lacum egerit, tantus egreditur,*
quan-

„ *quantus uenit. Eius deſcriptionem uide apud Ammianum, lib.* XV.

5 Iter haberent nullum aliud] *magnis placet, quod in antiquis legitur. Aliud iter haberant nullum.*

5 Ad Idus. Apr.] *uſitatius loquendi genus, A. D. ideſt, Ante diem: Quod ab alijs quoque obſeruatum uideo. Nec tamen placet.*

7 Flumen eſt Arar,] *Sanconam dictum hunc fluuium tradit Ammianus, lib.* XV.

8 Magnam partem eorum concidit:] *nō a Cæſare, ſed a Labieno, eius legato, Tigurinos ſuperatos eſſe, tradit Plutarchus.*

8 Is Pagus appelllabatur Tigurinus.] *Pagi, in-*
„ *quit Feſtus, dicti a fontibus, quod eadem aqua*
„ *vterentur. aquæ enim, lingua Dorica* παγαὶ *ap-*
„ *pellantur.*

8 Hic Pagus unus, cum domo exiſſet, patrum noſtrorum memoria, L. Caſſium, conſulem interfecerat] *epitome Liuiana, lib.* LXV. *L. Caſ-*
„ *ſius, conſul, à Tigurinis Gallis, pago Heluetio-*
„ *rum, qui a ciuitate ſeceſſerant, in finibus Allo-*
„ *brogum, cum exercitu, cæſus eſt. milites qui ex*
„ *ea clade ſuperauerant, obſidibus datis, & dimi-*
„ *dia rerum omnium parte, vt incolumes dimit-*
„ *terentur, cum hoſtibus pacti ſunt. Idem tradit Oroſius, lib.* V. *cap.* 17. *In quo quiddam diuerſum a Cæſare, & epitome Liuiana uidere licet.*

8 Sub iugum miſerat.] *Feſtus: Iugum, inquit, ſub*

quo

„ *quo uicti tranſibāt, hoc modo fiebat: Fixis duabus haſtis, ſuper eas ligabatur tertia; ſub ijs uictos diſcinctos tranſire cogebant. Vide Liuium quoque, initio lib. IX. ab V.C.*

9 Quo grauius homines, ex commutatione rerum, doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci velint, his ſecūdiores interdum res, &c.] „ *Val. Max. lib. I. cap. 2. Lento, inquit, gradu, ad uindictam ſui diuina procedit ira: tarditatemque ſupplicij grauitate compenſant. Claudianus lib. I. in Rufinum.*

-- tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant.

Et Vetus Poeta apud Ariſt. Rhet. I I.

Πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ᾽ εὔ οιανφέρων
Μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ᾽ ἀλλ᾽ ἵνα
Τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανεςέρας.

Et Hom Ιλιδ.

Εἴ περ γάρ τε καὶ αὐτίκ᾽ Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
Ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ, σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν
Σὺν σφῆσιν κεφαλῆσι, γυναιξί τε, καὶ τεκέεσσιν.

11 SVMMO magiſtratui præerant,] *duos ex eadē familia Vergobretos creari non poſſe, eiſq. Aeduorum finibus exire fas non eſſe, tradit Cęſar, de bello Gall. lib.* VII. *pag.* 177. *Quo ex loco, acerrimi uir ingenij, omniumq. litterarum laude præſtans, Nicaſius Ellebodius Caſletanus, Præerat, hic legendum putat, non, Præerant.*

11 AEDVIS libertatem ſint erepturi:] *fratres enim ſunt a ſenatu R. & conſanguinei, appellati in-*

ti. infra. Cornelius quoque Tacitus, lib. xi. hiſt.
,, *ſic ait: Primi Aedui ſenatorum in urbe ius ade*
,, *pti ſunt. datũ id fœderi antiquo, & qa ſoli Gallo*
,, *rũ fraternitatis nomen cũ populo R. vſurpant.*
,, *Et Cice. lib. i. ad Att. Aedui, fratres noſtris, pu*
,, *gnant. Epit. Liu. lib.* LXI. *Aedui ſocij populi R.*

12 REPERIEBAT etiam Cæſar, &c.] *antiquus liber bibliothecæ Vaticanæ: Reperiebat etiã in quærendo Cæſar, quod prælium equeſtre aduerſum paucis ante diebus eſſet factũ, initium eius fugæ factum a Dumnorige, atq. eius equitibus. quæ melior eſt lectio, vt mihi quidem videtur.*

13 C. VALERIVM Procilium,] *ita legi in uetuſtis & nummis, & lapidibus, non Porcilium, oſtendimus in* ORTHOGRAPHIA *noſtra.*

15 P. CONSIDIVS, &c.] *vide Appianum, lib.* I. *Bel. Ciu. & in Parthico; & Plutarchum in Sulla, & Craſſo.*

15 ID ſe a Gallicis arma, atque inſignibus, cognouiſſe.] *liber Gryphij præpoſitionem omittit. Et ſane uenuſtius hæc legentur. ſi abſit.*

15 DECVRIONIS equitum Gallorum,] *Vegetius,*
,, *lib.* II. *cap.* 14. *Quemadmodum, inquit, centu-*
,, *ria, & manipulus, peditum uocatur: ita inter*
,, *equites turma. & habet una turma, equites*
,, XXXII. *&, qui huic præeſt, decurio appellatur.*

16 PHALANGE facta,] *Q. Curtius, lib.* III. *Phalen-*
,, *gem, inquit, Macedones uocant peditum ſta-*
,, *bile agmen: ita ut uir uiro, & armis arma con-*
,, *ſerta ſint. Vegetius autem lib.* II. *cap.* 2. *nõ tan*

tum

tum Macedones, verum etiam Græcos, & Dardanos, Phalangibus vſos eſſe, ſcribit: & in una phalange IIX. *armatorum millia cenſa eſſe. De hac autem Germanorum phalange, ita Oroſius* „ *lib.* VI. *Pugna maxime grauis ex phalange Ger* „ *manorum fuit, quam, coacto in unum agmine,* „ *ſcutiſque ſupra capita contextis, ad irrumpen* „ *dam Romanorum aciem tuti undique præſtru-* „ *xerant. Sed, poſtquam aliqui Romanorum mili* „ *tũ, agilitate, audaciaque, inſignes, ſupra obdu-* „ *ctam ſalicre teſtudinem, ſcutiſque ſigillatim,* „ *velut ſquamis, reuulſis, deſuper nudos depreben* „ *ſorum, detectorumque humeros perfoderunt,* „ *territi hoſtes nouo mortis periculo, terribilem* „ *diſſoluere compagem. Hinc Iuuenalis. Iunctæq.* „ *vmbone phalanges. Teſtudinem Romani dicebant.*

16 SCVTIS uno ictu pilorum transfixis,] *Vege-* „ *tius lib.* II. *cap.* 15. *Bina, inquit, ſunt miſſilia, v-* „ *num maius ferro triangulo, unciarum nouem,* „ *haſtili pedum* V. *& ſemis, quod Pilũ uocabant,* „ *nunc Spiculum dicitur. Vide & Polybium.*

17 AB hora VII. ad ueſperum pugnatum ſit,] *nõ uideo, cur alij mutarint, Ad ueſperam, cum Plautus Amphit. (teſte quoq. Nonio) ſic locu-* „ *tus ſit. Hæc, inquit, illis eſt pugnata pugna, uſq;* „ *a mane ad ueſperum, Et idẽ Cæſar dixit: Acri* „ *ter utrimq. ad ueſperum pugnatum eſt. Et de* „ *Bel. ciu.* II. *Magiſtris imperat nauium, ut pri-* „ *mo ueſpere ſcaphas ad litus impulſas habeant.*

17 MA-

17 MAZARAS, ac tragulas,] *cũ Siſenna, apud Nonium, dixerit, Galli materibus, Sueui lanceis configunt. Et: alij materibus, aut lanceis tamen medium perturbãt agmen: non inepte ante me natum repoſitum video a quibuſdã, Materes ſiue Materas Mazacem apud Heſychium, haſtam Perſicam dici, dicunt alij. Tragula autem quid ſit, docet Feſtus: cum dicit, teli genus eſſe, ſic dictum, quod ſcuto infixum trahatur. Nonius uero Marcellus Tragulam haſtam eſſe dicit. Ad Herennium* IV. *Siquis Macedones appellaret; hoc modo: Non tam cito Sariſſæ Græcia potiti ſunt; aut idem, Gallos ſignificans, dicat: Nec tam facile ex Italia materis tranſalpina depulſa eſt.*

17 CIRCITER millia hominum CXXX] *centum millia, Plutarchus dicit prœlio ſuperfuiſſe. Eutropius aũt lib.* VI. *tradit, Heluetijs, ac eorum ſocijs,* CXLVII. *millia in prœlio iſto interempta eſſe. Strabo autem circiter* CD. *millia intereÿſſe, &* IIX. *millia hominum euaſiſſe.*

17 IN nullam partem noctis] *Gryphij liber. Nullam partem noctis. Recte. Sic lib.* IV. *pag.* 72. *Maximam partem lacte, atque pecore uiuunt. Sic locutus & Cicero lib.* I. *de offi. pag.* 19. *& Fam. ep.* 15. *lib.* IX. *& Cœl. ep.* 9. *lib.* IIX. *& Achad.* II. *& Tuſ.* IV. *& Ter. Eun.*

18 VERBIGENVS appellatur] *alias, Vrbigenus. Quidam legunt, Vrbienus, uel, Vrbinus: ab Vrba, antiquisſimo Heluetiorum opido.*

18 PRI-

18 PRIMA nocte,] *Gryphij liber, Prima noctis uigilia. Quo modo locutus & lib. V. Sed Plaut.*
,, *Curc. Siue media nox eſt, ſiue prima ueſpera.*
,, *Et Cæſar ipſe lib. II. de bel. ciu. Magiſtris impe*
,, *rat nauium, ut primo ueſpere ſchaphas ad litus*
,, *impulſas habeant. Aemilius quoq; Probus, in*
,, *Eumene, Hiſque, inquit, præcipit, ut prima no-*
,, *cte quamlatiſſime poſſint, ignes faciant. Et hic*
,, *de bel. ciu. lib. III. Poſtero die Cæſar ſimiliter,*
,, *præmiſſis prima nocte impedimentis. &c.*

18 IN hoſtium numero habuit,] *re uera occidit: ſed mentionem crudelitatis uitare uoluit.*

18 BOIOS, petentibus Aeduis. quod egregia uirtute, erant cogniti, ut in finibus ſuis collocarent, conceſſit.] *Cæſ. lib. VII. de bel. Gal. pag.*
,, *163. ſic: Vercingetorix rurſus in Biturigcs*
,, *exercitum ducit, atque inde profectus Gergo-*
,, *uiam, Boiorum opidum, quos ibi, Heluetico præ*
,, *lio uictos, Cæſar collocauerat, Aeduiſque attri*
,, *buerat, &c.*

18 LITTERIS Græcis confectæ,] *litteris. & ſermone. quod Strabonis teſtimonio probatur. Sic enim libr. IV.* Καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαζε τοὺς Γάλατας, ὥςε ὅτα συμβάλαια ἑλληνιςί γραφὶν. *Cæſar autem, lib. V. pag. 125.*
,, *Epiſtolam, inquit, Græcis conſcriptam litteris,*
,, *ad Ciceronem mittit, ne, intercepta epiſtola, no*
,, *ſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcãtur. Et lib. VI.*
,, *pag. 141. de Gallis: In publicis, priuatiſque ra-*
,, *tionibus Græcis litteris utuntur. Confirmatur*

& a.

& a Iuſtino, qui, ſimiliter locutus, addit, Sermonē. ait. n. lib. XX *in extremo: Facto S. C. ne quis poſtea Chartaginēſis aut litteras Græcas, aut sermonē ſtuderet, ne aut loqui cū hoſte, aut ſcribere, ſine interprete, poſſet. Cum hæc iam ſcripſiſſem, & qui aliter ſentiant, uideā eſſe uiros eruditos: retineo tñ ſentētiā meā, ijs rationibus nixā, quæ diligētius cōſiderāti facile patebunt.*

19 VTI ſibi ſecreto, in occulto de ſua &c.] *in alijs, Et occulto. Gryphianus liber, ad oram, tollit hæc duo uerba.*

20 TRANSDVCTOS plures:] *Cornelius Tacitus, lib.* XX. *Cauſſa, inquit, Germanis tranſſcendendi in Gallias libido, atque auaritia, & mutādæ ſedis amor, ut, relictis paludibus, & ſolitudinibus ſuis, fecundiſſimum ſolum poſſiderent. Idē tradit & Strabo, lib.* VII.

22 NIHIL Sequani reſpondere, ſed in eadem triſtitia taciti permanere.] *ſumpſit hoc a Demoſthene, qui ſimile quid de Stratone contra Midiam narrat. ita autem in eo legitur:* Καὶ δεινὸν οὐδὲν εἰργασμένος, ἕστηκε μετὰ σιωπῆ, οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν κοινῶν ἀπεστερημένος, ἀλλὰ καὶ τοῦ φθέγξασθαι ἢ ὀδύρεσθαι, καὶ οὐδ' εἰδίκαια καὶ ἄδικα πέπονθεν, οὐδὲ ταῦτα ἔξεστιν αὐτῷ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν.

23 VT ante Cimbri, Teutonique, feciſſent.] *Valer. lib.* V. *Eutrop. lib.* V. *epit. Liu. lib.* LXVII. & LXIIX. *Obſequens, Oroſius, Tacitus de ſitu, & moribus Germanorum, & lib.* XX. *Hiſtor.*

&

& Plut. in Mario. Primum in Galliam uenerãt Cimbri, anno DCXL. *Cæcilio Metello, & Papirio Carbone cos. Tandem C. Mario* IV. *&* V. *conſule ad Atheſim fl. ſuperati ſunt, anno* DCLII.

23 V T aliquem locum medium utriuſque colloquio deligerent:] *uide Florum lib.* III. *qui hoc diuerſæ narrat.*

23 Si quid ille a ſe velit,] *Pariſini, Si quid ille ſe uelit. rectius.*

23 E M O L V M E N T O] *Molimento, legendum eſſe, ante quinquennium annotatum eſt in Variarũ lectionum libro, ad calcem Cæſaris impreſſo.*

23 I N conſulatu ſuo, Rex, atque Amicus, a Senatu app]. *tractatur hoc idem hoc eodem libro, infra, paullo fuſius.*

23 D I C E N D V M ſibi & cognoſcendum, &c.] *Phærnus, Diſcendum, reponit. Ita autem locutũ*
,, *Terentium obſeruaui: Noui, & ſcio. Poteſt ferri, & vulgata lectio. Vt ſit: Ideſt, ſermonibus ultro citroque habendis.*

24 I N T R A annos X I V] *quidã libri ueteres, Inter.*
,, *Sic locutus Cic. pro Quinctio: Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quinctiũ. Et Titinius, apud Nonium Marcellum: Quæ inter decem annos nequiſti unam togam detexere.*

25 T R E V I R I autem Pagos C. Sueuorum] *idẽ Cæſar, de bello Gall. lib.* IV. *addit, Sueuos ex centum pagis ſuis quotannis ſingula armatorum millia, bellãdi cauſſa, e finibus ſuis educere*

 ſolitos.

ſolitos. De centum pagis uero Sueuicorum uide Tacitum de ſitu, & moribus Germanorum.

26 INGENTI magnitudine corporum Germanos] *magnitudinis corporum cauſſam reddens Cæſar, infra li.* IV. *pag.* 75. *hanc eſſe dicit, quod, lacte victitantes, multumq. in uenationibus ſint. Et lib.* VI. *pag.* 144. *Vita, inquit, omnis in uenationibus, atque in ſtudijs rei militaris, exſiſtit: ab paruulis duritiæ, ac labori, ſtudent: qui diutiſſime impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali ſtaturam, ali hoc vires, neruosque confirmari, putant. Pomponius vero Mela, lib.* III. *Qui Germaniam, inquit, incolunt, immanes ſunt animis atque corporibus, & ad inſitam feritatem uaſte utraque exercent, bellando animos, corpora ad conſuetudines laborũ: maximo frigore nudi agunt, antequã puberes ſint. & longiſſima apud eos pueritia eſt.*

26 DICEBANT ferre potuiſſe;] *placet, quod Phaernus, ex uetere libro tollit, Dicebant.*

26 A TRIBVNIS militum,] *Tribunus mil. (ait Vegetius, lib.* II. *cap.* 8.*) a Tribu denominatur, tribuendoq. iure. qui præeſt militibus, quos ex tribu primus Romulus legit, Græce, χιλίαρχος dicitur, quod mille militib. præſit. Duo autẽ eorum genera eſſe, tradit idem Vegetius: maiorẽ, qui per epiſtolam ſacram imperatoris iudicio deſtinatur, minorem, qui ex labore prouenit.*

26 QVI ex urbe, amicitiæ cauſſa, Cæſarem ſecuti,]

ti,] *multos nobiles, & claros, adoleſcentes Plutarchus fuiſſe tradit, qui cum Cæſare in Gallica expeditione, uoluptatis, lucrique cauſſa, ſe illi adiunxerint.*

26 CAESAREM ſecuti, non magnum in re militari uſum habebant.] *ita legendum non ut in impreſſis: ex antiquo Vaticano lib. Ita quoque olim Pariſini.*

26 VT ſatis commode ſupportari poſſet, timere
„ dicebāt,] *pro, Ne. Sic Tarentius, Hec. act. 1. ſc.*
„ *2. Firmæ hæ uereor ut ſint nuptiæ.*

27 AEQVITATE condicionis] *Condicionū, Gryphij liber. placet.*

27 QVAM ipſe imperator,] *hoc de ipſo C. Mario dici, quis nō uidet? Alij hoc obſeruarunt a Plutarco male intellectū. Ita enim ait:* Μήτε κρεῖττοσι μέλλον Κίμβρων μάχεσθαι πολεμίοις, μήτε αὐτὸς ὢν Μαρίου χείρων στρατηγός.

28 AVT ei præſcribere, auderent.] *alias, Viderentur. male.*

28 REPRAESENTATVRVM] *Beroaldus legit, Tentaturum. Male Repræſentare, uerbum Iuris, ualet ante diem præſtare, facere, ſoluere.*

28 PRAETORIAM cohortem] *Vegetius, de cohorte, & quot in Legione fuerint, lib. II. cap. 6. Prætoria vero dicebatur Cohors, quod a Prætore, eius præſidij cauſſa, nunquam diſcederet. Cuius militibus dabantur (vt ait Tacitus, lib. I.) bini denarij in diem: cum aliarum cohortiū milites ſingulos tantum acciperent, hoc eſt. x. aſſes.*

 20 SEQ.

28 SEQ. eſſe ad bellum gerendum paratiſſimam,] *in alijs libris legitur, Paratiſſimum. Quo modo ſi legas, dictum erit, ut a Terentio illud in*
„ *Eunuchi Prologo: --nunc, quã acturi ſumus Me*
„ *nandri Eunuchum: & paullo poſt: Tranſtuliſſe*
„ *in Eunuchum ſuam ex Græca. Referuntur enim,*
„ *ad, Comœdiam.*

30 GRATIA, dignitate, honore, auctiores uelit eſſe] *Auctos, eſt ad oram Gryphiani libri.*

31 DEBERE ſe ſuſpicari,] *Phaernus tollit debere; O. legit, Ea re ſe ſuſp. pro, Iccirco.*

31 MVLTIS ſeſe nobilib. principibuſq. populi R. gratum eſſe facturũ;] *in his, Catoni Vticenſi: Plutarchus enim, in Niciæ, & Craſſi, cõparatione tradit, eũ cenſuiſſe, Cæſarẽ, cũ* XXX *Germanorum millia cecidiſſet, hoſtibus dedi. Quod cum ipſe Cæſar præclare noſſet, Anticatonẽ edidit.*

32 BELLO ſuperatos eſſe Aruernos, & Ruthenos, a Q. Fabio Maximo,] *epit. Liu. lib.* LXI. *Q.*
„ *Fabius Max. conſul, Paulli nepos, aduerſus Al*
„ *lobroges, & Bituitum, Aruernorum regem feli*
„ *citer pugnauit. Vide & Strabonem lib.* IV. *Plinium lib.* VII. *& Velleium lib.* II.

33 AD noſtros ad equitare;] *Ad, præpoſitio, abeſt ab antiquis quibuſdam recte.*

33 LEGIONIS delectæ commiſſum cum equitatu prœlium] *Commiſſum, non legitur in uarietate lectionis ad orã Gryphiani libri. rectiuſque abeſt. Alij delent & particulam, Cum.*

33 M. VALERIVM Procilium,] *Procillum, Gryphius,*

phius, & Pariſienſes, & hic, & pag. 40. Procilius autem legi in veteribus & nummis, & lapidibus, diximus in ORTHOGRAPHIA.

34 GENVS hoc erat pugnæ &c.] *Cæſar, lib. IV. initio, eadem ferme narrat de equeſtri Germanorum prẹlio; & Ammianus Marcell. lib. XV. vbi pugnam Iuliani Cæſaris cum Alemanis deſcribit. Hoc autem pugnæ genus ante hoc tempus a Romanis vſurpatum. Oroſius tradit, lib. IV. cap. 18. quo loco de prælio inter Haſdrubalem, et Romanum exercitum in Italia commiſſo, ita*
„ *ſcribit: Diu incertus Belli euentus fuit, elephan*
„ *tis maxime Romanam infeſtantibus aciem, qui*
„ *a militibus R. occiſi ſunt, quos, a volitando, Ve-*
„ *lites vocant, quod genus militiæ paullo ante fue*
„ *rat repertum, vt lecti agilitate iuuenes, cum ar-*
„ *mis ſuis, poſt terga equitum ſederent, & mox,*
„ *cum ad hoſtem ventum eſſet, equis deſilirent,*
„ *& continuo pedites ipſi, ex alia parte equiti-*
„ *bus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, ho*
„ *ſtem perturbarent.*

35 SORTIBVS, & uaticinationibus] *& hic Plutarchum erraſſe, legiſſeque Verticibus, alij obſeruarunt. Eius verba ſunt:* Ἔτι δὲ μᾶλλον, ἀυτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι προεθέσπιζον οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι. *De ſortibus autem Tacitus de mor. Ger. & lib. XX. Vorticibus tamen Germani vtebantur quoque in qui-*

buſdam diuinationib.et ſortilegijs,vt docuit O. Diſp.Feud.cap.pæn.

35 SI ante nouam Lunam prelio contendiſſent.] idem a Lacedemonijs obſeruatum,tradit Lucianus,et Plut.in Cæſare eadem,quæ hic Cæſar de Germanis,ſcripſit.Huius autẽ rei cauſſam vide infra,apud hunc eundem,li.VI.pag.144.eos enim,Deos tãtum putabant,quorum opibus iuuarẽtur,Germanos vero huiuſmodi uatibus,ſeu ſagis deditos fuiſſe, legimus apud Tacitum, de ſitu,& moribus Germanorum; & li.x. de Velleda,& Aurinia,fatidicis.

35 OMNES Alarios &c.] Vegetius,lib.II. cap.I.Equitum quoſdam hinc Alarios dici putat, quod ad ſimilitudinem alarum,ab vtraque parte protegant acies:quæ ſane ſuo tempore Vexillationes a Velo uocarentur,quia velis, hoc eſt flammulis,vterentur.

36 TRIBOCES,] Plinius lib.IV.cap. 17. & Tacitus de ſitu,& moribus Germanorum, et Eutropius lib.VI.Tribochos nominat:Ptolemæus vero Tribonos;mendoſe,vt opinor.

36 SEDVSIOS,] Edures,non Seduſii, dicuntur ab Oroſio lib.VI.cap.7.

36 PASSIS manibus,] Griphij liber ad oram,Crinĩbus.Vide lib.VII.de bel.Gall.pag.187.

37 MILLIA paſſuum ex eo loco circiter. v.] Plutarchus ſtadia CD ſcriptũ reliquit. τετρακοσίυς ςαδίυς. Octo autem ſtadia miliarium vnum conficiunt.Ex quo legendum L,non V.

IN

LIB. II.

39 SVESSONES] *Ptolemæus Veſſones nominat. Alias, Sueſſiones. Nunc Soiſſons.*

43 SIN minus poſſent, &c.] *gloſſema puto verbum, Poſſent. quod ſi abſit, elegantius hoc ſit dictum. Idem alijs poſt me placuiſſe, lætor.*

43 PER eorum corpora reliquos, audaciſſime tráſire conantes, multitudine telorum, repulerunt.] *Per eorum corpora, Belgarum ſcilicet. Plutarchus autem, Romanis tranſitum eſſe factum per Belgarum cadauera, ſcribit.*

48 TENERIS arboribus inciſis, atque inflexis,] *Q. Curtius, de Mardis, Alexandri exercitum impe-
„ dientibus, li. VI. Occultus, inquit, nexus ramo-
„ rum, velut laquei, perpetua ſæpe itinera clau-
„ dit &c. Vide eundem Cæſarem infra, lib. V. pag. 103. Idem Morinis, Atrebatibus, Eburonibus, & Menapijs tribuiſſe Strabonē, et alij notarūt. Eius verba ſunt.* Κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐφόδους, συμπλέκοντες τὰς τῶν θάμνων λύγους, βατώδεις ὄντας, ἀνέφραττον τὰς εἰσόδους. ἔστι δὲ ὅπου καὶ σκόλοπας κατέπηττον. αὐτοὶ δὲ κατέδυνον εἰς τὰ βάθη πανήκιοι, νησίδια ἔχοντες ἐν ταῖς ἕλεσι.

49 VEXILLVM proponendum, quod erat in ſigne, cum ad arma concurri oporteret.] *Extrema hæc libenter tollerem, ſi vetuſti alicu-*

ius libri auctoritas ſuffragaretur.

49 SIGNVM tuba dandum.] *hoc etiam gloſſema puto. non enim hic eſt locus, in quo ſigni dati mentio fieri debeat, ſed infra, poſt cohortationem ad milites. Signo enim dato, ſtatim in hoſtes impetus fiebat. Cæſ. de de bel. ciui. lib. III. pag. 357.*
„ *Tuba ſignum dari, atque in hoſtes impetum fie-*
„ *ri, iuſſit.*

50 NON modo ad inſignia accommodanda,] *quibus ab hoſtibus diſtinguuntur. Veget. li. II. cap. 13. & cap. 17.*

51 DECVMANA Porta,] *poſt prætoriam portam ſita. Per eam delinquentes milites ad pœnam deducebantur. Veget. lib. I. cap 23.*

51 CLAMOR, fremituſque, exaudiebatur.] *alias, Oriebatur.*

52 IN his primipilo P. Sext.] *vide, quæ annotaui in Salluſtij Iugurtham, de Primipilo.*

52 MANIPVLOS laxare:] *Ouid. Faſt. lib. III.*

Pertica ſuſpenſos partabat longa manipulos,
Inde Maniplaris nomina miles habet.

„ *Vegetius, lib. II. cap. 13. Contubernium (ait)*
„ *manipulus vocabatur, ab eo, quod coniunctis*
„ *manibus dimicabāt. Plutarchus in Romulo aliā Etymologiam dicit eſſe Manipuli: ſic enim ait:* Εκατοστείας ἑκάστης ἀνὴρ ἀφηγεῖτο, Κόρτυ, καὶ ὕλης ἀγκαλίδα κοντῷ περικειμένην ἀνέχων, Μάνιπλα ταῦτα Λατῖνοι καλοῦσι, ἀπ' ἐκεῖνου δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατεύμασι τούτους Μανιπλαρίους ὀνομάζουσι.

53 HVIVS

52 Hvivs aduentu ſpe illata militibus,] *ſimilia Plutarchus narrat in Iulio, & Suetonius, & Val.Max.lib.*III.*cap.*2.

54 Ex DC.ad III. Senatores,] *quadringentos tantum fuiſſe Neruiorum, tradit Plutarchus: epitome vero Liuiana nonagintaquinque, lib.* CIV.

54 Ex hominum millibus LX. vix ad D.] *non D, ſed* CCC, *legitur in epitome Liuiana.*

54 Cvstodiæ ex ſuis, ac præſidio VI. millia hominum vna reliquerunt.] *Gryphianus liber, ad oram, Cuſtodiam, &, Præſidium. Quod non diſplicet.*

55 Plervmqve omnibus Gallis,] *Valerius Palermus, Veronenſis, in ſtudijs litterarum non mediocri cum laude verſatus, putat hoc loco pro Plerumque, Pleriſque, reponendum. Vt ſit, Pleriſque omnibus Quo modo & Terentius And.*
„ *Quod plerique omnes faciunt Adoleſcentuli. Et*
„ *Phorm. Ita plerique ingenio ſumus omnes: no-*
„ *ſtri noſmet pænitet. Idem Cæſar, lib.* V.*pag.*131.
„ *Equites plerumq. omnes (inquit) tela intra val*
„ *lum conijciebant. Quo etiam loco fortaſſe legen*
dum, Plerique omnes. Idem poſt Palermum alijs quoque placuiſſe video.

55 Tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare confiderent.] *Pariſienſes, In muro.*

56 Nostros præſidia deducturos,] *Noſtros præſidia non inducturos, Pariſienſes, rectius.*

57 In deditionem, poteſtatemq. populi R. eſſe redactas.] *Ditionem, legunt eruditi viri.*

57 Dies.

57 Dies. xv. ſupplicatio decreta eſt.] *Idem tradit*
„ *& Plutarchus. Suetonius autem: Plurium,*
„ *quã quiſquam vmquam, dierum ſupplicationes*
„ *impetrauit. Cicero de prou. cõ, C. Cæſari ſupplica*
„ *tionẽ decreuiſtis, numero, vt nemini vllo ex bel*
„ *lo; honore, vt omnino nemini. Supplicia dicũtur*
„ *a Salluſtio. De ſupplicationibus vero, lege Liu. li.*
2. belli Punici, in principio Cicero Cat. III. *Quã obrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum coniugibus, & liberis veſtris.*

IN C. IVLII CAESARIS DE BELLO GALL.

LIB. III.

58 In Antuates, Veragros,] *Nantuates, vel, Naniuates, & Varagri, dicuntur a Pli. lib.* III. *cap. 20. & Strabone lib.* IV.

61 Proximis Oceano] *Proximus mari Oceano, Pariſienſes.*

62 In Venelos;] *In Euſubios, liber Gryphianus ad oram.*

62 Ceteros antecedunt:] *reliquos idem Gryphij liber.*

62 Reliqvæq. ciuitates,] *Pariſienſes, Reliquęque item ciuitates.*

62 Qvod nomen apud omnes nationes] *Ad, non Apud, Pariſienſes.*

63 Mvl-

63 MVLTVM natura loci confidebant;] *quòd hic Cęſar naturam appellat, Ingenium non ſatis proprie dixit Ouidius, Triſt. lib.* V. *eleg.* X.

„ *Nil extra tutum eſt: tumulus defenditur ipſe*
„ *Mœnibus exiguis, ingenioq. loci.*

64 CVM ex alto ſe æſtus incitauiſſet,] *de Maris exæſtuatione, Plinius li.* II. *cap.* 99. *&* 101. *Quinctus quoque Curtius ſimile quid narrat de Indici Oceani exæſtuatione.*

65 NAMQVE ipſorum naues ad hunc modum factæ armatæque erant.] *hunc locum cum Strabonis verbis & alij contulere.* Ἦν γὰρ ταχέα τὰ ξύλα, ἀλλ᾽ ἀνέμω φερομένον ἐπ᾽ αὐτὸν κατέσπαν οἱ Ῥωμαῖοι τά ἱςία δορυδρεπάνοις. ἦν καὶ σκύτινα, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων, ἀλύσεις δ᾽ ἔτεινον ἀντὶ κάλων. πλατυπύγα δὲ ποιοῦσι, καὶ ὑψή πρυμνα καὶ ὑψο πρωρα διὰ τὰς ἀμπώτεις, δρυΐτης ὕλης, ἧς ἐςὶν εὐπορία. διόπερ οὐ σωνάγουσι τὰς ἁρμενίας τῶν σανίδων, ἀλλ᾽ ἀραιώματα καταλείπουσι ταῦτα δὲ βρύοις διανάττουσι, τοῦ τὴ κατὰ πὰς νεωλκίας καπυροῦσθαι τὴν ὕλην ἢ νοτιζομένην, τοῦ μὲν βρύου νωτιωτέρου ὄντος τῇ φύσει τῆς δὲ δρυὸς ξηρᾶς καὶ ἀληπους.

66 NON abſimili forma muralium falcium,] *Ruralium, Pariſienſes. Dio. lib.* XLIX. δορυδρέπανα *nominat, hãc hiſtoriam narrans. Vide Oroſium. Quæ autem ſit forma muralium falcium, vide Vegetium lib.* IV. *cap.* 14.

67 MALACIA,] Μαλακία, *mollitiem ſignificat.*

67 RELIQVOS ſub corona vendidit.] *Gell. lib.* VII. *cap.* 4.

68 In contemptum Sabinus veniret,] *Contemptionem, legi in alijs libris, annotatum eſt & in Varijs lectionibus. Eodem modo dixi & lib.* V. *pag.* 129.

69 Sarmentis, virgultiſque collectis,] *alucinatur Dio. lib.* XXXIX. *hanc hiſtoriam narrans. Frontinus lib. Stratag.* III. *cap.* 17. *Lignis, virgultiſque dixit.*

69 Vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer, ac promptus, eſt Animus, &c.] *Liu. lib.* x. *ab* V. C. *& lib.* IV. *Belli Macedonici, idem narrat.*

69 Animvs, &c. mens, &c.] *Idem de bello Gall.*
„ *lib.* VI *pag.* 134. *Totus, & mente, & animo, in*
„ *bellum inſiſtit. Et de Bello Ciu. lib.* I. *pag.* 259.
„ *Tanta erat ſumma rerum exſpectatio, vt nullus*
„ *in aliã partem mente, atque animo, traheretur.*
„ *Et Terentius, And. act.* I. *ſc.* I. *Mala mens, ma-*
„ *lus animus.*

70 L. Valerivs, & L. Manilivs] *hos in hiſtorijs non nominari, alij obſeruarunt. Vnde reponunt ex Oroſio, M. Aurelius, & C. Manilius.*

70 Tolosa, & Narbone.] *Toloſa, Carcaſone, & Narbone, Pariſienſes.*

71 Vocontiorvm, & Taruſatium] *Vocatium primus repoſuit Sabellicus.*

73 Vix. IV. parte relicta.] XXXIIX *millia ceſa eſſe, ait Oroſius.*

73 Flvstates,] *Volaterranus reponit, Fluſſates, quod ſua quoque tempeſtate fuerint Comites de Fluſſo. Fuluius Vrſinus, doctiſſimus vir, mi-*

hique ſumma familiaritate coniunctus, Eluſates,& ex Plinio,& Claud. in Ruf.-muros inuadit Eluſæ.

74 Eo exercitum adduxit.] *Duxit, Pariſienſes.*

74 Svb pellibus] *pro,ſub tentorijs,quæ pellibus cōſtabant.ſic enim interpretantur eruditi uiri.Valerius lib.II.cap.7. Ne uetentorium ex pellibus haberet. Tacitus lib.* XIII. *Retentuſque omnis exercitus ſub pellibus,quãuis hieme ſęua, adeo, ut obducta glacie, niſi effoſſa humus tentorijs locum non præberet.Hirt. de bell. Afr. Perquam pauci ſub pellibus dequieſcebãt. Liu.li.* XXIII. *Vbi primum ſub pellibus haberi cœpti ſunt.*

IN C. IVLII CAESARIS
DE BELLO GALL.
LIBER IV.

75 Vsipites,] *Vſipij dicuntur a Tacito.*

75 Reliqvi, qui domi remanſerint, ſe,atq. illos alunt.] *placet, quod eſt in quibuſdam antiquis:Reliqui,qui domo manſerunt,pro ſe, atque illis colunt.Vt referatur ad id, quod mox ſequitur: Sic neque agricultura intermittitur.*

75 Neqve ueſtitus, præter pelles,habeant;] *Habeant quidquam,Gryphianus liber.recte.*

76 Et lauentur in fluminib.] *idem tradit lib.* IV. *pag.* 144. *Mela quoque, lib.* III. *eos magnam*

curam

curam in natando ponere, etiam ſæuiſſima hieme, ſcribit.

76 QVAM LATISSIME a ſuis finibus uacare agros:] *uide eundẽ Cæſarem, li.* VI. *pag.* 159. *Et Mela, Germani, inquit, ut circa ipſos, quæ iacẽt, uaſta ſint, curant.*

78 CONDRVSONVM,] *Condruſos nominat idẽ lib.* VI. *pag.* 164. 178.

78 QVAE appellatur Vacalos,] *Gryphianus liber, Vualis: quo modo nominatur & à Tacito, Hiſt. lib.* II. *in initio: etſi in Tacito legatur & Vahalis.*

79 MEDIOMATRICVM,] *Mediomatricorum, Pariſienſes. Ita eos Strabo nominat. quamuis Ptolemæus,* Μεδιομάτρικες. *Idem libr.* VII. *pag.* 224. *Mediomatrices appellat. Quo in loco uariant Lugdunenſes.*

79 TRIBOCORVM] *Triboces idem dixit ſupra.*

82 CDXXX, *Plutarchus.*

83 SICAMBRORVM] *Sycambros, a ſimilitudine Germanici uocabuli Sygenberger dictos facile crediderim. Vnde a Ptolomæo,* Σύγαμβροι, *dicuntur.*

84 IMMISSA in flumine.] *In flumen, Pariſienſes.*

86 BREVISSIMVS in Britanniã tranſiectus.] *Dio. lib.* XXXIX. *ait ſtadia* CDL: *ideſt, millia paſſuum ſex & quinquaginta.*

88 VT quam celerem, atque inſtabilem motũ haberent,] *Vt quia celerem, Pariſienſes. recte.*

CVM

93 CVM ſe inter equitum turmas inſinuauere, & ex eſſedis deſil.] *Inſinuauerint, ex eſſ. Pariſienſes.*

93 PEDITES præliantur,] *Pedibus præliantur, antiquus liber: Sic ſupra, 83. Ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur.*

IN C. IVLII CAESARIS DE BELLO GALL.

LIB. V.

97 MAGIS magnos ibi fluct. *minus magn. Gryphianus liber, ad oram. recte.*

97 IN alio mari uti aſſueuerãt.] *In reliquis utimur maribus, Gryphius, & Pariſienſes. Præterea Priſc. lib.* VII. *hanc lectionem agnoſcit.*

98 TRASMISSVM a continenti.] *Tranſmiſſum, non legitur in uetere libro. & ſane recte abeſt.*

99 OMNIBVS rebus ad Britannicum bellum comparatis,] *Omnibus ad Britãnicum bellum rebus comp. Pariſienſes. Pleniore numero.*

101 CORVS uentus.] *ab alijs dicitur, Caurus. Græci,* Ἀργέστις. *Gell. lib.* II. *cap.* 22.

102 AD ſolis occaſum] *Strabo lib.* IV. Νύκτωρ δ' ἀνήχθη καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε περὶ τετάρτην ὥραν τ' καὶ εἴκοσι σταδίους τοῦ διάπλου τελέσας.

105 PLVMBVM albũ] *Plinius lib.* XXXIV. *ca.* 17.

106 OM-

106 O m n e s uero ſe Britanni luteo inficiunt, quod cæruleum efficit colorem.] *alij alia. Mihi, Glaſto, non diſplicet; cum uideam, Plinium hæc dicere, lib.* XXII. *cap.* I. *Simile, inquit, plantagini Glaſtum in Gallia uocatur: quo Britannorum coniuges, nurusque, toto corpore oblitæ, quibuſdam in ſacris & nudæ incedunt; Aethiopum colorem imitantes. De hoc autem Britannorum more pingendi corpora, uide & Herodianum ad finem lib.* III. *Lutro, reponit O.*

109 O p i d v m autem Britanni uocãt cum ſiluas impeditas uallo, atque foſſa, munierunt, *idem propemodũ de Germanis narrrat Herodianus, li.* VII. *Strabo vero lib.* IV. Πόλεις δ' αὐτῶν εἰσὶν οἱ δρυμοὶ περιφράξαντες γὰρ δένδρεσι καταβεβλημένοις, εὐρυχωρῆ κύκλον καὶ αὔτοι ἐνταῦτα καλυβοποιοῦνται, καὶ τὰ βοσκήματα κατασαθμεύουσιν, οὐ πρὸς πολὺν χρόνον.

109 M a g n v s ibi numerus pecorum repertus:) *pecoris, Pariſienſes.*

110 C v m ſtatuiſſet hiemare in continente, propter repentinos Galliæ motus,] *Cum ſtatuiſſet hiemem in continente, propter repentinos Galliæ motus, agere, Gryphius, & Pariſienſes.*

110 E t prioris commeatus expoſitis militibus.] *Nicaſius Ellebodius Casletanus delendum putat particulam, Et.*

110 S a m a r o b r i n a e) *alias, Samarobrigæ. Fuluius Vrſin⁹, Samarobrinæ, ex antiquo libro. & Pto-*

& *Ptolemæo, in quo* Σαμαροβρίυα.

111 Essvos,] *nulla de Eſſuis apud ucteres mentio. Ideo nõ male quidam opinati ſunt reponi poſſe, Sueſſones, vel, vt Ptolemæus, Veſſones: de quibus & ſupra lib.* II. *pag.* 39.

111 His M. Craſſum q̄ſtorē, &c. præfecit:] *nam Publius, eius frater, cũ patre in Parthos ierat.*

112 Magna manu ad caſtra oppugnanda uenerunt.] *Magna manu caſtra oppugnatum uenerunt. legunt quidam; vel, Ad caſtra oppugnatum: mutatione non tantum non neceſſaria, verum &, mihi quidem ut uidetur, quæ nõ multum elegãtiæ habeat. Cum in aliis optime legatur, Magna manu ad caſtra oppugnandi uenerunt. Vt intelligatur, Cauſſa, Loquendi genus, ab aliis, præcipueq. a Salluſtio, vſitatum.*

114 Inter eos ex his tot. cauſſis controuerſia orta eſt.] *Pariſienſes, Inter eos exſiſtit controuerſia. Recte. Nam Exſiſtit, prius deprauatum eſt in Ex his tot. poſtea additũ, Cauſſis, & Orta eſt. ut ſenſus ſtaret: qui eo modo mancus erat.*

117 Erant & virtute, & numero pugnandi pares noſtri:] *cum non cohærerent inter ſe, Numero pugnandi, mutarunt quidam legendo, Numero pugnantium; uel, Animo pugnandi. Verum rectius in Pariſienſi libro: erant & numero & virtute pugnandi, pares noſtri. Quidam poſt Pares diſtinguunt. vt Noſtri initium*
117 *ſit alterius periodi.*

Conjecta tela a confertis uitari poterant.]

rant.] *recte in quibuſdam ueteribus, Conie*ct*. tela conferti uitare poterant.*

118 INQ eam rem ſe ſuamq. fidem interponere] *Pariſienſes, Se ſuam fidem interponere. Sic alibi, Fidem, iuſiurandum interponere.*

118 SPERARE ſe, ab eo ſuam, ac militum, ſalutem impetrari poſſe.] *Pariſienſes, Sperare ſe, ab eo de ſua, ac militum ſalute impetrari poſſe. Rectius.*

120 MVRALIVM pilorum] *de pilis muralibus, uide Vegetium lib. 1. cap. 20.*

120 VT ultro militum concurſu, ac uocibus, ſibi parcere cogeretur.] *Vltro, paſſiue dixit.*
,, *Quo modo & Cicero, Fam. lib.* VII. *ep.* X. *Subin-*
,, *uideo, inquit, tibi, ultro etiã accerſitum ab eo,*
,, *ad quem ceteri, nõ propter eius ſuperbiam, ſed*
,, *propter occupationem, adſpirare non poſſunt.*

121 X. millium paſſuum circuitu munitionem perfecerunt:] *Pariſienſes, x. millium paſſuũ, circuitu, munitionem pedum* XV. *perfecerunt. Vide Oroſium.*

123 ET uerutum in balteo defigitur.] *de Veruto, uide Vegetium, lib.* II. *cap.* 15.

123 CONVERTIT. illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio cominus rem gerit, atq.] *antiquus liber meus: Conuertit. illic uero occurſat ocius gladio, cominusq. rem gerit Varenus, atque. Opinor ego ita legendum: Conuertit. illum ueruto transfixum arbitrabãtur. illic uero, & reliqua, quo modo in uetere libro.*

Vt,

Vt,& quod deeſt in uulgatis, & quod in uetere,retineatur.

125 VERITVS &c.ut hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet,] *ex Latini ſermonis conſuetudine tollerem particulam Non; vel Ne, pro Vt, legerem.*

126 CONSEDIT,&,quamęquiſſimo loc.pot.&c.] *ſuſpicor de mendo.non enim hæc apte coniunguntur. Pariſienſes alio modo legunt ſuperiora. ſed neque eo modo mihi ſatisfaciunt.*

127 NEQVE etiam paruulo detrimento illum locum relinqui uidebat:] *ſunt, qui putent,hoc loco legendum eſſe,Vllum locum relinqui uolebat:Quod ita Cæſar dixerit.lib.*VI.*Ne minimo quidem caſui locum relinqui debuiſſe. Quæ lectio optime huic loco conuenire uidetur.*

127 DIVTINA lætitia,] *Lætatio,Gryphianus liber, ad oram.*

127 MILLIA paſſuum L. abeſſet.] *Gryphij liber ad oram, Pariſienſes. & antiquus liber meus, Millia paſſuum abeſſet circiter* IX.

128 AB. L. ROSCIO legato,] *ſic legendum,nõ quæſtore, vt in alijs. nam ſupra pag.* 111. *legatum Cæſaris fuiſſe legitur.*

129 MVLTO minorem ſupereſſe dicerent partem.] *dele,Partem. uenuſtior erit lectio.*

130 HOSTEM iudicandum curat.] *Hoſtem iudicat,antiquus liber meus, & Gryphij liber.*

131 NEV quis quemquam,] *ſic legitur in noſtro libro.mirorq. hoc eſſe ab alijs pro ſuo diuenditũ.*

132 SACRAMENTO rogauiſſet,] *i. iureiurando ad ſtrinxiſſet. Sic locutus & Liu. lib. II. Belli Macedonici: Lucius, inquit, Cornelius Lentulus, prætor, cum V. legatis profectus eſt: obuios in agris, ſacramento rogatos, arma capere, ac ſequi, cogebat.*

132 ET amicitiæ tribuiſſet;] *Iulia enim, Cæſaris filia, & Pompeij uxor, perierat.*

132 FINITIMOS, atque Germanos.] *Gryphius, Pariſienſes, & antiquus liber meus, Finitimos Germanos. Recte.*

134 AVT ex eo, quod metuerat, odio ciuitatis motus exſiſtat.] *Pariſienſes, Aut ex eo, quod in eum, erat, odio ciu. &c. Quod meruerat, antiquus liber meus. recte.*

135 DIFFICILI tranſitu, flumen, ripiſq. præruptis.] *Moſella; quod Ptolemæus Obrincum vocat.*

136 DEMONSTRAVIMVS,] *initio lib. V.*

137 SI amplius obſidium uellet, dare pollicentur.] *Si amplius obſidum uellet dari, poll. Pariſienſes. & antiquus liber meus.*

137 VBIORVM ſatisfactionem] *Vbi horum. Pariſienſes. Vbi eorum, antiquus liber meus. Verũ impreſſa mihi lectio magis arridet.*

140 DE his duobus generibus] *tria genera ponit Strabo li. IV. Bardos, Vates, & Druidas. Et Ammianus li. XV. Bardos, Eubages, ac Druidas*

no-

nominat: & hos Pythagoreos. Vide & Pl. lib. XVI. cap. vlt. & lib. XXIV. cap. XI. & Lucanum lib. I. Ouid.

Ad viſcum Druidę, Druidę clamare ſolebāt.

141 DE omnibus controuerſijs,] *Strabo lib.* IV. Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τοὺν ἠθηκὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι. δικαιοτάτοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται, τὰς τα ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς κοινάς.

140 ADITVM eorum, &c.] *Eorum, non legitur in uetere meo libro.*

141 AMBACTOS, clienteſq.] *Ambactus, inquit „ Feſtus, apud Ennium lingua Gallica actus, vel, „ ſeruus, dicitur. Idem Cæſar infra, pag. 144. Ser- „ ui, & clientes, dixit.*

142 NATIO eſt omnium Gallorum] *Omnis legitur in Vrſini libro.*

142 SIMVLACRA habent;] *Strabo lib.* IV. Καὶ κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβάλοντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὡλοκαύτουν.

142 IMPERIVM cæleſtium tenere;] *Imperium cęleſte tenere, vetus liber meus.*

143 NON numero dierum, ſed noctium finiūt;] „ *Tacitus de Germanis: Nec dierum numerum, „ vt nos, ſed noctium, computant. ſic conſtituunt. „ ſic condicunt. nox ducere diem videtur.*

143 SI res in ſuſpicionem uenit,] *ſic locutus Do- „ labella, in Ep. Fam. Etſi, ait, nunquam tibi in „ ſuſpicionem venire debuit.*

143 Iustis funeribus confectis,) *cum eadē ſint Iuſta, quæ Funera, recte opinatur Fuluius Vrſinus, vel, Iuſtis funebribus, legendū; vel, Funeribus, tollendum, tamquam gloſſema, ad Iuſtis. Ita locutus eſt & Liuius.*

144 In ſtudijs rei militaris.) *Seneca lib. de Ira:*
„ *Germanis quid eſt animoſius? quid ad incursū*
„ *acrius? quid armorum cupidius? quibus inna-*
„ *ſcuntur, innutriunturque, quorum vna illis cu-*
„ *ra eſt, in alia negligentibus.*

144 Impuberes) *Tacitus: Sera iuuenum uenus: eo*
„ *que inex hauſta pubertas.*

145 Quamlatissimis circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere.) *Quamlatiſſimas, Pariſienſes, & antiquus liber meus.*

145 Prope ſe audere conſiſtere.) *Se non eſt in vetere meo.*

145 Fides abrogatur.) *Derogatur, antiquus meus, & Gryphij liber.*

146 Vulgo Tectoſages,) *Volcæ Tect. Pariſien. recte. Ptolemæus enim, οὐόλκαι τεκτοσάγες.*

146 Gallis autem propinquitas,) *Gallis autē prouinciæ prop. Pariſiēſes. Gallis autem prouinciarum prop. antiquus liber meus. Ammianus*
„ *lib. XV. hæc Aquitanis attribuit: Aquitani, ad*
„ *quorum litora, ut proxima, placidaque, merces*
„ *aduēticiæ conuehuntur, moribus ad mollitiem*
„ *lapſis, facile inditionem uenere Romanā. Sunt qui hoc loco legendum putent: Galli autem, quibus prouinciæ prop.*

146 NEMETVM,& Rauracorum] *B. Rhenanus legit, Venetum, & Tauracorum, qui ſunt Rætiæ populi: & Tragæi nunc dicuntur: ij vero ad lacum Collenſem accolunt. Pomp. Mela: Rhenus ab alpibus decidens prope a capite duos lacus efficit, Venetum, & Acromum.*

146 QVI ſe aut audijſſe, aut adiſſe ad initiũ eius ſiluę dicat,] *Phaern⁹, Qui ſe aut adiſſe ad init. O, Qui ſe aut vidiſſe init. Adiſſe iñ, & uidiſſe poſtea Iulianũ Imp. Suidas teſtatur: apud quẽ hęc illius uerba ꝑferũtur, qđ et alij obſeruarũt:* Πρὸς τὴν Ἑρκυνίαν ὕλην ἤλθομεν. καὶ εἶδον ἐγὼ χρῆμα ἐξαίσιον, ἰδοὺ γοῦν σοι θαῤῥῶν ἐγγυῶμαι μήποτε ὦφθαι τοιοῦτον, μὴ δ' ὅσα πότε γε ἡμεῖς ἴσμεν ἐν τῇ Ῥωμαίων. ἀλλ' εἴπε τὸ θετταλικὰ τέμπη δύσβατα νομίζει τις, εἴτε τὰ ἐν θερμοπύλαις, εἴτε τὸν μέγαν καὶ διωλύγιον ταῦρον, ἐλάχιστον ἔστω χαλεπότητος ἕνεκα πρὸς τὸν ἑρκύνιον τοὔνομα.

147 HARVM eſt conſimilis capris figura,) *Plinius, lib. IIX. cap. 15. longe aliam, ac Cæſar, Alcis figuram tradit.*

147 VRI appellantur.] *de Vris, Plinius li. IIX. ca. 15. Macrobius aũt Sat. lib. VI. cap. 4. Vros dicit Gallicã vocem eſſe, qua feri boues notãtur.*

148 AD bellum Ambiorigis profectus,] *Profectus abeſt a Phaerni libro & recte abeſt.*

148 L. MINVCIM Baſilium] *Baſilum, lego, non Baſilium: ex Val. Maximo lib. IX. cap. 4. & ita quoque in Ciceronis lib. III. de offi nam Baſilus potius nomen gentis. Baſilla in antiquis*

lapidibus nominatur. Vt fortaſſe Baſillus hic reponendum ſit.

Romæ, in hortis Cæſiis. 1.

IVNONI
REGINAE
PAEZON
AQVILIAES
BASILLAES

Et, in Parione, in ædibus Franciſci Liſchæ. 2.

IOVI . OPTVMO.
MAXIMO . DOLICHEN
PAEZON . AQVILIAES
BASILLAES . ACTOR
CVM . PAEZVSA . FILIA . SVA
D . D.

148 Celeriter, contraq. communem opin.] *Que, delet Phaernus.*

149 Incautum, atque etiam imparatum) *Etiam, delet Phaernus.*

149 Sed hoc quoque factum eſt, &c.) *abeſt, Quoque, a Pariſienſi libro. Alij: Sed hoc eo factum eſt, &c.*

149 Ambiorix, an copias ſuas iudicio non cōduxerit,) *melius Phaern. Ambiorix copias ſuas iudicio ne non conduxerit.*

149 Aestus efficere) *vide Plinium lib.* 11. *cap.* 85.

149 Taxo, &c.) *de Taxo veneno, conſule Plinium lib.*

*lib.*XVI.*cap.*II.

150 AD Vatucam] *Ad Atuatucam, Fului Vrſini liber: & Ptolemæus, etſi corrupte,* ἀτυάκυτον. *Ad Varucam, vel, ad Raſucam, quidam legunt.*

150 SCALDIVM,] *Scaldem, Gryphij liber, & antiquus meus. Sabim, Pariſienſes.*

151 VBICVIQVE) *Vbicumque, Pariſienſes, & antiquus liber meus.*

151 QVAM legionariorum periclitaretur:) *Pariſienſes, & antiquus liber meus, Quam legionarius miles periclitetur. rectius.*

151 PRO tali facinore,) *locus mendoſus.*

152 TRANSEVNTES Rhenum) *Tranſeunt, Pariſienſes, & antiquus meus.*

154 DEFICIENB ægre per manus tractus ſeruatur.) *Deficiens, non legitur in vetere meo. & ſane gloſſema eſt.*

155 QVI nõ rei nou. pert.) *Quin rei nou. pt. Phaernus, & antiquus liber Fului Vrſini. placet.*

155 CVNEO facto,) *de Cuneo Vegetius li.* III. *ca.* 19. *& Aelianus de inſtruendis aciebus.*

156 FIDEM non haberent.) *Pariſienſes, Fidem nõ faceret. Antiquus meus, Fidem faceret. mendoſe. deeſt. enim negatiua particula.*

156 NE minimo quidem caſu) *Caſui, liber Vaticanus, & Fului Vrſini.*

157 CIRCVMSPICERENT captiui,) *verbum, Circumſpicerent, abeſt a Pariſienſi libro. Gryphij liber, male, Conſpexiſſe dicerent cap.*

157 Dvrocortvm,] *Durocotorum, Pariſienſes. Fuluius Vrſinus, Durocortorũ, cum Ptolomæus* Δυρόκορτορον. *Emendatq. Strabonem lib.* IV. *in quo corrupte* Δατικόρτορον *legitur.*

157 More maiorum ſupplicium ſumpſit.] *de hoc more, uide infra, de bell. Gall. lib.* VIII. *pag.* 235.236.

IN C. IVLII CAESARIS

DE BELLO GALL.

LIB. VII.

158 Ad conuentus peragendos] *Agendos, Pariſienſes.*

159 Qvam a maioribus acceperant,] *Acceperint, Pariſienſes. placet.*

159 In præſentia de obſidibus cauere] *abeſt particula De a Pariſienſi libro. & recte abeſt.*

159 Hinc alij] *Hanc alij, Pariſienſes, Gryphij liber, & antiquus meus. Hunc alij, O. vt ad, Clamorem, referatur.*

162 Opinione præceperat,] *ita legendum; non, vt in alijs, Perceperat. Sic idem locutus, de bel.*
„ *Ciu. lib.* III. *pag.* 382. *Ac iam animo victo-*
„ *riam præcipiebant. Liuius quoque, Dec.* IV.
„ *Nec ſe ad bellum Achaicum, aut rem vllam,*
„ *quam ſua quiſque opinione præcipere poſſet, cre*
„ *derent miſſos eſſe. Et: Conſul quia non pugnam*
„ *cominus, ſed locis oppugnãdis, futuram præce-*

„ perat

„ *perat animo. Virgilius, lib.* VI. *Omnia præcipi,*
„ *atque animo mecum ante peregi. Et* XI. *Ex-*
„ *ſultatq. animis, & ſpe iam præcipit hoſtem.*

162 OMNIBVS ſuis inopinantibus] *abeſt verbum, Omnibus, a Gryphij libro, & ab antiquo meo.*

164 CONTINGEBAT,] *Continebat, Pariſienſes, & antiquus meus recte. nam Cicero in Varrem*
„ *dixit: Eorum cõiunctione pars opidi, quæ appel*
„ *latur Inſula, mari diſiuncta anguſto, ponte rur-*
„ *ſum adiungitur, & continetur.*

165 PROELIVMQ. equeſtre committit :] *Committit, Pariſienſes. recte.*

166 QVÆ ſit neceſſe accidere uictis .] *Sallu-*
„ *ſtius, Catilina, in oratione Cæſaris: quæ belli*
„ *ſæuitia eſſet, quæ uictis acciderent, enumeraue*
„ *re: rapi virgines, pueros: diuelli liberos a paren*
„ *tum complexu : matres familiarum pati, quæ*
„ *uictoribus collibuiſſent: fana, atq. domos ſpolia*
„ *ri: cædem, incendia, fieri: poſtremo, armis, cada-*
„ *ueribus, cruore, atque luctu, omnia compleri.*

167 ADACTO,] *Abacto, quod eſt in quibuſdam libris, rectius.*

169 RELIQVA, quæ ad oppugnationem opidi pert.] *Reliquaque, quæ &c. Pariſienſes.*

169 FORTVITV,] *Fortuito, Pariſienſes. Quo modo item, de bello Africo, pag.* 452.

171 DESTINAVERANT,) *quidam libri, Diſtinuerant. rectius. ideſt, in contrariam partem attraxerant, auerterant.*

171 Revincitvr extrorſus] *Introrſus, Pariſienſes recte.*

172 Ab ariete materia defendit.] *Arietis formã vide apud Vegetium, lib.* IV. *cap.* 13. *& apud Ammianum, lib.* XXIII.

174 Perfetcisq. operibus,] *Derectis, Fuluij lib. Erectis, meus: quod placet.*

175 Misericordia vulgi] *Miſeria, quidam libri, rectius. Antiquus meus, Minima.*

175 Non virtute, neque acie] *In acie, meus liber. placet.*

175 Conspectvm multitudinis fugerat,] *Ita*
„ *locutus Salluſtius, Iugurtha, pag.* 141. *Metel-*
„ *lus conſpectum Marij fugerat. Et Terentius,*
„ *Heau. act.* III. *ſc.* I. *Tuum conſpectum fugitat, ob peccatum.*

176 Patienda, & perferenda,] *duo uerba, Et perferenda, non leguntur in antiquo meo.*

177 Etiam ad ſe euocauit.] *abeſt uerbum Etiam a Pariſienſi libro. Antiquus liber Bibliothecæ Vaticanæ, & meus, Ad ſe etiam. Alius Fuluij Vrſini, Decetiam euocauit. Optime. Sequitur enim, Eo conueniſſet. & Antonius, in Itinerario ſuo huiuſce opidi mentionem facit. Quod ipſe Fulu. doctiſſime, primus, obſeruauit.*

178 Cotvm magiſtratum deponere.] *Imperium dep. eſt in Pariſienſi, & in vetere meo.*

179 Castris pro opido in monte poſitis,] *Pariſienſes, Gryphij liber ad oram, & antiquus meus, Caſtris prope opidum in monte poſitis.*

180 Svb-

180 SVBSIDIVM ex opido uenire] *Pariſienſes, & antiquus meus, Subſidio ex opido ueniri.*

180 CVM is primum communicat,] *Præmium, Vrſini liber.i.pecuniam, qua ſolicitatus fuerat.*

180 IMPERIO natos,] *ita locutus Salluſtius, Iugurtha, pag. 87. „ Vos, quirites, imperio nati, æquo „ animo ſeruitutem toleratis. Quamuis in alijs libris præpoſitio In legatur, hoc modo, In imperio nati. Quod non admodum probo.*

180 AD Cæſarem diſceptaturi,] *placet, quod in Pariſienſi libro legitur, Ad Cęſarem diſceptatum. Alij, Diſceptatorem. Alij tollendam cenſent vocem, Romani.*

180 PRÆMIO deductis,] *Phaernus, Adductis.*

181 OMNES equites Aeduorum] *Multos equ. in antiquus meus.*

181 IN eodem mendacio &c. permanet.] *Eodem mendacio permouet, Pariſienſes recte.*

185 SI alterum omiſiſſent, quin pœne.] *Vrſinus addit, Non dubitari, quia pæne. &c. ex ſuo vetere libro. non probo.*

186 PRODVXERANT Galli;] *Perduxerant, antiquus meus. placet.*

186 MATRESFAMILIAS] *Pariſienſes, Matresfamiliæ, & hic, & hac eadem pagina, linea 18.*

188 M.PETREIVS] *M. Petronius, Gryphij liber ad oram, & antiquus meus.*

190 NIHILO minus in æquum locum deſcenderet,] *Nihilo magis, Pariſienſes.*

191 NEGOTIANDI, aut itineris cauſſa,] *an-*

tiquus

tiquus liber ornatiſſimi uiri, Io. Vincentij Pinelli, non habet illa, Aut itineris. Et ſane abſunt a Pariſienſi libro, & Gryphij.

191 VT, ab re frument.] *Si ab re frument. Gryphius, & antiquus liber Io. Vincentij Pinelli. Si a re frument. Pariſienſes.*

191 Ex prouincia] *Nicaſius Ellebodius Caſletanus delenda putat hæc duo uerba: vel legendū,*
,, *In prouinciam. ſequitur enim, Iter in prouin-*
,, *ciam conuerteret. Et altera pagina: Cæſarem*
,, *in prouinciam contendiſſe confirmabant.*

195 ADESSE exiſtimarent;] *Præſentem adeſſe exiſt. Pariſienſes, & antiquus meus. Quo modo locutus Terentius, & Cicero.*

195 MILITVM, uictorumq; impetum] *recte Phaernus tollit particulam Que.*

196 FREQVENTES multitudines, ſuffragijs &c.] *Phaernus, ex ſuo libro, recte: Frequentes. multitudinis ſuffragijs &c.*

196 SEGVSIANISQVE,] *Seguſiaci dicuntur a Ptolemæo.*

196 QVI ſunt finitimi ei prouinciæ;] *Ei, abeſt a Pariſienſi, & a uetere meo. recte. Allobroges enim ſignificat.*

197 MINVS idoneis equis] *Cæſar, ſupra lib. IV.*
,, *pag. 76. Iumentis, quibus maxime Galli dele-*
,, *ctantur, quæq. impenſo parant pretio, Germa-*
,, *ni importatis non utuntur; ſed, quæ ſunt apud*
,, *eos nata parua, atque deformia, hæc, quotidia-*
,, *na exercitatione, ſummi ut ſint laboris.*

197 TRIBVNIS mil.' reliquiſq. equitibus R.] *annotatum etiam eſt in uarijs lectionibus; in alijs libris legi, Tribunis mil. reliquiſque, ſed & equitibus R. Quæ mihi lectio non diſplicet.*

198 SI pedites ſuis auxilium ferant,] *Pariſiēſes, Si pedites rebus ſuis auxilium ferant. Res ſuas impedimenta. id e ſequentibus patet.*

198 CONFIDEBAT,] *Confidat, Pariſienſes. recte.*

198 PVGNATVR una omnibus in partibus:] *Gryphij liber, Pugnatur una tum o͞ibus in partib.*

199 COPIAS ſuas ut pro caſtr.] *Copias, quas pro caſtr. placet.*

199 QVA maxima parte exercitus confidebāt] *Pariſienſes, Qua maxime p. e. c. Vrſini liber, Quo maxime confidebiant.*

200 III millium paſſuum.] *Millibus, Pariſienſes: Millia, antiquus liber meus.*

201 FOSSAM pedum xx. latam] *Latam, non eſt in Pariſienſi, & Gryphij libro, nec in antiquo meo. Et paullo poſt, Pedes* CD. *legitur in Pariſienſi, & uetere meo.*

202 ERAT uno tempore] *ita emendauimus: cum in omnibus & ſcriptis, & impreſſi, legeretur, Eo temp.*

202 VALLIS induebant'.] *Petrus Delbenius legit. Ramis, uel, Palis.*

202 AD ſummum faſtigio.] *Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram, Ad infimum faſtigio.*

202 FRVMENTI rationem,] *Frumentationem, Pariſienſes, & antiquus meus. Frumentandi rationem*

vationem, Phaernus. quod placet.
203 AVLERCIS,] *Auliorcos nominat Ptolæmeus:*
203 XANTHONIBVS,] *Pariſienſes, Santonibus. Sãtones, non Santoni dicuntur ab eodem Cæſare, lib. I. de bello Gal. pag. 7.*
205 XXII. millia,] *Duodena millia, Pariſienſes, et antiquus meus. recte. ut ſumma conſtet.*
203 RAVRACIS & Boijs xxx uniu. ciu.] *Pariſienſes, Rauracis, & Boijs bina: xxx. uniu. ciu.*
205 FIDVCIAE pleni,] *Fiducia, Gryphij liber.*
206 NATVS loco,] *Ortus loco, vetus meus.*
206 QVID ergo mei conſilij eſt? facere, &c.] *Gryphius, & Pariſienſes, Quid ergo? Mei conſilij eſt, facere, &c. Recte.*
207 OMNIVM militum intenti animi pug. eu. exſp] *Pariſienſes & antiquus liber meus, Omnes milites intenti pugn. eu. exſp. recte.*
209 CVM lux appareret;] *Appeteret, Pariſienſes. placet.*
210 E caſtris, longurios, muſculos, &c.] *A Caſtris, quidam. Alij Prępoſitionem omittunt Pariſienſes, Ac raſtros, longurios, muſculos, &c. Ac contos, O.*
210 VTRISQVE ad omnia occurrit: unum eſſe illud tempus prædicat, quo max. &c.] *Pariſienſes, & antiquus meus: Vtriſque ad animũ occurrit, vnũ eſſe illud tempus, quo max. &c. Quod placet. probatur enim ſequentibus.*
211 AGGERE, & cratibus, atque expediunt:
falcibus

falcibus uallum, &c.] *Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram: Aggere, & cratibus, foſſas explent: falcibns uallum &c. O. omnia retinet, ſic: Aggere, & cratibus foſſas explent: aditus expediunt. &c.*

212 Ex colore veſtitus] *purpureo, quidam annotarunt: ex Plutarcho in Bruto:* Τὸν δὲ Βροῦτον ὁ Ἀντώνιος ἀνευρὼν τεθνηκότα, τὸ μὲν σῶμα τῇ πολυτελεστάτῃ τῶν ἑαυτοῦ φοινικίδων περιβάλλειν ἐκέλευσεν. ὕστερον δὲ τὴν φοινικίδα κεκλεμμένην αἰσθόμενος, ἀπέκτεινε τὸν ὑφελόμενον. *Hirt. de Bello Africa. pag. 485. Cum Scipio ſagulo*
" *purpureo ante regis aduentum uti ſolitus eſſet,*
" *dicitur Iuba cum eo egiſſe, non oportere il-*
" *lum eodem uti ueſtitu, atque ipſe vteretur. ita-*
" *que factum eſt, ut Scipio ad album ſeſe veſtitum*
" *transferret.*

213 Dvces producuntur.] *& hoc loco erraſſe Plutarchum, obſeruarunt uiri docti. qui, ab interprete deceptus, putauit idem eſſe, Produci quod pompæ cauſſa tranſuehi. ſcribit enim, Vercingetorigem, armis pulcherrime indutum, equo ornato uectum, ter circum Cæſaris tribunal obequitaſſe, deinde proiectis armis Cæſari ad pedes procubuiſſe. Dio. quoque in eo errat, quod ſcribit, Vercingetorigẽ, nullo antea miſſo internuncio, repente ad Cæſarem ueniſſe, multoſque illo inopinato aduentu perturbatos fuiſſe. addit quoque, illum a Cæſare in triumphum ductum, ac necatum.*

D 213 Hv-

213 Hvivs anni rebus cognitis,&c.] *Pariſienſes, & uetus meus: His litteris cognitis, &c. Gryphij liber, ad oram, His rebus litteris Cæſaris cognitis, &c.*

IN C. IVLII CAESARIS DE BELLO GAL.

LIB. IIX.

215 Eqvitatvs præſidio,] *Equitum præſidio, Pariſienſes.*

216 Imparatis diſiectiſq.] *ita lego, nõ, Deiectiſq; aut, Defectis: quod doctis uiris placere uideo: nec, cur placeat, cauſſam ullam uideo. quis enim Defectiſq. ea in ſignificatione hoc loco probet?*

218 Velliocassos,] *Vellocaſſios, Pariſienſes.*

219 Vt, ſi diceretur &c, ueniret offerrent ſe ad dimic.] *Pariſienſes, Si, vt diceretur, &c. ueniret, offerre ſe ad dimic. Gryphij uero liber, in alijs cũ Pariſienſi libro facit; præterquam, quod in eo, Offerrent, legitur.*

219 Permanerent,] *Permanere, Pariſienſes.*

220 In uallo colloc.] *In ipſo uallo. Pariſienſes.*

223 Copiis armatorum, caſtrorum uias inſtruunt;] *antiquus liber Pinelli, Copias armatorum pro ſuis inſtruunt caſtris. Pariſienſes, Copias armatorum in ſuis inſtr. caſt. rectius.*

223 Vt Cæſar neque reſiſtentes tanto collis adſcenſu laceſſendos iudicabat;] *Pariſienſes, & Gryphij liber ad orã, At Cęſar neq. reſiſtẽtes,*

aggre-

aggrediendos tanto collis adſcenſu iudic.

224 SINE cibarijs] *Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram, Sine periculo.*

224 SVPERIORIBVS Commentarijs declaratum eſt] *hoc nuſquam reperiri in Cæſare, alij obſeruarũt. Quiddam tamen, quod leuiter hoc ſignificet, eſt lib.* III. *pag. 69.*

224 PARTES aduerterent,] *Pariſienſes, Animaduerterent.*

225 PRIMVS cum paucis,] *Primum, antiquus liber Fuluij Vrſini. placet.*

225 TIMOREM accidit,] *Timor, reponit O.*

226 HAVD inuitantibus noſtr.] *Pariſienſes, Aut. recte.*

227 CENTVRIO, velut inſueta re permotus, uellet celeriter hominem cõficere, a fam. proh. non pot.] *ita Fuluij liber. recte. O. addit, Et, ut legatur, Et Centurio, &c.*

238 QVÆ mœnibus æquaretur,] *loquendi genus poſtulat, ut legamus, Quæ mœnib. æquaret. Ita*
„ *locutus Pacuuius, apud Gell. lib.* XIV. *cap.* I.
„ *Nam ſi qui, quæ euentura ſunt, præuideant, Ae*
„ *quiparent Ioui,*
„ *Et Cicero noſter, lib.* I. *Off. pag. 8. Non ſolum,*
„ *inquit, Orationes meas, ſed etiam de Philoſo-*
„ *phia libros, qui iam illis fere æquarunt, ſtu-*
„ *dioſe legas. Ita enim legendum cenſeo, ex antiquis libris. Quod tamen cum uidiſſet Dionyſius Lambinus, locutionem non aſſecutus, improbauit. Vide, quæ ſcripſi in illum Salluſtij locum,*

„ *Catilina.pag.5.Regium imperium in ſuperbiã,* „ *dominationemque, conuertit. Ibi enim huiuſmodi multa, apud Scriptores a me obſeruata, poſui. Simile quid, de bel.ciu.lib.*III*.pag.327.*

238 AB incendio reſtinguendo,] *Sic Salluſtius,* „ *Catilina.pag.14.Incendium meum ruina reſtinguam. Vide, quid eo loco, dixerim.*

238 PARATISSIMO ſuſtinebant animo] *Fortiſſimo, Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram.*

239 ET iam magna parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanerent, ad poſtr.&c.] *ita antiquus liber Fuluij, & Phaerni. recte.*

241 CONVERSI hoſtem pellere.] *Conuerſis equis hoſtem pellere, Pariſienſes.*

242 L.PAVLLO, & C.Marcello cos.] *Gryphij liber ad oram, L. Lentulo, & C. Marcello cos. Recte. Sic etiam in vetere nummo argenteo.*

243 INSEQVENTIS anni.] *alij legunt, In inſequentis anni. Pariſienſes, Sequentis anni. O. legit, Petitionem, non, Petitione.*

244 IBIQ. exercitum luſtrauit.] *De hoc luſtrandi exercitum more, uide Liu.lib.* XXXIV.*ab* V.C.

244 Eo facto] *Eo pacto, Phaernus.*

244 SED etiam per ſe diſceſſionem facere cępit.] *hunc locum cum mendoſum eſſe non ſolum alij obſeruarint, verum & ipſe ſemper duxerim, de eo, deq. alijs ſimilibus, ut meus mos eſt, non ſolum amicos, & litteratos uiros, uerum & ueteres libros, cum eos inſpiciundi copia fuit, conſului. Tandemque Veronæ ante quadriennium anti-*

antiquum reperi Cæſaris exemplar, in quo, men doſe, ſed unde tamẽ elici veritas facile poſſit, totus hic legitur locus. Sic autem in eo erat: Sed etiam per ſeſe diſceſſionem facere cæpit. Quod cum uidiſſem, ſtatim uenit in mentem, illud extremum, Se, Senatus ſignificare.

244 CONSVLES, amicique Pompeij iuſſerunt;) *alij Suaſerunt quod pro bo. Octauius Panthagatus, acerrimo vir ingenio, Interceſſerunt, legit.*

245 CÆSARI eam, tamquam ex ſuo numero dedit.] *abeſt. Eã, a Pariſienſi libro. O. delet. Cæſari.*

245 SE expoliari,] *Se ſpoliari, Pariſienſes. Ea ſe exſpoliari, O.*

IN C. IVLII CAESARIS DE BELLO GALL.

LIB. I.

246 LITTERIS a Fabio C. Cæſaris conſulib. reddiris,) *offendebar, Caij, prænomine; cum Cæſar, de ſe ipſo loquens, numquam prænomen addere conſueuerit. Verum poſtea reperi, quod mihi ſcrupulum hunc eximeret. Pariſienſes enim ita ediderunt: Litteris a C. Fabio Cæſaris conſ red. Quæ mihi placet admodum lectio.*

246 REFERVNT conſules de Rep. in ciuitate.) *abſurdum, quaſi conſules, vbi ciuitatas non ſit, ideſt multitudo ciuium, referre de rep. poſſint. Locus igitur mendo non uacat; nec facilis diuinatio eſt. Phaernus delebat, In ciuitate.*

247 TRIBVNI PL.) *his Curionem addit Appianus.*

247 COMPLETVR vrbs ad ius comitiorum.] *longe diſtabat a menſe Ian. quo hęc geſta ſunt, comitiorum tēpus. Quare libri ueteres conſulendi.*

248 DOLOR repulſę.] *in conſulatu. epit. Liu. lib.* CIIX. *Dio. lib.* XL. *Falſum autem hoc eſſe, dictumq. a Cæſare, inuidiæ cauſſa, tradit Plutarchus, in Vticenſis vita.*

248 ADVLATIO, atque oſtentatio ſui, & potentiũ,] *ſic veteres libri: nec obſcura ſentētia. hoc enim dicitur: cum ipſe ſibi, vt ſolent inanis gloriæ cupidi homines, adularetur, ſeq. oſtentaret, & eorum amicitiam, qui tum in reip. iudicijſq. plurimum pollebant.*

248 NEMINEM dignitate ſecum exæquari uole-
,, bat,] *Velleius lib.* II. *Pompeius, ait, vt pri-*
,, *mum remp. aggreſſus eſt, non quemquam animo*
,, *parem tulit &, in quibus reb. primus eſſe debe*
,, *bat, ſolus eſſe cupiebat. neque eo viro quiſquam*
,, *aut alia omnia minus, aut gloriam magis, con-*
,, *cupijt. Lucanus: Nec quemquam ferre poteſt,*
,, *Cæſar ue priorem, Pompeius ue parem.*

248 NEQVE etiam extremi iuris interceſſionem retinendi, quod L. Sulla reliquerat, facultas tribuitur;] *Interceſſionem, gloſſema videtur. nam extremum ius eſt interceſſio, quam Sulla tribunis pl. reliquit, Pompeius ademit.*

249 LATORVM audacia] *ſuſpicatus ſum aliquando, reponi poſſe, Latronum. Sed nec, eo modo ſi legas plane mihi ſatisfacio. Abſunt hæc a vetere Pinelli libro.*

249 QVIQVE proconſules ſunt ad vrbem,] *hūc locum, ante multos annos, emendauit Pater meus, ex hiſtoria: quanquam ſcripti libri haberent, Conſules, non, Proconſules. Cicero, eadem de re, in epiſtola ad Tironem:* „ *Poſtea quam ſenatus conſulibus, prætoribus, tribunis pl. & nobis, qui proconſules ſumus, negotium dederat, ut curaremus, ne quid reſp. detrimenti caperet. Et in oratione pro Deiotaro: Cum audiſſet, ſenatus cōſcientis auctoritate arma ſumpta, conſulibus, prætoribus, tribuni pl. nobis imperatorib. remp. defendendam datam.*

249 V. primis diebus, quibus haberi ſenatus potuit,] IV. *diebus, non* V. *haberi ſenatus potuit, a Kal. Ian. ad* VII. *Id. reliqui tres comitiales dies ſunt. quod ex uetere Kalendario, cum* ORTHOGRAPHIA *noſtra impreſſo, liquet.*

249 SVIS leuiſſimis poſtulatis] *quibus a ſenatu reſponſum non eſt: quia Cæſaris litteræ, a C. Fabio conſulibus redditæ, recitatæ quidem in ſenatu ſunt; vt vero ex iis ad ſenatum referretur, a tribunis pl. qui Cæſari fauebant, impetrari non potuit. quod initio huius libri dictum eſt.*

249 FAVSTVS Sulla propræt] *cum eſſet in omnibus libris, Propere, Pater repoſuit, Propr. id eſt, Pro prætor. A Vaticano libro abeſt, Propere.*

249 MARCELLVS vero, paſſurum ſe in præſentia, negat.] *conſulatum gerebat cum L. Lentulo: erat autem Cæſaris affinis, vxore ducta, nepte*

Iuliæ, ſororis Cæſaris, Octauia, quæ ſoror Augu ſti fuit, & ex hoc Marcello peperit eum, de quo „ Virgilius. Tu Marcellus eris.

249 PROVINCIÆ priuatis decernuntur;] *cum ſolerent magiſtratum gerentib. decerni: vt magiſtratu functi proficiſcerentur in prouincias.*

249 SCIPIONI obuenit Syria, L. Domitio Gallia:] *vtraq. conſularis. Sed Domitio vlterior tantum obtigit Gallia: nam citerior Conſidio Noniano, teſte Cicerone in epiſt. ad Tironem, in qua ſunt „ hæc; Feruntur condiciones ab illo, vt Pompeius „ erat in Hiſpaniam: delectus qui ſunt habiti, & „ præſidia noſtra, dimittantur; ſe ulteriorem Gal„ liam Domitio, citeriorem Conſidio Noniano „ (his enim obtigerunt) traditurum.*

250 PHILIPPVS, Marcellus, priuato conſilio, prætereuntur,] *quia Cæſaris affines. nam L. Philippus Atiam, Iulia, ſorore Cæſaris, natam; C. Marcellus, ut ſupra diximus, Octauiam, Atiæ filiam, in matrimonio habebat.*

250 AD populum referatur;] *conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, Feratur. nam, Referre ad Senatum, Ferre ad Populum, dicimus.*

250 ARMIS eſſet reſtituta:] *Armis delet An. Auguſtinus, Nicaſius, & O.*

251 TRIBVNOS pl. qui ad eum confugerant, conuenit.] *M. Antonium, Q. Caſſium Longinum, quib. intercedendi facultas erepta erat, ſi„ gnificat. Cicero, ad Tironē: Antonius noſter, & „ Caſſius, nulla ui expulſi, ad Cæſarem, cum Cu„ rione,*

,, *rione,profecti erant.*

252 L.CÆSAR adoleſcens] *quem poſtea uictor Cæ-*
,, *ſar occidit. Suetonius: Nec vlli periſſe,niſi in*
,, *prælio reperientur, exceptis dumtaxat Afra-*
,, *nio, & Fauſto, & L. Cæſare iuuene. ac ne hos*
,, *quidē uolūtate ipſius interemptos putant, Cice-*
,, *ro,ad Varronem: Vt audiui de L. Cæſare filio,*
,, *mecum ipſe, Quid hic mihi faciet patri? Vide*
,, *Epiſt.ad Att.lib.*VII.*epiſt.*12.*&* 13.

251 CVIVS pater] *auunculus M. Antonij. Cicero, in epiſtola ad Dolabellam.*

251 NECESSITVDINIBVS] *Phaernus, ex vetere libro, Neceſſitatibus. placet.*

252 SIBI ſemper reip. primam fuiſſe dign.] *Reip. abeſt a uetere Fuluij libro. & recte abeſt.*

252 POPVLI R. beneficium] *Pro beneficio, legi in alijs libris, eſt in Varijs lectionib. Recte autē eſt in noſtris, Populi R. beneficium. Error fluxit ex P.R. ex quo factum, Pro.*

252 IPSI exercitus dimittantur;] *Dimittant, eſt in Varijs lectionib. recte. ideſt, Pompeius, & Cæſar. Sic Cæl. Fam. lib.* IIX. *ep.* 14.

253 LEGIONES alienas] *quia mitti deberent ad*
,, *Parthicū bellū ſupra: Retineri legiones* II, *quę*
,, *ab ſe, ſimulatione Parthici belli, ſint adductæ.*

253 CVM II. legionibus ſubſiſtit.] *Nicaſius Ellebodius Caſletannis, ex obſeruatione hiſtoriæ, legendū putat. Cum* V. *cohortibus. uide pag.* 257.

253 TIGNIVM) TIGNIORVM) TIGNIVM) *cum Curio in Vmbria pro Cæſare militaret, recte.*

Steuchus

Steuchus Eugubinus, probatæ doctrinæ vir, reponendum putauit ante me natum, Inguium, quod videret hoc opidum ita a Plinio lib. III. *cap.* 14. *nominari. Vide & Cic. ad Att. lib.* VII. *ep.* 13. *Tignium autem eſt in Piceno. Cum vero in antiquo lapide non Inguium, ſed Iguuium, nominari uideam, ita quoque his in locis reponendum ſtatuo. Eius exemplum ſequitur.*

Fulginei.

P. AELIO. P. F. PAPIR
MARCELLO. CENT.

FRVM. SVB. PRINCIPI. PE
PEREGRINORVM. ADSTATO
ET. PRINCIPI. ET. PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIAE. FEL. ADLEC
TO. AD. MVNERA. PRAEFF.
LEGG. VII. CLAV. ET. PRIMAE
ADIVTRICIS. V. F. FLAMINI
LVCVLARI. LAVREN. LAVINA
PATRONO. ET. DECVRIONI
COLONIAE. APVLESIVM. PATRONO
CIVITAT. FOROFLA. FVLGINIA
ITEMQVE. IGVVINORVM. SPLEN
DIDISSIMVS. ORDO. FOROFLAM.
CVIVS. DEDICAT. DECVRIONIBVS
ET. LIBERIS. EORVM. PANEM
ET. VINVM -ſ-ſ- XX. N. ITEM
MVNICIPIBVS -ſ-ſ-. IIII. N. DEDIT

254 Cn. Pompeivs, pridie eius diei ex urbe profectus,] *mendum hic eſſe, putat Nicaſius, Ellebodius Caſletanus: cum pag. 252. Cæſar dixerit, Pompeium Capuæ eſſe. Locus eſt diligenti animaduerſione dignus.*

255 Avximo Cæſar progreſſus.] *neſcio, qui venerit in mentem quibuſdam mutandi hunc locum; & legere, Maximo Cæſar progreſſu. Ita ſi nobis libri emendandi eſſent, omnia certe mutaremus. Numquam ego hoc inſtitutum probaui, neque probabo. eſt enim retinenda prior lectio, quantum poteſt: neque mutanda, niſi prorſus ſenſus ipſe eam reſpuere uideatur. Locus hic admonet, vt reticendam non putem emendationem quandam in Varonis Eumenid. apud Nonium Marcellū Tuburbigenſem. (ſic enim legendum ego puto, non Tiburticenſem) quam proximis diebus mihi ſignificauit nobiliſſimus iuuenis, idemq. omnium, quos ego umquam nouerim, doctiſſimus. Claudius Puteanus. Ita autem eſt in Nonio, in uerbo, Cædere, quod interpretatur, Occidere, vel Mactare. Varro Eumenid.*

„ *Maximum cædit ferro, ſed cædere Vlyſſem.*
„ *Cum bacca ſiluam cædit, porcoſq. trucidat.*

Dicit Puteanus, Petrum Delbenium, accerrimi iudicij iuuenem, quiq. multa in optimis ſcriptoribus emendauerit, putare hoc loco ita legendū,

„ *Aiax dum credit ferro ſe cædere Vllyſſ. &c.*

Quod quam uere cogitet; quamque pulchre locum

emendarit, doctiorum ſit iudicium. mihi quidem ſic probatur, nihil ut magis probari iuſſit.

255 CAMERINO) *nomen retinet. nobiliſſimum opidum, ex quo viri doctiſſimi prodierunt. Populi Camertes dicuntur, De eius antiquitate, & nobilitate, plura dixit Io. Maria Iouius, Camers iuuenis, ingenij, doctrinæque, laude, in primis excellens, mihique, ob id maxime carus, in eo libro, quo Camertium antiquitatem perſequitur.*

255 VLCILLEM Hirum,] *Hirrus, duplici RR. ſcriptum, Luceiæ gentis cognomen fuit. Quo ſemper veritus ſum ne Luceium, pro Vlcillem, quod certe corruptum verbum eſt, Cæſar ſcripſerit.*

256 QVI erat ab opido millia paſſuum circiter. III.] *pro Erat, libentius legerem, Aberat.*

256 XL. in ſingulos iugera,] *habebat Domitius* XXX. *cohortes, id eſt militum* XV. *millia: quadraginta igitur in ſingulos iugera ſi diuidantur, iugerum erant ſexcenta millia. eſt autem Iugeri longitudo, pedes* CCXL, *latitudo* CXX *Immanis eſt hic iugerum numerus: cum præſertim dicat, Ex ſuis poſſeſſionibus: nec Domitij diuitias, ut Craſſi, aut Luculli, quiſquam celebrauerit. Quare ante multos annos Pater Quatterna repoſuit, pro, Quadraginta.*

257 CONSVLTANDI cauſſa] *Conſiliandi, legi in alijs libris, eſt in Varijs lectionibus.*

258 ANIMI confirmatione,] *Verbum, Confirmatione, mendoſum ſuſpicor, etſi, ne mendoſum putetur, poteſt aliquis hoc dicere: veritum eſſe Cæ-*

ſarem,

ſarem, ne militum animus, qui, cognito Domitij conſilio, mutatus erat, confirmaretur.

259 EXITVS aſſeruent,] *Obſeruent, Pariſienſes, & Gryphij liber in margine.*

259 NEQVE eorum tam remiſſo, ac languido animo quiſquam omnium fuit,] *neq. eorum quiſquam omnium fuit. ita coniunge. malim tamen, Neque uero. Vaticanus liber, Neque eo. Gryphij liber, Neque tam remiſſo, &c.*

259 VT nullus in aliam partem &c.] *Vt alius in aliam partem &c. Pariſienſes. placet.*

260 FILIVS Domitij,] *Filius Domitius, legendum puto: quod ita ferat uetus loquendi conſuetudo.*

260 QVOD ſibi aperte eorum gratia relata non ſit,] *rectius, A parte eorum. Quo modo legitur in Pariſienſi libro.*

260 CN. Magius, Cremona,] *patrię nomen interdum addebatur. Vt lib.* III. *C. Felginatem, Placentia. Quo de loquendi genere vide, quæ diximus in* ORTHOGRAPHIA, *in uerbo*, ARRETIVM.

262 RELIQVISQ. telis pugnabatur.] *Pugnabant, Gryphij liber, ad oram. recte.*

267 DEPREHENSASQ. excipiunt.] *abeſt particula, Que, a Carrarienſi libro. quod legitur in Varijs lectionibus.*

265 VACVAS ab imperijs,] *Vacuas prouincias ab imperijs, Gryphij liber ad oram.*

266 ILLIS ſe onerari non futurum, & per ſe,] *ita legendum, cuilibet perſpicuum eſſe debet.*

266 VT

266 VT operibus ante ſtuduerit,] *Anteire ſtuduerit, Pariſienſes: Vt opib. anteiriſt. Fuluij liber.*

266 IN SENATV dixerat, &c.] *Plutarchus aliam addit cauſſam fuiſſe, cur ſenatus legationem ad Pompeium, de pace, non miſerit. ait .n. timuiſſe ſenatum, ne Cæſar aliud in pectore clauſum, aliud in ore promptum, haberet.*

267 RELIQVASQ. res, quaſcumque agere inſtituerat,] *hoc loco multa Cæſar reticet, quæ ſine multa ipſius ignominia dicere non poterat. De pecunijs enim, ab ęrario ablatis, reclamante Metello, ſcribunt Plutarchus, Appianus, Oroſius, & Lucanus.*

267 QVAS Sicilia, & in Coſano,] *Quid Siciliæ inſulæ cum agro Coſano? Suſpicor equidem demendo: cum præſertim ueteres libri habeant, Sicili, vel Sigili.*

269 QVEM ipſe petiuerat,] *Quam ipſe pacauerat, Gryphij liber, ad oram. Parauerat. antiquus liber. non diſplicet.*

270 PRÆSIDIO proprio] *Proprio, non legitur in antiquo Pinelli libro.*

270 IVMENTORVM, & aquæ magnitudine,] *non opinor ſubeſſe mendum, ſed verbum, Magnitudine, reſpicere duas res, iumentorum pondus, aquę impetum.*

274 Ex primo haſtato legionis quartædecimæ,] *In ſingulis legionib. erāt haſtati, principes, triarij. horum deni centuriones erant: qui haſtatorum, primus haſtatus dicebatur, ſecundus, tertius,*

tertius, uſque ad decimum: unde illud apud Liuium, lib. XLII. *Virtutis cauſſa mihi T. Quinctius decimum ordinem haſtatũ aſſignauit. Sic primus princeps, ſecundus, tertius, vſq. ad decimum. Ibidem Liuius: A M'. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus. Et Cic. in epiſt. ad M. Brutum: Cretenſi bello octauum principem duxit. Triariorum quoq. decem centuriones fuere: ſed, qui primum inter eos locum tenebat, non primus triarius, uerum Primi pilus, vel Primipili centurio uocabatur.*

274 Ex inferioribus ordinibus] *non ex priuato milite: ſed, cum ordines duxiſſet, ideſt centurio inter haſtatos fuiſſet: cum eſſent nouem præterea. Sic lib.* III. *pag.* 261. *Ab octauis ordinibus ad primum pilum ſe tranſducere pronuncia uit. Id eſt, qui centurio triariorum octauus fuerat, eum primum fecit.*

275 Ex omnibus montibus nix profluit,] *Profluxit, Gryphij liber. recte. Pariſienſes, Proluit.*

275 NEQVE frumenta in hibernis erant, neq. multum a maturitate aberant:] *Inopia frumenti declaratur, cum & uetus conſumptum iam eſſet in hibernis, & nouum nondum maturuiſſet, a maturitate tamen haud multum abeſſet. Herbis, autem, pro, Hibernis, qui legendum putant, qua ratione nitantur, nõ intelligo nam, ſi frumenta non multum a maturitate abſunt, certe non poſſunt eſſe in herbis: in hibernis autem ideo non ſunt, quod alendis per hiemem mi*

lit:bus,

litibus conſumpta iam erant. Nec verno tempore, quod hic ſignificatur, ſed hiemali, frumenta ſunt in herbis. Quod ſi tempus hiemale deſignaretur, nō diceret, Cæſar, de frumentis: Non multum a maturitate aberant. Et cum hac lectione conſentiunt ueteres libri.

277 HIS tamen omnib. annona creuit:] *His tum omnibus, legit Nicaſius.*

278 MAGNI domum concurſus] *Demum, Gryphij liber. Probo. Domo, reponit Fuluius. Ad domum, O.*

278 ITA comitatus, &, eos, qui frumenti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit;] *antea, Commeatus. Ego Comitatus, ex antiquo libro, &*
„ *quia ſupra pag. 275. Neq. maximi comitatus,*
„ *qui ex Italia, Galliaque, veniebant, in caſtra*
„ *peruenire poterant.*

279 VT prædæ ſubſidio ſint;] *Præſidio, Pariſienſes.*

281 LACETANI,] *hos a Strabone lib. III. & Ptolemæo Iacetanos dici, docuit Fuluius Vrſinus. Quomodo item legi in antiquo ſuo libro obſeruauit. Emendatque Liuium, & Plinium.*

281 ILLVRGAVONENSES,] *Lurgauonenſes, eiuſdē Fuluij liber, & Liuius. Hos putat a Strabone dici* Ιλεργέτας.

282 OCTOGESAM] *idem, Et ouioſam dici a Plinio, monuit.*

282 HVC iam rem duxerat,] *Pariſienſes, Reduxe*
„ *rat rem. Legēdum fortaſſe, Deduxerat rem. Sic*

enim

„ *enim locutus eſt, infra: Res ab Afranianis huc*
„ *erat neceſſario deducta. Et, in extremo fe-*
„ *re libro: Res huc deducitur. Et lib.* III. *Spe*
„ *conficiendi negotij, prope in noctem rem de-*
„ *duxerant.*

282 AD tranſeundum impedirentur.] *Griphij liber ad oram, Ad tranſeundum non impedirentur. Dixit autem tranſire potuiſſe.*

283 TOTIS vero caſtris milites circulari,] *Cice-*
„ *ro, in Bruto: Videt oſcitantem iudicem, loquen-*
„ *tem cum altero, nonunquam etiam circulan-*
„ *tem. Et Seneca: Qui uerba magna celeritate*
„ *præcipitant, & communes locos voluunt, &*
„ *in priuato circulantur. Inde Circulus, cætus hominum circumquaque adſtantium, aut in orbem collectorum, inter ſeq. confabulãtium. Ta*
„ *citus, lib.* III. *Nec ignoro, in conuiuijs, &*
„ *circulis, incurſari iſta, & modum poſci. Sene-*
„ *ca: Quidam enim beneficium, quod dederunt,*
„ *omnibus circulis narrant: pro, paſſim prædi-*
„ *cant, & iactant. Et Circulator: Seneca: Alter*
„ *apud proximum circulatorem reſedit. Et Circulans, ideſt ſermones in circulis ferẽs: Seneca, V.*
„ *Epiſtolarum: Sic itaque habe, inquit, vt iſtam*
„ *uim dicẽdi rapidam, atque abundantem, aptio*
„ *rem eſſe circulanti iudices, quam agenti rem*
„ *magnam, ac ſeriem, docentique.*

244 QVOD fuit illis conãdum, atq. omni ratione efficiendum, & totius diei pugna, atq. itineris labore, defeſſi, rẽ in poſterum diem

 diſtu-

diſtulerunt.] *nõ bona diſtinctio, niſi fallor: nec videtur parentheſis locum habere eſt enim hoc, Quid fuit illis conãdum, atq. omni ratione efficiendum, omnino adiungendum ſequẽtibus, & legendum, Sed totius diei pugna. Quo modo Pariſienſes ediderunt. Totam ſententiam qui perpendat, non dubito, quin mecum ſentiat.*

284 L. DECIDIVS Saxo,] *veteres libri, Saxa: oratione* XIII. *in Antonium: Cum Antoniis pax poteſt eſſe? cum Cenſorino, Ventidio, Trebellio, Beſtia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? Ibidẽ, infra: Saxã uero Decidiũ præterire qui poſſum, homine ex ultimis gentibus; vt eum tribunum pl. videremus, quem ciuem numquam videramus? Et in eundem,* IIX. *Omnes Caſones, omnes Saxæ, ceteræque peſtes, quæ ſequuntur Antonium. Idem Saxa, vt opinor, nominatur epitome Liuiana* CXXVII. *Vbi Didio, pro Decidio, legitur: aut, in Cicerone, Decidiũ, pro Didium.*

285 NAMQVE itinera, quæ ad Iberum,] *Pariſienſes, Nam, quæ itinera ad Iberum.*

286 PROSEQVEBANTVR, neceſſaria uictus inopia,] *Pariſienſes, & Gryphij liber; Proſequebantur nos neceſſ. uict. inop.*

288 PRÆSERTIM cum non minus eſſet imperatoris Conſilio ſuperare, quam Gladio.] *Suetonius, de Caſare: Quo ſæpius, inquit, uiciſſet, hoc minus experiendos caſus inopinans: nihilq. tantum uictoria acquiſiturum, quantum auferre*

re

" *re calamitas poſſet. Facit hic locus, vt obiter mentionem faciam de illo Terẽtij, in Eunucho.* " *act.* IV. *ſc.* 7. *Omnia prius experiri uerbis, quam* " *armis, ſapientem decet.*

Quo in loco uariant libri. Abeſt. n. uox, Verbis, a quibuſdam impreſſis, ut obſeruauit M. Antonius Muretus, vir his, cui plurimũ Græcæ, Latinæque litteræ debeant. In alijs ueteribus: Omnia prius experiri conſilio, quam armis, ſapientẽ decet. In alijs impreſſis: Conſilio omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet. Quo modo ſi leges; erit ſimile loco huic Cæſaris. Sin uero, illud Verbis, uel, Conſilio, deleas, erit dictũ, quo modo illud ab eodẽ Cæſare, lib. II *pa.* 316. " *Atque omnia prius experiẽda arbitror. Nihil enim ſequitur, quod illi Prius reſpõdeat; ſed per ſe ſtat. Et ſane hoc modo videtur Donatus interpres legiſſe. ait enim:* " *Quã armis,* ἀνακόλουθον " *pro, Quam arma. aut* ἔκλειψις *eſt, ſi ſubaudia-* " *mus, Agere. Libanius Sophiſta idem prope modum dixit:* Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειράσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν ἀνθρωπινώτερον δήπουθεν.
" *Cicero quoque, ad Att. lib.* VII. *ep.* 3. *Omnia fa-* " *cere omnis, ne armis decernatur.*

288 COHORTIVM alariarum;] *Cohortium duo genera, Auxiliares, & Legionariæ: Auxiliares, Alariæ dictæ, quia legionarias, tamquam alæ, tegerent Sic Alarij equites, & Auxiliarij, ijdem, in epiſtola Ciceronis ad Caninium, lib.* II.

 290 CON-

290 CONSILIVMQ. eius a cunctis probabatur.] *uſitatius loquendi genus, elegantiuſque, Conſiliumq. eius cunctis probabatur.*

290 AD iuſiurandum adigit.] *ex hoc loco facile adducor, vt emendandum putem Salluſtij locũ in Catilina, pag. 18. In eo ita eſt: Cum ad iuſiurandum populares ſceleris ſui addiceret. Puto enim ibi legendum, Adigeret.*

290 POSTVLANT, ut iurent omnes,] *referri malim ad Petreium, & legi, Poſtulat.*

290 VANA religio iuſiurandi,] *Beroaldus, Pariſienſes, & Gryphij liber ad Oram, Noua, recte. vide lib. 11. pag. 335.*

291 CONSILIVM expleturos] *Explicaturos, Pariſienſes. placet.*

291 IN aduerſarios tela conijciebant:] *In aduerſos, Pariſienſes Legendum, Auerſos.*

292 RELICTIS ijs munitionibus,] *Gryphius, Relictis his legionibus. Pariſienſes, Relictis legionibus. Alii, Eductis legionibus Male omnia. Relictis enim munitionibus, valet, Relictis caſtris, quæ ipſe antea contra hoſtem caſtra muniuit.*

292 HORA x. ſubſequi] *Io. Vincẽtii Pinelli liber antiquus, Ora x. ex quo Nicaſius Ellebodius Caſletanus, mendoſum locum ſuſpicans, Omnia auxilia ſubſequi, reponendum putat. Quæ mihi coniectura non probatur.*

293 QVO eſſent ad id expeditiores,] *in antiquo libro, Adit. Ex affinitate autem T, & D, &*

earum

earum inter ſe cõuerſione, factum eſt ab ijs, qui locum non intelligerent, *Ad id: cum ſit legẽdũ.*

,, *Ad iter. Sic infra. lib. III. pag. 387. Quo iter,*
,, *inquit expeditius faceret, &c.*

293 ILLI, impediendę rei, quę munitionis cauſſa fiebat hora circ. IIX.] *antiquus Pinelli liber, Illi impediendæ munitionis, cauſſa, quæ fiebat hora circ. IIX.*

294 Ex v. legione] *Nicaſius legendum putat, Ex quaque legione.*

294 QVEM Cæſar deligit.] *Delegit, Pariſienſes.*

295 HABVIT, conſeruarit,] *Habuerit, legitur in Varijs lectionibus.*

297 FLAGITARETVR,] *Flagitarentur in alijs libris. Vt ſit, Petreius, atque Afranius, flagitarentur. Græco more.*

297 Q. FVSIVM Calenum] *Q. Fufium, legendum obſeruauit Fuluius Vrſinus, ex vetere libro, & argenteis nummis. Ita emendandum etiam infra, lib. III. pag. 367. 380. & 400.*

IN C. IVLII CAESARIS DE BELLO CIV.

LIBER II.

304 CAPREOLIS] *Capreoli, ait Feſtus, vitium cin*
,, *cinni, intorti, quia ad locum capiendum ten-*
,, *dunt, appellati. Vide Vitruu. libr. x. cap. 20.*

304 PHALANGIS ſubiectis] *Græco vſus eſt uocabulo. lib. III. Scutulas dixit. Virg. autem,*

 lib.

,, *lib.* I I.*Aen.Lapſus.Accingũt omnes operi, pe*
,, *dibuſq. rotarum, Subijciũt lapſus. Sunt autem*
,, *rotunda ligna, quibus naues.maximaque one-*
ra, uolutantur. Iulius Pollux: Τὰ τῶυς νεῶν
ξύλα, οἷς ὑποβληθεῖσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φαλάγ
γες, καὶ φαλάγγαι.

305 CVM infulis] *Galli ſupplices corollis ex florib. utebantur, pro amicitiæ, ſupplicationiſque, ſigno Polibius, lib.* I I I.

305 VT ab hominibus doctis] *Maſſilienſium diſciplinam, & grauitatem, laudat Cicero, in ora*
,, *tione pro Flacco. Alij, doctis, ideſt inſtructis. Vt*
,, *de Bello Gall. lib. lib.* IV. *Hi iam ante edocti,*
,, *quid interrogati pronunciarent.*

306 INTERIECTIS aliquot diebus;] *Interiectiſque, Pariſienſes.*

306 PORTIS ſe foras erumpunt;] *ita legendum. ſic enim & alij ſunt locuti. Quod cum quibuſdam nimis durum uideretur, locum mutarunt,*
,, *Cælius, in epiſtola ad Ciceronẽ: Illa inuidioſa*
,, *coniũctio nõ ad occultã recedit obtrectationẽ.*
,, *ſed ad Bellũ ſe erumpit. Et Virgilius, Geor. li.* I.
,, *Aut, vbi ſub lucem denſa inter nubila ſe ſe*
,, *Diuerſi erumpunt radij.*

307 EXCISIS, & coniectis,] *Conuectis, Pariſienſes. Recte. In vrbem, ſcilicet.*

307 QVOD, ubi hoſtes uiderunt, ea,] *Quod, pro*
,, *ſed, vſurpat. Vt infra, lib.* I I I. *Quod, cum eſſet*
,, *animaduerſum, coniunctam eſſe flumini. Cic.*
,, *Philip.* X. *Quod, qui ab illo abducit exercitum.*

Cælius

,, *Cœlius, ad Ciceronem: Quod nõ dubito, quin te*
,, *quoq. hæc deliberatio ſit perturbatura. Liuius,*
,, *lib.* XLI. *Quod cum milites, conſulis imperio di*
,, *cto audientes futuros eſſe, dicerent, cum is, mo*
,, *re maiorum, ſecundum uota in Capitolio nũcu-*
,, *pata lictoribus paludatis profectus ab urbe eſ-*
,, *ſet. Varro, lib.* VI. *Ling. Lat. Quod, cum dicunt*
,, *Conſpicionem, Cortumionem addunt. Et Pli-*
,, *nius lib.* XIIX. *cap.* 23.
,, *Quod, vt hanc quoque curam determinemus.*

308 FIDVCIARIAM operam,] *deſt temporariam, quamq. eum cedere oporteret, aduẽtu Cn. Pompeij. Q. Curtius lib.* V. *Auſpicium, inquit, & im*
,, *perium alij trade interim. qui tãdiu rex appel-*
,, *letur, donec Aſia decedat hoſtis; uictor deinde*
,, *regnum tibi reddat. &c. Et paullo poſt: Com-*
,, *poſitis rebus, iuſto, regi tibi fiducia, (ideſt per fi*
,, *duciam) reſtituet imperium.*

309 PERTERRITIS ciuibus Romanis] *Pariſienſes, Perterritos ciues Romanos. placet.*

309 H-S cxc. millia] *parua ſumma. efficit enim ſcutatos quinque millia ſeptingentos. Si legamus, Centies nonagies, erunt ſcutati quingenti ſeptuaginta millia.*

309 IIs grauiora onera iniungebat: &c.] *aliter hunc locum legi, in Pariſienſi, & Gryphiano; eſt in Varijs lectionibus.*

309 QVI uerba, atque orationem, aduerſus remp. habuiſſent,] *Hæc exponuntur a Cæſare, tanquam iniuſte facta. ſed iniuſte factũ uideri*

non poteſt, ſi puniatur is, qui uerba, atque orationem, aduerſus remp. habuerit: cum præſertim Cæſar cauſſam ſuam a reip. cauſſa non diſiungeret. Quæ recte puto ſuſpicari Nicaſium, illud, Aduerſus remp. ſincerum non eſſe; verius autem, Aduerſus Pomp. Alij aliter ſentiunt.

309 RATIO autem hæc erat belli, vt ſecum II. legiones Gades conferret,] *periti proprietatis, & elegantiæ, Latini ſermonis, non dubito, quin legendum eſſe mecum ſentiant, Vt ſe cum* II*. leg. Gades conferret: ideſt,* II*. legionib. Natus error ex hoc ſcribēdi more,* II*. leg. Ita quoque ediderunt Pariſienſes. Quo modo eſt & in Gryphij libro ad oram.*

312 LEGEM de dictatore latam,] *errat igitur Plutarchus, qui creatū a ſenatu dictatorem, dieſq.* XI*. geſſiſſe, Cæſarem tradit. Appianus, & Dio lib.* XLI*. latam ad populum legem, ſignificant.*

313 CVRIO Marcium Vticam nauib. præmittit: *Marcum, omnino videtur legendum. nā hic eſt M. Rufus, Curionis quæſtor, de quo ſupra.*

314 C. CANINIVM Rebilum legatum] *fuerat etiam legatus in Gallia: ſupra lib.* VII*. de bello Gall. in fine.*

315 AVRIBVS Vari ſeruiunt,] *Trebonius: Neque „ enim tibi perſuades uelim, me hoc auribus tuis „ dare.*

318 QVÆ offerentur,] *Pariſienſes. Qua offerentur.*

318 Commilitionesq.] *Cōmiliteſq. Pariſiēſes.*

318 Nam neq; prudētes ſuſpicari oportet,] *uerbum prudentes, fortaſſe non uacat mendo: niſi ſi, Prudētes, ideſt, probos, intelligas: ut opponatur hoc membrum ſequenti membro. Neq; improbos ſcire. Diuidit enim exercitū in probos, qui moleſte ferent, ſibi parum credi, & improbos, qui, caſtris loco motis, timeri ſe intelligent.*

318 Pudore, aut metu, tenentur: quibus rebus nos maxime aduerſaria eſt,] *Supra, li. 1. pag.*
„ *315. Lucem multum per ſe pudorem omnium*
„ *oculis afferre. Terentius, Adelph. act.* III. *ſc.* 5.
„ *Perſuaſit nox, amor, uinum, adoleſcentia.*
Quem locum ſumpſit a Plauto, in principio Bac-
„ *chidum: Iſtoc illecebroſius fieri nihil poteſt,*
„ *Nox mulier, vinum, homini adoleſcentulo?*
Et Ouid. Am. lib. 1.
„ *Nox, & amor, vinūq. nihil moderabile ſuadet:*
„ *Illa pudore uacat, Liber, Amorq. metu.*
„ *Et Liuius: Nox omnem timorem, aut pudo-*
„ *rem, extinxerat.*

318 Neque tanti ſum animi, vt ſine ſpe caſtra oppugnanda cenſeam; neq. tanti timoris, ut ipſe deficiam:] *placeret, Vt ſpe deficiam. alterum enim eſt ſine ſpe, alterum cum ſpe aliqua.*

319 In me offenditis:] *Pater meus, coniectura ductus, ita legendum putauit, & imprimi etiā uoluit, in libris noſtris, ante multos annos; cum in peruulgatis omnibus legeretur, Iam me offenditis. Hanc uero fecit coniecturam. ex ipſa*

primum

primum ſentẽtia, deinde ex Latini ſermonis cõſuetudine. Nam, quod ad ſententiam attinet, quis hoc ſignificari non intelligit? non credo, Cęſaris facta probari a uobis, mea reprehendi. Loquendi genus comprobatur exemplis. Lucceius, ad Ciceronem, lib. v. *In altera mihi uelim obtẽperes, in altera non offendas, pro, non offendaris. Et Cicero. ad Q. Fr. ep.* 1. *lib.* 1. *Si quis eſt, in quo iam offenderis, de quo aliquid ſenſeris; huic nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris. Pro Milone: Si in me aliquid offendiſtis. Et, in Verrem, lib.* 1. *actionis* 11. *Hoſpes ianitor. veritus, ne quid in ipſo ſe offenderit, hominẽ ſumma ui retinere cœpit. Hæc enim omnia* παθητικῶς *dicta ſunt.*

320 NAVES onerarias adduxerim?] *Abduxerim, placet; ſed ita placet, ſi hominum eruditorũ iudicio cõprobetur, ego.n. diſcentientib. antiquis libris, opinionem meã amare uix poſſum.*

320 CONSENSV ſuo] *Suorum, Pariſienſes. placet. Infra, pag.* 323. *Itaque, ſuor. omnium conſenſu, Curio reliquas copias exſpectare parabat.*

320 NON ita magno aut difficili, & arduo, adſcenſu.] *ut tranſiri facile poſſit. equitatus enim illico pertranſiuit. quod ſtatim ſubiungit.*

322 Ac fugientium multitudine,] *Hac, Gryphij liber ad oram. rectiſſime. A, Pariſienſes.*

322 CIRCITER DC. interfectis, atque uulneratis.] *Fuluij Vrſini liber, Ac ∞ vulneratis. Quod non diſplicet. Alij, Aut uuln.*

323 MVL-

323 MVLTVM, ad hanc rem probandam, adiuuat Adoleſcentia,] *temeritatem eſſe florentis ætatis, prudentiam ſenectutis. ait Cicero, de Senectute. Inde Homerus* Ιλ.Γ.

„ Αἰεὶ δ᾽ ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες οὖτρέθονται.

Et Ιλ.Ψ *dicit, velocem eſſe mentem, ſed tenue cõſilium*

„ Οἷ δ᾽ οἷαι νέου ἀνδρος ὑπερβασίαι τελέθουσιν.

„ Κραπνότερος μὲν γάρ τενόος, λεπτὴ δέτε μῆτις.

326 VNAM, ut in reliquis rebus ſpem reliquam ſalutis eſſe arbitratus,] *Vnam, ut miſeris in rebus, &c. Pariſienſes Recte. Cicero, in Cat.* IV.

„ *Spes ſola hominis in miſerijs conſolari ſolet.*

327 DIEBVSQ; æque poſt paucis,] *abeſt uerbum, Aeque, a Pinelli uetere libro.*

IN C. IVLII CAESARIS DE BELLO CIV.

LIB. III

28 Is enim erat annus, quo per leges ei conſulem fieri liceret.] *intra* X. *annos, ut apud Liuiũ lib.* XL. *ſcriptum eſt, eũdem refici conſulẽ, ante multos annos lata lex uetabat. hoc igitur ideo Cæſar dicit, ne putetur, qa potitus eſſet Italia, dictatorque dictus, aliquid aduerſus leges commiſiſſe. diſtabat enim hic alter eius conſulatus a primo annis decẽ.* Per leges: *Per legem Corneliam Syllæ. Appianus de bello Ciu.*

328 QVIBVS in vrbe præſidia legionum Pompeius habuerat] *carpit Pompeium, qui, tertiũ conſul, Milone de ui accuſato, exercitum in urbem, contra leges habuit.*

328 ALIIS audientibus iudicibus,] *ob feſtinationem, breui ſpatio lege dato.*

329 ANTONIANOS milites admiſcuerat.] *mirabar, in Pompeij copijs Antonianos milites numerari. cum tres Antonij fratres, Marcus, Caius, Lucius Cæſaris parte in ciuili bello ſecuti ſint: ſed poſtea comperi, exercitum C. Antonij, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeij poteſtatem ueniſſe. propterea, quaſi dubia fides eorum eſſet, eos milites Pompeius admiſcuerat ſuis. De hac Antoniani exercitus deditione, ſic infra: Se morte Curionis, & detrimento Afraniani exercitus tanto militumque deditione ad Corcyram. Et, aliquanto poſt: Hic paulliſper eſt pugnatum; cum irrumpere noſtri conarentur, illi caſtra defenderent, fortiſſime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij demonſtrauimus. eo loco propugnante. Suetonius etiam, Omnibus, ait, ciuilibus bellis nullã cladem, niſi per legatos ſuos, paſſus eſt: quorum C. Curio in Africa perijt, C. Antonius in Illyrico in aduerſariorum deuenit poteſtatem. Idẽ li. XLI. XLII. Dio ſcriptum reliquit. Quorum locorum teſtimonio, mutilos eſſe hos, Cæſaris libros de bello Ciuili, facile eſt intelligere: etenim, quod ipſe ait, ſe demonſtraſſe Pulcionis*

opera

opera proditum exercitum C. Antonij, id in his libris nuſquam reperitur.

330 Cotvs ex Thracia.] *Cotus, pro Cotys, (hoc enim nomine appellabantur Thracum reges, vt Aegypti Ptolemæi. Ariſt. li.* V. *Polit.) antiquo more; ut Sulla, pro Sylla; Clupeus, pro Clypeus. nom. Cotys verum nomen eſt regum Thraciæ. Liuius, lib.* XLII. *Tacitus libr.* II. *Valerius Max. lib.* III. *cap. 7. Error ſæpe natus, ex ignoratione veteris Orthographiæ. Vt apud Pliniũ, cum ſincerum eſſet, Inclutos cantus, pro Inclytos, factum eſt, Incluſos: unde obſcura ſententia uiris doctis.*

330 Sasalem] *Sadales dicitur a Lucano, lib.* V.

330 Eivs rei cauſſa omni in ora marit.] *Pariſienſes, Eiuſq. rei cauſſa omni ora marit.*

330 Impositis, ut ſupra demonſtratum eſt legionibus VII.] *hoc totum gloſſema arbitror, adſcriptũ ab imperito, qui legerat illud in principio huius libri, pag. 364. Eo legiones* VII, *equitatum omnem, venire iuſſerat. Nam, quomodo potuit in naues imponere legiones* VII: *ideſt pedeſtres omnes copias, quas Brũdiſiũ venire iuſſerat: cũ ſupra dixerit. Sed tãtum nauiũ reperit, vt anguſte* XV. *millia legionariorum militum, &* D. *equites tranſportare poſſent. Hoc vnum, Inopia nauium, Cæſari ad conficiẽdi belli celeritatem, defuit. Infra quoque oſtendit, nõ eſſe tranſportatas omnes copias. Expoſitis, inquit, militibus, naues eadẽ nocte Brundiſium a*

Cæſare

„ *Cæſare remittuntur, vt reliquæ legiones, equi-*
„ *tatuſque, tranſportari poſſent: Et, aliquanto*
„ *poſt: Reliquarum ex Italia legionum aduen-*
„ *tum exſpectare conſtituit. Eas autem legiones Q. Fufius Calenus, & M. Antonius, denique tranſuexerunt.*

331 QVI appellatur Pharſalia,] *Pharſalia, regio Theſſaliæ eſt, ab opido Pharſalo, Cæſar autem copias in Epiro expoſuit, haud procul Orico. Quare ſuſpicor, opidum in prima Epiro fuiſſe, cui Pharſalo potius, quam Pharſaliæ, nomē eſſet Paulus Oroſius, lib.* VI*. cap.* 15*. non Pharſaliam, neq. Pharſalum, ſed Palæopharſalum i. antiquum Pharſalum, uocat.*

331 LVCRETIVS Hiſpilo] *Veſpilo, emendat Fuluius Vrſinus, ex argenteo nummo, in quo,* Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILO.

332 DILIGENTIÆ ſuæ,] *Indiligentiæ, Pariſienſes, placet. nam Bibulus ſeruius eis occurrat.*

333 DETRIMENTIS receptis,] *Acceptis, Pariſienſes.*

335 GRÆCOS murum adſcendere, &c.] *Pariſienſes: Cum Græcos murum adſc. atq. arma cap. iuberet. illi autem cum ſe cont. &c. Sed impreſſa lectio mihi ſatisfacit.*

335 L. STRABERIVS,] *Sraberiam familiam nuſquam apud veteres legi. Straberiam, ex antiquorum lapidum obſeruatione, notam habeo.*

Romæ,

Romæ, in ædibus Mangoniorum in Campo Martio, in ara grandi.i.

T. STABERIO
SECVNDO. COACTORI
ARGENTARIO. VIATOR
CONSVLARIS. ET. PRAEF.
SIBI. ET
CLAVDIE. STRATONICAE
VXORI

Ad Forum Boarium, in hortis Maximorum, ubi putatur fuiſſe Fabiorum domus.

T. STABERIVS. EPIGONVS
VIATOR. CONSVLARIS
SIBI. ET. SVIS. ITEM. LIB. LIBERTABVS
POSTERISQVE. EORVM
VIXIT. ANNIS. LXXXII
MEN. II. DIEBVS. XX

335 SIMVL ac Cæſar] *Pariſienſes, Quo ſimul ac Cæſar. Alij: Cognitis ijs rebus, quæ erant Orici, atq; Apolloniæ geſtæ, ſimul quod Cæſar appro pinquare dicebatur, Dyrrhachio timens, diurnis eo, noct.q.it.contendit.tantuſq.terr.*

336 PROFECTO occupato itinere ad Dyrrhachium] *malim, Præoccupato itinere. nam, Profecto, mendoſum eſſe conſtat. Vel: Præfecto occ. it. Pariſienſes: Præfecto. Alij, Profectus. Et Profectionis occupato itinere.*

337 HVC addunt pauca,] *ueteres, quidā libri, Huc adſunt*

adſunt pauca. Vnde ſuſpicor legi poſſe, Huc adſuunt pauca. Pro, Addunt, affingunt. A verbo Aſſuere, a Suere: vnde & Diſſuere.

337 INIMICITIASQ. habebat etiam priuatas cum Cæſare ex ædilitate, & prætura, conceptas;] *etiam ex conſulatu. & merito: ideo a Cæſare omittitur.*

340 ATQVE una etiam &c.] *ſi ſic legitur, vt eſt in vulgatis libris: nec facile ſnīa colligitur, nec verba ſatis inter ſe cohærent. Videtur locus ita poſſe reſtitui; ſi modo libri veteres opem ferāt: Vtque vna etiam vtrimq. admodum tuto legati venire, &, quæ vellent, exponere poſſent; certum ei rei tempus conſtituitur.*

341 LEGEM promulgauit, ut ſexies ſeni dies ſine uſuris creditæ pecuniæ ſoluantur.] *Plebi infimæ Cælius, ære alieno oppreſſæ, hac legē ſubuenire cupiebat. Subueniendi autem rationes, vt opinor, duas excogitauit, vnam, ne debitores creditas pecunias, niſi ſatis longa die, ſoluere cogerentur; alteram, vt, donec eas ſoluerēt vſuræ nomine nihil penderent. Vtraq. ratio patebit, ſi, quo modo Pater meus legēdum, putat, ita legatur: Legem promulgauit, vt ſexenni die, ſine vſuris creditæ pecuniæ ſoluantur. Nam, Sexenni die, pro ſex annorum ſpatio, Latine dicitur, vt Annua die, Bima, Trima, Quadrima. Ego legendum putabam, Vt ſex penſionibus ſine vſuris &c. Quo modo Hirtius locutus, de bello Africo. pag. 506. Vt per triennium ſex pen-*

„ *penſionibus populo R. ſoluerent. Quam lectio-*
„ *nem poſtea reperi & in Pariſiẽſi. Alij: Sexies*
„ *ſenis idibus, unde Horatius: Omnem relegit idi-*
„ *bus pecuniam. Sua cuique ſponſa.*

342 Eo cum a Q. Pedio prætore cum legione lapidus ictus eſſet ex muro, perijt.] *de Milonis morte, Velleius etiam lib.* II. *Verum in eo nulla de Q. Pedio mentio. Antiquus liber Pinelli, pro, Lapide ictus, habet, miſſo lapide ictus. Ego, ex coniectura, legendum puto: Et, cũ a Q. Pedio tr. mil. lapide ictus eſſet ex muro, perijt. Vt illud, Prætore cum legione, in antiquioribus libris ſcriptum contracte fuerit: ſic: Pr. cum L. priuſque, Tr. cum L. quod ſignificaret, Tribuno militum: Sed, cum ab ijs, qui libros exſcriberent, id non plane intelligeretur, cum punctum adſcriptum non fuiſſet litteræ, nempe quod I, maiuſculis litteris ſcriberent, ut indicat Virgilius Carpenſis: inde factum, ut ex* MIL. *fecerint,* CVM L. *poſteaque, Cum legione.*

342 QVI eo præſidij cauſſa, miſſi erant,] *moneo lectorem, ita locum hunc à Patre meo ex ingenio iampridem reſtitutum: cum legeretur, in libris omnibus, Prędandi cauſſa.*

342 QVEM omnium litora &c.] *pro. Quam omnia locorum litora, &c. Nicaſius legit, Quam omnia litora, &c. Quod alij ita ſunt ſecuti, ut pro ſuo etiam deſendere non dubitarint.*

343 HIEMS præcipitauerat;] *ſic locutus Virg.*

„ Nox præcipitat cęlo. Liu. lib. XXVII. Creditũ
„ uulgo eſt, in puteum apertum ex æquo præcipi-
„ taſſe. Et lib. XXXIX. Et pars maxima inermes
„ per inuia, & rupes deruptas, præcipitantes fu-
„ gerunt.

344 Q. Coponivs,] *Caius dicitur a Cicerone, de Diu. lib. I. ubi quædam leguntur, non aliena ab hoc loco.*

344 In Africam ſe uertit.] *conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, ut legatur, In Africũ uertit. Vide ſimile quiddam, apud Hirt. li. IIX. de bello Gall. pag. 237. 238. Locum enim ibi emendo.*

346 Hoc eodem fere tempore.] *Hæc Pariſiẽſes.*

348 Conferta præfectis,] *Differt, Pariſienſes.*

348 Ceterasq. eius deæ ſtatuas.] *Vrſinus ex ſuo libro, Certaque eius rei die conſtituta: O. certaſque eius deæ ſtatuas. Vt aureæ, & argenteæ intelligantur.*

350 Adesse Scipionem cum legionibus,] *ita legendum, non, ut antea, Legione. nam de duab. ſupra mentio. Quod, ante me natum, obſeruatum eſt ab alijs.*

350 Præsidio impedimentis legionum reliquit,] *abundat, Legionum: ſatis enim conſtat, Impedimenta legionum eſſe.*

350 Regis Coti] *malium, Cotys. de quo diximus pag. 365.*

352 Acilivs legatus] *ita emendauit Pater meus, cum in omnibus legeretur, Caninius. Correctionis autem ratio patet ex inſequentibus.*

352 Cn.

352 CN.POMPEII filius,] *Pariſiēſes, & Gryphius, Cn.Pōpeius filius. Recte. Sic Cornelius Nepos,*
" *in Attici uita, C. Marius filius; & Cicero ad,*
" *Q.F. lib. II. Seruilius filius. Hic lib. II. de bell.*
" *Ciu. pag. 313. L.Cęſar filius. & III. pag. 330.*
" *Pompeius filius. & de bello Africo, pag. 462.*
" *Cn.Pompeium filium.*

352 VT ex ſuperiori pugnans loco,] *Et, non Vt, legendum putat Io. Vincentius Pinellus.*

353 HELIDE] *Gryphius, Biblide, atque Mantinea. Pariſienſes Byllide, atq. Amant. Recte. ita.n. Ptolomæus. Emendandus locus & in hoc libro, pag. 371.*

355 HÆC ſpectans,] *Sic rectius, quam, ut antea, Hæc exſpectans.*

357 RECIPERE ſe iuſſit,] *Statuit, Beroaldus.*

357 SVBITO conſtipati pila coniecerunt;] *antea, Conſpicati. Pater, Conſtipati ante aliquot annos, in libris noſtris repoſuit. Quod miror ab alijs Phaerno tribui. quaſi librum noſtrum nō uiderint: quem tamen, ſe uidiſſe, ubi ijs commodum eſt, profitentur.*

357 ADVERSIS cliuum] *& hoc Pater emendauit, cum, Pilum, non Cliuum, nulla ſententia, legeretur:*

357 PRÆCIPITES Pompeianos egerunt.] *in Pariſienſi, poſt hæc uerba, leguntur, Et terga uertere coegerunt.*

357 PAVLLOQ.] *uſitatius, Paullumque.*

357 CIRCA eum locum] *Citra, Pariſienſes.*

 358 QVOD

358 QVOD appellat Chara.] *Carus dicitur a Dioſcoride, lib.* III. *ca.* 59. *Vide Lucanum, lib.* VI.

359 EQVOS eorum uix tolerari,] *pro, uix ali. In-*
„ *fra, pag.* 363. *His rationibus equitatum tole-*
„ *rare.*

359 SVBLICIS in terram dimiſſis,] *Demiſſis, Pariſienſes, & Gryphius. Recte.*

360 AT plerique] *Ac plerique, Pariſienſes.*

360 VOLCATIVS Tullus] *ſunt, qui, Tullius legāt. Imperite: duas enim familias in uno homine coniungunt.*

361 EVOCATOSQ centuriones complures.] *malim, Euocatos, & manipulares, centurioneſque quo modo legitur in Gryphij libro, & Pariſienſi. Vt militum tria genera ceciderint Manipulares ad duorum millium numerum, Euocati, Centuriones. non enim Centurionis euocatorum ſunt, ſed manipularium, id eſt legionariorum. itaque infra Craſtinus euocatus, milites ad pugnam adhortans non ait, Sequimini me, manipulares mei; ſed, Manipulares mei qui fuiſtis. Centurio enim amplius non erat.*

361 MILLIA ſagittarum circiter XXX,] *Suetonius*
„ *maiorem numerum ponit. Vna inquit,* VI. *le-*
„ *gionis cohors, præpoſita caſtello,* IV. *Pompeij*
„ *legiones per aliquot horas ſuſtinuit, pæne om-*
„ *nis confixa multitudine hoſtilium ſagittarum,*
„ *quorum* C, *ac* XXX. *millia intra uallum reperta ſunt. Videtur igitur, aut in Cæſare legendum* CXXX. *aut in Suetonio, Circiter* XXX. *Errore*

fortaſſe

fortaſſe nato ex littera C, quæ pro Centum, & pro Circiter, uarie accipi potuit.

361 FORAMINA CCXXX.] *Vale. Max. lib.* III. *ca.* 2. *& Suetonius,* C *&* XX. *ictibus; Plutarchus,* CXXX. *Appianus de bell. ciu.* II. CXX. *& ait ſex vulneribus affectum oculum amiſiſſe. Narrat autem hæc de Minucio præfecto.*

361 Ab octauis ordinibus ad primipilum] *Primus pilus, ordo eſt; Primipilus, qui ordinem ducit. Quare, cum hic de ordine ſermo ſit, malim legere, Primum pilum. quo modo legitur in antiquo Cardinalis Borromæi, cuius uitæ integritatem admirari numquam ſatis poſſumus, libro. Exemplum occurrit infra:*
,, *Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui*
,, *ſuperiore anno apud eum primum pilum in le-*
,, *gione* X. *duxerat. Et lib.* V. *Bel. Gall. T. Baluen-*
,, *tio, qui ſuperiore anno primum pilum duxerat.*
,, *Et Tacitus, lib.* XX. *Infami gratia primum pi-*
,, *lum adepto, læta ad præſens male parta. De Primipilo, vide, quæ diximus in Scholijs ad Salluſtium.*

361 COHORTEMQ. poſtea] *abeſt Poſtea a Pariſienſ. libro.*

361 FRVMENTO VE, & ſpeciarijs, militaribuſque donis] *Alij: Frumento, ueſte, diarijs, militaribus donis. Quo modo L. Liuius*
,, *lib.* XXII. *Frumento, veſte, uiatico etiam iuuit.*
,, *Et Xenophon lib.* I. *Rerum Græcarum:* Ἱμάτιόν τε ἔδωκεν ἑκάςῳ καὶ ἐφόδιον δυοῖν μηνοῖν.

Et Val.Max.lib.v.cap.1.de Campanis:Protinus,inquit, conſulibus inſignia honoris,militibus ueſtem,arma,equos,commeatum benigniſſime præſt. De Diarijs autem, Cicero *ad Att.* ,, *dis,inquit,diarijs militum celeritatem incitat.* ,, *Antonius Auguſtinus*, Epiſcopus Ilerdenſis, *ſingulari uir ingenio.in emendandiſq. antiquorum libris maxima cum laude uerſatus, legendum putat:Frumento, veſte,pecunia,alijſq. militaribus donis.Sed,cum iam Cæſar dixerit,Duplici ſtipendio,fruſtra repeteret,Pecunia. Nicaſius, Frumento,veſtiarijs,&c.ideſt,ueſtibus. Vtrum rectius,iudicent eruditi.*

362 TELIS ex vallo abiectis,] *rectius uidetur, Adiectis.*

364 C.VOLVSENVM] *ita ſcribendum,non,Voluſienum.Cic.in orat.pro Clu.Ita quoq.legitur in antiquo meo lapide,cuius exemplum ſequitur.*

L. VOLVSENVS
MAXIMVS
NOMENCLAT
H. S. E.

365 VVLGO vero vniuerſi] *induxi, tamquam gloſſema,uerbum,Vniuerſi.qui enim, Vulgo interpretari voluit,adſcripſit,Vniuerſi.nam, qui dicit,Vulgo peccant,hoc dicit, Vniuerſi peccant* ,, *Et Cic.ep.1.lib.ix.ad Att.Hinc vero vulgo uadunt.Et pro Murena: Num locum ad ſpectandum dare, aut ad prandium inuitare? mini-*

,, me

,, *me, ſed vulgo, paſſim: Quid eſt Vulgo? vniuerſos?*

365 CVSTODIARVM vera diligentia animaduerſa,] *placet, Varia diligentia, vt habent Pariſiẽſes libri. Aut pro Vera, legendũ, Vniuerſa: mutatione haud ita magna, ſi ſcribat, Vniuerſa.*

367 PER mare nauibus expoſitis, in aduerſos noſtros impetum fecerunt;] *quis non uidet, legendum eſſe, Expoſiti in auerſos? Antiquus liber Pinelli, Expoſiti aduerſarij in noſtr. Nicaſius, Per mare, ſuperfluum putat.*

367 Hoc caſu aquila conſeruatur.] *Aquila ſignum legionis fuit. Plinius, lib. x cap. 4. Romanis*
,, *Aquilam legionibus C. Marius in ſecundo*
,, *conſulatu ſuo proprie dicauit erat & antea pri*
,, *ma cũ IX. alijs: Lupi, Minotauri, Equi, Apriq.*
,, *ſingulos ordines anteibãt. paucis ante annis ſo*
,, *la in aciem portari cepta erat; reliq. in caſtris*
,, *relinquebantur. Marius in totum ea abdicauit.*
,, *ex eo notatum nõ fere legiones umquam hiber*
,, *naſſe caſtris, ubi Aquilarum non ſit iugum.*

367 OMNIBVS primæ cohortis centurionib. interfectis, præter principem priorem.] *Cohortes nuſquam nominat Polybius, alioqui diligentiſſimus in acie Romana explicanda. omittendi cauſſam, opinor, habuit, quia cohors in exercitu ordinaria non fuit, ſed, ſi res poſceret ex tribus manipulis fiebat, vno haſtatorum, altero principum, tertio triariorum. quę autem ex primis manipulis fiebat, prima; quæ e ſecundis, ſecunda; e tertijs, tertia vocabatur; vſq. ad*

decimam . quoniam deni erant manipuli in ſingulis militum generibus, haſtatis principibus, triarijs, nam velites, neq. manipulos, neque ſigna, neque centuriones proprios habebant; ſed poſt uelitationem, ideſt iactum pilorum, & leuem quãdam pugnam ad acies vtrimque committendas, ęqua portione ad ſigna haſtatorum, principum, triariorum redibãt. Princeps autẽ prior dicebatur, Centurio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat. nam, vt ait Polybius, duæ fiebant electiones cẽturionũ a tribunis militum, vtraque denum, quia deni erant manipuli in ſingulis generibus. prior electio erat honoratior, vſque eo, vt, qui centuriones in ea creabãtur, ijs rebus, quæ de bello deliberabantur, intereſſent. hi rurſus duos ipſi, qui poſteriorem manipuli partem regerẽt, creabãt, quos Polybius οὐραγοὺς *appellat. ita erãt in ſingulis manipulis bini cẽturiões, & bini* οὐραγοί. *Omnino igitur, cum ex tribus manipulis, vt dixi, conſtaret cohors, quinq. ſunt interfecti primæ cohortis centuriones, vno conſeruato Principe priore.*

369 DEMONSTRAVIMVS,] *quo loco? Quęrendum. Non enim umquam in his libris reperit.*

369 SIBI repugnantes] *Pariſienſes, Ibi.*

370 EODEM quo venerant, receptui conſulebant.] *Pater legendũ putat, Eadem, qua venerãt, receptui conſulebant. Pariſienſes, & antiquus Pinelli liber. Receptu ſibi conſulebant.*

A. L.

A.L.Receſſu ſibi conſ.

370 DIMISSIS equis,] *Alij, Admiſſ.*

370 QVISQVAM omnino] *puto legēdum, Quiſquā omnium. Quod ita locutus ſit idem de bel. Gal. lib. VII. pa. 204. & de bello ciu. li. I. pa. 259. & lib. II. pag. 292. Et Terentius Andria.*

371 ANGVSTIIS, portiſq. Cæſaris mil.] *Pariſienſes, Gryphij liber ad oram, & antiquus Pinelli liber, Anguſtis portis, atque his a Cæſ. mil.*

371 FELGINATEM Tuticanum] *puto legendum, Fl. Tuticanum.*

371 A GRAVIVM,] *cum prænomen deſideretur, pro Agrauium, uel Agranium, (nam vtroque modo legitur in antiquis libris) apte fieri poteſt, A, Granium, vel A, Gauium: quarum familiarum mentio reperitur.*

371 TRIBVNOS mil. L,] *mendum in numero. nam ſingulæ legiones quatterno: tantum tribunos mil. habebant. qui ergo fieri poteſt, ut in eo prælio L. perierint? Antiquus liber Fuluij Vrſini habet. Tr. mill. Et quo, ſuſpicari poſſumus, ita ſcriptum olim fuiſſe: Tr. M. III. Quod eſt, Tribunos Mil. III. Nam, Militum, uel una littera, M. vel tribus,* MIL. *vel quinque,* MILIT. *ſignificabatur.*

371 NEQVE in litteris, quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laureæ protulit.] *quod ijs inſignibus gloriari ob ciues uictos non dignum iudicaret. In litteris autem, quas ad ſenatum ſcribebant, & in lictorum faſcibus*

lauream.

lauream adhibuiſſe, patet ex orat. Cic. in Piſonem.

371 OMNESQ. deductos] *Pariſienſes, Omnes productos.*

372 OBIECTÆ] *rectius, ut puto, Abiectæ.*

373 LOCVM ſecurum ad dimicandum] *ex veſtigijs antiquę lectionis, legēdū, locū ſe ęquū &c.*

374 QVOD ſi eſſet factum, detrimentum in bonum verteret,] *rectius in Carrarienſi, Quod eſſet factum detrimentum, in bonum uerteret.*

374 INTRA vallum caſtrorum cōtinuit;] *Pariſienſes, Intra caſtrorum munitionem cont.*

376 NE occaſio temporis deeſſet.] *Occaſioni, Pariſienſes.*

376 SED Cæſarem appollonia &c.] *Pariſienſes, Sed Cæſarem Appolloniam a directo &c.*

378 OPPIDO pleno, atque oppulento;] *Plut. in Cæſare ſcribit, eius milites, uino in ea ciuitate reperto refectos, corporis habitū meliorem in modū immutaſſe Appianus de Germanis:* Καὶ μάλιστα αὐτῶν οἱ Γερμανοὶ γελοιότατον κατὰ τὴν μέθην ἦσαν.

378 CASV ciuitatis comprehenſis ex captiuis cognito,] *Comprehenſis, abundat. Gomphenſis, pro, comprehenſis, reponit. O.*

379 L. HIRTII,] *Gryphij liber, L. Hirtę. Pariſiēſes, L. Hirri. Ego reponendum puto, Lucceij Hirri,*

379 PROMISISSET,] *Recepiſſet, Pariſienſes.*

379 TERNAS tabellas] *Aſconius.* Ternas: *unam A. abſolutionis; alteram, C. condemnationis:*

ter-

tertiam.M.multæ.

380 QVOD ſatis perſp.&c.] *Pariſiẽſes, Quod ſatis perſpectum habere militum animũ uideretur.*

382 DELECTIBVS] *Delectu, Pariſienſes; Delectis Gryphius.*

382 COLONIIS] *Colonis, Pariſienſes.*

382 Ac iam animo uictoriam percipiebant,] *ele gantius, Præcipiebant. Quo modo Pariſienſes.*
„ *Cic. Philip.* XIII. *Præcipio gaudia ſupplic io-*
„ *rum ueſtrorum. Vide lib.* VII. *de Bello Gall. pag.* 163.

383 COHORTES CX. expleuerat. hæc erant millia. LV,] *ergo quingeni milites in coborte.*

383 ERANT &c. attenuatæ:] *Erat attenuata, Pariſienſes.*

383 QVÆ ſumma erat ∞ XXII.] *Cohortes dixit eſſe* XXC. *ex quo videntur pauciores quingentis in coborte fuiſſe: at proxime quingenariam fuiſſe cohortem diximus. idque ex quarta quoque acie, quã e* VI. *cohortibus Cæſar inſtituit, intelligitur: nam eos ait Appianus tria millia peditum fuiſſe. Octuaginta uero Cæſaris cohortes, cum eſſent Dyrrhachinis prælijs uehementer attenuate, non plus, quam* ∞ XXII. *habebant. O. reponit, Cohortes in acie* XLIV. *cum Plut. Dio, & Appianus* XXI. *millia Cæſari tribuant. Appianus ait hunc numerum variæ a ſcriptoribus traditum. alios enim in utroque exercitu numerare* LXX. *millia; quoſdam,* LX; *alios uero,* CD.

383 Ex,

383 EXTERNA acie ſingulas cohortes detraxit;] *Plutarchi verba, in Cęſaris vita, legēdum indicant: Extrema acie* VI. *cohortes detraxit.* Ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἓξ σπείρας. *Et in Pompeio:* Μετέμψατο σπεῖρας ἓξ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων. Ἐπιτάγματα *ſubſidia ſunt, ideſt, extrema acies. Vide & Appianum lib.* II. *Sex cohortes & infra Cæſar nominat; & Appianus, cum ait, fuiſſe tria millia peditum, ſatis oſtendit, ſex cohortes fuiſſe. nam ſingulæ cohortes quingentos pedites habebant.*

384 VOLVNTARIE,] *Voluntarij, Pariſienſes. Græci,* ἐθέλοντες.

385 PILISQ. miſſis, ad gladios redierunt.] *lib.*
" I. *de bello Gall. pag.* 36. *Reiectis pilis, commi-*
" *nus gladijs pugnatum eſt. lib.* VII. *pag.* 212.
" *Noſtri, emiſſis pilis, gladiis rem gerunt. Sal-*
" *luſtius, Catilina, pag.* 28. *Pila omittunt; gladijs*
" *res geritur.*

386 IV. aciei, quam inſtituerat ex cohortium numero,] *ſupra dixi, Sed cohortium, legendum.*

386 AD Prætoriam portam] *de Prætoria porta Vegetius lib* I. *cap.* 23.

388 TANTVM ſe opinionē fefelliſſe] *Gryphius, Tantam ſe opinionem fefelliſſe. Pariſiēſes, Tantum ſuam ſe opinionem fefelliſſe.*

388 VNIVERSI iuris eius Lariſſam verſus ſe recipere cęperunt,] *Frigide omnino, nimiumq. inepte, qui pro Simul, quod in alijs libris legatur,*

tur, Iuris eius, repoſuerit; dictum putans, Iuris eius, ideſt eius fortunæ, vel condicionis. Cuius locutionis exempla ſi in tota quæras nõ dicam lingua Latina, ſed etiam Barbarie, nuſquam ne apud Appuleium quidem, aut Martianum Capellam reperire potueris. Hos qui ſequitur auctores, mirum hoc non uidiſſe. Viuat igitur ipſe cum ſuis. Neque ſuperari ſe aliquando timeat, qui genus tam difficile ad imitandum non ſolum ſibi propoſuerit, ſed etiam mirifice aſſecutus ſit. Notanda omnia in antiquis libris: non tamen omnia ſequi debemus. Sępe videmus corrupta in ſcriptura ueram lectionem ineſſe, ſi quis paullo attentius conſideret. Cuiuſmodi cum multis in locis ſuppetant exempla, vel hic vnus haud dubiam fidem facere poſſit. ex ueſtigijs igitur antiquæ lectionis, Iuris eius, notatum mihi affirmauit, qui nihil temere affirmat, antiquę probitatis, & doctrinę iuuenis, a cuius ingenio, acerrimaq. in caſtigandis ueterum ſcriptis diligentia, ſperare ampla omnia poſſumus, Claudius Puteanus, notatum, inquam, a docto homine, legi poſſe, viris equis. Quod ſi putarem ad hanc opinionem confirmãdam opus eſſe pluribus uerbis, aliquid adijcerem. uerum, cui non uel luce clarius conſtat, ueram hanc eſſe Cæſaris lectionem?

389 CIRCITER millia XV] VI. *Put. & Appianus, ex Aſinio Pollione.*

389 SVLLÆ ſimiliter dediderunt.] *abeſt verbum*

bum ſimiliter a Beroaldi libro.

389 AQVILÆ. LIX.] *hoc ita veriſimile videri poteſt, ſi Pompeius legiones* LIX *habuit. Quod cũ a uero longe diſtet, ſincerus numerus pro mendoſo reponendus, & fortaſſe* IX *pro* LIX; *ut* IX *legionum Aquilæ ad Cæſarẽ ex prælio relatæ ſint. nam in legione Aquilã unam fuiſſe, exploratam ſatis eſt; ex Hiſpanienſis belli libro, & Tacito libr.* XIII, *& Plin. lib.* X. *cap.* 4.

389 AB equitibus eſt interfectus.] *a M. Antonio. uide Ciceronem Philip.* II.

390 RATIONE egerunt.] *Agit, Gryphij liber ad oram. Alij, Egit.*

392 NAVES ſoluere iubebantur.] *Gryphij liber ad oram, Soluerunt; Pariſienſes, Soluerant.*

393 T. AMPIVM] *ita reſtituit pater, cum in omnibus libris legeretur, T. Appium. uide Cice. ep.* 12. *lib.* VI. *Fam.*

393 Ex prouincia uocaſſe,] *Euocaſſe, Pariſiẽſes. Euocauiſſe, Gryphij liber.*

395 QVOD faſces anteferrentur:] *uide Trebellium Pollionem in uita Aemilij Tyranni: qui huius rei rationem reddit.*

395 IPSE enim neceſſario Eteſijs tenebatur; qui Alexandriam nauigantib. ſunt aduerſiſſimi uenti.] *Placet hoc loco paullum a propoſito digredi; ut horum uentorum cognitionem aliqua ex parte illuſtrem. Primũ igitur, qui venti Eteſiæ ſint, quaq. anni parte, quamq. diu, flent; deinde, quo modo gignantur; poſtremo, quorſum*

ſpirent,

ſpirent, breui conabor oſtendere. Eteſias, uentos eſſe a Septemtrione excitatos, inter omnes conſtat. ideo dixit Lucretius, lib. VI.

Eteſia flabra Aquilonum.

Nam Poetæ Aquilonem, pro Septemtrione, accipiunt. licet Aquilo, qui & Boreas idem eſt, medius inter Septemtrionem, orientemque, ſit. qui enim directe a Septemtrione ipſo, atque ab Vrſa, ut loquitur Ariſtoteles, aduerſus Meridiem ſtat, Ἀπαρκτίας *a Græcis, a noſtris vocatur Septemtrio. Quo tēpore ſpirare incipiāt, ueterū teſtimonio docebimus. Ariſtoteles Meteor. libr.* II. Ἐτησίαι, *inquit,* πνέουσι μετὰ τροπὰς, καὶ κυνὸς ἐπιτολὴν καὶ οὔτε τηνικαῦτα, ὅτε πλησιάζει μάλιστα ὁ ἥλιος, οὔτε ὅτε πόῤῥω καὶ τὰς μὲν ἡμέρας πλέουσι, τὰς δὲ νύκτας παύονται. *Quod ita uertimus: Eteſiæ ſpirant poſt Solſtitium, & Canis ortum, neque appropinquante admodum ſole, neque recedente; & interdiu quidem ſpirant, noctu autem quieſcunt. Columella autem, ſic, lib.* XI. *cap.* 2. IIX. *idus Iul. Capricornus medius occidit,* VII. *idus Iul. Cepheus veſpere exoritur.* VI. *idus Iul. prodromi flare incipiunt. Prodromos uocat Eteſias, quia Caniculæ ortum præcurrant diebus octo. Et Plinius Eteſiarum prodromos, appellat lib.* XIIX. *cap.* 28. *quorum in ortu Columellæ aſſentitur, his uerbis lib.* II. *cap.* 47. *Ardentiſſimo æſtatis tēpore exoritur Caniculæ ſidus, Sole primam partē Leonis ingrediente: qui dies*

decimus

,, *decimus quinctus ante Augusti Kal.eſt. huius*
,, *exortum diebus* IIX.*ferme Aquilones antece-*
,, *dunt, quos Prodromos appellant. poſt biduum*
,, *autem exortus, iidem Aquilones conſtantius*
,, *perflant diebus* XL,*quos Eteſias uocant.Idem*
,, *infra: Eteſiæ noctu deſinunt flare, & a tertia*
,, *diei hora oriuntur. Cicero etiam lib.*II. *de nat.*
,, *deor.Eteſiæ, quorum flatu nimii temperantur*
,, *calores, a quibuſq; etiam maritimi curſus cele*
,, *res, & certi diriguntur. Eteſiis nomen eſt ab*
ἔτος, *quaſi anniuerſariis, quod nulli uenti, ut*
ait Plinius, magis ſtati ſint, & ſingulis annis
certo tempore reuertantur.Gignuntur diſſoluen
te ſole humorem in Septemtrionis regione colle
ctum. de quo ſic Ariſtoteles eodẽ loco. Ὁ μὲν Βο-
ρέας ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν ἄρκτον πνεῖ τόπων, οἳ πλή-
ρεις ὕδατος καὶ χίονος εἰσὶ πολλοῦς, ὧν τηκομένων
ὑπὸ τοῦ ἡλίου μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς μᾶλλον,
ἢ ἐπ' αὐταῖς, πνέουσιν οἱ Ετησίαι. *Id eſt: Spirat*
,, *qdẽ Boreas a locis Septẽtrionalib.aqua et niue*
,, *multa cõfertis;qb.a Sole liquefactis poſt æſtiua*
,, *Solſtitia magis,quã in ipſis, Eteſiæ flãt. Placet*
hic Sudæ uerba ſubſcribere,qđ ex iis nõ hoc ſo
lũ de origine Eteſiarũ,ſed alia q̃dã,de iiſdẽ uẽ-
tis,nõ ĩdigna litteris,et memoria, cognoſcũtur.
Ἐτησίαι οἱ ἄνεμοι οἱ κατ' ἔτος πνέοντες. πνέουσι δὲ
ἐν ἀκμῇ τοῦ θέρους. διότι ὁ ἥλιος μετεωρότερος, καὶ
ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν τόπων ἀρκτικώτερος γενόμε-
νος, λύει τὰ ὑγρὰ τὰ ἐν τοῖς ἀρκτοῖς. λυόμενα δὲ
ταῦτα, ἐξαιροῦται, καὶ πνευματοῦται, καὶ ἐκ τού-

των

τῶν γίνονται οἱ Ἐτησίαι: καὶ ἀπὸ τῶν ἀρκτώων τόπων φέρονται ἐπὶ τοὺς μεσιμβρινούς ἅπρος πίπτει τοῖς ὑψηλοτέροις ὄρεσι τῆς Αἰθιοπίας καὶ πολλα, καὶ ἀθρόα γιγνομένα, ἀπεργάζονται ὑετούς. καὶ ἐκ τῶν ὑετῶν τούτων πληθορεῖται ὁ Νεῖλος τοῦ θέρους, ἀπὸ τῶν μεσιμβρινῶν, καὶ ξηρῶν τόπων
„ ῥέων. *i. Eteſiæ ſpirãt æſtate maxima: propterea*
„ *quod Sol altius adſcendens, & a meridianis lo*
„ *cis ad Septemtrionem propius accedens, humo*
„ *res, qui ſunt in eo tractu, diſſoluit. quibus in ae-*
„ *rem ſpiritumq. conuerſis, Eteſiæ gignũtur: &, a*
„ *Septemtrione ad meridianam plagam delatæ,*
„ *cum in altiores Aethiopiæ mõtes inciderint, in*
„ *unũ coactæ pluuias efficiunt: quibus exundat*
„ *Nilus, æſtate a meridianis aridiſque locis de-*
„ *fluens. Quod aũt hic Sudas de Nili incremento*
narrat, id ab alijs quoq; creditum, Plinius indi
cat, ubi de Nili ortu ſententias diuerſas com-
memorat, lib. V. *cap.* 9. *Cauſſas, inquit, incremẽ*
„ *ti Nili uarias prodidere, ſed maxime probabi-*
„ *les; Eteſiarum eo tẽpore ex aduerſo flantiũ re-*
„ *percuſſum; ultro in ora acto mari; aut imbres*
„ *Aethiopiæ æſtiuos, ijſdẽ Eteſiis nubilla illo ferẽ*
„ *tibus e reliquo orbe. Et Ammianus lib.* XXII.
„ *Opinio celebrior eſt, quod, ſpirantibus prodro-*
„ *mis, perq. dies* XLV. *Eteſiarũ cõtinuis flatib. re-*
„ *pellẽtibus, eius meatus, uelocitate cohibita, ſu-*
„ *perfluis, fluctibus intumeſcũt, & reluctãte ſpiri*
„ *tu cõtrouerſo adoleſcẽs in maius, hinc ui reuerbe*
„ *rãte uẽtorũ, inde urgẽte curſu uenarũ perenniũ*

» progrediens in ſublime tegit omnia. Quas au-
» tem de Nili incremento opiniones & Ammia-
nus, & Plinius, & Sudas, in ſuos liberos retu-
lerunt, eas videntur accepiſſe a Calliſthene, &
Democrito, quorum ipſi nomina omiſerunt.
Verba eorum recitarem, ſi hoc eſſet inſtituti no-
ſtri. non enim hic de Nili incremẽto, ſed de Ete-
ſiarum generatione, agimus. Qua parte iam ab
ſoluta, eorum curſum oſtendamus. Feruntur a
Septemtrione in Occidentem, inde in Oriẽtem.
quod auctor grauiſſimus Ariſtoteles eodem li-
» bro, infra docet his uerbis: Οἱ Ετησίας περιΐσταν-
» ται τοῖς μὲν περὶ δυσμᾶς οἰκοῦσιν, ἐκ τῶν ἀπαρ-
» κτίων εἰς θρασκίας, ἀργέστας καὶ ζεφύρους, ἀρχόμε-
» νοι μὲν ἀπὸ τῆς ἄρκτου, τελευτῶντες δὲ εἰς τοὺς
» πόῤῥω, τοῖς δὲ πρὸς ἕω, περιΐστανται μέχρι τοῦ
» Απηλιώτου. Latite ſic: Etheſiæ ijs quædam, qui
» ad Occidentem habitant, e Septemtrionibus in
» Thraſcias, Argeſtas, & Zephyros commutan-
» tur; initio facto ab Vrſa, fine in ijs, qui longin
» qua loca incolunt: ijs uero, quibus ad Orien-
» tem ſedes eſt, vſq. ad eum uentum, qui Apelio-
ta dicitur. Sententiam Ariſtotelis comprobãt
» verba Ciceronis epiſt. 15. li. 11. ad Coeliũ. Ego,
» inquit, niſi quid me Eteſiæ morabuntur, celeri-
» ter ut ſpero, vos videbo. Nam e Cicilia Italiam
verſus, hoc eſt ab Oriẽtis partibus ad occaſum
nauigaturus, ne impediretur Eteſiis, timebat,
nõ a Septemtrione. i. dextro latere, incurrenti-
bus, ſed ab occaſu. i. a fronte reſtantibus; cũ ab
occiden-

occidente ad ortum referuntur. Quod etiam clarius demonſtrat in epiſtola 7. lib. VI. ad Att. Rhodanum, inquit, volo, puerorũ cauſſa: inde quamprimum Athenas: etſi Eteſiæ valde reflant. Nam, Reflant, impedimentum a fronte ſignificat. & ibidem epiſtola 8. Nos Eteſiæ vehementiſſime tardarunt. In epiſt. quoq. ad Cornificiũ, flare ab Occidente Eteſias Orientẽ verſus, & eos proſequi ſolere, qui ex Italia Græciã peterent, oſtendit his uerbis: In Græciam deſperata libertate rapiebar, cum me Eteſiæ, quaſi boni ciues, relinquentem remp. proſequi noluerũt: Auſterq. aduerſus maximo flatu me ad tribules tuos Rhegiũ retulit. Proſequi noluerunt, inquit, qui proſequi alios eo anni tempore ſolerent. Eteſiarum dies uocat in epiſtol. ad M. Brutum, in qua ſunt hæc, eadem de re: In medio Achaico curſu cum Eteſiarum diebus Auſter me in Italiam retuliſſet, te uidi Veliæ. Ad Marcellum cum ſcriberet lib. XV. Ego, inquit, ſi me nauigatio nõ morabitur, quæ incurrebat in ipſos Eteſias, propediem te, vt ſpero, uidebo. Tacitus quoque lib. XIIX. Flatus, inquit, in Orientem nauigantibus ſecũdus, inde aduerſus erat. Idem colligitur ex hoc Cæſaris loco. Quæ cum ita ſint, non uideo, quæ Plinium adduxerit ratio, vt illa ſctiberet, naturalis hiſtoriæ lib. II. in Hiſpania, & Aſia, ab Oriente flatus eſt eorũ, in Ponto ab Aquilone, reliquis in partibus a meridie. Non modo enim ab Oriente Eteſiæ

non ſpirant Hiſpaniam & Aſiam verſus, verũ contra ab occidente in Orientem; Quod ex Ariſtotelis ſententia, qui mihi inſtar omnium eſt, atq. etiam e Ciceronis locis, uidemur oſtendiſſe. A meridie vero numquam omnino Eteſiæ flant: contra quam hic Plinius ſenſit. Tertium, illud flare Eteſias in Põto ab Aquilone, poteſt eſſe verum; hoc modo, ut aliquam Eteſiarum auræ incolæ Ponti, non tamen uehementẽ ſpiritum, ſentiant: cum, Eteſias a Septemtrione recta Occidentem petere, ex Ariſtotele probatum ſit. Verum & Plinius ueterum quorundam auctoritatem ſecutus uidetur; & eoſdem, opinor, Gellius, cum dixit lib. II. cap. 22. Eteſias ex alia, atque alia parte cæli ſpirare: qui tamen in ea ſe nutare ſententia demonſtrauit quia ſubiunxit hæc: Quod ſupra dixi: Ἐτησίας
„ ex alia & alia parte cæli flare; haud ſcio, an, ſe
„ cutus opinionum multorum, temere dixerim. In hac opinionum uarietate, quid probem, obſcurum eſt: Ariſtotelis tamen unius auctoritate uehementer moueor.

396 Ac interfici,] *Atque, pro Ac, Pariſienſes. Minima ſunt: neque tamen omittenda cenſui, cum ex ijs fuerint aliquando, qui ſummam ſibi gloriam comparare vellent.*

397 BIBVLI filios duos interfecerant,] *Vide Valerium Maximum lib. IV. cap. I. 15. & Senecam, ad Marciam.*

398 OMNESQ. eas naues, &c. incendit;] *cum*

his

his maximam vrbis partem, quadragintaque librorum millia incenſa eſſe ſcribit Oroſius lib. VI.cap.15.

398 PAVLLVLVM ſuo curſu deceſſerint.] *Ferri poteſt. libentius tamen, ex proprietate Latini ſermonis legerem, Deflexerint.*

399 IN parte Cæſaris,] *id eſt, ex Cæſaris fautorib. Sic locutus Hirtius, de bello Alex. pag. 403.*

IN A. HIRTII
DE BELLO ALEX.
LIB.

404 PVTEIS foſſiſque,] *Pariſienſes. Puteis foſſis, Quo modo infra, pag. 404.*

405 NVDARE nolebat.] *Nudari Gryphij liber, ad oram.*

406 SI quid grauius accidiſſet.] *Pariſienſes, Si quid grauius illi accidiſſet.*

408 AD explicandam claſſem,] *Et ad explicandam claſſem, Pariſienſes.*

416 PARVM etiam feliciter,] *Abeſt, Etiam, a Pariſienſi libro.*

416 MAGNAE nobilitatis domi] *Quis non videt legendum, Homo? non enim nobilitas domi tantum nobiſcum eſt.*

418 PARTIM demiſſiorib. ripis flumen tranſnarunt;] *Sic in omnibus libris. Legendum tamen contendo, Raptim.*

419 Qva liberum acceſſum haberi] *Pariſienſes, Quam liberum acceſſum habere.*

421 Precari offenſos iratoſq. animos,] *Placare magis huic loco conuenire iudico.*

421 Maiori ex duabus filiæ] *Pariſienſes, Maiorique ex duabus filijs. Gryphius, Maiori ex duabus filijs.*

423 Qvinctvmq. Patiſcum] *Paciſcium, Gryphius, & Pariſienſes.*

431 Proelio Pharſalico] *Gryphius, Prælio Pharſali. Pariſienſes, Paleopharſali. Vide Oroſium lib.* VI.

434 Relato ad domum Caſſio,] *Ad, non legitur in Pariſienſi.*

435 Q. Sextio] *Hic non Q. Sextius, ſed M. Silius dicitur a Valer. Maximo lib.* IX. *cap.* 4. 2. *de Auaritia.*

442 Maiores ſunt dignitate] *Maiore, Pariſienſes.*

443 Nicomedi Bithynio,] *Appianus in extremo Parthico.*

443 Iter cœptum] *Incœptum, Pariſienſes.*

443 Rex Armeniæ minoris] *Vide Ciceronem, Philip.* 2.

444 Natvra, diſciplinaq. noſtra conſtitutam] *Ita in omnibus, quos umquam viderim, libris, & impreſſis, & ſcriptis. nihil tamen dubito, quin vera lectio ſit, quam nos ex alterius loci collatione et ex ingenio, repoſuimus. Supra hoc eodem lib. pag.* 422, *duas Deiotari legiones di-*

ſciplina, atque armatura noſtra conſtitutas, di xit, Quis amplius de hoc loco dubitet?

444 QVAM ſecum adduxerat Alexandria] *Ad uexerat, legendum puto.*

449 TALI uictoria toties uictor Cæſar] *legendum puto, Tali uictoria potitus Cæſar.*

449 COELIO Vintiano] *Fuluius Vrſinus, Viniciano, reponit, ex argenteo nummo, & ex ueteribus libris.*

IN A. HIRTII DE BELLO AFRIC. LIB.

452 FORTVITV] *Fortuito, Pariſienſes. Quo modo item, de bello Gal. lib.* III. *pag.* 169.

458 OMNIVM tamen animi] *lego, Omnium tum animi.*

462 ISTIVS ætatis cum eſſet,] *Iſtuc, Fuluij Vrſini liber. Quomodo Terentius Heaut. act.* I. *ſc.* I. *pag.* 128. *lin.* 11.

466 T.SALIENVS.] *Ne quis putet nomen hoc mẽdoſum eſſe, cũ alibi fortaſſe apud Scriptores huius familiæ mentio non reperiatur, placuit hoc loco antiqui lapidis inſcriptionem adſcribere, quem Interamnæ, uetuſtiſſimi, ac celeberrimi, Vmbriæ Municipij, ſuperioribus annis effoſſũ, in ſuum doctiſſimum ac luculentiſſimum de patriæ antiquitatibus Commentarium contulit* IVLIVS IACOBONIVS.

M. SALIENVS. A. F. CLV. GALLVS FABER FERRARIVS.

467 MVLTIS prælijs] *Minutis, Beroaldus. Ita pagi. 481. & 514. Prælia minuta dixit; & Minutatim, pag. 467. & 498. Cæſar autem, de Bello Gall. lib. II. pag. 54. & lib. V. pag. 127. Paruulis prælijs dixit.*

473 LEGIONES educit.] *Ducit, Gryphij liber ad oram.*

475 COHORTES deducit,] *Eduxit, Griphij liber, ad oram, & Pariſienſes.*

476 Q. COMMIVS,] *Gryphij liber, & Pariſienſes, Cominius. Commia ſane familia ignota: Cominia non item. de ea enim mentio in antiquis marmoribus.*

Romę, in Villa ſuburbana Carpenſi.

DIS . MANIBVS

L . COMINI . L . F . POL . BASSI

SACRVM

Vide & in Orthographia, in, ARRIVS, *5. & in,* BAEBIVS, *9. & in,* CONSVMMO, *4. & in,* RELIGIO, *3. Eſt & Reate antiqua inſcriptio, quã ante quinquennium edidi, cum mea epiſtola, ad M. Antonium Amulium, Cardinalem, omnium bonarum artium patronum, Reatinorum Epiſcopum; qua nobilitatem eius Ciuitatis, antiquitatemque perſecutus ſum.*

476 CVM vno centurione.] *Pontius is dicitur a*

Valerio

Valerio Max.lib. III *.cap.8.7. de Conſtantia.*

478 CVM ſaxorum grandine,] *Gryphij liber, ad oram, Cum ſaxea grandine.*

479 NE ſecum ipſe] *Vt, pro Ne, Pariſienſes, & Gryphij liber.*

483 T.ALIENE,] *Cum in quibuſdam libris legatur, Tuſci Saliene, legendum puto, T.Saliene, de quo ſupra, pag.466. Quo loco uide noſtra Scholia.*

483 NECESSITATE coactus,] *Pariſienſes, Neceſſitateque coactus.*

488 L.CISPIVM,] *Familia & hæc non ſatis nota, quæ tamen in antiquis marmoribus legatur. Vide in Orthographia, in,* ARRETIVM, *30. & in,* FELIX, *13. Nominatur & a Cicerone in orationibus, poſt reditum in Senatu, pro Plancio, & pro Sextio.*

489 SE Naſidij claſſe captum,] *Pariſienſes, Se in Naſidij claſſe captum.*

492 PRIMO impetu legionis,] *Legionum, Pariſienſes.*

495 CONSVEFACERET] *Vſitatius apud hunc, Condocefaceret. Vide pag 465.493.*

495 A.SCIPIONE] *Pariſienſes, A. Scipionis, Vt intelligatur, Caſtris.*

496 TIDRAM] *Thebennam, Pariſienſes. Tiſdrum dicitur a Salluſtio in Iugurth.*

497 Vt ſuis fortunis præſto, quod benemeriti eſſent,] *In Pariſienſi, Vt ſuis fortunis, de populo R. quod benemeriti eſſent.*

497 C.CRISPVM,] *Nihil muto. Verumtamen*

uenit

venit aliquando in mentem, ex ignoratione antiquæ Ciſpiæ familiæ, locum eſſe corruptum. Conſulendi veteres libri.

504 LIBERIS ſuis, L. Cæſari,] *vnico filio: Sed ita veteres loquebantur: quia, Liberi, non Liber, dicebant.*

505 QVI dum, &c.] *Legendum puto, Qui cum.*

505 IMPETV facto] *Impetuque facto, Pariſienſes, recte.*

505 C. LIGARIO, C. Conſidij filio,] *Q. Legarius C. Conſidij legatus fuit. Quod ex oratione pro Ligario colligitur. Repono igitur pro Filio, Legato. Aut legendum, C. Conſidio filio; vel, vt in Pariſienſi, Et C. Conſidij filio. Quæ quamuis Latine dicta ſint; dure tamen nimis hoc loco dicerentur.*

505 LIVINEO Regulo] *Ita legendum, & ex libris ueteribus, & ex argentei nummi inſcriptione, docuit Fuluius Vrſinus.*

505 CETEIO, P. Atio, C. Cellæ.] *Vt familiæ conſtarent; legerem libentius, C. Ateio, P. Atrio (ita etiam legitur in Pariſienſi, & Gryphij libro) L. Ocellæ.*

506 EODEM die] *Eo die, Pariſienſes, rectius.*

509 PLAETORIO Ruſtiano] *Fuluius Vrſinus, Caſtiano, reponit ex argenteis nummis, in quibus ita legi, vide in orthographia, in,* PLAETORIVS.

509 POPVLI Romani Proconſule,] *Abeſt, Proconſule, a Pariſienſi libro.*

IN

512 CLAM præſidio Cn. Pompeij,] *Pariſienſes Clam præter præſidia Cn. Pompeij.*

512 MERITAM leſſe ſciebat,] *Sciens, Pariſienſes, recte.*

517 L. IVNIVM Paciecum] *Nominatur a Cicerone lib.* VI *.Fam. Sed & in Valerio Maximo lib.* V. *cap. 4. de Paciecis, in Hiſpania natis, mentio eſt. Fortaſſe idem Cæſar de bello Gall. lib.* V. *pag. 512. Q. Iunij ex Hiſpania mentionem faciens, aliquem ex hac familia intellexit. Legendum autem puto omnibus his in locis, Patiæc. Quæ ſane familia hodieque in Hiſpania nobiliſſima eſt.*

514 CVM animaduerteret,] *Pariſienſes, Id cum animaduerteret.*

515 Ex colonis,] *Ex coloniis, Pariſienſes.*

516 NON eſſe permiſſurum,] *Commiſſurum, Pariſienſes.*

518 OPIDVM potiri] *Opido, Pariſienſes.*

518 IRRVPTIONVM,] *Eruptionem, Pariſienſes.*

522 L. MINVCIVS Cæſari.] *Munatius Plancus dicitur a Valerio lib.* IX. *cap. 2.*

523 ET eo tempore] *lego. Ex eo tempore.*

525 VT ait Ennius, noſtri ceſſere parumper.] *Non quod, vt ego puto, ita Ennius dixerit, ſed quod familiare ei fuerit, hoc aduerbio uti. Quod eius ſcripta indicant. libro enim* VI. *Annalium, apud Nonium, in Prognariter.*

» Di-

„ *Diui, inquit, haud audite parumper:*
„ *Vt pro Romano populo prognariter armis*
„ *Certando, prudens animam de corpore mitto.*
Et Annalium lib. apud eundem Non.
„ *Te nunc Sancta precor Venus, & genetrix patris noſtri,*
„ *Vt me de cœlo viſas cognata parumper.*
Idem, eodem.
„ *Inde tuetur ibi lupus, femina conſpicit amnes,*
„ *In campo celeri paſſu premens parumper,*
„ *Conijcit in ſiluam ſeſe.*

525 FLVMEN tranſgredi duo] *Tranſgreſſi, Gryphius, & Pariſienſes.*

525 CLODIVS Aquitius. *Pariſienſes, Clodius Arquitius. Fecit hęc varietas, vt de mendo cogitarem. Qua in ſuſpicione cum eſſem, reperi in antiquis marmoribus, Auitum cognomen eſſe Clodiorum. Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandum ſit.*

Romæ, in domo Cæſia,

D. M
CLODIAE
AVITAE
HEREDES
EX. TESTAMENTO

Ex Aedibus Arbcrinorum.

D M
TI. CLAVDIO
FELICI. PATRI. ET
CLAVDIAE
PRIVATAE. MATRI
TI. CLAVDIVS. AVITVS
FILIVS. OPTIMVS
PARENTIBVS

Cum uero hoc cognomen non admodum frequens apud ueteres ſit, inde factum eſt, ut mendoſe quandoque ſcriptum reperiatur. Nominatur a Plinio lib. XXXIV. *cap.7. Vibius Auitus. Eſt item hoc cognomen in antiqua inſcriptione Neapolitana per B, ſcriptum. cuius exemplum ſequitur.*

D M
AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR
7. VERANI. VIX. AN. XL. MIL.
AN. XIIII. NAT. BESSVS. NA
TVS. REG. SERDICA. VI
CO. MAGARI. AVR. VIC
OR. ATFINIS. ET. AVR. ZOLONI
VS. ET. AVR. ZANTIALA
ET. AVR. GAIANVS
HERED. B. M. F. CR

In Tacito, Iulius Auitus, nam, Habitus, legendum. Vibius Habitus, in lapidibus Capitolinis.

Quod cum ita ſcriptum ſit ex affinitate B, & V. litterarum apud veteres, placet, ἐν τῷ παρέργῳ *paucas hic de multis adſcribere veterum*

marmo-

marmorum inſcriptiones, in quibus uaria, & B, pro V, legitur: & V, pro B. I.

D. M.
C. ALLIVS ANENDIETVS
FECIT PATRONAE . B . M
ET . S. ET . L. E . P. Q. EOR.
ITEM . ALLIA . TATIAS
ADSIGANBIT . SE . VIBA
DOMITIAE . TVCHENAE
L . L . P . Q . EIVS

Romæ, in hortis Fabianini Montij. 2.

D. M.
C. ANNIBIVS
HYMNVS . FEC
PETRONIAE
PSVCHENI
PATRONAE
B. M.

R. ad Cloacam D. Lucæ, in ædibus Podocatharorum. 3.

BATINIA . PRISCILLA
NYMPHIS . SACRVM

R. Ad D. Andreæ, Trans Tiberim, uia publica. 4.

IVLIAE . BERONICENI
VXORI . MVLIERI
INCOMPARABILI
RARISSIMAE
FEMINAE . B . M
IVLIVS . CAELIMORPHVS
MARITVS

Nea-

Neapoli. 5.

D. M. S.
VLPIAE
BERONICES.

Calcinati, agri Brixiani ad ædem D. Mariæ, in muro, qui reſpicit Clyſim, 6.

C. BASILIAE. CRISPINAE
MATRONAE. B. ANN. XVII.
M. VI. D. V

Caietæ. 7.

D. M
T. FLA. T. F. TALLIONI
MIL. VRB. CHOR. XI. VRB.
STIP. XI
Q. B. AN. XXX
FL. ELPIS. MAT. P.

Romæ, ad D. Petri, & Marcellini. 8.

MAXIMILIAN
QVI. BIXIT. ANNVS
IN PACE....
.....

&, 9.

T. P. COSMO. CONIVGI. INCOMPARAVILI. ET
T. P. CHRESTO. FILIO. DVLCISS.
P. T. IRENE. POSVIT. Q. B. A. LXXVII
QVI. BIXIT. ANNIS. XI. M. IIII

&

& · 10

D. M.

IVLIA . PRIMA . AV
RELIO . ZOTICO . FI
LIO . BENEMERE
NTI . QVI . BIXIT . AN
NIS . XXXVIII . M
ENSIBVS . III
DIEBVS . X

Salerni. XI.

ACERRIO . FIRMEO . LEONTIO
PRIMARIO . VIRO . ET . EDITORI
MVNERIS . SVI . CVM . FERARVM
LIBYCRAM . QVI . VIX . ANN
XXX . DIGNISSIMO . FILIO
CONSACRABERVNT

Romæ, in ædibus Maſæiorum. XII.

ARA. POSITA. ASSTANTE. SACERDOTE. SEX
CREVSINA SECVNDO. VT. VOVERANT. MA
XIMVS. ET MAXIMINVS. FILI. IMP. COMM
ODO. AVG. PIO. FELICE. IIII. ET. VICTORINO. II. COS.

SOLI . INBICTO . MITRE
M . VLPIVS . MAXIMVS . PRAE
POSITVS . TABELLARI
ORVM . ARAM . CVM
SVIS . ORNAMENTIS
INSIGNIA . HABENTES
IIII
VT . VOVERAT . D . D .

Romæ

VALERIA . Ↄ . LIBERTA
SABINA . VIXIT . ANNOS
XIIII . TIBERIVS . CLAVDIVS
AVGVSTI . LIBIANOR . ET . TI
CLAVDIVS . TI . FILIVS ET . LI
BIANOR . NATVS . MERENTI
DIS . M

R. ad D. Agnetis, extra mœnia. 14.

SEBERA . RVFINIANO
BENEMERENTI . FECIT

&, 15

D M
AELIA . NICE . SACERDOS . BONAE . DEAE
SE . BIBA . COMPARAVIT . SIBI . ET
ALVMNAE . SVAE . CL . NICE . ET
AEL . THALVSSAE . ET . AEL . SERAPIAE . ET
CL . FORTVNATAE . ET . LVCCIAE . FELICITATI
ET . VALERIO . MENANDRO . F.

Ad D. Angeli in Foro Piſcario. 16.

D M
AELIA . AQVILINA
SE . VIBA . SIBI . FECIT
VIXIT . ANN. ...

In domo Carpenſi. 17

DOMITIA, ITALIA SE. VLBA. FECIT. SIBI. ET HYACINTO. COIVGI. SVO AVG N. ET. LIBERTIS. LIBE RTABVS. QVAE. POST ERISQVAE. EORVM

Ad D. Cæciliæ, Trans Tib. 18

L. FIELLENVS. IANVARIVS SE. VIBO. FECIT. SIBI. QVI VIXIT. ANNIS. LXXXXVIII

In Baſilica Lateranenſi. 19

D. M

SEPONIA. PROCLINA. CONIVGI DVLCISSIMO. AVRELI. MERCVRIO MEMORIAM. ISTAM. SE. VIBA CONPARAVIT. SIBI. ET. SVIS. PO STERISQVE. ITEM. LIBERTIS. LIBE RTABVSQVE. EORVM. SIQVIS. AVTEM ISTAM. MEMORIAM. EX. NVMERO FILIORVM. SIBE. LIBERTORVM DISTRAHERE. VOLVERIT. INF. AER. PP. R. I-S Ī N.

Vide & in Orthographia, Albei Tiberis, in, AFRICA, 9.
Et, Baleas, in, HAVE, X,
Et, Benantia, in, CONIVNX, 34.

Et,

Et, B, pro, Bixit, in, COIVX, 17.
Et, Bixit, in, KALENDAE, 17.
Et, Pontif. Flabial. in, PROCONSVL, 2.
Et, Iubentius; &, Iubentutis; in, LAEVA, 1.

Et Cumis.

PILVMNO . SANCTISSIMO
GENIO . MVNICIPI . SACRVM
P. IVBENTIVS. ANCHARIVS. II VIR

Et, Libius, in, CAECINA, 3.
Et, Serbus, in, PROCONSVL, 9.
Et, Se uibi, in, LICINIVS, 2.
Et, Se Sibo, in, MAECIVS, 3.
Et, Si uibos, in, Q, 21. & 30.
Et, Se uibus, in, EPISTOLA, 8.

Romæ, in Aedibus Atilij Delphinij. 2

VNDIS . CYANEIS . DONVM . PLA
CAVILLE . FECIT
CONTVCCIVS . BLANDAS . PER . A
QVAS . ARAM . VENERANDAM
HINC . ORITVR . PERGITQVE . FLV
ENS . DEINDE . OCCIDET . IN . SE
RIPAI . MOX . VIRIDIS . RENOVAN
TIBVS . INCLYTA . NYMPHIS
NVMINE . FONTIGERO . GRATES
EX . VNDIQVE . SOLVENS
SOSPES . CVM . COMITE . PRAE
STAT . RENOVANTE . LIQVORE

 Ibidem,

Ibidem. 2.

ΤΑΤΗΡ. ΧΑΙΡ(-

D . M

AVREL . DIOGENETI

SACERDOTI . VENE

MERENTI . FECIT

AVRELIA . CAENIS

COIVX . CON . QVEM

VIXIT . ANNIS-I-I I

Ad D. Gregorij. 3.

ACONTIO

R . RANIO . OPTATO . C . V . COS

CVRATORI . REIP . MEDIOLANENSIVM . CVRAT

REIP . P . NOLANO RVM . PROCOS . PROVINCIAE

NARBONENS LEGATO . AVG . ET . IVRIDICO

ASTYRIAE . ET . CA LAECIAE . CVRATORI . VIAE

SALARIAE . CVR ATORI . REIP . VRVINATIVM

MATAVRESIVM LEGATO . PROVINCIAE

ASIAE . PROPRAET ORI . TRIBVNO . PLEBEI

QVAESTORI PROVINCIAE . SICILIAE

Prope Biſentium. 4.

VIRTVTI . VIS N

SACR

M . MINATI . M . L . SAB . GALLI

II . VIR . I . D . QVINQ

MATERNVS . FRATRIS

SVI . H . C . ET . OB . DEDICA

TIONEM . HONORARIAM

VICANIS . FLVIVM . POPV

LO . CRVSTVLVM . ET

MVLSVM . DEDIT

Danuuius etiam, nõ Danubius, legitur, in antiqua inſcriptione, in Orthographia, in, ACCIVS, I. *& in peruetere argenteo Traiani nummo, apud ornatiſſimum uirum, antiquarumq. rerũ cognitione præſtantem, auunculum meum, Rinaldũ Odonium, leguntur, hæ litteræ, ab uno latere,* IMP. TRAIANO. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. *ab altero,* COS. V. P. P. S. P. Q. R. OPTIMO. PRINC. DANVVIVS.

Iabolenus item reperitur, & Iauolenus.

Romæ, ad D. Mariæ Trans Tiberim.

M . IVLIVS . TROPHI
MVS . RASINIAE . IA
BOLENAE . KAPITOLI
NAE. F. M. RASINII . I-ER
MADIONIS . ET . IABOLENAE
SIMPRONIAE
M . C . F.

Apud præſtantem uirum, ijſque ornatum animi, ingenijque, dotibus, quas ad ſummam laudem neceſſarias omnes iudicant, pauciſſimi aſſequuntur, Horatium Fuſcum; prope templum Mineruæ.

D. M.
P. MANLIO. FVSCO
IAVOLENAE
MARCIA. ET. SOSIBIA
FILIAE. PATRI
PIENTISSIMO. ET
IAVOLENA. SOSIBIA
MARITO. OPTIMO

Vide & in Orthographia, Incomparauili, in, CONIVX, 20.

Et, Venemerenti, in, FELIX, 30.

Carbilius, in, HILARVS, 3.

EX. HAC *Litterarum affinitate factum eſt, vt multi item apud Scriptores loci corrumperentur.*

Quale illud, apud Tacitum: Ea, inquit, lege de iudi-
„ *cijs, iudicibuſq. nobis promulgata. Legendum enim puto, Nouis. Vt referatur ad Iudices.*

Apud Valerium quoque Maximum lib. VI. *ca.* 2. *de*
„ *Scipione Aemiliano, cũ legeretur, Deuictæq. Carthaginis ſpolia habita, qui librum emendauit, uidens, non poſſe hæc referri ad Aemilianum, uerbum ſuſtulit: male omnino. ſi enim legas Auita, prorſus dubitatio tolletur omnis, & loco integri-*

tatem

tatem reſtitues ſuam.

In Valerio Maximo, libr. VI. *cap.* I. 13. *Vibienus, legendum, non, Bibienus, Et lib.* IIX. *cap.* I. 6. *P. Villius, non, P. Bilius. Attius.* Ἐπιναυσι μάχῃ, *apud Nonium, Amnis.*

Cũ Andriã undã ſalſo ſanctã obtextus ſanguine,
Atq. acerbos alta ĩ amni corpore expleui hoſtico.
Vbi lego, Obtexui, &, Aceruos.

Et Enn. lib. XIV. *apud Priſc.*

Inſit, o ciues, quæ me fortuna fero ſic
Contudit, indigno bello confecit aceruo.
Quo loco lego, Ferox; &, Acerbo.

Verum, longius fortaſſe, quam par erat, non tamen inutiliter, a propoſito digreſſi, reuertamur ad inſtitutum.

526 DVORVM centurionum internicio] *Interitio, Fuluij liber. Internecio, Pariſienſes.*

526 IN eum locum] *Pariſienſes, in Aequum locum. Simile mendum erat de Bello Ciuili li.* 3. *pag.* 372

527 ANTISTIVM Turpionem] *Nunquam legi Turpionem cognomen eſſe familiæ Antiſtiæ. Nominatur a Cicerone Ambiuius Turpio hiſtrio in lib. de Senectute. Cuius etiam mẽtio eſt apud Cornelium Tacitum in Dialogo de Oratoribus. Verum in Tacito mendoſe legitur, Turpionis, aut Ambiuij. quaſi duo ſint. qui tamen unus eſſe ex Cicerone facile dignoſcitur.*

527 PRÆFVLGENS opus cælatum,] *Præf. op. cæl. opponerent, Pariſienſes.*

528 PROELIVM affore ad Soritiam, quo factum eſt &c.] *Affore, non legitur in Fuluij libro. Pręterea, Quod, pro, Quo, in eo ſcriptum eſt.*

528 CIRCA Hiſpalim in oliueto conſtitit.] *Contra Hiſpalim in oliueto conſtituit, Fuluij liber.*

528 FVSTE percuſſus.] *Eodem modo locutus Valerius Max. lib.* VI. *c. 3. Fuſte percuſsã interemit, non, Fuſtim: vt mutarunt quidam. Et libr.* IIX. *cap.* I. *qui tamen locus varie legitur in alijs libris. Cum enim legeretur, Matrem percuſſam fuſte interemerat, mutarunt quidam, in, Matrem fuſtim interemerat.*

529 TVMVLIS contineri,] *Tumulus continet, Pariſienſes.*

529 INTERVALLVM prouinciam diuidit.] *Interim nulla planicia diuidit, Fuluij liber.*

531 QVOD ſuo loco hoſtes vehementer premere cœperunt,] *Quod a ſuo loco hoſt. ueh. prem. cæp. Pariſienſes.*

532 AD opidum cõuerſa vniuerſa hoſtium tim.] *Ad opidum hoſtium conuerſa vniuerſa, vt tim. Pariſienſes*

532 CADAVERIBVS ſunt complexi,] *Sunt, abeſt, a Pariſienſibus & recte abeſt.*

532 P. CALVITIVS, qui caſtris antea Põpeij præp. eſſe.] *P. Caluitius, qui caſtris antea Pompeio præp. eſſ. legit Latinius.*

533 OPTIMIS ſuperadditis ueſtimentis,] *Opti-*

mis

mis inſternendam ueſtimentis, Fuluij liber.

533 VINVM, & nardum] *Reſinam, & nard. Fuluij & Latini Liber. Vinum, reſinam, & nard. Beroaldus.*

533 CONTRA id opidum poſuit,] *Id, non legitur in Fuluij libro.*

533 QVI ſuperati a noſtris, ſunt int.] *Qui ſuperati a noſtris ſunt, & int. Pariſienſes.*

534 INTRA Pompeianas partes præſidium,] *Intus Pompeianarum partium præſidium, Pariſienſes.*

534 CLAM cuidam Philoni, illi, qui &c.] *Clam quendam Philonem, illum, qui &c. Fuluij liber. Clam quidem Philo ille, qui &c. Pariſienſes.*

534 CLAM præſidio, in Luſit.] *Clam præſidia, Fuluij liber. In vero præpoſitio non legitur in Pariſienſi.*

534 NOMINE barbarum,] *Fero. Aliquando tamen legendum putaui, Hominem barbarum. Quod ab alijs pro ſuo diuenditum, nec miror, & gaudeo.*

534 AD deditionem] *dixiſſet Cæſar, De deditione.*

535 PARS, qui Pomp.] *Quæ, Pariſienſes.*

535 PARTIM peditatibus, & equitatibus] *Partim peditibus, & partim equitibus, Pariſienſes.*

535 INSEQVVNTVR,] *Inſecuti, Pariſienſes. recte.*

535 IM-

535 IMPERATI] *Imparati, Latini liber.*

536 EXESVM locum in ſpelunca Pomp.] *Exeſum locum, ut in ſpeluncam, Latini liber.*

538 MVLTIS legibus ab ſe in ſenatum inductis,] *Legationibus, Beroaldus, & Pariſienſes. placet.*

538 HABERI] *legerem, Habere. Quo uerbo alias & Cicero, & alij, pro, Habitare, uſi ſunt.*

LIBELLVS VARIARVM LECTIONVM.

Vbicumque Aſteriſcum in fine notatum inuenies; ſcies, dignum eſſe locum animaduerſione, & quem haud oſcitanter prætereas.

pag.1. 11 proximi ſunt Germanis Carrar.
21 quotidianis bellis,prœlijſque. C.
25 continetur que Garumna flumine: Oceanum finibus Belgarum attingit;etiã.C.Flor.*
29 interiorem partem. C.
pag. 2. 1 & ad eam partem. C.
pag. 3. 4 Is igitur ubi legationem.c.
20 pœnas ſequi oportebat.C.
pag.4. 10 Latobrigis finitimis.C.
23 Noriciam.C.Noreiam.Gryph.Noramq.F.
pag.5. 24 Allobrogũ eſt proximũq. Geneua:ex eo.C.*
26 ſuaſuros,quod.C.
pag.5. 25 quẽ flumẽ Rhodanũ influit. Vide Glarean.*
27 XXIX.C.
pag.6. 12 His cum ſua ſponte.C.
24 nunciatur,& Heluetijs.C.F.
pag.7. 3 conſcripſit:& tres.C.
21 Eodem tempore Aedui,Ambarriq. C.F.
pag. 8. 2 incredibile leuitate.Ita Lucret.IV.Quod ſupereſt,ubi tam uolucri hæc leuitate feruntur. Nihil minus Arari uidetur cõgruere, quam Lenitas. Nimia uero lenitate fieri aliquando poteſt,ut uiſus fallatur. C.*
3 lintribus uinctis.C.
6 faciendum curauit; atque ita exercitum traduxit.C.F.
pag. 9. 3 ubi Cæſar conſtituiſſet, atque eſſe uoluiſſet.
4 Sin bello proſequi.C.
11 inſidiis inniterentur.C.
12 & calamitate Pop.Rom.& intern.C.
17 aut eo grauius ferre.C.
29 immutatione rerum. C. Vide Petrũ Victor, in 3.Ariſt.lib.de Arte dic.
pag.10.21 pabulationibuſq. C.

pag.11. 3 conferri,portari. C.
4 intellexit,& diem inſtare. C.F.
18 plus poſſent.C.
22 imperia pferre ſatius eſſe.Poſtrema duo verba ſubiectis pũctis inuenimus deſcripta, ſed ita quidem,uti inducta uiderẽtur.C.*
26 quin etiam quod neceſſario. C.F.
pag.12. 4 reperit ab alijs eſſe uera. C.
21 imminuta. C.F.
26 Reperiebatq. inquirendo Cæſar, initium fugæ prœlij equeſtris aduerſi paucis ante diebus a Dumnorige, atq. eius equitibus, factum eſſe.G.
30 Eorum fuga.F.Eorumque fuga.G.
Si,Eorum fuga, legas, plane uidemur locum reſtituiſſe.
pag.13. 8 His omnibus unum repugnabat. C.F.
29 per ſe creuiſſe. F.*
pag.14. 4 ſuſpiciones euitet.C.
pag.15. 3 ad eum cucurrit.C.
15 ex interuallo.C.F.
21 & iter ab Heluetijs.C.
24 ſeu quod terrore. C.
25 eoq. magis, quod.C.
pag.16. 5 collocari.C F.*
6 compleri,& interea.C.F.
15 milites ſuperiore loco.C.
pag.17. 1 conuerſa ſigna tripartito intulerunt. F.partita intulerunt.C.
24 loco,quo Heluetios.C.
pag.18.26 quoſq. poſtea.C.
pag.20.14 cũ his Aeduos,eorumq. ditionis hoĩes.C.F.
pag.21. 9 neque conferendum eſſe.C.
15 cruciatuſq.edere.C.F.
20 domo emigrarent.C.
pag.22. 6 eum ab his.C.F.
10 nec in occulto.C.F.

tuta

13 tuta fugæ facultas.C.
25 horumq. obſides.C.
pag.27.17 emolimento. F. Petrus Victorius,doctiſſimus uir,Emolumentum,hoc loco,pro detrimento,& iactura,ſumptũ a Cæſare contendit,Varronis auctoritate adductus. Emolimentum, habet Florentinus codex. ut, ſi E litteram eximas, quam ueriſimile eſt a copulæ,Atque uocali poſtrema, uerbo Molimento adhæſiſſe, perbelle Cæſaris ſententia conſtare uideatur.Hac uoce autem uſus eſt Liuius lib.vII.de bell. Macedonico:Se in animo habuiſſe tota claſſe Epheſum petere, & onerarias ducere multa ſaburra grauatas, atq. eas in faucib. portus ſupprimere,&eo minoris molimẽti ea clauſtra eſſe,qđ in fluminis modum, longum & anguſtum, & uadoſum,oſtium portus ſit. A propria autẽ uerbi notione, tranſtulit Cæſar ad difficilem, atque operoſam,exercitus profectionem.*
20 negotium eſſet.
23 Rex,atq.Amicus R.P.a Senatu appellatusC.
25 quando in colloquium.C.F.
pag.24. 5 ſi id non impetraret.Pariſ.impetraſſet.Carr.
11 idem populum Rom.C.
13 conſucuiſſe.C.
15 in ſuo impediri. C.
22 longe ab his.C.
pag.25.15 a finibus proceſſiſſe. C.
18 facultas.F.G. Ita aũt ex uetuſto Codice hũc locũ emendauit.Donatus Iannoctius,uir ſummæ eruditiõis, & mihi amiciſſimus.*
20 Alduaſdubis. C.F.P.Alduaſdalis.G.
23 quia flumen.C.
28 ibi præſidia collocat.C.
pag.26. 3 prædicabant & ſæpenumero. G.

7 ortus

7 ortus eſt timor a tribunis.c.
12 eſſe duceret.c.
16 adducti in tabernaculis.c.
19 deſignabantur. c.
23 ſed anguſtias itineris,locorum, & magnitudinem ſiluarum,&c.c. ſed anguſtias locorum,magnitudinem ſiluarum &c.F.*
pag.27. 7 æquitate & condicione perſpecta.c. F.*
15 uidebatur propter factum & nuper. c.
16 tumultu,licet aliquid uſu,ac diſciplina, quã a nobis accepiſſent,ſubleuarentur. F.
21 deniq; hos ſcirent eſſe eoſdẽ Germanos . F. ac denique Germanos hos eoſdem eſſe ſcirent illos,quibuſcum &c.G.
23 plerunque ſuperarint.G.
26 hos ſi quærerent reperire poſſe. c.
pag.28. 4 itinerum conferret.G.
6 aut præſcribere uideretur.c.
6 hoc ſibi curæ eſſe.c.
9 breui tempore indicaturos. c.
14 conuictam.C.F.
14 perpetua uitæ felicitateHeluetiorum &c.G. F.quod noſter habet , & præterea Lutetiæ a R.Stephano excuſus parua forma.Innocentiam perpetua uita,felicitatem Heluetiorum bello eſſe perſpectã , ex ingenio, ac nullo adiutus exẽplari, Bartholomæus Ricius emendauerat.*
29 Inde reliquæ Legiones. c.
pag.29. 5 quod ex aliis ei maximam.C.F.
6 amplius XL.c.
13 poſſe exiſtimare.c.*
17 pro ſuis tantum.c.
pag.30. 3 Cæſarem ei facere.c.
4 habiturum,& non ad equum reſc. c & nunc ad æquum reſcribere.F.P.G.
6 terrenus.C.P.

7 Eo

7 Eo ut erat uentum, legionem Cæſar. C.
14 quod amicus munera. C.
pag. 31. 13 prœlio pulſas, ac ſuperatas. C. F.
14 paratum decertare: ſi pace uti uelint. c. ſin pace uti malint. G. ſi pacem mallent. F.
16 pependerint. F.* præpoſtere inuerſa littera, P. ceteri fere omnes legũt, Dependerint. Carr. ſcriptus, Propẽderint. ſed, Perpenderint, omnino legendum eſſe cõtenderim.
27 Galliæ prouinciæ fines egreſſum. C. fines ingreſſum. G.
28 cum in ſuas poſſeſſiones. C.
29 Vt ſibi concedi. G. P. ut ipſi concedi. C. F.
pag. 32. 1 ſic iterum nos eſſe iniquos. C.
2 qui non ſuo iure ſe interpellaremus. G.* qui in ſuo iure ſe interpellaremus. F. P. uidetur male Non, loco In, fuiſſe acceptum.
3 Quod Fratres ex S. C. & Amicos appellatos Aeduos diceret. G.* Quod fratres a ſe & Amicos Aeduos appellatos diceret. C. F. Quod a ſenatu Aeduos appellatos Amicos diceret, P. quod hẽt Carrar. & Flor. uidetur eſſe legendũ, ſed ita, ut poſt uerbũ, Se, punctus, qui librarij imperitia ſublatus eſt, reſtituatur, & a Se. hoc eſt a Senatu legatur.*
20 poſſet, neque ſuam. C. P.
21 uti optime merentes. C. F.
pag. 33. 10 relatum eſt, qua arrogantia omnem Galliam Romanis interdixiſſet. C. elatum eſt. F. rectius, ut arbitror.*
13 colloquium diremiſſet. G. P.
21 retineri non potuerint. G. P.
30 M. Metium. C.
pag. 34. 4 præſente clamauit. C.
18 totidem uero pedites. C.
pag. 35. 5 noſtros deterrerent. F. perterrerent. C. P. G.
8 quattuor reliquas legiones in caſtra. G. P.

reliquas

reliquas in caſtra. F.C.

23 eas itaque dicere.C.

27 in conſpectum hoſtium.C.

pag.36. 1 Tum uero demum.G.ceteri: Tum demum caſtris eduxerunt. C.F.

14 procurrunt.C.

25 intra aciem.*

pag.37. 2 nactus ea perfugit.

5 quam domo ſecum: altera Norica.C.* quā domo ſecum eduxerat. P.F. quam domo ſecum adduxerat.G.

6 in Gallia duxerat.G.F.P.

7 utræque in ea fuga perierunt.C.F.

14 uideret.C.

22 Quos Vbij qui proximi Rhenum incolunt perterritos inſecuti. P. Quos ubi cuncti qui proximi Rhenum.C.

27 interiorem Galliam.C.F.

IN C. IVLII CAESARIS

LIB. II. DE BELLO GALL.

pag 39. 6 omni opinione ueniſſet.C.F.

8 Andocum Boium.C.

12 contra pop.Romanum coniuraſſe. F.G.

14 qui cis Rhenum. C.F.

18 utuntur & unum imperium.C.

19 cum ipſis habent.C.

20 cum ab his quæreretur. C.

25 Gallos qui ea loca. C.

28 ingredi prohibuerint.C.F.

pag.40. 4 concilio,& ad id bellum pollicitus,cognouerint.F.C.

7 ex eo numero elect. F.C.

9 Sueſſiones ſuos eſſe finitimos, fines latiſſimos,feraciſſimoſq. agros poſſidere. C.F.

14 prudentiamq. ſuam.
28 adhortatus,docet.C.
pag.41. 5 ad ſe uenire,neque iam.C.F.*
21 At,ubi circumiecta multitud.
24 portas ſuccenderunt.C.ſuccendunt. F.*
26 Nam, cum tanta multitudo lapides, ac tela conijcerent, in muro cōſiſtendi poteſtas erat nulli.C.F.
28 Siccius Rhemus. C.
30 unū ex ijs.F.nūciū ad eū mittit.C. Vnus,legendū,qđ in ceteris habetur; &, Nūcios.
pag.42. 3 a Siccio.C.
9 quot adire poterāt.C.quæ adire potuerāt.F.
16 prœlijs ſuperſedere.C.prœlio,ſine dubio,legendū,qđ noſter,atq. excuſſi oēs habent.
24 &in frōte leuiter caſtigatus.C.F.leniter.P.*
27 caſtella inſtituit.C.
29 qui tantū multitudine poterant. G. P. quod tantum.F.
pag.43. 9 ob id neutri tranſeundi.C.
17 ſi minus potuiſſent.
18 commeatuq. noſtros prohiberent. C.P.F.
26 primoſque,qui tranſierant. C.P.
30 atque ipſis res frumentaria deficere. C. F.atque ipſos. P.
pag. 44. 5 in ſuis,quam alienis.C.
18 nondum proſpexerit.C.
25 fugientium occiderunt.C.
26 occiderunt: cum ab extremo ordine hi, ad quos uentū erat,conſiſterēt; fortiterq. noſtrorū impetum militum ſuſtinerēt,prioreſq. quod abeſſe a periculo uiderētur,neque ulla neceſſitate,neq. imperio,cōtinerētur,exaudito clamore, perturbatis ordinibus,oēs in fuga ſibi pręſidiū ponerent. Ita ſine ullo periculo &c. Carrarienſi, cū Florentino, & Pariſienſi, in omnibus fere

re conuenit, ab eodē uterq. in eo uariat. Habent.n.ab extremo agmine, & priores quod abeſſe a periculo,abſque copula.*

pag.45. 3 ſub occaſum Solis.C.P.G.

15 celeriter uineis ad opidum actis. F.P.G.

23 Sueſſiones accipit. P.G.

pag.46. 9 qui huiuſmodi.C.

27 elangueſcere animos. F.C.

pag.47. 4 ex captiuis eorum Sabin flumen. C.F.

11 inutiles eſſe uiderentur.C.

5 cumq. ex deditici js.C.

pag.48. 8 quem caſtris noſtri.C.

24 prœlium committunt.C.

pag.49. 5 peruolauerunt.C.

13 uexillum quidem erat proponēdū, inſigne, cum ad arma concurri oportebat. C.*

18 temporis breuitas, & ſucceſſus, & incurſus hoſtium impediebat.C.F.*

19 in his difficultatibus.C.*

30 eſt hortatus. C.

pag.50. 3 ſuſtinerent.Quod non longius.C.F.

4 prœlium committendi.

5 atq. item in alteram partem eſt cohortandi cauſſa ꝓfectus.Pugnātib. tāta fuit &c. G.

9 tegmenta detrudenda.C.*

15 cū diuerſis legionib.aliæ alia in parte.C.F.*

18 neque ita certa ſubſidia.C,

29 neque id qua in parte.C.

euentus uarijs ſubſequebantur.C.

ita eſſe legendum paullo infra demõſtrat,* Item alia in parte diuerſæ duæ legiones XI,& IIX, & profligatis Veromand.

pag.51. 4 At totis fere a fronte & a ſiniſtra parte nudatis caſtris;cum in &c. F.

12 quiq. cum his una.C.F.

25 noſtra legiones premi.C.

27 diuiſos,diſſipatos.C.ceteri quos uiderim,&

ſcripti & excuſi (rectius illi quidem) Diuerſos, diſſipatoſq.

pag.52. 1 Cæſar ab x. legionis cohorte. P.* Vaſcoſ.

19 cuius aduentu. C.

25 ut conuerſa ſigna in hoſtes inferrent. C.

pag.53.20 & pila intercepta. C.

22 ripas ac ſubire. G.P.

pag.54. 8 cum omnibus ſuis copiis.

14 aditus in altitudinem non amplius. C.F.

16 muniebant. C.

17 collocabant. C.F.

18 cum iter per prouinciam. C.F.P.

24 conſenſu omnium. C.

pag.55. 5 nam plerumque hominibus Gallis. C.

8 & appropinquari. C.

11 ope diuina. C.F.

22 quibus Cæſar reſpondit. F.

29 re nunciata ad ſuos, quæ imperarentur, facere, &c. F.C.

pag.56. 2 ſummam muri, aggeriſq. acerui armorũ. C.

7 pellibus incluſerant. F.C.

18 eo concurſum, pugnatumq. ab hoſtibus ita acriter eſt, ut &c. C.F.

24 cum iam defenderet neſcio captum opidũ, atq. &c. C.F.* deerant in omnibus excuſis duo uerba, Captum opidum, ut locus mácus plane, aut corruptus, uideretur.

pag.57.12 Quas ob res. c. ob eas res, F.

13 accidit nulli, c.F.

IN C. IVLII CAESARIS

LIB. III. DE BELLO GAL.

pag.58.14. magniſq. cum portorijs. c.F.

27 ab illis relictam. c.

pag.59.14 itineris cauſſa. c.P.

27 itineribus poſſent. C.F.P.

collo-

pag.60. 4 colloquēdis.G.Ceteri &excuſi & ſcripti,ha
bēt,collocandis.Sed neutrū ſatis ꝓbatur
9 denudata defenſoribus.C.
11 defeſſi prœlio excedebant,alij C.F.*
pag.61.27 frumenti cauſſa dimiſit.C.F.
pag.62. 3 quod naues habent.C.
pag.63. 7 inſcientiam locorum.C.*
13 uada,portus,inſulas nouiſſe.C.
15 atque apertiſſimo.F.atque ampliſſimo. C.
25 retentorum militum Rom.C.
pag.64. 1 condiciones ſeruitutis.C.A.
7 atque in officio teneat.C.B.
21 in extremis linguis.G.P. *
pag.65. 2 hoc eo facilius. C.
9 uada ac diſceſſum æſtus.C.
11 Naueſq. totæ factę ex robore ad quāuis con
tumeliā pferēdā.C.Naues maximo robo
re ad quamuis uim & cōtumel. Par.Vaſc.
13 tranſtra pedalibus.C.F.
16 tenuiter confectæ:hæc ſiue pp lini inopiā,
atq. eius uſus inſcientiam.C.F.Hæ ſiue.*
17 ſiue eo quod eſt magis uerisſimile.C.F.
23 aptiora,ac commodatiora.C.
26 telum adiiciebant.C.F.adiiciebatur.G.P.
29 facilius in undis , conſiſterent tutius &c.C.
pag.66. 5 ſtatuit expectare claſſem.G.P.
7 Naues eorum potiſſimæ.C.
11 qua ratione pugnæ inſiſterent. Roſtris.n.C.
F.quam rationem pugnæ inſiſterēt. G. P.
16 detinebant. C.
30 binæ,ac ternæ , naues circumſiſterent.C.G.
pag.67. 8 ex loco mouere.C.F.
pag.68. 6 duum millium ſpatium.C.
8 contemptionē.C. F. Ita legendum uidetur,
contēptio,ſemp er Cicero, numquā cōtē
ptus,niſi eius Rhet. ad Heren. habeatur:
id quod paucis admodum video probari.

pag.69. 5 ut explorata.C.
22 certior factus:ciuitates omnes.C.*
26 mens eorum. Eodem.C.
pag.70.20 Tamen confecti.C.
pag.71. 1 Adiantimus.C.Adiatonius.F.
9 Adiantimus.C.Adiatonius.F.
12 in opidum , uti tamen. C. in opidum tamen uti eadem &c.F.
18 quaqua uerſus.C.F.
30 hoſtemq. uagari.C.
pag.72. 1 ob eamq. cauſſam.C.
3 indieſq.C.
3 nec cunctandum. C.
8 in mediam aciem collectis. C.*
15 infirmioreſq. animo.C.*
21 cohortatur ſuos.C.
28 cum ita ab hoſtibus.C.
pag.73. 1 renunciauerunt,eadem eſſe diligentia.C.*
5 quod fieri uellet.C.
6 eductis cohortibus.C.eductis his cohort.F.
7 integræ, interritæ ab labore erant . Verbum Integræ,legitur inductum.Flor.habet,In tritæ ab labore erant.*
11 atq. his prorutis.G.P.proruptis.C.F.ut uериſimile ſit,aut ad uerbũ Prorutis inter litteram V,& litteram,T, male interpoſitam, P,aut loco,E,acceptam, O, & inter utrãque,R,iniectam;ita,ut Perruptis, aut Proruptis,ſine dubio legendũ eſſe uideatur.*
15 acrius pugnare.Carra.unus habet,rectius,ut arbitror,ceteri,eodẽ modo,Impugnare.*
17 fugam ſalutem petere intenderunt. F.P.G.
21 in caſtra recipiunt. C.
30 legatos miſiſſent.De pace,legitur ĩductũ.c.
pag.74.14 ut ne quis inermibus.C.
19 cum pecus .C.
27 cum pecus.C.quæ maxime,C.F.

pag.75. 16 cauſſa ex finibus.C.F.
28 magnitudine homines efficit. Carrar.uerbũ Homines,habet,ſed inductum .
30 pelles quidque haberent. C. pelles habeant quidquam.F.

pag.76. 1 & lauantur.F.ac lauantur. C.
6 importatis his utuntur. C.F.
7 parua,atq; deformia.G.P.praua.Par.Vaſ.*
15 audeant.C.
24 ut eſt captus Germanorum qui paullo ſunt eiuſdem generis & ceteris humaniores. G.& paullo quam ſunt eiuſdem gentis,& generis , humaniores. P. qui paullo ſunt eiuſdem generis,etiam ceteris humaniores.F.& ceteris,alias.

pag.77. 3 cõplures annos Sueuorũ uim ſuſtinuerũt.c.
7 & ad utramque ripam. C.F. Hi ad utramque ripam.G.P.
20 migrauerant.C.
24 reliqua parte hiemis. C.

pag.78. 4 cogant.His rebus, atque auditionibus. C.F.
8 Cæſar,ne grauiori bello occurreret. C. F. P. ut grauiori bello.G.P.Vaſcoſ.
12 ab Rheno deſcenderent.C.
14 latius uagabantur.G.F.latius iam uag. C.P.
27 quicũq. bellum inf.C.P.qui eis bellũ inf.G.

pag.79. 1 armis poſſiderent.C.*
4 Ad hoc,quod uiſum eſt, Cæſar reſpõdit. C. ad hæc quod uiſum eſt.P.
12 Hoc Sueuis imperaturum . ita opinor locũ emẽdari oportere , Hoc ſe his ĩperaturũ. Erat enim, V. ĩ litura poſita,ut ueriſimile ſit, cũ crebra hoc loco mentio Sueuorum fieret,librarij inſcitia, Sueuis pro See aut

pro Se his,repoſitum eſſe.C.*
22 & parte quadam ex Rheno recepta quæ appellatur Vualis. C. F.P. parte quadam ex Rheni.G.Vacalos.P. *
pag.81. 1 ſuffoſſis equis.C.
24 opportuniſſime res accidit.F.G.
pag.82. 3 grauius retineri iuſſit.C.F.
3 copias ex caſtris. C.
6 acie triplici inſtituta. C.
15 Quo loco.C.
24 ad fluentem Moſæ.C.
pag.83.26 id ſibi auxilium ſpemq. C.F.
28 Tantum eſſe nomen, atque opinionē eius exercitus,Ariouiſto pulſo,& hoc nouiſſime prœlio facto, etiam ad ultimas Germanorum nationes, ut opinione &c. C. opinionem eius exercitus Ariouiſti pulſo.cetera habet Carrar.congruentia.F.
pag.84.15 ſublicæ modo directæ ad perpendiculum, ſed pronæ ac faſtigiatæ. C.*
25 arius alligata F.
28 obliquæ agebantur. C.
pag.85. 8 pluribus.C.
21 in omnes ſuas partes.C.in omnes partes miſiſſe.F
30 & Vbios.C.
pag.86. 2 perfectum arbitratus.C.
28 e ffecerat claſſem.C.F.
pag.87. 8 fidelem arbitrabatur.C.
13 horteturq Pop.Rom.fidem ſequantur.C.F.
21 pollicerentur.Hoc ſibi ſatis &c. C.F.
28 quod ſatis eſſe ad.C.
29 quid quid præterea. G.quoque præterea. C. quotque præterea. F. *
pag.88. 3 poſſent peruenire.C.
12 a quibus cum id paullo tardius.C.
16 Cuius loci hæc natura.C.

ut

24 ut quia celerem, atque inſtabilem, motum haberent.P.

pag.89. 2 conſueſſent.C.

7 onere armorum oppreſſis. C.F.

8 & fluctibus conſiſtendum.C.

12 equos inſuefactos.C.F.P.

25 Atque noſtris militibus cunctant.F.G.*

pag.90. 4 Hos item noſtri proximis ex primis nauibus cum conſpexiſſent.F. Hos itē ex proximis primis nauibus cum conſp.P. Hos item alij ex proximis primis nauibus cū conſp.G. Si e uoce, Proximis, demas litteram poſtremam, in Florentino codice recte conſtare ſententia uidetur.*

9 ſignis occurreret.C.

17 noſtri ſimul in arido conſt.F.G.P.

27 demonſtrauimus.G.P. demonſtraueram.F.

29 cum ad eos oratoris modo Cæſaris mandata deferret.F.G.P.*

pag.91. 11 Cæſari commendare cœperunt. C.F.

11 pace confirmata.C.

18 reuerrerentur.C.

20 deijcerentur: tamen anchoris.C.

23 qui dies maritimos æſtus.C.F.

27 æſtus complerat.C. compleuerat. F.

30 nauibus confractis. C.

pag.92. 5 quæ ad reficiendas naues erant uſui. F.G.

21 aut ſuos clam.C.

22 conſilia agnouerat. C.

30 Itaque cum ſummo ſtudio. C. Itaque, cum id ſummo cum ſtudio. F.

pag.93. 2 commode poſſet effectum.P.

7 nunciauerunt.C.F.

12 duas in ſtationem cohortes.C.F.

14 proceſſiſſet: ſuos. C.F.P.

27 & pedibus prœliantur.C.

27 interim paullatim.G.F.*

atque

28 atque ita currus collocant. G.P.F.*
pag.94. 9 ad laceſſendũ,& ad committẽdũ prœl. G.F.
14 ſecutæ ſunt continuo complures dies. C. F.
21 His rebus celeriter &c.G.F.P. Eadem ratione etiam ſuperius eſt uſus.His rebus,atq. auditionibus, permoti, de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt.V.83.
pag.95.29 paludum ſiccitatem.C.P.
pag.96. 2 peruenerunt.C.F.
3 deduxerant. C.

IN C. IVLII CAESARIS
LIB. V. DE BELLO GAL.

pag.97.13 ad celeritatẽ onerarijs ſubductiores, paullo facit humiliores.F.C. ſubſtructiores, paulloq. facit humiliores,quam &c. P.Vaſc.
18 paullo latiores,quam quibus in reliquis utimur maribus.G.P.F.Ita eſſe legendũ, Priſcia.oſtendit li.7.fo.85.b.Aldinæ impreſ.
30 omnibus de iniuriis ſatisfacere.F.
pag.98. 1 Percepta oratione.C.F.
9 ſtudio,& ſumma rerum omnium inopia, C.
12 conſtructas.C.F.P *
pag.99. 2 Atq.Induciomarus.C.forte,Atqui,legendũ.
13 ſeſe,ſi Cæſar.C.
18 fidei commiſſurum. F.
23 His adductis,in his filio propinq.F.P. & in his.G.
pag.100.2 Id in ſe factum.C.
6 quæ in Belgis.C.F.
11 Galliæ,peruenit.F.
19 agnouerat.Accedebat.C.
pag.101.7. Hæc a pluribus. C.
16 ſecius ut omnia eius conſilio cogn.F.
18 conſcendere in naues.F.
27 ille enim reuocatus.C; Non eſt coniunctio

cauſſam

cauſſam reddens, ſed aſſertionem.

pag.102.1 Atque equites. C. Vide, an præſtet legere, Atqui.104.17.

4 & rem frumentariam prouideret. F.*

5 conſiliumque pro tempore. F.P.G.

14 optimum egreſſum. C.

20 ex captiuis cognouit. C.F.

pag.103.1 deligatas ad anchoram. F.

20 His aliquantulum itineris. C.

21 Extremi in proſpectu. C.F.

23 in itinere reſiſtere iubet. C. conſiſtere. F.

pag.104.1 coram proſpicit. C.F.

4 arceſſi iubet.

6 multæ operæ. C.F. multi operis. G.

12 eaſdem copias, quas ante, præſidio nauibus relinquit. C.F.*

27 ibi permanſerunt. C.F.

29 pecorum magnus numerus. C.F.

pa.105.10 quo fere ex Gallia naues. C.

12 ſpectat. Hoc latus tenet. G.P.

15 Hoc pertinet circiter millia paſſuum quingenta. F.

19 Nos nihil de eo percũctationib. reperiebamus: niſi certis ex aqua menſuris, breuiores &c. F.P. niſi quod certis ex qua &c. G.

26 Hæc millia paſſuum DCCC. F. Hoc, plane legendum.

30 multum Gallica differunt. C.F.

pag.106,3 ultro inficiũt. l. Var. Luteo, prępoſtere inuerſis litteris, ac littera e, ĩ r, deprauata, legẽdũ putat. P. Victorius, q primus, qđ ſciã, locũ indicauit. C. Flor. habet, Oẽs uero ſe Britãni ultro glaſto inficiunt. Ita aũt ſi legas, pro glaſto, non male, glauco reſtitui põt. Græcis. n. idem eſt glaucus, qđ cæruleus Latinis; id qđ neminẽ fugit, qui uel mediocriter ſit ĩ Græcis litteris uerſatus.

Fieri

Fieri aũt per facile potuit,ut ĩ glauci locũ ob uocis aſſinitatẽ glaſtus ſucceſſerit. Con iectura quidẽ non mala, quæ præſertim ue-tuſti exẽplaris adiumento nitatur. Quæ ver ba autẽ ſignificãdi nominis cauſſa,a ſtudio ſo eſſent adiecta(quod cæruleũ efficit colo rem) ea hæſiſſe, tamquam propria Cæſaris, minime mirandum uidetur. Neq.n.ſatis ue riſimile eſt, Cæſarem uerbo uſum adeo ob-ſcuræ notionis, ut eius uis eſſet plurib. uer bis explicanda. Luteo ſane, qui, ut Nonius ait,croceus eſt, nullo præterea colore alio intermixto, Cæruleus effici qui põt? cæru-leum.n.ſereni cœli nitorẽ referre,nemo nõ nouit. Neq. uero Vitruuius ait,luteo herba confici cæruleum colorẽ,ſed ex cæruleo in fecto luteo fieri,ut qui uti pp caritatẽ chry-ſocolla non poſſint, nitidiſſimo colore utã tur. Videtur aũt ueriſimile croceo cæruleo admixto uiridẽ fieri. Sed tamẽ non uideo, quid ita glaſto legi nõ poſſit,aut (qđ habet codex Flor.)glaſto ultro neq.n.una eſt hæc barbara uox, quam Rom. hoĩes admiſerint. Ea aũt cum non ſemel Plinius ſit uſus,num quam eum uerear ſequi auctorem, cum ue-ro ſemper id agam adhibito iudicio, tũ ue-ro ijs rebus in primis ſignificandis, quorũ mentio a melioribus nulla fiat. cum autẽ ea cauſſa Britannis eſſet, eo ora oblinendi, ut horridiore eſſet in pugna adſpectu, qui id aſſequi poſſent,infecti luteo colore,non ui deo. Eſt.n.Luteus Horat. epithetõ palloris. Epod.x.O q̃tus inſtat nauitis ſudor tuis. Ti biq. Pallor luteus. Ad Minerua,q̃ bellorum dea p̃ſes hẽtur,ueluti q̃ oculorum adſpectu truci,terrorẽ hoſtib.& formidinẽ,incutiat, Γλαυκῶπις a Græcis,Cæſia a Lati.dicta eſt.*

Apud

Apud Pomponium quoque Melam, lib. III. de hac corporum infectione loquẽtem, Vltro, etiam legitur.

9 Sed, qui ſunt ex his nati.P.

10 quo primum uirgo quæque adducta eſt. F. deducta eſt.C.

12 conflixerunt, tamen.C.F.

13 atq. omnes in ſiluas.c.

pag.107. 1 magno cum periculo prœlio dimicare.c.F.

3 remouiſſent, & ex eſſedis deſilirent.c.

12 & leuius, quam pridie.c.lenius. c. Lentius, legendum arbitror, aut Leuius.

19 quo ſubſidio.c.F.*

20 cum poſt, Legiones.c.

pag.108.7 impetum legionum, atq. equitatum.c.*

11 eſſedariorum relictis. c.F.

17 ſe in agros eiecerat. c.F.

20 latius euagari.c.

27 cuius pater in ea ciuitate.c.

pag.109.9 Bibrocaſſi.c.

13 pecorumq. numerus.c.

18 duabus partibus oppugn.c.

pag.110.7 uaſtiſq. finibus.c.

4 mittit.Cæſar, cum conſtituiſſet.c.F.

7 & quod in annos. c.F.

14 deportare conſtituit.P.inſtituit.c.reportare conſtituit.F.c.

18 atque ex ijs.C.Atqui, ut ſuperius admonuimus, legendum uidetur.*

26 ſecunda eum ſoluiſſet uigilia.F.*

pa.111.19 quoad legiones collocatas, munitaque hib. F.P.G.

26 inimici palam multi etiam ex ciuitate his auctoribus interſec.F.*

28 quod ad plures continebat.C.

29 impulſione defic. Ita contemptio ſup. non contemptus.*

cogno-

pag.112.1 cognouerit.P.G. *
6 in hiberna uentum initium. C.
9 frumentaq.C.
12 ad caſtra oppugnatum uenerunt.F.
19 quibus rebus controuerſias minui.C.F.
22 iuſſu Cæſaris,ad Ambior.C.
27 & quod ei.C.
pag. 115.8 confidat;eſſe in Gallia commune conſil. C.
22 per ſines daturum. C.
pag. 114.3 magnaq. ĩter eos exſiſtit cõtrouerſia. G.P.F.
7 quamuis etiam magn.F.
21 tanta contemptione . C. tanta contentione noſtra ad caſt. F. tanta cum contentione noſtra.P.Vaſc.
30 in utraque pbrte eſſe tutam.
30 ſi nihil eſſet durius. C.F.
pag.115.2 cum Germanis conſentiret.C.F.
4 quem habere exitum.P.G.haberet. F.
4 in quo ſi non præſens periculum ſit.F.
6 hac in utraque parte habita diſput. F. C.
11 terreat:hi ſapient: &,ſi grauius quid acciderit,abs te &c.C.P.G.F.Hi ſapienter, ſi grauius &c.P.Vaſcoſ.
14 non reiecti.C.P.ne reiecti. F. G. rectius, ut opinior.*
22 Tãdem dat Cotta manus permotus . ſuperat: ſentẽtia Sabini. Prima luce nunciatur ituros.P. C.Tandem dat Cotta manus , permotus ſuperiore ſententia;Sabini.F.G.
30 ſed homine amiciſſimo. C.F.
pa.116.10 iniquiſſimo noſtrorum loco.C.F.
11 ante præuidiſſet.C.
21 minus facere per ſe omnia. C. minus per ſe omnia obire.F.
pag.117.2 properaret,clamore. C.
10 poſita exiſtimare.C.F.
19 procurrebat.C.

interim

19 interim eam partem nudari neceſſe erat, C. F.G.P.

25 conferti uitare poterant.F.G.

pa.119.12 in quam rem ſe ſuam fidem interp.P.inique eam rem ſe ſuam fidem interpon. C.*

15 ſperare ab eo de ſua ac militum ſalute impetrari poſſe.G.C.F.P.*

16 ad armatum iturum. C.

21 imperatum facit.F.G.P.*

pag.119.1 illi ægre ad noctem. C.*

3 prœlio lapſi.

8 qui erant eius regni finitimi.C.

16 ſeq. ad eam rem.C.

23 Huc quoque accidit.C.F.forte,Accedit,aut, Acceſſit.

pag.120.6 turres admodum cxx,excitantur.C.F.P.

28 tum errare eos dicunt.C.

29 ſeſe tamen hoc eſſe in Ciceronē populũq. R.animo &c.C.P.ſeſe tamen ſcire. G. F.

pag.121.5 populi R.accipere &c.C.F.*

11 & quoſdam de exercitu habebant captiuos, a quibus docebantur.C.F.*

13 quæ ſunt ad hunc uſum idonea. P. quæ eſſent.G.*

14 manibus ſarculiſque.C.F. manib. furculiſq. P. Vaſc. ſiue Furculis,ſiue Sarculis,legas, optime locus uidetur emendatus. Neque .n.Cæſar ait, his plane oēm ferramentorum copiam defuiſſe,ſed q̄ eſſent ad hũc uſum idonea.Furculis n.ad uertendā herbam,quæ aruiſſet, id quod ex Varrone & Colum. colligi poteſt; aut ad legumina contundenda utebantur; ſarculis, aut ad findendum aut ſarriendum agrũ;quæ eadē tamen,ubi aptiora deeſſent, fodiendæ humo uſui eſſe poterāt, ſagula egeſtæ potius aſportandæ,corbiũ uſum p̄bere, quā ligo-

ligonũ effodiendæ, aptæ eſſe ui debãtur.
16 Nã minus horis tribus millium pedum xv in circuitu munitionẽ perfecerunt.F.Nõ nihil deprauatũ locum. Pariſ. Rob.St.ita reſtituit. Nam minus horis III,x. ∞ paſ ſuũ circuitu, munitionem pedum xv per fecerunt.munitionem fecerunt.C.
23 ſicuti parta iam.C.F.
29 ut cum ubique flamma.C.F.
pa.122.17 Paullo & L.Vorenus. C.F.ita ubiq. habent. ubi horum mentio fit.
18 quinam anteferretur.C.F.
19 armis de loco P. Vaſc.animis.alias.
22 Quid dubitas,inquit,Vorene? quem locum tuæ pro laude uirtutis ſpectas? C.F.
23 Hic dies de nr̃is controuerſijs diiudicabit. c.hic dies,hic dies đ nr̃is&c.ut F.nr̄ hẽt. ceteri, hic dies ſemel. diiudicabit, unus Car.ceteri,iudicabit,& excuſi &ſcripti.*
24 Hoc cum dixiſſet,procedit ex caſtris,munitioneſque, qua parte hoſtiũ cõfertiſſima eſt uiſa,irrumpit. C. munitionem habet. F.& erumpit.& quæ pars hoſtium confertiſſima uiſa eſt,in eam irrumpit. P.G.*
29 Quo percuſſo,& exanimato, hũc ſcutis protegunt,in hoſtẽ tela uniuerſi conijciunt. F.in hoſtem tela omnes conijc. C.*
pag.123.3 Auertit huic caſus uaginam.C.*
6 ad hunc ſe confeſtim a Pullone oĩs multitudo conuertit.Illic uero occurſat ocius gladio,cõminuſq. rem gerit Vorenus.F. illũ uero obſcurãt occiſum. C. officiebat multitudo Pulloni,quem pro occiſo reliquerat,quo minus perſpici a Voreno poſſet.Si ita legatur, horum uerborũ ſenſus is eſt,ſed duriuſcule tamen idem, quamuis ita elicitur,conſtare queat.

utrum-

15 utrumque ſeruauit, G.P.
23 Erat unus inter Neruios, nomine Vertico. G.
25 ad Ciceronem perfugerat. C.F.G.P.
26 huius ſeruo. C.
29 legioniſque cognoſcitur. F.G.P.
pag. 124. 6 qua ſibi iter ſit faciendum, ſcribit: Labieno &c. C. F.
11 hibernis colligit. hora &c.
13 millia paſſum xx. ꝓcedit F.G. ꝑgreditur. P.
23 litteras cæſari dimittit. F.G.
24 ex hibernis deducturus eſſet. F.
pag. 125. 8 caſtrorum adijciat. G.P.
22 reperit, qui litteras. F.
pag. 126. 1 res tātulis copijs iniquo loco dimicare. C. F.*
1 Tum, quoniam liberatum obſidione ciceronem ſciebat, eoq. omnino remittendum de celeritate exiſtimabat, conſedit: & quam æquiſſimo loco, &c. P.
21 ſeque in caſtra recipere ſimul &c. C.*
pag. 127. 3 quod eas nō poſſe interrūpere uideretur. C.
4 alij uallum ui conſcendere F.P. Vaſc.*
9 longius proſequi noluit, ueritus, quod &c. P.
27 diutina lætatio. C.
pag. 128. 7 Cæſar Fabium, cum ſua legione, remittit in hiberna. F. G. cum legione, remittit in ſua hiberna. P.*
15 nocturnaque, locis in deſertis, concilia habebant.
pa. 129. 14 cum pluribus alijs de cauſſis. C.
17 ut ea populi Rom imperia perferrent. C.
pag. 130. 8 initium bellorum. F.
9 armati conuenire conſueuerunt. F.G.P.
10 nouiſſimus conuenit. F.C.
20 oppugnaturum. quæ fieri uelit præcipit. P.
22 timebat: ne quam occaſionem. C.
27 conueniendi indicit. F.
pag. 131. 9 Interim, conſuetudine quotidiana. C.

K INC.

LIB. VI. DE BELLO GALL.

pa.132.17 non modo ibi breui tempore reſarciri.C. F.
29 inuentis non nullis,ciuitates inter ſe &c. G.*
30 obſidibuſque & pecunia cauent.F.G. P.de pecunia.C. *
pa.133.19 concilium Lutetiam .F. G. P. concilium in Lut.C.
pag. 134.6 eadem fuerunt reſponſa.P.F.*
13 prœlio non eſſe certaturum.F.
18 ueniſſe Germanis in amicitiam.P.G.*
21 in Menapiis abderet.C.
30 adiit tripartito exercitu.C.
pa.135.12 iuſſu Cæſaris cognoſcunt.F.
16 præſidio cum impedimentis.C.
23 loquitur in conſilio palam.C.
27 ex magno Gallorũ equitum numero, nonnullos Gallos Gallicis rebus fauere &c.G.F
pag. 136.3 profectionem fecit.F.
18 hoſtes impeditos iniquo loco tenetis.C.*
24 pila in hoſtes immittunt.F.G.P.
28 quo Labienus conſectatus.C.
pa.137.13 opus perficitur.C.
23 Vbi horum ſatisfactioné accepit.P. G. ex duabus dictionibus, probabili coniectura, una efficienda uidetur, Vbiorum, quod etiam C. Florent.habet. *
pag. 138.2 inopia cibariorum abductos, G. ita legendum puto:abductos ſcilicet e ſuis locis,ad iniquã pugnandi condicionem elici poſſe. *
6 faciunt.Paucis poſt diebus.G.
18 ciuitatibus,atque in omnibus pagis.F.G.P.
20 earum autem factionum.C.
23 Itaque eius rei cauſſa.C.F.
pag. 139.4 Ariouiſtum atq. Germanos ſibi deuinxerat.C

7 tan-

7 tantum potentia eorum anteceſſerat. C.
15 imperfecta re, redierat. C. F,
22 quod adæquari apud Cæſarem gratia intelligebatur. G. F. Ita etiam locum emendauit ex antiquo codice Donatus Iannoctius, vt plane ita legendum eſſe videatur.*
25 in Clientelam dederant. F. C. G P. ita legi oportere exiſtimo auctoritate exemplarium veterũ adductus. ita, dare in poteſtatem Liuius; dare in quæſtionem Cicero, dare in manum, Terentius, dare in nuptias, in matrimonium. *
pag. 140.1 nam plebes pæne ſeruorũ habetur loco; quæ nihil laudis habet per ſe, nullo adhibetur conſilio. C. F.
14 iidem decernunt. P. G. diſcernunt. C. F.
15 aut priuatus, aut publicus. F. G.
19 habentur iis omnes decedunt. G. C. F. ab iis omnes diſcedunt. P. *
25 aut, ſi ſunt plures, ſuffragio Druidum, nonnunquam etiam armis de principatu contendũt. C. Hoc mortuo, aut ſiquis ex reliqs excellit dignitate, ſuccedit; aut, ſi ſunt plures pares ſuffragio Druidum, nonnumquam etiam armis de principatu contendunt. F.
pa. 141.29 vt quiſque eſt genere, copiis ampliſſimus. C.
pag. 142.6 atq. miniſtris ab ea. C.
26 bella gerere. G. F. rectius, Bella regere, quod, præter noſtrum, habet. P. Videtur autem ab imperito, conuerſo ordine litterarum, quod uſitatius ſit, Gerere bella, quã Regere, (qđ munus ꝓprium eſt præſidis bellorum Dei) repoſitum eſſe.
26 Huic ſi prœlio dimicare. C. F.
30 exſtructos tumulos. C. F.
pag. 143.1 Namque ſæpe accidit, ut. Par. * Neque, vt ſæpe, accidit, ut neglecta &c. F. quæ eſſe

 germa-

germana lectio uidetur.In cod. enim Flor. diſtinctio tantum conſideratur.

7 noctium definiunt. c.P.

8 finiunt.Dies natales.F.

pag. 144.2 legibus ſanctum. c.

4 ne ue cum alio.F.ne ue cum quo alio, plures habent.

17 duritiæ ſtudent.P.G.

19 hoc alij ſtaturam,alij uires.c.F.

29 qui cum una coierunt.c.F.

9 quantum ei,& quo loco. c. quantum,& quo loco.F.

pa.145.23 fore,ut,qui ſequi uelint.c.

28 fides derogatur.F.G.P.

30 iniuria prohibent,ſanctos habent. c.

pag. 146.3 ſuperarent,ut ultro bello inferrēt, ꝓpter. c.*

8 Volcę Tectoſages G.P.Volgas Tectoſages.F. uulgo Tectoſages carr.qui noſtro ſuffragatur.quæ lectio mihi probaretur, ni ſcirem a Plinio Volcas Tectoſagas in Narbonēſi Gallia cōſtitui. conſueuiſſe autem ſedium quærendarum cauſſa, domo procul ad exteras gentes proficiſci, docet Liuius lib.IIX. de bello Maced.qui, inter eos Galliæ populos, qui Galliam occupauerāt, Tectoſagas enumerat, qui ab illo Tectoſagi appellantur.*

12 nuncq. in eadem inopia. G.F.P. nuncquod. habet carr.itaq.omnino eſſe legendum cenſeo.Redditur enim ratio,cur natio Gallorū ſenſim uinci a Germanis,& expelli patrijs finibus potuerit.*

29 uiſa non ſunt. c.

30 ex quibus,quę maxime differunt, & memoria prodenda uidentur. c. tradenda.F.

pag. 147.4 eademq. eſt feminæ c.

5 eademq.forma.c.

7 conſimilis capræ figura. c.

muti-

mutilæq.cornibus & crura.C.
11 ſeſe,ſubleuareq.poſſunt.C.
13 acclinatæ.G.P. reclinatæ.C.F.
14 ex ueſtigijs, ut eſt animaduerſum.C.
16 incidunt arbores.C.F.accidunt arbores G.P.
18 acclinauerint.G.P.
22 magna uis eorum.C.
23 quam conſpexerint.G.
28 & manſueti fieri.C.F.
pa. 148.10 reſcidit,atque.C.
29 Nam ſicut magno accidit caſu. G.P.F. Nam magno accidit caſu. C.Quæ lectio ita nobis probatur,vt in ceteris excuſis,rectius tamen legi, Nam, ſicut magno accidit caſu, arbitremur.*
pag. 149.5 Sed hoc eo factũ eſt,quod. C. ſed hoc quoq. F.G.ſed hoc factum eſt,quod.P.
12 ſic & ad ſubeundum periculum, & ad uitandum.G.
17 prohibitus,cum reliquum &c.C.F.*
21 ij in ſiluis ſeſe collocauerunt.C. In inſulis,legendum.Hodie quidem omnes ęque,ob sũmam negotiatorum frequentiam, in primis celebres habentur; incoluntur aũt ab hominibus mitiſſimo ingenio, atque ad omnem uitæ cultum,atque elegantiam, perpolitis.*
pag. 150.9 legionum ad Varutam contulit.P.
22 quæ ad Aduaticos adiacet.C.
23 reliquis III. legionibus.C.
pag. 151.7 Nec loca uicinitatibus erant.C.F.
10 perterritis,ac diſſipatis .C.
19 locus ille erat.C.
21 audacia:& in eiuſmodi. C. F. At in eiuſmodi.P.
24 noceretur. Dimittit ad finitimas ciuitates nuncios Cæſar, à ſe omnes uocat ſpe prædæ.P.F.C.*

pa.152. 14 ubi pons erat perfectus.C.*

23 III.horis ad Varutam.P.

25 vt murus quidem cingi poſſit. C.ut numerus quidem cingi poſſit.F.hinc,vt arbitror,E uocali in priorem locum reuocata,atque V,in illius reſtituta,locus emendatus eſt;quã recte.alii uiderint; mihi quidem magis Carr. lectio ꝓbat:Ita exiguus numerus militũ eſt, ut tuto poſſint muro circumuallari,neq; ob id quiſq; egredi extra munitiones audeat. *

29 ipſi ad Varutam contendunt.P.

pag. 153.1 Cicero,qui omnes ſuperiores dies.C.F.

2 Ac ne calorem quemquam.C.

14 Cõplures erãt ex legionibus ægri relicti.C.F.

16 ſub uexillo uno mittuntur.C.*

18 magna iumentorum.C.

20 protinus eodem.C.

pag. 154.6 qui in eodem ceciderunt caſtello.C.

11 Erat æger cum præſidio relictus.C.F.

14 ad diem quinctum cibo caruerat.C.

18 Conſequuntur hunc centuriones cohortis, quæ in ſtatione erat. paullíſper una prçliũ ſuſtinet:reliqui denegant. Sextius grauibus acceptis uulneribus,ægre per manus tractus ſeruatur.C.Conſequitur hunc centurio eiꝰ cohortis,quæ in ſtatione erat.paullíſper una prœlium ſuſtinet.Relinquit animũ Sextius, grauibus acceptis uulneribus ægre per manus tractus ſeruatur.F. *

25 procurrunt equites.C.

pag. 155.8 ut celeriter perrumperent,cenſent.C.

18 conſtiterunt.C.

pag. 156.4 ac tantus fuit, poſt diſceſſum hoſtium, terror.C.

7 ſic omnino animos.C.F.

8 derelictis omnibus copiis.C.

pag 157.3 ut non modo uiſum ab ſe Ambiorigem in fu

ga captiui,ſed nec plane etiam abiſſe ex conſpectu,contenderent.G.P.*

IN C. IVLII CAESARIS
LIB. VII. DE BELLO GALL.

pag.158. 2 ad conuentus agendos.C.G.F.P.
4 cæde:Senatusq.conſultos certior factus.P.C.
16 hunc caſum ad ipſos recidere demõſtrant. G.
18 belli initia faciant.c.
20 uindicent.In primis rationem &c.c. F.*
pa.159. 13 Genabum.G.c.P.
pag.160. 3 non deſtitit tamen.c.F.
pa.161. 12 ſtatim cum Aruernis iunguntur.c.
pa.162. 11 ſummo ſudore militum.c. F.
20 ne uc ab hoſtibus diripiantur.c.F.
24 opinione perceperat.c.F.
9 ad nunciari poſſit.c.
11 quod ibi Heluetico prœlio.c.F.*
pag.164. 1 in biduo circumuallauit.c.
9 Huc biduo peruenit caſtris ante op.c.F.
12 continebat. c.P.haud dubium, quin, contingebat,ſi legendum . quod ratio , atque uſus docet,& in omnibus fere habetur , & excuſis,& ſcriptis.*
13 ex opido perfugerent.c.
20 itineris anguſtia multitudinis fugam incluſerant.c.
23 ubi cæſaris aduentum cognouit. c.
pag.165.1 arma conferri.P.G.
13 prœlium equeſtre committit.c.
15 habere ſecum conſtituerat.c.
20 produxerunt. c.
pa.166.21 Hoc idem in reliquis ciuitatibus. c.
26 Dicebat de Auarico in commmuni cõcilio.c
pa.167.10 in ſingula diei opera: quæ ad Auaricum age-

rentur.cognoſcebat.C.

22 prohibebat,& de re frumentaria &c.c.

26 ſumma eum difficultate. C.

pag. 168.8 nuſquam incepta re diſcederent.C.*

pag.169.6 quod adſpectum ſuum. C.

9 neceſſe ſit conſtare uictor.C.F.

27 & illis fuiſſe utilem,quo.C.F.

pa.170.18 nec iam uires ſufficere cuiquam.C.*

21 triduo exercitum educere.C.

24 fame conſumptum uidetis.C.F.

27 quod facere in eo cõſuerunt. Ita ſemper Carrar.ubi impreſſi habent, Conſueuerunt.*

pag.171.1 delecta ex omnibus locis.C.F.

13 totum aũt murũ ex omnib. partibus turribus cõtabulauerãt,atq; has corijs cõtexerãt. C.

19 adæquabant:& præuſta, & præacuta &c. Duo illa uerba.Apertos cuniculos, in exemplari Carr.non habentur. Morari autem apertos cuniculos, aut moram eos agẽtibus inferre, quod duriuſcule dici uidetur,aut obſtruere iam actos,quod improprium eſt,dictum apparet.Quę tamen uerba ſi tollantur,non tamen locus carere plane mendo uidetur. In codice Florentino a uerbo Adæquabant, uſque ad initium periodi inſequentis, Muri autem, cetera deſiderantur.*

25 ære uinciuntur introrſus. C.aere uinciuntur extrorſus.F.*

26 hæc autem,quæ diximus interualla.C.

28 his collatis,& coagminatis,& alius inſuper ordo additur.c.

pag.172.2 omnę opus intextum,dum iuſta &c.C.*

11 imbribus terrerentur. c.tenerentur,F.turbarentur.G.tardarẽtur.P.nulli dubium, quin aut tardarentur, aut tenerentur legendum ſit.*

14 contingeret,Cæſar ad opus.F.

plureſ-

27 pluresque partitis temporibus.C. F.
30 ad reſtringendum curreret.c.
pag.173. 8 prætereundum non exiſt.c.
25 in publicum percurrerunt.c.
pag.174.1 cohortatur,ut aliq.c.
30 ſe ex opido eiecerunt.c.
pag.175. 3 oriretur;& procul.c.ut procul,ceteri rectius.
7 cohortatuſque,ne ſe &c.c.
8 ne perturbarentur.c.F.
12 ſecundos rerum prouentus.c.
15 magnum incommodum reciperetur.c.
22 hoſtium impetum ſuſtinerent.Fuit &c.
pag.176.9 atque eas donis, pollicitationibusque. c. F.
12 aut amicitia facillime poſſet.c.
25 copiam frumenti,& commeatus.
pag.177.9 Valetincus proximo anno.c.
21 ea pars,quæ minus conſideret. C.F.
pag.178.7 controuerſiarum,ac diſſenſionis.C.F.
9 ea,quæ meruiſſent.C.
19 cum uterque utrimq; exiſſet exercitus in cō ſpectu, fereq. e regione caſtris caſtra ponebāt,diſpoſitis &c.C.F.ſi Que copulam e uerbo Fere tollas, cetera mirifice congruunt. Cum uterque utrique eſſet exercitus in cōſpectu.Par.
pag.179. 1 Egredi iuſſis.C.
2 coniecturam ceperat.C.
5 legionibus tranſmiſſis. C.
25 uirtutis ſuorum perſpiceret.Erat &c. C.*
30 tum ſilentio noctis Cæſar.P.*
pag.180.9 ut tutum ad repentinam hoſtium incurſ. C.
pa.181.10 multos equites Aeduorum.C.
13 ex media cæde fugiſſe.C.F.
18 Romani una ad nos.C.F.
22 una erant,magnum numerum &c.C.F.
pa.182.18 in celeritate poſita uidebatur.C.
21 ad hoſtes fugiſſe.C.

23 cupi-

23 cupidiſſimis omnibus pro egreſſus.C.
pa. 183.12 ijſdem in uallo pugnandum. C. ijſdem eodem in uallo permanendum. G.
18 ſimilemq.caſum apparare.C.F.
pag. 184. 4 maiorē multitudinē armatorū concitāt.C.F.
13 pertinebat,timore pœnæ exterriti. C. *
14 ciuitates reliquas.C.
pag. 185. 3 ſed hunc ſilueſtrem,& anguſtum.C.ſilueſtre, & anguſtum.P.G.
7 ad hunc muniendum omnes. G.C. F.
16 turmas:eiſdem media nocte imperat, ut paullo tumultuoſius omnibus locis uagarentur. C.F.peruagentur.P.
27 quid fieri uelit oſtendit.C.
pag. 186.3 eodem tempore ad Aeduos mittit.C.F.
14 eandemq. tranſgreſſi.C.
20 legionesq. x. qua cum erat concionatus, ſigna conſtituit. C.F. Legionesq. x. qua tum erat comitatus, ſigna conſtitere. G.quę uidetur eſſe germana lectio. Legatis enim modo quid fieri uellet; oſtenderat. in primis monuerat,milites continerent, ne ſtudio pugnandi, longius, quam eorum rationes poſtularent,progrederentur.
26 fuga,& ſuperiorum temporum ſecundis prœlijs.C,
pag. 187. 1 cum hoſtem.C.
30 quem maioribus caſtris. G.minoribus.C.F.
pag. 188.9 diſtrahendæ cauſſa.C.
12 quod inſigne paratum.C.F.
19 ac ſui deſperans.C.
24 ſimul irrumpit.C.
29 poſt paullulum concidit.C.
pag. 189.3 quæ pro præſidio.C.F.
15 quid ipſe ad Auaricum ſenſerit.C.
16 ſine dulce,& equitatu.c.
18 propter iniquitatem loci acciderct.c.F.

quod

21 quod non caſtrorum munit.C.F.
24 ſe ab milite mod.c.F.
pag. 190.3 leui facto equeſtri prœlio, atque ſecũdo . c.F.
11 didicit, cum omni.c.
16 retinendos eos non conſtituit.c.F.
20 accepiſſet,& compulſos.c.F.
21 ereptis copijs.c.P.F.*
26 ab ſe dimittit.c.
pa. 191.14 ne quo eſſet uſui Romanis.c.
28 id ne metu quidem.c.F.*
pag. 192.1 tum maxime, quod abiuncto Labieno, atque ijs legionibus, quas una miſerat, uehementer timebat.P.quod Tito Labieno, atque ijs legionibus, quas una miſerat, uehementer timebat. F. adiuncto Labieno uehementer timebat. carr.*
9 primo aſpectu turbatis. c.
27 difficilius fieri.c.F.
pag. 193.1 ut paullo ante, de Lutetia, diximus . c. G. F.P.
3 eo militibus iniectis.c.F.
8 qui a Meloduno fugerant c.F.
9 ipſi perſpecta palude.c.proſpecta palude.F.
pa. 194.13 hoſtium omni fluminis parte erat diſp.c.
24 atque omnes perturbatas defectione. c. G.P.
24 atq.omnes perturbatos.F.
26 nam præſidio e regione &c.c.F.
27 Gloſſedum uerſus.c.Ioſedum uerſus.F.
28 quæ tantum progrediatur.c.
pa. 196.10 tanto abeſſent bello.c.
26 libertatemq. conſequi uideantur.c.
29 ijs præfecit fratrem.c.
30 bellumq.inferri.c.
pa. 197.23 conuocatisq.ad conſilium.c.F.
23 reliquisq.ſed & equitibus Rom.c.
pa. 198.20 omnibus iureiurando adactis.c. F.
25 conſtitit agmen.c.F.

28 aciemq. conſtitui iubebat.c.F.

pag.199. 3 complures interficiunt.c.

13 protinus Alexiam.c.

17 11.legionibus.C.

20 quo maxima parte exercitus confidebat. C.

23 opidum Alexia in colle ſummo.C.

28 Colles,maiores interiecto ſpatio.C.*

pag.200. 3 pedum perduxerant:eius munit.c.G.P. produxerant.F.

7 ſtationes ponebantur . c. F.diſponeb. G.P.

19 collibus tria millia paſſuum in longitudinem patere demonſtrauimus.C.

14 nequa ſubito eruptio C.F.Ita & paullo ſuperius,Stationes ponebantur,nequa ſubito eruptio fieret.*

15 Noſtris animi augentur.C.*

17 portis relictis, coaceruantur . Tum Germani.C.F.

22 non minus, qui intra munitiones erant, perturbantur.Galli uenire ad ſe &c.C.*

pag.201. 5 quod ſi indiligentiores.C.F.*

6 ratione inita exigunt dierum xxx. frumentũ, ſed etiam paullo longius tolerari poſſe parcendo.C.exigit.F.*

9 qua opus erat intermiſſum.

10 equitatum mittit.C.

18 inſtituit.Foſſam pedum xx.directis lateribus duxit, ut eius foſſę ſolum tantundem pateret, quantum ſummæ foſſæ labra diſtabant. C.F.P.

22 neceſſario ſpatio complexus.forte,Spatij. C.

23 totum corpus militum. C. F. nec facile totũ corpus, corona militum cingeretur, ne de improuiſo,aut &c.Ita emendat hunc locum Donatus Iannoctius,ex vetuſto codice.Equidem,Nec facile, plane legendum eſſe, contenderim.*

Itaque

pa.202. 13 Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abſciſſis; atq; horum dolabratis. atque præacutis cacuminibus.F.*
17 quini ordines coniuncti inter ſe.c.F.
19 quos cippos appellabant.c.
20 appellabant. Quibus obliquis ordinibus.F.
23 huc teretes ſtipites, ſemiſſis craſſitudine. F.*
27 terra occultabantur.G.F. exculcabātur. c. P.
28 uiminibus, ac uinculis integebatur. c. uinculis.F.
29 octoni ordines iuncti. c. uincti. F.
pag. 203. 1 infixis totam in terram c.
8 ſi ita acciderit forte, Accideret. c. F.
18 aut enim periculo ex caſtris egredi cogatur dierum x x x. c.*
13 non homines hos. c. F.
15 ſed certum numerum cuiq; ex ciuitate. c. F.
16 nec frumentationem habere poſſent. c. F.
18 Ambiauaretis. G. Ambluaretis. F. Ambiuaretis. P.
20 Velauijs. F. Velaunijs. G. P.
27 Nitiobrigibus. G.P.
pag. 204. 5 non compleuerunt. c. F.*
6 geſturos dicebant c.
11 quibus ille pro meritis. c. F.
12 iura, leges reddiderat. c.
pag. 205. 8 ſummo in Aruernis ortus loco. c.
18 Atque ego hanc ſententiam probarem (tantum apud me dignitas poteſt) ſi nullam &c. c. F. G. P.*
20 præterquam uitæ iacturam. c.
25 decertare cogerentur. c.
26 auxilio expoliare. c. F.
27 neglexerunt. c.
29 ſeruituti ſubijcere. c.
pag. 206. 2 ijs utamini teſtibus. c.
cuius timore exterriti. c. q huius tim. ext. G.
neque

21 neque enim ulla alia condic.C.F.
29. Illo tamen tẽpore potius utendum cõſi. C.F.
pag. 207.6 Ac Cæſar,diſpoſitis in uallo cuſtodibus.C.At Ceſar.F.
16 Erat ex opido Alexia conſpectus in campum. Concurrunt,his auxiliis uiſis.C.F.
20 cratibus integrant.C.
27 atq; omnium militum intenti animi pugnæ prouentum expectabant.C.
pa. 208.15 uſq.in caſtra inſecuti.G.
27 Noſtri ut ſuperioribus diebus unicuiq. erat locus attributus.F.
29 fundis librilibus.C.F.
pa. 209. 9 aut ſe ſtimulis inopinantes.C.
10 aut in ſcrobes delati.C.F.
13 cum lux appeteret.P.
27 cognitis,per exploratores,legionibus. C.F.
pa. 210.17 quæ minime pars firma eſt.C. quę minime uiſa pars firma eſt.G.F.
28 Galli,niſi perfringerent.C.
pag. 211.2 iniquum loci ad decliuitatem faſtigium. C.G. F.P.*
19 Mittit primo Brutum adoleſcentem, cum cohortibus, Cęſar, poſt cum aliis. C. Fabium Legatum.C.F.
pag.212. 5 equitum partem ſequi.C.
6 vt de locis ſuperioribus, ac decliuibus, & deuexis.P.G.
pag. 213.6 quod imperaret.C.

IN A. HIRTII

LIB. IIX. DE BELLO GALL.

pag.214. 5 C.Hirtius Balbo S. Hæc modo habentur in codice Carrar. Cetera deſunt, inſcriptionis loco,ut uidetur,adiecta.
13 nouiſſimumq. imperfectum.P.F.

qui

19 qui me mediis interpoſuerim,C.F.
24 tantarum rerum ſcriptoribus.C.
29 eos confecerit.G.P.perfecerit.F.
30 in Cæſare tum facultas,atque.c.
pag.215. 4 ſermone ſunt nota.c.
pag. 216.3 non potuerant contineri.F.P.
pa.217. 16 partim,quæ coniectis celeriter ſtramentis,tentoriorum tegendorum gratia,erant inædificata.C.P.G.erant ędificata.F.
pa.218. 28 Itaque ambianos,Aulercos.C.
28 Velocaſſios.P.G.
29 locum caſtris in ſilua excelſum , impeditum. C.locum caſtris excelſum in ſilua circumdata palude delegiſſe.F.
pag.219. 3 intellexiſſet.C.
8 ſi (vt diceretur) Cæſar cum III. legionibus veniret,C.G.F.P. *
12 permanere,quem deleg.G.P.F.C.
16 Cæſar , conſentientibus pluribus, cum cognouiſſet.C.
pag. 220.6 cum repente inſtructas,velut in acie certo gradu legiones accedere Galli viderent.C. F. *
15 loriculam pro hac ratione &c.c.G.F.P.*
21 ut ab hoſtib.duplici foſſa, duplici propugnatorum ordine,defenderentur.C.F.
22 quo tutior ex altitudine eſſet.C. F.
23 permitteret tela.C.P.
pag. 221.9 pabulum conquirerent , vt impediti locis diuerſis pabulatores circumu.C.
16 barbari nitebantur.C.
18 locis natura munitis.C.F.
pag. 222.1 delecta manu equitum,peditum.C.
23 ut,equitibus interpoſitis, prœliarentur. C. F.
pag.223. 1 aut,nōnullis pudore coactis,longius ꝓfug. C.
14 copias armatorum in ſuis inſtruunt caſtris, ne prius &c. C,F.P.
17 aggrediendos iudicabat.C.F.P.

20 ita, cum palude impedita a caſtris caſtra diui
deretur.c. Ita, cum palus impedita a caſtris
caſtra diuideret. F. Vtrauis clarior lectio,
quam quæ in excuſis habetur.

pag.224. 2 conarentur, ac ſi ipſi paullatim &c.C.*

6 ac ſolitis operibus pro uallo.C.F.

22 ſuſpicarentur, legiones promouet; & ad inſe-
quendum, ipſe ueritus inſidias &c.F.C.

24 loco ſubſiſtere hoſtes, atque elicere noſtros
in locum conarentur iniquum.C.

26 equites cum intrare ſummum iugum, & flam
mam.C.

28 partes animaduerterent.C. F.

pa.225. 17 ſiluis undique, aut impeditiſſimo flumine.
munitum.C. ſiluis undique impeditiſſimis,
aut altiſſimo flumine, munitum; uelut inda
gine, huc inſidijs circumdederunt.
Explorato &c. F.P.*

29 tum propter.c.

30 tum propter multitudinem.c.

pa.226.21 ijs ipſi tenentur.G.

21 uicti tamen, propulſiq.C.

26 cũ interim nulla calamitate uictus Corbeus
excedere prelio ſiluasq. petere, aut inuitãt.
P. cũ interim nulla calamitate uictus Cor-
beus excederet prelio, ſiluasq. peteret, haud
inuitãtib. noſtris potuit adduci, quin &c. F.*

pag.227. 4 abeſſe plus minus octo millibus. C. F. abeſſe
quam octo millia.G.

pag.229. 3 prępararet, quod ſibi reſiſteret. C. quæ bel-
lum id pararet, quod ſibi reſiſteret.F.

15 diſcurſione barbarorum. C. decurſione barba
rorum F.

25 cum in omnes partes finiũ Ambiorigis. C.F.

27 rapiniſq. vaſtaſſet.C.

pag.230. 5 Duracij cognoſceret.c.

6 in amicitia Romanorum manſiſſet. C. in
amicitia

amicitia mãſerat Romanorũ, cũ ps q̃dã.
19 Eo tempore .C.Fabius.C.
28 propter magnitudinẽ,tranſeundum. C.F.P.
30 in conſpectum hoſtibus uenerat.C.P.
pa.231.23 & cupiditate celerius per ſe confic. C.
pa.232.13 exſulibus omnium ciuitatum receptis,latro cinijs impedimenta &c.C.F.G.
pa.233.10 nec tum libere uagandi,latrociniorumq.faciendorum,facultatem habere,in finibus ſe conſtituunt Cadurcorum. c. F.
24 celſiſſimo loco caſtra fecit.c.
pa.234.14 conſidet Drapes,& Lucterius.c. conſidet.F.
19 ad opidum ducit.c.
20 anguſtiſſimisq.itineribus.c.
pag.235.1 Drapetem eſſe in caſtris, a millibus nõ longe amplius XII.c.F.P.
15 de improuiſo deuolaſſe.c.
20 confeſtim cohortes undique.c.F.
26 opidanos circuire.c.
pag.236.3 conſolatione facta,ſanat.c.F.
9 Gutriatum.c.Gutruatum.F.
12 in caſtra producitur.c.
13 contra naturam ſuam,concurſu maximo militum.c.F.G.P.
pag.237.8 prohibebat Infimis.n. ſic radicibus &c.c. In Infimis.n.ſi radicib.montis &c.F.P.G.
17 quorum oĩs poſtea multitudo aquatorum. c. quorum omnis poſtea multitudo aquatum unum in locum ueniebat F.*
21 Cæſar un⁹ uideret,ſine magno periculo &c. punctis ſubiectis, tria poſtrema uerba in Carrar.codice leguntur,quæ Pariſ. plane ſuſtulit.Ita.n.habet:cũ optarẽtur reliqui, Cæſar unus uideret;e regione &c.ceteri, ita ea uerba agnoſcunt,ut negationem addant, Non ſine magno periculo, hoc eſt, prohiberi poſſe.*

I Eodem

30 Eodem tẽpore cuniculos rectos ad uineas agũt,& ad caput fontis (qđ genus operis ſine ullo piculo,ſine ſuſpiciõe hoſtiũ,facere licebat) exſtruitur agger,in altitudinẽ pedũ VI.C.Melior lectio,&clarior.Dictũ.n.eſt paullo ſuperius,uineas actas ad uerſus montem,& ſtructos aggeres , tum mox haud milites deterritos uineas proferre, &c. Florent cuniculo tectos ad aggeres,& uineas agunt ad caput fontis. *

pa.238.14 flamma exſtit.C.

28 eſſent ignari,ſuſpenſi reuocant.F.eſſent ſuſpenſi,reuocant &c.C.

pa.239.12 plures cõſilia iniſſent.exemplo &c.C.F.& ſi me non fugit,vſum Liuiũ uerbo Rebellare,& Rebellione Cæſarẽ, ut tamen aſſentiar facile Carrarienſi,non ſolũ eius uetuſtas facit , ſed locutionis uis . non.n.magis apertæ defectioni,quam occultis Gallorum conſiliis , erat obuiam eundum . *

17 ſiue indignitate,& dolore uinculorum.C.

pag.240.1 qui & uirtutem,& generis nobilitatem, sũmam habebat.C.F.

6 eſſe,in Aquitaniam, quam nuuquam &c.C.

11 obſideſq. dederunt.C.

16 duas legiones in Aeduos miſit.C.F.

20 Lemonicũ fines.C.F.Ita & ſupius.Lemonẽ.

24 præmia attribuiſſet.C.

25 quali quiſque fuiſſet animo in totius Galliæ defectione.C.F.

28 Nemetocernæ.G.P.C.

pag.241.2 quam ſupra demonſtraui.C.

21 paterentur impunita.C.F.

23 omnes equites.C.

26 magnis uiribus femur tranſijcit mediũ Voluſeni.C.F.

pag.242.2 euitauit, ſic prœlio ſecundo grauiter ab eo uulne-

vulneratus præfectus, ut uitæ periculũ. &c.F.P.G.

6 ibi futurum, ubi ſcripſerit.C.

9 cuius poſtulationem.C.

27 nulla onera iniungendo. F.

pag.243.7 Cæſaris decedentis conuellere.c.F.G.P.

16 Cæſaris ſpoliarent.c.G.P.F.

24 excogitari poterat.c.

28 lætitia præcipi poſſet.c.P.G.

pag.244.1 Nemetocernam.c.F.G.P.

23 quod ne fieret, conſules, amiciq. Põpeij, ſuaſerunt.c. Ita oĩno legendum uidetur. Neque uero, etiam ſi imperandi ius cõſules habuiſſent: eadem erat poteſtas futura eorum, qui Pompeij cauſſa fauerent. *

pa.245.11 ſe ſpoliari. G. P. Quæ duo uerba in codice Carr. non habẽtur. Ita.n. legitur, Cum, de uoluntate aduerſorum, nemini dubium eſſet. Quæ elegantior lectio (mea ſnĩa) eſt. Cum.n. conſtaret, quæ aduerſariorum uolũtas eſſet. iã & illud cuius erat exploratũ, eos id unũ uelle, ut cæſar II. legionib⁹, ꝑ cauſsã Parthici belli ſpoliaretur.

19 uirtus, ſi Aedui, quorũ auctoritates &c.c.

IN C. IVLII CAESARIS

LIB. I. DE BELLO CIV.

pa.246.23 Pompeiuſq. aberat. Ita hunc locum ex ingenio P. Victorius emendauit (cũ antea excuſi, & ſcripti omnes, Aderat, æq. haberent) Var. lectionum libro 3. cap. 1.

26 ante de ea re ad ſenatũ referri. P.G. de rep. c

pag.247.4 pauci uero rebus mutatis. c.

13 Intercedit tum M. Antonius. c.

23 arceſſuntur.c.

pag.249.4 quinque conſ.C. quique cõſules. F. Videtur

ab ĩperito uerbũ Cõſ.pro,Cõſules eſſe ac
ceptũ, cũ quidẽ conſulares ſignificaret.*

5 detrimenti capiat. Lex tamen perſcribitur
ad IIX.Idus &c.

13 leniſſimis poſtulatis.

21 aut ſequantur. De reliquis rebus.C.

24 in Mauritaniam mittitur.Pecunia uti ex ę-
rario Pompeio detur, referunt: etiam de
rege Iuba.C.F.

28 S.C.perſcribitur.C.

pag.250.1 Philippus,& Cotta priuato conſilio. C.F.

21 bona etiam, quæ ante habuerit,cenſet recte
P.Victorius legendum, Variar.lect.lib.x.
c.XXIV.Linea, Dona,perperam,tum excu
ſi, tum ſcripti habebãt Pompeium qui a-
miſſam.G.P.F.

29 exempla expiata;Saturnini, atq. Grachorũ.
caſus docet.C.ſi uerbum,Docet ad Cæſa-
rem referas, perbelle conſtare etiam ita
ſententia uideatur.*

30 nil factum,nil cogitatum quidem.C.

pag.251.6 conclamant legionis tertiæ decimæ, quiq.
aderant milites.C.*

22 nocere ſperet. C.

pag.252.3 Si ſemper primam fuiſſe dignitatem, uitaq.
potiorẽ; doluiſſe ſe, quod pro beneficio
ab inimicis cõtumelia extorqueretur. C.
facile poſſe lectionem hanc defendi, do
cent,quæ continuo ſequuntur.

26 ipſi exercitus dimittant. C. F. ſcilicet Pom-
peius, & Cæſar.

pa.253.19 municipij uoluntate. C.F.

20 ex vrbe reducit.C.F.

pag.254.6 cogunt:commiſſo prœlio.C.F.

18 aduentare,adeſſe eius equites falſo. C.

pag.255.2 Auximo Cæſar progreſſus. Maximo Cæſar
progreſſu, Pet.Victorius legendum puta
ſecu-

ſecutus fidem uetuſtiſſimorum exemplariũ,idq.rõne ẽt conatur probare. Var.lec. li.4.c.15. Verũ,ut facile patiar eruditiſſimi hoĩs iudicium cuiuis probari,ita non uideo,qd hẽat uulgata lectio,quare corrupta dẽat uideri. Nã,ubi legas Auximomo Cæſar ꝑgreſsꝰ,optime uerba cohærere congruereq. cum ſuperiorib. uidẽtur. *

15 Iubilium Rufum. F. ita ſemper is habet Iubilium,non Vibullium.

21 fugientem Vallum Hirrum.C.

26 & finitimis regionibus.P.G.

pag.256.2 millibus paſſuum circiter iii. C.

6 caſtra ponit.C.

19 ſed a Q.Lutatio ſenatore.C.a Q.Lucetio.F. aut adiecta littera R,Lucretio, aut,T dẽpta,Luceio,legẽdum.Ita paullo poſt:Lucetius,& Actius.*

21 legionis VII.cohortibus.V.*

pag.257.3 frumentum comparare. C.

15 conſilium fugæ capere inſtituit.C.

24 conſiliandi cauſſa.C.

28 prima ueſperi. C. prima ueſpera P. quæ eſt caſtigatior lectio.

pa.258.27 atque omnem munitionem compleant. F.

pa.259.16 conſulatus erat ſubleuatus.C.

30 Spinther,Rufus.F.

Aurũ,ꝙ adduxerat Domitius. C.qđ aduexerat Domitius.F.Seſtertiũ ſexagies qđ aduexerat Domitius,atq. in pub.&c.G.P.

pa.260.29 reprehenſus ex itinere. G.

pag.261.1 ad eum mittit,cum mandatis.C.

4 intereſſe reip.communis ſalutis cauſſa,ſecũ Pom.C.

ueteranis III. atque reliquis. C. ueteranis III.reliquis,quas &c.F.

22 moles,atque aggerem.C.

pag.263.3 Durrachio remiſſæ. C. Vbicũq; Dyrrhachij mentio ſit, Durrhachium habet Carrar. non male id quidẽ, Latini ſermonis priſco more Y in V uocalem conuertendi.
7 parare inſtituit.C.
23 vulgo ex tectis ignibus ſignificabant. C F.*
pag.264.9 temporiſq. longitudinem timebat.C.
12 Reliquebatur ergo,ut &c.C.
14 ſed id per anni tempus,longum &c.C.
24 Curionem propræt. Rom.G.P. prætorem.c.
28 ſimul vt ad ſe Valer.c.forte,Simulatq.
pag.265.1 conſentire intelligebat,c.F.
2 nouas a ciuitatibus in Sicilia exigebat.c.
9 qui omnibus rebus imparatiſſimis.c.
12 ex prouincia profugit.C.
pag.266.2 latum ab tribunis plebis.C.
3 Catonem vero,acerrime pugnantem, & priſtina conſuetudine, dicendi mora diem extrahentem.C.
6 cur ferri paſſus eſſet?G.P.cur fieri.C.F.*
7 populi beneficijs.C.
19 illi ſe oneri non defuturũ.C.Quæ mihi val de lectio probatur.Illi ſe honori non de futurũ,habet.Gr.P.Illis ſe oneri non futu rũ.F. Fecit vocis affinitas, vt,Oneri,facile in ſimilem uocem honori laberetur.*
pag.267.9 miſſum a Pompeio Iubilium Rufum. C.F.
12 quas Sicilia & in Coſano. Ita emendauit.P. Victori⁹,Var.leg.12.Sicilia,& Sardinia,al.
13 a priuatis coactas, ſeruis, liberis, coloni ſuis &c.C.
23 portaſque & claſſem refecerant.
pag.268.6 agros Volcarum, Arecomicorum, & Iluorum.G.P.F.
16 parum clauis,aut materia,aut &c.C.F.*
20 reliquas merces,cõmeatus, quæ ab obſidionem urbis accidunt,reſeruant.C.

aduen-

pag.269.6 aduentu L.Rubilij Rufi.F.
20 conſtituuntq.communi conſilio.C.
29 numerum,quem ipſe parauerat. F. G. P. numerum,quam ipſe pacauerat. C.
pag.270.1 & fortiſſimo quoq. euocato ad ſe. Hinc.C.
7 attingunt.Poſtquam audierat.C.F.
19 ſubito iumentorum, & aquæ maguitudine. C.G.F.P.
22 quæ a fiumine.C.F.
30 legionum,equitatumq. ſuſtinet.C.
pa.271.12 Afranij conſiſtit.F.
23 ſed a fronte caſtra contra hoſtem, pedũ xv. foſſam fieri inſtituit.C.ſed a frõte caſtrorum contra hoſtem.pedum xv.foſſam fieri iuſſit.F.P.G.
26 Poſt hoc,opus ĩ occulto a III.acie fiebat.C. forte,Poſt hos,ut habent ceteri,rectius.
pag.272.4 foſſamq. ad eandem magnitud.C.
14 Erat inter opidum Ilerdam,& proximũ collem.G.P.*
29 legionum regreſſi recipere. C.
pag.273.7 uti militum earum regionum.&c. C.
8 Hæc tum ratio.C.
22 Inſecuti legiones fugiẽtes in locũ. C.temere inſequũtur fugiẽtes,&in locũ iniquũ. F.temere ĩſecuti lõgius fugiẽtes.G.& P.*
pag.274.1 Ab opido autem editus locus tenui faſtigio uergebat.C.F.
12 Hoc loco cũ eſſet pugnatum modo &c.C.F
23 Noſtri,primo congreſſu.C.
27 interficitur.T.Cæcilius.C.
pag.275.7 impari congreſſu numero,quod quinq. &c.
11 Qui eũ tumulum,pro quo pugnatum eſt. C.
14 tanta enim tempeſtas exoritur.C.
16 nix proluit.G.
25 progreſſi eſſent.C.
pag.277.3 uſu ſuperiorum temporum, atque itinerum

 licen-

licentia.e.uſu ſuperiore tẽporũ,atq.&c.F
10 celeriter ſeſe tum Galli.C.
12 numerum pauci ſuſtinuere. C.F.G.
19 hæc tamẽ omnia incommoda annona creauit. C. his tamen omnibus incommodis annona creuit.G.P.*
pa.278.12 ab Afranij militibus.C.
15 Carinæ primũ ſtramine,& leui materia.C.F
22 huc legionẽ poſtea tranſijcit. G.trãſiecit.C.
29 cohortibus centuriatis.C.F.G.
13 Colonis paſtoribus,quos &c. C.
24 ſuas naues ex portu deducunt.C.
27 & montani,& exercitati in armis. C.
pag.280.4 &,quo ad licebat,latiore ſpatio.C.F.*
15 celeritatis habuerunt.C.
19 &magno numero Albicorum interfecto.C.
pag.281.1 poſtremo & plures. C.
5 ſeſe imperata facturos.C.
21 quibus parte aliqua Sicorim auerteret. F.q̃bus partem aliquam Sicoris auerteret. His pæne &c.C.*
25 ne omni frumento,pabuloque &c.
pa.282.57 & ſuis in locis.C.
7 id erat opidum poſitum ad Iberum millia quinq; paſſuum;a caſtris aberat.xx. C. F.*
14 huc iam reduxerat rem.P.F.G.C.
16 tãtũ humeris,& ſummo pectore exſtarẽt.C.
pag.283.6 ac nonnumquam ſuſtinere extremũ agmẽ, atque interrumpi alas,inferre ſigna,&c.*
9 totis uero caſtris milites cõturbari, dolere, C.P.Victorius, circulari, legendũ putat, Var.lect.lib.8.c.13.*
pa.284.18 Fit certior Cęſar,duces. C.
23 copiaſque in caſtris retinent.
26 L.Decidius Saxa.C.
pag.285.4 quam ſentiretur.C.
5 argumenta ſumebãt, loco nõ poſſe exiri. C.
argu-

argumentum ſumebant.F.*
10 ad lucem multum &c. C.
16 Hæc euicit in conſilio ſententia. C. uincit, F.uicit.G.
24 perrupta, arma neceſſario per manus tranſdebantur.C.
26 partem itineris faciebant.C.
29 uiſendi cauſſa loci ex caſtris.C.F.
pag.286.1 proſequebantur nos, neceſſarij uictus inopia,&c.G.proſequebantur. Nos, neceſſarij uictus inopia.F.*
15 omne propoſitum certamen.C.
21 uitarent,cum impedimenta &c.
29 omnium altiſſimis . C. omnium excelſiſſimum,mittit.
30 Hunc magno curſu incitatos .C.
pa.287.27 cur denique fortuna periclitaretur?F.
pag.288.5 paullulum ex eo loco.C.
11 quod omni rei frumentariæ. Omnino,legẽdum puto. nam,pleriſque in locis,ubi habẽt omnino excuſi.in noſtro legitur Omni,quod eſt librarij imperiti erratũ . Vulgatam lect.tamen non reijcio .
17 legionariaſq. intermittunt cohortes.C.F.
pag.289.7 ne in ſe ſcelus concepiſſe,ne ſuos.C.*
22 caſus,quieto,& æquo animo. C.
28 ad uallum euolat. C.
pag.290.7 aduerſario ad ſuppl.C.
14 centuriati producti mil. C.
25 poſtea in honore.C.
29 nõnullã habebant.G.Ita legi oportere, illa mox oſtẽdũt,Cetrati,auxiliareſq.,nullã,*
pag.291.5 ſed propoſitis conſilijs duobus.F.
6 uidebatur,Ilerdam reuerti.F.
7 explicaturos confidebant.G. *
18 repellebant.F.*
22 aduerſos.G.*

23 in periculo res,tamen.C.
pa.292.12 relictis legionibus.G.F.P.
18 interficiantur.C.*
24 prœlio amplius non laceſſit.F.G.P.
pag.293.8 circummunire.G.F.P. Ita paullo infra, circummunitos.*
26 hinc duas acies partes occupabant duæ: tertia uagabatur ad incurſum &c.C.F.*
pa.294.22 non eſſe aut ipſi. G.P. Si legas, Ipſis, durius quidẽ ad duces referas. Delectus aũt erat Afranius,qui cũ Cæſare colloqueretur,& de cõpoſitione ageret;quod minus aptus Petreius,ob ingenij ſæuitiam, atque iracundiam,haberetur.*
27 circumuentos.F. Sed circummunitos legendum.Ita etiam paullo ſuperius, Vallo,foſſaque circummunire.*
pag.295.3 demiſiſſime,atq. abiectiſſime,exponit. C.*
10 habuerat.F.C. forte, Habuerit, facili lapſu ab una in alteram uocalem.*
pa.296.21 vltro præmium miſſionis ferrent.F.
25 neque enim interpoſita fide.C.
30 ne cui de his noceatur. C.F.
pag.297.1 ſacramento dicere cogatur. C. F. ſacramentum. P.Quæ lectio optima eſt. *
3 vt ſi quid quiſque.G.
5 ijs,qui amiſerint,reſtituat.C.F.

IN C. IVLII CAESARIS

LIB. I. DE BELLO CIV.

pa.298.13 aditus ad Galliam,atque Hiſpaniam.C.
14 quod agit ad oſtium.C.quod attingit.P.
15 Maſſilia fere tribus ex partibus.C.
16 quæ aditum habet ad terram.F.

quibus

22 quibus comportatis rebus.'C.

28 pedalibus in lignis coniunctis inter ſe por tus iungebantur: hac &c. Erat in littura, Inter ſe portis.C.

29 atque agger.C.

pa.299.15 ex nauibus eorum unam deducit . Hac iun- cta ad reliquas.C.

27 inſtructa claſſe omnium matrum familiæ uirginumque.c.

pag.300.1 vt immiſſis,latitātibus, atq; incogn. C quæ mihi lectio magis probatur,quā vulgata. eſt.n.Immittere, inuito, & nolenti ultro offerre,atq.obtrudere.Ita apud Ciceronē: Immiſſus in rēp.Catilina, Immiſſis ſerui ad ſpo liādū fanū,Immiſſi in forū ſicarij, Immiſſi ī bōa,& multa p̄terea eiuſmodi*

11 aucto nauium numero ad eas, quæ.C.

20 vxoribus ex publicis cuſtodijs.C.F.P.*

pag.301.5 uidentur,ut, quibus in pugnando uitæ peri culum accederet, non ita multo ſed reli- quorum.Sed abiecta,d,legendum. & qui- bus in pugnando.F.

9 deductiſq. noſtris &c.F.diductis, ut habent excuſi omnes.

16 magna eminus miſſa multitudo telorum.C.

19 cognoſci poterat.C.

20 ſed tanta re prouiſa. C.*

24 tota labefieret.C.

26 ex Fruti claſſe erant.C.

29 non enim aut reſpectus patriæ. C.

pag.302.1 itaque ex ſuo numero nauium.C.

7 effudit,at re cognita. C.

9 nihilo ſecius.F.

13 ſibi eſſe præſidio,ſi &c.C.

18 patebat hæc quaqua uerſus.C.

23 vbi turris altitudo perducta eſt id cōtabula tionis cauſſa,ī parietes exſtruxerūt. F. C.

ſupra

29 ſupra eum, loco, duo tigna tranſuerſa iniecerunt,ut non longe.C.F.

pag.303.3 eaque aſſeribus religauerunt.C.

7 cum intra eam contignationem. C.

25 rurſuſque aliam prehenſionem. C.

pag.304.5 quem ipſi a Turri latericia.C.

6 murumque producerent. C.

13 ad extremumque muſculi tectum. C.

14 tegulas quattuor.C.regulas.Ita legi oportere, non ſolũ uetuſtiſſimũ exẽplar, ſed rõ docet. Eſt aũt Regula baculus,quo aliq̃d innixũ,& reuinctũ,rectum cõtinetur. Colum. vi. Vt inſerto capite,deſcendẽtibus per foramina regulis,ceruix teneatur.

15 ſuper muſculum. G.F.

16 Ita faſtigiato,atq. ordinatim ſtructo,trabes, quæ erãt in capreolis collocatæ,laterib⁹, & luto, muſculus, ut ab igne,qui ex muro,iaceretur,tutus eſſet,conteguntur. F.*

pa.306.10 grauiterque eam rem tulerunt. C.

16 repoſita,contemptaque eſſent. C.

16 portis foras erumpunt. C.

19 flammam acciperent.C.

pa.307.13 aggeris nouum genus.C.

23 aduerſus plutei obiecto operi.F.*

pag.308.7 ac telum manu conijceretur, ſuorumq. tormentorũ uſus, quibus ipſi magna uis ſuperauiſsẽt, ſpatio ꝓpinquitatis ĩteriore. C.ac tela manu conijcerentur, ſuorumq. tormẽtorum uſum, quibus ipſi magna ui ſupauiſſent, ſpatio ꝓpinquitatis interiore. F. quã quidem puto germanam lectionem eſſe, quidquid ſecus excuſi habeãt.*

20 diſtineri cognouit.*

25 acciderunt. denique anguſtias ad Ilerdam &c.C.

pag.309.1 item Afranio,Petreioque mitteret. C.F.

in

3 in Hiſpali faciendas.C.F.P.

10 item habuit graues in Cæſ.C.

14 Quibus rebus perterritos ciues Romanos. C. G. F. P. quibus rebus perterritos ciues Romanos eius prouinciæ, ſibi ad rempu. adminiſtrandam cohortes CLXXX. & argenti pondo.&c.*

19 onera iniungebat: Qui uero uerba, atq. orationem aduerſus rẽpu. habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat, pręſidiaque eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat, prouinciam oẽm &c.C.F. iniungebat, ꝑſidiaq. eo deducebat, & iudicia ĩ priuatos reddebat. Qui uero uerba &c. *

26 ut ſe cum II. Legionibus Gades conferret, G.F.

pag.310.9 tota prouincia promulgato. F.G.

12 quin ad ſtatutũ diem conueniret. G. C.F.P.

12 Simul ipſe conuentus per ſe.C.

22 tanta, ac tam fecunda, in Cæſarem uoluntate prouinciæ reperiebantur.G.

pa.300.10 ſeſe in Italiã uenturum promiſiſſet. F. P. G.

17 quid ubique habeat frumenti &c.G.F.

15 quæ erant in publicum a ciuibus Rom. pollicitæ.F.*

pa.312.15 & munitione uictus. C.Quid ſi, Minutione uictus? qua uoce uſus eſt Quinctilianus, & Gellius, non optimi illi quidem Latinæ linguę auctores, ſed huiꝰ voces nõ mali.*

26 naues, quæ iuſſu Bruti.C.F.

30 duo præterea concurſu noſtrarũ nauium.C.

pag.313.5 eos pro nomine uetuſtatis.C.

14 paſſuum XII.millibus.C.

15 duobus præeminentibus promont.C.

19 ueritus nauium mult.C.

25 Hunc conſecutus.M.Rufus.C.

pag.314.1 Bagradã ꝑuenit.Ibi C.Caniniũ Rebilũ.G.F

cum

3 cum equitatu præcedit ad caſt.F.
pag 315.3 uela direxiſſet.G.P.*
26 quam habuerint opinionem. G.
pag.316.8 legioneſque eas tranſduxerat, quas ſuperioribus.C.F.G.*
21 atque in caſtris.C.G.F.P. Atqui puto emendandum, ut non ſemel in ſuperioribus admonuimus.*
25 vnuſquiſque.n.opiniones fingebat.G.P.*
27 atque illi alijs ediderant,plures &c.C.*
pag.317.2 qua efferrēt municipia aduerſis partibus cō iuncta. Namque.n.ex Marſis, Peligniſq. ueniebāt,ut qui ſuperiore nocte in cōtubernijs, cū milites nōnulli grauiores ſermones militū vulgo durius accipiebant, nonnulla ēt ab his, qui diligētiores uideri uolebant,fingebantur.C.Forte, Qua efferrentur municipia,legendū eſt,ubi aūt legitur, Vt qui ſuperiore nocte in contubernijs cum milites,ſi ita legas,Atq. ſuperiore nocte comilites nōnulli,grauiores ſermones militum accipiebant; nōnulla ēt ab his &c.aliquis ſēſus elici poſſit. Cōmiliteſq. uero habent fere impreſſi oēs, qua uoce vſus eſt Plin.Ita ſi demus. Quæ copulā,quā non habet Carrariēſis, aliqd lucis illuſtrando loco attuliſſe uideare.*
11 quod ij militum conſiliis otium &c.C.
13 dicebāt.uirtutem,belli fortuna experiri. C. Ita & paullo infra:Neu dubitet prœlium committere,& ſuam fidem,uirtutemque, expediri,& iii.de B.Ciu. Fortunam periclitati,pag.333.25.*
17 ut timore ſpatio temporis interiecto.C.*
25 caſtra expugnari confidimus?C.F.
25 aut etiam quid proficimus,ſi.C.
27 quaſi non felicitas.C.

diſſimu-

pag.318.8 diſſimulari,& occultari. C.F.
pa.319.11 reſiſtent?C.
11 Vos autem certa uictoria. C.F.
13 ſequimini?F.ſequimini? P.
18 paratos proiecit?ille ſibi clam uobis,nō fuga,ſalutem petiuit? F.
19 non ne proditi.F.
23 quo tenemini,reſpiciatis ad illud &c. ſi Cæſarē probabitis,iā me offenditis. F.ī me, legendum admonuit Aldus Manutius.
pa.320.11 in Italiæ fuga, an Hiſpaniarum deditionē in Africi belli præiudicio ſequimini? G. Corfiniēſem ignominiā in Italiæ fuga, an in Hiſpaniarum deditione,an in Africi belli præiudicio ſequimini. F.
15 remitto inde meum.
16 Qua oratione moti milites,crebro ēt dicentem interpellabāt:magno cū dolore, ne īfidelitatis nomē ſuſtinere uiderētur.C.*
22 omnium & uoluntate,& opinione.G.
23 cum primum ſit poteſtas.C.
pag.321.3 & una leuis armatura,& interiecti complures.F.
21 telum adiici poſſet.G.P.
4 uti unus eſſet ex.F.
pag.322.3 a fugientium turba.G.P.
4 occupantur,atque impediuntur.G.
8 Sed tamen loci natura,tum munitio caſtrorum aditum prohibebant,quod.C.
22 diuturnitate otij,& Vticenſes,pro quibuſdā Cæſaris in ſe beneficiis, illi amiciſſimi erāt,cū ēt ex uariis generib. conſtaret.C.
pag.323.6 uiſurum exiſtimabat.G.F.
pa.324.23 inſolenter quidem,ſed libenter,prædicant.
pag.325.2 Curionem ab ſpe morabatur.C.
4 quotquot ſuæ cuſtodiæ cauſſa.F.
pa.327.19 noctu Legatis cum centurionibus. F.G.*

IN

LIB. III. DE BELLO CIV.

pa.328.30 in præcipiendo.F.*
pa.329.17 exædificandam curauerat.C.F.
18 regibuſque omnibus, & dynaſtis.F. G. P.
28 conſcribendas curau.G.F.P.
pag.330.5 cohortes ſex,delectorũ eqtũ VII. millia.F.
16 ducentos Comagenus Antiochus, cui magna præmia Pompeius tribuit,miſerat.C.
pag.331.5 æquo ut animo mancipia.C.
13 terram attigit Cærauniorum.V.P.Victor. Var.lect.l.12.c.1.
21 ſed nequaquam ii.F.
22 omnino XV F.
23 erat etiam ipſe.F.G.
29 huic negotio.F.
pa.332.13 ſi in Cæſaris complexum ueniret.G.F.
29 maxime a re frumentaria.C.
30 Qui,remiſſis ad Cæſarem nuncijs.C.Forte, Quare,miſſis ad Cæſarem nuncijs.
pa.333.16 Demonſtrauimus,L.Iubilium.F.
24 neque amplius fortuna periclitari(Qua dicendi ratione ſemel etiam ſuperius eſt uſus.)*
pa.334.18 his expoſitis Corcyræ.G.F.P.
pa.335.14 contra id,quod.F.G.P.
15 clam profugit ab Appollonia Straberius.Illi ad Cæſarem legatos mittunt. G.C. P.F.
pag.336.4 perfecto occupato itinere.G.P.*
7 ut uigilis,caſtelliſque benemeritæ ciuitates tutæ eſſent præſidio.F.G.P.
13 in naues impoſitis.G.F.P.
21 delata oricum a Bibulo.F.G.
24 magnoque caſu.C.

exci-

pag.337. 8 excipere rorem cogerentur inuiti. quas tamen.C.F.

20 & profectum aliquid Bibuli mandatis exiſtimabatur. C. P. & profecturum aliquid de Fibulr mand.F. *

22 profectus,ad recipiendas ulteriores ciuitates, & rem frumentariam exprimendam,qua anguſte.&c.

24 erat ad Buthrotum opidum Corcyrę.G.F.P.

29 excuſabat Bibulum.G.F.

pag.338. 2 ob eam cauſſam colloq.F.P.

9 reliqua per ſe acturum.C.*

13 neque tamen reſpond.C.

28 quem ubi Cæſar intellexit.G.F.P.

pag.339. 5 cũ uim morbi.C.F. Forte, Eius uim morbi. *

8 Iubilius,ſedato tumultu.F.

28 de pace duos legatos.C.F. Quid ſi, Suos?

pag.340. 2 ſilentioque ab utriſque militibus facto,auditum reſponſum eſt.G.F.

11 ſumma oratione al.

19 pax eſſe non poteſt.C.F.

22 & ſi quis prouocaſſet.F.

28 initium prouocandi. F.

pag.341. 7 ſexies ſine uſuris.F.

22 At eo in Italiam. F.

23 reliquias,quas habebat.F.

22 eſſent compreſſa, & familia Neapoli uiſa.F. *

pag.342. 7 Is cum a Q. Pedio.F.ubi cũ a Q. Pedio. G.P.

10 ubi cum quoſq. F.*

11 ab eo prædandi cauſſa.F. G. qui eo, prædandi cauſſa, miſſi erant. P. Præſidij uidetur legendum: ut putat Paulus Manutius: aut ab eo prædandi cauſſa; quod tamen durius eſt. Erant enim equites eo miſſi a Cæſare præſidij cauſſa, Italia deuicta. Quid autem attinebat, eos, qui prædatum eo miſſi eſſent,largitionibus tentare? neque magis ue

M riſimile

riſimile eſt, a cupidis prædæ hominibus pol
licentem pecuniam interfici. *

17 Inſulam, quæ contra.C.

19 arbitrabatur,a quo.C.F.

30 eiſque milites delectos.F.

pa.343. 12 turpiter refugere.F.P.

14 aquari prohiberentur.C. *

16 obſidionemq.F.G.P.

pag.344. 1 dimitterent,ſi uel ad litora Appolloniatium. G.dimitterent,ſiue ad litora.F.

2 atq.eo.F.G.

4 quod ſe longis portibus.G.F.P.

10 peruehuntur.F. forte,Prouehuntur.

11 qui Durrhachij,& hoc die præerat.C.

13 & cum iam noſtri, remiſſiore uento, appropinquaſſent.F.

18 nihilo ſegnius ſequabatur.G.F.P.

19 tantum impetum claſſis.C.

pag.345. 2 roſtratæ omnes,G.

4 eliſa.F.

14 ducentis.His cognoſci.F.

22 uitijs,neq.ex priſtina.F.

29 obſeruabant.F.

pa.346. 27 Sed Cæſar,circuitu maiore (iter quippe erat aduerſo flumine)ut &c.F.

pa.347. 16 pecuniam acceperat. F.

23 uoces tum audirentur.F.

pa.348. 11 etiam priuato compendio.G.

29 omnibuſque,quæ haberet.C.

pa.349. 11 maximeque eo quod &c.F.

pag.350. 9 legionis reliquit.G.F.

17 ſecutæ ſunt a M.Fauonio.P.

pa.351. 12 ſe continere.F.P.

25 coniectis,noſtri, 11.amiſſis.F.

pag.352. 7 cognitis hoſtium inſidijs.F.

15 opidoque Caninius Legatus.G.F.

21 Cn.Pompeius filius G. *

mul-

23 multiſque colligans funibus.C.
pag.353. 1 ſcaphis excepti,refug.G.F.
4 pæninſulam.G.
6 ita, ut ex utraque parte naues longas aggrederentur, quæ erant &c. C.F.
8 atque naues IV.G.F.
9 claſſe deductum.F.
10 Biblide,& Mãtinea.F.Bullide,atq.Amãtia.G.
19 profectus expugnato. F.
pa.354. 21 Quinctiliũ,& L.Canuleium, legatum, miſit.
25 cum ipſorum agrorũ natura,quod ſunt aſperi,& montuoſi.C.F.
pa.355. 21 relinquebatur ergo,ut.F.
25 circuitu complexus. F.
pag.356. 1 illi in minore ſpatio,C.
6 quæ tum erant loca.F.
13 magna ui uterque utebatur. Ita in omnibus excuſis,& ſcriptis, legit. Sed mihi ueriſimile fit, turpe liberarij erratũ temere loco hæſiſſe; qui pro Nitebatur, Vtebatur perperam deſcriptum reliquerit. *
27 recipere ſe ſtatuit.F.*
pa.257. 19 conſpicati pila iniec.C.F.P.ſuſpicati.G.
20 aduerſus pilum.C.F.G.
21 præcipites pompeianos egerunt, & terga vertere,coegerunt: quibus &c.
29 tanto obſidionis genere.G.F.
pag.358. 5 ut frumento hoſtes prohiberent. F.
8 quotidie magnus undique.F.
20 cuius ſumma erat F.
24 inopiam leuabat.G.
30 crebræque uoces.G.F.
pag.359. 2 dimiſſuros.libenter etiam.G.P.
3 equos eorum tolerari, reliqua uero. G.F.
5 odore tætro,ex multitudine cadauerũ.G.P. *
9 Cæſar ante auerterat.C.
12 in terram dimiſſis.F.G.

13 ita illi neceſſario.F.
14 ac paluſtria,aut puteos.F.
18 præter frumenti. F.
25 uniuerſas intra multitudinem.
28 facerent.Interim.F.P.
pa.360. 13 magna res ad receptum. G.P.F.C.
19 rem duxerant.C.F. *
29 munitiones noſtras aggreſſi.c.
pag.361. 3 numerum.C.G.P.
4 euocatos,& manipulares. centurioneſq. com plures.F.G.
9 quattuorque ex una legione.F.
15 donatum millibus cc.aeris.F.
18 cohortemque poſtea duplici ſtipendio,frumẽto,ueſte,diarijs, militaribus donis ampliſſime donauit.Locum, imperitia librariorum fœde deprauatũ.P. Victorius reſtituit, magna ingenij,atq. induſtriæ laude, Var.Lect. lib.1.cap.23. *
pa.362. 10 omnibus copijs deinceps Cæſar.F. *
18 telis ex uallo iniectis.G. P.abiectis. F. Quid, ſi legas,Obiectis? *
28 perferre opportuno G.P.C.nõ opportuno.F.
pa.363. 14 nihil profici equitatu.F. *
23 ſed non modo hordeum.F.
pa.364. 19 & præteritis ſuis offic.F.
21 offenſionem, contemptionem ad omnes.F.
22 exaliorum obiectionibus. C.
pag.365. 5 uellent,coemptis equis.C.
11 acciderat, omnia ſua præſidia.F.
15 uulgo uero in Epiro.F.
21 uaria diligentia.G.
pag.366. 6 præcipit.G.
9 ſummiſerat.Eo loco.F.
30 tormentis cuiuſq.F.
pag.367. 3 uimineo tegumento galeis impoſito.F.
7 quo perfectum opus non erat. F.

utraq.

9 utraq.parte munitione.F.
16 horum enim multitudine.F.
pag.368. 5 eo deuenit.F.
9 haberet.G.P.C.
11 quia facta munitione.C.
pag.369. 2 hoc quidem.F.
15 Erat obiectus portis Eritius.V. Petrũ Victorium,Var.Lect. lib. XXIV.cap. I. Vbi quid ſit Eritius,Salluſtij, & Varronis,auctoritate oſtendere conatur.
27 munitionem enim, quam F.G.C.
pa.370. 23 receptu conſulebant.G.
26 eundem curſu confugerent. C.*
pag.371. 3 anguſtijs portis, atq. ijs a Cæſaris militibus.
11 Duobus his unius diei prælijs Cęſaris deſiderati ſunt milites DCCCCLX, & noti equites Romani CCCC,& Tuticanus Gallus ſenatoris filius,& a Placentia,C.& a Puteolis C,& a Capua X.ſacrati uiri, & X.tribuni militum, & centuriones XXXII, ſed horum pars magna in foſſis &c.C.G.P.F.
21 laureæ prætulit. F.G.
pag.372. 5 cauſſam fuiſſe cogitab.F.G.
5 non hæc addebant.
8 recordabantur, quã paruulæ ſępe, cauſſæ. *
11 in exercitum.F.
29 qua felicitate.G.P.C.
pag.373. 3 exercitius potius,quam ſuæ.C.
4 ſecurũ ſe ad dimic.G.locũ ſe tantũ.P.rectius.
8 interpolaſſet. F. interpellaſſet . G. interpellauiſſe.P.
19 quod eſſet factum.C.
20 nonnulli,ratione permoti.C.
28 ante iter factum.G.
29 His exploratis rebus.C.
pa.374. 14 pręlio diſtinebat.Hinc.F.diſtinebat,Huic.P.*
26 eius milites.F.

pag.375. 3 quibus ad inſequendum.C.
4 fore præuiderat.G. C.
28 diſtractum.F.
pag.376. 2 Oricumq.oppugnaret.C.
5 & quid fieri.G.C.F.P.
17 ne occaſioni temporis deeſſet.G.C.
18 Apollonia a directo.F.G.C.
20 etiam ex improuiſo.G.C.
27 dimiſſis,quibus prœlio.C.
29 reddebant.G.C.
pag.377. 1 auertebant.G.C.
26 ſe non confidere munitionibus opidi, ſi celeriter non ſuccurratur. F.
pa.378. 10 & diripiendum.C.
18 Metropolitarum.G.C.
21 quæ non Cæſari.G.C.
pa.379. 11 in concilio.G.C.
27 iudicandum de ijs.G.C.
28 ipſis non interfuiſſent.C.F.
30 intra præſidia.G.C.
pa.380. 14 propius ſuis locis.C.F.
25 VII.millia.F.
pag.381. 1 Pompeius caſtris colle habitis ad.C.
3 uidebatur,exſpectans.F.G.
16 Cæſar ad ſuos.G.F.C.
18 ſi enim ut ſemper depoſcimus, ſumus, G.C.
19 noſtris,id quod.F.C.G.
27 parati in prælium. F. *
pa.382. 20 ex colonis tranſpad.P.F.
pa.383. 24 quæ ſumma erat hominum.F.G.
29 ex III acie G.C.F.
pa.384. 22 ſimul reſpiciens ad Cæſarem.C.F.
pag.385. 2 acieſque diſcinderetur,atque.C.
6 exinanirentur.F.
10 qui ſtudio pugnæ incenduntur. F.
12 ut ſigna undiq.cōcernerēt.C. ſed.Cōcinerēt, rectius.Ita paullo infra, 394.Tātus exercitus cla-

clamor,'& ſignorum ſonus, exauditus eſt, *
16 non occurri a Pompeianis.C.
19 ut non conſumptis uiribus.C.
26 cornu intenti,ut erat imper.F.
pag.386. 2 quam conſtituerat.F.
10 pugnantes etiam tum, ac reſiſtentes in acie, Pompeianos.G.C.
22 ab ijſdem nauib. acies Pompeiana. Corrupta lectio forte,Nauiter. *
26 alijs quam maxime diffuſis.C.diffiſus. F. *
pa.387. 27 requirerent.F.
2 equo concitato.F.
4 paucos ſuos ex fuga.F.G.C.
14 uniuerſi ſimul Lariſſam uerſus.Ex uetuſtiſſimo codice,Petrus Victorius, Vniuerſi iuris eius Lariſſã uerſus,legit,Iuris eius,loco,Iuris fortunæ,aut condicionis, dictum putans. Var.lect. l.1x.c.24.
15 qua re animad.F.C.G.
30 atque ad terram arma proijcere.F.
pag.389. 4 militibuſq. ſuis cõmẽdauit. c. q̃d ſi,Mãdauit?
20 Syllæ dediderunt.F.
pa.390. 19 quæ ſunt aptæ ad incendia.G. F.
21 ex quibus erant xx.roſtratæ.F. C.
23 opidum defenderent.F.
29 pari,ut antea.F.
pa.391. 13 fingi id a legatis.
19 & quantumcumque itineris.C.
pa.392. 16 naues ſoluerunt.F.
30 pro eius hoſpitio.F.
pa.393. 12 ne,ſollicitato exerci tu eius, regionem Pompeius.C.
29 ut ijs teſtibus ea ſumma.G.
pag.394. 1 quod faſces ante ſe ferret.C.
7 confecerat.Ipſi uero neceſſario Epheſi tenebantur, quia nauigantibus Alexandriã ſunt aduerſiſſimi uenti.c.Eteſiis, legend.
pag. 397.6 multi pœna capitis.

14 ſtipendia augendi cauſſa.C.

17 inueterauerant.Hi omnes,compluribus Alexandriæ bellis, Ptolemęum &c.G.F.C.

pa.398. 19 in hac una ſunt Inſula. C.

20 & uici opidi magnitudine.C.

23 a quibus tenetur.C.

26 Pharum comprehendit.C.F.

pag.399. 4 nec tractu opidi.F.G.C.

IN A. HIRTII

LIB. I. DE BELLO ALEX.

pa.400. 10 claſſem arceſſit.F. G.

16 firmæ eſſent,teſtud.Carr.

pag.400. 1 quod utrumque palus.F.G.

15 opponi poſſent.G.F.*

20 Præterea alias ambulatorias.F.G.

21 ſubiectiſque eas totis.F. G.

22 directis pluteis.F.omnes,quos uiderim,codices,Plateis habent,præter hunc unũ Florentiæ excuſum, qui Pluteis quæ uera plane,ac germana,lectio eſt.non enim plateas dirigebãt,neq; per directas plateas, ambulatorias turres in quãcumq; erat uiſum partẽ, mouebant,(qui enim hoc fieri poterat?) ſed ꝑ directos pluteos: Quorum qui formã nouerunt,atque uſum, nihil habere dubitationis poſſunt, quin ita legendum arbitrentur. *

pag.402. 3 recepiſſe: Cæſarem.G.

18 Nilum pertingentes.F.

20 ſubſidet.G.F.

pa.403. 17 Caſum periculi omnes.G.P.

19 celari Alexandrinos.F.*

27 ut tum mihi defendendi.F.

28 multa u. oratio.F.

pag.404. 3 puteis foſſis, aquam. G. Ita paullo infra: Ad fodiendos puteos animum conferat.*

loco-

19 locorum,& ædificiorum notitia.C.
20 procurſuros.G.
pa.405. 12 atque omnem claſſem.G.
14 tum longius.F.
16 aquandi cauſſa, remiges in terrã expoſuit. P.
17 nonnulli ex eo numero.G.
27 & quod poſt horam x.G.F.
30 quæ neque.F.G.*
pag.406. 5 collata.F.
8 ne turpem.G.
17 altera,alteraq.perturbata deinde.F.G.
22 ſuis nauibus Alexandriam.G.P.
24 claſſiariorum, & nauigiorum,ſe uictos.G.
26 ut ex ædificijs.F.
pag.407. 2 conſtituerunt..
8 quotidiano uſu.F.G.
9 domeſticum uſum.G.
12 Erant in omnibus.G.F.
24 apertas complures.F.
pag.408. 1 magnitudinem,pleræq.apertæ.
10 quæ quamq.ſequatur.F.
21 quod ij,qui tranſiſſent.G.eis,qui.F.
29 uideris,inquit,Cæſar.F.
pag.409. 1 potueris explicare.F.
3 Hoſtes(inquit)G. (mi.P.
11 nullæq. remis. G. nullis remi. F. nullius re-
17 aut in opere,aut in pugna.F.
23 noſtris enim prorſus P..
27 effugium dabatur ullum, omniaq.
27 reliquis etiam eſſet cauendum.F.
pag.410. 9 neque flexi ad uirtutem, tanta multitudine, hoſtium uiri uirtutes noſtrorũ poſſent adæquare. F.locum,fœde inquinatum, nõ male reſtituiſſe uideare, ſi ita legas: Neque flecti ad uirtutem tanta multitudine hoſtiũ uires. uirtutem noſtrorũ poſſent adæquare. Ita perficias, duarum litterarũ commutatione,

adie-

adiectione vnius, ut aliquis ſenſus erui poſſit.qui nullus exſtare antea uidebatur.*

10 capiuntur hoc prœlio x. biremes. F.

19 munitionibus & opidum. & illam, & urbem.

23 alteramq.inſulæ.G.atque in alteram.F.

25 qui primus.G.F.

pag.411. 5 uenerunt hi pulſi.C.

8 potuerunt : quamuis eſſet diſſimile aliorum, Atq. Alexandriæ genus ædificiorum.G.potuerunt.Erat non diſſimile, atque Alexandriæ genus ædificiorum.F. *

14 accidit.Nam qui ſe.G.

pag.412. 7 ope effecto, nulla oĩo ſcapha egredi poſſet.F.

12 conſtiterunt. Pugnabatur a noſtris ex ponte, ex mole,ab illis exq.area. F.& G.

23 ſineq.ratione G. ſine ratione. F.

24 Alexandrini plures ex nauibus.G. F.

pa.413.11 eleuati ſcutis F.

14 uerſatus:poſtquam &c.G.

pag.414. 1 fecerint,in operibus hoſtium expugnandis,in prelijsq. quotidianis quãdocumq. ſors obtulerat,procurrentibus,& erumpẽtibus ſtudijs militum. G.manca lectio.

24 ſi quo facto.G F.

pag.415.7 at regis animus.G.F.P.

18 deluſa fuerit. F.

27 erat)commeatum. F.G.

pag.416. 2 Præficit huic.G.præfecit. F.

18 Sub id tempus. F.

22 accerſendas magnas copias . G. cum magnis copijs. F.

pag.417.7 pacarat.G.

13 a mari adiungitur. F.

26 interfecit. F.

pa.418. 13 planicie ex omnibus.G.F.

16 obiectum flumini. G.F.

28 certarent.G.

auerſi

pag.420. 3 auerſi ex flumine G.
27 nauem, multitudine. G.
pag.421. 1 atque ea parte. F. G.
18 maiorique ex duabus. G. F.
24 confirmaretur regis imperium. G.
27 regnum, & imperium. F.
11 imperata ſe facere. G.
12 poſſe perſoluere. G.
23 XXXVI. ipſe ſecum G.
pag.423. 9 ſtatueret. G.
14 putaret. G.
15 audacius in Armenia. G. F.
23 pertingens in Armeniam. G.
pa.424. 16 obuerſari G.
19 adminiſtraret. Pharnaces. F.
30 ratione media. F. G.
pag.427. 7 diſſenſionibus confecta. F.
9 Nam & caſtella. F.
20 ſociorum: & cum. G. F.
23 ſe reliquis ex fuga collectis. G. F.
pag.428. 4 quæ ſæpe. F. G.
pag.429. 4 difficultateſque & hiemis. F
6 ad Q. Calenum, uti ſibi claſsé mitteret deſtinauit. F.
10 magnitudine ſatis iuſta. F.
12 his adiunctis nauibus longius. G. Ita uidetur eſſe legendum.
15 legionarijs. G. F.
23 noſtrorum erat præſidium. F.
pa.430. 13 fortuitæ dimicationi. F.
pag.431. 4 uelis uix profugit. G.
8 capit eo prœlio. G.
13 Erat Mæum, nobiliſſimum, regionum earum opidum F.
15 dediderunt. comperit ipſum Octauium. F.
23 Paleopharſali. G. F.
pag.432. 2 uel mutuis ſignis. G. F.
3 diſſimulabant. G.

nihi-

pag.433. 3 nihilominus tamen oderant.G.F.
5 acceptum referebant. F.
6 erat interpolatum.F.
7 & ipſo defectu,& ſumptu.G.
15 inſolenti uoluntate. F.
27 ſeſtertia ſędaturum.C.F.
29 eoque ipſo die,tempore promeridiano.F.
pag.434. 6 Munatius Flaccus. G. Minutius, Flaccus.F. Munacius Plancus, ut noſter habet legendum uidetur.
25 enim aut in prouincia natus.F.G.
pa.435. 27 ut diuturnitate.G.
pag.436. 5 qui ſi maxime.F.G.
9 dubius animi F.
23 aequa autem ratione delectum habere inſtituit. quos ex omnibus &c.G. quem autem Romę delectum.F.Aut manca,aut deprauata lectio. Aeque autem Romanorum delectum inſtituit, quos ex omnibus &c. P.ſiue innixus ingenio, ſiue adiumento ueterum exemplarium ita Pariſienſes emendarint. aut quiſquis ab illis excuſum librũ edidit, huius loci reſtituti laus penes uidetur conſtitiſſe.*
23 cum ad oppidum Leptim.G.
29 Carbonam.G.F.
pa.437. 29 haberẽt,eiq.frequẽs regionũ cõuentus.G.F.
pag.439. 1 cum Caſſius contra, pro caſtris ſuis, Aciem inſtruxiſſet,loco ſuperiore, cauſſa &c.F.
pag.440. 5 emiſit, quod ſibi uſui fore credebant, ſi &c.
pag.441. 3 Et,cum nõ tantum indutias facerent,ſed prope iam conſtituta opera complanarent. G. non tantum indutijs factis.F.
pa.442.13 exiſtimabat.F.
27 finitimoſq.omnes,qui.G.
pag.444. 3 affuiſſe.G.
8 excuſationem imprudentiæ.G.

eſſet:

n... 12 eſſet: tamen ſe concedere. C. F.
18 legionem autem eam, quam. F. unam, quã. G.
21 adduci iuſſit: F.*
pa.445. 14 qui fuiſſent in ſe officioſi. G. Quæ germana lectio eſt.
26 remitteret. G.
pa.446. 11 poſitum ipſum. F.
21 refectum operibus. G.
pa.447. 28 & eo loco militum cohortationẽ. Coartatione, omnino puto legendum. Quid enim Cæſar cohortationem Pharnacis irrideret? quam neq. conſiſtente agmine procul exaudiret? cum quidem militi in præruptam uallem deſcendendum, & ſubeũdus, arduus collis eſſet. id quod fieri, ſine tumultu, & clamore, nullo modo poterat. Ita autem legi debere, & antecedentia uerba, & ſubſequentia, oſtendunt: ſed nihil temere affirmo.*
30 in præruptam deſcenderat uallem. G. F.
pag.449. 5 eoq. ſubiri periculi. G.

IN A. HIRTII

LIB. DE BELLO AFRIC.

pag.451. 1 quæ abeſt a Lilybæo. G. F.
22 conſident. F.
pag.452. 9 captiuus cum perueniſſet. G.
pag.453. 8 refugerentq. in opidum. G. F.
pa.454. 19 imperabat unicuique. præcipiebatq. G.
pag.457. 8 Cæſar ſe moueret. G.
9 decernendum uideret. G.
25 pilum curſu. G. P.
pa.458. 22 porrigi alternis. G. P.
pag.459. 4 occurrit hoſte ſuis F. At hoſtes ſuis. G. F.
6 equitibus recipientes. F. G. P. *
12 defatigati. G. F. P.

legio-

pa.461. 12 legiones IIX, & equitum IV.millia eſſe nu-
ciabantur.F.G.P.
17 ferrum plurimum.F.
18 importaticio.F.
27 uacuatus.F.
30 in ſua præſidia congeſſerat,F.in ſua caſtra.
pag.462. 1 & eo parato.F.
2 alteras cohortes G.P.F.
5 plauſtris deligatos Hadrumetum. F.G.P.
18 priuatuſq adoleſcentulus.F.
pag.463.5 ab Vtica in Mauritaniam.F.
pa.464. 28 ſed legatum.F.
pag.465.5 cum antea ſtare conſtituiſſet. F.
9 ſine ulla mora,ac ſine excuſatione.
12 penituſq.euertit.F.
15 futurum:ipſe in tanta.G.P.
pag.467.6 minutis prœlijs.F.ita infra,fol.481.19.ut ſit,
Minutis pro paruis, acceptum.Sic, Minuta-
tim,pro paullatim,pa.498.5.G.F.
17 ad terram defixo.F.
pag.468.5 erant,præcipit.F.
23 ut ſine defenſoribus aditum aduerſarijs pro
hiberent.F.
pa.471. 14 ſimulatq.G.P.
pa.472. 27 exſtra caſtra.F.
30 decliuitatem.G.P.
pag.473.6 apud quos ultimum præſidium. F.
8 adſcendit,in unum quemq.F.
12 commoratus Cæſar, perſpectaq.&c. F.G.
27 paſſibus M.D.P.G.
pag.475.4 conuulneratiſq.F.
pa.477.22. ita perculſus.F.
pag.478. 7 nam uirgiliarum ſigno confecto.
23 contectis,protegebantur.P.G.
27 pertinentibus omnibus corrruptis.
pa.479. 12 magna ſuſpenſione. G.P.magis.F.
16 illatum Scipioni,additumq. animum F. intel
lectum.

lectum.G.oportere F.P.ſi legas Neceſſe, ali quid deſit neceſſe eſt.Flor.tamen habet,Ne ceſſe.ut præterea poſt montem,colleſq. ſubito ſe Cæſari oſtenderat, & equites in occulto collocauerat.C.F.

pag.481.2 hoc hac ratione. F.P.G.

20 Cæſariani,ui uniuerſæ.F.

28 occiderunt.F.

pa.482.28 conſtitutam.Quapropter,C.Auiene.P. G.

pag.483.7. Tuſci Saliene,T.Alliene.F.

16 ſingulos,nō amplius ſingulis additis ſeruis.F.

27 couſqe,quo telum.F.G.P.

pag.484.9 occaſione accepta.F.

16 cum autem eius ſermonem nuncius ad illum referret.&c.G.P. cum nihilominus nuncius ad ſe referret.F.

18 quæ uellet,ipſe peragere.G.P.

pag.485.5 & ſuper alium quendam excelſum natura locum.F.

9 conſtitit.G.P.

28 acies media a legionarijs.G.P.

pag.486.3 auxiliarios.G.F.P.

6 præterea numidas.G.F.P.propterea.F.

17 habuit in ſiniſtro cornu legionem XL.& IIX: in dextro cornu XXX. & XXIIX : XIV, XXXIII,& XXVI.in media acie : ipſum autem &c.G.P.F.

23 & ita collocarat, uti ſuam dextrum latus munitionibus adiuuaretur, ſiniſtrum autem equitatus hoſtium multitudini reſiſtere poſſet.F. Melior lectio,ni fallor, & clarior.

pa.487.28 excurſionibus officere non intermittit.

29 & iugo ne a Cæſare.F,

pag.488.6 ab Vtica progreſſus.F. G.P.

12 peruenit.at Aquila.F.

20 Hadrumetum ex Cothone.F.

pa.492.14 Leuiſq.armatura.P.

paſſus

26 paſſus horis.G.P.

pa.496. 23 Thebennam.P.G.

pag.498. 9 minutarimq.cædebantur.E. Cedebãt,alij habent,ut ſit, paullatim, ac ſenſim, cedebant. Non optimus auctor Latinitatis ſupra,eadé ſignificatione, erat aduerbio Minutatim uſus;& Minutis prœlijs,hoc eſt, paruulis.

pa.499. 26 Quo poſtquam Cæſar uenit, & animaduertit, aciem pro uallo Scipionis, contra elephantos, dextro, ſiniſtroque cornu collocatam.F.

pa.502. 10 Quo poſtquam peruenerunt, eaq.ipſi ab Iulianis teneri uident.&c. P.G.

pa.505. 23 Luncio Regulo.F.G.P.

29 idem Cæcinæ.P.G.Item.F.

pa.506. 12 inducturum.P.G.inductuurum.F.

15 ex ſuo merito.F.P.G.

LECTORI.

SCIENDVM *eſt,priore numero folia, ſecundo lineas ſignificari*

C. Carrarienſis codex eſto, qui ſcriptus idem, & antiquiſſimus eſt

G.Griphij,minimæ formæ, qui ex uetuſto admodum exemplari,eſt excuſus,Lugduni

F.impreſſus LX.*ab hinc anno Florentiæ.*

P.Pariſienſis

V.uel,Vaſc.excuſus Lutetiæ,a Vaſcoſano

IN

IN COMMENTARIOS C. IVLII CAESARIS

Index Alphabeticus.

A

ARIES in Britānia non prouenit pag. 104
abſentia uehementius hominum mentes perturbant 210.
abſentis etiam perinde, ac præſentis Ariouiſti crudelitas timetur Sequanis 22
acarnania Cæſari ſubdita 361
acco Senonum princeps 133 Eius ſupplicium 157
in Achaia &Dyrrachio a Cæſare geſta 362.363
achillas præfectus regis Ptolomęi ad occidendum Pōpeium miſſus 393. Idem exercitus Alexandrini dux aduerſus Cęſarem 395. Eius crudelitas 396. copię, ibid. Alexandriam occupat 397. cum Cęſare confligit 398. interitus 402
achillis & Memnonis congreſſus 526
acilla ciuitas libera ſe Cęſari dedit pag. 469
Actius Pelignus Pompeianus captus a Cęſare incolumis dimittitur 256.257
actius Rufus L. Afranium proditionis poſtulat 379
actij Vari Pōpeiani delectus, 253. fuga, ibid. cędes 531
actius Varus Tuberonem appulſu Africę prohibet 265. Eius copias 343. Eiuſdem caſtra 314
actij Vari cum Curione pugna 320. 321. periculum, clades, aſtutiaq. 322
actius Varus caſtellorū præfectus 528. eius mors 571
actuarię naues 97
actuarijs nauibus roſtra impoſita 411
ad exercitum manere 129
adbucillus Gallus Allobrox. pag. 363.364
adcāntuanni ſeu Adiatonni rebellio ac mox deditio 71
adiutor ualetudinario datus. pag. 366
adoleſcentes facile traducuntur 180
aduatici, eorumq. res 47.54. 55.119.129.133.
aduerſatū victori Cęſari non fuiſſe, non magnum eſſe officium 444.445
aduesperaſcere 526

N ἄδυτα

Ἄδυτα templorum 394
Aedificia Gallorum 149
Ædui, pop. 24
Æduorũ auctoritas ac poteſtas & mox calamitas 139 144,145.150.163. clientes 203. tumultus ac ſeditio 177. perfidia. 190
Æduorum lex de magiſtratibus ſuis 190
Æduorum rex cũ Arioviſto 23. cum Aruernis 20. cum Biturigibus 161. cum Cęſare & Roma. 7. 11.12.22. 24.25.30.32.101. 129. 134. 171.176.183. 184.185.190. 196.213.257.258.270. Cũ Heluetijs 7.8. cum ſequanis. 139 140
Ægimurum, op. 476
Æginium, op. 377
Ægus Gallus Allobrox apud Cęſarem perfidię accuſatus 363 364. an Pompeiũ transfugit 365
Ægri militis ingens animus aduerſus hoſtes 154
Ægypti munimẽta 416 417
Ægypto & Alexandria Cęſar potitus 421
Ægyptiæ claſſis Pompeianæ præfectus Pompeius filius 330
Ægyptij milites Cæſari inſidiantur 395
Æquinoctialis nauigatio periculoſa 110
Agrarię ſecturæ in Aquitania 70
Ærarium ſanctius 254
Ærei nummi, & anuli ferrei pro nummo apud Britannos 104
Æs apud Britannos non naſcitur ibidem
Æſtimatio rerum & ſolutio arbitraria ex decreto Cęſaris ęquiſſima 340
Aeſtimationes rerum & poſſeſſionum in anguſtia fidei 328
Aeſtus maris bis incitatus xij. horarum ſpatio 65
Aeſtus marini vis 102.103
Aeſtus maritimos maiores concitat plena luna 91
Aeſtum vt vitent Galli 149
Aetas & forma in diſcrimen adducunt.
Aetolia a Cęſarianis ducib. recepta 349
Afranij & Petrei res 269. 270.271. 272.273.274.275. 276.277.281.282.283.284. 285.286.297.299.
Afranij mors 509
Afraniana legio 570. Vide, Petreius.
Afri, inſidioſa natio 456
Africæ calamitas 478
Africanæ Cæſ. copiæ 497
Africus ventus 102
Afrorum mos in frumentis ſuis in ſpecubus ſubterraneis condendis 490
Agar, opidum 491.498
Agendicum, opidũ 157.164
Agger ex lateritijs muris cõfectus. 307
Agrauius eques interfectus 371
Agriculturę cur non ſtudeant Germani. 144
Agri priuati olim Sueuis nulli 75. Germanis 137.138
Agros a finib. ſuis latiſſime vacare pulchrum ducunt Sueui. 76
Ahenobarbus. Vide Domitius.
Alacritas animi pugnæ ſtudio incenditur 385

Alba, opidum 255
Albens cælum 285
Albici contra Cæſarem à Maſſilienſibus acciti. 267. 279. 299
Albicorum virtus 279. 301
Alces feræ 147
Alduaſdalis uel Alduabis 25
Alexandria ciuitas a Cæſare capitur 421
Alexādriam vſq. Pompeium Cęſar perſequitur 395
Alexandria, receptus fugitiuorum Romanorum 397
Alexandriam Achillas occupat ibid.
Alexandria incendio tuta 400
Alexandriæ deſcriptio 402. fertilitas 401
Alexandrina licentia 397
Alexandrini belli initia, 99. dein.
Alexādrini ad proditionem aptiſſimi. 403. Mithridati occurrunt 417
Alexandrinorum diligentia, ſollertia, & induſtria. 401 402. Verſutia 411
Alexandrini Romanorum potentiam ſuſpectam habent 402
Alexandrinorum techna aduerſus Romanos. ibidem
Alexandrinorum diuiſio 403
Alexandrinorum animi fracti. pag. 406
Alexandrinorum claſſis aduerſus Cæſarem, & contra 408 412. 413. uincitur 410.
Alexandrinorum fuga & cędes 419
Alexandrini Cæſari deduntur. pag. 421
Alexandrinum Cæſaris periculum. 431
Alexia Mādubiorum op. 195
ad Alexiam opera Cęſ. 201
Alexiēſium obſeſſorum perplexitas 204
Alexiæ cladis memoria 233
Alexiæ obſidio Cæſarianis difficilis. 358
Alga iumentis in paſtum data. pag. 464
Alienus Siciliȩ prætor (ſic enim magis placet ſcribi, quàm Alienus.) 451
Alienus proconſul Cæſ. commeatum in Africam mittit. pag. 470. 471
Allobrogum animus erga Romanos. 4
Allobroges ad Cęſarem cōfugiunt. 7. frumētum Heluetijs dare iubentur 19. ſollicitantur. 197
Allobroges duos fratres, viri nobiles a Cæſare ad Pompeium deficiunt 363 380
Alpium tranſmittendarum difficultas 58
Alter & alteri 17. 514
Amantia 353
Amanus mons 347
Ambacti equitum Gallorum 141
Ambarrorum ad Cæſarem legati. 7
Ambianorum deditio 46. eorum poteſtas 40
Ambiliates Galli 63
Ambiorix & Catiuulcus Eburonum principes 111
Ambiorix Cęſ. beneficiarius pag. 117
Ambiorigis fraus & perfidia aduerſus Romanos. 113. 114. 115. 117. 119, 133.
Ambiorigē vlciſci & debellare Cæſ. ſtatuit. 134 149 229

ambiorigis mira fuga. 145. 156
ambiuariti 79
ambracia 350
ambruareti Æduorum clien tes 203
amicitia pop. Ro. fœderatis ornamento debet eſſe & præſidio nō detrimēto 31
amphilochi a Cęſare recepti pag. 361
ana opid. 269
anartes, pop. 146
ancalites Britannię pop. 109
ancona opid. 253
andes. op. 57.61.160
androſthenes Theſſalię prętor pag. 377
animaduerſio non vbique exercenda 364
animarum immortalitas 141
animus Cæſaris altus & erectus 455
animus indomabilis Cęſarianorum militum 168
animi fortitudo maximum hominis præſidium 345.
animi magnitudo facilia ex difficillimis facit 53
animos ad audendum facientia 338
annij Scapulæ mors 435
annonæ difficultas vt ingraueſcat 277
annotinæ naues 102
anſerem Britanni non guſtant. ibid.
antecurſores Cæſ. 256
anteſignani equitibus immiſti. 374
antiochi, Comageni auxilia Pompeio 330
antiſtii Turpionis Quinctique Pompeij monomachia 526
antonius Cæſarianus. 243.
329.330.343.346.353
antuates Galli 58
anulus ferreus pro numiſmate 104
appello 142
appolloniam Cæſar recipit 535
apolloniates populi ibid.
apolloniæ commoditas Cæſari pag. 375
aponiana inſula. 450.451
apſus fiu. 336.339
in Apuliam Cæſar proficiſcitur 260
apuliæ grauis autumnus 329
aqua dulcis ad litora marina pag. 404
aquæ auertendæ labor 403
aquę dulcis magna vis inuenta 405
aquę & ignis interdictio 157
aquæ inopia Pompeiani laborant 359
aquam vſq. ad caput ſubeunt Cæſariani, ut cum Britannis decertent 91
aquilaria locus in Africa 313
aquiliferi Cæſariani moribundi fortis animus 367
aquiliferi decimæ legionis virtus 89
aquitania, tertia Galliæ pars pag. 69
aquitanię limites 1
aquitaniæ pars maxima ſeſe Craſſo dedit 73
aquitaniam Cęſar ipſe adit 240
aquitani in copijs Cæſ. 270
aquitanorum clades 73
aquitanorum rebellio aduerſus Romanos 71
arar fluuius 7
aratores ſtipendiarij, milites facti 461
arborum incidendarū actus

in

in nemorandis hoſtibus 47.48
ardor Ro.militum 169
arduenna ſilua 99.148
arecomici,Volcæ 151.162
arelatenſes naues Cæſ. 268
arguetius Cæſarianus 517
atiarates Ariobarzanis frater 443
ariminum,opidum 251
ariobarzanes D æquites Pompeio ſuppedi tat 330
ariouiſtus Germanorum rex 1.vſque ad 114.129.139
armis concrepandi mos apud Gallos 171
armis deſpoliari timent Aduatici 55.56
armorum officinæ Alexandriæ inſtitutæ 401
armorũ ſimilitudo nonnunquam fraudulenta eſt .*
armatum concilium Gallorum 130
armenia minor Deiotari regnum 422
armoricæ ciuitates 129.204
ars, locorum anguſtijs impedita 9
arſinoe Ptolom. regis minor fil.pag. 402
arecomici pop. 161
aruernorum, & Aeduorum factiones 20
arueni & Rutheni a Fabio max.ſuperati 31
aruernorum timor à Cęſare pag. 161.162
Arundinum radicibus paſti equi. 363
in Aſiam Cæſar proficiſcitur. pag. 449
Aſculum op. a Cæſare recipitur. 255
aſcurum opidum. 463
Aſparagum Dyrrhachinorum op. 349
aſpauia caſtellum 326
aſprenas proconſul. 499
aſta opidum Cæſari ſe dedit pag. 534
ategua opidum 516.capitur. pag. 528
atrebates 40.47.50.204
auaricum op.Biturigum.165 166.168.175.187
Auaricenſes 187
auaritiæ commenta. 347
auaritiæ imperatorum malum 28
Auctio bonorum Iubę regis 509
auctoritas victori adeſt 417
auctoritas & timor Rom. exercitus apud Barbaros 83
audax facinus Fabij Peligni. pag. 328
Auienus trib. militũ ignominioſe a Cæſare mittitũ 482
aulerci Romanis dediti 327 rebellant 67.203
A.Bębius eques 527
A.clodius 384
A. Fonteij ignominioſa miſſio 535
A.Gabinius 330
A.Trebellius eqũes. 483
A.valgius 518
A.varro Pompeianus 340
aurigarum Britannorum in prælijs mira dexteritas 93
aurium defectio in minoribus ſupplicijs 160
aulci Aquitani Romanis dediti. 78
auſetani ad Cæſarem tranſeunt.pag. 288
auſpiciorum & religionum obſeruans Pharnaces 447
autumnus grauis 329
auxiliaribus copijs Craſſus non multum fidit 72

Auximum opidum 253
Axona flu. 41.43

B

BABILVS 517
Bacenis ſilua 138
Bætis flu. 438
bæturia 524
bagrada flu. 314
baleares inſulæ. 463
baliſta turrem deijciens 518
barbarorum mos in caſtris figendis 135
barbaros ſe vocãt Morini 86
Baſilica 433.434
batauorum inſula 79
belgæ 9.38.39.41
belgæ Gallo fortiſſimi 1.245
Belgarum in Romanos coniuratio. 38.41
belgarum fuga & cędes 46
belgarum in Britanniam commigratio 105
belgium 111
bellandi cupidi Heluetij 2
bella paruis momentis, magnos caſus admittunt 258
belli communes caſus 372
belli euentu milites præmia ſui laboris expectant 319
belli exitus duriſſimi *
belli ius 24
belli iure in captos uictor vitæ neciſque poteſtatem habet 477
belli de ſumma iudicium ducis eſſe debere, non militum 28
belli ratio noua & inuſitata. pag. 357.358.359.360
bello ætate inutiles, Cimbrico bello apud Gallos comeſti. pag. 206
bello inutiles eijciuntur ibi.
bellum ſectantes otij & prędæ gratia 68
bellum confidi noller, qui ſi-cētiã peccãdi gaudet 436
Bellum ſine magiſtratus & principum conſenſu geri non poſſe 227.228
bellica porta Vticæ 314
bellica laude ſemper inclyti Galli 129.158.204
bellidenſes Cęſ. ſe dedũt. 335
bellocaſſi populi 203
bellonæ templum 443
bellouaci, eorumq. res 40.44.45.195.203.218.223.224.225.227.228.
beneficium maximũ, quòd Romani exteris conferre poſſent 30
berones Caſſiani 434
beſſi in copijs Pompeij. 240
bibracte, opidũ Aeduorum. 15. incenditur 191
bibrax, Rhemorũ opidũ 41
bibractenſe Gallorum concilium 196
bibroci Britãniæ populi 109
bibulus triginta naues Cæſaris incendit 332. eiuſdem odiũ in Cæſarem 332.338. crudelitas in Cęſarianos 338.339 mors 338. Filij eius duo occiſi 397
bigerrones Rom. dediti 73
bithiniæ ac Ponti compoſitio Cæſari difficilis 442
biturigum res 160.161.216.217
biuius Curius Cæſarianus. pag. 260
boduognatus Neruiorum dux 51
bogud Mauritanię rex a Caſſio in auxiliũ uocatur 438. aduerſus Marcellum pugnat 439.440. a Pompeio filio infeſtatur 463
bogud, rex, & P. Sitius Cirtham, Iubæ regis opid. inuadunt

uadunt 464
boia, opidum 166
Boij.14. Heluetiorum auxilia res 16. Aeduis attributi 18
boiorum opidum, Gergobina 163
bona Iubæ regis ſub haſta, uendita 509
bos cerui figura 147
boſphori rex cõſtitueris Mithridates Pergamenus 449
brachium ad flumen Salſum Pompeius facit 518
brannouij 203
brannouices. ibid.
bratuſpantium Bellouacorum opidum 45
britanniæ deſcriptio, & Britãnorum res 46.86. 87.90. 91.92.95.96 102. vſque ad 110.
britanniam diſciplinæ ergo adibant Galli. 141
brundiſium, opid. circaq. res geſtę 261. 263. 329. 342
brundiſini 263
brutus adoleſcens Cæſarianus. 162. eius claſſis aduerſus Maſſilienſes 300.301
burſauolenſes pop. 523
buthrotum, op. 337

C

CABILLONVM, & Matiſcona 213
caburus Allobrox 197
cadauera hoſtium pro ceſpite. pag. 532
cadetes populi 204
cadurci ibid.
cęcilius Niger Barbarus Pompeianus 534
cæcinæ Cæſar ignoſcit 533
cæreſi Germani, 40
cęſar ad bellum a nobilibus hominibus aſflictis excitatur. pag. 464.465
cæſar aduerſariorum ſuorum miſeretur 443. 444.
eos multat 510
cæſar Antonio adeſt inauguratus petitione. 243
cæſar cladis acceptæ culpam a ſe remouet. 372
cęſar condiciones dare, non accipere, ſolitus 519
cæſar cum Afranio dimicat 271.272 cũ ad deditionem compellere vult 294
cæſar cũ paucis militib. ſuis aduerſus ingentem multitudinem hoſtium pugnare non detrectat. 125
cæſar cur e prouincia ſit egreſſus 259.260
cæſar Deiotaro ignoſcit 444. 445.
cæſar deprecans a ſuis militib. non exauditus 502
cæſar dictator a M. Lepido dicius 312. idem dictator quarto deſignatus 511
cæſar diffidẽtib. ſuis, ac cedẽtib. animum reſtituit 427
laborantib. ſubuenit 94
cæſar & Pompeius vicina caſtra ponunt 336.337.353
cæſar ex loci natura conſilium capit 164
cæſar exercitum dimittere iubetur 247
cęſar fidem ſuã implorãtib. libenter adeſt 464.465
cęſar fortunę beneficio in victoria ſtrenue v.itur 387
cęſar in Galliam contendit. 5.7.138.
cęſar Gallos cõ olatur 17.18
Gallorum equitatui non nimium fidit. 29
cæſar hoſtes ſuos accuſat, ſe purgat 180.181.295.296
cæſar fugæ conſilio ſublato,

vincendum dumtaxat eſſe perſuadet 413
cæſar ipſe coram in prelio nõ abeſt, ſed in prętorio ſedẽs imperat quę videntur, in prælio ſe hoſtibus offert. 468 485.
cæſar in mare ſe abijcit, & nando euadit 413
cæſar legatos ſuos uiolatos vlciſcitur 64
cæſar Marij affinis 469
cæſar milites ſuos uehementer incuſat 27.189
cæſar natura clémens, cõcurſu militam in ſæuitiam propellitur 236
cęſar nobilem hoſtem quam ignobilem debellare malit 414
cæſar nõ temere milites ſuos hoſtib. obijcit 452
cæſar nouem annis ijſdem ſere militib. vſus 251
cæſar Pompeio conciliari vellet. 262. 266. 333. 339
cæſar Pompeium oppugnare ſemel deliberat 263
cæſar Pompeium ad pugnã elicere cupit 379 380
cæſar Pompeium terra arcet, Pompeius
cæſarem mari & portibus 336
cæſar quam ſæpe & per quos pacem tentauerit 384
cæſar tardior factus 68
cæſar Rhenum tranſiicit. 86
cęſar quoſdã tribunos militũ ignominia dimittit 483
cæſar quotannis in Italiam ibat pag. 97
cæſar ſuis aduerſus elephantos pugnandi rationem commoſtrat 494
cęſar ſupplicibus libentiſſime ignoſcit 444
cęſar vna ętate duo maxima bella conficit 37
cæſar vni militum ſcutum detrahit, & in primam aciem prouolat 52
cęſar cõtra Aduaticos 47. 48
cęſar contra Alexandrinos 398
cęſar contra Ambianos 46
cęſar contra Ariouiſtum 22. 24. 29. 30. 33. 34. 35.
cęſar contra Belgas 38
cęſar contra Bellouacos 45
cęſar contra Britannos 87. uſque ad 93. 98. 102. & 103
cæſar contra Gallos 210. 211
cęſar cõtra Germanos 78. 83
cęſar contra Æduos 182. 283
cęſar contra Labienum 457. 458
cęſar contra Maſſilienſes 296
cæſar contra Neruios 126. 127
cæſar contra Pharnacem 447 448
cęſar contra Scipionem 450. 454. 472. 474. 475.
cæſar contra Sontiates 70
cæſar contra Sueſſiones 49
cęſar contra veneto 62
cęſar contra vercingetorigem pag. 163
cęſaris aduerſę res 50. 51. 116. 117. 208. 369. 383.
cæſ æquitas 295. 296. 328
cęſaris altitudo animi, & fortitudo. 125. 450 455. 456. 468
cęſaris amor apud municipes & milites. 253. 279. 437 438
cæſ. anguſtię 91. 92. 161. 163.
cęſ. ardor ac feſtinatio 465. 466
cęſ. aſtucia 126

cęſa-

cęſaris audacia 52. 53. 394. 395
caſ. authorit. 297. 441. 442. 519
caſ. beneficentia 30
caſ. benignitas 509
caſ. bonitas 415
cęſaris celeritas. 6. 7. 8. 9 82. 111. 124. 127. 161. 162. 183. 216. 240. 331. 332. 375. 450.
caſ. clementia 54. 90. 91. 216. 288. 305. 344. 414. 415. 417. 525.
cęſ. commentarij vt ſcripti & contexti 214. 237. 242
cęſ. conſilium arcanum 458
cęſ. conſilium pręſens in re pæne deplorata 278. 279
cęſ. conſulatus 27. 328
cęſ. continentia in pecunia 260
cęſ. crudelitas 248
caſ. cura de ſuis 33. 169. 283 284
cęſ. dexteritas in plurib. reb. ſimul obeundis 49
cęſ. diſſimulatio 189 364
cęſ. dolor de pręcepto ſibi populi honore, nempe conſulatu. 251
cęſ. eloquentia 214. 215
cęſa. Gręci ſermonis peritia 224
cęſaris exhortatio 150. 331. 332 500
cęſa. felicitas. 66. 67. 95. 234. 246 240 344. 345
caſa. fiducia 468. 489.
cęſ. fortitudo 52. 53
cęſa. fortuna 91. 344 345. 428
cęſaris gratia etiam apud hoſtium milites. 289 290
cęſ. gratia apud prouinciales 310. 311
caſ. gratitudo 100. 243. 310. 311
cęſ. humanitas 127. 257. 259. 260. 378
cęſ. iactantia de robore legionum Romanorũ 537. 538
cęſ. incommoda, & res aduerſæ 91. 160. 161. 279. 280. 334
cęſ. incommoda, & res aduerſæ 91. 161. 162. 331. 334.
cęſaris induſtria ac tolerantia. 161. 162
cęſa. infamatio a Pompeia. 377
cæſaris inimici 246. 247. 248
cæſaris innocentia 28
cęſaris inopia 461
caſa. inquietudo dum cum Pompeio decertet 480. 481
cæſaris iudicandi facultas 239 240
cęſaris largitio 269. 270
caſa. lenitas & manſuetudo. 239. 289. 388. 389. 504
cæſaris lex debitorib. 341
caſ. liberalitas 216. 297. 312
caſ. memorabile factum in creditorum miſeria 238. 239
cęſaris metus apud hoſtes 62 63. 259
cæſaris modeſtia 32. 33. 55
cęſ. munera ac munificentia. 363. 364. 502. 509. 511
cęſaris nomẽ apud barbaros obſcurum prę Pompeij nominum 281
cæſaris odium apud quoſdã Rom. 243. vſq. ad pag. 246 & 454.
cęſ. opera varia 7. 8. 84
cęſ. opera ac munitiones ad Alexam 201
cęſa. opera ad Alexandriam 400

cęſ.opera ad Brūdiſium 262
cæſ.opera ad Ilerdam 362
cęſ.opera ad Maſſiliam 306.
307.308
cęſ. opera ac munitiones ad
Dyrrachium 356.359
cæſ.opera ad Pharum 411
cæſ.opera ad Vzitam 481
cęſ. opinio de hoſtibus a ſe
ſępiùs uictis 468
cæſaris patientia 467.471
cęſaris periclitatio 394. 395.
428.
cęſ. peritia in re bellica 88.
89 469
cęſa.perſpicacitas 99
cęſ. poſtulata ab Arìouiſto
23.24
cæſ. poſtulata a Pomp. 248.
249. 251.252.265.266.333
cęſ potentia & auctoritas 21
cęſ.prouidentia 79.80.92.110
238.239.382.383
cęſ. prudentia 11. 12.41.42.
78 79.89 90. 128. 129.216.
229.258.364
cęſ. querella de inimicis ſuis
250.251.266.275.276
cæſa. reditus in Italiam 243
244
cæſ.ſacerdotium 379.380
cęſaris ſententia memorabi-
lis 445
cęſ.ſeueritas 378
cęſaris ſtratagemata aliquos
265. 273.274.279.380.534
cęſ.ſtrenuitas 488
cęſaris timor apud hoſtes.pa
gina 331
cęſaris traiectio in Britan-
niam pag. 88
cæſaris triumphi ornamenta
pag. 466
cęſaris uerba ad ſuos poſt cla
dem acceptam 372.373
cęſaris ueſtitus in pręlijs 212
cæſaris auxilium Galli implo
rant 21.22
cęſaris caſtra oppugnata 127
137
cæſaris pro caſtris ſemper
duę legiones excubabant
172
cęſaris aduerſę res Varronē
ab alienāt 308. ꝓſperę Cu
rioni animos addunt 323
cæſaris aduerſitas Romam
nunciata, multos Pompe-
io adijcit 272
cęſaris aduerſi rumores in
Gallia 158
cæſaris arma Rom. ſuſpecta
244
cæſaris copiarum eleuatio
381 382
cæſaris exercitus optima va-
letudine 359.Vide,Cęſaria
ni,& milites Cæſariani.
cæſaris iuſſum non obſeruan
tium clades 112.113
cęſaris & Pompeij diſſiodo-
rum cauſę 246. vſq; ad 248
Eorum nouiſſimum inter
ſe pręlium 385.386
cęſaris ad Scip. de pace man
data 362
cęſaris in Æduos merita 190
cęſaris milites fere omnes
vulnerati 128
cęſaris naues duę captę 476
cęſaris naues longę 331.332
cęſaris naues onerarię incen
duntur 462
cęſaris naues tempeſtate agi
tatæ 91. 92. incenſę 331.
332
cæſaris magis quam ſuo peri
culo commouetur Domi-
tius 425
cęſaris in Hiſpania res geſtę.
pag. 319
cęſaris in ſcientia & conſilio

omnia ſibi poſita milites exiſtimabant 456
cæſaris tabellarij a Pharnace intercepti 425
cęſari Ariouiſtus interminatur niſi Gallia decedat 31
cæſari ſe dedunt Oricũ, Apollonia, Bellidenſes, Amatini,& tota Epirus 335.336
cæſari ſupplices Heluetij 18
ceſari ſupplicatio decreta 55 honores exhibiti 244
cæſarem & Romanos iniuriarum aduerſus ſe arguit Ariouiſtus 24
cęſarem Rom. reſp. deſiderans.pag. 442
cæſarem velut deſpicit Scip. pag. 469
cęſarem ſe eſſe cęſar reſpondet. 525
cęſarem Zamẽſes accerſunt pag. 506.507
cæſare tollendo gratiam ſe multorum nobilium Romanorum inire poſſe, nec apud ipſum Cęſarem Ariouiſtus diſſimulat 32
cęſarianę claſſis incendium. pag. 390.391
cæſarianorum copiarum exiguitas 329
cæſarianæ naues ſe maris periculo obijciunt, Brundiſio ſoluentes 344
cæſarianarum copiarum duces contrarij 438.439
cæſariani cẽturionis captiuĩ ad Scipionem forte & intrepidũ reſpõſum 476.477
cęſariani decreti de debitoribus æquitas 340.341
cęſariani exercitus tolerantia, ſitis, ac fames 388.492
cæſariani militis ueterani ad Labienum verba 459
cęſariani milites iniuſſi prælium capeſſunt 500
cæſarianorum amicorum cõſtantia 365
cęſariani haud fere ad Pompeium perfugiebant, ſed ſępe contra Pompeiani ad Cęſarem ibid.
cęſariani a Põpeianis in colloquio contra fidem vulnerantur 340
cæſaris equites fugantur 81. 371
cęſariani equites mille cõtra ſeptem mill. Pompeianorum confligebant 380
cęſariani milites ab Afranio & Petreio male plectuntur pag. 289.290
cæſariani milites in quodam caſtello omnes vulnerati. 360.361
cęſariani milites deſperatione ſe interficientes 119
cęſariani milites indomabiles.pag. 413
cęſarianorum aduerſus Britannos difficultates 89
cęſarianorũ militum aduerſus Germanos trepidatio. 25.26.27
cęſarianorum aduerſus Pompeianos pugna ac victoria. pag. 531.532
cęſarianorum militum anguſtię 50. 51. 153. 154. 155. 156.187.188.216.275.276. 360.361
cęſarianorũ militum clades. 189 191. 367. vſq. ad 372. 414
cęſarianorum militum fames & tolerantia 168. 138.239. 286.388 .inopia & nuditas 463.478. uirtus 101. 102. 357.358

cęſa-

cęſarianorum ſtrages a Pompeio 307.368

cæſarianorum cum Afranianis anceps pręlium 274 275 Eorundem colloquia pag. 288

cæſarianorum militum diligentia ac induſtria ſingularis 98. Eorundem lenitas 211

cæſarianorum militum, licet paucorum aduerſus multos hoſtes ingens animus 72.73

cæſarianorum militum peritia militaris 49.385

cęſarianorum militum perplexitas, atque etiam præſens animus 60

cæſarianorum militum ſeu conſtantia ſeu pertinacia miranda 122

cęſarianorum res fortiter geſtæ 372

cęſarianorum trãſfugarum apud Pompeium pretium 365. utilitas 524

cęſarianorum uirtus Pompeianis collata 477

cęſarianis militibus Labienus inſultat 457.459

c. Antiſtius Rheginus legatus cæſaris 132

c. Auienus, trib. mil. ignominioſe a Cęſare mittitur 481

c. blotius Rheginus, eques Ro. a Cæſare captus 492

c. caluiſius Sabinus, Cæſarianus 349

c. caninius Vxellodunũ obſidet 233.234. Vide, Canin.

c. carpineius eques Rom. 112

c. caſſius Syriacarũ nauium Pompeij pręfectus 330

c. cluſianus ignominioſe mittitur 483

c. cõſidius Pompeianus 313. 451. eius crudelitas ibid.

c. criſpus Salluſtius. Vide, Criſpus Salluſtius.

c. curio trib. pleb. cæſaris fautor. 244 Vide, Curio.

c. decij quæſtorij a Salluſtio fuga 470

c. fabius legatus Cęſ. 111

c. felginates 371

c. flauius eques 527

c. fundanius, eques Ro. ad cęſarem transfugit 517

c. fuſij Cottæ Rom. equitis mors pag. 158

c. Gallonius, eques Ro. 309

c. marcellus Rhodię claſſis Pompeianæ præfectus 330

c. marius 23.471

c. meſſius, Cæſarianus 470

c. pletorius, quæſtor 422

c. pomponius, Põpeianus 330

c. Salluſtius Criſpus pręt. 454 procoſ. 509

c. Saſerna 484

c. Trebonius legatus Cęſaris 107.155.268. Maſſiliam oppugnat. 298. prætor vrbanus 341. de tribunali deturbatus ibid.

c. Triarius Pompeianus 330. eius de procurſu militum præceptum 384.385

c. Valerius Donotaurus 197

c. Valerius Flaccus 33

c. valerius Troacillus Gallię prouinciæ princeps 13

c. virgilius Petronius, Põpeianus 466 eius deditio 509

c. volcatius Tullus 148

c. voluſenus 60.86.241.364

calaguritani pop. 281

calamitas ex amicis inimicos facit 393

cala-

calamitatem aut ſuam aut temporum queri, mediocris eſt animi 340
calcarę 520
calenus, Cęſarianus 336
caletum poteſtas 40
calidon op. 349
calones inermes armatis hoſtibus intrepidi occurrunt 53. eorum fuga 51.52
calpurnius Saluianus 435
cameli XXII. regis Iubæ a Cęſare capti 491
camulogenus Aulercus 192
eius mors 195
intra Cancellos pugnare 458
candauia 334.376
caninius Rebilus legatus cęſaris 262
canopus 415
cantabri pop. 269
cantium Britanniæ 105.106. 109
canuſium, op. 262
capillo promiſſo ſunt Britanni, reliqua omni corporis parte raſa 107
cappadoces in copijs Pompeij 106
cappadocia regnum Ariobarzanis 412
capita hominum occiſorum aduerſus hoſtium opidũ ad terrorem conuerſa 532
in Capita ſingula liberorum ac ſeruorum tributum impoſitum 348
non niſi Capitę Cęſaris relato pacẽ fieri poſſe, Labieni inſolens dictum 340
captę ui urbis incolarum miſerabilis exitus 503
captiui nuncij Cæſariani ad Cõſidium Pompeianum, infelix exitus 452
capto opido ciues exire, & id uacuum tradere nolentes, omnes interficiuntur 464
caput Cn. Pompeij adoleſcentis Cæſari allatum 536
capua, op. 252
capua perfugium Pompeianorum 254
caralitani Cæſaris ſtudioſi. pag. 264.265
caraleis Sardiniæ Cęſar adit pag. 510
carbona op. 436
carfulenus Cæſarianus prefectus 420 421
carmonenſes pop. 310
carmona 436
carnutes, eorumq. res 111. 112. 130.131. 134.140.159. 232.233
carpere agmen 283.291
carra complura 514
carri & impedimenta Gallorum in bellis 223
carri Heluetiorum pro uallo 16.171
carruca op. 528. 529. carteia op. 532
caruilius rex 109
caſę Romanorũ incẽdũt 121
caſilinum 341
caſus memorabiles 301. 302
caſſi Britanniæ pop. 109
caſſiuellaunus Britannorum dux pag. 104
caſſianæ turmę honos a Cæſa. pag. 527
caſſius Pompeianus 389
caſſii Pompeiani timor 350
Eius fuga 390.391.
caſſius Longinus. Pompeianus, imperator appellatus 431. Eius ſtipatores 434. eiuſdem odium apud milites 432. 434. 435. pugna cum Marcello, a 438. vſque ad 442. Vulnera-

tio & conſanatio 433. 434. 435 eiuſdem mors 442
caſtellani, caſtellorum domini 427
caſtella caſtellis munitione iungit Cæſar 354. 355
caſtellorum ingens numerus 358
caſticus Sequanus Catamantaledis filius 3
caſtra caſtris incluſę 368. 369
caſtra Corneliana 314. 323 324
caſtra lunata 499
caſtra munire quando primum cęperint Galli 176
caſtra Q. Ciceronis a Gallis oppugnantur 120
caſtra ſua ab hoſtibus ſui Cęſar oppugnatum iri non veretur 467. 468
caſtra ſua ad ripas fluminum fere locant Barbari 235
caſtrorum Cęſar. exiguitas in Britannia 92
caſtrorum Pompeianorum luxuries 449
caſtra Poſtumiana, locus. pag. 516
catamantaledes Sequanorum princeps. 3
cataſcopus 465
catenę ferreę pro funib. 65
catiuulcus Eburonum princeps 111. 112, taxo uitam finit 149
cato, Cæſ. hoſtis 248. Siciliæ pr. 264. Eius de Pompon. querella ibid. Eiuſdem ad Cn. Pompeium filium oratio 462
catonis Luſitani oratio ad Cæſarem 520. 521
catonis Vticenſis molimina aduerſus Cæſarem 472 eiuſdem apud Vticam gratia, labor exitus 503. 504. vide, M. Cato.
catuacorum poteſtas 40
caturriges Galli 7
cauarillus Æduus capitur, pag. 199
cauarinus Senonum rex 129 134
cauſam ex vinculis dicere 3
celaritas Cæſaris 124. 160, 151 183.
Vide, Cæſaris Celeritas.
celeritas Cęſaris imminuta ac tardata. 495
celeritas famę admiranda 158
celeritas in bellis momentũ 100. 114. 301. 302. 350. 378
celtæ, qui & Galli 1
celtiberię regio 281
celtiberi pop. 269
celtillus Vercingetorigis pater. 159. 160
cenimagni Britanniæ pop. 109
centrones pop. 7
centrones, Neruiorum clientes 119
centurionis bene meriti præmium a Cæſare 361. 362
centurionis Cęſariani captiui mira conſtantia. 476
centurionis præclarum facinus 188
centuriones a legione ſua cæſi 336
centuriones loricati octo ad Cæſarem transfugientes. 523
centuriones Marſi duo a Curione ad Varum perfugiunt 315
centurionum cędes 52. 367 368 428
centurionum duorum Cęſarianorum fortitudo 436

centurionum recens ad maiores ordines promotorū ingens animus in re aduerſa 155
cercinna inſula 454
cercinnates cæſarem commeatu iuuant 470
cerui in operibus militaribus 202
ceteio Cæſar ignoſcit 505
cetrata prouincia 269
cetrati Afraniani occiduntur 287
charę radicis vſus pro pane 358
cherronneſus 405
cheruſci Germaniæ pop. 138
cibaria trium menſium molita ſecū efferūt Heluetij 4
cibi quibus Britanni abſtineant 104. 106
cibus ſeruitutę oblata petitus 207
ciceronis hibernorum oppugnādorum conſilium 119
ciceronis prudentia 121. periculum 123. 124
ciceronis cura Cæſari 124. 125 126
ciceronis obſeruantia mandatorum Cæſaris 152.153
ciliciæ ordinatio per Cæſarem pag. 443
cimberius & Naſua Sueuorum imperatores 25
cimbri ac Teutoni Italiam vaſtantes 42. 23. 206. Mariopulſi. 27
cingetorix, eiuſq; res 99.100. 110.130. 136
cinga flu. 275
cingulum op. 255
cippi qui dicantur 202
circino uelut circunductum flumen 25
cirta opidum capitur 464
ciſpius & Aquilę Cęſariani pag. 491
ciuilis diſſenſio Romanorum 214
ciuilis diſſenſionis remedium pag. 244
ciuilium diſſenſionum ſeditio pag. 440
ciuitas omnis Heluetia in quattuor pagos diuiſa 8
ciuitas Pariſiorum & Senonum pag. 133
ciuitatum Germanicarum laus pag. 145
ciuitates Cęſari amicæ ab eius inimicis uexantur 309
ciues Romani Gaditani ibi.
ciuium Romanorum bona, qui contra popu. Rom. arma tuliſſent, Zamę uendita 509
cladibus prędeceſſorum ſuorum poſteriores duces prudentiores fiunt. 69.70.
clamor exercitus & ſignorū cātus ſine vlla cauſſa auditus Antiochię 393.394
clamor in pugnā non inutilis 385
clamoris terror 211.530. 531
claſſis Pompeiana 330. cęſariana 331.332
claſſis cęſarianę incendium. pag. 390.391
claſſis Gallica aduerſus Roman. 65
cleopatra cum fratre ſuo pugnans 392
cleopatra a cęſare regina Ægypti conſtituitur 428
clientum Gallorum fides 182. 183
clodius Aquitius cęſarian. cęſus 525
clodius cęſaris & Scipionis familiaris 302.363

clodij

clodij cędes 258
clupea inſula 373.451
cn. Domitius Caluinus 326. 349.508
cn. Magius pręfectus fabrum Pompeianus captus ad Cęſarem adducitur 260. 261
cn. Piſo Pompeianus 451.458
cn. Pompeius proconſul 132
cn. Pompeius Q. Titurij interpres. 118
cn. Pompeij adoleſcentis molimina 511. Eius cędes 536
cn. Pompeij aduerſus Cęſarem iniquitas 245
cn. Pompeij præſidium fragile 535
cn. Pompeij res pręclare geſtæ 462. 463
cn. Pompeij virtus 161. Vide, Pompe.
cocoſates Aquitani Rom. de diti. 73
cęlius Vinicianus Cæſ. 449
cęlij prętoris iniquitas 341
cęlius a rep. remotus 341. eius molimina fruſtra cadunt. ibidem ab equitib. Cæſaris interfectus ibid.
cęliæ leges 341
cęnomani pop. 203
cohortes calonicę 219.220
cohorti vni Pompeianę decem Cęſariani certare nõ detrectant 477
colloquium cum Ariouiſto Cæſar nequidquam petit 23.24 detrectat 33
colloquium cum Cæſare petunt Afraniani 294
colloquium Cęſar cum Pompeio petit. 252.253
colloquij fidem Cęſar uiolare uel iniuria prouocatus, ſuſtinet 32.33
colloquium fraudulentum 111. 112.120
colloquia militum inimicorum pag. 288
colloquiorum militarium uſus pag. 378
colloquiis ſuorum cum hoſtibus, uiam facit Cęſar 480. pag. 481
colorum delectum habent Pompeiani 254
comana, op. 423
cumius Atrebatenſium rex eiuſque res 87. 90. 94. 110. 135.204.218.227.228.241. pag. 242
commeatibus duobus reportatus ex Britannia Rom. exercitus 118
comment. Cęſaris elegantia. 214.215.
commentarios Cęſaris Hirtius contexuit 214
commilites 317
commilitij ius 377
committendo prælio procurſus militum damnandus non eſt pag. 385
concilia nocturna & occulta 128.157.
concilium Gallorum 19.20. 133
concilium armatũ apud Gallos 130
conclamandi mos in caſtris 385
conclamare uaſa 384
concordiæ bonum 114.115
condicio iniqua Cæſari proponitur de Pompeio 252 253
condicionem ab armato hoſte Romani non accipiũt 121
condiciones pacis æquæ, quãdo maxime fieri poſſint 333.334

con-

condruſi Germani 149.150
condruſones Treuirorum clientes 78
cōductoribus ædiū, annua merces habitationis donata 341
conetodunus & Cotuatus duces Gallorum 158
confidentia Cęſaris 450
confluens moſæ & Rheni 82
cōgreſſu & clamore hoſtes maxime terrentur 539
coniugia Gallorum 143
cuniuratio aduerſus Cæſarem 93. aduerſus Q. Caſſium Longinum 433.434
coniurationis conſcij multantur 434
coniurationis rei pecunia ſe redimunt 435
coniurationis trepidatio 433. 434
conſcientiæ morſus 364
conſertio bellantium 531
conſidij Longi Pompeiani crudelitas 452 eius acta 470.476 503. eius mors 508
cōſilia hoſtis audiēda eſſe 114
conſilium in ipſo negotio non capiendum 116
conſilium ſuarum rerum incendendarum pro communi ſalute 166
conſilium ſuum Cæſar occultabat 507
conſtantiæ bonum 27
conſulendi occaſio breuis 114
conſultatio cæſarianorum anceps. ibid.
conſulum & Pompeij ad Cęſarem mandata 252
continentia Germanorum 144
conuentus Thapſitanorum & Hadrumetanorum ſeparatim ab ipſis Thapſitanis, & Hadrumetanis Cęſari multatus 509
conuictolitanes Aeduus 177. 180. 183
copiarum Cæſaris paucitas 329 eleuatio 381.382
coram magis inter duces de cōditionibus conuenire poſſe, quam per internuncios 261
corbeus Bellouacorum dux 218 pag. 219
Eius mors. 226.227
corduba Cęſaris amica 310. Hiſpaniæ caput 512.513
cordubam Cæſar capere contendit 513. 514.532
cordubenſis conuentus Varronem excludit 310
cordubenſium onus a caſſio Lōgino 432 defectio 437.438
corfinium Cęſar oppugnat 247. 260.320.
coris intectæ turres 171
corneliana caſtra 314.323
cornelius Balbus vulneratur 340
cornu bouis pro poculis 147. 148
cornu unum in fronte bouis figura cerui 147
coronā auream Pharnaces Cæſari miſerat 445
corporis uires animum non ſequentes 429
cortice ex arboribus potius ſe uicturos Cęſariani minātur, quam Pōpeium e manibus dimiſſuros 359
corus ventus 101
coſam in agro Turino Milo oppugnat 342
cotho Hadrumeti 488.448
cottæ AuruncuIeij prudentiæ ac uirtus 116
cotuatus & conetodunus Gallorum duces 158
cotus Aeduus 177.199.
cotus Thracum rex D. equites

Põpeio ſuppeditat 330.350.
craſtini primipili Cęſariani fortitudo 384. mors 389
cratium vſus in bellis 357.359.
credimus libenter ea quæ uolumus 68.316
creditæ pecuniæ ſoluendę difficultas 328
creditarum pecuniarũ ſine uſuris ſoluendarum lex 341
credulitas temeraria curionem perdit 323
cremãdorum cadauerum mos apud Gallos 143.144
cremonæ 261
criſpus Salluſtius Zamẽſis proconſul 10. eiuſdem ad Cercinnam inſulam geſta 470
crines mulieribus abſciſſi, & ex illis tormenta facta 332
citrognati Aruerni crudelis oratio in obſidione Alexia 204.
cruciabiliter interfecti a Scipione cęſariani milites captiui 477
crudelitas cum auaritia certans 435
crudelitas veterum Gallorum 141. 142.206.
cuniculorum agendorum peritiſſimi Galli 71.171
cupiditatis pecunię malum 145
curio Cęſarianus eiuſque 253. 265.313. uſq. 327. Eius mors ibid.
curianorum militum trepidatio 316 326.327
curiani Galli ac Germani 135
curioni equites a Scipione deficientes pag. 482
curioſolite p o.Ro.dediti 56.57 61.62.274

D

DAMASIPPI liberis Cæſar ignoſcit 505.506
damaſippi mors. 509
dãnum priuatum ſalutis publicę cauſſa nõ formidãdũ. 165
damnis pecuniarijs etiam periculorũ ſollicitudo addita 432
dardani in copijs Pompeij 330
debere q. ſe fateat, quo ore poſſit integras tenere poſſeſſiones 341
debitorum cauſſam M. Cęlius Rufus tuetur 340
debitorum exiſtimationi ut conſuluerit Cęſar 328
decimę legionis commendatio 28.29.49.50
decimę legionis aquili fieri virtus 89
d. Brutus adoleſcens 64. claſſis ad Maſſiliam prefectus 268. 279
d. Lęlius Aſiaticarum nauium Pompeij præfectus 330. 353 389. Orico preeſt 353. Brunduſium fugit 389
decumæ vectigales in octauas mutatę 510
deditii Cęſari ſuffugientes Heluetij, retracti, & hoſtium loco habiti 18
deditiorum cura Cęſari 55.503
defectionis ſuadendæ uerſutia 126.
defectorum aſtutia 365
defendere bellũ, propulſare 31
deiotarus eiuſq. res 330. 422. 425.426.443.444.449.450
deliberationis prætextus 5
delphos Calenus Cęſarianus recipit 362
delta in Aegypto 417
deuoti, qui Soldurij, & eorum mira fides 7
diablintres Galli 63
dianę Epheſiæ fanũ ſpoliari iubet Scipio 348.449. interuentu Cęſaris impeditur 393
dictator Iulius Cęſ. 401.328. dictatura

ctatura ſe abdicat 329
Didius Gadium præfectus 535
eius mors 536.537
Dies ad V. Kalendas. 5
diei prolatio in exactione pecuniæ, donatio dicta 348
diei vnius anteuerſio in itinere faciendo quantum ad ſummam faciat 375
dij Gallorum 141.142 Germanorum 144
dij immortales omnibus caſibus belli interſunt 448
dij, quos pro ſceleribus vlciſcūtur, impune diu graſſari permittunt. 9.10
diligentia Cæſaris inuſitatę 162.163
diligentia conſuetudine minuitur 221. 333
diligētia cū ſeueritate in imperio militaria neceſſaria 160
dioſcorides & Serapion legati Prolomęi regis ad Achillam pag. 396
diripiendi militibus conceſſi Gophi 377
dis pater Gallorum 143
diſciplina memoria conſtans, non litteris 141.142
diſciplina militaris nimia largitione ſoluitur 432.433
diſpoſitorum equorum celeritas 390.391
diſſenſionis malum 177.115
diſſimulatio Cęſaris 364
diuico Heluetiorum legatus ad Cæſarem 8.9
diuitiacus Aeduorū princeps, eiuſq. res.3.10.13.14.20.21.44.139
diuitum pericula 511
diuturnitas diligētiam minuit 221.222.333.490
diuturnitas ꝓuincialē facit 434
dolos & inſidias hoſtium vitare milites ſuos docet Cęſ. 495
domeſticorum perfugarum malum 364.365
domiciliç Gallorū in ęſtu. 149
domitius Ahenobarbus Pōpeianus 255. Eius de fuga ex Corfinio, cōſultatio 257 a Maſſiliēſibus receptus, excluſo Cęſare 267.279. inde fuga 312
domitius ꝓditionis arguit 319
domitij urbana gratia & dignitas 379
domitius Caluinus 349, 422.423.424.
Maſſiliēſibus pręficitur 268
domini in oculis pugnans ſeruus, acrior eſt 280
domum reditionis ſpem ſibi tollunt Heluetii finibus ſuis egreſſuri 4
donilaus Gallo grecus ccc. equites Pomp. ſuppeditat. 330
dotis ratio apud Gallos 143
drapes Senonum princeps 232.233.234.235
captus 236. inedia mortuus pag. 239
druidum deſcriptio, 139. vſq. ad 145
ducere bellum 328
dulcis aquæ venas habent omnia litora 404
dumnacus andiū dux 230 eius fuga 233
dumnorix Aeduus Diuitiaci frater, eiuſque res: 3.6.12.13.
Eius cædes 100
duo viri aciem inclinatam reſtituunt 525
duo de triginta longæ naues Cæſaris 98
duratius Picto 230
duum viri municipiorum 260, 264
dux fugiens, dolo ab hoſte reuocatus 321

dux quamquam in re deſperatiſſima animo non deficiens militibus gratus 175.176
dux ſibi priuatim cõſulẽs; a militibus circumſiſtĩt 257.258
ducis apud milites ſuos graue odium 434
ducis in bello vſus 502
ducis præſentia animus militibus reſtituitur 52.53
duces Cęſariani & Pompeiani ad Oricum colloquũtur 338
ducum diſſenſiọ 140.141. 142
durocortum, op. 157
dynaſtę prouinciæ 442. 443.ad Dyrrachiũ caſtra vicina põnũt Cęſar,& Pompeius 336
dyrrhachio intercluditur Pompeius 353.354.355
dyrrhachij & Achaiæ geſta 362. & dein.
dyrrhachina duo prælia Cæſarem non nihil debilitarum 382. 383
dyrrhachinæ pugnæ infelicitate. Cæſar a Pompeianis ubiq. traducitur 377.378

E

EBVRONES pop.40. Treuirorũ cliẽtes 78. ubi ſit 111. Eorum defectio. 112. humiles & ignobiles ibid. prędę omnes a Cęſare exponuntur 152. vaſtantur 159
eburonices aduerſus Romanos conſpirant 67
edictum Põpeij Amphipoli factum 391
ediſcendi ſtudium apud Druides 141
egearetus Theſſalus Pompeij fautor 350
egregium militis ueterani facinus aduerſus elephantum ferocientem 501
eijcere nauem 344.345
elauer flumen 178
elephanti condocefacti 466
elephantis Scipionis 450. 465. vſq. ad 469. deinde 585
elephãti communi periculo in aciem educuntur 465. eorum terroris minuendi ratio 494
elephanti LX. aduerſus Cæſarianos producti 479. Eorum fuga 501
elephanti LXIIII. a Cæſ. capti. 503.
elephanto ferocienti ueteranus miles ſe fortiter obijcit 501
emolumento, id eſt, impendio, ſeu detrimento 23
ennius citatus 525.531
epaſnactus Aruernus Lucterium Cæſari tradit 239
epheſiam pecuniam auferre Scipio conatur. 348.349. ei ſalutem Cæſar adfert 393
ephippiorum vſus apud Sueuos indecorus 76
epibatę armantur 461
epidaurum Octauiana oppugnatione liberat Vatinius 429. 430
epirus tota Cæſari deditur 335
epiſtolę allegandæ ratio 125
eporedorix Æduus 181. 182. 197 capitur 199
equeſtres copiæ, pedeſtres apparentes 456.457
equeſtre prælium 10.487
equeſtris pręlij cõſuetudo 519
equeſtribus prælijs multitudo confuſa nocet 225
equeſtris pugnæ mira exercitatio apud Germanos 34.35
equitatus ornamentum loci planicies, & ſolis ac diei ſerenitas. 529
equitatus ſtudioſus Vercingetorix. 160
equites quęſtui habere, ſtipendiumq.

diumq. eorũ aduertere 364
equitibus quingentis Heluet. quattuor millia equitũ Ro. propellunt. 10
equitum contentio, ut legionarijs militibus ne cedant virtute. 53
equites Cæſariani a Germanis equitibus fugantur 80.81
equites mille Cęſariani ſeptem millia Pompeianorũ equitũ ſuſtinere non dubitant 380
equites Galli 141
equitum Gallorum temerariũ iuſiurandum 198.199
equites Galli & Hiſpani in cohorte prętoria Iubæ reg. 325
equitum Gallorum numerus ſub Vercingetorige 195.196
equites Germani ſępe in prælijs ex equis deſiliunt, ac pedibus pręliantur 76
equites noti Romani quadringenti Cęſariani cæſi 371
equites Romani omnes ex caſtris Pompeij ad Cæſarem tranſire uolentes, ſerui indicio proditi 527
equitũ R. generoſitas 230.231
equi alga paſti 464
equi Germanis equitibus a Cęſare attributi 197
equorum ſtudioſi Galli ibid.
equos oẽs ſuorum Cęſar remouet, vt ſpem fugæ adimat 16
equos ſuos aſſuefacit Cęſar nõ reformidare elephantos 494
Eratoſthenes 146
ergaſtula quędam Milo ſoluit 341. 342
ericius bellicum inſtrumentum 369
eſſedorum uſus in prælijs apud Britannos 89.93
Eteſiæ uenti 395
euocati Pompeiani 383
euphranor Rhodius vir fortis 408. eius mors 416
exactiones grauiſſimæ Scipionis Pompeiani 347
exactiones graues Caſſij 431. 432.
exactor improbus miniſtris etiam ſuis odioſus 432.433
exactorum publicorum nequitia 348
excommunicatio ueterum Gallorum 140
excurſus militũ in commiſſione pugnæ, inutilis non eſt 384. 385
exempla mala, Cęſar omnino vlciſci pergit 63
exercitus aduerſus ſe comparatos Cæſar dimitti cupit 295
exercitus amore, prouincię offenſionẽ quæſtor improbus compenſare nititur 432
exercitus contra Cęſarem ad Alexiam 204
exercitus incommoda tegenda nonnumquam 318
exercitus Cęſariani ardor in rei aduerſę pudore 373
exercitus Cęſariani immunitio 381. 382
exercitus Cęſariani maior pars Tirones 528
exercitus Cęſariani ſitis 493
exercitus hoſtiles a mane uſque ad horam decimam in conſpectu alter alterius immoti perſtantes. 486
exercitus non minorem quam Imperator ipſe laudem conſecutus 27
exercitus omnibus impedimentis nudus ex Sicilia reportatus 438
exercitus Petreij & Afranij dimiſſus 297
exercitus Pompeiani a Cæſa-

metus 335
Exercitus Ro. ab Heluetijs pulſus, & ſub iugum miſſus 6
Exercitus timore perculſi fuga pag. 321
Exercitus totius ſalus, parua in re aliquãdo conſiſtit 336 337
exercitũ Ceſar luſtrat 243 244
explorator falſa renũciãt 15. 16
exſectis uirilitatem non ſe poſſe retuere Cęſar ait 445

F

FABII Peligni facinus audax 321. Cædes, ibidem
Fabius Max. Ruthenos & Aruernos ſuperauit 32
Facere pro ſano, hoc eſt, quod ſani eſſet 111
facinus memorabile 321. 501. horrendum 519
facinore admiſſo ſe obligantes pag. 181
factiones Gallorum 20. 138.
factũ eſt metũ eſſe magnũ 128
fagum & abietem Britannia non habent 104
falcatæ quadrigę Pharnacis 447
falciũ in nauib. bellicis uſus 66
falſum numerum militum aut equitum referentes Imperatori delati 364
fama in nouitate antecedit 349 350
famæ celeritas 127. 128. mira apud Gall. 158
fames ac pęnuria Afranianorum 168
fames Cęſarianorum militum & tolerantia 168
familia Orgetorigis, decẽ millia hominum 3
ex Familia vna duo ſimul in ſenatu Aeduo eſſe non poterant 177. 178
fana pecunijs ſpoliata 250
fanum op. 253
faſciũ prælationis inuidia 394
fauonius Scipionẽ caſtigãs 363
fautores Cęſaris lxxiiij. a Pompeio ſecuri percuſſi 523
fauſtus Sulla 349
fauſtus & Afranius viui a Sitio capiunt 509. eorũ mors ibid.
feminę notitiã intra ãn. 19. Germani non habebant 144
feminę a uiris prodi hoſtibus metuentes, viros hoſtibus ipſe prod unt 173
feminarum pauor in oppugnatione 187
ferrariæ Biturigum 171
ferrariæ officinæ a Pompeianis inſtitutæ 461
ferrum in maritimis Britanniæ locis naſcitur 104
feſtinantiæ nimiæ malum 324
feſtinatio Cęſaris 465
fideicommiſſus exercitus 526
fides Cæſaris 523
fides Cæſarianorum militum conſtantiſſima 477
fides clientum Gallorũ 182. 183
fides tota Italia anguſtior 328
fidei hoſtili non temere credendum 345
fiducia Cæſaris miranda 587
fiduciaria opera legati 308
fiduciarium regnum 414 415
filia Ptolemæi regis minor ad Achillam ſe confert 399
filijs in feminino genere, maiori ex duabus filijs 421
finitimos longe ſummouent Germani 145
flumen velut circino circumductum circum opidum 25
fluminis alti tranſeundi rõ 523
flumina auertere Cæſar molitur 282
flumine in traijciendo cura Cęſaris de militibus ſuis 383
flumina Ro. milites nõ morantan-

rantur 292
fluſtates Romanis deditì 73
fæderis militaris ſanciendi ritus apud Gallos 158
folijs arborum paſti equi 363
fontem cuniculo intercipit Cęſar. 183.184
forma & ætate commendabiles, periclitati 426
fortiſſimi Gallorum cur ſint Belgę 10
fortiter mortui uideri cupiunt Pompeiani duces uicti Iuba & Petreius ſe cõficiẽtes 508
fortitudo animi, maximum homini præſidium 345
fortitudo memorabilis Cęſarianorum militum ueteranorum 493
fortitudinis exemplum memorabile 501
fortuna aduerſa, induſtria ſubleuanda 373
fortuna Cæſ. fauet 245.428
fortuna plurimum in bellis poteſt. ibid.
fortunę inclinatio 443 in bello mutatio ac viciſſitudo 61. 278.344.440.487
fortunæ momentum ac vis in re militari 148.149.334
fortunæ motum ſequens Varro 308
fortunæ mutabilitas 326.427
fortunæ mutatio 280
fortunæ uis 152.153
fraternę pietatis exempla. 13. 80.81. Zelus & ęmulatio 11. 12.13
frenati equi & infrenati in bellis 460
frigoris tolerãtiſsimi Sueui 76
frigorib. expoſita eſt Gallia 10
frumentum deditìtijs ſuis dandum curat Cęſar 18
frumentum duplex bene meritis Cęſar largitur 361
frumẽtũ militibus certis dieb. admetiebatur Cęſar 11
frumẽtum ſuum Heluetij comburunt 4
frumenti anguſtia premitur Cęſar 354.355
frumenti condendi modus apud Afros 490
frumenti modia M.ccc. Cęſari offeruntur 472
frumenta & ædificia propria corrumpentes Galli. 115
frumenta intra munitiones ſata 363
fuga ambiorigis miræ 157
fugæ hoſtes celandæ ratio 128 129
fugę ſimulatæ fraus 324.325
fugæ ſpẽ ſuis adimit Cæſar 16
fugitiuus multorum ſe fidei cõmittens, in periculo maximo verſatur 239
fugitiui etiam legatos de pace mittebant de ſaltu Pyrenæo pag. 339
fuluius Poſthumius adiutor Lentuli 366
funera Gallorũ magnifica 143
fuſius Calenus Cęſarianus 331 eius induſtria. 332
fuſius Cotta occiditur. 158

G

GABALLI pop. 196.203
Gabinium in Illyricum venit 427.428
gabinij Cęſariani felicitas 428. infelicitas & mors. 428
gabiniani milites 330. 393. 397
gaditani Cęſaris fautores 309 311.
galba ſueſsionum rex 40
galbę regis Sueſsionum filij Cęſari deduntur 45
galearum tegmenta ex viminibus 365

galeati 456
galliæ diuiſio 1.138
gallia liberet bellum ſuſcipit ſi ne præſenti periculo .242
gallia omnis ad Septentrionem eſt. 10.86
gallia omnis pacata 57
gallia prouin. 270. Cæſari decreta 24
Gallia tamquã prędę Germanis & Romanis expoſita 30. ſubacta 240. libera eſſe iuſſa 32
gallia tranſalpina 161
galliæ conciliũ, cui ne orbis quidẽ terrarũ poſſit obſiſtere 175
galliæ conſenſus aduerſus Cæſ. pag. 113
galliæ conſenſus in libertate uindicanda 118.119
galliæ conuentus Cæſar agit & concilium indicit 133
gallię eqtatus ad Cæſarẽ in Britãniã profecturũ cõuenit 99
galliæ & Germaniæ morum diſcrimina 22.138.139
galliæ & Hiſpaniæ regiones ſaluberrimę 329
galliæ fertilitas ac opulentia præ Germania 21
galliæ imperium ſibi vindicare volunt Heluetij 2. Arioui. & Cæſar 23.24.30.31.32.
galliæ motus repentini 110.128
galliæ præſidia diſtribuit Cæſar 240
galliæ principes Cęſari gratulantur. 19
gallię principes ſecum in Britanniam Cęſar ducit 83
gallię prouinciæ ſeruitus 206
galliæ res geſtas Hirtius abſoluit 125
gallus gallos prodẽs 68.69.123
gallus eques, ſenatoris filius interfectus 410
galli Belgę 1.38.39.40
galli bellicioſi 69.129.137.138
galli, Celtę lingua Gallica dicti 1
galli cõcilium ſibi indicere permitti a Cęſare petunt 19
galli equites Cęſariani delecti 410
gallorum equitum mos 164. iuſiurandũm temerarium 298 uirtus ac fortitudo mirabili 277.453
gallis equitibus ſuis equos adimit Cęſar 29
gallorum ueterum mores ac inſtituta 138. vſque ad 145
galli a Dite patre progeniti 143 Græcis litteris utebantur 141 humanis uictimis dijs litabant 142. Cimbrico bello humanis corporibus ueſcebantur 206. in bellis ſedere ſoliti 225. iumentis maxime delectantur 76. etiam ſenes militant 222. multos carros in bellis habent 277. proceroac mirifico ſunt corpore 55. religionibus dediti, eorumque dij, ac uota 142. 143. arma in concilium ueniebat 130. nouis rebus plerumque ſtudent 77
galli in copijs Cęſaris 269.270. Iubæ regis 325. Pompeij 330.
galli proditores in exercitu Cę. 47.135.136
galli ſcorpione icti 173
galli urbes ſuas ipſe incendunt pag. 166
gllorum aduerſus Romanos cõiuratio 62.130. odium & inſidiæ 114.115.116.158 rebellio 38.59.134.160
gallorum ante Cęſaris aduentum annua bella 141
gallorum coniugia 143. conſilia ſubita & repentina 62.78

conſue-

cõſuetudo erga liberos ſuos natu minores 143. domicilia in æſtu 149. mos in rumorib. nouis excipiendis 78
gallorum cum Cęſarianis pręlium 60.208
gallorum diſciplina ex Britannia allata 141
gallorum duces ad Alexiã 204
gallorum & belgarum eadem eſt oppugnatio 41
gallorum fortitudo 146. induſtria ac ſolertia 171. infirmitas 81. leuitas ac mobilitas 38.63.77. libertas 158. mollities in aduerſis 69. temeritas innata 183
gallorum facinus memorabile in mortis pro patria contem ptu 173
gall. fuga ac clades 61.209
gallorum Germanorumq. Labienianorum cędes 474
gallorũ immẽſæ copiæ 113. 114
gallorum ingenia candida & aperta 494.495
gallorũ inter ſe diſcrimina & factiones duæ 20.138. 139
gallorũ mira cõſuetudo in concilij armati in dictione 130
gallorum nobiliũ genera duo, Druides & Equites 140
gallorum præcipui Belgę, & Ædui 245
gallorum principes ad Cęſaris pedes ſe abijciunt 19.20
gallorũ tutelã aduerſus Arioui ſtum Cęſar ſuſcipit 23.27.31
gallis ignota Britannia 86
gallicarum nauiũ forma 64.65
gallica claſſis aduerſus Ro. 66
gallice plebis utilitas 140
gallicus uictus cum Germanico non conferendus 21
gallico agro Germanicus agger non comparandus 21
gallicorum murorum forma 17
gallinam Britanni non guſtant 105
ganymedes eunuchus, nutricius Arſinoes 402. eius odiũ 415. impotens regnum ibid.
garites Romanis dediti 73
garoceli Galli. 7
garumna flu. 1
garumni Aquitani Rom. dediti 33
gebenna mons 162.191
gemella legio 329.332
genabũ, Carnutum op. 159.217 diripitur atque incenditur pag. 168
genabenſis perfidia, eiuſque vltio. 168.174
genera ſocero proſcriptus 130
generatim in bello conſtituendarum nationum æſtus 35
geneua Allobrogum op. 5
genuſum flu. 374
gergobia op. 160.185
gergobina Boiorum op. 163
gergouia Aruernorũ op. 179 180 Eius oppugnatio. 187. 188
germanię & Gall. morum diſcri men. 139.140.141.142.143.& deinde.
germani ab Ambiorigis perſecutione in Romanos conuerſi 156.157
germ. ab Heluetijs ſępe uicti 27
germani agros in Gallia ſibi dari a Cęſare petunt 78.79
germani auxiliares. 136. 197. 219. 239. barbaricę feri 220. bella non deprecãtur 78. importatis iumentis non utuntur 76. quattuordecim annis tecta non ſubeuntes 24. fortunam contra Roma tertio experiri nolunt 129. Sueuis ſe impares fatentur 76

germani quādo primum & qua ratione in Galliam trāſierint 17.20.22.23.30.81.82.139.inde pulſi 36.37
germani Cæſariáni Pompeianos cædunt. 360.361
germani equites DC.in cohorte prætoria Cæſaris 165
germanorum equitum uirtus 418.419.
germani pedites ſummæ uelocitatis inter equites pugnantes 34.35.235
germani leuis armaturæ 294
germani tranſrhenani continēter cum Belgis pugnantes 1. Belgis aduerſus Ro.coniuncti 39. eos Cęſar vlciſcitur 137.138
germani & Galli Labieniani cū Cęſarianis fide data accepta que colloquētes 466.467 eorū Labienianorū clades 472
germanorū ad Cęſarē legatio 78.retēta 81.82. aduerſus Romanos dolor & odiū 114.arrogantia 79. cultus corporis 144.cū Romanis cōflictis 36 37.clades ac fuga 37.82
germanorum matresfa.prelian di tēpus ſuis pręſcribunt 35
germanorū magnitudo corporis ac terror 26. mos in bellis parādis 145. 146. nudis.227 perfidia & ſimulatio 54.procacitas 33. ſuperſtitio in prælium,ſuſcipiendis 35.trepidatio 82. uagatio ſeu peregrinatio & error 145. victus. 144. virtus 198,199
germanorum omnis vita in uenationibus & ſtudio rei militaris conſiſtit 144
germanorum Vſipetum aduerſus Menapios dolus 77
germanos Galli quondam virtute ſuperabant 146
germanos in Gallia inueteraſcere indignantur Galli 38
germanos nō eſſe formidādos militib.ſuis Cęſar oſtēdit 27
germanos Cęſar debellat, & Germanico bello finē imponit 78.79.83.Cetera, quæ ad Germanorū deſcriptionem, mores & inſtituta ptinēt, ui de pag. 144.145.146.& dein.
getuli & Numidæ, Marij beneficiarij 469 471. ad Cæſarem deficiunt 472.484
getulorū Cōfidij comitum auaritia ac crudelitas 507. 508.
getulorū duo opida capiūt 464
getulorū eqtes ſine frenis 487
gladiatores Cæſaris libertati confirmabat Lentulus 160
glans inſcripta uice epiſtolę miſſa. 482.519
glandes fuſæ 461
gloriæ cupiditas 136
glaſto ſe inficiunt Britanni.105
gobanitio patruus Vercingentorigis 159.160
gomphi a Cæſare non toto die expugnati 377.378
gordūni, Neruiorū cliētes 119
gręce ad Cice.ſcribit Cęſar 125
gręce indocti Neruij. ibidem
gręci contra Rom. imperium pugnare nolentes 334
gręcis litteris Galli olim vſi.141
grando ſaxorum in exercitum Cęſaris cadens 478
grauis armaturæ miles legionarius 493.494
grudij Neruiorum clientes 119
grumus natura excellens 516
gubernatores Cęſariani minus periti. 280
guturnatus, ſeu Gutruatus,aut Cotuatus, Carnutum factionis princeps,occiditur 146

Ha-

H

HABITATIONVM mercedes annuæ cōductoribus donatæ 341
Hadrumetum op. 313. a Cęſare obſidetur & capitur 450. 463
hadrumetanorum multa a Cęſ. 519.
haliacmen flu. 350
harpagones 520
harudes, pop. 21. 25. 36
heleuteri pop. 203
hellis opid. 353
heluetia omnis ciuitas in quattuor pagos diuiſa 8
heluetij ceteris Gallis præſtantiores 1. Germanis ſuperiores. 28. Romanū cōſulē occidūt, exercitū ſub iugū mittūt 7. Cæſarianos cędūt. 10. a Cęſare cædūt 8. 9. 16. 27. obſides accipere nō dare ſoliti. 10. opida ſua cōmigraturi incendūt 4. ea reſtituere iubet 18. ꝓfectionē in Galliā adornāt. 3. quare patriā relinquerent 19. eorū iter 4. 5. 6. Rhodani trāſitu a Cęſare prohibent 7. Græcis litteris vſi 18. Eorum coniuratio 2. feritas ac ꝑuicacia in bello. 16. fuga 17. iactātia 9. 17. legatio ſupplex ad Cęſ. 18. mos in iudicijs 3. ꝑfidia aduerſus Ro. 8. 9. virtus 9. Cetera vide 1. 2. 3. 4. & dein.
heluij pop. 162. 196. 197
Heraclea Sentica 376
Hercinia ſylua 146. eiuſque feræ 147. 148
herculis fanum Gadibus 309
herculis fano ablata reſtituit Cæſar 312
herminius mons 432
hiadertinorum in pop. R. officia 427
hiberni a inſula 105
hibernorū Cęſaris expugnādorū conſiliū apud Gallos 113
hiermare ſub pellibus 336
hiemis importunitas 24. 95
hiemes in Gallia naturæ 86
hiempſal rex 484
hippo regius 509
hippotoxotæ 330. 460
hiſpalis opidum 129. Eius oliueta 528. eiuſdem turbatio ac moleſtia 534. a Luſitanis oppugnatum ibid.
hiſpalenſibus ingratitudinem exprobrat Cæſar 537. 538
hiſpani equites 112
hiſpani in copijs Cęſ. 474
hiſpanorum auxilia Gallis aduerſus Romanos 78
hiſpanorū pugnādi rō 272. 273
hiſpanorū ſeditio inter ſe. 440
hiſpaniæ caput Corduba 512
hiſpaniæ cura Cæſari 310
hiſpanię princeps ad Cæſarem tranſeunt 288. 289
ex hiſpania apportabantur neceſſaria ad armandas naues Cęſaris 97
hiſpanicę res tam Pomp. quàm Cæſarianor. 268. 269. 319. 358 & deinde 511. 512
hiſpaniæ duæ a Cæſ. pacatæ 372
hiſpaniæ vlterioris fecunditas & ſitus 515
hiſpaniæ vlterioris potitus Cn. Pompeius adoleſcens 511
hiſpaniarum deditio 320
Hiſſam M. Octauius a Cæſare abalienat 332. 333.
homines a Gallis pro victimis immolati 142
homines delicati aut duri, vt fiant 2. 75. 76
homines libenter id quod volunt credunt 69
homines perditi & latrones ab agricultura & quotidiano labore

hore ad bellum inclinantes 67.68.
honoribus bene meritos Cęſar promouet
hordeū ꝓ frumēto accipere Cęſariani non recuſabant 358
hordeo corrupto & panico vetere ſe alentes Maſſilieſ. 312
hordeo frumentum auctū 363
horribilis caſtrorū ſpecies 179
horrorem. adſpectus glaſto ſibi cōciliāt Britāni in bellis 105
hortationi vbi locus non ſit 405.406
hoſpitalitas Germanorum 846
hoſpitium ſacroſanctum 520
eius violati nefas 519
hoſtis conſilia qualiter accipiēda 114
hoſtis in acie tollēdi ratio 131
hoſtis in iniquum locum pertrahendi ſtratagema 126
hoſtem communem Germanū Sequani, Aeduorum odio, in Galliam inducunt. 138.139.
hoſtiū beneficio Domitius periculum euadit 259.260
hoſtium contemptio 125
hoſtium res prius diligenter explorādę quam pręlium committas 324 325
humanis corporibus veſcentes Galli 206
humanitas prouincia 2
hybridæ a Labieno conſcripti 460

I

IACTVRIS rei familiaris ēt criminū ꝑicula addita 432
Ibernia inſula 105
Iberus flu. 282
iccius & Antebrogius Rhemorum legati 39
iccij anguſtiæ 41.42
ignis iaci ſolitus 517
ignis ſupplicium 4.160
cum Igne pugnantes Cæſ. 122.
igni viui combuſti Faradenſes expugnati 503
ignibus nocturnis produntur aliquando milites 359.360
ignominioſa miſſio quorundā Cæſarianorum 477.282
ilerda op. 269.283
illurgauonenſes pop. 251
in Illirico geſta 57.61. 97.427. 428
imanuentius Trinob. rex 108
imitatores ſolertiſſimi Galli 171
item Alexandrini 402
impedimentorum agmen in expeditionibus mediocre 220
impedimentorum reſpectus in re dubia 116.117
impedimentis amiſſis bellum geri non poſſe 166.167
imperator a militibus appellabatur nonnunquam 320
imperator ſalutatur Curio 315
imperatoris aliæ ſunt partes atque legati 360
imperatoris conſilium milites explorare non debere 27.189
imperatoris conſpectus, oratio ac præſentia militibus animos addit, & cōuertit 29.52
imperatoris in cōſeruādis militib. ſtudiū 287 in commiſſione pugnæ officiū 278. 279. 280.
imperatorem ſe appellat Scipio 347 eo noīe indignus cenſetur a centurione Cæſariano capto 476
imperatores munera ac dona ab amicis accipiebant re bene geſta 445.446
imperatores rerum geſtarū felicitate beneuolentiam exercitus ſibi parant 317.318
imperatores; q̄b. exercitus non pareat, ipſos ſępe in culpa eſſe 28

im-

imperatorũ auctoritas, qua re maxime creſcat aut contra 135.136.
impetu & alacritas procurrẽdi in pugnæ commiſſione non eſt inutilis 385
improborum timor 318
imprudẽtiæ excuſationem Cæſar admittit 91 eam prudenti regi non conuenire 444
in impuberes etiam ſæuit Bibulus 348
incendia ædificiorum, incurſionis hoſtiũ vulgare ſignũ 216
incognitis rebus magis terremur 300
incõmodis accipiẽdi Vercingẽtorigis auctoritas creſcit 176
incurſionis hoſtilis vulgare ſignum 127
index coniurationis excruciatus 435
indiciũ glãde ſcriptũ miſsũ 521
indiligentia Æd. in re Cæſariana 252.253
Indo rex 517
induciarum genus ex miſericordia 205
inducias Pompeiani poſtulãt a Cęſarianis & impetrãt 337
induciomari Treuiri ſimulatio 99.100. dolus ac defectio 112 129. fuga 130. cædes 131
inermes aliquãdo Germani terrorem Romanis adferentes, poſtea armati ac uictores. ſpreti, & ſuperati 27
infantibus in ardore pugnæ nõ percitu 174
infidelitatis ſuſpicio grauis 320
ingratos ac perfidos Cęſar vlciſcitur 403
inimici alter alterũ ſeruãtes 123
inimicorũ ſuorũ gloriã & exultationem Cęſar aliquandiu tolerat 469
iniurias & publicas & priuatas Cę. de Heluetijs vltus 89
iniurias publicas Cęſar nõ ſibi ſumit vt remittat 444.445
inopiam excuſare, mediocris eſt animi 340.341
inſidiæ Labieni aduerſus Cęſarem 480 detecte 490
inſidiæ præmonitis minus nocent 135.136
inſidiarum occultandarũ fraus 423.424
inſidijs & dolis aduerſariorum milites ſuos aſſuefacit Cę. 495
inſigna ſibi in pręlijs accõmodabant milites Romani 50
inſignium & ſignorũ militariũ occultandorum fraus 185
inſontes etiam & innoxios nõnumquam dijs ſuus ſacrificabant veteres Galli 142
Inſtar legionis uideri 368 inſtar cohortium 412
inſtitutum optimum in uanitate rumorum coercenda 144
inſulæ circa Britanniam 105
integrum, quid dicatur 423
in Integrum a Cęſare reſtituti, qui ſe illi initio belli ciuilis obtulerant 328
interceſſio tribunicia 248.249
intermittere dare obſides, hoc eſt ceſſare & protrahere 92
interfectis amiſsã uitã ſe reſtituere nõ poſſe, Cęſ. rũsũ 445
interpretes quotidiani 13
per interpretes Cæſar Gallis locutus 13
inuiſis magis terremur 300
iſſa, vel Hiſſa inſula 332.431
iſthumum Cæſar munit 362
italia ſine vulnere a Cęſare 372
italia ſine Cicilia & Africa teneri non poteſt 318
italiæ facultates & exiſtimatio 132

itine-

itineris Cæſare ad hoſtes, aſperitas 286
itineris difficultas in Afraniano exercitu 292
ithyreæ naues 461
itius portus 98
iuba Numidiæ rex, Pompeij hoſpes & amicus 314.433. Cęſaris hoſtis 464 auxilia Pompeio ſuppeditat 433. elephãtos xxx. ad Scipionem adducit 479 auxilia a Scipione Pompeiano abducit 464 ad Vticã male pugnat 315. Vticẽſes cõfirmat 322. Curionẽ Cæſarianus uincit 326. eius crudelitas 327.490.491.495. ſuperbia & arrogantia 484. terror apud Cæſarianos, & rurſum contemptus 478.479. anguſtiæ 464. 472.473. 483, 507. mors 508
iudiciorum mira forma, vt alij audirent, alij iudicarent 328
iulius Cęſar cos. creatur 328. Vide, Cæſar.
iulianę legiones, Cęſaris legio 474.475. & quoties occurret.
iumenta alga tolerata 464
iumenta ſua ſarcinaria Afraniani ipſi occidunt 293
iumentis maxime delectantur Galli 76
iunij pęnitẽtia 576 Iuppiter 142
iura mons altiſſimus 2.5
iuſiurãdũ Labieni in fauorẽ Põpeij a Cęſare metuentis 335
iuſiurandum temerarium equitum Gallorum 198.199
iuſiurando hoſtili fidentes Cæſariani tirones, in perniciem ſuam ſe dedunt 345

L

LABIENI Cęſaris legati caſtra oppugnata 130. Eius ſtratagemata ibidẽ 135.136.192.193. 292. ſupplementum 192. cum Gallis prælium 195. virtus 178
labienus a Cęſaris inimicis ad defectionẽ ſollicitatũ 244 Cingulũ opidum exædificat 255. Pompeio iurat, & idẽ facere cogit, niſi uictor, in caſtra ſe reuerſurum negat 282 Leptim oppugnat 467 legatos, tribunos, cẽturiones, &c. 335 336. Eiuſdem cũ Vatinio de pace altercatio 339. aduerſus Cęſarianos crudelitas 371 aſſentatio ad Pompeium 381. 382 acies contra Cæſarẽ 457 458. inſultatio in milites Cęſ. 458. inſidiæ aduerſus Cęſarem 480.481. detectæ. 490 fuga & clades 474.480. 492. 493.496. mors 531
labor, qui labores omnes finiat non ingratus 285
laboris intolerantes Galli 170. 176
labori ac duritiæ a pueris ſtudent Germani 144
labrum dumtaxat ſuperius non radunt Britanni 106
lacetani ad Cæſarem tranſeunt pag. 281
lacrumæ fictæ 415
lactę & pecore uiuũt Sueui 75
lactę, caſeo, carne uiuunt Germani 144
lacus Lemanus 2.5
laniſtę in modum Cęſar ſuos vt tirones aduerſus elephantos inſtituit 494
largitio Cęſaris 312
largitione nimia, diſciplina militaris ſoluitur 432.433
largiter poſſe 12
larinates pop. 260
lariſſa, op. 377.388.
latentibus & ignotis rebus magis

gis

gis confidimus atque etiam terremur 300
laterenſis 434 coniurationis cō uictus interficitur 435
latobrici patriā ſuā deſerunt 4. redeūt 18. eorū numerus 19
latrocinia apud Germanos infamia quæ non ſint 145
latrones dicti R. ab Aeduis 181
laudes ſuas libenter homines deprędicant 324
laureę inſignia Pomp. non præferebant 371
legati ad quos mittantur, ijs auctoritatem attribui, Pompeij dictum 206
legati aliç ſunt partes, atque imperatoris 360
legati cunctatio abſente eo qui ſummam imperij teneret 68
legati Heluetiorum ad Cæſarem 5
legati iuregentium ſacro ſancti 62.63
legati officium 308
legati ſingulis præfecti legionibus 186
legati uiolati ueniam a Cæſare deprecantur Britanni 90
legatorum uiolatorū ultio 67
legatos Cæſ. Galli uiolāt 62.63 Pompeiani item 524
legatos de pace tuto ad Pompeium mittere optat Cæſ. 338
legatos Germanorum fraudulentos Cæſar retinet 81.82
legio centuriones ſuos cædens 476
legio gemella 328.329
legio ſeptima frumentatrix 92
legio VIII. præſidio nonæ eſſe iubetur 383
legionis nonæ imminutio atq. adflictio 369.383
legionis decimæ uirtus, & præmium apud Cæſarem 29
legio XI. Cæſaris impar ceteris 219.220
legio XXVII. tironum 345.350
legio triceſimaſexta 426
XXXVII. 405
legio tironum 344.345.349
legio uernacula 311
legio ueterana 346
legione una Gallia ulterior obtentat 5
legiones a duce per fuga traductæ 316
legiones Cæſ. ueteranæ & nouæ 219
legiones Cæſari de pauore ſuo ſe excuſant 28.29
legiones duæ Cæſari detractæ, Pompeio traditæ 245.252. eæ primaria erant in exercitu Pompeij 383
legiones x. magnus numerus. 249
legiones Pompeij 330.515
legiōes ſemper duæ pro caſtris Cæſaris excubabant 172
legionum Cæſarianarum in hiberna diſtributio 111
legionum inter ſe diſſidium & conſenſus 434.435.436
legionum Romanorum robur admirabile 60 61.134.135. 224.225.538.
legionibus ſingulis, ſinguli legati, & quæſtores præpoſiti 36
legionarij militis robur 547
legionarii in equos impoſiti 29 30
legionarij Scipionis ad Cæſarē deficiunt 472
leguminibus etiam contenti erant Cęſariani milites in inopia 358
lemouices populi 204
lemouicum, op. 230
lenium, op. 534

lenitas

lenitas Cæſaris 289. Vide, Cæſa ris lenitas.
Lentulus & Marcellus Coſſ. Cę. hoſtes 243.254. Roma metu Cæ. aufugiunt 254.261.262
Lentulus Marcellinus quæſtor Cæſarianus 366
Lentulus conſulis æs alienum 248
odium in Cęſarem 246. ſenium 379
lentulus Spinther Cæſ. beneficiarius 59.260. Eiuſdem fuga 255. mors 259
lenunculi, nauigia piſcatoria 327
lepidus Proconſ. in auxilium a Caſſio uocatur 438 medię inter Caſſium & Marcellū 440
leponij populi 79
leporē Britāni non guſtāt 104
leptis, opidum 436. ciuitas immunis, & libera 453
leptim opidum, Labienus oppugnare conatur 467
leptitanorum multa a Cęſ. 510
leuci Neruiorum clientes 119.
leuci po. 28
leuis armaturà in equites interiecta 460
leuis armatura mirifica, ſi legiones quoque accedant 493
leuis armaturæ pedites 226
lexouij ſeu Lexobij, aduerſus Romanos cōſpirāt 63. 64.67
lex Æduorum de magiſtratibus creandis 177
lex Pompeij, & Craſſi 144
lex Iulia 254
lex Pompeia. de ambitu 328
leges Cęliæ duæ 341
liberius etiam locutis Cęſar ſua bona reſtituit 311
liberorum, obſidum nomine abſtractorum dolor 59
libertas Gallorum 61. 62. 158
libertatis cupiditas * dulcedo 64 ſtimulus 204.277
libertini & ſerui in militiam adſcripti 465
libo Pompeianus cum Cęſare ad oricum colloquitur 338 inſulam Brundiſinam occupat 342. Cæſarianos terret ibid. Brundiſio diſcedit 343. Vide, Scribonius.
liburnica claſſis Pōpeiana 330
licentiam militarem Cęſar caſtigat 483
licinius Damaſippus 327
lictores habere priuatis non licebat 214
ligarius, Afranianus, captus a Cęſare necari iuſſus 489
ligario, C. Conſidij filio, Cæſar ignoſcit 505
liger ſeu Ligeris flu. 62.161.191
lilium in munitionibus Alexiæ 202.203
lilibæum promontorium 450
lingones pop. 17.18.79
lintrium uſus in fluminibus traijciendis 7.8
liſcus Æduus. Dumnorigem apud Cæſarem defert 10.11
litata internicio, hoc eſt vlta 526
litauicus Aeduus, eiuſq. fratres 180.284. eius perfidia ac fuga 180.181.182.193
litora omnia a Pomp. tenebantur 355
litora omnia venas aquæ dulcis habent 404
litteræ Cęſ. Græcæ ad Cice. 125
litteræ Cæſaris uix atque ægre in ſenatu recitatæ 246
litterarum perferendarum difficultas 125
litteris diſciplina Druidum nō mandabatur 141
loci conſuetudine miles nonnun-

numquam mouetur 274
loci iniquitatis incommodum 187.211
locorum mutatio propter ſalubritatem 244
longarum nauium agilitas 102
longinus Cæſarianus 435
longurij 357
lorica 202 Luceria,op. 260
l. Æmilius decurio equitum Gallorum 15
l.Afranius legatus Pōpeij 269. proditionis poſtulatus 379
l. Aurunculeius Cotta legatus 111.Eius prudens conſilium 114.vulnus 118 .mors ibid.
l. Cæſar adoleſcens legatus 197 Cęſari Vticam venienti obuiam it 505
l.Canuleius legatus, Cæſarianus 355
l.Caſſius conſul ab Heluetijs cęſus 5.8
l.Caſſius Longinus Cęſarianus 349
l.Cella 505
l.Ciſpius Cęſarianus 488
l.Cotta 118
l. Decidius Saxo Cæſaria. miles pag 284
l .Domitius 249.250.in Cęſaris poteſtatem venit 259. Eius fuga 312
l.Domitij ſnīa de tribus tabellis iudicibus dādis in cauſſa eorum qui a Pōpeio non ſtetiſsent 379.eiuſdē mors 389
l.Fabij centurionis ſeu virtus ſeu temeritas miranda 287. 288
l.Hirtius a Pōpeio ad Parthos miſſus 379
l.Iunius Patiecus 512
l.Laterenſis, Prætor appellatus 434
l.Laterenſis mors 435
l. Lentulus cos. 246. eius mors 435 .Vide,Lentulus 246
l.Licinius Squillus Caſſium ſauciat 434
l.Luceius Pompeianus 339
l.Mallij proconſulis fuga 70
l.Manlius Prętor.Pomp. 260
l.Mergilio 434.436
l.Metellus tri.pl. Cæſari obijcitur 263
l.Minucius Baſilius 148
Eius ad Cæſarē epiſtola 525
l.Munatius Plancus 111
l.Naſidius Pompeianus 299
l.Paulus conſul 242
l. Petroſidij aquiliferi mors 118
l.Piſo 247
l.Piſo Cęſ.ſocer 8.eius mors 8
l.Plancus Cęſarianus 270.452
l.Pupius centurio a Cęſare captus dimittitur 254
l.Racilius aduerſus Caſſiū conſpirat 434.eius mors 436
l.Roſcius 111.129.240
l.Rubrius in poteſtatem Cęſaris uenit 260
l.Septimij trib.militū aduerſus Pompeium crudelitas 393
l.Sertorius 281
l.Straberius Pompeianus Apolloniæ præfectus, clam inde profugit 335
l.Sulla 15
l.Thorij apud Cordubenſes terror 437
l.Ticida eques Ro. 476
l.Titius trib.mil. 436
l.Tiburtius in colloquio vulneratur 340
l.Torquatus Orici p̄fectus Pōpeianus, ſe & oricū Cæſari dedit 334.335.Eius mors 509
l.Valerij Præconini legati mors pag. 70
l.Vareni centurionis egregium pro inimico facinus 122.128

L.Vibullius Rufus bis in Cæſaris poteſtatem veniens, ab eo ſemper demiſſus 333
Lucretius Hiſpilo, Pompeianus 331.332
lucterius cadurcus, homo audax 160.161.232.233.234
luminibus accenſis noctis Vticam Cæſar peruenit 506
lunæ plenæ uis in æſtib. maritimis 100
luna niſi noua Germ. non contendere 35
lunata caſtra 499
luneius Regulus Hadrumeti præfectus 560
luſitania 269.433
luſitani Hiſpalim oppugnant 505
luſitani leuis armaturæ 275
lutetia Pariſiorum 133.192 inceditur 193
lux ſeu dies pudorem malefactoribus affert 285
luxuries Pomp. exercitus 587
lyſſum op. 344.345.346.353

M

MACEDONES equites in Pompeij copijs 330
Macedoniæ pars libera 349
machinæ bellicæ Romanorum barbaris admirationi ſūt 55
machinæ uariæ Alexandrinæ 402
magetobriæ ædes 21
magiſtratus Gallorum 144
magiſtratus bellici apud Germanos 145
magiſtratus lex apud Æduos pag. 177
magiſtratus præpoſtere decernuntur Romæ 160.161
magiſtratus Romani ſacroſancti 538
magnitudo animi Cæſaris 468
magnitudo corporis & uires vt parentur 76
malaca vrbs 441
malacia ac tranquillitas maris 67
malo præſente, alijs malis mederi 293
malcus Nabathæorum rex 400
mandubiorum fames ac miſeriæ 206 207
mandubratius adoleſcens Britannus 108
manilius Tuſculus 434
manu ſata Pompeij 355
manus ferreę 279
manus rebellibus uictis pręciſæ 23.240
manibus præciſis dimiſſi tabellarij capti 517
marcelli odium aduerſus Cæſarem 245
marcellus Cordubæ præfectus 437. contra Caſſium dux electus. ibid. caſtra ad Cordubam poſuit 438. Vllam obſidet 439. cum Cordubēſibus a Caſſio deficit 437
Vide, M. Marcellus
marcius Criſpus præſidio Thebennenſibus a Cæſare mittitur 496
marcomanni Germani 36
m. Acilius & Statius Murcus legati Cęſari 337
m. Antonius legatus Cæſaris 209. quæſtor 205. 243. Brundiſio poſt 342. Eius ſacerdotij petitio 239
m. Antonius, Q. Caſſius trib. pl. Cæſaris fautores 247
m. Aquinius nouus homo 484
m Aquinio Cat. fil. Cæſar ignoſcit 505
m. Ariſtij trib. militum miſera cædes 183.184
m. Bibulus Pompeij pręfectus ma-

maris maximus 328. Vide, Bibulus.
m. Calidij ſententia de rep. in diſſenſione ciuili Pompeij & Cæſaris 246
m. Cato Vticenſis 462. 472. 503 504. Vide, Cato.
m. Celius, Prætor Rom. 340
m. Craſſus a Parthis interfectus 347
m Eppio Cæſar ignoſcit 505
m. Fauonius Pompeianus 350
m. Lepidus pręt. 312
m. Marcelli ſententia de rep. in diſſenſione Cæſaris ac Pompeij 247. Idem Prææt. appellatus 438. Eiuſdem prudentia 439. 440. 441. 442.
m. Meſſalla & M. Piſo conſules 24
m. Meſſalla legatus 466
m. Octauius, Pompeianus 331. 332. 333. 429.
m. Opinij, pręfecti equitum Scipionis, mors 352
m. Petreij centurionis præclarum facinus 288. Eiuſdem fauor erga Cæſarem 349. Fauor erga Pōpeium 458. 459 vulnus 460. 461. fuga 507. mors 508
m. Plotius in colloquio vulneratur 340
m. Pomponius, Cæſarianus 390
m. Rufus, quęſtor 313. 327. eiuſdem ſententia de Cæſare & Pompeio 246. 247
m. Sullanus 132
m. Tiro ignominioſe mittitur pag. 483
m. Titius Arioniſti hoſpes 33. de manibus Germanorum ereptus. 37
m. Trebius, Gallus 61
m. Valerius Procillus 33. 37
m. Varr. in vlteriore Hiſpani a legati nutatio 308. Eius legiones 437
marcomanni pop. 35
mare bis æſtuans xij horarum ſpatio 65
mare concluſum, & mare apertum 62
maris tranſitu Cæſarem prohibere Pompeius conatur 330
marium omnium non eandem eſſe naturam 62. 63
marij affinis Cęſar 469
maritimorum Gallorum rebellio aduerſus Cæſarem 62. 64
maritimorum opidorum munitio 64
marrucini pop. 260. 321
mars 142
marſi centuriones perfugæ 319
marſorum militum virtus 258
maſſilienſes docti 305
maſſilienſium res 267. 268. 279 280. 298. vſq. ad 303. & a 336 vſq. ad 310. dein. 312. 313. Eorum nomini & vetuſtati defert Cæſar, ne eos perdat 312. 313.
materiari, frumentari 202
materfamil. de muro ſe deijciens 522
materiæ inopia laborat Africa 461
matiſcona, opidum 215
matrona fluu. 1. Maturrime 23
mauri equites 454
mauri equites elephantorum præſidium 501
maurorum equitū duo millia a minus triginta Gallis equitibus in vrbē repe lūtur 455
mazaca, op. 443
mediomatrices 79. 203
medobriga, Luſitaniæ opidum 449
meldæ locus 100
melodunum, op. 192

memorabile Cęſaris factum in difficultate pecuniaria 328
memorabile Cæſaris documẽtum in reficiendis militibus pag. 373
memoriç exercitatio 141.142
memorabilis caſus in conflictis nauali 216.217
menapij Galli 40.63.73.96. ab vſipetibus oppreſſi 77. Eorũ vaſtatio 36. rebellio 133. deditio 135
mendacij vſus in captandis militum animis 181
menedemus Macedoniæ princeps 349
mercatorũ commercia cur admittant Sueui 76
mercaturæ commercio nationum vires eneruari 1
mercurius præcipue apud Gallos colebatur 142
metioſedum.op. 194
metropolis op. in poteſtatẽ Cæſaris redactum 378
meſſalla Cęſarianus Vticam cuſtodit 505
meſſanæ periclitatio 390
miles fratris percuſſor fuſte percutitur 528
miles non minus modeſtia & continentia quam virtute & animi magnitudine commẽdabilis 190
militis aduerſus imperatorem ingratitudo 393
militis etiam ægerrimi ac ueluti moribundi mirus animus 154
militis in Cæſarem cauillum pag. 29.30
militis veterani cum elephanto pugna 501
milites a mane ad veſperam ieiuni in armis ſtantes 475.476
milites ab Imperatoris auctoritate pendere debere 189
milites domum redeuntes, ab accolis cęduntur 37
milites in conſpectu imperatoris enixius contendunt 67
milites luce magis in offi. continent 285
milites præ pauore teſtamenta conden. 26
milites propter res magnas bene geſtas peccandi licentiam ſumentes 502
milites ſeipſos plectentes 373
militum amor erga Cæſarem pag. 396
militum alacritas agenda magis quam reprimenda 384.385
militum importunorum ſedandorum ratio 504
militum inſolentia 481.482
militum magna ſtrages 53
militum pretium in ſeditionibus ciuilibus 399
militum tyronum ruditas 155
militibus animus vel minima ſpe victoriç monſtrata accenditur 160
milites fortes Cęſar honoribus ac muneribus proſequitur. pag. 361
milites ſuos ſibi confirmat Cæſar. 350.351
milites Afraniani ad Cæſarem tranſeunt 288.289.290
militeſ Afraniani iureiurando adiguntur 299
milites Cæſariani ignominia miſſi. 483
milites Cęſariani nullum pro Cęſare periculum adire detrectant 284.344. per Thameſim flu. vſque ad caput in aquam intrant 108
milites Cęſariani victoriç occaſio-

ſionem ſibi eripi indignantur 287.288
militum Cæſaria. alacritas 283
militum Cæſarianorum diligētia 103. 104. & 284. inuincibilis animus 414. eorundem laus 318. mira patientia ac tolerantia 160. 161. 358. 359. robur 493
milites Curiani de perfidia & periurio a Q. Varo velut arguuntur 315.316
milites Domitiani ſacramentū apud Cæſarem dicunt pag. 260.261
militum Gabinianorum clades 428
milites Pompeiani & Cæſariani in vicinia caſtrorum colloquia miſcent 340
militum Romanorum ardor 167.168
militum Romanorum tolerantia ac induſtria 206
militaris diſciplina & ſeueritas largitione nimia minuitur 449
militaris rei dedecus in exercitu Cæſaris non admiſſum 367
militarium ſignorum conferendorum cærimonia apud Gallos in fœderibus ſanciendis 158
milo cædis Clodianæ reus 341. eiuſdem molimen ac mors ibidem
minerua dea 142. eius templum 393
minutatim ſe recipere 467
minutius Rufus, Pompeianus pag. 331
minutius Silo, L. Racilij cliens. pag. 433
minutius coniurationis aduerſus Caſſium index, excruciatur 435
miracula poſt victoriam Cæſ. pag. 394
miſeriam fortiter ferre, virtus eſt 205
mithridates Pergamenus 416. 417. 418. Cæſari ſe iungit. 416.417. rex Boſphori a Cæſare conſtituitur 449
momenta magna ſæpe paruis in rebus verſantur 371
mona inſula 105. Monomachia 436
morini Galli 40.63. vltimi Gallorum pacati 73. Eorum ad Cæſarem legati 87. Barbaros ſe vocant. ibid.
morini Cæſarianos ex Britānia & duces inuadunt 95. 96. in poteſtatem Romanorum redicuntur 96. Atrebatibus a Cæſare attributi 204. a Morinis in Britanniam traiectus breuiſſimus eſt 86
moritaſgus Cauarini regis frater 129
mors ignominiæ prælata 155. 156.
mortis metus vt tollatur 139. 140
mortis periculo quid agant milites 326
mortis præſentis pro patria mirus contemptus. 173. 174
morti ſe faciliùs quidam offerunt, quam dolorem patienter ferant 205
mortem ſibi conſciſcit Orgentorix 4
mortem ſibi ipſis afferētes fortiter cecidiſſe videri cupiunt pag. 327.328.329
mortem ſibi conſciſſere volentis ingurgitatio 533
mortui facile culpantur 228

moſa flu. 79
mulieres & pueri in muro diſpoſiti ad ſpeciem dumtaxat 333
mulieres Germanorum rhedis & carris impoſitę 36
mulierum Gallicarum mos in prælijs capillum paſſum demittendi,& liberos proferendi 187
mulierum crines præfecti ad tormenta bellica efficienda 333
mulierum in extremo periculo ne deſerantur eiulatio 173
mulierum matrumfamil. apud Germanos in bello auctoritas 75
mulierum trepidatio in vrbis oppugnatione 187
mulieribus & infantibus non parcunt Rom. milites in vlciſcenda Gallorum perfidia 174
muliones equitum ſpeciem exhibentes 185
multitudinis confuſæ malum 203
multitudinis cedendorum uictoriam impedire conantes pag. 460.461
munatius Plancus Caſſi lictorem gladio tranſijcit 434
mundi,op. 532
mundenſis campus 528
mundenſium ducum clades 534
munera ac dona a ſocijs & amicis recipere ſoliti imperatores Rom. re bene geſta 445
munera Milonis 341
munerum contemptor Domitius 423
munitionis imperfectæ malum pag. 366.367
munitionis Cęſaris ad Alexiam pag. 201
munitiones Cæſaris & Pompeij ad Dyrrhachium 356 357
munitionum ambitius inuſitatus 366.Vide,Opera.
muri opidorum Gallicorum. pag. 172
muri hoſtilis primum conſcendendi gloria 187
murus miræ longitudinis 5
maſculi forma 304
mutationes magnę paruis momentis fiunt 369
mutua ſeſe conficere conantur Iuba & Petreius 508
myoparo 431

N

NABATHÆORVM rex pag. 400
nannetes Galli 68
nantuates po. 79
narbo vrbs 70.161 162.240
nardum & uinum ſibi infundens mori certus 533
naſidij claſſis capta 310
naſidij odio Sulchitani a Cæſare multantur 510
naſidianę naues inutiles 301
naſua & Cimberius Sueuorum imperatores. 25
naues Britannorum 278.279
naues Cæſaris 62.63.87.88. 91. 92 97.102.264.278.329. 330. 344.345
naues conſcendentium præ feſtinantia compreſſio 327
naues longæ 90
nauium Cæſarianarum afflictatio 91. 103. 153. felicitas in mari 87. 88. 110.111.
nauium Gallicarum forma 65. 66
nauium humilitatis uſus 97

nauium Rhodiarum naufragium 345
nauibus Rhenum tranſmittere Cæſar indignatus 83
nauium Romanarum cum Gallicis impar prælium 65.66
nauale certamen Romanorum & Gallorum 66. Maſſilienſium & Cæſarianorum 279 280. Vatinij & Octauij 339. 340.
nauigatio Pompeianorum in re periculoſa proſperrima. pag. 344
nauigationes Cęſ. felices 110. 111.
naupactus 349
nauſea Cæſ. 459.470.471
nauſeæ faſtidium 345
neapolis 451
neceſſarium tempus 177.182
neceſſitas coacta omnia perquirit 407.408
negligentia ex diuturnitate pag. 131
negligentiæ ac remiſſionis pernicies in obſidione 332
nemetes Germani 36
nemetocerna,op. 241
nemo tam fortis, qui nō rei nouitate perturbetur 155
nerui equitatu nihil olim valebant 47.48
nerui Gallorum ferociſſimi 40. Ciceronem oppugnant. 121. Græce indocti 125. militaria opera a Romanis facere docti 121. fuga 161. 162 Eorum clientes 119. mores 46. actus 126. multitudo 121. 122. peruicacia in re aduerſa 53. 54. in Romanos rebellio ac fraus. 49. 119. 120. 121.126.130.133. deditio 54. 133.
nicomedis Bithynij nobilitas pag. 433
nicopolis,op. 424
nili aqua limoſa atque turbida pag. 402
nimbus cum ſaxorum grandine 428
nitiobriges po. 161. Eorum rex Teuromatis 176
niue altiſſima Cæſar non prohibetur ab itinere 162
nobilitatis inclinatio 444
nomini & vetuſtati Maſſilienſium Cęſar defert, ne eos perdat 313
noreia, opidum 43
noricus ager ibid.
noricus rex 257
nouem annis Cęſar cum iiſdē fere militibus res gerit 251
nouiodunum, op. 45. 160.161. 191
in Nouitate fama antecedit pag. 350
nox dierum xxx. in inſulis Britannicis 105
nox peccantibus amica 318
noctis licentia 258
noctem diei præponunt Galli 143
noctes in Britannia, quam in continente, breuiores 105
noctium non dierum, numero, ſpatia temporum metiuntur Galli 143
nocturna Gallorum concilia 128
nocturna opera Cæſarianorum, obſeſſorum 120
nocturnorum pręliorum incōmoditas 285
nudo corpore malunt pugnare Heluetij, quam impediti 16
numeius & Verodoctius Heluetiorum legati 5
numerum militum aut equitū falſum referentes delati 366

numidæ & Cretes ſagittarij in exercitu Cæſaris pagina. 42
numidæ & Getuli a Scipione multi dilabuntur ad Cæſarem 469
numidę in cruce ſuffixi pagina 490
numidarum aduerſus Curionem ſtratagema pag. 325. 326
numidarum celeritas 402. Eorum equi infrenati pagi. 487
numidarum clades 314. 315. 324. incurſio in exercitum Cæſaris 453.493
nutricius pueri regis regnum procurans 395
nymphæum portus pagina. 344

O

OBSESSORVM fortis & audax eruptio, nec minus felix pagi. 332
obſidentium inſtitutum 357. 358
obſides Cæſariani ab Æduis male multantur pagina 195
obſides Gallorum male habet Ariouiſtus 21
obſidum recuperandorum cura 62.63
obucula, op. 437
occaſio conſulendi breuis pag. 114
occaſionis momentum pagina 185
occaſionem cum Pompeio decertandi primam quamque Cæſar arripit pagina 380.
381
ocelum, opid. 7
ocij pernicies in caſtris militum 317
octacilius Craſſus Pompeian. 345
octacilij Craſſi erga deditos perfidia 345
octauij Pompeiani caſtra oppugnantur 333. eius cum Vatinio nauale prælium 429.430 fuga. ibid.
octodorus Veragrorum uicus 58. incenſus 61. Octogeſa op. pag. 282
oculorum effoſſio in minoribus ſupplicijs pagina 124. 125
officia & diſciplinæ neglectus, uitęq. libertas, uires & magnitudinem corpori addit. 75.76
officia exterorum ut penſare conſuerint Romani 30
olei tricies centenis millibus pondo multantur Leptitani a Cęſare 510
ollouico Theutomati pater 176
omnium ſalutem paucis committi, graue ac miſerum. 410
onuſtus cum genitiuo pagina 489
opera bellica Romanorum Aduaticis admirationi ſunt pagina 55
opera Cęſaris ad Alexiam 201 ad Maſſiliam pag. 301.302. 303.304. 307. Vide, Cæſaris opera.
opidum altiſſimis mœnibus a Cæſare vno, nec toto, die expugnatum 378
opidum Bibracte ab ſuis incenditur 191

opi-

opidum quòd dicatur Britannis 109
opidi Corſinij cura Cęſari, ne diripiatur a militibus pag. 257
opidi Sarſuræ pręfectus Scipio, a multitudine interficitur. 496
opida Hiſpaniæ natura loci munita 516
opida ſe dedentia Cæſar ab iniuria militum pręſeruat pag. 454
opida ſua & vicos Heluetij incendunt 4
opidorum & vicorum atque ędificiorum ſuorum incendendorum conſilium pag. 166
opidanorũ Paradenſium vi expugnatorum miſeranda clados 503
oppius legatus Cęſaris pagina 442
oppugnatio uehementiſſima 119.120
oratio crudelis & inhumana. 205
in Orbem ſe aduerſus hoſtes colligendi ratio pagina 95. 116
orchomenum Cęſar recipit pa. 362
orcinia ſilua 146
orgentorix (qui & orgentorix in uetuſtis quibuſdam codicibus dicitur) Heluetiorum princeps 2
orgetorigis filia & filius capiũtur 17
orgetorigis mors 4
oricum op. 331.332. Cęſar recipit 335
oſcenſes pop. 281
oſiſſimi Romanis dediti pag. 57
ouis auium qui ueſcantur pagina 80

P

PABVLI equorum inopia apud Pompe. pag. 363.364
pabuli inopia iumenta ſua occidentes 294
pabulo abſtenta iumenta toto quatriduo 295
pacatorum inſigne in bellis 188
pacidius Pompeianus pagina 456
pacidij Pompeiani aduerſus Cæſarem pugna. 498. eiuſdem mors, ibid.
pęmani Germani 40
pagi centum Sueuorum ad ripam Rheni conſidentes pagina 25
pagi Tigurini robur 8
pagos in quattuor omnis ciuitas Heluetia diuiſa pagina 9
palæopharſalica uictoria pag. 431
palma ex pauimento enata 394. paludati prætores pag. 250
paludes Morinorum pagina 95
palus inter duo caſtra media 43
palus perpetua in Sequanam influens 192
Panis a famelicis in hoſtium caſtra abiectus. pagina 359
panis ex radice factus pag. 358 359
panico & ordeo ſe alentes Maſſilienſes 312

para-

parada op. & eius miſeranda clades 503
paretonium 404. Parentare ciuibus 168
pariſij pop. 133. Parthi Ro. hoſtes 347
parthicum bellum 245
parthinorum, op. Cæſar expugnat 353
parthinos Pompeius prede loco habuit 354
parua res magnum ſepe momẽtum habet 371
paſtores indomiti 279.280
paſtores Turini a Milone ſollicitantur 341.342
patientia Cæſ. & quies, inimicos illius in admirationem & timorem adducit 471
paucitas quod pugnatorum vt ſubleuata in obſidione artiſſima 332
pax quando inter duces aduerſarios optime fiat 333.334
pacis condiciones Heluetij Cæſar proponit 8.9
pacis ſtudioſus Cæſar 333
pacem cum Pomp. ſæpe fruſtra Cæſar tentat 171.172
pacem ſe ſemper cupiſſe Cęſaria cum Pompeio decertaturus poteſtatur 384
peccandi impunitatem ſibi arrogantes milites propter res præclare geſtas 502
pecuniæ conflandæ commenta 348.432.435.436
pecuniæ cupiditatis malum 145
pecunię a fauis tolluntur 249
pecunię pretium ac vis 435
pecuniam publicam ſibi oblatam Cęſar repudiat 260
pecunias Cęſar mutuas a tribunis mil. & cẽturionibus accipit 269.270
pecuniario damno etiam periculorum ſollicitudo addita 433
pecus loco frumenti imperatum 271
pecoris cupidit. Barbari 151.152
pecoris in agros obuerſari ſinendi aſtutia, ad occultandas inſidias 424
pede equeſtre pręlium faciens 519
pedites Germani inter equites pręliari ſoliti 197.198
pedites mira celeritate equorum curſum adęquantes 34.35
peditum eximiæ pernicitatis commiſcẽdorum inter equites in pugna ſtratagema 198.199.226.380.456.457.492.493.494.
pelles pro uelis 65
pelles ueſtitus Sueuorum 76.144
peligni pop. 255
peluſium ſe confert Pompeius victus fugiens 393. id a Mithri date capitur. 416
pentiremes duæ Cæſ. capiuntur 488
pentiremem unam recuperat Cæſar 489
perfidia Aeduorum aduerſus Romanos 255.256.
perfuga Gallus ad Gal. adornatur 68
perfugæ Cæſariani 364.365
perfugi multi ex Pompeianis quotidie ad Cæſarem confluebant. 239.240
perfugarum falſa delatio 323
perfugarũ domeſticorum malum. 365.366.471.472
perfugarum ignominia 226.227

per-

perfugis aditum ad ſe aperit Ceſar 481
perfugij prętextus 364
periclitari fortunam 334
periurium Otacilis Pompe. 345
priuarij perfidiam morte Cæſar vlciſcitur 489
pertinaciam hoſtium Cęſar magnopere vindicandam cenſet. 236. 237
pertinacium hominum pœnitentia 295
pes pede preſſus a pugnātibus inuicem 531
petra locus 354
petreius legatus Pompeij 260. Eius furor 289. 290. vulnus 460
petreius Theſſalus Pompeij fautor 350
petreius & Afranius Pompeiani copias iungunt 271. 272. Cæſaris calamitatem Romani ſupra uerum nunciant 278. 279. Eorundem crudelitas in Cæſarianos. 289. 290.
Petreij mors 508
petrocorij pop. 203
phalanx Germanorum 36
phalanx Heluetiorum fracta 16
pharus quid ſit 398. Pharitæ. 501
pharnacis Armeniæ regis res. 422. vſq. ad 428. dein. 442. 443 vſq. ad 449
pharſalia, locus vbi Cęſar milites ſuos expoſuit 331
pharſalici exercitus cladęs 389
philautia humana 324
philippus trib. pleb. 249
Philo Pompeianus Hiſpalis pręfectus 534
phænices pop. 390
photinus eunuchus nutricius Ptolemæi regis, regnum Aegypti procurat. 395. Eius cædes 399
picenum 255
picenus ager, ibid.
piceni pop. 306
pictonum uexatio 230
pilorum cacumina ardentia 478
pinnæ 201. 202
piruſtę Illirici 97. eorum legatio ac deditio 97. 98
piſaurum op. 252
piſcibus & ouis auium uictitantes populi 80
piſo Aquitanus cum fratre occiditur 81
pix 390
planicies 14. millia paſſuum patens 473
plebs Gallorum, ſeruorum loco habetur 140
plebis Gallicæ tutamen aduerſus potentiores 138
plebs inermis opido eiecta 504
plebem ſolam uix bellum conflare poſſe 227. 228
plætorij Ruſtiani mors 509
pleumoſij, Neruio. clientes 119
plumbum album in Britannia 104
plutei 202. 307
pluuia ſaxorum 478
pompeia lex ambitus 328
pompeiæ Fauſti vxori Cæſar ignoſcit 509
pompeij & Cæſaris amicitia 132. abalienatio Pompeij 245. 249. obſidetur a Cæſare 354. obſidione liberatur. pag. 357
pompeius Cæſarem mari & portibus arcet 336
pompeius Cęſarianos abeuntes fruſtra inſequi contendit 374. niſi victor, iurat ſe in ca-

ſtra non reuerſurum 382
pompeius & Cæſar ſeſe inuicem munitionibus includunt. 355. 356. ad Aſparagum ambo caſtra locant pag. 374
pompeius contra Domitium 375
pompeius famæ cupidus. pag. 362
pompeius honorem ſuum cũ Scipione partitur 378.379
pompeius imperator appellatus. 371. imperitiæ bellicę taxatur. 264. 265. 385
pompeius vt perfugas Cæſarianos acciperet 365
pompeij æmulatio, obtrectatio ac ſtudia aduerſus Cæſarem 244. 245. 246. 248. 249. 250 crudelitas aduerſus Cæſaris fautores 524
pompeij arrogantia ac ſuperbia, parem non ferentis 240. 267. 268. 359. 362. præſumptio de victoria, ac fuga Cæſaris 378. 379. 381. 382
pompeij auctoritas, nomen, & exiſtimatio 281. 282. 355. 382. 437. 438. amici. 281. ambitio. 357. 362. abundantia. 358. acceleratio ad Dyrrhachium 335. 336. inde excluſio 354. Brundiſio abituri opera aduerſus Cæſarem 264. Caſtra expugnata 388. dictum de Cæſare 349. dominatio Romanis ſuſpecta 244. eius duces 240. 241 exercitus, & vnde conſcriptus 329. 330. eiuſdem exertus pænuria 363. luxus 387. 388
pompeij dignitati Cæſar ſemper ſtuduit 255
pompeij facultas in parendis copijs 329. 330. 331. res præclare geſtæ 121. 122. gratia in ſenatu 254. in Hiſpania 310. eiuſdem honor 372
pompeij funeſtæ laudes 520. 521
pompeij in caſtris non licebat dicere quemquam ex Pompeianis periſſe 521
pompeij legati, & mandata ad Cęſarem 251. 252. 267. 269
pompeij nomen in ſcutis militum inſcriptum, & mox detractum 437. 438
pompeio inuidiam Milo facit 341
pompeium ad pugnam elicere Cęſar cupit 361. 362.
pompeij fuga, & incommoda & aduerſa 334. 335. 492. vſque ad 498. 499. mors pag. 393
pompeij filij res 352. 462. 463 527. 528. 529. vſque ad pag. 537
pompeij Rufi periculum pag. 502
pompeianæ aciei inſtructio 382. 383
pompeianę claſſis adminiſtratores 330. 331
pompeianarum partium fautoribus Cæſar ignoſcit pag. 505
pompeianarum partium inclinatio 359. 503. 504
pompeiani militis vnius cum Cæſariano ſingulare certamen. 526
pompeiani duces Iuba & Petreius inter ſe depugnant, vt alter alterum occidat pag. 508

pompeiani milites mala ualetudine laborantes 359
pompeiani prefecti perfidia adverſus Cæſaria. tirones pag. 345
pompeiani ſępe ad Cæſarem deficiebant, raro contra. 365 pag. 521
pompeianorum a Cæſare metus. 335.336
pompeianorum a victoria ſpiritus 321
pompeianorum fuga ac clades pag. 358,360, 363.386.508. 509.516.519.531
pompeianorum copiæ unde cõflatæ 269.270
pompeianorum crudelitas 524 exactiones 348
pompeianorum deditio 388. 389
pompeianorum & Cæſarianorum de pace colloquium 339
pompeianorum fames & anguſtia 371
pompeianorum in acie Pharſalica cęſorum numerus 388. 389
pompeianorum in difficultatibus patientia 337
pompeianorum incluſorum eruptio 367
pompeianorũ iniquitas in cõdicionibus pacis ad Cęſarem 338.339
pompeianorum uana ſpes de victoria 319
pompeianis, niſi capite Cæſaris relato, pacem eſſe non poſſe, T. Labieni dictum 340
pompeianis victu vix uſquam perfugium eſt 391.392
pontis in Rheno a Cæſare facti ratio & forma 84.85.136
pontis interciſi reficiendi ratio 179
pontem celeriter efficit Cæſar 237.278
pontem Genuenſem Cæſar reſcindit 5
pontem in Arare Cęſar facit 8
pontes interruptos reficere Cęſar prohibetur 276
pontones 346
pontum Cęſar recipit 449
pontum Pharnaces occupat pagina 426
populi & ciuitates ad partes Cęſaris tranſeuntes 281
populi iudicium quanti faceret Cęſar 329
portenta uictoriam Cæſaris ſecuta 393.394
portorium ac vectigalium redempturis rem familiarem augens 12
portus muniendi ratio 334
portibus longis Pompeiani ſe committere non audebant 343
poſſe largiter 12
poſtumiana caſtr. 425
potentiæ parandæ ratio 12.13
præda virtute parta, quamquã tenuis, grata militib. 427
prædę cupiditate uim etiam duci ac domino ſuo afferunt comites 454
prędones etiam legatos de pace mittebant. 340
prædonum bellum 373
prælium equeſtre 482. nauale. 405.406.408.409.
pręlia ſex a Cęſare uno die facta 361
præſcriptio, prætextus 348
pręſidiũ Iubæ regis apud Thebennam interficitur 496
prætorum de imperio, ad populum ferebatur 249.250
pręuertere rei, hoc eſt anteuertere,

tere, & præuenire atque occupare 159
præciani Romanis dediti 73
precibus aliquem deteſtari 149
princeps, prima 28
principem aliquem ut inuiſum ſua factas 279
priuatos Cæſar ambit, & blande appellat 158.159
pro rata parte 256
proconſul cum imperio ad vrbem manens. 132
procurator regni nutricius regis pueri 395
procurſus militum in commiſſione pugnæ, inutilis non eſt 385
prodigium pluuiæ ſaxeæ 478
prolatio dici, donatio uocata 348
prouincia facta ex regno Iubę pag. 509
prouinciæ Galliæ ſeruitus 206
prouincię humanitas 1
prouinciæ offenſio, exercitus amore compenſata 432
prudentes credi ſibi putãt 318
ad Ptolemæum regem Aegypti Põpe. fugiens ſe confert 393
ptolemæum inter & Cleopatrã Cæſar arbitrum ſe interponit 395.396
ptolem. patris teſtamẽtum 395
ptolęmeum puerum regem Cęſar in ſuam poteſtatem recipit 396
ptolemæi regis pueri fictę lacrumæ 415
ptolemæi regis caſtra oppug. Cęſar 419
ptolemęi regis mors 421
puberes omnes armati cõuenire coguntur, armato cõcilio indicto apud Gall. 130
pubertas diuturna, laudi apud Germanos eſt 144
p. Atius 313
p. Atrius eques Rom. à Cæſare captus 492. venia donatus 505
p. Caluitius Pompeianus 532
p. Cõſidius pro exploratore miſſus falſa renunciat 15
p. Cornelij Scipionis mors 496
p. Craſſi adoleſcentis res 35.37 56.62.64.70.71.72.73.
p. Domitius. Vide, Domitius
p. Lentulus Spinther in poteſtatem Cęſaris uenit 259 Vide Lentulus
p. Ligarius Afranius iuſſu Cæſaris necatus. 489
p. Saſerna 455
p. Seruilius Cos. 328
p. Sextij Baculi primipili mors 52
p. Sextij Baculi centurionis uirtus 60.154
p. Sitius Numidiam, Iubę regnum inuadit 472. Eiuſdem virtus 328.509
p. Sulpicius Rufus legatus 88
p. Sulpicius pr. 390
p. Sullę dexteritas 359
p. Vatinius Cæſaris legatus paginæ 339
p. Veſtrius eques Rom. captus pag. 489
puellæ regnantis tędium apud populum 415
pueri & mulieres in muro ad ſpeciem militum diſpoſiti 333
pugna acerrima Neruiorum ac Rom. 53
pugna non ſtataria, ſed procurſoria Luſitanorum 273
pugna ex eſſedis 89.93
pugna naualis 66.67
pugna ſex horas durans 60
pugnæ ratio aſtuta 117
pugna ineuntium Gallorum uota

notæ 192
pulueris excitati indicium in bellis 93
pyra Iubę regis in opido Zama 506
pyrenæi montes, a Cęſare occupantur 269

Q

QVADRIGÆ falcatę Pharnacis aduerſus Cæſarem 448
quæſtorum nequitiæ 347.348
quæſtorum improborum odiũ pag. 431
Quatuor vnius cohortis Cæſarianæ centuriones in pugna oculos amittunt 361
quinctilius & L. Canuleius legati Cæſaris 354
q. Aquila Cæſarianus 488
q. Atrius nauium Cæſarianarum præfectus 105
q. Caſſius trib. pleb. Cæſarianus 310. Gaditanorum pręfectus 312
q. Caſſij Longini odium in Hiſpanos, & contra 431.432. vulnus 434. mors 442 Vide, Caſſius
q. Coponius Rhodiæ claſſis Pōpeianæ præfectus 344
q. Cornificius Cęſarianus pag. 427
q. Cicero Cęſarianus 111. Eius caſtra oppugnãtur a Neruijs 119.120. Eiuſdem ualetudo tenuiſſima 120
q. Comminus Cæſarianus ad Scipionem deductus 120
q. Fabius Max. legatus Cęſaris 512
q. Fulginij Cæſariani primi haſtati xiv. legionis, mors, pag. 273
q. Fuſius Calenus legatus Cæſaris 297
q. Iunius Hiſpanus 112
q. Laberij Duri trib. mil. mors 106
q. Ligario Cæſar ignoſcit 505
q. Lucanis centurionis mors pag. 118
q. Lucretius Senator 256
q. Marcius trib. mil. Pompeianus, ad Cæſarem transfugit 517
q. Patiſcus Cęſarianus 423
q. Pedius legatus Cæſaris. 38. 342.512
q. Pompeij Nigri equitis R. Italiacenſis robur & eiuſdem cum Antiſtio Turpione ſingulare certamen 526
q. Sabinus 362
q. Sertorij milites 71
q. Sextius de vita pecuniam paciſcitur 435
q. Titatius Varus præf. equitum 231
q. Titurius Sabinus legatus Cæſaris 41. Eiuſdem prouinciæ 64. apud Vnellos acta 67. ſtratagema 68.69.113.118. Eiuſdem mors 118.119
q. Tullius Cicero 150
q. Varus pręfectus equitum Domitij, Cæſarianus 351
q. Velanius 62
quire 504
quos inter 177

R

RABIRIVS Poſtumus 454
Radix, qua vice panis vterentur Cæſariani 358
radicibus arundinum pacti equi 363
rapinarum adminiſtri, domini ſui olores 433
rapinas lucrum caſtigat Cęſar 482.483

rasci-

raſcipolis Macedo auxilia Pompeio 330
ratione & conſilio Romanos Barbaris nationibus in bello præſtare 27.28
rauenna op. 249
rauraci pop. 203. ſe Heluetijs domos ſuas relinquentibus iungunt 4
rebellio Britannorum 92
rebellionis reprimendæ apud Gallos conſilium Cæſaris acerbum 240
rebilus Cæſaris legatus, magni vſus militaris vir 321
Receptum intercludere Cęſarianos Pompeius nititur 355 356. intercluditur 359, 360 361
reditus Cęſaris in Italiam quã honorificus 243.244
rex Iuba, Vide, Iuba
regem a Romanis appellari & amicum, maximum beneficium 30
regis Deiotari abiectio 443. 444. ſubleuatio 444. Vide Deiotarus
regis pueri ætas a militibus eluſa 415
regem ad dicendam cauſſam euocari indignatur regni procurator 395
regis Aegyptijs conſtituit Cęſar 421
reges Britannici quattuor 101 102
regius veſtitus Deiotaro a Cæſare reſtituitur 444
regnum fiduciarium 414
Regnum Iubæ in prouinciam conuerſum 509
regnum ſuum magis tueri quã alios adiutum ire ſtatuit Iuba rex 465
regni ambitio odioſa 360
regum controuerſijs ſe interponit Cæſar 394.395
rei ex uinculis cauſſam apud Heluetios dicebant 3
religio ſacerdotum Gallicorum pag. 141.142
remis detergi 409
Remulco nauem abſtrahere. 313 abducere 352. deducere 406
renunciatus frater a fratre in magiſtratu 178
repręſentare, in præſentia dare 444
repræſentat ſui militibus Cæſar, quod in longiorem diem collatur us erat 28
reſcribere ad equum. 30
ne Reſp. detrimentnm capiat, cautio extrema 248.249
rempublicam concernẽtia magiſtratus tractet 144
de Repub. remotus Cœlius 341
rhedones Romanis deditì 57
rhemi Romanorum amici 196 in inſidias Bellouacorum incidunt 218
rhemi ſe Cæſari dedunt 39. Eorum amicitia vſus Cæſar 40. Eorũdem apud Cæſarem auctoritas & gratia 129. 134. 139
rheni fluminis latitudo & altitudo, origo, fluxus & inſulæ 79.82.83.
rhenones ferę 144
rhenum tranſire Cęſar ſtatuit 84.136.137
rhenus Heluetios a Germanis diuidit 2. pop. Romani imperium finit 83
rhodanus fluuius 2.4.5.23
rhodiæ claſſis Pompeianæ perfectus C. Marcellus cum C. Pomponio 330

Rhodiæ naues naufragium paſſat 344
rhodiorum in maritimis prælijs virtus 406
robur & magnitudo corporis vt paretur 75.76
roma male adminiſtrata pag. 442
roma terrore completur de Cęſaris ſucceſſu 254
romæ omnia diuina humanaque iura miſcentur Pompeij ac Cæſaris diſſenſione pag. 249
romani ab armato hoſte condicionem non accipiunt pag. 121
romani admirationi ſunt Vxellodunenſibus 237.238
romani arbitri regni Aegyptij teſtamento electi 395.396
romani armis graues pag. 106. 107
romani ſecundis rebus confirmantur, aduerſus incitantur 222.223.414
romani ſociorum dignitatem augere ſoliti, non minuere pag. 30
romani negotiatores imprudētes Genabi a Gallis opprimūtur 158
romani populi diſciplina & opes 132
romani populi diuiſio pagina 268
romani non ſine deorum ope bellum gerere Gallis uiſi. 54.55
romani Sicambris prædabundis produntur 152.153
romani ſtatura breui, Galli. ludibrio ſunt 55
romani milites deſperata ſalute ſeipſos interficientes pag. 119
romani milites detrimento accepto diligentiores fiūt pag. 222.223.413
romani milites in inſidijs a Gallis Deprehenſi 115.116
romanorum militum anceps conſultatio 00
romanorum militum magnanimitas 117.118.167.168
prçſens in repentina re animus 49
romanorum militum opprimēdorum conſilium apud Britannos 94
romanorum militum trepidatio 26.27.virtus 36.37.116
romani auxilio Aeduorum aduerſus Allobroges vſi 32
romanorum ac Britānorum diſpar pugna 106.107
romanorum ciuium etiam hoſtium ſuorum miſericordia mouetur Cęſar 288
romanorum ciuium iniurias in Ponto acceptas Pharnaci Cæſar remittit pagina 444. 445
romanorum in Galliam euocatio per Diuitiacum 139
romanorum incautorū oppreſſio ab Æduis 183.184
romanorum mos in pugna cōmittenda 384.385
romanorum ſeruitutem excutere Galli conantur 62
romanorum timor apud Æduos 10. 11. apud Barbaros 83.84
romanis obmurmurant Alexandrinorum principes pag. 402
romanos in Gallia inueteraſcere indignantur Belgæ 38
romani exercitus cōſularis ſub iugum miſſi vltio 8
romani imperij dignitas vt con-

ſeruetur 421.422
romanæ naues ad Maſſiliam. pag. 450
romanorum legionum plus quam hiperbolica laus pag. 538
romanum præſidium crudeliter ab Aeduis interfectum 182.183
ros pellibus,quibus naues tegebantur,exceptus 337
roſcillus & Aegus Allobroges fratres a Cæſ.ad Pompe.deficiunt 363.364
roſcius prætor Pompeium Cæſari purgat 251
roſtra actuarijs nauibus Vatinius imponit 429
rumoribus incertis ſæpe Galli ſeruiunt 78
rumorum coercendorum ratio 144
rumoris incrementum 316.317.Vide,Fama
ruſpina op. 453. primum ad amicitiam Cæſaris acceſſit in Africa 472
rutheni Aruernis conciliantur 161
rutilus Lupus præt. Pompeianus 260. Achaiæ præſt. 361.362

S

SABINI legati cunctatio 68.69
Sabin flu. 47
ſabura Iubæ regis præfectus. 323.478. eiuſdem ſtratagema 325 mors 508
ſacerdotum auctoritas 178
ſacerdotes Galliç Druides.pag. 140.141
ſacramentum apud ſe dicere Domitianos milites Cçſar iubet 259.260
ſacramenti Domitiani religione milites ſuos liberat Curio 319.320
ſacramentum militare vt ſoluatur 320
ſacramenti redemptione, pecuniæ cogendæ inuentum 436
ſacramento rogare 132. dicere 297
ſacrati viri a Capua decem ex Cæſarianis cæſi 371
ſacrificia veterum Gallorum 141.142
ſacrificiorum interdictio grauiſſima 140
ſagittarij Galli 176
ſagittariorum & funditorum Pompeianorum cædes 386
ſagittarum triginta millia in caſtellum Cæſarianum coniecta 361
ſaguntinorum ſigna 516
ſalinarum ſtagnum 499
ſalona op. 332
ſalonarum conuentus 332. oppugnatio,ibid.
ſalſum flu. 515
ſaltus Pyreneus Caſtulonenſis 269
ſalum,pro mari 488
ſali & nauſeæ moleſtia 345
ſalluſtij ad Cercinnam inſulam geſta 470
ſalutatio militaris 502
ſalutem omnium paucis committi,graue ac miſerum pag. 410
ſamarobrina op. 110. 111. 124. 128
ſamarobrinenſe Gallorum concilium 110.111
ſantones populi 6. Toloſatium vicini 6
ſapiens & timidus quare uideri nonnunquam uoluerit

Cæ-

Cæſar 468.469
ſarſura op. 495
ſaſales Coti regis filius, inter Pompeij copias 330
ſaſerna præfectus Leptitanus. 454.455
ſata manu 355
ſaturnini & Græcorum caſus 250
ſaucij etiam milites in pugna reſiſtere coguntur 60
ſauciorum ſuorum cura Labieno 460
ſaxea pluuia 478
ſcæuæ centurionis ſcutum 209 foraminibus confoſſum pagina 361
ſcaldis flu. 150
ſcaphę 91
ſcapu'a rogo exſtructo ſibi exitum parat 533
ſceleratum Cæſarem uocat Scipio 476
ſcipio iuſſu Iubæ regis ueſtitũ mutat 484. elephantos ad pugnam aſſuefacit 466. imperatorem ſe appellat 347
ſcipio Pompeij fautor & affinis 348. 362. 377. cum Petreij & Labieni copijs ſuas coniungit 463
ſcipionis copias 450. ſententia de Pompeio & Cęſare 246
ſcipionis largitio & auaritia. 347. diligentia ac celeritas 349. turpis fuga ac clades pag. 350.474
ſcipionis commiſeratur Cæſar 455
ſcipionis legionarij multi ad Cęſarem deficiunt 482. Eius oratio ad captiuos Cæſarianos 476. crudelitas aduerſus eoſdem 477
ſcipionis acies ad pugnam inſtructa 479. 480. 485. Eiuſdem uictoriola 487
ſcipionis præſidium Cæſar interficit 496
ſcip. legatos Cæſ. de pace mittit 362
ſcipioni ſuppetias fert Iuba rex 479
ſcipionem vnum eſſe populi Rom. imperatorem, Conſidij uox. Imperatorem non agnoſcit Scipionem captiuus cẽturio Cęſarianus 452 476
ſcipionis milites ad unum omnes cęſi 502
ſcipionis mors 509
ſcorpio, bellicum inſtrumentum 467.468
ſcribonius Libo Achaicę claſſis Pompeianæ præfectus 330. 331. cum Cęſare ad Oricum colloquitur 337.338
ſcribonium Libonem Cæſar iubet de pace cum Pompeio agere 262. Vide, Libo
ſcutum Scæua e centurionis ccxxx. foraminibus confoſſum 361
ſcuta & pila pro vallo poſita 532
ſcuta ex cortice facta, & uiminibus intexta 56
ſcutorum cælatura 527
ſcutis ſe a ſaxea pluuia protegentes Cæſariani. 478
ſcutata & cetrata prouincia pag. 269
ſebuſiani pop. 7.196
ſectio op. Aduatici vendita 56
ſecũdarij, ſecundę legionis milites 434
ſecundis diu rebus cur ſcelerati impune vti permittantur 9
ſeditionum Romanorum cura Cæſari 449

Sedulij Lemouicũ ducis mors 212
ſeduni Galli 58.59
ſeduſis Germani 36
ſegni pop.Germaniæ pag. 149. 150
ſegonax rex 109
ſegontiaci Britanniç populi ibidem
ſegouia,op. 437
ſeipſum occidere nequit Iuba rex 508
ſementes facere 2
ſenatores Romani in Cæſaris poteſtatem redacti 259
ſenatores tres ex ſexcentis reliqui, quingenti milites ex lx. millibus 54
ſenatus a popularibus ſuis interfectus, quod bellum cum Rom.gerere nollet 67
ſenatus omnis Venetus necatus,reliqui ſub corona venditi 67
ſenatus reuerentia apud Cæſarem 244
ſenatui populoque Rom.ſe Cæſar ſubijcere vult, vt pacem cum Pompeio faciat pag.333 334
ſenatuſconſultum aduerſus Cçſarem 245.246
ſenatuſconſultum extremum; dent operam magiſtratus ne reſpublica detrimentum capiat 249.quãdo id fieret 250. 251
ſenectus apud Gallos etiam militat 222
ſenes bello inutiles, Cimbrico bello apud Gal. comeſti pag. 205
ſenis honor propter peritiam 192.193
ſenones in fide Æduorum 133 134
ſenonum conſcientia facinoris aduerſus Romanos 130. Eorundem motus 129. rebellio 133.deditio pagina 133. 134
ſentica Heraclea Candauię ſubiecta 376
ſentinæ vitia 345
ſentire reliquos ſpiramus quæ nos ſentimus 315
ſequana flu. 1
ſequanus ager optimus totius Galliæ 21
ſequani Germanos in Galliam inducunt 139
ſequani principatu deijciuntur 159
ſequanorum demiſſus animus 22
ſequanorum & Aeduorum factiones 138.139
ſequanorum miſeria a Germanis 20.22. ab Ariouiſto pag. 22.
ſequanis Ædui ſubditi.pag. 20 139
ſequanos ſibi Heluetij per Dũnorigem conciliant 6
ſerapion legatus 397
ſergius Galba Cçſ.amicus 247. 58.Eius perplexitas 59
ſeruus dominum iugulans pag. 521
ſerui.paſtores,armantur a Pompeio 260
ſerui puberes armati Alex. bello 404
ſerui puberes omnes in extrema neceſſitate manumiſſi. pag. 332
ſerui ſpeculatores capti in crucem ſublati 523
ſeruos ſe mentientes milites, interfecti 517
ſeruilis tumultus in Italia pag. 27

ſerui-

ſeruilius conſul 340
ſeruitutis condicio odioſa 64
ſeſtertia c.militibus donat Longinus 431
ſeſuuij Romanis dediti 57
ſeueritas Cæſaris 68. Vercingentorigis 70
ſex. prælia vno die à Cæſare facta 361
ſex. Cęſar 311. Iulij Cęſaris neceſſarius & amicus, Syriæ pręfectus 443
ſex. Pompeius frater, Cn. Pompeij 512. a fratre Cn. Pompeio auxilium petit 513
ſex. Quinctilius Varus 260. 315. 316
ſibutzates Aquitani Romanis dediti 73
ſicambri 85.86.152
ſicilia ac ſardinia a Cæſare recipiuntur 264.265
ſiccitatibus frumentum minus proueniens 111
ſiccius, ſeu Sitius, Iubæ fines inuadit 472
ſicoris flu. 269.270.275.287
ſignorum cantus in bellis utilitas 385.386
ſigna militaria ſeptuagintaquattuor de Gallis capta pagina 212
ſigna militaria xxxii. Cæſariana amiſſa 371
ſignorum militarium conferendorum mos Gallicus pag. 158
ſignorum militarium Pompeianorum ad Cæſarem delatorum ingens numerus 389. 390
ſigniferi ignominia notati pag. 373
ſignifer Pompeianus ad Cęſarem transfugiens 521
ſilicenſe flumen 437. Sitis ingens 238
ſocios de ſe bene meritos Romani non deſerebant 30.32. 218
ſolduriorum deuotorum fides 71
ſolitudines circum ciuitates ſuas amant Germani pagina 145
ſontiates a Cæſare victi 70
ſoritia, op. 528
ſortes & uaticinationes matrũfam. Germanorum in pręlijs ineundis 35.37
ſpeciaria & militaria dona. pag. 361
ſpeculæ Hiſpaniæ 519
ſpeculator Pomp. captus & occiſus 517
ſpeculatores miſſi, ſuorum conſilia hoſti aperiunt pag. 471
ſpeculatorum compreheſorum pœna 524
ſpeculatoria nauigia 90
ſpes animos ac patientiam addit 358.359
ſpes vna miſeris reſiqua pag. 326
ſponte ſua, hoc eſt per ſe 6
ſquillus index coniurationis 435
ſtagnum ſalinarum 499
ſtatius Murcus Cæſaris legatus 337
ſtimuli in operibus bellicis pagina 202.203
ſtipendium duplex bene meritis Cæſar largitur 361
ſtipendium militum auertentes delati 364
ſtipendium uictores uictis imponunt iure belli pagina 30. 31
ſtoriarum uſus in bellis pag. 303

ſtramentis integuntur caſę Gallorum 121
ſtratagema Ambiorigis 117. Bellouacorum 221.222.224. Cæſaris 186. Domitij 352. Iubæ regis 325
ſtratagema peditum perniciũ equitib. in pugna permiſcendorum 380
ſtratagema Pompeij in eruptione 365.366
ſtratagema Salonenſium ciuiũ aduerſus Octauium 333
ſtratagema timoris ſimulandi 135.136.
ſtratagema Vercingetorigis in fallendis ſuis 170.171
ſtructores vt ſe muniant a telis hoſtium 302
ſtyli cæci extra uallum conſiti 468
ſub pellibus hiemare 336
ſub coactæ thoracis genus ad uitanda tela 356
ſubſidiari, ſubſidium ferre 222
ſudes in bella paratæ 461.462
ſueſſionis Rhemorum fratres 39. Rhemis attributi 218. Cæſari deduntur 46.47
ſueui 39. Germanorum bellicoſiſſimi 75. Rhenum tranſire moliuntur 25. Eorum delectus aduerſus Ro. pag. 85
ſueuis ne dij quidem pares pagina 79
ſueuis vectigales Vbij pag. 76. 77
ſulchitanorum multa a Cæſare 510
ſulmonenſes Cæſaris fautores pag. 256
ſulpicius legatus Cæſa. pagina 289
ſupplicatio Cęſa. decreta xv. dierum 57.96
ſupplicia apud Gallos 142
ſupplicum ritus ad victores exeuntium 421
ſupplicib. Cæſar libenter ignoſcit 445
ſurus Æduus captus 240
ſulla, alter Lentulus 248
ſulla interceſſionem tribuniciam non ſuſtulit 248. 249. 250
ſulla prænomine P. Caſtrorum Cæſa. præfectus 356. Eiuſd. dexteritas ibid.
ſullæ Fauſti largitio 504
Syriacæ res Cæſ. 397

T

TABELLÆ tres iudicum 379
tabellarij Cæſ. a Pharnace intercepti 424
tabellarij capti, manibus pręciſis dimiſſi 424
tabernaculorum Pompeianorum luxuries 387
tabulæ Græcæ in Heluetiorum caſtris repertæ 18
tameſis flu. 104
taleæ 122.123
talum intorquet Pompe. pag. 535
tabulæ nouæ 328. earum lex 341.
tarbelli pop. 78
tarcondarius Caſtor ccc. equites Pompeio ſuppeditat 330
tarracina op. 260
tarraco op. 312
tarraconẽſes ad Cæſ. tranſeunt 281
tarſus Ciliciæ vrbs 443
taruſates Rom. dediti 71.72
taſgetius Carnutenſis a ſuis ciuibus cęditur 111
taurenta, Maſſilienſium caſtellum 300
tauris inſula 430

taxi-

taximagulus rex 100
tectoſages Volcæ 146
tegea, op. 497
tela vt vitent milites 356
temerarium Gallorum equitũ iuſiurandum 198
temerarium Pompeianorum iuramentum, de non reuertẽdo in caſtra, niſi uictoria adepta 382
temeritas Gallis innata 283
temeritatis ac feſtinantiæ exitus 327
tempeſtas naues Cęſaris affligens 91.103
tempeſtati incommodum in bonum verſum 428
tempeſtatum cæleſtium uis 74 94.275.276
temporum ſpatia Galli non dierum, ſed noctium numero definiunt 143
tenchtherorum bellum 75
tentoriola Cęſarianorum 478
tergeſtinorum oppreſſio 229
teſtamentum Ptolemæi regis. 395.396
teſtamenta pauore condũt Cæſariani milites aduerſus Germanos pugnaturi 26
teſtudo pedum lx. 299
tetrarchia Deiotaro adimitur 449
teutomatus Nitiobrigum rex 176.186
teutones & Cimbri 27. a finib. Belgarum arcentur 41
thameſis flu. 104.107
thapſitanorum anguſtię 499. multa a Cęſare 509
thebas Calenus Cęſarianus recipit 362
thabena, op. 496
thabenenſes Cæſaris auxilium inuocant 496
theologia Gallorum 141. 142. 143. 144. Germanorum 144
theophanes Pompeianus 339
thermus prætor Pompe' 253
Theſſali in copijs Pompeij 329
theſſaliæ & Ætoliæ legati ad Cęſarem 349
theſſaliæ diuiſio ibid.
theſſalia in Cęſaris ditionem venit 278
theutomatus Vide Teutomatus
thoraces ad vitandos telorum ictus 356
tiberius Nero Cæſarian. 416
tiberius Tullius 521
tignium, op. Cæſa. ſtudioſum 253
tugurinus pagus 8
timor miſericordiam non recipit in ſummo periculo 174. mentem homini eripit 411
timorem a Germanis, militib. ſuis adimit Cæſar 28
tiſdra opidum 472.503.507
tiſdritanorum multa a Cæſa. 510
titurij Sabini trepidatio 114. 115.116
titi duo Hiſpani adoleſcentes Cæſariani ab inimicis interpreti 466
t. Allieni ignominioſa miſ. 483
t. Ampij ſacrilegium impeditur 393
t. Baluentij primipilaris mors 117.118
t. Cęcilij centurionis mors 274 275
t. Labienus Cęſa. legatus 7.53. 64.111.150. Vide, Labienus
t. Pulcio 369
t. Pulfionis centurionis inimicitia cũ P. Vareno, eiuſdemq. Pulfionis uirtus 122.123
t. Rebilus proconſul 503
t. Salienus centurio 466

T.Sextius 132.187.213
T.Sidius 62
T.Terraſidius 62
T.Torius Italicẽſis, dux a legionibus quibuſdam eligitur in odium Caſſij 436.437
T.Vaſius 334
tironis Cæſariani & Labieni cõgreſſus 458
togata Gallia 229.243.244
tolerare equos & equitatũ 355
toloſa & toloſates 7.70.161
torquatus Orici præfectus 334
eius mors 509
torques aurei duo honoris ergo præfecto Caſſianæ turmæ a Cæſare dati 527
tragula miſſa epiſtola 125
traiectus Britan.breuiſſimus 98
tranſrhenani pop. Galliæ domitę fama audita, legatos ad Cęſarem mittunt 56.57
trebonius legatus 269.proconſul 441. uide tribunali deturbatus 341. eiuſdem mira in reficiendis operib. induſtria 307.humanitas 305
trecentis, qui Varo ac Scipioni pecunias contuliſſent, uno nomine pecunia imperata Cæſar ignoſcit 506
tres aut quattuor milites Cæſariani duo millia Numidarum in fugam uertunt 493
treuiri 24.64 equitatu ceteris Gallis præſtant 52.99. Germanos aduerſum Romanos ſollicitant 98.120.132.eorum ferocia 229.clades 126.196.239 240
triarij infelicitas 446
triboces Germani 36
tribuni militum & centuriones Afraniani ad Cæſarem deficientes 290.291
tribuniciæ contentiones 442
tribuniciæ interceſſionis uiolatio 250.251
tribunus pleb.ad Cæſa.fugiunt 249
trib. pleb. octauo domum menſe rationes exigebant 148. 149
tribuni quidam militum a Cæſare ignominioſe dimittuntur 482
tributum in capita ſingula ſeruorum ac liberorum impoſitum 348
triginta ſex annos militans centurio 477
triginta equites Galli, duo millia Maurorum equitum repellunt 453
trinobantes, Britannorum ciuitas 108
triumphi Caſ.ornamenta. pag. 466
triumphi Pompeianorum ante uictoriam 379
tubæ ſoni non exauditi malum in receptis canendo 186
tubero ab Actio Varo appulſu litoris Africani prohibetur. 265
tulingi pop.4.16. Tullius legatus 520
tulli Rufi Quæſt.mors 502
turinum, op.& Turini a Milone ſollicitantur 342
turios Cælius ſollicitans interficitur ibid.
turmæ præliares nimis denſæ eſſe non debent 226
tirones pop. 57.160
turpem cauſſam ingreſſi, ne fruſtra feciſſe uideantur, peius aliquid deſignant 341
turris altius tuto attollendæ ratio 302
turris latericia 302
turres bellicas Roma. quo uolunt

lunt promouent 55
turres centum uiginti celerrime a Cęſarianis excitatę 120
turris Phari admirabilis 398
tuticani cædes 371
tympanorum in adytis ſpontaneus ſonus 395
tirannos Caſ. in fidem recipit 442

V

VACALOS ſeu Vualis flu. 79
Vacca opidum 495
uadabilem Sicorim flu. efficit Cæſar 280
ualerius adoleſcens 532
ualerius Flaccus legatus Cæſa. 264.293. eius mors 361
uallus in muſculum genere. 366
uangiones Germani 36
uarro legatus Pompeij 269
uarronis cohortes a Carmonē-ſibus eijciuntur 310
uarronis fictus erga Cæſarem animus 308. deditio 311. Eius leuitas 349
uarus in Africa 489. Iubæ reſiſtere non audet 373. eius fuga 321.399
uarus flu. 297. Vaſa conclamare 284
uaſtitatem circum ſe amant Sueui 36
uatinius Cæſarianus 389. eius uirtus & uictoria aduerſus Octauium 429.430.431
uatinianorum militum fortitudo 430.431
uatuca caſtellum, & Vatucenſis clades 150.151
ubij 76. auxilium contra Sueuos a Romanis petunt. 83. Sueuis uectigales 77. Cæſari conciliati 85.136.137
ucubis. opid. 516. incenſum. 528
uectigalia Hiſpalenſibus remiſit Cæſar a pop. Rom. impetrauerat 537
uectigalium multiplicatio 347. 348
uectones pop. 269
uedeliacus Coti frater 177
uellaunij 203
uellaunodunum, opidum deditur 165
uellocaſſium poteſtas 40
uelorum nauib. inutilium reddendorum ratio 67
uenationis exercitium & laus 144. 148. Eius ſtudioſi Sueui 75
uenetia urbs Galliæ maritimæ. 63
ueneti Galli 62. Romanis dediti 56.57
uenetorum ſenatus a Cæſare necatus 67
ueneti belli confectio. pag. 67 86
uentiſponte, opid. 528
uentus Cæſar. uelut ad nutum ſeruiens 381
ueragri Galli 58
uerbigenus pagus 18
uercingetorix Cetilli filius. 159. rex a ſuis appellatur. pa. 159
uereri nauib. hoc eſt male timere 102
uergaſillaunus Aruernus Gallicarum copiarum dux. 204. 210. captus 212
uergilius Petrarius Pompeianus Thapſi præfectus 466 498. dat ſe Caninio 508
uergiliarum ſignum cōfectum 478
vergobretus magiſtratus Æduo-

rum 11
uernacularum legionum duarum robur 515
uerocaſſes.ſeu Velocaſſes, pop. pag. 40
uerodoctius 5
ueramandui 40.47.51
uerſaonenſes 528
uertico Neruius perfuga ad Cæſarem 123
uertiſcus Rhemorū præfectus occiditur 222
ueſontio, Sequanorum, op. 25
ueſtitus regius Deiotaro a Cęſare reſtitutus 444
ueſtitu inſigni utebantur Cæſar in prœliis 212
ueteranus exercitus 503
ueteranarum legionum fiducia 469
ueterani militis Cæſariani, ad Labienum inſultabundum uerba 458
ueterani militis mira aduerſus elephantum fortitudo 501
Veterani milites Cæſariani, in naue capti, ad Scipionem deducti, & male multati 476.477
ueteranorum hortatio 500
ueteranorum militum irritatorum grauis ultio 502.503
ueteranorum militum prudentia & fortitudo animi 345.346.tolerantia.464. Vide, Milites
uetuſtati opidi Maſſilienſium, Cæſar defert 313
uexilli proponendi teſſera 49
uibullius Rufus Pomp. 255 259.267.269.333.334.
uictori auctoritas adeſt 417
uictorum inuictos poteſtas 24
uicti ut a uictoribus pacē ſupplices petant 421
uictoria non præſumenda ſolum, ſed cogitandum etiam ut paretur 379.380
uictoriæ Cæſaris nuncij terror hoſtibus 389.390
uictoriæ condicio expendēda. 371.372.373.
uictoriæ gloria 226
uictorię ſimulacrum ſe conuertens 395
uictoriam nō qualemcumque Cęſa. uolebat, ſed incruentam & mitem 288.468.469
uictoriam certo ſibi pręſumit Pompeius 378.387.388
uictum ſe fatetur Afranius Cæſari 294
uicorum ac caſtellorum grauamina 348.349
uienna, opidum 163
uinum ad ſe inferri nolūt Neruij 47
uino Sueui non utuntur 76
uinum & Nardum idemtidem ſibi infundens Scapula mori certus 533
uires & magnitudo corporis ut parentur 75
uirilitas Romanis negotiatoribus in Ponto exſecta 445
uirorum poteſtas aduerſus uxorem & liberos olim in Gallia 143
uiridomarus Aeduus 181.190 191
uiridouix Vnellorum rex 67.68
uirtus naturæ incommodum uincens 429
uirtuti multa concedenda 363 364
per Virtutem interfecti uideri uolunt Iuba & Petreius ſeipſos conficientes 508
uirtutem ſuorum militum Cæſar honorat 361
uirtute non dolo certare ſoliti Galli

Galli 495.item Heluetij 8.9
virtute Romani Gallos ſuperabant 67
vita pecunia redempta 436
vitamq́ fidei poſthabent Cæſariani milites capti 477.478
vitium facere 522
viuos homines dijs ſacrificabāt Galli veteres 142
vlcilles Hirus, Pompeianus 255
Vlia,opidum 439 512
vltio Rom.militum 502.503
vltionis cupiditas 289.290
vndeuiceſimani vndeuiceſimę legionis milites ✶
vnelli pop. 56.57
vocabulorum armamentorum imperitiæ malum in gubernatoribus 279.280
vocates Aquitani Romanis dediti 73
voccio,Noricorum rex 37
vocontij pop. 7.71
vogeſus mons 79
volcatius Tullus, Cæſarianus 360
volcæ,ſeu Volgę Arecomici 261 262
voluntatem etiam pro facto Cęſar accipit 328
voraginoſum ſolum 529
vota Gallorum 142
vrbs ciuitati præſidio 166
vrbes a Cæſ.occupatæ 252.253
vrbes xx.Biturigum vno die incenſæ 166
vri feræ 147.148
vſào, opidum natura munitum 537
vſceta op.a Cæſare captum 505
vſipetes & Tenchtheri Germani 75.a Sueuis expulſi 77.Sicambris ſe iungunt 83
vſuræ grauisſimæ 348.349
vſurarum leuatio 328
vſus,rerum magiſter 303
vtica,op. 265. 322. 504.505
vticenſis expeditio Curionis Cæſariani 313.314.
vticenſes Cæſ. amici 322. Eorū erga Catonem animus 504
vtrium in bellis vſus 277
vulgi inſcientia,&, leuitas ciuitati exitioſa eſſe non debet 184
vulnera corporis tegenda 335
vulneribus procumbentes milites prælium redintegrant 48
vultus Germanorum formidabilis Gallis viſus 26
Vultu Cęſaris imperatoris ſui milites confortantur 457
vxellodunum,opidum,eiuſque obſidio & expugnatio 233
vxores Ariouiſti duæ 33
vxores communes apud Britannos 106
vxores ducentes milites emolliunt 397
vzita,op. 475.481.485.486

Z

ZAMA, regia Iubę,illum excludit 506. 507.508
Zamenſes Cęſarem accerſunt,qui ſe a Iuba rege ſuo tueatur 416
Zela,op.Ponti 446
Zetta,opidum 431

FINIS INDICIS.

AOI 1471762

REGISTRVM,

a b c d e f g h i k l m.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii kK Ll Mm Nn Oo Pp.

A B C D E F G H I K L M N O P Q.

Omnes ſunt Quaterniones.

VENETIIS, M D LXXXVIII.

ed by Googl

L1
A
10

Digitized by Google

Digitized by Google